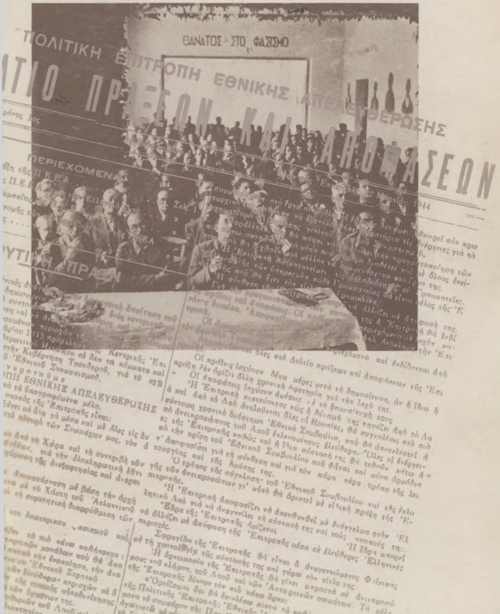
Γεωργούλας Μπέικος

ΘΕΜΕΛΙΟ

Ἡ λαϊκή ἐξουσία στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα II

Η ΛΑΪΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ
● ●

'Εκδόσεις ΘΕΜΕΛΙΟ ΕΠΕ
'Ακαδημίας 63, 'Αθήνα - τηλ. 36 08 180

ΓΕΩΡΓΟΥΛΑΣ ΜΠΕΪΚΟΣ

Η ΛΑΪΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΘΕΜΕΛΙΟ 1979

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΟΧΤΩ ΕΝΤΟΛΕΣ

Ότι μπῆκε ὁ Δεκέμβρης πρέπει νά 'ταν. Σ' ἐμᾶς ἐκεῖ πάνω ἡ πρώτη χιονοκουκούλα στήν κορφή τῆς Βουλγάρας κατά κανόνα ἐτοῦτο τόν καιρό κάθεται. «Ὁ Ἅι - Νικόλας τ' ἄσπρισε τά γένια του», λέει ὁ κόσμος. Μ' ἐξαίρεση τίς δυό Βελουχοκορφές, στόν ἄλλονε τόπο μας ἀκριβῶς τώρα τό Δεκέμβρη μᾶς ἔρχονται τά πρῶτα χιόνια. Ἀλλά φέτος, τό 1942, σ' ἀντίθεση μέ τήν προηγούμενη χρονιά βαρυχειμωνιᾶς, ὁ καιρός στεκότανε ἀκόμα μαλακός. Σερασκέρης, τό 'παμε.

Σήμερα λιανόβρεχε. «Λιανοκατούρημα» τό λένε οἱ χωριάτες. Μιάν ἔχοβε, μιά τό ξανάπαιρνε ψιλαμανέ νυσταλέο. Βροχή, οὔτε ναί, οὔτε ὄχι! Κάτι σά μουσκεμένη σκόνη.

Ὁ Στέφος ὁ Θάνος κι ὁ Βασίλης Μανούκας, ἀπ' τά Σαραντάπορα ὁ ἕνας, ἀπ' τή διπλανή τους Μολόχα ὁ ἄλλος, εἶχαν ἔρθει ἀποβραδίς. Ὅσο νά πεῖς λογαριαζούμενος ὁ δρόμος γιά νά τόν κόβανε πρωί - πρωί. Ὁ Μῆτσος Τραχανής μιάν ὡρίτσα ἤθελε ἀπό τή Φουρνᾶ, νιός, διάολε, ἤτανε, περίπατος πρωινός τοῦ ἔπεφτε. Τό ἴδιο κι ὁ Κωστάκης Ράγκος τό πρωί ἦρθε ἀπό τή Βράχα —κατήφορος ἀνήφορος, οὔτε μιά ὥρα ποδαρόδρομο ὥς τό Μπεϊκαλικο. Ἄλλωστε τά κανιά του ψηλά καί τό δρασκέλισμα δυό πήχες καί βάλε!

Καί οἱ δυό τους φτάσανε πάνω στήν ὥρα. Τή στιγμή πού βγάζαμε τόν τραχανά ἀπ' τή φωτιά —τό πρωινό πού ζεσταίνει καί χορταίνει, ὅπως τό 'πε ὁ Κολοκοτρώνης.

Ὁ Κωστάκης Ράγκος δέν ἤτανε μέλος τῆς Ὑπαχτιδικῆς Ἐπιτροπῆς Κτημενίων - Δολόπων. Στήν περίπτωση ἀναπλήρωνε τό συγχωριανό του Ἀποστόλη Μάλλιο.

Φτωχόπαιδο, ζήτημ' ἄν εἶχε τόπο δικόνε του πού νά φελάει καί νά βγάζει πλειότερο ἀπό τσακνορίγανη κι ἀχαμνές λαγοπορδές, καί ξενοδούλευε ὁ Μάλλιος. Ἤτανε αὐτό πού θά λέγαμε

ἐργάτης γῆς. Μεροκαματιάρης. Κι αὐτό στό ἄρπα - κόλλα.

«Συμπαθῶν» πρίν ἀπ' τόν πόλεμο, πολλά πράγματα νά κάτεχε ἤ νά κατάφερνε μήν εἶχες ἀξίωση. Λίγα καί τά γραμματάκια του, φτωχότερη κι ἡ ἔφεση νά τά καλλιεργήσει. Καί χωρίς αὐτό ἄσχημα τή γῆ δέν τήν ξεστρεμμάτιζε. Γιά πολύστροφο δέν ἔμοιαζε τό κεφάλι του. Κι ὅλο τό σκαρί του βαρύ κι ἀδρό σάν κασμάς. Παστρικός, ὅμως, στή δουλειά του, ντόμπρος στό πάρε -δῶσε του, πρόθυμος, τόν ἀγαποῦσανε στό χωριό του. Γιά μᾶς, τό μόνο «προλεταριακό στοιχεῖο» πού διαθέταμε ἀξιοποιήσιμο —στήν ἀνυδριά καλό καί τό χαλάζι, δέν εἶν' ἔτσι; Οἱ ἄλλοι μας, τά ὑπόλοιπα μέλη τῆς Γ.Ε., «μικροαστική προέλευση». Ὡς κι ὁ πιό παλιός ἀνάμεσά μας σύντροφος, ὁ Μανούκας, χοντρονοικοκύρης, ὅπως καί νά τό κάνεις! Καί πήραμε καί τόν 'Αποστόλη. Γιά νά σπάσουμε λίγο τό «διανοουμενίστικο στοιχεῖο», πού πλειοψηφοῦσε στή σύνθεση τοῦ ὀργάνου μας. Μή μᾶς ποῦνε καί καμιά κουβέντα οἱ παραπάνω, ὅλα νά τά περιμένεις!

'Αλλά τούτονε τόν καιρό συμπέφτει καί τό μάζωμα τῆς ἐλιᾶς. Κι ὁ Μάλλιος εἶχε πιάσει κατά τίς Στυλίδες νά κάνει καί κάνα μεροδούλι σέ εἶδος —ἐλιές, λάδι, πού εὔκολα κατόπι τά μετάτρεπες σέ μπομπότα καί βολευόσουνα. Ἔλειπε, λοιπόν, καλέσαμε στή θέση του* τόν Κωστάκη.

Φιλόλογος ὁ Ράγκος, ξύπνιο μυαλό, διαβασμένο κι ἀκονισμένο ὄχι μόνο περί τά φιλολογικά. Ζόρικος στή συζήτηση, σέ γονάτιζε μέ τήν «ἐφηρμοσμένη» του διαλεχτική καί χρειαζόντανε κότσια νά τοῦ ἀντιπαραβγεῖς, ἰδιαίτερα ὅταν ὑποστήριζε τίς φιλοσοφικές ἀπόψεις τοῦ ἀγαπημένου του Κρίσνα - Μούρτι. Μέ τόν Κωστάκη δέν σοῦ πέρναγε νά ξοφλήσεις μέ τά «ὁ Μάρξ εἶπε», ὁ «Ἔνγκελς ἔγραψε». Δέν μπλοκάριζε τή σκέψη του στά πλαίσια τῶν τσιτάτων. Ἡ Κριτική τόν ἔθελγε.

Θυμᾶμαι συχνά τόν παλιό μου συνεργάτη. Σήμερα δέν ξέρω ποῦ βρίσκεται κι ἄν κρατάει ἀκόμα τό παλιό ἐκεῖνο ἀκονισμένο ξουράφι τῆς Κριτικῆς... Μά τί τά θές! «Ὅποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά» —δέν εἶχε δίκιο ὁ Ρήγας;

Ἐκεῖ κατά τίς ἐννιάμισι μέ δέκα τό πρωί ἤμαστανε ὅλοι παρόντες.

Στό τζάκι τοῦ ὀντᾶ μας τά δρύινα κούτσουρα εἴχανε κιόλας θρακιάσει. Κι ἡ σταθερή θαλπωρή τῆς ζεστασιᾶς διαχυνόντανε σ' ὅληνε τήν κάμαρη, πού δέν ἤτανε μεγαλύτερη ἀπ' τό μισό τῶν συνηθισμένων ὀντάδων στά χωριά.

* Ὅπως ἔμαθα ἀπό συχωριανούς του, ὁ 'Αποστόλης μετά τό 1946 δέ δικαίωσε τίς προσδοκίες μας. 'Αποτραβήχτηκε, τό λιγότερο! 'Ανήφορος, βλέπεις! Καί νά τόνε βγάλεις δέ φτάνει ἀπό μόνη της ἡ «προλεταριακή προέλευση». Χρειάζονται καί τά κότσια πού τά λένε συνείδηση!

Στή γωνιά άπ' τ' άριστερά, άν είχες μέτωπο πρός τό τζάκι, καθότανε ό Στέφος άρχαιοελληνικά, τουτέστιν ξαπλωταριά πάνω στό στρώμα, μέ τήν πλάτη στόν τοίχο —μεσολαβοῦσε μαξιλάρι. Σχεδόν παιδικό τό πρόσωπο, άπό κοψιά του. Γλυκομίλητος άπ' τά γεννοφάσκια του, οἰκεῖα τά μᾶλλον γαλανά μάτια του.

Στή δεξιά γωνιά τοῦ τζακιοῦ, μέ πλάτη γυρισμένη στ' άνατολικό παράθυρο καί πρόσωπο κατά τή φωτιά, άφήσαμε νά κάτσει ό Βασίλης Μανούκας —τιμῆς ἕνεκεν. Ἦτανε ὄχι μόνο στά χρόνια μεγαλύτερός μας, τώρα θά τά περνοῦσε τά σαράντα, νομίζω, άλλά καί στήν κομματική ἡλικία. Βολεύτηκε σέ χαμηλό σκαμνί, μέ μαξιλαράκι. Λίγα τά λόγια, μετρημένα, στρογγυλά. Άπ' τά χείλη του πέφτανε σά βαριές χάντρες άνατολίτικου κεχριμπαρένιου χοντροκομπολογιοῦ. Ἔδειχνε μόνιμα κουρασμένος. Καί δέν ἦτανε μόνο άπ' τήν πολύχρονη θητεία του στούς άγῶνες ή τή σκληρή δουλειά τοῦ προκομένου καλλιεργητῆ. Ἦτανε καί ποὺ πέρασε καί μιά φυματίωση. Ἡ έντύπωση, παρόλ' αὐτά, τῆς κόπωσης μόνο έπιφανειακή ἦτανε. Ἡ καρδιά του πάντα περδίκι!

Στά ζερβά τοῦ Βασίλη ό Κωστάκης Ράγκος. Δικαιωματικά νεμότανε τή μιάν άπ' τίς δυό καρέκλες τοῦ όντᾶ. Ψηλοπόδαρος, δέν τόνε δίπλωνες σέ σκαμνί, τί τά γόνατά του θά σκοντάφτανε στά σαγόνια του! Στοχαστικά γελούμενα τά μάτια του. Ἄν τά πολυπρόσεχες, θά 'πιανες νά παίζει μέσα τους μιά κάποια φιλοσοφική διάθεση κομμάτι σκωπτική. Ένδημοῦσε σ' ὅλο του τό πρόσωπο, ὀρθότερα στήν ὅλη ἔκφρασή του, ἕνα χαμόγελο. Ἄπιαστο, άσίγαστο, φλέτουρο πεταλούδας. Μποροῦσες, ὅμως, νά τό πιάσεις ή στίς ἄκρες τῶν ματιῶν του περίπαιγμα ή στό σμίξιμο τῶν χειλιῶν του ἴζημα εἰρωνείας, λές καί τ' άποξηράθηκεν ἐκεῖ ξυνό κρασί. Κι ὡς κάθεται σάν νά μήν κάθεται, θαρρεῖς τονε στό ζυγκί ν' άνοίξει συζήτηση γιά κάποιο θέμα, γιά ποιό, άδιάφορο. Σήμερα εἶναι συγκρατημένος.

Άριστερότερα, στό Ράγκο άνάμεσα καί σ' έμένανε, ἔπιασε χαμηλό σκαμνί ὁ Μῆτσος Τραχανής. Μικρός τό δέμας. Άλλά κι ό δυναμίτης δέν εἶναι βουνό! Ἡ έγκαρδιότητα, ἡ κεφάτη διάθεση, ἡ αἰσιόδοξη θεώρηση λές καί τόνε ἔχουνε μυρώσει στήν κολυμπήθρα του. Βέβαια κι ἡ εὐμάρεια τοῦ ἔριξε μερικές, κάμποσες, σταγόνες σχετικῆς άμεριμνησίας στό χαραχτήρα του. Σά νευρώδικο μικρό παιδί πού δέ γίνεται νά τό κάτσεις σέ μιά μεριά, παίζουνε πέρα-δῶθε, τρέχουνε πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις οἱ χάντρες τῶν ματιῶν του. Προδίνουνε τό γαργάλισμα τοῦ πειράγματος. Κάποιονε λόγο πετάει, χωρίς νά τοῦ δώσει συνέχεια, σ' ἄλλονε άπαντάει έτυμόλογα. Τρόπος πού κάθεται, χειρονομία, συγχάθεμα πάνω στό σκαμνί, ὅλα ἡ έντύπωση τῆς ὁμιλητικότητας. Προσεγμένο τό ντύσιμο-ἔκδηλο τό ἔχει.

Ἀπό τό Μῆτσο ὥς τό Στέφο μεσολαβῶ ἐγώ. Ἐκμεταλλεύομαι τήν ἀζήτησιά τῆς δεύτερης καρέκλας. Στά ζερβά μου ἔχω τήν ἅπλα τοῦ κρεβατιοῦ, ὅπου ξεδιπλώνω κι ἀνοίγω τά χαρτιά μου.

Μετά τόν τραχανά στρίψαμε τό «λαθραῖο» μας. Καί ἄρχεται ἡ συνεδρίασις!

∴

Τήν «Ἡμερήσια Διάταξη», ἄς τό ποῦμ' ἔτσι, γιά τούτηνε τή συνεδρίαση τῆς Ὑπαχτιδικῆς Ἐπιτροπῆς τήν προσυζητήσαμε, ὅπως τό 'δαμε, ὁ Θάνος κι ἐγώ στή συνάντησή μας στά Σαραντάπορα.

Πρῶτο: Τό πρόβλημα τῶν τσιφλικιῶν —γιατί ἐπιβάλλεται νά μήν τ' ἀπαλλοτριώσουμε. Καί δεύτερο: Ἡ ὀργάνωση Λαϊκῆς Ἐξουσίας στό χῶρο τῆς Ὑπαχτίδας μας, ὅπου τό παλιό κράτος καταλύθηκε.

Τήνε πρότεινα, οἱ σύντροφοι δέν εἴχανε ἀντίρρησῃ. Μήτε κι ἄλλο θέμα νά τή συμπληρώσουνε.

Εἶπα καί γιά τήν προσυνάντησή μας μέ τό Στέφο καί τήν ἀνάληψη τῆς εὐθύνης ὁ δάσκαλος νά εἰσηγηθεῖ τό πρῶτο θέμα κι ἐγώ τό δεύτερο. Κι ἔδωκα τό λόγο στό Θάνο.

Λόγια, μόνον ὅσα χρειάζονται ὁ δάσκαλος —αὐτή τήν ἐντύπωση σοῦ ἔδινε σάν ἀνάπτυχνε κάποιο θέμα. Χωρίς περικοκλάδες, ὅπως κάνουμε οἱ περισσότεροί μας. Ἐδῶ προφανῶς σύντρεχε κι ἐπίκτητο ἀπ' τό ἐπάγγελμα χάρισμα. Σά νά παράδινε μάθημα — χρόνος κλεψυδρικά προσδιορισμένος, περιχαράκωση τοῦ θέματος σαφής, λεξιλόγιο, τό κατάλληλο γιά πρόσληψη. Ὁ Στέφος μιλοῦσε καθαρή κι ὄμορφη δημοτική, τή χαιρόσουνα τή γλώσσα του.

Ἄρχισε ἀπ' τήν κατάληψη τοῦ Κύφου καί χαρακτήρισε τήν ἐνέργεια τῆς Ἐλσιανης τό λιγότερο ἄστοχη καί βιαστική, ἐντελῶς ἀνεύθυνη κι ὁπωσδήποτε λάθος στήν παρούσα στιγμή. Ἐπίκρινε τό ἐγχείρημα κι ἀπ' τήν ἄποψη ὅτ' ἔγινε χωρίς κάν μιά ὑπεύθυνη προηγούμενη μελέτη τοῦ ὅλου προβλήματος τῆς ὕπαρξης τσιφλικιῶν στήν Ἐπαρχία, μελέτη κι ἀπόφαση γιά τό χειρισμό του ἀπό μέρους καί τῆς κομματικῆς καί τῆς ἑαμικῆς ὀργάνωσης τῆς Εὐρυτανίας. Πώς ὁποιαδήποτε τυχόν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος χρωστοῦσε νά γίνει ὕστερ' ἀπό προσυνεννόηση, ὅτ' ἔπρεπε νά ρωτηθοῦνε κι αὐτοί πού στήν περιοχή τους πέφτει τό μέγιστο τῶν τσιφλικιῶν. Εἶπε πώς ἐμεῖς ἐδῶ σάν μιά ἀπ' τίς ὀργανώσεις τοῦ ΚΚΕ, γιά τήν ὥρα δέν ἔχουμε ὑπόψη μας καμιά σχετική ἀπόφαση τῆς ΚΕ τοῦ κόμματος πάνω στό συγκεκριμένο θέμα. Ὅτι ἄν ὑπάρχει ἀπόφαση ἀπαλλοτρίωσης ἔπρεπε νά μᾶς

είχε γνωστοποιηθεί. Άλλά καί στήν περίπτωση αύτή θά διατυπώναμε μέ παρρησία τήν άντίρρησή μας. Γιατί ναί μέν είναι στό πρόγραμμά μας ή άπαλλοτρίωση τών τσιφλικιών, δμως, στό μεταξύ μεσολάβησε ή έθνική σκλαβιά κι ό άγώνας τής έθνικής άπελευθέρωσης βάζει σέ δεύτερη μοίρα τά έπιμέρους προβλήματα. Κι έφόσον ή έθνική ένότητα άποτελεί άγκωνάρι τής άποτελεσματικής διεξαγωγής του, δέν μάς έπιτρέπεται νά τή βλάψουμε μέ άνεπίκαιρα μέτρα, δπως είναι κι ή σπουδή γιά τό πάρσιμο τών τσιφλικιών. Στόν άγώνα καλούμε καί τόν τσιφλικά καί τό περιβάλλον του κι δσους έπηρεάζει. Στό ΕΑΜ έχουν θέση δλοι οί πατριώτες. "Οταν τόν άπαλλοτριώνουμε, πώς θέλουμε νά 'ρθει στίς γραμμές μας; "Οχι μόνο δέ θά 'ρθει, μά καί θά τόν σπρώξουμε νά μάς άντιπαλέψει, κι δταν άκόμα ή διάθεσή του κι ή πρόθεσή του ήτανε νά σταθεί παράμερα, ούδέτερος. Συνεπώς λάθος ταχτικής τό πάρσιμο τού Κύφου. Κι ύπενθύμισε τήν έκδηλη δυσφορία αύτή τή στιγμή τών Χριστοδουλιάδων καί τών άνθρώπων τους, πού άπ' τή μιά είναι στό ΕΑΜ, οί γιοί μάλιστα τού γιατρού ένεργοί παράγοντες, άπ' τήν άλλη τό ΕΑΜ τούς παίρνει τό χτήμα.

—«Άγαθούληδες τούς περνάμε νά τούς ζητάμε ν' άγωνιστούνε γιά νά τούς πάρουμε τού Κύφου; Τόν έαυτό μας κοροϊδεύουμε; Γιατί, βέβαια, τούς τσιφλικάδες δέν τούς κοροϊδεύεις! Ή "Ελσιανη, στήν καλύτερη περίπτωση θά διώξει τούς Χριστοδουλιάδες καί τούς άνθρώπους τους άπ' τό ΕΑΜ. Καί νά τηνε ή διάσπαση. Κι δχι μόνο στή Φουρνά, μά καί στούς δυό δήμους οί άνθρωποι τών Χριστοδουλαίων θά μάς παρατήσουν. Κι άν έπιμείνουμε, θά τούς βρούμε καί μπροστά μας, θά μάς παλέψουν. Τά συμφέροντα, είναι συμφέροντα, δέν τά ξορκίζεις. Ή τά συμβιβάζεις ή χωρίζουμε τά τσανάκια μας καί τσακωνόμαστε. Είναι καιρός; "Οχι, φυσικά.

Πάρτε τώρα καί τόν... διχό μου τόν Περικλή τόν Μπούμπουλη. Ύπηρετεί στή Μέση Άνατολή στό ναυτικό. Πολεμάει συνεπώς στό πλευρό τών Συμμάχων, πολεμάει καί γιά τήν άπελευθέρωση τής πατρίδας, μπορείς νά τού άρνηθείς τό γεγονός; "Οχι! Τί θά σκεφτεί, τί θά πεί, τί θά κάμει, θά τό χάψει λέτε σά μάθει δτι τού πήραμε τό «Κούτσουρο»; Κι άπό κεί πού 'ναι τος θά κινήσει θεούς καί δαίμονες έναντίον μας. Μιά φορά ή ζημιά σέ βάρος τής έθνικής ένότητας σέ καμιά περίπτωση δέ θά ίσοφαριστεί άπ' τό δτι θά μπούν τά γιδοπρόβατα τής Σπινάσας στό λόγγο τού Μπούμπουλη. Κουκούτσι μυαλό νά 'χουμε, τό καταλαβαίνουμε».

Ό είσηγητής, ήρεμα, μέ καμιά διακύμανση στόν τόνο τής φωνής συνέχισε, δτι κι οί συντηρητικοί νοικοκυραίοι, άπό πρόληψη, άπό καθυστέρηση, άπό προκατάληψη γιά τούς κομμουνιστές, άπό ψυχολογία, θά σκιαχτούν τό δίχως άλλο άπ' τήν άπαλλοτρίωση πώς «έμείς θά μπούμε άβέρτα καί θ' άρπάξουμε τά χωράφια

τους νά τά μοιράσουμε στούς «μαγκούφηδες». Καί τό κανονάρχισμα καί ὁ ἐξάψαλμος τῶν δικῶν μου, ἅς ποῦμε, παπάδων* ἐνάντιά μας θά πιάνει μιά χαρίτσα —θά τούς πάρουμε ἀκόμα καί τά... κορίτσια, ὕστερ' ἀπ' τά χωράφια, θά τούς χαλάσουμε τίς... ἐκκλησιές, γιατί ὄχι; Κι ἅντ' ἐσύ μίλα τους γιά ΕΑΜ! Καί κατάληξε, ὅτι γιά τό συμφέρον τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας καί γενικά τοῦ ἀγώνα νά μήν ἀνακινήσουμε αὐτή τή στιγμή τό πρόβλημα, ἀναβάλλοντας τή λύση του. Καί πολύ περισσότερο μάλιστα πού δέν παρουσιάζει τήν ἀλλοτινή του ὀξύτητα μιά καί τά τσιφλίκια γίνανε σχεδόν ξέφραγ' ἀμπέλια, τά νέμονται στήν οὐσία τά χωριά, οἱ τσιφλικάδες γίνανε ἀνίσχυροι νά τά προστατέψουνε καί κρατικές ἀρχές δέν ὑπάρχουνε. Πρακτικά ἡ ἀπαλλοτρίωση μόνο ντόρο θά 'κανε καί σειρά ἀπό ἀνεπιθύμητ' ἄλλα προβλήματα θά μᾶς ἔβγαζε παλούκι. Τέλος, πρότεινε νά πάρει ἡ Υ.Ε. ἀπόφαση ὅτι δέ συμφωνεῖ μέ τήν ἐνέργεια τῆς Μαυρομάτας κι ὅτ' ἐμεῖς στήν περιοχή μας δέ θά προβοῦμε σέ ἀπαλλοτρίωση τῶν τσιφλικιῶν τήν περίοδο αὐτή.

Αὐτά περίπου εἶπε, ἔτσι μίλησε ὁ Στέφος.

Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι δέν εἴχαμε τίποτα νά προστέσουμε ἤ νά βγάλουμε ἀπ' τά λόγια του, συμφωνήσαμε. Καί πήραμε ἀπόφαση ὁμόφωνα νά μήν ἀπαλλοτριώσουμε τά τσιφλίκια σ' αὐτή τή φάση.

Ἔτσι τό πρῶτο μας θέμα ἔκλεισε, ζήτημα νά μᾶς ἔφαγε κάν μιάν ὥρα χρόνο.

Ἄλλωστε τό κύριο θέμα τῆς σημερινῆς μας συνεδρίασης ἤτανε ἡ ὀργάνωση τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας στόν ἀπελευθερωμένο πιά χῶρο μας. Ἡ εὐθύνη τῆς εἰσήγησής του εἶχε ἀναληφτεῖ, ὅπως τό εἴδαμε, ἀπό μένα.

Δέν τήν ἑτοίμασα γραφτή. Σημειώσεις —σκελετό της ἔκαμα. Τότε, ἐκεῖνα τά χρόνια, στήν πραχτική μας δέν εἶχε «εἰσαχτεῖ» τό εἶδος. Καθένας ἀνάπτυχνε τήν ἄποψή του χωρίς γραφτό βοή-

---

* Ὑπονοοῦσε τόν παπά τοῦ Σαντάπορου, φωνακλά ἀντικομμουνιστή, πιό πολύ «ἀντι-Στεφικό». Καί τόν ἄλλονε τῆς Σπινάσας, φίδι κολοβό, πού χωρίς νά σκίζει τά ράσα του δούλευε μέ σύστημα κι ἐπιμονή ἐνάντια στό ΕΑΜ. Ἀντικομμουνιστής μέ πάθος — καί δέν μπορεῖς νά πεῖς ὅτ' ἤτανε καί κάνας πλουσιόπαπας. Ὡς καί τ' ἀστεῖα του ἀκόμα στό ἴδιο καρφί τά βάραγε. Νά μνημονέψω ἕνα του, ἔξυπνο, δέ γίνεται νά τοῦ τ' ἀρνηθεῖς. Γενάρης τοῦ '43, ἔπιασε χειμώνας. Πῆγα στή Σπινάσα. Τό σπίτι τοῦ παπᾶ στήν κορφή τοῦ χωριοῦ, μ' εἶδε καθώς ἔμπαινα. Πιό κάτω στάθηκα στό σπίτι τοῦ Βασίλη Μαργαρίτη, νά ζεσταθῶ καί νά κατέβω στό «μαγαζί» τοῦ χωριοῦ. Στό μεταξύ κατέβηκ' ἐκεῖνος. Σπινασιῶτες πήχτρα τό μαγαζί τοῦ Χαλάτση παίζανε τήν κοντσίνα τους, ὁ παπάς καλημέρισε, «χειμώνας μᾶς ἔπιασε, παπά», τοῦ 'πε κάποιος. «Τί χειμώνας μοῦ λές, ὁ Γιωργούλας ἦρθε» — ἀντιπαρατήρησε, χολή - φαρμάκι, ὁ ρασοφόρος, δέν ἔχασε τήν εὐκαιρία. Καί νά πεῖς ὅτι τόν ἐνόχλησε ποτέ κανένας!...

θημα. Κι οἱ σημειώσεις ἀκόμα θεωρούντανε πολυτέλεια, ἄν ὄχι κι ἀπόδειξη τοῦ ὁμιλητῆ νά ἐκθέσει ἐλεύθερα τό θέμα του. Καλή ἤ κακή ἐκείνη ἡ πραχτική, δέν εἶναι τοῦ παρόντος νά κριθεῖ. Αὐτό ὅμως, πού θέλω νά βεβαιώσω, εἶναι πώς ἀσκοῦσε γερά τό μυαλό, τό κρατοῦσε σ' ἐγρήγορση, δέν τό κοίμιζε. Κι ἀνάπτυχνε ὄχι μόνο πολλές πλευρές συναίσθησης εὐθύνης, ἀλλά καί τίς λανθάνουσες ἱκανότητες τοῦ εἰσηγητῆ, τοῦ ὁμιλητῆ γενικά. Χώρια πού μιά ὁμιλία χωρίς τήν ἀνάγκη νά σκύβεις πάνω σ' ἕνα χαρτί, κέρδιζε σέ ζωντάνια, παραστατικότητα κι ἀποτελεσματικότητα στήν πρόσληψή της.

Γραφτό εἶχα ἑτοιμάσει ἕνα «σχέδιο νόμου» —νομίζω ταιριάζει στήν περίπτωση ὁ ὁρισμός— καί τήν «Ἐγκύκλιο».

Περί γραφτοῦ ὁ λόγος, τή θέση του ἐδῶ ἔχουνε καί δυό λόγια γιά τό χαρτί, τή γραφική ὕλη. Στοιχεῖο ἱστορίας ἀποτελεῖ κι ἐτούτη ἡ λεπτομέρεια. Ἀκόμα καί ζωές ἀγωνιστῶν χαθήκανε τότε, θυσιαστήκανε γιά τή προμήθεια χαρτιοῦ στά χρόνια τῆς Ἀντίστασης.

Ἡ γραφική ὕλη ἄς μή νομιστεῖ πώς δέν ἦταν ἕνα πρόβλημα. Ὅποιος τό νομίσει, ἄς μεταφερθεῖ σέ μιά κατάσταση δίχως φύλλο χαρτιοῦ καί νά θέλει νά γράψει, νά τοῦ εἶναι τό χαρτί ὅπλο πάλης —καί μετά τά λέμε!

Προσωπικά εἶχα κι ἔχω μιάν ἀδυναμία στό χαρτί. Ἀδυναμία κι ὄχι σχῆμα λόγου. Δέ γίνεται νά μήν τ' ἀποταμιεύσω. Νά τό βλέπω μπόλικο, νά αἰσθάνομαι σίγουρος, πλούσιος.

Εἶχα καί τώρα τ' ἀποθεματάκια μου. Ἀλλ' οἱ ἀνάγκες μου τό λιγότερο διπλασιαστήκανε. Τό χαρτί εἶχε μπεῖ στά γεμάτα στόν ἀγώνα! Δέος μ' ἔπιανε καί νά τό σκεφτόμουνα ὅτι μπορεῖ νά φτάσω στόν «ἄσσο»! Ὅμως ἦρθεν ὁ ἀπό μηχανῆς θεός.

Οὐδέν κακόν ἀμιγές καλοῦ —στό βρόντο δέν τό 'πανε οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι. Τό κακό ἤτανε ἡ «Δεκάτη» στή γεωργική παραγωγή. Τό καλό της; —ἄκου! Στήν Ἐφορία στό Καρπενήσι στοῖβες τά διπλότυπα κι ἄλλα ἔντυπα τῆς γραφειοκρατίας πού θά χρησιμεύανε στό χαράτσωμα τῶν χωρικῶν. Πολλά, ἀπό τή μιά μεριά τους ἤσανε λευκά —τά εἶδα, ἔτριψα τά χέρια μου! Ἐκεῖνο τό φεγγάρι ὁ ἀδερφός μου ὁ Παῦλος, «ἄρτι διορισθείς», ὑπηρετοῦσε ἀκριβῶς στήν Ἐφορία Εὐρυτανίας. Τοῦ ἔβαλα... καθῆκον νά λαθροχειριάσει ὅσο τό μπορεῖ πιό πολλά ἀπό τοῦτα τά ἔντυπα τῆς «Δεκάτης» —κι ὁ λύκος ἀπ' τά μετρημένα τρώει! Καί μιά μέρα σήκωσ' ἀπ' τό Καρπενήσι ἕνα γερό μουλαροφόρτι ἀπό δαύτηνε τή... μονοσέλιδη «γραφική ὕλη» —μᾶς στάθηκε σωτήρια! Τή βγάλαμε γιά πολύ καιρό ξέγνοιαστοι ἀπό χαρτί. Κι ὅταν τό Μάρτη τοῦ 43 ἀπελευτερώθηκε ἡ Καρδίτσα, κάμαμε κ: ἀπ' ἐκεῖ μιάν ὄχι κι ἄσκημη προμήθεια σέ χαρτικό. Ἐξασφαλίσαμ' ἐπίσης

καί μιά γραφομηχανούλα, θειαφισμένο τσιγαρόχαρτο, καρμπόν καί τά ρέστα.*

Σέ τοῦτο, πού λέτε, τό χαρτί τῆς «Δεκάτης» γραφτήκανε κι οἱ σημειώσεις γιά τήν εἰσήγηση καί τό «νομοσχέδιο» κι ἡ «ἐγκύκλιος». Καί μόνο γιά τήν τελική διατύπωση τῶν ὀχτώ ἄρθρων τῶν νέων Θεσμῶν ἔγινε ἡ θυσία κόλλας ἀναφορᾶς...

Τίς σκέψεις τοῦ εἰσηγητῆ καί τήν ἀλληλουχία τους, τήν ἁλυσίδα τῶν αἰτίων πού τίς προκαλέσανε καί τίς προάγανε, τή διαδικασία τους καί τό πέρασμ' ἀπ' τή μιά βαθμίδα στήν ἄλλη, στίς ἄλλες, τά κατασταλάγματά τους καί τά βασικά ἐρείσματα τῶν τελευταίων, ὁ ἀναγνώστης δέν τ' ἀγνοεῖ ἤδη. Γιά τό λόγο αὐτό κι ἐδῶ θά σημειωθεῖ μονάχα πώς ἡ ραχοκοκαλιά τῆς εἰσήγησης συντέθηκε ἀπό σπόνδυλους τῆς ἀνάλυσης πού 'γινε στίς σελίδες πού προηγηθήκανε.

'Ανατέμνοντας, λοιπόν — καί στό μέτρο τῶν δυνάμεών της, ἐξυπακούεται— ἡ εἰσήγηση τήν κατάσταση πού διαμορφώθηκε στό χῶρο τῆς Ὑπαχτίδας μετά τό πρῶτο δεκαήμερο τοῦ 'Οχτώβρη, ἐπισήμαινε *κύρια* γνωρίσματά της;

—τήν ἀπαλλαγή τοῦ χώρου ἀπ' τήν παρουσία τοῦ ἀστικοῦ κράτους. Δέν ἀπόκλειε τό ἐνδεχόμενο μιᾶς ἤ πολλῶν ἐπιδρομῶν κατοχικῶν στρατευμάτων, ὅμως ἦτανε κατηγορηματική στή βεβαιότητά της γιά τό ἀδύνατο νά ἐπιχειρηθεῖ κι ἀπόπειρα κάν ἐπανεγκαθίδρυσης τῶν ἀρχῶν καί τῆς ἐξουσίας τῆς ραγιάδικης «Ἑλληνικῆς Πολιτείας». Κάτι παρόμοιο θά προϋπόθετε τώρα μόνιμη παρουσία κατοχικῶν δυνάμεων, πράγμα ἐξάλλου πού δέν εἶχε γίνει ἐδῶ σ' ἐτούτονε τόν ἀρκετά ἐπικίνδυνο γιά κάθε καταχτητή χῶρο πρίν ἀπό τήν ἐμφάνιση τ' ἀντάρτικου. *Συνεπῶς, ἡ κατάλυση τοῦ παλιοῦ κράτους ἀποτελοῦσε γιά τήν εἰσήγηση γεγονός ὁριστικό.*

—τίς ἐξώφθαλμες συνέπειες καί γιά ὅλες τίς σφαῖρες τῆς ζωῆς, θά συνεπαγότανε ἡ ἀπουσία μιᾶς, ἔστω καί στοιχειώδικης, *ἐξουσίας*. Συνακόλουθα, ἔχοντας ἡ 'Οργάνωσή μας τήν εὐθύνη γιά τό χῶρο της, γιά τούς ἀνθρώπους του καί τά προβλήματά τους, *ὑποχρεοῦται ν' ἀναζητήσει καί νά βρεῖ τή λύση τοῦ προβλήματος.* Τουτέστι: *νά συλλάβει πρέπουσες μορφές ἐξουσίας, νά τίς ἐγκαθιδρύσει καί νά ὀργανώσει νέες 'Αρχές.* Τό *κενό* καί τό *τίποτα*,

* Τό Γενάρη τοῦ 1944 ἡ ἕδρα τῆς XIII Μεραρχίας τοῦ ΕΔΑΣ μεταφέρθηκε ἀπ' τό Γαρδίκι 'Ομιλαίων στό Καρπενήσι. Τά γραφεῖα της ἐγκατασταθήκανε στό πρῶτο πάτωμα τοῦ χτιρίου τοῦ 'Υποκαταστήματος τῆς 'Εθνοτράπεζας. Τό δεύτερο ἔμεινε κλειδωμένο, μέ τά ἀρχεῖα τοῦ 'Ιδρύματος. 'Εγώ χώθηκ' ἀμέσως στά ντουλάπια, βρῆκα λογιῶν - λογιῶν διπλότυπα, τριπλότυπα καί τετραπλότυπα, μάλιστα καί μέ φιλό χαρτί καταλληλότατο γιά τή γραφομηχανή. Τ' ἀπαλλοτρίωσα! Τόν Αὔγουστο τοῦ '44 οἱ Γερμανοί ἀνατινάξανε τό χτίριο, μά δέν τό πυρπολήσανε. Γυρνώντας στό Καρπενήσι ἀναβί-

ἀπαράδεχτα, καθόσον ἀδιανόητα. Μ' ἐκτίμηση μιᾶς τέτοιας εὐθύνης, ἡ εἰσήγηση ὑπογράμμιζε πώς ἡ ἐπίλυση τοῦ προβλήματος ἔστεκε γιά τήν Υ.Ε. Κτημενίων - Δολόπων τό ὑπαριθμόν ἕνα ζωτικό κι ἐπεῖγον *καθῆκον* της σ' ἐτούτη τή στιγμή.

Ἔχοντας τή σύλληψη τοῦ ταυτόχρονου ὅσο καί ταυτόσημου τοῦ παρόντος ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ πολέμου καί τῆς «ἀστικοδημοκρατικῆς ἐπανάστασης» «μέ τάσεις γρήγορης μετατροπῆς σέ προλεταριακή σοσιαλιστική ἐπανάσταση», καί τοποθετώντας, ὁριστική τήν ἐξάλειψη τῆς παρουσίας τοῦ παλιοῦ κράτους, ἡ εἰσήγηση δέν ἀμφέβαλε στό ἐλάχιστο ὅτι στό χῶρο, πού τήν ἀφορᾶ, *συντελέστηκε* ἡ «ἐπανάσταση τῶν ἐργατῶν καί ἀγροτῶν» στό σκέλος τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἐξουσίας τῆς μπουρζουαζίας καί τῶν τσιφλικάδων». Καί συνεπής πρός τίς σχετικές θέσεις τῆς Ἕχτης Ὁλομέλειας τοῦ 1934, ἔβαζε γιά λύση τό πρόβλημα «ἡ νικηφόρα ἐπανάσταση» νά κατασταθεῖ «κατοχυρωμένη μέ τή μορφή τῶν Σοβιέτ».

Κι οὔτε μποροῦσε νά ὑπάρξει ἄλλο στημόνι στήν ὕφανση τῆς εἰσήγησης. Τό ειδικό βάρος τῶν θέσεων τῆς Ἕχτης στή σκέψη τοῦ τοτινοῦ κομμουνιστῆ τό εἴδαμε, τό ἐκτιμήσαμε ἀλλοῦ. Κεντρικός ἄξονας γύρω ἀπ' τόν ὁποῖο ὄφειλε νά περιστρέφεται τό σκεψιακό δυναμικό του.

Στή ζωή, ἐντούτοις, στήν πραγματικότητα, στά γεγονότα δροῦνε ταυτόχρονα καί οἱ κεντρομόλες δυνάμεις καί οἱ φυγόκεντρες. Ἄν θεωρήσουμε κεντρομόλα ἐκεῖνα τά φορμαλιστικά καί κοκαλωμένα, τά ξενόφερτα στενά γιά τόν τόπο μας παπούτσια «μέ τή μορφή τῶν Σοβιέτ», «ἐργατοαγροτική σοβιετική κυβέρνηση», διχτατορία κλπ. «μέ σοβιετική μορφή», φυγόκεντρη, ἀπ' αὐτές τίς ἀνεδαφικές γιά τόν ἑλληνικό κοινωνικοπολιτικό χῶρο συλλήψεις, συνιστούσανε ἡ πλούσια, ὅσο καί πρωτότυπη καί ποικιλόμορφη, δημοκρατική κληρονομιά τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου μας οἱ παραδοσιακές πιά καί διαμορφωμένες μέσα ἀπό ἐθνική πραχτική αἰώνων μορφές κοινοτικῆς αὐτοδιοίκησης, τό ἴδιο τό παρόν στή ζωή καί τή δράση *ἑαμικό* πλάτεμα —σ' ὅλους τούς τομεῖς— τοῦ ἀγώνα ἐξώφθαλμα πολύ πιό πέρ' ἀπ' τήν «ἐπανάσταση τῶν ἐργατῶν καί ἀγροτῶν στήν Ἑλλάδα», ἡ καινούρια, τουλάχιστο γιά

φησα τά ἐρείπια τοῦ Ὑποκαταστήματος — πλοῦτος ὑπῆρχε στό δεύτερο πάτωμα! Μεγάλη ποσότητα αὐτοῦ τοῦ εἴδους χαρτιοῦ εἶχε βέβαια καταστραφεῖ — φιλόβρεχε καί στό μεταξύ. Μά ξεδιάλεξα κι ἐγώ μερικά τσουβάλια ἄθιχτα διπλότυπα κλπ. Τά κουβάλησα στήν Ἁγία Τριάδα, ὅπου ὁ νέος Σ.Δ. τῆς Μεραρχίας. Ἄν σωθήκανε πουθενά ἀρχεῖα τῆς τελευταίας, ὁ ἐρευνητής τους θά βρεῖ ὄχι καί λίγα ἔγγραφα κι ἄλλα ντοκουμέντα δαχτυλογραφημένα σέ χαρτί, πού ἀπό τή μιά του ἔχει τυπωμένες τραπεζιτικές ἐνδείξεις, ἀπ' τήν ἄλλη σελίδες ἀπ' τήν ἔνδοξη ἱστορία τοῦ ΕΛΑΣ —εἶδες;— ἡ πενία τέχνας!...

τήν άντίληψη τοῦ εἰσηγητῆ, κομματική θέση: «Σήμερα ἡ ἔννοια ἐθνικός σημαίνει παλλαϊκός... ἔθνος καί λαός τείνει καί πρέπει νά συμπέσουν... ἐθνικός ἀγώνας γιά τή λευτεριά σημαίνει παλλαϊκός ἀγώνας γιά τή λευτεριά καί γιά σήμερα καί γιά αὔριο καί γιά πάντα». (ὑπογ. δική μου).

Λευτεριά δίχως ἐξουσία τῶν ἀπελευτερωμένων εἶναι κούφια λέξη, δέ γίνεται δέν ὑπάρχει τέτοια λευτεριά. Παλλαϊκός ὁ ἀγώνας; —παλλαϊκή ἡ λευτεριά. Παλλαϊκή ἡ λευτεριά; —παλλαϊκή χρωστάει νά εἶναι καί ἡ *Ἐξουσία* πού θά τήν κατοχυρώνει καί θά τήν ἀναπτύχνει. Ἄρα, τό «κατοχυρωμένη μέ τή μορφή τῶν Σοβιέτ», στίς παροῦσες καινούριες συνθῆκες πρέπει νά εἶναι ἀντιληπτό «μέ τή μορφή τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας».

Προτείνοντας ἡ εἰσήγηση τή μορφή τῆς «Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης», πίστευε ὅτι ἑρμηνεύει χωρίς τήν παραμικρή «παρέκλιση» τή θέση «μέ τή μορφή τῶν Σοβιέτ» καί τήν οἰκοδομεῖ πάνω στήν ἑλληνική ὑποδομή καί στίς συνθῆκες παλλαϊκοῦ ἀγώνα γιά μιάν ἀντίστοιχη λευτεριά «γιά πάντα».

Αὐτονόητο, ὅτι τό κύριο στοιχεῖο τῆς εἰσήγησης τ' ἀποτελούσανε τά δυό ἔγγραφα. Τό σχέδιο τῶν «Ἐντολῶν», κείμενο στιφό κι ἀπ' τό ἴδιο τό εἶδος του, σύν καθαρευουσιάνικο. Ἄρθρον 1, ἄρθρον 2,... 3... 8, διατάξεις —σάν ποιά λεχτική, φραστική δροσιά νά τοῦ δώσεις καί ποιάνε... γλαφυρότητα; Καί ἡ «Ἐγκύκλιος». «Ἐκτενή εἰσηγητική ἔκθεση» θά μποροῦσες νά τήνε χαρακτηρίσεις, ἄν δέν ἤτανε ὁπωσδήποτε κατά πολύ πέρ' ἀπ' αὐτό. Γραμμένη στή δημοτική. Ἀξιώσεις πεζοτράγουδου σέ καμιά περίπτωση δέ θά 'χε. Δέν τῆς ἔλειπε, ὅμως, ἡ χάρη, τουλάχιστο ἐδῶ-ἐκεῖ. Ἡ χάρη, πού μπορεῖ νά πάρει ἕνα κείμενο σάν ἀποστάζεται ἀπ' τήν ψυχή τ' ἀνθρώπου καί τό σημαδεύει ὁ ἐνθουσιασμός. Σάν τό μελάνι του ἔχει τή στιλπνάδα τοῦ *καινούριου* καί μοσχοβολάει ἀπό βεβαιότητα.

Ἡ «Ἐγκύκλιος» προοριζότανε γιά τίς καθοδηγήσεις τῶν κομματικῶν μας ὀργανώσεων στά χωριά τῆς Ὑπαχτίδας, γιά τούς Ὑπεύθυνους τοῦ ΕΑΜ, γιά κείνους, τέλος, τούς συντρόφους καί συναγωνιστές πού θ' ἀναλαβαίνανε τήν εὐθύνη τῆς πραγμάτωσης τῶν «Ἐντολῶν». Τό περιεχόμενό της περιλάβαινε ἑρμήνευση κι ἀνάλυση τῶν νέων Θεσμῶν, βασικές ὁδηγίες γιά τήν καθίδρυσή τους, ἀλλά καί συμπλήρωση τῶν διατάξεων τοῦ «νόμου» —θά τό δοῦμε.

Διατηρῶ καί σήμερα τή γνώμη, ὅτι ἡ «Ἐγκύκλιος» ἀπό πολλές ἀπόψεις παρουσίαζε μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον ἀπ' ὅ,τι τ' ἄρθρα τοῦ «Κώδικα». Ἀλλ' ἄς δοῦμε τά κείμενα, καί κρίνουμε.

«Ἄς τά δοῦμε» —δυστυχῶς πολύ σχετικό αὐτό. Γιατί δέ διασωθήκανε. Θά τ' «ἀναστηλώσουμε» μέ τή μνήμη.

Ἡ πρώτη «περιγραφή» τους ἔγινε ἐδῶ καί 12-13 χρόνια πρίν, στό χειρόγραφο τῆς Γιούρας. Κοντά στό νοῦ, πώς μιά δεκαετία πλησιέστερα στά γεγονότα κάτι σημαίνει. Ἐξόν ἀπ' αὐτό, συγκρατούμενος τότε στό Κολαστήριο ἦτανε κι ὁ συναυτουργός Στέφος Θάνος. Ἀλληλοελέγξαμε τό θυμητικό μας, ἀλληλοσυμπληρώσαμε τυχόν κενά, πού 'χε δημιουργήσει στή μνήμη ἡ διαβρωτική ἐπίδραση τοῦ χρόνου. Καί καταγράψαμε τό μπορετό πληρέστερο ἀπ' τό περιεχόμενο τῶν δυό κειμένων. Ἐκείνη ἡ ἀναπαράσταση θ' ἀποτελέσει τό ὑλικό κι ἐτούτης, π' ἀκολουθεῖ σέ συνέχεια ἐδῶ.

Ἐξάλλου, τό 1960 ἔγραψα στήν ἐφημερίδα «Ἡ ΑΥΓΗ» καί μέ τό ψευδώνυμο Μ. Βαρδούδης τό ἄρθρο «Λαϊκή Αὐτοδιοίκησις καί Λαϊκή Δικαιοσύνη». Γράφοντάς το, δέν εἶχα βοήθημα τό χειρόγραφο τῆς Γιούρας, τί ἀκόμα δέν εἶχε φτάσει στά χέρια μου. Ἄλλωστε τά περιθώρια ἑνός ἄρθρου πάντοτε στενά, δέν ἐπιτρέπουνε ὅλο τό ξετύλιγμα τῶν γεγονότων.

Σημείωνα σ' ἐκεῖνο τό ἄρθρο:

«Τί περιλάβαιναν οἱ διατάξεις τοῦ «Κώδικα Ποσειδώνα; Μέ τή βοήθεια τῆς μνήμης ἅς τό ἀναστηλώσουμε».*

Ἐξανάγκης, ὅμως, ἡ ἀναστήλωση δέν μποροῦσε παρά μόνον ἐπιγραμματική νά ἦτανε. Ἐντούτοις ἀποτέλεσε τό μοναδικό ἱστορικό ὑλικό ἐνημέρωσης διάφορων κατοπινῶν ἐκδόσεων, ὅσοναφορᾶ τόν πρῶτο νόμο τοῦ Λαϊκοῦ Κράτους τῆς «Ἐλεύθερης Ἑλλάδας».**

Γιά λόγους ἐνημέρωσης, ἐδῶ πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τό πρῶτο δημοσίευμα γιά τούς δυό θεσμούς ἔγινε στό τεῦχος 1 τοῦ περιοδικοῦ «Μηνιάτικος Ἀντάρτης», Γενάρης τοῦ 1944 — ἔκδοση τῆς Ἐπιτροπῆς Διαφώτισης Ἀνταρτῶν τῆς XIII Μεραρχίας τοῦ ΕΛΑΣ (Ρούμελη). Ἦτανε ἄρθρο μου μέ τό ψευδώνυμο Γ. Πετρωτός.

Τό δεμένο σέ βιβλίο σῶμα τῶν τευχῶν τοῦ «Μηνιάτικου Ἀντάρτη» συμμερίστηκε τήν τύχη τοῦ πρωτότυπου τῶν «Ἐντολῶν» καί τῆς «Ἐγκυκλίου» —χαθήκανε μαζί, μαζί μέ πολύ ἄλλο ἔντυπο τῆς Ἀντίστασης. Κι ἔτσι δέν μπορῶ ν' ἀντλήσω πληροφορίες ἀπό τό ἄρθρο ἐκεῖνο, παρά ὅ,τι συγκράτησε ἡ μνήμη. Θά χρειαστεῖ νά τό ἐπικαλεστοῦμε ἰδιαίτερα, σάν ἔρθ' ἡ ὥρα τῆς ἀναφορᾶς στήν ἡμερομηνία.

Στή συνεδρίασή μας κρατήθηκε τούτη ἡ σειρά: ἀνακοινώθηκε πρῶτο τό σχέδιο τῶν «Ἐντολῶν». Ἁπλῶς διαβάστηκε. Ξερά,

* Ἐφημ. «Η ΑΥΓΗ», 25-9-1960.

** Βλ. κ. ἐκδ.: «Ἄρης Βελουχιώτης», τ. Β' σ. 210 - 213. «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!», ΠΛΕ 1967, σ. 124 - 126. «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!», Ε. Ο. Γιαννίκος, Ἀθήνα, τ. Ι, σ. 135 - 137. «Ἐθνική Ἀντίσταση, Συλλογή Ἕκτη», Δεκέμβρης 1963, σ. 549 - 551 - ἔκδοση ἐξωτερικοῦ. Στά δημοσιεύματα τῶν παραπάνω ἐκδόσεων ἔχουνε γίνει καί προσθῆκες αὐθαίρετες ἤ συμπληρώσεις, πού δέν ἔχουνε καμιά σχέση μέ τήν ἱστορική ἀλήθεια.

χωρίς σχόλιο. Γιά μιά «πρώτη γνωριμία» μέ τό κείμενο, κατά τή γνώμη τοῦ εἰσηγητῆ ἀπαραίτητη γιά μιά πληρέστερη προσοικείωση μέ τό περιεχόμενο τῆς «Ἐγκυκλίου».

Ἀποτελειώνοντας τό διάβασμα τοῦ «νομοσχέδιου» ὁ εἰσηγητής, τό 'βαλε στήν πάντα, ἀπ' τ' ἀριστερά του πάνω στό κρεβάτι. Κι ἀπ' ἐκεῖ πῆρε τήν «Ἐγκύκλιο».

Τό δεύτερο κείμενο δέν πῆγε μονορούφι. Διαβάστηκε τό κάθε του σημεῖο ξέχωρα, αὐτότελα. Κι ἀργά καί τονιστά. Ἐπακολούθούσανε, ὅπου νομίστηκε ἀπ' τόν εἰσηγητή χρειαζούμενο ἤ πάνω στή συζήτηση ἀνάκυψε ἀναγκαῖο, προφορική παραπέρ' ἀνάπτυξη κι ἐπεξηγήσεις τῆς μιᾶς ἤ τῆς ἄλλης ἔννοιας, τούτης ἤ ἐκείνης τῆς διατύπωσης.

Καί πῶς ν' ἀντέξω καί νά μήν πῶ ἐδῶ γιά τόν τρόπο τῆς συζήτησής μας;

Δέν πῆρε κανέν' ἀπ' ἐκεῖνα τά δλοσυρά κι ἀρθριτιασμένα γνωρίσματα, ὅπως «καί τώρα τό λόγο ὁ σύντροφος τάδε» ἤ «μισό λεφτό ἀκόμα ἔχεις, σύντροφε δεῖνα. Τελείωνε!» —κι ἄς μήν ἔκλεισες τή σκέψη σου. Μπορεῖ, φυσικά, νά χάσουμε κάτι ἄξιο πού ἦτανε νά τό πεῖς οἱ σύντροφοί σου. Μπορεῖ κι ἀπ' ὅληνε τήν ὁμιλία σου τό ψῆγμα χρυσοῦ νά κρυβότανε ἀκριβῶς σ' αὐτό πού ἤθελες νά συμπεράνεις, σ' αὐτό ὅπου πήγαινες νά καταλήξεις, μά σοῦ σφαγιάστηκε! Ὅμως, ὁ πανίσχυρος *τύπος*, ὁ ἄκαμπτος *κανόνας* δέ χάσανε μήτε τρίχα τῆς τριχός ἀπό δύναμη ἐπιβολῆς. Τί νά γίνει; — μιά καί δέ χώρεσε στό καλούπι τους ἡ σκέψη τ' ἀνθρώπου, στό διάβολο κι ὁ ἄνθρωπος κι ἡ σκέψη του! Προκρούστιο κατεστημένο οἱ κανόνες, μά ἔλα πού δίχως τους ἐλλοχεύει τό χάος; Καί γράψε ἀλλοίμονο σάν ἡ μήτρα τους χάσει κάθε ἐλαστικότητα, πάει τό ἔμβρυο! Ἄκαρπος ὁ σπόρος σκέψης πού δέ βολεύεται τό φύτρο του στά σκληρυμένα τοιχώματά της...

Ἐμεῖς ἐκεῖ οἱ πέντε, θές μας ἄκαμπτους στό Τυπικό,* θές πάρε μας «ἀσουλούπωτους» περί τά τοιαῦτα ὀρεσίβιους στίς ἀητοράχες τῶν Ἀγράφων, μήτε πού βάλαμε στό νοῦ ἄλλο τρόπο συζήτησης, πάρεξ τόν ἐντελῶς συνηθισμένο ρωμαίικο —μιά φορά τοῦτον ἐδῶ: ἀντί κανόνα καί κλεψύδρα, τό ἀναγκαῖο νά ρυθμίζει. Ἄν ἔχει ἕνας τους νά πεῖ κάτι, νά τό πεῖ. Καί νά τό πεῖ στήν ὥρα του — στή δράση κολλάει τό σίδερο! Ἀντί νά σημειώνει κι ὕστερα νά μήν καλοθυμᾶται πρός τί ἡ λειψή σημείωση! Ἔτσι, μιλοῦσε ὁ σύντροφος Α; —μποροῦσε ὁ Β στό πρεπούμενο σημεῖο νά «πετάξει» τήν ἀναγκαία συμπλήρωση ἤ τήν εὔστοχη παρατήρησή του μέσα στό ροῦ τῆς ξετυλιγόμενης σκέψης τοῦ πρώτου.

---

* Ὁμώνυμο ἐκκλησιαστικό βιβλίο, πού περιέχει τά τελετουργικά καί τό τυπικό τῶν ἱεροτελεστιῶν.

Κι ἄν ἡ συμπλήρωση δικαίωνε τήν ἀναγκαιότητά της, κι ἄν ἡ παρατήρηση δέν ἤτανε «ἄσκοπος πυροβολισμός», μποροῦσε νά συμβεῖ σάν ὁ ὁμιλητής νά πληρώθηκε ξάφνου ἀπό σταγόνα νέας ἄποψης, σάν ἀκριβῶς αὐτή νά τοῦ 'λειπε γιά νά ξεχειλιάσει, στρέφοντας καί τόν ἴδιο τό ροῦ τοῦ συλλογισμοῦ του, μιά ἐντελῶς νέα, ὁλοκαίνουργη σκέψη... Κι ὁ Γ νά ἐπιπροσθέσει κάποιο λεπτό, λεπτότατο ἔλασμα, κι ὁ Δ μιά ψιλοδουλεμένη κι ἄλλη γωνία τοῦ πρίσματος. Μιά συζήτηση μέ ζωντάνια, ὅσο καί φυσική. Χυμώδικη καί γαλάρια. Ἀλλά πού προϋποθέτει μικρό κύκλο συζητητῶν. Κύκλο πού νά 'χει ἐπίγνωση ὄχι μόνο τοῦ ἐπιδεδλημένου, ἀλλά καί τοῦ ἐπιτρεπτοῦ. Αἴσθηση τοῦ περιττοῦ καί γνώση τοῦ θέματος. Συναίσθηση εὐθύνης καί δίωμα, λίγο-πολύ, τό «ἤ κρεῖττον σιγῆς λέγε, ἤ σιγήν ἔχε». Καί ἄλλα τινά!... Σέ καμιά δέ περίπτωση δέν ὑποστηρίζω, πώς μιά τέτοια λεύτερη —ἐννοῶ χωρίς κλεψύδρα καί κανόνες— συζήτηση προβλημάτων μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ σέ πολυάνθρωπο σῶμα. Ὁ κίνδυνος τῆς ἀναρχίας ἐδῶ μπορεῖ νά παρομοιαστεῖ σάν τόν ἀπρόσμενο, τό δολερό γκρεμνό π' ἀρχίζει στήν ἄκρη θαυμάσιου λειβαδιοῦ...

Ἀντί νά τήν περιγράφουμε τή συζήτηση ἐκείνη, κάλλιο δέν εἶναι νά τήνε συναπαντήσουμε ἀναπαραστημένη; Ὅπου αὐτό μπορετό γίνεται κι ἡ οἰκονομία τῆς ἐξιστόρησης τό βολεύει, ὅπου ἡ μνήμη τό ἐπιτρέπει χωρίς προδοσία τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας, καί βέβαια εἶναι τό καλύτερο. Ἔστω καί σάν δεῖγμα. Ἀλλά ἡ «Ἐγκύκλιος» μᾶς περιμένει.

Πρῶτο σημεῖο: «Οἱ Ἐπιτροπές Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης (Σοβιέτ) ἀποτελοῦν στό χωριό τό ὄργανο τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Τήν Ἀρχή τῆς κυβέρνιας τοῦ Χωριοῦ. Ὁ λαός ὅλου τοῦ χωριοῦ συναγμένος σέ Γενική Συνέλευση συνιστᾶ τόν μοναδικό κι ἀναντικατάστατο φορέα κι ἐκφραστή τῆς Ἐξουσίας του. Καί τήν ἀσκεῖ μέσω τῶν Ἐπιτροπῶν του πού ἐλέγχει στίς συνελεύσεις ὅλων τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ».

—Ἡ διατύπωση πρέπει νά προσδιορίζει τῶν ἐνηλίκων, βέβαια — παρατηρεῖ ἀμέσως ἕνας ἀπό τούς συντρόφους.

—Σοφόν τό σαφές! —«ὅλων τῶν ἐνηλίκων κατοίκων», ἡ συμπλήρωση ἔγινε, ἀπαντάει ὁ εἰσηγητής.

—Δηλαδή καί τῶν γυναικῶν; —ἀνακινεῖ ἄλλος.

Καί νά σου ὁ πρῶτος κόμπος στό χτένι! Στό χορό μπήκαμε ὅλοι, ἡ συζήτηση γενικεύτηκε, ἄς τό ποῦμ' ἔτσι.

Ἀπ' «ὀρθόδοξη» ἄποψη, κομμουνιστές ἐμεῖς καθῆκον μας εἶναι «νά παλέψουμε» γιά τήν «ἰσοτιμία τῆς γυναίκας» — καί τό καθῆκον εἶναι καθῆκον! Κι ἄν δέν τήν ἐπιβάλλουμε, χρέος μας τουλάχιστο ν' ἀνακινήσουμε τό ζήτημα, «νά τό σπρώξουμε στή ζύμωση».

—Καλά κι ἅγια ὅλ' αὐτά. Μέ τά λόγια χτίζω ἀνώγια καί κατώγια, μά μήπως πᾶμε γιά τό μαλλί καί βγοῦμε κουρεμένοι; —μιά γνώμη ἐτούτη, πού τήν ὑποστήριξε ὁ εἰσηγητής.

Μιά, ὅμως, ἄλλη τῆς ἀντιβγῆκε. Ὅτι, θεσπίζοντας ἱδρυτική Πράξη Λαϊκῆς Ἐξουσίας, πῶς θά θέλαμε νά μᾶς γίνει συγχωρετό νά μήν κατοχυρώναμε τά «πολιτικά δικαιώματα τῶν γυναικῶν», τουτέστιν τοῦ μισοῦ λαοῦ; Θέμα ἠθικῆς τάξης!

—Ἀλλά κι ὁλοφάνερο, ὅτι θά σκοντάψουμε καί θά σκοντάψουμε κουτουλώντας ξερολιθιά. Οἱ χωρικοί δέ θά στέρξουνε μήτε ν' ἀκούσουνε γιά παρουσία τῶν «θηλυκῶν» σέ Σύναξη σερνικῶν. Αὐτό δέ μετάγινε! Ἄμ οἱ ἴδιες οἱ γυναῖκες; —ποῦ σ' ἔχω; Θά τό πάρουν γιά συντέλεια τοῦ κόσμου! Ἔτσι μίλησε ἄλλος.

Ἔγινε κι ἀναφορά στήν περσινή ἀντίδραση τῶν κατοίκων τῆς Κορίτσας, ὅταν, στήν περίπτωση τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἐπίλυσης», «γρατζουνίστηκε ξώπετσ' ἁπλῶς τό πρόβλημα».

—Νά βιαστοῦμε τωραδά ἴσαμ' ἐκεῖ, θά ἐνεργούσαμε σά νά μή θέλαμε νά ἐφαρμοστοῦν αὐτά πού θ' ἀποφασίσουμε. Ἡ διατύπωση «ὅλων τῶν ἐνηλίκων κατοίκων» εἶναι κι ὁ μοῦργος χορτάτος καί τό καρβέλι σωστό. Τό θέμα καλύπτεται γιά τήν ὥρα. Καί στήν πορεία βλέπουμε. Καθετί ἔχει τήν ὥρα του...

Συμφωνήσαμε τελικά ὅλοι μ' αὐτή τήν «ἑρμηνεία». Καί προχωρήσαμε.

Τό σημεῖο, π' ἀντιστοιχοῦσε στήν πρώτη διάταξη τῶν «Ἐντολῶν», περιεῖχε ὁδηγίες γιά τήν ἀνάδειξη τῶν Ἐπιτροπῶν, γιά τίς δικαιοδοσίες καί τά χρέη τους, γιά τό πῶς θά λειτουργοῦνε κι ἄλλα, πού θά τά δοῦμε καί στή διατύπωση, πρός τί δυό φορές.

Ὅ,τι, ὅμως, πρέπει, κατά τή γνώμη μου, νά ἐπισημανθεῖ «ἀπό τό γράμμα καί τό πνεῦμα» τοῦ πρώτου σημείου εἶναι:

—πώς στή *σύλληψή* τους οἱ Ἐπιτροπές Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης πρότυπό τους γενικά θέλουνε τά Σοβιέτ, μόνη ὡς τότε μορφή Λαϊκῆς Ἐξουσίας, πού κατά κόρο, ἄλλωστε, ὑποδείχνεται ἀπό τήν Ἕκτη καί γιά τά καθ' ἡμᾶς.

—πώς σέ διάκριση ἀπό τόν ὅρο Συμβούλια τῆς παλιᾶς, τῆς Κοινοτικῆς Αὐτοδιοίκησης καί παρά τό πρότυπο, πού στά ἑλληνικά μεταφρασμένο σημαίνει Συμβούλιο, χρησιμοποιεῖται γιά τό νέο Θεσμό ὁ ὅρος *Ἐπιτροπές*.

Ἡ εἰσήγηση αἰτιολόγησε τήν προτίμηση τοῦ τελευταίου.

Γιά νά γίνει ἄμεσα αἰσθητό ἀπό τόν πληθυσμό, ὅτι, δέν πρόκειται γιά τήν παλιά μορφή Αὐτοδιοίκησης μέ τά Κοινοτικά Συμβούλια, πράγμα πού θά συντελοῦσε γιά μιά ταχύτερη δημιουργία συνείδησης νέου. Τό τελευταῖο θά δραστηριοποιοῦσε ἀμεσότερα τόν κόσμο. Οἱ ἄνθρωποι κατά κανόνα ἀγαποῦνε τό *καινούριο*, ἐνθουσιάζονται, οἱ λανθάνουσες δυνάμεις τους ἀφυπνίζονται.

Γιά νά έκφραστεΐ καί λεχτικά, κατά κάποιο τρόπο, τό καινούριο καί διάφορο τοΰ περιεχομένου —«όργανο Λαϊκής Έξουσίας».

Ότι οί Έπιτροπές ύποδηλώνουνε άμεσότερα τό λαϊκό άπ' δσο τά Συμβούλια, προφανέστατο. Ή έννοιακή άντίληψη τών τελευταίων μέσα στόν πληθυσμό «κοκάλωσε» συνταυτισμένη μέ διαδικασίες ξέμαχρ' άπ' τό λαό, μέ τή γραφειοκρατία καί τή μετατροπή τους σέ «λεβιέδες» τών κυρίων Νομάρχηδων καί τών Άρχών, μέ τή διαδομένη γνώμη δτι πρόκειται γιά σώμα άρχόντων, προκρίτων, προεστώτων, καλπακιών, κοινοτοπατέρων κλπ. Μέ σειρά, τέλος πάντων, άπ' άμαρτίες, πού τή λιγότερη εύθύνη γι' αύτές είχεν, ίσως, ό Θεσμός τής Τοπικής Αύτοδιοίκησης.

Ότι οί Έπιτροπές έμπεριείχανε πιό έκδηλο τό στοιχείο τής άνά πάσαν στιγμή άνάκλησης. Καί προπαντός, δτι μέ τόν δρο Έπιτροπή, τ' άναγκαίο τοΰτο στοιχείο είναι κοντινό στή συνείδηση τοΰ χωρικοΰ. Τό Κοινοτικό Συμβούλιο τό 'βγαζε σ' έκλογές πού προσδιορίζανε άλλοι, δχι αύτός. Καί τοΰ καθότανε στό σβέρκο ίσαμε τίς έπόμενες, στήν καλύτερη περίπτωση, λεγόμενες δημοτικές έκλογές, πού γιά τή διεξαγωγή τους πάλε άλλοι θ' άποφασίζανε. Έπιτροπή, δμως, στήν άποσταγμένη άπ' τή πραχτική τής ζωής άντίληψή του σήμαινε ή άπλή φόρμα:

—Έγώ τή βγάζω — δέν τή θέλω; Τήν *ξεβγάζω!*

Ότι οί Έπιτροπές, άπό τήν ίδια τήν έννοια τής λέξης ταιριάζουνε έπακριβέστερα στήν περίπτωση, δπου σάν δργανο τούς άνατίθεται έντολή, τούς δίνεται έξουσιοδότηση, τούς παρέχεται πληρεξουσιότητα ένεργειών, ένώ αύτή καθαυτή ή Λαϊκή Έξουσία είναι δλος ό λαός τοΰ χωριοΰ.

Ότι άπό πλευρά έθνικολαϊκής παράδοσης, άλλά καί δικής μας κομματικής πραχτικής στήν πάλη γιά λύση λαϊκών προβλημάτων, οί Έπιτροπές είναι περισσότερο δικαιωμένες καί καταξιωμένες, παρά τά Συμβούλια. Κι άν γιά τίς Έπιτροπές έπισημαίνεται μιά κάποια έπιφύλαξη τών όρεινών ώς πρός τήν άποτελεσματικότητά τους, γιά τά Συμβούλια ή γνώμη τους είναι φανερά άρνητική, μπορείς νά τήν πεϊς κι έχτρική. Ύπέρ τών Έπιτροπών άλλωστε, τόσο ή «Συμβιβαστική» Καροπλεσιοΰ κι άλλων χωριών στό δήμο Δολόπων, δσο κι ή λιγόζωη «Έπίλυση» τής Κορίτσας, καταλείψανε άδιαμφισβήτητα «μνήμη άγαθή» στόν κόσμο μας. Έξάλλου, τοΰτ' έδώ οί όρεινοί, άπό ένστιχτο πές, άπό τοπική παράδοση θές, πάντα συγκροτούσανε μικροεπιτροπές γιά μικροδιαφορές —έκτίμηση μιάς άγροζημιάς— ή γιά τή διευθέτηση κάποιου ζητήματος —ποτιστικών νερών κλπ. Τέλος, ή έννοια Έπίτροπος καί ένοριακή έπιτροπή —πολύχρονη παράδοση— συνδεότανε μέ τό πλέον ίερό τοΰ χωριοΰ —τήν Έκκλησιά του. Κι αύτό δέν ήτανε λίγο γιά τήν έξοικείωση μέ τόν δρο Έπιτροπή.

Καί νά καί τοῦ παλιοῦ χειρογράφου ἡ μαρτυρία:

«Πρώτη Θέση: ἀναφερότανε στό τί εἶναι οἱ Ἐπιτροπές* Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης. Ποιός ὁ ρόλος τους...» (σ. 378).**

—πώς μοναδικός κι ἀναντικατάστατος φορέας τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, δηλαδή αὐτή καθαυτή ἡ Λαϊκή Ἐξουσία, στήν κοινωνική μονάδα τοῦ χωριοῦ εἶναι ἡ Γενική Συνέλευση ὅλων τῶν ἐνηλίκων κατοίκων του.

Ἡ Γ. Σ. προνοεῖται μηνιάτικη σάν τακτή. Ταυτόχρονα ὑπογραμμίζεται, ὅτι μπορεῖ νά συνέρθει τήν ὁποιαδήποτε στιγμή καί γιά τ' ὁποιοδήποτε ζήτημα, γιατ' εἶναι ἡ Γ.Σ. κυρίαρχο, αὐτεξούσιο, αὐτόβουλο κι ἀδέσμευτο Σῶμα, εἶναι ἡ Λαϊκή Ἐξουσία. Σέ διαρκή παρουσία, σέ διαρκή ἐγρήγορση. Ὅτι οἱ Ἐπιτροπές Λ.Α. εἶναι ὄργανο τῆς Γ.Σ., ἀνεξάρτητα ἀπ' τίς εὐρύτατες δικαιοδοσίες τους ν' ἀποφασίζουνε καί νά λύνουνε προβλήματα. Οἱ δικαιοδοσίες αὐτές τούς ἐκχωροῦνται σέ τόσηνε εὐρύτητα ἀκριβῶς γιατί οἱ ἀποφάσεις τους κι οἱ λύσεις τους τελοῦνε ὑπό τόν ὅρο τῆς ἀποδοχῆς τους ἀπό τή Γ.Σ., πού μπορεῖ νά συνέρθει κι ἐπεμβαίνοντας ν' ἀνατρέψει παρευτύς κι ἀποφάσεις καί λύσεις καί μέρος καί τό σύνολο τῆς Ἐπιτροπῆς Λ.Α.

Παρά τό πού 'χανε πρότυπο τά Σοβιέτ στή σύλληψη τοῦ Θεσμοῦ οἱ πέντε ἐκεῖνοι κομμουνιστές, παρόλη τήν ἀφελή ἀπό μέρους τῆς Ἕκτης μετεγγραφή πού τούς δέσμευε τή σκέψη— «τῆς σοβιετικῆς μορφῆς» στόν ἑλληνικό κοινωνικό, πολιτικό, ἱστορικό χάρτη, γεγονός εἶναι ὅτι στό Θεσμό τῆς Λ.Α. ὑπῆρξε, ἀπ' τό ἔμβρυό της ἀκόμα, κι αὐτό τό «κάτι τί ἄλλο», τό «γηγενές» ὥς ἕνα βαθμό, σέ διάκριση μέ τά Σοβιέτ *ἀντιπροσώπων* ἐργατῶν - ἀγροτῶν - στρατιωτῶν. Ἐννοῶ τή λαϊκή ἀμεσότητα καί τήν παλλαϊκότητα στήν ἀνάληψη καί τήν ἄσκηση τῆς Ἐξουσίας. Βέβαια, ἄλ-

---

* Ἀργότερα —τό πῶς καί τό γιατί θά τά ξετάσουμ' ἀλλοῦ— κι «ἀρχῆς γενομένης» ἀπό τόν «Κώδικα Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης», πού καταρτίσανε στό Γαρδίκι Ὁμιλαίων τόν Αὔγουστο τοῦ 1943 ἕξ ἐπαγγέλματος νομικοί, ὁ ὁρισμός «Ἐπιτροπές Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης» ἀντικαταστάθηκε μέ τά παλιά «Δημοτικό Συμβούλιο» καί «Κοινοτικό Συμβούλιο» — κι ἔτσι πιά καθιερώθηκε κι ἔμεινε! Κι ὁ ἴδιος ἐγώ, στό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή» (25-9-60), γράφοντας ἀπό μνήμη κι ἐπηρεασμένος ἀπ' τήν καθιέρωση τῆς παλιᾶς ὁρολογίας, λ α θ ε μ έ ν α διατυπώνω «ἀπό 5μελή Συμβούλια Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης» καί σ' ὅλο τό ἄρθρο μιλῶ γιά Συμβούλια, ἐνῶ τό ἱστορικά ἀκριβές εἶναι κι ἔπρεπε νά γράφω «ἀπό 5μελεῖς Ἐπιτροπές Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης» κι ὅπου στό ἄρθρο ἡ λέξη Συμβούλιο, τή λέξη Ἐπιτροπή. Ἡ λαθεμένη μου ἱστορικά ὁρολόγηση πέρασε σ' ὅλες τίς κατοπινές ἐκδόσεις, πού κάνουνε ἀναφορά στόν «Κώδικα Ποσειδώνα». Ζητώντας συγνώμη γιά τό λάθος, κάνω τώρα τήν ἀποκατάσταση τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας.

** Στό ἑξῆς ἡ παράθεση ἁπλῶς τοῦ ἀριθμοῦ σελίδας σέ παρένθεση θά ὑποδηλώνει ὅτι πρόκειται γι' ἀπόσπασμα ἀπό τό χειρόγραφο τῆς Γιούρας.

λοι καιροί, ἄλλος τόπος, ἄλλες καταβολές. Καί πολλά ἄλλα, πού στόν κάθε λαό ὑπάρχουνε ξεχωριστά γνωρίσματα.

Γνωστότατο τό «Ὅλη ἡ ἐξουσία στά Σοβιέτ» — δέν εἶναι;

Τά Σοβιέτ, ἄν δέν κάνουμε χοντρό λάθος, ἤσανε τά Συμβούλια καί Σώματα ἐκλεγμένων ἀπό συνελεύσεις *ἀντιπροσώπων* ἐργατῶν - ἀγροτῶν - στρατιωτῶν. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἀντιπροσώπων.

Ὁσοναφορᾶ τό χωριό τῆς ἑλληνικῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης — συγκεκριμένη ἐποχή, συγκεκριμένες συνθῆκες— καί τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση πού γεννήθηκε σ' αὐτό, ἡ Γενική Συνέλευση ὅλων τῶν κατοίκων ἀναμφίβολα ἐκφραζε: «ὅλη ἡ ἐξουσία ἄμεσα στό λαό».

Μόνο σέ παρακαλῶ, τυχόν ἀψίκορέ μου ἀναγνώστη, μήν ξεφωνίσεις ὅτι «ἐξαφανίστηκε τό ταξικό στοιχεῖο»* καί μ' ἀραδιάσεις «ὀπορτουνισμούς» καί παρλαπίπες παρόμοιες, πού γίνανε εἶδος ὑπερμοντέρνο καί τίς μπουχτίσαμε. Ὑπομονή! «Μεγάλο πράμα ἡ ὑπομονή!... κλεῖ θησαυρούς κι ἐκείνη». Καί θά τό ποῦμ' ἐν πλάτει παρακατιών. Κι ἐκεῖ «σέ θέλω, κάβουρα, νά πηδᾶς τά κάρβουνα» —ἔννοια σου!

«Ἡ Δεύτερη Θέση μας: ἀναφερότανε στή Λαϊκή Δικαιοσύνη» (σ. 387).

Πρόκειται, λοιπόν, γιά τό δεύτερο σημεῖο τῆς «Ἐγκυκλίου», πού θεσμοθετεῖ τή Λαϊκή Δικαιοσύνη καί τό Λαϊκό Δικαστήριο γιά τή διακονία της.

> «Καθορίζονταν, ὅτι μέ τό Λαϊκό Δικαστήριο ἡ Δικαστική Ἐξουσία περνοῦσε στά χέρια τοῦ Λαοῦ καί γινότανε Λαϊκή. Ἡ Λ. Δικαιοσύνη θ' ἀπονέμονταν ἀπό τό Λαό *καί γιά αὐτόν*.» (σ. 390).

Δικαιοσύνη «ὑπεράνω ὅλων», κούφια λόγια! Ἡ Δικαιοσύνη εἶναι ταξική, παμπάλαιη ἀλήθεια καί δέν χαμίζω γλαύκα. Μέ τό νέο Θεσμό «γινότανε Λαϊκή». Σημαίνει αὐτό μήπως «ἀταξική», ;μήπως «καθολική», ἀπόλυτη», Θέμιδα μέ δεμένα μάτια; Ὄχι, βέβαια! Γιά οὐτοπίες, στενά τά περιθώρια τότε.

Σημαίνει, λοιπόν, ἀκριβῶς *ταξική*. Μόνο, πού γιά νά μήν παρανοηθεῖ τώρα ὁ προσδιορισμός, χρωστιέται νά μήν ξεχνιέται, πώς τήν ἐποχή τῆς Ἀντίστασης, ἐποχή μέ ξέχωρα, ἀνεπανάληπτα μᾶλλον, ἰδιόμορφα γνωρίσματα, τά ταξικά πλαίσια εἴχανε

---

* Βλ. καί Β. Ι. Λένιν «Κράτος καί Ἐπανάσταση» «...ὅτι τό πέρασμα ἀπό τόν καπιταλισμό στό σοσιαλισμό δέ μπορεῖ νά γίνει χωρίς ὁρισμένη «ἐπάνοδο» στόν «πρωτόγονο» δημοκρατισμό (γιατί πῶς ἀλλιῶς νά περάσεις στήν ἐκπλήρωση τῶν κρατικῶν λειτουργιῶν ἀπό τήν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ καί ὁλοκληρωτικά ἀπό ὅλο τόν πληθυσμό;») κλπ. (ὑπογρ. δική μου).

πάρει μιά «είδική» διεύρυνση, ένα «δικό» τους πλάτος, όπου όχι μιάς τάξης μόνο τά συμφέροντα, άλλά τής μέγιστης πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ, ἀποτελέσανε κοινή συνισταμένη —κι ἀπό τότε, παρόλες τίς τυφλαμάρες τοῦ ΚΚΕ, τό εὖρος ἐκεῖνο ἐπιζεῖ σέ ἀξιοσημείωτο βαθμό στή ζωή τῆς χώρας μας —λανθάνω;

Ὅταν πραγματευόμαστε *κείνηνε* τήν ἐποχή, σύν τοῖς ἄλλοις ἄς βάζουμε καί πρίσμα θεώρησης καί τήν ὀρθή, κατά τή γνώμη μου, τοποθέτηση, πού ξαναμνημονεύτηκε σέ τοῦτο τό κεφάλαιο, ὅτι «μέ τήν ἔννοια *ἐθνικός* δέ σκεπάζουμε τά συμφέροντα μιᾶς ὀλιγαρχίας», ὅτι «ή ἔννοια *ἐθνικός* σημαίνει *παλλαϊκός*» καί, τέλος, πώς ὁ ἐθνικός - παλλαϊκός ἐκεῖνος ἀγώνας ἤτανε «γιά τή λευτεριά καί, γιά σήμερα καί γιά αὔριο καί γιά πάντα». Ποιός μπορεῖ νά ἰσχυριστεῖ, ὅτι λείπει ἀπ' τήν *παλλαϊκότητα αὐτήν* ἐδῶ ή *ταξικότητα;* Ἐπιτέλους τό «καί γιά πάντα» δέν εἶναι εὔγλωττη ταξική φύση;

Ὅταν ἀνατέμνουμε τά νευρώδη γεγονότα καί τίς γοργάστραφτες συλλήψεις τῶν ἐπί σκηνῆς τους ἰδιαίτερα τούτηνε τήν περίοδο τῆς Ἀντίστασης, πού ή ἀράχνη τῆς γραφειοκρατίας δέν ἔβρισκεν ἀκόμα μουχλιασμένη γωνιά νά παγιδέψει, ὀφείλουμε νά τό κάνουμε μέ πλήρη *ἀντίληψη* καί τῆς παρακάτω μαρτυρίας, πού θεωρῶ χρωστημιό μου νά τή μηνύσω στούς νεώτερους:

> «Οἱ μέρες ἐκεῖνες εἴχανε τό γνώρισμα τῶν μεγάλων Ἡμερῶν τῆς Ἱστορίας. Ἤτανε σάν κατάφορτο σφιχτόρογα σταφύλια ἀμπέλι σέ ὥρα τρύγου. Τόσα πολλά καί σημαντικά —πού πολλές φορές μήτε ὑποψιαζόσουνα τή βαρύτητά τους —γεγονότα μπορούσανε νά γίνουνε σέ μιά μέρα, πού ὅταν κάθεσαι νά τά ταξινομήσεις, θαρρεῖς πώς αὐτά ἔγιναν σ' ἕνα μήνα σ' ἕνα χρόνο μέσα κι ὄχι ἀπό τό πρωί ἴσαμε τό βράδυ τῆς ἴδιας μέρας. Ἡ Κίνηση τῶν Συμβάντων εἶχε μιά καταπληχτική ἐπιτάχυνση. Καί ή ποικιλία τέτοια πολυχρωμία, πού ὁ στατικός συλλογισμός πολλές φορές πάει ν' ἀποκλείσει ὅτι τό Α καί τό Β γεγονότα ἔγιναν τήν ἴδια μέρα καί τήν ἴδια ἀκόμα στιγμή στόν ἴδιονε χῶρο. Στίς στιγμές τοῦ περάσματος, τίς στιγμές πού ή Ἱστορία μεταστοιχειώνει τίς ποσοτικές συσσωρεύσεις της σέ ποιοτικές ἀλλαγές, πάνω στά Γεφύρια της πού συντελεῖται ή ἐπέλαση τῶν Γεγονότων τόσα πολλά, τόσα μαζί, σέ τόση ποικιλία, ἀλλά καί τόσο «ἀπίθανα» γιά τό συνηθισμένο τρόπο σκέψης!» (σ. 388).

Σ' αὐτό τό «γνώρισμα» τῆς ἐποχῆς ἐντάσσονται κι ή παλλαϊκή ὀργάνωση κι ὁ μαζικός φρονιματισμός τῶν Ἑλλήνων καί τ' ἀπότομο ἀνέβασμα μιᾶς γενικῆς συνειδητότητας τοῦ λαοῦ τότε. Σ' αὐτό, φυσικά, κι ή προαγωγή τῆς παλιᾶς ἀντίληψης γιά τήν τα-

ξική Δικαιοσύνη στήν έννοιακή σύλληψη τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης —πλατεμένος ἴσαμε τό πρεπούμενο ὁρίζοντας τῆς ταξικῆς. Ἂν τό γκάστρι της ἦτανε ἐξωμήτριο τῆς ἐποχῆς, μήτε γέννηση, μήτε ἄντρωση. Ἂν ἡ σύλληψη ἦτανε *ταξικά* λαθεμένη, ἡ ζωή δέν παίζει, οὔτε ἀπ' ἀστεῖα ξέρει. Θ' ἀπόρριφτε τήν *πραγμάτωση* Ἀλλ' αὐτό δέν ἔγινε!

Ἄλλωστε, τό «μέτρο» ἀπονομῆς τῆς Λ.Δ., πού καθόριζε τό Δεύτερο σημεῖο τῆς «Ἐγκυκλίου» ἐπιμαρτυρεῖ:

«... "μέτρο" τῆς ἀπονομῆς της καθορίζονταν:
1) ὅτι δέν μπορεῖ νά εἶναι ὁ παλιός νόμος. Γιαυτό ἡ Λ. Δικαιοσύνη εἶναι ἀδέσμευτη ἔναντι τοῦ παλιοῦ νόμου καί τόν ἀγνοεῖ. Καταργήθηκε μαζί μέ τή κατάλυση τοῦ παλιοῦ κράτους. Στό ἑξῆς θά ἰσχύουν μόνο οἱ «ἐντολές» αὐτές.
2) τό Λ. Δικαστήριο θά μορφώνει γνώμη γιά τό ποῦ βρίσκεται τό *δίκιο* καί θά τό ἐπιδικάζει μέ βάση:
α) τήν ἐκτίμηση τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων καί τῶν ὅσων ὑποστηρίζουν οἱ ἀντίδικοι. Καθώς καί τῆς «ἔκθεσης» τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκτιμητῶν, ὅταν ἡ ὑπόθεση εἶναι ἀγροζημιά.
β) τήν *ἀντίληψη* γιά τό δίκιο τῆς κάθε δοσμένης περίπτωσης, πού ἐπικρατεῖ στήν Κοινή Γνώμη τοῦ χωριοῦ. (Δέν ἦτανε δύσκολο νά τήν ξέρει ὁ Λαϊκός Δικαστής, πού ἀπό τό ἴδιο τό χωριό εἶναι. Κι αὐτό τό κοινό αἴσθημα περί δικαιοσύνης γιά τήν κάθε περίπτωση, ἀποδείχτηκε πώς ἐξαιρετικά σπάνια πέφτει ἔξω. Καί εἶναι ἡ συνισταμένη τῆς ἐπεξεργασίας στή διασταυρωσή τους πολλῶν γνωμῶν, ὅλου τοῦ χωριοῦ, πού «συμμετέχει» σ' ὅ,τι γίνεται στό χωριό).
γ) τή δική τους προσωπική ἀντίληψη πού θά ἔχουνε γιά τήν κάθε περίπτωση πού θά δικάζουνε τά ἴδια μέλη τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Πράγμα πού σήμαινε, ὅτι αὐτή, ὄντας ἡ ἐκδήλωση τῆς τιμιότητας, τῆς εὐσυνειδησίας καί τῆς δικαιοκρισίας τοῦ Λ. Δικαστῆ, δέν μποροῦσε νά εἶναι ξένη πρός τό κοινό περί δικαιοσύνης αἴσθημα.
Πεποίθησή μας ἦτανε καί εἶναι, ὅτι ἀληθινή εἶναι ἐκείνη ἡ Δικαιοσύνη πού δέ βρίσκεται, γενικά, σέ ἀντίθεση μέ τό λαϊκό περί δικαιοσύνης αἴσθημα. Κι ἔτσι, ἡ διαρκής αὐτή παρουσία τοῦ ἐλέγχου τοῦ περί δικαιοσύνης λαϊκοῦ αἰσθήματος πάνω στή συνείδηση τοῦ Λ. Δικαστῆ, θά τόν προφύλαχνε ἀπό πλάνες καί θ' ἀπόκλειε τή δικαστική μεροληψία. Σ' αὐτό θά ἐπανέρθουμε.
3) οἱ Λαϊκοί Δικαστές θά ἀποφαίνονται στήν κάθε περίπτωση «κατά συνείδηση»... καί στή βάση τῆς «διαλεκτικῆς Λογικῆς»...» (σ. 390-392).

Ἡ εἰσήγηση δέν ὄφειλε μιάν αἰτιολόγηση, μιά νέα ἑρμηνεία τῆς παλιᾶς διατύπωσης «κατά συνείδηση»; Καί πολύ περισσότερο τοῦ... γριφικοῦ περί «διαλεκτικῆς λογικῆς»; Ὄφειλε καί δέν τήν παράλειψε.

Ἀφετηρία τῆς εἰσήγησης ὑπῆρξε ἡ ἔννοια «ταξική δικαιοσύνη». Κι ἄλλη δέ θά μποροῦσε νά ἤτανε γιά ἕνανε κομμουνιστή —ἡλίου φαεινότερον! Στήν ἐπεξεργασία π' ἀκολούθησε τή σύλληψη τοῦ προβλήματος, ἡ ἔννοια πλάτυνε ὥς ἐκείνη τῆς «Λαϊκῆς Δικαιοσύνης», δίχως τήν παραμικρή ἀμφιβολία, ὅτι στήν τελευταία ἐνυπάρχει στό ἀκέραιο καί ἡ πρώτη. Στήν ἀρχική, μάλιστα, κατάστρωση τῶν «θέσεων» τῆς «Ἐγκυκλίου» στό ἀμέσως παραπάνω ἐδῶ σημεῖο 3, διατυπώθηκε: «καί στή βάση τῆς ταξικῆς δικαιοσύνης». Ἀλλά τήν ἴδια στιγμή... ξένισε τόν ἴδιο τό γράψαντα. Γιατί; —ἴσως ὁ «ἀέρας» τῆς ἐποχῆς, τό κλίμα της, οἱ «κοντόκαπες», μπορεῖ κάποιο ἔνστιχτο. Φορές-φορές σοῦ συμβαίνει νά μήν μπορεῖς νά ξηγήσεις ἀπό ποῦ σοῦ ἔρχεται μ' ἄλλη σκέψη στή θέση μιᾶς παλιᾶς σου, πού τήν πίστευες ἀμετακίνητη, ἀκόμα καί στή φόρμα της ἀξιωματική.

—«Ταξική δικαιοσύνη»! —μωρέ Βαρύ Πυροβολικό! Καί ποῦ ταξική;— στ' Ἄγραφα! Καί δέ θά μᾶς περάσει ὁ κόσμος ὅτι τοῦ λέμε ἄρες-μάρες; Θά μᾶς... δέσουν, μά τό Θεό!

—Μ' αὐτό δέν εἶναι γιά τόν κόσμο, εἶναι γιά τίς κομματικές ὀργανώσεις —ἀντιγνωμάει μέσα μου ἄλλη μου φωνή.

—Καί μ' αὐτό; Ὁ ἴδιος κόσμος κι ἐτοῦτες...

Κι ἡ διατύπωση διαγράφτηκε μέ κάποια βιασύνη καί μέ χοντρή σβησιά π' ἄφησε τό γερό πάτημα τοῦ μολυβιοῦ. Τό χαρτί ἀμέσως φάνταξε σά στόμα μέ βγαλμένα τά δυό πάνω μπροστινά δόντια, τούς κοπτῆρες. «Κενό»! — ὁλοφάνερα. Μιά προσπάθεια νά ξαναμποῦνε τά δόντια στή θέση τους, ξαναγράφοντας τίς δυό λέξεις πάνω ἀπ' τή μολυβιά, τ' ἄφησε ξεκρέμαστα! Ἀταίριαστα καί ξένα στήν ἀλλοτινή θέση τους... Κοπτῆρες γιόκ!

Ὅταν στριφογυρνάει στό τσερβέλο σου μιά σκέψη σά βίδα πού τῆς χαλάσανε οἱ βόλτες καί μήτε πίσω, μήτε μπρός καί τό μολύβι σου τεμπέλιασε καί σκαρώνει ἄσκοπα στό περιθώριο τοῦ χαρτιοῦ σου σχήματα διάφορα κι ἀνόητα, στό νοῦ περνοδιαβαίνουνε φευγαλέα σκέψεις χίλιες δυό κι ἄσχετες μεταξύ τους, θύμησες, παραστάσεις, ἀπιθανότητες —δέ σοῦ ἔτυχε; Ἔτσι, πού λές, ἀδέσποτη σφαίρα μοῦ πέρασε στό νοῦ τό τέχνασμα τοῦ Γληνοῦ, στήν Εἰσαγωγή του, στό «Σοφιστή» τοῦ Πλάτωνα —ἔκδοση Ζαχαρόπουλου. Προφανῶς γιά νά περάσει τίς Συμπληγάδες τῆς μεταξικῆς λογοκρισίας, ἀντικατάστησε ὅρους ὅπως «ἱστορικός ὑλισμός» μέ ἔννοιες «δυναμικός» κλπ — κι ὁ νοῶν, νοήτω!

—Τά SCRIPTA, φιλαράκο μου, εἶναι SCRIPTA! Καί ΜΑ-

ΝΕΝΤ! — κι ὅσο θέλεις πήδα! Δέ γίνεται νά μένει ἀπροσδιόριστη ἡ ταξικότητα τῆς νέας Δικαιοσύνης. Θά σέ περιαρπάξουν καί θά σέ τινάξουν σά μολτσιασμένο ξεροτόμαρο ἀλεποῦς!...

Καί κατάληξα στή διαπίστωση περί «διαλεκτικῆς λογικῆς». Σάν τήν ἔγραψα —«Εὔρηκα!», τόσο μοῦ ἄρεσε! Εὕρηκα νά ἐκφράζει ὄχι μόνο τό ταξικό μας στοιχεῖο, ἀλλά καί τό λαϊκό πλάτεμά του, τοῦ ΕΑΜ. Ὀρθή ἡ ὄχι ἡ ἔμπνευση, ἄλλη παράγραφος. Μιά φορά ἡ ἱστορία τῆς γέννησης τῆς διατύπωσης αὐτή 'ναι.

Στά παρακάτω τοῦ χειρογράφου τῆς Γιούρας ἀντανακλᾶται τό πῶς ἀντιληφτήκαμε τή διατύπωσή μας. Προτιμάω τήν ἀντιγραφή τους ἐδῶ, παρά ἕνα νέο φορμάρισμά τους. Πολύ περισσότερο, πού στό παλιό τους γράψιμο μετεῖχε κι ἡ θεώρηση κι ἔγκριση τοῦ Στέφου Θάνου:

«—Μά πῶς, σύντροφοι, θά βάλουμε στό πετσί τοῦ χωριάτη —Λαϊκοῦ Δικαστῆ αὐτή τή Διαλεχτική Λογική;» —ἔθετε ἡ ἴδια ἡ Εἰσήγηση τό ἐρώτημα. Καί ἀπαντοῦσε ἡ ἴδια. «Μά ἐμεῖς δέ θά πᾶμε νά τοῦ ποῦμε τέτοια πράγματα. Νά κόψει πέρα! Νά νομίσει ὅτι μουρλαθήκαμε καί πᾶμε νά μουρλάνουμε κι αὐτόν. Αὐτά εἶναι γιά μᾶς πού ἔχουμε χρέος νά τόν καθοδηγήσουμε στήν πράξη νά σκέφτεται ἔτσι, νά κρίνει ἔτσι. Καί ἔννοια σας. Εἶναι ἔξυπνος ὁ χωριάτης μας. Καί στά ζητήματα πού τά ξέρει, ὅπως θά 'ναι οἱ ὑποθέσεις πού θά δικάζει, ὀυσιαστικά θά κρίνει διαλεχτικά. Φτάνει νά μήν τοῦ δέσουμε τό μυαλό μέ τύπους καί νόμους. Φτάνει νά τοῦ λέμε πάντα: ἡ κάθε ὑπόθεση εἶναι ξεχωριστή περίπτωση σάν τό κάθε ξεχωριστό λιθάρι πού παίρνεις νά βάλεις στόν τοῖχο πού χτίζεις. Τό λιθάρι ἔχει, λένε οἱ χτίστες, ἐφτά πρόσωπα. Θά τά δοκιμάσεις καί τά ἐφτά. Μή βιαστεῖς. Γιά νά βρεῖς ποιό κάνει καλύτερα στή μεριά πού θέλεις. Καί ἡ κάθε ὑπόθεση θά ἔχει ἐφτά πρόσωπα. Ἐφτά δίκαιες λύσεις φαινομενικά. Θά τίς ἐξετάσεις καί τίς ἐφτά, φέρνοντας τήν ὑπόθεση πολλές φορές, σά λιθάρι, στά χέρια σου γύρα, ὥσπου νά βρεῖς ποιά εἶναι ἡ δίκαιη. Ἔτσι, χοντρικά, θά καθοδηγήσουμε τό Λ. Δικαστή νά κρίνει διαλεχτικά. Καί θά τό πετύχουμε».

Καί συζητήσαμε ἐδῶ μιά σειρά παραδείγματα, πού μποροῦμε νά δώσουμε μ' αὐτά στό Λ. Δικαστή τόν τρόπο νά σκέφτεται μέ τή Δικαιοσύνη τῆς κάθε περίπτωσης.

—«Πῶς, ὅμως, θά καθοδηγήσουμε τούς Λ. Δικαστές στήν ὥρα τῆς διαδικασίας; Πάνω στίς συγκεκριμένες περιπτώσεις; Καί οἱ ἴδιοι οἱ χωριάτες, μπροστά στό φόβο ὅτι θά πέσουν ἔξω, θά ἀρνοῦνται, ὥσπου ἀπό τή ζωή νά πειστοῦν

γιά τό άντίθετο, νά παίρνουν μέρος στά Λ. Δικαστήρια. Νά γίνουν Λ. Δικαστές. Ἄν νιώθουν, όμως, ότι θά είμαστε κοντά τους καί σ' αύτή τήν προσπάθεια, μέ τή σιγουριά πού έχουν τώρα γιά μάς ότι σωστά τούς όρμηνεύουμε, θά δεχτούνε. Καί θά βοηθηθούνε. Γι' αύτό τό λόγο ή Εἰσήγηση προτείνει, τουλάχιστο τώρα γιά τήν άρχή, οί Ὑπεύθυνοι τοῦ ΕΑΜ, έμεῖς οί ἴδιοι, νά παίρνουμε, συμβουλευτικά, χωρίς ψῆφο, μέρος στό Λ. Δικαστήριο κατά τήν ὥρα τῆς διαδικασίας. Θά καθοδηγοῦμε, ἐπισημαίνοντας ποιά σημεῖα τῆς ὑπόθεσης θά πρέπει νά προσέξει τό Λ. Δικαστήριο».

—«Δηλαδή; Νά βάλουμε Λαϊκό Ἐπίτροπο θέλεις νά πεῖς;» —ρώτησε ἀμέσως ἕνας ἀπ' τούς συνεργάτες μου. Ἡ ὁ Μῆτσος Τραχανῆς, γιά ὁ Βασίλης Μανούκας, δέ θυμᾶμαι ἀκριβῶς.

— «Ναί, αὐτό εἶναι! Ναί! Λαϊκός Ἐπίτροπος» — ἀπάντησαν οἱ ἄλλοι, σχεδόν μαζί ὅλοι, ἀντί γιά μένα.

Αὐτό γιά μένα ἦτανε καινούρια ἄποψη. Καθόλου δέν τό εἶχα, σάν εἰσηγητής, συλλάβει ἔτσι.

—«Μάλιστα, εἶπα. Ἐδῶ τωραδά προστίθεται μιά καινούρια ἰδέα. Δέν τό εἶχα ἔτσι σκεφτεῖ. Καλή ἰδέα. Μά ἔτσι πού τό βάζετε, μπορεῖ νά εἶναι ὁ Ὑπεύθυνος τοῦ ΕΑΜ; Ἐγώ τόν ἤθελα καθοδήγηση ἀπό μέρους τῆς Ὀργάνωσης. Τώρα τόν θέλουμε κατήγορο. Μπορεῖ;»

Ἔτσι, χρειάστηκε νά ἐξετάσουμε τό πράγμα καί στά «ἐφτά πρόσωπά» του.

Τί ἀντιπροσωπεύει ἕνας παλιός Εἰσαγγελέας; Κανονικά τό συμφέρον τοῦ Νόμου, πού ἐκφράζει τό κράτος ὁρισμένων σχέσεων πραγμάτων. Ἕνας Λαϊκός Ἐπίτροπος; Τά συμφέροντα, βέβαια, τοῦ Λαοῦ. Αὐτή τή στιγμή ἐδῶ δέν ἔχουμε ἕνα *γενικό* Λαϊκό Κράτος, πού νά ἐκφράζει τά συμφέροντα τοῦ Λαοῦ καί ἔτσι νά ὁρίσει τόν Ἐπίτροπό του. Ποιός ἐκφράζει αὐτή τή στιγμή τά συμφέροντα τοῦ λαοῦ, γενικά, στήν περιοχή μας; Ἡ Ὀργάνωση τοῦ ΕΑΜ. Βρήκαμε, ὅτι μποροῦσε τό ΕΑΜ νά ὁρίσει αὐτόν τόν Λαϊκό Ἐπίτροπο — περισσότερο μέ τήν ἔννοια τοῦ καθοδηγητῆ.*

Ἔτσι, καί πάνω στή συζήτηση, ξεφύτρωσε ὁ Λαϊκός

* Θά μπορούσαμε, παρόλ' αὐτά, νά παραχωρήσουμε στή Γενική Συνέλευση ἤ τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, ἔστω, τό δικαίωμα νά ὁρίσει τό Λ. Ἐπίτροπο, ἀφοῦ αὐτή καθορίζαμε Γενική Ἀρχή. Καί τό σωστότερο, ἴσως, θά ἦτανε αὐτό. Μά βάρυνε ἡ σκέψη, ὅτι αὐτός ὁ Λ. Ἐπίτροπος θά ἦτανε βασικά καθοδηγητής τοῦ Λ.Δ. καί ὄχι κατήγορος τῆς ὑπόθεσης. Γιαυτό τόν θελήσαμε ἀπό τό ΕΑΜ, ὑπεύθυνο γιά τήν ὀργάνωση καί καθοδήγηση τῶν Λαϊκῶν Ἐξουσιῶν. (Ὑποσημείωση τοῦ χειρογράφου, σ. 401 - 402).

> Ἐπίτροπος τοῦ Λ. Δικαστηρίου, πού στήν ἀρχή ὁριζόταν, ὅτι θά εἶναι ὁ Ὑπεύθυνος τοῦ ΕΑΜ τοῦ κάθε χωριοῦ. Τότε ἀκόμα, αὐτοί οἱ Ὑπεύθυνοι ἦσαν Δάσκαλοι, Καθηγητές, Δικηγόροι, γραμματισμένοι καί καταρτισμένοι». (σ. 394-401).

Μετά τήν εἰσαγωγή τοῦ θεσμοῦ «Λαϊκή Δικαιοσύνη», τόν προσδιορισμό, σέ συνέχεια, τοῦ χαρακτήρα της, καθώς ἐπίσης καί τῶν μέτρων καί σταθμῶν ἀπονομῆς της, μετά τή συγκρότηση τοῦ ὀργάνου διακονίας της, ἦρθε κι ἡ σειρά τῆς σύνθεσης τοῦ τελευταίου — νά συζητηθεῖ καί ν' ἀποφασιστεῖ ποιοί θά συγκροτοῦνε τό Λ. Δικαστήριο, πῶς θ' ἀναδείχνονται οἱ Λ. Δικαστές.

Στό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή» ἔγραφα ὅτι «τά πέντε μέλη τοῦ Συμβουλίου Λ.Α. ἀποτελοῦν καί τή σύνθεση τοῦ Λ.Δ., ἀναδειγμένου ἔτσι μέ τήν ψῆφο καί περιβαλλόμενο μέ τήν ἐμπιστοσύνη τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ».

Στό χειρόγραφο, ὅμως, τῆς Γιούρας βρίσκω τούτη τή μαρτυρία:

> «Τό Δεύτερο ἄρθρο ἀναφερόταν στή συγκρότηση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ἤ ἀπό τά πέντε μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης ἤ ἀπό τόν πρόεδρο τῆς τελευταίας σάν πρόεδρό του καί ἄλλα 4 μέλη ἐκλεγμένα ἀπό τή Συνέλευση τοῦ χωριοῦ». (σ. 415).

Δέν ὑπάρχει μιά διαφορά; — ὑπάρχει, βέβαια.

Τό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή», ἀπό αἰτίες πρόδηλες κι εὔλογες, ἔχει — ἐπαναλαμβάνω καί ξαναζητῶ συγγνώμη — καί ἐλλείψεις καί παραλείψεις καί lapsus calami. Θά συνιστοῦσε περσευούμενο, ἴσως, δευτεροείπωμα ἡ βεβαίωση, ὅτι θεωρῶ τίς διατυπωμένες στό χειρόγραφο τῆς Γιούρας μαρτυρίες ἀνταποκρινόμενες ὁπωσδήποτε πληρέστερα στήν ἱστορική ἀκρίβεια; — τό γιατί τό ἐξήγησα.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐμεῖς θελήσαμε μιά σύνδεση τῶν ὀργάνων Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης μέ τό ὄργανο ἀπονομῆς τῆς Λ. Δικαιοσύνης. Ἀναλύοντας στό οἰκεῖο σημεῖο τό συγκεντρωτισμό πού διακρίνει τόν πρῶτο Νόμο τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας στήν «Ἐλεύθερη Ἑλλάδα», θά αἰτιολογηθεῖ ἡ ἐπιδίωξη τῆς *ἑνότητας* ὅλων τῶν πρώτων ὀργάνων τῶν λαϊκῶν Ἀρχῶν.

Συνακόλουθο τῆς σύνθεσης τοῦ Λ. Δικαστηρίου, τό ποιές ὑποθέσεις θά ὑπαχτοῦνε στή δικαιοδοσία του, ποιές ἐξαιροῦνται καί γιατί.

Πραχτικότερο κρίθηκε νά προσδιοριστοῦνε τά ἐξαιρετέα «ἀδικήματα».

«Από τήν άρμοδιότητα τοῦ Λ. Δικαστηρίου ἐξαιροῦνταν: τά διαζύγια. Σπάνια περίπτωση ἐκεῖ πάνω. Μά πολύ λεπτή. Δέ θέλαμε νά περιπλέξουμε τό Λ. Δικαστήριο σέ οἰκογενειακές ἀμάχες, μήπε νά βγοῦνε στή δημοσιότητα τέτοια λεπτά ζητήματα, ἐκεῖ πού τά ἤθη εἶναι πατριαρχικά. Τέτοια ὑπόθεση, ἄν παρουσιαζότανε, σκοπεύαμε νά τή λύσουμε σέ οἰκογενειακά συμβούλια.* Τό ἴδιο ἀποκλείαμε καί τήν περίπτωση καταναγκαστικοῦ γάμου.

Ἡ ζωοκλοπή, ἡ κατασκοπεία, ἡ προδοσία καί τά λεγόμενα στρατιωτικά ἀδικήματα γενικά. Αὐτά ἀφήνονταν στήν ἁρμοδιότητα τῶν Ἀνταρτοδικείων.

Ὅλα τά ἄλλα ἀδικήματα καί διαφορές μποροῦσαν νά ἐκδικασθοῦν ἀπό τό Λ.Δ. Ἀκόμα καί τά λεγόμενα ἀστικά. (Καί λύσανε τέτοια τά Λ.Δ., γιά τά ὁποῖα οἱ ἀντίδικοι σέρνονταν χρόνια στά παλιά Δικαστήρια καί ξόδεψαν ἑφτά φορές ἀπάνω ἀπό τό προσδοκώμενο διάφορο». (σ. 418).

Ἄς ἀρχίσουμε τίς παρατηρήσεις πάνω στίς τρεῖς παραγράφους ἀπό τό τέλος πρός τήν ἀρχή τους.

Οἱ δυό πρωτοβάθμιοι θεσμοί τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας δέ θίξανε ἀνοιχτά τίς ἀστικές σχέσεις. Μάλιστα, τήν ἴδια μέρα καί στά πλαίσια τῆς ἴδιας συνεδρίασης, οἱ θεσμοθέτες τους ἀπορρίψανε τήν ἀπαλλοτρίωση τῶν τσιφλικιῶν στή δοσμένη στιγμή —τό εἴδαμε. Ἡ τέτοια ἀντιμετώπιση ὄχι ἁπλῶς μιᾶς ἀστικῆς σχέσης, ἀλλά καταλοίπου φεουδαλικῆς, ἐνεῖχε τήν πρόθεση, συνεπῶς τό στοιχεῖο, πού μπορεῖς νά ἐντάξεις στά θέματα *ταχτικῆς*. Καί δέν πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ ἀντίφαση στίς ἀποφάσεις τῆς Γ.Ε. ἀναφορικά μέ τά δυό θέματα π' ἀντιμετώπισε αὐτή τή μέρα.

Ἴσως ἐρωτηθεῖ: τί *ἐπανάσταση* τότε κάνατε χωρίς ἀνατροπή τῶν ἀστικῶν σχέσεων; —*κομμάτι σόλοικο*, δέν τό βρίσκετε;

Κι ὅμως, *ἐπανάσταση συντελιότανε!*

Νά ἐξηγηθοῦμε —γιά νά μήν παρεξηγηθοῦμε, ὅπως λέει κι ἡ λαϊκή ἔκφραση.

Πρῶτο: «Ἡ ἐπικείμενη ἐπανάσταση τῶν ἐργατῶν καί ἀγροτῶν στήν Ἑλλάδα θά ἔχει ἀστικοδημοκρατικό χαρακτήρα».** Κι αὐτή τήν ἐπανάσταση εἴχαμε πρό ὀφθαλμῶν, σύν τίς νέες συνθή-

* Ἀπό μιά σχετική πείρα πού μᾶς ἄφησε ἡ «Ἐπιτροπή Ἐπίλυσης», λύνοντας ἔτσι παραπλήσιες περιπτώσεις — λ.χ. γάμου γιοῦ, γιά τόν ὁποῖο δέν ἤτανε σύμφωνος ὁ πατέρας καί φτάσανε στό τσάκωμα! Ἀπό μιάν, ἐπίσης, ντόπια παράδοση τέτοια «κλειστά» ζητήματα νά χουβεντιάζονται καί νά λύνονται στόν κύκλο «διαβουλευτικῆς» σύναξης τῶν ἀρχηγῶν οἰκογενειῶν τοῦ σογιοῦ ἤ τῶν δυό σογιῶν.

** Ἀπό τίς ἀποφάσεις, τίς θέσεις τῆς 6ης Ὁλομέλειας τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, 1934.

κες, τό ΕΑΜ κι ὁ ἐθνικός - παλλαϊκός ἀγώνας γιά λευτεριά «γιά πάντα». Ἀνατροπή ἀστικῶν σχέσεων γενικά, σ' αὐτό τό στάδιο δέν ἔμπαινε —καί βλέπε καί τήν Ἕκτη πῶς ἔμπαινε.

Δεύτερο: ἀλλά, καταργώντας μέ τήν ἀνακήρυξη τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης τόν *παλιό* Νόμο, μνεία ἐξαίρεσης τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα, συνεπῶς καί τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, δέ γινόντανε. Καταργώντας τόν «παλιό Νόμο», τί καταργεῖς, σέ παρακαλῶ, ἄν ὄχι τό καθεστώς πού ἀντανακλᾶ αὐτός ὁ Νόμος, ἄν ὄχι τή νομική ὑπόσταση τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος; —ἤ μήπως λαθαίνω; Θεσμοθετώντας δικαιοδοσία τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, ἁρμοδιότητα νά ἐκδικάζει —«κατά συνείδηση καί μέ βάση τή Διαλεχτική Λογική» —καί «τά λεγόμενα ἀστικά», τί *σημαίνει;* Ἡ δέν εἶναι ἀρκετά σαφής ἡ ἔννοια τῆς κατάργησης καί τοῦ ἀστικοῦ δικαίου;

Τρίτο: κάθε ἐπανάσταση δέν ὑπῆρξε καί δέν θά εἶναι *ποτέ* κόπια καί reproduction μιᾶς —καί τῆς πλέον σπουδαίας— προηγούμενης τοῦ εἴδους. Ἡ Ἐπανάσταση, κατά τήν ταπεινή μου γνώμη, μοιάζει κομμάτι τούς ἀνθρώπους. Ζωντανό καί δυναμικό στοιχεῖο, καταλυτικό καί δημιουργικό κι ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουνε κοινά τά γενικά γνωρίσματα τοῦ εἴδους, ἀλλά καθένας τό δικό του πρόσωπο καί τά χίλια μύρια δικά του, ἀτομικά του χαρακτηριστικά στή μορφή καί στό «μέσα κόσμο» του. Κι ὅσο αὐτό ἀρνούμαστε νά τό μάθουμε κι ἐπιμένουμε νά παπαγαλίσουμε τήν «Ἐπανάσταση», θά τήν κυνηγᾶμε ὅσο νά βγάλει ὁ ἥλιος κέρατα καί τό φεγγάρι αὐτιά! «Δική» μας, ἑλληνική καί στήν περίοδο τῆς Ἀντίστασης ἦτανε ἡ Ἐπανάστασή μας. Τή χάσαμε, ὀρθότερα: τήν προδώσαμε; — πᾶς δρυός πεσούσης! Ἄν τήνε σώναμε νικούσαμε τό 1944, ἔ, μή μοῦ πεῖς πώς δέ θά τήν ἀναγνωρίζανε προφανῶς οἱ πάντες καί στήν ἐγκαθίδρυση τῶν θεσμῶν τῆς Λ.Α. καί Λ.Δ.!

Καί τέταρτο: Διάολε! —δέν ἦτανε γιά τίς πλάτες καί γιά τά κότσια τῆς Υ.Ε. (καί τῆς... ἐπικράτειας) τῶν τέως δήμων Κτημενίων καί Δολόπων ν' ἀντιμετωπίσει καί νά *λύσει* τελεσίδικα ἕνα τέτοιο πρόβλημα). Κι ὥς ἐκεῖ πού προχώρησε, βρῆκε τόν μπελά της τῶν μπελάδων!)

Ποιά «λεγόμενα ἀστικά» λάβαινε ὑπόψη της ἡ εἰσήγηση κι ἀπό ποιούς ἄμεσους λόγους τῆς προκλήθηκε ἡ ἀνάγκη ν' ἀναγνωρίσει στό Λ.Δ. ἁρμοδιότητα ἐκδίκασής τους;

Στά «λεγόμενα ἀστικά» βασικά κατά νοῦ εἶχε περιουσιακές —κληρονομικές, εἰδικότερα χτηματικές, διαφορές καί διαφωνίες, πού ὄχι σπάνια γραπώνανε σέ θανάσιμη ἔχτρα ὁλοζωῆς ἀδέρφια ἤ γαμπρούς καί πεθερικά, κουνιάδια, σύγαμπρους κλπ. Κι ὄχι μιά φορά καταλήξανε σέ αἱματηρό δράμα γιά μιά διαμφισβητούμενη παλιοχαρυδιά, γιά τή μετακίνηση κάποιας ὁροθετικῆς πέτρας μισό

μέτρο καταδῶ ἢ κατακεῖ, γιά τό ἂν τά καρύδια ἢ τά κάστανα, πού πέφτουνε στό ἕτερο μισό χωράφι τῆς ἀδερφομοιρασιᾶς, ἀπό τό δέντρο π' ἀνήκει ἀπό τήν ἄλλη μεριά τοῦ φράχτη, ἀποτελοῦνε νόμιμη κάρπωση τοῦ ἰδιοχτήτη τοῦ χώρου «πού πέφτει ὁ ἴσκιος» τοῦ καρπόδεντρου!... Ἔρμη φτώχια! —καί ποῦ δέν ὁδηγεῖς... Θέ μου!

Ζωντανό, ἄχνιζε ἀκόμα τό αἷμα τῆς τραγωδίας τῶν Κορδαίων τῆς Χόχλιας.

Κι ἀπό τή μνήμη ποτέ δέν ἔσβησε τό ἐννεαπλό φονικό τοῦ Κλειτσοῦ...

Μιά ἀπόφαση Λ. Δικαστηρίου σέ παρόμοια περίπτωση «ἀστικῆς» φύσης, ὅπου ἀντιμάχονται ὑλικά συμφέροντα, θά 'λυνε τόν κόμπο καί θ' ἀπότρεπε τά χειρότερα; Ὑπό τόν ὅρο τῆς ἀποδοχῆς της ἑκούσια κι ἀπ' τίς δυό μεριές, *ναί*: Ἀλλ' *αὐτό* ἐξυπάκουε λύση πού θά *συμβίβαζε* τ' ἀντίμαχα συμφέροντα, θά σήμαινε ὄχι δικαστική κρίση μέ τήν παραδεχτή της ἔννοια, ἀλλά *συμβιβασμό*.

Κι ἀκριβῶς *αὐτό* λάβαινε ὑπόψη της ἡ εἰσήγηση, ἀκριβῶς ἀπ' *αὐτό* καί ξεκινοῦσε. Ὅτι ἀγκωνάρι τῆς *πραχτικῆς* —τῆς «Δικονομίας»— τοῦ Λ.Δ. θά εἶναι ὁ *συμβιβασμός*.

Ἐξαιρετέα κι ὁ ζωοκλοπή.* Τό γιατί πρόδηλο. Γιά νά τήν κόψουμε σύρριζα, ἔπρεπε νά προειδοποιήσουμε τούς ὀρεγόμενους τή νοστιμιά τοῦ κλεψιμέικου κρέατος, πώς θά τούς βγεῖ περισσότερο κι ἀπό ξυνό — μήτε πού θά προλάβουμε νά τό ξεράσουμε. Μουσκέτο** —ἕνα κι ἕνα κάνουν δυό! Καί τ' ἀποτέλεσμα γνωστό τοῖς πᾶσι: γιά πρώτη φορά στούς αἰῶνες τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου πού γνωρίσανε τήν «ἑαμοκρατία», ἡ ζωοκλοπή ἀπόμεινε ἁπλῶς μιά σιχαμερή ἀνάμνηση, ἂν ὄχι κι αἴσθημα ντροπῆς σέ ὅσους στό παρελθόν εἴχαν ἐπιδοθεῖ σ' αὐτήν εὐδοκίμως.

Ἀλλά τήν ποινή τοῦ θανάτου ζήτημα εἶναι ἂν θά τήν ἀποφάσιζε ποτέ Λαϊκό Δικαστήριο. Συγχωριανός ὁ δράστης ἢ παραχωριανός μέ σόι καί τό συγγενολόι του. Συγχωριανοί του ἢ παρα-

* Στό χειρόγραφο τῆς Γιούρας ἐκ παραδρομῆς λείπει ἡ μνεία τῆς ἀνθρωποκτονίας καί τῆς ληστείας. Στό ἄρθρο στήν «Αὐγή» στίς ἐξαιρέσιμες περιπτώσεις ἀναφέρονται «αὐτές πού ἀφοροῦν πράξεις προδοσίας, κατά τῆς ζωῆς λαοῦ καί ἀνταρτῶν, ζωοκλοπῆς καί ληστείας».

** Τό ἄρθρο 2 τῆς ἀπό 4-4-44 Πράξης 12 τῆς ΠΕΕΑ ὅριζε: «Στά ἀδικήματα ζωοκλοπῆς καί ζωοκτονίας ἐπιβάλλεται ἡ ποινή τοῦ θανάτου. Ἂν συντρέχουν ἐλαφρυντικές περιπτώσεις ἢ ἂν τό ἀντικείμενο τοῦ ἀδικήματος εἶναι ἀσήμαντο, μποροῦν νά ἐπιβληθοῦν οἱ ἐγκληματικές ἢ ἐπανορθωτικές ποινές τοῦ ποινικοῦ νόμου. Ἡ ποινή τοῦ θανάτου ἐπιβάλλεται ἐπίσης σέ ὅλες τίς περιπτώσεις ληστείας». Τόσο τό ἄρθρο 107 τῶν «Διατάξεων γιά τήν Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη» τοῦ Γεν. Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ, ὅσο κι ἡ Πράξη 12 (ἄρθρο 3, π. α΄) τῆς ΠΕΕΑ διατηρήσανε τήν ἐξαίρεση πού θέσπισε ὁ «Κώδικας Ποσειρώνα».

χωριανοί τά μέλη τοῦ Λ. Δικαστηρίου. Καί τό αἷμα εἶναι αἷμα —κραίνει! Δικάζει, φέρνει ἀντεκδικήσεις, δέ σβήνει οὔτε στήν τρίτη γενιά, πλανιέται φάντασμα καί βρυκόλακας ὁλοζωῆς ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους καί τίς σχέσεις τους. Ἐμεῖς θέλαμε νά προφυλάξουμε τό Λ. Δ. ἀπό ἕνα παρόμοιο πικρό ποτήριο, πού ἐνδεχόμενα θά προκαλοῦσε τήν ἐξαρχῆς ἄρνηση τῶν ἀνθρώπων νά γίνουνε λαϊκοί δικαστές. Παραπέμποντας τό ἀδίκημα στ' ἀνταρτοδικεῖο λαβαίναμε ὑπόψη καί τή σκληρότητα τοῦ ἐπιβλητέου μέτρου καί τό πρεπούμενο γιά τότε τῆς ἀνωνυμίας γενικά τόσο τῶν μελῶν τοῦ ἀνταρτοδικείου, ὅσο καί τοῦ ἀποσπάσματος.

Ὅσο γιά τήν κατασκοπεία, τήν προδοσία καί «τά λεγόμενα στρατιωτικά ἀδικήματα», πάντοτε —καί μάλιστα σέ ὥρα πολέμου— ἤσανε ἁρμοδιότητας στρατιωτικῆς δικαιοσύνης.*

Γιά τήν ἐξαίρεση τῶν ὑποθέσεων διαζυγίου δόθηκε μιά ἐξήγηση, πού ἐπαναλαμβάνεται καί στό ἄρθρο στήν «Αὐγή»:

> «Ἐπίσης τό Λ.Δ. δέν ἐκδικάζει περιπτώσεις διαζυγίου. Αὐτές ἀφήνονται γιά διακανονισμό σέ οἰκογενειακά συμβούλια τῶν ἐνδιαφερομένων οἰκογενειῶν, στά ὁποῖα ἄν θέλουν μποροῦν νά καλέσουν ἀντιπρόσωπο τοῦ Συμβουλίου** Λ.Α. νά βοηθήσει γιά ψύχραιμες καί λογικές λύσεις».***

«Τό ἴδιο ἀποκλείσαμε καί τήν περίπτωση καταναγκαστικοῦ γάμου» —ἡ μαρτυρία τούτη μπορεῖ νά παραξενέψει, νά ξενίσει, ἴσως, τόν ἀναγνώστη.

—Ὥστε εἴχατε καί «παντρειές μέ τό στανιό», πού νά σᾶς χρειαστεῖ νά βάλετε ἀπαγορευτική τους διάταξη;

* Στή σύνθεση τῶν στρατοδικείων τοῦ ΕΛΑΣ παίρνανε συνήθως μέρος 3 στρατοδίκες καί 2 λαϊκοί δικαστές.

** α) Διάβαζε Ἐπιτροπῆς ἀντί Συμβουλίου. β) Σημείωνε, ὅτι στήν ἀρχή ἡ Ἐπιτροπή Λ.Α. καί τό Λ.Δ. μπορεῖ νά ταυτιζόντανε. Ἐν πάση περιπτώσει τό ὀρθότερο θά ἦτανε ἡ παραίνεση «νά καλέσουν ἀντιπρόσωπο τοῦ Λ.Δ.» Καί γ) Τό δυνητικό γιά τήν παρουσία ἀντιπροσώπου τῆς Ε.Λ.Α. σ' ἐνδεχόμενο τέτοιο οἰκογενειακό συμβούλιο, τό δανειστήκαμε ἀπό τήν πεῖρα τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἐπίλυσης» τῆς Κορίτσας.

*** Τήν ἐξαίρεση τῶν περιπτώσεων διαζυγίου ἀπό τήν ἁρμοδιότητα τοῦ Λ.Δ. τήν καταργήσανε ὁ «Κώδικας» γιά τή Στερεά μέ τό ἄρθρο του 61, ὅπου ὁριζότανε ὅτι τά Λ.Δ. «ἐπίσης ἀποφασίζουν τή λύση ἤ ἀκύρωση τοῦ γάμου» καί οἱ «Διατάξεις γιά τήν Αὐτοδιοίκηση καί Λαϊκή Δικαιοσύνη», πού ἔβαλε ἀπό 1-1-1944 σέ πανελλαδική ἐφαρμογή τό Γενική Στρατηγεῖο τοῦ ΕΛΑΣ καί στό ἄρθρο 117 τῶν ὁποίων ὁριζότανε ὅτι «Τά Λαϊκά Δικαστήρια ἀποφασίζουν γιά τή λύση ἤ ἀκύρωση τοῦ γάμου κλπ.». Ἐντούτοις ἡ ζωή ἐπέβαλε ὥστε ἡ Πράξη 12, ἀπό 4-4-44, τῆς ΠΕΕΑ νά ἐπαναφέρει σέ ἰσχύ τή σχετική πρόνοια τοῦ «Κώδικα Ποσειδώνα», ὁρίζοντας μέ τό ἄρθρο της 3, παρ. 6: «Τά λαϊκά δικαστήρια δέ θά δικάζουν πρός τό παρόν ὑποθέσεις κληρονομικές, κυριότητας, διαζυγίου καί ἀκύρωσης γάμου. Μποροῦν ὅμως νά ρυθμίζουν προσωρινά τήν κατοχή καί τή διατροφή».

Εἴχαμε καί παραείχαμε, ἀναγνώστη μου. Καί μέ τό ζόρι, ὄχι ἁπλῶς μέ τό στανιό. Τό ἀντάρτικο εἶναι ἀντάρτικο. Γιαυτό καί τό εἶπανε ἀντάρτικο, μήν τό ξεχνᾶς, φίλε μου.

Πουριτανισμός, στρεβλή ἀντίληψη γιά τό χρέος νά προστατεύτεῖ ἡ τιμή καί ἡ ὑπόληψη τῶν κοριτσιῶν τοῦ λαοῦ, ἡ αὐστηρή ἐγκράτεια κι ἀποχή πού ἀπαιτούντανε ἀπό τόν ἀντάρτη καί συνεπῶς δημιουργοῦσε σ' αὐτόν ἕνα sui generis συναίσθημα γιά τίς περιπτώσεις αὐτές, ἡ ἀρχική τάση του τῆς πανεξουσίας καί νά ἐπιλαμβάνεται τῶν πάντων, σύν ἡ δημοτικότητα πού ἔδινε στόν Α ἤ Β καπετάνιο τό γεγονός ὅτι «ἀποκατάστησε» τήν τιμή τῆς τάδε ἤ τῆς δεῖνα μέ στεφάνι — ὅπου μάλιστα γινότανε καί κουμπάρος — παραλίγο νά μᾶς κάνει κοινωνικό πρόβλημα τό συρμό τοῦ καταναγκαστικοῦ γάμου τότε.

Γιά νά τά ποῦμε στά ἴσα: ἔβγαινε, πού λέτε μιά της, καλή καλή κοπέλα ἤ σουρλουλού, πού χρόνια καί καιρούς σουρουπωτραβιότανε, κατά πάγκοινο ἀντίληψη, στά κρυφορέματα καί στίς παλιαχερῶνες μέ τό γιαβουκλού της, κι «ἀφοῦ ξεσκίστηκε βαθιά κι ἀφοῦ ξεσκίστηκε παντοῦ, ναζάρα καί χαμωματοῦ» παρουσιαζότανε στόν πρῶτο περαστικό στό χωριό της καπετάνιο —«τό καί τό, ὁ τάδε μ' "ἄτιμασε" καί μέ χάλασε μέ τό στανιό» ἤ καί χωρίς στανιό! Κάλαγε, τό λοιπόν, αὐτόνε τόν τάδε ὁ καπετάν-Τάδε — «Θά τό πάρεις τό κορίτσι, τό χάλασες!» Καί μπεγλέριζε χαμμάτα καί τό βούρδουλα, πειστικότατο ἐπιχείρημα! Ξερίζωνε τά μαλλιά τῆς κεφαλῆς του, ὅπου μετ' οὐ πολύ θά ἐπικαθότανε ἰσοβίως ὁ... ἀκάνθινος, ὁ μετ' ὀλίγον «στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ», ὅτι δέ συντρέχει ἡ ἔννοια τοῦ χαλάσματος ἐπί τοῦ παλαιόθεν διατρήτου, ἄν ὄχι καί κατερειπωμένου, ἀλλ' ἐπί ματαίω ἡ διάρρηξη τῶν ἱματίων! Συνοδεία γενειοφόρων ἁρμάτων, φυσεκλικίων, κουμπουρίων, μέ βασικό συμπεθερικό ἀνίδεους στά ψυχολογικά καί ἄλλα σχετικά τινά ἀντάρτες, μιά καί δυό στήν ἐκκλησιά τοῦ χωριοῦ καί «Ἠσαΐα χόρευε!...» Τά παρέχει, τά μεταγαμήλια, οὔτε κάν τά συλλάβαινε ὁ καπετάν-κουμπάρος, πού ξανάφευγε ἀπ' τό χωριό, ἀνυποψίαστος ὅτι ἀντί νά λύσει ἕνα πρόβλημα τό περίπλεξε καί δημιούργησε σειρά ἀπό ἄλλα. «Ἡ παντρειά δέν εἶναι μπάλωμα νά τό ράψεις καί νά τό ξεράψεις», λέει μιά παροιμία στά χωριά μας.

Κι ὅπως τά γιάτα εἶναι γιάτα παντοῦ καί πάντοτε, κι ὅπως ἀπό Δημιουργίας μεταξύ παντός Ἀδάμ καί πάσης Εὔας παρεμβάλλεται ὁ Ὄφις, ἀπαρεσκόμενος τό τουρσί, οἱ περιπτώσεις οὔτε μιά, οὔτε δυό! Ἀλλά, Θεέ τῶν Θεῶν! — ν' ἀφήναμε τά... πουρνάρια, τήν ἀποστολή τ' ἀντάρτικου, καί νά πηγαίναμε γιά γάμους; Καί νά γινόμαστανε, στά καλά καθούμενα, ἀποκριάτικο γαϊτανάκι μέ βρακοζῶνες, ἀδιάφορο ἄν ἡ μιά της ἦτανε περίπτωση πρωτολυθείσης —ὡς εἶχε καί τό νοῦ της!— ἤ ἡ ἄλλη καταφαγωμένης ἀπό

τό πολύ καί συχνό τοῦ ἀποτόμου κι ἐν σπουδῇ τραβήγματος τῆς θηλειᾶς της...

Μιά της, ἡ καλή της, ἦρθε καί σ' ἐμένανε αὐτόνε ἀκριβῶς τόν καιρό. Τό κορίτσι ἔκαμε κάμποσα χρόνια ὑπηρέτρια στήν 'Αθήνα, οὐδείς ψόγος! Μέ τόν πόλεμο, τήν κατοχή καί τήν πεῖνα ἐπανέκαμψε οἴκαδε. Γυάλιζε, δέν μπορεῖς νά τ' ἀρνηθεῖς. Παχουλούλα μιά στάλα, στό χωριό αὐτό ἀρέσει. Ἔπαιζε περισσότερο τοῦ δέοντος θηλυκά τό μάτι της. Τσαχπινούλα, μά τήν 'Αφροδίτη. Καί Θεός νά μέ συγχωρέσει, πήγαινε ὁ νοῦς σου πώς τά «μεχότανε» τά... ξυνόμηλα! Ὅρκο, φυσικά, δέν παίρνω, δέν εἶδα, μόνον... ἄκουσα. —«Ὁ τάδε μέ... πιλάτεψε», μοῦ λέει καί μ' ἔνανε ἀέρα! — «Ὥς τό τέλος;», τή ρωτῶ, μ' ἔπιασε κέφι. Ξεροκοκκίνισ' ἐλαφρούτσικα, χαμήλωσε τά βλέφαρα ναζάρικα καί μαργιόλικα, ἀλλά σήκωσε τίς κόρες καί μέ κοίταξε ἴσα μές τά μάτια — πίσω σ' ἔχω μου, Σατανά! Θηλυκό μέ τά οὖλα του, ἔλα καί στή θέση τοῦ ἄλλου! Μέ κοίταξε, πού λές, τόσο ξελιγωμένα, θαρρεῖς κι ἡ ἀνάμνηση πού τῆς προκάλεσε ἡ ἐρώτησή μου τῆς ἔφερε τό ἠδύ ρίγος ποιᾶς ἀχερώνας, Κύριος οἶδε! Αὐτή 'τανε ἡ ἀπάντηση καί τήν ξαναρωτῶ: «Λοιπόν, πάει καλλιά του τό καψούλι; Τό τσακμακίσατε; Καί τί γυρεύεις τώρα;» —«Νά μέ στεφανωθεῖ ὁ Γιώργος».

Ἐτοῦτος πάλε ὁ Γιώργος ἦταν' ἕνα καλό παλικάρι ἀπ' τό Μεσοχῶρι. Νοστιμούλης, μέ τό λόιδο τοῦ μαλλιοῦ στό κούτελο ἀσίκης μιά στάλα, τσαχπίνης, ὅσο τό σήκωνε ἡ ζωή στό χωριό, χορευταράς καί γλεντζές, καθόσον ζωομπορευόντανε μέ τόν πατέρα του —καθόλου δέν ἀμφέβαλα γιά τοῦ λόγου τό ἀληθές τῆς κοπελιᾶς. —«Κι ἅμα δέ σέ θέλει», τῆς λέω, «Ἔλα, βρέ Χαραλάμπη νά σέ παντρέψουμε;» —«Νά τόν βάλετε νά μέ πάρει», ἐπίμενε. —«Μέ τό ζόρι, βρέ χρυσή μου,;» —«Καί μέ τό ζόρι!» —«Καί δέ μοῦ λές, σέ μουντάρεψε, μέ τό ζορμπαλίκι του ἤ δέν τοῦ... χάλασες κι ἐσύ τό χατήρι; Τήν ἀλήθεια πέ μου». —«Ἐγώ δέν ἤθελα», μ' ἀπάντησε δειλούτσικα.

Θυμήθηκα τό τέχνασμα κάποιου, λέει, δικαστῆ σέ ὑπόθεση, πού ἡ κοπέλα ἰσχυριζότανε πώς τῆς ἔγινε βιασμός. Ἔβγαλα, λοιπόν, ἀπό τή μέσα τσέπη τοῦ σακακιοῦ μου ἕνα μικρό μαχαιράκι, κειμήλιο τοῦ παπποῦ, τό ξεθηκάρωσα «πάρε τό μαχαίρι», τῆς λέω. Τό πῆρε. Ἐγώ ἄρχισα νά κουνάω ἐλαφρά δεξιά - ζερβά τό θηκάρι μπροστά της. —«Βάλ' το, ἄν μπορεῖς, στό θηκάρι», τῆς εἶπα. Προσπάθησε, δέν τά κατάφερε, γέλασε, δέν εἶχε καταλάβει τό τέχνασμα. —«Εἶδες; Σά δέ θέλει τό θηκάρι, δέν μπαίνει τό μαχαίρι... Ἄν κι ἀργά, ὅμως μήν ξεχνᾶς τί λένε στό χωριό μας οἱ βαβές. «Ἡ τσούπρα, λένε, πρέπει νά δένει τρεῖς κόμπους καί μιά θηλειά τή βρακοζώνα της». Ἄν τήν πάθει κι ἀφήσει νά τῆς τραβήξουν τή θηλειά, νά πέσουν σέ τρεῖς κόμπους. Κατάλαβες;

Αὐτό σέ συμβουλεύω, αὐτό νά κάνεις. Κι ἄιντε στήν εὐχή τοῦ Θεοῦ, ἐμεῖς γαμπρούς μέ τό στανιό δέν κάνουμε».

Ἀργότερα μοῦ διηγήθηκε ὁ Τάσος Λευτεριάς μιάν ἄλλη περίπτωση, τούτ' ἐδῶ: ὁ καπετάν-Θάνος πάντρεψε, ἄν καλά θυμᾶμαι στό Ροδολιάρι Φθιώτιδας, ἕνα δάσκαλο μέ μιά γυφτοπούλα, πού πῆγε καί παραπονέθηκε στόν καπετάνιο, πώς ὁ δάσκαλος τήν ἀποτέτιωσε. Ἀλλά μετά τά στέφανα καί τά νταούλια, ὁ δάσκαλος ἀρνιότανε πεισματικά νά ἐκπληρώσει, ἔστω καί μιά φορά, τά συζυγικά του καθήκοντα. Κι ὡς πέρναγε ἀπό τό χωριό τῶν κουμπάρων τοῦ Θάνου ὁ Λευτεριάς, ἡ πρώτη κοπελιά καί νῦν νόμιμος σύζυγος τοῦ τέως ἐραστῆ της πῆγε καί τοῦ παραπονέθηκε —καλόμαθε! —τό καί τό! Μόλις πού 'χε βγεῖ στό Βουνό ὁ Πολιτικός Ἐπίτροπος τοῦ Ἀρχηγείου Ρούμελης, τώρα πρωτάκουγε γιά τά στανικά παντρέματα, τοῦ 'φυγε τό καφάσι!

—Καί τί λύση ἔδωκες, μωρέ Τάσο,... συνέβαλες τό κατά δύναμιν; —τόνε ρώτησα.

—Φώναξα τό Θάνο καί τοῦ λέω: ἴντα, κουζουλέ, πάινε τώρα μέ τό μάλιγχερ σου νά τή σηκώσεις τοῦ δάσκαλου!

Ἀντάρτικες ἀστοχιές, βέβαια. Στό ἔσχατο ἀψυχολόγητες, φυσικά. Πού δημιουργούσανε, ὅμως, περιπλοκές, ψυχικά τραύματα καί ταπεινώσεις. Μέτρο ἀπαράδεχτο!*

Νά, τέλος, κι ἕν' ἀκόμα «δεῖγμα», μέ... ἀξιώσεις, μάλιστα! Τό ἀντιγράφω ἀπό τό βιβλίο τοῦ Λαζ. Ἀρσενίου «Ἡ Θεσσαλία στήν Ἀντίσταση». Σελίδες 319-320 καί τίτλος «Δικαιοσύνη Λαϊκή».

> «Ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη», πού λειτουργοῦσε στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἀποτελεῖ, ἀσφαλῶς, ἀντικείμενο εἰδικῆς μελέτης καί ἱστορίας. Γιά νά σχηματισθῆ, ὅμως, κάποια εἰκόνα καί γι' αὐτήν, θά δώσουμε δυό περιστατικά ἐδῶ...»

Τό πρῶτο ἀφορᾶ τό Πλημμελειοδικεῖο Βόλου κι ἀνάγεται στό Νοέμβρη τοῦ 1943, ὅπου ὁ καταδικασθείς σηκώνεται καί πάει στό σπιτάκι του.

> «Τό δεύτερο περιστατικό ἀφορᾶ τήν δικαιοσύνη στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα καί εἶναι αὐτό: Τό 1944 κάποια νέα πηγαίνει μέ τά πόδια ἀπό τό Βόλο στό Πήλιο. Κάπου τήν πιάνουν τρεῖς ἐφεδροελασίτες· ἀρχίζουν τήν ἐξέταση μέ τό «ποιά

* Δέν ἔχω ὑπόψη μου περίπτωση, οὔτε ἄκουσα ποτέ νά ἔδωκε ὁ ἴδιος ὁ Ἄρης τέτοιο παράδειγμα. Νά πάντρεψε μέ τό στανιό. Ἄν κρίνω κι ἀπ' τή μαρτυρία τοῦ Λευτεριᾶ, ὁ Θάνος τό πρωτόδωκε.

εἶσαι» καί «ποῦ πηγαίνεις» καί καταλήγουν νά τή διάσουν».
Ἡ ὑπόθεση φτάνει στό Λαϊκό Δικαστήριο.
«...Ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου ρωτᾶ τούς κατηγορουμένους:
—Ποιός πείραξε τήν κοπέλλα πρῶτος;
—Ἐγώ, ἀποκρίνεται μέ τό κεφάλι σκυμμένο ἕνας ἀπό αὐτούς.
—Ποιός δεύτερος;
—Ἐγώ, λέει ὁ ἄλλος.
—Καί τρίτος ἐσύ!
—Ναί, ἀπαντᾶ ὁ τρίτος.
Ἡ ἀπόφαση βγῆκε σύντομα: ἐκεῖνος πού πείραξε πρῶτος τήν κοπέλα θά τήν παντρευτῆ. Ὁ δεύτερος θά γίνει κουμπάρος καί θά δώσει προίκα κάποιο χωράφι. Ὁ τρίτος θά δώσει προίκα ἄλλο χωράφι. Ἄν οἱ κατηγορούμενοι δέ δέχονται τήν ποινή αὐτή, τότε θά ἐφαρμοσθῆ ἄλλη: θά ἐκτελεσθοῦν καί οἱ τρεῖς. Φυσικά κανένας δέν ἔφερε ἀντιρρήσεις κι ἔγινε ὁ γάμος».

Ἄφεριμ! Χωρίς «ἀντιρρήσεις» διακωμώδηση κι ἀπαράδεχτη συκοφάντηση μιά τέτοια ἀπόφαση τῆς ἔννοιας τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Ἐάν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀρσενίου δέν εἶναι κακόγουστος μῦθος, πού τόνε τύπωσε ἀβασάνιστα, τότε οἱ ἀνεκδιήγητοι... Σολωμόντες τοῦ Πηλίου, μέ τό ἀπίθανο σύμπλεγμα πού κατασκευάσανε ἀποδείξανε πώς δέν καταλάβανε γρῦ ἀπό Λαϊκή Δικαιοσύνη, ὅπως, ἄλλωστε, κι ὁ Λαρισινός συγγραφέας τῆς «Θεσσαλίας στήν Ἀντίσταση» ὅταν ἐπικαλεῖται γιά δεῖγμα της μιάν ἀνοησία —στήν ἐπιεικέστερη ἐκδοχή.

Γιά νά κλείνουμε μέ τή διάταξη τῆς ἀπαγόρευσης τοῦ καταναγκαστικοῦ γάμου, προνοώντας τήν ἐξαίρεση τῆς περίπτωσης ἀπό τήν ἁρμοδιότητα τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων, θελήσαμε κι ἀπό κάτι τέτοια νά προφυλάξουμε τή Λαϊκή Δικαιοσύνη.

Κι ἄς συνεχίσουμε, ξαναγυρνώντας στήν εἰσαγωγή τοῦ συμβιβασμοῦ. Ἀπό ποῦ τό καταρχήν ἡ ἐννοιακή σύλληψή του σάν θεμελιακῆς δικονομικῆς ἀρχῆς τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Ἀπό τή σοφία τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς.

Τόσο γιά τόν εἰσηγητή, ὅσο καί γιά τούς ἄλλους τέσσερες συντρόφους του, εἶδος βίωμα ἦτανε ἡ σχετική παράδοση —πραχτική στόν τόπο τους. Δηλαδή: οἱ ἄνθρωποι, ἰδιαίτερα στά παλιότερα χρόνια, ὅταν σέ μιάν ἀμάχη ἤ σέ κάποιο διαβολοπρόβλημά τους φτάνανε στό μή παρέκει, γιά εἴχανε φάει τά μαλλιοκέφαλά τους στά δικαστήρια, ἀναζητούσανε διέξοδο στό συμβιβασμό —συβασμό, ὅπως τόνε λέγανε. Βέβαια, μέ τή μεσολάβηση τρίτων, μέ πήγαιν'-ἔλα, παζαρέματα, ἀμοιβαῖες ὑποχωρήσεις κι ἐξηγή-

σεις, μέ διαβούλια, μέ τήν ἀνεύρεση, προπαντός, κοινοῦ παρανομαστῆ στά θιγόμεν' ἀπό τό πρόβλημα ὑλικά συμφέροντα τῶν ἐνδιαφερομένων πλευρῶν. Ἔτσι, λοιπόν, συδάζανε τήν ὑπόθεση. Λαϊκή λύση ὁ συμβιβασμός, ἀπευθείας, χωρίς, δηλαδή, τήν παρεμβολή δικαστικῆς ἀπόφασης ἤ διοικητικῶν μέτρων ἐπιβολῆς της. Ἀνέξοδη καί, ὅπερ καί τό σπουδαιότερο, ἀποτονωτική συσσωρεμένων παθῶν, πού διόλου ἀπίθανο μέ τόν καιρό νά προκαλούσανε «δρασμό ψυχῆς», νά φέρνανε κι ὡς τό φονικό ἤ καί τόν ἀδερφοσκοτωμό. Ἡ μήπως σύντρεξε αὐτό μιά φορά μόνο;

Ὕστερ' ἀπ' τήν κατάληξη σέ συμβιβασμό, οἱ «συμβληθέντες» «δίνουν τά χέρια» μπροστά στούς μεσολαβητές —συνήθως γερόντοι μέ γενικό κῦρος ἤ κοινοί φίλοι— πολύ δέ περισσότερο ἄν τό πρόβλημα πού λύθηκε ἤτανε μέγα καί χρόνια τούς εἶχε κάνει νά μή μιλιένται μεταξύ τους, ἀγκαλιάζονται κι ἀλληλοασπάζονται, «ὅ,τ' ἔγινε, ξέγινε, νερό κι ἀλάτι», λένε, «τά περασμένα, ξεχασμένα, τοῦ Θεοῦ δοσμένα», καί παρόμοια.

Μιά φορά στέρεη λύση ὁ συμβιβασμός.* Καί καταξιωμένη ἀπ' τή ζωή. Θυμᾶμαι πώς οἱ γεροντότεροι πάντοτε ἐπιμένανε σ' αὐτή τή λύση, «δίνε κι ἀπό σιμά σου, μά συδάσου!» Καί θέλοντας νά ὑπογραμμίσουνε καί τό ἀμφοῖν καί ἄμεσα ἐπωφελές τοῦ συμβιβασμοῦ, «κάλλιο πέντε καί στό χέρι, παρά δέκα καί καρτέρει», συμπεραίνανε.

Παράλληλα μέ τοῦτο τό βίωμα, εἴχαμε καί τήν ἐμπειρία ἀπό τίς «Συμβιβαστικές Ἐπιτροπές» Καρπενησιοῦ κι ἄλλων χωριῶν τῶν Δολόπων.

Ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη τά ἀναγάγει τώρα σέ βασική δικονομική της ἀρχή:

> «Πρίν προχωρήσει στή διαδικασία ἐπ' ἀκροατηρίῳ, τό Λ.Δ. ἔπρεπε νά ἐξαντλήσει κάθε προσπάθεια συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιδίκων. Ὁ συμβιβασμός θά θεωρεῖται ἡ *δικαιότερη ἀπόφαση*.

Ἐπιμέναμε στό συμβιβασμό γιατί ἔτσι ἐξομαλύνονταν καί ψυχολογικά ἡ ἀντιδικία. Δέν ἔμεναν ψυχρότητες καί

---

* Τήν ἀρχή τοῦ συμβιβασμοῦ τήν ἀναγνωρίσανε ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς, πού στό ἄρθρο του 31 ὅριζε: «Οἱ δικαστές πρίν ἀρχίσουν νά δικάζουν μιά ὑπόθεση κάνουν τό καθετί γιά νά συμβιβάσουν τούς διαδίκους», καί οἱ «Διατάξεις κλπ.» τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ μέ τά ἴδια λόγια ἀκριβῶς στό ἄρθρο τους 56. Ἐξάλλου στό Ἐθνικό Συμβούλιο ὁ Γραμματέας τῆς Δικαιοσύνης στήν ΠΕΕΑ Ἠλ. Τσιριμῶκος ἀναγνώρισε ὅτι «Βασικές ἀρχές τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καθιερώθηκαν: α) ἡ κατάργηση τῆς παλιᾶς δικονομίας, β) ἡ συμβιβαστικότητα καί γ) ἡ ἐλευθερία τοῦ δικαστῆ νά δικάζει «κατά συνείδηση», κρίνοντας ἀπεριόριστα τά πραγματικά περιστατικά». (Βλ. «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!» ἔκδοση Γιαννίκου, Ἀθήνα, τ. III, σ. 50).

Τόσο πολύ μπῆκε στό αἷμα τοῦ λαοῦ —τί προερχότανε ἀπ' τόν ἴδιονε—

ἔχθρες, προάγονταν ἡ ἑνότητα τοῦ χωριοῦ καί ἀνέβαινε τό κῦρος τοῦ Λ. Δικαστηρίου ὄχι σάν τιμωροῦ, μά σάν διαιτητῆ». (σ. 416-417).

«Μετά τήν ἐξέταση τῶν μαρτύρων κατηγορίας, ὁ πρόεδρος τοῦ Λ.Δ. καλεῖ νά προσέλθει ἀπό τό ἀκροατήριο ὅποιος θέλει νά καταθέσει *ὑπέρ τοῦ κατηγορουμένου*, «μόνον ὑπέρ» —αὐτό τό τονίζει ὁ πρόεδρος... Τό Λ.Δ. καλεῖ μάρτυρες καί κατά τήν κρίση του» (ἀπό τό ἄρθρο στήν «Αὐγή»).

Δέν ἔχω ὑπόψη μου προηγούμενο αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Ἀποτέλεσε νέο στή διαδικασία. Καί συνδέεται μέ τήν ἐγκαθίδρυση τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί τή δημιουργία τοῦ Λ. Δικαστηρίου. Ἄν καί τή διάταξη τούτη δέν τή βρῆκα γραφτά κατοχυρωμένη οὔτε στόν «Κώδικα» Στερεᾶς, μήτε στίς «Διατάξεις» τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ, ἴσχυσε, ὅμως, ἀπαρέγκλιστα στήν πραχτική καί τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων καί τῶν Στρατοδικείων τοῦ ΕΛΑΣ.

«Στίς διάφορες παραγράφους αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου θεσπιζόντανε: ἡ χρήση τοῦ ὅρκου στό Εὐαγγέλιο. Ἡ ἀπαγόρευση νά παίρνουν μέρος στήν ἐκδίκαση τῶν ὑποθέσεων στό Λ. Δικαστήριο δικηγόροι. Ρυθμιζότανε τό θέμα τοῦ «κωλύματος» γιά τό Λ. Δικαστή νά πάρει μέρος σέ μιά ὑπόθεση. Γιά νά μήν ὑπάρξει ἡ περίπτωση, ἕνας Λ. Δικαστής νά δηλώσει κώλυμα ἀδικαιολόγητα, θεσπιζότανε, πώς γιά νά γίνει ἡ ἐξαίρεσή του δέ θά ἔφτανε ἡ προσωπική δήλωσή του, ἀλλά χρειαζότανε νά ἀποφανθοῦνε τά ἄλλα 4 μέλη τοῦ Λ.Δ., ὅτι ὑπάρχει πραγματικό κώλυμα. Τό ἴδιο τό Λ.Δ. θά μπο-

---

ἡ ἀρχή τοῦ συμβιβασμοῦ, ποῦ καθιερώθηκε ἅμιλλα τῆς «Λευκῆς Σημαίας» ἀνάμεσα στά Λ.Δ. Δηλαδή, ὅποιο Λ.Δ. σ' ἕνα ὁρισμένο χρονικό διάστημα δέ δίκαζε μήτε μιά περίπτωση, ἀλλά τίς συμβίβαζε ὅλες, ἔπαιρνε τό ἔπαθλο τῆς «Λευκῆς Σημαίας». Στό χωριό μου, ὅπου καί πρωτολειτούργησε Λ.Δ., στίς δυό πρῶτες ὑποθέσεις δέν ἐπιτεύχτηκε συμβιβασμός. Ἀλλά τόν Αὔγουστο τοῦ 1944, ποῦ πέρασ' ἀπ' ἐκεῖ, ὁ πρόεδρος τοῦ Λ.Δ. Μεσοχωριοῦ Γιωργαλής Κουτσοπάνος μοῦ 'πε μέ περηφάνια πώς κοντά ἕνα χρόνο κρατάει τή «Λευκή Σημαία». Καί δέν περιττεύει νά ὑπενθυμίσουμε, ὅτι τούς Κλειτσιῶτες, γιά τό ἀφύ τοῦ χαραχτήρα τους τούς παρανομιάζανε «μισοκέφαλους». Ἔτσι θά καταλάβουμε καλύτερα καί τό ἐπίτευγμα τοῦ Λ.Δ. Μεσοχωριοῦ καί τό καμάρι τοῦ προέδρου του.

Ἀπό σχετικό ἄρθρο - μελέτη τοῦ Χρήστου Καλατζῆ στήν «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» (τ. 87-88/1962, σ. 372) πληροφοροῦμαι γιά πρώτη φορά ἀναφορικά μέ τό συμβιβασμό ὅτι «Ὁ θερμός αὐτός ἴσχυσε στήν παλιότερη ἑλληνική δικονομία καί καταργήθηκε στά 1887 (Νόμος ΑΓΝΖ)». Περισσότερα στοιχεῖα δέν ἔχω ὑπόψη μου. Ἀλλά ἡ δικονομική κατοχύρωση τοῦ συμβιβασμοῦ ὡς τά 1887, πιστεύω ὅτι μαρτυρᾶ ἰσχυρή παράδοση κι εὐρεία ἐφαρμογή του στήν πρακτική τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων παλιότερα.

ρούσε νά ἐξαιρέσει ἕνα Λ. Δικαστή* μέ ἀπόφασή του καί ὅταν ὁ ἴδιος δέ θά εἶχε δηλώσει κώλυμα. (Βαθμός συγγένειας ἤ ἰδιαίτερος δεσμός τοῦ Λ. Δικαστῆ μέ ἕναν ἀπό τούς ἀντιδίκους). Ἡ πρόθεση τῆς διάταξης αὐτῆς ἦταν ἡ προάσπιση τοῦ ἀδιάβλητου τοῦ Λ. Δικαστηρίου». (σ. 415-416).

Μᾶς ἐνδιαφέρει, νομίζω, τό «αἰτιολογικό» τῶν παραπάνω διατάξεων —ἄς τό δοῦμε.

«Ἡ χρήση τοῦ ὅρκου στό Εὐαγγέλιο» —τίποτα τό νέο, ἀπό πρώτη ὄψη. Ἀλλά τό νέο εἶναι ὅτι μπῆκε σάν ζήτημα, σάν θέμα γιά ἐξέταση. Ἡ εἰσήγηση δέν εἶχε πιάσει ἐτούτη τή λεπτομέρεια, ὅπως, ἄλλωστε, καί ἄλλες, ἀφοῦ πρόθεσή της ἦτανε ἡ γενική ἀντίληψη γιά τή Λαϊκή Ἐξουσία μέ τή μορφή τῶν δυό θεσμῶν.

«Κατά τή συζήτηση τῆς Εἰσήγησης στή θέση γιά τή Λ. Δικαιοσύνη, ἀναπήδησε τό θέμα τῆς ὁρκωμοσίας. Τό ἐρώτημα τό ἔθεσε ὁ Στέφος Θάνος, ἄν τό Λ. Δικαστήριο θά πρέπει ἤ ὄχι νά χρησιμοποιήσει τόν ὅρκο, κατά συνέπεια καί τό Εὐαγγέλιο, στήν ἐξέταση τῶν μαρτύρων». (401).

Οἱ γνῶμες δέ συμπέσανε μέ τό πρῶτο. Καί ναί καί ὄχι. Ὁ ἴδιος ὁ Στέφος ἦτανε ὑπέρ. Εἶπε, ὅτι πρέπει ν' ἀφήσουμε ἀπείραχτη τήν παράδοση:

«1) γιατί δέν μποροῦμε ν' ἀγνοήσουμε καί ν' ἀσεβήσουμε πρός τό λαϊκό αἴσθημα πού διαμορφώσανε αἰῶνες χρησιμοποίησης τοῦ ὅρκου. Δέν ἐπιτρέπεται νά παραβλέψουμε ποιές ψυχολογικές ἀντιδράσεις θά προκαλοῦσε σέ βάρος μας μιά ἄσκοπη γιά τή στιγμή ἐτούτη καινοτομία. Καί νά μήν ξεχνᾶμε πώς σέ καιρό πολέμου καί κινδύνων τό θρησκευτικό αἴσθημα μέσα στά λαϊκά στρώματα ἀναζωπυρώνεται. Χωρίς κανένα κέρδος, ἀντίθετα θά ζημιώναμε τό κῦρος τοῦ Λ. Δικαστηρίου, ἄν βγάζαμε ἀπ' τή μέση τήν ὁρκωμοσία τῶν μαρτύρων. Κι εὐτύς τό παπαδαριό, ρασοφορεμένο καί μή, θά ξεφαντώσει ὅτι τοῦ... χαλᾶμε τοῦ κοσμάκη τή Θρησκεία!

* «Αὐτό σημαίνει πώς θεσπίζαμε καί ἐκλογή ἀναπληρωματικῶν Λ. Δικαστῶν; Στό Θάνο μένει μιά ἐντύπωση πώς ἀπό τά πέντε μέλη τοῦ Λ.Δ., τά τρία ἦταν τακτικά καί τά δυό ἀναπληρωματικά. Ὅτι, κατά συνέπεια, τό Λ.Δ. ἦταν τριμελές. Ἔχει λάθος». (Ὑποσημείωση στό χειρόγραφο τῆς Γιούρας). Θυμᾶμαι καλά, ὄντας Λ. Ἐπίτροπος, ὅτι στήν πρώτη ὑπόθεση πού ἐκδίκασε τό Λ.Δ. Κλειτσοῦ, ἡ σύνθεσή του ἦτανε πενταμελής. Στήν πραχτική τούς ἀναπληρωματικούς τούς παίρναμε γενικά ἀπό τούς πρώτους ἐπιλαχόντες, τουλάχιστο στήν ἀρχή-ἀρχή τῆς ἐφαρμογῆς τῶν θεσμῶν.

2) γιατ' ἔχουμε κάθε συμφέρο νά χρησιμοποιήσουμε τήν ὁρκωμοσία. Τό Εὐαγγέλιο συντελεῖ ψυχολογικά ν' ἀποτρέπεται ἡ ψευδομαρτυρία σέ ὄχι λίγες περιπτώσεις. Ἡ παρουσία του στό τραπέζι μπροστά ἀπ' τούς λαϊκούς δικαστές, παίρνοντας ὑπόψη τό ρόλο τῆς συνήθειας καί τή δύναμη τῶν συμβόλων, ἀναμφίβολα θά βοηθήσει στή δημιουργία ἀτμόσφαιρας πραγματικοῦ δικαστηρίου. Καί μιά τέτοια ἀτμόσφαιρα εἶναι ἀπαραίτητη ἀπό κάθε πλευρά». (σ. 402-403).

«Ἡ ἀντίθετη ἄποψη ἤτανε μᾶλλον συναισθηματική, «παιδική ἀρρώστια». Ὑποχώρησε χωρίς πολλή ἀντίσταση. Καί ἡ ἀπόφαση γιά τή χρήση τοῦ ὅρκου στό Εὐαγγέλιο πάρθηκε ὁμόφωνη κι ἀποτέλεσε διάταξη τῶν «Ἐντολῶν» (σ. 403).

Τόν ἀποκλεισμό τῆς παράστασης δικηγόρων καί δικολάβων στή διαδικασία «ἐπ' ἀκροατηρίω» καί ὁποιασδήποτε ἄλλης μεσολάβησής της, τόν πρότεινε ἡ εἰσήγηση.

«Ἐξετάσαμε τό ζήτημα κι ἀπό τά ἐφτά του πρόσωπα. Ἀποκλείσαμε τέτοια συμμετοχή καί γιά τούς ἑξῆς λόγους:

1) Δέν εἴχανε θέση ἐκεῖ, ἀφοῦ νόμος δέν ὑπῆρχε καί πάνω σ' αὐτόν νά «ἀγορέψουνε». Λοιπόν, τί νά κάνανε;

2) Τά ἐπαγγελματικά τους διώματα δέ θά τούς ἐπιτρέπανε νά μή μᾶς ἀνακατεύουν παλιούς νόμους* καί διατάγματα καί τά λοιπά, καί τά λοιπά! Καί νά δημιουργοῦν ἔτσι ἐντυπώσεις σέ βάρος τοῦ ἀνίδεου περί τά νομικά Λ. Δικαστῆ καί σέ τελευταία ἀνάλυση νά κλονίζουν, καί ἄθελά τους τό κύρος τοῦ Λ. Δικαστηρίου.

3) Μέ τήν παρουσία τους καί τή λογοδιάρροιά τους ὄχι σπάνια, ἀλλά καί τίς ἄρες-μάρες-κουκουνάρες τους,** θά χαλάγανε τό πηγαῖο αἴσθημα Λαϊκῆς Δικαιοσύνης τοῦ Λ. Δικαστῆ. Θά τοῦ δημιουργοῦσαν ἀμφιβολίες γιά τήν ὀρθότητα

* Ἐξάλλου κι ὁ Λένιν εἶχε ἐπισημάνει: «...δικηγόροι καί ὑπάλληλοι, πού ξέρουν νά ἑρμηνεύουν τούς νόμους ἔτσι πού ὁ ἐργάτης καί ὁ μέσος ἀγρότης ποτέ νά μήν μποροῦν ν' ἀνοίξουν δρόμο μέσα ἀπό τό συρματόπλεγμα αὐτῶν τῶν νόμων». Βλ. «Ἡ προλεταριακή ἐπανάσταση καί ὁ ἀποστάτης Καούτσκυ».

** Ἔχω τά πιό ἄριστα αἰσθήματα ἐκτίμησης γιά τούς Ἕλληνες δικηγόρους. Καί ἐπίγνωση, ὅσο καί σεβασμό, τῆς συμβολῆς τους καί παλιότερα στούς λαϊκούς ἀγῶνες κι ἰδιαίτερα στήν Ἀντίσταση καί ξέχωρα μεταβαρκιζιανά. Ὑποκλίνουμαι στίς θυσίες τους σέ αἷμα. Οἱ καλύτεροί μου φίλοι εἶναι καί δικηγόροι. Παρών ἤτανε τότε κι ὁ δικηγόρος Μῆτσος Τραχανῆς. Καί ψήφισε ὑπέρ τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη, στήν ὕπαιθρο εἰδικότερα δέν ἀποτέλεσε ἐξαίρεση ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ἀνθρώπων ἀπό τοῦ δεῖνα ἤ τοῦ τάδε τό «δικηγορικό γραφεῖο» - δυστυχῶς. Ἀλλά καί τό περιπαίξιμο τῶν ἀφελῶν, ἀγράμματων, ἀνίδεων χωρικῶν μας. Πόσες ἱστορίες δέν κυκλοφοροῦ-

> τῆς κρίσης του καί θά δάζανε σαράκι στή ρίζα τοῦ νέου Θεσμοῦ: στήν *αὐτοπεποίθηση* τοῦ Λ. Δικαστῆ γιά τήν ἱκανότητά του νά γίνει δικαιοκρίτης. Ἡ σκέψη καί μόνο, ὅτι θά ἔχει, σά Λ. Δικαστής, ν' ἀντιμετωπίσει ὁ χωριάτης προπαντός ἕνα δικολάβο, θά τόν ἔκανε νά παρατιέται προκαταβολικά ἀπό κάθε ἀνάληψη εὐθύνης Λ. Δικαστῆ. Καί
>
> 4) Θέλαμε τή Λ. Δικαιοσύνη ἀπολύτως δωρεάν γιά τό Λαό. Πολλά εἶχε πληρώσει στούς δικηγόρους καί στούς δικολάβους αὐτός ὁ πληθυσμός. Καί ἡ ἐντύπωση πού εἶχε γι' αὐτούς δέν ἤτανε κολακευτική. Θέλαμε νά τόν γλυτώσουμε ἀπό τέτοια δοσίματα.
>
> Μέ πολλή χαρά δέχτηκε ὁ Λαός αὐτή τήν ἀπαγόρευση τῶν δικηγόρων νά παίρνουν μέρος στίς δίκες. Ἡ ἀπόφασή μας ἔγινε διάταξη τοῦ «Κώδικά» μας.
>
> Ἐξάλλου, 2-3 ὅλες κι ὅλες ἤτανε οἱ περιπτώσεις στήν περιοχή μας* πού θά θιγόντανε ἀπό τή διάταξή μας. Ἴσως, οὔτε καί τόσες». (σ. 403-404).

Εἶναι ὁλοφάνερο καί θά περίττευε ἡ ἐπισήμανση, ὅτι τό μέτρο τοῦτο ἤτανε κάτι τό ἐντελῶς νέο στά δικονομικά.** Κι ἔθιγε συμφέροντα ἰσχυροῦ σώματος.

νε, πού δέν περιποιοῦνε κολακεία καί κύρος στήν «ὑπεράσπιση»! Μιάνε μοῦ τήν ἔλεγε ὁ φίλος κι ἔγκριτος δικηγόρος τῆς Ἄμφισσας Γιάννης Μανέος. Δυό χωριά τῆς Δωρίδας ἐρίζανε γιά τά σύνορά τους. Δικαστήριο ἐπί τόπου, προσωρινά μέτρα. Εἰρηνοδίκης, συνήγοροι τῶν διαδίκων χωριῶν, ψητά ἀρνιά γιά τό πρίν... τήν ἀπόφαση τσιμπούσι, σύσσωμα τά ἐνδιαφερόμενα χωριά σέ δυό ὁμάδες - σᾶς φάγαμε! Ἕν' ἀπ' τά δυό χωριά εἶχε συνήγορο ἐπίσης γνωστό δικηγόρο τῆς Ἄμφισσας - χωριό καί μή ὄνομα. Λεφτά πῆρε, νά ἀγορέψει ἔπρεπε, νά ἐντυπωσιάσει τό χωριάτη - «πάντα εὐκολόπιστο...»! Ἡ περίπτωση ἰσχνή δικανικά. Κι... ὁ ἀθεόφοβος τό 'ριξε στόν... Καραϊσκάκη, αὐτόνε ξέρανε, τόν εἴχανε ἀκούσει στά ὀρεινά τῆς Δωρίδας. «Κατά τό Σύνταγμα τοῦ Καραϊσκάκη» καί δόστου Σύνταγμα καί Καραϊσκάκης, ὁ Εἰρηνοδίκης δέν μποροῦσε πιά νά κρατήσει τά γέλια του, «τελειώνετε, κύριε συνήγορε!» — τό... παράκανες στόν ἐμπαιγμό. Καί «περαίνων κύριε Εἰρηνοδίκα, ὡς πρός τήν οὐσίαν τῆς ὑποθέσεως, κατά τήν ὑμετέραν κρίσιν» — χωρίς κορῶνες τά τελευταῖα. Κι' ὕστερα τί μοῦ λές, ἀναγνώστη; Ἐμεῖς θέλαμε Λ. Δικαστήριο, ὄχι μασκαραλίκια! Καί πρός μή κακοφανισμό κανενοῦ!

* Ἐδῶ νοεῖται ὁ χῶρος Κτημενίων καί Δολόπων, ὅπου στή Φουρνά ἔδρευε παλιά τό Πταισματοδικεῖο καί γιά τούς δυό δήμους. Οἱ «Ἐντολές» ἐντούτοις προβλέπανε ἐπικράτεια ὅλη τήν Εὐρυτανία, ὅπου στήν πρωτεύουσά της τό Καρπενήσι ὑπήρχανε ἴσως καί περισσότερα τοῦ δέοντος δικηγορικά γραφεῖα. Τά συμφέροντά τους θιγόντανε ἄμεσα. Θά ἔπρεπε νά περιμένουμε ἀντίδραση. Καί δέν ἔλειψε. Θά τή δοῦμε.

** Πού, ὅμως, ἀντανακλοῦσε τή λαϊκή θέληση κι ἔκφραζε τό λαϊκό αἴσθημα. Μιά μαρτυρία τοῦ γεγονότος ἀποτελεῖ καί τό παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπό σχετικό ἄρθρο τῆς ἐποχῆς, δημοσιευμένο στό τεῦχος 25, Ἀπρίλης 1944, τῆς «Κομμουνιστικῆς Ἐπιθεώρησης» μέ τίτλο «Ἡ Αὐτοδιοίκηση στήν

Γιά τή ρύθμιση τοῦ θέματος τοῦ κωλύματος:

Τήν ἐξαίρεση τήν πρόβλεπε, βέβαια, κι ἡ παλιά νομοθεσία, προϋπόθετε, ὅμως, σχετικό αἴτημα τῶν διαδίκων. Ὁ Θεσμός τῆς Λ. Δικαιοσύνης, ἐντούτοις, ἔχοντας ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη καί πίστη στούς λαϊκούς διακόνους της στή συνείδηση τοῦ Λ. Δικαστῆ, παραχωρεῖ τήν εὐθύνη τῆς ἐξαίρεσης καί στόν ἀφορῶντα τήν ἐξαίρεση ξεχωριστό Λ. Δικαστή καί στό Λ. Δικαστήριο σάν σῶμα.

Γιά τήν τέτοια σύλληψη τῆς ἔννοιας τῆς ἐξαίρεσης παρθήκανε ὑπόψη μερικά χαρακτηριστικά τοῦ χωρικοῦ μας, γιά τήν ὕπαρξη τῶν ὁποίων δέ θά διαφωνήσει ὅποιος τόν ἔζησε ἀπό κοντά καί θέλησε νά μπεῖ λίγο στόν ψυχικό του κόσμο. Ἄλλωστε, ὁ ἴδιος ὁ χωρικός μας, ἀσκώντας τό ἱερό λειτούργημα τοῦ Λ. Δικαστῆ, τά κατάδειξε καί ἀνάπτυξε. Καί γιά πολλούς ἀποτέλεσε ἔκπληξη.

Νά δοῦμε τά βασικά:

Ἡ λαϊκή φιλοτιμία —«ἄς πάει καί τό παλιάμπελο», μιά καί «γιά ἕνα φιλότιμο ζεῖ ὁ ἄνθρωπος».

Ἡ περηφάνεια —«δέ δέχεται μύγα στό σπαθί του».

Ἡ εὐθιξία —«καίει τό καλύβι του νά μήν τόν τρῶν οἱ ψύλλοι».

Ἡ πηγαία ἐντιμότητα κι ἡ ἔγνοια γιά τήν ὑπόληψή του —«ἡ τιμή, τιμή δέν ἔχει καί χαρά στον πού τήν ἔχει».

Ἡ συναίσθηση εὐθύνης —«μπῆκες στό χορό; —βγάλ' τον ὥς τό τέλος!»

Ὁ ἐνθουσιασμός ἐκεῖνος πού κάνει τόν ἄνθρωπο ειλικρινή στή συμπεριφορά του —«πετάει καί τή σκούφια του».

Αὐτές τις οἱ ἀρετές, ἔστω καί ὑπολανθάνουσες, πιστεύαμε πώς θά τοῦ ὑπαγορεύανε ἀπό μόνος του νά δηλώσει κώλυμα στήν περίπτωση πού θά μποροῦσε καί ὑποψία ἀκόμα νά κινήσει γιά μεροληψία του.

Ἔχ, δεῖξε στό Ρωμιό, δός του νά πειστεῖ ὅτι τόν ἐμπιστεύεσαι κι ἐκεῖνος βουνά μέ τήν πλάτη του θά σοῦ τ' ἀναμερίσει! Καί δέν ἤτανε, μήπως, τό μέγα προσόν αὐτό τῶν Θεσμῶν τῆς Λ.Α. καί Λ.Δ.; —θά τό δοῦμε.

Λένε, ὅτι τό σκοινί ἔχει πάντα δυό ἄκρες. Ἔτσι, τά ἴδια τοῦτα γνωρίσματα περικλείνανε καί τ' ἀρνητικά τους. Ὁδηγοῦνε — μέσα στό παλιό κλίμα— στό ν' ἀποφεύγει ὁ χωρικός ἀνάμειξη στά κοινά. Μήνα καί τόν ἀβανιάσουνε ὅτι «λαδώθηκε» — «ὅποιος κρα-

---

Ἐλεύθερη Ἑλλάδα: «Οἱ ὑποθέσεις στά λαϊκά δικαστήρια συζητοῦνται χωρίς παράσταση δικηγόρων. Ἡ δυνητική διάταξη τοῦ Κώδικα (ἐννοεῖ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ - Γ.Μ.) ὅτι στά ἀναθεωρητικά μποροῦν νά κάνουν παραστάσεις καί δικηγόροι σήκωσε θύελλα διαμαρτυρίας. Οἱ χωρικοί, πού τόσα ὑπέφεραν παλιά ἀπ' τούς δικηγόρους, ζητοῦν τήν κατάργηση τῆς διάταξης καί ἔκαμαν πολλά σχετικά ὑπομνήματα στό Γεν. Στρατηγεῖο».

τάει τήν κουτάλα...» ἤ «ὅποιος ἔχει τό μέλι, θά γλείφει καί τό δάχτυλο» — ὅτι ἰδιοτέλεψε, «πῆρε στό λαιμό του χρίμα» κλπ. —μ' ἕνα λόγο φοβᾶται «μήν πέσει στά σάλια τοῦ κόσμου». Κι ἔχοντας ἔτσι δεχτεῖ σάν ἀξίωμα τό «φύλαγε τά ροῦχα σου νά 'χεις τά μισά», σέ μιά σοβαρή περίπτωση θά δήλωνε, ἴσως, κώλυμα ἀδικαιολόγητα. Παράλληλα μ' αὐτό τό ἐνδεχόμενο, δέν μποροῦσες ν' ἀποκλείσεις καί τήν ὀπισθοβουλία —«γιατί νά ψυχρανθῶ μέ τόν τάδε;» ἤ «ἐγώ θά βγάλω τά κάσταν' ἀπ' τή φωτιά;» —κώλυμα καί βγάζω τήν οὐρά μου! Εἴτε νά συντρέξει καί φόβος γιά κρυφή, δόλια ἐκδίκηση σέ βάρος Λ. Δικαστῆ ἀπό μέρους παλιανθρωπάκου πού θά καταδικαστεῖ —ποιός εἶπε πώς ἀπόλειψε τό εἶδος; «Σοῦ καίει τήν ἀχερώνα σοῦ φαρμακώνει τό σκυλί, σοῦ γκρεμίζει τά κεντράδια», συνεπῶς «μήν ἀνακατεύεσαι μέ τά σκύβαλα, νά μή σέ τρῶν οἱ κότες!»

Γι' αὐτό ἡ τελική κρίση γιά τήν ὕπαρξη ἤ ὄχι κωλύματος, πού θά δηλωθεῖ ἀπό Λ. Δικαστή, θεσμοθετήθηκε εὐθύνη τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ Λ. Δικαστηρίου.

Γιά τούς ἴδιους λόγους, ἄς ποῦμε ἀπό φιλότιμο —«μόνο τό Θεό ἔχω πάν' ἀπ' τό κεφάλι μου», ἄρα ὄχι συγγενεῖς ἤ φίλους —ἤ αἴτια ἄλλα, μπορεῖ καί καλοπρόθετα, μπορεῖ καί κακοπρόθετα, ἐνδέχεται ἕνας Λ. Δικαστής νά μή ζητήσει τήν ἐξαίρεσή του, ἐνῶ τό Λ. Δικαστήριο νομίζει πώς αὐτή ἐπιβάλλεται. Προνοήθηκε, λοιπόν, ἡ ἐκχώρηση στό τελευταῖο τῆς διάκρισης ἀφ' ἑαυτοῦ νά ἀποφασίζει τήν ἐξαίρεση κι ὅταν αὐτή δέν ἔχει ἐξαιτηθεῖ. Ἡ διάκριση αὐτή ἀποτέλεσε ἐπίσης νέο στοιχεῖο πού εἰσάχτηκε μέ τή «δικονομία» τῆς Λ. Δικαιοσύνης.*

> «Ἡ Λ. Δικαιοσύνη θά ἀπονέμεται δωρεάν. Ἡ μήνυση θά γίνεται σέ ἁπλό χαρτί. Κανένα δικαστικό ἔξοδο δέ θά βαραίνει τόν καταδικαζόμενο, ἔξω ἀπό τήν ἀποζημίωση πού θά ἐπιδικαζόταν τυχόν νά πληρώσει στόν παθόντα εἴτε σάν ἀπόδοση ζημιᾶς, εἴτε σάν πρόστιμο γιά προσβολή, ὕβρη κτλ» (σ. 416).

* Κι ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς κι οἱ «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. διατηρήσανε βασικά τό πνεῦμα τῶν «Ἐντολῶν» καί στό θέμα τῆς ἐξαίρεσης. Συγκεκριμένα τό ἄρθρο 35 τοῦ «Κώδικα» ὅριζε: «Οἱ δικαστές πού συνδέονται μέ τούς διαδίκους μέ συγγένεια μέχρι τρίτου βαθμοῦ (θεῖος - ἀνηψιός) δέν παίρνουν μέρος στό Δικαστήριο κι ἀναπληρώνονται. Κάθε διάδικος μπορεῖ νά ζητήσει μέχρι τήν προηγούμενη μέρα τῆς δίκης τήν ἐξαίρεση ὁποιουδήποτε Δικαστῆ γιά λόγους φιλίας, συγγένειας, ἔχθρας, συμφέροντος, ἄν δέ ὁ Δικαστής δέν φύγει μόνος ἀποφασίζει ἀνάλογα τό Δικαστήριο». Τό ἄρθρο 64 τῶν Διατάξεων» ἐπεκτείνει τήν ὑποχρεωτική ἐξαίρεση μέχρι καί τετάρτου βαθμοῦ συγγένειας καί γιά τήν ἐξαιτούμενη διαλαβαίνει ὅτι «ἄν δέ ὁ δικαστής δέν ἀποχωρήσει μόνος του ἀποφασίζουν τά ἄλλα μέλη τοῦ Δικαστηρίου σχετικά».

«Τό Λ. Δικαστήριο θά συνεδριάζει κάθε Κυριακή, ἐφόσο θά ὑπάρχουν ὑποθέσεις. Θά κρατάει τρία βιβλία: πρωτόκολλο εἰσερχομένων μηνύσεων, βιβλίο πρακτικῶν καί βιβλίο ἀποφάσεων». (σ. 418).

«Τίς ἀποφάσεις τοῦ Λ. Δικαστηρίου (ἀποζημίωση, πρόστιμο —πάντα σέ εἶδος— ἄλλες ποινές δέ διέθετε τό Λ.Δ.), πού δέ θά εἶχαν ἐκτελεστεῖ μέ τή θέληση τοῦ ὑπόχρεου, θά τίς ἐκτελοῦσε ἡ πρώτη ὁμάδα ἀνταρτῶν. (Δέ θέλαμε νά ἀναθέσουμε αὐτή τήν ἀποστολή στήν Υ.Λ. 'Ασφάλειας, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό συγχωριανούς, γιά λόγους ψυχολογικούς). Ἡ ὁποιαδήποτε κατάσχεση σέ ἐκτέλεση ἀπόφασης τοῦ Λ.Δ. θά γινόταν μέ παρουσία τοῦ προέδρου τοῦ Λ.Δ. Σπάνιες ὅμως, θά εἶναι οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες πού θά χρειάστηκε ἡ ἐκτελεστική δύναμη τοῦ ΕΛΑΣ γιά τήν ἐπιβολή μιᾶς ἀπόφασης. Καί τά προστίματα συνήθως δέν ἐκτεινόντανε πέρα ἀπό μιά λογική ἀποζημίωση τοῦ παθόντα. Ὑπῆρχε ἡ δύναμη τῆς Κοινῆς Γνώμης πού ἐπέβαλε τή συμμόρφωση πρός τήν ἀπόφαση». (σ. 417).

«Στή Γ. Συνέλευση θά γινότανε ὁ ἀπολογισμός ὅλων τῶν 'Επιτροπῶν, ἐκτός τοῦ Λ .Δικαστηρίου, γιά τίς ὁποῖες ὑπῆρχε δυνατότητα νά "ἐφεσιβληθοῦν"...» (σ. 419).

«Στήν κλίμακα τοῦ Τομέα πάλι, ἀπό τούς προέδρους τῶν Λ. Δικαστηρίων συγκροτιέτανε τό «Τομεακό Λαϊκό Δικαστήριο» μέ Λαϊκό 'Επίτροπο ἀντιπρόσωπο τοῦ Τομέα τοῦ ΕΑΜ. Κατά τό πρότυπο τοῦ Λ. Δικαστηρίου, τό ἀνώτερο αὐτό δικαστήριο θά ἐκδίκαζε ἐφέσεις κατά τῶν πρωτοβαθμίων ἀποφάσεων τῶν Λ.Δ. Θά ἐκδίκαζε ἐπίσης κατά πρῶτον, ἀλλά τελεσίδικα, διαφορές ἀνάμεσα σέ χωριά, πού εἶχανε χαρακτήρα ἀδικήματος (π.χ. ἡ ἀγέλη τῶν βοδιῶν τοῦ Α' χωριοῦ μπῆκε σέ ἐκκλησιαστικά ἤ κοινοτικά κτήματα τοῦ Β').

Σ' αὐτό τό τομεακό θά ἐκδικαζόντανε καί διαφορές ἰδιωτικές, ἀλλά μέ ἀντιδίκους ἀπό διαφορετικά χωριά, ὥστε ν' ἀποφευχτεῖ ἡ ὑποψία, ὅτι τό Λ.Δ. ὅπου διαπράχτηκε τό ἀδίκημα μεροληπτησε ὑπέρ τοῦ συχωριανοῦ». (σ. 419α-419β).*

Δέν πιστεύω νά δημιουργήθηκε ἡ ἀντίληψη, πώς μόλις ἐμεῖς θά βγαίναμε στήν ἀγορά καί θά λέγαμε, «ξέρετε, χωριανοί; —ἐγκαθιδρύουμε Λαϊκή Δικαιοσύνη καί συγκροτοῦμε Λαϊκό Δικαστή-

* 'Ο «Κώδικας» Στερεᾶς ἀγνόησε τό δωρεάν τῆς απονομῆς τῆς Λ.Δ. Οἱ «Διατάξεις», ὅμως, τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ, πού γενικά μπορεῖς νά διαπιστώσεις ὅτ' εἶναι πιό κοντά στό πνεῦμα τῶν «'Εντολῶν», στό ἄρθρο 55 διαλαβαίνουνε ὅτι «Ὅλη ἡ διαδικασία γίνεται δίχως ἔξοδα, σέ ἁπλό χαρτί».

ρο, ποιός θέλει νά γίνει Λ. Δικαστής;», πατεῖς με πατῶ σε οἱ χωριάτες καί σπρώχνοντας ὁ ἕνας τόν ἄλλονε καί μέ φωνές «γράψε με κι ἐμένα» θά σπεύδανε ν' ἀναλάβουνε εὐθύνες ἤ, ὅπως οἱ ἴδιοι θά ἐκφραζόντανε, «νά βάλουν χαβαλέ στό κεφάλι τους». Ὄχι δά! Ἐτοῦτο δέν ἤτανε φαρίνα τῆς Καρδίτσας!

Ἐν πάση περιπτώσει, ἐμεῖς πού ξέραμε τόν κόσμο μας, δέν εἴχαμε αὐταπάτες γιά τίς δυσκολίες πού θά συναντούσαμε. Ὅσο γιά τίς Ἐπιτροπές Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τίς Ὑποεπιτροπές τό πράμα κάθε ἄλλο παρά βουνό ἤτανε, ὑπήρχανε ἄνθρωποι καί μέ μιά «κατάρτιση» γιά τό ρόλο τους, ἀποχτημένη ἀπό τήν πραχτική τους στήν παλιά Αὐτοδιοίκηση. Τό Λ. Δικαστήριο, ἄλλο θέμα! Πρώτη φορά, δικαστής! —κι ἡ λέξη προκαλοῦσε δέος. Οἱ εὐθύνες, οὔου! —παρασάγκες μακριά ἀπό κεῖνες γιά τά κοινοτικά.

Νά ἐδῶ κι ἕνας ἀπό τούς βασικούς λόγους, πού θεσπίσαμε ταὐτιση τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τοῦ Λ. Δικαστηρίου ὡς πρός τή σύνθεση. Νά μπάσουμε τούς ἀνθρώπους ἀπ' τήν πόρτα τοῦ Κοινοτικοῦ Γραφείου στήν αἴθουσα τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου —ὥσπου νά τό συνηθίσουνε, νά ἐξοικειωθοῦνε μαζί του. Καί παράλληλα, γιά νά ἐξουδετερώσουμε δισταγμούς, ἀπροθυμία, δέος, ἄρνηση, θεσπίσαμε τό *ὑποχρεωτικό* τῆς συμμετοχῆς στά λαϊκά ὄργανα καί τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν, μαζί μέ τό *τιμητικό* καί *ἄμισθο*.

Τό ὑποχρεωτικό: ὁ νόμος εἶναι νόμος κι εὐθύς ἐξαρχῆς ν' ἀντιληφτοῦνε οἱ πάντες ὅτι πρόκειται γιά νόμο. Γιατί αὐτό ἤτανε τό οὐσιαστικό τῶν οὐσιαστικῶν.

Τό τιμητικό: γιατ' ἤτανε τιμητικό νά ἀσκεῖς Λαϊκή Ἐξουσία. Καί γιά νά κεντρισεῖ τό φιλότιμο.

Καί τό ἄμισθο: νά μήν ὑπάρξει ὑποψία, ὅτι ἡ συμμετοχή ἔχει ἰδιοτελή κίνητρα, ἀλλ' εἶναι προσφορά στό κοινωνικό σύνολο καί στόν Ἀγώνα. Αὐτό κι ἄν ἀκόμα ὑπήρχανε πόροι ἀποζημίωσης ἤ ἀμοιβῆς.*

---

* Ἀναφορικά μέ τό πρόβλημα τῆς ἀμοιβῆς τῶν λειτουργῶν τῆς ἐξουσίας καί τῶν ὑπαλλήλων:

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς στίς Πολιτικές Παραινέσεις πρός τούς Ἕλληνες συσταίνει: «Ἕνα μάλιστα ἀπό τά δραστικά μέσα νά ξεμακραίνουν ἀπό τά πολιτικά ἀξιώματα οἱ ἀνάξιοι εἶναι νά μήν παίρνουν ἀμοιβή ἤ νά παίρνουν πολύ λίγη». (Τό κείμενο μεταγλωττισμένο ἀπό τόν Γ. Μπενέκο στό «Νεοελληνικές Μορφές», τ. πρῶτος, σ. 129).

Ἡ Κομμοῦνα τοῦ Παρισιοῦ καθιέρωνε: «Ἀπό τά μέλη τῆς Κομμοῦνας ὥς τούς κατώτερους ὑπαλλήλους ἡ δημόσια ὑπηρεσία ἔπρεπε νά ἀμείβεται μέ ἐ ρ γ α τ ι κ ο ύ ς μ ι σ θ ο ύ ς». (Βλ. Κ. Μάρξ: «Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος στή Γαλλία», Διαλεχτά Ἔργα, τ. Ι. σ. 621 ἑλλ. ἐκδ. ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, 1951).

Ὁ Β. Ι. Λένιν παρατηρεῖ πάνω στό μέτρο τῆς Κομμοῦνας καί τά παρακάτω:

«Ἀντί γιά τούς ἰδιαίτερους θεσμούς τῆς προνομιοῦχας μειοψηφίας (προ-

Ἂν ἡ ἄσκηση τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας μετατραπεῖ σ' ἐπάγγελμα βιοποριστικό, ἡ Λαϊκή Ἐξουσία *πέθανε!*

«Τό ἑπόμενο σημεῖο* ὁρίζε, ὅτι τή συμμετοχή καί τήν ἀνάληψη εὐθυνῶν στίς διάφορες Ἐπιτροπές τίς ἔχανε ὑποχρεωτικές ἡ Θέληση τοῦ Κυρίαρχου Λαοῦ, πού ἐκφραζότανε μέ τήν ἀνάδειξη σ' αὐτά τά ἀξιώματα τοῦ ὑπόχρεου ν' ἀποδεχτεῖ τήν εὐθύνη. Ἡ συμμετοχή στά Λαϊκά Ὄργανα ἀποτελοῦσε τίτλο τιμῆς γιά τά μέλη τῶν Ἐπιτροπῶν. Οἱ ὑπηρεσίες πρός τό χωριό προσφέρονται δωρεάν. Μόνη ἀμοιβή εἶναι ἡ ἠθική ἀμοιβή τῆς ἀναγνώρισής τους ἀπό τό χωριό». (σ. 418-419).

νομιοῦχα ὑπαλληλοκρατία», οἱ ἐπικεφαλῆς τοῦ μόνιμου στρατοῦ), αὐτό τό ἔργο μπορεῖ νά τό ἐκπληρώνει ἄμεσα ἡ ἴδια ἡ πλειοψηφία, καί ὅσο πιό παλλαϊκή γίνεται ἡ ἴδια ἡ ἐκπλήρωση τῶν λειτουργιῶν τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, τόσο λιγότερο ἀναγκαία γίνεται αὐτή ἡ ἐξουσία.

Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτο τό μέτρο τῆς Κομμούνας, πού ὑπογραμμίζει ὁ Μάρξ: ἡ κατάργηση κάθε ἐπιχορήγησης γιά ἔξοδα παραστάσεως, κάθε χρηματικοῦ προνομίου στούς δημόσιους ὑπάλληλους ἡ ἀναγωγή τῆς πληρωμῆς ὅ λ ω ν τῶν δημόσιων λειτουργῶν τοῦ κράτους στό επίπεδο τοῦ «μ ε ρ ο κ ά μ α τ ο υ τ ο ῦ ἐ ρ γ ά τ η». Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐκφράζεται πιό καθαρά ἀπ' ὅλα ἡ σ τ ρ ο φ ή ἀπό τή δημοκρατία τήν ἀστική στή δημοκρατία τήν προλεταριακή, ἀπό τή δημοκρατία τήν καταπιεστική στή δημοκρατία τῶν καταπιεσμένων τάξεων, ἀπό τό κράτος σάν «ἰδιαίτερη δύναμη» γιά τήν καταπίεση μιᾶς ὁρισμένης τάξης, στήν κατάπνιξη τῶν καταπιεστῶν μέ τίς κ ο ι ν έ ς δ υ ν ά μ ε ι ς τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ, τῶν ἐργατῶν καί ἀγροτῶν. Καί σ' αὐτό ἀκριβῶς τό ἰδιαίτερα ξεκάθαρο —στό ζήτημα τοῦ κράτους, ἴσως τό σπουδαιότερο— σημεῖο ξεχάστηκαν πιό πολύ τά διδάγματα τοῦ Μάρξ! Στά ἐκλαϊκευτικά σχόλια —ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός— δέ γίνεται λόγος γι' αὐτό. «Συνήθισαν» νά τό ἀποσιωποῦν σάν κάτι τό «ἀπλοϊκό», πού πέρασε ὁ καιρός του —ὅπως οἱ χριστιανοί, ἀπό τότε πού ὁ χριστιανισμός πῆρε τή θέση θρησκείας τοῦ κράτους, «λησμόνησαν» τίς «ἀπλοϊκότητες» τοῦ πρωταρχικοῦ χριστιανισμοῦ μέ τό δημοκρατικό - ἐπαναστατικό πνεῦμα του».

«Ἡ πλήρης αἱρετότητα, ἡ ἀνακλητότητα σ' ὁ π ο ι α δ ή π ο τ ε σ τ ι γ μ ή ὅλων χωρίς ἐξαίρεση τῶν ἀξιωματούχων, ἡ ἀναγωγή τοῦ μισθοῦ τους ὡς τό συνηθισμένο «μεροκάματο τοῦ ἐργάτη», αὐτά τά ἁπλά καί «αὐτονόητα» δημοκρατικά μέτρα, συνενώνοντας τέλεια τά συμφέροντα τῶν ἐργατῶν καί τῆς πλειοψηφίας τῶν ἀγροτῶν χρησιμεύουν ταυτόχρονα σάν γέφυρα, πού ὁδηγεῖ ἀπό τόν καπιταλισμό στό σοσιαλισμό». («Κράτος καί Ἐπανάσταση», Διαλεχτά Ἔργα, τ. II, μέρος 1, σ. 214 - 216 ἑλλ. ἐκδ. ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, 1951).

Κρίμα μόνο, πού, μάλιστα ἐν ὀνόματί τους, ξεχαστήκανε τόσο π ρ ο κ λ η τ ι κ ά κι ὁ Μάρξ κι ὁ Λένιν στό «ἴσως τό σπουδαιότερο», ἐ κ ε ῖ πού προσδοκούσαμε νά εἴχανε κατισχύσει οἱ ὑποδείξεις τους. Ὁ Στάλιν ἰδιαίτερα ἔκαμε τό ἀντίθετο! Συγκρότησε «προνομιοῦχα μειοψηφία» καί «προνομιοῦχα ὑπαλληλοκρατία».

* Τό χειρόγραφο τῆς Γιούρας θά μᾶς ἐπιβάλει μιάν ἀναδιάρθρωση καί θά μᾶς ἐπιτρέψει μιά πληρέστερη ἀναστήλωση τῶν «Ἐντολῶν» («Κώδικα Ποσειδῶνα»), σέ σχέση μέ τό ἄρθρο στήν «Αὐγή».

Κι ἀπό τό ἄρθρο στήν «Αὐγή»:

> «Τά ἀξιώματα τῆς Λ.Α. εἶναι τιμητικά καί ἄμισθα. Κανένας δέν ἔχει τό δικαίωμα νά ἀρνηθεῖ τήν τιμή πού τοῦ γίνεται ἀπό τό λαό, ἐξόν γιά ἀποδειγμένους λόγους ὑγείας ἤ ἀνώτερης ἀνάγκης...
> Τό ἀξίωμα τοῦ Λ. Δικαστῆ εἶναι τιμητικό καί ἄμισθο... Ἄρνηση τῆς τιμῆς νά ἀσκήσει κανείς τό λειτούργημα τοῦ Λ.Δ., ὅταν ἡ ψῆφος τοῦ χωριοῦ τοῦ τό ἀναθέσει, δέν νοεῖται».*

Ἀπό τό χειρόγραφο τῆς Γιούρας, πού, ἐπαναλαβαίνω δέν τό εἶχα στά χέρια μου γράφοντας τό ἄρθρο στήν «Αὐγή», βγαίνει ὅτι ξεχωριστό ἄρθρο τῶν «Ἐντολῶν» «ὅριζε ὅτι Κυρίαρχο Σῶμα στό κάθε χωριό εἶναι ἡ Γενική του Συνέλευση» (σ. 419).

Μιλήσαμε ἤδη γιά τή λαϊκή ἀμεσότητα στήν ἀντίληψη, τήν ἔκφραση καί τήν ἄσκηση τῆς Ἐξουσίας μέσω τῆς Γενικῆς Συνέλευσης. Ἀνάγκη νά ἐπανέρθουμε. Λοιπόν, τόσο στίς «Ἐντολές», ὅσο καί στήν «Ἐγκύκλιο» ἡ σύλληψη τῆς Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ χωριοῦ ἀπεῖχε σημαντικά καί οὐσιαστικά ἀπό τή γενικά παραδεγμένη ἔννοια τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων, ὅπου κυριαρχεῖ, ἄν δέ θέτε ἐξολοκλήρου ἤ πολύς, τουλάχιστο δεχτεῖτε ὄχι καί λίγος φορμαλισμός.

Ὁριζότανε ὅτι ἡ Γενική Συνέλευση τοῦ χωριοῦ: «Θά συγκαλεῖται κάθε μήνα ἀπό τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης ὑποχρεωτικά. Σάν ἔκτακτες ἀνάγκες καί πρίν ἀπό τό μήνα». Δηλαδή ὅποτε χρειαστεῖ στό χωριό.

> «Στή γενική Συνέλευση θά γινότανε ὁ ἀπολογισμός ὅλων τῶν Ἐπιτροπῶν. Καί τοῦ Λ. Δικαστηρίου. Ὁ Λαός θά ἐπικύρωνε ἤ ὄχι. Ἐπικύρωση τοῦ ἔργου σήμαινε καί ἔγκριση νά παραμείνουν οἱ ἴδιοι στίς Ἐπιτροπές... Ἡ Γ. Συνέλευση ἔπαιρνε ἀποφάσεις πάνω στά προβλήματα τοῦ χωριοῦ. Ἀνακαλοῦσε ἕνα μέλος μιᾶς Ἐπιτροπῆς ἤ ὅλη τήν Ἐπιτροπή κι ἀνάδειχνε ἄλλους. Ἔτσι, τά μέλη τῶν Ἐπιτροπῶν ἀσκοῦνε τό λειτούργημά τους κάτω ἀπό τό διαρκή ἔλεγχο καί τή

---

* Ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς υἱοθέτησε ἐξολοκλήρου τό ὑποχρεωτικό, τιμητικό καί ἄμισθο, ἀλλά μόνο γιά τή Λ. Αὐτοδιοίκηση, ὁρίζοντας στό ἄρθρο του 4: «Τό λειτούργημα τῶν μελῶν τῶν ὀργάνων τῆς αὐτοδιοίκησης εἶναι τιμητικό, ἄμισθο καί ὑποχρεωτικό». Ὅσο γιά τή Λ.Δ. βλ. ἄρθρα του 28 καί 29. Οἱ «Διατάξεις» (ἄρθρο 33) συμπεριλαβαίνοντας καί τούς δυό θεσμούς, ὁρίζουνε ὅτι «Τό λειτούργημά τους εἶναι τιμητικό, ὑποχρεωτικό καί ἄμισθο», ἀλλά, στήν ἀνάγκη ἐπιτρέπουν καί «χορήγηση μισθοῦ ἤ ἀποζημίωσης» καί «ὕστερα ἀπό σχετική ἀπόφαση τοῦ ὀργάνου πού ἀνήκουν».

διαρχή ἀνανέωση τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ χωριοῦ. Τό παραμικρό παράπτωμα τούς στέλνει στά σπίτια τους μαζί μέ τήν ντροπή, ὅτι τούς ἔδιωξε τό χωριό ἀπό τά Λαϊκά του Ὄργανα. Καί οἱ ἄνθρωποι τοῦ Λαοῦ εἶναι πολύ φιλότιμοι. Χώρια πού ἔχουν κορίτσια! Καί μιά νύφη στό χωριό, ὅσο καλή νἆναι... ὁ γαμπρός ρωτάει «ποιᾶς μάνας, τίνος κόρη». (σ. 419).

Καί στήν «Αὐγή»:

«Κάθε μήνα γίνεται Γενική Συνέλευση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ. Ἀποτελεῖ τό ἀνώτερο Κυρίαρχο Σῶμα στό χωριό. Σ' αὐτή τό Συμβούλιο ἐκθέτει ὅλη τή δράση του καί μιά-μιά τίς λύσεις πού ἔδωσε στά διάφορα προβλήματα, καθώς καί τίς σκέψεις πού τ' ὁδήγησαν στίς λύσεις. Στή Συνέλευση μπορεῖ νά φέρουν τίς ἀπόψεις τους καί οἱ τυχόν διαφωνήσαντες σέ ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου —καί μόνο στή Συνέλευση. Ἡ Γ.Σ. ἐγκρίνει ἤ ἀκυρώνει ἀποφάσεις. Ἡ Γ.Σ. τιμωρεῖ μέ ἀποχή ἀπό τήν ἄσκηση ἐξουσίας γιά ὁρισμένο χρόνο μέλη τοῦ Συμβουλίου. Ἀπολύει ἀμέσως μέλη ἤ ὅλο τό Συμβούλιο καί ἀναδείχνει ἀμέσως μέ ψηφοφορία ἄλλους στή θέση αὐτῶν πού ἀπομάκρυνε».

Ὁ ἀναγνώστης θά σχολιάσει ἤ θ' ἀναλύσει, ἄν τό νομίζει χρήσιμό του, τά παραπάνω. Ὁ συγγραφέας ἐντούτοις βρίσκει χρέος του μερικές ἐπισημάνσεις, ἀνεξάρτητα κι ἄν συντρέχει σέ καμιά της ἐπανάληψη.

Ὑποχρεωτική ἡ σύγκληση τῆς Γ.Σ. κάθε μήνα. Ἡ εὐθύνη γι' αὐτό στήν Ε.Λ.Α. Δυνητική «καί πρίν», δηλαδή τήν κάθε στιγμή «σέ ἔκτακτες ἀνάγκες» —κι ὄχι, βέβαια γιά «ψύλλου πήδημα». «Ἀνώτερο Κυρίαρχο Σῶμα» ἡ Γ.Σ. *διαρκῶς παρόν, ἐνῶ* καταργεῖται ἡ ἔννοια τῆς προσδιορισμένης χρονικά θητείας τῶν ὀργάνων τῆς Γ.Σ., δηλαδή τοῦ χωριοῦ. Οὐσιαστικά ἐπανεκλέγονται κάθε μήνα ὑποχρεωτικά. Ἀνακλητά τήν κάθε στιγμή. Τελοῦνε κάτω ἀπό τόν ἄμεσο κι ἀδιάλειπτο, τιμωρό ἤ ἐπιβραβευτή, ἔλεγχο τοῦ συνόλου τοῦ χωριοῦ. Συνιστᾶ ντροπή ἡ ἀπώλεια τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Συνέλευσης. Δέν ἀρκεῖ ἡ ἔκθεση τῶν λύσεων, ἀλλά ἐπιβάλλεται καί τῶν σκέψεων πού ὁδηγήσανε σ' αὐτή ἤ τήν ἄλλη λύση. Ἔτσι, ἡ πεῖρα γενικεύεται, προετοιμάζεται τό σύνολο τῶν κατοίκων πού παίρνουν μέρος στή Γ.Σ., προπαιδεύεται γιά τή διαδοχή στά ὄργανα. Ἔτσι, κρίνει ὅλο τό χωριό ἄν σωστή σκέψη ἔφερε σωστή λύση ἤ ἡ σκέψη σωστή, ἡ λύση λαθεμένη, ἤ ἄν μιά λαθεμένη λύση εἶχε πραγματικά βάση λαθεμένη σκέψη ἤ, μήπως, ἄλλο αἴτιο. Ἡ Γ.Σ. ἀπ' τήν ὁποία δέν μπορεῖ καί δέν ἐπι-

τρέπεται τίποτα ν' ἀποκρυφτεῖ, ἔχει καί τό λόγο νά κρίνει τίς ἀπόψεις τῆς μειοψηφίας στά ὄργανα —ὀρθές ἤ ὄχι. Κι αὐτό ἔχει πρόδηλη τή σημασία του —νά μήν πνιγεῖ καμιά φωνή, νά μήν παραπεταχτεῖ καμιά γνώμη, ὅλα στή λαϊκή κρίση!

Πάνω στά προβλήματα τοῦ χωριοῦ ἀποφασίζει ἄμεσα ἡ Γ.Σ. καί δέν περιορίζει τό δικαίωμά της στίς κατευθυντήριες γραμμές. Οἱ ἀποφάσεις τῶν ὀργάνων της βρίσκονται στή δική της διάκριση —«ἐγκρίνει ἤ ἀπορρίπτει ἀποφάσεις». Κυρίαρχη κι αὐτεξούσια ἡ Γενική Συνέλευση, ἄμεση Λαϊκή Ἐξουσία.

Ἕναν μόνο αὐτοπεριορισμό βάνει: δέν ἀκυρώνει ἀποφάσεις τοῦ Λ. Δικαστηρίου. Κρίνει, ὅμως, καί τή διαδικασία του στήν πράξη καί τή δικαιοκρισία του. Μόνο ἡ Λ.Δ. εἶχε αὐτό τό γνώρισμα —τοῦ ἄμεσου ἐλέγχου καί τῆς διόρθωσής της ἀπό τό Λαό, τῆς ἄμεσης βοήθειάς της ἀπό τό λαϊκό αἰσθητήριο δικαιοσύνης, ἐνῶ σύγχρονα διατηροῦσε τήν ἀνεξαρτησία της μέ τό ἀπρόσβλητο τῶν ἀποφάσεών της, ἐξόν μόνο ἀπό τό Τομεακό Λαϊκό Δικαστήριο ὕστερ' ἀπό ἔφεση. Ἡ Γ.Σ., ὄντας, ὅπως τό εἴπαμε, αὐτή καθαυτή ἡ Λαϊκή Ἐξουσία, ἀντικατασταίνει ἀμέσως τά μέλη τοῦ Λ.Δ. ἄν διαπιστώσει ἀνάρμοστη διαδικασία καί πλάνες στή δικαιοκρισία, δηλαδή προστατεύει τήν οὐσία τῆς Λ.Δ. καί τό κῦρος τοῦ Λ.Δ. Δέν ἀκυρώνει ἀποφάσεις. Αὐτό θά σήμαινε κατάργηση τοῦ Λ.Δ. καί ὑποκατάστασή του ἀπό τό *παλλαϊκό*, τή Γενική Συνέλευση, πού, καταργώντας μιά ἀπόφαση δικαστική, θά ὄφειλε νά τό κάνει μέ μιάν *ἄλλη, κατά τήν κρίση της ὀρθότερη*. Ὁπότε αναλάβαινε καθήκοντα καί λειτουργήματα Λ.Δ. ὁ λαός τοῦ χωριοῦ. Βέβαια, ἕνα τέτοιο Λαϊκό Δικαστήριο —πλῆρες στήν ἔννοιά του— θά ἤτανε καί τό ἰδανικό, ἄν στήν πράξη γινότανε μπορετό σ' ἐκείνους —φυσικά ἀκόμα καί στούς σημερινούς— καιρούς. (Μιά μέρα θά φτάσουμε, τό ὀφείλουμε, σάν κοινωνία κι ἐφόσον θά ὑπάρχουνε τότε ἔννοιες ἀδικήματος, σ' αὐτό τό *παλλαϊκό* Δικαστήριο —γιατί ὄχι;).

«Σέ ἄλλα ἄρθρα ὁριζόντανε καί τά ἑξῆς:

1) Οἱ Πρόεδροι τῶν Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης τῶν χωριῶν ἑνός Δήμου ἤ καί ἑνός διαμερίσματος τοῦ Δήμου, πού ἔχει γεωγραφική ἑνότητα, συγκροτοῦν τήν «Τομεακή Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης» (ἀπό τήν ὀργανωτική διάθρωση, ἀντίστοιχα, τοῦ ΕΑΜ, πού σέ τέτοιο χῶρο ὑπῆρχε ἕνας «Τομέας τοῦ ΕΑΜ»). Αὐτή ἤταν Ἀνώτερη Ἀρχή καί γιά τά ζητήματα καί προβλήματα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τά χωριά. Ὅταν χρειαζόταν θά συνέρχονταν στήν παλιά πρωτεύουσα τοῦ τ. Δήμου. (Κοινά ζητήματα: ἐπισιτιστικά, ρύθμιση συνοριακῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στίς

περιφέρειες τῶν χωριῶν, ταχτοποίηση κοινῶν ἀρδευτικῶν νερῶν, νερόμυλοι κτλ.).
Ἔτσι θά ἀνταλλασσόταν καί ἡ πεῖρα τους καί θά προαγόντανε κι ὁ Θεσμός. Θά ἐξασφαλιζόταν κι ὁ ἑνιαῖος τρόπος ἐφαρμογῆς του στήν πράξη». (σ. 419α).

Ἡ «Ἐγκύκλιος» περιεῖχε ἑρμηνεῖες κι ὁδηγίες καί γιά τίς Ὑποεπιτροπές: 1) Ἐπισιτιστική. 2) Σχολική. 3) Ἐκκλησιαστική. Καί 4) Λαϊκῆς Ἀσφάλειας.
Ὁ ὅρος *Ὑποεπιτροπή** υἱοθετήθηκε σέ διάκριση ἀπό τή Γενική Ἀρχή, τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης.
Ἀπό τίς τέσσερες Ὑποεπιτροπές, μόνον ἡ τελευταία, τῆς Λαϊκῆς Ἀσφάλειας, πρωτοθεσπίζεται μέ τίς «Ἐντολές». Οἱ ἄλλες τρεῖς προϋπήρχανε σάν Ἐπισιτιστική Ἐπιτροπή, Σχολική Ἐφορία καί Ἐνοριακή Ἐπιτροπή.
Μέ τήν ἐκλογή νέου Κοινοτικοῦ Συμβουλίου στόν Κλειτσό, ὕστερ' ἀπ' τή Βράχα, θυμᾶται ὁ ἀναγνώστης πώς βγάλαμε καί Σχολική Ἐπιτροπή καί Ἐκκλησιαστική. Μέ τίς «Ἐντολές» τούς ἀλλάξαμε ὀνομασία, προσθέτοντας ἕνα «ὑπό». Ἀλλά νέες, τουλάχιστο οὐσιαστικές καί καινοτόμες, ἁρμοδιότητες δέν τούς δώσαμε, ἀπ' ὅ,τι θυμᾶμαι. Ἄν σύντρεχε κάτι τέτοιο, ἡ μνήμη θά τό συγκράταε, ἄλλωστε, ὅπως τόσα ἄλλα.
Στήν ἀναστήλωση τοῦ κειμένου τῶν «Ἐντολῶν» θά δοῦμε καί τά δικαιώματά τους καί τίς ὑποχρεώσεις τους.
Καί μιά καί λέμε, πώς τό καινούριο κάτι στά ὄργανα τοῦτα ἡ μνήμη δέ θά τό πρόδινε, τῆς ἄποψης αὐτῆς μας νά καί μιά ἀπόδειξη: ἡ «Ἐγκύκλιος», στό σημεῖο της π' ἀναφερόταν στήν Ἐκκλησιαστική, περιλάβαινε μιά σύσταση. Τούτηνε: στό βαθμό πού οἱ συνθῆκες τοῦ δοσμένου χωριοῦ τό ἐπιτρέπουνε κι ἄν δέν πρόκειται γιά μεμονωμένες περιπτώσεις, ἀλλά κατάσταση πού πῆρε χαραχτήρα προβλήματος στίς σχέσεις ἀνάμεσα στόν ἐφημέριο καί τούς ἐνορίτες του, ν' ἀναλάβει ἡ Ἐκκλησιαστική Ὑποεπιτροπή τή συγκέντρωση τοῦ «δίκιου» τοῦ παπᾶ.
Γιά νά μπεῖ στό περί τίνος πρόκειται κι ὁ ἀμύητος ἀναγνώστης —ὁ μή χωρικός ἤ ὁ μή ἀπό χωριό προερχόμενος— τό θέμα ἔχει ἔτσι: στά χωριά οἱ κάτοικοι κι ὁ παπάς του προερχόντανε σέ συμφωνία γιά τήν ἀμοιβή τοῦ τελευταίου. Ἡ πάγια ἀμοιβή γινότανε σέ εἶδος καί λεγότανε «τό δίκιο τοῦ παπᾶ» —εἶδες ταιριαστή ἔκ-

* Στά μετέπειτα ντουκουμέντα πού ἀφοροῦνε στούς Θεσμούς, τόν ὅρο Ὑποεπιτροπή υἱοθέτησε μόνον ἡ Ἀπόφαση 6 τοῦ ΚΓΣΑ. Τελικά ἐπικράτησε ἡ ὀνομασία Ἐπιτροπή καί γιά τά ὄργανα αὐτά. Ἄλλωστε πιό εὔχρηστη, παρά τό ὑποεπιτροπή. Στό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή» κακῶς τίς ὀνομάζω Ἐπιτροπές, παρότι τίς λέγω καί ὑποεπιτροπές.

φραση πού βρέθηκε γιά τόν άντιπρόσωπο τοῦ Θεοῦ; Σέ Σύναξη τοῦ χωριοῦ προσδιοριζότανε πόσες όκάδες σιτάρι καί πόσες καλαμπόκι δφειλε νά δίνει γιά ἕνα χρόνο ή κάθε οίκογένεια. Γιά νά 'χει παπά καί νά λειτουργιέται. Τό πρῶτο νά δίνεται μετά τ' άλώνια, τό δεύτερο ἴσαμε τό τέλος τῆς χρονιᾶς. Βέβαια, ὁ παπάς δέν ἐπιτρεπότανε νά μπεῖ μέ τό σακί στόν ὦμο καί νά πάρει σβάρνα τά σπίτια «χαλεύοντας τό δίκιο του». Δέν ἤτανε άγροφύλακας ή νεροφόρος, ἐπιτέλους! Ό παπάς ἔχει «σχῆμα»! Χρωστούσανε, λοιπόν, νά τοῦ πᾶνε στήν παπαδιά οἱ ἴδιοι οἱ ἐνορίτες του τό «γέννημα». Ποτέ, δμως, δέν άπολείψανε στόν κόσμο οἱ «κακοπληρωτάδες». Εἴτε άπό πρόθεση —μιά στά χίλια, εἴτε άπό ἀνέχεια— ή βασική αίτία. Ύπήρχανε καί περιπτώσεις πού μήτε μιά φορά δώσανε τό «δίκιο»! Λειτουργέτανε, δμως, κι αὐτή ή οίκογένεια; Καί δέβαια! Καί κοινώναγε τῶν Άχράντων, καί βάφτιζε κουτσούβελα, κι ἄν πέθαινε μέλος της, άδιάβαστο κι άλιβάνιστο δέν μποροῦσε νά τό στείλει στόν ἄλλο κόσμο ὁ παπάς. Αὐτό, δμως, δέ σημαίνει ὅτι δέ γκρίνιαζε κι ἑτοῦτος. Προστριβές, τσακώματα, πρόβλημα! Κι δλ' οἱ παπάδες δέν εἶναι πράοι —κάθε ἄλλο! «Τά καλά καί συμφέροντα» —τό λέει ή δέν τό λέει καί τό Βαγγέλιο; Κι άπό κανένας τους τό 'φτανε κι ὡς τό νά μήν κάνει στέφανα ή ν' άρνηθεῖ τή νεκρώσιμη άκολουθία, άξιώνοντας τό «δίκιο» του. Καί δός του τσακώματα, ὡς νά δρωμίσει τό λείψανο!

Γιά νά δγεῖ άπ' τή μέση ἐτούτ' ή αίτία προστριβῶν κι δσο νά 'ναι κι ἐμπόδιο στήν ψυχική ἑνότητα τοῦ χωριοῦ —βασικός δρος γιά τήν προαγωγή τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας— γιά νά προστατευτεῖ τό κῦρος τοῦ παπᾶ άπ' τή φθορά πού τοῦ προξέναγε τυχόν τσακώματά του καί μάλιστα γιά λόγους ὑλικοῦ συμφέροντος, μ' ἐνορίτες του, καυγαδίσματα, πού φτάνανε φορές-φορές ὡς τ' άμοιδαῖο δρισίδι δημόσια, γιά νά προφυλαχτεῖ, τέλος, ή ὑπόληψη τοῦ άνεχεμένου ἐνορίτη άπό τόν ψόγο —άπό πολλές άπόψεις δαριά— τοῦ κακοπληρωτῆ, μάλιστα τοῦ παπᾶ του, συσταίναμε ν' άναλάβει ή Ἐκκλησιαστική Ύποεπιτροπή τή συγκέντρωση τοῦ «δίκιου» τοῦ παπᾶ τήν περίοδο τῆς σοδειᾶς. Ὅτανε, δηλαδή, κανενοῦ δέ λείπανε αὐτές οἱ λίγες όκάδες γέννημα καί πάνω στ' άλώνια δέν τοῦ φαινότανε καί δέν τό τσιγκουνευότανε.

Ὅσο γιά τό Μυστήριο τοῦ γάμου, τῆς δάφτισης ή κι ἄλλες ἱεροτελεστίες —εὐχέλαια, άγιασμοί χωραφιῶν, κοπαδιῶν, κλπ.— οἱ συμφωνίες προδλέπανε ξέχωρη άμοιδή τοῦ παπᾶ σέ χρῆμα. Ἀλλά ή δραχμή ἔπαιρνε τώρα τίς κουτρουδάλες τή μιάνε πίσω άπό τήν ἄλληνε, ξεφτιλιζότανε. Ἐμεῖς συσταίναμε, ή Ἐκκλησιαστική Ύποεπιτροπή στό κάθε χωριό νά μεριμνήσει γιά προσαρμογή τῶν σχετικῶν συμφωνιῶν σέ εἶδος. Σέ μιά λογική μέ τήν περίσταση δάση. Γιά νά μήν ἔχουμε τά τοῦ παπα-Γιώργη τῆς Κο-

ρίτσας γιά τά στέφανα τῆς ἀδερφῆς τοῦ Χρήστου Διαμαντῆ.

Ἐντελῶς καινούριο ἦτανε ἡ Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας. Γιαυτό καί ἡ «Ἐγκύκλιος» περιλάβαινε ἐκτενεῖς ὁδηγίες γιά τό νέο ὄργανο.

> «Θά σταθῶ στή θέση μας γιά τήν Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας. Πρόκειται γιά κάτι τό νέο. Κι ἐνδιαφέρον νομίζω παρουσιάζει.

Ἡ σύστασή της ὑπαγορεύτηκε ἀπό τή ζωή, ὅπως τό εἴδαμε κι ἀλλοῦ.*

Ἡ Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας τελοῦσε κάτω ἀπό τή δικαιοδοσία τῆς Γενικῆς Ἀρχῆς τοῦ χωριοῦ, τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης. Αὐτή ἡ ἴδια θά εἶχε στή δικαιοδοσία της:

1) τούς ἀγροφύλακες: Θά τούς πρότεινε μέν ἐκείνη, ἀλλά θά τούς διόριζε τό χωριό μέ Ἰδιωτικό Συμφωνητικό, πού θά περιλάβαινε τίς ὑποχρεώσεις τους καί τήν ἀμοιβή τους.**

2) τήν Ἐπιτροπή Ἐκτιμητῶν (Ξετιμητάδων).

Ὅταν γίνεται μιά ἀγροζημιά στό χωριό, ὁ νοικοκύρης πού ζημιώθηκε καλεῖ «ξετιμητή». Εἶναι αὐτός κάποιος ἡλικωμένος καί μπασμένος γεωργός, ἀπολαβαίνει τήν ἐχτίμηση

* Στήν περίπτωση τῆς «Λαϊκῆς Πολιτοφυλακῆς» τοῦ Κλειτσοῦ τό χειμώνα 1941 - 42. —Στήν ἄλλη, ὅπου ἐξοντώθηκε ἡ ληστοσυμμορία τῶν Θραψιμιωτῶν.— Στήν πρόσφατη τῶν κρουσμάτων τῶν «Χατζιαρούληδων». Ἐξάλλου ἀπόρρεε κι ἀπ' τίς ἀρχές μας, ὅπως τουλάχιστο τίς ἀντιλαμβανόμασταν ἐμεῖς ἐκεῖ οἱ πέντε, ἡ σύλληψη, ὅτι τήν ἀσφάλειά του ὀφείλει καί μπορεῖ νά τήν αναλάβει ὁ ἴδιος ὁ λαός κι ὄχι κατ' ἐπάγγελμα «εἰδικοί». Πέρ' ἀπ' αὐτό ὑπῆρχε στή γνώση μας καί τό παρεμφερές ἱστορικό προηγούμενο ἡ Ἀστυνομία ν' ἀνήκει στό Δῆμο ἤ καί νά ἐκλέγονται οἱ ἄντρες της, τουλάχιστο τά στελέχη της, ἀπ' τούς δημότες.

** Ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς μέ τό ἄρθρο του 17 παραχωρεῖ στήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας τή δικαιοδοσία νά εἰσηγεῖται τό διορισμό τῶν ἀγροφυλάκων στό Δημοτικό ἤ Κοινοτικό Συμβούλιο κι ὄχι στή Γενική Συνέλευση τοῦ χωριοῦ, τήν ὁποία... ἄλλωστε ἀ γ ν ο ε ῖ. Οἱ «Διατάξεις» τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ, ἄν καί θεσμοθετοῦνε, σέ ἀντίθεση μέ τόν «Κώδικα», τή «Γενική Συνέλευση τοῦ Λαοῦ» (ἄρθρο 24), τό δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ τῶν ἀγροφυλάκων τό περιορίζουνε στήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας. Τό ἄρθρο τους 15 ὅριζε ὅτι ἡ τελευταία «διορίζει τούς ἀγροφύλακες καί πολιτοφύλακες, πού εἶναι ἀναγκαῖοι γιά τήν τήρηση τῆς τάξης καί ἀσφάλειας, ὁρίζοντας, ἄν κριθεῖ ἀπαραίτητο καί μισθό ἀνάλογο μέ τήν ἀποστολή τους καί τά μέσα της».

Καί στή μιάνε καί στήν ἄλληνε περίπτωση παραγνωρίστηκε ἡ δημοκρατική παράδοση κι ἡ πολύχρονη πραχτική νά ἐπιλέγει καί νά διορίζει ἡ Σύναξη τοῦ χωριοῦ τούς ἀγροφύλακες, συνάφτοντας μαζί τους γραφτή ἤ προφορική συμφωνία ἀμοιβῆς τους, γιά τά σύλληπτρα, γιά τίς ὑποχρεώσεις τους. Βέβαια, τό δικαίωμα τοῦτο τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ τό εἶχε κιόλας ἀφαιρέ-

τοῦ κόσμου γιά τήν ἀμεροληψία, τή δικαιοκρισία καί τήν εὐθύτητά του. Κι ἔχει μιά πείρα ἀπό «ξετίμημα». Ἀποφαίνεται γιά τό μέγεθος τῆς ζημιᾶς κι ὁ ζημιωτής τήν ἐπανορθώνει μέ τό ἀντίστοιχο εἶδος —σιτάρι, καλαμπόκι, φασόλια, πατάτες. Ἤ καί μέ χρῆμα, ἄν πρόκειται γιά καταστροφή δέντρων, ἀμπελιοῦ κλπ. Συνήθως ζημιωμένος καί ζημιωτής συμφωνᾶνε ἀπό τά πρίν στό πρόσωπο τοῦ «ξετιμητῆ» —νά εἶναι κοινῆς ἐμπιστοσύνης. Κατά κανόνα τό «ξετίμημα» γίνεται χωρίς πληρωμή τοῦ «ξετιμητῆ» —ζακόνι! Σέ περίπτωση πού θά φτάσει ἡ ὑπόθεση στά δικαστήρια, ὁ ἐκτιμητής κλητεύεται μάρτυρας.

Τώρα, μέ τή θέσπιση τῆς Ὑποεπιτροπῆς Λαϊκῆς Ἀσφάλειας, θά ἀνάδειχνε τό χωριό μιά τριμελή ἐπιτροπή Ἐκτιμητῶν γιά ἕνα ἑξάμηνο. Σάν ἐπιτροπή πιά θά ἔχανε τά «ξετιμήματα» (στήν ἀνάγκη τά δυό μέλη της μόνο) καί θά σύνταζε πρακτικό μπροστά στήν Υ.Λ. Ἀσφάλειας, πού θά τό παραλάβαινε γιά νά φροντίσει γιά τήν ἀποζημίωση ἤ νά στείλει τήν ὑπόθεση στό Λαϊκό Δικαστήριο, ἄν ὁ ζημιωτής ἀρνοῦνταν νά πληρώσει. Τό Λ. Δικαστήριο δέ δεσμευόταν ἀπό τό πρακτικό τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκτιμητῶν γιά νά ἐπιδικάσει λιγότερη ζημιά. Περισσότερη, ὅμως, ὄχι.*

Ἡ Ἐπιτροπή Ἐκτιμητῶν θά ὁρκίζονταν ἀναλαβαίνοντας τά καθήκοντά της. Ἔτσι, δέν παρουσιάζεται στό Λ. Δι-

σει ὁ νόμος τῆς μεταξικῆς διχτατορίας περί Ἀγροφυλακῆς (1938, νομίζω). Ὁ Θεσμός τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης στή μορφή του τῶν «Ἐντολῶν», τό ἀποκατάστησε.

Ὅσο γιά κεῖνο τῶν «Διατάξεων» «ἄν κριθεῖ ἀπαραίτητο» νά πληρώνονται οἱ ἀγροφύλακες, εἶναι ν' ἀπορεῖς μέ τήν ἀκατατοπιοιά στό συγκεκριμένο ζήτημα τῶν συνταχτῶν τῆς διάταξης. Ἀγροφύλακας χωρίς ἀμοιβή, γιόκ ἀγροφύλακας Γιατί κι ἡ στοιχειώδικη ἀνταπόκρισή του στά καθήκοντά του προϋποθέτει τέλεια ἀπόσπαση ἀπό ἀγροτικές ἤ ἄλλες ἀπασχολήσεις του. Σημαίνει ξεποδάριασμα, ἐδῶ νά πλαγιάζεις, ἐκεῖ νά ξημερώνεις. Σημαίνει νυχτοπερπάτημα, γιατί οἱ κλεψιές δέ γίνονται τό καταμεσήμερο, τό ἴδιο καί τά λαθροβοσκήματα. Χωρίς ἀμοιβή μέ τί θά ζήσει τή φαμελιά του; Μέ τόν φρέσκο ἀέρα πού θά παίρνει στό ὕπαιθρο;

* Νά πέσουν ἔξω οἱ ἐκτιμητές, δέ θά ἀποτελοῦσε δά καί φαινόμενο. Τό πλανᾶσθαι ἀνθρώπινον — ἡ καλή πρόθεση ἔχει ἀξία. Τό σπίτι μας, ἔχοντας σημαντικές καλλιέργειες, ὑπόφερνε κι ἀπό ἀγροζημιές. Ἔχοντας, παράλληλα, καί τή μεγαλύτερη κτηνοτροφία τοῦ χωριοῦ, πλήρωνε καί γιά ἀγροζημιές. Θέλοντας ὁ γέρος μας κάποτε ν' ἀποδείξει στούς «ξετιμητάδες» ὅτι «ξετιμᾶν» ὑπερβολικά, ἔκανε τό ἑξῆς... κόλπο. Καθώς θημωνιάσαμε τά δεμάτια τοῦ σταριοῦ ἀποβραδίς στ' ἁλώνι, πῆγε καί τσαλαπάτησε τρία - τέσσερα, πῆρε τόν καρπό πού τινάχτηκε, τόν ζύγιασε, ὑπολόγισε τ' ἀλεύρι πού θά 'δινε, εἶπε στή μάνα νά ζυμώσει ἕνα ψωμί μέ τόση ποσότητα σιτάλευρο — βγῆκε μιά μέτρια κουλούρα μιά - μιάμιση ὀκά. Πρωί - πρωί κάλεσε δυό «ξετιμητάδες», τό καί τό, τούς λέει, τή νύχτα ὁ γάϊδαρος τοῦ τάδε, ἀσυμμάζευτος, «ρήμαξε τή θημωνιά». Πήγανε στ' ἁλώνι, εἴδανε, 10 ὀκάδες ἡ ζη-

καστήριο, παρά σέ ἐξαιρετική περίπτωση. Τό πρακτικό της εἶχε θέση ἔνορκης κατάθεσης.

3) τούς «νεροφόρους» (ὑδρονομεῖς): Ρυθμίζουν τήν κατά συμφωνία καί ἔθιμο καθορισμένη κατανομή καί παροχή τῶν ποτιστικῶν νερῶν. Ἄν ἡ τάξη κι ἡ δικαιοσύνη διασαλευτοῦν, δημιουργοῦνται ἐπεισόδια, τσακωμοί, ζημιές.

Ἡ Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας θά εἶχε στή διάθεσή της τά ὅπλα πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀγροφύλακες, ἀλλά καί 3-4 ἄλλα. Σέ περίπτωση ἀνάγκης ἡ Υ.Λ.Α. εἶχε τή διάκριση νά ζητήσει τή συνδρομή κατοίκων τοῦ χωριοῦ, ἱκανῶν νά φέρουν ὅπλα, γιά μιά σοβαρή ἀποστολή ἀσφάλειας (σύλληψη ζωοκλέφτη π.χ.).

Ἕνα σοβαρό πρόβλημα γιά τό χωριό γενικά, ἀποτελοῦσε ἡ καλή ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων τῶν ἀγροφυλάκων, ἀπ' τήν καλή ἀπόδοση τῶν ὁποίων ἐξαρτιῶνταν σέ μεγάλο βαθμό τό ψωμί καί τό βιός τῶν κατοίκων, ἡ προφύλαξή τους ἀπό τίς ζημιές καί τίς κλοπές. Τό πρόβλημα, ὅμως, ἤτανε κατά πρῶτο λόγο συναρτημένο μέ τόν τρόπο πληρωμῆς τῶν ἀγροφυλάκων. Ὅταν αὐτοί ἀποπληρώνονταν, χαλάρωναν πιά τή φύλαξη κατά τό ὑπόλοιπο διάστημα τῆς ὑπηρεσίας τους.* Καί τότε μιά σειρά προστριβῶν καί διενέξεων ξεφύ-

---

μιά! Κοντά στό σπίτι μας, «πᾶμε γιά ἕνα τσίπρο», τούς προσκάλεσε ὁ νοικοκύρης. Ἡ μάνα τράταρε τό τσίπρο, τυρί κι ὁλόκληρη τήν κουλούρα τό ψωμί. «Νάτη ὅλη κι ὅλ' ἡ ζημιά», τούς εἶπε ὁ γέρος δείχνοντας τό ψωμί. Τούς ἀποκάλυψε τό τέχνασμα. «Νά μήν τά χτυπᾶτε τόσο βαριά τά ξετιμήματα», τούς σύστησε. Ἐκεῖνοι γελάσανε μέ τό πάθημά τους, ἀλλά συμφωνήσανε μέ τήν ἄποψη τοῦ πατέρα. Αὐτή τήν ἱστορία ἐγώ τήν εἶχα δέσει κόμπο. Καί νά πού μοῦ χρησίμεψε τό δίδαγμά της: «Λιγότερη, ναί — περισσότερη, ὄχι!» Ἡ ἀρχή τούτη στόν «Κώδικα» Στερεᾶς ἀντανακλᾶται στό ἄρθρο 52 καί στίς «Διατάξεις» τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου στό ἄρθρο 103 μέ τήν ταυτόσημη διατύπωση: «Καμιά ἀπόφαση δέν μπορεῖ νά ἐπιδικάσει σέ διάδικο περισσότερο ἀπό κεῖνο πού ζήτησε ἀρχικά».

* Ὁ ἀγροφύλακας συμφωνιέτανε γιά ὑπηρεσία ἑνός χρόνου. Γιά περισσότερο ὄχι. Γιά λιγότερο, ἑξάμηνο, γινότανε. Ὁ «δραγάτης» π.χ., εἰδικός ἀγροφύλακας γιά τή φύλαξη τῶν ἀμπελώνων τόν καιρό πού «γίνονται» τά σταφύλια, ὥς τόν τρυγητό, συμφωνιέτανε γιά δυό - τρεῖς μῆνες, ἄν ὄχι γιά λιγότερο διάστημα. Ὁ ἀγροφύλακας ὁρκιζότανε στό Εἰρηνοδικεῖο, τόν αναγνωρίζανε οἱ Ἀρχές, φοροῦσε μεταλλικό ἄσπρο σταυρό στή σκούφια ἤ τήν τραγιάσκα του, εἶχε τό δικαίωμα νά ὁπλοφορεῖ — τό ὅπλο τό δικό του, συνήθως γκράς. Οὔτε καί χρόνο πρίν τόν πόλεμο τοῦ 1940, ἐπεκτάθηκε καί στήν περιοχή μας ἡ ἰσχύ τοῦ μεταξικοῦ νόμου γιά τήν ὀργάνωση τῆς Ἀγροτικῆς Ἀσφάλειας. Συλλήβδην δέν μπορεῖς νά τόν πετάξεις στόν κάλαθο, τί εἶχε καί τά θετικά του ὁ νόμος. Κάνοντας, ὅμως, τόν ἀγροφύλακα εἶδος ὑπαλλήλου ἐπί συμβάσει, ἀφαίρεσε ἀπ' τό λαό τό δικαίωμα νά διαλέγει ἐκεῖνος σέ ποιόν θά ἐμπιστευτεῖ τή φύλαξη τῆς περιουσίας του. Ἔβγαλε τόν ἀγροφύλακα ἀπό τόν ἄμεσο λαϊκό ἔλεγχο καί τό ἐνδεχόμενο νά μήν τόν ξανακάνει ἀγροφύλακα τό χωριό. Τό χωριό, ὅμως, δέν ἀπαλλάχτηκε ἀπό τήν καταβο-

τρωνε. Οἱ θέσεις μας γιά τήν ΥΛΑ ἀντιμετώπιζαν πρακτικά τό ζήτημα αὐτό. Καθόριζαν:

1) Τήν ἀμοιβή τῶν ἀγροφυλάκων —σέ εἶδος πάντοτε, σιτάρι, καλαμπόκι— θά τή συγκέντρωνε ἀπό τό χωριό ἡ ΥΛΑ καί θά τήν ἀποθήκευε. Κάθε μήνα θά ἔδινε στούς ἀγροφύλακες τό δικαιούμενο. Ἔτσι, ἅμα διαπίστωνε, πώς οἱ τελευταῖοι δέν κάνανε καλά τή δουλειά τους, θά κατάγγελνε τή σύμβαση στό χωριό καί θά σταματοῦσε τήν πληρωμή. Προηγούμενα αὐτό δέν μποροῦσε νά γίνει, γιατί τό «ἀγροφυλακλίκι» τό εἴχανε κιόλας στ' ἀμπάρια τους οἱ ἀγροφύλακες.

2) Ἄν γιά μιά ἀγροζημιά δέν ἀνακάλυφτε σ' ἕνα μήνα μέσα ὁ ἀγροφύλακας τό ζημιωτή, τό ποσό τοῦ γεννήματος πού εἶχε ἐκτιμηθεῖ σά ζημιά ἀπό τήν Ἐπιτροπή Ἐκτιμητῶν, θά καταβάλονταν στόν παθόντα ἀπό τήν ἀμοιβή τοῦ ἀγροφύλακα. Ὁ κίνδυνος αὐτός γιά τόν ἀγροφύλακα θά τόν ἔκανε νἄχει τά μάτια δεκατέσσερα.

3) Τά «σύλληπτρα» θά καταβάλονταν στήν ΥΛΑ, πού θά τά ἀπόδινε στούς ἀγροφύλακες κάθε μήνα. Κι αὐτό γιά τούς ἴδιους λόγους τῆς περίπτωσης 2. Καί

4) Οἱ ἀγροφύλακες θ' ἀνάφεραν κάθε βράδυ στήν ΥΛΑ σέ ποιά περιφέρεια εἶχαν ἐποπτεύσει τή μέρα, τί συνέβη σ' αὐτή, ἀγροζημιές, ζημιωτές κτλ. Τόν καιρό τῆς φούριας τῆς δουλειᾶς, τό καλοκαίρι, αὐτή ἡ ἀναφορά μποροῦσε νά γίνει τό ἀργότερο κάθε Κυριακή. Ἐπίσης θά ἔλεγε ὁ ἀγροφύλακας στήν ΥΛΑ σέ ποιά περιφέρεια θά πήγαινε τή νύχτα. Ἡ τελευταία θά μποροῦσε νά ἐλέγξει ἄν πῆγε γιά φύλαξη ἤ κοιμήθηκε στό σπίτι του.

Αὐτές οἱ Ὑποεπιτροπές Λαϊκῆς Ἀσφάλειας εὐθύς ἐξαρχῆς δραστηριοποιήθηκαν πολύ κι ἔδωκαν στό χωριό κι ἀσφάλεια πραγματική καί, προπαντός, ἐκεῖνο τό αἴσθημα ἀσφάλειας πού εἶναι τόσο ἀναγκαῖο στήν ἀνάπτυξη τῆς ζωῆς καί τῆς παραγωγῆς. Οἱ κάθε λογῆς κλέφτες, κλεφτοκοτάδες, ζωοκλέφτες, πλιατσικολόγοι, τσιασίτες, νιώσανε νά τούς κόβονται ἑφτά ὀργιές ἄντερο! Καί κόβοντας τό

λή «ἀγροφυλακιάτικων» — κάθε ἄλλο. Ἔχοντας τώρα προϊστάμενο τόν Ἀρχιφύλακά του κι ἐξαντικειμένου χαλαρό τόν ἔλεγχο τοῦ τελευταίου, ὁ ἀγροφύλακας ἔγινε ἀμελέστερος στά καθήκοντά του. Ἄλλωστε τό κράτος τῆς 4ης Αὐγούστου τοῦ ἀνάθεσε περισσότερο ἀποστολή χαφιέ στό χωριό, παρά χρέη ἀγροτικῆς ἀσφάλειας. Ἐμεῖς ἐπαναφέραμε τόν παραδοσιακό καί δημοκρατικό τρόπο διορισμοῦ τῶν ἀγροφυλάκων εἰσάγοντας σύστημα ἀμοιβῆς καί ἐλέγχου, πού νά ἐγγυῶνται πιό πολύ τήν καλή δουλειά τοῦ ἀγροφύλακα.

χούι τῆς κλεψιᾶς, ἀναγκάστηκαν νά συνηθίσουν νά δουλεύουν. Ἀναγκάστηκαν νά ἠθικοποιοῦνται κι αὐτοί». (σ. 404-408).

Χαρακτηριστικό στήν ὀργανωτική διάρθρωση τῶν Ὑποεπιτροπῶν εἶναι τό συμπλέξιμό τους μέ τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, τή Γενική Ἀρχή τοῦ χωριοῦ. Ἀπ' αὐτή τή συνύφανση δέν ἐξαιρέσανε οἱ «Ἐντολές» οὔτε τό Λαϊκό Δικαστήριο. Στό πρῶτο ἄρθρο τους θά βροῦμε ὅτι ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης στήν πρώτη συνεδρίασή της:

«Ἐκλέγει τόν Πρόεδρό της. Καταμερίζει τούς τομεῖς τῆς δουλειᾶς της ἀνάμεσα στά ἄλλα τέσσερα μέλη της. Καθένα ἀπό αὐτά θά εἶναι ἐπικεφαλῆς ἀντίστοιχης Ὑποεπιτροπῆς, πού συγκροτεῖται ἀπό αὐτόν καί ἄλλους δυό κατοίκους τοῦ χωριοῦ, πού ἐκλέγονται ἐπίσης. Ἔτσι, συγκροτοῦνται οἱ παρακάτω ἐξαρτημένες ἄμεσα ἀπό τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης Ὑποεπιτροπές: Ἐπισιτιστική. Σχολική. Ἐκκλησιαστική. Καί Λαϊκῆς Ἀσφάλειας». (σ. 415).

Συγκεφαλαιώνοντας, τό σχῆμα —νά τό ποῦμ' ἔτσι;— πού διαμορφώνανε οἱ «Ἐντολές» ἤτανε τοῦτο δά:

— ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ τῶν κατοίκων, ἡ *Λαϊκή Ἐξουσία αὐτή καθαυτή* σέ μιά συγκροτημένη *κοινότητα*, σέ μιά μονάδα ζωῆς τοῦ λαοῦ.

— Πενταμελής Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, ἡ Γενική Διοικητική Ἀρχή.

— Πενταμελές Λαϊκό Δικαστήριο, μέ σύνθεση ἤ ἀπό τά πέντε μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης ἤ μέ τόν Πρόεδρο τῆς τελευταίας καί μέ τέσσερες ἄλλους Λαϊκούς Δικαστές ἐπιτούτου ἐκλεγμένους ἀπ' τή Γενική Συνέλευση.

— Τέσσερες τριμελεῖς Ὑποεπιτροπές. Τά δυό μέλη τῆς καθεμιᾶς ἐκλεγμένα γιά τή συγκεκριμένη Ὑποεπιτροπή, τό τρίτο ἕν' ἀπ' τά μέλη, ἐξόν τοῦ Προέδρου, τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, ἀπ' τήν ἴδια τοποθετημένο ἐπικεφαλῆς τῆς δοσμένης Ὑποεπιτροπῆς.

Γιά τή Σχολική Ὑποεπιτροπή ὁ δάσκαλος ἤ οἱ δάσκαλοι τοῦ χωριοῦ καί γιά τήν Ἐκκλησιαστική ὁ παπάς ἤ οἱ παπάδες, θεωροῦνται ἐπιπλέον μέλη τῶν ἀντίστοιχων Ὑποεπιτροπῶν δικαιωματικά καί δίχως τή διαδικασία ἐκλογῆς.

Τό *διάγραμμα* αὐτῆς τῆς διάρθρωσης θά μπορούσαμε νά τό καταστρώσουμ' ἔτσι:

ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΛΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Ἡ ἴδια: Λαϊκό Δικαστήριο

Ἡ ὁ Πρόεδρός της	Μέλος της	Μέλος της	Μέλος της	Μέλος της
Πρόεδρος Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί 4 ἄλλοι Λαϊκοί Δικαστές ἐκλεγμένοι γι' αὐτό.	Ἐπικεφαλῆς Ἐπισιτιστικῆς Ὑποεπιτροπῆς καί 2 ἄλλα μέλη.	Ἐπικεφαλῆς Σχολικῆς καί 2 ἄλλα μέλη. Σύν δάσκαλοι.	Ἐπικεφαλῆς Ἐκκλησιαστικῆς. Σύν ἱερεῖς.	Ἐπικεφαλῆς Ὑποεπιτροπῆς Λαϊκῆς Ἀσφάλειας καί ἄλλα 2 μέλη.

Συγκεντρωτικό τό «σύστημα» τῶν «Ἐντολῶν» —θά μοῦ πεῖς ἴσως.

Μέ τό πρῶτο σύμφωνοι! Κι ἅ δέ μοῦ τό 'λεγες, θά σοῦ τό ὑπογράμμιζα ὁ ἴδιος. Ναί, συγκεντρωτικό κι ἐπισκοποῦ, ἀπό πρόθεση.

Ἀντίφαση ἀνάμεσα στό νόημα τῆς Γενικῆς Συνέλευσης, πού διαγράφουνε οἱ «Ἐντολές», καί στό «στενό» τοῦ διοικητικοῦ σχήματος πού σκάρωνε —ἐνδέχεται νά ἰσχυριστεῖς πολύ καλόπιστα.

Ἐδῶ δέν εἴμαστε σύμφωνοι. Γιαυτό καί νά τό συζητήσουμε.

Ὀφείλω —δέν τό βρίσκεις;— νά σοῦ ἐκθέσω, ἀναγνώστη, τούς λόγους πού ὑπαγορέψανε τό τέτοιο σχῆμα. Τουλάχιστο ἐκείνους πού νόμισε κι ἔλαβε ὑπόψη της ἡ εἰσήγηση αὐτῆς τῆς πυραμίδας. Εὔλογο θεωρῶ ν' ἀπαιτεῖς τό αἰτιολογικό, ὅπως λέμε. Ἄλλωστε, τήν αἰτιολόγηση τή χρωστοῦσε ὁπωσδήποτε ἡ εἰσήγηση στούς ἄλλους τέσσερες συντρόφους πού μετείχανε στήν ἐπεξεργασία καί τελική κατάρτιση τῶν «Ἐντολῶν». Καί μή θαρρεῖς ὅτ' ἐκεῖνοι δέν τ' ἀπαιτήσανε, τί κι αὐτουνῶν τούς χτύπησε μέ τό πρῶτο ὁ συγκεντρωτισμός τῆς διάρθρωσης, *καθώς καί τό λίγο τῶν ἀνθρώπων, πού ἐπίτρεπε τή χρησιμοποίησή τους στά ἐκτελεστικά ὄργανα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας* —εἶδες; Μέτρα: 13 ἤ 15 ἐκλεγμένους. Χωρίς ἀντίρρηση, *λίγοι!* Ἀλλ' ὄχι καί *χωρίς αἰτία.*

Καί πρῶτα-πρῶτα νά συμφωνήσουμε στό ἑξῆς —ἐλπίζω δίχως δυσκολία:

Ὅταν *νομοθετεῖς*, ἀδιάφορο ἄν γιά ἕνα χωριό κάποιο —«χωριά», μικρά ἤ μεγάλα, π' ἀποχτήσανε ὄνομα ἤ μείνανε ἄσημα, μή δέν ἤτανε, τουλάχιστο στό ξεκίνημα τῆς ἀνάπτυξής τους, οἱ χίλιες-μύριες πολιτεῖες —κράτη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, καί πολύ περισσότερο οἱ ἀγροτικοί δῆμοι τῆς Ἀττικῆς, πού φτιάχνανε νόμους, τούς νόμους τους, κι εἴχανε τό αὐτεξούσιό τους; —ἤ γιά

μιάν αὐτοκρατορία, πρέπει πρῶτα ν' ἀλέθεις καλά, μάλιστα, νά ψιλαλέθεις, στίς χαρχευμένες μυλόπετρες τῆς σκέψης συγκεκριμένες ἀντικειμενικές συνθῆκες τόπου καί χρόνου, δοσμένες παραδόσεις, συγκεκριμένους ἀνθρώπους μ' ὅλα τους τά ὑλικά καί ψυχικά τους δεδομένα, τί αὐτοί οἱ ἄνθρωποι θά δεχτοῦνε καί θά ἐφαρμόσουνε τό νόμο, ἐθελούσια ἤ καταναγκαστικά, τίς συνειδητές ἐπιδιώξεις πού βάζες νομοθετώντας τοῦτο κι ὄχι ἕνα ἄλλο —διαφορετικά *καρβέλι* δέ σοῦ βγαίνει, τό Θεό πατέρα νά 'χεις! Διαφορετικά, θά βγάλεις ἀχώνευτο παρασκεύασμα. Κι ἡ ζωή θά τό πετάξει ἀργά ἤ γρήγορα. Ἔτσι εἶναι!

Ἄν, λοιπόν, ἔχουμε συμφωνήσει στίς χοντρές γραμμές τῆς ὑποδομῆς τῆς συζήτησής μας ἐδῶ, ἐπίτρεψέ μου ν' ἀρχίσουμε ἀπ' τό δεύτερο, ὅπου καί διαφωνοῦμε, ἀπ' τή φαινομενική ἀντίφαση.

Ἀναγνωρίσαμε, θές το ἀποδώσαμε, στή Γενική Συνέλευση τήν αὐτή καθαυτή Λαϊκή Ἐξουσία —ἀπεριόριστο αὐτεξούσιο, ἐξόν τήν ἀκύρωση δικαστικῶν ἀποφάσεων. Δώσαμε στή Γενική Συνέλευση ὅλο τό περιεχόμενο τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας ξεκινώντας ὄχι μόνο ἀπό θεωρητική ἀρχή, πολιτικό πιστεύω καί κομματική θέση. Ἀλλά, παράλληλα καί ταυτόχρονα κι ἀπ' τό συγκεκριμένο γεγονός τῆς προσωπικῆς μας ἐμπειρίας. Ὅτ' εἴχαμε πειστεῖ ἀπ' τήν πραχτική τῆς Σύναξης τοῦ χωριοῦ, πώς ὁ λαός ὄντας ἔστω καί στοιχειώδικα ὀργανωμένο σῶμα *μεταβάλλεται* μέσα στό εἰδικό κλίμα τῆς ὁμάδας, τῆς κοινότητας, τοῦ συνόλου, τοῦ ΕΜΕΙΣ, ἄν ὄχι σέ σοφό —γιά νά μήν παίζουμε μέ τό βάρος τῶν ἐννοιῶν τῶν λέξεων— ὁπωσδήποτε, ὅμως, σέ ποιό ἔξυπνο, σημαντικά, ἐξώφθαλμα πιό ἔξυπνο, ἀπ' ὅσο εἶναι στήν πραγματικότητα ὁ καθένας, πού παίρνει μέρος στή Γενική Συνέλευση, ἔξω ἀπ' αὐτή, χουβεντιάζοντάς τονε ξέχωρα, ξεκομμένα, ὅταν συμπεριφέρεται σάν ἄτομο πάνω σέ δοσμένο ζήτημα. Ὅπως ἡ ἀτομική ψυχολογία ἐκδηλώνεται σημαντικά —ποιοτικά— διάφορη ἀπ' τήν ὁμαδική, παρόμοιο, νομίζω, συντρέχει κι ἀνάμεσα στήν ἀτομική καί τήν ὁμαδική —δέν ἐννοῶ τήν ὀχλοκρατική— *σκέψη*.

Σοῦ ξαναθυμίζω τήν περίπτωση, πού μπορεῖ τότε νά μήν τῆς ἔδωκες καί σημασία, παρότι σοῦ εἶπα πώς ἐκείνη τή μέρα ἔφτασα στήν *ἐννοιακή* σύλληψη τῆς Γενικῆς Συνέλευσης. Σάν ἄτομο πιθανόν δέν ἤμουνα, ἐκεῖνο τόν καιρό, ἀπό τούς κουτούς τοῦ χωριοῦ. Ἤμουνα ὁ παραδεγμένος ἡγέτης του —χρυσή ἀλήθεια! «Κάλλιο πρῶτος στό χωριό, παρά δεύτερος στή Ρώμη!» —κι ὁ λόγος μου ἰσοδυνάμας μέ «βασιλική διαταγή» γιά τούς συγχωριανούς μου. Ἀλλά στή Γενική Συνέλευσή τους γιά τά χωράφια, ἡ ὁμαδική τους ὀξύνοια, τό ὁμαδικό τους θάρρος, ἡ ὁμαδική τους ἐγρήγορση, μοῦ περάσανε γυαλιά! Ἡ σκέψη τῆς Συνέλευσης δείχτηκε πιό προωθημένη, ἄρα πιό ἔξυπνη (στό θέμα Σαμαρᾶ),

ἀπ' τήν ἀτομική, τοῦ ἑνοῦ κι ἄς τόν παραδεχότανε αὐτόνε τόν ἔκανε τό χωριό μπροστάρη καί ποῦ «ξέρει νά κολλάει τό χερούλι ἐκεῖ πού τό θέλει τό τσουκάλι».

(Δέν ὑπάρχει, κατά τή γνώμη μου, κανένας ἡγέτης ἐξυπνότερος ἀπ' τήν ἐξυπνάδα τῆς Πνύκας τοῦ λαοῦ. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, προπαντός οἱ κομμουνιστές, δέν ὀφείλαμε νά τό ξεχάσουμε αὐτό οὔτε μιά φορά. Κι ἰδιαίτερα τό 1944!).

Πῶς θά ἤθελες ἐκείνη ἡ συγκεκριμένη ἐμπειρία ἀπ' τή Συνέλευση τῶν Κλειτσιωτῶν νά μή διεισδοῦσε στήν ἔννοια τῆς Γενικῆς Συνέλευσης τῶν «Ἐντολῶν»;

Τή Γενική Συνέλευση τοῦ χωριοῦ —ἐγώ 'μαι χωριάτης, τό χωριό ξέρω, γιά τό χωριό μιλῶ— παρομοίασέ τηνε μέ μιά πολυστοιχειακή χημική ἕνωση. Ἕνα-ἕνα τά στοιχεῖα της, στά μπουκαλάκια τοῦ ἐγώ τους βουλωμένα, παραμένουνε αὐτά πού εἶναι κι ἀδρανή. Σμίξε τα, ἄλλα *κατάλληλα*, «*όργανωμένα*» χημικά, σοῦ δίνουνε *νέο*, *ἄλλο*, *ποιοτικά καί δυναμικά καινούριο*. Ἕνας-ἕνας οἱ χωριάτες ἤσανε αὐτοί πού ἤσανε. Γινήκανε Σύναξη, στή μοντέρνα της ὀνομασία Συνέλευση, μεταλλαχτήκανε σέ ἄλλο στοιχεῖο, ἄλλο ποιοτικά καί δυναμικά. Κι ὅποιος εὐτύχησε, μά τόν ἄνθρωπο, νά γνωρίσει τό χωριό μας τῆς ἰαμικῆς εἰδικά Ἐθνικῆς Ἀντίστασης, τό χωριό τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, θά συνυπογράψει καί μέ τά δυό του χέρια τούτη τήν ἀλήθεια —ἤ δέν εἶν' ἔτσι, τοτινοί μου Συναγωνιστές;

Τί τά θές! —μώρ' ἀγκωνάρι λόγο ἔγραψε κάποτε στό Γκόρκυ ὁ Κορολένκο:

> «Ἡ ἀνθρώπινη σκέψη εἶναι πάντα δρώσα. Φτάνει νά τήν ἀφυπνήσεις, καί πάντα θά τείνει στήν ἀλήθεια καί στή δικαιοσύνη».

Παλλαϊκή ἡ Γενική Συνέλευση, ἴσον *παλλαϊκή* ἡ Ἐξουσία —δέ σημαίνει; Καί στήν πλήρη διάκρισή της ἡ ἀνάδειξη τῶν ἐκτελεστικῶν ὀργάνων της.

Νά ψιλοκοσκινίσουμε τώρα τήν πυραμιδοειδή διάρθρωσή τους.

Τῶν «Ἐντολῶν»:

> «Τό πρῶτο ἄρθρο ὁρίζε, ὅτι συγκροτεῖται στό κάθε χωριό, μέ ἐκλογές, πενταμελής Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, πού θά ἀποτελεῖ τή Γενική Ἀρχή στό χωριό. Ἀποφασίζει γιά ὅλη τήν κυβέρνια τοῦ χωριοῦ καί διαχειρίζεται ὑπεύθυνα, καί ὑπόλογη μόνο ἀπέναντι στή Συνέλευση τοῦ χωριοῦ, ὅλα τά προβλήματά του, ἐκτός ἀπό ὅ,τι σχετίζεται μέ τή διεξαγωγή τοῦ πολέμου γιά τή Λευτεριά τῆς Πατρίδας». (σ. 414-415).

Καί στήν «Αὐγή»:

> «Τό πρῶτο ἄρθρο ἐγκαθιδρύει τή λαϊκή ἐξουσία. Θεσπίζει

ὅτι στό ἑξῆς ὅλες οἱ διοικητικές ἐξουσίες, ἔξω ἀπ' αὐτές πού σχετίζονται μέ τή διοίκηση καί δράση τῶν ἀνταρτῶν, ἀσκοῦνται ἀπό ὅμελή Συμβούλια Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης... Τό Συμβούλιο λύνει ὅλα τά προβλήματα τοῦ χωριοῦ μέ ἀποφάσεις πού παίρνονται μόνο κατά τίς συνεδριάσεις του. Κρατάει βιβλίο πρακτικῶν καί βιβλίο ἀποφάσεων. Κάθε μήνα γίνεται Γενική Συνέλευση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ. Ἀποτελεῖ τό ἀνώτερο κυρίαρχο Σῶμα στό χωριό. Κτλ.».

Λοιπόν:

1ο — «Γενική Ἀρχή» ἤ, ἀλλιῶς, «ὅλες οἱ διοικητικές ἐξουσίες». Δηλαδή:

α) τά ὅποια ἄλλα ὄργανα καί λειτουργήματα *ἐξυπακούονται ὑπ' αὐτήν*. Κατευθύνονται, ἐποπτεύονται, ἐξελέγχονται ἀπ' αὐτή.

β) Γιά ν' ἀσκήσει τίς δικαιοδοσίες της Γενικῆς Ἀρχῆς, πρέπει *νά κρατάει ὅλα τά ἡνία*.

Ἔχοντας στίς Ὑποεπιτροπές ἐπικεφαλῆς τους μέλος της, ἐξασφαλίζει αὐτούς τούς ὅρους ἄμεσα — χωρίς τεθλασμένες, ζωντανά — δίχως γραφειοκρατικούς κρίκους.

2ο — «Ἀποφασίζει γιά ὅλη τήν κυβέρνια τοῦ χωριοῦ» ἤ, ἀλλιῶς, «λύνει ὅλα τά προβλήματα τοῦ χωριοῦ». Συνεπῶς «ἀποφασίζει λύνει» καί προβλήματα, τουλάχιστο βασικά, τῆς ἐπιμέρους δικαιοδοσίας τῶν ὑπ' αὐτήν Ὑποεπιτροπῶν. Γιά «ὅλη τήν κυβέρνια», γιά νά λύνει «ὅλα τά προβλήματα» ὀρθά, σωστά κι ὄχι λειψά, πρεπούμενα, ἀνάγκη πάσα νά 'χει στό μέτρο τοῦ μπορετοῦ τήν ὀρθή, τή σωστή κι ὄχι λειψή, τήν πρεπούμενη πρόσληψη καί γνώση τους.

Ἔχοντας ὑπεύθυνο μέλος της στή σύνθεση τῶν Ὑποεπιτροπῶν, τῶν ἐξειδικευμένων, ἄς τίς ποῦμε, ἐξασφαλίζει ὁ ἀπευθείας *δέξιμο* τοῦ προβλήματος τοῦ τομέα τῆς δοσμένης Ὑποεπιτροπῆς, ἀμεσότητα κι ἐνέργεια στή γνωριμία μέ τά στοιχεῖα πού τό συγκροτοῦνε. Αὐτό, ἀπό τή μιά. Ἀπό τήν ἄλλη, «ἀποφασίζοντας» καί «λύνοντας», δέ μεταβιβάζει, σέ συνέχεια, «ἀπό τά πάνω πρός τά κάτω» στίς Ὑποεπιτροπές τήν *πραγμάτωση*, ἀλλά μετέχει πλήρως στήν τελευταία δρώντας μέ δικό της νεῦρο τά δικά της μέλη, πού εἶναι καί τά κατά πρῶτο λόγο ὑπεύθυνα ἐκεῖ.

3ο — Μέ τό σχῆμα τοῦτο τῶν «συγκοινωνούντων», κατά τή γνώμη τῆς εἰσήγησης, πετυχαίνεται: Ἡ *ἑνότητα* τῶν λειτουργημάτων τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Ἡ *ἑνότητα* στή θεώρηση καί μεταχείριση τῶν προβλημάτων πάνω στόν ἄξονα *γενικό συμφέρον*. Ἡ *ἑνότητα* εὐθύνης τῶν ἐκτελεστικῶν ὀργάνων ἔναντι τῆς Γενικῆς Συνέλευσης, συνεπῶς καί τό ἀποδοτικότερο στήν ἀνύψωση τοῦ αἰσθήματος τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης διαμέσου τῆς συλλογικότητάς

της,* πού ὑποχρεώνει στήν ὁμαδική ἐγρήγορση, τήν τόσο ἀποτελεσματική, ὅσο κι ἀνιδιοτελή.**

(Ἡ ἑνότητα εὐθύνης, ἡ συλλογική εὐθύνη, ὅπως λέμε, γιά ἕνα ὄργανο, καταστα ίνει ἀτομικό συμφέρο γιά τό κάθε μέλος του νά μήν πέσει σέ λάθος ὁ συνεργάτης - συνυπεύθυνός του, μιά καί ἡ εὐθύνη κι οἱ συνέπειες ἀπό τό λάθος μερίζονται σέ ὅλα τά μέλη. Ἔτσι, ἀναπτύχνεται ἡ ἀλληλοβοήθεια, ἡ ἀμοιβαία προσοχή, διαμορφώνεται κοινότητα συμφέροντος καί θέλησης γιά ἐπιτυχία, γιά ἐπίτευγμα, ἐπιτέλους νά μήν ὑπάρξει ἀποτυχία ἤ λάθος. Συνακόλουθα, μεγαλώνει ἡ ἀποδοτικότητα στό ἀνέβασμα, πού κατά κανόνα συνεπάγεται ἡ ἔντιμη ἄσκηση λειτουργήματος, τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος εὐθύνης καί ὑποχρεωτικά καί τοῦ ὁμαδικοῦ. Μάλιστα τοῦ τελευταίου, τοῦ αἰσθήματος εὐθύνης τοῦ ὀργάνου σάν ἑνός συνόλου, ὄχι μέ τή διαδικασία τῶν «προσθετέων», ἀλλά τῶν «παραγόντων».

Τέλος, μιά τέτοια ἑνότητα εὐθύνης δέν ὀφείλει ν' ἀφήνει περιθώρια γιά ἐμφιλοχώρηση ἀλληλοϋπόσκαψης, διαβολῶν καί παρόμοιων καταστάσεων, πού μαστίζανε παλιά τά δημόσια λειτουργήματα, ἀνάμεσα στά μέλη τῶν ὀργάνων τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας.

Ἡ Ζωή, ἐπικυρώνοντας στά χρόνια τῆς Ἀντίστασης τούς θεσμούς, γιά τούς ὁποίους ἐδῶ ὁ λόγος, ἔβαλε, καί μάλιστα φαρδιά-πλατιά, τήν ὑπογραφή της καί στά ἀμέσως παραπάνω).

4ο — Στήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, ἡ Λαϊκή Ἐξουσία, πού αὐτή καθαυτή εἶναι ἐδῶ ἡ Γενική Συνέλευση, ἐκχωρεῖ πολύ περισσότερο ἀπό εὐρύτατες δικαιοδοσίες —γιά ὅλα, ἐξαίρεση μόνη «ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου γιά τή Λευτεριά τῆς Πατρίδας» ἤ, ἀλλιῶς, ὅ,τι «σχετίζεται μέ τή διοίκηση καί δράση τῶν ἀνταρτῶν».

Μιά παρατήρηση ἐδῶ: θά ἤτανε παρανόηση τῆς διάταξης τυχόν ἑρμηνεία της ὅτι ἀποξενώνει τά ὄργανα Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης ἀπ' τά προβλήματα τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Στό «ὅλη τήν κυβέρνεια» καί στό «ὅλα τά προβλήματα», κοντά στό νοῦ πώς δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ ἀπουσία τοῦ ὑπαριθμόν «ἕνα» προβλήματος τῆς ἐποχῆς. Ἡ διατάξη περιχαρακώνει τήν ἐξαίρεση: «τή διεξαγωγή τοῦ *πολέμου*», τοῦ *ντουφεκισμοῦ* κι ὄχι, βέβαια, τοῦ ὅλου ἀγώνα. «Τή *διοίκηση καί δράση* τῶν ἀνταρτῶν» —ἔχει χρεία

* Πρεσβεύω καί σήμερα τή συλλογική εὐθύνη τῶν ὀργάνων γιά τά λάθη τους, ἐξόν ἐκείνων πού διαχωρίσανε ἔγκαιρα τή θέση τους, καθώς ἐπίσης καί τή συλλογική ἀναγνώριση τῶν ἐπιτυχιῶν τους. Δέ δέχομαι οὔτε ἐξιλαστήρια θύματα, οὔτε ἀποδιοπομπαίους τράγους.

** Πρεσβεύω ἐπίσης, καί πολύ περισσότερο σήμερα, ὅτι ἡ ἐγρήγορση —ἐπαγρύπνηση— εἶναι ἀποτελεσματικότερη κι ὁπωσδήποτε ἀνιδιοτελής ὅταν εἶναι ὁμαδική, παρά ὅταν καταστεῖ «ἐπαγγελματοποιημένη».

ἀνάλυσης κι ἐπεξηγήσεων ἡ διατύπωση; Τό πρόβλημα τῆς πολεμικῆς δράσης —γιά νά ἐνοποιήσουμε τή διατύπωση— φῶς φανάρι, ὅτι στέκεται ἀπό τήν ἴδια τήν ὑφή του ἔξω καί πολύ πέρα καί πάνω ἀπ' τίς ἁρμοδιότητες, τίς δυνατότητες, τίς ἱκανότητες καί τό πεδίο τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης τοῦ χωριοῦ.

Ξαναγυρίζουμε στό νῆμα μας: Ἡ σύλληψη, ἀπό μέρους τῆς εἰσήγησης, νά παραχωρηθοῦνε τέτοιας ἔκτασης δικαιοδοσίες στή Γενική —σέ μιά— Ἀρχή, ὑπῆρξε δίδυμη μέ τήν προϋπόθεση τῆς συνετῆς χρήσης παρόμοιας «δύναμης». Ἀλλά πασίγνωστο, πώς «καλός ὁ ἁγιασμός —μιά πάρε καί μιά γάτα!» —δηλαδή τό ἐξασφαλιστικό τῆς προϋπόθεσης σχῆμα. Ἐπλέχτηκε τό συγκεντρωτικό —πυραμιδοειδές στόν ἐκτελεστικό τομέα. Μ' ἄλλα λόγια, νά ἐμπιστευτοῦμε αὐτή τή δύναμη σέ λ ί γ α, ἀλληλοεξαρτώμενα στά δικαιώματά τους κι ἀλληλοϋπόχρεα στά καθήκοντά τους ἄ τ ο μ α:

α) Γιά νά περιοριστεῖ στό δυνατό ἐλάχιστο τό ἐνδεχόμενο κατάχρησης ἤ δολιευσής της ἐξαιτίας ἀδυναμίας μας* πηδαλιουχίας της στήν περίπτωση κομματιάσματός της, στήν περίπτωση «τοῦ πάρτε, διαόλοι, βάγια!», ὅπως λέγανε οἱ συχωριανοί μου γιά ὅταν ἀλογάριαστα, ἀσύνετα μοιράζεις καί σκορπᾶς ὅ,τι ὀφείλεις νά κήδεσαι.

β) Γιά νά καταστήσει εὐκολότερο κι ἀμεσότερα ἐπεμβατικό τόν ἔλεγχο τῆς Γενικῆς Συνέλευσης, ὑπόλογη πρός τήν ὁποία κατά πρῶτο, κύριο καί μέγιστο λόγο εἶναι ἡ Γενική Ἀρχή, κορμός ὄντας τη αὐτή καί οἱ Ὑποεπιτροπές κλῶνοι της.

5ο— Ὅλα τά μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης εἶναι καί μέλη, μέ εὐθύνη κ ε φ α λ ῆ ς, τῶν ἄλλων ὀργάνων — Λ. Δικαστηρίου καί Ὑποεπιτροπῶν. Σχῆμα, θά λέγαμε «ἐκ τῶν ἄνω πρός τά κάτω». Ὅμως, τό ἴδιο τοῦτο σχῆμα ἐμπεριέχει ταυτόσημο καί τό «ἐκ τῶν κάτω πρός τά ἄνω». Δηλαδή, ἡ Γενική Ἀρχή συγκροτεῖται ἀπό σάρκα καί αἷμα τοῦ συνόλου τῶν ἐξειδικευμένων λειτουργημάτων. Δίνοντας τέτοια μορφή μιᾶς κατά τό ἐφικτό τ α ύ τ ι σ η ς, τό κάμαμε ξεκινώντας κι ἀπ' τήν πρόθεση νά ρίξουμε τά «τείχη», νά καταργήσουμε τίς ἔννοιες «προϊσταμένων» καί «ὑφισταμένων» λειτουργημάτων, τήν ἀντίληψη ὀργάνου μέ «πρωτεῖα» κι ὀργάνων «ὑπό» στόν πρωτοβάθμιο χῶρο τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Στό

---

* Ἐδῶ, μέ τό «μᾶς» νοεῖται ἡ κομμουνιστική, κατά πρῶτο λόγο, καί ἡ ἐαμική, κατ' ἐπέκταση, ὀργανώσεις μας, γιά τίς ὁποῖες ἡ ἀντίληψή μας ἤτανε ὅτ' εἶχαν' ἐξόν ἀπ' τήν ἀποστολή τῆς ὀργάνωσης Λαϊκῆς Ἐξουσίας καί τήν εὐθύνη ἀδιάλειπτα νά κατευθύνουνε στό π ρ έ π ο ν τίς λειτουργίες της καί νά φροντίζουνε τή διαρκή ἀνάπτυξή της. Διατηρῶ πάντα τήν ἴδιαν ἐκείνη ἄποψη γιά τό θέμα.

χῶρο ἀκριβῶς ὅπου ὁ λαός σχηματίζει ἄμεσα γνώμη καί πίστη γιά τό λαϊκό ἤ ὄχι τοῦ χαραχτήρα τῆς ἐξουσίας.

(Ὁ χωρικός μας, τουλάχιστο ὁ βουνίσιος, γιά τόν ὁποῖο μπορῶ νά μιλάω μέ κάποιανε γνώση τοῦ χαραχτήρα του, ἔχει ἀκονισμένη τήν περηφάνεια του. Δέ «χωνεύει» μέ τίποτα τήν ἀπονομή ἤ τό πάρσιμο ἤ τό παράστεμα «πρωτείων», πού τοῦ θυμίζουνε προυχοντελίκι καί τοῦ φέρνουνε ἀναγούλα. Καί δέ θά σοῦ συχωρέσει ποτέ, ἴσως, νά τόνε λογαριάσεις «παρακατιανό». Ἰσότητα —πεῖσε τον, ὅτι τήν παλιόκαπα τή δική του δέν τήνε βάνεις «παρακατιανή» τῆς βελάδας σου, κύριος! Καί νά σέ σταυροφιλήσει μέ τήν καρδιά του, νά σέ βάλει τότε ἀτός του ὁ ἴδιος «σταυρό στή σκούφια του», πού λένε. Πλατιά, μά καί πολύ εὐαίσθητη ἡ ψυχή τοῦ χωρικοῦ μας, κι ἄς μήν τό καταλαβαίνουμε πολλοί μας αὐτό! Καί πολλά στραπάτσα μᾶς ἐγίνανε στήν Ἀντίσταση ἀπό καλά στελέχη μας ἀπ' τήν πόλη, πού πήγανε γιά δουλειά στήν ὕπαιθρο, ἀλλά καί δέν τούς ἤτανε μπορετό μονομιᾶς νά μποῦνε στήν ψυχολογία τοῦ χωρικοῦ. Κι αὐτά «δέν πιάσανε», κι ὁ χωρικός ἀπωθήθηκε — ἄθελα κι' ἀπ' τίς δυό μεριές).

6ο—Πόλεμος! Ἄνισος καί σκληρός ὅσο ποτέ! Ὕπαρξης — ὑπέρ βωμῶν καί ἑστιῶν. Παῖξε - γέλασε, δέν εἶναι! Σέ ὑποχρεώνουνε ἤ ὄχι, σέ παρακαλῶ, οἱ ἐπιταγές μιᾶς τέτοιας ἔκτακτης κατάστασης, καθώς καί τό ἰδιάζον κ λ ί μ α της, σέ συγκεντρωτισμό στήν ἄσκηση τῶν ἐξουσιῶν; — σύν τοῖς ἄλλοις, βέβαια. Πέρ' ἀπ' τήν ἀλήθεια, πώς κι οἱ θεσμοθέτες, ὁποιοιδήποτε κι ἄν ἤσανε προφανῶς, τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, δέ γινότανε, ὄντας το τοῦτο ἐξωπραγματικό, νά σταθοῦνε, ν' ἀναπνεύσουνε, νά σκεφτοῦνε, νά δράσουνε ἐ κ τ ό ς ἀτμόσφαιρας τοῦ συγκεκριμένου χωροχρόνου, ὑπῆρξε καί πρόθεση νά ὑπογραμμιστεῖ ὅτι συντρέχει «νῦν ὑπέρ πάντων ἀγών» — συνεπῶς ἐπιδίωξη νά ἐνταθεῖ ἡ ψυχολογία συσπείρωσης τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων γύρω ἀπό μιάν ὄχι πολυπρόσωπη διοικητική — ἐκτελεστική πυραμίδα.

7ο— Ποιός θά π ρ α γ μ ά τ ω ν ε; — ποιός ἄλλος, ὁ ἄνθρωπος! Συγκεκριμένα, ὁ χωρικός μας. Τό ὕψος καί τό εἶδος — ποιότητα — τῆς πραγμάτωσης, ἐντούτοις εὐθέως ἀνάλογα πρός τό βαθμό καί τή φύση τῆς ἱκανότητάς του. Ἄν δέν ἔχεις ἀντίρρηση, ἄς ἐννοιολογήσουμε ὅλα τ' ἀναγκαῖα προσόντα μέ τή λέξη κ α τ α λ λ η λ ό τ η τ α. Ἕνα νόμισμα κι αὐτή ὅπως ὅλα — μέ δυό ὄψεις. Ἡ μιά μέ στοιχεῖα, ὅπως οἱ γενικότερες ἐγκυκλοπαιδικές καί οἱ συγκεκριμένες ἀναγκαῖες γιά τό δοσμένο λειτούργημα γνώσεις, ἡ τυχόν προηγούμενη θητεία εὐδόκιμη στά κοινοτικά ἤ παραπλήσιους τομεῖς, ἡ κοινή παραδοχή κ.ἄ. Ἡ ἄλλη, τά ψυχολογικά γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπου, ἄν ὀνομάσουμ' ἔτσι τό θάρρος, τή θέληση, τή διάθεση, τόν

ἐνθουσιασμό κλπ, καθώς κι ὁ βαθμός τους. Γιατί τοῦτα τά τελευταῖα συνυπάρχουνε μέ τίς ἀντίστοιχες ἀρνήσεις τους: διστακτικότητα, ἀβουλία, ἀποκαρδίωση ἀπό προηγούμενες κακές ἤ ἄγονες καταστάσεις, ἀπαισιοδοξία γιά τά κ ο ι ν ά, πού συχνά τήν ἐκφράζει ὁ χωρικός μέ τά «παλιοντουνιάς, ἐγώ θά ἰσιώσω τόν καμπούρη;», «δέ γίνεται χωριό», «δέ γίνονται τά καβούρια πίτα» καί παρόμοια, ὅσα θέλεις!

Εἴμαστε, παρακαλῶ, στά 1942! Κι εἴμαστε, μήν ξεχνᾶς, στό χωριό. Σύν, στό χωριό στ' Ἄγραφα — μ' ἀρκετές γιά τό προβλημά μας καλές, βέβαια, παραδόσεις, μά καί γεμάτα, πού νά πάρ' ὁ διάολος τόν ἄλλο διάολο, ἀπό ζάβαλο, τζαναμπέτικο, κακομοιριασμένο παρελθόν καί παρόν. Θά ἤμασταν στήν «καλύτερή μας» περίπτωση χοκορόμυαλοι, ἔστω κι ἐλαφρῶς, καί οἱ πέντε μας ἐκεῖ, ἄν δέ σταθμίζαμε τό ὅ,τι ἀποφασίζαμ' ἐδωδά καί μέ τόν παράγοντα τῶν ἀνθρώπων* μας, τούτων κι ὄχι ἄλλων, πού θά πραγματώνανε. «Τῆς γῆς οἱ κολασμένοι», «τῆς πείνας σκλάβοι» ἴσαμε τούτη τή στιγμή κι ἐτοῦτοι, τούς λές «νά γίνουνε τό πᾶν» αὐτοί, μά δέν εἶναι, τζάνεμ, βιομηχανικό προλεταριάτο — λοιπόν, «ποῦ πᾶς ξυπόλητος στ' ἀγκάθια;»

Εἰσάγουμε κάτι καινούργιο, ναί ἤ ὄχι; Μέ τό 'να χέρι τοῦ δίνουμε: — «Σά χωριό, πάρ' τα ὅλα! Εἶσαι ἡ Λαϊκή ἐξουσία! — δηλαδή ἡ Λευτεριά σου ἀ κ έ ρ ι α κι ἡ παλλαϊκή σου Δημοκρατία. Τράβα μπρός!» Μέ τ' ἄλλο, σάν ἄτομο τό συχωριανό μας τόν τραβᾶμε ζητώντας του πολλά γι' αὐτόνε: κυβέρνια λ α ϊ κ ή — τόν ξαφνιάζει κι ὁ ὅρος, μή γελᾷς! Ὀρθές λύσεις — δίκαιη κρίση — «ἐδῶ ἄιτοί καί σταυραϊτοί πέφτουν ἔξω! Ἐδῶ κι ὁ Θεός, πού 'ναι Θεός, δίκια δέ μοιράζει, ἄμ' ἐγώ ὁ χωριάτης; «Εὐθύνες τοῦ ζητᾶμε — κι αὐτός; Νά φοβᾶται καί τόν ἴσκιο του, ἀπ' τά πολλά πού εἶδε κι ἔπαθε! Κι ἀπολαβή; — ὑλική καμιά, ὅπως, μάτια μου, εἶχανε — δέν εἶχανε, λές; — οἱ χτεσινοί κοινοπατέρες. Τ ι μ η τ ι κ ά, τοῦ λέμε. Ἀπό λόγια!...

Θά ξαφνιαστεῖ καί θά σκιαχτεῖ ἀπ' τό ἴδιο τό «πάρε» τό πολύ καί τ' ἀναπάντεχο — μήν ἀπορεῖς! Καί θά τόνε γραπώσει τό δέος, βαρύ δέος, μπροστά στό «δῶσε». Κι ἕνα «δῶσε», τί «δῶσε»! — πέρα κι ἀπ' τά κότσια του ἤ, ἄν νομίζεις, τή γνώμη, πού ἔχει ἀχαμνή κι ἀναιμική κατά κανόνα, ὁ ἴδιος γιά τίς ἱκανότητές του. Ποῦ, λοιπόν, θά βρεθοῦνε τωραδά οἱ πολλοί, ἔστω οἱ ἀρκετοί χωρικοί μέ «κότσια», μέ ἱκανότητες καί, προπαντός, μέ αὐτοπεποίθηση, ὅτι «θά τά βγάλουν πέρα;» Γεγονός εἶναι, πώς ἐμεῖς φ ο β η θ ή κ α μ ε. Βέβαια, κάθε ἄλλο παρά πλούσιοι ἤμαστανε ἀπό κατάλληλους

---

* «Αὐτόματον γάρ οὐδέν, ἀλλ' ἀπό πείρης πάντα ἀνθρώποισι φιλέει γίνεσθαι» (Ἡρόδοτος, VII, 9γ).

ἀνθρώπους στά χωριά. Κι εὐνόητο, ὅτι ἡ ἀξιοσύνη χωρίς τό ἀδιάβλητο δέ μᾶς ἔκανε, μάλιστα θά μᾶς στραπατσάριζε ἀπό τήν ἀρχή. Προσωπικά, δέος μέ περίτρεχε, ὅταν σκεφτόμουνα ποῦ θά βροῦμε, πῶς θά ἐξοικονομήσουμε στό ξεκίνημά μας τόσους καί τέτοιους ἀ ξ ι ο υ ς ἀνθρώπους, ὥστε νά μή μᾶς ἀποτύχει ἡ ἄσκηση τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας ἀπό τά πρῶτα κιόλας βήματά της. Ὁπότε... «βράσε δρύζα», πού λένε.

Ἡ ἐ ξ ο ι κ ο ν ό μ η σ η τῶν κατάλληλων ἀνθρώπων στάθηκε ἐπίσης ἕνας ἀπ' τούς λόγους πού ὑπαγορέψανε τή συγκεντρωτική διάρθρωση.

8ο—Ἡ Γενική Συνέλευση παλλαϊκή Δημοκρατία. Τά ἐκτελεστικά ὄργανα, οἱ Ἀ ρ χ έ ς α ὐ τ ῆ ς τ ῆ ς Δ η μ ο κ ρ α τ ί α ς, Συγκεντρωτισμός. Ἀνεβαίνοντας σκαλί-σκαλί τήν αἰτιολόγηση, φτάσαμε στό κεφαλόσκαλό της: Δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ό ς Σ υ γ κ ε ν τ ρ ω τ ι σ μ ό ς.

— Παπαί! Κομμουνιστικό! — θ' ἀναφωνήσει, ἴσως, ὁ συντηρητικῶν ἀπόψεων ἀναγνώστης.

Κι ἐγώ θά στό ἐπιβεβαιώσω μέ ἑφτά βοῦλες!

— Μάλιστα! Κομμουνιστικό ἑκατό τά ἑκατό! Γιαυτό καί ζωντανό, γιαυτό κι ἀληθινό, γιαυτό καί μέσα στό αἴτημα τῶν πραγμάτων —θά τό δεῖς λίγο παρακάτω καί μέ τά μάτια σου. Ἐξάλλου, δέ θά ξέχασες πού σοῦ εἶπα νά παίρνεις ὑπόψη σου καί τό συγκεκριμένο ἄνθρωπο-δράστη. Καί μάλιστα «προπαντός». Τί πρεσβεύει, ποιές οἱ ἐμπειρίες του, τί λογῆς ἀρχές τόν διέπουνε, μ' ἕνα λόγο «τί Θεό πιστεύει», ὅπως λέμε.

Κομμουνιστές ἐμεῖς οἱ πέντε τότε, πιστεύοντας στήν ὀρθότητα τοῦ Δημοκρατικοῦ Συγκεντρωτισμοῦ*, τί πιό αὐτονόητο —καί μή

---

* Μή συγχέεις —πρός Θεοῦ!— τό Δημοκρατικό Συγκεντρωτισμό μέ τίς διαστρεβλώσεις, τίς παραχαράξεις, τίς παραμορφώσεις, τίς καταστρατηγήσεις, τίς καλπιές, τή διακωμώδηση ἀκόμα, καί τά τόσα καί τόσα τραύματα καί κακά πού τοῦ προξενήσανε καί κατ' ἐξακολούθηση τοῦ προξενοῦνε μερικοί — ὅσο πολλοί κι ἄν εἶναι — εἴτε ἁπλῶς «κομμουνιστές», ὀρθότερα, μέλη τοῦ Κόμματος, ἤ ἐπιπλέον καί «κρατοῦντες» σ' ὅλα τά μήκη καί πλάτη τῆς ὑδρογείου. Μήν τοῦ ἀποδίνεις τήν εὐθύνη γιά τούς στραγγαλισμούς, τούς τουφεκισμούς, κι ὅσα ἄλλα ἐγκλήματα γινήκανε ἤ γίνονται ἐν ὀνόματί του. Σοῦ ξαναλέω: «πάντα ἀνθρώποισι». Βέβαια, θά ἤτανε ὁλοφάνερα ἀντιμαρξιστικό καί χοντρακαλέος ἀντιλενινισμός νά ἐξαιροῦσαμε — ὅπως αὐτοί οἱ «μερικοί» τό θέλουνε — τό Δ.Σ. ἀπ' τό νόμο τῆς ἐξέλιξης τῶν πάντων — τά πάντα ρεῖ — κι ἀπ' τή νομοτέλεια τῆς ἀνέλιξης. Τότε θά μαγγανεύαμε μέ δόγμα, ἀντί νά δ ρ ο ῦ μ ε μέ ζωντανή ἀρχή. Ἀλλά, μήνα τό στοιχεῖο τοῦ μπαλσαμώματος ἄρχισε νά τόν προσβάλει ἀπό τή γνωστή νόσο πού λέγεται κ ε ρ ά τ ω σ ι ς; That is the question! ἄν εἶσαι, σύντροφε, ἄξιος τοῦ ὀνόματος μαρξιστής-λενινιστής κι ὄχι τρωκτικό τῶν ἀξιῶν μας, μήν παρατηθεῖς ἀπ' τό ἐρώτημα καί τήν ἔρευνα, πτοημένος, ἴσως, ἀπό βουρλίσματα «ισμῶν» τῶν λυμεώνων τῶν ἱερῶν καί τῶν ὁσίων μας. Θέλει ἀρε-

ἡμαρτημένον— νά θέλουμε τήν κατίσχυσή του στή ζωή, τήν ἐφαρμογή του ἐκεῖ πού τήν πιστεύουμε μ' ὅλη μας τήν ψυχή ὀρθή κι ὅτι ἐπιβάλλεται;*

Ὁ συγκεντρωτισμός παραδεγμένος ἀπ' τήν ἀρχή, ὁμολογημένος ἐν κατακλεῖδι.

Ἀλλ' ὑποθέσαμε καί τό ἐνδεχόμενο ἀντίφασης κι εἴπαμε νά τό συζητήσουμε. Τό κάμαμε καί μάλιστα πλατιά. Τί νομίζεις τώρα, βρίσκεις ἀντίφαση στήν ἑνότητα Δημοκρατικός Συγκεντρωτισμός;

Ξανά μιά ἀναφορά στή σύνθεση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου εἶναι ἀναγκαία. Γιατί οἱ «Ἐντολές» τό ἀπαιτήσανε στή σύνθεσή του εἴτε ταυτοπρόσωπο μέ τή σύνθεση τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, εἴτε μέ πρόεδρό του τόν πρόεδρό της;

Γιά «νά μπάσουμε τούς ἀνθρώπους ἀπ' τήν πόρτα τοῦ Κοινοτικοῦ Γραφείου στήν αἴθουσα τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου», ὅπως τό εἴπαμε ἤδη. Γιατί «ἐμεῖς πού ξέραμε τόν κόσμο μας, δέν εἴχαμε αὐταπάτες γιά τίς δυσκολίες πού θά συναντούσαμε».

Ἡ ἀνάληψη εὐθυνῶν στήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης δέ συνεπαγότανε, κατά κανόνα, ἀμεσότητα μέ ἀτομικά ἤ οἰκογενειακά — ἔτσ' εἴτ' ἀλλιῶς προσωπικά — ὑλικά κι ἄλλα συμφέροντα τῶν συχωριανῶν, ὅπως αὐτή θά γινότανε ὑποχρεωτική κι ἀναγκαία γιά τό Λαϊκό Δικαστή. Τοῦτος θά 'ρχότανε, διακονώντας τή Δικαιοσύνη, ἐνώπιος ἐνωπίω μέ τό πουγγί καί τό γέννημα** τοῦ συγγενῆ, τοῦ φίλου, τοῦ συμπέθερου, τοῦ κουμπάρου, τ' ἀδερφοποιτοῦ, τοῦ γείτονα — καί ξέρεις το δά, «πρῶτα βλέπεις τό γείτονα κι ὕστερα τόν ἥλιο» — μιά καί θά τόνε δίκαζε νά δώσει ἀποζημίωση, νά πληρώσει πρόστιμο. Ἄρα, «κακοκάρδισμα», «χάλασμα τῆς καρδιᾶς», «κοίταγμα μέ μισό μάτι», ὡς κι «ἔχτρητες», γιατί τ' ἀποκλείεις, δέν τό ξανάπαμε; Ἆα, εὔκολο καί μέ τό πρῶτο μήν ἐθάρρεις πῶς θενά 'βρισκες καί θά 'φτιαχνες Λαϊκούς Δικαστές!

Καί μέ μίνιμουμ αἴσθημα εὐθύνης, θά κοίταζες — δέ θά κοίταζες; — καί γιά τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί γιά τό Λαϊκό Δικαστήριο νά ἐκλέξεις τούς καλύτερους — κι ἀπ' ὄχι λίγες ἐπόψεις — συχωριανούς σου. Τό δέκα εἶναι δυό φορές τοῦ

τήν καί τόλμην ἡ ἐλευθερία — μήν τό ξεχνοῦμε, ἄς τό ξαναθυμίζουμε ὁ ἕνας στόν ἄλλο μας.

* Βλ. καί Β. Ι. Λένιν «Κράτος καί Ἐπανάσταση», Διαλεχτά Ἔργα, τ. ΙΙ, μ. 1, ἑλλ. ἐκδ. 1951, σ. 243: «Ὁ Ἔνγκελς, ὅπως καί ὁ Μάρξ, ὑπερασπίζει ἀπό τήν ἄποψη τοῦ προλεταριάτου καί τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης τό δημοκρατικό συγκεντρωτισμό καί τήν ἑνιαία καί ἀδιαίρετη δημοκρατία».

** Γέννημα λένε τά δημητριακά προϊόντα, ἰδιαίτερα τό σιτάρι, ἀραποσίτι, κριθάρι, βρίζα, ἀπ' ὅ,τι μπορεῖς νά κάνεις ψωμί ἐν πάσῃ περιπτώσει.

πέντε — δέν εἶναι; Λογαριασμός στά δάχτυλα! Ὁ φόβος γιά δυσκολία μονομιᾶς νά ἐξοικονομηθοῦνε οἱ δέκα βασικοί κατάλληλοι ἄνθρωποι, ἄνθρωποι μέ περισσότερες ἀπό μιά ἱκανότητες, ἐνῶ ὁ περιορισμός στούς πέντε μειώνει στό μισό τή δυσκολία, στάθηκε ἕνας ἀπ' τούς λόγους γιά τήν ταυτοπροσώπηση Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Ὁπωσδήποτε, ὅμως, δευτερότερος. Γιατί ὁ πρῶτος περιεχότανε σέ μιά σκέψη ἐπί τῆς οὐσίας.

Τό Λαϊκό Δικαστήριο θά ἔκρινε «κατά συνείδηση», βέβαια, τῶν μελῶν του κι ἀδέσμευτα, ἀλλά χωρίς ν' ἀγνοηθεῖ τό κοινό περί δικαιοσύνης αἴσθημα γιά τήν κάθε περίπτωση καί τό γενικό συμφέρο σ' ὅλες τίς περιπτώσεις.

Τά μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, ἔχοντας, κατά τεκμήριο, πλήρη θεώρηση τῶν προβλημάτων, ἔχοντας ὅσο κανένας ἄλλος ἐπαφή κι ἐπικοινωνία μ' ὅλους τούς κατοίκους τοῦ χωριοῦ καί γνωριμία ἀμεσότερη μέ τίς σκέψεις καί τά αἰσθήματά τους γιά τοῦτο καί γιά κεῖνο καί γιά τ' ἄλλο ἀπ' ὅσα συντρέχουνε στή μικρή τους κοινωνία, θά ἤσανε οἱ περισσότερο εὐαίσθητοι, οἱ κατά τό μέτρο τοῦ δυνατοῦ καλύτεροι δέκτες τοῦ λαϊκοῦ αἰσθήματος δικαιοσύνης. Καί πολύ περισσότερο ἐκεῖνοι πού πληρέστερα θά συνειδητοποιούσανε — χρέος τοῦ λειτουργήματος πού τούς ἀνατέθηκε — τή συγκεκριμένη ἔννοια τοῦ γενικοῦ συμφέροντος καί θά συλλαμβάνανε τή συνισταμένη του στή δοσμένη στιγμή.

Πῶς, λοιπόν, νά μήν κρίνεις, λαβαίνοντας ὑπόψη σου καί τούς δοσμένους τοτινούς παράγοντες χρόνου, τόπου, συνθηκῶν, προβλημάτων, ἐνδεχομένων, ἀνθρώπινου δυναμικοῦ κλπ, καί νά μήν καταλήξεις, ὅτι τό καταλληλότερο Λαϊκό Δικαστήριο ἐτούτη τή στιγμή θά μποροῦσες νά τό συνθέσεις ἀπό τά μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης; Κι ἄν ὄχι στό σύνολό του, τουλάχιστο νά ἤθελες πρόεδρο τόν πρόεδρο τῆς Γενικῆς Ἀρχῆς.*

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ τέτοια συγκρότηση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ὑπῆρξε συνεπής μέ τήν ὅλη σύλληψη τοῦ προβλήματος, μέ τήν

* Δέν ἀποκλείεται νά μᾶς καταλογιστεῖ ἄγνοια τῆς διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν. Κι ὅτ' ἔχουμε βαθιά μεσάνυχτα γιά τό ἀνεξάρτητο τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ὡς καί γιά τό ἀνεπίτρεπτο τῆς ἐκτελεστικῆς νά ἐπεμβαίνει στά... δεμένα μάτια τῆς Θέμιδας. Συνεπῶς, ὅτι διαπράξαμε λάθος ἀρχῆς μέ τήν ἑνότητα καί τό ταυτοπρόσωπο τῶν δυό «κεχωρισμένων» ἐξουσιῶν. Ἐν περιπτώσει τοιαύτη, φίλε μου, ἔχουμε φανερή διαφορά ἀντίληψης τῶν ἐξουσιῶν. Ἐμεῖς πιστεύουμε, πώς οἱ ἐξουσίες εἶναι ταξικές καί στήν ἐξυπηρέτηση τοῦ αὐτοῦ ταξικοῦ συμφέροντος ὑπάρχει ἡ ἑνότητα καί τῶν τριῶν καθιερωμένων ἀπό τήν κλασική μορφή τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας κατηγοριῶν ἐξουσιῶν. Ἐμεῖς πιστεύουμε, ὅτι ἡ δικαιοσύνη κάθε ἄλλο παρά μ' ἐπίδεσμο στά μάτια διακονεῖ, κάθε ἄλλο παρά αὐτοτελής ἐξουσία κι ἀνεξάρτητη εἶναι ἤ ὑπεράνω ὅλων. Ἐμεῖς πρεσβεύουμε ὅτ' ἔχει τά μάτια της δεκατέσσερα στήν

δλη μορφή τοῦ ἐκτελεστικοῦ σχήματος, μέ τήν ἀντίληψη τῆς ἑνότητας τῶν λειτουργιῶν τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, μέ τήν ἰδέα τοῦ συγκεντρωτισμοῦ πού ἐπιδιώξαμε.

Κρίναμε, λοιπόν, μέσα στά πράγματα; Κριτής τῆς κρίσης μας, ποιός ἄλλος, ἡ ζωή. Κι ἔλ', ἀναγνώστη μου, ν' ἀναδιφήσουμε τά ἀρχεῖα της τῶν πρακτικῶν καί τῶν ἐτυμηγοριῶν της. Τό ὑποψιάζομαι, βαρετό θά μοῦ πεῖς — δέν ἀντιλέγω. Μά ἀναγκαῖο, πρέπει νά πειστεῖς. Ἀναγκαῖο, ἄν διεκδικοῦμε ἀναγνώστη εὔορκης μαρτυρίας. Καί πλήρους, τό κατά δύναμή μας, ἐξυπακούεται.

Τό σχῆμα πού δώσανε οἱ «Ἐντολές», τό γνωρίσαμε, δέ θά τό ξαναπαρουσιάσουμε προχειμένου γιά ἀντιπαράθεση. Τό κρατοῦμε στό νοῦ μας. Τώρα νά τό παρακολουθήσουμε στήν ἀνέλιξή του, ν' ἀναζητήσουμε τά τυχόν «χρωμοσώματά» του στούς διαδόχους του, νά τό συγκρίνουμε μέ τά ἐπακολουθήσαντα.

Οἱ «Ἐντολές» ζήσανε μέ τήν ἀρχική τους μορφή ὥς τόν Ἀπρίλη τοῦ 1943 καί μόνο στόν περιορισμένο χῶρο τῶν τέως δήμων Κτημενίων καί Δολόπων,* δηλαδή μόνο στό λίκνο τους — τό γιατί θά τό βροῦμε παρακάτω.

Τόν Ἀπρίλη τοῦ 1943 διαδέχτηκε τίς «Ἐντολές» ἡ «Ἐγκύκλιος» 4 τῆς ΠΕΦΦΕ τοῦ ΚΚΕ, ἡ ὁποία ἔβαλε σ' ἐφαρμογή τούς δυό Θεσμούς σ' δλο τόν ἀπελευθερωμένον ἀπ' τ' ἀντάρτικο χῶρο τῶν νομῶν Φθιώτιδας, Φωκίδας καί Εὐρυτανίας.

Στίς 8 Αὐγούστου τοῦ 1943 εἶδε τό φῶς τῆς ζωῆς στό Γαρδίκι Ὁμιλαίων ὁ «Κώδικας Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης γιά τή Στερεά Ἑλλάδα». Σάν τέτοιος, στήν ἀρχική του μορφή, δέν πρόκανε νά ἐφαρμοστεῖ. Γιατί τόν ἴδιο χρόνο ἀκριβῶς, στίς 10 Αὐγούστου, μπήκανε σέ ἰσχύ τά 15 ἄρθρα τῆς Ἀπόφασης 6 τοῦ «Κοινοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου Ἐθνικῶν Ὁμάδων Ἀνταρτῶν». Ἡ Ἀπό-

---

ὑπηρέτηση τῶν νομικά προσδιορισμένων συμφερόντων τῆς τάξης πού κυβερνάει κι ἐγκατάστησε καί τήν ἴδια τή δικαιοσύνη «της». Ὅτ' εἶναι ἐξαρτημένη καί δεμένη μάλιστα μέ τίς ἁλυσίδες τοῦ νομικοῦ ἐποικοδομήματος τοῦ ταξικοῦ καταστημένου, ὅτι τελεῖ ὑπό τίς ἀνάγκες τῆς τάξης της. Μέτρο της ὁ προδιαγραμμένος νόμος. Ἀλλά τό μέτρο τῆς τό δίνει ἡ νομοθετική ἐξουσία, πού συντίθεται ἀπό ἀντιπροσώπους — τουλάχιστο πού ἀποφασίζουνε — τῆς ἄρχουσας τάξης. Καί τόν εἰσάγει στή νομοθετική τό νόμο ἡ ἐκτελεστική, πού ἄν τυχόν δέν τῆς περάσει, διαλύει τό νομοθετικό σῶμα κι ἐπιβάλλει τή θέλησή της μέ Ἀναγκαστικούς Νόμους κ.τ.ρ. Τότε, γιά ποιά ἀνεξαρτησία, διαχωρισμό, διάκριση τῆς δικαστικῆς ἀπ' τήν ἐκτελεστική ὁ λόγος; Ἀέρας κοπανιστός καί στάχτη στά μάτια! Ἡ πράξη δέν ἔχει καμιά χρεία ἄλλων μαρτύρων ἐξόν ἀπ' τόν ἑαυτό της.

* Τό Δεκέμβρη 1942 περάσανε καί σέ ὁρισμένα χωριά τοῦ ὀρεινοῦ δυτικοῦ διαμερίσματος τοῦ νομοῦ Καρδίτσας, ἀλλά γιά λίγο χρόνο. Κεραυνοβόλα κι ὀργίλη ἐπέμβαση τοῦ Θεσσαλικοῦ Γραφείου τοῦ ΚΚΕ τίς ἐξοστράκισε σά λάθος. Σέ ἄλλο κεφάλαιο ἐκτενέστερα γιά τό ἐπεισόδιο τοῦτο καί τίς ἐπιπτώσεις του.

φαση 6 ἐξέτεινε τήν ἰσχύ τῶν Θεσμῶν καί στήν ἐπικράτεια τοῦ ΕΔΕΣ. Τήν ἀποδέχτηκε καί ἡ ΕΚΚΑ. Στόν ἐλεγχόμενο ἀπ' τό ΕΑΜ χῶρο ἔγινε ὑποχρεωτική μέ τήν ὑπαριθμόν 712 ἀπό 17-8-43 Διαταγή τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ. Ἡ Ἀπόφαση 6 ἔζησε λίγο, ὅσο καί τό ΚΓΣΑ.

Ἀπό τήν 1 Γενάρη 1944 τό Γενικό Στρατηγεῖο τοῦ ΕΛΑΣ ἔβαλε σ' ἐφαρμογή «Διατάξεις γιά τήν Αὐτοδιοίκηση καί Λαϊκή Δικαιοσύνη», τίς ὁποῖες τό ἄρθρο 1 τῆς ἀπό 13-3-44 Πράξης 4 τῆς ΠΕΕΑ ἐγκρίνει καί διατηρεῖ σέ ἰσχύ.*

—Ἡ «Ἐγκύκλιος 4» τῆς ΠΕΦΦΕ, στή συγκρότηση τῶν ὀργάνων ἁπλῶς ἀντίγραψε τίς «Ἐντολές» — τό κείμενό της δέ διασώθηκε, δυστυχῶς. Τίς ἐλάχιστες τροποποιήσεις θά τίς μνημονέψουμε ἀλλοῦ.

—Ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς: «Ἐκλογή καί συγκρότηση τῶν ὀργάνων».

«Ἄρθρο 7—Οἱ ἐπιτροπές συγκροτοῦνται ὅπως παρακάτω:

1) Ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας εἶναι 5μελής καί ἀποτελεῖται ἀπό 4 ταχτικά μέλη καί 3 ἀναπληρωματικά πού ἐκλέγει ὁ λαός καί ἕνα δημοτικό ἤ κοινοτικό σύμβουλο πού ἐκλέγει τό δημοτικό ἤ κοινοτικό Συμβούλιο.

2) Ἡ Σχολική Ἐπιτροπή εἶναι 5μελής καί ἀποτελεῖται ἀπό δύο ταχτικά μέλη καί δύο ἀναπληρωματικά πού ἐκλέγει ὁ λαός, ἕνα δημοτικό ἤ κοινοτικό σύμβουλο πού ἐκλέγει τό δημοτικό ἤ κοινοτικό συμβούλιο καί ἕνα δάσκαλο πού ἐκλέγουν οἱ δάσκαλοι τοῦ δήμου ἤ τῆς Κοινότητας. Κλπ.

3) Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἐπιτροπή εἶναι 4μελής καί ἀποτελεῖται ἀπό 2 μέλη ταχτικά καί δύο ἀναπληρωματικά πού ἐκλέγει ὁ λαός, ἕνα Δημοτικό ἤ Κοινοτικό Σύμβουλο πού ἐκλέγει τό δημοτικό ἤ κοινοτικό συμβούλιο καί ἕναν παπά πού ἐκλέγουν οἱ παπάδες τοῦ δήμου ἤ τῆς Κοιτητας. Κλπ.

4) Ἡ Ἐπιτροπή Κοινωνικῆς Πρόνοιας καί Ἐπισιτισμοῦ εἶναι 3μελής καί ἀποτελεῖται ἀπό 2 ταχτικά μέλη καί 2 ἀναπληρωματικά πού ἐκλέγει ὁ λαός καί ἕνα δημοτικό ἤ Κοινοτικό σύμβουλο.

5) Τό Τοπικό Λαϊκό Δικαστήριο εἶναι 5μελές καί ἀποτελεῖται ἀπό 4 ταχτικά μέλη καί 3 ἀναπληρωματικά πού ἐκλέγει ὁ λαός καί ἕνα δημοτικό ἤ Κοινο-

* Βλ. καί Πράξεις 12, 21 καί 46 τῆς ΠΕΕΑ — θά μιλήσουμε γι' αὐτές.

τικό συμβούλιο πού ἐκλέγει τό δημοτικό ἤ Κοινοτικό Συμβούλιο. Κλπ.

6) Τό Ἀναθεωρητικό Δικαστήριο** ἀποτελεῖται ἀπό πέντε (5) ταχτικά μέλη καί πέντε ἀναπληρωματικά πού τά ἐκλέγουν οἱ πρόεδροι τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων τῆς περιφέρειας τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ. Κλπ.

Ἄρθρο 8—... Ταχτικά μέλη ἐκλέγονται οἱ πρῶτοι σύμφωνα μέ τή σειρά ἐπιτυχίας τους. Τά ἀναπληρωματικά μέλη ὅλων τῶν διοικητικῶν καί δικαστικῶν ὀργάνων παίρνονται ἀπ' τούς πρώτους ἐπιλαχόντες κατά τίς ἐκλογές. Κλπ.

Ἡ παραίτηση ἤ ἀπόλυση οἱουδήποτε μέλους γιά νά εἶναι νόμιμη πρέπει νά εἶναι δικαιολογημένη μέ ἀπόφαση τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου. Κλπ.

Ἄρθρο 9—Μέσα σέ δυό μέρες ἀπ' τήν ἐκλογή τῶν ὀργάνων τῆς Αὐτοδιοίκησης, τά Δημοτικά ἤ Κοινοτικά Συμβούλια συγκροτοῦνται σέ Σῶμα. Ἐκλέγουν τό Δήμαρχο ἤ τόν Πρόεδρο... Σύγχρονα ὁρίζουν καί τό μέλος τους πού θά μετάσχει στή συγκρότηση καθεμιᾶς ἀπ' τίς Ἐπιτροπές Αὐτοδιοίκησης καί τοῦ Τοπικοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Ἐπίσης Σύγχρονα ἐκλέγουν τόν Πρόεδρό τους, Ταμία καί Γραμματέα τους καί τά ὑπόλοιπα ὄργανα Αὐτοδιοίκησης. Κλπ.*

Ποιά τά κοινά καί ποῦ οἱ διαφορές ἀνάμεσα στά δυό νομοθετήματα, φανερό.

Μολαταῦτα πρέπει νά ἐπισημάνουμε, ὅτι στόν «Κώδικα» Στεριᾶς:

— Ἀπαλείφεται ὁ προσδιορισμός «Λαϊκή» γιά τήν Αὐτοδιοίκηση.

— Ἀντικαθισταίνεται ὁ ὅρος «Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης» μέ τά «Δημοτικό» καί «Κοινοτικό Συμβούλιο» — ὅπως, ἄλλωστε, τό ξανασημειώσαμε αὐτό. Ἐπίσης τό «Ὑποεπιτροπή» μέ τό «Ἐπιτροπή» καί γιά τά ἄλλα ὄργανα.

— Καταργεῖται τό ὑποχρεωτικό στή διάταξη τῶν «Ἐντολῶν» πρόεδρος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου νά εἶναι ὁ πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης (τώρα Δημοτικοῦ ἤ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου), καθώς καί τό δυνητικό τῆς ταυτόσημης σύνθεσης τῶν δυό ὀργάνων. Καταργεῖται τό ἴδιο καί τό ὑποχρεωτικό ἐπικεφαλῆς

** Στή θέση τοῦ Τομεακοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου τῶν «Ἐντολῶν».

* Τοῦ κειμένου ἀκριβής μεταφορά ἀπό τήν ἔκδοση ἐξωτερικοῦ «Ἐθνική Ἀντίσταση», Συλλογή ἕκτη, Δεκέμβρης 1963, σ. 556 - 557, ὅπου καί μνεία ὅτι ὁ «Κώδικας» ἀναδημοσιεύεται ἀπό τό βιβλίο τοῦ Δ. Ι. Ζέπου «Λαϊκή Δικαιοσύνη εἰς τάς ἐλευθέρας περιοχάς τῆς ὑπό κατοχήν Ἑλλάδος», Ἀθήνα, 1945.

τῶν ἄλλων Ἐπιτροπῶν πιά νά εἶναι τό διορισμένο μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης (τώρα Δημοτικοῦ ἤ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου). Δημοκρατικότερο, ἀναμφίβολα, ἡ ἐκλογή τοῦ προέδρου — γιά τό Τοπικό Λαϊκό Δικαστήριο αὐτό μένει ἀπροσδιόριστο, ἀσαφές — στά «ὑπόλοιπα ὄργανα Αὐτοδιοίκησης» ἀπό τά μέλη τῶν τελευταίων. Ἐντούτοις ἔξω ἀπό τό πνεῦμα τῆς σχετικῆς διάταξης τῶν «Ἐντολῶν» καί τῆς ἐπιδίωξής της.

— Καθόσον ἀγνοεῖται ἡ Γενική Συνέλευση, καταργεῖται καί τό δικαίωμα τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ ν' ἀνακαλοῦνε (ἀπολύουνε) ἀμέσως ἕνα ἤ περισσότερα ἤ τό σύνολο τῶν μελῶν τῶν ὀργάνων τῆς Αὐτοδιοίκησης καί τοῦ Τοπικοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί θεσπίζεται προϋπόθεση τῆς ἀπόλυσης ἡ «δικαιολογημένη ἀπόφαση τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου», αἴρεται, συνεπῶς, ἡ λαϊκή ἀμεσότητα στήν κύρωση, ἄρα καί στήν ἀποτελεσματικότητα τοῦ πάγκοινου ἐλέγχου.

— Ἡ σύνθεση τοῦ νῦν Ἀναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου περιορίζεται σέ πέντε (ταχτικά) μέλη, ἐνῶ οἱ «Ἐντολές» θέλανε — κι ὄχι χωρίς λόγο — τή σύνθεση τοῦ Τομεακοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ἀπό τό σύνολο τῶν προέδρων τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων τῶν χωριῶν, πού ὑπαγόντουσαν στό δευτεροβάθμιο Λαϊκό Δικαστήριο.

— Ἡ «Ἀπόφασις 6»:

Τό Κοινόν Γενικόν Στρατηγεῖον συνελθόν σήμερον τήν 10ην Αὐγούστου 1943 καί συζητῆσαν ἐπί τοῦ θέματος τῆς Αὐτοδιοικήσεως εἰς τήν Ἐλευθέραν Ἑλλάδα — καί λαβόν ὑπ' ὄψει τήν ἀπό 10ης τρέχοντος κοινήν Διαταγήν τῶν Στρατηγοῦ* Ζέρβα καί Ἄρη Βελουχιώτη,

ἀποφασίζει:

. . . .

5) Εἰς ἕκαστον χωρίον ἤ πόλιν θά ἐκλέγωσιν** αἱ κάτωθι Λαϊκαί Ἐπιτροπαί καί ὑποεπιτροπαί:

ΛΑΪΚΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:... Οἱ ἐκλεγέντες διά τήν Λ. Διοικητικήν Ἐπιτροπήν, ἐντός 48 ὡρῶν ἀπό τῆς ἐκλογῆς των, συνέρχονται καί ἐκλέγουν τόν Πρόεδρον, τόν Ἀντιπρόεδρον, τόν Γραμματέα καί τούς — ὡς κά-

* Τό κείμενο τῆς «Ἀπόφασης 6» τό παίρνω ἀπ' τήν τριμηνιαία ἔκδοση τῆς Ἀθήνας «Ἱστορική Ἐπιθεώρηση», τεῦχος 3ον, Φεβρουάριος 1964, σ. 111-115. Ὑπάρχει καί στή Συλλογή ἕκτη τῆς ἔκδοσης ἐξωτερικοῦ «Ἐθνική Ἀντίσταση», 552-55, ἀναδημοσίευση ἀπό τό βιβλίο τοῦ Δ. Ζέπου, ὅπου ἀντί «τῶν Στρατηγοῦ» ἀναφέρεται τῶν «Στρατηγῶν», δηλ. ὁ βαθμός ἀποδίδεται καί στόν Ἄρη.

** Τό κείμενο λέγει ἐκλέγωσιν, προφανῶς τυπογραφικό λάθος, ἐνῶ τό τῆς «Ε.Α.» γράφει ἐκλεγῶσιν. Ἀνάμεσα στίς δυό δημοσιεύσεις τοῦ κειμένου ὑπάρχουνε κι ἄλλες μή οὐσιώδεις διαφορές — ὁπωσδήποτε τυπογραφικές.

τωθι — ἀντιπροσώπους των εἰς ἑκάστην Ὑποεπιτροπήν.

....

Οἱ τέως Πρόεδροι Κοινοτήτων, ὡς συναλλασσόμενοι μετά τῶν Ἀρχῶν τῆς Κυβερνήσεως Ἀθηνῶν (παραλαβή εἰδῶν Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, εἰδῶν μονοπωλείου κλπ) θά παραμείνουν ὡς τοιοῦτοι μή μετέχοντες εἰς τάς Ἐπιτροπάς.

Αἱ Ὑποεπιτροπαί ἐκλέγονται τήν ἀμέσως ἑπομένην Κυριακήν, κατά τόν αὐτόν ὡς ἄνω τρόπον καί εἶναι:

α) Οἰκονομική Ὑποεπιτροπή: Αὕτη, ἀποτελούμενη ἐκ 2 αἱρετῶν μελῶν καί 1 ἀντιπροσώπου τῆς Λ. Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, θά κλπ.

β) Σχολικοεκκλησιαστική Ὑποεπιτροπή: Αὕτη, ἀποτελουμένη ἐκ δύο αἱρετῶν μελῶν καί ἑνός ἀντιπροσώπου τῆς Λ. Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, θά ἐπιμελεῖται τῶν ἐσόδων καί μεριμνᾶ διά τήν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ Σχολείου καί τῆς Ἐκκλησίας. Μεριμνᾶ, ἐπίσης, διά τήν συγκέντρωσιν τῆς εἰς εἶδος ἤ χρῆμα ἀποζημιώσεως τῶν ἱερέων, βάσει τῶν ἰσχυουσῶν συμφωνιῶν κλπ.

γ) Ὑποεπιτροπή Ἀγροτικῆς Ἀσφαλείας: Καί αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ δύο αἱρετῶν μελῶν καί ἑνός ἀντιπροσώπου τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, εἰ δυνατόν ἄνω τῶν 40 ἐτῶν. Ἐπιβλέπει καί ἐλέγχει τούς ἀγροφύλακες καί ἐκδικάζει κατά Κυριακήν, τά τυχόν ἀγροτικά ἀδικήματα, ἐφ' ὅσον δέν ἐπιτυγχάνει συμβιβαστικάς λύσεις. Αἱ ποιναί, ἅς θά ἐπιβάλλη, θά ἔγκεινται εἰς τήν ἄμεσον ἀποζημίωσιν εἰς εἶδος τῶν παθόντων. Οἱ καθ' ὑποτροπήν σφάλλοντες θά παραπέμπονται εἰς τήν Δικαστικήν Ὑποεπιτροπήν.

δ) Δικαστική Ὑποεπιτροπή: Ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων (4) αἱρετῶν μελῶν καί ἑνός ἀντιπροσώπου τῆς Λ. Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἔχει καθῆκον νά ἐπιλύη, κατά τό δυνατόν διά συμβιβασμοῦ, πᾶσαν μεταξύ τῶν κατοίκων διαφοράν, δι' ἀποφάσεως, ἐκδιδομένης ἐν δημοσία συνεδριάσει. Ἐπιλαμβάνεται τῶν ὑποθέσεων, αἵτινες ἀνεφύησαν μετά τήν 27-4-41 καί αἵτινες δέν ἐξεδικάσθησαν εἰσέτι παρ' ἄλλων Δικαστηρίων, πλήν τῶν ἀγροτικῶν ἀδικημάτων, ὧν ἐπιλαμβάνεται ἡ ἁρμοδία Ὑποεπιτροπή, καί πλήν τῶν ἐγκλημάτων ἐσχάτης προδοσίας, ληστείας, φόνου ἀναιρέσεως, δολοφονίας, ζωοκλοπῆς καί καταχρήσεως ἐξουσίας παρά μελῶν τῶν διαφόρων Ἐπιτροπῶν καί Ὑποεπιτροπῶν, ἅτινα θά παραπέμπονται εἰς τά Στρατοδικεῖα... Ἐάν οἱ ἀντίδικοι ἀνήκουν εἰς δύο χωρία, τήν ὑπόθεσιν ἐκδικάζει μικτή Δικαστική Ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἐκ δύο μελῶν ἑκατέρας τῶν ἐνδιαφερομένων Κοινοτήτων καί τριῶν τοιούτων ἐκ τῆς πλη-

σιεστέρας πρός τόν κατηγορούμενον Κοινότητος...

Αἱ δικαστικαί Ὑποεπιτροπαί συνεδριάζουσι κατά 15θήμερον τακτικῶς, ἐκτάκτως δέ ὁσάκις παρίσταται ἀνάγκη. Αἱ παρά τούτων ἐπιβαλλόμεναι ποιναί εἶναι αἱ ἀποζημιώσεις τῶν ἀδικηθέντων - παθόντων. Ἐπιβάλλονται, ὅμως, καί πρόστιμα, ἅτινα κατατίθενται εἰς τήν Οἰκονομικήν Ὑποεπιτροπήν.*

Μέλη τῆς Δικαστικῆς Ὑποεπιτροπῆς ἐκλέγονται κατά προτίμησιν ἄτομα ἡλικίας ἄνω τῶν 50 ἐτῶν.

ε) Ὑποεπιτροπή Ἀσφαλείας καί Τάξεως: Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ δύο αἱρετῶν μελῶν καί ἑνός ἀντιπροσώπου τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Χρησιμοποιοῦσα πάντας τούς ἀπό 18 - 40 ἐτῶν ἄρρενας, συγκροτεῖ Πολιτοφυλακήν, ἐξ ἧς, ὁσάκις ἡ ἀνάγκη τό ἐπιβάλλει, ἐγκαθιστᾶ σκοπούς καί παρατηρητάς ἤ κροατάς ἀεροπλάνων, ἐκπέμπει περιπόλους διά τήν ἀσφάλειαν τοῦ χωρίου ἤ διαθέτει τούτους πρός ἐνίσχυσιν τυχόν ἐπιχειρούντων κατά τοῦ ἐχθροῦ ἀνταρτῶν μας.

Γενικῶς, ἐπιβάλλει καί ἐξασφαλίζει τήν ἀσφάλειαν, τήν καθαριότητα καί τήν τάξιν, μέ πλήρη ἀστυνομικά καθήκοντα.

Οὐδείς δύναται νά εἶναι μέλος πλειόνων τῆς μιᾶς Ὑποεπιτροπῆς.

6) Αἱ ἀποφάσεις τῶν Ἐπιτροπῶν καί Ὑποεπιτροπῶν δέον νά ἐκτελῶνται ἐντός τασσομένης ὑπ' αὐτῶν προθεσμίας. Οἱ παραβάται ἤ δυστροποῦντες θά παραπέμπονται εἰς τήν Δικαστικήν Ὑποεπιτροπήν, ἐν ἐπιμόνῳ δέ δυστροπίᾳ ἐξαναγκάζονται εἰς τήν ἐκτέλεσιν ὑπό μικτῶν ἐνόπλων ἀποσπασμάτων, συγκροτουμένων ὑπό τῶν ἐν τῇ περιοχῇ Τμημάτων. Κλπ.

7) Πρός ἐκδίκασιν τῶν αἰτήσεων ἀναθεωρήσεως συγκροτοῦνται κατά περιοχήν τέως Δήμου καί ἐν τῇ τέως πρωτευούσῃ του ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙ, συνεδριάζουσαι κτλ.

Αἱ Ἀναθεωρητικαί Ἐπιτροπαί συγκροτοῦνται ὡς ἑξῆς: Οἱ Πρόεδροι τῶν Δικαστικῶν Ὑποεπιτροπῶν τῶν χωρίων, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Προέδρου τῆς Λαϊκῆς* Δικαστικῆς Ὑποεπιτροπῆς τῆς πρωτευούσης τοῦ Δήμου, συνέρχονται εἰς πρώτην συνεδρίασιν τήν 1ην ἤ καί 2αν μετά τάς ἐκλογάς Κυριακήν καί διά κλήρου ὁρίζουσιν ἐννέα (9) ἐξ αὐτῶν, οἵτινες θά ἀποτελέσωσιν τήν Ἀναθεωρητικήν Ἐπιτροπήν...

* Στό κείμενο τῆς «Ι.Ε.» Ἐπιτροπήν, φανερό τυπογραφικό λάθος. Στό τῆς «Ε.Α.» ὀρθά γράφεται Ὑποεπιτροπήν.

* Μοναδική φορά σ' ὅλο τό κείμενο, πού ἡ Δικαστική Ὑποεπιτροπή (τό Δικαστήριο) ὀνομάζεται Λαϊκή.

Εἶτα ὁρίζονται αἱ Κυριακαί, καθ' ἅς θά συνεδριάζωσι καί ἐκλέγεται ὁ Γραμματεύς τῆς 'Αναθεωρητικῆς 'Επιτροπῆς. 'Ο Γραμματεύς δέον νά ἦ δικαστικός ὑπάλληλος, νομικός, ἤ ἕτερον κατάλληλον πρόσωπον, κλπ.... Οὗτος δέχεται τάς αἰτήσεις ἀναθεωρήσεως, συγκαλεῖ τά μέλη τῆς 'Αναθεωρητικῆς 'Επιτροπῆς διά τάς δικασίμους, μεριμνᾶ διά τάς κλήσεις τῶν διαδίκων, μαρτύρων κλπ, εἰσηγεῖται τάς ὑποθέσεις ἄνευ δικαιώματος ψήφου, κοινοποιεῖ τάς ἀποφάσεις καί ἐν γένει διεξάγει τήν ἀλληλογραφίαν καί πᾶσαν γραφικήν ἐργασίαν.

Ἡ διά κλήρου ἐκλεγεῖσα 'Αναθεωρητική 'Επιτροπή ἀσκεῖ τά καθήκοντά της ἐπί δίμηνον, μεθ' ὅ ἀντικαθίσταται πάρ' ἑτέρας, ἐκλεγομένης πάντοτε διά κλήρου.

. . . .

8) Εἰς μικρά χωρία δύνανται νά ἐκλεγῶσι μόνον μία Διοικητική Λαϊκή 'Επιτροπή συγκεντροῦσα τά καθήκοντα καί τῶν 'Υποεπιτροπῶν Δικαστικῆς καί 'Ασφαλείας καί τάξεως καί Οἰκονομική τοιαύτη συγκεντροῦσα τά καθήκοντα τῶν 'Υποεπιτροπῶν Σχολικοεκκλησιαστικῆς καί 'Αγροτικῆς 'Ασφαλείας.

. . . .

10) Μέχρις ἀναδείξεως τῶν νέων Λαϊκῶν 'Επιτροπῶν, αἱ ἀποφάσεις τῶν ἤδη ὑφισταμένων 'Οργάνων Αὐτοδιοικήσεως θά εἶναι ὑποχρεωτικαί δι' ἅπαντας τούς κατοίκους καί σεβασταί παρ' ὅλων τῶν 'Οργανώσεων.

. . . .

12) Πρός ἀντικατάστασιν μέλους 'Επιτροπῆς τινος ἤ καί ὁλοκλήρου τοιαύτης, δέον νά ὑποβληθῇ αἴτησις τῶν 50ο)ο τουλάχιστον τῶν κατοίκων, ὅτε ἐνεργοῦνται σχετικαί ἐκλογαί.

13) Αἱ διάφοροι 'Επιτροπαί καί 'Υποεπιτροπαί ὑποχρεοῦνται, ὅπως, ἐν γενικῇ συνελεύσει τῶν κατοίκων, γενομένην τήν τελευταίαν Κυριακήν ἑκάστου 2ου μηνός (ἀρτίου ἀρ.), λογοδοτῶσιν, ἐκθέτουσαι τά παρ' αὐτῶν πραχθέντα. 'Ομοίως, δύνανται νά θέτουν ὑπό συζήτησιν διάφορα σημαντικά ζητήματα.

14) Τά ἀξιώματα τῶν μελῶν τῶν Λαϊκῶν 'Επιτροπῶν καί 'Υποεπιτροπῶν εἶναι τιμητικά καί οὐδεμιᾶς ἀποζημιώσεως δικαιοῦνται τά μέλη ταῦτα.

15) Τά μέλη τῶν 'Επιτροπῶν καί 'Υποεπιτροπῶν δέον νά ἐκτελῶσι τά καθήκοντά των μετά πάσης δικαιοσύνης καί ἀμεροληψίας καί ἄνευ προσωπικῶν παθῶν, καθ' ὅσον πᾶσα ἄδικος ἤ ἀντικανονική ἐνέργεια θά θεωρῆται παράβασις κα-

θήκοντος καί κατάχρησις ἐξουσίας καί θά παραπέμπεται εἰς τά Στρατοδικεῖα.

Ἡ Ἀγγλική Στρατ. Ἀποστολή: ΚΡΙΣ Ἀντισυνταγματάρχης.
Ὁ ἀντιπ)πος τοῦ ΕΔΕΣ: Π. ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟΣ Συν)ρχης.
Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ΕΛΑΣ: ΣΤ. Γ. ΣΑΡΑΦΗΣ Ὑποστρατ.
Διά τήν ἀκρίβειαν
Κ. ΓΚΙΚΟΠΟΥΛΟΣ Ἀντισυντ)ρχης*
Παραλῆπται
Ἀγγλ. Στρ. Ἀποστολή—ΕΔΕΣ—ΕΛΑΣ—ΕΚΚΑ.

Παράθεσα ἐκτενή ἀποσπάσματα τῆς ἀπόφασης 6 — ἄν καί θά χρωστοῦσα, μᾶλλον, νά τή μεταφέρω ὁλόκληρη — γιατί πρόκειται γιά «οὐσιῶδες κείμενον», ἀπολύτως σύμφωνοι σ' αὐτό μέ τόν κ. Γκικόπουλο. Οὐσιῶδες, ὄχι ἀπό «συνταγματολογική» πλευρά του κάποια, ἀλλά, τό καθ' ἡμᾶς, ἀπό π ο λ ι τ ι κ ή. Σήμερα κι ἀπό

* Στό ἐνδιαφέρον δημοσίευμα τοῦ κ. Κ. Γκικόπουλου στήν ἔκδοση «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τεῦχος 3, 1964, σ. 108 - 115 (ὅπου περιέχεται καί τό κείμενο τῆς Ἀπόφασης) θά γίνει ἀναφορά καί θά ποῦμε κι ἐμεῖς τό λόγο μας καί σέ ἄλλο κεφάλαιο. Ἐδῶ, ὅμως, μᾶς χρειάζονται μερικά σημεῖα του, ὅπως:

«Κατά τήν 1ην καί 2αν Αὐγούστου 1943 μοί ἀνετέθη ἡ σύνταξις καί τῆς Ἀποφάσεως περί Αὐτοδιοικήσεως καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης».

«Κατά τήν 6ην ἤ 7ην Αὐγούστου — εἰς καθωρισμένην παγίως ἡμέραν τακτικῶν συνεδριάσεων τοῦ Κοινοῦ Γεν. Στρ/γείου — εἰσήγαγον τήν ἀπόφασιν ταύτην, ἥτις, ἐγκριθεῖσα καί ὑπογραφεῖσα...».

«Πρίν γίνη ἡ κοινοποίησις, ἐλήφθη μία διαταγή τῶν εὑρισκομένων εἰς κοινήν περιοδείαν εἰς Ἤπειρον Στρατηγοῦ Ζέρβα καί Ἄρη Βελουχιώτη ὑπό ἡμερομηνίαν 10.8.43, ἀναφερομένη εἰς παρόμοια θέματα καί ἐξ ἀβρότητος, ἴσως, προσετέθη ἐν ἀρχῇ τῆς Ἀποφάσεως ἡ φράσις «καί λαβόν ὑπ' ὄψει τήν ἀπό 10ης τρ. κοινήν Διαταγήν τῶν Στρατηγοῦ Ζέρβα καί Ἄρη Βελουχιώτη». Οὕτως, ἡ Ἀπόφασις ἐκοινοποιήθη μέ ἡμερομηνίαν, ὁμοίαν ἐκείνης τῆς Δ/γῆς, ἐνῶ εἶχεν ὑπογραφεῖ ἐνωρίτερον».

«Εἰς τήν ἀπόφασιν 6 τοῦ Κ.Γ.Σ. περιελήφθησαν, τό πρῶτον, διατάξεις, ὡς: ἡ Ἰσότης ἀνδρῶν καί γυναικῶν μέ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καί ἐκλέγεσθαι. Ἀφαίρεσις τοῦ δικαιώματος τούτου ἀπό τούς στρατιωτικούς. Ἀμοιβή τῶν ἱερέων οὐχί παρά τῶν ἀτόμων. Ἀπονομή δικαιοσύνης ἀπό αἱρετούς λαϊκούς δικαστάς. Δυνατότης ἀνακλήσεως τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῶν διαφόρων Ἐπιτροπῶν. Ἐπιδίωξις συμβιβασμῶν καί συνδιαλαγῆς τῶν ἀτόμων, ἀποφυγή ποινῶν κλπ. Διά τά μείζονος σημασίας ἀνομήματα προεβλέπετο παραπομπή τῶν ἐνόχων εἰς Στρατοδικεῖα».

«Ἡ Ἀπόφασις 6 ὑπῆρξε τό πρῶτον ἐπίσημον νομοθέτημα περί Αὐτοδιοικήσεως καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, μέ ὑποχρεωτικήν ἰσχύν εἰς ἅπασαν τήν τότε Ἐλευθέραν Ἑλλάδα τῶν περιοχῶν ΕΔΕΣ, ΕΛΑΣ καί ΕΚΚΑ.

Βάσει τῆς ἀποφάσεως 6 τοῦ Κ.Γ.Σ. ἐνηργήθησαν ἐκλογαί Ὀργάνων Αὐτοδιοικήσεως καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης εἰς ἑκατοντάδας Κοινοτήτων και Δήμων καί ἐξεδικάσθησαν πλεῖσται ὅσαι ὑποθέσεις. Εἶναι δέ ἀνακριβές τό ὅτι ἡ Ἀπόφασις 6 δέν ἐπρόφθασε νά ἐφαρμοσθῇ εἰς τάς περιοχάς τοῦ ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, διότι ἐμεσολάβησαν αἱ μεγάλαι ἐκκαθαριστικαί ἐπιχειρήσεις...».

ἱστορική, μέ τήν ἔννοια καί τοῦ διδάγματος πού μᾶς κατέλειψε — προπαντός!

Χρήσιμο βρίσκω νά κατατάξουμε τίς ἐπισημάνσεις μας σέ γενικές καί ἐπιμέρους.

ΟΙ ΓΕΝΙΚΕΣ:

Ἐπιβάλλονται, μέ τό σπαθί τους τῆς καταξίωσης στή ζωή, κι ἀναγνωρίζονται μέ τήν Ἀπόφαση 6 ἐπίσημα οἱ θεσμοί τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἀπό ὅλους τούς ἐπί σκηνῆς στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα παράγοντες, ἤτοι: ΕΑΜ—ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ, Ἐγγλέζους.

Αἴτημα τῶν καιρῶν, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἑαμικῆς, ἀκριβέστερα κομμουνιστικῆς, σύλληψης* καί στό περιεχόμενο καί στή μορφή τους — κι αὐτή ἡ ἀλήθεια σέ πεῖσμα κάποιων τινῶν μεθύστερων, ὅσο κι ἀνιστόρητων, προσπαθειῶν εἴτε γιά ἀποεαμοποίησή τους — οἱ δυό Θεσμοί ἐπεκτείνονται καί στίς ἐλεγχόμενες ἀπό τίς ἄλλες δυό ἀντιστασιακές Ὀργανώσεις, ΕΔΕΣ καί ΕΚΚΑ, περιοχές.

Σ' ἐφαρμογή τῆς Ἀπόφασης 6 πραγματοποιοῦνται οἱ πρῶτες γενικές σ' ὅλο τό χῶρο τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας, ἑαμικῆς καί μή, ἐκλογές νέων, λαοκρατικῶν, ὀργάνων — αὐτῶν πού πρόβλεπε ἡ Ἀπόφαση. Γιά τή Στερεά καί τή Θεσσαλία ἔχω προσωπική ἀντίληψη τοῦ γεγονότος διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν. Τά ὄργανα πού προκύψανε λειτουργήσανε κανονικά καί μ' ἐπιτυχία, κατά γενική ὁμολογία κι ἀναγνώριση. Μετά τή διάλυση τοῦ Κ.Γ.Σ., ἀρχές Ὀχτώβρη 1943, νέες γενικές ἐκλογές δέ γίνανε, τουλάχιστο στή Ρούμελη. Παραμείνανε στή θέση τους τά ἴδια λαϊκά ὄργανα, πού ξανα-

---

«Αἱ ἐλάχισται διατάξεις τῆς Ἀποφάσεως 6 ὑπῆρξαν πράγματι ἀτελεῖς ὡς Νόμοι. Ὑπῆρξαν, ὅμως, τόσον ἁπλαῖ καί νοηταί ἀπό τούς πάντας, σαφεῖς, ἐφαρμόσιμοι καί δίχως «παραθυράκια». Ἄνευ δέ τῆς παρεμβολῆς δικηγόρων ἡ ἀπονομή τῆς Δικαιοσύνης ἐγίνετο κατά τοιοῦτον τρόπον, ὅστις ἤγαγε τόν κ. Καστρινό εἰς τό νά γράφη διά μίαν διαδικασίαν πού παρηκολούθησε «μοῦ ἔφερε δάκρυα εἰς τούς ὀφθαλμούς, δάκρυα συγκινήσεως διά τό μεγαλεῖον ἑνός Λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπονέμει Δικαιοσύνην, τήν ἀξίαν τῶν Λαϊκῶν Δικαστῶν, δάκρυα ντροπῆς διά τούς ἐπαγγελματίας δικαστάς καί τούς «νομικούς» ὡσάν ἐμέ, τῶν «τακτικῶν ἀστικῶν Δικαστηρίων».

Γιά τούς λόγους τούτους ἡ Ἀπόφασις 6 τοῦ Κοινοῦ Γεν. Στρατηγείου τῶν Ἀνταρτῶν πρέπει νά θεωρῆται οὐσιῶδες κείμενον τοῦ ὁποίου αἱ ἀρχαί καί οἱ κανόνες ἐφηρμόσθησαν ἐπιτυχῶς».

* Ὁμολογεῖ κι ὁ Κρίς στό «Μῆλον τῆς Ἔριδος» γιά τό ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ὅτι «ἔδωσε πράγματα πού πρίν ποτέ δέν ἦσαν γνωστά... τοπικές Κυβερνήσεις, δικαστήρια... κοινοβουλευτικές συγκεντρώσεις... ἄνοιξε τό δρόμο στή δημιουργία ἑνός πράγματος πού οἱ Κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδος παραμέλησαν: ἕνα ὀργανωμένο κράτος στά Ἑλληνικά βουνά...».

πήρανε τίς ὀνομασίες, πού τούς εἶχε δώσει ἡ «Ἐγκύκλιος 4». Καί λειτουργήσανε, ὥς τήν 1-1-44, μέ βάση ἕνα «ρευστό» χράμα ἀπό τήν «Ἐγκύκλιο 4», τόν «Κώδικα» Στερεᾶς καί διατάξεις ἀπό τήν Ἀπόφαση 6. Κι αὐτό γιατί δημιουργήθηκε μιά κατάσταση «προσωρινότητας» μετά τή διάλυση τοῦ Κ.Γ.Σ. σχετικά μέ τό πρόβλημα. Ἡ μεσολάβηση τῆς Ἀπόφασης 6 ἀνάστειλε τή δεύτερη «καλλιτεχνική καί μπόλικη»* ἔκδοση τοῦ «Κώδικα», δέν ἐφοδιαστήκανε ὅλα τά χωριά μέ τίς διατάξεις του. Μετά ἄρχισε ἡ δουλειά τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ «Κώδικα» — καί σ' αὐτό τό μεταξύ ἡ κατάσταση «μπαλώθηκε» προπαντός μέ τή ζωντανή πρωτοβουλία κι αὐτενέργεια τῶν ἴδιων τῶν ὀργάνων. Γιαυτό κι ὁ λόγος γιά ρευστό χράμα.

Ἀποκλείεται ἡ γνωριμία τῶν συνταχτῶν ἤ, ἔστω, τοῦ συντάχτη τῆς Ἀπόφασης 6 μέ τό περιεχόμενο τοῦ «Κώδικα» Στερεᾶς πρίν ἀπό τήν κατάρτιση καί τή δημοσίευση τῆς Ἀπόφασης τοῦ ΚΓΣ. Συνακόλουθα καί ἡ ὁποιαδήποτε συσχέτιση τοῦ περιεχομένου τους μέ τήν ἔννοια ἐπίδρασης τοῦ «Κώδικα» στήν Ἀπόφαση. Τά δυό κείμενα καταρτιστήκανε ταυτόχρονα καί σέ ἐντελῶς διαφορετικούς χώρους κι ἀπό διαφορετικούς παράγοντες.

Ὅμως, ἡ ἀντιπαραβολή τῶν δυό νομοθετημάτων καί τά κοινά τους σημεῖα δέν ἀφήνουνε ἀμφιβολία γιά τόν ἴδιον καί τόν αὐτόν ἄξονά τους ὄχι μόνο στό πνεῦμα τους γενικά, ἀλλά καί στό συγκεκριμένο καί εἰδικό περιεχόμενό τους, καθώς ἐπίσης καί σέ λεπτομέρειες μορφῆς καί διάρθρωσης τῶν ὀργάνων πού συγκροτοῦνε. Περισσότερο κι ἀπό φανερή, κραυγαλέα ἀπό τά ἴδια τά δυό Ἔγγραφα ἡ κοινή τους προέλευση, ἡ αὐτή βάση.

Ποιά, λοιπόν, μπορεῖ νά ἦτανε ἡ μιά τους ἀφετηρία;

Κατά τήν ἀντίληψή μου:

α) Οἱ «Ἐντολές» καί ἡ «Ἐγκύκλιος», δηλαδή τά πρῶτα γραφτά θεμέλια, τά Ἔγγραφα πού φέρανε στή ζωή τούς δυό Θεσμούς — Δεκέμβρης 1942.

β) Ἡ «Ἐγκύκλιος 4» τῆς ΠΕΦΦΕ — Ἀπρίλης 1943 — πού ξεσήκωνε τό περιεχόμενο καί τή μορφή τῶν ἀμέσως παραπάνω καί πλάτυνε τήν ἐπικράτεια τῆς Λ.Α. καί Λ.Δ. στούς τρεῖς νο-

---

* Στήν ἔκδοση τοῦ «Κώδικα» ὑπῆρχε τό ἑξῆς εἰσαγωγικό:

«Σημείωση. Γιά γρήγορη κυκλοφορία καί γιά νά μπορέσει νά δουλέψει ἡ αὐτοδιοίκηση, κάνουμε τώρα μιά πρόχειρη ἐκτύπωση καί σέ λίγα ἀντίτυπα τοῦ Κώδικα Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Γιά λόγους τεχνικούς δέν μπορεῖ νά γίνει τώρα καλλιτεχνική καί μπόλικη ἔκδοση, πού αὐτό θά γίνει πολύ σύντομα καί θά κυκλοφορήσουν σέ κάθε χωριό 5 - 10 κομμάτια. Στήν ἄλλη ἔκδοση θά μπεῖ καί ἡ Εἰσηγητική Ἔκθεση γιά τό θεσμό τῆς Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης».

Αὐτή ἡ ἔκδοση δέν ἔγινε. Καί ἡ Εἰσηγητική Ἔκθεση δέ δημοσιεύτηκε ποτέ!

μούς τῆς Ρούμελης Φθιώτιδας, Φωκίδας, Εὐρυτανίας καί «ἐξ ἐπαγωγῆς» καί στήν ὀρεινή Αἰτωλοακαρνανία - Ναυπακτία, Τριχωνίδα. Καί

γ) Ἡ μέχρι τόν Αὔγουστο τοῦ 1943 πείρα ἀπό τήν πραχτική ἐφαρμογή, τή ρωμαλέα παρουσία, δράση κι ἀχτινοβολία τῶν Θεσμῶν, τό ἤδη κατεστημένο τους στή Ρούμελη. Κι ἰδιαίτερα στήν Εὐρυτανία. Προσθέτω αὐτό τό «ἰδιαίτερα στήν Εὐρυτανία», ὄχι μέ τήν ἔννοια πώς οἱ ἄλλοι νομοί ὑπολειπόντανε, ἀλλ' ἐπειδή τό καλοκαίρι τοῦ 1943 ἡ Εὐρυτανία εἶχε γίνει τό «σταυροδρόμι» ὅλων τῶν «ρευμάτων» τοῦ Βουνοῦ — ΕΑΜ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ, Βρετανικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς. Καί χῶρος «στάθμευσης», γιά μικρότερο ἤ περισσότερο χρονικό διάστημα, σημαινόντων παραγόντων — λ.χ. τοῦ Κρίς, τοῦ Π. Ραφτόπουλου, τοῦ Κ. Γκικόπουλου, τοῦ ἀντισυνταγματάρχη Βλάχου, ἐκπρόσωπου στό Καρπενήσι τῆς ΕΚΚΑ, καί πολλῶν ἄλλων. Ὅλοι τοῦτοι οἱ μή ἐαμικοί παράγοντες, θέλοντας καί μή στό κάτω - κάτω τῆς γραφῆς, ἀναπνέανε τή ζωή, τή δράση, τόν ἀγώνα τοῦ λαοῦ γύρω τους, πού ἀνελισσόντανε μέ «κανόνα δημοσίου βίου» τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη. Καί μόνο ζώντας στό σφύζον ἀπό τό αἷμα τῶν νέων Θεσμῶν περιβάλλον, ἐπηρεαζότανε, χώρια τό γεγονός, ὅτι χάνανε, γιά δικούς τους λόγους φυσικά, ἐπισταμένη παρατήρηση κι ἐξονυχιστική ἀνάλυση τῆς «Ἐαμοκρατίας».

Ἐάν, τώρα, στή μιά ἤ τήν ἄλλη περίπτωση — τοῦ «Κώδικα» ἤ τῆς Ἀπόφασης 6 — ἤ καί στίς δυό, δέν ὑπήρχανε «πάνω στό τραπέζι» τά στά α καί β σημεῖα πού λέμε ντοκουμέντα, τό γεγονός, πού ἐκτίθεται στό γ, δέ συνιστοῦσε μήπως τή ζωντανότερη παρουσία τους στή σκέψη καί τήν κατεύθυνση ἐκείνων πού καταπιαστήκανε, ξέχωρα, μέ τήν κατάρτιση οἱ μέν τοῦ ἑνός, οἱ δέ (εἴτε ὁ δέ) τῆς ἄλλης;

Ἄλλοι κοινοί παρανομαστές, πού θά καθορίζανε, τυχόν, τίς ὁμοιότητες, πού διαπιστώνονται στά δυό Κείμενα καί τά οὐκ ὀλίγα τους ταυτόσημα, ἀποκλείονται!* Καθόσον δέν ὑπήρξανε.

* Κανένας δέ θά εἶχε ἀντίρρηση νά δεχτεῖ, κι ἀκριβῶς στή βάση τῶν ὅσων στό σημεῖο γ, ὅτι σύντρεξε καί κάποια, ἐπικουρική, στή σκέψη τῶν συνταχτῶν τῆς Ἀπόφασης 6 ἐπίδραση τῆς πραγματικότητας, ἀπό ἄποψη λειτουργίας τῶν θεσμῶν, τήν ἐποχή ἐκείνη στό Περτούλι καί τά γύρω του. Γιά νά ἐκτιμηθεῖ, ὅμως, αὐτή ἡ τυχόν ἐπίδραση, ἄν εἶναι νά μιλᾶμε σοβαρά, μιά κι ἡ Ἱστορία ἄλλονε τρόπο συζήτησης μαζί της δέ σηκώνει, εἶναι ἀπαραίτητο νά ξέρουμε, στοιχειωδῶς ἐπιτέλους, τί ὑπῆρχε τότε ἐκεῖ ὅσον ἀφορᾶ τή λειτουργία τῆς Λ.Α. καί Λ.Δ. Καί δέν ἔχουμε μήτε κάποιο ντοκουμέντο, μήτε μαρτυρίες τοτινῶν παραγόντων τῆς περιοχῆς. Προσωπικά ἔχω βάση ἀμφιβολίας ἄν εἴχανε κάν τήν περίοδο ἐκείνη ἐφαρμοστεῖ ἐκεῖ οἱ θεσμοί. Κι ἡ βάση, οἱ λόγοι τῶν ἀμφιβολιῶν μου εἶναι τό γεγονός, πού τοῦ ἔχω προσωπική ἀντίληψη καί τό δηλώνω ἐνώπιον τῆς Ἱστορίας, ὅτι

Πλήν ἄν δεχτοῦμε — στήν πέμπτη δεκαετηρίδα τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα — ἐπιφοίτηση τοῦ 'Αγίου Πνεύματος, μάλιστα ταυτόχρονη, στό Γαρδίκι καί τό Περτούλι, καί σέ δόση ἰσόποση!...

Ἡ 'Απόφαση 6 ἔδωκε τό ἐ ν ι α ῖ ο — ὁσοδήποτε κι ἄν τήνε κρίνουμε λειψή κι ἀνέσωστη — τῶν δυό Θεσμῶν γιά ὅλες τίς ἀντιστασιακές ἐπικράτειες, γιά τό σύνολο τῆς 'Ελεύθερης 'Ελλάδας. Κι ἀνεξάρτητα ἀπ' τό ἄν ἔφτασε σ' ὅλους τούς χώρους τῆς τελευταίας. Κι ἀνεξάρτητα ἀπ' τό ἄν ἐφαρμόστηκε παντοῦ ἤ ὄχι. Σημασία ἔχει ἡ πολιτική πράξη πού ὑποδήλωνε.

Γιά πρώτη καί τελευταία φορά, δηλαδή μ ο ν α δ ι κ ή, ὅλοι οἱ δρῶντες, ἤ καί δυσσοδομοῦντες μερικοί, στήν 'Ελεύθερη 'Ελλάδα παράγοντες, ντόπιοι καί ξένοι, ἐαμικοί καί μή, κομμουνιστές, ἀρι-

---

ἡ Κομμουνιστική 'Οργάνωση Θεσσαλίας γιά ἀρκετό χρονικό διάστημα κράτησε μή θ ε τ ι κ ή στάση ἀπέναντι στούς δυό θεσμούς — κι ὄχι ἐπειδή «οὐδέν καλόν ἐκ Ναζαρέτ». Νά δεχτῶ, μολαταῦτα, ὅτι λειτουργούσανε οἱ θεσμοί στό Περτούλι καί τά γύρω του. Στήν περίπτωση τούτη, γιά ν' ἀξιολογήσουμε τήν τυχόν ἐπίδραση, πού λέμε, ὅσο πρέπει της κι ὄχι αὐθαίρετα, ἀνάγκη νά μή μᾶς διαφεύγει τό γεγονός, ὅτι ἡ ἐγκατάσταση τοῦ ΚΓΣΑ στό Περτούλι ἔγινε στό δεύτερο 10ήμερο 'Ιούλη 1943. «Οἱ ἐργασίες τοῦ ΚΓΣΑ ἄρχισαν στίς 18 'Ιουλίου» — Κ. Πυρομάγλου «'Ο Δούρειος Ἵππος» σ. 116. Κατά Γκικόπουλο, ἡ σύνταξη τῆς 'Απόφασης 6 τοῦ ἀνατέθηκε τήν 1η καί 2η Αὐγούστου. Λοιπόν, χρονικό διάστημα γιά γνωριμία, παρατήρηση, συνεπῶς κι ἐπίδραση τῆς γύρω ζωῆς, τό πολύ 20 μέρες. 'Εξάλλου, ὁ κ. Γκικόπουλος, πού διεκδικεῖ μ ό ν ο δι' ἑαυτόν τή σύλληψη περιεχομένου καί μορφῆς καί τήν κατάρτιση τῆς 'Απόφασης χωρίς καί νά μᾶς ἐξηγεῖ τήν ἐπί τῆς κεφαλῆς του ἐπιφοίτηση τοῦ 'Αγίου (ἤ τοῦ ΕΑΜικοῦ) Πνεύματος, στήν «'Ιστορική 'Επιθεώρηση» γράφει: «Παρά δέ τάς ἄλλας σοβαράς ἀπασχολήσεις μου, ἐντός 2-3 ἡμερῶν συνέταξα τήν 'Απόφασιν ταύτην. Κατά τήν σύνταξίν της, ο ὐ δ έ ν β ο ή θ η μ α ε ἶ χ ο ν· ὡ ς Ε Δ Ε Σ ί τ η ς δ έ, ἠ γ ν ό ο υ ν τ ί ἐ γ έ ν ε τ ο ε ἰ ς τ ή ν Ε Α Μ ο κ ρ α τ ο υ μ έ ν η ν Σ τ ε ρ ε ά ν» (ὑπογρ. δική μου). Τό «πρότυπο», τουτέστιν «κυρίως τό καθεστώς πού ἐπικρατοῦσε τήν ἐποχή ἐκείνη στή Θεσσαλία», οὔτε καί τό 1964 ἀκόμα πέρασε στό μυαλό τοῦ Γκικόπουλου πώς ὑπῆρχε καί τόν ἐπηρέασε. Κι ἀπό ὅ,τι προσπαθεῖ τώρα — O TEMPORA! O MORES! — ν' ἀποκολληθεῖ ὁ συνταγματάρχης μας, εἶναι ἀ κ ρ ι β ῶ ς ἐκεῖνο, τό ὁποῖο ἡ ἴδια ἡ δική του φράση ὡς γέρανοι τοῦ 'Ιβίκου προδίδει ὅτ' ὑπῆρχε στό κεφάλι του — «τί ἐγίνετο εἰς τήν ΕΑΜοκρατουμένην Στερεάν».

Κι ὅσο γιά τόν... διηγηματογράφο τῆς Συλλογῆς ἕκτης τῆς «Ε.Α.», πού ὀπτασιάζεται «πρότυπο» ἐκεῖ πού δέν ὑπῆρξε, πού πάει νά μᾶς πασάρει λαθροχειρία τῶν γεγονότων, δυό παρατηρήσεις: α) Δέν ἀποδεικνύει καί δέν κατοχυρώνει τόν ἰσχυρισμό του, καταγράφοντας τά γνωρίσματα πού συνιστούσανε τό «πρότυπο», πού ἐπικαλεῖται κι ἀντιπαραβάλλοντάς τα μέ αὐτό πού πρόκυψε ἀπό τό «πρότυπό» του, δηλαδή τίς διατάξεις τῆς 'Απόφασης 6 τοῦ ΚΓΣΑ. Ἔτσι, γιά νά πειστοῦμε κι οἱ Θωμάδες ὅτι δέν πρόκειται γιά «Θεσσαλόν νόμισμα» καί «Θεσσαλόν σόφισμα», ἀλλά γιά ἱστορία. Καί β) Ἡ Θεσσαλία, σάν Κομμουνιστική 'Οργάνωση, ὄχι μόνο δέν ἀντιμετώπισε στήν ὥρα του τό πρόβλημα, ὥστε νά εὐτυχήσει κάποιο πρότυπο, μά καί θεώρησε λάθος τή συγκεκριμένη λύση πού ἔδωκε κομμουνιστική ὀργάνωση τῆς γειτονικῆς της Ρούμελης.

στεροί, δημοκράτες, συντηρητικοί, ἀντιδραστικοί, ὑστερόβουλοι, ἀποικιοκράτες - ἰμπεριαλιστές, ΣΥΜΦΩΝΗΣΑΝΕ — τό γεγονός εἶναι γεγονός — μέ τήν Ἀπόφαση 6 τοῦ ΚΓΣΑ πάνω στό πλέον διαφιλονικούμενο — καί διεκδικούμενο ἐξολοκλήρου — «μῆλον τῆς Ἔριδος» — τήν ΕΞΟΥΣΙΑ.

Τή συμφωνία τούτη κατάταξέ τηνα ὁ εἰδικός ὅπου νομίζεις — ἐπί τοῦ πολιτικοῦ, ἐπί καθεστωτικοῦ τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας, ἐπί τίνος «ἐπί», ἀδιάφορο! Τό ἐνδιαφέρον εἶναι, νομίζω, τό γεγονός ὅτι, ὅπως μαρτυριέται ἀπό τό ἴδιο τό κείμενο τῆς Ἀπόφασης 6, ἡ συμφωνία συνάφτηκε στή βάση τῆς ἀναγνώρισης καί ἀποδοχῆς — κάνω, μήπως, λάθος; — λαογέννητων Θεσμῶν — ἄν «ἀλλεργική» τυχόν κατάστασή σου δέν σοῦ ἐπιτρέπει γεύση ὠμῆς ἀλήθειας καί τό ἄκουσμα «κομμουνιστικῆς ἐμπνεύσεως».

Μπορεῖ καί νά μοῦ εἰπωθεῖ πώς μεγαλοποιῶ, κάνω τήν τρίχα τριχιά ἤ προσπαθῶ νά βγάλω ἀπό τή μύγα ξύγκι. Μπορεῖ νά μοῦ βρεῖς, ἀναγνώστη «μικροσυμβάν» τή συμφωνία, ὅταν, μάλιστα, ὁλόκληρη συνωμοσία ἑνοῦ ὁλόκληρου Τσῶρτσιλ τήν ἐλλόχευε. Ὅμως, ἄν εἶσαι ὁ ἀναγνώστης μαρξιστής - λενινιστής, ἐπίτρεψέ μου νά σοῦ ξαναθυμίσω τοῦ Λένιν αὐτό πού κι ἀλλοῦ σοῦ τό εἶπα: «Γιά νά φτάσουμε στό μεγάλο πρέπει ν' ἀρχίσουμε ἀπό τό μικρό». Ἀνήκω σ' ἐκείνους πού πρεσβεύουνε ὅτι «τό ἄν τό σπεῖραν, ἀλλά δέ φύτρωσε!» Ὅτι ἡ Ἱστορία δέ διαπραγματεύεται μέ τό «ἐάν», ἀλλά διαλέγεται μόνο μέ τό «ὅ γέγονε». Ὅμως, ἔλα νά βγοῦμε γιά μιά μόνο στιγμή ἀπό τό χαραγμένο πιά κύκλο τῶν ὅσων ἐπακολουθήσανε τραγικῶν, ἄς γίνουμε γιά λίγο ρομαντικοί καί νά ὑποθέσουμε τίς ἐπιπτώσεις καί τίς προεκτάσεις ἀπό τήν μέχρι τέλους, ὥς τήν ἀπελευθέρωση ἐφαρμογή καί ἰσχύ τῆς συμφωνίας ἔστω καί ἐπί αὐτῶν τῶν ἀνεπαρχῶν διατάξεων τῆς Ἀπόφασης 6... Καθεστώς λαοκρατικῶν Θεσμῶν ἀναγνωρισμένο, καθολικό κι ἑδραιωμένο... Τί νομίζεις; — μήπως ἀπό μιά ριζούλα, ἄν δέν τῆς χαλάσεις τό πρωτοβλάσταρο, δέν εἶναι πού, μέ τόν καιρό του, γίνεται τό πλατάνι;

Μά τώρα, αὐτό πού μᾶς ἀπομένει καί τό ὀφείλουμε, εἶναι νά βγάλουμε τά πολιτικά μας διδάγματα:

α) Ὅταν μιά λύση ταυτίζεται μέ τήν ὀρθότητά της, ὁπότε καί τήνε συνακολουθεῖ ἐνθουσιώδης ἡ ἀποδοχή καί πραγμάτωσή της ἀπό τίς πλατιές λαϊκές δυνάμεις, ἐπιβάλλεται, ἔρχεται αὐτή ἡ στιγμή της, καί σ' ἐκείνους ἀκόμα τούς ἀντιπάλους της καί πολέμιους, πού ἐνδεχόμενα καί στ' ἄκουσμά της νά τούς ἔπιανε στήν ἀρχή ναυτία. Αὐτό 'ναι — καί μέ τό συμπάθιο σας γιά τήν κατήχηση — σύντροφοι καί συναγωνιστές, τό κουμπί.
Καί τότε καί τώρα καί μετά!

Καί β)' Μήν πετᾶς, μήν παραγνωρίζεις, μήν ὑποτιμᾶς καί τό «μικρό»* — «μάζευε κι ἄς εἶν' καί ρῶγες», τί «σταλαματιά, σταλαματιά, γεμίζ' ἡ στάμνα ἡ πλατιά!»

ΟΙ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ:

Σέ ἀντίθεση μέ τόν ταυτόχρονα γεννημένο «Κώδικα» Στερεᾶς, ἡ 'Απόφαση 6 υἱοθετεῖ καί τ ά στίς «'Εντολές»:

α) Τό χαρακτηρισμό ΛΑΪΚΗ γιά τήν Αὐτοδιοίκηση.

β) Τόν ὅρο ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ἀντί Δημοτικό ἤ Κοινοτικό Συμβούλιο, πού καθιερώνει ὁ «Κώδικας».

Ἔτσι στίς «Ἐντολές» Ἐ π ι τ ρ ο π ή Λ α ϊ κ ῆ ς Α ὐ τ ο δ ι ο ί κ η σ η ς, στήν 'Απόφαση 6 ΛΑΪΚΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. Ἡ ἐ ν ν ο ι ο λ ο γ ι κ ή διαφορά πρόδηλη, γιά ὁποιονε ξέρει λίγα σχετικά τοῦ εἴδους «γράμματα». Τό ἐρώτημα εἶναι: σκόπιμη, τήν εἴχανε συλλάβει οἱ συντάχτες τῆς 'Απόφασης τή διαφορά ο ὐ σ ί α ς, περιεχομένου ἀνάμεσα στόν πρῶτο καί τό δεύτερον ὁρισμό, συνεπῶς ἐν συνειδήσει τόν ἀλλάξανε τόν ἀρχικό ἤ γι' αὐτούς ἤτανε ἁπλή, ἀβασάνιστη, διαφορά διατύπωσης; Θυμήσου το τοῦτο τό ἐρώτημα, ἀναγνώστη. Καί

γ) τόν ὅρο Ὑ π ο ε π ι τ ρ ο π ή γιά ὅλα τ' ἄλλα ὄργανα.

Ἐνῶ ἀποκλείεται προγνωριμία τῆς 'Απόφασης μέ τόν «Κώδικα» Στερεᾶς, ἐνῶ ἀπό τά ἴδια τά πράγματα ἀποκλείεται «ξεσήκωμα διατάξεων τοῦ Γαρδικίου 'Ομιλαίων ἀπό τό Περτούλι, ἡ 'Απόφαση τοῦ ΚΓΣΑ ἐντούτοις διαρθρώνει συγκεντρωτικό πυραμιδικό σχῆμα ὡσάν κυριολεχτικά νά ἀντίγραψε τίς «Ἐντολές» εἴτε τήν «Ἐγκύκλιο 4» τῆς ΠΕΦΦΕ. Ἔτσι, τοποθετεῖ κι αὐτή ὑ π ο χ ρ ε ω τ ι κ ά ἕνα μέλος τῆς ΛΑΪΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της στή σύνθεση τῶν Ὑ π ο ε π ι τ ρ ο π ῶ ν της — ἄρθρ. 5. Δέν τό ορίζει, ὅμως, ἐπικεφαλῆς τῶν τελευταίων, ὅπως τό κάνουνε οἱ «Ἐντολές».

Θεσπίζει ὑποχρεωτικές ἀνά δίμηνο (οἱ «Ἐντολές» κάθε μήνα, οἱ «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. ΕΛΑΣ κάθε τρεῖς) τή γενική συνέλευση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ καί τή λογοδοσία σ' αὐτή τῶν ὀργάνων, καί δυνητική τή συζήτηση στό παλλαϊκό Σῶμα σημαντικῶν ζητημάτων — ἄρθρ. 13 — σ' ἀντίθεση μέ τόν «Κώδικα» Στερεᾶς πού

* «Μέ τρώει ἡ παλάμη μου», ὅπως λένε — θά σκάσω ἄν δέν τό πῶ: ἀπό μιά τέτοια ὑποτίμηση οἱ ἀριστεροί μας «χρονικό»γραφιάδες ἀγνοοῦνε τήν 'Απόφαση 6, ἀπό «ταξική» — μωρέ νά σοῦ πετόχει! — θεώρηση τῆς 'Ιστορίας, γιά ἀπό τό στενόκαρδο «πᾶς μή Ἕλλην, βάρβαρος»; — μέ τήν ἔννοια τοῦ τελευταίου, πού ἐπικράτησε μεταγενέστερα κι ὄχι μέ κείνη τοῦ καιροῦ τῆς φράσης, τή διάφορη, πού «βάρβαρος» σήμαινε ὁ μή ὁμιλῶν τήν ἑλληνική γλῶσσα.

κατάργησε τή θεμελιακή ἐτούτη γιά Λαϊκή Ἐξουσία ἀρχή.

Περιέχει διάταξη γιά τό ἄμεσο τῆς ἀνάκλησης (ἀντικατάσταση) «μέλους Ἐπιτροπῆς τινός ἤ καί ὁλοκλήρου τοιαύτης» ἀπό τό λαό, προσδιορίζοντας, ὅτι γι' αὐτό προϋποτίθεται αἴτηση «τῶν 50% τουλάχιστον τῶν κατοίκων ὅτε ἐνεργοῦνται σχετικαί ἐκλογαί» — ἄρθρο 12. (Κι ὄχι ἁπλῶς λαθαίνει, ἀλλά θά προκαλεῖ γέλια ὁ κ. Γκ. ὅταν ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ διάταξη τούτη «τό πρῶτον» περιλαβαίνεται στήν Ἀπόφαση 6 — ὁ κόσμος τό 'χε, τότε, τούμπανο κι ἀτός του τώρα τό θέλει του κρυφό καμάρι!)[1]

Καθιερώνει, ὅπως κι οἱ «Ἐντολές», τό τιμητικό καί ἄμισθο (ὄχι, ὅμως, καί τό ὑποχρεωτικό) τῆς ἀναδοχῆς εὐθύνης στά λαϊκά λειτουργήματα. Ἀποκλείει, ὅπως τό κάνουνε κι οἱ «Ἐντολές», ρητά τήν ἀμοιβή («οὐδεμιᾶς ἀποζημιώσεως»), ἐνῶ οἱ μεταγενέστερες «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. ΕΛΑΣ ἐπιτρέπουνε (ἄρθρο 33), δυνατότητα χορήγησης μισθοῦ ἤ ἀποζημίωσης.

Ἐνυπάρχει στήν Ἀπόφαση ἔμμεσα ἡ ἔννοια τῆς Γενικῆς Ἀρχῆς ὁσοναφορᾶ τή Λ. Διοικητική Ἐπιτροπή: «Τά καθήκοντα τῆς Λ. Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι τά αὐτά μέ τά τῶν τέως Κοινοτικῶν Συμβουλίων... ἐπί πλέον δέ ὁ διά τῶν παρά ταῖς Ὑποεπιτροπαῖς ἀντιπροσώπων, συντονισμός καί καθοδήγησις τοῦ ἔργου αὐτῶν» — ἄρθρ. 5. (ὑπογρ.δ.μ.).

Θά μποροῦσε νά εἰπωθεῖ μέ βεβαιότητα πλήρη, ὅτι καθορίζει τόν ἐφεξῆς ρόλο τῶν τέως Προέδρων Κοινοτήτων ἀκριβῶς μέ τόν τρόπο πού ἀντιμετώπισανε τό ἴδιο ζήτημα ἡ «Ἐπιτροπή Ἐπίλυσης» τῆς Κορίτσας τό 1941 καί ἡ «Ἐγκύκλιος» τοῦ Δεκέμβρη 1942. (Βλ. ἄρθρ. 5 τῆς Ἀπόφασης).

Παραδέχεται τή δυνατότητα γιά ὁρισμένες περιπτώσεις ταυτοπρόσωπης σύνθεσης Ἐκτελεστικοῦ Ὀργάνου καί Δικαστικοῦ. Ἔμμεσα, συνεπῶς, παραγνωρίζει τήν παλιά διάκριση ἐξουσιῶν καί συλλαμβάνει τήν ἑ ν ό τ η τ ά τους (ἄρθρ. 8) κι ἀποδεικνύει καί στό σημεῖο τοῦτο παράλληλη μέ τίς «Ἐντολές» κατεύθυνση.

Σ' ἀντίθεση μέ τίς «Ἐντολές»:

α) Ὑποβιβάζει τό Λαϊκό Δικαστήριο σέ «Δ ι κ α σ τ ι κ ή Ὑ π ο ε π ι τ ρ ο π ή». Κι ὅπως εἴδαμε, μόνο μιά φορά τήν ονομάζει Λ α ϊ κ ή.

β) Δίνει ἀτυχή, κατά τή γνώμη μου, ἐπωνυμία στό δευτεροβάθμιο Δικαστήριο («Τομεακό Λαϊκό Δικαστήριο» τῶν «Ἐντολῶν», «Ἀναθεωρητικό Δικαστήριο» κατά τόν «Κώδικα Στερεᾶς» καί κατά τίς μεταγενέστερες «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. ΕΛΑΣ) ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. Ὁ ὅρος Ἐ π ι τ ρ ο π ή — ἄλλη τελείως ἔννοια — θεωρῶ, ὅτι δέν ταιριάζει, μᾶλλον καί ἀπάδει, γιά Δικαστήριο. Δέν ὑποδηλώνει καί δέν ἐκφράζει ἐκεῖνο τό εἰδικό βάρος πού ἀπαιτεῖται κι ἀπό χρήση αἰώνων ἀπόχτησε ἡ ἔννοια Δικαστή-

ριο στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλωστε ἡ ζωή δέν υἱοθέτησε καί δέν ἀφομοίωσε οὔτε τό Δικαστική Ὑποεπιτροπή, οὔτε τό Ἀναθεωρητικαί Ἐπιτροπαί, ἀλλά τό Λαϊκό Δικαστήριο καί τό Ἀναθεωρητικό — ὁπωσδήποτε, ὅμως, τήν ἔννοια Δικαστήριο. Καί γ) Καταργεῖ τόν Λαϊκό Ἐπίτροπο. Αὐτό εἶναι μέσα στή λογική συνέπεια μιᾶς τέτοιας συμφωνίας καί μέ τούς δοσμένους — πέρ' ἀπ' τούς ἐαμικούς — συμβαλλόμενους. Τό γ ι α τ ί, ὁλοφάνερο, ἑρμηνεία περιττεύει.

Ὡς ἕνα βαθμό καί μόνο στό ἐπίπεδο τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ, ἀντικατασταίνει τόν Λ.Ε. μέ τόν Γραμματέα, στόν ὁποῖο ἐκχωρεῖ κι ὁρισμένες δικαιοδοσίες Εἰσαγγελέα ἤ Δημόσιου Κατήγορου.

(Ἐδῶ χρωστῶ νά ἐκφράσω τήν ἄποψή μου, ὅτι καί τά τρία γραφτά ντοκουμέντα — «Κώδικας» Στερεᾶς, Ἀπόφαση 6 τοῦ ΚΓΣΑ καί «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. ΕΛΑΣ — ὅσοναφορᾶ τόν Λ. Ἐπίτροπο (εἴτε Γραμματέα Ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς) ἀπομακρυνθήκανε εὐτύς ἐξαρχῆς παρασάγγες ἀπό ἐ κ ε ῖ ν ο ν πού τόνε νοήσανε καί τόνε θ ε λ ή σ α ν ε οἱ «Ἐντολές». Τόνε κάνανε πλειότερο εἰσαγγελέα καί κατήγορο κι ἐλάχιστα, ἴσως οὔτε κι ἐλάχιστα, Λ α ϊ κ ό Ἐπίτροπο Λ α ϊ κ ῆ ς Δικαιοσύνης στά πλαίσια Λ α ϊ κ ῆ ς Ἐξουσίας. Τό γεγονός, ὅτι τό φαινόμενο δέν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικότητά μας, στό δικό μας πρῶτο Λαϊκό Κράτος, εἶναι ἀχρείαστη παρηγοριά!...

Βλέπεις, ἐμεῖς ἀνόθευτος ἁπλός λαός τότε, ἀκριβέστερα κομμουνιστές τῶν πρώτων κι ἄδολων ἐνθουσιασμῶν, ἀπ' ἄ λ λ η ν ε ὀπτική γωνία πιάσαμε κ α ί τόν Λ. Ἐπίτροπο. Οἱ ἄ λ λ ο ι, ὄντας «εἰδικοί» εἴδανε, φαίνεται, τό ὅ λ ο πρόβλημα μέσα ἀπό τό πρίσμα τῆς εἰδικῆς κατάρτισής τους, προφανῶς κι ἐπαγγελματικῶν βιωμάτων).

Π ο ι έ ς οἱ ὁ μ ο ι ό τ η τ ε ς κ α ί π ο ι ά μ ε ρ ι κ ά ἄ λ λ α δ ι α φ ο ρ ε τ ι κ ά σ η μ ε ῖ α «Ἐ ν τ ο λ ῶ ν» κ ι Ἀ π ό φ α σ η ς 6 σ τ ό ν τ ο μ έ α τ ῆ ς Λ α ϊ κ ῆ ς Δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς.

Οἱ τ α υ τ ό τ η τ ε ς:

«Ἀπονομή δικαιοσύνης ἀπό αἱρετούς λαϊκούς δικαστάς» (Κ. Γκ.).*

Πρόταξη τοῦ σ υ μ β ι β α σ μ ο ῦ καί τῆς συνδιαλλαγῆς.*

Περιορισμός τῶν ποινῶν μ ό ν ο στήν ἀποζημίωση τοῦ παθόντα καί δυνητική ἡ ἐπιβολή καί προστίμου στό φταίχτη, μ' ἕνα λόγο «ἀποφυγή ποινῶν» (Κ. Γκ.).*

* Ἡ ἐκδοχή, ἡ γνώμη τοῦ κ. Γκ. πού διατυπώνει στό δημοσίευμά του ὅτι «Εἰς τήν Ἀπόφασιν 6 τοῦ Κ.Γ.Σ. περιελήφθησαν, τό πρῶτον, διατάξεις

Γιά τίς ἀγροζημιές ταυτόσημη ἡ διάταξη γιά τήν σέ εἶδος ἀποζημίωση.

«Διά τά μείζονος σημασίας ἀνομήματα προεβλέπετο παραπομπή τῶν ἐνόχων εἰς Στρατοδικεῖα». (Κ. Γκ.) * Καί τά δυό νομοθετήματα ἐξαιροῦνε ἀπό τήν ἁρμοδιότητα τῶν Λ. Δικαστηρίων τήν ἐσχάτη προδοσία, τή ληστεία, τό φόνο, τή δολοφονία, τή ζωοκλοπή (ἡ Ἀπόφαση ἐπιπλέον τήν ἀναίρεση καί τήν κατάχρηση ἐξουσίας), παραπέμποντας τίς περιπτώσεις αὐτές στά Στρατοδικεῖα. (Οἱ «Ἐντολές» στ' Ἀνταρτοδικεῖα).

Συγκροτοῦνε τά δευτεροβάθμια δικαστήρια ὅμοια ἀπό ἄποψη χώρου δικαιοδοσίας τους. Γιά τή συγκρότησή τους καί στίς δυό ἀντίστοιχες διατάξεις τῶν δυό Ἐγγράφων προβλέπεται σύγκληση τῶν Προέδρων τῶν πρωτοβάθμιων Λ. Δικαστηρίων τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς τοῦ δευτεροβάθμιου. Καί στίς μέν «Ἐντολές» τό τελευταῖο τό ἀποτελεῖ ἡ ὁλομέλεια, τό σύνολο τῶν Προέδρων τῶν Λ.Δ., στή δέ Ἀπόφαση ἐκλέγεται ἀπ' τήν ὁλομέλεια ἐννεαμελές ὄργανο.

(Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ συγκρότηση πού προβλέπεται ἀπό τήν Ἀπόφαση 6 εἶναι σχεδόν κατά τό διπλό εὐρύτερη ἀπό ἐκείνη τῶν ταχτικῶν μελῶν πού προσδιορίζουνε τόσο ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς — πέντε ταχτικά μέλη, ἄρθρο 69 — ὅσο κι οἱ «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. ΕΛΑΣ — πέντε, ἐπίσης, ταχτικά μέλη, ἄρθρο 38).

Στήν περίπτωση καταναγκαστικῆς ἐπιβολῆς ἀπόφασης, κι ἀπ' τά δυό ντοκουμέντα ἀνατίθεται αὐτή σέ Τμῆμα ἀνταρτῶν. (Οἱ «Ἐντολές» περιορίζουνε τή χρήση ἔνοπλης δύναμης, συνεπῶς βίας, μόνο γιά δικαστικές ἀποφάσεις. Ἡ Ἀπόφαση 6 τήν ἐπεχτείνει καί γιά τήν ἐπιβολή ἀποφάσεων τῶν ἄλλων ὀργάνων, ἄρθρο 6. Οἱ «Ἐντολές» σάν ἑνιαῖο νομοθέτημα, σάν σύνολο ἀρχῶν δημοσίου βίου οἰκοδομηθήκανε πάνω στή θεμελιακή σύλληψη τῆς παλλαϊκῆς — στά πλαίσια τοῦ χωριοῦ — ἀμεσότητας στήν Ἐξουσία καί μ' ἀκρογωνιαίους λίθους τήν ἀντίληψη τῆς δύναμης ἐπιβολῆς τῆς κοινῆς γνώμης καί τῆς ἀπό κάθε ἄποψη ἀποτελεσματικότητας τοῦ ἄμεσου λαϊκοῦ ἐλέγχου καί τῆς διαρκῶς παρούσας γενικῆς τῶν κατοίκων ἐγρήγορσης. Συνεπῶς, γιά τίς «Ἐντολές» ἦτανε ἀδιανόητη ἀπόφαση πού θά ἀπαιτοῦσε καταναγκαστική ἐπιβολή της, πολύ περισσότερο, μάλιστα, πού ἡ δικαιοδοσία τῶν ὀργάνων Λ. Αὐτοδιοίκησης προσδιοριζότανε στό νά δίνουνε λύσεις σέ θέματα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ χωριοῦ. Ἐπί τοῦ χωριοῦ βία; Καί πρός τί; Χωρίς νόημα! Δέν τήν ἤθελε τή λύση τό χωριό ἤ μιά μερίδα του,

---

ώς» καί οἱ παραπάνω, εἶναι λαθεμένη ὅσο κι ἐντελῶς ξένη πρός τήν ἱστορική ἀλήθεια. Τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾶ τή Λαϊκή Δικαιοσύνη τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀντίστασης, οἱ διατάξεις αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου πρωτοεμφανίζονται στίς «Ἐντολές», πού — «τό πρῶτον» — καθιδρύσανε το Θεσμό. Αὐτά γιά τήν ἀλήθεια.

μικρή ή μεγάλη; Γενική Συνέλευση, απόρριψη ή έγκριση τής λύσης, απόφαση πιά τής Γ.Σ., άμεση ανάκληση τοῦ ὀργάνου πού λάθεψε κτλ. Λαϊκή Ἐξουσία αὐτή καθαυτή εἶναι τό χωριό συγκροτημένο σέ Γενική Συνέλευση. Ἄλλωστε, ἀπ' ὅ,τι ξέρω, ποτέ δέν ἐμφανίστηκε ἀνάγκη νά ἐπιβληθεῖ καταναγκαστικά ἀπόφαση ὀργάνου Λ. Αὐτοδιοίκησης. Εἶχε, τότε, δημιουργηθεῖ ἕνα ἄλλο πνεῦμα στό δημόσιο βίο, πῶς κανένας νά τό περιγράψει, νά τό μεταδώσει σήμερα σ' ὅσους δέν τό ζήσανε; Πολύ δύσκολο!... Οἱ ἀποφάσεις, ὅμως, τῶν Λ. Δικαστηρίων ἀφορούσανε, ἐνδιαφέρανε προπαντός ἄτομα. Ἐνδεχόμενα, λίγα ἤ πολλά, νά δυστροπούσανε στήν ἀποδοχή τής δικαστικής ἀπόφασης).

ΤΑ ΟΥΣΙΩΔΗ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ:

Ἡ Ἀπόφαση 6 δέν ἀνακηρύχνει τό δωρεάν τής ἀπονομής τής Λ. Δικαιοσύνης. Γιά τόν πρῶτο βαθμό της, ἀγνοεῖ τό πρόβλημα, καμιά νύξη, ἐνῶ γιά τήν κατ' ἔφεση ἀπαιτεῖ γιά τήν κάθε αἴτηση ἀναθεώρησης «νά κατατίθεται τῷ Γραμματεῖ παράβολον ἐκ δρχ. 5.000» — ἄρθρ. 7.

Ἀφαιρεῖ ἀπό τήν ἁρμοδιότητα τής Δικαστικής Ἐπιτροπής της «τά τυχόν ἀγροτικά ἀδικήματα», ἐξόν ἀπό τά καθ' ὑποτροπή, καί τά ἐντάσσει στίς ἁρμοδιότητες τής Ὑποεπιτροπής Ἀγροτικής Ἀσφάλειας, μετατρέποντάς την α καί σέ δικαστήριο πού «ἐκδικάζει κατά Κυριακήν» — ἄρθρ. 5 - γ — καί διασπᾶ ἔτσι τήν ἑνότητα τοῦ δικαστικοῦ λειτουργήματος στό χωριό.

Δέν προσδιορίζει κανένα γνώμονα ἀπονομής τής Λ. Δικαιοσύνης κι οὔτε παράγοντες γιά τή διαμόρφωση δικαστικής κρίσης, δέ διαγράφει στοιχειώδη κάν ἀντίληψη ἔννοιας δικαιοκρισίας.

Γιά τήν περίπτωση πού οἱ ἀντίδικοι ἀνήκουνε σέ δυό χωριά, προβλέπει εἰδική σύνθεση «Δικαστικής Ἐπιτροπής». Οἱ «Ἐντολές» διαφορές αὐτοῦ τοῦ εἴδους τίς εἴχανε ὑπαγάγει στό δευτεροβάθμιο Δικαστήριο, πού δίκαζε κατά πρῶτο καί τελευταῖο βαθμό.

Δέν προνοεῖ γιά κανένα ὄργανο δικαιοδοσία κι ἁρμοδιότητα νά ἐπιλύνει τυχόν διαφορές ἀνάμεσα σέ χωριά κι ὄχι ἄτομα.

Περιορίζει τίς Ἀναθεωρητικές Ἐπιτροπές της μόνο στήν ὕστερ' ἀπό αἴτηση ἀναθεώρησης ἐκδίκαση ὑπόθεσης, ἐνῶ τό Τομεακό Λαϊκό Δικαστήριο τῶν «Ἐντολῶν» εἶχε ἁρμοδιότητα σ' ὁρισμένες περιπτώσεις νά δικάσει καί κατά πρῶτον, ἀλλά τελεσίδικα.

Περιορίζει τή θητεία τής κάθε φορά ἐκλεγόμενης ἐννεαμελοῦς Ἀναθεωρητικής Ἐπιτροπής «ἐπί δίμηνον». Τό μέτρο δημοκρατικό, ἐφόσον τό δευτεροβάθμιο δέ σύγκειται ἀπό τήν ὁλότητα τῶν Προέδρων τῶν πρωτοβάθμιων δικαστηρίων τής περιοχής. Ἀλλ' ἔχει καί τό εὐπαθές του σημεῖο, ὅτι μέ τή συχνόχρονη ἀντικατάσταση τῶν δικαστῶν ζημιώνεται ἡ ἀναγκαία συνέχεια στήν ἐποπτεία τοῦ χώ-

ρου καί τῶν ὑποθέσεών του, πού τήν ἐγγυᾶται περισσότερο μιά πιό μακρόχρονη διακονία τοῦ λειτουργήματος.

Ἄλλα μερικά.

Πραγματικά ἡ Ἀπόφαση 6 ἐπιβάλλει «τό πρῶτον» τήν ἰσότητα ἀντρῶν καί γυναικῶν στό πολιτικό δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καί ἐκλέγεσθαι μέ τό ἄρθρο της 3: «Δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καί ἐκλέγεσθαι ἔχουν πάντες οἱ κάτοικοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων, οἱ γεννηθέντες τό 1924 καί παλαιότερον».

Ἡ ἀμεροληψία, δηλαδή τό χρέος ἀπέναντι στήν Ἱστορία, ἐπιβάλλει, ἐντούτοις, νά μή λησμονηθεῖ ὅτι σύγκαιρα τό ἴδιο πράττει κι ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς μέ τό ἄρθρο του 8, ὅπου «...Δικαίωμα νά ἐκλέγουν καί νά ἐκλέγονται ἔχουν ὅλοι οἱ κάτοικοι, ἄντρες καί γυναῖκες, ἐφόσον ἔχουν κλείσει τά 17 χρόνια».

Ἀπό ἄποψη χρονολογίας οἱ δυό διατάξεις γεννηθήκανε δίδυμες — σέ ποιάνε δίνεις τά πρωτεῖα;

Ἡ Ἀπόφαση δέν ὁρίζει ἡμερομηνία ἔναρξης τῆς ἰσχύος της. Ἐξυπακούεται, συνεπῶς, σάν τέτοια ἡ 10η Αὐγούστου 1943.

Ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς, ἐγκρίνεται μέν στίς 8 Αὐγούστου, δυό μέρες νωρίτερα ἀπό τήν ὑπογραφή τῆς Ἀπόφασης 6, ἀλλά ὁρίζει ἡμερομηνία ἔναρξης τῆς ἰσχύος της τήν 15-8-43. Ἐννοεῖται στή Στερεά Ἑλλάδα μόνο.

Ἡ Ἀπόφαση 6 εἶναι ὑποχρεωτική γιά ὅλη τήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα, πού ἐλέγχουνε τό ΕΑΜ, ὁ ΕΔΕΣ, ἡ ΕΚΚΑ, ἄρα καί γιά τή Στερεά. Τά πῆρε, λοιπόν, τά πρωτοτόκια ἀπό τόν «Κώδικα»; Ὅμως, παρεμβάλλεται ἕνα ἄλλά — γιά τήν ἐπικράτεια τοῦ ΕΑΜ ἡ Ἀπόφαση 6 κοινοποιεῖται, μ' ἄλλα λόγια μπαίνει σέ ἰσχύ, μέ Διαταγή τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ πού φέρνει ἡμερομηνία 17-8-43, ὁπότε, βυζαντινολογώντας ἐλόγου μας ἐδωνά, ὁ «Κώδικας» θεωρητικά πρόλαβε νά ζήσει πρίν τήν Ἀπόφαση, στό χῶρο γιά τόν ὁποῖο κι εἶδε τό φῶς τῆς ζωῆς, δύο μέρες! Ἀλλά γιατί νά σπαζοκεφαλιάζουμε μέ «διαφορές στήθους» καί, προπαντός, χωρίς σημασία;

Παραχωρεῖ ἡ Ἀπόφαση τό δικαίωμα μόνο τοῦ ἐκλέγειν στούς ...«μέτοικους» - πυροπαθεῖς καί θύματα φασισμοῦ (ὄχι καί στούς παραθεριστές), πού καταφύγανε στά ἐλεύθερα χωριά. Μέτρο, νομίζω, ὀρθό. Νά μετάσχουνε στήν ἐκλογή ἐκείνων, πού θά ἐπιληφτοῦνε καί τῶν δικῶν τους προβλημάτων, μάλιστα! Ν' ἀναδειχτοῦνε στά ὄργανα ἑνός χωριοῦ, πού τοῦ ἀγνοοῦνε πρόσωπα καί πράγματα, προβλήματα καί ζητήματα, προφανῶς ἤθη κι ἔθιμα καί ζακόνια, μήτε σωστό θά 'τανε, μήτε χρήσιμο. Κι ἐπιπλέον θά ἤτανε κι ἀψυχολόγητο — «ἤρθαν τ' ἄγρια, νά διώξουν τά ἥμερα», θά τούς τό κόλλαγε ἀμέσως ὁ κόσμος, ἕνας κόσμος πού στό θέμα τοῦτο

τῆς διαχείρισης τῶν κοινῶν 6λέπει μέ μισό μάτι κι αὐτούς τούς σώγαμπρους στό χωριό, παρότι ἔχουνε μεταφέρει ἐκεῖ καί τά πολιτικά τους δικαιώματα.

Ἀποκλείοντας ἀπό τό δικαίωμα ψήφου — ἄρθρο 3 — δηλαδή τήν ἀνάμιξη στίς ἐκλογές κλπ. τῶν ἀξιωματικῶν κι ἀνταρτῶν «τῶν ἐνεργῶν Τμημάτων τῶν Ὀργανώσεων», ἡ Ἀπόφαση συναντᾶται* — «στό 6άθος» κι ἀνυποψίαστα — μέ τό πρόβλημα ἀπ' τήν ἀνάκυψη τοῦ ὁποίου (Βράχα — Κλειτσός) ἐμεῖς ξεκινήσαμε στήν ἀρχή μέ τούς συγκεκριμένους φόβους μας γιά «Τζαβελαίικο», καί, «ξετυλίγοντας τό κουβάρι», φτάσαμε στήν ἐννοιακή σύλληψη τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας καί τήν μορφῶν πού τῆς δώσαμε.*

Ἐξόν ἀπό τήν πρόνοια γιά πόλεις πάνω ἀπό 5.000 κάτοικους, ὅπου συγκροτεῖ Λαϊκές Διοικητικές Ἐπιτροπές καί ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ὀνομάζοντας τόν Πρόεδρό της Δήμαρχο — ἄρθρο 9 — ἡ Ἀπόφαση, ὅσοναφορᾶ τήν Αὐτοδιοίκηση δέν προβλέπει κανενός εἴδους δεύτερο καί τρίτο 6αθμό της. Δέν πάει πέρ' ἀπ' τό χωριό, ἀφήνοντάς το ἔτσι ξεκομμένο, ἀπομονωμένο, ἀσυντόνιστο μέ τόν ὑπόλοιπο κόσμο — τόν τέως Δῆμο λ.χ., τήν Ἐπαρχία, τό Νομό. Παράλειψη ἀπό τίς σοβαρότερες τῆς Ἀπόφασης. Ἀντίθετα, οἱ «Ἐντολές» συγκροτούσανε «Τομεακή Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης» στό χῶρο τοῦ τ. Δήμου καί «Ἕνωση Κοινοτήτων» στά ὅρια τοῦ Νομοῦ. Τήν ἴδια παράβλεψη τῆς Ἀπόφασης τήν ἀνακαλύπτεις καί στό συνομήλικό της «Κώδικα» γιά τή Στερεά. Οἱ 22 νομομαθεῖς του, γιά τήν Αὐτοδιοίκηση — ὅπως τήν ὀνομάσανε κουτσουρεύοντάς τηνα ἀπό τή «Λαϊκή» — δέν εἴδανε πέρ' ἀπ' τό Δημοτικό καί Κοινοτικό Συμβούλιο. Οἱ «Διατάξεις», ὅμως, τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ θεσπίζουνε Ἐπαρχιακή Συνέλευση — Ἐπαρχιακό Συμβούλιο καί Νομαρχιακή Συνέλευση — Νομαρχιακό Συμβούλιο. (ἄρθρα ἀπό 25 ἕως 31).

Ἡ Ἀπόφαση 6 συγχωνεύει σέ μιά τίς Ὑποεπιτροπές. Σχολική καί Ἐκκλησιαστική πού προβλέπανε οἱ «Ἐντολές» — καί προϋπήρχανε ξέχωρες καιροῦ τῶν καιρῶν! Στή Σχολικοεκκλησιαστική — μοῦ πιάνεται ἡ ἀνάσα κάθε φορά πού εἶναι νά γράψω τούτη τή...

* Τήν ἴδιαν ἐφαπτομένη ἤ παράλληλο ἔστω, μπορεῖς νά διαπιστώσεις καί στά ἄρθρα 11 τοῦ «Κώδικα» Στερεᾶς καί 34 τῶν «Διατάξεων» τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ.

** Τό ἄρθρο 10 τῶν «Διατάξεων» τοῦ Γ.Σ. ΕΛΑΣ παραχωρεῖ δικαίωμα συμμετοχῆς, ὡς ἐχόντων πιά δικαίωμα ψήφου, στίς Γενικές Συνελεύσεις τοῦ χωριοῦ στούς κληρικούς καί στρατιωτικούς, «ἔστω κι ἄν εἶναι σ' ἐνέργεια», ἀλλά γιά τούς τελευταίους δέ διασαφηνίζει ἄν ἐννοεῖ μόνο τούς συχωριανούς καί συνδημότες, ὅπως καί τό ὀρθό. Μέ τό ἀμέσως ἑπόμενο ἄρθρο και τή διατύπωσή του: «Δικαίωμα ψήφου ἔχουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες κάτοικοι (... καί στρατιωτικοί ἔστω καί σ' ἐνέργεια) κλπ.», ἡ ἀσάφεια δέν γίνεται λιγότερη, νομίζω.

σκωληκομερμηγκότρυπα — Ὑποεπιτροπή της δέν ἄφησε θέση γιά δάσκαλο καί παπά. Καί μέ τήν εὐκαιρία: ἐκεῖνο τοῦ κ. Γκ., ὅτι «τό πρῶτον» ἡ Ἀπόφαση 6 διαλαβαίνει διάταξη γιά τήν «ἀμοιβή τῶν ἱερέων οὐχί παρά τῶν ἀτόμων», καί πάλιν «κατόπιν ἑορτῆς ἥκεις»! Καί... καταϊδρωμένος, ὅπως λένε στό χωριό μου. «Μεριμνᾶ ἐπίσης, διά τήν συγκέντρωσιν τῆς εἰς εἶδος ἤ χρῆμα ἀποζημιώσεως τῶν ἱερέων, βάσει τῶν ἰσχυουσῶν συμφωνιῶν, παραπέμπουσα τούς δυστροπούντας εἰς τήν Δικαστικήν Ὑποεπιτροπήν», ὁρίζει ἡ σχετική διάταξη τῆς Ἀπόφασης. Τό «μεριμνᾶ» δέ νομίζω, ὅτι ἐννοιολογεῖ τό ὁπωσδήποτε ὑποχρεωτικό, ἀλλά, μᾶλλον, τό δυνητικό. Τό ἴδιο τοῦτο δυνητικό μέτρο περιλάβαινε ἡ «Ἐγκύκλιος», συνταγμένη ὀχτώ μῆνες πρίν ἀπ' τήν Ἀπόφαση, στίς ὁδηγίες της γιά τήν Ἐκκλησιαστική Ὑποεπιτροπή: νά φροντίζει, ἀκριβέστερα ν' ἀναλάβει, «στό βαθμό πού οἱ συνθῆκες τοῦ δοσμένου χωριοῦ τό ἐπιτρέπουνε κι ἄν δέν πρόκειται γιά μεμονωμένες περιπτώσεις, ἀλλά κατάσταση πού πῆρε χαραχτήρα προβλήματος στίς σχέσεις ἀνάμεσα στόν ἐφημέριο καί τούς ἐνορίτες του», τή συγκέντρωση τοῦ «δίχιου» τοῦ παπᾶ. Ὅσο γιά τήν παραπομπή τῶν τυχόν κακοπληρωτάδων τοῦ παπᾶ τους σέ δίκη, ἡ διάταξη τά μέγιστα ἀψυχολόγητη, κατά τή γνώμη μου, καί μόνο ἄγνοια τοῦ χωριοῦ καί τῆς ψυχολογίας τοῦ χωρικοῦ μποροῦσε νά ἐπιτρέψει τή σύλληψη παρόμοιου μέτρου, πού θά πλήγωνε, τό λιγότερο, τίς ψυχικές σχέσεις παπᾶ κι ἐνορίτη. «Κολάζεται» ὁ χωρικός — κι αὐτό τόν βασανίζει στήν ψυχή του — νά πάρει «κοινωνιά» ἀπ' τό χέρι τοῦ παπᾶ πού ἐξαιτίας του «σύρθηκε στόν Κατῆ». Δέν περιποιεῖ τιμή γιά τό χωρικό νά κάθεται στό σκαμνί τοῦ κατηγορουμένου. Χαραχτηριστικές γι' αὐτό εἶναι δυό λαϊκές ἐκεῖ πάνω φράσεις, πού πήρανε θέση παροιμίας: «Θά σέ πάω στόν Κατῆ» —ἀπειλή δηλωτική, ὅτι «θά σέ ταπεινώσω, θά σέ κάμω ρεζίλι - σουργούνι - δημόσια». Ἡ ἄλλη: «κρέμασε τήν κάπα του στά δικαστήρια», πού σημαίνει ἀπώλετο ὁ ἄνθρωπος, ἔγινε ρεζίλης καί ρεντίκολο κλπ. Αὐτή ἡ ψυχολογία στάθηκε, χωρίς ἀμφιβολία καί μιά ἀπό τίς πρῶτες αἰτίες τῆς δικομανίας —γιά ψύλλου πήδημα!— πού μάστιζε προπολεμικά λ.χ. τόν Εὐρυτάνα: τό πεῖσμα νά πάρει ἠθική ἐκδίκηση —«τό χάκι μου»— «σέρνοντας στά δικαστήρια» τόν «ὀχτρό» του! Γιατί τό ὑλικό διάφορο τοῦ μηνυτῆ, ζήτημα νά ἰσοφάριζε, δέ λέω ξεπερνοῦσε, τή χασούρα του, τρέχοντας στά Πταισματοδικεῖα καί τά Πλημμελειοδικεῖα. Αὐτή ἡ ἴδια ψυχολογία ὑπῆρξε, ὅπως πιστεύω, κι ἕνας ἀπ' τούς βασικότερους λόγους, πού κάνανε νά βρεῖ τέτοια πλατιά λαϊκή ἀποδοχή καί τόση στή ζωή δικαίωση —μέσα σ' ἄλλο κλίμα δημοσίου βίου— ἡ ἀρχή τοῦ συμβιβασμοῦ, πού ἀνήγαγε σέ κανόνα της ἡ Λ. Δικαιοσύνη. Γλύτωσε τήν ψυχή τοῦ χωρικοῦ κι ἀπ' τήν ταπείνωση τῆς καταδίκης κι ἀπό τό ἐνδεχόμενο τύψεων τοῦ μηνυ-

τῇ. Καί προπαντός ἀπ' τήν ψυχοδόρα «ἔχτρητα», πού ὄχι σπάνια χάλαγε ἀκόμα καί συνοικέσια, κι ἔρωτα, ἴσως. (Συγνώμη, πού κι ἐδῶ... ξωκείλαμε κομμάτι!).

—Ἀντί τῆς μιᾶς κι ἑνιαίας Ὑποεπιτροπῆς Λαϊκῆς Ἀσφάλειας, πού ὁρίζανε οἱ «Ἐντολές», ἡ Ἀπόφαση ἱδρύει δυό χωριστές Ὑποεπιτροπές. Ἀγροτικῆς Ἀσφάλειας τή μιά, Ἀσφάλειας καί Τάξεως, τήν ἄλλη. Ὄχι ἁπλῶς... πολυτέλεια γιά τό χωριό, μά, τό κυριότερο, διχοτόμηση λειτουργήματος, πού τοῦ χρειαζότανε ἑνότητα ἐποπτείας.

— Συγκροτεῖ νέο ὄργανο, τήν Οἰκονομική Ὑποεπιτροπή, μέ δικαιοδοσία τή διαχείριση τῆς κοινοτικῆς περιουσίας — «καί ἐν γένει τό οἰκονομικόν ζήτημα (δάση, βοσκές, ἐπιχειρήσεις κλπ.)». Ἡ διάταξη συγκρούεται μέ τήν ἔννοια τῶν καθηκόντων τῶν τέως Κοινοτικῶν Συμβουλίων, πού ἀμέσως παραπάνω προσδιόρισε ἡ Ἀπόφαση γιά τή Λ.Δ. Ἐπιτροπή. Κι ἀφαιρώντας ἀπ' τήν τελευταία τήν οὐσιωδέστερη ἀπ' τίς δικαιοδοσίες της, ποιά δύναμη τῆς ἀφήνει καί ποιά ἄλλα πραγματικά διοικητικά καθήκοντα; Τήν τήρηση, μήπως, τῶν Ληξιαρχικῶν βιβλίων; Καί δέν ἀναιρεῖται ἐδῶ, τουλάχιστο σέ μέγα καί οὐσιώδη βαθμό, ἡ ΛΑΪΚΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ἔννοια πού ἐξυπακούεται στό πρόσωπο τῆς ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, κεντρικοῦ καί πρώτου τῇ τάξει ὀργάνου τῆς Αὐτοδιοίκησης στό χωριό;

— Καταργεῖ τήν Ἐπισιτιστική Ὑποεπιτροπή, προϊόν ζωτικότατης ἀνάγκης προτοῦ κάν γίνει σύλληψη κι ἐμφάνιση τῶν δυό Θεσμῶν, ὁρίζοντας γιά τήν Οἰκονομική Ὑποεπιτροπή: «Ὁμοίως, αὕτη θά ἀσχολεῖται καί μέ τάς ἐπισιτιστικάς ἀνάγκας τῶν κατοίκων» — κι αὐτό εἶναι ὅλο κι ὅλο γιά τό πρόβλημα τοῦ ψωμιοῦ καί τ' ἁλατιοῦ τοῦ λαοῦ! Μέτρο ἀψυχολόγητο ἡ κατάργηση τῆς Ἐπισιτιστικῆς Ὑποεπιτροπῆς κι ἀρκετά ἀσύνετο ἀκόμα καί γιά τήν περίοδο τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1943, πού ἀπ' τή θλιβερή «Ἑλληνική Πολιτεία» σχεδόν τίποτε δέν ἤτανε νά διεκδικήσεις καί οἱ ἐπισιτιστικές ἀνάγκες τῶν ἐλεύθερων ὀρεινῶν περιοχῶν βασικά ἀντιμετωπιζόντανε «ἐκ τῶν ἐνόντων» κι ἐγχωρίων.

Ὅλες οἱ παραλείψεις, ἀνεπάρκειες, ἀτέλειες, ὅλα τά τυχόν «μεῖον», πού θά ἤθελες νά τῆς βρεῖς, καθόλου δέ σημαίνει, ὅτι ἀφαιροῦνε ἀπό τήν Ἀπόφαση τή βασική της σπουδαιότητα — ἐξυπακούεται: γιά τό δοσμένο καιρό της, τίς συγκεκριμένες τοτινές πολιτικές κι ἄλλες σχέσεις τῶν τριῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων, τίς ὑπαρκτές δυσχέρειες, τίς καχυποψίες καί τούς φανατισμούς, τήν ἀρνητική στάση τοῦ Ζέρβα γιά τό ΚΓΣΑ*, τίς ἀσταμάτητες δολοπλο-

* Κ. Πυρομάγλου: «Ἀπό τήν συζήτησι (ἐννοεῖ μέ τόν Ζέρβα) διεπίστωσα ὅτι οἱ γνῶμες μας πάνω στήν χρησιμότητα καί τό ρόλο τοῦ ΚΓΣΑ δέν συνέπιπταν. Ὁ στρατηγός Ζέρβας ἦταν ἀντίθετος μέ τό σχηματισμό του» «Ὁ Δούρειος Ἵππος» σ. 104.

κίες Ἐγγλέζων, Καΐρου καί τινων ἄλλων οὐκ ὀλίγων.

Παραλληλίσαμε τήν Ἀπόφαση 6 μέ τίς «Ἐντολές» ἤ κι ἀντίστροφα, ἄν θέλει νά τό πάρει ὁ ἀναγνώστης. Τό γιατί δ ῆ λ ο ν. Ἐπισημάναμε καί τά κοινά τους καί τά μή κι ὑπογραμμίζουμε ἐδῶ, ὅτι ἡ θεμελιακή διαφορά τους ὑπῆρξε ἡ ἐπιδίωξη, ἡ κ α τ ε ύ θ υ ν σ η. Οἱ «Ἐντολές» ἐγκαθιδρύουνε Λαϊκή Ἐξουσία - Λαοκρατία, ὅπως εἶχ' ἐπικρατήσει νά λέγεται. Ἡ Ἀπόφαση σκοπεύει τήν ἀντιμετώπιση ἄμεσων διοικητικῶν ἀναγκῶν καί χρείας ἀπονομῆς Δικαιοσύνης στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ὅπως, ἄλλωστε, τό λέγει κι ὁ κ. Γκ. «Ὁ σκοπός μας ἦτο νά θέσωμεν τότε ἐπειγόντως βασικούς καί γενικούς τινας κανόνας διά τήν λειτουργίαν τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί τῆς Αὐτοδιοικήσεως εἰς περιοχάς, ὅπου δέν ὑπῆρχε Κράτος μέ Διοικητικάς καί Δικαστικάς Ἀρχάς».

Μιά «λεπτομέρεια», ἐντούτοις, διέλαθε τοῦ κ. Γκικοπούλου, νά μέ συγχωρεῖ πού τοῦ τή θυμίζω: Ὑπῆρχε τό κ α θ ε σ τ ώ ς Λ. Αὐτοδιοίκησης καί Λ. Δικαιοσύνης, στήν «ΕΑΜοκρατουμένην Στερεάν» τουλάχιστο, πού τόσο «ἠγνόει», ὥστε νά δεχτεῖ ἑαμικές ὁρολογίες, ὅπως Λαϊκή Ἐπιτροπή καί Λαϊκή Δικαιοσύνη. Δίχως τοῦτο τό προηγούμενο τῆς ὕπαρξης ἤδη κάποιωνε Διοικητικῶν καί Δικαστικῶν Ἀρχῶν, ἀμφιβάλλω ἄν ποτέ περνούσανε κάν στό κεφάλι τῆς παίδευσης, νοοτροπίας, πεποιθήσεων ἐκείνης τῆς στιγμῆς καί βιωμάτων ἐπαγγελματικῶν τοῦ κ. Γκ., καί σάν ἑλληνικές λέξεις: Πολύ περισσότερο δέ σάν ἔ ν ν ο ι ε ς ἐξουσίας.

Κ α ί ἡ Ἀ π ό φ α σ η 6 — ποιά τά στοιχεῖα της ὅτι στάθηκε παράγοντας, δημιουργός νέας κάποιας κατάστασης;

Μή μᾶς διαφεύγει: «Ἡ Ἀπόφαση 6 ὑπῆρξε τό πρῶτον ἐπίσημον νομοθέτημα περί Αὐτοδιοικήσεως καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, μ έ ὑ π ο χ ρ ε ω τ ι κ ή ν ἰ σ χ ύ ν ε ἰ ς ἅ π α σ α ν τ ή ν τ ό τ ε Ἐ λ ε υ θ έ ρ α ν Ἑ λ λ ά δ α τ ῶ ν π ε ρ ι ο χ ῶ ν ΕΔΕΣ, ΕΛΑΣ, κ α ί ΕΚΚΑ». (ὑπογρ.δ.μ.)!

Αὐτή ἡ μαρτυρία τοῦ κ. Γκ., τό γεγονός πού πιστοποιεῖ, ἀφεαυτοῦ συνιστᾶ νέα κατάσταση — ἤ κάνω λάθος μήπως;

Μεταφέροντας «μέ ὑποχρεωτικήν ἰσχύν» τούς Θεσμούς καί σέ μή ἑαμικές περιοχές, δημιουργεῖ νέα κατάσταση σ' αὐτές καί στό δημόσιο βίο τῶν κατοίκων τους.

Νέο ἀποτελεῖ καί τό ὅτι ἐπιβάλλει τούς Θεσμούς ἀποδεχτούς καί τούς συμβιβάζει — ἔστω καί πρόσκαιρα, ἄν θές, ἔστω κι ἁπλῶς ἀνεκτούς — καί σέ πνεύματα, πού ὄχι μόνο δέ συμμεριζόντανε, ἀλλά σέ πολλές περιπτώσεις ἦσανε κι ἐχθρικά κι ἀντίμαχα μέ τίς ἑαμικές θεωρήσεις γιά τό ρόλο τοῦ λαοῦ στήν ἐξουσία καί γιά «λαοκρατίες»!

Σ' ἐφαρμογή τοῦ ἄρθρου 1 τῆς Ἀπόφασης «Τά Ὄργανα τῆς Αὐτοδιοικήσεως ἐκλέγονται ἀ π ε υ θ ε ί α ς ὑπό τοῦ Λαοῦ δι' ἐ-

λευθέρων ἐκλογῶν πλειοψηφικοῦ συστήματος κλπ.» καί τοῦ ἄρθρου 2. Αἱ ἐκλογαί αὗται δέον νά ἐνεργηθῶσιν ἀπό τοῦδε καί μέχρι τῆς 30ῆς Σεπτεμβρίου τό βραδύτερον», τωόντι γινήκανε οἱ ἐκλογές. Οἱ μόνες γενικές «εἰς ἅπασαν τήν τότε Ἐλευθέραν Ἑλλάδα» σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς Κατοχῆς καί τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης. Τωόντι ἀναδειχτήκανε νέα ὄργανα (Λαϊκῆς) Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης.* Κι αὐτά τά ὄργανα παραμείνανε στήν ἄσκηση τῶν λειτουργημάτων ὡς τήν ἀπελευθέρωση κι ὡς τήν παράδοση τῶν ὅπλων τοῦ ΕΛΑΣ, ἔξω ἀπό ἐξαιρέσεις τοπικοῦ χαραχτήρα καί γιά εἰδικούς λόγους.

Τά ὄργανα πού προκύψανε ἀπό τίς ἐκλογές σ' ἐφαρμογή τῆς Ἀπόφασης 6, ἦσανε ἀπ' ὅλους παραδεχτά καί σεβαστά, τί ἀφαιρέθηκε κι ὁποιαδήποτε τυχόν ἀφορμή ἤ ἐπιχείρημα γι' ἀμφισβήτηση τοῦ κύρους τους, τῆς δικαιοδοσίας καί τῆς ἐξουσίας τους, ὡς τάχα «ἑαμικά» ἤ ἄλλο τι παρόμοιο.

Καί ὅλο αὐτό ἀποτέλεσε ἤδη μιά κατάσταση νέα καί ἐντεῦθεν καί ἐκεῖθεν — ἐδῶ δέν γραδομετροῦμε διάφορα «ναί μέν, ἀλλά» κι ἀμοιβαῖες τῶν συμβαλλομένων τῆς Ἀπόφασης 6 «αἰτιάσεις», πού ἡ ἐξακρίβωσή τους ἤ ἀναίρεσή τους θ' ἀποτελοῦσε ὁλόκληρο βυζαντινισμό.

Ὁπωσδήποτε σά νέο στοιχεῖο, πού πρόκυψε ἀπ' τήν Ἀπόφαση 6, στά πολιτικά γενικά πράγματα τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας πρέπει νά ἐκτιμηθεῖ τό γεγονός, ὅτι τό Ἔγγραφο τοῦ ΚΓΣΑ ἀναχήρυξε ἀναγνωρισμένο — ντέ φάκτο — τό καθεστώς, πού εἶχε διαμορφωθεῖ μέ τήν ἐφαρμογή τῆς Λ. Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λ. Δικαιοσύνης καί τό ἔργο τους. Στό ἄρθρο 10 ἡ Ἀπόφαση 6 διαλαμβάνει: «Μέχρις ἀναδείξεως τῶν νέων Λαϊκῶν Ἐπιτροπῶν αἱ ἀποφάσεις τῶν ἤδη ὑφισταμένων Ὀργάνων Αὐτοδιοικήσεως θά εἶναι ὑποχρεωτικαί δι' ἅπαντας τούς κατοίκους καί σεβασταί παρ' ὅλων τῶν Ὀργανώσεων».

Προσδιορισμένο στόχο μας εἴχαμε βάλει ἐδῶ τήν ἐξακρίβωση ὅτι ἡ ὀργανωτική διάρθρωση, πού χτίσανε οἱ «Ἐντολές» κι ὁ συγκεντρωτισμός περάσανε καί στήν Ἀπόφαση 6. Ξεφύγαμε, ὁμολογία παστρική, ἀρκετά μακριά του. Τό κάμαμε εἰδικά γιά τό συγκεκριμένο τοῦτο κοινό τῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων — καί ΓΣΑ

---

* Τουλάχιστο στήν «ΕΑΜοκρατουμένην Στερεάν», γιά τήν ὁποία ἔχω τήν πλέον ἄμεση ἀντίληψη, δέν πιάσανε καί δέ ριζώσανε οἱ ὁρολογίες τῆς Ἀπόφασης 6 Λ. Διοίκ. Ἐπιτρ. καί Δικαστική Ὑποεπιτροπή. Μέσα στόν κόσμο εἴχανε κιόλας γίνει εἶδος βιώματος τά Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί Λαϊκό Δικαστήριο. Κι ἔτσι καί μείνανε οἱ ὁρολογίες. Ὅπως ἐπίσης δέν ἐπέζησε τό «Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης» τῶν «Ἐντολῶν», ἐνῶ ὁ ὅρος Ἐπιτροπή ἀντί Ὑποεπιτροπή ἔπιασε γιά τά ὑπόλοιπα ὄργανα. Ἡ ζωή ἔχει τά δικά της μέτρα καί σταθμά.

— νομοθέτημα. Ἀλλά καί γιά τόν πρόσθετο λόγο — ὄχι λιγότερο οὐσιώδη — ὅτι τοῦ ἀμφισβητεῖται ὁποιαδήποτε «ΕΑΜικότητα». «Διότι, ὡς φαίνεται καί ἀπό τόν τίτλον τῆς Ἀποφάσεως καθώς καί ἀπό τήν γλῶσσαν τοῦ κειμένου της, αὕτη δέν ὑπῆρξεν ΕΑΜικόν ἔγγραφον... Τήν Ἀπόφασιν ταύτην τήν συνέταξα εἰς τήν καθαρεύουσαν» — αὐτά γνωμοδοτεῖ ὁ κ. Γκικόπουλος. Καί πρός ἐπίρρωσιν, ὅπως προφανῶς θά ἔλεγε ὁ ἴδιος γλωσσικῶς, τοῦ ἰσχυρισμοῦ του, στήν ἀμέσως ἑπόμενη παράγραφό του προσθέτει: «Ὡς μή ΕΑΜικόν ἔγγραφον θεωρεῖ τήν Ἀπόφασιν 6 καί ὁ Ζέπος, παρατηρῶν εἰς τό βιβλίον του «Λαϊκή Δικαιοσύνη» τοῦ 1944, ὅτι τά ΕΑΜικά ἔγγραφα, πού περιέλαβεν εἰς τοῦτον, εἶναι συντεταγμένα εἰς τήν δημοτικήν».*

Θεωρῶ ἁμάρτημα ἀπ' τά βαρύτερα πού μπορεῖ νά πέσει ἄνθρωπος πού γράφει γιά νά τόνε διαβάσει κόσμος, νά παίρνει τόν αναγνώστη του γιά βλητοδίαιτο. Γιά νά μήν τό διαπράξω, ἐπαφίεμαι στήν ὀξύνοια τοῦ ἀναγνώστη νά δικάσει ποῦ εἶναι καί ποῦ δέν εἶναι ἡ Ἀπόφαση 6, πόσο εἶναι καί πόσο ὄχι «ΕΑΜικόν ἔγγραφον».**

Ἀλλ' ὅσο γιά τό γνώρισμα τοῦ μή ΕΑΜικοῦ τοῦ ἐγγράφου, τήν καθαρεύουσα, πού ἐπικαλεῖται ὁ Συνταγματάρχης ἐ.ἀ., δέ μοιάζει σά νά μᾶς λέει, πώς ἡ ἀναγνώριση τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στή γυναίκα καί τόν ἄντρα — ὡς θῆλυ καί ἄρρεν — βρίσκεται στό ὅτι ὁ τελευταῖος φοράει παντελόνια;

Ὡς γνωστόν, ὅμως, τοῖς πᾶσι, αὕτη ἀνευρίσκεται ἐπί κατά πολύ οὐσιωδεστέρου σημείου καί μή ἐμφανοῦς καί οὐχί ἐν τῷ ἐνδύματι καί τῇ περιβολῇ. Εὑρίσκεται καί ἀναζητεῖται ἐν τῇ οὐσίᾳ!

Καί νῦν, πρός συμπλήρωσιν τῶν ἐπί τοῦ θέματος ἐκδήλως ἐλλιπῶν γνώσεων τοῦ κ. Γκ., πληροφορῶ τοῦτον, ὅτι καί αἱ «Ἐντολαί» ἐφόρουν τά πανδελόνια — ἑλληνιστί περισκελίς, ἐν τῷ ἑνικῷ — τῆς γραός Καθαρευούσης!

Διάολε... ΕΑΜικέ! Διάολε μέ τήν οὐρά σου, κι ἐδῶ τήν ἔχω-

---

* Τό βιβλίο τοῦ Δ. Ζέπου τό διάβασα τό 1945. Καί τό εἶχα. Βγαίνοντας, ὕστερ' ἀπό 14 χρόνια, ἀπ' τίς φυλακές, δέ βρῆκα μήτε σημάδι ἀπό βιβλιοθήκη πού ἄφησα στή Λαμία. Ἔχοντας σήμερα, ἐδῶ στήν ξενιτιά, στή διάθεσή μου μόνο τόν Πρόλογο τοῦ βιβλίου, πού εἶχε τήν καλωσύνη ν' ἀντιγράψει καί μοῦ στείλει ὁ φίλος Κομνηνός Πυρομάγλου, ἀδυνατῶ νά παραθέσω αὐτούσιο τό σημεῖο, πού ἐπικαλεῖται ὁ κ. Γκ.

** Τ' ἀποσπάσματα τοῦ ἐγγράφου πού παράθεσα, τά ξεσήκωσα ἀπ' τό κείμενό του ὅπως τό δίνει ὁ κ. Γκ., ἐνσωματωμένο ἀκέριο στό δημοσίευμά του στήν Ι.Ε., κι ὄχι ἀπό τή Συλλογή ἔκτη τῆς Ε.Α., ὅπου ἀναδημοσιεύεται ἀπό τό βιβλίο τοῦ Δ. Ζέπου ἡ Ἀπόφαση 6. Στό ἀπό Γκ. κείμενο ὁ τίτλος ἔχει ἔτσι:

ΕΘΝΙΚΑΙ ΟΜΑΔΕΣ ΕΛΛ. ΑΝΤΑΡΤΩΝ
ΚΟΙΝΟΝ ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΤΑΤΗΓΕΙΟΝ
ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΓΠ' ΑΡΙΘ. 6

καί οὐδέν ἕτερον δηλωτικόν τι ἤ τινός.

σες; Οὔτε αὐτήνε τή... λεπτομεριούλα δέν ἐξαίρεσες ἀπ' τά κοινά τῶν δυό Ἐγγράφων; Σύμπτωση, ἔ; Κισμέτ!

Καί μή μοῦ πεῖς, ἀγαπητέ μου Ὅποιε, ὅτι ἡ καθαρεύουσα, ἡ γλώσσα πού γραφτήκανε οἱ «Ἐντολές», μετέβαλε τήν ἑκατό τά ἑκατό ἑ α μ ι κ ό τ η τ α τοῦ περιεχομένου τους — ἐγώ σοῦ λέγω, μάλιστα: τήν κομμουνιστικότητά τους στή σύλληψη καί τό πνεῦμα τους. Μή μοῦ τό πεῖς — ἔλεος! — καί ξεκαρδιστοῦνε στό χάχανο καί γιά σένα, πού θά τό λές καί γιά μένα, πού θά τ' ἀκούω, ὄχι μόνον οἱ κότες μά κι οἱ πουλάδες ἀκόμα!

Οἱ «Διατάξεις γιά τήν Αὐτοδιοίκηση καί Λαϊκή Δικαιοσύνη»:*

«ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Ἐκλογή καί συγκρότηση τῶν ὀργάνων. Σ υ γ κ ρ ό τ η σ η Λ α ϊ κ ῶ ν Ἐ π ι τ ρ ο π ῶ ν

Ἄ ρ θ ρ ο 9.— Οἱ Λαϊκές Ἐπιτροπές συγκροτοῦνται κατά τόν ἀκόλουθο τρόπο:

1) Ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας ἀποτελεῖται ἀπό 5 τακτικά καί 3 ἀναπληρωματικά. Οἱ πολίτες ἐκλέγουν τά 4 ἀπό τά τακτικά τό δέ ἄλλο εἶναι κοινοτικός ἤ δημαρχιακός σύμβουλος πού ὁρίζεται ἀπό τό Κοινοτικό ἤ Δημοτικό συμβούλιο.

2) Ἡ Σχολική Ἐπιτροπή ἀποτελεῖται ἀπό 3 τακτικά καί 1 ἀναπληρωματικό μέλη. Οἱ πολίτες ἐκλέγουν τό ἕνα ἀπό τά τακτικά καί τό ἀναπληρωματικό μέλος. Τό δεύτερο τακτικό ὁρίζεται ἀπό τό Κοινοτικό ἤ Δημοτικό Συμβούλιο ἀπό τά τακτικά μέλη του καί τό τρίτο εἶναι ἐκπαιδευτικός ὑποδειγμένος ἀπό τούς συναδέλφους του...

3) (Γιά τήν Ἐκκλησιαστική Ἐπιτροπή ὁρίζονται τά ἴδια ὅπως παραπάνω καί γιά τή Σχολική, μέ διαφορά ὅτι στή θέση ἐκπαιδευτικοῦ μπαίνει, φυσικά, «ἱερέας, ἐκλεγόμενος ἀπό τούς κληρικούς τῆς κοινότητας ἤ τοῦ δήμου» κλπ.).

4) Ἡ Ἐπιτροπή Κοινωνικῆς Πρόνοιας καί Ἐπισιτισμοῦ ἀποτελεῖται ἀπό 3 τακτικά καί 1 ἀναπληρωματικό μέλη ἀπό τά ὁποῖα τά 2 τακτικά καί τό ἀναπληρωματικό τά ἐκλέγουν οἱ πολίτες, τό δέ τρίτο τακτικό ὁρίζεται ἀπό τό Κοινοτικό ἤ Δημοτικό Συμβούλιο ἀπό τά μέλη του.

5) Ἡ Ἐξελεγκτική Ἐπιτροπή** ἀποτελεῖται ἀπό 3 τα-

* Ἔκδοση «Ρούμελης», Ὀργάνου Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Στερεᾶς Ἑλλάδας, Δεκέμβρης 1943. Ἀναδημοσίευση στήν «Ἐθνική Ἀντίσταση» — Συλλογή ἕκτη, ἀπ' ὅπου καί τίς παίρνω. Ἰσχύσανε στήν ΕΑΜική Ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἀπό 1-1-44 ὥς τή Βάρκιζα μέ ἐπουσιώδεις μικροτροποποιήσεις, ποῦ γιά ὅσες ἔχουμε ντοκουμέντα θά γίνει λόγος.

** Τήν Ἐξελεγκτική Ἐπιτροπή τήν εἰσάγει τό πρῶτον ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς μέ τό ἄρθρο 3: «Γιά τόν ἔλεγχο τῆς οἰκονομικῆς διαχείρισης τῶν

κτικά καί 1 ἀναπληρωματικό μέλη πού ἐκλέγονται ὅλα ἀπό τούς πολίτες.

6) Τό Λαϊκό Δικαστήριο ἀποτελεῖται ἀπό 5 ταχτικά μέλη καί 3 ἀναπληρωματικά. Τά 4 τακτικά καί τά ἀναπληρωματικά μέλη ἐκλέγονται ἀπό τούς πολίτες, τό δέ πέμπτο ὁρίζεται ἀπό τό Κοινοτικό ἤ Δημοτικό Συμβούλιο ἀπό τά μέλη του. (Βλ. καί ἄρθρο 15, πρώτη παράγραφο)]

Γιά τό ἄρθρο 9 τῶν «Διατάξεων» ἰσχύουνε τά ὅσα ἔχω ἐπισημάνει καί γιά τό ἀντίστοιχο ἄρθρο 7 τοῦ «Κώδικα» Στερεᾶς, ὁ ὁποῖος ἀποτέλεσε καί τή βάση γιά τόν καταρτισμό τῶν «Διατάξεων».

Στίς «Διατάξεις», μολαταῦτα, ὑπάρχουνε σημεῖα πού μαρτυροῦνε ἐπιστροφή στήν πηγή τῶν Θεσμῶν, ἀλλά καί μερικά ἄλλα ἄξια νά ὑπογραμμιστοῦνε.

Τά ἄρθρα 10 καί 24 συσταίνουνε καί πάλι τή Γενική Συνέλευση τοῦ Λαοῦ, πού τήν εἶχεν ἀπαλείψει ὁ «Κώδικας».

Ἐπαναφέροντας τή Γενική Συνέλευση, ἀποκαθιστοῦνε καί τό ἀνακλητό τῶν ὀργάνων ὡς ἑξῆς: «Νέα ἐκλογή μπορεῖ ἐπίσης νά γίνει καί ὅταν τό ζητήσουν μέ γραπτή αἴτησή τους τό 1/3 τῶν ἐκλογέων.* Ἡ σχετική αἴτηση ἀπευθύνεται στόν Πρόεδρο** τοῦ ὀργάνου τοῦ ὁποίου ζητεῖται ἡ ὁλική ἤ μερική ἀντικατάσταση». Τήν ἀποδοχή, ὅμως, τῆς παραίτησης ὁποιουδήποτε μέλους ὀργάνου τήν ἀφαιροῦνε ἀπό τά δικαιώματα τῆς Γενικῆς Συνέλευσης καί υἱοθετώντας γιά τήν περίπτωση τή σχετική διάταξη τοῦ «Κώδικα» Στερεᾶς θεσπίζουνε «γιά νά εἶναι νόμιμη, πρέπει νά ἐγκριθεῖ ἀπό δικαιολογημένη ἀπόφαση τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου».

Ἀντίθετα ἀπό τό ὅτι τόσο ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς, ὅσο καί ἡ Ἀπόφαση 6 «ἐγκαταλείπουνε» τήν Αὐτοδιοίκηση στά ὅρια τοῦ πρώτου βαθμοῦ της, οἱ «Διατάξεις» ἐπαναφέρουνε, ὅπως τό ξανασημειώσαμε, σέ ἰσχύ τό δεύτερο καί τρίτο βαθμό πού θεσπίζανε οἱ Ἐντολές», μέ τροποποιήσεις, ὅμως, ὅπως:

παραπάνω διοικητικῶν καί δικαστικῶν ὀργάνων πλήν τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου, ἐκλέγεται σέ κάθε Δῆμο ἤ Κοινότητα καί μιά Ἐξελεγκτική Ἐπιτροπή», καθώς καί μέ τό ἄρθρο 7, σημεῖο 7, ὅπου ὁρίζεται: «Ἡ Ἐξελεγκτική Ἐπιτροπή ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέλη ταχτικά καί δύο ἀναπληρωματικά πού τά ἐκλέγει ὁ λαός». Φανερή ἡ αἰτία κι ἐπιβλημένο στήν Ἐπιτροπή αὐτή νά μήν ὑπάρχει τοποθετημένο ἀπό τό Κοινοτικό ἤ Δημοτικό Συμβούλιο μέλος.

* Ἀντί τοῦ 50% πού ἤθελε ἡ Ἀπόφαση 6.

** Ἄρθρο 14 Ἀκατανόητο γιατί καθορίζεται ἔτσι, ἐνῶ ἡ λογική τάξη θά ὑπαγόρευε ἡ αἴτηση ν' ἀπευθύνεται στό Δήμαρχο ἤ τόν Πρόεδρο τοῦ Κοινοτικοῦ (ἤ Συνοικιακοῦ) Συμβουλίου, πού τό ἄρθρο 24 ὁρίζει νά προεδρεύουνε τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων — κακῶς, κατά τή γνώμη μου — καί τό ἄρθρο 11 νά προκηρύχνουνε τίς ἐκλογές.

α)΄ Στή θέση τοῦ «Τομεακοῦ» (χῶρος τέως Δήμου*)΄ δευτέρου βαθμοῦ, βάζουνε τήν Ἐπαρχιακή Συνέλευση καί τό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο: «Ἄρθρο 25. Σέ κάθε Ἐπαρχία ἱδρύεται Ἐπαρχιακή Συνέλευση συγκροτημένη ἀπ' τούς Δημάρχους καί τούς Προέδρους τῶν Κοινοτήτων τῆς ἐπαρχίας ἤ τούς νόμιμους ἀναπληρωτές τους.

....

Κατά τήν πρώτη της σύνοδο ἡ Ἐπαρχιακή Συνέλευση ἐκλέγει: 1) τόν Πρόεδρο καί Ἀντιπρόεδρό της καθώς καί ἕνα Γραμματέα, 2) Ἕνα 10μελές Ἐπαρχιακό Συμβούλιο καί 5 ἀναπληρωματικά μέλη του καί 3) μία Ἐξελεγκτική Ἐπιτροπή ἀπό 3 μέλη καί 2 ἀναπληρωματικά.

Ὅλοι οἱ παραπάνω ἐκλέγονται ἀπό τά μέλη τῆς Ἐπαρχιακῆς Συνέλευσης.

β) Στή θέση τῆς «Ἕνωσης Κοινοτήτων τοῦ Νομοῦ» τῶν «Ἐντολῶν», θεσπίζουνε Νομαρχιακή Συνέλευση καί Νομαρχιακό Συμβούλιο, ὅμως τή Συνέλευση οἱ «Διατάξεις» δέν τή συγκροτοῦνε, ὅπως οἱ «Ἐντολές», ἀπό τό σύνολο τῶν Προέδρων τῶν Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης τοῦ νομοῦ, ἀλλά ἀπό τά μέλη τῶν Ἐπαρχιακῶν Συμβουλίων τοῦ νομοῦ. Γιά τό 15μελές Νομαρχιακό Συμβούλιο καί τά 5 ἀναπληρωματικά μέλη του, οἱ «Διατάξεις» καινοτομοῦνε,** ὁρίζοντας: «Τά μέλη τῶν Νομαρχιακῶν Συμβουλίων μπορεῖ νά μήν εἶναι μέλη τῆς Νομαρχιακῆς Συνέλευσης, ἀλλά νά ἐκλέγονται μεταξύ τῶν κατοίκων τοῦ Νομοῦ»— ἄρθρο 30.

Στή διαβάθμιση τῶν λειτουργημάτων τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί οἱ «Διατάξεις» βάζουνε στή θέση τοῦ «Τομεακοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου» τό Ἀναθεωρητικό Δικαστήριο — ὀρθότερος ὁπωσδήποτε ὁρισμός, πού θά ἤτανε ἀκόμα πιό προσδιοριστικός, ἀκριβής, ἄν εἶχε συμπληρωθεῖ καί τό «Λαϊκό» — πού «δικάζει δέ σά δικαστήριο οὐσίας δευτέρου βαθμοῦ, ὕστερα ἀπό σχετική αἴτηση τῶν διαδίκων» (ἄρθρο 40) καί ἀποκλείει περίπτωση νά δικάσει καί κατά

* Νά παρθεῖ ὑπόψη, ὅτι ἡ παλιά διοικητική διαίρεση τῶν Δήμων δέν ὑπῆρχε π.χ. στή Βορειο Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ ἐπαρχιακή ὑπῆρχε παντοῦ.

** Ἤ — καί τό βεβαιότερο ἀπό ἄποψη ἐνδεχόμενων συνεπειῶν — ἡ διάταξη ἀνοίγει «παραθυράκια» νά ξαναχώσουνε τήν οὐρά τους στήν Αὐτοδιοίκηση πρόσωπα πού δέν ἀνάδειξε ὁ «αὐτοκράτωρ λαός», ὅπως λέγει ὁ Ρήγας μας. Τῶν νομοθετῶν αὐτῆς τῆς διάταξης δέν ἔχω καμιά «αἰτιολογική ἔκθεσή» τους γιά νά πληροφορηθῶ τήν πρόθεση καί τήν ἐπιδίωξή τους. Κρίνω, ὅπως κι ὁ καθένας τυχόν, αὐτή καθαυτή τή διάταξη. Καί τή θεωρῶ ἀντιδημοκρατική, παρόλο πού ἀπό πρώτη ματιά καί χωρίς νά τήν ξεσκαλίσει μπορεῖ κανένας νά τήνε πάρει καί γιά ἄκρα δημοκρατική. Τό ἐρώτημα εἶναι: σέ ἀνώτερο, μάλιστα, κλιμάκιο γιατί νά μποροῦνε «νά ἐκλέγονται» ἄτομα πού δέν τά ἀνάδειξε στόν τόπο τους ὁ λαός ἄμεσα; Ἐπιδιώκεται τοποθέτηση, ἀπό τήν πίσω πόρτα, «συλλογικοῦ» Νομάρχη; Πράγμα πού το κάνει — μάλιστα μονοπρόσωπα — ἡ ΠΕΕΑ ἀργότερα — θά τό δοῦμε — ὡς καί γιά τήν Ἐπαρχία'

πρῶτο βαθμό καί τελεσίδικα, ὅπως προβλέπανε οἱ «Ἐντολές» γιά τό Τομεακό.

Συνιστοῦνε, τό πρῶτον, καί τρίτου βαθμοῦ Δικαστήριο, τό Ἀ κ υ ρ ω τ ι κ ό, σέ περιφέρεια παλιοῦ Ἐφετείου. «Τό Ἀκυρωτικό συγκροτεῖται ἀπό 5 τακτικά μέλη καί 3 ἀναπληρωματικά πού ἐκλέγουν οἱ Πρόεδροι τῶν Ἀναθεωρητικῶν τῆς περιφέρειας τοῦ Ἀκυρωτικοῦ σέ Συνέλευση κλπ» (ἄρθρο 41) καί ἐξετάζει τίς ἀποφάσεις τῶν Ἀναθεωρητικῶν καί «ἐάν ἐξαφανιστεῖ ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ πού δίκασε κατά παραπομπή, τότε τό Ἀκυρωτικό κρατεῖ τήν ὑπόθεση καί δικάζει αὐτό ὁριστικά σάν δικαστήριο οὐσίας» — ἄρθρο 44.

Οἱ «Ἐντολές» καί ἡ Ἀπόφαση 6 προβλέπανε γιά ποινές, πού μπορούσανε νά ἐπιβάλουνε τά Λ. Δικαστήρια, μόνο τήν ἀποζημίωση τοῦ παθόντα καί πρόστιμο. Ὁ «κώδικας» Στερεᾶς, στό ἄρθρο 33, σχετικά μ' αὐτό ὅριζε καί τά ἑξῆς: «Τά Δικαστήρια τοῦ Λαοῦ εἶναι Δικαστήρια οὐσίας καί ἀποβλέπουνε νά ἀποκαταστήσουνε τό δίκιο πού παραβιάζεται γι' αὐτό καί ἐπιβάλουνε στόν ὑπαίτιο τιμωρία λογική, παίρνοντας ὑπόψη τους τό χαρακτήρα, τή διανοητική καί οἰκονομική του κατάσταση ὡς καί τή βαρύτητα τοῦ ἀδικήματος.

Σκοπός τῆς ποινῆς δέν εἶναι ἡ ἐκδίκηση, ἀ λ λ ά ἡ β ε λ τ ί ω σ η τοῦ ὑπαίτιου. «Καί ἀπό τά ἄρθρα του 44 καί 45 βγαίνει ὅτι μποροῦνε νά ἐπιβληθοῦνε σάν ποινές ἡ ἀποζημίωση, τό πρόστιμο καί ἡ φυλάκιση. Οἱ «Διατάξεις» προσδιορίζουνε τίς ἀκόλουθες ποινές: «Ἄρθρο 110 —... 1) περιορισμό τῆς ἐλευθερίας (φυλάκιση) μέχρι δέκα χρόνια, 2) ἐκτόπιση μέχρι δώδεκα μῆνες, 3) ὑποχρεωτική ἐργασία σέ κοινωφελῆ ἔργα μέχρι δώδεκα μῆνες, 4) δημόσια ἐπίπληξη, 5) στέρηση πολιτικῶν δικαιωμάτων, εἴτε σάν αὐτοτελή ποινή, εἴτε σάν ἐπακόλουθη, 6) πρόστιμο σέ χρῆμα ἤ σέ εἶδος, 7) ἀποζημίωση γιά ὄφελος τοῦ ἀδικημένου, γιά τή ζημιά πού ἔπαθε, ἄν γιά τή διαπίστωσή της δέν κρίνεται ἀπαραίτητη ἰδιαίτερη διαδικασία καί 8), ἀποζημίωση γιά ψυχική ὀδύνη».*

* Δέν εἶμαι ποινικολόγος. Καί ἡ γνώμη μου γιά τίς ποινές πού προβλέπανε οἱ «Διατάξεις» εἶναι αὐτή τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιπλέον: τοῦ ἀγωνιστῆ τῆς Ἀντίστασης καί εἰδικότερα τοῦ ἑ ν ό ς ἀπό τούς πέντε πού θεσπίσανε τή Λαϊκή Δικαιοσύνη κι ἐξυπακούεται πώς ἔχει μιάν αὐθεντική γνώμη γιά τό τ ί ἦ τ α ν καί τ ί ἤ θ ε λ ε ἡ τελευταία.

Νομίζω, λοιπόν, ὅτι ὁρισμένες ποινές τῶν «Διατάξεων» εἶναι ἐγκεφαλικές, ἀψυχολόγητες ὅσο κι ἀνεδαφικές γιά τό δοσμένο χῶρο καί χρόνο πού χρωστούσανε νά ἐφαρμοστοῦνε. «Ἀκατάλληλες» γιά τό πρωτοβάθμιο Λαϊκό Δικαστήριο κι «ἀπρόσιτες» γιά τούς πρώτους, τουλάχιστο, λειτουργούς τῆς λαϊκῆς Θέμιδας. Καί, προπαντός, ὄ χ ι μέσα στό πνεῦμα καί τήν ἀποστολή τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης.

Ἄς ξεκινήσουμε ὄχι ἀπό τήν ἔννοια τῆς Λ.Δ., πού εἴχανε οἱ δημιουρ-

Ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς ἀγνοεῖ τήν ἀρχή τῆς δωρεάν ἀπονομῆς τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Ἡ Ἀπόφαση 6 ἀπαιτεῖ γιά τήν ἀπονομή της σέ δεύτερο βαθμό παράβολο. Οἱ «Διατάξεις» ἐπαναφέρουνε σέ ἰσχύ τή βασική ἀρχή τῶν «Ἐντολῶν» ὁρίζοντας: «Ὅλη ἡ διαδικασία γίνεται δίχως ἔξοδα, σέ ἁπλό χαρτί».

Τό ἄρθρο 52 μιλᾶ γιά «ἔσοδα ἀπό τή Λαϊκή Δικαιοσύνη», χωρίς νά προσδιορίζει τίς πηγές τους, καί τό ἑπόμενο, τό 53, ὁρίζει, ὅτι τά ἔξοδα τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων βαραίνουνε τήν Κοινότητα ἤ τό Δῆμο, πού ἀνήκει τό Λ.Δ., τῶν Ἀναθεωρητικῶν τούς Δήμους καί Κοινότητες τῆς περιφέρειάς τους καί τοῦ Ἀκυρωτικοῦ τούς προϋπολογισμούς ὅλων τῶν Νομαρχιακῶν Συμβουλίων τοῦ χώρου δικαιοδοσίας του.

Εἴδαμε πώς κι οἱ «Διατάξεις», ὅπως κι οἱ «Ἐντολές» ἀποκλείουνε, ἔμμεσα, τήν παράσταση δικηγόρου ἤ δικολάβου στό Λαϊκό Δικαστήριο.

Στίς Μεταβατικές Τελικές Διατάξεις ὁρίζονται καί τά παρακάτω:

> «Ἄ ρ θ ρ ο 139— Ὅσα Κοινοτικά ἤ Δημοτικά Συμβούλια, Λαϊκές Ἐπιτροπές, Λαϊκά Δικαστήρια, καί Ἀναθεωρητικά ἔχουν ἐκλεγεῖ καί συγκροτηθεῖ ὡς τώρα παραμένουν καί λειτουργοῦν μέχρις ὅτου ἀνανεωθοῦν κανονικά σύμφωνα μέ τά παραπάνω.
>
> Ἡ ἁρμοδιότητα, ἡ ἔκταση τῆς ἐξουσίας, τά δικαιώματα

γοί τῶν «Ἐντολῶν» καί τῆς «Ἐγκυκλίου», ἀλλά ἀπό τό πρόσκαιρου χαρακτήρα κ ί ν η τ ρ ο πού ὑπαγόρευσε νά μποῦνε σ' ἐφαρμογή οἱ «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2929 Δ/γή τοῦ τελευταίου ἀπό 1-12-43, περιλαβαίνει:

> «Ἔχοντας ὑπ' ὄψη τίς ἔκτακτες συνθῆκες τοῦ πολέμου καί τίς ἀνάγκες τοῦ Λαοῦ τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας γιά τήν Αὐτοδιοίκησή του καί τή λειτουργία τῆς Δικαιοσύνης.
>
> Θ έ τ ο μ ε
>
> σέ ἐφαρμογή ἀπό 1ης Ἰανουαρίου 1944 Διατάξεις γιά τήν Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη ἀπό 146 ἄρθρα οἱ ὁποῖες θά ἰσχύσουν στίς Ἐλεύθερες Περιοχές.
>
> Ἀκριβές Ἀντίγραφον — Σ. Δ. Γεν. Στρατηγείου 1-12-43
> Ἡ Δ/νσις Δικαστικοῦ — ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΑΡΑΦΗΣ
> ΑΝΤ. ΚΑΣΤΡΙΝΟΣ — ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΑΝΤΟΣ

«Ἔχοντας ὑπόψη» τούτη τήν ἀφετηρία, ποιά «ἔννοια» νά δώσουμε στήν ποινή τῶν 10 χρόνων φυλάκισης ἤ τῆς στέρησης πολιτικῶν δικαιωμάτων; Ἄμ ἡ ἐκτόπιση; Ἐντελῶς ἀψυχολόγητη ποινή. Κι ἡ ποινή «ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας» ἀπαράδεχτη.

Ποιό Λαϊκό Δικαστήριο καί ποιοί Λαϊκοί Δικαστές θά ἐπιμετροῦσανε «κατά συνείδηση», κατά τή δική τους ἐ λ ε ύ θ ε ρ η συνείδηση παρόμοιες ποινές σέ βάρος συγχωριανοῦ τους, πλήττοντας ἔτσι καί τήν ἐπιδιωκόμενη ὁμοψυχία καί τήν ἀναγκαία ἑνότητα τοῦ χωριοῦ. Τόσο λίγο ὁ νομοθέτης ἤξερε τό χωριό κι ἐμᾶς τούς χωρικούς, τήν ψυχολογία μας, τά βιώματά

κλπ τῶν ὀργάνων αὐτῶν κανονίζονται σύμφωνα μέ ὅσα ὁρίζονται παραπάνω.

Ἄ ρ θ ρ ο 140— Οἱ Λαϊκές Διοικητικές Ἐπιτροπές πού ἐκλέχτηκαν σύμφωνα μέ τήν ὑπ' ἀριθ. 6 ἀπόφαση τοῦ ΚΓΣ μετονομάζονται σέ Κοινοτικά Συμβούλια καί ἐξακολουθοῦν μέ τή σημερινή τους σύνθεση τήν ἄσκηση τῆς λειτουργίας τους κανονικά σύμφωνα μέ τίς παροῦσες διατάξεις.

Ἡ «Δικαστική Ὑποεπιτροπή», ὅπου ἔχει ἐκλεχτεῖ σύμφωνα μέ τήν ὑπ' ἀριθ. 6 ἀπόφαση τοῦ ΚΓΣ, θά ὀνομάζεται στό ἑξῆς Λαϊκό Δικαστήριο καί θά λειτουργεῖ σύμφωνα μέ τίς παροῦσες διατάξεις. Ὅμοια ἡ Ἀναθεωρητική Ἐπιτροπή θά ὀνομάζεται στό ἑξῆς καί θά λειτουργεῖ σάν Ἀναθεωρητικό Δικαστήριο.

Ἄ ρ θ ρ ο 141— Ἡ Ὑποεπιτροπή Ἀγροτικῆς Ἀσφάλειας πού ἐκλέχτηκε σύμφωνα μέ τήν ὑπ' ἀριθ. 6 ἀπόφαση ΚΓΣ καταργεῖται. Ἡ δικαστική δικαιοδοσία της περιέχεται στά Λαϊκά Δικαστήρια. Τά αἱρετά μέλη της συγχωνεύονται μέ τά αἱρετά μέλη τῆς Ὑποεπιτροπῆς Ἀσφάλειας καί τάξεως καί ὅλα μαζί συγκροτοῦν στό ἑξῆς τήν Ἐπιτροπή Λαϊ-

---

μας, τίς ἀλλαγές πού ὑποστήκαμε μέσα στό 1942 καί 43 στίς Ἐλεύθερες Περιοχές;

Προφανῶς θά μοῦ ἀντιγνωμίσει: «Καί γιά τ' ἀδικήματα πού θά ἔπρεπε νά ἐπισύρουνε αὐστηρές ποινές, τί θά ἔκανες ἐσύ, ἐξυπνέ μου; Καί γιά τήν πρόληψη τοῦ ἀδικήματος, στήν ὁποία συντελεῖ ἡ προειδοποίηση τῆς βαριᾶς καταδίκης; Τέλος, θά καταστήσουμε ἀνίκανη τή Λαϊκή Δικαιοσύνη ν' ἀντιμετωπίσει καί νά κολάσει ἀδικήματα πού ἐπισύρουνε βαριά καταδίκη;»

Ἀπάντηση: α) Τά ἀδικήματα τῆς κατηγορίας, πού ἀπαιτεῖται παραδειγματικός, βαρύς, κολασμός, τυχαῖα δέν τά ἐξαιρέσαμε ἀπό τήν ἁρμοδιότητα τοῦ Λ.Δ. Κι ἔτσι, τή ζωοκλοπή, π.χ., τήν ἐξάλειψε μέ τή γνωστή μας ἀποτελεσματικότητα τό Ἀνταρτοδικεῖο, σ ά ν τό ὅλο κλίμα φρονηματισμοῦ κι ἔξαρσης τῆς λαϊκῆς φιλοτιμίας πού διαμορφώθηκε στήν ὕπαιθρο τοῦ ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. β) Ἐδῶ ὁ λόγος γιά τό Λ.Δ. τῆς συγκεκριμένης ἐποχῆς, τῶν ἀναγκῶν καί δυνατοτήτων της. Ἐπάπειρο, βέβαια, τά ἀδικήματα τοῦ εἴδους δέ θά παραμένανε στήν ἁρμοδιότητα τῶν Στρατοδικείων. Καί γιατί τά τελευταῖα θά παύανε νά ὑπάρχουνε, ἐνῶ γιά τή Λ.Δ. τό μέλλον καί ἡ ἄνθισή της προσδοκούντανε στή Ν έ α, μετά τήν ἀπελευθέρωσή της, Ἑλλάδα. Καί τ' ἀδικήματα τά βαριά θά ὑπαγόντανε ἀσφαλῶς σέ ἀνώτερο κι ὄχι στό πρωτοβάθμιο, στό χωριό, ὄργανο τῆς Λ.Δ. Ἄλλωστε ἡ πεῖρα ἀπ' τά Ὁρκωτά προπολεμικά Δικαστήρια, πού ἐτυμηγορούσανε καί γιά τήν ποινή τοῦ θανάτου, γιατί δέ θά μᾶς χρησίμευε; Καί γ) καί τό οὐσιωδέστερο: Ἡ Λ.Δ. δέ βάσιζε τήν ἀποτελεσματικότητά της στήν π ο ι ν ή, ἀλλά σέ ἄλλους, ἐνυπάρχοντες σέ λανθάνουσα κατάσταση, λαϊκούς σ υ ν τ ε λ ε σ τ έ ς. Οὐρανοκατέβατος λ.χ. δέν εἰσάχτηκε ὁ συμβιβασμός. Ἡ διαδικασία του εἶχε ἀρχίσει — ἰδιαίτερα στό Καροπλέσι — προπολεμικά νά «σκάζει», ὅπως φύτρο κάτω ἀπ' τό χῶμα, κάποια γνωρίσματα ἀλλαγῆς τῶν ἀνθρώπων στή συμπεριφορά τους σέ σχέση μέ τήν ἀδικοπραξία, ναί, ναί!

κῆς Ἀσφάλειας, τό πέμπτο μέλος τῆς ὁποίας θά ὁρίσει τό Κοινοτικό ἤ Δημοτικό Συμβούλιο.

Ἄρθρο 142— Ἀναφέρεται στήν ἐκλογή Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, πού δέν πρόβλεπε ἡ Ἀπόφαση 6).

Ἄρθρο 143— (Ἀφορᾶ τό διορισμό τοῦ Λαϊκοῦ Ἐπιτρόπου, πού δέν πρόβλεπε ἡ ἴδια παραπάνω ἀπόφαση, ἀπό τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας, ὅπως ὅριζε κι ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς. Τό θέμα τοῦ Λ.Ε. ἐμεῖς θά τό δοῦμε καί θά τό πραγματευτοῦμε ἀλλοῦ).

Ἄρθρο 144— Οἱ ἀποφάσεις τῶν Δικαστικῶν Ὑποεπιτροπῶν ἤ Ἀναθεωρητικῶν Ἐπιτροπῶν καί γενικά τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων πού ἔχουν ἐκδοθεῖ ὥς τά τώρα μέ βάση τίς διατάξεις πού ἴσχυαν τότε, εἶναι ἔγκυρες».

Ὁ ἀναγνώστης ὁ ἴδιος θά ἐπισημάνει σέ ποιά σημεῖα τους τά παραπάνω ἄρθρα ἀποτελοῦνε ἐπαναφορά στίς διατάξεις καί ἀρχές πού εἶχανε πρωτοθεσπίσει οἱ «Ἐντολές».

⁂

Δέ θά γιοματίσουμε, τί λέτε; Διακόψαμε μόλις πού εἶπε νισάφι ἡ εἰσήγηση. Κι ἐγώ πῆγα, κοψομεσιάστηκα, ἔφερα τό μεγάλο μας σοφρά — πέντε ἄνθρωποι δά! Νά κάτσουμε ὁλόγυρά του ἄνετα, μάλιστα καί μέ τό παραπάνω! Τί ὁ σοφράς ἐτοῦτος, ὁλόκληρο ἁλώνι τόν ἔλεγες, ἤτανε γιά 8 - 10 νοματέους νά σταυροποδιαστοῦνε στήν περιφέρειά του. Σάν εἴχαμε ξένους πολλούς τόνε στρώναμε. Καί τό θαμάζανε, ποῦ βρέθηκε τέτοιος χοντρόκορμος κέδρος νά πελεκήσεις στά «νερά» του, στά κάθετα τοῦ κορμοῦ κι ὄχι νά πριονίσεις σφοντύλι στά κόντρα, ἀπ' τό κόκκινο, τό μέρος, τῆς «καρδιᾶς» μόνο ξύλο του, τόσο μεγάλη μονοκόμματη τή στρογγυλή τάβλα. Καί κάθε φορά πού 'χαμε κόσμο γύρω στό σοφρά, ὁ πατέρας δέν ἔχανε τήν εὐκαιρία νά ἐπαναλάβει τήν ἱστορία, ἀκριβέστερα νά τό παινευτεῖ, πῶς «ἔβγαλε» τήν τάβλα. Τόσες φορές τήν ἄκουσα, τήν ἔμαθ' ἀπ' ἔξω!

Εἰκοσάριζε στά χρόνια, ἔσφιγγε στή χούφτα στουρναρόπετρα, τῆς ἔβγαζε λάδι! Ἀπό παιδί, καθώς βόσκαε τά γίδια στήν Τσούκα ἔβαλε στό μάτι τόν βραχόκεδρο, τόνε λιμπιζόταγε. Μά ἔλα πού ἤτανε μπηγμένος σουβλί σ' ἕνανε γκρεμό, ἄλλο νά σοῦ λέω, κι ἄλλο νά τόνε βλέπανε τά μάτια σου, κατουριόσουνα! Πέταχας* τοῦ κερατᾶ, μαχαίρι ὀρθός καί κατακόκκινος, πάτημα πουθενά! Κι ὁ κέδρος κορμοδεμένος σά χίλιοι σβέρκοι ἀντάμα, λές καί κρεμιότανε ἀνάμεσο γῆς κι οὐρανό! Μ' ἀλλιῶς, μάτια μου, θά στόν εἴχανε πε-

* Πέταχας: ἀπότομος, ἀπάτητος, ἀπρόσιτος βραχογκρεμός.

λεχήσει ἀπό χρόνια καί χρονάκια ἄλλοι, ἀμέ; Πῶς τόν φτάνουνε, πές μου; Κι ἄς ποῦμε θάμα ἔγινε καί τόνε σίμωσες, πῶς τόνε κόβεις; Ποῦ νά μπήξεις ποδάρι καί νά βαρέσεις τσεκουριά μ' ἀέρα; Καί ξέρεις τί πάει νά πεῖ χιλιόχρονος κέδρος! Τσιλίκι ἐφταβαμμένο τό κόκκινο ξύλο του, δυό τοῦ κατεβάζεις, τρίτη τάπα τή βαρᾶς, τό τσεκούρι στόμωσε! Χώρια πού σοῦ δαγκώνει μέ τό πρῶτο τό πελέκι σου τό κερατόξυλο καί θέλεις πλειότερη δύναμη νά ξεκολλήσεις τό σίδερο ἀπ' τό ξύλο, παρ' ὅσηνε νά βαρᾶς τήν τσεκουριά, αὐτό θά πεῖ κεδρόξυλο, νά τό 'χεις μιά ζωή!

Τό βάλανε καβούλι μέ τόν ἀδερφό του τό Σεραφείμ, μεγαλύτερο στά χρόνια ἀπ' τόν πατέρα μου, νά τό πάρουνε τέτοιο ξύλο μονοκόμματο κι ἀπέθαντο. Δενόντουσανε μέ τή σειρά μέ τριχιά, κατέβαινε ὁ ἕνας — ὁ ἄλλος ἔπρεπε νά τραβήξει μετά γιά τ' ἀνέβα τήν τριχιά — ψευτοστέριωνε πόδι στή ρίζα τοῦ κέδρου, ἄβολο νά δουλέψεις τσεκούρι. Πές κι ἕνα χρόνο ὅτι πῆγε τοῦτο τ' ἀβυσσοκρέμασμα καί τό πελέκα λίγο - λίγο τ' ἀτσαλόξυλο. Βλέπεις, δέ γινότανε νά τοῦ κάνεις καί φάρδεμα στήν κοψιά — εἶναι νά σπαταλᾶς τέτοιο ξύλο πετώντας το πελεκούδια;

Κάποτε τό στοιχειό μπαΐλντισε ἀπ' τίς τσεκουριές, ἔγειρε, γκρεμίστηκε! Μά τί γκρέμισμα, σῶσον, Κύριε! Κι ὡς δέν ὑπῆρχε δύναμη νά τόνε συγκρατήσει στήν κόχη τοῦ χάους τό θανατωμένο κέδρο, πῆρε χίλιες κουτρουβάλες, παρασέρνοντας καί βράχια κι ἄλλα κέδρα, κι ὅ,τ' ἔβρισκε μπροστά του, σάν πληγωμένο ἀγριογούρουνο, στήν κατρακύλα καί στούς πήδους του, κι ἀντιβούιξανε τά φαράγκια σά νά σκούζανε οἱ διαόλοι ὅλοι, σά νά ρέχαζε σύσσωμος ὁ Ἅδης! Σταυροκοπιόντανε τά δυό τ' ἀδέρφια κι ἅ δέν ἤτανε κανναβοδεμένα, ὡς τούς ἔλυσεν ὁ φόβος κι ἡ τρομάρα τους τά γόνατα, θ' ἀκολουθούσανε τό θύμα τους στή γκρεμίλα, μάλιστα καθώς τό κράδασμα τοῦ ἀέρα γύρω τους τούς ἔφερνε τόν οὐρανό σφοντύλι!

Τό θεριόδεντρο, παίρνοντας τοῦμπες καί τουμπάρες, πῆγε καί διχάλωσε, μέ σπασμένες ἀνοιχτές κρεμάμενες φτεροῦγες σταυραϊτός βαρεμένος ἀπό βόλι ὅμοια, σ' ἕναν ἄλλονε πέτακα, πού μήτε πουλί δέ στεκότανε. Ἔ, τώρα θάητανε τό καταντρόπιασμα νά μήν τόν ἐπαίρνανε ἀπ' ἐκεῖ! Κρεμαστήκανε μέ τίς κανναβιές, φτάσανε τό μέρος. Ἄιντε καί νά τόν ξεκουνήσεις ἀπ' ἐδῶ τό βουβαλόκεδρο. Λές καί τούς ἐκδικιότανε τούς μακελλάρηδες πού τ' ἀποκοτήσανε νά γκρεμίσουνε τέτοιο ἕνα βασιλόδεντρο, ὅταν αἰώνων παλαβαέρηδες καί βράχοι πού κατρακυλήσανε καί δυνάμεις τῆς φύσης τυφλές δέν τό δυνηθήκανε νά τό ξεκολλήσουνε ἀπό τό φρύδι τοῦ δέους, ὁπού 'χε σφηνωθεῖ στό βράχο μέσα. Μέγας εἶσαι, πλάτανε, λέμε, καί θαμαστά τά κουμπουρδέλια σου. Μέγας εἶσαι, κέδρε μου, καί θαμαστά τά ἔργα σου, ἀπορῶ γιατί δέν τό λέμε. Φυτρώνει σέ μιά σκισμάδα τοῦ γρανιτόβραχου. Ἡ ρίζα του πάει τοῦ βάθου ὥσπου

νά βρεῖ χῶμα, πλευροκοπώντας πέτρα καί στουρνάρι, κλωδάνει, δένει, γατζώνει τό δέντρο της — τί σοῦ εἶναι ἡ ρίζα! Στήν ἐπιφάνεια, ἄν τό κορμί τοῦ κέδρου, καθώς ἀναπτύχνεται, δέν μπορέσει νά παραμερίσει τήν πέτρα, χοντραίνει ἀπ' ἔξω της, χύνεται καί τήν ἀγκαλιάζει, τήν πλοκαμαδιάζει. Κι ἄν σοῦ τύχει καί βρεῖς μέσα στό κορμί τοῦ κέδρου πέτρα, μήν παραξενευτεῖς. Δέν μπόρεσε νά τή μετατοπίσει καί τή χώνεψε μέσα του — μυστήρια ἡ δύναμη τῆς ζωῆς, μυστήριο ἡ ἱκανότητα τῆς προσαρμογῆς! Μυστήριο, νά ἔτσι, ὅπως κι ὁ Εὐρυτάνας στρειδιάζεται στά κατσάβραχά του, ὅμοιος κέδρος σέ ἀντοχή, γιά νά ζήσει.

Λοιπόν, οὔτε σκέψη ν' ἀποκολλήσουνε ἀπ' τό σφήνωμά του τό ...θήραμά τους! 'Απόμενε τό γδάρσιμο ἐπί τόπου. Ἄν βάλεις, ὅτι ἄλλους ἔξι μῆνες τούς ἔφαγε ἡ δουλειά νά πελεκᾶνε, δεμένοι καί κρεμασμένοι μέ τριχιές ἀνάερα, τόν ἑφταβουδαλόκορμο κέδρο, λίγο εἶπες! Τέλος τῶν τελῶν, βγάλανε δυό πελεκητές τάβλες ταβλάρες ἀπ' ὅλονε τόν ὄγκο. Βαρύ τό κεδρόξυλο, μολύβι! Σωστός ἡράκλειος ἄθλος στάθηκε νά παρθοῦνε ἀπ' ἐκεῖ, ἀπό τό ἄκρον ἄωτον τῆς γκρεμίλας. Νά δέσεις καί νά τραβήξεις ἑκατό ὀκάδες πράμα μολύβι... Τήν τροχαλία δέν τήν εἴχανε ἀνακαλύψει ἀκόμα οἱ δυό θεόμουρλοι ἀδερφοί, πού βάζανε τό κεφάλι στό ντουρβά γιά δυό... παλιόξυλα. Ὁ ἕνας, πού λές, ζαλίκα τό ξύλο στήν πλάτη καί μέ χέρια-πόδια·-κοιλιά ἀνέβα σά γουστέρα στό γυαλιστερό βράχο. Ὁ ἄλλος ἀπό πάνω τράβα τήν καννάβιά, πού ἔδενε ἀπό τή μέση του τόν ζαλικωμένο. 'Αλλά νίκησε ὁ ἄνθρωπος τό στοιχειό, τή φύση. Φέρανε τίς δίδυμες τάβλες στό σπίτι — νικητές καί τροπαιοῦχοι! Τίς θάμαξε κι ὁ πατέρας τους, μερακλής ὄντας στό ἔπακρο. Κι ἐκεῖνος τίς στρογγύλεψε, τίς ἀποπελέκησε, τίς ἔκανε σοφράδες. «Ὄντε κάμετε δικό σας κονάκι, νά πάρετε ἀπό ἕναν» — τούς εἶπε. Ἔτσι κι ἔγινε.

Εἶδες; Τόσος χρόνος, τόσος κόπος, τέτοιος κίνδυνος, μέ τήν ψυχή στά δόντια! Καί γιατί; Γιά ἕνα μεράκι! Αὐτός εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἀλήθεια! Γιά ἕνα μεράκι, οὔτε τή ζωή του δέ λογαριάζει!...

Χίλια χρόνια τοῦτο τό ξύλο, τό κεδρόξυλο τό κόκκινο, σάρακας δέν τό πιάνει! Μόνο τή φωτιά φοβᾶται. Κι ἀπ' αὐτήνε δέ γλύτωσε ὁ σοφράς, πού τόσο τόνε παινευότανε ὁ πατέρας μου. Στόν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ 1946 - 49, στρατιῶτες τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ, πού ξημερωθήκανε στ' ἄδειο καί παρατημένο τότε σπίτι ἕνα βράδυ, κάνανε σχίζες τό σοφρά, πού τόνε θαμαινόντανε ὅσοι τόνε βλέπανε, τόνε ρίξανε στή φωτιά, νά ζεσταθοῦνε, πάει! Τό πρωί φύγανε κι οἱ στρατιῶτες ἀπ' τό σπίτι. Καί μή νομίσεις πώς κάποιος τους μπορεῖ νά κατάλαβε τί σήμαινε γιά κεῖνο τό σπίτι ὁ σοφράς πού χαλάσανε, ἄ, ὄχι! Ἔτσ' εἶναι, βλέπεις, ὁ κόσμος! «Παλιοντουνιάς», κατά τήν πολύ συνηθισμένη ἔκφραση τοῦ πατέρα μου. Καταστρέφει

ὥς νά πεῖς σκόρδο τό ξένο πράμα, τό ξένο διός, τ' ἀλλουνοῦ τό κειμήλιο... Τό πράγμα πού χρειάστηκε γιά νά γίνει, ὁ νοικοκύρης, ὁ μάστοράς του ξέρει πόση καί ποιά προσπάθεια, κόπος κι ἀγωνία. Καί, προπαντός, ποιό μεράκι!...

Δέν τοῦ ἔστρωσα τραπεζομάντηλο. Τί θά 'τανε προσβολή του νά σκεπάσεις τό δασιλοπόρφυρο τῆς τάβλας του καί τή μεγαλοπρέπεια τοῦ ἀτόφιου του. Καί γιατί ὄχι καί τήν ἱστορία του;

—Ἄσε νά μυρίσει κέδρος — εἴπανε καί τά παιδιά.

Κένωσα στά πιάτα τή φασολάδα — «Ἑλληνική Δημοκρατία» δέν τήνε λένε στήν πατρίδα; Ἰδιαίτερα στό στρατό. Ἐτούτη δέν ἤτανε ἀκριδῶς ἔτσι. Ἄσπρη, δηλαδή καί σουπάτη. Ἤτανε κοκκινοφάσουλα — γραδανά, ὅπως τά ὀνομάζουνε στά χωριά μας — γιαχνί, ἡ νοστιμιά τους μέ τήν κοινή φασουλάδα οὔτε σύγκριση! Ἐλιές, τουλουμοτύρι, πράσο καί καπύρες (φρυγανιές) ἀπό φέτες μπομποτόψωμο — ὅποιος δέ δοκίμασε ποτέ τή νοστιμάδα τους, ξέχωρα μέ τυρί φέτα, ἔ, ἔχασε! Πάλε καί τήν ὄρεξη πού εἴχαμε, πέσαμε μέ τά μοῦτρα. Καί τό μόνο π' ἀκουγότανε μέσα στόν ὀντά ἤτανε ἡ... κλαγγή τῶν κουταλιῶν!

Σάν ἀποφάγαμε καί πήραμε νά στρίψουμε τσιγάρο, χτυπάει ἡ πόρτα, ἀνοίγει καί μπαίνει ὁ γέρος μου.

Ὁ ἴδιος κι ἡ γριά μου εἴχανε γιοματίσει στήν ὥρα τους, ἐμεῖς οἱ ἀργοπορημένοι. Ἡ μάνα βγῆκε γιά τά «χουσμέτια» της, ὅπως ἔλεγε τίς χίλιες-μύριες μικροδουλιές, μά στό σούμα τους τόσες, πού τρέχεις καί δέν τίς προφτάνεις, μέ τά ζά, τίς κότες, τά μπαλωλοίματα (μπαλώματα) στούς φράχτες — καί ποιάνε νά πρωταριθμίσεις ἀπ' τίς φροντίδες «ἐνόψει χειμῶνος»! Ὁ γέρος «ἔγειρε μιά στάλα», ὅπως ἔλεγε τό γερό ὑπνάκο πού ἔπαιρνε μετά τό μεσημεριανό φαγητό, τ' ἤτανε κι ἄρρωστος αὐτό τόν καιρό. Κούτσαινε στά γεράματα ἀπό μιάν ἐλαφριά ἡμιπληγία πού τόνε πῆρε ξώπετσα, εὐτυχῶς, κι ἔπασχε κι ἀπό διαβήτη. Λύχος στήν ὑγεία* ὅληνε τή ζωή του, τώρα ἔπεσεν ἀπότομα, λές καί τόνε γκρέμισες μέ τό τσεκούρι, ἔτσι δά ὅπως ἐκεῖνος στά νιάτα του τό θεόκεδρο...

— Σάν τό μυλωνά μέ τά δαρδάρια του ἐγώ! Λάγιασε ἡ κουδέντα σας, ξύπνησα! — εἶπε, μπαίνοντας.

—Ἔλα, ἔλα, μπαρμπα-Μῆτρο! — τοῦ 'πανε μ' ἕνα στόμα οἱ σύντροφοι.

Σέρνοντας κομμάτι τό προσδαλμένο ἀπ' τήν ἡμιπληγία δεξί ποδάρι, σάν ὅπως τό πουλί τή δαρεμένη ἀπό σκάγι χοντρό φτερούγα

* Κάποτε, ὅταν ἀκόμα τό 'λεγεν ἡ περδικούλα του καί σοῦ 'δγαινεν ἡ γλώσσα δυό πιθαμές νά τόνε φτάσεις πίσω του στό περπάτημα, τόνε ρώτησα γιά τό μυστικό τῆς γεροσύνης του. «Στά χρόνια σου, μ' ἀπάντησε, ἔδαζα τήν ἀρνίσια φημένη σπάλα στό ντουρδά, ἡ μισή ἔμεν' ἀπ' ἔξω, δέν τή χώραε! Κι ἀπό δρύση σέ δρυσούλα τήν ξεκοκκάλιζα... Μέ τά λάχανα, λές;...»

του, προχώρησε μέ τό χαμόγελό του καί προστέτοντας:

— Κόπηκε καί τό χ'λιαροτσακάτισμα (τό τσάκα - τσούκα τῶν κουταλιῶν), θ' ἀποφάγατε εἶπα μέσα μου, ἄς πάω νά κάνουμ' ἕνα τσιμπούκι μέ τά παιδιά — σαράντα παλικάρια κι ἕνας γέροντας δέ λέει καί τό τραγούδι; Μπορεῖ νά 'χουν καί κάνα τς προκοπῆς καπνό... Καί τό δ'κό μ' δέν εἶναι γιά πέταμα, μά... τς γειτόν'σσας καλύτερο!...

Οἱ σύντροφοι προσηκώθηκανε, νά τοῦ κάνουνε καί θέση κοντά στό τζάκι. 'Εκεῖνος συνέχισε.

— Νά χαιρετίσω πρῶτα τό συνονόματο (τό Μῆτσο Τραχανή) πού δέν τόν εἶδα. Καί τό παιδί ἀπ' ἐδῶ; — ἐννοοῦσε τόν Κωστάκη Ράγκο, πού πρώτη φορά ἔβλεπε.

"Εβαλε μιά προσπάθεια νά στεριώσει καί τό πονεμένο ποδάρι γερά στό πάτωμα — ὁ γέρος ἔκανε δυνατή, ἐγκάρδια χεραψία — ἔδωσε τό χέρι.

—'Ο Κωστάκης τοῦ Παπαράγκου, πατέρα, σύστησα ἐγώ.

— Ναί, ναί, Ραγκάκι, καλά λές! Χαίρω πολύ! Μωρέ, μιά κοψιά! 'Ο παπα - Γιώργης* ὁλόφτυστος στά νιάτα του. Πῶς δέν τ' ἀπείκασα; Τί κάνει ὁ αἰδεσιμώτατος; Τά δέοντα νά τοῦ πεῖς. Καλά κρατιέται ἡ ἱερωσύνη του, ὅπως μαθαίνω. 'Εγώ ἔπεσα, νά τοῦ πεῖς, σάν ξεκωλωμένος ἔλατος. Κι εἶμαι, μοῦ φαίνεται, καί μικρότερός του στά χρόνια. Μά ὅ,τι στό γράφ', δέ στό ξεγράφ', ἡ μαγκούφα! (ἡ μοίρα, ἐννοοῦσε).

"Εκατσε στήν καρέκλα τή διπλά μου — «Σιμά στό δάσκαλο ἐγώ, ἀπό δάσκαλο καί παπά ὅλο καί κάτι μαθαίνεις, δέ μαθαίνεις;» — εἶπε.

'Ο Στέφος τοῦ 'δωσε καπνοσακούλα, ὁ γέρος γέμισε τό τσιμπούκι του μ' ἀργές κινήσεις — «νά χαλέψω κι ἕνα κάρνο μέ τή μασιά, δάσκαλε; Τοῦ τζαπατζῆ δά θά τό ξέρετε: δό μ' ἕνα χαρτί νά δοκιμάσω τά καπνά σου, φωτιά πιστεύω νά 'χεις!»

Γελάσαμε. Πῆρε τήν τσιμπίδα μέ τό κάρβουνο, πού τοῦ 'δωκε ὁ δάσκαλος κι ὡς τό βόλευε στό τσιμπούκι του καί πρίν τραβήξει ρουφηξιά, ρώτησε, κοιτάζοντας ἄν ἰσορρόπησε τό κάρβουνο στή θέση του:

— Τί τά λέτε τό λοιπόν; — μόνιμη, καθιερωμένη εἰσαγωγή του στή συζήτηση. — Πῶς τά πήγατε; Τά χαλάσατε, τά συβάσατε; 'Απ' τό πρωί τό ζυμώνετε, τί σᾶς βγῆκε τό καρβέλι;

— Τά συβάσαμε, τά συβάσαμε (συμφωνήσαμε), ἀπαντήσανε τά παιδιά.

---

* 'Ο παπάς τῆς Βράχας κι ὁ γέρος μου ἦσανε παλιοί φίλοι. Καί πολιτικά ἐπίσης.

— Τί θά βγεῖ τό καρβέλι, ἅμα ψηθεῖ θά τό δοῦμε, μπάρμπα - Μῆτρο, συμπλήρωσε ὁ Στέφος.

Ὁ πατέρας κάθε ἄλλο παρά βαρετός ἤτανε σέ παρέα. Ἀντίθετα, εὐχάριστος. Ἡ θυμοσοφία του, αὐτό τό λαϊκό πεντάσταγμα τῆς ζωῆς — ν' ἀπορεῖς: Οἱ ἱστορίες του («παραβολές», ὅπως τίς ἔλεγε) — χωρίς σωσμό. Καί πιπεράτες, σά χρειαζόντανε, τίς ἄκουγες. Κι ὄχι τοῦ μάκρου. Στό χρυσό μέτρο τῆς λαϊκῆς οἰκονομίας στή διήγηση. Γιαυτό, ἄλλωστε, καί τό πάμπλουτο ἀπόθεμα ἀπό παροιμίες, πού χρησιμοποιοῦσε κι ὁ γέρος. Σοῦ ξεφούρνιζε τήν «παραβολή» του στήν ὥρα της, τήν κόλναγε ὅπου τῆς ἔπρεπε. Διηγιότανε μέ μιά δική του λαϊκή μαστοριά. Νά τό ἀκοῦς, δέ σέ κούραζε, ἀντίθετα, ἀκόμα κι ὅταν χιλιάκουγες τό κατόρθωμά του γιά τό κεδρόξυλο.

Σήμερα, ὅμως, δέ μοῦ φαινότανε στά ζύγια του. Μπορεῖ καί πού μόλις σηκώθηκε ἀπ' τόν ὕπνο νάητανε χωρίς κέφι. Μόλις ἀπόλαψε τήν πρώτη φουμαριά — «χμ, κάτι λένε τά καπνά σου, δάσκαλε! Ἀπ' τήν Ἀπιδιά* θά κονομιέσαι». Τράβηξε καί τή δεύτερη, μᾶλλον λαίμαργα — «στυρφακιώτικο,** ὅμως, δέν εἶναι, νά τό παραδεχτεῖς», ἀποφάνθηκε καί ρώτησε: αὐτό πού μόνο δέ θ' ἀπάντεχες ὁ ἀνήξερος.

— Καί μέ τά τσιφλίκια, δάσκαλε, τί τά εἴπατε; (τί ἀποφασίσατε;)

Ὁ πατέρας ἀποτάθηκε στό δάσκαλο, ὄχι μόνο τί τόν εἶχε περιπολλοῦ, μά καί γιατί 'χε τό περισσότερο θάρρος μαζί του. Καί γιά ποιό θέμα δέν κουβεντιάζανε μέ τό Στέφο, ὅταν ἀκόμα δασκάλευε στήν Κορίτσα, ἀλλά κι ὕστερα σάν περνοῦσε ἀπ' τό χωριό καί τό σπίτι μας.

Ὁ Θάνος ἐχτίμαε τή στέρια λαϊκή λογική τοῦ γέρου, τό μετρημένο καί τό τεσσαράγκωνο τῶν ὅσων ξεστόμιζε, τό ἦθος πού δέν τοῦ τ' ἀμφισβήταε κανένας σ' ὅλη τήν περιοχή μας, ὅπως ἐπίσης καί τήν ἐντιμότητά του, πού σάν τοῦ γινότανε νίξη γιά δαύτηνε, ἔλεγε — «χαζός ὡς τόν κῶλο, τό πουγγί σοῦ λογαριάζ' ὁ ἄλλος ἄν βογγάει! Μά τέτοιο κάνουν μόνο οἱ κατεργαραῖοι στόν παλιοντουνιά μας τόν ἐπά».

Ὁ πατέρας, ἀπ' τήν ἄλλη, εἶχε τό δάσκαλο «μυαλωμένο ἄνθρω-

---

* Ἀπιδιά: ὀρεινό χωριό στά δυτικά τοῦ νομοῦ Καρδίτσας, πού 'χε καί καπνοτόπια ρεβένια κι ἡ γιδοκοπριά γιά τό φυντάνι δέν τοῦ ἔλειπε.

** Τά Στύρφακα: χωριό κοντά στό Λιανικλάδι Φθιώτιδας. Στήν περιφέρειά του τό τσιφλίκι τῆς οἰκογένειας Τσιτσάρα, πού 'χε νοικιασμένο χρόνια πολλά ὁ πατέρας κι ἤτανε μισοκάτοικος στά Στύρφακα. Τό χωριό κάνει ἐξαιρετικῆς ποιότητας καπνά, προπαντός ὅταν τό φυντάνι τό βάζουνε σέ γιδομάντρι, ὅπου κάτουρ' ἀπό τά γίδια, πού δίνουνε «θυμό» καί σπιρτάδα στόν καπνό. Ὁ γέρος προμήθευε τούς φίλους του καί τά... παιδιά του τέτοιονε καπνό, πού πήδαε ἀπ' τό τσιγαρόχαρτο σάν ἄναβες τό τσιγάρο!

πο» καί τοῦ θάμαζε τό κουράγιο νά κιντυνεύει καί μιστό καί «θέση» στόν κόσμο, «νά κάνει ἀπ' τί γιδοκαχαράτσες πετμέζι»! Νά πασκίζει — κατά τήν πικρή ἐμπειρία τοῦ γέρου μου, μάταια — «νά βγάλει ἀπ' τό λυχοτόμαρο, ἀρνοτόμαρο», ν' ἀλλάξει δηλαδή τόν «παλιοντουνιά», «Ἔ, μωρέ, δάσκαλε — τοῦ 'λεγε — μπερδεύεις τό νεφρό μέ τή γουμαροχαβαλίνα». Δέ λέω, κάνε τό καλό καί ρίξ' το στό γιαλό, ἔτσι ἔκανα κι ἐγώ ἀτός μου μιά ζωή, μά φχαριστῶ δέν ἄκουσ' ἀπό κανένα! Ἔτσι, ναί! Παραπέρα μήν ἀπαντέχεις. Παλιοντουνιάς ἦταν, παλιοντουνιάς θά μείνει, 'ξόν ἀπό θάμα!»

Τό γιατί τό ρώτημα στό δάσκαλο, τό ξήγαγες. Ἐκεῖνο πού ξάφνιασε, ἦτανε πού τόση ὥρα χτές ἀποβραδίς μέ τό δάσκαλο ἐνῶ εἴπανε περί πολλά, γιά τά τσιφλίκια ὁ γέρος οὔτε «πέρασ' ἀπό σοκάκι», ὅπως λένε. Γενικά, μετά τό πάθημά του μέ τήν «Κοκκινόβρυση», θαρρεῖς καί τήν ἀπόφευγε ἀκόμα καί τήν κουβέντα γιά τά τσιφλίκια, καί τό «πάρσιμό» τους. Σάν τόν παλαίμαχο στρατιώτη, πού τοῦ 'μεινε μιά σφαίρα στό πνεμόνι, μιά τρίχα μόλις ἀπ' τήν καρδιά, μολύβι πού τόν πῆρε σέ κάποια μάχη, κι οὔτε πού τολμάει τώρα νά 'γγίξει τήν ἀνάγκη γιά ἐγχείριση.

Σήμερα πρώτη φορά πού φανέρωνε τόν καημό του. Καί βέβαια, οὔτε κάν ἤξερε μπορεῖς νά πεῖς, ὅτ' ἐμᾶς θά μᾶς ἀπασχόλαε τέτοιο θέμα. Μά λαός καί τοῦτος ὁ γέρος! Κι ὅσο κλεισμένος ἀπ' τήν ἀρρώστια κι ἄν ἦτανε μέσα, μάθαινε, ἄκουγε, ὀσφραινότανε! Ἡ Ἐλσιανη ἔβαλε φωτιά στό καζάνι τοῦ προβλήματος, ὁ ἀτμός σηκώθηκε μονομιᾶς, χοροπήδαε τό... καπάκι του, βρόνταγε, βρόντηξε ροῦγες καί χωριά! Κι ὁ γέρος θά συμπέρανε: — «γίνεται νά μήν τό κουβεντιάσουνε; Ἄμ τότε τί, γιά παπαρδέλες συναχτήκανε ἀπ' ὅλα τά χωριά;» Μπορεῖ κι ἀλλιῶς νά τό σκέφτηκε: — «λές νά μήν τό κουβεντιάσανε; Χμ, πρίν σκορπίσουν, ἄς πάω νά τούς τό πῶ. Ἔ, σεῖς, λεβεντουριές μου, πού λύνετε καί δένετε, μάκι κι ἀποστοχήσατε τά τσιφλίκια;... Ὁ διάβολος ἔχει, βλέπεις, πολλά ποδάρια!»

Κι ἦρθε. Καί τό 'πε. Κι ὁλοφάνερο πιά, τό κράταε καιρό μέσα του καί τό 'βραζε. Ἀπό χαραχτήρα του, ποτέ δέν ἔδειχνε στούς ἄλλους τί τόν ἔκαιγε στήν καρδιά — καί πόσονε καί ποιόνε πόνο μποροῦσε νά κρύβει τοῦτος ὁ χωρικός, ὅπως ὅλους τους σχεδόν, κάτω ἀπό 'να ἐπιφανειακό χαμόγελο. Ἡ καρτερικότητα τοῦ γέρου, βουνό τῶν βουνῶν! Κι ἄν τύχει καμιά φορά καί τά βουνά νά στενάξουνε, ὅπως τό θέλουνε τά τραγούδια τοῦ λαϊκοῦ πόνου, δηλαδή νά φτάσει ἡ ὑπομονετικότητα τοῦ πατέρα στό ὅριο τοῦ μή παρέκει, ἔλεγε ἁπλά κι ἤρεμα: — «θά σκάσω! Θά σκάσω, μωρέ, καί μέ στεναχωράει πού δέ θά προκάμω νά πῶ ἀπό τί ἔσκασα!» Ἤ, ἄν τό «παράξενο», πού τόν ἔσκαζε, περνοῦσε τό ὅριο τοῦ δικοῦ του

μέτρου καρτερίας, έλεγε τό χοντρότερο: — «Σκάζεις, Διάολε, ό-ταν κλάνει ό πεθαμένος ή δέ σκάζεις;»

Σ' έμένανε, όλονε τούτο τόν καιρό, πού τό πρόβλημα τών τσιφλικιών μπήκε σάν οίστρήλατο δαμάλι στήν έπικαιρότητά μας ἐ-κεῖ πάνω, ούτε λέξη! Έμαθε, προφανώς, άπό συγχωριανούς πού τόν έπισκεπτόντανε, τίς πρώτες συστάσεις μου στό χωριό γιά τήν ἀνάγκη νά μήν μπούμε τούτη τήν ώρα στά τσιφλίκια. Καί δέν τό 'ρισνε νά τό κουβεντιάσει μαζί μου. Άπ' τήν άλλη, κι έγώ, πού κάθε βράδυ στό δεῖπνο τόνε κατατόπιζα τί γίνεται στό «ντουνιά», ντρεπόμουνα, μά τήν άλήθεια, νά τ' άνοίξω τήν κουβέντα γιά τά τσιφλίκια — παρελθέτω τό ποτήριον!

Ξέροντας άπό παλιά ότι τό πάθος τού Θάνου νά παρθούνε τά τσιφλίκια δέν ήτανε λιγότερο άπ' τό δικό του καί πιστεύοντας στό «μυαλωμένο» του, άκούμπησε σ' αύτόν τή στερνή του έλπίδα. Ότι ό Στέφος δέ θά συμφώνας μ' όσα έλεγα έγώ στό χωριό, δέ θ' άφηνε «τήν περίσταση πού μάς έπεφτε άπ' τόν ίδιο τόν ούρανό». Ακόμα κι άπ' τό γεγονός, πώς τά τσιφλίκια τών Δολόπων, σχεδόν όλος ό τόπος τους, «στενεύαν» τά χωριά τους έκατό φορές πλειότερο άπ' όσο ή «Κοκκινόβρυση» τήν Κορίτσα κι ό κόσμος θά στένευε γιά τό πάρσιμό τους άσφαλώς πιό πολύ τό δάσκαλο — γιατί νά μήν τό συλλογίστηκε κι έτσι ό έμπειρος γέρος, όταν σαίτεψε στά ίσια τό Στέφο μέ τήν έρώτησή του;

Έμένανε, άκούγοντας τό ρώτημα, βλέποντας τήν έκφραση τής άδημονίας του — νά μήν πώ τής άγωνίας — στό πρόσωπο, πού πήρε ξάφνου τή βλοσυρότητα ξεθηκαρωμένου γιαταγανιού καί τήν τραχύτητα πυρόλιθου βαλμένου στό σηκωμένο λύκο καριοφιλιού, βεβαιωμένος ήδη γιά τό πόσον άσίγαστος τόν κατάκαιε στήν ψυχή ό καημός νά δεί τά τσιφλίκια «παρμένα», μ' έπιασε δέος, πώς ό γέρος μου δέ θά καταλάβει, δέ θά συμβιβαστεί μέ τήν άναγκαιότητα μιάς άναβολής. Καί θά τού μπεί τό μαράζι, ότ' ό γιός του, αὐ-τός, πού πρώτον άπ' όλα τά παιδιά του τόνε σπούδασε, ναί, π ρ ο-δ ί ν ε ι τούς άγώνες του μιάς ζωής, τά χρέη πού 'βαλε, «τίς κατουρημένες ποδιές πού φίλησε» γιά τήν «Κοκκινόβρυση», π ρ ο-δ ί ν ε ι τή στερνή του άπαντοχή νά πάρει τό χάκι του πριχού κλείσει τά μάτια — καί δέν τό λές αὐτό τραγωδία πατέρα, ἀνα-γνώστη, πώς τό λές;... Θές μ' άνέβηκε, θές μού 'φυγε τό αἷμ' άπ' τό κεφάλι — δέν τό θυμάμαι! Διάολε τρικέρατε, καί νά τού 'ρθει κόλπος τού γέρου, εἶναι πού εἶναι τσιρούτικος!

Φευγαλέα κοίταξα, άπ' τά δίπλα τού γέρου, στό κρεβάτι ώς εἶχα κάτσει τώρα, κατάματα τό Στέφο, νά τού δώσω σινιάλο — «προσοχή! Ύφαλος! Σωστότερα, μαχαίρι σέ καρδιά, προσοχή πώς θά τ' άνασύρεις!...»

Ό Στέφος χαμηλόβλεψε, δέ βιάστηκε ν' άπαντήσει, έπιασε νά

στρίβει τσιγάρο, σκεφτότανε... Κι ἄρχισε ἀπό... μακριά...

Ὁ γέρος κατάλαβε, εἶχε κιόλας τήν ἀπάντηση. Αὐτός δέ ζήταε ἐξηγήσεις κι ἀπό σπόντες. Περίμενε δυό λέξεις: — «τά παίρνουμε!»

Κράταγε ἀξεκρέμαστο τό μάτι του πάνω στό πρόσωπο τοῦ Στέφου, δέν ἔβγαζε τό τσιμπούκι ἀπ' τό στόμα, βαστώντας τήν κεφαλή μέσα στή χούφτα σφιχτά, σά νά χέριαζε ὅλο τό πρόβλημα πού ἔβαλε μέ τήν ἐρώτηση, τράβαε ἀπανωτές, ξεφουγάριζε τή μιά τουλουπιά πίσω ἀπ' τήν ἄλλη, ντουμανιάζανε τσιμπούκι, στόμα, οἱ συστάδες τῶν μουσταχιῶν του, ὁ ὀντάς τίγκα καπνίλα σύγνεφο! Τραβώντας ἀπότομα τήν τσιμπουκόβεργ' ἀπ' τά δόντια καί μ' ἦχο τσακισμένο στή φωνή, ὡς ντουφεκιά ἀπό γκρά μέ ραγισμένη κάννη.

— Ἤ, δάσκαλε, πού δίδασκες καί λόγο δέν ἐκράτεις; — δέν ἄντεξε, τοῦ ξετόξεψε τοῦ δάσκαλου, κι ὅλων μας, τό «κατηγορῶ» του.

Κι ὁ δάσκαλος, χαμηλότονα, ὅπως τό συνήθιζε, ἀπαλός στήν ἔκφραση, χαμογελώντας καί σίγαλα - σίγαλα, εἶπε:

— Λέμε, μπάρμπα - Μῆτρο, νά μήν μποῦμε, νά μήν τά πατήσουμε τωραδά. Δέν εἶν' ἡ ὥρα δέξια! Νά τό παραδεχτεῖς κι ἐσύ! Τ' ἀφήκαμε «φορώντας καί λευκαίνοντας!», ἐσύ πάντα ἔτσι δέν τό λές; Μά θά τά πάρουμε! Ἔ, καβούλι! — ἐτούτη τή βολά σωθήκανε τά ψέματα. Δέ τά πειράζουμε σήμερα, γιατί μπροστά ἀπ' ὅλα πρέπει νά βάλουμε τόν πόλεμο νά ξεσχλαβωθοῦμε. Κι ἀπέ; — ὅλα δικά μας! Μή βαριοθυμᾶς, ὅπου τό πολύ καί τό λίγο. Αὐτό ἀποφασίσαμε. Ἐμεῖς σήμερα τ' ἀποφασίσαμ' ἔτσι, ταχιά μᾶς ἔρχεται δέξια; — τό ξεποφασίζουμε, τά παίρνουμε...

Σίγησε ὁ δάσκαλος. Σωπαίναμε κι ἐμεῖς οἱ ἄλλοι. Ὁ γέρος ξανάβαλε τό τσιμπούκι στά δόντια, νά κερδίσει χρόνο νά σκεφτεῖ — τό κόλπο του! Τράβηξε κάμποσες ἀπανωτές ἀνανάσατες, ἀποντουμάνιασε ἡ κάμαρη. Σμίξανε τά φρύδια του στήν κορυφή τῆς μύτης, τά μουστάκια του πέσανε πιό πολύ, σά χέρια σκοτωμένου πού τόνε φόρτωσες πανωσάμαρα σέ μουλάρι ἤ σά δυό φτεροῦγες πουλιοῦ πού τό χούφτιασες ἀπ' τό «χαράδι» του σκοτωμένο κι ἐκεῖνες ἀτονίσανε δεξιά - ζερβά τῆς παλάμης σου... Τό πρόσωπό του ἀραχνιάστηκε, ὡς νά τοῦ 'ριξες μεταχειρισμένη λερή γάζα — νέφος διαψευσμένης προσδοκίας στήν παράλιγο ἄνοιξη μιᾶς ἐλπίδας. Ἔβγαλε πάλε τό τσιμπούκι ἀπ' τό στόμα καί κρατώντας το μπροστά στά χείλη, εἶπε, καμπανίζοντας ὅσο τό μπόραε τά λόγια:

— Στά ποδάρια σας πελεκᾶτε, ζαβά πελεκᾶτε! Ἐσεῖς καί τά γράμματα, σεῖς καί τά πινακίδια. Καί τά γένια καί τά χτένια, πού λένε. Ἐγώ τά ψωμιά μου τά 'φαγα. Μιά διάτα τή δύνομαι, σᾶς τή δίνω, κι ἀκοῦστε καί τό γέρο: Κ ο υ - μ α - ν τ α - ρ ί - σ τ ε τ ο

κ α - λ ά! Δέσ' τε τό γάιδαρό σας τώρα πού τόν καπιστρώσατε καί τόν κάματε ζάπι, τόν καβαλικέψατε. Κάμετ' έτσι καί ξεπεζέψ' τε, τό κάμετ' έτσι καί σᾶς κόπηχ' ή ζώστρα καί τό καπίστρι του, έ, μπηχτοκεφαλιά πού θά σᾶς πάει καί κλωτσίδι πού θά φᾶτε!... Νά σᾶς έρθ' ὁ οὐρανός σφοντύλι!

Δέ μᾶς έδωκε ν' άποκριθοῦμε, τί μέ μιᾶς έστριψε τό πρόσωπο κατά τή μεριά τοῦ Βασίλη Μανούκα, γυρνώντας καί τήν κουβέντα ἀλλοῦ:

— Δέ σέ ρώτησα «μπάρμπα - Βασίλη» (έτσι μέ τό «μπάρμπα» προσφώναε τούς λίγο νιότερούς του, γιά πείραγμα), είδες; — προυχονέψαμε παλιοῦ καιροῦ, τήν κουβέντα μας ἀπαρχῆς, τρανοπιαστήκαμε. Πῶς σοῦ πῆγαν τά σοδέματα φέτο, μπερεκέτι; Τί σέ ρωτάω έσένα; Όλος ὁ κόσμος τό ξέρει, έσύ 'σαι νοικοκύρης, νοικοκύραρος! Δέ χωρατεύεις, κάνεις διός... Οἱ σπαρμουδιές σου; Θ' ἀπόσπειρες στήν ὥρα του σύ! Μεντάνα, κουτσουδέλι, τί ρίχνεις πλειότερο. Κι έγώ τήν έριξα στά «λιβάδια» τή μεντάνα. Στ' ἀλώνι παχιά, μά στό μύλο ἀχαμνή... Δέν ξέρω, μπορεῖ κι ὁ τόπος...

Δέν περίμενε ἀπάντηση τοῦ Βασίλη κι έκεῖνος δέν έδωσε, μιά κι ὁ γέρος γύρισε κιόλας πρός τόν Τραχανή:

— Τί γίνεσ' έσύ, 6ρέ Μήτσιο; 'Ακριβοθώρητος μοῦ 'γινες! Ζαμάνια λέω δέ σ' είδα! Περνᾶς — δέν περνᾶς; Έχετε καί κωλοπηλάλες, δέ λέω! Στά χρόνια σας, πού λές, κι έγώ κατούραγα περπατώντας νά τά προκάνω ὅλα! Καί τί τό διάφορο στόν καψιαρό τόν ἄνθρωπο; Χέ! χέ - χέ!... Νά μᾶς έρχεσαι πλειότερο. Δῶσε καί τά δέοντα στό γιατρό. ('Εννοοῦσε τό φίλο του Δημήτρη Μπουρδάρα).

Καθότανε στά καρφιά. Κι ὅλ' αὐτά «ἄσκοποι πυροβολισμοί», νά ξεθυμάνει, νά συγκρατηθεῖ, νά μή μᾶς δώσει νά ξαναγυρίσουμε στό θέμα, νά μᾶς πεῖ: τσιφλίκια; Ἡ κουβέντα μας τελεία καί παῦλα! Χάνω τά λόγια μου!

Έσκυψε, μέ κόπο, νά χτυπήσει τό τσιμπούκι του στό παραγώνι, νά τ' ἀδειάσει ἄν καί δέν εἶχε καεῖ ὡς τό τέλος ὁ στουπωμένος έκεῖ καπνός. Όμως, σημεῖο ή χειρονομία; τέλειωσε τό τσιμπούκι, τέλεψε κι ὁ λόγος τῆς παρουσίας μου έδῶ ἀνάμεσά σας στά «κεφάλια» τοῦ τόπου!

— Νά πααίνει τό σάψαλο στό γιατάκι του, μήνα καί τοῦ ξεδρωμίσει ἄμα τοῦ λείψει μέ τίς ὧρες! — είπε, ψευτογέλασε, σταvικά σάν ἀπό ὑποχρέωση νά δημιουργήσει ἀτμόσφαιρα πρίν φύγει, κι έβαλε κόπο νά ξεκολληθεῖ ἀπ' τήν καρέκλα του.

Ὁ Στέφος πετάχτηκε νά τόν βοηθήσει.

— Είδες, δάσκαλε, πού μέ παράτησαν μεσοστρατῆς τά κερατοπόδαρα; Τό 'λεες αὐτό καμιά φορά; Σοῦ κόπηκαν τά μαγκούφια; — έ, 'κονόμα κατρουκάνατο, μήν κατουριέσ' έπάνω σου!...

Κοίταξε τό σοφρά, τόνε χάιδεψε μέ τή ματιά, έκανε ένα «ώχ, βρέ παιδιά!» — σήμερα πού βρέξη νά πεῖ τήν ἱστορία του! Μάλιστα καί σέ τέτοιο ἀκροατήριο γραμματισμένο πού θά χρώσταε νά καταλάβαινε τί θά πεῖ μεράκι!... Μά κι ὣς τό τέλος δέν ἄντεξε. Κι εἶπε:

— Λές, τό ἔρμο, καί δέν εἶχα καμιά βολά, μωρέ Στέφο μου, τήν ἄτζα* καί τίς πλάτες πούειχα σάν πελέκαγα στόν πέτακα τοῦ διαόλου αὐτοῦνο δῶ τό ξύλο! Νά βάσταγαν, πού λές, τά ποδάρια κι οἱ πλάτες τοῦ δόλιου τ' ἀνθρώπου, τόσο, ὅσο πού δέ λέει νά τό βάλει κάτου ἡ περδικούλα του, ἔ, τότινες νά μ' εἶχες μέ τή γνώμη σου νά χαλάσεις τόν παλιοντουνιά καί νά τόν κάνεις κόσμο...*

Ἀποποιήθηκε τήν προσφορά τοῦ Στέφου — ἡ ἀντίδραση τοῦ γέρου νά παραδεχτεῖ τά γέρα του!

— Θά τά καταφέρω! Δέν τό ρίχνω τό βρακί στά γόνατα... Ἅμα ἰδῶ κι ἀποσαψάλιασα ντίπ - καταντίπ, τήν κουμπούρα στό ρ' ζαύτι! Τί νά γένεσαι χαβαλές τῶν ἀλλουνῶν νά σέ παιινοφέρνουν στήν πλάτη στόν ἀναγκαῖο; (ἀποχωρητήριο).

Σηκώθηκε, σύρθηκ' ἕνα βῆμα, στάθηκε, ἡ ἀτμόσφαιρα σοῦ καθόtανε κόμπος στό λαρύγγι, πνιγμός! Ἐκεῖνος — «τά σεβασματά μου στήν ἱερωσύνη του τόν παπα - Γιώργη νά μήν ξεχάσεις, Κωστάκη, Κωστάκη δέ σέ εἴπαμε;» Ἄλλο ἕνα βῆμα: — «Ἔχ, μωρέ παιδιά, βάσανο πούειναι τα τά κερατένια τά γέρα! Ἀμ ἀλλιῶς θά τό 'λεε καί τό τραγούδι; «Νά βάλω τό φεσάκι μου, νά πάω στό παζάρι, γιά νά πουλήσω γερατιά καί ν' ἀγοράσω νιάτα!» Δέν ἔχω τήν περπατησιά σας... Καρδιά δίχως ποδάρια, κούτσουρο - λιθάρι! Νά τάειχα τά ποδάρια σας, νά μή μέ λέγαν Μῆτρο, ἅ δέν ἔπιανα κλαρί καί μετερίζι... Ἔτσι, γιά ὁρμήνεια! Νά σᾶς δίνω ὁρμήνεια... Σά νά μοῦ φαίνεται, καί μέ τό συμπάθειο σας, μωρέ παιδιά, σάι δέν τό πᾶτε! Μπορεῖ ἐγώ ν' ἀποξεκούτιανα... καί μοῦ φαίνεται...»

«Καί καθώς κατάβαλε προσπάθεια νά σύρει τ' ἄρρωστο ποδάρι του, ἔλεες ἀιτό γερασμένο καί μέ βαρεμένη του τή φτερούγα πώς ἔβλεπες νά τήν τραβάει καταγῆς, στό χῶμα, στήν ὕστερη προσπάθειά του γιά ἕνα τελευταῖο πέταμα! Μά ἦταν ἀργά! Ἡ γῆ, αὐτή ἡ Μάνα Γῆ, πού μᾶς δίνει καί μᾶς παίρνει, τόνε τραβοῦσε τόν ἀιτό ὅλο καί δυνατότερα, ὅλο καί πιό πολύ στό χῶμα! Ἔτσι μοῦ φάνταζε τή στιγμή τούτη αὐτός ὁ Γέρος, ἀλλοτινός σταυραῖτός, ὁ

* Ἄτζα: ἡ κνήμη. Μτφ. ἡ δύναμη νά κάνεις γερό δράσκελο, νά στεριώνεσαι ἀκούνητος στή θέση σου, νά σηκώνεις βάρος κλπ.

** Περιεχτικότερο καταστάλαγμα τῆς λαϊκῆς ἐμπειρίας, ὅτι οἱ ὑλικές δυνάμεις τ' ἀνθρώπου ὑπολείπονται τῶν ἐπιθυμιῶν του, ὑπολείπονται τῆς δυνατότητας νά πραγματώσουνε ὅ,τι ἔχει στήν καρδιά καί στήν ψυχή του, ἐγώ δέν μετάκουσα στή ζωή μου!

Γέρος πού μιά ζωή στάθηκεν ὀρθός κόντρα σ' ὅλους τούς ἀγέρηδες Θεῶν καί Διαβόλων, χωρίς ἕνα ἄχ! — ἀγωνιστής.. Καί πάντα νικημένος. Κι ἦταν αὐτή ἐδῶ ἡ τελευταία του ἐλπίδα γιά τό φτερούγισμα μιᾶς νίκης! Τῆς μόνης νίκης τῶν ἀγώνων του. Ἡ στερνή ἐλπίδα του! Καί χανότανε!... Σοῦ ράγιζε τήν καρδιά.

Σύρθηκε ἀκόμα δυό βήματα. Ἐγώ πνιγόμουνα στό λαιμό... Ἔτσι μοῦ 'ρχότανε νά φτύσω στήν ἀπόφασή μας γιά τά τσιφλίκια. Στό διάβολο καί ἡ Ἀνάγκη! Στό διάβολο καί ἡ τακτική! Στό διάβολο κι ἡ «στρατηγική»! — «Σταμάτα, ὡρέ Πατέρα! Στηλώσου! Γέλασε ἀληθινά κι ἐσύ μιά φορά στή ζωή σου... Φώναξε: Ζήτω ἡ Νίκη! Ταχιά τήν αὐγή - αὐγή μπαίνουμε στά τσιφλίκια. Τέλειωσε!»

Καί νά κλείσει τά μάτια αὐτός ὁ γέρος ἱ κ α ν ο π ο ι η μ έ ν ο ς! Ὅ,τ' ἄρχισε ἐκεῖνος, τό τελειώσανε τά παιδιά του — δόξα σοι, Κύριε! Νικητής!... Ἐπιτέλους ἔκανε πατέρα ἔχει καθένας σ' αὐτόν τόν κόσμο. Ἔ κ α ν ε! Γιατί νά τόνε στείλω στόν τάφο μέ τή φοβερή ὑποψία, ὅτι πρόδωσα τούς ἀγῶνες του;

Ἔτσι μ' ἔσπρωχνε ἡ καρδιά. Μά τό μυαλό συγκράταγε! Πάνω κι ἀπό Μάνες, πάνω κι ἀπό Πατέρες, ὁ Λαός! Τά συμφέροντά του. Πάνω ἀπ' ὅλα ἡ συναίσθηση τῆς κ ο μ μ α τ ι κ ῆ ς εὐθύνης. Ἡ Ἐπίγνωση τῆς Ἀνάγκης. Πάνω κι ἀπ' τήν Καρδιά, ὁ Ν ο ῦ ς!

Καί δέ σάλεψα ἀπό τή θέση μου.

Κοντά στήν πόρτα στάθηκε ὁ πατέρας ξανά κι εἶπε:

— Κουμανταρίστε το μέ μυαλό. Ἐδῶ πού τό φέρατε, εἴτ' κούπα, εἴτ' χρούπα!

Καί βγῆκε. Στό διάδρομο συρνάμενο, κουρασμένο τό βῆμα του. Κι ἦτανε ὁ ἀπόηχός του σά νά ρώταγε καί νά ξαναρώταγε μέ σιγανό παράπονο: — «Γιατί; Γιατί;»

Μέ κέντησε μέσα μου νά ριχτῶ, ν' ἀνοίξω μέ μιά κλωτσιά τήν πόρτα καί νά βάλω φωνή χούγιασμα πού νά τ' ἀκούσουνε καί νά σχιστοῦνε στά δυό κι οἱ πέτρες τῆς «Κοκκινόβρυσης»: — «Κουράγιο, Πατέρα! Ὑπομονή μιά στάλα! Καί θά πάρεις τό χάκι σου, ζυγών' ἡ ὥρα. Ζυγώνει! Σέ προκάνει. Ψίχα κουράγιο ἀκόμα! Κι ἡ Λευτεριά χαράζει! Ξημερώνει!»

Ὁ πάταγος τῆς πόρτας τῆς κάμαρής του, πού τήν ἔκλεισε πίσω του μέ δύναμη πείσματος, θυμοῦ, ὁλοφάνερο — ἔτσι πού σείστηκαν τσατμάδες κι ἀέρας στό διάδρομο, σά νά 'σκασε χειροβομβίδα ἡ ὀργή του, μοῦ φύτεψε θραῦσμα βλήματος τήν ἀμφιβολία: «Μήπως καί κάνουμε λάθος; Μήπως τό λαϊκό αἰσθητήριο τοῦ γέρου... Ἀλλά τό ΕΑΜ;...»

Κι αὐτοί οἱ τσατμάδες πού σείστηκαν, σά νά τό ξανάλεγαν κι ἐκεῖνοι:

«ε ἴ τ' κ ο ύ π α, ε ἴ τ' χ ρ ο ύ π α!» (σ. 433 - 435).

Ἐνδέχεται, ὁ ἀναγνώστης ἀπό τοῦτο τό... συβιλλικό οὔτε τήν ἔννοια μερικῶν λέξεων νά 'χει, μάλιστα τοῦ «κρούπα». Τουλάχιστο τήν ειδική ἔννοιά τους μέσα στή δοσμένη ρήση.

Κούπα, ἡ γνωστή μας κούπα, τό κύπελο, τό κοῖλον. Ἡ ἔννοια πού ἔχει, ἐντούτοις, ὁ λαός, ἐπιπλέον, εἶναι τό ὄμορφο, τό φιλοκαλιστό, τό μαστορεμένο τάσι, τό τάσι - καλλιτέχνημα, ἀσημένιο ἤ χρυσό, εἴτε, ἀκόμα, καί φκιαγμένο ἀπό ξύλο γλυφτό ἤ ψημένο ἀπό πηλό, μά ὄχι φτηνόπραμα. Μεταφορικά τό καλό καί τό χρήσιμο ἤ καί τό τέλειο. Στήν παραπάνω ἔκφραση σημαίνει τό ὅπως πρέπει «φκιάξιμο» ἑνοῦ πράγματος, μιᾶς κατάστασης, ἡ αἴσια ἔκβαση, τό ποθούμενο τέλος μιᾶς προσπάθειας, ἡ δικαίωση μιᾶς προσδοκίας. Καμιά σχέση δέν ἔχει μέ τήν ἔκφραση «τά 'κανες ἀπό κοῦπες», πού σημαίνει ἀποτυχία καί προέρχεται ἡ ἔκφραση ἀπό τό χαρτοπαίγνιο.

Κρούπα ἤ καί κρούπι (τό), σημαίνει καταρχήν καί ειδικά στό οὐδέτερο γένος τῆς λέξης, τό ἄδειο, συνήθως ὄχι τό μεγάλο πού τό λένε καί κιούπι, πήλινο δοχεῖο, τό χοντροκομμένο, τ' ἀκαλαίσθητα πλασμένο, τό εὐτελές. Ἰδιαίτερα — «ἔγινε κρούπα», «τό 'κανε κρούπι», λέγεται γιά σπασμένο πήλινο σκεῦος, στάμνα, ἀγγεῖο. Κατ' ἐπέχταση τ' ἄδειο πιά καύκαλο τοῦ κρανίου, τό συντριμμένο καί ἀποκρουστικό. Μεταφορικά, καί συγκεκριμένα στήν ἔκφρασή μας: ἡ καταστροφή, τό κατάστρεμμα, ὁ χαλασμός, ὁ βίαιος κι ἀνεπανόρθωτος χαλασμός.

Ἄν καί δέν ταυτοεννοιολογεῖ, θά μποροῦσε ἡ ἔκφραση νά παραλληλιστεῖ μέ τήν «ἤ τοῦ ὕψους ἤ τοῦ βάθους», εἴτε μέ τήν «ἤ τά πάντα ἤ τό πᾶν ἀπώλετο». Φυσικά, ἐκ τῆς σειρᾶς τοῦ λόγου ἐδῶ καί τῆς κοινῆς τῶν συμφραζομένων πείρας, τό «εἴτ' κούπα, εἴτ' κρούπα», μᾶλλον ἀντιστοιχεῖ στό γνωστό μας «ἤ τήν ἐξουσία ἤ τήν ἀγχόνη».

Ὁ γέρος τό ξεστόμισε, βγῆκε, τ' ἄφησε διφορούμενο σά δελφικό χρησμό. Τ' ἤθελε νά πεῖ ἀπ' τά δυό, ποῦ μποροῦσες νά συμπαιράνεις;

«Ἐδῶ πού τό φέρατε, παλικάρια μου, τό πράγμα, τήν κατάσταση, εἴτε θά τή φκιάσετε οριστικά καί σωστή — κούπα! — εἴτε, σ' ἀντίθετη περίπτωση, σᾶς ἐπιφυλάχνεται ὁ χαλασμός σας, ὁ χαμός σας — κρούπα τά κεφάλια σας. Εἴτε, εἴτε, τρίτη, μέση, ἐκλογή δέν ἔχετε, δέν μπορεῖτε νά 'χετε, δέν σᾶς ἐπιτρέπεται!».

Μπορεῖ, λοιπόν, αὐτό νά 'θελε νά πεῖ. Ἀλλά γιατί ὄχι καί τ' ἄλλο, τό προσταχτικό;

— «Ἀκουρμαστεῖτε! Ἀρχαγγελική ρομφαία λόγο τῶν Αἰώνων θά σᾶς πῶ. Τράβηξες, ξεγύμνωσες γιαταγάνι; βάρα, κόψε! Ἡ πάλα ἕνα νόμον ἔχει, ρίχνει κεφάλια. Δέν πῆρες; θά στό πάρουν. Τό χαμήλωσες; ἔλεος μήν ἀπαντέχεις! Σέ ζωγρίζουνε; σέ σουβλί-

ζουν σάν τό Διάκο. Βγάλ'τε το πέρα! άλλη έκλογή δέν έχει τό γιουρούσι. Κιότεψες, γιά παραπάτησες; σέ πελέκησαν, σπαράγγι! Μεσοστρατίς μή σοῦ περάσει νά σταθεῖς, μεσοδεξιμιές μή στέρξεις! χωσιά! Μ' άν, ό Θεός νά μή σοῦ τό χρωστᾶ, δέν τό δυνήθηκες καί δέ σκαπούλαρες τό διάσελο, σέ κλεῖσαν όλοῦθε καί σέ χαλᾶν — φ κ ι ά ξ ' τ ε τ ο υ ς κ ρ ο ύ π α! Μήνε τ' άρματα τά ρίξεις. Κρούπα, σοῦ λέω! Κ ρ ο ύ π α!* Κι έμεῖς κακό χερόβολο, κι αὐτοί κακό δεμάτι τότε! Στερνή τῆς Δόξας τοῦ Μεσολογγιοῦ ἀναλαμπή, τό ξέρεις τοῦ Καψάλη τό δαυλί. Έτσι φκιάχτηκε τό Ρωμαίικο. Μέ τήν πάλα πρῶτα κι ἀπό κοντά μέ τήν πένα. Στό χέρι τό καριοφίλι, τό καλαμάρι στό σελάχι — μή μπερδέψεις τή σειρά, τά μπέρδεψες όλα!»

Άν, μετά, ή ζωή μετάτρεψε σέ μακάβρια προφητεία τή φράση έκείνη τοῦ γέρο-Μήτρου τῶν Άγράφων — ό μόνος κι όλοι οἱ

* Έχω ισχυρή «ἀφορμή» νά ὑποθέτω καί τή δεύτερη έκδοχή. Έν' άλλο έπεισόδιο, 10 μῆνες ἀργότερα, φανέρωσε τήν ἀδιαλλαξία τούτου τοῦ χωρικοῦ στό θέμα τῆς δυναμικῆς κατασφάλισης τῆς Λαϊκῆς Έξουσίας. Όχτώβρης τοῦ 43. Μπήκαμε σ' έμφύλιο πόλεμο μέ τό Ζέρβα, κάμαμε προληπτικές συλλήψεις. Στό δικό μου χωριό πιάσαμε, γιά κάμποσες ὧρες όλο κι όλο, τρεῖς-τέσσερες, ἀνάμεσά τους κι ένα Μήτσο Σαμαρᾶ, τόν ξανάβραμε σά γνωστό τσασίτη κι ὅτ' εἶχε βγάλει ἀρκετή φειρού γιά συνεργασία σέ ληστεία μ' έναν κλαρίτη τ' όνομα Μαντέκας. Ό γέρος μέ ρώτησε, σάν έμαθε τις συλλήψεις: «Καί τί σκοπεύετε νά κάμετε αὐτουνούς τούς «Μαντέκηδες» καί τά χαμένα κορμιά;». — «Θά τούς ἀπολύσουμε, τί άλλο,» — τοῦ ἀπάντησα. — «Θά τούς ἀφήσετε, εἶπες,» — ἀπόρησε. — «Άμ τί, νά τούς χαραμοταΐζουμε;» — «Βγάλ'τε τους ἀπ' τή μέση, νά τί κάνουν, όσοι δέν παίζουν μέ τό ντουφέκι». Ξαφνιάστηκα. Μαλακός ἀπό φκιασιά του, πῶς ξεστόμησε τόσο σκληρή ὁρμήνεια; — «Τ' εἶπες, πατέρα, τρελλάθηκες,» — «Μώρ' έγώ τά 'χω τετρακόσια, έννοια σου! Χαζοί, καταχαζοί εἶστ' έσεῖς. Τί ἀπαντέχετε ἀπό «Μαντέκηδες» καί «Μονάντερους;» (θά τούς βροῦμε ἀλλοῦ). Νά σᾶς γεννήσουν τό χρυσό τ' αὐγό καί τούς κανακεύετε; Αὐτοίνοι άμα σᾶς στραχιάσουν (σᾶς βάλουν άγρια στό χέρι) ταχιά, θά σᾶς στρίψουν τόν τζιανό (λαρύγγι) σάν κουτουπούλια, θά σᾶς χαλᾶνε σάν τσιροπούλια! Σημαδόβολο (στόχο σκόπευσης) θά σᾶς βάλουν, άμ' τί φρονᾶς,»

Καταλαλιά μπορεῖ νά έπισύρει ή δρακόντεια άποψη τοῦ πατέρα μου γιά τή συγκεκριμένη περίπτωση πού διατυπώθηκε. Άλλά δικαίωμα νά τήν ἀποκρύψω δέν έχω, τί συνιστᾶ γνώμη λαοῦ, τί δέν ἦτανε ξεκομένη, μιά. Τ' εἶν' ό Ζέρβας ἀπό παλιά, τό 'ξερε. Τ' εἶναι καί τί θέλει ό ΕΔΕΣ, μήτε πού τό λιανοκοσκίνιζε. Αὐτός αὐτή τήν περίσταση έβλεπε καί Ζέρβα καί ΕΔΕΣ στό πρόσωπο έκείνων πού στό χωριό μας παρασταίνανε, κουδουνίζοντας κι ἀπό καμιά χρυσή, πού τούς δίνανε γιά δεῖγμα καί γιά δόλωμα τῶν ἀφελῶν, τούς ἀρχηγούς-έκπροσώπους τους. Ἦτανε «Μαντέκηδες», «Μονάντεροι» ἤ, σέ καλύτερη έκδοση, ἀετονύχηδες κι ἀγιογδύτες, εἴτε νυχτοήμερα μεθύστακες πού δέρνανε μέ τό μεροκάματο τίς γυναῖκες τους. Έβλεπέ τους ν' ἀντιμάχονται τό ΕΑΜ καί τόν ΕΛΑΣ. Κι αὐτός ἤξερε στά πρόσωπα τῶν καλλίτερων κι έντιμότερων συγχωριανῶν του τί εἶναι τό ΕΑΜ. Καί γιά τόν ΕΛΑΣ, αὐτός άκουγε καί θάμαζε έναν Άρη, ένιωθε Κατσαντώνη καί Καραϊσκάκη, Ζαραλή καί Δίπλα. Άν τόνε κρίνεις μ' άλλα περιδιαγραμμάτου μέτρα, τόν ἀδίκησες. Μαζί καί τό κριτήριό σου. Όσο γι' τήν «οὐσία»;...

«μπαρμπα - Μήτρηδες» τῆς Ἑλλάδας, εἶναι πού δέ φταίξανε γι' αὐτό — τό 1942 νά τήν ἔπαιρνες γιά λόγο Τειρεσία ἤ Κάλχα, δέ γινόταν. Οὔτ' ἐκεῖνος μπόρει νά τό 'δαζ' ἔτσι στό νοῦ του. Διάττα, ναί! Μαύρη προφητεία, ὄχι! Οἱ δυσοίωνες προφητεῖες κατά κανόνα δέν ἐπιφοιτοῦνται ὅταν ἔχεις τήν ἀπάνω βόλτα, ὅπως ἐμεῖς ἐκείνη τή στιγμή.

Ἕνα, λοιπόν, ἀπ' τά δυό πού ὑποθέσαμε παραπάνω, θά ἤθελε νά πεῖ. Ἤ καί τά δυό; Μπορεῖ κι ἔτσι!

Ποτέ δέ θέλησε νά τό διευκρινίσει. Καί σέ ὅ,τι δέν ξαναγυρνοῦσε ἀπό μόνος του, χαμένος κόπος νά τόνε ρωτοῦσες. Ἄρχιζε, τότε, ἄλλη κουβέντα.

Μά πόσο θά 'θελα νά τ' ἀπαντήσω τήν ὥρα πού χτύπαγε μέ τόσο πάταγο τήν πόρτα:

—«Κούπα! Κούπα, πατέρα! Κουράγιο μόνο!»

Τόσο βέβαιος ἤμουνα γι' αὐτό...»* (436)]

Μετά Χριστόν προφήτης; Ἀλλ' ὁποῖος τόσο «ουμανιστής» θά, πρίν ἀναθεματίσει, ἄς θυμηθεῖ τό κρεμασμένο στό φανοστάτη τῶν Τρικάλων κεφάλι ἑνός Ἄρη Βελουχιώτη τοῦ πρωτοκαπετάνιου τοῦ ΕΛΑΣ, πού στό χαλασμό του ὁ ρόλος ἑνοῦ ὁπλαρχηγοῦ ΕΔΕΣίτη ὑπῆρξε «ἐξέχων». Ἄς μήν ξεχάσει, ὅτι οἱ τοτινοί «μαντεκοΕΔΕΣίτες» γινήκανε τῆς μεταβάρκιζας οἱ σούρληδες - μούρληδες καί βεληγκέκηδες, πού σκοτώνανε ἀπό μᾶς ἀβέρτα, καταμεσήμερο, μπαμπέσικα μέσα στούς δρόμους χωριῶν καί πόλεων. Ἄς θυμηθεῖ τίς 8.000 ἀγωνιστῶν τοῦ ΕΑΜ καί τοῦ ΕΛΑΣ πού τούς «ἔβαλαν σημαδόβολο» τά ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα. Ἄς θυμηθεῖ... καί τί πρῶτο, τί ὕστερο — ὥς τό Λαμπράκη καί τόν Τσαρουχά, ὥς τή συμμορία πού δυναστεύει σήμερα τή δόλια Πατρίδα, πού οἱ ρίζες κι οἱ καταβολές της πᾶνε πίσω, ὥς ἐκεῖ, πού ὅταν οἱ «μπαρμπα - Μήτρηδες» θέλανε ριζική λύση - κούπα! Ἄλλωστε, μέ μέτρο τίς μεθύστερες πολιτικές σκοπιμότητες, τίς παροῦσες ἀνακατατάξεις ἤ τά πολιτικά αἰτήματα λ.χ. τοῦ 1971, δέ θά κρίνουμε τά συμβάντα τοῦ 43, ἄν σκοπεύουμε, βέβαια, νά γράφουμε ἱστορία κι ὄχι πολιτικό σαβουάρ βίβρ.

* Ἀπίθανης πλοκῆς δράμα τοῦτος ὁ κόσμος ὁ ἐπά. Ἰδιαίτερα δέ ἡ μοίρα — ἡ τραγωδία — τῆς ΕΑΜικῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης... Τόν Ἰούνη τοῦ 1949, μελλοθάνατος ὄντας ἀπό τό Ἔκτακτο Στρατοδικεῖο Λαμίας καί περιμένοντας τ' ἀπόσπασμα στήν ἀπομόνωση μελλοθάνατων, ὁδηγήθηκα στό Κακουργιοδικεῖο Λαμίας. Μαζί μ' ἄλλους πολλούς συναγωνιστές μου, ὅπως ὁ καπετάν Θάνος κ.ἄ. Κατηγορία, ὅτι βγήκαμε στό βουνό μαζί μέ τόν Ἄρη μετά τή Βάρκιζα κτλ. Βλέπω καί κληρώνεται στούς ἔνορκους ὁ ἑ.ἀ. ἀντισυνταγματάρχης Γιῶργος Ἀναγνωστόπουλος, ἀπ' τό Γαρδίκι Ὀμιλαίων. Ὅταν ἡ XIII Μεραρχία μας εἶχε Σ.Δ. ἐκεῖ, ἔμενα σπίτι του. Ἀργότερα ἤτανε στρατιωτικός διοικητής τοῦ Συντάγματος Ἐφεδρικοῦ ΕΛΑΣ Εὐρυτανίας — ἕδρα τό Καρπενήσι. Καπετάνιος τοῦ Συντάγματος ὁ Στέφος Θάνος, πού μιά μέρα κάποια, διηγήθηκε στόν Ἀναγνωστόπουλο τό «κούπα» καί τό «κρούπα» τοῦ πατέρα μου — γελάσανε, ἁπλῶς, τότε μέ τή θυμοσοφία καί τόν τρόπο ἔκφρασης τοῦ γέρου. Τώρα... Τώρα, σ' ἕνα διάλειμμα τῆς δίκης, μέ σίμωσε. Ἡ μέρα ἤτανε τήν ἑπόμενη γιά τή μεθεπόμενη ἀπ' τό χαλασμό ἐκείνου τοῦ ξακουστοῦ κι ἀπ' τούς λίγους πολεμάρχου Διαμαντῆ. Ἡ ἐντύπωση συγκλονιστική σέ φίλους καί σ' ὀχτρούς... Μοῦ εἶπε ὁ μπαρμπα - Γιώργης: — «Σά νά 'δα μοῦ 'ρθε τό Στέφο στ' ἀκροατήριο. Ξέρω πώς μέ

Ὁ Στέφος, ταραγμένος ἀπ' τό βάρεμα τῆς πόρτας καί σείσιμο τῶν τσατμάδων, ἔτρεξε γιά τήν κάμαρη τοῦ γέρου.

Ἐγώ βάλθηκα, βαριόθυμος, μέ γόνατα πού τά αἰσθανόμουνα λιανισμένα, νά μαζεύω τό τραπέζι. Δέκα φορές πλειό ἀσήκωτος μούητανε ὁ σοφράς τώρα. Τό ἴδιο σά μολύβι καταθλιπτική μοῦ 'κατσε κι ἡ σκέψη: «Στό διάολο, ἔτσι θά γεράσουμε, θά πέσουμε κι ἐμεῖς μιά μέρα; Κι ἔτσι δέ θά καταλαβαίνουμε τά παιδιά μας, ἄι σιχτίρ, τί βρῆκα νά σκεφτῶ!...»

Οἱ ἄλλοι «ἄκρα τοῦ τάφου σιωπή...» Καπνίζανε, φουγάρα! Ἕνας τους ἄνοιξε παράθυρο, ξεντούχνιασε.

Ὅταν ὁ δάσκαλος ξανάρθε στόν ὀντά, ἀπό λίγην ὥρα ὕστερα, μᾶς εἶπε γιά τή συνέχεια τῆς κουβέντας του μέ τόν μπαρμπα - Μῆτρο.

Ὁ γέρος ἀμέσως ξανάρθε στήν ἠρεμία τοῦ δικοῦ του χαρακτῆρα, μιά στωικότητα, γνώρισμα ὄχι λίγων γερόντων χωρικῶν μας ἐκεῖ πάνω στ' Ἄγραφα. Βάρδα, ὅμως, αὐτοί νά μήν ἀνάψουνε!...

Γιά τά ταιφλίκια, οὔτε πού τόν ἄφησε τό δάσκαλο νά συνεχίσει.

— Ξέρεις, μωρέ δάσκαλε... Γιά τό πέταλο λέω κι ἐγώ. Ἐσύ λές, ὅτι λέω γιά τό καρφί; Χμ, γιά ξεκούτη τόν περνᾶς τό γέρο - Μῆτρο. Πίσ' ἀπό κοντά ἐμένα τώρα οἱ «Κοκκινόβρυσες»... Μέ τό 'να ποδάρι στό λάκκο! Μά καλλιάζει τό πέταλο, σά δέν πελεκήσεις καί δέ στρώσεις τό νύχι; Νά τί σοῦ λέω! Γιά τό πέταλο λέω κι ἐγώ. Καλίγωσ' τό φαρί σου νοικοκυρίσια, ὄχι ἀτζαμίδικα. Νά σέ πάει μακριά καβάλα. Εἰδαλλιῶς, ξεπεζεύεις κοντοστρατίς...

Ὁ γέρο - χωρικός τό πῆγε μονομιᾶς ἀλλοῦ τό θέμα καί πολύ τοῦ βάθου σέ προοπτική, στήν κατασφάλιση τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Βέβαια, μέ τό δικό του τρόπο ἔκφρασης καί διατύπωσης, «παραβολικός» πάντα.

Ὁ Στέφος ξεπλάγηκε μέ τήν ἀπότομη ἀλλαγή στήν «κοσμοθεώρηση» τοῦ πατέρα. «Παλιοντουνιάς ἦταν, παλιοντουνιάς θά μείνει» ὁ κόσμος γι' αὐτόνε — ἴσαμε χτές. Σήμερα τό 'χε δεμένο κόμπο

γελᾶν τά μάτια μου. Πολύ συχνά τό παθαίνω μέ τό Στέφο, ὅλο τόν βλέπω μπροστά μου. Νά ζεῖ, μαθαίνεις τίποτα; Ἔ, μωρέ Γιωργοῦλα μου, δέν μοῦ βγαίν' ἀπ' τό μυαλό ἐκεῖνο τοῦ πατέρα σου «εἶτ' κούπα, εἶτ' κρούπα»! σοφός, μωρέ, σοφός γέρος σοῦ λέω, γιατί δέν τόν ἀκούγατε; Κρούπα τά κάμαμε, κρούπα! Τοῦ κε - ρα - τᾶαα!...». Μποροῦσες νά τό φανταστεῖς, ἐσύ στό ἐδώλιο, ἐγώ νά σέ δικάζω; Καί γιά τί, σέ παρακαλῶ!...»

Καί μιά λεπτομέρεια. Θά τήν καταγράψω, δέ θά τή σχολιάσω, συμπεραίνει ἀπό μόνη της: Δικηγόρο εἶχα τό φίλο μου Β.Δ. Σ' ὅλες τίς δίκες μου στή Λαμία μέ ὑπερασπίστηκε χωρίς δεκάρα. Τόν εὐχαριστῶ. Ἔξυπνος καί μαχητικός, μά... τόν εἴχαμε γιά «τροτσκιστή»! Φίλος καί τοῦ Διαμαντῆ. Μοῦ λέει, μέ πάθος: — «Τόν φάγατε οἱ Σταλινικοί τόν Διαμαντῆ, τέτοιον ἄνθρωπο! Τόν ἔφαγε ἡ σταλινική σας λαθεμένη ταχτική, στραβός εἶσαι;» Τ' ἀπάντησα μέ τό «δέοντα» τότε φανατισμό κι ἐγώ!

τό «θάμα» — ότι «γίνονται τά καδούρια πίτα». Ότι πήραμε πιά τήν έξουσία. Ή έγνοια του ήτανε «μάκι καί δέν μπήξουμε γερά τό στρουγγούδι* καί μάς γκρεμιστεί τό κλήμα, καί πάει, τό 'φαγε ό γάϊδαρος!» «Μάκι» καί δέν άλλάξουμε τόν «παλιοντουνιά», «μάκι καί δέ γίνει Ρωμαίικο τοῦ ρωμαίικου».

Νά δοῦμε, όμως, τί συντέλεσε στήν άλλαγή. Αὐτό ἀφορᾶ όχι μόνο τό γέρο τό συγκεκριμένο, άλλά μάζες όρεινών πληθυσμών, καταστάθηκε, κι άπ' τήν άρχή καί στήν πορεία τοῦ Ἀγώνα, φαινόμενο.

Ἤξερα δά τόν πατέρα μου. Ἄν τό θές, ἔστω κι ὥς ἕνα βαθμό. Δέν ἀνῆκε στούς ἀπαισιόδοξους. Ἀντίθετα, μάλιστα. Στά ζόρικα, στίς στριμοῦρες, ἔλεγε: «ἔχει ὁ Θεός, κανένα δέ χάνει, μή μαλλιομαδιέστε!» Στίς δυσοίωνες καταστάσεις κι όταν άλλοι πνιγόντανε ἀκόμα στό ἐνδεχόμενο τῆς φουρτούνας καί τῆς τρικυμίας, χρησιμοποιοῦσε τό εὐαγγελικό «μή μεριμνᾶτε διά τήν αὔριον!», αὐτός ὁ καταδάση προδλεφτικός νοικοκύρης. Δέν ἐννοοῦσε «ἀφέσου στήν τύχη», όχι! «Ἄς ξημερωθοῦμε ζωντανοί, θά τήν παλέψουμε», γιατί νά χολοσκάσουμε όταν τό πρόδλημα δέν ἐμπῆκε ἀκόμα στό χέρι μας, ἀνήκει στήν αὔριο;

Εἶχε τήν πόρεψή του άπ' τόν πατέρα του, δούλεψε κι αὐτός κι ή γριά του σκληρά, κάμανε διό, παρόλες τίς ἀναποδιές καί τά τζερεμέτια. Δέν ἀνῆκε, λοιπόν, στούς ἐνδεεῖς καί τούς ἀνεχεμένους, γιά νά ἑρμηνέψεις άπ' αὐτή τή σκοπιά τήν όση τόν διακάτεχε πίκρα κι ἀποκαρδίωση γιά τόν «παλιοντουνιά». Τά αἴτια ἄλλα, ἀλλοῦ. Εὐθύς ὁ ἔρμος ὥς τό όριο τοῦ «χαζός ὥς τόν κῶλο», δέν μπόρεσε στή ζωή του νά φιλιώσει, νά «χωνέψει» τήν καλπιά, αὐτό πού λέμε παλιανθρωπιά. Καί τοῦ 'τυχε, ἀναμφίδολα, μέγα ποσοστό κάλπηδων καί «σκατάδων» — όπως τούς ἔλεγε — άπ' όσους ἀλισδερίστηκε στή γεμάτη δραστηριότητα ζωή του. Ξέρω συγκεκριμένες περιπτώσεις, πού ἀντί τοῦ μάννα, τ' ἀποκριθήκανε μέ χολή καί όξος! Ἔτσι τσουδαλιάζοντας γινωμένα κι ἄγουρα μαζί, «παλιοντουνιάς» τό φιλοσοφικό του συμπέρασμα. Ἔτσι, μέ τόν καιρό, ἀραχνιαστήκανε, νυχτεριδοκρεμαστήκανε στήν ψυχή του, όπως πολυκαιρισμένες ξυδοπυτιές — τό ἴζημα — στά τοιχώματα ἄδειου ξυδοδάρελου, ή πίκρα κι ἀπογοήτεψη. Τό ἴδιο πού μπόραες προπολεμικά νά δρεῖς στίς ψυχές σχεδόν όλων τῶν δασικά ντόμπρων, καλοπροαίρετων καί τίμιων χωρικῶν μας, τό μεγαλύτερο τότε κομμάτι τοῦ λαοῦ μας.

* Στοουγγούδι: ἀτόφιος κορμός κέδρου δυό - τριῶν μέτρτων, πού δέν τοῦ κόδεις σύρριζα τίς διακλαδώσεις, τόν μπήγεις δαθιά στό χῶμα κι ἀναρριχιέται ἐκεῖ καί κλαδώνει τό κλῆμα. Ξύλο ἀπέθαντο. Τοῦ περνᾶς στή φωτιά τό μέρος πού θά μπεῖ στή γῆ, νά μήν τό πιάνει σάπισμα. Ἀποφλουδίζεις τ' ἄλλο, νά μήν πιάνει νερά καί τό διαδρώσουνε. Γίνεται τσιλίκι!

Βιώματα πού σφήνωσε μιά ὁλόκληρη ζωή, φυσικά δέ μεταβάλλονται στό «χράπ κι ὄξω», μάλιστα σέ γερόντους. Ἐξόν ἄν συντρέξει καμιά ἀπό κεῖνες τίς ὄχι πολλές περιπτώσεις τῆς Ἱστορίας, πού γράφει σέ ὥρες μέσα, χρόνια κι αἰῶνες! Λ.χ. ἕνα Εἰκοσιένα ἤ ἕνα ΕΑΜ — γιά νά σταθοῦμε μόνο στά ἐν δήμω μας.

Δέν τρέφω τήν πλάνη, οὔτε τόσο ἀφελή μή μέ κόψεις, ὅτι πιστεύω, ἡ ὁποιαδήποτε προπαγάνδα ὑπέρ τοῦ ΕΑΜ καί ἡ ἀνάλυση τῶν τριῶν ὅρων του κτλ. τοιοῦτα, γιά τά ὁποῖα ἐννοιακή σύλληψη μήν ἀπαιτοῦσες, κάνανε — μήν ξεχνᾶς ὅτι βρισκόμαστε στό 1942 — ν' ἀλλάξουνε τόσο ἀπότομα, σχεδόν ἀνάστροφα, αὐλάκι τά νερά τῶν σκέψεων τοῦ μπαρμπα-Μήτρου. Ὄχι! Ὄχι — γιά νά μή βγάζουμε λαθεμένα συμπεράσματα γιά τήν ἀποτελεσματικότητα μερικῶν μεθόδων μας σέ μερικές περιπτώσεις. Τό πρωταρχικό, τ' ἀποφασιστικό ἐκείνη τή στιγμή, πού μετάστρεψε τίς συνειδήσεις, ἤτανε αὐτό πού βλέπανε τά ἴδια τά μάτια, πού ἔπεφτε ἄμεσα στήν αντίληψη καί δημιουργοῦσε εἰδικοῦ βάρους ἐντύπωση — ἐννοῶ τ' Ἄρματα!

Ἄν θές ὅτι ὑπάρχει στή ζωή τῆς Ρωμιοσύνης «πορφυρογέννητο» γεγονός, τό γεγονός πού ἄφησε βίωμα μέ τόσο βαθιά χαρακιά στήν ἀποτύπωσή του πού νά μήν τήνε σβήνει ἡ ὁποιαδήποτε αναιρετική δύναμη, βίωμα μέ ἐπιπτώσεις μύριες, αὐτό εἶναι τό Εἰκοσιένα της. Ἐκεῖνο ἤτανε «σηκωμός τῶν Ἀρμάτων», αὐτό εἶναι ἡ ἀμεσότερη ἐννοιακή του σύλληψη ἀπ' τόν ἁπλό λαό καί ξέχωρα σέ διαμερίσματα τῆς χώρας πού ζήσανε συνταραχτικά τόν Ξεσηκωμό, ὅπως λ.χ. καί τ' Ἄγραφα.

Στούς πατεράδες μας, ἀναμφισβήτητα ἤτανε κοντινότερη, ἀπό ὅ,τι σ' ἐμᾶς τούς νιότερούς τους, ἡ ἐντύπωση ἀπό τ' ἀποτέλεσμα τῆς δράσης τῶν Ἀρμάτων, πιό ἠχηρή καί «παγάν λαλέουσα» ἡ ἐμπειρία ἀπό τό «βρόντημα τοῦ ντουφεκιοῦ» στά Εἰκοσιένα: Διώχτηκ' ὁ Τοῦρκος — θάμα τῶν θαμάτων! Κι «ἔγινε τό Ρωμαίικο» — ὄνειρο τῶν ὀνείρων τοῦ Ραγιᾶ αἰῶνες!... «πάλι μέ χρόνια μέ καιρούς, πάλι δικά μας θά 'ναι...»

Αὐτό, λοιπόν, ἤτανε τό χτυπητότερο ἀπ' ὅλα, τό πλειό ἔντονα χαραγμένο στίς συνειδήσεις κι ἀνάκλητο βίωμα. Καί πού συνδεότανε ἄμεσα μέ τ' Ἄρματα. Γιά τ' Ἄγραφα, μάλιστα, ἤτανε καί τό ἐπιπλέον δεδομένο: ὅτι ἡ παρουσία ἐκεῖ τῶν Ἀρμάτων στά χρόνια μιᾶς μακραίωνης σκλαβιᾶς, ξασφάλιζε τήν ἀπουσία τοῦ Τούρκου — κι αὐτό μήν τό πεῖς λίγο γιά τήν ἐμπειρία τή λαϊκή καί τά βιώματα. Ἡ παρουσία τῶν Ἀρμάτων κατάσταινε γεγονός ζωῆς μιά κάποια ἐλευθερία καί μιά κάποια αὐτοκυβέρνηση τῶν κατοίκων τους.

Ἀναμφίβολα, τώρα, σέ στιγμές τῆς Ρωμιοσύνης παράλληλες, σέ γεγονότα πού ἐπιβάλλανε τήν ἀνάγκη συγκρίσεων, τό συμπέρα-

σμα στίς λειτουργίες τῆς διαμόρφωσης τῆς λαϊκῆς συνείδησης ἀναπήδαε σάν ἀπό μόνο του — σύν ὁ λόγος ὁ δικός μας, τοῦ ΕΑΜ: Μιᾶς καί «σηκώθηκαν» Ἄρματα, κι ὁ «Τοῦρκος» θά πεταχτεῖ στά γκρεμοτσακίδια του καί τό Ρωμαίικο θά ματαφκιαχτεῖ. Ἀμφιβολία νά ἐμφιλοχωρήσει στή λαϊκή συνείδηση περί αὐτοῦ, πολύ δύσκολο. Νά τό Εἰκοσιένα! Καί βουνό πού φαίνεται, πίσω ἀπό τό δάχτυλο δέ μοῦ τό κρύβεις!

Μ' ἄς ξαναγυρίσουμε στό γερο-χωρικό, πού κουβεντιάζει μέ τό δάσκαλο.

Ὁ Στέφος πῆγε νά διαφωτίσει τό γέρο, ὅτι τήν ὥρα τούτη πρώτευε νά στήσουμε λαϊκό κουβέρνο — «νά βάλουμε τό νερό στ' αὐλάκι μας, μπαρμπα-Μῆτρο, νά πάρ' ἡ φτερωτή μπροστά κι ὕστερα ρίξε στό μυλολίθι καί τσιφλίκια καί μιφλίκια, σοῦ τά βγάζει πάσπαλη, νά μοῦ τό θυμᾶσαι!»

Κι ὄχι πού τοῦ γέρου δέν τοῦ χρειαζότανε διαφώτιση. Βάρδα μόνο μήν τοῦ ζητᾶς νά σοῦ βγάλει «τετραγωνική ρίζα». Ἐτοῦτος ἀτόφιος χωρικός, ἔκανε τό λογαριασμό στά δάχτυλα, μέ τή λαϊκή του ἀντίληψη. Ἔκοψε τό συνομιλητή του — λιανά δέν τοῦ χρειαζότανε νά τοῦ κάνεις δ,τι τό 'βλεπε «χωριό γινωμένο».

—Ἄκου κι ἐμένα μιά κουβέντα, δάσκαλε! Ἐσεῖς διαβάζετε χαρτιά, δέν ξέρω τί σᾶς λένε. Ἐγώ ἕνα ἔχω νά σοῦ πῶ, αὐτό ξέρω, αὐτό σ' ὁρμηνεύω. Α ὐ τ ό π ο ύ π ᾶ τ ε, ἡ ὥρα σας καλή, ν ά φ κ ι ά ξ ' τ ε, ν ά τ ό ξ έ ρ ε τ ε: δ έ ν ε ἶ ν α ι ἔ λ α τ ο ς ν ά τ ό ν ξ ε κ ω λ ώ σ ε ι ς! Ε ἶ ν α ι π λ ά τ α ν ο ς!* Δέν εἶναι, τό ἔρμο, ἔλατος, τόν ξέμπηξες ἀπ' τ' ἀδράχτι του, πάει! τόν ξεπάτωσες, κωλοφούσι δέ ματαβλογάει ἀπ' αὐτόνε! Εἶναι πλάτανος τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Διαόλου, μωρέ παιδιά μου! Δρακόδεντρο! Ρίζα τοῦ κερατᾶ! καί χοντρή καί βαθιά, φουστανέλα μέ δώδεκα μάνες κι ἑξηνταδυό λαγγιόλια ὁλοτρόυρα στόν τόπο του. Κι ἐφτάψυχη, σοῦ λέω! Ἐδῶ τή σακατεύεις ἐσύ; ἐκεῖ αὐτήνη σοῦ πετάει ἡ φλέβα της κωλοφούσι καί πλατανιά! Πλατανόριζα, διάολος τοῦ διαόλου, δέν ξεπατώνεται! Ἄμ γιαυτό φωνάζω ὁ δόλιος — τό τσεκού-

---

* «Δέν εἶναι ἔλατος, εἶναι πλάτανος», εἶναι μιά παραβολική ἔκφραση τοῦ λαοῦ μας ἐκεῖ πάνω, μᾶλλον εὔχρηστη, ὅπως θά λέγαμε. Ὑποδηλώνει τό εὔθραυστο κι εὐάλωτο, ἀπ' τή μιά, τό ἄτρωτο, τό αἰωνόβιο, τό ριζωμένο, ἀπ' τήν ἄλλη. Χρησιμοποιεῖται ἡ φράση ἰδιαίτερα στό δηλωτικό τῆς δύσκολης, ἄν ὄχι καί τῆς ἐντελῶς μάταιης προσπάθειας γιά τήν ἐπίτευξη κάποιου πράγματος κλπ. Ὁ ἔλατος ἔχει μιά κεντρική ρίζα σά σουβλί, «ἀδράχτι», ὅπως τό λένε. Πάει τοῦ βάθους. Οἱ ἄλλες ρίζες πού ἐκφύονται ἀπό τ' ἀδράχτι δέ δένονται μαζί του, ὅπως στ' ἄλλα δέντρα, ἀλλά εἶναι ἕνα εἶδος σουβλιά μπηγμένα, ὅπως κι οἱ κλῶνοι τοῦ ἔλατου. Δέν κάνουνε πλέγμα Γι' αὐτό κι ὁ ἔλατος «ξεκωλώνεται», γκρεμίζεται εὔκολα ἀπ' τούς ἀγέρηδες, ἐξόν ἀπό ἐξαιρέσεις ἐκείνων πού προλάβανε νά γίνουνε «γεροέλατοι» καί χοντρύνανε τά «σουβλιά» τους...

ρι σας, βρέ παιδιά, ὀρθά βαρέστε το! Μέ μαστοριά, τί πάει ἀλλιῶς χαμέν' ἡ δύναμη πού βάζεις. Καί τήν κοψιά βαθιά! Καί χασμά, σά θέλει, καί λοστό νά βάλεις. Μόνε νά ξεπατώσεις, νά μή σοῦ μείνει κωλορίζι, θά ματαπιάσει, εἶναι κερατοπλάτανος, δέν εἶναι χαζοέλατος αὐτό! Κουμανταρίστε το, τήν περίσταση πού ἔχετε. Δέν τή ματαβρίσκετε! Ἔχ, καί δέν τό πᾶτε πιδέξια! Δέν τό ξέρεις μάκι; Θά σᾶς κρεμάσουν αὐτοίνοι στά πλατάνια στά μεσοχώρια. Νά σᾶς φᾶν τά ὄρνια ἄθαφτους καί νά ζέξετε (βρωμίσετε). Βάλτε το καλά στήν κούτρα σας! Σάν τί ἄλλο μπορῶ νά σοῦ πῶ, δάσκαλε; Χαζούλιακα δέ σ' ἔχω, μωρέ! Μά κι ἐμένα ξεκούτη μή μέ βάνεις. Ἔφαγα πολλά καρβέλια (ἔζησα πολύ) κι εἶδαν πολλά παράξενα κι ἀνάποδα τά δόλια μάτια μου...».

Κι ὁ δάσκαλος:

— «Δίκιο ἔχεις, μπαρμπα - Μῆτρο. Δίκιο ἀπ' τήν κορφή ὥς τά νύχια, ποιός θά σοῦ πεῖ ὄχι; Κι ἐγώ ἕνα ἔχω νά σοῦ πῶ: ἔ ν ν ο ι α σ ο υ ! Οὔτε κωλορίζι θ' ἀπομείνει ἀπό «Μαντέκηδες» τῆς πολιτικῆς, οὔτε κωλοφοῦσι τους θά ματαβαρέσει σ' αὐτό τόν τόπο. Σιγουρέψου γι' αὐτό. Ἔτσι θά γίνει, κι ἄν χρειαστεῖ νά μείνουν ἕνα ἑκατομμύριο, ἀλλά οἱ καλοί Ἕλληνες, αὐτοί θά μείνουν!* Κι αὐτοί θά βάλουν τό δικό τους πλάτανο, πλατανιά, μπαρμπα - Μῆτρο! Γιά χίλια καί γιά δυό χιλιάδες χρόνια, γιά νῦν καί ἀεί, πού λένε. Ἔννοια σου, μή σέ χολοσκάει αὐτό. Θά γαϊδουροδέσουμε. Δέ θά ματαγαϊδαρογυρέψουμε...».

Κι ἐδῶ κι ἔτσι τέλεψε ἡ κουβέντα τους. Ὁ μπαρμπα - Μῆτρος, πού 'χε τό δάσκαλο μυαλωμένο κι ἄξιο, ἔδεσε κόμπο τό λόγο. Ἔστριψε καί χτύπησε στό παραγώνι καί ξεστάχτισε τό τσιμπούκι του, τό 'βαλε κάτω ἀπ' τό μαξιλάρι κι ὁ ἴδιος ἔγειρε στό γιατάκι του — «ἔννοια σου, μπαρμπα - Μῆτρο! Μή σέ νοιάζει!...» Καί τόνε λαγοπῆρε, ἀποκοιμήθηκε... Μήνα μόνο αὐτός; Κι ὅλ' οἱ μπαρμπα - Μήτρηδες... Ἀλίμονο!

Γιατί τούτ' ἡ μακροπαρεμβολή, τί σᾶς εἶπε, τί τοῦ εἴπατε ἑνοῦ γέροντα, ξένου, «τρίτου», στή συνεδρίασή σας; — μπορεῖ νά τ' ἀναρωτηθεῖς καί νά τ' ἀπορήσεις.

Καί νά σέ σκάρει, μάλιστα, δέν τ' ἀποκλείω, ἡ περιγραφή κι ὁ τόσος χῶρος πού ἔδωσε ὁ ἀφηγητής στό ἐπεισόδιο μέ τό γέρο, πού σύμπεσε νάητανε ὁ πατέρας του. Μά θά λαθέψεις, ἄν ἔτσι καί τύχει νά τό πάρεις. Στήν ἐξιστόρηση, γιά τήν περίπτωση, τουλάχιστο αὐτουνοῦ πού ἐδῶ τήν κάνει, δέν ὑπάρχουμε «ἐσύ» κι «ἐγώ», ἡ μάνα σου, ἡ μάνα μου, ὁ πατέρας μας, γιά ὁ ἀδερφός μας. Ὑπάρχου-

* Κάποτενε, ἀργότερα κι ὅταν ἀκόμα ἐκεῖ πάνω ἐμεῖς βγάζαμε «πέντε» τούς ὅρους τοῦ ΕΑΜ — κι ὄχι τρεῖς! — αὐτό ὁ Στέφος, ἄκουσον! ἄκουσον! τό 'πε δημόσια καί σέ λόγο του στήν Ἁγία Τριάδα Κτημενίων Ἔχ καί τί δέ μᾶς ξέφαλε ἀπό κριτική ἡ καθοδήγησή μας! Ἔγκλημα καθοσιώσεως!

νε γεγονότα καί πρόσωπα δράσης, καταστάσεις καί περιστάσεις, αἴτια καί αἰτιατά. Καιρός πιά νά μή μᾶς πεδηκλώνουνε ἄλλο ἀνοησίες ἀνάξιες, τουλάχιστο τῶν ὅσωνε τραβήξαμε καί τραβᾶμε ἀπ' τή διάπραξή τους ἴσαμε σήμερα.

Γιά νά μήν τυχόν καί λαθέψεις καί σοῦ ξεφύγ' ἡ οὐσία, ἡ παρεμβολή ἔγινε:

α) Ἐπειδή τό ἐπεισόδιο, παρόλο πού συμπτωματικό, μά τετελεσμένο, συνιστᾶ Ἱστορία, ἀκριβέστερα «συνημμένον τῷ παρόντι», στό ὅλο θέμα μας. Καί

β) Γιατί, ἔτσ' εἴτ' ἀλλιῶς ἡ παρουσία τοῦ γέροντα ἐκείνου, ἔστω καί στό διάλειμμα συνεδρίασης πού ἀφοροῦσε προβλήματα Λαϊκῆς Ἐξουσίας, συμβόλισε λαϊκό διάβημα, ἀναφορά τοῦ Λαϊκοῦ Αἰτήματος. Συνόψισε τήν ἀτόφια, τήν «ἀκατέργαστη» γιαυτό κι ἀπολύτως ἀνόθευτη, τήν μπάμ στά ἴσια παρουσία τοῦ Εὐρυτάνα χωρικοῦ, τοῦ πηγαίου λόγου του καί τῆς στοιχειακῆς κι ἀψιμύθιαστης σκέψης του στό πρόβλημα πού «ἔθετε ἡ ζωή ἐπί τάπητος» μέσα στό δικό του ἀκριβῶς οἰκόπεδο, τό μπάσιμό του στό χορό πού βαρούσανε τά τούμπανα στήν αὐλή του.

Θά διαστεῖς νά μέ βουτήξεις ἀπ' τό γιακά: «κι ἐσεῖς οἱ ἄλλοι ἐκεῖ δέν ἤσαστανε λαός, ἡ τό λίμπρο ντ' ὅρο παρασταίνατε;» Νά σ' ἀπαντήσω: ὁ Θεός, γιά ὁ διάολος ἄς δίνανε νάησανε κι ἄλλοι πολλοί τόσο χωρικοί, ὅσο ἤμαστανε ἐμεῖς ἐκεῖ οἱ πέντε! Μά ἐγώ σοῦ μιλῶ γιά «κοντόκαπα» κι ὄχι γιά «γραβάτα» — τή διαφορούλα θά τήν καψοκαταλαβαίνεις!

Ὁ Βασίλης Μανούκας, χωρικός μέ τά τσαρούχια, καθώς τό λένε. Μά χωρικός παλιός κομμουνιστής καί διαβασμένος κομμουνιστής. «Πελεκημένος», «στουρνεμένος», «σταφνισμένος», ὅπως θά 'λεγεν ὁ μπαρμπα-Μῆτρος π.χ., δηλαδή καλλιεργημένος ἄνθρωπος, ἄλλα τά «γυαλιά» του. Ἀπ' τό χωριό δέν ἀποσπάστηκε κι ὁ δάσκαλος. Ἀλλά κι αὐτός κι οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς ἐμεῖς, φιλόλογος, δικηγόρος, δημοσιογράφος, διανοούμενοι — θέλεις μας πολύ, θέλεις μας λίγο πάρε μας, στό ἐλάχιστο τῆς ἔννοιας, μά διανοούμενοι ὅσο νά τό κάνεις! Ψόγος οὐδείς! Ἀντίθετα, νομίζω. Ἐμᾶς, ὅμως, ἡ σκέψη περνοῦσε τό ὑφάδι της μέσ' ἀπ' τό στημόνι τῶν ὅσωνε διαβάσαμε — ἔτσι δέν εἶναι; Ἐμᾶς ἡ θεώρηση καί τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος γινότανε ὑποχρεωτικά μέσ' ἀπό τό πρίσμα τῶν κομματικῶν καί ἑαμικῶν θέσεων. Καί πού φώτιζε, ἀλλά καί πού ν' ἀλλοίωνε δέν ἀποκλειότανε τή μορφή τοῦ ἀντικειμένου. Μήπως τό τελευταῖο μιά μόνο φορά σύντρεξε;

«Ὅ,τι κι ἄν διδάξεις, νά 'σαι σύντομος, ὥστε τό πνεῦμα νά μαθαίνει εὔκολα κεῖνο πού λές καί νά τό κρατᾶ πιστά».
ΟΡΑΤΙΟΣ («Ποιητική Τέχνη»)]

Ἡ δουλειά ξανάρχισε, τά σοῦ 'πα-μοῦ 'πες μέ τό γέρο ξεχαστήκανε μεμιᾶς, δυστυχῶς ἡ ἀτμόσφαιρα πῆρε τήν ἠρεμία τῆς συνεδρίασης ὀργάνου, τραβήξαμ' ἴσαμε τό βράδυ.

«Μιά ὁλόκληρη μέρα (ἡ 4η Δεκέμβρη)' κράτησε ἡ ἐπεξεργασία καί ἡ συζήτηση πάνω στίς διατάξεις τοῦ «Κώδικα» καί στή γραπτή εἰσηγητική ἔκθεση. Ἡ τελευταία ὀνομάστηκε «ἐγκύκλιος», πού κτλ» («Αὐγή»).

Ὅτι ἡ δουλειά κράτησε «μιά ὁλόκληρη μέρα», μπορεῖς νά τό θυμᾶσαι μιά ζωή. Ἀλλά ποιά ἤτανε σάν ἡμερομηνία ἐκείνη ἡ μέρα, αὐτό εἶναι ἄλλο πράγμα. «Ἡ 4η Δεκέμβρη» — μέσα σέ παρένθεση, ὅπως βλέπεις. Κι ἀπό κεῖ καί δῶθε, ἀπό τό ἄρθρο στήν «Αὐγή» κι ὕστερα, ἔτσι γράφτηκε παντοῦ.

Ἡμερομηνία καμιάνε δέν ἐβάλαμε οὔτε κάτω ἀπό τίς «Ἐντολές», μήτε στήν κορφή τοῦ κειμένου τῆς «Ἐγκυκλίου». Καμιά ἀνάγκη. Μάλιστα καί κάτι παραπάνω δέν ἔκανε! Προσδιορισμοί τόπου καί χρόνου μπορεῖ νά σοῦ ἐξουδετερώνανε παράγοντες, στούς ὁποίους τυχόν νά ὑπολόγιζες...

Ἀλλά καί πουθενά ἀλλοῦ δέ σημειώσαμε τήν ἡμερομηνία τῆς συνεδρίασης τῆς Υ.Ε. — «Κακῶς» — θά μοῦ πεῖς. Πές το! Καί μέ τό δίκιο σου — ἀργότερα τό 'πα κι ἐγώ. Λεπτολόγοι σέ ἄλλα, ἀλλοῦ χωρίς τήν πρέπουσα τάξη! Μά εἶδες καμιά φορά; — σέ παίρνει ὁ ποταμός τῆς ζωῆς στό φίσκα καί βόγγα ρέμα του, στήν κατεβασιά του, κι ἄιντε νά προκάνεις νά δεῖς ὡς διαβαίνουνε πηλάλα μπροστά σου, καβαλάρηδες στήν ἐπέλαση, ὄχτες του καί στρίμματα! Κι ἄιντε, ἔλα ἐσύ νά σοῦ περάσει στό νοῦ καί νά βγάλεις, ὅτανε πνίγεσαι, χαρτί καί μολύβι, στήν κορφή στό κύμα, νά καταγράψεις «λεπτομέρειες», «καμπύλες» καί «σημεῖα» καί νά... χρονομετρᾶς! Κι ὕστερα, πρός τί; Καμιά νά 'χει αὐτό σχέση δέ θά 'βρισκες μέ τό οὐσιῶδες τοῦ προβλήματος. Μά τό Θεό, ἔπρεπε νά 'σουνε 24 καρατιῶν γραφειοκράτης, σχολαστικός ἀπ' τ' ἀφαλόκομμά σου, γιά τυπολάτρης πατεντάτος ὥστε νά μή σοῦ ξεφύγει καί τούτ' ἡ... ψιλή!

Τέλος πάντων! Κακῶς, χωρίς ἀντίρρηση, δέν κρατήσαμε ἡμερομηνία. Πέρασ' ἕνας χρόνος ἀκριβῶς, τό Δεκέμβρη τοῦ 1943, νά πού μοῦ χρειάστηκε ἡ ἡμερομηνία! Οἱ Θεσμοί μέσα σ' ἕνα

χρόνο είχανε κατασταθεί καί ιστορία! — άνάκυψε ή άνάγκη νά γράψουμε γι' αύτούς. Στό Γαρδίκι 'Ομιλαίων, δπου ό Σ.Δ. τής XIII Μεραρχίας τοῦ ΕΛΑΣ, ὁ Σόλωνας Γρηγοριάδης κι έγώ, τά μόνα, δύο, μέλη τῆς «ἄρτι συσταθείσης» 'Επιτροπῆς Διαφώτισης 'Ανταρτῶν, έτοιμάζαμε τό πρῶτο τεῦχος τοῦ «Μηνιάτικου 'Αντάρτη», «πολιτικοῦ κλπ ὀργάνου» τῆς ΕΔΑ. Σ' ἐμένα ἔπεσε ή κοντή, δπως λένε, νά γράψω ἄρθρο γιά τή Λ.Α. καί τή Λ.Δ. Είχα μαζί μου, στήν τσάντα τοῦ προσωπικοῦ μου ἀρχείου, τό πρωτότυπο καί τῶν «'Εντολῶν» καί τῆς «'Εγκυκλίου» — κοιτάω, ήμερομηνία γιόκ! Τόμπολα! Καί πρώτη φορά τώρα συνειδητοποιῶ τήν παράλειψη. Μποροῦσε, πού νά πάρ' ή εὐχή, καί παραμποροῦσε νά σημειωθεῖ, κάλλιστα, στά πρωτότυπα ή χρονολογία καί στ' άντίγραφα πού κυκλοφορήσανε νά παραλειφτεῖ.

Ἡ συνεδρίασή μας ἔγινε ὁπωσδήποτε πρίν ἀπό τή μάχη στή Χρύσω Εὐρυτανίας. Γιαυτό είχα ἀποδειχτικά — θά τά βροῦμε στό μεθεπόμενο κεφάλαιο. Πότε ἔγινε ή μάχη; Στίς πέντε Δεκέμβρη. Πρῶτο σίγουρο «κρατούμενο», οί σχετικές ἀποφάσεις μας παρθήκανε πρίν ἀπό τίς 5-12-42. Ένας «ἐντοπισμός», λοιπόν, τέλη Νοέμβρη, ἀρχές - ἀρχές Δεκέμβρη. Μά ὄχι κι ἀκριβής προσδιορισμός. Στίβοντας ἀπ' ἐδῶ, στίβοντας ἀπό κεῖ τό θυμητικό μου, μοῦ ἀνακάλεσε μιά λεπτομέρεια: Ήτανε στό σπίτι μου ὁ Στέφος, κουβεντιάζαμε ἀργά τό βράδυ καί ξάφνου ἐγώ — «βρέ! βρέ! Τοῦ 'Αγίου Σεραφείμ σήμερα! Νύχτωσε, καί δέν πῆγα νά πῶ χρόνια πολλά στόν μπάρμπα μου, δέν τό 'χει καί πολύ νά μοῦ χολιάσει! Νά πεταχτῶ μισό λεφτό!» Καί πῆγα, ἔκανα «βίζιτα» στόν μόνον ἀδερφό τοῦ πατέρα μου. Ένα σπίτι, μιάν αὐλή, μόνο ἄλλη πόρτα ήμαστανε. Πότε είναι τούτη ή γιορτή; Στίς 4 Δεκέμβρη.

Έλα, δμως, πού δέν μπορῶ νά «πιάσω» τό Μανούκα; Μέ μπερδεύει! Έφυγε κι αὐτός μετά τό τέλος τῆς σύσκεψης, τό βραδάκι, σουρούπωμα πιά, δπως ὁ Ράγκος κι ὁ Τραχανής; Δέ γίνεται! Μακρύτερα ή Μολόχα κι ἀπ' τά Σαραντάπορα, ποῦ θά πήγαινε νυχτιάτικα; Πρέπει νά 'μεινε σ' ἐμένα. Ή, μήπως, πῆγε σέ κανέναν συγγενή του, μέ τήν εὐκαιρία;

Έχει τήν ἀξία της, τή σημασία της ή παρουσία ή ὄχι τοῦ Μανούκα σά συντεταγμένη. Σίγουρη ή μνήμη γιά τήν παρουσία του; — σίγουρα, τότε, ἦτανε ή 4 τοῦ Δεκέμβρη ή ήμερομηνία π' ἀναζητᾶμε. 'Αμφιβολία περί τόν Μανούκα μπορεῖ νά πεῖ δτι ή παρουσία τοῦ Στέφου «τοῦ 'Αγίου Σεραφείμ» στό σπίτι ἦτανε μιά ἄλλη περίπτωση, καί τότε ὁ Χ π' ἀναζητᾶμε ὄφειλε νά ἦτανε ἄλλη μέρα, ἀλλ' ὁπωσδήποτε πρίν ἀπό τίς 5 Δεκέμβρη.

Καλά τό θυμᾶμαι, πώς ὁ δάσκαλος ἔφυγε ἀπ' τήν Κορίτσα τ' ἀπογεματάκι στίς 5 τοῦ Δεκέμβρη, στίς 6 βρέθηκε στήν «Μπέσια», τσιφλίκι τῶν Δολόπων, σέ τοποθεσία πού βλέπει κατά τῶν 'Α-

γραίων. Ἐκεῖ ἀντάμωσε μέ τμῆμα τοῦ Ἀρχηγείου Εὐρυτανίας, πού εἶχε ἐπικεφαλῆς τόν Πολιτικό τοῦ Ἀρχηγείου Ἀριστείδη Θηβαῖο. Στίς 7 ὁ Ἀριστείδης καί τό τμῆμα του ἤσανε — «κατεπειγόντως» — σ' ἐμένανε στήν Κορίτσα. Καί σάν ἔμαθα γιά τήν ἀντάμωσή τους στήν «Μπέσια» μέ τό Στέφο τήν προηγούμενη, εἶπα: — «μωρέ τό θηρίο τό δάσκαλο! Ποδάρια εἶχε ἤ φτερά; Καί κλαίγεται κι ἀπό πάνω ὅτι τόν πονάει διαρκῶς ὁ ξηρός πλευρίτης του;»

Τελικά συμπέρανα: γιά νά μήν μπορέσω ὅλη μέρα νά θυμηθῶ καί νά «κάνω δίζιτα» στόν μπάρμπα — αὐτά εἶναι «πρωτόκολλο» στό χωριό! — Θά πεῖ, πώς αὐτή 'τανε ἡ μέρα πού ψάχνω. Πνιγμένοι, ἀπορροφημένοι, κεφάλι καζάνι, ξαστοχηθήκανε κι Ἅγιος καί μπάρμπα - Σεραφείμ. Καί κατάληξα νά προσδιορίσω, ὕστερ' ἀπό 'να χρόνο, ὅτ' ἤτανε στίς 4 Δεκέμβρη 1942. Αὐτά καί γιά τήν ἱστορία τῆς ἡμερομηνίας. Ἔχουνε τή θέση τους, γιατί θά βροῦμε παρακάτω «τόν παπά ἀπ' τήν Πόλη, ἀλλά τήν παπαδιά νά... μολογάει!»

Πρακτικά γιά τό τ' εἶπαν οἱ σύντροφοι δέν κρατήσαμε — ἀλλ' ἐτούτη παράλειψη! — ὥστε, γράφοντας, νά σοῦ τυπώνεται τ' ὅ,τι γράφεις κι ἐντονότερα στή μνήμη. Κοιτάζω τώρα καί τό χειρόγραφο τῆς Γιούρας, «ἰσχνή ἀγελάδα» ἀπό τήν ἄποψη αὐτή. Κι αὐτό σημαίνει, πώς στή Γιούρα δέν μπορέσαμε μέ τό Στέφο νά τήν «παχύνουμε» — ὅτι δέν εἴχαμε σοδειά πραγματική μνήμης. Τό «φούσκωμα μέ τό καλάμι» τῆς φαντασίας, ἄρα τῆς μή ἱστορικῆς ἀλήθειας τ' ἄχυρα, μέθοδος ἀπαράδεχτη γιά τούς δυό μας! Δέν μπορέσαμε, συνεπῶς, νά τήν παχύνουμε τ' ἤτανε ἡ ἴδια της ἀχαμνή κι ἀπό κοψιά της κοκαλιάρα — πού δέν πάει νά πεῖ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅτι τῆς ἔλειπε καί δύναμη, ἀλλ' ἁπλῶς δέν εἶχε περιττά πάχητα. Δηλαδή — καί χωρίς παραβολικότητες ἤ συμβολισμούς — προφανῶς δέν ὑπήρξανε οὔτε στίς παρεμβολές στή διάρκεια τῆς εἰσήγησης, οὔτε καί στή συζήτηση πού ἐπακολούθησε, τέτοιες ἀντιρρήσεις πού θά τίς συντηροῦσε ἀναμφίβολα ἡ μνήμη. Ἀπόδειξη τό γεγονός, ὅτι συγκράτησε καί μάλιστα ἔντονα, τοῦ κόσμου ἄλλες λεπτομέρειες. Ἐπιπλέον, προσωπικά ὄχι μόνο ποτέ ἀκόμα δέν παραπονέθηκα γιά τραύματα μνήμης κάπως αἰσθητά, μά κι ὅσοι ἄλλοι ἀλισ'δεριστήκανε μαζί μου στή ζωή καί στόν ἀγώνα, ἀντίθετα θαμαίνονται τό μνημονικό μου — καί μήν τό πάρεις ξιπασμό, φτηνόν ἄλλωστε! Ἐδῶ πασκίζουμε νά πιστοποιήσουμε σοβαρά πράγματα καί δέν ἐμφιλοχωροῦνε κομπασμοί. Καί κουραφέξαλα!

«Πάνω στίς θέσεις ἔγινε λεπτομερειακή συζήτηση, τόσο γιά τόν ἐμπλουτισμό τους, ὅσο καί γιά μιά ἐξαντλητική διασαφήνιση ὅλων τῶν λεπτομερειῶν, γιατί ἐμεῖς θά τίς μεταφέρναμε στά χωριά καί στήν πράξη. Καί θά ἔπρεπε νά ξέ-

ρουμε δλοι καλά τί θά χάναμε. Πάνω σ' αὐτές καταλήξαμε, ἐγκρίθηκαν». (410).

Αὐτό δλο κι δλο δρίσκω στό χειρόγραφο τῆς Γιούρας. Σημαίνει, δτι ὁ Στέφος κι ἐγώ, γιά νά περιοριστοῦμε μόνο σ' αὐτή τή διατύπωση, γιά τοῦτο εἴχαμε τή μνήμη μας ἀπολύτως σίγουρη. Κι ἀμέσως παρακάτω, συνέχεια:

> «Μετά περάσαμε στό προσχέδιο τῶν διατάξεων τοῦ «Κώδικα», πού δέν ἦτανε τίποτα ἄλλο ἀπό τή σύντομη διατύπωση τῶν θέσεών μας σέ «ἐντολές». Τώρα θά χαράζαμε τό «Νόμο».
> Πρῶτο ζήτημα πού ξεφύτρωσε ἦταν ἡ γλώσσα». (410)]

Εἶδες; — ἀμέσως ἡ μνήμη ἀνακάλεσε ζήτημα πού ξεφύτρωσε. Ἐάν, λοιπόν, εἶχε «ξεφυτρώσει» κι ἄλλο ἤ καί ἄλλα ζητήματα, ἐξόν ἀπ' αὐτά, πού εἴτε ἴσαμε τώρα τά κοσκινίσαμε, εἴτε θά μᾶς ἀπασχολήσουνε στή συνέχεια, γιατί, σέ παρακαλῶ, ἡ μνήμη δχι ἑνοῦ, μά δυό, ἀπό τούς πέντε, ἀνθρώπων νά στεκότανε δχι μάνα, δπως γιά δσα ἀνακάλεσε, ἀλλά μητρυιά γιά «τ' ἄλλα»; Γιατί νά τά παραπέταε, γιατί νά τά κάνει ἀπόπαιδα καί νά τά 'διωχνε ολότελ' ἀπ' τή στέγη τοῦ Θυμητικοῦ, γιατί νά τ' ἀποκλήρωνε ἀπ' τό δικαίωμα νά ἐπιζήσουνε στό χῶρο τοῦ τελευταίου; Σημαίνει πώς δέν ὑπήρξανε, αὐτή 'ναι ἡ λογική ἀπάντηση. Σημαίνει «δέν ξεφυτρώσανε». Τό ζήτημα γλώσσας, πού ξεφύτρωσε, ποιός τό ξέχασε;
— δχι!

> «Στή Δημοτική θά διατυπώναμε τό Νόμο μας ἤ σ' αὐτή τήν ἁπλή Καθαρεύουσα τῶν ἐφημερίδων, πού, φυσικά, τήν καταλάδαινε ὁ Λαός;
> Τέτοιο θέμα, δέδαια, δέν ὑπῆρχε γιά τίς θέσεις.
> Ἀλλά γιατί νά ὑπάρξει γιά τόν «Κώδικα»;
> Ἀπό τά μέλη τῆς Γ.Ε. κανένας δέ... Μιστριώτιζε. Ὅλοι ἦσανε ἀπό πεποίθηση δημοτικιστές. Οἱ συνεργάτες μου δέν ἀγνοούσανε πώς ὁ εἰσηγητής ἦτανε καί φανατικός μάλιστα... «μαλλιαρός». Καί σάν εἶδανε νά τούς παρουσιάζει ἕνα προσχέδιο στήν καθαρεύουσα μέ τίτλο «Ἐντολαί διά τήν Λαϊκήν Αὐτοδιοίκησιν καί τήν Λαϊκήν Δικαιοσύνην», ξαφνιαστήκανε.
> — «Γιατί αὐτή ἡ γλώσσα; Τί σοῦ 'ρθε; Στό Λαό δέν ἀπευθυνόμαστε;» — μέ ρωτήσανε.
> —«Ναί, ἀκριδῶς γι'αὐτό. Στό Λαό, ἀλλά μέ τί; Μέ Νόμο, σύντροφοι. Κι ὁ Λαός ἴσαμ' ἐδῶ ξέρει πώς οἱ νόμοι ἔχουν τή δική τους γλώσσα. Τήν καθαρεύουσα. Κι αὐτή ἡ καθαρεύουσα συνδέθηκε, ἔτσι, μή τή λεκτική μορφή τοῦ νόμου

καί μέ τό κύρος του. Μυστικισμός, θά πεῖτε. Σύμφωνοι. Μά νομίζω πώς αὐτή τή στιγμή δέν μποροῦμε νά τόν ἀγνοήσουμε. Ψυχολογικά θά ἔχανε σέ βαρύτητα ἐπιβολῆς, θά ἔχανε σέ κύρος ὁ Νόμος μας, ἄν τόν παρουσιάζαμε στή Δημοτική. Δέ μάθανε στό Λαό μας τό κύρος τῆς γλώσσας του. Τό ἀντίθετο μάλιστα. Ἔτσι ἡ Καθαρεύουσα ἀπόχτησε τό μυστικισμό της. Πώς ὅ,τι εἶναι σοβαρό καί ἐπίσημο δέν μπορεῖ νά 'ναι στή Δημοτική, μά μόνο στήν Καθαρεύουσα! Πολύ περισσότερο στήν περιοχή τοῦ Νόμου. Τί λέτε; Ν' ἀνοίξουμε τώρα γλωσσικό ζήτημα στούς χωριάτες; Ὥρα εἶναι! Ἤ νά ἐπιβάλουμε τό Νόμο μας καί μέ τό μέσο τῆς Καθαρεύουσας; Προέχει ἡ ἐπιβολή τοῦ Νόμου, τῆς ἐξουσίας μας. Καί μετά θά 'ρθει ἡ ἐπιβολή τῆς Δημοτικῆς καί στήν περιοχή τοῦ Νόμου, ὅπως καί σ' ὅλες τίς ἄλλες. Ἡ πρώτη ἐντύπωση ὑπέρ τοῦ Θεσμοῦ μας θά εἶναι καί ἡ πρώτη νίκη του. Μά ἡ ἐντύπωση αὐτή δημιουργεῖται ἄμεσα, ἀπό τήν πρώτη ἐμφάνιση. Ἀπό τή μορφή. Πρῶτα ὅ,τι βλέπει ὁ ἄνθρωπος. Ἀργότερα ψάχνει στό ἀποκάτω αὐτουνοῦ πού βλέπει. Καί ἐντύπωση σημαίνει ψυχολογική ἀντίδραση. Ἀποδοχή ἤ ἀπόρριψη στήν περιοχή τοῦ αἰσθήματος. Ἡ Καθαρεύουσα αὐτή θά δώσει τήν αἴσθηση τοῦ Νόμου στίς ἐντολές μας. Κι αὐτό θά βαρύνει στήν ψυχολογία ὑπέρ τῆς ἀποδοχῆς του. Γιαυτό, γιά τόν ἴδιο, τόν ψυχολογικό, παράγοντα πρώτη - πρώτη λέξη βάζω: «ἐντολαί». Μέ τίς «δέκα ἐντολές» ἄρχισε κι ὁ Μωϋσῆς. (Γελάσαμε). Κι ἡ λέξη ἐντολή ἔχει μιά μεγαλοπρέπεια, μιάν ἱερότητα. Τήν ξέρει ὁ κόσμος κι ἀπό τίς Γραφές. Καί ξέρει ὅτι εἶναι κάτι τό ἀπαραβίαστο. Μέ καταλάβατε; Ἔπειτα ἔχω καί τό μυστικό μου. Ὁ Νόμος δέ θά εἶναι ἀπό μᾶς. Θά εἶναι ἀπό Ἀνώτερη Ἀρχή. Διάβολε! Μπορεῖ μιά Ἀνώτερη Ἀρχή νά μή γράφει στήν Καθαρεύουσα; Γιατί ὅλα αὐτά δέ θά τά λογαριάσουμε; Σᾶς παρακαλῶ νά μήν ἐπιμείνετε στό... γλωσσικό. Δέ χάλασε ἡ... Ὀρθοδοξία! Ἡ γλώσσα δέν εἶναι παρά τό μέσο. Ἐξυπηρετεῖ ἡ Καθαρεύουσα ἀποδοτικότερα, καλλίτερα, ἐπιβλητικότερα στή συγκεκριμένη μας περίπτωση; Γιατί τότε, ἀδερφέ, νά μήν τή χρησιμοποιήσουμε νά κάνουμε τή δουλειά μας σιγουρότερα; Ἐξάλλου, ἡ Δημοτική μας, πού, σᾶς βεβαιῶ, μέ πόνο τήν ἀδικῶ αὐτή τή στιγμή ἀπό ἀνάγκη, ἡ Δημοτική μας ἔχει τόσο μέλλον! Ὅλο τό μέλλον δικό της! Γιά χάρη τῆς ὁριστικῆς της νίκης, ἄς δανειστοῦμε στερνή φορά μπαρουτόβολα ἀπό τόν ὀχτρό της τήν Καθαρεύουσα...»*

* Ὑποσημείωση τοῦ χειρόγραφου τῆς Γιούρας: Ἀνεξάρτητα ἀπό τίς τυχόν ἀντιρρήσεις γιά τή «γλωσσική θεωρία μου», ἐγώ ἐδῶ ἀναφέρνω τί κάμαμε, τί λέγαμε τότε· ὄχι τί θά ἦταν τό ὀρθότερο νά κάναμε ἤ νά λέγαμε.

Έτσι μίλησα στούς συνεργάτες μου. Καί συμφώνησαν μαζί μου στό... γλωσσικό. Κι ὁ Πρῶτος Λαϊκός Νόμος μας διατυπώθηκε σέ μιά ἁπλή κάπως καί κατανοητή Καθαρεύουσα... (Ἄς ἔχει τό ἀνάθεμα ἡ δύναμη τῆς Παράδοσης καί τῆς Συνήθειας!), (410 - 413),

Ἐάν, ὁ πού μοῦ κάνεις τήν τιμή νά μέ διαβάζεις, δέν σοῦ ἀπόλειψε, ὅπως καί τό πιστεύω, ἡ ὀξεία παρατήρηση καί δέν πέρασες ἐπιτροχάδην τό ὅλο κείμενο, μά τό βασάνισες, θά ἐπισήμανες, βέβαια, τήν προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νά μή σοῦ δώσει αἰτιατά χωρίς τά αἰτιά τους, ξεκρέμαστα. Σοῦ τό σημειώνω ἐδῶ τοῦτο, γιά νά σοῦ ὑπογραμμίσω, ὅτι σκέψεις, συλλήψεις, ἐνέργειες, καταστα-λάγματα, ἀποτελέσματα πού βρίσκεις, δέν εἶν' οὔτ' ἐξ ἐπιφοιτήσεως, οὔτ, ἐξ ἀποκαλύψεως — ἄλλωστε, στόν Κλειτσό τῶν 'Αγράφων εἴμαστε κι ὄχι στήν Πάτμο! Δέν εἶναι καρποί ἀνύπαρχτης «μεγαλοσύλληψης» κι ἐξωκοσμικῆς «ἐνόρασης», ἀλλά φύτρο τῆς πεζότητας τῆς ζωῆς. Ἔχουνε τόν ὀμφάλιο λῶρο τους, εἴτε σέ εὐθεία, εἴτε σέ τεθλασμένη ἤ καμπύλη, μέ κάποια πεζά αἴτια. Ἄμεσα ἤ ἔμμεσα, στά παρόντα στή δρώσα στιγμή ἤ τά περασμένα, στήν κοχλάζουσα πραγματικότητα ἤ τήν παράδοση... Μ' ἕνα λόγο καί σέ τελευταία ἀνάλυση, οἱ «Ἐντολές» καί ἡ «Ἐγκύκλιος» δέ σταθήκανε ἐγκεφαλικά παρασκευάσματα, τά ὁποῖα καί θά πέταγε στό καλάθι τῶν ἀχρήστων της ἡ ζωή, ἀλλά μιά συνόψιση — ἄν τό ποῦμ' ἔτσι, πολύ σχηματικά — ἀπό ἕνα ἄκρα πολυσύνθετο καί διάχυτο σύνολο σχετικῶν. Συνόψιση, μποροῦμε νά ποῦμε τώρα, σέ μιάν ἀπ' ἐκεῖνες τίς στιγμές, πού παράλληλα μέ τό γεγονός ὅτι «τό σπουδαιότερο εἶναι νά συσσωρεύσουμε περισσότερα συντρίμμια, δηλαδή ν' ἀνατινάξουμε περισσότερους παλιούς θεσμούς», ἀποδεικνύεται πώς «στήν ἡμερησία διάταξη μπαίνει ἡ «πεζή» («ἀνιαρή» γιά τό μικροαστό ἐπανάσταση) δουλειά νά καθαριστεῖ τό ἔδαφος ἀπό τά συντρίμμια», καί πού ἐπίσης «τό σπουδαιότερο εἶναι νά περιποιούμαστε μέ ἐπιμέλεια τά ἔμβρυα τοῦ καινούργιου, πού ἀναπτύσσεται κάτω ἀπό τά συντρίμμια, στό ἔδαφος πού δέν ἔχει ἀκόμα καθαριστεῖ ἀπό τά χαλίκια».* Συνόψιση, ὅμως, πού ἔγινε ἀπό ὑποκειμενικό παράγοντα — πού χρειάζεται νά μή διαφεύγει στή θεώρηση ἑνός ἱστορικοῦ γεγονότος καί τήν ἀποτίμηση τῶν γνωρισμάτων του, μιά καί «οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι κάνουν τήν ἱστορία τους»** — μέ τόν ἴδιον αὐτοῦ προσληψιακό καί σκεψιακό δυναμικό, μέ δοσμένη κοσμοαντί-

* Β. Ι. Λένιν: Τά ἄμεσα καθήκοντα τῆς Σοβιετικῆς ἐξουσίας. Διαλεχτά Ἔργα, μέρος 1, τ. II, σ. 450, ἑλλ. ἐκδ. ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, 1951.

** Φ. Ἔνγκελς: Γράμμα πρός Στάρκεϋμπουργκ. Βλ. Διαλεχτά Ἔργα, τ. II, σ. 593, ἑλλ. ἐκδ. ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, 1951.

ληψη, ἰδιοσυγκρασία καί ψυχοσύνθεση, καθώς ἐπίσης καί συγκεκριμένη προοπτικότητα ἀναφορικά μέ τό θέμα.

Χρησιμοποιήθηκε κιόλας ἡ λέξη συνόψιση. Καί νά μιά ἀκόμα πλευρά, πού χωρίς ν' ἀποτελέσει «ξεφύτρωμα ζητήματος», μᾶς ἀπασχόλησε — ἡ ἔ κ τ α σ η τοῦ νομοθετήματος. Βεβαιώθηκε ἀπ' ὅλους ἡ ἀνάγκη γιά ἕνα ὅσο τό δυνατό ὀλιγόαρθρο νόμο — «ὅ,τι κι ἄν διδάξεις, νά 'σαι σύντομος!» Νά 'ναι προσλήψιμο κι ἀφομοιώσιμο ἀπ' τόν ἁπλό ἄνθρωπο — «ὥστε τό πνεῦμα νά μαθαίνει εὔκολα κεῖνο πού λές καί νά τό κρατᾶ πιστά».

«Θελήσαμε νά δώσουμε ἕναν κανόνα ὀργάνωσης τῆς β ά σ η ς, τῶν κατώτερων βαθμῶν τοῦ Λαϊκοῦ Κράτους: ἀπό τό χωριό ἴσαμε τό Νομό.

Τό Νόμο μας θά τόν ἐφαρμόζανε χωριάτες, χωρίς εἰδικές γνώσεις, χωρίς αὐτοπεποίθηση ἀκόμα ὅτι μποροῦν νά ἀσκήσουν ἐξουσία. Γιά πρώτη φορά θά τούς γινόταν αὐτό. Γι' αὐτό ὀφείλαμε νά τούς ἐξοπλίσουμε ὄχι μέ πολύπλοκο μηχανισμό, μά μέ... γκράδες! Νά μήν τούς περιπλέξουμε σέ πολλά ἄρθρα, σέ ὀγκώδεις κώδικες, σέ πολύπλοκες νομοθεσίες μέ ν α ί καί ἀ λ λ ά. Λίγα, καθαρά, ἁπλά, κατανοητά, νά χωρᾶνε στό μυαλό του. Νά τά μάθει πολύ γρήγορα «ἀπόξω». Λάβαμε ὑπόψη μας, ὅτι καί ἡ ἐμφάνιση μόνο ἑνός μεγάλου Κώδικα μέ πολλά ἄρθρα, θά προκαλοῦσε στό χωριάτη δέος, θά τόν ἀποθάρρυνε, θά τόν ἔκανε νά μή δέχεται ν' ἀναλάβει τήν εὐθύνη τῆς ἐφαρμογῆς του.

Ἔτσι, ἡ ἁπλότητα καί τό λιγάριθμο τῶν ἄρθρων του στάθηκαν ἀποσκοποῦ. Ἀκόμα, σκεφτήκαμε, ἐμεῖς βάζουμε μιά βάση, δίνουμε μιά μορφή σέ ὅ,τι γεννιέται ἀπ' τή ζωή σ' αὐτό τό λίγο διάστημα. Δέ θέλαμε νά διακινδυνέψουμε φόρμες ἐγκεφαλικές. Ἔπειτα, τότε δέ σκεφτόμασταν, ὅτι σέ λίγο ἐμεῖς «οἱ πρῶτοι στό χωριό μας» θά γινόμασταν ἑκατοστός τροχός τῆς ἁμάξης, ὅταν τό «χωριό μας» θά γινότανε «πρωτεύουσα». Καί γι' αὐτό λέγαμε: «φορώντας καί λευκαίνοντας. Αὐτό σήμερα. Αὔριο, βλέπουμε! Ἐδῶ εἴμαστε! Ἡ ζωή θά μᾶς δώσει, καί πάλι ξανανομοθετοῦμε».

Μ' αὐτές τίς προθέσεις χαράξαμε στή Χάρτα αὐτή τῆς Λ α ο κ ρ α τ ί α ς μόνο ὀ χ τ ώ ἄρθρα» (413 - 414).

Καί προχωρώντας πρός τό τέλος τῆς δουλειᾶς, ἀλλά καί τῆς μέρας, νάσου καί ξεφυτρώνει κι ἄλλο, πές το δεύτερο, ζήτημα. Καί τί ζήτημα; — ζητηματάρα.

«Ὅταν διεξήλθαμε» ἕνα πρός ἕνα τά ἄρθρα, μιά - μιά τίς διατάξεις τους, ὅταν τόν εἴχαμε φορμάρει στό τελικό του

κι έγκρίθηκε κατ' άρθρο καί στό σύνολό του ό Νόμος, άποκάλυψε τό «μυστικό» μου:

—«Στ' όνομα τίνος θά κυκλοφορήσει; Θά πούμε ότι έμεϊς τόν έφκιάξαμε; Ψυχολογικά άσύμφορο. Κανένας... προφήτης στόν τόπο του: Δέν θά είναι ή άρνηση τής έφαρμογής του τό έμπόδιο. Γι' αύτή δέν έχω καμιά άμφιβολία. Είναι τό ούσιώδες, πώς ό καθένας ξέροντας, ότ' έμεϊς τόν έφκιάξαμε, θά πιστεύει ότι άπ' τό χέρι μας περνάει νά τόν άπαλλάξουμε άπό τίς σκοτούρες τής εύθύνης ν' άναλάβει τίς ύποχρεώσεις πού θά τού δώσει ή ψήφος τού χωριού. Αύτό στήν άρχή θά γίνεται. 'Αργότερα θά ζητάνε νά μπούνε στά όργανα. Οί δυσκολίες, όμως, οί πιό πολλές είναι στήν άρχή. Καί πέρ' άπ' αύτό: άν τόν έμφανίσουμε στ' όνομα τής Γ.Ε., μιάς κομματικής όργάνωσης, δέ θά μάς δηλητηριάσουν τή δουλειά αύτοί, πού τούς χαλμάμε τό πασαλικάκι τους, τήν άγελάδα τής Κοινότητας, λέγοντας «αύτά είναι κομμουνιστικά»; 'Ο περιορισμένος τοπικός χαραχτήρας του θά ζημιώσει τό κύρος του. 'Ο κόσμος θέλει άκόμα τά πράγματα «νά έρχονται άπό παραπάνω». 'Από συνήθεια. 'Από κεϊ πού δέν τό βλέπουν, δέν τό ξέρουν, μόνο τό φαντάζονται. Σκέφτομαι μέρες τώρα τό τέχνασμα τού Παπαφλέσσα. Ή «'Ανωτάτη 'Αρχή»! Λέω, λοιπόν, νά πούμε ότι είναι έντολές τής 'Επαρχιακής 'Επιτροπής ΕΛΜ Εύρυτανίας. Αύτό μπορεί νά μάς άνοίξει μπελάδες. Νά τσινίσουν έκεϊ. "Ας τά βγάλει πέρα ό Μπακόλας. 'Εδώ χρειαζόμαστε «'Ανώτατη 'Αρχή». 'Από τό ΕΑΜ Εύρυτανίας είμαστε κι έμεϊς! Θά χρησιμοποιήσουμε τόν τίτλο του. 'Ενδιαφέρει τό πέταλο. Τί διάβολο, νά χάσουμε γιά τό καρφί τό πέταλο;»

Τό ψάξανε άπ' έδώ, τό ψάξανε άπ' έκεϊ οί συνεργάτες μου. Στάθηκαν πολύ στό ότι θά κατηγορηθούνε πώς φορέσαμε σκούφο ξένο, πού, κατά τή γνώμη τους, δέ θά ήταν γιά τήν κασίδα μας, μά τελικά: «άιντε, άς τ' άκούσουμε τά σχολιανά μας. Θά μάς ψάλλουν τόν άναβαλλόμενο. Τί νά κάνουμε; 'Ο σκοπός άγιάζει τ' άμαρτήματά μας!»

'Αφού συμφωνήσαμε έτσι, πήρα τήν πένα καί πάνω άπό τόν τίτλο: «'Εντολαί διά τήν Λαϊκήν Αύτοδιοίκησιν καί τήν Λαϊκήν Δικαιοσύνην», έγραψα μέ κεφαλαία: Ε Π Α Ρ Χ Ι-Α Κ Η Ε Π Ι Τ Ρ Ο Π Η Ε.Α.Μ. Ε Υ Ρ Υ Τ Α Ν Ι-Α Σ». (420 - 422).

Καί ἰδού!

ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ Ε.Α.Μ. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

ΕΝΤΟΛΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΛΑΪΚΗΝ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΙΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΛΑΪΚΗΝ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΝ

Ἄρθρον 1.— Ἱδρύονται Ἐπιτροπαί Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως. Πενταμελεῖς εἰς τήν σύνθεσίν των, μία δι' ἑκάστην Κοινότητα ἤ καί χωρίον,* ἐάν οἱ κάτοικοι τοῦ τελευταίου ἐπιθύμουν τοῦτο. Ἐκλέγονται ὑφ' ὅλων τῶν ἐνηλίκων κατοίκων εἰς Γενικήν Συνέλευσιν συνερχομένων.

Ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως ὡς ὄργανον τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας ἀποτελεῖ τήν Γενικήν Ἀρχήν τῆς διακυβερνήσεως τοῦ χωρίου. Ἐπιλαμβάνεται πάντων τῶν προβλημάτων τῆς Κοινότητος ἤ τοῦ χωρίου, ἀποφασίζει ἐλευθέρως καί δίδει εἰς αὐτά λύσεις κατά τήν κρίσιν της καί ἰδίαν αὐτῆς εὐθύνην, ἔχουσα πάντοτε γνώμονα τό Συμφέρον τοῦ Λαοῦ καί τοῦ Ἀγῶνος. Αἱ ἀποφάσεις της λαμβανόμεναι μόνον ἐν συνεδριάσει αὐτῆς καί κατά πλειοψηφίαν, γνωστοποιοῦνται διά θυροκολλήσεως εἰς τό Κοινοτικόν Κατάστημα, εἴτε δι' ἀναγνώσεώς των εἰς τήν ἐκκλησίαν ἤ συνάθροισιν τοῦ χωρίου, συγκαλουμένην διά κωδωνοκρουσίας.

Εἰς τήν πρώτην συνεδρίασίν της ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως ἐκλέγει τόν Πρόεδρον αὐτῆς, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει καί καθήκοντα Προέδρου τοῦ ὡς εἰς τό ἄρθρον 2 Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Καί τοποθετεῖ δι' ἀποφάσεώς της ἕκαστον ἐκ τῶν τεσσάρων ἄλλων μελῶν της ἐπικεφαλῆς μιᾶς τῶν Ὑποεπιτροπῶν, αἱ ὁποῖαι ὡς κατωτέρω δι' ἄλλου ἄρθρου συνιστῶνται.**

Τελεῖ ὑπό τόν ἀδιάλειπτον καί ἄμεσον ἔλεγχον τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ χωρίου. Λογοδοτεῖ πρός αὐτήν καθ' ἕκαστον μῆνα ὑποχρεωτικῶς, ἀναπτύσσουσα ἕν πρός ἕν τά

---

* Στήν Εὐρυτανία κάμποσες Κοινότητες συγκροτοῦνται ἀπό περισσότερα τοῦ ἑνός χωριά «μέ παπά καί δάσκαλο» ἤ καί ὄχι. Τοῦ Κλειτσοῦ λ.χ. σύγκειται ἀπό 4 χωριά καί τῶν Δομιανῶν ἀπό 2. Στό δῆμο Δολόπων ἡ Κοινότητα Καροπλεσίου ἀποτελοῦντανε ἀπό 3 χωριά — Καροπλέσι, Γιαννουσέικα καί Σιάκα, ἄν δέν κάνω λάθος — καί τῆς Νεράιδας τό ἴδιο — Νεράιδα ἤ Σπινάσα, Σαραντάπορα καί Μεγαλάκκος. Ὅσο θυμᾶμαι, τό 1944, τουλάχιστο, Λαϊκά Δικαστήρια λειτουργούσανε ξέχωρα σέ καθένα ἀπ' τά παραπάνω χωριά.

** Ἐκλογή Ταμία δέν πρόβλεπε τό ἄρθρο. Ἐπειδή μήπως, πού ἡ ἔννοια Ταμείου τῆς Κοινότητας, ἰσχνή, ἰσχνότατη στό προπολεμικό παρελθόν, στό παρόν τοῦ 1942 εἶχε γίνει ἀνύπαρχτη; Πάντως παράλειψη τῆς διάταξης.

προβλήματα, τῶν ὁποίων ἐπελήφθη τήν ἀντιμετώπισιν καί λύσιν κατά τήν διάρκειαν τοῦ μηνός ὡς καί μίαν πρός μίαν τάς δοθεῖσας λύσεις, αἰτιολογεῖ τάς τελευταίας ἀπαραιτήτως, ἐκθέτουσα καί ἀναλύουσα τάς σκέψεις της, αἱ ὁποῖαι τήν ὡδήγησαν εἰς μίαν ἑκάστην τῶν ἀποφάσεών της.

Δύναται νά κληθῆ εἰς λογοδοσίαν εἴτε ἐπί ἑνός ἤ καί περισσοτέρων συγκεκριμένων θεμάτων, εἴτε διά τό σύνολον τοῦ ἔργου της καί ἐκτάκτως, ἀνά πᾶσαν στιγμήν.

Ὑπόκειται εἰς ἄμεσον ἀνάκλησιν ἐν μέρει ἤ ἐν γένει, κατά κρίσιν καί ἀπόφασιν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως.

Φέρει ἀκεραίαν εὐθύνην καί διά τό ἔργον καί τήν πολιτείαν τῶν τεσσάρων Ὑποεπιτροπῶν, καθ' ὅσον τελοῦν ὑπ' αὐτήν ὡς Γενικήν Ἀρχήν, ἔχουν ἐπικεφαλῆς των μέλος της καί καθοδηγοῦνται ὑπ' αὐτῆς εἰς τήν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων καί τήν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς ἁρμοδιότητός των. Τοῦτο δέ ἐπ' οὐδενί σημαίνει μειωμένην εὐθύνην ἤ δικαιοδοσίαν τῶν μελῶν τῶν Ὑποεπιτροπῶν αὐτῶν ἐπί τῶν προβλημάτων τοῦ τομέως των.

Τό ἀ ξ ί ω μ α τοῦ μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως εἶναι τ ι μ η τ ι κ ό ν, ἄ μ ι σ θ ο ν καί ὑ π ο χ ρ ε ω τ ι κ ό ν. Ἀβάσιμος ἄρνησις, πολύ δέ περισσότερον ἀποποίησις ἀναλήψεως δικαιωμάτων καί ὑποχρεώσεων εἰς λειτουργήματα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας δέον νά θεωρῆται ἀδιανόητος ὡς καί ἀσύγγνωστος, δεδομένου ὅτι ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μέ τήν Θέλησιν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως καί τήν τ ι μ ή ν τήν ὁποίαν συνιστᾶ ἡ δοθεῖσα ψῆφος τοῦ Λαοῦ.

Ἡ σφραγίς, τά βιβλία, τό Κοινοτικόν Γραφεῖον, τυχόν περιουσιακά στοιχεῖα, ἔπιπλα ὡς καί αἱ συμβιβαζόμεναι μέ τήν Λαϊκήν Ἐξουσίαν ἁρμοδιότητες τοῦ πρώην Κοινοτικοῦ Συμβουλίου, περιέρχονται εἰς τήν Ἐπιτροπήν Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως.

Ὁ τέως Πρόεδρος τῆς Κοινότητος ὑποχρεοῦται εἰς τήν ὑπογραφήν τῶν πρός τάς παλαιάς Ἀρχάς ἀναγκαίων ἐγγράφων καί τήν ἐκπλήρωσιν ὑποχρεώσεων δοσοληψίας μετά τῶν τελευταίων, συμμορφούμενος πλήρως πρός τάς ἀποφάσεις ἤ ὑποδείξεις τῆς νέας Γενικῆς Ἀρχῆς ἤ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου.*

Ὁ ἔμμισθος ἤ ἄμισθος Γραμματεύς τῆς Κοινότητος συνεχίζει νά παρέχῃ τάς ὑπηρεσίας του ὑπό τήν Ἐπιτροπήν Λαϊ-

* Τή διάταξη τούτη τή «δανειστήκαμε» ἀπό τό «Ἰδιωτικό Συμφωνητικό» περί «Ἐπιτροπῆς Ἐπίλυσης ὅλων τῶν προβλημάτων τοῦ χωριοῦ Κορίτσα — Κτημενίων», ἡ ὁποία ἔζησε τό καλοκαίρι τοῦ 1941, ὅπως θά τό θυμᾶται ὁ ἀναγνώστης. Οἱ λεπτολόγοι σήμερα μποροῦνε νά τή βροῦνε κατα-

κῆς Αὐτοδιοικήσεως. Τηρεῖ, ἐκτός τῶν καθιερωμένων βιβλίων καί Μητρώων καί βιβλία πρακτικῶν τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως καί καταχωρήσεως τῶν ἀποφάσεών της.

Ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως, ὁρίζει, καί διά προσδιορισμένον χρόνον, μόνιμον Ἐπιτροπήν Ἐκτιμητῶν ἤ καί περισσοτέρας τῆς μιᾶς, ἐάν αἱ ἀνάγκαι τό ἐπιβάλλουν. Κατά κανόνα ἐκ τριῶν μελῶν καί ἐξ ἐμπείρων, ἡλικιωμένων ὡς καί ἀνεγνωρισμένης εὐθυκρισίας κατοίκων τοῦ χωρίου, διά τήν ἀποτίμησιν τῶν ἀγροζημιῶν. Ἡ Ἐπιτροπή Ἐκτιμητῶν ὁρκίζεται ἅπαξ ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως. Γενική ἀπαρέσκεια διάχυτος ἤ ἐάν αὐτή ἐκδηλωθῆ εἰς Γενικήν Συνέλευσιν διά βοῆς τῆς πλειοψηφίας της ἀναφορικῶς πρός τά ἐπιλεγέντα πρόσωπα, συνεπάγεται τήν ἀκύρωσιν τοῦ διορισμοῦ καί τήν ἀντικατάστασιν ἐν μέρει τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκτιμητῶν.

Ἄρθρον 2.— Ἡ Δικαιοσύνη καθίσταται Λαϊκή καί ἀπονέμεται ὑπό τοῦ Λαοῦ καί δι' αὐτόν. Διά τήν διακονίαν της συνιστῶνται πενταμελῆ Λαϊκά Δικαστήρια, ἕν κατά Κοινότητα ἤ καί χωρίον. Συγκροτοῦνται ἐκ τῶν ἐκλεγέντων ὑπό τῶν κατοίκων μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως ἤ ἐκ τοῦ Προέδρου τῆς τελευταίας ὡς Προέδρου τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί τεσσάρων ἑτέρων Λαϊκῶν Δικαστῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκλέγονται ἐπίσης ὑπό τῶν κατοίκων εἰς Γενικήν των Συνέλευσιν.**

Τό Λαϊκόν Δικαστήριον, ἐλεύθερον καί ἔναντι πάσης παρεμβάσεως ἀνεξάρτητον εἰς τήν διαμόρφωσιν τῆς δικαστικῆς

ναγκασμό τῆς βούλησης τοῦ τ. Προέδρου. Ἡ διάταξη ἐπιβαλλότανε ἀπό τήν τοτινή κατάσταση «δυαδικῆς ἐξουσίας», ἄλλης στίς Ἐλεύθερες περιοχές, ἄλλης ἐξουσίας στίς πόλεις, μέ τίς ὁποῖες οἱ πρῶτες ἤτανε ἀναγκασμένες νά ἔχουνε δοῦναι - λαβεῖν, τουλάχιστο ὥς τήν ἄνοιξη τοῦ 1943. Ἐξάλλου ἡ ἐκπλήρωση τῆς θέλησης τοῦ χωριοῦ καί μάλιστα σέ πολεμική περίοδο, δέ συνιστᾶ καταναγκασμό, ἀλλά τιμητικό χρέος. Κι οἱ τ. Πρόεδροι μετεῖχανε στόν Ἀγώνα, ἦσανε πατριῶτες καί σέ πάμπολλες περιπτώσεις εἶχανε ἐκλεγεῖ καί Πρόεδροι τῶν Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης. Οἱ κρίσεις πρέπει νά γίνονται μέ τά μέτρα καί τίς ἀνάγκες, ἀλλά καί τή λαϊκή ψυχολογία ἐκείνου τοῦ καιροῦ.

** Ἡ δεύτερη ἐκδοχή, δυνητική, δέ μνημονεύτηκε, ἐξαιτίας ὀλισθήματος μνήμης, στό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή». Ζητῶ συγνώμη. Ἀποκαταστaίνεται ἐδῶ ἀπό τό προγενέστερο τοῦ ἄρθρου χειρόγραφο τῆς Γιούρας, ὅπου: «Τό Δεύτερο ἄρθρο ἀναφερότανε στή συγκρότηση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ἤ ἀπό τά πέντε μέλη τῆς Ε. Λ. Αὐτοδιοίκησης ἤ ἀπό τόν Πρόεδρο τῆς τελευταίας σάν Πρόεδρό του καί ἄλλα 4 μέλη ἐκλεγμένα ἀπό τή Συνέλευση τοῦ χωριοῦ». (σ. 415)

του κρίσεως, τελεῖ ἐν τούτοις ὑπό τήν συνεχῆ ἐγρήγορσιν τῆς Κοινῆς Γνώμης τοῦ χωρίου καί ὑπό τόν ἄμεσον ἔλεγχον καί ἐποπτείαν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως εἰς ὅ,τι ἀφορᾶ εἰς τήν καλήν καί δέουσαν διαδικασίαν καί τήν λαϊκήν δικαιοκρισίαν του. Καί μόνον. Ἡ Γενική Συνέλευσις, ἐνῶ δέν δύναται, μετατρέπουσα ἑαυτήν εἰς δευτεροβάθμιον Δικαστήριον, νά ἀκυρώση ἤ τροποποιήση ἤ θίξη ἐν γένει ἀποφάσεις τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, διατηρεῖ, ὅμως, εἰς τό ἀκέραιον ὡς ἡ Λαϊκή Ἐξουσία αὐτή καθ' ἑαυτή τό δικαίωμα νά ἀνακαλέση τοῦτο ἀμέσως καί τό ἀντικαταστήση, δι' ἐκλογῆς, ἐν τῷ συνόλῳ ἤ ἐν μέρει, ἰδιαιτέρως δέ ἐάν ἤθελεν διαπιστωθῆ ἀσυμβίβαστον τῆς κρίσεώς του πρός τό περί δικαιοσύνης κοινόν αἴσθημα.

Ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἀπολύτως δωρεάν καί πᾶσα ἔννοια δικαστικῶν ἐξόδων καί τελῶν καταργεῖται. Ἡ μήνυσις ὑποβάλλεται ἐπί ἁπλοῦ χάρτου καί περιέχει τά συνήθη στοιχεῖα μηνύσεως. Τόν καταδικασθέντα βαρύνει μόνον ἡ δαπάνη ἐκ τῆς ἐπιβληθείσης ποινῆς.

Τό Λαϊκόν Δικαστήριον ἐπιλαμβάνεται πάσης ὑποθέσεως καί διαφορᾶς μεταξύ κατοίκων τοῦ ἰδίου αὐτοῦ χωρίου. Ἐξαιροῦνται αἱ περιπτώσεις προδοσίας, κατασκοπείας, ἀδικημάτων κατά τῆς ζωῆς Λαοῦ καί Ἀνταρτῶν, ληστείας, ζωοκλοπῆς, ὡς καί τῶν πάσης φύσεως λεγομένων στρατιωτικῶν ἀδικημάτων. Αἱ ἀνωτέρω περιπτώσεις παραπέμπονται εἰς τήν ἁρμοδιότητα τῶν Ἀνταρτοδικείων. Ἐπίσης δέν ἔχει ἁρμοδιότητα τό Λαϊκόν Δικαστήριον ἐπί ὑποθέσεων διαζυγίου. Αὐταί καλόν εἶναι νά διακανονίζονται εἰς οἰκογενειακά συμβούλια τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν, κατά βούλησιν τῶν ὁποίων μερῶν δύνανται νά κληθοῦν εἰς τό συμβούλιον μέλη ἤ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως καί ὑπό τήν ἔννοιαν μόνον τῆς προσφορᾶς βοηθείας καί συμβουλῶν διά ψύχραιμον καί λογικόν διακανονισμόν.*

Ἀπαγορεύεται ὁ καταναγκαστικός γάμος καί τό Λαϊκόν Δικαστήριον δέν ἐπιλαμβάνεται περιπτώσεων αὐτοῦ τοῦ εἴδους, ἡ διευθέτησις ἐπίσης τῶν ὁποίων καλόν εἶναι νά ἐπιτυγχάνεται μέσω οἰκογενειακῶν συμβουλίων ὡς ἀνωτέρω.

Τό Λαϊκόν Δικαστήριον εἶναι ἀδέσμευτον ἔναντι τοῦ παλαιοῦ Νόμου, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται μή ἔχων πλέον ἰσχύν ὡς

* Ἡ διάταξη αὐτή γιά παρόμοιας φύσης ὑποθέσεις πρόκυψε ἀπό τήν πεῖρα τῆς λιγόζωης «Ἐπιτροπῆς Ἐπίλυσης» τῆς Κορίτσας, ἀλλά κι ἀπό παλιότερη ἐκεῖ πάνω πρακτική τοῦ Λαοῦ νά ρυθμίζονται τέτοια ἀκανθώδη καί λεπτά προβλήματα μέ διαβουλεύσεις καί μεσολαβήσεις ἐπίμονες ὅσο κι ἀθόρυβες ἐκπροσώπων τῶν ἐνδιαφερομένων καί θιγομένων σογιῶν.

καταργηθείς συνακολουθῶν τήν κατάλυσιν τοῦ παλαιοῦ Κράτους. Τό Λαϊκόν Δικαστήριον τόν ἀγνοεῖ. Κρίνει ἐλευθέρως καί ἐπί τῆς οὐσίας τῆς ὑποθέσεως καί δικάζει κ α τ ά σ υ ν ε ί δ η σ ι ν τῶν Λαϊκῶν Δικαστῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς τήν διαμόρφωσιν τῆς δικαστικῆς των κρίσεως καθοδηγοῦνται ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ γενικωτέρου Λαϊκοῦ Συμφέροντος καί λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των: τά ὑποστηριχθέντα ἐκ μέρους τῶν ἀντιδίκων.* Τάς μαρτυρικάς καταθέσεις. Τό πρακτικόν τῆς πραγματογνωμοσύνης τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκτιμητῶν, ἄν πρόκειται δι' ἀγροζημίαν ἤ ἄλλην παρεμφερῆ, καί τό ὁποῖον δέον νά φέρη τάς ὑπογραφάς τουλάχιστον τῶν δύο ἐκ τῶν τριῶν μελῶν της. Τήν προσωπικήν ἀντίληψιν τῶν ἰδίων τῶν Λαϊκῶν Δικαστῶν διά τήν δικαίαν πλευράν τῆς ὑπό κρίσιν ὑποθέσεως.** Καί, πρό πάντων, τό κοινόν τῶν κατοίκων αἴσθημα περί δικαιοσύνης διά τήν ἑκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν.

Τό Λαϊκόν Δικαστήριον συνεδριάζει δημοσία. Εἰς τήν αἴθουσαν τοῦ σχολείου ἤ τό Κοινοτικόν Κατάστημα, ἐν ἀνάγκη εἰς τήν ἐκκλησίαν ἤ καί τήν πλατεῖαν τοῦ χωρίου.

Πλήν ἐκτάκτου ἀνάγκης, συνεδριάζει τάς Κυριακάς καί ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν ὑποθέσεις πρός ἐκδίκασιν.

Ἀπό τῆς ὑποβολῆς μηνύσεως, πρό τῆς ἐνάρξεως ἐξετάσεως μηνυτοῦ καί μαρτύρων καί μετά τό τέλος αὐτῆς, ὡς ἐπίσης καί πρίν ἀποσυρθῆ πρός διάσκεψιν καί ἔκδοσιν τῆς ἀποφάσεώς του, τό Λαϊκόν Δικαστήριον ἔχει π ρ ώ τ ι σ τ ο ν χ ρ έ ο ς νά ἐξαντλήση πᾶσαν δυνατήν προσπάθειαν πρός συμβιβασμόν, προβαῖνον καί εἰς συγκεκριμένας προτάσεις, καλεῖ ἐπιμόνως τούς ἀντιδίκους «νά δώσουν τά χέρια». Ἡ ἐπίτευξις σ υ μ β ι β α σ μ ο ῦ συνιστᾶ τήν βασικήν ἀποστο-

---

* Ὅπως θά παρατηρήσει προφανῶς ὁ ἀναγνώστης, σ' ὅλο τό κείμενο χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος ἀντίδικος, ἀντί τοῦ ὀρθότερου διάδικος, διάδικοι. Ὁ χρησιμοποιηθείς, φανερά μή πετυχημένος, ὅτι περιέχει ἐκ προοιμίου δόση ἔννοιας ἐχθρότητας καί ἀντιπαλίας τῶν διάδικων. Συμφωνότερος μέ τό ὅλο πνεῦμα τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, ἀλλά καί ἐννοιολογικά ὀρθότερος θά ἦτανε ὁ ὅρος διάδικος, διάδικοι. Ἀπορίας ἄξιο εἶναι πώς ὁ εἰδικότερος ὅλων μας ἐκεῖ Τραχανής δέν μᾶς διόρθωσε, τοῦ διέλαθε, ὅπως θά λέγαμε. Τήν εὐθύνη τῆς μή ἀκριβολόγησης τήν φέρνω ἐγώ.

** Γιά τήν ἄποψή μας αὐτή δόθηκε ἑρμηνεία στήν ἔκθεση κι ἀνάλυση τῆς «Ἐγκυκλίου». Κι ἄς μή μᾶς εἰπωθεῖ πώς ὁ δικαστής δέν πρέπει νά ἔχει γνώμη γιά τήν ὑπόθεση, παρά νά τή διαμορφώνει μόνο ἀπό τή διαδικασία. Αὐτό μποροῦσε νά εἶχε βάση γιά τόν ἐπαγγελματία, τόν ξένο πρός πρόσωπα καί πράγματα τοῦ χωριοῦ δικαστή. Ἐμεῖς, ὅπως εἶναι φανερό, στηρίζουμε τή διαμόρφωση κρίσης ἀπό τά στοιχεῖα τῆς διαδικασίας, προσθέτοντας καί τήν ἰδία ἀντίληψη τοῦ λαϊκοῦ δικαστή, πού εἶναι ἀδύνατο νά μήν τήν ἔχει, ὄντας μέλος τοῦ χωριοῦ. Καί πρέπει.

λήν τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, θά θεωρῆται δέ ἡ ἀρίστη περίπτωσις δικαιοκρισίας, ἡ πλέον δ ι κ α ί α ἀ π ό φ α σ ι ς.*

Τό Λαϊκόν Δικαστήριον ἐπί προσφόρων πρός τοῦτο ἤ ἰδιαζόντων περιπτώσεων, ὡς ὁροθετήσεις κλπ, δύναται νά μεταβῆ τό ἴδιον ἐπί τόπου πρός διακρίβωσιν ἤ καί νά συστήση διά συγκεκριμένην περίπτωσιν ἔκτακτον ἐπιτροπήν ἐμπειρογνωμόνων. Δύναται κατ' ἐλευθέραν αὐτοῦ κρίσιν νά κλητεύση καί ἐξετάση ὡς μάρτυρα τόν οἱονδήποτε κάτοικον τοῦ χωρίου, πέραν τῶν ὑπό τῶν ἀντιδίκων προταθέντων. Δύναται καί ἀμέσως ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου νά καλέση μάρτυρα.

Μετά τό πέρας τῆς ἐξετάσεως τῶν κλητευθέντων μαρτύρων, ὁ Πρόεδρος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ὑποχρεοῦται, ἀπευθυνόμενος εἰς τό ἀκροατήριον, νά ζητήση τήν προσέλευσιν τοῦ οἱουδήποτε ἐπιθυμοῦντος νά καταθέση ὑπέρ τοῦ κατηγορουμένου καί μόνον. Ὁ Πρόεδρος ὑπογραμμίζει τήν διευκρίνισιν «μόνον ὑπέρ». Ἡ κατάθεσις ὡς μάρτυρος ἐνώπιον τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ἀποτελεῖ ἠθικήν ὑποχρέωσιν πρός τό σύνολον τοῦ χωρίου.

Αἱ καταθέσεις μηνυτοῦ καί μαρτύρων, ὡς καί τῶν μελῶν ἐκτάκτου ἐπιτροπῆς πραγματογνωμόνων, λαμβάνονται δι' ὅρκου ἐπί τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ἐξαιροῦνται τοῦ ὅρκου οἱ ἀγροφύλακες καί τά μέλη τῆς μονίμου Ἐπιτροπῆς Ἐκτιμητῶν, δεδομένης τῆς ἐφ' ἅπαξ αὐτῶν ὁρκοδοσίας. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς πραγματογνωμοσύνης τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκτιμητῶν ἀντικαθιστᾶ τήν προσωπικήν τῶν μελῶν της ἐμφάνισιν καί κατάθεσιν ἐνώπιον τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, πλήν ἐάν τό τελευταῖον κρίνη τοῦτο ἀναγκαῖον.

Τήν ἐπ' ἀκροατηρίῳ διαδικασίαν διευθύνει ὁ Πρόεδρος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί μόνον αὐτός δίδει τόν λόγον εἰς τούς ἀντιδίκους, τούς μάρτυρας, τούς ἄλλους Λαϊκούς Δικαστάς, τόν Λαϊκόν Ἐπίτροπον καί εἰς ἐκεῖνον ἤ ἐκείνους ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου τόν ἤθελον ζητήση διά μαρτυρίαν ὑπέρ τοῦ κατηγορουμένου.

Ἀσέβεια, θόρυβοι, προσβολή παραγόντων τῆς δίκης, ἀταξία καί παρόμοιοι ἐκδηλώσεις εἰς τήν αἴθουσαν δέν ἐπιτρέπονται. Ὁ Πρόεδρος τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀγροφυλάκων ἤ προσώπων τά ὁποῖα ἤθελον ὁρισθῆ πρός τοῦτο ὑπό τῆς Ὑποεπιτροπῆς Λαϊκῆς Ἀσφαλείας, λαμβάνει μέτρα καί ὡς πρῶτον

* Ἡ ἀρχή τοῦ συμβιβασμοῦ μᾶς προῆλθε βασικά μέν ἀπό τήν πεῖρα τῶν Συμβιβαστικῶν Ἐπιτροπῶν, ἰδιαίτερα τοῦ Καροπλεσιοῦ, ἀλλά κι ἀπό σχετική παράδοση τοῦ τόπου μας σύν κι ἀπό τό προηγούμενο τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἐπίλυσης» τῆς Κορίτσας, ποῦ ἐξόν ἀπ' τό συμβιβασμό ἄλλο μέσο «ἐπίλυσης» παρόμοιων διαφορῶν δέ διέθετε, δέν ἐδίκαζε.

τήν άποβολή ἐκ τῆς αἰθούσης τοῦ παρεκτραπέντος, ἕως τήν ἐπιβολήν προστίμου.

Ὁ τελευταῖος λόγος ἀνήκει εἰς τόν κατηγορούμενον. Πρίν ὁ Πρόεδρος κηρύξῃ περαιωμένην τήν ἐπ' ἀκροατηρίῳ διαδικασίαν καί καλέσῃ τό Λ. Δικαστήριον νά ἀποσυρθῇ πρός διάσκεψιν καί ἔκδοσιν τῆς ἀποφάσεώς του, δίδει τόν λόγον εἰς τόν κατηγορούμενον καί μετ' αὐτόν οὐδείς ἄλλος δύναται νά προσθέσῃ τι.

Τό Λαϊκόν Δικαστήριον ἐπιβάλλει ποινάς τήν λογικήν ἐκ μέρους τοῦ ὑπαιτίου ἀποζημίωσιν εἰς χρῆμα ἤ εἶδος τοῦ παθόντος, καί κατά τήν κρίσιν του καί εἰς ἐξαιρετικάς περιπτώσεις ἀνάλογον πρόστιμον εἰς χρῆμα ἤ εἶδος. Ἰδία διά ψυχικήν ὀδύνην, προσβολήν, ἐξύβρισιν ἤ ὡς βαρυτέραν τιμωρίαν καθ' ὑποτροπήν ζημιωτοῦ καί ἀδικητοῦ. Προσωποκράτησις δέν προβλέπεται ὡς ποινή ἐκ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου.

Εἰς περίπτωσιν ἀπειθείας πρός ἀπόφασιν Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, καλεῖται ὑπό τοῦ Προέδρου τοῦ τελευταίου ὁμάς Ἀνταρτῶν πρός ὑποχρεωτικήν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως.

Κατά τήν ἐκτέλεσιν ἀποφάσεως κατασχέσεως, παρίσταται προσωπικῶς ὁ Πρόεδρος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ὡς ἐγγύησις ἐπακριβοῦς καί κοσμίας ἐφαρμογῆς τῆς ἀποφάσεως.

Τό Λαϊκόν Δικαστήριον τηρεῖ βιβλίον εἰσερχομένων μηνύσεων, τάς ὁποίας ἐκδικάζει κατά σειράν καταχωρήσεώς των, βιβλίον πρακτικῶν τῆς ἐπ' ἀκροατηρίῳ διαδικασίας καί βιβλίον ἀποφάσεων, εἰς τό ὁποῖον καταγράφονται καί αἱ περιπτώσεις συμβιβασμοῦ. Τά βιβλία τηροῦνται εἴτε ὑπό τοῦ Προέδρου ἤ ἄλλου ἐγγραμμάτου καί καταλλήλου μέλους τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, εἴτε ὑπό τοῦ Λαϊκοῦ Ἐπιτρόπου.*

Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ἐφεσιβάλλονται κατ' ἐπιθυμίαν ἑνός ἐκ τῶν ἀντιδίκων ἐνώπιον τοῦ ὡς κατωτέρω Τομεακοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί εἰς διάστημα ἑβδομάδος ἀπό τῆς γνωστοποιήσεώς των, μετά τήν ἐκπνοήν τοῦ ὁποίου θεωροῦνται τελεσίδικοι.

Τό λειτούργημα τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστοῦ εἶναι ὡσαύτως τιμητικόν, ἄμισθον καί ὑποχρεωτικόν.

Ἐξαίρεσις Λαϊκοῦ Δικαστοῦ εἶναι δυνατή ἐάν ἐξαιτηθῇ ἐκ μέρους ἀντιδίκου, ἐάν κρίνῃ τοῦτο ἐπιβεβλημένον διά τό ἀδιάβλητον τῆς κρίσεώς του τό ἴδιον τό Λαϊκόν Δικαστήριον, ἐάν Λαϊκός Δικαστής δηλώσῃ κώλυμα.** Ὀφθαλμοφανεῖς λό-

---

* Γραμματέα τοῦ Λ.Δ. δέν προβλέψανε οἱ «Ἐντολές». Ἄλλη μιά παράλειψη, βέβαια. Γιατί μποροῦσε νά ὁριστεῖ ὁ κοινοτικός Γραμματέας καί σάν Γραμματέας τοῦ Λ.Δ.

** Καί στήν περίπτωση τῆς ἔφεσης καί στήν τῆς ἐξαίρεσης, στό Δ.Ε.

γοι ἐξαιρέσεως ὁ ἐγγύς βαθμός συγγενείας, ἰδιαίτερος τυχόν δεσμός φιλίας ἤ κοινοῦ συμφέροντος ἤ δεδηλωμένη ἔχθρα μετά ἑνός ἤ περισσοτέρων ἐκ τῶν ἀντιδίκων. Εἰς ὅλας τάς περιπτώσεις, ἐάν συντρέχη ἤ ὄχι λόγος ἐξαιρέσεως, ἀποφασίζουν τά ὑπόλοιπα μέλη τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί εἰς περίπτωσιν ἰσοψηφίας ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου λαμβάνεται διπλῆ. Ἡ ἀναπλήρωσις ἐξαιρεθέντος Λαϊκοῦ Δικαστοῦ ἤ περισσοτέρων γίνεται ἐκ τῶν ἐπιλαχόντων κατά σειράν ἀριθμοῦ ψήφων τούς ὁποίους εἶχον λάβει.

Δεδομένων τῆς μή ἰσχύος τοῦ παλαιοῦ Νόμου, τοῦ ἀδέσμευτου τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί τῶν λειτουργῶν της ἔναντι αὐτοῦ, καί τῆς ἀρχῆς τῆς δωρεάν καί τοῦ ἀδαπάνου τῆς ἀπονομῆς τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, παράστασις εἰς τό Λαϊκόν Δικαστήριον καί τό Τομεακόν τοιοῦτον, ἤ μεσολάβησις οἱουδήποτε εἴδους καί μορφῆς, δικηγόρων καί δικολάβων οὐδεμίαν ἔχουν ἔννοιαν καί χρησιμότητα καί δέν ἐπιτρέπονται.

Ἄρθρον 3.— Ὁρίζεται Λαϊκός Ἐπίτροπος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί χρέη αὐτοῦ ἀναλαμβάνει ὁ Ὑπεύθυνος τοῦ Ε.Α.Μ. Ἡ παρουσία του, ἄνευ ψήφου, συμβολίζει τήν ἐκπροσώπησιν τῆς Κοινῆς Γνώμης ὡς ὀργανωμένου παράγοντος, καί ἔχει τήν ἔννοιαν τοῦ Συμβούλου καί Βοηθοῦ τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, παρά τοῦ Κατηγόρου. Εἰσάγει τήν ὑπόθεσιν καί ἐκφέρει εἰς τά τέλος τῆς διαδικασίας τήν γνώμην του, αἰτιολογῶν αὐτήν, περί τῆς ἐνοχῆς ἤ μή τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλ' ὄχι καί περί τῆς ποινῆς.* Ἀπαγορεύεται νά εἰσέλθη καί παρευρεθῆ εἰς τό δωμάτιον διασκέψεως τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, καθ' ὅν χρόνον τό τελευταῖον διασκέπτεται, κρίνει καί ἀποφασίζει ἐπί τῆς ὑποθέσεως.

δέ δώσαμε τό δικαίωμα νά ἀσκεῖ τήν πρώτη, νά ἐξαιτεῖ τή δεύτερη, ὅπως θά ἔπρεπε, ἄν ἡ παρουσία του εἶχε τήν ἔννοια τοῦ Δημόσιου Κατήγορου, τουλάχιστο σάν κύρια.

* Στό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή» ἔγραφα καί τά ἑξῆς: «Τά στοιχειώδη προσόντα του: Ἕνα, ὅσο νά 'ναι, ὑψηλότερο ἐπίπεδο μόρφωσης ἀπό αὐτό τῶν χωρικῶν πού καλοῦνταν γιά πρώτη φορά νά ἀσκήσουν τό λειτούργημα τῆς Θέμιδας. Ὑποχρεώσεις του: βασική καί πρωταρχική νά ὁδηγήσει, νά βοηθήσει, νά καθοδηγήσει τό Λ.Δ. στήν ἀπονομή λαϊκῆς δικαιοσύνης. Δικαιώματά του: νά εἰσάγει στό Λ.Δ. τήν ὑπόθεση, νά κατηγορεῖ, νά προτείνει τήν ἐνοχή ἤ ὄχι καί τήν ποινή. Ψῆφο δέν ἔχει. Ἀπαγορεύεται νά μπεῖ στό δωμάτιο τῆς διάσκεψης τοῦ Λ.Δ. τήν ὥρα πού ἀποφασίζει». Στό χειρόγραφο τῆς Γιούρας βρίσκω: «Καθιερωνότανε ὁ θεσμός τοῦ Λ. Ἐπιτρόπου, χωρίς ψῆφο καί μέ ἀποκλεισμό τοῦ δικαιώματος νά μπεῖ στό δωμάτιο διάσκεψης τοῦ Λ. Δικαστηρίου, τήν ὥρα πού αὐτό διασκεπτότανε. Ἡ παρά-

Ἄ ρ θ ρ ο ν 4.— Συγκροτοῦνται αἱ ὡς ἀκολούθως τριμελεῖς εἰς τήν σύνθεσίν των Ὑ π ο ε π ι τ ρ ο π α ί, ἑκάστης τῶν ὁποίων τά δύο μέλη ἐκλέγονται ὑπό τοῦ Λαοῦ εἰς Γενικήν Συνέλευσιν, ὁ ἐπικεφαλῆς της δέ, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδικοιήσεως, ὁρίζεται ὑπό τῆς τελευταίας

Τελοῦν ὑπό τήν Ἐπιτροπήν Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως καί ἔχουν ἀποστολήν τήν ἐπιμέλειαν καί θεραπείαν ἐπί μέρους προβλημάτων τοῦ χωρίου.

Ἐπί προβλημάτων τῆς ἁρμοδιότητός των κρίνουν καί ἀποφασίζουν ἐλευθέρως, μετά πλήρους πρωτοβουλίας καί ἀκεραίας εὐθύνης, ἀλλά ἐντός τῶν εὐρυτέρων πλαισίων τῶν ἀποφάσεων καί κατευθύνσεων τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως ὡς καί τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως. Ὑπέχουν εὐθύνην καί ἔναντι τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως καί λογοδοτοῦν ἐξ ἴσου εἰς αὐτήν καί ὑπόκεινται εἰς ἄμεσον ἀνάκλησιν.

Εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς δικαιοδοσίας των καί τήν θεραπείαν ἀναγκῶν, δύνανται νά ἐπικαλε-

---

σταση τοῦ Λ.Ε. δέν εἶχε τήν ἔννοια τῆς Κατηγορούσας Ἀρχῆς, ἀλλά τῆς βοήθειας πρός τό Λ. Δικαστήριο». (416). Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ ἀπό μέρους μου στό ἄρθρο χρήση τοῦ ρήματος καί τῆς ἔννοιάς του κ α τ η γ ο ρ ε ῖ, ὑπῆρξε ἀτυχής, τό ὀλιγότερο. Ὅμως, καί πέρ' ἀπό παρόμοιες ἀτυχεῖς καί μή ἀκριβολόγες διατυπώσεις, καί στά δυό μέρη τοῦ ἄρθρου συντρέξανε, ὅπως καί τό ξαναεπισημάναμε, lapsus calami ἀλλά καί μνήμης, λάθη τά ὁποῖα τώρα πού διονυχίζουμε τό θέμα — καί μέ τή βοήθεια τοῦ χειρόγραφου τῆς Γιούρας καί ἐπίσημων ντοκουμέντων, πού τό ἄρθρο δέν τήν εἶχε — χρωστῶ νά διορθώσω, ζητώντας, γιά πολλοστή φορά, συγνώμη γιά ὅλες τίς ἐλλείψεις ἤ ἀνακρίβειες τοῦ ἄρθρου. Ἕν' ἀπό τά λάθη αὐτά εἶναι κι ἡ προσθήκη, πώς ὁ Λ.Ε. πρότεινε «καί τήν ποινή». Λάθος! Θέλοντας ἐμεῖς τόν Ὑπεύθυνο τοῦ ΕΑΜ στό ρόλο τοῦ Λ.Ε., ἐπιδιώκαμε νά ἐνθαρρύνουμε τούς ἀνθρώπους στήν ἀνάληψη καθηκόντων Λ. Δικαστῆ, ἀφοῦ ξέραμε τήν πίστη τους καί τήν πεποίθησή τους στόν Ὑπεύθυνό τους, στό «ἀλάνθαστό» του, ἔστω στήν ἱκανότητά του νά βρίσκει τό σωστό. Στό ἄρθρο ἐξάλλου σημειώνεται: «Τό τρίτο ἄρθρο καθιερώνει τό θεσμό τοῦ Λαϊκοῦ Ἐπιτρόπου. Προϊόν τῆς ἐπίγνωσης τῶν συντακτῶν τοῦ «Κώδικα Ποσειδώνα» γιά τίς δυσκολίες πού θά συναντοῦσαν ἰδιαίτερα οἱ πρῶτοι Λαϊκοί Δικαστές». Θέλοντας τόν Λ.Ε. καθοδηγητή, στήριγμα, σιγουριά τῶν Λ. Δικαστῶν, ἀλλά σύγχρονα καί νά μήν ἐπηρεάζει, νά μήν προκαταλαμβάνει τή δική τους κρίση, α) τόν ὑποχρεώσαμε νά αἰτιολογεῖ τή γνώμη του γιά τήν ἐνοχή ἤ ὄχι, ὥστε οἱ Λ.Δ. νά μποροῦνε νά τήν κρίνουνε καί β) τόν ἀποστερήσαμε ἀπό τό δικαίωμα νά προτείνει ποινή. Μιά γνώμη ἐνοχῆς ἤ ὄχι, βλέπεις δέν εἶναι τό ἴδιο μέ τό νά λές «δέκα ὀκάδες σιτάρι». Αὐτό βγαίνει ἀπ' τ' ἀμπάρι, πονάει τό νοικοκύρη. Ἐμεῖς θέλαμε νά προφυλάξουμε τήν ἀνεπίληπτη αὐτή προσωπικότητα τῆς Ἀντίστασης κι ἀπ' τήν παραμικρή ψύχρανση μέ κατοίκους τοῦ χωριοῦ. Καί τοῦ ἀφαιρέσαμε καί γιά τόν ἐπιπλέον αὐτό λόγο τή διάκριση τῆς ἔφεσης ὡς καί τῆς ἐξαίρεσης Λ. Δικαστῆ. Ὁ Λ.Ε. στήν ἀρχική του ἀπ' τήν εἰσήγηση σύλληψη, ἀλλά καί στή λίγο παραλλαγμένη τῶν «Ἐντολῶν», ἤτανε ἡ ἐνσάρκωση τῶν κ α λ ῶ ν ὑ π η ρ ε σ ι ῶ ν τοῦ ΕΑΜ γιά τήν ἀπονομή λ α ϊ κ ῆ ς Δικαιοσύνης — πῶς νά στό πῶ, ἀναγνώστη μου;

σθοῦν τήν συνδρομήν παντός συγχωριανοῦ των, ἑνός ἤ πολλῶν, τηροῦσαι, ὅμως, ἀπαρεγκλίτως τό μέτρον τῆς ἀναλόγου πρός τήν δύναμιν καί καταλληλότητα ἑκάστου καί τῆς δικαίας κατανομῆς ὑποχρεώσεων. Δύνανται εἰς περιπτώσεις γενικωτέρων ἀναγκῶν νά ζητήσουν τάς ὑπηρεσίας τοῦ συνόλου τοῦ χωρίου, τοῦτο, ὅμως κατόπιν συμφώνου γνώμης τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως.

Ἄρνησις ἐκ μέρους πολίτου ζητηθείσης παρά Ὑποεπιτροπῆς, τουτέστιν παρ' ὀργάνου τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, συνδρομῆς ἤ ἐν γένει προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν δέν ἐπιτρέπεται, καθ' ὅσον ἀσυμβίβαστος πρός τό λαϊκόν συμφέρον καί καλόν.

Ἡ ἀνάληψις καθηκόντων καί εἰς τάς Ὑποεπιτροπάς εἶναι ἀξίωμα τιμητικόν, ἄμισθον καί ὑποχρεωτικόν.

α) Ἐπισιτιστική Ὑποεπιτροπή

Μεριμνᾶ, καί εἰς τό μέτρον τοῦ δυνατοῦ τῶν περιστάσεων, διά τήν προμήθειαν τροφίμων καί γενικῶς ἐφοδίων ὡς καί διά τήν κανονικήν καί ὑπό τήν ἐπίβλεψίν της διανομήν αὐτῶν. Συλλέγει, ἐάν ἀπαιτηθοῦν, χρήματα ἐκ τῶν κατοίκων καί ἐπί ἐθελοντικῆς βάσεως. Τά ἐπιστρέφει δέ ἀμέσως μετά τό πέρας τῆς διανομῆς τῶν εἰδῶν διά τήν ἀγοράν τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ συγκέντρωσις τῶν χρημάτων. Συντάσσει καί τηρεῖ ὑπ' εὐθύνην της τάς ἀναγκαίας ὀνομαστικάς καταστάσεις τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου.

β) Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφαλείας

Καθῆκον της ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς, τιμῆς καί περιουσίας τοῦ Λαοῦ, ὡς καί ἡ τάξις εἰς τό χωρίον. Πρός τοῦτο λαμβάνει τά κατά τήν κρίσιν της ἐπιβαλλόμενα ἤ, ἔστω, δυνατά μέτρα.

Τελοῦν ὑπ' αὐτήν: Οἱ ἀγροφύλακες. Οἱ ὑδρονομεῖς (νεροφόροι). Οἱ ἀγελαδοβοσκοί (γελαδάρηδες). Οἱ βοσκοί τῶν ἀλογοειδῶν (βαλμᾶδες) τήν θερινήν περίοδον. Οἱ βοσκοί τῶν οἰκοσίτων αἰγῶν (γιδοβιτσιάρηδες).

Ἡ Ὑποεπιτροπή προτείνει τά κατάλληλα πρόσωπα διά τό ἔργον τῶν ἀνωτέρω, ἀλλά ἡ ἐπιλογή των γίνεται ὑπό τῶν ἐνδιαφερομένων κατοίκων, οἱ ὁποῖοι καί συνάπτουν γραπτήν ἤ προφορικήν συμφωνίαν μετά τῶν προκριθέντων τελικῶς.

Ἐποπτεύει τούς εἰς τήν δευτέραν παράγραφον καί ἐξελέγχει τήν καλήν ἐκπλήρωσιν τῶν συμβατικῶν των ὑποχρεώσεων. Μεριμνᾶ διά τήν ἐκ μέρους τῆς ἄλλης πλευρᾶς, τῶν συμβληθέντων κατοίκων, πλήρη ἀποπληρωμήν, κατά τά συμφωνηθέντα ἤ τά ἐπικρατοῦντα ἔθιμα, τῶν ἀγροφυλάκων, ὑδρονομέων καί βοσκῶν. Προβαίνει εἰς κατάλληλα μέτρα, ὥστε ὁ τρόπος καί χρόνος ἀποπληρωμῆς, ἀφ' ἑνός νά μήν ἀπο-

θαρρύνη τούς ἀνωτέρω εἰς τόν ζῆλον τῆς ἀποστολῆς των, ἀφ' ἑτέρου νά μή συντελῆ εἰς ἀμέλειαν τοῦ ἔργου των καί πλημμελῆ ἐκπλήρωσίν του.

Εἰς περίπτωσιν μή ἱκανοποιητικῆς ἀνταποκρίσεως ἑνός ἤ περισσοτέρων ἐκ τῶν ὑπό τήν ἐποπτείαν τῆς Ὑποεπιτροπῆς Λαϊκῆς Ἀσφαλείας ἐντεταλμένων προσώπων καί ἐφ' ὅσον αἱ δέουσαι συστάσεις καί παρατηρήσεις της δέν ἐκαρποφόρησαν, ἡ Ὑποεπιτροπή ὑποχρεοῦται νά προτείνη εἰς Γενικήν Συνέλευσιν ἤ καί εἰς Σύναξιν τῶν ἐνδιαφερομένων κατοίκων μόνον, τήν λύσιν τῆς συμφωνίας καί τήν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐπιδείξαντος ἀνεπάρκειαν, ἀμέλειαν ἤ ἀνικανότητα εἰς τήν ἐκτέλεσιν τῶν συμβατικῶν του ὑποχρεώσεων. Ἐάν ἡ λύσις τῆς συμβάσεως λάβη χώραν, ἡ ἀμοιβή τοῦ ἀπολυθέντος περιορίζεται διά τόν χρόνον τῆς ὑπηρεσίας του.

Δι' ἀμέλειαν ἐκ προθέσεως συμβατικῶν ὑποχρεώσεων ἤ προξενηθεῖσαν ἐξ ὑπαιτιότητος αὐτῆς ζημίαν, ἡ Ὑποεπιτροπή ἔχει τήν διάκρισιν νά ἐπιβάλη εἰς τόν ὑπαίτιον ἀνάλογον πρόστιμον ἤ καί μόνον τήν ἀποζημίωσιν διά κατακρατήσεως ἀντιστοίχου μεριδίου ἐκ τῆς ἀμοιβῆς του.

Εἰς τήν Ὑποεπιτροπήν Λαϊκῆς Ἀσφαλείας ὑπάγεται, ὅσον ἀφορᾶ εἰς τήν ἀνάθεσιν ἀποτιμήσεως ἀγροζημίας, καί ἡ Ἐπιτροπή (ἤ Ἐπιτροπαί) Ἐκτιμητῶν, ἡ τυχόν ἀμοιβή τῶν μελῶν της διά τόν δαπανηθέντα χρόνον καί κόπον γίνεται κατά τά κρατοῦντα ἔθιμα.*

Εἰς ἄμεσον διάθεσιν τῆς Ὑποεπιτροπῆς Λαϊκῆς Ἀσφαλείας, ἐκτός τῶν εἰς χεῖρας τῶν ἀγροφυλάκων ὅπλων, δέον νά εὑρίσκονται καί τρία ἕως τέσσερα ἐπί πλέον ὅπλα, τά ὁποῖα φυλάττουν τά μέλη τῆς Ὑποεπιτροπῆς ἤ καί ἐμπιστεύονται εἰς ἄλλους κατοίκους τοῦ χωρίου. Ἡ Ὑποεπιτροπή ὑποχρεοῦται νά ἐξακριβώση καί καταγράψη ὅλα τά ὑπάρχοντα εἰς χεῖρας τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου πολεμικά ὅπλα παντός εἴδους.** Τά ὅπλα αὐτά εἶναι δυνατόν νά θεωροῦνται ἰδιοκτησία τῶν κατόχων των, ἀλλ' ὁπωσδήποτε οἱ τελευταῖοι δέον νά γνωρίζουν ὅτι τά πολεμικά ὅπλα ἀνήκουν εἰς τό σύνολον τοῦ Λαοῦ καί εἰς τόν Ἀγῶνα καί συνεπῶς τελοῦν εἰς τήν διάθεσιν καί πρώτην ζήτησιν τῆς Ὑποεπιτροπῆς Λαϊκῆς Ἀσφαλείας καί τῶν ὀργάνων τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Δύνανται

* Κατά κανόνα ἡ ἐκτίμηση γινότανε δίχως ἀμοιβή. Ἀλλ' ὅταν ὁ ἐκτιμητής κλητευότανε μάρτυρας στό Πταισματοδικεῖο, ἔπαιρνε τήν ἰσχνή ἀποζημίωση τοῦ μάρτυρα.

** Ἡ διάταξη προῆρθε κι ἀπ' τήν ἀρχική, τό 1941, σκέψη μας στήν πρώτη συνάντηση τοῦ Στέφου κι ἐμένα νά δοῦμε τί ὅπλα ὑπάρχουνε καί σέ τί χέρια εἶναι.

καί νά κατασχεθοῦν, ἐάν αἱ ἀνάγκαι τό ἐπιβάλλουν ἐξ οἱασδήποτε αἰτίας.

Ἡ Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφαλείας κατά τάς περιστάσεις καί ἀνάγκας δύναται νά συγκροτήσῃ Λαϊκήν Πολιτοφυλακήν, ἔκτακτον ἤ μονιμωτέραν, ἐξ ἱκανῶν, καταλλήλων καί θαρραλέων προσώπων. Ἡ συγκρότησις τοιούτου Σώματος, κατ' ἀρχήν δέον νά γίνεται ἐπί ἐθελοντικῆς βάσεως, ἀλλά καί ἡ πρόσκλησις ὑπέχει διά τόν πολίτην τήν ὑποχρέωσιν προσελεύσεως καί συμμετοχῆς εἰς τό Σῶμα, πλήν τῆς περιπτώσεως ἀσθενείας ἤ ἄλλου ἀνωτέρας βίας κωλύματος. Δύναται ἐπίσης ἡ Ὑποεπιτροπή νά ἐφαρμόσῃ καί τό μέτρον τῆς νυκτερινῆς περιπολίας διά μακρότερον χρονικόν διάστημα. Διά τήν λῆψιν τοῦ μέτρου τούτου ἀπαιτεῖται ἡ σύμφωνος γνώμη τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως καί ἐν περιπτώσει διαφωνίας τήν τελικήν ἀπόφασιν λαμβάνῃ ἔκτακτος Γενική Συνέλευσις. Εἰς περιπολίαν ὑποχρεοῦνται ἅπαντες οἱ ἱκανοί νά φέρουν ὅπλα πολῖται, τηρουμένης ὑπ' εὐθύνην τῆς Ὑποεπιτροπῆς αὐστηρῶς τῆς ἐπιβεβλημένης σειρᾶς. Τόν ἐπικεφαλῆς τῆς περιπόλου ὁρίζει ἑκάστην φοράν ἡ Ὑποεπιτροπή.*

Ἡ Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφαλείας δύναται νά προσφύγῃ εἰς τήν λῆψιν βίας, χρῆσιν ὅπλων** καί εἰς τό μέτρον τῆς ἀμέσου συλλήψεως καί κρατήσεως ἀτόμων, ἰδία εἰς βαρείας περιπτώσεις, ὅπως τῆς συμμετοχῆς εἰς ληστοσυμμορίαν, ἔστω καί ὑπό τήν ἰδιότητα «τσασίτου», διαπράξεως φόνου ἤ ἀποπείρας φόνου, προδοσίας ἤ κατασκοπείας, ζωοκλοπῆς ἤ καί κλοπῆς τροφίμων ἰδιωτῶν ἤ πρός διανομήν εἰς τόν πληθυσμόν.***

γ) Σχολική Ὑποεπιτροπή

Ἐπί πλέον τῶν τριῶν ἀνακλητῶν μελῶν της, εἰς αὐτήν συμμετέχουν δικαιωματικῶς ὁ διδάσκαλος ἤ οἱ διδάσκαλοι τοῦ χωρίου. Ἀποστολή της ἡ θεραπεία, ἐντός τῶν ὑπαρχουσῶν δυνατοτήτων, τῶν ἀναγκῶν τοῦ Σχολείου. Μεριμνᾷ διά τήν καλήν συντήρησιν, ἐπισκευήν κλπ τοῦ διδακτηρίου, διά τήν ὕπαρξιν καταλλήλου προαυλίου, διά τήν ἐξασφάλισιν χώρου διά σχολικόν κῆπον, τήν ἀναγκαίαν περίφραξιν καί

---

* Ὅλη αὐτή ἡ παράγραφος εἶναι καί καρπός τῆς πείρας ἀπό τή Λαϊκή Πολιτοφυλακή μας τό χειμώνα τοῦ 1941 - 42.

** Τό προηγούμενο μέ τή ληστοσυμμορία ἐκείνη, ποῦ ξεμπερδεύτηκε καί τ' ἄλλο μέ τόν κατσικοκλέφτη στόν Κλειτσό, ὑπαγόρεψανε τήν προβλεφτική διάταξη, ἐκτός τῶν ἄλλων

*** Ἡ ὑπόθεση τοῦ σταριοῦ τοῦ Κλειτσοῦ ὑποχρέωνε στήν ἀντιμετώπιση τῆς περίπτωσης, σύν τοῖς ἄλλοις.

συστηματικήν καλλιέργειαν αὐτοῦ. Διά τήν κατασκευήν, ὅπου ἐλλείπουν, ἐκσυγχρονισμένων θρανίων, μαυροπινάκων, ἑδρῶν διδασκαλίας κλπ. Διά τήν προμήθειαν τοῦ Σχολείου διά τῶν ἀναγκαίων καί μή ὑπαρχόντων ἐποπτικῶν καί ἄλλων μέσων, ὡς καί κιμωλίας, γραφικῆς ὕλης κλπ. Διαχειρίζεται τό Σχολικόν Ταμεῖον. Ἐποπτεύει διά τήν ἄνευ ἐξαιρέσεως φοίτησιν ὅλων τῶν σχολικῆς ἡλικίας ἀρρένων καί θηλέων, ἐνδιαφέρεται διά τήν ἀποτελεσματικωτέραν μάθησιν ὡς ἐπίσης διά τήν καθαριότητα, ὑγείαν, ἀγωγήν κλπ τῶν μαθητῶν.

Ἐνῶ οἱ διδάσκαλοι εἶναι ἔναντι τοῦ χωρίου ὑπεύθυνοι διά τήν καλήν ἐκπαίδευσιν καί διαπαιδαγώγησιν τῶν μαθητῶν των, διά τήν διαχείρισιν τῶν μή ἐκπαιδευτικῆς φύσεως προβλημάτων τοῦ Σχολείου τήν πρώτην εὐθύνην ἔναντι τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως φέρουν τά τρία αἱρετά μέλη τῆς Ὑποεπιτροπῆς καί διά τό ἔργον της ὑπόκεινται εἰς λογοδοσίαν ἐνώπιον τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως.

δ) Ἐκκλησιαστική Ὑποεπιτροπή

Λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτήν δικαιωματικῶς ὁ ἐφημέριος ἤ οἱ ἐφημέριοι τοῦ χωρίου. Ἡ Ὑποεπιτροπή ἐπιλαμβάνεται ὅλων τῶν ἀφορόντων εἰς τήν Ἐκκλησίαν καί τήν ἐνορίαν ζητημάτων. Ἀπό τοῦ εὐπρεπισμοῦ τοῦ Ναοῦ ἕως τήν ἐξασφάλισιν τοῦ ἀναγκαιοῦντος ἐλαίου, κηρίων κλπ. Μεριμνᾶ διά τήν ὡς ἐπιβάλλεται ἐμφάνισιν, συντήρησιν ἤ ἐπισκευήν τοῦ Ναοῦ ἤ τῶν Ναῶν τοῦ χωρίου, τῶν παρεκκλησίων, τῶν νεκροταφείων καί κοιμητηρίων, ὡς καί τῶν ὑπαιθρίων εἰκονοστασίων. Εἶναι ὑπεύθυνος διά τήν φύλαξιν πολυτίμων εἰκόνων, ἐγγράφων, ἰδία τῶν Ἱερῶν Κειμηλίων,* σκευῶν καί ἀφιερωμάτων. Ὑποχρεοῦται εἰς ἀνεπίληπτον διαχείρισιν τῶν παντός εἴδους ἐσόδων τῆς Ἐκκλησίας** καί τῶν ἐν γένει περιουσιακῶν της στοιχείων. Τῶν ὑδρομύλων, κτημάτων, ποιμνίων, καρποφόρων δένδρων. Γρηγορεῖ καί καταβάλλει πᾶσαν ἀναγκαίαν προσπάθειαν, ὅπως μή ἀναφύονται ζητήματα καί προστριβαί, ἰδία ἐξ ὑλικῶν αἰτίων, μεταξύ ἐφημερίου καί ἐνοριτῶν του. Καί ἐπιλαμβάνεται ἀμέσως καί ἀθορύβως τῆς ἐξομαλύνσεώς των, ἐάν ἤθελον προκύψη.

Ὑπάγονται ὑπό τήν ἄμεσον ἐποπτείαν τῆς Ὑποεπιτροπῆς καί ἐξελέγχονται ὑπ' αὐτῆς οἱ Ἐπίτροποι τοῦ Ναοῦ ὡς καί οἱ μόνιμοι τυχόν νεωκόροι.

* Θυμᾶσαι, ἀναγνώστη, τήν περίπτωση Παπακούστελου καί Κειμηλίου Εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ. Γιά νά μήν ξαναεπαναληφτεῖ βάλαμε τούτη τή διάταξη.
** Καμιά μέριμνα δέν πήραμε γιά τά μοναστήρια. Ἐνεργά τέτοια δέν εἴχαμε στήν περιοχή μας. Εἶχε, ὅπως, ἡ Εὐρυτανία. Παράλειψη, βέβαια.

"Α ρ θ ρ ο ν 5.— Ὁ ἐνήλικος Λαός ὅλου τοῦ χωρίου συνερχόμενος εἰς Γ ε ν ι κ ή ν Σ υ ν έ λ ε υ σ ι ν συνιστᾶ τήν Λ α ϊ κ ή ν Ἐ ξ ο υ σ ί α ν αὐτήν καθ' ἑαυτήν εἰς τόν χῶρον τῆς κοινοτικῆς μονάδος του.

Ἡ Γενική Συνέλευσις ἀποτελεῖ τό ἀ ν ώ τ ε ρ ο ν καί Κ υ ρ ί α ρ χ ο ν Σ ῶ μ α τοῦ Λαοῦ καί οὖσα ἐν λειτουργία τόν ἄμεσον, μόνον καί ἀναντικατάστατον φορέα καί ἐκφραστήν τῆς Ἐξουσίας του, τήν ὁποίαν ἐνδιαμέσως τῶν Γενικῶν Συνελεύσεών του ἀσκεῖ δι' αἱρετῶν ὑπ' αὐτοῦ Ὀργάνων.

Ἡ Γενική Συνέλευσις ὡς τακτή συνέρχεται καθ' ἕκαστον μῆνα, ἐκτάκτως δέ ἀνά πᾶσαν στιγμήν ἀνάγκης της, εἴτε κατά τήν κρίσιν τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως, εἴτε ἄν διάχυτος εἶναι καί ἐκφρασθῆ ἡ ἐπιθυμία τῶν κατοίκων διά σύγκλησίν της. Ἔκτακτον σύγκλησιν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἔχουν δικαίωμα νά ζητήσουν καί ὅλα τά ἄλλα Ὄργανα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας μέσω τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως.

Αὐτή καθ' ἑαυτή ἡ Λαϊκή Ἐξουσία καί Σῶμα ἡ Γενική Συνέλευσις κυρίαρχον, αὐτεξούσιον καί ἀδέσμευτον ὅσον ἀφορᾶ εἰς τά προβλήματα, θέματα καί ἐνδιαφέροντα τοῦ ἰδίου της χωρίου, κρίνει καί ἀποφασίζει ἐπ' αὐτῶν κατ' ἐλευθέραν αὐτῆς βούλησιν. Ἀπόφασιν Γενικῆς Συνελεύσεως δύναται νά ἀκυρώση ἤ τροποποιήση ἡ ἰδία εἰς νέαν σύγκλησιν τοῦ Σώματος. Καί ἐπ' οὐδενί Ὄργανα αὐτῆς, ὡς λ.χ. ἡ Ἐπιτροπή Αὐτοδιοικήσεως.

Συγκαλεῖ τήν Γενικήν Συνέλευσιν διά κωδωνοκρουσίας ἤ δι' ἄλλων προσφόρων μέσων, ὁ Πρόεδρος τῆς προηγηθείσης. Συνέρχεται εἰς δημόσιον χῶρον, ὡς τό Κοινοτικόν Κατάστημα, ἐάν ἐπαρκεῖ τό σχολεῖον, τήν ἐκκλησίαν, ἤ καί τήν πλατεῖαν. Προτάσει τοῦ Προέδρου τῆς προηγουμένης, ἀλλά καί παντός ἄλλου πολίτου ἐκ τῶν συνερχομένων, ἐκλέγει διά βοῆς ἤ καί ἀνατάσεως τῆς χειρός τόν Πρόεδρον αὐτῆς. Ὁ ἐκλεγείς Πρόεδρος ὁρίζει διά τήν τήρησιν περιληπτικῶν πρακτικῶν γραμματέα ἐκ τῶν παρισταμένων ἐγγραμμάτων. Τηρεῖ τήν τάξιν καί κοσμιότητα, διευθύνει τάς ἐργασίας τοῦ Σώματος μέ πλήρη ἀμεροληψίαν καί δικαιοσύνην. Οὐδείς λαμβάνει τόν λόγον ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Προέδρου τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως. Ἀπρέπεια, προσβολή τοῦ Σώματος ἤ τοῦ Προέδρου ἤ τῶν μελῶν του, παρεκτροπή ἐκ τῶν κανόνων Συνελεύσεως, συνεπάγονται τήν ἄμεσον ἀποβολήν τοῦ ὑπαιτίου ἐκ τῆς αἰθούσης προσκαίρως. Καθ' ὑποτροπήν περιστατικόν τιμωρεῖται δι' ἀποκλεισμοῦ τοῦ δράστου ἐκ τῶν ἐργασιῶν

τῆς τρεχούσης Γενικῆς Συνελεύσεως. Εἰς περίπτωσιν ἀδιορθώτου καί καθ' ἕξιν ταραξίου, ἀποφασίζει ἡ ἰδία ἡ Γενική Συνέλευσις τό ἐνδεδειγμένον μέτρον, τό ὁποῖον δύναται νά εἶναι καί ἡ ἀποστέρησις τοῦ δικαιώματος συμμετοχῆς του εἰς σειράν Συνελεύσεων ἤ μέχρις ὅτου διαπιστωθῇ διόρθωσίς του.*

Εἰς τήν τακτήν Γενικήν Συνέλευσιν ὑποχρεοῦνται εἰς πλήρη ἀπολογισμόν τῆς ὅλης δραστηριότητός των ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως καί αἱ Ὑποεπιτροπαί. Λογοδοσία ἐπί ἑνός ἤ καί περισσοτέρων θεμάτων ἤ καί τοῦ ὅλου ἔργου ἑνός ἤ καί πλειόνων ἤ καί ὅλων τῶν ὀργάνων δύναται νά ἀπαιτηθῇ ἀνά πᾶσαν στιγμήν ἐξ ἐκτάκτου Γενικῆς Συνελεύσεως.

Εἰς ὅλας τάς περιπτώσεις Γενικῆς Συνελεύσεως καί εἰς τόν χρόνον καί τόν χῶρον αὐτῆς καί μόνον, ἔχουν δικαίωμα καί ὑποχρέωσιν ἐξ ἴσου νά ἐκθέσουν καί αἰτιολογήσουν τήν ἄποψίν των τυχόν μειοψηφίσαντα ἐκ τῶν μελῶν τῶν ὀργάνων κατά τήν λῆψιν ἀποφάσεως ἐπί ἑνός ἤ πλειόνων προβλημάτων. Εἰς τήν Γενικήν Συνέλευσιν ἀνήκει ἀναφαίρετον τό δικαίωμα, σύν ἅμα καί ἡ ὑποχρέωσις, νά ἐνημερωθῇ ἐπί τῆς ἀπόψεως τῆς μειοψηφίας. Εἶναι δέ μόνον ἡ Γενική Συνέλευσις τό ἁρμόδιον Σῶμα νά κρίνῃ τήν ὀρθότητα ἤ μή καταψηφισθείσης εἰς ὄργανον ἀπόψεως. Ἀπόρριψις ὑπό Γενικῆς Συνελεύσεως ἀπόψεως μειοψηφίας οὐδέν συνεπάγεται διά τούς ὑποστηρίξαντας αὐτήν εἰς ὄργανον. Ἀποδοχή ἐκ μέρους Γενικῆς Συνελεύσεως ὀρθότητος προτάσεως, ἡ ὁποία ἔτυχε μειοψηφίας εἰς ὄργανον, συνεπάγεται ἔλεγχον τῆς πλειοψηφίας τοῦ ὀργάνου τούτου διά κακήν ἐκτίμησιν. Συσσώρευσις ὁμοίων περιστατικῶν συνιστᾷ ἀπόδειξιν ἀνεπαρκείας τοῦ ὀργάνου καί ἡ Γ. Σ. λαμβάνῃ τά κατά τήν κρίσιν της μέτρα.

Εἰς πᾶσαν περίπτωσιν Γενικῆς Συνελεύσεως οἱ μετέχοντες πολῖται ἔχουν πλῆρες καί ἀπόλυτον τό δικαίωμα, ἐν ταυτῷ καί χρέος, νά ἐκθέτουν ἐλευθέρως καί ἀκωλύτως, ἄνευ φόβου καί πάθους, τυχόν παράπονά των, αἰτιάσεις καί βασίμους κατηγορίας καί τήν γνώμην των διά τήν δραστηριότητα, διά ἐπί μέρους ἀποφάσεις, καί μέτρα, διά τήν ὅλην πολιτείαν καί συμπεριφοράν τῶν ὀργάνων, ἀλλά καί μελῶν αὐτῶν. Οἱ συγκροτοῦντες τήν Γενικήν Συνέλευσιν πολῖται ἔναντι τῶν ὀργάνων, τά ὁποῖα οὗτοι ἀνέδειξαν καί δροῦν κατ' ἐντολήν των,

* Ἐδῶ βρῆκε τήν ἔκφρασή της καί ἡ σχετική πεῖρα ἀπό τή Γενική Συνέλευση τοῦ Κλειτσοῦ ὅταν ἀπόπεμψε ὁριστικά ἐκεῖνον τόν Κ. Σαμαρά ἀπό τό Κοινοτικό Συμβούλιο γιά τή συμπεριφορά του σάν μέλος τῆς ἐπιτροπῆς διανομῆς τῶν χωραφιῶν.

ἔχουν τήν ὑποχρέωσιν νά τά βοηθοῦν διά τῆς γνώμης των καί συγκεκριμένων προτάσεων πρός ἀποτελεσματικωτέραν τῶν κοινῶν.

Ἡ Γενική Συνέλευσις ἐγκρίνει ἤ καί ἀπορρίπτει, τροποποιεῖ καί διορθώνει κατά τήν κυρίαρχον θέλησίν της ἀποφάσεις ἤ μέτρα τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως καί τῶν Ὑποεπιτροπῶν. Ἔγκρισις κατά βάσιν τοῦ ἔργου τῶν ὀργάνων θεωρεῖται ἀνανέωσις τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Σώματος πρός αὐτά, λαμβάνεται ὡς ψῆφος ὑπέρ τῆς παραμονῆς τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως καί τῶν Ὑποεπιτροπῶν εἰς τά λειτουργήματά των. Ἀπόρριψις ἐπί μέρους ἀποφάσεων καί μέτρων δέν συνεπάγεται παῦσιν τῶν ὑπαιτίων ὀργάνων ἤ μελῶν αὐτῶν, πλήν ἐάν ὑπάρξῃ ἀντίθετος συγκεκριμένη ἀπόφασις τοῦ Σώματος. Δεδηλωμένη ἀντίθεσις τοῦ Σώματος πρός τό σύνολον τῆς δραστηριότητος καί τήν ὅλην πολιτείαν ὀργάνου ὑπέχει θέσιν ἀνακλήσεως τοῦ τελευταίου καί ἀκολουθεῖ ἀνάδειξιν νέου.

Εἰς τήν Γενικήν Συνέλευσιν ἀνήκει ἡ διάκρισις νά τιμωρῇ διά παράλειψιν, ἀμέλειαν, πλημμέλειαν ἤ ἄλλον σφάλμα, ἐκτός τοῦ δόλου, μέλος ἤ μέλη ὀργάνου διά ποινῆς προσκαίρου ἀπομακρύνσεως ἐκ τοῦ λειτουργήματος. Διά τό χρονικόν διάστημα τῆς ποινῆς τήν θέσιν τοῦ εἰς ἀργίαν τελοῦντος καταλαμβάνει ἀναπληρωματικός ἐκ τῶν ἐπιλαχόντων. Ὁ δόλος τιμωρεῖται διά τῆς ὁριστικῆς ἀπολύσεως τοῦ δράστου.

Ἡ Γενική Συνέλευσις ἀνακαλεῖ ἀμέσως καί δι' ἀποφάσεώς της κατά πλειοψηφίαν μέλος ἤ μέλη ὀργάνου ἤ ὄργανον καθ' ὁλοκληρίαν ἤ τό σύνολον τῶν ὀργάνων καί ἐκλέγει ἄλλους πολίτας εἰς τήν θέσιν τῶν ἀνακληθέντων. Εἰς ἀντικατάστασιν μέλους Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως ἤ Ὑποεπιτροπῆς, ἡ Γενική Συνέλευσις δύναται νά τοποθετήσῃ ἐκ τῶν κατά σειράν ἐπιλαχόντων, ἐνῶ διά τήν ἀντικατάστασιν τοῦ συνόλου τῶν μελῶν ὀργάνου ἐπιβάλλεται νέα ἐκλογή.

Αἱ ἀποφάσεις εἰς τήν Γενικήν Συνέλευσιν λαμβάνονται κατά πλειοψηφίαν. Ἡ ψηφοφορία διεξάγεται δι' ἀνατάσεως τῆς χειρός, ἀλλά καί ἐπί δευτερευόντων θεμάτων δύναται καί διά βοῆς, ἐάν δέν ὑπάρξῃ ἀντίθετος γνώμη ὡς πρός τόν τρόπον αὐτόν.

Ἡ Γενική Συνέλευσις οὖσα αὐτή ἡ ἄμεσος Λαϊκή Ἐξουσία ἀποφασίζει ἀμέσως ἐπί ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν προβλημάτων καί δέν περιορίζεται εἰς κατευθυντηρίους ἀποφάσεις. Εἰς περίπτωσιν ἀμέσου ἀποφάσεως τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως καί αἱ Ὑποεπιτροπαί δικαιοῦνται νά ἀποφασίζουν μόνον ἐπί τοῦ καλλιτέρου τρόπου

ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως τοῦ Σώματος. Ἐπί προβλήματος εἰς τό ὁποῖον ἔδωσεν λύσιν ἡ Γενική Συνέλευσις, ἀπόφασις ἑτέρα ὀργάνου δέν χωρεῖ.

Τό μέτρον τυχόν ἀναποφεύκτου καταβολῆς προσωπικῆς ἐργασίας διά κοινωφελεῖς σκοπούς, δικαίωμα ἔχει νά λάβη καί ἐπιβάλη μόνον ἡ Γενική Συνέλευσις. Τό αὐτό ἰσχύει καί διά μέτρον ἐπιβολῆς, εἰς περίπτωσιν ἀναποδράστου ἀνάγκης, γενικῆς, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἀναλογικῆς, εἰσφορᾶς τῶν κατοίκων εἰς χρῆμα ἤ εἶδος.*

Εἰς ἀπολογισμόν τῆς ἀποδόσεώς του ὑποχρεοῦται ἐνώπιον τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως καί τό Λαϊκόν Δικαστήριον. Ὑπόκειται εἰς τό ἀκέραιον εἰς λογοδοσίαν καί ἔλεγχον ὅσον ἀφορᾶ εἰς τήν ἄψογον λειτουργίαν, τήν ἀμερόληπτον διαδικασίαν καί τόν βαθμόν τῆς λαϊκῆς δικαιοκρισίας του. Εἰς περίπτωσιν μή θετικῆς ἐκτιμήσεως ἀπό τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἀποδόσεώς του, ἡ Γενική Συνέλευσις, πέραν τῶν συστάσεων καί παρατηρήσεων, δύναται νά ἀνακαλέση καί ἀντικαταστήση ἐν ὅλω ἤ ἐν μέρει τό Λαϊκόν Δικαστήριον κατά τήν προβλεπομένην καί διά τά ἄλλα ὄργανα διαδικασίαν. Μεγάλος τυχόν ἀριθμός ἀποφάσεων Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, αἱ ὁποῖαι ἔτυχον ἀκυρώσεως ἤ τροποποιήσεως ἐνώπιον τοῦ Τομεακοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, μαρτυρᾶ ἀνεπάρκειαν τοῦ πρώτου καί ἐπισύρει τήν προσοχήν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως.

Ἡ Γενική Συνέλευσις ἐπ' οὐδενί συνιστᾶ λειτουργόν τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἤ καθ' οἱονδήποτε τρόπον θίγει δικαστικήν ἀπόφασιν.

Ἡ ἀπόδοσις τοῦ Λαϊκοῦ Ἐπιτρόπου ὑπόκειται εἰς ἔλεγχον τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως. Διαπίστωσις ἀνεπαρκείας του ὑποχρεώνει εἰς ἀντικατάστασίν του διά καταλληλοτέρου ἐκπροσώπου τοῦ ΕΑΜ.

Ἄρθρον 6.— Οἱ Πρόεδροι τῶν Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως τῶν χωρίων ἑνός διαμερίσματος γεωγραφικῆς ἑνότητος ὡς τοῦ τέως Δήμου ἤ τοῦ ἡμίσεος αὐτοῦ, ἐάν τά χωρία του εἶναι πολλά, συνερχόμενοι εἰς Σῶμα συνιστοῦν τήν

* Ἡ ἐπιβολή τοῦ μέτρου τῆς «προσωπικῆς ἐργασίας» προπολεμικά εἶχε πάρει διαστάσεις κατάχρησης. Καί προκάλεσε πάγκοινη ἀγανάχτηση. Προσωπικά θεωρῶ τό μέτρο ἀπαράδεχτο στόν αἰώνα μας μ' ὅποια του μορφή. Τό ἴδιο εἶχε μπουχτίσει ὁ κόσμος κι ἀπ' τήν κοινοτική φορολογία, ἀπένταρος ὅπως ἦτανε. Περιορίζοντας τό δικαίωμα ἐπιβολῆς καί τῶν δυό ἀντιδημοτικῶν μέτρων στή Γενική Συνέλευση, ἀφήναμε νά τ' ἀποφασίζουνε οἱ ἴδιοι οἱ κάτοικοι, ὁπότε καί ἡ εἰσφορά θά εἶχε ἄλλο χαραχτήρα. Ἔτσι προφυλάγαμε καί τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης κι ὅλο τό θεσμό ἀπό αἰσθήματα δυσανασχέτησης τοῦ πληθυσμοῦ.

Τομεακήν Ἐπιτροπήν Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως, ἡ ὁποία ἐκλέγει Πρόεδρον ἐκ τῶν μελῶν της.

Ἀποτελεῖ ἀνωτέραν Ἀρχήν καί ἀσκεῖ ἐξουσίαν εἰς τόν χῶρον της ὅσον ἀφορᾶ εἰς ζητήματα καί προβλήματα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος διά τά χωρία τῆς περιοχῆς της, ὡς δυνατόν νά εἶναι τά τοῦ ἐπισιτισμοῦ καί προμηθειῶν, διευθετήσεως ὁριακῶν μεταξύ Κοινοτήτων διαφορῶν ἐπί τῆς περιφερείας των, χρήσεως κοινῶν ἀρδευτικῶν ὑδάτων καί τοιούτων ὑδρομύλων, κοινῶν τυχόν βοσκῶν καί δασοξυλεύσεων κ.ἄ.

Συνέρχεται, συνήθως εἰς τήν ἕδραν τοῦ τ. Δήμου ἤ καί εἰς ἄλλον κεφαλοχώριον, κατά διαστήματα καί ἀναλόγως τῶν παρουσιαζομένων ἀναγκῶν.

Ἀποσκοπεῖ ἡ σύστασίς της ἐπίσης:

Εἰς τήν ἀνταλλαγήν τῆς πείρας ἐκ τῆς ἀσκήσεως τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας καί τήν προαγωγήν τῶν Θεσμῶν της.

Εἰς τόν συντονισμόν καί τό ἑνιαῖον τῆς ἐφαρμογῆς τῶν «Ἐντολῶν».

Ἡ Τομεακή Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως οὐδέν ἔχει δικαίωμα ἐπεμβάσεως εἰς ἀποφάσεις Γενικῶν Συνελεύσεων ἤ Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως τῶν χωρίων τοῦ Τομέως της.

Τηρεῖ τά ἀναγκαῖα βιβλία, ὡς πρακτικῶν συνεδριάσεων καί καταχωρήσεως ἀποφάσεων.

Ἄρθρον 7.— Οἱ Πρόεδροι τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων τοῦ ὡς εἰς τό ἄρθρον 6 Τομέως, συγκροτοῦν τό Τομεακόν Λαϊκόν Δικαστήριον. Τοῦτο ἐκλέγει τόν Πρόεδρόν του καί συνεδριάζει συνήθως εἰς τήν ἕδραν τῆς Τομεακῆς Ἐπιτροπῆς.

Εἶναι δευτεροβάθμιον δικαστήριον καί ἐκδικάζονται εἰς αὐτό τελεσιδίκως ἐφεσιβληθεῖσαι ἀποφάσεις τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων τῆς δικαιοδοσίας του. Ἐπικυρώνει, ἀκυρώνει ἤ τροποποιεῖ αὐτάς.*

Δικάζει εἰς πρῶτον βαθμόν καί τελεσιδίκως ὑποθέσεις καί διαφοράς μεταξύ χωρίων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν χαρακτῆρα ἀδικήματος. Ἐπίσης τό ἴδιον ὑποθέσεις καί διαφοράς μεταξύ κατοίκων διαφορετικῶν χωρίων τῆς περιοχῆς του.**

---

* Δέν ὑπάρχει στή διάταξη περιορισμός ἀναφορικά μέ τήν τροποποίηση, δηλαδή νά μή χειροτερέψει τή θέση τοῦ κατηγορουμένου ἐπαυξάνοντας τήν ποινή.

** «Τό Τομεακό Λαϊκό Δικαστήριο. Συντίθεται ἀπό τούς Προέδρους τῶν Λ. Δικαστηρίων τῶν χωριῶν ἑνός τ. Δήμου — ἀντίστοιχο πρός τό Τομ.

Κατά τά ἄλλα ἰσχύουν καί διά τό Τομεακόν τά περί Λαϊκοῦ Δικαστηρίου.

Χρέη Λαϊκοῦ Ἐπιτρόπου εἰς τό Τομεακόν Λαϊκόν Δικαστήριον ἀναλαμβάνει ἐκπρόσωπος τοῦ ἀντιστοίχου Τομέως τοῦ Ε.Α.Μ.

Ἄρθρον 8.— Συνιστᾶται Ἕνωσις Κοινοτήτων Νομοῦ. Οἱ Πρόεδροι ἤ ἀντιπρόεδροι τῶν Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως ὅλων τῶν χωρίων τοῦ Νομοῦ, συνερχόμενοι εἰς Συνέλευσιν συνιστοῦν τήν Ἕνωσιν Κοινοτήτων, τήν Ἀνωτέραν Γενικήν Ἀρχήν τοῦ Νομοῦ. Ἐκλέγουν ἐκ τῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως Ἐκτελεστικήν Ἐπιτροπήν καί τόν Πρόεδρον τῆς τελευταίας. Ἡ Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή ἀποτελεῖ τήν Ἀνωτέραν Γενικήν Διοίκησιν εἰς κλίμακα Νομοῦ.

Τόσον ἡ Συνέλευσις τῆς Ἑνώσεως Κοινοτήτων Νομοῦ, ὅσον καί ἡ Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή αὐτῆς, ἀσκοῦν ἐξουσίαν, λαμβάνουσαι ἀποφάσεις ὑποχρεωτικοῦ χαρακτῆρος μόνον ἐπί γενικῶν προβλημάτων ὅλου τοῦ Νομοῦ.

Ἡ Ἕνωσις Κοινοτήτων Νομοῦ ἀποσκοπεῖ εἰς τόν συντονισμόν θεμάτων ἀφορόντων εἰς τό σύνολον τῶν χωρίων τοῦ Νομοῦ, τήν ἀνταλλαγήν τῆς πείρας ἐκ τῆς ἀσκήσεως τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας καθ' ὅλον τόν Νομόν, τήν προαγωγήν καί τό ἑνιαῖον τῶν Θεσμῶν της εἰς τόν χῶρον τοῦ Νομοῦ.

Συμβ. Λ.Α. Ἕδρα του ἡ ἕδρα τοῦ Τ.Σ.Λ.Α. Ὁ «ὑπεύθυνος» τοῦ «Τομέα τοῦ ΕΑΜ» ὁρίζεται Λ. Ἐπίτροπός του. Δικάζει μόνον κατ' ἔφεση. Ἐπικυρώνει, ἀκυρώνει ἤ τροποποιεῖ τίς ἀποφάσεις ἐκεῖνες τῶν Λ. Δικαστηρίων, γιά τίς ὁποῖες ἔγιναν ἐφέσεις. Πρωτόδικα δικάζει μόνο διαφορές ἀνάμεσα σέ χωριά. Ἐνῶ οἱ διαφορές ἀνάμεσα σέ κατοίκους δυό διαφορετικῶν χωριῶν προβλέπεται νά λύνονται ἀπό μικτό Λ. Δικαστήριο (ἀπό τά δυό χωριά) ἤ, ἐάν εἶναι κτηματικές ἤ ἀγροζημίες, ἀπό τό Λ.Δ. τοῦ χωριοῦ, στήν περιοχή τοῦ ὁποίου εἶναι τό κτῆμα γιά τό ὁποῖο γεννήθηκε τό θέμα». (Ἀπό τό ἄρθρο στήν «Αὐγή», 27-9-60). Τό περιεχόμενο τῆς τελευταίας πρότασης ἀναιρεῖται ἀπό τήν προγενέστερη ἀντίστοιχη διατύπωση στό χειρόγραφο τῆς Γιούρας, ὅπου πρωτόδικα καί τελεσίδικα «Σ' αὐτό τό Τομεακό θά ἐκδικαζόντανε καί διαφορές ἰδιωτικές, ἀλλά μέ ἀντιδίκους ἀπό διαφορετικά χωριά» (419β). Τή διατύπωση στό ἄρθρο τή νομίζω παρέμβλητη, προφανῶς ἐξαιτίας μπερδέματος τῆς μνήμης ἀπό μεταγενέστερες σχετικές διατάξεις. Ὑποστηρίζω ὡς ὀρθή τή διατύπωση στό χειρόγραφο κι ἀπό τό γεγονός, ὅτι δέ θυμᾶμαι κἄν μιά περίπτωση λειτουργίας τέτοιου μικτοῦ Λ.Δ. Ὁπωσδήποτε δέ λαθεμένο εἶναι ὅτι Λ.Ε. ὁριζότανε ὁ Ὑπεύθυνος τοῦ Τομέα τοῦ ΕΑΜ. Ὀρθή εἶναι ἡ διατύπωση τοῦ χειρογράφου «μέ Λαϊκό Ἐπίτροπο ἀντιπρόσωπο τοῦ Τομέα τοῦ ΕΑΜ» κι ἀπ' τό γεγονός, ὅτι στόν Τομέα μπορεῖ νά ἤτανε Ὑπεύθυνος, ἔστω καί ὑψηλῷ ὀνόματι, κάποιος παλιός πολιτικός παράγοντας, ὅπως σ' ἐμᾶς ἕνα φεγγάρι τότε ὁ Γιάννης Χριστοδουλιάς, πού δέ γινότανε νά τόνε φορτώσεις χρέη Λ. Ἐπιτρόπου στό Τομεακό.

Οὔτε ἡ Συνέλευσις τῆς Ἑνώσεως, οὔτε ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή της ἔχουν δικαίωμα ἐπεμβάσεως εἰς ἀπόφασιν Γενικῆς Συνελεύσεως ἢ Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως, καθ' ὅσον αὐτὴ δύναται νὰ ἀφορᾷ εἰς ζητήματα ἀποκλειστικῶς τοῦ ἰδίου αὐτῶν χωρίου, ἔνθα κυρίαρχος αὐτὸς τοῦτος ὁ Λαός του.

Ἡ Συνέλευσις τῆς Ἑνώσεως συγκαλεῖται: ἐὰν προηγηθεῖσα προσδιώρισεν συγκεκριμένως χρόνον καὶ τόπον τῆς ἑπομένης της, ὅταν κρίνῃ αὐτὴν ἀναγκαίαν ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, ἐὰν ἐκδηλωθῇ πρὸς σύγκλησίν της ἐπιθυμία τῆς πλειοψηφίας τῶν Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως τῶν χωρίων τοῦ Νομοῦ.

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ συνέρχεται κατὰ διαστήματα. Ἐπ' αὐτοῦ λαμβάνει συγκεκριμένην ἄποψιν ἡ ἰδία, ἐὰν δὲν ὑπάρξῃ ἄλλη δεσμευτικὴ τοιαύτη τῆς Συνελεύσεως τῆς Ἑνώσεως.

Ὑπ' εὐθύνην τοῦ Προέδρου τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τηροῦνται τὰ ἀπαραίτητα βιβλία.

Αὐτές, λοιπόν, ἤσανε οἱ Ὀχτὼ Ἐντολές!

Πρόκειται γι' ἀναστήλωση, βέβαια. Ἀναστήλωση μὲ μόχτο τῆς μνήμης. Καὶ μὲ βασικὸ ὑλικὸ τὰ καταγραμμένα κατὰ πρῶτο λόγο στὸ χειρόγραφο τῆς Γιούρας, ἀλλὰ καὶ στὸ ἄρθρο στὰ φύλλα τῆς «Αὐγῆς» 25 καὶ 27-9-60.

Φυσικά, ἡ ἀναστήλωση ποτὲ δὲν εἶναι καὶ τὸ πρωτόχτιστο. Στὴν ἀναστήλωση καὶ κάτι θὰ λείψει, ἀλλὰ καὶ νὰ παρεμβληθεῖ, ἀπὸ λάθος, ἀπὸ χίλιες δυὸ αἰτίες, μιὰ ξένη πέτρα δὲν ἀποκλείεται. Ὁ ἀναστηλωτὴς εἶναι ξαναγκασμένος ν' ἀποκαταστήσει σύνολα ἀπὸ τὰ διάσπαρτα σ' ἕνανε ὁλόκληρο χῶρο — καὶ χρόνο — κομμάτια τους. Κι ἂν γιὰ κάπου ἀδύνατο τῶν ἀδυνάτων νὰ βρεῖ τὸ ψηφίο ποὺ λείπει καὶ τοῦ χάσκει μιὰ ρωγμή, τί θὰ κάνει, δὲ θ' ἀναστηλώσει;...

Ἡ ἀναστήλωση δὲν μπορεῖ νά 'ναι τ' ἀπόλυτ' αὐθεντικό. Πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλονε πονάει πλειότερο γιὰ τὴν πικρὴν ἀλήθεια τούτη ὁ ἀναστηλωτής. Τί αὐτὸς ἔχει σύλληψη καὶ γνώση τ' ἀφανισμένου χτίσματος...

Μιὰ πέτρα, πέτρα σημαδιακή, δὲ βάλαμε ἀκόμα. Ἀλλὰ πρίν, χρέος ἡ ἀπάντηση σὲ κάποιες λεπτομέρειες.

Εἶδες το; — πουθενὰ λόγος γιὰ θητεία τῶν ὀργάνων τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, οὔτε κουβέντα γιὰ γενικές, κατὰ περίοδες, ἐκλογές! Γιατί;

Πουθενὰ λέξη γιὰ ὁρκοδοσία τους — γιατί;

Παράλειψη, διέλαθε; Όχι! Κι άκου τό γιατί.

Ἡ ἔννοια προκαθορισμένης θητείας δέ χωρεῖ ὅπου κάθε μήνα λαβαίνει χώρα ἕν' ἀπ' τά δυό: ἡ ἀνανέωση τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Γενικῆς Συνέλευσης, δηλαδή τοῦ ἐκλογικοῦ Σώματος, πρός τούς συχωριανούς πού συγκροτοῦνε τά ὄργανα, ἡ ἀνάκλησή τους κι ἀνάδειξη ἄλλων. Ὅταν ἰσχύει τό μέτρο τῆς δυνατότητας τῆς ἀπόλυσής τους τήν ὁποιαδήποτε στιγμή, ἄν ἡ πολιτεία τους δέν ἀρέσει στό Λαό, τί νόημα θά εἶχε ἡ θητεία ἐδῶ; Τό κυρίαρχο ἐκλογικό Σῶμα εἶναι διαρκῶς παρόν, παρατείνει ἤ ἀνακαλεῖ, παρεμβαίνει ἄμεσα. Καί σάν κυρίαρχο κι αὐτεξούσιο, παρατείνει τήν παραμονή τῶν ἴδιων ἀνθρώπων στά ἀξιώματα ὅσο χρόνο τό νομίζει καί τό θέλει. Πρός τί, λοιπόν, τά χρονικά ὅρια καί οἱ περιοδικές γενικές ἐκλογές, πού ἀπ' τή μιά ἀπαλλοτριώνουνε, ἀπονεκρώνουνε τά δικαιώματα τῶν ἐκλογέων γιά προσδιορισμένο ἀπ' τά πρίν διάστημα, ἐνῶ ἀπ' τήν ἄλλη ἐξασφαλίζουνε στούς ὅσους ἀναδειχτήκανε σέ λειτούργημα γιά τόν ἴδιονε αὐτό χρόνο τό ἔτσι θέλω;

Ὅσο γιά τήν ὁρκοδοσία; — Φίλε μου, ὅταν βασίζεσαι στό φιλότιμο τοῦ χωρικοῦ, φιλότιμο πού τό 'χει μέ τό παραπάνω, ὅταν ἐπικαλεῖσαι τή συνείδησή του, ὅταν ἀξιώνεις ἀπ' αὐτόν νά δέσει κόμπο καί νά βάλει σταυρό στή σκούφια του τήν τ ι μ ή πού τοῦ γίνεται μέ τήν ψῆφο τοῦ Λαοῦ, ὑπογραμμίζοντάς του πώς αὐτή ἡ τιμή τοῦ κάνει ὑποχρεωτική τήν ἀνάληψη εὐθυνῶν, ἔ, ποιά θέση ἔχει ἐδῶ ἡ ὁρκοδοσία, τό δέος τοῦ ὅρκου; Ἡ διαδικασία της ἴσως μάλιστα νά ἔβαζε τό χωρικό στή σκέψη, ὅτι δέν τόν ἐμπιστεύεσαι, ὅτι δέν τοῦ λογαριάζεις τό φιλότιμο, πώς τοῦ λές κουραφέξαλα σάν τοῦ μιλᾶς γιά συνείδησή «του» καί τιμή τῆς ψήφου τοῦ χωριοῦ του. Τόν βάζεις νά πάρει ὅρκο νά τιμήσει τήν τιμή; — λιγόπιστος, τότε, δείχνεσαι ἐσύ καί πᾶς νά τόνε δέσεις μέ τό κρίμα τοῦ ὅρκου. Ὅτ' ἐσύ 'σαι πού δέν τιμᾶς τήν τιμή πού τοῦ ἔκανε ὁ Λαός, μήτε τό ἀξίωμά του. Ὁ Λαός τόν ἐμπιστεύεται, κι ἐσύ, ἕνα λειτουργό Λαϊκῆς Ἐξουσίας ἤ ἕνα Λαϊκό Δικαιοκρίτη, τόνε κόβεις μιά ταρίφα μέ τόν ἀγροφύλακα ἤ τόν ξετιμητή καί τόν πασαένα μάρτυρα!

Ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε ὁρκοδοσίας ἤτανε κάτι καινούργιο. Καί γιαυτό ἄμεσα ἀντιληπτό, χτυπητό. Καί γιά ἐκλογεῖς καί γιά ἐκλεγμένους. Καιρός στούς πρώτους νά πεῖς ἔτσι, πώς οἱ λειτουργοί τῆς Ἐξουσίας τους δέ θά ἐκπληρώσουνε ὡς πρέπει τά καθήκοντά τους ἀπό τό φόβο τῆς Κόλασης, γιά χάρη τοῦ ὅρκου τους, ἀλλά γιά χάρη τοῦ Λαοῦ καί τιμώντας τήν ψῆφο του. Καί στούς δεύτερους: ἔχετε φιλότιμο καί συνείδηση, δεῖξ' τε τα!

Κι ὁ φόβος τοῦ ὅρκου; — θά μέ ρωτήσεις. Ἕνα στοιχεῖο αὐτός, δέ λέω! Μά πλειότερα καί σημαντικότερα τ' ἄλλα, πού συνηγορούσανε γιά τήν παραγνώρισή του ἐδῶ. Καί νά μήν ἔδινε ὁ Θεός, ὅ-

πως λέμε, νά στηριζόσουνα λ.χ. γιά τό Λαϊκό Δικαστή στό φόβο του γιά τόν ὅρκο πού τοῦ πῆρες κι ὄχι στή συνείδησή του καί στή λαϊκή εὐθυκρισία του, ὄχι στό φιλότιμό του νά παρουσιάζεται μπροστά στή Σύναξη τοῦ χωριοῦ του μέ καθαρό μέτωπο. Ἡ πεποίθηση στήν πραγματική ἐλευθερία καί ἡ ἄσκηση τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας σέ ἄρρηχτο δεσμό μέ τόν διαρκῶς παρόντα λαϊκό ἔλεγχο, προάγουνε τίς λαϊκές ἀρετές τῶν ἀνθρώπων καί διαμορφώνουνε στούς φορεῖς ἀξιωμάτων μιά νέα συνείδηση. Οἱ Θεσμοί τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης αὐτό τό ἐπιβεβαιώσανε. Ἔξαφνα, ψεύδορκοι μάρτυρες δέν ἀπολείψανε καί στόν καιρό τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, μά δέν ἀντιλήφτηκα καί δέν ἔμαθα περίπτωση πού λειτουργός τῆς Λ.Α. καί τῆς Λ.Δ. νά μήν ἀκριβοζύγιασε καί νά μήν ὑπολόγισε τό βάρος τῆς τιμῆς πού τοῦ ἔγινε, νά μήν ὑπῆρξε εὐαίσθητος στό λαϊκό ἔλεγχο καί γιά τή γνώμη πού θά σχημάτιζε γιά τήν ἀπόδοσή του ἡ Γενική Συνέλευση. Μά τήν ἀλήθεια!

Ἀχαμνό, σέ σχέση μ' ἄλλα, φαίνεται τό τελευταῖο ἄρθρο τῶν «Ἐντολῶν». Μιά γενικότητα. Κι ἐπιπλέον αὐτό τό Ἕνωση Κοινοτήτων, ἄχρουν κι ὁλωσδιόλου ἀταίριαστο σάν ὁρισμός μέ τήν ὅλη λογική συνέπεια τοῦ κειμένου καί μέ τήν ἐννοιολογία του ἀκόμα. Γιατί π.χ. νά μήν μπεῖ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση Νομοῦ ἤ κάτι παρόμοιο.

Ὁ δράστης εἶμαι ὁ ἴδιος. Ἔτσι τό ἔπιασ' ἀπό τήν ἀρχή, ἔτσι τό πέρασα στό προσχέδιο, οἱ ἄλλοι δέν τό ψιλολογίσανε, ἔμεινε. Ἄν σήμερα γινότανε νά ξαναγράψω τίς «Ἐντολές», θά ἔψαχνα γιά κάτι πιό ταιριαστό, καλύτερο.

Τό Ἕνωση Κοινοτήτων στάθηκε προϊόν ἄμεσης ἐπίδρασης στή σκέψη μου, καί στήν ὁρολόγηση, μιᾶς προδικτατορικῆς κίνησής μας στήν Εὐρυτανία γιά τή δημιουργία Ἕνωσης Κοινοτήτων τῆς Ἐπαρχίας, σωματειακῆς μορφῆς ὀργάνωσης τῶν Κοινοτήτων, ἀκριβέστερα τῶν Κοινοτικῶν Συμβουλίων, πού θ' ἀπέβλεπε στό δυνάμωμα, ἐν τῇ ἑνώσει, τοῦ ἀγώνα καί τῆς πίεσης τῶν Κοινοτήτων ἀπό κοινοῦ πρός τό κράτος, τήν κυβέρνηση, τά πολιτικά κόμματα γιά τή λύση τῶν προβλημάτων τῆς Εὐρυτανίας. Χωρίς τή δυνατότητα ν' ἀναδιφήσω ἀρχεῖα, δέν μπορῶ αὐτή τή στιγμή μόνο μέ τή μνήμη νά βεβαιώσω ἄν προλάβαμε νά στήσουμε αὐτή τήν Ἕνωση. Νομίζω ναί.

Ἡ σκέψη τ' ἀνθρώπου ξεκινάει ἀπό κάτι πού προϋπῆρξε. Σ' αὐτό, λοιπόν, τό κάτι, προστέθηκε κι ἡ πρόθεση τῆς εἰσήγησης γιά μιά διάκριση. Τό χωριό εἶναι μιά κοινωνική μονάδα καί μιά ἑνότητα ἀδιάσπαστη. Ἀκόμα καί 4 - 5 χωριά ἑνός διαμερίσματος γεωγραφικῆς ἑνότητας μπορεῖς νά τά πάρεις σάν μιά μονάδα, λαβαίνοντας ὑπόψη τίς εὐκολίες καί τίς δυνατότητες ἄμεσης καί γρήγορης ἐπικοινωνίας. Ὁ Νομός, ὅμως, ἦτανε ἑκατό κοντά, ἄν ὄχι καί

πλειότερα, χωριά, διασπαρμένα σέ πολύ εὐρύτερο χῶρο καί σέ πολλές μικρές γεωγραφικές ἑνότητες. Γιά νά ἐκφραστοῦνε ὅλα αὐτά τά χωριά σάν ἑνότητα, τί ἄλλο ἀπό Ἕ ν ω σ η θά τήν ὑποδήλωνε, τί ἄλλο ἀπό Ἕνωση θά τό ἔλεγες; Τουλάχιστο ἀπό πρώτη ὄψη.

Γιά μιά διάκριση, λοιπόν, ἀνάμεσα σ' αὐτό πού ἔκφραζε τήν ἀμεσότητα τοῦ Λαοῦ στήν Ἐξουσία του, τή μ ο ν ά δ α τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, καί σ' ἐκεῖνο πού ὑποδήλωνε τήν ἰσότιμη ἀντιπροσωπευτική συνεργασία τῶν μονάδων σέ ὑψηλότερο σκαλί. Καί στή σύλληψη μιᾶς τέτοιας διάκρισης ὁρολογήθηκε τό Ἐ κ τ ε λ ε σ τ ι κ ή Ἐπιτροπή.

Ἡ γενικότητα, ἐξάλλου, καί μιά ἀοριστία τοῦ ἄρθρου 8 ἐξηγοῦνται.

Σ' αὐτό διατυπώναμε διατάξεις πέρ' ἀπ' ὅποια θεμιτή δικαιοδοσία μας. Κι ἤμαστανε, ἑπόμενο, δισταχτικοί. Ἐπιχειρούσαμε ἕνα πρῶτο φορμάρισμα τοῦ σχήματος ἀναφορικά μέ τό χῶρο τοῦ Νομοῦ. Ἀναγκαῖο αὐτό κι ἀπό τό ὅτι δέν ἐπιτρεπότανε ἀπουσία ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος, μιά κι οἱ «Ἐντολές» μπαίνανε σέ ἰσχύ Νόμου μέ τή φίρμα τῆς Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Εὐρυτανίας, πού τώρα ἤτανε Νομός πιά.

Ἡ κατάσταση τή δοσμένη στιγμή στήν Εὐρυτανία ἀπό κάθε ἔποψη ἤτανε μαλλιά κουβάρια. Στήν ἄψα τους οἱ πρῶτες ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐχτροῦ ἐνάντια στ' ἀντάρτικο μέ χιλιάδες στρατό, ἔχανε ὁ σκύλος τόν ἀφέντη του! Οὔτ' ἕδρα τῆς Ἕνωσης, οὔτε χρόνο σύγκλησης κτλ, οὔτε τίποτα τό συγκεκριμένο γινότανε νά προσδιοριστεῖ. Λυωτό μολύβι ἡ κατάσταση, ἔτρεχε καφτό καί στοιχειό. Χρώσταες νά τό περιμένεις νά πήξει κάπου, νά κρυώσει κομμάτι γιά νά πιάνεται σέ χέρι, καί τότε νά τό πελεκήσεις καί νά τοῦ δώσεις μιά συγκεκριμένη μορφή.

Ἐνδέχεται κι ἑτούτη ἡ παρατήρηση νά γίνει: Τῆς Ἕνωσης ἡ Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή κι ὁ Πρόεδρος τῆς τελευταίας ἐκλέγονται μέσα ἀπ' τούς Προέδρους ἤ ἀντιπροσώπους τῶν Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί συνιστοῦνε τήν Ἀνώτερη Γενική Διοίκηση τοῦ Νομοῦ. Ἀλλά τοῦτο θά σήμαινε ἀπόσπασή τους ἀπ' τό λειτούργημά τους στό χωριό. Δέν ἀποτελεῖ ἀντίφαση στή διάταξη; Δέ θά μαλώσουμε ἐδῶ γι' αὐτό. Πολύ περισσότερο πού ἡ Ἕνωση Κοινοτήτων Νομοῦ δέ λειτούργησε. Ὅμως, τήν αἰτιολόγηση τῆς διάταξης τή χρωστῶ. Γιατί ἔτσι στό βρόντο δέν μπῆκε.

Γιά τούς λόγους πού ἀναφερθήκανε παραπάνω, δηλαδή τήν ὅλη κατάσταση στή συγκεκριμένη περίοδο, ἐπιπλέον καί γιά τά ἀνύπαρχτα οἰκονομικά κλπ, κλπ, στή σύλληψη τοῦ ἄρθρου 8 δέν ὑπῆρχε ἡ ἔννοια τοῦ μόνιμα κάπου ἐγκαταστημένου Σώματος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς. Ὑπῆρχε ἡ ἔννοια τοῦ νά συνέρχεται

ἀπό καιρό σέ καιρό γιά ν' ἀντιμετωπίσει γενικῆς γιά τό Νομό φύσης ζητήματα. Ἡ Λαϊκή Ἐξουσία ἀσκούντανε αὐτοτελα στό χωριό. Σύλληψη ἀπόσπασης ἀνθρώπων ἀπό τό χωριό καί μόνιμης κάπου ἐγκατάστασής τους τή δοσμένη στιγμή, δέ θά εἶχε τίποτα τό πραχτικό, ἁπλούστατα γιατί ἤτανε κάτι τό δύσκολο, ἄν ὄχι ἀξεπέραστο. Καί γιά τήν ὥρα οὔτε πού ἔμπαινε σάν τό ἐπεῖγον πρόβλημα στήν περιοχή τῆς ὀργάνωσης Λαϊκῆς Ἐξουσίας σέ κλίμακα Νομοῦ, ἀφοῦ ἐλεύτερο Νομό δέν εἴχαμε ἀκόμα. Τό πνεῦμα τῆς διάταξης δέν ἤτανε ἕνα μόνιμα ἐγκαταστημένο σέ πρωτεύουσα Σῶμα Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἀλλά ἕνα Σῶμα συνερχόμενο κατά τίς ἀνάγκες. Πολύ περισσότερο αὐτό γιά τήν Ἕνωση.

Ἀλλά καί πέρ' ἀπ' αὐτό καί τό οὐσιωδέστερο: οἱ συντάχτες τοῦ ἄρθρου ἀποβλέπανε, προπαντός, νά προφυλάξουνε τή Λαϊκή Ἐξουσία ἀπό ὁποιαδήποτε μορφή καί «ἔκδοση» τοποθετημένων, διορισμένων, ἀριστίνδην. Δηλαδή ἀπό τό ἐνδεχόμενο νά ἀσκηθεῖ ἀπό ἀνθρώπους πού δέ θά εἴχανε ἐκλεχτεῖ γιά τό σκοπό αὐτό ἀπευθείας ἀπ' τό Λαό, δέ θά λογοδοτούσανε ἄμεσα, ἐνώπιος ἐνωπίω, σ' αὐτόν, δέ θά ὑπόκεινταν στήν ἄμεση ἀνάκληση. Δηλαδή ν' ἀποτρέψουνε ὁποιοδήποτε μπαστάρδεμα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, πού ἔννοιά της δέν ὑπάρχει ἔξω καί μακριά ἀπ' τό Λαό. Πάνω σ' αὐτό τό πνεῦμα καί σ' αὐτή τήν ἔννοια εἶναι οἰκοδομημένη ὅλη ἡ κλίμακα — ἀπό λειτουργούς ὄχι ἁπλῶς αἱρετούς, μά καί διαρκῶς ὑπόχρεους νά κερδίζουνε τήν ἀνανέωση τῆς λαϊκῆς ἐμπιστοσύνης τήν ὁποιαδήποτε στιγμή, ὑπόχρεους σέ λογοδοσία κι ὑποκείμενους σέ ἄμεση ἀνάκληση. Μόνη ἐξαίρεση τοῦ αἱρετοῦ κάνουνε οἱ «Ἐντολές» γιά τό Λαϊκό Ἐπίτροπο. Δέν τόν ἐξαιροῦνε, ὅμως, ἀπό τόν ἔλεγχο τῆς Συνέλευσης, οὔτε ἀπ' τήν ἀντικατάσταση. Ἀλλά ἔναντι αὐτῆς τῆς τιμῆς, ἐνέχυρο μπαίνει ὅλη ἡ ὀργάνωση τοῦ ΕΑΜ τοῦ χωριοῦ! Κι ὁ Λ. Ε. γιά τήν ἀπόδοσή του ἔχει διπλό τόν ἔλεγχο. Καί τῆς Γενικῆς Συνέλευσης καί τῆς ὀργάνωσής του.

Μιά πέτρα μᾶς λείπει ἀκόμα ἀπό τ' ἀναστήλωμα. Μιά λέξη, ἕνα ὄνομα. Σωστότερα ἕνα ψευδώνυμο.

Ἄλλη πάλι τούτ' ἡ ἱστορία!... Λένε, πώς ὁ Καφαντάρης εἶπε τά χρόνια ἐκεῖνα κι ἕνα πετυχημένο. Ὅτι οἱ Θεοί τοῦ Ὀλύμπου κατεβήκανε στό Καρπενήσι!... Ἄρης, Ἑρμῆς, Ἥφαιστος, Ἀπόλλων, Κρόνος... Χώρια δά οἱ ἡμίθεοι, χώρια οἱ ἥρωες, ἔπηξε ὁ τόπος! Κι ἄν πεῖς κι ἀπό Λυκούργους, Λεωνίδηδες, Περικλῆδες, Πελοπίδηδες, Κίμωνες καί βάλε, φίσκα ἡ Ρούμελη. Καί τά Κολοκοτρώνης, Καραϊσκάκης, Διάκος, Ἀντροῦτσος, Μπότσαρης, δίνανε καί παίρνανε — κάθε κορφή καί φλάμπουρο, κάθε κλαρί καί Κλέφτης!

Τό ψευδώνυμο καταστάθηκε... νόμος. Κάτι παραπάνω: συρμός!

Ἀλήθεια, γιά πόσα δέ θά μποροῦσε νά μᾶς πεῖ ἐκεῖνο τό ξαναβάφτισμα τότε τῶν ἀνθρώπων! Οἱ κοινωνιολόγοι μας κι οἱ ψυχολόγοι, θά κερδίζανε, δέ θά χάνανε, ἄν καταπιανόντανε μέ τό φαινόμενο.

Τό ψευδώνυμο στήν ἀρχή βγῆκε ἀπό ἀνάγκες τῆς παρανομίας. Ἐπιβαλλότανε στό ξεκίνημα τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα, γιά νά προφυλαχτοῦνε οἱ οἰκογένειες τῶν ἀνταρτῶν ἀπό τ' ἀντίποινα. Μά πῆρε καί μετά διαστάσεις καθολικότητας.

Ἄν ἤθελες ν' ἀναλύσεις τόν ἀγωνιστή μέσ' ἀπό τό πρίσμα τοῦ ψευδώνυμου πού διάλεξε ὁ ἴδιος, λίγα δέ θ' ἀνακάλυφτες, νομίζω, γιά τό χαραχτήρα του, τήν ψυχοσύνθεσή του καί μερικά ἄλλα. Καί γιά τῆς δράσης του τά θετικά καί τ' ἀρνητικά, μίτο θά μποροῦσες νά βρεῖς καί νά πιάσεις καί στό ψευδώνυμό του.

Ἔξαφνα, ἕνας «Κολοκοτρώνης» ἤ ἕνας «Καραϊσκάκης», «Ἀντρούτσος» εἴτε «Παπαφλέσσας» — γιατί ὄχι καί «Ναπολέων»! — πού διάλεξε ὄνομα δοξασμένο προκαταβολικά, δέ σᾶς λέει, πώς, ἄν τό τίμησε, σήμαινε ὅτ' εἶχε μιάν αὐτεπίγνωση γιά τά κότσια του; Κι ἄν σύντρεξε τό ἀντίθετο, ἄν δηλαδή, ἀποδειχνότανε γιά γέλια καί γιά κλάματα ὁ «Κολοχτρώνης» μας ἐκεῖνος, πού δέν τοῦ 'βρισκες νά 'χει τίποτ' ἀπό τόν ἀληθινό — καί στήν περίπτωση ἀνεύθυνο — μήπως δέν προδινότανε ἀπό μόνη της ἐδῶ μιά δόση φαντασμένης ἰδέας πού εἶχε ἐλόγου του γιά τήν ἀξία του;

Μύριες ὀπτικές του γωνίες θά 'βρισκες, ἄν τό χαλοξέταζες, τό πάρσιμο τούτου ἤ ἐκείνου τοῦ ψευδώνυμου. Ἀρχίζοντας ἀπό ἕναν Πρῶτο, τόν Ἄρη λ.χ. καί φτάνοντας σ' ἕναν ἔσχατο, τόν ὑποφαινόμενο,* ἄς ποῦμε. Καί μ' ἐνδιάμεσα σ' ὅλη τήν κλίμακα τῆς ἀγωνιστικῆς ἀπόδοσης: Περικλής, Ἀριστείδης, Νικηφόρος, Πελοπίδας, Διαμαντής, Καπλάνης, Ἄθως... χωρίς νά παραλείψουμε τόν «Πυρηνόσπορο», τόν «Τρομάρα», τόν «Ἀνάποδο», τόν ταπεινό «Κουμπούρα» ἤ τόν ἠχηρότατο «Ξαστεριά».

Λίγα δέ μαρτυράει ἕνα ψευδώνυμο. Εἴτε ξακουστό — Ροβεσπιέ-

---

* Προσωπικά ἐτούτη τήν περίοδο εἶχα πάρει τό ψευδώνυμο Φλεγύας. Μ' αὐτό ἔβγαζα προκηρύξεις, ἀνακοινώσεις κλπ πρός τόν πληθυσμό. Ἤτανε μιά στιγμή πού στούς ὤμους μας ἔπεσε, ξαφνικά, βάρος, πολύ βάρος, δέος νιώθαμε κι εὐθύνες γιά τή ζωή, τήν τιμή καί τό βιός τῶν συμπατριωτῶν μας. Κάνοντας τώρα τήν αὐτοανάλυση, ὅπως λέμε, σκέφτομαι πώς ἐκεῖνο τό «τυχαῖο» Φλεγύας — ποῦ τ' ἀνακάλυψα! — ὑποδήλωνε τούς φόβους καί τήν ἀγωνία μου στή δοσμένη περίσταση. Καί γιατί, μόλις πέρασε τούτ' ἡ πρώτη μπόρα κι ἀρχίσαμε νά συνηθίζουμε, ἔπαψε νά μ' ἀρέσει τό ἀγχῶδες ψευδώνυμο καί τ' ἄλλαξα μέ τήν ὀνομασία τοῦ ἀνήφορου μεταξύ Μεσοχωριοῦ καί Κορίτσας — Πετρωτός. Μήπως πού νιώσαμε σ τ έ ρ γ ι ο ι; Γιά, ἴσως, ἀπό κάποια προαίσθηση γιά τόν ζαβό ἀνήφορο πού μᾶς μέλλοντανε;

ρος! — εἴτε ἄσημο — Διαμαντής, Θάνος, Δασκαλάκης, εἴτε δηλωτικό — Λευτεριάς — εἴτε θεϊκό, εἴτε τό δάνεισμα εἶν' αὐτό τοῦ ὀνόματος ἑνός βουνοῦ — Καλεσάκης, ἄς ποῦμε — ἐν πάση περιπτώσει μέ τό ψευδώνυμο ὅλοι ξεκινᾶνε μέ τό ἴδιο χαρτί τῆς ἀνωνυμίας, δέν εἶν' ἔτσι; Κι ὅποιος ὁ ἴδιος του ἔχει μέσα του πυτιά καί ρίχνει μπόι ἀγωνιστῆ, ἀνεβάζει τ' ἄσημο ψευδώνυμο σέ δόξα — Διαμαντής! Ὅποιος κακομοιρόψυχος κι ἀπ' τό Ροβεσπιέρο πῆρε ἀπ' ὅλα του μόνο τό πελέκι, χαράμι τό ψευδώνυμο! Ὁποιουνοῦ τό λέει ἡ περδικούλα του, κάνει ἐθνικό σύμβολο τό πρωτακουσμένο Βελουχιώτης. Ὁποιουνοῦ ἡ ψυχή σκλάβα στά μίζερα καί στά χαμηλά, ντροπιάζει καί τόν Παρνασσό, σέρνοντας ἐκεῖνο τό «Παρνασσιώτης» — ἔχω ἄδικο;

Τέλος πάντων! Χωρίς, ὅμως, ἕνα ψευδώνυμο δίπλα σ' ἐκεῖνο τό... μυστικιστικό «Κάπου», τόν καιρό ἐκεῖνο, στά 1942 ἰδιαίτερα, ἕνα ἔγγραφο π.χ. θά 'μοιαζε κοψοκεφαλιασμένη κολώνα, δίχως κιονόκρανο. Στερημένο τήν ὑπευθυνότητα τοῦ ψευδώνυμου, κινδύνευε νά καταστεῖ «ἀνεπίδοτο» στή λαϊκή πρόσληψη. Μήν παραξενεύεσαι, ἀναγνώστη, πού δέν ἔζησες τά γεγονότα. Κάθε καιρός ἔχει τά δικά του φετίχ!

Κι ἐμεῖς, λοιπόν, θά βάζαμε σφραγίδα καί τό «ἐθεωρήθη τό ἔγκυρον» κάτω ἀπό τίς «Ἐντολές» τό ὁπωσδήποτε ἐπωνυμότερο «Ἐπαρχιακή Ἐπιτροπή ΕΑΜ Εὐρυτανίας»; — ἄπαγε τῆς βλασφημίας καί παρομοίου λάθους! Καί «ποιός εἶναι» αὐτή, «συγκεκριμένα» ἡ Ἐπιτροπή, τή στιγμή, χριστιανέ μου, πού σύμπαντο τό ἀρχαιοελληνικό Πάνθεο περνοδιάβαινε «γρήγορο σάν τόν ἀιτό, σάν τό γοργό τ' ἀγέρι» βουνά καί καταρράχια τῆς Εὐρυτανίας; Δέ μπορούσατε νά βουτήξετε ἕνανε Θεό;...

Τό παράξενο, ἀπό πρώτη ὄψη, εἶναι στήν περίπτωση, ὅτι βγάλαμε στή στεριά ἕνα θαλασσινό, καταθαλασσινό Θεό. Πού, Ἀγραφιῶτες ἐμεῖς — βουνίσιοι τουτέστιν ἀπό γεννοφάσκι — ἔπεσε ἡ ἐκλογή μας στόν Ποσειδώνα!

....

Καθένας μας, σάν ἦτανε μικρός, παιδί, βάζει νά γίνει κάτι, κάποιος — «Ἄχ, ποῦ 'σαι, νιότη, πού 'δειχνες, πώς θά γινόμουν ἄλλος!» Ἐγώ, πού λές, ἤθελα νά γίνω... Ποιητής — ἄκουσον θράσος! — ἤ, τουλάχιστο, γεωπόνος. Ἕν' ἀπό τά δυό. Θ' ἀπορήσεις; — «ἀπό τό Ποιητής ὥς τό γεωπόνος, παιδάκι μου, ἡ ἀπόσταση εἶναι ἴση μ' αὐτήνε ἀνάμεσα στά οὐρανόμεσα φτερουγίσματα τῆς φαντασίας καί τίς ταπεινοῦλες ρίζες τοῦ δέντρου, πού χώνονται στά βαθιά τῆς γῆς, πῶς τά συνταίριαξες;» Κι ἐγώ τό θαμαινόμουνα καί τ' ἀποροῦσα ὧρες - ὧρες, ἀλλά ἴσαμε τή μέρα πού ἔμαθα ἀπ' τό Κοράνιο, πώς ὁ Ποιητής κι ὁ γεωπόνος ἔχουνε ἕνα κοινό:

«Ό ἄνθρωπος, πού φυτεύει δέντρο ἤ γράφει διδλίο, δέν πεθαίνει ὡς τό τέλος!»*

Ἐγώ — τά κατάφερα! — δέν ἔγινα μήτε Ποιητής, μήτε γεωπόνος. Βγῆκ' ἀπ' τό φοῦρνο τῆς ζωῆς, τό καρδέλι πού δγῆκα καί μέ δλέπεις. Ἕνα καρδέλι μέσα στό σωρό, συνηθισμένο, σάν ὅλα καρδέλι! Δέν ἔγραψα τό Ποίημα πού «θά ἄφηνεν ὄνομα». Ἐλιά δέ φύτεψα. Μήτε κάν κερασούλα! Κρίμα, θά πεῖς. Κρίμα, νά πῶ κι ἐγώ. Μ' ἄν μέ καλορωτήσεις, δέν τό μετάνιωσα, δέν τό μετανιώνω, ἄν ἤτανε ν' ἀνταλλάξω γιά ἕνα ποίημα ἤ μιάν ἐλιά τίς ὀχτώ πεζές «Ἐντολές». Δέ λέω, ἕνα ποίημα μαθαίνεται ἀπ' ὄξω, ὁδηγεῖ στή μάχη, τραγουδιέται, δημιουργεῖ συναισθήματα. Σέ δοξάζει. Καί τίς «Ἐντολές» ἐμᾶς, κανένας δέν τίς ἀποστήθισε, μά μπορεῖς νά πεῖς ὅτι δέν τίς ἔζησε ἡ ἐθνική ζωή τῆς Πατρίδας μας; Μπήκανε, ἀνώνυμα, στή ζωή καί τήν πράξη, δαθιά στίς φλέδες τῶν ἀνθρώπων μιᾶς ἐποχῆς μεγάλης. Ποίημα, πού τό ἔζησε ὁλόκληρος λαός — γιατί νά λυπᾶμαι γιά κεῖνο πού ἤθελα μικρός, μά δέν ἔγραψα μεγάλος; Ἐλιά, σοῦ εἶπα, δέν ἔδαλα. Μά πλατανόριζες γερότερες, δαθύτερες ἀπό τούς Θεσμούς τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, ἔχω, θαρρεῖς, νά ζηλέψω; Καταξιωθήκανε στή συνείδηση τῶν Ἑλλήνων. Καί καταστάθηκανε τότε θεμελιακοί κανόνες τοῦ δημοσίου δίου τους.

Ἀλλ' ὁ λόγος μας ἤτανε γιά τήν... πετριά. Ἡ πετριά, πού λές, εἶναι τη πετριά κι ὁ Θεός νά μή δώσει νά τή φᾶς! Ἐννοῶ τό ποιητιλίκι...

«Κομμάτι ποιητής, δέν μπόρεσα ν' ἀποφύγω στό κλείσιμο αὐτοῦ τοῦ θέματος τό «σακατλίκι!» Καί εἶπα:

—«Σύντροφοι! Αὐτό πού κάμαμε σήμερα ἁπλώνει τά φτερά του, πού θά γιγαντώσουν, στό μέλλον αὐτοῦ τοῦ τόπου. Μά ὁσοναφορᾶ πάνω στό χτές, τοῦτο ἐδῶ εἶναι τρικυμία στά δαλτονέρια του. Θύελλα στά μουχλιασμένα στάσιμα νερά. Αὐτά, τά κιτρινισμένα, θά τ' ἀναποδογυρίσει. Θά τ' ἀναποδογυρίσει ἐτούτη ἡ Τρικυμία μας, φέρνοντας, ἔτσι στήν ἐπιφάνεια τά καθαρά νερά τοῦ δάθους. Καί θά σηκώσει κύμα Κάθαρσης. Καταλυτικό τῆς μούχλας. Ὁ Ποσειδώνας μέ τήν Τρίαινά του ἀναποδογυρίζει τίς θάλασσες ὀργισμένος! Βαράει τήν Τρίαινα, καί κύμα θεόρατο, φοβερό! Κι ὅπου πέσει, πλένει. Καί τό κύμα στεφανωμένο ἀφρό.

Σύντροφοι! Αὐτός ὁ Νόμος μας εἶναι ἡ Τρίαινα τοῦ Ποσειδώνα. Ἀναποδογυρίζει τά δαλτόνερα τῆς Ἀντίδρασης. Τοῦτος ὁ Νόμος εἶναι ὁ Ποσειδώνας! Χτυπάει, στό δυθό ἡ σαπίλα! Καί τά κάτου, τά κρυμμένα καθάρια νερά, στήν ἐπι-

* Μετάφραση ἀπό ρωσικό κείμενο δική μου.

φάνεια καί στόν Ἥλιο! Στό φῶς τό Κύμα. Φῶς ἡ Λευτεριά, ὁ Λαός τό Κύμα. Προτείνω ὑπογραφή σ' αὐτό πού κάναμε νά βάλουμε τόν Ποσειδώνα».

«Μάλιστα! Μάλιστα!»— συμφώνησαν οἱ Σύντροφοί μου, ὁλοφάνερα συγκινημένοι.

Καί τότε, γράμμα τό γράμμα, κεφαλαῖα, χάραξα, κι ὅσο γινότανε καλλιγραφημένα, τήν ὑπογραφή τῆς Υ.Ε., τή συλλογική ὑπογραφή μας:

ΠΟΣΕΙΔΩΝ.

Ἔτσι γεννήθηκε ὁ «Κώδικας Ποσειδώνα».* Πού πῆρε ἀπό τήν ὑπογραφή τ' ὄνομά του. Τ' ὄνομα πού ὑποδηλώνει μιάν ἔννοια, μιάν ο ὐ σ ί α, ὅπως καί ὅλα τά ο ὐ σ ι α σ τ ι κ ά» (422 - 423).

* «Κώδικας Ποσειδώνα», τ ο ῦ. Κι ὄχι Κώδικας «Ποσειδών», ὁ. Ἐπικράτησε, λαθεμένα, τό δεύτερο. Αἰτία τό ἀθεράπευτο κουσούρι μερικῶν «συντακτῶν ὕλης» νά διορθώνουνε τά ξένα κι ἐ κ ε ῖ πού δέν παίρνει καί δέν τούς ἐπιτρέπεται διόρθωση. Στό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή», δίνοντας καί τόν ὑπότιτλο, ἔγραφα τό ἐννοιολογικά ὀρθό: Κώδικας Ποσειδώνα. Ἀλλ' ὁ συνάδελφος Θανάσης Ζαφειρόπουλος, πού «ἔκανε ὕλη» τῆς σελίδας, βρῆκε, φαίνεται, ὅτι ἀπάδει στή γλώσσα τῆς ἐφημερίδας τό... μαλλιαρίζειν καί κοτσάρησε, ὁ ἐρίφης, ἀβασάνιστα τό Κώδικας «Ποσειδών». Ποτέ ἀπό μᾶς δέ δόθηκε ὀνομασία στίς «Ἐντολές» ἄλλη, ἐξόν Ἐ ν τ ο λ έ ς. Βάλαμε ὑπογραφή Ποσειδών. Κι ἀπ' αὐτό, ὁ Μανιάτης στό Ἐθνικό Συμβούλιο εἶπε γιά Κώδικα Ποσειδώνα. Ἀπ' τήν «Αὐγή» πέρασε λαθεμένα καί στά μετέπειτα σχετικά δημοσιεύματα. Ἀντίθετα, ὁ κ. Καστρινός, γράφοντας τό 1945, δίνει τήν ἐννοιολογικά ὀρθή ὀνομασία — βλ. «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τ. 1ον, σ. 140.

᾿Ακόμα ἦτανε ἀντάρτικο. ᾿Αλλ᾿ ἀπ᾿ αὐτό θά βγεῖ στρατός. ᾿Αρχές τοῦ 1943. 1, ὁ Ἄρης. Δίπλα του ὁ κομμουνιστής παπάς Κώστας Τζεβελέκος - Παπακουμπούρας· τόνε σκοτώσανε ᾿Εδεσίτες στό Βάλτο τό Φθινόπωρο τοῦ 1943. 2, ὁ πρῶτος γιατρός στ᾿ ἀντάρτικο, ἀπό τό 1942· ὁ Εὐρυτάνας *Ἱπποκράτης*, ψευδώνυμο τοῦ Κώστα Ζαρκαδούλα, πού πρόσφερε πολύτιμες ὑπηρεσίες στόν ΕΛΑΣ. Καί 3, ὁ Σωτήρης Δράκος, πού λένε πώς τόνε βάλανε κι ἀπόκοψε τό κεφάλι τοῦ νεκροῦ ἀρχηγοῦ του· ὁ ἴδιος μοῦ τ᾿ ἀρνήθηκε μέ κλάματα, ὅπως τό ἔγραψα ἀλλοῦ.

Καί φτιάξαμε στρατό. Όπως τ' όνειρευότανε έξαρχής κι ό Άρης. Τμήματα τοῦ Λόχου Διοίκησης τῆς XIII Μεραρχίας τοῦ ΕΛΑΣ παρελαύνουν στήν πλατεία τοῦ Καρπενησιοῦ τήν Πρωτομαγιά τοῦ 1944, μπροστά στίς Άρχές τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης τῆς εὐρυτανικῆς πρωτεύουσας καί τή Διοίκηση τῆς Μεραρχίας. Κεφαλή τῆς παρέλασης ό διοικητής τοῦ Λόχου μόνιμος ὑπίλαρχος Γιῶργος Παπανικολάου - Τηλέμαχος.

Στό κέντρο, ὁ ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΔΟΓΟΥΛΑΣ, ἀπό τόν Πλάτανο Κλειτσοῦ, δικηγόρος στό Πρωτοδικεῖο Εὐρυτανίας, μέλος τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Εὐρυτανίας, ἐκλεγμένος – τό 1943 – δήμαρχος Καρπενησιοῦ. Στά δεξιά του (ἀπό ἀριστερά στή φωτογραφία), ὁ διοικητής τῆς XIII Μεραρχίας τοῦ ΕΛΑΣ στρατηγός (μέ τή στολή) Δ. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ - ΟΠΟΥΝΤΙΟΣ. Στά ἀριστερά τοῦ δημάρχου, ὁ ἀντιστράτηγος ἐ.ἀ. Γ. ΚΑΡΑΜΗΤΡΟΣ (μέ τό ρεμπούπλικο), Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Στερεᾶς. Στό ἄκρο δεξιά τῆς φωτογραφίας, ὁ παλαίμαχος ἀγωνιστής τῆς Ρούμελης ΤΑΚΗΣ ΦΙΤΣΟΣ, Γραμματέας τῆς Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Στερεᾶς. (Ἡ φωτογραφία ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ συγγραφέα, πάρθηκε στόν ἑορτασμό τῆς 25ης Μαρτίου τό 1944, στόν πλάτανο τῆς πλατείας τοῦ Καρπενησιοῦ, τή στιγμή πού βγάζει λόγο ὁ Κώστας Γαβριηλίδης).

Ὁ ΠΕΡΙΚΛΗΣ. Γιῶργος Χουλιάρας, ἰδιωτικός ὑπάλληλος, ἀπό τή Λαμία. Μέλος τῆς ΠΕΦΦΕ τοῦ 1942 καί, τόν Ὀκτώβρη τοῦ ἴδιου χρόνου, Πολιτικός Ἐπίτροπος τοῦ «Ἀρχηγείου Ρούμελης». Στή φωτογραφία, καπετάνιος τοῦ 42 Συντάγματος τοῦ ΕΛΑΣ, μιλάει σέ συγκέντρωση στό Μεσολόγγι, τίς μέρες τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἱερῆς Πόλης.

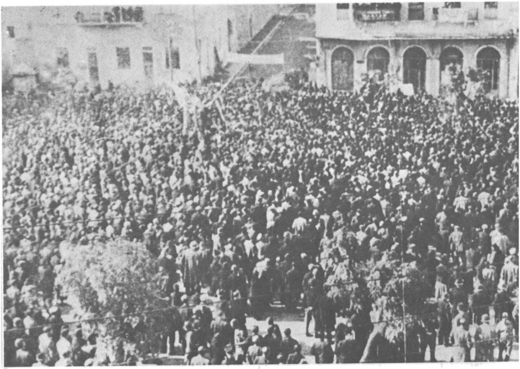
Ὁ ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ. Παντελῆς Λιάσκος, τσαγκάρης τὸ ἐπάγγελμα. Ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ξεκίνησαν τὸ ἀντάρτικο καί, ὕστερα, ἡγετικὸ στέλεχος τοῦ ΕΛΑΣ.

Ὁ ΘΑΝΟΣ. Φώτης Μαστροκώστας, χτίστης, ἀπό τή Σπερχειάδα. Λοχίας στόν πόλεμο τοῦ 1940 - 41, ὁ πρῶτος σύντροφος τοῦ Βελουχιώτη στό ξεκίνημα καί ὁ πρῶτος στρατιωτικός ὑπεύθυνος τῆς Ὁμάδας.

Ό πρωτοκαπετάνιος τοῦ ΕΛΑΣ, ὁ ΑΡΗΣ ΒΕΛΟΥΧΙΩΤΗΣ, μιλάει στό λαό τῆς Ναυπάκτου τίς μέρες τῆς ἀπελευθέρωσής της (1944). Στά δεξιά του (στή φωτογραφία ἀπό τά ἀριστερά), μέ τό τσιγάρο στό χέρι, ὁ Γραμματέας, τότε, τῆς Περιφερειακῆς Ἐπιτροπῆς Ναυπακτίας (τοῦ ΚΚΕ) ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΜΠΑΚΟΛΑΣ. (Φωτογραφία, ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ συγγραφέα).

Ένα τμήμα τῆς μυριάνθρωπης συγκέντρωσης – ὑπολογίστηκε σέ 40.000 λαό – στήν πλατεία Ἐλευθερίας (προπολεμική ὀνομασία) τῆς Λαμίας, ὅπου μίλησε ὁ Ἄρης Βελουχιώτης, στίς 21 Ὀκτωβρίου 1944.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΤΗ ΛΥΔΙΑ ΛΙΘΟ

(Γεγονότων συνέχεια)

«Μεγάλον βέβαια είναι τό έπιχείρημά μου, άλλ' έγώ έταξα νά κάμω κάθε θυσίαν έμπροσθεν είς τό άγαλμα τής Έλευθερίας και δέ θέλω παραιτήσει τήν άναγκαιοτέραν»

ΑΝΩΝΥΜΟΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

'Απ' τήν άλλη κιόλας μέρα, άμ' έργον! Ξεκινήσαμε τήν έφαρμογή τοῦ ἱδρυτικοῦ Νόμου τῆς Λαϊκῆς 'Εξουσίας μέ συνεδριάσεις τῶν κομματικῶν μας όργανώσεων στά χωριά μας, όπου άναλύσαμε στούς συντρόφους μας τίς διατάξεις τῶν «'Εντολῶν» καί τό περιεχόμενο τῆς «'Εγκυκλίου». Περιττό νά είπωθεῖ πώς έμεῖς μιλούσαμε γιά 'Επανάσταση καί πιστεύαμε ότι συντελεῖται. Συνεδριάσεις έαμικῶν όργανώσεων, άπό όσο θυμᾶμαι, δέν έκάμαμε. Περιγράφηκε άλλοῦ πόσο «ρευστές» ήσανε τήν περίοδο έκείνη αύτές οί όργανώσεις μας. Παραπανίσια δουλειά γιά τήν περίπτωση, γιαυτό καί προχωρήσαμε στίς Γενικές Συνελεύσεις στά χωριά καί τήν άνάδειξη τῶν όργάνων πού προβλέπανε οί «'Εντολές». Γιά τό έπισημότερο τοῦ πράγματος καί κατά τήν παράδοση, τοιχοκολλήσαμε στό Κοινοτικό Κατάστημα τό κείμενο τῶν «'Εντολῶν». Δέν μπορῶ νά βεβαιώσω, άν σ' όλα τά χωριά τῶν τέως δυό δήμων έγινε αύτό. Γιά τόν Κλειτσό τό θυμᾶμαι καλά.

Στόν Κλειτσό άποφύγαμε νέες έκλογές. Τό πενταμελές Κοινοτικό Συμβούλιο, πού έβγαλε τό χωριό, έστω καί μέ τόσο πρόχειρη διαδικασία έκλογῆς, τόν 'Οχτώβρη, κι άπ' τό όποῖο στό μεταξύ ή Γενική Συνέλευση άπόπεμψε κι άναπλήρωσε έκεῖνον τόν άδιόρθωτο Κώστα Σαμαρά, τό μετονομάσαμε σέ 'Επιτροπή Λαϊκῆς Αύτοδιοίκησης. Μέ τήν ίδια σύνθεση τῆς ΕΛΑ συγκροτήθηκε καί τό πρῶτο Λαϊκό Δικαστήριο τοῦ χωριοῦ. Μιά καί στίς ίδιες έκλογές τοῦ 'Οχτώβρη έκλέχτηκε 'Επιτροπή 'Επισιτισμοῦ, άφήσαμε τήν ίδια με-

τονομάζοντάς τηνε σέ Ὑποεπιτροπή. Ἡ Σχολική Ἐπιτροπή καί ἡ Ἐκκλησιαστική, πού βγήκανε στήν ἴδια περίπτωση, μετονομαστήκανε ἐπίσης σέ Ὑποεπιτροπές. Καί περιορίσαμε τή δικαιοδοσία τους γιά τό σχολειό καί τήν ἐνορία Μεσοχωριοῦ. Ἔμεινε ἀνοιχτό ἡ Κορίτσα κι ὁ Μαυρόλογγος, σέ ξεχωριστές συνελεύσεις τῶν κατοίκων τους νά βγάλουνε τίς δικές τους Ὑποεπιτροπές Σχολική κι Ἐκκλησιαστική κι ὁ Πλάτανος Ἐκκλησιαστική, ἀφοῦ δικό του σχολειό δέν εἶχε. Στήν ἀρχή ἐκλέξαμε μιά Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας γιά ὅλονε τόν Κλειτσό. Ἡ ζωή, ὅμως, μέσα σέ σύντομο χρόνο μᾶς ὑπαγόρεψε τήν ἀνάγκη της νά ἐκλέξουμε ἀπό μιά τέτοια Ὑποεπιτροπή γιά τόν κάθε συνοικισμό τοῦ χωριοῦ. Θά δοῦμε ὅτι τό ἴδιο χρειάστηκε νά γίνει καί γιά τό Λαϊκό Δικαστήριο. Ἐξόν ἀπ' τό Μαυρόλογγο, πού ὑπάχτηκε στήν Κορίτσα, οἱ ἄλλοι τρεῖς συνοικισμοί ἀποχτήσανε τά ξεχωριστά Λαϊκά τους Δικαστήρια.

Κρίναμε σωστότερο νά μήν κάμουμε ἐξαρχῆς νέες ἐκλογές στόν Κλειτσό καί κινδυνέψουμε ὑποψία τυχόν πώς ἔτσι ἐπιδιώκουμε σώνει καί καλά νά βγάλουμε στά λειτουργήματα τῶν νέων Θεσμῶν ἀνθρώπους μόνο «δικούς» μας — ἀπό κάτι παρόμοια ἤτανε καμένη ἡ γούνα, σωστότερα ἡ παλιόκαπα, τοῦ χωριάτη. Δέ συγκράτησε ἡ μνήμη μου, ἄν τό ἴδιο σύντρεξε καί στή Βράχα, ὅπου εἴχαμε βγάλει, τόν Ὀχτώβρη ἐπίσης, νέο Κοινοτικό Συμβούλιο.

Στή Βράχα τό πρόβλημα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν «Ἐντολῶν» τό χειρίστηκε ὁ Κωστάκης Ράγκος. Στή Φουρνά ὁ Μῆτσος Τραχανής. Στά χωριά τῶν Δολόπων ὁ Στέφος Θάνος κι ὁ Βασίλης Μανούκας. Σκοντάψανε, ὅμως, στό Καροπλέσι. Ποῦ; — στό χωριό πού προπολεμικά τόσο πρόκοψε ἡ γνωστή μας Συμβιβαστική Ἐπιτροπή, πρόδρομος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Οἱ σύντροφοί μας στό Καροπλέσι αρνηθήκανε ἀπερίφραστα νά ἐφαρμόσουνε τίς «Ἐντολές». Τήν περίπτωση θά τή δοῦμε λεπτομερέστερα στή συνέχεια.

Στή Χόχλια πῆγα μόνος μου καί συνεδρίασα τήν κομματική μας βάση. Μετά τήν τραγωδία τῶν Κορδαίων, σέ τοῦτο τό χωριό ἔδινα ξέχωρη προσοχή. Ἐδῶ εἴχαμε δώσει ἀπαίσιες ἐξετάσεις! Τό ξαναλέω κι ἐδῶ: γραμματέας τότε τῆς κομματικῆς ἐκεῖ ὀργάνωσης ἤτανε ὁ ραδιοτεχνίτης Τσούνης (Κώστας;), πού μέ τήν κατοχή ἀνέβηκε ἀπό τήν Ἀθήνα στό χωριό του. Βραδάκι κάμαμε συνεδρίαση σ' ἕνα μαγαζί, μέ τό φῶς ἑνός κεριοῦ. Ἀνάλυσα στούς 5 - 6 ἐκεῖ συντρόφους μας τά δυό κείμενα. Καί θυμᾶμαι ἴσαμε σήμερα τό θάμασμά τους, καθώς καί τήν ὁλοφάνερη ἱκανοποίησή τους ἀπό τή διαβεβαίωσή μου ὅτι κάνουμε ἐπανάσταση, τήν ἐπανάσταση πού προγραμμάτιζε τό κόμμα μας. Πλειότερο φέγγος πετούσανε μέσα στό δωμάτιο τά ὀρθάνοιχτα καί γεμάτα αἰσιοδοξία μάτια τους, παρά ἡ ἰσχνή φλογίτσα τοῦ κεριοῦ. Σέ πολλές ἐρωτήσεις τους χρειάστηκε ν' ἀπαντήσω. Ἰδιαίτερα γιά κεῖνο τό σιβυλλικό «διαλεχτική

λογική» καί τ' ἄλλο τό ἐντυπωσιακό «ταξική δικαιοσύνη». Γιατί, ὅ,τ' εἴχανε συνείδηση οἱ σύντροφοι ἦτανε πώς ἡ δικαιοσύνη εἶναι μιά κι αἰώνια, αὐθύπαρχτη, πάνω ἀπ' ὅλα, μέ δεμένα μάτια καί τά τοιαῦτα!

Τά παραπέρα, τήν ἐφαρμογή τῶν Θεσμῶν, κι ὅσα ζητήματα προκύψανε ἀπ' αὐτή, οἱ σύντροφοι τῆς Χόχλιας τά χειριστήκανε μόνοι τους. Καί μιά χαρά!

Στά Πετράλωνα (Ἀραχωβίτσα), ζοῦσε τώρα ὁ δάσκαλος Σεραφείμ Παπαδημητρίου. Παλιός σύντροφος. Καί γιά τόν καιρό ἐκείνονε διαβασμένος στά κομμουνιστικά. Καλός ἐπίσης συνδικαλιστής. Πῆγα στό σπίτι του, στεκούμενο νοικοκυριό! Τόν πέτυχα μάλιστα στόν... οἶστρο του! Ἔγραφε ποίημα γιά τό ἀντάρτικο καί τόν Ἄρη. Τοῦ ἔδωκα τά κείμενα - ἐξηγήσεις. Πῆρε φωτιά! Ἐνθουσιάστηκε. Συζητήσαμε, καμμιά διαφωνία στό ὅτι κάνουμε ἐπανάσταση. Ἄν ἐγώ τό πίστευα ἑκατό τά ἑκατό, ὁ Σεραφείμ ἑκατόν ἕνα! Καί γιά τό χωριό του τά Πετράλωνα καί γιά τό γειτονικό, τόν Ἅγιο Χαράλαμπο (Ἔλοβα), τήν εὐθύνη τῆς ἐφαρμογῆς τῶν «Ἐντολῶν» τήν ἀνάλαβε ὁ δάσκαλος.

Γιά τούς Δομιανούς, τά περιστατικά δέν ἐμείνανε στή μνήμη μου τόσο εὐδιάκριτα, πού νά μπορῶ νά βεβαιώσω πῆγα ἤ δέν πῆγα μόνος μου. Κάτι μοῦ ἀναχαλεῖται στό θυμητικό πῶς ἐπῆγα. Ἄλλωστε, λεπτομέρεια ἀσήμαντη! Κι ἄν κάτι πρέπει κι ἐδῶ νά ξαναϋπομνηστεῖ, εἶναι, ὅτι τότε ἐμεῖς, σάν καθοδηγητές τῆς μικρῆς μας ὀργάνωσης, δέ βάζαμε ἑαυτούς καλύτερους, ἀξιότερους ἀπ' τούς συντρόφους στά χωριά. Γιαυτό καί δέ βρίσκαμε πώς χρειαζότανε νά μπερδευόμαστε καί πολύ στά πόδια τους καί στά καθήκοντά τους. Πιστεύαμε στήν ἱκανότητά τους νά λύνουνε τά προβλήματά τους, νά πραγματώνουνε σωστά τή «γραμμή» πού τούς διοχετεύαμε. Καί δέ λαθέψαμε. Ἡ ἀξιοθαύμαστη πρωτοβουλία τους, ὁ ἐνθουσιασμός, τό αἴσθημα εὐθύνης, τό ἀγωνιστικό φιλότιμό τους, τό βάλσιμο σέ ἐνέργεια ὅλων τῶν δυνάμεών τους καί τῶν πηγαίων λαϊκῶν ἀρετῶν καί ἱκανοτήτων τους, φέρανε τούς καρπούς πού ξέρουμε — στήσανε τή Λαϊκή Ἐξουσία τόσο καλά, πού ἐπιβάλανε τήν πανελλήνια καθολίκεψή της, ἤ ὄχι; Σ' αὐτούς χρωστιέται κατά πρῶτο λόγο, σ' αὐτούς τούς πρώτους χτίστες, τό ὡραῖο τῶν ὡραίων τῆς ἐαμικῆς Ἀντίστασης, ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη, τό θεμέλιωμα τοῦ Λαϊκοῦ Κράτους.

Στήν Ἁγία Τριάδα μέ σχετική καθυστέρηση ἐνεργήσαμε. Χωριό τῶν Καραπιπεραίων, πού πολιτευόντανε μέ τό Λαϊκό Κόμμα. Εἴχανε τήν ἐπιρροή τους στό χωριό. Πολύ περισσότερο, πού ὁ Πέτρος Καραπιπέρης διατήραγε καί στεκούμενο μπακάλικο ἐκεῖ, δηλαδή τήν «πειστική» δύναμη τῆς μικροπίστωσης, τοῦ... ἀθάνατου βερεσέ, γιά τό λάδι, τ' ἁλάτι, τόν ἀλατζά καί τό ντρίλι. Ἐξάλλου,

περνώντας πρός τό Γοργοπόταμο ὁ Ζέρβας, φιλοξενήθηκε — ποῦ ἀλλοῦ; — ἕνα βράδυ στό Καραπιπεραίικο κι ἄφησε στό χωριό τό σπόρο τοῦ ἀντιεαμισμοῦ, τοῦ διχασμοῦ, πού καί νά μήν τόν ἔριχνε ὁ ἀρχηγός τοῦ ΕΔΕΣ, πάλι, ἴσως ἀργότερα, θά τόν καλλιεργούσανε οἱ ἴδιοι πού τώρα τόνε δεχτήκανε ἀσμένως. Δύσκολο χωριό. Εἴχαμε κι ἐμεῖς ἐδῶ δυνάμεις, μάλιστα ἀπό παλιά. Ἁγιατριαδίτες, λ.χ. σάν τόν διανοούμενο Πάνο Βασιλείου ἤ δάσκαλοι, πού ὑπηρετήσανε στό χωριό, σάν τόν Πάνο Κολόκα, συντελέσανε στή δημιουργία πρόσφορων παραδόσεων στό χωριό. Ὁ ἀγροτικός διανομέας — ταχυδρόμος — τοῦ χωριοῦ Νίκος Σιώκης ἤτανε γνωστός προπολεμικός κομμουνιστής. Δυστυχῶς γιά μᾶς, νωρίς, τήν ἄνοιξη τοῦ 1942 ἔπεσε σ' ἕνα ἰταλικό μπλόκο στή Λαμία καί τόν ἐχτελέσανε. Κι ὁ τοπινός, τοῦ 1942, δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, πού δέ συγκρατῶ τώρα τ' ὄνομά του, κι ὁ γιατρός Παπαχρήστου κι ἄλλοι παράγοντες τῆς Ἁγίας Τριάδας δέν παραλείψανε τή συνεισφορά τους στήν προσπάθειά μας. Ἐντούτοις ἡ πληθωρική ἐνεργητικότητα τοῦ φοιτητῆ τότε τῆς νομικῆς Θεμιστοκλῆ Καραθάνου ἔδαζε τή σφραγίδα της στά ἑαμικά τῆς Ἁγίας Τριάδας. Καμιά φορά καί σέ ἀρνητικά, τί ὁ καλός μας ἐκεῖνος συνεργάτης ἤτανε κομμάτι «ἔξω ἀριστερά», ὅπως λέγαμε τότε. «Ξεστρεμμάτιζε», ὅπως ἔλεγε ὁ μακαρίτης Καραλίβανος γιά τούς ἐξτρεμιστές, λέξη πού ποτέ δέν μπορέσανε νά ἀφομοιώσουνε ὄχι καί λίγοι ἀντάρτες. Νομίζω πώς πῆγα μόνος μου στήν Ἁγία Τριάδα καί συνεργάστηκα μέ τούς ἐκεῖ συντρόφους μας γιά τήν ὀργάνωση τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Ὅμως, κι ἐδῶ ἡ ἐφαρμογή τῶν «Ἐντολῶν» ἀποτέλεσε ἔργο τῆς ἁγιατριαδίτικης κομματικῆς ὀργάνωσής μας.

Μ' ἐξαίρεση τό Καροπλέσι, σ' ὅλα τ' ἄλλα χωριά τῶν Κτημενίων καί Δολόπων οἱ νέοι Θεσμοί ἐγκαθιδρυθήκανε κι ἀρχίσανε νά λειτουργοῦνε μέσα στό Δεκέμβρη τοῦ 1942. Χαραχτηριστικό ὑπῆρξε ὅτι ὁ λαός τούς δέχτηκε ἐντελῶς φυσιολογικά, σάν νά τούς περίμενε. Ἐξόν ἀπ' τούς συντρόφους μας τοῦ Καροπλεσιοῦ, ἀπό πουθενά ἀλλοῦ δέ σημειώθηκε ἀμφισβήτηση τοῦ κύρους τῶν «Ἐντολῶν».

∴

Ὕστερ' ἀπό τή «μάχη τῆς Χρύσω» στίς 5 Δεκέμβρη, ἕνα τμῆμα τοῦ Ἀρχηγείου Εὐρυτανίας, μ' ἐπικεφαλῆς τόν πολιτικό του Ἐπίτροπο Ἀριστείδη Θηβαῖο, περνώντας τό Μέγδοβα βρέθηκε στίς 6 Δεκέμβρη στίς πλαγιές τοῦ τσιφλικιοῦ Μπέσια, π' ἀνήκει στό χῶρο τῶν Δολόπων. Τήν ἴδια μέρα τό ἀντάμωσε ἐκεῖ ὁ Στέφος Θάνος. Οἱ ἄντρες τοῦ τμήματος διακατεχόντανε ἀπό κάποια ταραχή. Αἰτίες;

α) Ἡ σύγκρουση μέ ἰταλικό τμῆμα τήν προηγούμενη δέν εἶχε ὀργανωθεῖ ὅσο αὐτό ἤτανε μπορετό, ἔγινε μέ περισσότερη ἀπό τήν

ἀναγκαία διασύνη καί δέν πῆρε μέρος στήν ἐνέδρα ὅλη ἡ δύναμη τοῦ τμήματος, ὁπότε, ὅπως πιστεύανε οἱ ἀντάρτες, τό χτύπημα θά ἤτανε περισσότερο αἰσθητό στόν ἐχτρό. Πράγμα πού μποροῦσε νά τόν κάνει νά μήν τολμήσει ν' ἀνέβει ὡς τό χωριό καί νά τό κάψει.

β) Μετά τή σύγκρουση ἐπικράτησε κάποια ἀταξία στή σύμπτυξη. Οἱ ἀντάρτες διαπιστώνανε τώρα ὅτι ἔλειψε καί ἡ πρεπούμενη ψυχραιμία καί ἡ ἀπαιτούμενη στήν περίσταση ὀργάνωση. Τό τμῆμα κόπηκε στά δυό κι ἐτούτη τή στιγμή τό ἕνα ἀγνοοῦσε ποῦ βρίσκεται τό ἄλλο, τί δέν εἶχε ὁριστεῖ σημεῖο σύμπτυξης.

γ) Ἡ ἐντύπωση ἀπό τό κάψιμο ἑνοῦ ὁλόκληρου χωριοῦ ἤτανε συγκλονιστική. Ἀργότερα θά γίνει βέβαια ἐθισμός τό κάψιμο ὄχι χωριοῦ, ἀλλά χωριῶν. Γιά τήν ὥρα ἤτανε τό πρῶτο περιστατικό — στό Κρίκελλο κάψανε μερικά σπίτια μόνο οἱ Ἰταλοί. Ἄλλωστε σ' ἐτοῦτο τό τμῆμα ἤσανε κάμποσοι οἱ Χρυσιῶτες ἀντάρτες. Ὅμως, σ' ὅλους ἐκδηλώθηκε ἕνα ἀπότομο μεγάλωμα αἰσθήματος εὐθύνης, ὅταν εἴδανε τούς καπνούς ἀπ' τήν πυρπόληση. Οἱ ἄντρες τοῦ τμήματος ἀρχίσανε νά ψέγουνε ἑαυτούς γιά ἀνεπαρκή ἀντίσταση, γιά προχειρoοργανωμένη στρατιωτικά σύγκρουση κι ἄκαιρη ὑποχώρηση, γιά ὑπερτίμηση τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἐχτρικοῦ τμήματος, πού εἶχε παγιδευτεῖ στή στενωπό τοῦ Σοϊλά. Καί

δ) Πρώτη φορά ἀντιμετωπιζόντανε ἐκκαθαριστικές τῶν καταχτητῶν στήν Εὐρυτανία καί μάλιστα σέ τέτοια κλίμακα. Εὔλογο τό στοιχεῖο ἀνησυχίας γιά τίς παραπέρα προθέσεις τῶν χιλιάδων Ἰταλῶν πού μπουκάρανε στήν περιοχή. Κατανοητός κι ὁ σκεπτικισμός γιά τό δυνατό καί τήν ἱκανότητα ἐλιγμῶν μέσα σ' ἕναν ἐνδεχόμενο ἀσφυχτικό κλοιό τοῦ ἐχτροῦ.

Ὁ ἀναγνώστης, πού δέν ἔζησε τά γεγονότα, χρωστᾶ ὅλα τά παραπάνω νά τά ἀντιληφτεῖ μέσα σέ μιά πραγματικότητα, πού τά γνωρίσματά της ἤσανε ὁ πάμφτωχος ὁπλισμός τῶν ἀνταρτῶν, ἀπ' τόν ὁποῖο δέ λείπανε κι ἐκεῖνοι οἱ πρόδρομοι τοῦ γκρᾶ πού λεγόντανε μ υ λ ω ν ά δ ε ς, ἡ ἀποκαρδιωτική ἔλλειψη πυρομαχικῶν, ἐνῶ πλεονάζανε ἡ ξυπολησιά, ἡ ψείρα κι ἡ νηστικομάρα. Χρειαζόντανε ἀπίθανα πολύ κουράγιο σ' ἐκείνους τούς ἀνθρώπους γιά νά πιστεύουνε ὅτι θά νικήσουνε τό φασιστικό θηρίο. Ἀκριβῶς αὐτό τό κουράγιο ἤτανε καί τό βασικό γνώρισμα τῆς πραγματικότητας πού λέμε.

Ἐν πάση περιπτώσει, ἔτσι βρῆκε τοῦτο τό τμῆμα ὁ Στέφος Θάνος. Τό ξεκούρνιασε ἀπ' τίς πλαγιές τῆς Μπέσιας. Ἦρθανε στή Νεράιδα, χωριό καί μέ μπομπότα καί μέ μαξούλια. Κι ὁ Στέφος ἀνεξάντλητα αἰσιόδοξος, πάντα μέ τό χαμόγελο, καί μόνο μέ τήν παρουσία του ἀνάμεσα στούς ἀντάρτες, πού οἱ πλειότεροι τόνε γνωρίζανε προσωπικά, τόνε πιστεύανε, ἀνέβασε τά γράδα τοῦ τμήματος.

Ὁ θαυμάσιος Ἀριστείδης, ὁ πολιτικός τοῦ Ἀρχηγείου Εὐρυτανίας κι ἐπικεφαλῆς ἐδῶ τοῦ τμήματος, μόλις π' ἀντάμωσε μέ τό Στέφο στήν Μπέσια, ἴσια στά τσιφλίκια! — «Γιατί δέν ἀπαλλοτριώσατε ἀκόμα τά τσιφλίκια;» — ἐδῶ καράβια πνίγονται, κι ἐσύ, δαρκούλ' μ', ἀρμενίζεις! Ἔμοιαζε ἤ δέν ἔμοιαζε τούτη τή στιγμή ἔτσι τό πράγμα; Ἡ Χρύσω κάπνιζε μέσα στ' αποκαΐδια της, τό αἷμα ἔδαφε τή γῆς κάτω στίς ρεματιές τοῦ Μέγδοδα, ὅπου ὁ καταχτητής ἐχτελοῦσε κόσμο, κι ἐμᾶς ὀργανώσεων κι ἀντάρτικου μᾶς ἔφευγε τό καφάσι μέσα στίς σέ πλήρη ἀνάπτυξη ἐκκαθαριστικές τοῦ ἐχτροῦ. Ὁ Θηδαῖος, δμως, σάν ἄλλος Ἀθανάσιος — «Στύλος γέγονας τῆς Ὀρθοδοξίας»! Παραήτανε, τότε, ὁ δλοημένος ὁ Λουκᾶς «ὀρθόδοξος»!

— Πάνω στό πρόδλημα ἡ ὀργάνωσή μας ἔχει πάρει ἀπόφαση. Γιά τήν ὥρα δέ θά τ' ἀπαλλοτριώσουμε — τοῦ ἀπάντησε ὁ Στέφος μ' ἐκείνη τήν ἠρεμία πού δίνει ἡ δεδαιότητα γιά τήν ὀρθότητα μιᾶς ἄποψης.

Πηδήσανε πρός τά πάνω τά ἀείποτε χαμηλωμένα σά σύγνεφο στήν κορφή τοῦ Παρνασσοῦ φρύδια τοῦ Θηδαίου. Καί τά κάπως μικρά μάτια του μεγαλώσανε ἀπ' τήν ἔκπληξη. Ὡς κι ἐτοῦτος ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος τῆς πραότητας ἀγανάχτησε ἀπ' τήν ἀπόφασή μας γιά τά τσιφλίκια — «πῶς; Θεῦ, Κύριε! Ἀπόφαση ν' ἀποκλείει τήν ἀπαλλοτρίωση;»

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ πολιτικός ἐπίτροπος τοῦ Ἀρχηγείου Εὐρυτανίας καί τό μέλος τῆς Ὑπαχτιδικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΚΚΕ Κτημενίων καί Δολόπων κονταροχτυπηθήκανε μ' ἐπιχειρήματα, κι ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος μείνανε ὀρθοί στά ταμπούρια τους! Τό μόνο ἀποτέλεσμα ἤτανε ἡ ἔκπληξη κι ἀπ' τίς δυό πλευρές, πῶς ἡ μιά δέν καταλάδαινε τήν ὀρθότητα τῆς ἄποψης τῆς ἄλλης!

Μπουχτισμένος, προφανῶς, ὁ Θηδαῖος ἀπ' τήν... ξεροκεφαλιά τοῦ δάσκαλου — δάσκαλος γάρ! — τόν παράτησε στή Νεράιδα καί «πεζός κι ἁρματωμένος», στήν κυριολεξία ἐδῶ, σχεδόν ξιφήρης μοῦ κατάφτασε στίς ἑφτά τοῦ Δεκέμδρη στήν Κορίτσα. Βλοσυρός σά δικαστικός κλητήρας τή στιγμή τῆς ἐκτέλεσης κατάσχεσης καί πλειστηριασμοῦ, στήν ἀρχή ἀρνιότανε καί ν' ἀνεδοῦμε στό σπίτι νά γιοματίσουμε καί νά κουδεντιάσουμε μέ τήν ἄνεσή μας. Ἐπίμενα πώς ἕνα τόσο σοδαρό θέμα δέν κουδεντιάζεται στό «παζάρι», αὐτός δτι «καλλίτερα μπροστά στό λαό», ἐγώ «μπορεῖ νά 'χεις καί δίκιο, Ἀριστείδη, μά πρέπει νά μέ πείσεις, ἄς πᾶμε νά ξαναδοῦμε μέ τήν ἡσυχία μας τά σχετικά κομματικά ντοκουμέντα». Μᾶλλον τοῦτο τό τελευταῖο τόν ἔκαμψε, ἀνεδήκαμε στό σπίτι. Στόν ἴδιον ὀντά, πού λίγες μέρες πρίν πάρθηκε ἡ ἀπόφαση γιά τήν ἄμεση ἀπαλλοτρίωση, ὁ Ἀριστείδης Θηδαῖος, μέ ἀρχιερατική σοδαρότητα — ἄν θές, ἀναγνώστη, καί πεῖσμα ἐξίσου δεσποτικό — ἐπιμένει:

— Τό Ἀρχηγεῖο Εὐρυτανίας ἀποφάσισε τήν ἀπαλλοτρίωση τῶν τσιφλικιῶν...

— Τί φυτρώνει τό Ἀρχηγεῖο ἐκεῖ πού δέν τό σπέρνουν — τόν διέκοψα. Τό πρόβλημα εἶναι τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης....

— Λές τοῦ κεφαλιοῦ μας κάνουμε; Σέ συνεννόηση μέ τόν Μπακόλα ἐνεργοῦμε.

— Νά στό πῶ στά ἴσια: κι ὁ Μπακόλας κι ἐσύ διαπράξατε λάθος μέ τοῦ Κήφου.

Τσιγκλίστηκε ὁ ἐπίτροπος, ὕψωσε τόν τόνο τῆς φωνῆς:

— Δεξιό λάθος κάνεις ἐσύ! Λυπᾶμαι, σύντροφε, νά συναντῶ σ' ἐσένα μιά τέτοια θέση. Ἄγνοια τοῦ ἀλφαβήτου! Ἡ ἀπαλλοτρίωση τῶν τσιφλικιῶν εἶναι ἀπ' τά πρῶτα καί βασικά ἀστικοδημοκρατικά προβλήματα πού καλεῖται νά λύσει ἡ ἐπανάστασή μας.* Ἀπόφαση τῆς Ἕκτης ἔχεις;

— Ἔχω, τό λέει! Κι ἐγώ δέν ὑποστηρίζω τό ἀντίθετο. Ἀλλά τό ποιά στιγμή, νά τό ἐρώτημά μας...

— Ὁ Λένιν ὑπόγραψε τό διάταγμα γιά τή γῆ τήν πρώτη - πρώτη στιγμή τῆς ἐπανάστασης. Ἤ τό ἀγνοεῖς;

— Τό ἐπιχείρημά σου ὀγκόλιθος. Ἐντούτοις, δέ μέ πείθει γιά τό εὔθετο τοῦ χρόνου τή δοσμένη στιγμή. Ἄλλωστε μόλις πρόσφατα πρόσεξα στό Λένιν κι ἐτούτη τή θέση, μιά στιγμή σέ παρακαλῶ.

Σηκώθηκα, πῆρα τό «Ἡ προλεταριακή ἐπανάσταση κι ὁ αποστάτης Καούτσκυ», «δέν μποροῦμε ν' ἀπαλλοτριώσουμε μονομιᾶς ὅλους τούς τσιφλικάδες».

— Ὅμως, ἐγώ δέ στέκουμαι σ' αὐτή τή θέση, συνέχισα, πού μπορεῖς νά μοῦ πεῖς ὅτι τήν παρερμηνεύω, πράγμα πού δέν τ' αποκλείνω. Ἔχω τά δικά μου ἐπιχειρήματα.

Καί τοῦ ἀνάπτυξα τήν ἄποψη τῆς Ὑπαχτιδικῆς μας ἐπιτροπῆς σχετικά μέ τό πρόβλημα. Μέ ἄκουσε μέ θρησκευτική προσοχή, γνώρισμα τοῦ Ἀριστείδη. Δέ μέ διέκοψε οὔτε μιά φορά, μόνο δέ μέ κοίταζε κι ὅλη τήν ὥρα ἔπαιζε στά δάχτυλα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ του μιάν ἀλυσιδίτσα. Σάν τέλειωσα, εἶπε:

— Τά ἐπιχειρήματά σου ἰσχνά! Ἀπό μαρξιστική ἄποψη χωρίς βάση. Καί ἡ ἀπόφασή σας ἄκυρη καί γιά τό λόγο ὅτι ἔρχεται σέ πλήρη ἀντίθεση μέ ἀπόφαση ἀνωτέρου σας ὀργάνου, τῆς Ἀχτιδικῆς, στήν ὁποία εἶστε ὑποχρεωμένη νά πειθαρχήσετε. Συνεπῶς ἄσκοπα ἐδῶ μακρυγοροῦμε!

— Μέ συμπαθᾶς, ἀλλ' ἐμεῖς δέν ξέρουμε καμιά ἀπόφαση τῆς Ἀχτιδικῆς μας ἀναφορικά μέ τά τσιφλίκια. Κάτι παρόμοιο ἀπό

* Κι ὁ Ἀριστείδης, πολύ περισσότερο, δέν ἐξαιρούντανε ἀπό τή γενική τότε πεποίθηση ὅτι πραγματώνουμε καί τήν ἐπανάσταση, πού «πρόβλεπε» ἡ Ἕκτη. (1934).

σένα τ' ἀκούω, δέ μᾶς γνωστοποιήθηκε. Ἐγώ σά γραμματέας κομματικῆς ὀργάνωσης θέλω συγκεκριμένη, εἰ δυνατόν γραφτή, ἀπόφαση, πάνω στήν ὁποία νά ἐκφέρω καί τή γνώμη μου. Ὡς πρός τό Κήφου, πιστεύω ὅτι ἤτανε προσωπική πρωτοβουλία τοῦ Μπακόλα, τό κατ' ἐμέ λαθεμένη καί πού δέ μᾶς ὑποχρεώνει σέ τίποτα. Ἐξόν ἀπ' αὐτό, σέ πληροφορῶ ὅτι τό σύνολο σχεδόν τῶν τσιφλικιῶν τῆς Εὐρυτανίας βρίσκεται στό χῶρο τῆς Ὑπαχτιδικῆς μας. Δέ νομίζεις δικαιολογημένο τό αἴτημά μας γιά μιά ἀπόφαση πάνω στό πρόβλημα τῶν τσιφλικιῶν νά ἔχουμε κι ἐμεῖς τό λόγο; Κανένας δέ μᾶς ρώτησε! Μπήκατε στοῦ Κήφου; Μέ γειά σας, μέ χαρά σας! Ἐμεῖς δέν μπαίνουμε στά τσιφλίκια αὐτή τή στιγμή. Ὅσα ξέρει ὁ νοικοκύρης, δέν τά ξέρει ὁ μουσαφίρης, Ἀριστείδη! Κι ὁ νοικοκύρης ἐδῶ, πού τά τσιφλίκια, εἶναι ἡ Ὑπαχτιδική μας, ἐμεῖς!

Τοῦ κακοφάνηκε τοῦ συνομιλητῆ μου ἀπ' τά τελευταῖα μου λόγια, κατσούφιασε καί τά φρύδια του πέσανε ὡς τό σημεῖο νά μή βλέπεις τά μάτια του κι εἶπε:

—Ἐμεῖς θά τ' ἀπαλλοτριώσουμε! Σήμερα κιόλας! Γιαυτό κι ἦρθα ἐδῶ.

— Κι ἐμεῖς δέ θά σᾶς ἐπιτρέψουμε νά δευτερώσετε ἕνα λάθος — τοῦ ἀπάντησα τό ἴδιο πικαρισμένα.

— Καί πῶς, δέ μοῦ τό λές; Τό Ἀρχηγεῖο Εὐρυτανίας ἀπό συμφώνου μέ τήν Ἀχτιδική ἀποφασίσαμε τήν ἀπαλλοτρίωση. Ἐσεῖς δέν πειθαρχεῖτε, δικό σας ζήτημα. Τό Ἀρχηγεῖο θά ἐκδώσει διαταγή.

— Τό Ἀρχηγεῖο νά κοιτάξει τά προβλήματά του. Τό πρόβλημα τῶν τσιφλικιῶν εἶναι πολιτικό, ἀνάγεται στή δικαιοδοσία τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης. Ἐμεῖς, ἡ ὀργάνωσή μας, δέν παίρνουμε διαταγές ἀπό τό Ἀρχηγεῖο, ἀλλά καθοδήγηση, γραμμή ἀπ' τήν ἀνώτερή μας ὀργάνωση. Ἄν λαθεύουμε, ἄς ἐπέμβει ἡ Ἀχτιδική μέ ἀπόφασή της. Ἐσένα δέ σοῦ πέφτει λόγος, κουκιά μετρημένα, σύντροφε Ἀριστείδη!

— Ἔχεις μιά κόλλα χαρτί; — αὐτή 'τανε ἡ ἀπάντησή του.

Καί χωρίς νά περιμένει τό ναί ἤ τό ὄχι μου, ἅπλωσε τό χέρι, τράβηξε ἀπ' τό δεκάρι πού ἤτανε πάνω στό τραπέζι μιά κόλλα ἀναφορᾶς, ἴσιαξε καλύτερα τήν καρέκλα του πρός τό γραφεῖο, πῆρε τήν πέννα κι ἄρχισε νά γράφει ἀργά καί μ' ἐκεῖνα τά ψιλά τοῦ γραφικοῦ του χαραχτήρα:

ΕΛΑΣ

ΑΡΧΗΓΕΙΟ ΑΝΤΑΡΤΩΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Ἀριθμ...

ΔΙΑΤΑΓΗ

Ἐπειδή καί διά ταῦτα, ἐντελλόμεθα...

Ὅσην ὥρα ἔγραφ' ἐκεῖνος, ἐγώ, σειρά μου, ἔπαιζα στά δάχτυλά

μου τήν άλυσιδούλα του, πού τήν είχε άφήσει πάνω στό γραφείο μου.

Τέλεψε, έβαλε τήν τελεία καί τήν παύλα, έγραψε «Γιά τό 'Αρχηγεΐο 'Ανταρτών Εύρυτανίας ό πολιτικός έπίτροπος», ύπόγραψε κι άπ' τήν ύπογραφή άπό κάτω μέ πυκνά κεφαλαία: ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΘΗΒΑΙΟΣ. "Υστερα τράβηξε άπ' τό πλευρό του μπροστά του μιά δμορφη πέτσινη τσάντα έκστρατείας — ήτανε λάφυρο άπ' τήν προχτεσινή σύγκρουση στή Χρύσω μέ τούς 'Ιταλούς, ώς προχτές άνήκε στόν άμοιρον έκεϊνο 'Ιταλό ύπολοχαγό, πού σκοτώθηκε στήν ένέδρα. Τήν ξεθηλύκωσε ό νέος νοικοκύρης της κι έβαλε ταμπόν καί σφραγίδα. Σφραγίδα στρογγυλή, κανονική, όλοκαίνουργια! "Ανοιξε τήν κασετινούλα, χουχούλησε τό ταμπόν, πάτησε τή σφραγίδα κι ύστερα ίεροτελεστικά τήν άπόθεσε πάνω στό χαρτί, δίπλα στήν ύπογραφή καί τήν πίεσε μέ τά δυό του χέρια βάζοντας τήν παλάμη τ' άριστεροϋ του στή ράχη τοϋ δεξιοϋ του, τήν απόσυρε άπότομα — έγώ έντυπωσιάστηκα άπ' τό άποτύπωμα. Σφραγίδα! Κατακόκκινη! Καί καθαρά, καθαρά όλα τά γράμματα καί οί κύκλοι της. Φαντάζεσαι; 'Αντάρτικο καί τέτοια σφραγίδα! Τή θάμαζα! «Τί άντάρτικο μοϋ λές! Δές σφραγίδα, σφραγιδάρα!» Μοϋ φαινότανε πώς τήν είχαμε κιόλας πάρει τήν έξουσία...

Τό έγγραφο μιάμιση σελίδα κόλλας άναφοράς μέ γράψιμο πυκνό. Δέν είχε τή λιτότητα διαταγής, άλλά τήν περικοκλάδα δικόγραφου γραμμένου στή δημοτική, άπ' όπου, όμως, δέ λείπανε τά άναγκαΐα «διά ταύτα» καί τό «έντελλόμεθα». "Αρχισε νά μοϋ τό διαβάζει σιγανόφωνα, άργά, έπίσημα. Καλογραμμένο έγγραφο, κρίμα πού ήτανε νά πάει στράφι! Τό ψητό του: Τό 'Αρχηγεΐο Εύρυτανίας έντέλλεται τήν άμεση κατάληψη τών τσιφλικιών, καί τήν άπαλλοτρίωση τών άπαλλοτριωτών! Τή δωρεάν διανομή τής καλλιεργήσιμης γής τους στούς άχτήμονες τών άντίστοιχων χωριών. Καθιστά ύπεύθυνα γιά τήν άμεση έκτέλεση τής διαταγής τά Κοινοτικά Συμβούλια τών Κοινοτήτων τών τέως δήμων Κτημενίων καί Δολόπων. 'Υποχρεώνει τούς προέδρους Κοινοτήτων ν' άναφέρουνε στό 'Αρχηγεΐο μέσα σέ εύλογο χρονικό διάστημα τήν πλήρη συμμόρφωση αύστηρών κυρώσεων σέ περίπτωση άπειθείας.

"Ακουγα, άκουσα ώς τό τέλος άμίλητος. Είχε κολλήσει καί τό μάτι μου σ' έκείνη τή σφραγίδα... Σταμάτησε ό 'Αριστείδης, έγώ μυλωνάς πού τό σταμάτημα τών βαρδαριών τόν ξύπνησε, συνήρθα άπ' τό άποθάμαγμα τής σφραγίδας.

— Λοιπόν; — ρώτησα.

— Τί λοιπόν; — άντιρώτησε κι έκεϊνος καί μέ κάποια έκπληξη, πού δέν καταλάβαινα τί μοϋ γινότανε.

— Καί τί θά τά κάνεις όλ' αύτά πού 'γραψες;

— Είναι διαταγή, σύντροφε! Είμαστε στρατός, τό κατάλαβες;

— Δέν κατάλαβα, παρόλ' αὐτά, μέ ποιό δικαίωμα ὁ στρατός, μάλιστα λαϊκός, διατάσσει τό λαό πῶς νά λύσει προβλήματα ἀποκλειστικά τῆς δικῆς του δικαιοδοσίας. Ἐσύ τώρα μέ κατάλαβες;

Ξύνισε ὁ πολιτικός ἐπίτροπος, ἡ ἔκφρασή του σοῦ θύμιζε μπαγιατισμένη ζύμη.

— Θαυμάσια τά 'γραψες, Ἀριστείδη, παραπέρα;

— Θά τή θυροκολλήσω στό Κοινοτικό Κατάστημα.

— Κι ἄν ἐγώ τήν ἀποθυροκολλήσω; Καί σοῦ τό λέω προκαταβολικά, θά τό κάμω!

Θίχτηκε πολύ.

— Θά περάσεις κομματικό δικαστήριο, τό λιγότερο! Σοῦ τό λέω κι ἐγώ προκαταβολικά, μοῦ ἀπάντησε βλοσυρά.

— Νά περάσω, ἄν δέ μέ προλάβεις, τοῦ παρατήρησα κι αἰσθανόμουνα νά χορώνω. Ἔβαλα προσπάθεια, εἶπα μέ προσποιητή ψυχραιμία:

— Σέ παρακαλῶ, ἄκου με, σύντροφε Ἀριστείδη. Αὐτά 'ναι παιδιαρίσματα, μεταξύ κομμουνιστῶν! Καί νά μέ συγχωρεῖς γιά τό βαρύ χαραχτηρισμό. Εἶσαι παλιότερος, ὅπως ἔμαθα, ἀπό μένα σύντροφος καί ξέρεις καλύτερα πῶς ἀντιμετωπίζονται τά προβλήματα.

— Μέ μπούσουλα τά κομματικά ντοκουμέντα.

— Σύμφωνοι! Ἔ, τότε λίγη ὑπομονούλα νά δοῦμε τί θά πεῖ τό Κόμμα πάνω στό θέμα.

— Τό Κόμμα μίλησε. Ἡ ἕκτη εἶναι βασική Ἀπόφαση τοῦ Κόμματος.

— Στό μεταξύ κάτι ἄλλαξε, δέν ἄλλαξε; Ἔχουμε ΕΑΜ, συμμάχους, πλατύτητα. Πρός τί νά σπεύσουμε;

— Ἐγώ θά τήν κοινοποιήσω. Τό λόγο θά τόν ἔχει μετά ὁ λαός, τή θέλει ἤ δέν τή θέλει τήν ἀπαλλοτρίωση;

— Μωρ' Ἀριστείδη! Πρεσβεύεις τό στοιχειακό ἤ πιστεύεις στήν καθοδήγηση τῶν μαζῶν ἀπ' τήν ὀργανωμένη πρωτοπορία τοῦ προλεταριάτου; — τό εἶπα γελώντας.

Γέλασε ἐλαφρά κι ἐκεῖνος. Κι ἐγώ συνέχισα:

— Μήν ἐπιμένεις σέ ἀκρότητες. Ἄν ἐπιμείνεις, νά πᾶμε στόν κόσμο. Νά πεῖς κι ἐσύ, νά πῶ κι ἐγώ. Τόν κέρδισες; Χαλάλι σου! Μά στά τσιφλίκια αὐτή τή στιγμή ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς δέ θά μποῦμε! Οἱ κομματικές μας δυνάμεις εἶναι ὡστόσο ἱκανές νά παρεμποδίσουνε παρόμοιο λάθος. Ἀλλά γιά τό ρεζίλεμά μας μπροστά στόν κόσμο καί γιά τήν ἐντύπωση πού θά σχηματίσει ὅτι μεταξύ μας δέν μποροῦμε νά συμφωνήσουμε, καί θέλουμε καί νά λευτερώσουμε τή χώρα καί νά κυβερνήσουμε, ἔ, τήν εὐθύνη ἀπέναντι στό Κόμμα θά τήν ἔχεις ἀκέραια. Σύμφωνοι;

Ὁ Θηβαῖος ἀπό χαραχτήρα του μετρημένος, στό ἄκρο τυπικός, ὑπερβολικά εὐαίσθητος καί στόν τομέα τῶν εὐθυνῶν ἔναντι τοῦ Κόμ-

ματος, ἔχοντας κι ἐκκρεμότητα, πού ἐγώ φυσικά ἀγνοοῦσα, φαίνεται ζύγιασε τό πράγμα, δίσταξε νά τό τραβήξει ὥς ἐκεῖ πού ἀπείλησε. Σκέφτηκε λίγο, εἶπε, ἄτονα κάπως:

— Θά τήν κοινοποιήσω τή διαταγή σ' ἐσένα καί σέ ἐπιφορτίζω μέ τήν εὐθύνη καί γιά τή γνωστοποίησή της στό λαό καί γιά τήν ἐκτέλεσή της. Σύμφωνοι;

— Σύμφωνοι!

Ἔπιασε ξανά χαρτί λευκό ὁ Ἀριστείδης καί σύνταξε κανονικό ἐπιδοτήριο. Τό ὑπόγραψα. Τό 'βαλε στήν ὅμορφη τσάντα του. Πῆρα κι ἐγώ τή διαταγή καί τήν ἔβαλα στό συρτάρι μου. Ἐκεῖ καί κοιμήθηκε.

Οὔτ' ἐμεῖς οἱ Κτημενιοδόλοπες συμμορφωθήκαμε πρός τή διαταγή, οὔτε τό Ἀρχηγεῖο Ἀνταρτῶν Εὐρυτανίας ἐπανῆρθε στό πρόβλημα. Μήτε κι ὁ Μπακόλας, σά γραμματέας τῆς Ἀχτιδικῆς Ἐπιτροπῆς Εὐρυτανίας ἔβαλε ποτέ στήν Ὑπαχτίδα μας θέμα, ἀπαίτηση γι' ἀπαλλοτρίωση τῶν τσιφλικιῶν τῆς περιοχῆς μας. Γιατί, θά τό δοῦμε στή συνέχεια.

Οἱ ἰδιοχτῆτες τοῦ Κήφου Χριστοδουλιάδες δέ σταυρώσανε τά χέρια. Κι ἄν στή Φουρνᾶ ὁ γέρο - γιατρός περιοριζότανε νά λέει στά καφενεῖα «ὁ Μπέικος δέν ἀπαλλοτριώνει τόν Κοντοπάνο (ἰδιοχτήτη τῆς Κοκκινόβρυσης), ὁ δικός μου βαφτιστικός (ὁ Μπακόλας) ἀπαλλοτριώνει τό νουνό του, ἔ, ἐγώ εἶμαι μέ τό ΕΑΜ Κλειτσοῦ», ὅμως ὁ γιός του Κόκος, δικηγόρος στήν Ἀθήνα, στέλεχος τώρα τῆς ΕΛΔ, συνεπῶς καί τοῦ ΕΑΜ, ἔβαλε τό ζήτημα στήν Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ τελευταίου. Πρέπει νά τούς ἦρθε κεραμίδα στήν κορυφή τοῦ ΕΑΜ. Καί τό γερό κατσάδιασμα τοῦ Μπακόλα ἀπ' τήν ΚΕ τοῦ ΚΚΕ κάθε ἄλλο παρά ἀργοπόρησε. Κι ὁ Καλεσάκης τό φύσαε καί δέν κρύωνε! Καί πῶς νά... ἐξώσει τώρα τούς συχωριανούς του ἀπ' τό χτῆμα; Δέν ἤτανε νά τόν ζηλέψεις στά δυό στενά πού μπῆκε!

∴

Μέ τό ν' ἀποφασίσουμε ἐμεῖς οἱ πέντε τῆς Ὑπαχτιδικῆς τή μή ἀπαλλοτρίωση ἤ μέ τό νά βάλω τή διαταγή τοῦ Ἀριστείδη στό χρονοντούλαπο, δέ σήμαινε ὅτι ἔκλεισε ἤ ἀπαλείφτηκε τό πρόβλημα. Τά τσιφλίκια ὑπήρχανε. Ἡ νόμιμη ἐπιθυμία τῶν ἐνδιαφερομένων χωριῶν γιά ἀπαλλοτρίωσή τους ἔντονη. Ἡ ἀνάγκη γιά μιά ἀναβολή τοῦ μέτρου τῆς τελευταίας ἔκδηλη, τουλάχιστο γιά ὅσους δέν ξεχνούσανε τό «ὅποιος βιάζεται σκοντάφτει». Ἀντίθεση, λοιπόν, ἐδῶ. Ὁ κόμπος της δέν μποροῦσε νά λυθεῖ μονόπλευρα, δηλαδή ἀπό ἕνα μόνο παράγοντα. Γιά νά εἶναι ἡ λύση ἀποδεχτή ἔπρεπε σ' αὐτή νά συμβάλουνε ὅλοι οἱ παράγοντες ἤ, ἔστω, οἱ περισσότεροι. Κι αὐτοί

ήσανε: ὁ φορέας τοῦ αἰτήματος τῆς ἀπαλλοτρίωσης, ὁ κόσμος τῆς περιοχῆς, ὁ λαός τῶν χωριῶν ὅπου τά τσιφλίκια. Ὁ φορέας τῆς ἐπίγνωσης τῆς ἀνάγκης γιά ἀναβολή, ὁ φορέας τῆς εὐθύνης γιά τό κίνημα στήν περιοχή, δηλαδή ἡ ὀργάνωση. Καί τέλος, ὁ φορέας - ἰδιοχτήτης ἤ, τουλάχιστο, ἐνοικιαστής, τῶν τσιφλικιῶν.

Ὅσοναφορᾶ στά τσιφλίκια τοῦ χώρου Κτημενίων καί Δολόπων, ὁ τελευταῖος παράγοντας — κι ὡς ἰδιοχτήτης κι ὡς ἐνοικιαστής — ἀπουσίαζε στό δοσμένο χρόνο.

Ὁ παράγοντας ὀργάνωση ἔκφρασε τήν ἄποψή του γιά τό πρόβλημα. Ἀλλά γιά νά πάρει αὐτή ἡ ἰσχύ τῆς χρειαζότανε ἡ ἀποδοχή της ἀπό τόν παράγοντα λαό, μόνος πού θά εἶχε ἀντίρρηση στήν ἀναβολή τῆς ἱκανοποίησης τοῦ αἰτήματός του.

Εἰπώθηκε κι ἀλλοῦ, ἡ Κοκκινόβρυση ἔκαιγε τούς Κοριτσιῶτες. Γιά τούς ἄλλους Κλειτσιῶτες, «καλά θά 'ταν νά τήν παίρναμε», ἀλλ' ὄχι καί πολλή, ἰδιαίτερη σκασίλα ἄν αὐτό δέ γινότανε τώρα δά, μά «κάποτε».

Κάλεσα σέ συνέλευση τούς Κοριτσιῶτες. Βραδάκι στό κατάστημα τοῦ Βασίλη Παπαστάθη. Ὄχι, βέβαια, νά τούς ἀνακοινώσω ἀπόφαση κομματική, ἀλλά νά «τό κουβεντιάσουμε» γιατί δέν εἶναι ὥρα «νά μποῦμε» στήν Κοκκινόβρυση. Τσινίσανε μέ τό πρῶτο. Ξυνίσανε τά μοῦτρα, λίγο λές!

Γιά νά κατανοήσει πληρέστερα ὁ ἀναγνώστης τήν ἀντίδραση τῶν συχωριανῶν μου, ἀνάγκη νά ψάξουμε τό πρόβλημα ὡς μιάν ἄλληνε ρίζα του — τήν ἀ ν τ ί θ ε σ η ἀνάμεσα στό χωρικό καί τό βλάχο. Παλιά, πολύ παλιά καί δυνατή.

Στή συγκεκριμένη μας περίπτωση — ἀνάλογες κι ὅλες οἱ ἄλλες — στή συνείδηση τοῦ Κοριτσιώτη καί γενικότερα τοῦ Κλειτσιώτη, Κοκκινόβρυση δέ σήμαινε Κοντοπάνος. Ζήτημα, ἄν οἱ πολλοί ξέρανε αὐτό τ' ὄνομα. Κι ἀπ' ὅσους τυχόν τ' ἀκούσανε, ἀμφίβολο ἄν οἱ πλειότεροί τους συγκρατούσανε ὅτι σήμαινε τόν ἰδιοχτήτη τοῦ τσιφλικιοῦ. Οἱ χωρικοί ξέρανε αὐτόν πού βλέπανε, τό βλάχο. Τό βλάχο πού νεμότανε τό τσιφλίκι καί πού τά ζωντανά του, κοπάδια γιδοπρόβατα τόσα, ὅσα στόν ὕπνο του δέν τόλμαε νά δεῖ ὁ Κοριτσιώτης, ἔχοντας καλύτερη βοσκή ἤσανε γερότερα καί γαλαχτερότερα ἀπ' τά δικά του τά «ψοφίμια». Αὐτοί βλέπανε τόν τσέλιγκα Καλέ, τόν ἐνοικιαστή τῆς Κοκκινόβρυσης, ἀλλ' ὄχι καί τούς δόλιους «σμίχτες» τοῦ Καλέ, τό ἐκμεταλλευόμενο τσοπαναριό, τόν φτωχόβλαχο.

Ἡ ἀντίθεση σάν ψυχολογικό φαινόμενο στίς σχέσεις χωρικοῦ καί βλάχου εἶχε, ἀναμφίβολα, τήν οἰκονομική - ὑλική της ὑποδομή. Ὁ χωρικός, πού δέν εἶχε παρά τήν καχεχτική «μανάρα» του καί σέ καμιά περίπτωση περίσσια «λιανά» ζωντανά γιά πούλημα,

πού δέν μποροῦσε νά κάνει μαζούλι ἐμπορεύσιμο, χρηματικό εἰσόδημα δέν ἔδλεπε στό πουγγί του. Ὁ δλάχος, ὅμως, τό εἶχε. Στή φαντασία μάλιστα τοῦ ξενηστικωμένου χωρικοῦ, τό παραεῖχε! Καί τό παραεῖχε κατά τή γνώμη του ὁ πάσα δλάχος! Λαλίστατη γιαυτό ἦτανε καί ἡ πλατιά διαδομένη ἔκφραση: «δλάχος εἶσαι, τυρί κρατᾶς!» — ἔχεις. Τό τυρί, ἡ ἀγωνία — προσφάι τοῦ χωρικοῦ, πού ποτέ δέν μπόραε νά τό ξασφαλίσει γιά τή φαμελιά του ἔστω σέ στοιχειώδη ἐπάρκεια, συμδόλιζε τό κέρας τῆς Ἀμαλθείας. Ὁ χωρικός θεωρεῖ τή γῆ, καί τήν κοινοτική καί τή «δημόσια» καί τήν τσιφλικάδικη, δικαιωματικά δική του — τοῦ δίνεις ἄδικο; Ὁ χωρικός πονάει τόν ἔσχατο σδῶλο της. Ὁ δλάχος δέ σκύδει ποτέ μήτε γιά νά παραμερίσει μιά πέτρα πού κύλησε καί τοῦ ἔφραξε τό μονοπάτι. Νοοτροπία του. Ὁλοζωῆς ἔρχεται στόν ἴδιο τόπο νά ξεκαλοκαιριάσει, ἀλλά ποτέ του δέ θά τόν πλουτίσει μήτε μέ μιάν ἀγριοκορομηλιά! Ἁπλῶς τόν νέμεται. Καί τόν θεωρεῖ πάντα ξένο, ἀλλουνοῦ! Αἰώνιος διαδατάρης, τόν σεργιανάει λιανοσφυρίζοντας ξέγνοιαστα καί τόν δοσκάει. Καί μιά καί φυλάγεται, τό τσιφλίκι εἶναι τό καλύτερο δοσκοτόπι, θρασομανάει τό χορτάρι του. Ὁ χωρικός τό δλέπει, τοῦ καίγεται ἡ καρδιά, πιστεύει πώς τόν καλύτερο τόπο «τόν ἔχ' ὁ δλάχος». Κι ἀπ' τόν κοινοτικό δοσκότοπο τόν καλύτερο πάλι θά τόνε νοικιάσει ὁ δλάχος, τί ἀτός του ἔχει τό πουγγί. Κι «ἔχεις γρόσια στό πουγγί, ἔχεις ψάρια στό δουνί!» Πλερώνει, καί τό κοινοτικό ταμεῖο ἔχει ἀνάγκη ἀπό τοῦτο τό ἔσοδο. Γιά τήν ἀντίληψη τοῦ χωρικοῦ τό μόνο διάφορο πού ἔχει ἡ γῆς ἀπό τό δλάχο εἶναι «τό σκατό του». Καί τοῦ τό κόλλησε, «ὁ σκατόδλαχος».

Ὁ ὀρεινός χωρικός δέ δλέπει, οὔτε κοπιάζει νά τό φανταστεῖ, τό πόσο μοχτεῖ ὁ δλαχοκτηνοτρόφος τό χειμώνα στό γεμάτο λάσπη καί κοπριά μαντρί του νά ξεγεννάει ὅλη νύχτα τίς προδατίνες, νά στρώνει κάθε μέρα μέ δεμάτια ἀπ' ἀλυγαριά τό προδατομάντρι, ν' ἀγωνιᾶ ἴσαμε τό θάνατο σάν πέφτει δαρυχειμωνιά καί δέ δρίσκει κουκούτσι δαμπακόσπορο νά γλυτώσει τά ζωντανά του, τό μόνο διός του, ἤ σάν τοῦ πέσει κλαπάτσα καί δέ δρίσκει πουθενά κάψουλες! Τόν δλέπει μόνο τό Μάη ν' ἀνεδαίνει στό ξεκαλοκαιριό μέ γαλάριο κοπάδι καί τσοῦρμο τ' ἀρνοκάτσικο. Τόν δλέπει μέ τίς τυροτσαντῆλες γιομάτες καί τίς καρδάρες νά μοσχοδολᾶνε ἀπό φρέσκο γάλα. Ἔ, τούτη τήν ἐποχή λένε πώς ὁ δλάχος μισή «καλημέρα» ἀπευθύνει στό χωρικό — «καλ' μέ...» Ὅταν ὁ χωρικός καίγεται πάνω στό θέρο καί πνίγεται στόν ἱδρώ, τόν κουρνιαχτό καί τήν ἄχνη στόν καιρό τοῦ ἀλωνισμοῦ, ὁ δλάχος γκιζεράει ἀπό ραχούλα σέ ραχούλα καί δροσίζεται στήν πάσα δρυσούλα καί ξεροχτενίζεται μέ τό καθρεφτάκι καί τήν τσατσαρούλα του. Καί χοντροκοιμᾶται τό καλοκαίρι, στόν ἴσκιο τοῦ ἐλάτου στό στάλο, μέ τίς ὧρες! Ὁ

χωρικός, ἐντούτοις, ξεχνάει πώς ὁ προβατοβοσκός δέν κοιμᾶται ὅλη νύχτα, μιά καί τή νύχτα βόσκουνε τά πρόβατα. Ὁ χωρικός μας βλέπει τό βλάχο νά κατεβάζει γιά τίς «ἐμποροπανηγύρεις» φορτώματα τούς γκαζοτενεκέδες τά βουτύρατα, ζυγιές - ζυγιές τά τουλουμοτύρια καί τά μαξούλια, πράμα πού σημαίνει παράς! Τόν βλέπει τό φθινόπωρο, τήν ἐποχή πού ὁ χωριάτης εἶναι πάνω στίς φούριες νά σοδέψει προτοῦ πέσει ἡ κακοκαιριά, νά κατεβαίνει γιά τά χειμαδιά μέ ξεγυρισμένο ζωντανό βιό, μέ τίς βαλμιές τ' ἀλογομούλαρα, μέ τίς βλαχοποῦλες ροβαλές καί πλουμπιστές, γεμάτον ὑγεία καί ξαπόστατο. Τώρα πιά ἀπευθύνει ἀκέριο τό χαιρετισμό στό χωριάτη: —«Καλ' μέρα, κουμπάρε». Κι ὁ χωρικός τό παίρνει «βλαχοπονηριά», στέρφο τό κοπάδι, τί χάνει; Σέ καταδέχεται μέ τ' ἀζημίωτο!

Ὁ ρημαγμένος ἀπ' τή χρόνια ἀνέχεια χωρικός δέ βλέπει τόν αὐτάδερφο στήν ἐκμετάλλευση κοπαδιάρη τοῦ τσελιγκάτου, τόν «πατούχα» ἀφοῦ ὁ τελευταῖος δέ γίνεται νά κατέβει στό χωριό, οὔτε γιά νά κοινωνήσει! Στό χωριό κατεβαίνει ὁ τσέλιγκας, ὁ Καλές. Ὁ Σπύρος Καλές ὁ τσέλιγκας, ταυτόχρονα καί τσιφλικάς στή Γκοῦρα τῆς Ὄρθρης. Μέ τ' ἀφράτα δεσποτικά προμαγούλια καί τό ζηλευτό σαλ' βάρι του — τό πάλλευκο γυαλιστερό φαρδύ παντελόνι πού σουφρώνει στή ζώνη κι εἶναι ὑφασμένο ἀπό κάτασπρο μαλλί λόιδο τό λόιδο ξεδιαλεγμένο μέσα ἀπό ἑκατοντάδες ποκάρια.* Μέ τό χιονάτο πουκάμισο, μέ τή μαύρη μακριά ἀρχοντικιά πατατούκα, τό ἴδιο ἀπό τρίχα τήν τρίχα διαλεχτό μαλλί καμωμένη, τύφλα νά 'χει τό κασμήρι! Μέ τήν ἀτλαζένια σκούφια του καί τό μαστορεμένο πάνω της μπρισίμ, μέ τά κόκκινα τελατίνια ξώραφα τσαρούχια καί φούντα τρίχα, μέ τό χοντρόχαντρο — οὔτε γούμενος! — κεχριμπαρένιο κομπολόι στό ἕνα χέρι, τήν πλουμπιστή, στό ἄλλο, γκλίτσα, ὅλο κέρατο καί ξόμπλι, καί τό γκλιτσόξυλο ἀπό σκιστό πελεκητό πορφυρό πουρναρόξυλο. «Βλάχο», αὐτόνε τόν Καλέ ξέρει ὁ κόσμος.

Στίς πέντε τοῦ Ἰούλη, στό πανηγύρι τοῦ Ἁγίου Κυπριανοῦ, πού... «καίγεται κι ὁ πλάτανος» στό γλεντοκόπι τῶν ξενόφερτων προσκυνητῶν, δέ θά κατεβεῖ, μάτια μου, τό τσοπανόπαιδο ἤ ὁ γιδιάρης τοῦ τσελιγκάτου, μά ὁ Κώστας Καλές, ὁ γιός τοῦ τσέλιγκα. Ὀμορφάντρας ἴσαμ' ἐκεῖ πάνω, τό ἴδιο τριζάτος κι ἀεράτος καί στήν πέννα ντυμένος. Παρέα του ἕνα - δυό ἤ καί πλειότερα τσελιγκόπουλα - ξαδέρφια, Καλέδες ὁπωσδήποτε, κι ἀγοράζουνε, στή σούβλα ἀκόμα, ὁλόκληρο ψητό — ὀγδόντα δραχμές, παρακαλῶ, ἡ ὀκά τότε! Ὁ ὁλοχρονῆς ἀδέκαρος χωρικός βλέπει ἀπό μακριά

* Ποκάρι, τό σύνολο τοῦ μαλλιοῦ πού κουρεύεται ἀπό τό ἕνα πρόβατο. Κουρεύεται μέ τόση μαστοριά, πού θαρρεῖς κι ἦτανε κάπα τοῦ ζώου καί τοῦ τήν ἔβγαλες!

τίς ψησταριές, τοῦ σπάζει ἡ κνίτσα τά ρουθούνια, τά σάλια του στάζουνε, ρίχνει πάρθεια λοξή ματιά στό «σκατόβλαχο», μπαίνει στό ξωκκλήσι, ἀνάβει τό κεράκι του στόν Ἅγιο, ἀκούει τό «δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν», ξανακάνει τό σταυρό του καί παίρνει τόν ἀνήφορο γιά τό φτωχόσπιτό του, ὅπου τό πολύ - πολύ νά τόν περιμένει μιά πίτα! Κι ἕνα στά ἑκατό μπορεῖ, μέρα πού εἶναι, νά χαλαλίσει ἡ νοικοκυρά του τήν πιό γέρικη παλιόκοτα!

Κι ὁ βλάχος, μήδε νά τό πεῖς, ὅτι δέν ἔχει νά τοῦ ζηλέψει τοῦ χωριάτη τίποτα. Ὄχι δά! Ὅσο κι ἄν κάνει βιός ἐτοῦτος ὁ πλάνητας, κάτω ἀπό δικό του κεραμίδι δέ θά πλαγιάσει ποτέ του! Μιά ζωή στή «σούρλα», ὅπως τή λέει ὁ ἴδιος τήν κωνική καλύβα του ἀπό καλαμιά ἤ φτέρη, ἀπό πλατανόφυλλο ἤ «μπάτσες» ἐλάτου. Φωτιά, ἀναγκαστικά στό κέντρο τῆς καλύβας, δέν μπορεῖ ν' ἀνάψει ὅσηνε θά τοῦ χρειαζότανε, ἄν δέ θέλει νά τοῦ λαμπαδιάσει τό κονάκι ὡς νά πεῖ «λέλε μου!» Πάνω στό λατσούδι ἤ τό ξεράγκαθο πλαγιάζοντας θά σπείρει τά παιδιά του. Κι ἐκεῖ, ἔτσι, θά τοῦ γεννηθοῦνε. Μά τ' ἀρνοκάτσικα καί τά κουτάβια μαζί θά τοῦ μεγαλώσουνε. Στήν καυκιά καί μέ τό ξυλοχούλιαρο θά τρῶνε.

Τό ψωμοτύρι ἡ βασική τροφή τοῦ τσοπανόβλαχου. Οὔτε κάν κρεμμύδι, νά ἀλλαξοφαΐσει! Ζεστό καί μαγειρεμένο φαΐ, κατά κανόνα δέν ξέρει τί θά πεῖ. Λιμάζει τό ξυνόμηλο καί τ' ἀγριοκορόμηλο. Λαχταράει τήν πατάτα καί τή ρόκα τοῦ καλαμποκιοῦ. Σπάνια τοῦ πάει στά βλαχοκόνακα κανένας χωρικός ἕνα γομαροφόρτι φροῦτα γιά νά πάρει σ' ἀντάλλαγμα λίγο ξυνοτύρι. Τουλάχιστο στά παλιότερα χρόνια, ἔκλεβε φροῦτα, πατάτες, ρόκες. Νύχτα καί μέ κίνδυνο καί γιά τήν ἴδια τή ζωή του. Φυσικά, κατάστρεφε τά φρουτόδεντρα, κόβοντας μέ τό μαχαίρι ὁλόκληρους κλώνους...

Βέβαια, εἶναι «ἐγγεγραμμένος» στά «οἰκεῖα μητρῷα» κάποιας Κοινότητας. Αὐτό, ὅμως, δέν τοῦ ἀλλάζει τήν ψυχολογία ὅτ' εἶναι ὁλοζωῆς ἕνας ξένος! Ἄν τοῦ χρειαστεῖ κάποιο «χαρτί» ἀπ' τήν Κοινότητα, εἶναι σίγουρος πώς ἐκεῖ θά τόν «ἀρμέξουνε». Καί μήπως ψέματα; Ὄχι! Τόν ἀρμέγει ὁ κοινοτοπατέρας, τόν χαρατσώνει ὁ ἀγροφύλακας, τόν τζερεμετίζει ὁ δασοφύλακας. Ἀνεβαίνει τήν ἄνοιξη γιά τά βουνά; — βάλε ἀπ' τή Λειβαδιά ὡς τό Βελούχι, ἀπ' τόν Ἁλμυρό ὡς τ' Ἄγραφα! Πόσος τόπος, πόσα χωριά! Κοπάδια τά γιδοπρόβατα, δέν εἶναι ἕνα - δυό νά τά δέσει μέ καννάβιδι. Δέ θά πηδήσει τό ζαβατάρικο κάποιο φράχτη, δέ θά μπεῖ σέ κῆπο, δέ θά πέσει σέ «ἀπαγορευμένο» μπαΐρι, λόγγο ἤ βακούφικο; Χράπ! — ὁ ἀγροφύλακας, πού τόν πάει καταπόδι. Κι ὁ δασοφύλακας βγαίνει κι αὐτός τώρα στό βιγλάτισμα. Ὁ βλάχος, οὔτε τό διάολο νά δεῖς, οὔτε τό σταυρό σου νά κάνεις! Ἐκεῖ πού θά τούς ἔχει σάν τήν ἀλεπού πίσω ἀπ' τοῦ κριαριοῦ, δίνει προκαταβολικά — «μάκι καί ξεκουμπιστοῦν». Ἀλλιῶς — «ξέρει ὁ βλάχος τ' ἔχει στόν ντρουβά

του» — τί χάνουνε νά τοῦ γραπώσουνε πέντε σφαχτά καί νά τοῦ χαλεύουνε «σύλληπτρα» γιά πενταχόσια! Κι αὐτός, ὁ νομάδας κτηνοτρόφος, πού διάζεται νά φτάσει μιάν ὥρα τό γρηγορότερο τό κοπάδι στό ξεχαλοχαιριό — τό πρόβατο δέν ἀντέχει στόν ἥλιο καί τήν κάψα — ποῦ νά χάσει καιρό, πῶς νά καθυστερήσει τήν πορεία του γιά νά τρέξει νά δρεῖ τό δίκιο του; — κι ἄν γίνεται νά τό δρεῖ! Τήν ἄνοιξη, τούτη τήν προκρούστια κατάσταση τήν ἀντιμετωπίζει — τήν «μπαλώνει», ὅπως λέει — διαθέτοντας τά γάλατα καί τά τυριά τσαντήλας, ἀφοῦ, μάλιστα, δέν ἔχει καί δυνατότητες, ὄντας σέ κίνηση κτηνοτρόφοι καί κοπάδια, γιά γαλακτομίες. Ἀλλά τό φθινόπωρο; Ἡ καρδάρα του ἔχει ξεροσταίσει ἀπό τό Δεκαπενταύγουστο ἀκόμα. Μόνο μέ τό χέρι στό πουγγί μπορεῖ νά περάσει τώρα τίς ἀλλεπάλληλες συμπληγάδες τῶν περιστασιακῶν δερδεναγάδων τῆς «ἀγροτασφάλειας» καί τῆς δασοφυλακῆς... Κάθε ἄλλο, λοιπόν, παρά «λαλώντας τή φλογέρα» ἀνεβοκατεβαίνει στά δουνά ὁ ταλαίπωρος δλάχος μας.

Λένε: «κοντά στό ξερό καίγεται καί τό χλωρό». Τό ἴδιο γίνεται καί στή συνείδηση τοῦ δλάχου. Ἀπό τοῦ εἴδους ἐτούτου τίς δοσοληψίες του μέ τίς παραπάνω «προσωπικότητες» τοῦ χωριοῦ, σχηματίζει, γενικεύοντας, τή γνώμη του γιά τό χωρικό. Ὅτι ὁ τελευταῖος τόν δλέπει, τόν ἀντιμετωπίζει σά τ υ ρ ο τ σ α ν τ ή λ α. Καί μόνο! Ἀγαθή γνώμη δέν μπορεῖ νά διαμορφώσει ὁ δλάχος μήτε γιά τόν παπά! Τόν καλεῖ — μάλιστα τοῦ στέλνει καί μουλάρι γιά καδάλα — στά «κονάκια» γιά νά μεσιτέψει μ' ἁγιασμούς κι εὐχές στό Θεό νά τοῦ φυλάξει τά ζωντανά ἀπό κλαπάτσα καί παρμάρα, ἀπό φαρμακόχορτο καί φιδοδάγκωμα, ἀπό λύκο καί κλέφτη, ἀπό λιγογαλατιά καί στερφοσύνη, κι αὐτός, ὁ παπάς — ὅρα καί Παπακούστελο — τόν πατάει στό λαιμό! Τόσα τυριά, τόσα δουτύρατα! Καί τόσο λάδι καί τόσο κηρί γιά τόν Ἅγιο! Κάνε κι ἀλλιῶς! Ὁ παπάς «εἶν' ἀμπάρ', θέλει νά φάει καί νά πάρ'!» Τοῦ τά κουδαλάει καί στό σπίτι. Καί νά 'ναι νύχτα ἤ σούρουπο, ἀπαίτηση τοῦ ἱερωμένου. Γιά νά μή δεῖ τό χωριό — «μή εἰσενέγγης εἰς πειρασμόν»!

Ἐχτίμηση τρέφει ὁ δλάχος γιά δυό μόνο πρόσωπα ἀπ' τό χωριό. Γιά τό «δάσκαλο» — ἀδιόριστο δάσκαλο ἤ κανέναν ἀπόφοιτο γυμνασίου — πού μιστώνει τό καλοκαίρι γιά νά μάθει στά δλαχόπουλα λίγα κολυδογράμματα — νά δάζουνε τήν τζίφρα τους καί νά ψευτομετρᾶνε τό κοπάδι. Ἐπίσης καί γιά τόν παλιόν ἐκεῖνο ράφτη, πού ἐνδημοῦσε στίς δλαχόστανες, ράδοντας, μέ τό πάσο του, μέ τούς μῆνες, τίς κάπες καί τίς πατατοῦκες τοῦ τσελιγκάτου. Καί ποιός μας δέν ξέρει τό «ἕνα ἦταν, τό 'φαε ὁ ράφτης»; Ἕνα δλο κι δλο ἦταν τ' αὐγό κι αὐτό προσφέρθηκε στήν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα!

Μά ὅ,τι τοῦ κάθεται ἀγκίδα στό μάτι κι ἀναμμένο κάρδουνο στήν ψυχή... Χμ!... Ἐτοῦτος μιά ζωή — τί ζωή! — ξημεροδραδυά-

ζεται στό μαντρί, στρούγκα, στό γρέκι, στό σκάρο — μ' ένα λόγο μεγαλώνει καί πεθαίνει πίσω άπ' τήν ούρά τής προβατίνας. Στή χάση καί στή γιόμιση — μακάρι νάηταν κι έτσι συχνά! — μέ τή συμβία... 'Ενώ ό χωρικός έχει, δσο νά 'ναι, τόν άστρέχα του, πού λένε. Τό σπίτι του. Τό βράδυ ρίχνει κούτσουρα στό τζάκι, κάθεται μέ τή γυναίκα του στό παραγώνι, άπλώνουνε τήν άρίδα τους! "Ας μανιάζει δσο τό νομίζει ό κερατοβοριάς έξω. Γιά τό χωρικό αύτή τήν ώρα «κάλλιο πέντε κάρβουνα, παρά χίλια πρόβατα»! Βέβαια, ξεροκαψαλλίζονται οί άτζες — κι ώς λίγο ή καί πολύ παραπάνω! — τής χωριάτισσας... "Ομως, αύτήν έδά τήν άνθρώπινη στιγμή, έτούτη τή χάρη τού χωρικού, ό βλάχος πώς τό θέλεις νά μήν τήνε ζηλέψει; Τόν τσιγκλίζει κάτω άπό τήν κάπα του έκεί στό γιδομάντρι πού πασχίζει νά τόν πάρει ό ύπνος καί δέν τόν κολλάει! Τού χύνεται άλογόμυγα στά σκέλια, τσιμπούρι στήν άμασχάλη! Καί ή άντίδρασή του; Ώμή! «Κ α ψ ο μ ο ύ ν η» θά τόν πεί τό χωρικό! Ξέρει πώς αύτός ό χαραχτηρισμός χτυπάει δυνατός μπάτσος τόν άντρικό έγωισμό τού όρεινού χωρικού. Βαριά κουβέντα! Γιαυτό έχει καί μαλακότερη ό βλάχος, δταν δέ θέλει νά προσβάλει καίρια. Τόν λέει «καπνιά», δτι τόν τρώει καί τόν στεγνώνει ή κάπνα τού τζακιού!

Βαρυφάνη, πού λές, άναγνώστη μου, στούς Κοριτσιώτες σάν άκούσανε νά τούς συσταίνω ξανά ύπομονή κι άναβολή τής άπαλλοτρίωσης. 'Ελπίζανε, φαίνεται, νά 'χα άλλάξει γνώμη άπό τότε πού πρωτόγινε κουβέντα γιά τήν Κοκκινόβρυση καί τούς άνάκοψα τή φούρια. 'Εντούτοις, άπό άποψη συγκεκριμένου ένδιαφέροντος τή δοσμένη τούτη στιγμή τό πρόβλημα είχε έτσι:

Ή Κοκκινόβρυση δέν είχε χωραφότοπο. Τουλάχιστο άξιο λόγου. Κι άν είχε έδώ — έκεί στά χαμηλώματα «λάκκες» καί φτερούσια, ζαβά ώς έπεφτε τό μέρος κι άλάργα, κανένας δέ θά κίναε γιά τού διαόλου τή μάνα καί νά σκοτωθεί στό κακοτράχαλο γιά ν' άνοίξει πατατοχώραφο στήν Κοκκινόβρυση. Αύτό πολύ περισσότερο τώρα, δπου μοιράσαμε καινούρια χωράφια πού ήσανε πολύ κοντύτερα στό χωριό καί βολικό τό πήγαιν-έλα σ' αύτά. "Ολοι είχανε τή δοσμένη στιγμή τί νά ξεστρεμματίσουνε. Τούς καθαυτό γεωργούς τής Κορίτσας τό τσιφλίκι τούς συγκινούσε σά δυνατότητα έπέχτασης τού βοϊδολίβαδου, συνεχούμενος τόπος ώς τού ήτανε. 'Αλλά ίσαμε τήν άνοιξη καί τό καλοκαίρι, πού χορταριάζει ό τόπος, «έχει ό Θεός!»

Θερινό θαυμάσιο βοσκολίβαδο τό χτήμα, ώς ένα βαθμό καί — «πάρ' όλότελα, καλή κι ή Παναγιώταινα» — ξεχειμαδιό στά χαμηλώματά του, συγκινούσε ή άμεση άπαλλοτρίωση τούς λίγους μικροκτηνοτρόφους τού χωριού, ίδιαίτερα τούς προβατάρηδες. Ύπήρχε, δμως, καί μιά άλλη δψη τού προβλήματος, ή σ υ ν α ι σ θ η μ α τ ι κ ή. 'Εκείνο τό ίσχυρό, άλλά ταλαιπωρημένο «φιλότιμο»

τοῦ χωριοῦ, ἡ «κοινή συνείδηση» ὅτι τοῦ ἀνήκει τό τσιφλίκι.* Θά μποροῦσες νά πεῖς ὅτι ἡ ψυχολογική πλευρά τοῦ ζητήματος αὐτή τή στιγμή δάραινε πλειότερο ἀπ' τίς ἄλλες. Ὁ δλάχος πού νεμότανε τό χτῆμα ἔμπαινε καρφί στό μάτι τοῦ Κοριτσιώτη, γεωργοῦ καί κτηνοτρόφου. Καί ἡ χρόνια, ἡ παραδοσιακή ἀντίθεση πρός τό δλάχο ἐμπόδιζε τό χωρικό, καθόταν πανάδα στά μάτια του, νά δεῖ τό θέμα στήν οὐσία του τσιφλίκι. Πλειότερο τό θεωροῦσε στό σχῆμα δλάχος. Ἀπ' αὐτό κι ἡ τροπή τῆς συζήτησης στή συνέλευση πρός τό δλάχο. Ἡ κατεύθυνση αὐτή ἐμένανε μέ πήγαινε δολικότερα στό στόχο μου ἀναδολή τῆς ἀπαλλοτρίωσης. Καί πιάστηκα ἀκριδῶς ἀπό τό λόγο πού πέταξε ἕνας:

— Ἀμ' ἔτσ' καί δέν ξεδρωμίσ' ὁ τόπος τώρα ἀπ' τό σκατόδλαχο, πότε θά τόν ξεμαγαρίσουμε; Τ' ἅι - Ποτέ;

Τόσο αὐθάδης, ὅσο κι ἀχαΐρευτος. Καί τά λίγα ψωροχωραφάκια πού εἶχε πάρει σάν σώγαμπρος, μπαΐρια τά εἶχε! Κι ἀπό ζωντανά, μήτε κότα! Δέν εἶχε μεταφέρει τά πολιτικά του δικαιώματα στό χωριό. Αὐτό, ὅμως, δέν τόν μπόδαε νά πετάγεται διαρκῶς καί μέ τόση δόση προπέτειας, ὅση εἶχε κι ἔλλειψη σεβασμοῦ πρός μιά σύναξη τοῦ χωριοῦ, καί νά κάνει τόν ἔξυπνο. «Πόρδος ἀπό δρακί» τόν ἀποκάλεσε κάποτε ἕνας γέρος καί τοῦ κόλλησε! Μά δέν τόν διόρθωσε.

— Πάψε, δρέ κνώγαλο (κνώδαλο), νά τσαμπουνᾶς ὅλην ὥρα — τοῦ μπῆκε ἕνας.

— Ποιός σέ ρωτάει γιά ράμματα καί κραίνεις γιά κουδάρια, χαζοπούλι; — τοῦ πέταξε ἄλλος.

Ἐτοῦτος ποῦ νά κάνει πίσω! Σηκώθηκε ὀρθός, νά φαίνεται, τ' ἦτανε καί μπακανιάρης, κι εἶπε: — «Ξέρεις ἀπό τί ἔφκιαξ' ὁ Θεός τό δλάχο καί τόν 'περασπίζεις; Ἀπ' τό σκατό τοῦ χωριάτη τόν ἔφκιαξε, ναί, νά τό μάθεις!»

Ἐγώ ἐκνευρίστηκα ἀπ' τό θρασύ καί θά τόν διαολόστελνα, ἀλλά ἕνας ἄλλος χωριανός φαίδρυνε τήν ἀτμόσφαιρα λέγοντάς του: — «Μωρέεε! Ἔκανε κι ἡ μύγα κῶλο κι ἔχεσε τόν κόσμον ὅλο! Φτού, σκωληκομυρμηγκότρυπα!» Ὅλοι γελάσανε, ὁ λαφρόμυαλος ζάρωσε. Τοῦ εἶπα:

— Ποῦ σέ δρώμισ' ἐσένα ὁ δλάχος καί μιλᾶς ἔτσι; Σοῦ στέρεψε τά κοπάδια; Γιά σοῦ χάλασε τά σπαρτά; Ὁ δλάχος εἶναι γραμμένος** σ' αὐτό τό χωριό, ἤ δέν τό ξέρεις; Κι ἀπό ποῦ ἐλόγου σου τόν διώχνεις; Ἀπ' τήν κοινότητά του; Τό ΕΑΜ, χωριανοί, δέν ἦρθε

* Μεταπολεμικά ἡ Κορίτσα ἐξαγόρασε τήν Κοκκινόδρυση, τό παλιό όνειρο πραγματοποιήθηκε!

** Ἡ παράδοση ἤθελε πώς ὁ Ἅγιος τοῦ χωριοῦ μου, Ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος ἐξ Ἐώας, ἦτανε δλάχος. Κάποτε, λέει, οἱ Τοῦρκοι αἰχμαλωτίσανε τό τσελιγκάτο τῶν Καραΐσκων. Ὁ Ἅγιος σήκωσε τή νύχτα μέσ' ἀπ' τά

νά κάνει τούς νοικοκυραίους διακονιαραίους. Ἀγωνίζεται νά φτιάξει καί τούς γύφτους νοικοκυραίους.

— Μπράβο! Μπράβο! — ἀποκρίθηκε ὁ κόσμος, κατά βάση μικρονοικοκύρηδες καί συντηρητικούληδες, πού δλο καί τούς ἔτρωγε μέσα τους μήνα κι οἱ κομμουνιστές τούς πάρουνε τό φτωχοέχει τους. Χρόνια δά καί χρονάκια δέν τούς γανώνανε τό κεφάλι μέ τούτονε τόν μπαμπούλα;

— Ἐδῶ, χωριανοί, συνέχισα ἐγώ — δέ συναχτήκαμε γιά νά σᾶς πείσω νά μήν πάρουμε τήν Κοκκινόβρυση. Θά τήν πάρουμε, τελεία καί παύλα! Ἐδῶ συναχτήκαμε γιά νά δοῦμε καί νά καταλάβουμε δλοι μας γιατί δέν πρέπει νά μποῦμε ἀκριβῶς αὐτή τή στιγμή.

— Τί μᾶς ἀλχοτάει, βρέ παιδί (τί μᾶς ἐμποδίζει), ἀκούστηκε μιά φωνή, ἤρεμη.

— Τό γενικότερο συμφέρο τοῦ Ἀγώνα, μπάρμπα. Πρίν ἀπ' δλα καί πάν' ἀπ' δλα πρέπει νά λευτερώσουμε τήν πατρίδα — ἤ δχι; Σκληρός ὁ σκλαβωτής μας, σκληρός κι ὁ ἀγώνας. Χρειάζεται νά ἑνωθοῦμε δλοι οἱ Ἕλληνες. Μαζί κι ὁ βλάχος, μαζί κι ὁ τσιφλικάς.

— Οὔου! Σκοτίστηκαν ὁ Κοντοπάνος κι ὁ Μαλαμούλης γιά τόν Ἀγώνα! Τί χάσανε; Τόν παλιότοπο μούιδ' ὁ Ἰταλός, μούιδ' ὁ Γερμανός τόν παίρνουν, ἄι πού στό λέει ὁ γέρος! Καί μέ τό Μεταξά, καί χωρίς τό Μεταξά, αὐτοί στό σβέρκο μας, καί μέ τό Γερμανό στά καπούλια μας, τί τούς χαϊδεύουμ' ἄλλο;

— Οἱ Χριστοδουλιάδες, δμως, εἶναι στό ΕΑΜ, δέν εἶναι; — παρατήρησα στό γέρο πού μέ διέκοψε.

— Ἄλλη παράγραφος! Τό Χριστοδουλαίικο πολιτεύεται, χαζοί 'ναι νά φύγουν ἀπ' τό κοπάδι τους; Γιά νά τούς φάει ὁ λύκος; Ἔχ, μωρέ παιδιά! Γράμματα κατέχετε, ἅμ τί ξεγελιέστε; Καί μέ Κήφου καί χωρίς Κήφου, αὐτοίνοι ἤ στρούγκα π' ἀρμέγουν εἴμαστ' ἐμεῖς. Μέ τό ΕΑΜ ἐμεῖς, μέ τό ΕΑΜ κι αὐτοί! Καί βλέποντας!

Μέ στριμώξανε οἱ ἀλήθειες τοῦ γέρου — καυτή ἐμπειρία ζωῆς.

— Νά ρθῶ στά λόγια σου, μπάρμπα. Πές τήν παίρνουμε τήν Κοκκινόβρυση. Παρακάτω;

— Πές το, ὠρέ, παιδί! Νά τήν πάρουμε! Τί παρακάτω; Δέν ἔχει παρακάτω - ἀναφωνήσανε κάμποσοι.

— Πῶς δέν ἔχει; Καί τά ζωντανά τῶν Καλέδων; — τούς ρώτησα.

χέρια τῶν Τούρκων βλάχους καί κοπάδια καί, κάνοντας τό θάμα του, τούς ξημέρωσε στήν Κορίτσα, λεύτερους! Κι ἴσαμε τίς μέρες μου, πού τσέλιγκας στούς Καραΐσκους ἦτανε ὁ Θύμιος Καραΐσκος, ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἶχε τό κοπάδι του σ' αὐτό τό πλούσιο τσελιγκάτο. Κι ἀπό τά ἔσοδά του ὁ Θύμιος ἔφερνε στήν ἐκκλησιά μας λάδι καί κηρί, ἔδινε χρήματα γιά τήν ἐπισκευή της, ἀλλά ποτέ δέ δέχτηκε νά πεῖ πόσα πρόβατα εἶχε ὁ Ἅγιος!

— Νά πάν κατ' ἀνέμ'!

— Νά τά σφάξει, μάκι καί δέ μᾶς τά 'σφαξ' ἐμᾶς ὁ Μεταξᾶς τά γίδια, πεθάναμε; Ὄχι! Νά πιάσει κι ὁ βλάχος τσαπί, νά ἱδρώσ' ὁ κῶλος του καί μιά βολά!

— Σικλέτι γιά τό βλάχο μή δέν τό βάλουμε!

— Τέτοιες φωνές μέ ζώσανε ὁλοῦθε γύρα μου. Εἶπα:

— Ἔ, ἔ, χωριανοί! Δέν εἶναι νοικοκυρίστικες κουβέντες αὐτές. Δέν εἶναι λύκος ὁ βλάχος, εἶναι ἄνθρωπος, εἶναι ἀπό μᾶς. Ἤ δέν ἦταν βλάχος κι ὁ Ἅγιός μας, ἔ;

— Ναί, μωρέ! Πίν' ἡ κότα νερό, κοιτάει καί τό Θεό! Τήν ἀδικία δέν τήν σχωρνάει ὁ Θεός. Τό βλάχο τόν προστατεύει κι ὁ Ἅγιος κι ἐμεῖς νά τόν ἀφήσουμε μέ τήν γκλίτσα;

— Πού τό πᾶς τό πράμα; — ἀντιβγῆκε σ' αὐτόν πού μίλησε ἔτσι ἕνας ἄλλος.

— Ὅπου τό πάει τό δίκιο ἀπό μοναχό του. Οἱ Καλέδες μιά ζωή στό χωριό μας...

— Θέλεις νά τούς βάλουμε γιά καλά τσιμπούρι στό σβέρκο μας; Νά φέρουμε τό βλάχο μέσα στήν αὐλή μας;

— Κι ἐλόγου σου σάν πῶς τό θέλεις; Νά μπεῖς ἐσύ στά βλαχοκόναχα μέ τό ἔτσι θέλω σου, ὁ βλάχος οὔτε ν' ἀγγαντέψει στήν αὐλή σου! Καί νά μή σέ κάψει ὁ Θεός; Φαταούλας, ἔ;

— Νά τό καλλιάσουμε (ταιριάξουμε) τό πράμα, αὐτό 'ναι τό σωστό — παρέμβηκε τρίτος στό διάλογο.

— Τό σωστό, σωστό! Νά μποῦμε στό τσιφλίκι, μά νά νοιαστοῦμε καί γιά τό βιό τοῦ ἄλλου.

— Καί δέν τό κάνουμ' ἕνα; Θέλεις νά βοσκᾶς τά πρόβατά σου στήν Κοκκινόβρυση; Μπές! Μά νά μπεῖ κι ὁ Καλές στό κοινοτικό. Ὄχι τό 'να παιδί καλό, τ' ἄλλο γαμῶ τή μάνα του...

— Λωλάθηκες καί χαλεύεις σκατοψύχι νά κάνουμε; — τόν ἀποπῆρε ἕνας ἀπ' αὐτούς πού εἶχανε λίγα προβατάκια.

— Εἶδες ποῦ σέ πατάει τό σμπάρι, μπάρμπα; Τί λές, τόν Καλέ δέ θά τόν τζούξει νά σέ δεῖ νά τοῦ χαλᾶς τό λειβάδι; Θά τόν παρατζούξει! Κι ὡς τό φονικό θά φτάσει, πῶς τό νομίζεις;

Ἡ συζήτηση εἶχε στραβώσει ἐξαρχῆς βέβαια. Καί πάν' ἀπ' ὅλα ἐπειδή δέν ἄρεσε τό θέμα πού ἔβαλα — ἀναβολή τῆς ἀπαλλοτρίωσης. Ἐρεθιστήκανε οἱ Κοριτσιῶτες καί δώσανε καί στή συζήτηση ἐριστικό τόνο. Ἐξόν ἀπ' αὐτή τήν αἰτία, κι ὁ ἴδιος ἄφησα πρός αὐτή τήν τροπή, θέλοντας ν' ἀντιληφτῶ τίς βαθύτερες διαθέσεις τους. Νά ξεσπάσουνε. Καί δέν προσπάθησα νά βάλω τή συζήτηση σέ κανάλι. Καί νά πού πάνω στούς διαξιφισμούς τους ἀκούστηκε καί ἡ πιό ὀρθή ἄποψη — «νά τό κάνουμ' ἕνα». Κι ἀκριβῶς σ' αὐτό τό σημεῖο παρέμβηκα ξανά καί μέ φωνή πού σκέπασε τίς ἄλλες κι ἐπέβαλα ἡσυχία:

— Ἀκοῦστε, χωριανοί! Ὅταν λέμε ἀπαλλοτρίωση τῶν τσιφλικιῶν, ἀνάγκη πάσα νά τήν ἐννοοῦμε μέ ταυτόχρονη ἀποκατάσταση τῶν βλάχων πού ζοῦν ἐκεῖ σάν ἐνοικιαστές. Ἄλλη περίπτωση ὁ τσιφλικάς, ἐντελῶς ἄλλη ὁ βλάχος ἐνοικιαστής του. Ἀκόμα καί τό παλιό κράτος προστάτευε τό βλάχο μέ τό ἐνοικιοστάσιο κι ὁ τσιφλικάς δέν μποροῦσε νά τόν πετάξει στό ρέμα ὅποτε ἤθελε. Λέτε νά μή θέλει κι ὁ βλάχος τήν ἀπαλλοτρίωση καί νά γλυτώσει ἀπ' τό χαράτσι τοῦ «λειβαδιάτικου»; Ἡ σωστή λύση εἶναι αὐτή ἀκριβῶς πού εἰπώθηκε ἐδῶ. Θέλουμε τήν Κοκκινόβρυση κοινοτική; Πρέπει νά πάρουμε καί τόν Καλέ στό κοινοτικό, τουλάχιστο ὥς νά τελειώσει ὁ πόλεμος καί τ' αὐριανό κράτος μας τόν ἀποκαταστήσει. Ἄν στέργει σ' αὐτό τό χωριό, συμφωνάει κι ὁ Καλές, τυπικά μέν δέν ἀπαλλοτριώνουμε σήμερα τήν Κοκκινόβρυση, οὐσιαστικά, ὅμως, τήν ἐνσωματώνουμε στό κοινοτικό.

Δέν πρόλαβα νά ρωτήσω «τί λέτε», γιατί ξέσπασε βοή. Ἀρχίσανε νά μιλᾶνε ὅλοι μαζί. Καί δυνατά, ὁ ἕνας νά σκεπάσει τήν κουβέντα τοῦ ἄλλου. Τοῦτοι λέγανε πώς ὁ βλάχος ἄξαπος ὅπως εἶναι δέ θ' ἀφήσει σπαρτό γιά σπαρτό. Οἱ παρέκει, ὅτι τά βλαχοτσοπανόπαιδα τότε εἶναι πού θά καταρημάξουνε τά καρπόδεντρα καί τά κλήματα, τίς παταχοφωλιές καί τά καλαμποχοχώραφα. Ἄλλοι, ὅτι ὅπου περάσει τό χοντρό κοπάδι τοῦ βλάχου «θά γλύψει τόν τόπο», «σπερδούκλι δέ θά βλογάει», «τά χωριανά μύτη δέ θά βαροῦν», καί παρόμοια. Ἕνας - δυό πήγανε νά ποῦνε ὅτι τό παρακάνουμε καί τό παρασκιαζόμαστε, τί μιά ζωή μέ τούς Καλέδες δίπλα μας, στό προσκεφάλι μας καί δέ μᾶς ἐφάγανε οἱ ἄνθρωποι! — ποιός, ὅμως, νά τούς ἄκουγε μέσα σ' ἐκείνη τήν πάνδημη σχεδόν ἀποδοκιμασία τῆς πρότασης;

— Ψυχραιμία! — ξαναφώναξα. Κανένας δέ μᾶς ἔπιασε ἀπ' τό λαιμό. Δέ θέλουμε, δέ γίνεται! Μά νά σᾶς ρωτήσω; ἔχουμε στίς καταστάσεις τῶν κατοίκων Κλειτσοῦ, τούς Καλέδες; Τούς ἔχουμε. Τούς δώσαμε ἄλευρα ἀπ' τίς διανομές; Τούς δώσαμε. Ἀλάτι τούς φυλάξαμε; Μάλιστα! Μοιράσαμε χωράφια, τούς νοικιαστήκαμε; Ὄχι! Ἔπρεπε;

— Οὔτε τά καβούρια πίτα, οὔτε ὁ βλάχος χωριανός! (ἐδῶ χωρικός) — μοῦ εἶπε ἕνας μέ πίκα.

— Δέ δοκίμασες, μήν τό λές — τοῦ ἀπάντησα. Ἐν πάση περιπτώσει δέ θά ρίξουμε στή Μέγδοβα τά πρόβατα τοῦ Καλέ γιατ' εἶναι βλάχος. Καί μιά καί δέν καταλήξαμε πουθενά, τό πρόβλημα μένει ὅπως κι ἦταν. Οὔτ' ἐμεῖς στήν Κοκκινόβρυση, οὔτ' ὁ βλάχος στό κοινοτικό. Καί ματαβλέπουμε!...

Δέ μίλησε κανένας. Σά νά τούς ἔπιασε ὀξείας μορφῆς ἀνορεξιά. Ἡ ἔξαψη ξεθύμανε. Καί μπροστά στό ἐνδεχόμενο νά μπεῖ ὁ βλάχος στό κοινοτικό, κατάκατσε, ξεθύμανε μονομιᾶς καί τό ἄχτι

γιά τό τσιφλίκι. Αὐτό ἦτανε καί τό μόνο ἀποτέλεσμα ἀπό τούτη τή σύναξη. Ὁ στόχος ἀναβολή τῆς ἀπαλλοτρίωσης ἐπιτεύχτηκε ἔ-τσι, ἔμμεσα.

⁂

Τούτη τήν τσιφλικοϊστορία ἄς τή βγάλουμε ὥς τό τέλος πέρα ἐδῶ — σύμφωνοι;

Καί στόν Κλειτσό καί, προπαντός, στά χωριά τῶν Δολόπων, ὅπου βρισκότανε τά πολλά τσιφλίκια, ἡ μή ἀπαλλοτρίωσή τους δέ μᾶς δημιούργησε μέσα στόν κόσμο ἄξια λόγου προβλήματα. Συζητήσεις, παρόμοιες μ' αὐτή στήν Κορίτσα, βέβαια γινήκανε. Οἱ ἄνθρωποι, ὅμως, κατανοήσανε τά αἴτια τῆς ἐμμονῆς μας στήν ἀναβολή. Τή δεχτήκανε. Πιστεύω δέ πώς τή δεχτήκανε γιατί εἴχανε πλήρη τή βεβαιότητα ὅτι ἀργότερα, ἤ, ἔστω, μετά τήν ἀπελευθέρωση, θά γίνει καί ἡ ἀπαλλοτρίωση. Ἄλλωστε ἐπακολούθησε μιά κάποια λήθη τοῦ προβλήματος στό χῶρο τῶν φλεγόντων ἐνδιαφερόντων τοῦ κόσμου. Καί ἐπειδή τό ἴδιο τό πρόβλημα δέν πίεζε καί γιατί ἄλλα, πιό θυελλώδη, πλέον ἄμεσα προβλήματα, τό ἀπωθήσανε. Δέν πίεζε γιατί οἱ μέν μικροκτηνοτρόφοι λαθροβοσκούσανε στά τσιφλίκια σέ μεγαλύτερο τώρα βαθμό ἀπό ὅ,τι στό παρελθόν, οἱ δέ γεωργοί στρέψανε τήν προσοχή τους στό ἀμεσότερο, δηλ. στήν ἀξιοποίηση καί τήν μεγαλύτερη ἀπόδοση τῶν χωραφιῶν πού εἴχανε στήν κατοχή τους. Πολύ περισσότερο πού τά τσιφλίκια ἦσανε βοσκολείβαδα κι ὄχι καλλιεργήσιμες ἐχτάσεις. Ἔτσι ὁ χειμώνας πέρασε δίχως ν' ἀσχοληθοῦμε ἄλλη φορά μέ τό πρόβλημα. Κι ἐξόν ἀπό τούς παραπάνω λόγους, ἦρθε καί ἡ κατηγορηματική καταδίκη τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ καί τῆς ΚΕ τοῦ ΕΑΜ τῆς ἐνέργειας τοῦ Μπακόλα στοῦ Κήφου.

Τήν ἄνοιξη τοῦ 1943 ἀνεβήκανε στήν Κοκκινόβρυση οἱ Καλέδες. Στό χτῆμα, σέ δυό ἤ τρεῖς μεριές στά ριζά, γειτονικές οἰκογένειες, ξοχίτες, κάμανε μικροεκχερσώσεις, περισσότερο ορνιθοσαρλίσματα, καί ρίξανε κριθάρι. Κατά τά ἄλλα, οἱ ἴδιες τοῦτες 4 - 5 φαμελιές, πού τό τσιφλίκι καί τίς αὐλές τους, κυριολεκτικά, ἕνα ρέμα τά χώριζε, λαθροβοσκούσανε τά λίγα γιδάκια τους, ὅπως πάντα. Γιά τή λαθροβόσκηση δέ γινότανε νά παραπονεθεῖ ὁ ἐνοικιαστής τσέλιγκας. Ἀναπόφευχτη ἀπό τήν ἴδια τή γειτνίαση, εἶχε γίνει «νόμιμη». Γιά τά ξεχερσώματα, ὅμως, παραπονέθηκε, πιό πολύ ἀπό ἐνστιχτώδη φόβο γιά τό χειρότερο, νομίζω.

Ἦρθε σπίτι μου ὁ Κώστας Καλές, ὁ τσέλιγκας τῶν Καλέδων. Οἱ φαμελιές μας εἴχανε παλιές σχέσεις, ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἀγώνα τοῦ γέρου μου ν' ἀπαλλοτριωθεῖ ἡ Κοκκινόβρυση. Ἔδειχνε λίγο σκιαγμένος.

—Ὁ «Ἔλας» στόν Ἁλμυρό δέ μᾶς πείραξε...

Τόν ΕΛΑΣ τόν ἔλεγε «ἔλας», μέ βαθιά βλάχικη προφορά. Γιά ΕΑΜ, ἤ δέν τό εἶχε ἀκούσει, ἤ, πονηρούτσικα, ἤθελε νά τ᾽ ἀγνοήσει.

— Καί γιατί νά σᾶς πειράξει; Ἐδῶ ποιός σᾶς πείραξε; — τοῦ παρατήρησα.

— Μᾶς χάλασαν τόν τόπο μέ τό τσαπί. Ποῦ θά τά ζήσουμε τά ἔρμα;

— Μήν τά παραλές, Κώστα. Χάλασμα βάνεις τίς πέντε σποριές σγαρλίσματα; Πέρασα κι εἶδα τόν τόπο, ὁ τυφλοπόντικας μπορούσε νά στόν χαλάσει πλειότερο, μά τό Θεό! Νά πεῖς κι εὐχαριστῶ πού βρῆκες τό λειβάδι ἀπείραχτο.

Δέ μίλησε. Κοίταε μόνο τό πάτωμα καί στά δυό του χέρια ἔφερνε νευρικά γύρες τήν ἀτλαζένια του σκούφα, κρατώντας την ἀπ᾽ τό στεφάνι της. Κι ἐγώ συνέχισα.

— Ἔχω καλό λόγο νά σοῦ πῶ, τσέλιγκα. Ἐμεῖς σᾶς λογαριάζουμε χωριανούς τούς Καλέδες. Μήνα οἱ πλειότεροι ἀπ᾽ τή στάνη σας δέν εἶστε ἐδῶ γραμμένοι; Εἶδες πού δέ σᾶς κόψαμε ἀπ᾽ τ᾽ ἄλευρα, εἶδες πού σᾶς φυλάξαμε ἁλάτι; Ἄν κι ἐσεῖς αἰσθάνεστε ὅτ᾽ εἶστε κι ἀπό τοῦτο τό χωριό μιά στάλα, ἐλᾶτε νά τό κάνουμ᾽ ἕνα. Κι ἡ Κορίτσα στήν Κοκκινόβρυση κι ὁ Καλές στό κοριτσιώτικο, τί λές;

Ξαφνιάστηκε. Σήκωσε τό κεφάλι, χαμογέλασε κι εἶπε:

— Καί βάζει, μωρέ Μπεϊκάκι, τό χωριό τό βλάχο στό κοινοτικό; Τό ρώτησες; Ἄλλο χνῶτο, βλέπεις...

— Ἐσύ τό δέχεσαι; Γιά τό χωριό μή σέ νοιάζει.

— Ἄμ καί δέ θά μᾶς μαδήσουν οἱ ἀγροφυλάκοι;

— Ἄν οἱ κοπαδιάρηδες οἱ δικοί σας δέν εἶναι ἄζαποι, γιατί νά φοβᾶσαι τήν ἀγροφυλακή;

— Δέν τούς ξέρεις! Σέ σταυρώνουν!

— Πάει καλλιά της ἐκείνη ἡ ἀγροφυλακή πού ἤξερες. Ἐδῶ πιά ζακόνι, δέν τ᾽ ἄκουσες; Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση, Λαϊκό Δικαστήριο, Λαϊκή Ἀσφάλεια. Σ᾽ ἀδίκησαν; — θά βρεῖς τό δίκιο σου. Ἀδίκησες; — δέν ξεφεύγεις κι ἄς εἶσαι ὅποιος θέλεις! Ἔ, Κώστα! Καιρός νά πάψετε οἱ βλάχοι νά φοβᾶστε τούς χωριάτες. Κι οἱ χωριάτες νά σᾶς βλέπουν μέ μισό μάτι!

Παθός ὡς ἤτανε πάππου πρός πάππου καί φιλύποπτο ὡς τόν κάνανε τό βλάχο, ἀρκετά δύσκολο τοῦ ἤτανε νά πάρει μιά τέτοια στροφή.

— Καί νά φέρ᾽ τε τά πράτα σας (πρόβατά σας)' στό στρουγκολίθι μας; — ἀντίδρασε.

— Οὔτ᾽ ἐμεῖς στή στρούγκα σου, οὔτ᾽ ἐσεῖς στόν κῆπο μας. Τό-

σος άλλος τόπος, φτάνει καί παραφτάνει νά γυρίζουν καί τά βλάχικα καί τά χωριανά κοπάδια.

Σκέφτηκε πολλή ώρα. Έστριψε καί ξανάστριψε τσιγάρο, έγώ δέν τόν βίασα.

— Τσέλιγκας, τσέλιγκας, είπε, μά νά ρωτήσω καί τούς σμίχτες μου...

— Καί βέβαια νά τούς ρωτήσεις. Κανένας δέ μάς βιάζει. Κι άν καταλήξετε στό ναί, έρχεσαι καί μοῦ τό λές. Νά τό βάλουμε τό πράμα στό χωριό, νά τ' αποφασίσει.

— Τότε, άσ' το, νά ξανάρθω.

Στά μέσα καλοκαιριοῦ ὁ Καλές μοῦ μήνυσε ότι συμφωνάνε μέ τήν πρόταση. Έδώ πρέπει νά σημειωθεῖ πώς αὐτή τήν έποχή τό τσιφλίκι έχει βοσκηθεί. Έτσι, άπ' τή μιά οἱ βλάχοι αναζητάνε συμπληρωματικό βοσκότοπο, άπ' τήν άλλη τό χτῆμα δέν παρουσιάζει ένδιαφέρον γιά τό χωριό σά βοσκολείβαδο. Τόν ίδιονε περίπου καιρό, τέλη Ιούλη — άρχές Αὐγούστου, άφήνεται έλεύτερο στήν προβατοβόσκηση τό συνεχόμενο μέ τήν Κοκκινόβρυση βοϊδολείβαδο τῆς Κορίτσας. Τό βόδι κάνει χοντρό βόσκημα, δέν ξύνει, όπως τό πρόβατο, τόν τόπο. Συνεπῶς γιά τό πρόβατο μένει πάντοτε τό ψιλό χορτάρι κι ιδιαίτερα μέσα στό θάμνο, πού διατηρεῖται χλωρό, άλλά κι άπρόσιτο στή χοντροκεφάλα τοῦ γελαδινοῦ. Κατά κανόνα οἱ Καλέδες νοικιάζανε άπό τήν Κοινότητα καί γιά τούς μῆνες Αὔγουστο - Σεπτέμβρη τά λεγόμενα «περισσεύματα», δηλαδή μιά έχταση άπό τό βοϊδολείβαδο ή σ' άλλη περιφέρεια τοῦ χωριοῦ. Φανερό, ότι άρκετά συμφεροντολογικά άποδεχτήκανε τήν πρότασή μου. Τίποτα στή δοσμένη στιγμή δέ χάνανε. Αντίθετα, κερδίζανε τή βοσκή στό κοινοτικό δωρεάν. Όσο γιά τό μέλλον; — κι ὡς τοῦ χρόνου βλέπουμε! «Εἴτ' ὁ γάιδαρος ψοφάει, εἴτε ὁ βασιλιάς πεθαίνει», κατά τή λαϊκή σχετική έκφραση.

Τό χωριό τώρα βρισκότανε πάνω στό θέρο καί τ' άλώνια. Γενική έξοδος! Οἱ πλειότεροι οὔτε πού έρχότανε γιά ὕπνο — ποιόν ὕπνο στό θέρο; — στά σπίτια τους. Σκέψη γιά συνέλευση δέ γινότανε νά κάνεις, νά συζητήσει τό θέμα. Μά ένα βραδάκι, πού στή μικρή πλατεία τῆς Κορίτσας ήσανε κάτι λίγοι συχωριανοί μου, τούς είπα:

— Ὁ Καλές στέργει κι έμεῖς στήν Κοκκινόβρυση κι αὐτός στό κοινοτικό, τί λέτε;

— Τί χάνει; Άμ κι έμεῖς τί χάνουμε; Άιντε νά τ' ανακατέψουμε τό μαλλί* — μ' άποκρίθηκε κάποιος τους.

— Κι όπως τό 'χουμε, μάκι καί δέν τό βοσκάει τό καλύτερο κοινοτικό ὁ Καλές; Δέ σοῦ λέω, μέ τόν παρά του καί τήν κυρά του

* Άνακατεύω τό μαλλί: έκφραση πού σημαίνει τήν ένοποίηση, τό σμίξιμο, τό κάνω δυό πράγματα ένα, τήν άπάλειψη διακρίσεων ή διαφορῶν.

ὁ ἄνθρωπος! Τό βοσκάει, ὅμως — παρατήρησε ἄλλος.

Οἱ ὑπόλοιποι μήτε πού δώσανε τήν παραμικρή προσοχή. Ἔμειναπαραπάνω κι ἀπό κατάπληχτος μπροστά στήν ἀναπάντεχη ἀδιαφορία τους. Δέν ἦσανε τοῦτ' ἐδῶ οἱ ἴδιοι πού τόν περασμένο Δεκέμβρη βγήκανε ἀπό τά ροῦχα τους καί στό ἄκουσμα μόνο τῆς πρότασης;

Ὡς νά πέσει ἡ φούρια τῆς συγκομιδῆς, νά ξανάρθουνε οἱ ἄνθρωποι στό χωριό καί συγκληθεῖ συνέλευση, κοντά στό νοῦ πώς δέν μποροῦσε νά γίνει τίποτα. Στό μεταξύ ὅλο τόν Αὔγουστο καί λίγο ἀπ' τό Σεπτέμβρη ἐγώ ἔλειψα ἀπ' τό χωριό. Ὅταν ἐπέστρεψα, βρῆκα τή λύση δοσμένη — ἡ Κοκκινόβρυση ἔπαψε νά εἶναι τσιφλίκι ἀπό ἄποψη νομῆς της κι ὁ βλάχος ἔγινε «χωριανός». Οἱ Κοριτσιῶτες κι οἱ Καλέδες συμφωνήσανε τήν ἐνοποίηση.

Παρόμοια λύση δέν πρόβλεπε ἡ σχετική μέ τό πρόβλημα τῶν τσιφλικιῶν ἀπόφαση τῆς Ὑπαχτιδικῆς μας Ἐπιτροπῆς. Ἡ ζωή, ἡ πράξη, οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἄνθρωποι συμπληρώσανε, βελτιώσανε μιάν ἀπόφαση, τήν προσαρμόσανε στά ἀμοιβαῖα συμφέροντα χωρικῶν καί νομάδων κτηνοτρόφων. Ἕνα μικρό δίδαγμα κι αὐτό γιά ὅλους μας, προπαντός γιά ὅσους μας κολλᾶμε στό γράμμα τῶν ἀποφάσεων!

Τί συντέλεσε στήν ἀλλαγή στάσης τοῦ δοσμένου χωρικοῦ μας ἔναντι τοῦ βλάχου, ἀλλά καί τοῦ τελευταίου ἔναντι τοῦ πρώτου; Οἱ συντελεστές εἶναι κάμποσοι. Νά ἐπιχειρήσουμε, ὅμως, τήν ἐπισήμανση τῶν βασικότερων.

— Ἡ ἐποχή τοῦ ΕΑΜ χαραχτηρίζεται γενικά κι ἀπό τό φαινόμενο τῆς ἄμβλυνσης, ἕως τήν ἀπονέκρωση, ἀκόμα καί τήν ἐξαφάνιση, τῶν λογῆς - λογῆς ἀλλοτινῶν ἀντιθέσεων ἀνάμεσα στά διάφορα στρώματα τοῦ λαοῦ. Στήν ἐλεύθερη Ἑλλάδα αὐτό ἐπιτελέστηκε μέ ἐκπληκτικά ταχύ ρυθμό. Ἰδιαίτερα χτυπητό εἶναι τό φαινόμενο ὥς τήν ὥρα πού οἱ Ἐγγλέζοι κι ὁ Ζέρβας — στή δική μας περιοχή συγκεχριμένα — δημιουργοῦνε, ἔστω κι ἀριθμητικά περιορισμένη καί κατά κανόνα λιροδοτούμενη, τήν ἀντίθεση πρός τό ΕΑΜ.

— Ἡ σκλαβιά ἐπιφέρει συγκλονιστική κι ἀπότομη ἰσοπέδωση στά ὑλικά συμφέροντα τῶν λαϊκῶν στρωμάτων, ἀπαλείφοντας ἔτσι σέ μέγιστο βαθμό θεμελιακά αἴτια κατηγορίας ἀντιθέσεων.

— Στήν ἀρένα εἰσορμᾶ τό πανεθνικό, συνεπῶς καί παλλαϊκό, συμφέρον τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης καί δεσπόζει τῶν ἄλλων. Στή σκέψη καί τή λαϊκή καρδιά κυριαρχεῖ κοινός σκοπός, ὁ σκοπός τοῦ ξεσκλαβώματος, ἐθνικοῦ καί κοινωνικοῦ, πρόξενος τοῦ ἀπαράμιλλου ἐκείνου ἀγωνιστικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, πού σημάδεψε τήν ἐποχή σάν ἐποχή μαζικῆς προσφορᾶς, αὐταπάρνησης κι αὐτοθυσίας.

— Ἡ ἀπό κάθε ἔποψη εὐεργετική, ἡ δρῶσα ἐνοποιός παρου-

σία τοῦ ΕΑΜ καί τοῦ ΕΛΑΣ βάζει τή σφραγίδα της καί στήν ἔσχατη καλύβα τοῦ ξωμάχου ἤ τοῦ νομάδα κτηνοτρόφου.

— Τοῦτοι οἱ παράγοντες προκαλοῦνε σέ κλίμακα μαζική ἀνατροπές, ἐπιφέρουνε τομές καί βαθύτερες μεταλλαγές στίς συνειδήσεις, στόν ψυχολογικό κόσμο τῶν ἀνθρώπων, στόν τρόπο τους τοῦ σκέπτεσθαι, στήν πρακτική τῆς ζωῆς καί τή συμβιωτική συμπεριφορά τους.

Στό εὔφορο κλίμα τῶν «εἰδικῶν βαρῶν» ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ζοῦνε καί δροῦνε κι οἱ κάτοικοι τῆς Καρίτσας Κτημενίων καί οἱ βλάχοι τῆς Κοκκινόβρυσης — ἀρχίζουνε νά βλέπονται μεταξύ τους «μ' ἄλλο μάτι», «μέ καλό μάτι».

Μέ τούς παραπάνω γενικούς συντελεστές συνεργούσανε καί κάποιοι «μικροί», ἐξαίφνης οἱ παρακάτω:

— Τά νέα ξεχερσώματα πού συνεπαγότανε ἡ διανομή, γιά χωράφια, τῆς κοινοτικῆς γῆς στόν Κλειστό, παρά τίς πρόνοιες νά μήν πληγοῦνε τά συμφέροντα τῆς βοσκῆς, σημαίνανε ὁπωσδήποτε στένεμα τοῦ βοσκότοπου. Συνεπῶς οἱ κτηνοτρόφοι εἰδικά τῆς Καρίτσας τήν ἐπέκταση τοῦ βοσκότοπου στήν Κοκκινόβρυση ἀρχίζουνε νά τή βλέπουνε ζωτική. Στήν ἀντίληψή τους ὁ βλάχος θά ἔμπαινε σέ «χαλασμένο» πιά γιά τήν προβατοβόσκηση τόσο καί καταχοιματιασμένο, ἐνῶ αὐτοί θά μπαίνανε σέ ἀτόφιο καί φυλαγμένο λειβάδι.

Ὁ βλάχος, βρίσκοντας τήν ἄνοιξη τοῦ 1942 σκαμμένο τόπο στό χτῆμα καί διαπιστώνοντας λαθροβόσκηση σέ μεγαλύτερη ἔχταση ἀπ' τή συνηθισμένη, προφανῶς τρομοκρατήθηκε ὅτι «πάει, χάλασε τό παλιό ζακόνι» καί θά τοῦ μποῦνε τά δυό ποδάρια σ' ἕνα τσαρούχι δίχως τή χρήση καί τοῦ κοινοτικοῦ. Ἐξάλλου, ἔχοντας ὁλοζωῆς σέ ἐγρήγορση τό αἰσθητήριο - δέχτη τῶν ἐπερχόμενων ἐναντίον του κινδύνων καί διογκωμένο μέσα του ἕνα πολυπλόκαμο δέος, πρέπει νά φοβήθηκε στά σοβαρά πώς αὐτή τή φορά τετέλεσται στά τσιφλίκια. Πρέπει βάσιμα νά ὑποθέσουμε ὅτι διεῖδε συμφέρο του νά πατήσει πόδι στό κοινοτικό πρίν τόν πετάξουνε, σάν ξένο, ὁριστικά ἔξω ἀπό τήν Κοκκινόβρυση.

Συμφωνώντας μέ τό χωριό νά μήν πειραχτεῖ τό λειβάδι ἀπ' τήν ὥρα π' ἀρχίζει τό χορτάριασμα τήν ἄνοιξη ὥς τή μέρα πού θ' ἀνέβαινε κι αὐτός ἐκεῖ, ἀσφαλῶς ἔνιωσε πλειότερο σιγουρεμένος ὅτι θά ἐμποδιστοῦνε τά αὐθαίρετα ξεχερσώματα, καθώς ἐπίσης καί ἡ ἐπικίνδυνη διεύρυνση τῆς λαθροβόσκησης. Ἡ προστασία τοῦ βοσκολείβαδου μετατρεπότανε σέ συμφέρο τοῦ χωριοῦ πιά, ἐνῶ ὥς τώρα ἤτανε φροντίδα κάποιου ἰδιωτικοῦ τσιφλικοφύλακα, ἀμφίβολης ἀποτελεσματικότητας καί κατά κανόνα λαθροβοσκοῦ. Τέλος, ὁ βλάχος εἶχε ἐπίγνωση ὅτι τό ἄνθος τῆς βοσκῆς θά τό κόβανε ὁπωσδήποτε τά δικά του πολυάριθμα κοπάδια, πρίν προλάβουνε τά λιγοστά κοπαδάκια τῆς Καρίτσας νά βροῦνε τόπο ἀσάλιωτο!

Ὁ φόβος τοῦ καλλιεργητῆ γιά τήν ἀζαπιά τοῦ 6λάχου, γιά ἐνδεχόμενες νυχτερινές ἐπιδρομές στά χτήματα καί στά δέντρα του, ἤ γιά τό ζωγράφισμα κανενός ἀπ' τά ζωντανά του — «τοῦ φτωχοῦ τ' ἀρνί» παμπάλαιη ἱστορία — ἀμβλύνθηκε, μπορεῖς νά πεῖς ὅτι κι ἐξαλείφτηκε. Τόν Αὔγουστο τοῦ 1943 ὁ χωρικός αὐτοῦ τοῦ χώρου εἶχε πιά ἑδραιωμένη τήν πεποίθηση γιά τήν ἀποτελεσματικότητα τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί τῆς Λαϊκῆς Ἀσφάλειας. Ὅσο γιά τήν ὁποιαδήποτε κλοπή καί τή ζωοκλοπή, εἴχανε κιόλας περάσει στή σφαίρα τοῦ ἀδιανόητου. Ἐξάλλου στό γεωργό ὑπῆρχε ἕνα ἐνδιαφέρον συνδεμένο καί μέ τά κοπάδια τοῦ 6λάχου. Ἦτανε τό ἐνδιαφέρον γιά τήν κοπριά, τό πολυτιμότερο φυσικό λίπασμα, πού σχεδόν σπάνιζε μετά τήν ἐξόντωση τῆς γίδας. Ὄχι σπάνια ὁ γεωργός τώρα τό ἀγόραζε ἀπό τίς στάνες τῶν 6λάχων ἤ τούς σταύλους χωρικῶν κτηνοτρόφων, ἄν δέν ἀναγκαιοῦσε στούς ἴδιους. Καί μιά νύχτα μόνο γκρέκιαζε ἕνα μεγάλο κοπάδι στό χωράφι, ἡ κοπριά πού θά κατάλειπε καί ἡ ἀμμωνία ἀπ' τά οὖρα τῶν ζώων θά ἰσοδυναμοῦσε μ' εὐλογία Θεοῦ. Ὁ χωρικός θά «φίλευε» εὐχαρίστως, συνήθως μέ μιά καλή πίτα ἤ ἕναν τροβά σταφύλια, τόν τσοπανόβλαχο γιά νά κρατήσει μιά νύχτα τό κοπάδι στό χωράφι. Κάθε κτηνοτρόφος θά τό ἔκανε μετά χαρᾶς, ἄν ἐξασφάλιζε τήν πρωτιά στό βόσκημα τοῦ ἀγροῦ ἀμέσως μετά τό θέρισμα ἤ τή συγκομιδή τοῦ καλαμποκιοῦ. Συχνά γινότανε παρόμοιες προφορικές συμφωνίες καλλιεργητῶν καί κτηνοτρόφων.

Ἀποδείχτηκε ὅτι καλά ἔκαμε κι ἀπόρριψε τό φόβο γιά τό 6λάχο ὁ γεωργός. Ἀποχτώντας δικαιώματα στή νομή τῶν κοινοτικῶν βοσκολείβαδων καί χέρσων ἀγρῶν, ὁ 6λάχος ὑπῆρξε ἄκρα προσεχτικός. Προσωπικά οὔτε κάν ἄκουσα περίπτωση πού θά ὁδηγήθηκε 6λάχος στό Λαϊκό Δικαστήριο τοῦ χωριοῦ γιά ἀγροζημία ἤ ἄλλο ἀδίκημα σέ βάρος Κοριτσιώτη. Τό ἴδιο δέν ἔφτασε στό ἑδώλιο καί Κοριτσιώτης γιά ὁποιαδήποτε κολάσιμη ἐνέργειά του ἐναντίον 6λάχου.

Γεγονός: ἀντιθέσεις ὑλικῶν συμφερόντων χωρικοῦ καί 6λάχου στό δοσμένο χρόνο καί χῶρο ἀτροφοῦνε. Ἀνεξάρτητα ἀπό ἀφετηριακά αἴτια, μερικά ἀπ' τά συμφέροντά τους ὄχι ἁπλῶς προσεγγίζουνε, ἀλλά καί παρουσιάζουνε τήν ἀνάγκη τῆς ἀλληλοσυμπλήρωσης.

Στό συνειδησιακό τομέα, ἀπ' τό Δεκέμβρη τοῦ 1942 ὥς τόν Αὔγουστο τοῦ 1943 σημειώνεται χαραχτηριστική ἐξέλιξη. Τό πνεῦμα τοῦ ΕΑΜ κάνει τούς ἀνθρώπους νά 6λέπουνε τόν κόσμο καί τά προβλήματα γενικά ἀπό τή θετική τους ὄψη, ἐποικοδομητικά καί αἰσιόδοξα. Ἡ πίστη γιά τό αὔριο πού ἐμπνέει τό ΕΑΜ ἀποδυνατίζει παλιούς φόβους καί τό συντηρητισμό, κεντρίζει τήν τόλμη. Ἡ ὀργάνωση στό ΕΑΜ καί ἡ ἄσκηση τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας δια-

μορφώνουνε νέες δημόσιες σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, νέα ἀντίληψη κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς τους — ὁ ἀτομικισμός παραχωρεῖ θέσεις, ὀρθότερα ἐκτοπίζεται, ἀπό χαρακτηριστικά τοῦ συνολισμοῦ, ἄς τό ποῦμε ἔτσι. Μέσα σ' αὐτό τό ἀναπλαστικό προτσές πρέπει νά κατανοηθεῖ καί ἡ ἀλλαγή τῆς κατεργασμένης ἀπό αἰῶνες ἀπωθητικῆς δσοναφορᾶ στό βλάχο ψυχολογίας τοῦ χωρικοῦ σέ διάθεση παραδοχῆς τοῦ «σκηνίτη» σάν συγχωριανοῦ.

Ἐπιτρέπεται νά ὑποστεῖ τό ἴδιο προτσές καί γιά τό βλάχο; Ἄν ναί, προφανῶς σέ ἐλαχιστότατο βαθμό. Γιατί ὁ βλάχος ζεῖ ξεκομμένος ἀπ' τόν κόσμο. Ἐντούτοις, καθόλου δέν πρέπει ν' ἀποκλειστεῖ τό ἐξ ἐπαγωγῆς, τό ἐξ ἀνταναχλάσεως ἀποτέλεσμα. Ἐν πάση περιπτώσει, στή συγκεκριμένη τούτη λύση ἔχουμε ἀπό τήν πλευρά τοῦ χωρικοῦ τήν παραχώρηση νά μπεῖ ὁ βλάχος στό κοινοτικό, ἀπ' τήν πλευρά τοῦ βλάχου τό στέρξιμο νά δεῖ τό χωρικό στό γρέκι του. Ἕνα πρῶτο βῆμα, πού μέ τόν καιρό θά προαγότανε τό δίχως ἄλλο.

Χρόνια, ἀπό ἀμνημόνευτα χρόνια ἄλυτο τό διττό·πρόβλημα ἀπαλλοτρίωση κτηνοτροφικῶν τσιφλικιῶν — ἀποκατάσταση σκηνιτῶν κτηνοτρόφων. Ἐδῶ δόθηκε μιά λύση, τοπική, περιορισμένη μέν, ἀλλά δοσμένη ἀπ' τούς ἴδιους τούς ἄμεσα ἐνδιαφερόμενους. Λύση πρακτική, ἀμοιβαία συμφερτική, ἄμεση, ἁπλή, ἀνέξοδη ἀπαλλαγμένη ἀπό γραφειοκρατική διαδικασία. Χρέος μας εἶναι νά τήν καταχωρήσουμε στό ἐνεργητικό τῆς ἑαμοκρατίας καί τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Χωρίς αὐτό τό δεδομένο θά ἤτανε ἁπλῶς ἀνέφικτη. Κι ἄν ἀκόμα ὑποθέσουμε πώς θά τή συλλαβαίνανε καί θά τή θέλανε οἱ ἐνδιαφερόμενοι, ὁ ἄγρυπνος ὀχτάποδας τοῦ παλιοῦ νομικοῦ πλέγματος θά πλοκάμιαζε καί θά ἔπνιγε τήν ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα πραγμάτωσης.

Στό δῆμο Δολόπων, ὅπου καί τά πολλά τσιφλίκια, ἡ λύση πού δόθηκε γιά τήν Κοκκινόβρυση δέν μποροῦσε νά χρησιμέψει γιά παράδειγμα καί μάλιστα τόν Αὔγουστο τοῦ 1943. Ἐπειδή:

Γενικά: — Ἡ συγκεκριμένη — ὅσο καί ὀργίλη — ἀντιμετώπιση ἀπό μέρους τῶν ἡγεσιῶν τοῦ ΚΚΕ καί τοῦ ΕΑΜ τοῦ «ἐπεισοδίου» τῆς κατάληψης τῆς Κήφου εἶχε παγοποιήσει τό πρόβλημα τσιφλίκια. Τήν περίοδο αὐτή τό θέμα ἤτανε βγαλμένο ἀπό κάθε ὀπτικό πεδίο ὀργανώσεων καί συντρόφων — φτάνει πού ζεματίστηκε ὁ Μπακόλας!

— Ἡ κατάσταση πού εἶχε διαμορφωθεῖ στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα — συμφωνία ΕΑΜ — Βρετανικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς — ΕΔΕΣ, συγκρότηση τοῦ Κοινοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου Ἀνταρτῶν κλπ — δέ σήκωνε κανενός εἴδους πειραματισμούς μέ τήν «ἰδιοκτησία».

— Ὁ λαός τῶν ὀρεινῶν διαμερισμάτων εἶχε ἀποδυθεῖ μ' ὅλες του τίς δυνάμεις στήν τιτανική προσπάθεια τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Ἡ προοπτική ἐπικείμενης ἀπελευθέρωσης τόν κρατοῦσε σέ ἔντονη ἐγρήγορση γιά τό πρόβλημα τῶν προβλημάτων — τήν ἐ ξ ο υ σ ί α, τή Λαοκρατία, κατά τήν ἔκφραση τῆς ἐποχῆς. Τά τσιφλίκια ἐκείνη τή στιγμή, ἁπλῶς παρονυχίδα!

Εἰδικά: — Οἱ μεγαλύτερες τσιφλικάδικες ἐκτάσεις στό δῆμο Δολόπων ἀνήκανε σέ ἰδιοχτῆτες πού οἱ ἴδιοι διατηροῦσανε καί μεγάλη νομαδική κτηνοτροφία σ' αὐτά τά θερινά βοσκολείβαδα. Δέν ἤσανε ἁπλῶς ἐνοικιαστές, ὅπως ὁ Καλές στήν Κοκκινόβρυση. Ἔξαφνα: Μπέσια καί Λειβάδια, ἴσον 22.700 στρέμματα, ἰδιοχτήτης ἤ συνιδιοχτήτης ὁ μεγαλοτσέλιγκας Βελέτζας. Πριτζίσι (6.200), Μικροχρύσου Βαγένι καί Λευτοκαρυά, γιά τά ὁποῖα λείπουνε στοιχεῖα, ἰδιοχτήτης ὁ ἄλλος μεγαλοτσέλιγκας, ὁ Μαλαμούλης. Ἤ ὄντας δασότοποι, τά ἐκμεταλλευόντανε οἱ ἰδιοχτῆτες τους, ὅπως τό Κούτσουρο, 10.000 στρέμματα, οἱ ἀδερφοί Μπούμπουλη.

Τσιφλικαδοτσελιγκάδες σάν τό Βελέτζα καί Μαλαμούλη δέν εἴχανε κανένα συμφέρο καί νά κουβεντιάσουνε κάν μιά λύση ἐνοποίησης. Ἄς πάρουμε τό Καροπλέσι μέ τά ἐννιά τσιφλίκια στήν περιοχή του. Ἔχει συνολική ἔχταση 54.560* ἤ 60.900** στρέμματα, ἀπ' τήν ὁποία τά ἕξι μόνο ἀπ' τά τσιφλίκια πιάνουνε 31.500 στρέμματα. Ἐντελῶς διαφορετικό ἤτανε γιά τόν Καλέ, πού «ἔδινε» γιά νομή στά κατά πολύ λιγότερα ἀριθμητικά ἀπό τά δικά του πρόβατα τοῦ χωριοῦ 4.000 στρέμματα τῆς Κοκκινόβρυσης κι ἔμπαινε σέ 63.245*** στρέμματα τῆς συνολικῆς ἔχτασης τοῦ Κλειτσοῦ.

— Ἔτσι τοι οἱ τσιφλικάδες τῶν Δολόπων — μ' ἐξαίρεση τόν Περικλή Μπούμπουλη προπολεμικά — ζήτημα ἄν δεκαετίες ὁλόκληρες ἀνεβήκανε μιά φορά σέ τοῦτα τά χτήματά τους. Καί περισσότερο τώρα ποῦ νά τούς βρεῖς νά τούς προτείνεις μιά τέτοια λύση; Ἀντίθετα, οἱ Καλέδες συγχρωτιζόντανε μιά ζωή, ζοῦσανε γειτόνοι μέ τούς Κλειτσιῶτες, εἴχανε στό χωριό γνωστούς καί φίλους. Αὐτό κάθε ἄλλο παρά λίγο ἤτανε.

Στό δῆμο Δολόπων, λοιπόν, διατηρήθηκε τό παλιό status quo.

Πρόβλημα τσιφλικιῶν δέν ἀνάκυψε μόνο γιά τήν Ὀργάνωση Εὐρυτανίας. Θά ἤτανε ἐντελῶς ἀφύσικο νά μήν εἶχε ἀντιμετωπιστεῖ τό ἴδιο πρόβλημα κι ἀλλοῦ.

Ἀντιγράφω τήν παρακάτω σχετική μαρτυρία:

* Ὑπουργεῖο Γεωργίας: Περί ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομίας τοῦ Νομοῦ Εὐρυτανίας.

** Ἐθν. Στατ. Ὑπηρεσία: Κατανομή τῆς γῆς κατά βασικάς κατηγορίας. Χρήσεως 1962.

*** Ὑπουργεῖο Γεωργίας: ὅ.π.

«Μέ τή σύμπτυξη ἀπό τήν ὕπαιθρο τῶν Ἰταλῶν στίς πόλεις, καί μέ τήν ἀνυπαρξία τοπικῶν ἀρχῶν, γίνονται στόχος τά ἄφθονα μοναστηριακά κτήματα καί τά τσιφλίκια τῆς Θεσσαλίας, πού ἀποτελοῦν πειρασμό γιά μερικούς δυναμικούς παράγοντες· αὐτούς πού εἶχαν συνηθίσει ἀπό προπολεμικά σέ ἁρπαγές καί καταπατήσεις κρατικῆς ἤ ξένης περιουσίας. Οἱ τύποι αὐτοί ἐπιτυγχάνουν νά παρασύρουν καί τούς ἄλλους κατοίκους μέ συνθήματα «νά μοιρασθοῦν στούς φτωχούς τά δακούφικα καί τά τσιφλίκια». Σέ μερικές περιοχές, στελέχη τοῦ ΕΑΜ υἱοθετοῦν τό σύνθημα καί σέ ὡρισμένες περιπτώσεις, ὅπως στό Βερετζί Καλαμπάκας, τό Μουζάκι κι ἀλλοῦ, γίνονται «εἰσβολές» καί καταπατήσεις τέτοιων κτημάτων. Ἄλλα, ὅμως, στελέχη τό ἀποκρούουν αὐτό καί ἐπακολουθοῦν συγκεντρώσεις κατοίκων, ὅπου ἀναπτύσσονται καί οἱ δύο ἀπόψεις. Ἡ μία: «Ἀρκετά χρόνια, λένε ὡρισμένα στελέχη, λίγα ἄτομα ἐκμεταλλεύονται ἀπέραντη γῆ, ἐνῶ δίπλα τους ὑπάρχουν ἀγρότες, πού δέν ἔχουν τόπο οὔτε γιά τάφο. Αὐτό εἶναι ἄδικο καί γι' αὐτό ὁ λαός θέλει τώρα νά γίνη μοίρασμα τῶν τσιφλικιῶν. Καί ἀφοῦ τό θέλει ὁ λαός, πρέπει νά τόν ἀφήσουμε νά τό πραγματοποιήση· νά μήν τόν ἀπογοητεύουμε. Δέν μπορεῖ νά μένουμε στήν οὐρά τῶν γεγονότων».

Ἀπαντοῦν τά ἄλλα στελέχη: «Ἑκατοντάδες εἶναι ἀκόμα στή Θεσσαλία τά δακούφικα καί τά μεγάλα κτήματα, πού πρέπει νά διανεμηθοῦν. Ἄν, ὅμως, ἀρχίσουμε τώρα τή μοιρασιά, θά καταλήξουμε μέ πόλεμο ἐμφύλιο, ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού τά κατέχουν και σ' ἐκείνους πού τά διεκδικοῦν. Καί αὐτό θά ὠφελήση μόνον τούς κατακτητές. Γι' αὐτό ἡ στιγμή δέν εἶναι κατάλληλη νά λύσουμε μιά τέτοια διαφορά. Σήμερα ὅλοι μας πρέπει νά πολεμᾶμε τούς κατακτητές, κι ὅταν τούς διώξουμε τότε νά διεκδικήσουμε τήν ἀπαλλοτρίωση. Ἐκεῖνο, ὅμως, πού μποροῦμε νά ζητήσουμε τώρα, ἀπό τά μοναστήρια καί τούς τσιφλικάδες, εἶναι νά ἐπιτρέψουν σέ φτωχούς ἀγρότες νά σπέρνουν ὅσα χωράφια δέν καλλιεργοῦν οἱ ἴδιοι, ὥστε ὅσο κρατάει ἡ κατοχή καί οἱ φτωχοί νά μήν πεινᾶνε καί ὁ τόπος νά μή μένει ἄσπαρτος».

Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις, ἡ μάζα τῶν ἀγροτῶν ἀναγνωρίζει τήν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεων τοῦ ΕΑΜ. Καί κωφεύει στά ἑλκυστικά συνθήματα πού χρησιμοποιοῦν οἱ ἀδιάφοροι ἅρπαγες, μέ συνέπεια νά διατηρεῖται ἡ ἑνότητα καί νά μένη σεβαστή ἡ ἰδιοκτησία. Οἱ τσιφλικάδες δέχονται καί παραχωροῦν ὄχι μόνο τά χωράφια τους γιά προσωρινή καλλιέργεια, μά σέ ἀρκετές περιπτώσεις δίνουν δωρεάν καί σπόρο, σέ ἀγρότες

πού δέν έχουν. Οί άρπαγες απομονώνονται, κι όσα τυχόν στελέχη επιμένουν σέ λύσεις «τολμηρές», αποξενώνονται. Στίς περιπτώσεις αυτές, αποδεικνύεται καί κάτι άλλο: ό λαός πάντοτε σχεδόν, κατανοεί τό ορθό, όταν μέ τόλμη τό υποστηρίζει ή οργάνωση καί όταν υπάρχει καθοδήγηση σωστή. Αντίθετα, όπου οί οργανώσεις είναι αδύνατες, επικρατούν ακρότητες».*

Παραμερίζοντας τό παραμορφωτικό «μικρονοικοκυρίστικο» πρίσμα, κάτω από τό όποιο ό συγγραφέας τών παραπάνω γραμμών θεωρεί τό πρόβλημα τών τσιφλικιών κι απορρίπτοντας απρεπείς χαρακτηρισμούς, όπως «άρπαγες», «τύποι» κλπ, μάς απομένει ή μαρτυρία πού καταγράφει, κατά τή γνώμη μου σημαντική, άν μάλιστα τήν πάει κανείς σέ βάθος.

Τό πρόβλημα τής απαλλοτρίωσης τών τσιφλικιών είχε προωθηθεί στήν αμεσότητα καί σ' άλλες περιοχές. Κι εκεί συγκρουστήκανε δυό απόψεις, μά καί δυό ενέργειες όσοναφορά στήν άμεση ή όχι αντιμετώπιση τού προβλήματος στή δοσμένη στιγμή — κι όχι στήν πρέπουσα, γενικά, λύση. Όπως, ακριβώς, καί σ' εμάς στήν Ευρυτανία συνέβηκε. Μάς καταγράφει επίσης ό συγγραφέας, άν καί όχι συγκεκριμένα καί επώνυμα, λύσεις, προσωρινές, χρήσης — καλλιέργεια — τσιφλικάδικης γής από ακτήμονες, δίχως απαλλοτρίωση. Κάτι δηλαδή παραπλήσιο, συγγενικό μέ τή λύση πού δόθηκε καί σ' εμάς γιά τήν Κοκκινόβρυση.

⁂

Στά μέσα Γενάρη τού 43 αντάμωσα, γιά πρώτη φορά, μέ τόν Τάσο Λευτεριά. Συναντηθήκαμε στή Νεράιδα (Σπινάσα) Δολόπων. Στόν οντά στό σπίτι τού Περικλή Χαλάτση. Γιά ένα σημείο τής συζήτησής μου μέ τόν Πολιτικό Επίτροπο τού Αρχηγείου Ρούμελης καί «εκπρόσωπο» τής ΚΕ τού ΚΚΕ, όπως μάς μήνυσε τόν ερχομό τού Τάσου στή Ρούμελη ό Μπακόλας, έγινε αναφορά στά προηγούμενα καί θά γίνει εκτενέστερη στή συνέχεια αυτού εδώ τού κεφαλαίου. Εδώ στά αμέσως παρακάτω θ' αποσπάσω απ' τή συζήτηση εκείνη τό μέρος πού αφορά στά τσιφλίκια.

Μέ τήν κρητική προφορά του, πού εγώ δέν άντεξα στόν πειρασμό νά τήν κάνω γούστο, μέ ρώτησε, καί κάπως ξαφνικά, τί δέν ήτανε στόν ειρμό τής κουβέντας μας νά φυτρώσει παρόμοιο ερώτημα:

* Λ.Α. Αρσενίου: «Η Θεσσαλία στήν Αντίσταση», Λάρισα 1966, σελ. 320 - 321.

— Ἔχετε τσιφλίκια στήν περιοχή σας, σύντροφε;

— Καί πολλά. Σχεδόν τά ἐννέα δέκατα τῶν τσιφλικιῶν τῆς Εὐρυτανίας.

— Ναί; Κι ἴντα κάματε μέ δαῦτα;

«Ὁ κόμπος στό χτένι!» — σκέφτηκα. Κι ἄρχισα περιδιαγραμμάτου! Ὅσο γινότανε πιό ξέμακρα. Γι' αὐτούς καί γιά κείνους τούς λόγους «κρίναμε» τοῦτο, «θεωρήσαμε» τ' ἄλλο, «νομίσαμε» ἐκεῖνο, «ἐπειδή» καί «ὅπως», μακρυνάρι αἰτιολογήσεων καί στήν ἀπάντηση δέν ἔλεγα νά σιμώσω. Καί πρόσεχα ἔντονα τίς ἀντιδράσεις του, πῶς τό παίρνει τό... χάπι! Ὁ σύντροφος ἀνέκφραστος, ὑπομονητικός μ' ἄκουε μέ προσοχή πού μ' ἔσκαζε. Τελικά, ὅμως, φαίνεται πώς νόμισε ὅτι δέν κατάλαβα ἤ εἶμαι χοντροκέφαλος, ἐξάντλησε τήν ὑπομονή του, μέ διέκοψε:

— Μπήκατε μέσα, τ' ἀπαλλοτριώσατε;

Πιό πέρα δέν πήγαινε τό κρυφτούλι. Εἴτ' ὁ κόμπος περνάει, εἴτε τό στημόνι κόβεται! Καί δίνω μιά στ' ἀργαλόχτενο, στό διάολο κι ἄς σπάσει!

—Ὄχι, δέν μπήκαμε, σύντροφε... ἡ ὀργάνωσή μας...

Δέν μπόρεσα νά συνεχίσω, τί μ' ἔπιασε ἀπ' τούς ὤμους μέ τά δυό του χέρια καί μέ σωστό ἐνθουσιασμό:

— Μπράβο, σύντροφε! Μπράβο! Δόξα τῷ Θεῷ, βρῆκα δῶ πάνω κι ἕνα σύντροφο πού σκέφτηκε σωστά — μοῦ εἶπε.

Αἰφνιδιάστηκα. Τά 'χασα πιό πολύ ἀπ' ὅ,τι ἄν μέ κατσάδιαζε. Αὐτό τό περίμενα σάν τό πιθανότερο, τοῦτο, μᾶλλον, ὄχι. Καί πρίν συνέρθω, πρίν βρῶ τή γλώσσα μου, ἄκουσα νά συνεχίζει:

— Κι αὐτός ὁ κουζουλός ὁ Μπαχόλας μοῦ πῆρε στό λαιμό του καί τό δίκαιο Ἀριστείδη. Νά τούς δῶ τώρα τά καλά ξεμπερδέματα! Καί μέ τοῦ Κήφου καί μέ τό Κόμμα. Οὔτε ψύλλος στόν κόρφο τους! Μπράβο, μώρ' ἐσύ σύντροφε, μ' ἐνθουσίασες!

Σά μοῦ πέρασε ἡ γλωσσοδεσιά πού μ' ἔπιασε ἀπ' τήν ἔκπληξη — γιατί ὄχι κι ἀπ' τή χαρά; — διηγήθηκα, μέ κέφι, στόν Τάσο τά τῆς διαταγῆς τοῦ Ἀριστείδη καί τῆς ἀπειλῆς του νά μέ περάσει κομματικό δικαστήριο. Ὁ Λευτεριάς δέν κρατήθηκε νά μή γελάσει, τί δέν εἶχε τόν Ἀριστείδη ἱκανό γιά ἀπειλές. Κι ὕστερα, ἐντελῶς σοβαρά, μέ ρώτησε:

— Καί τή διαταγή; Τήν κοινοποίησες;

— Στά χαρτιά τοῦ συρταριοῦ μου.

— Τυχερός! Τόν ἔσωσες ἀπό χειρότερα. Σκέψου νά δευτέρωνε τό λάθος τῆς Μαυρομάτας μέ τήν ὑπογραφή του. Θά τόν ἔστελναν νά καλογερέψει!

Μέ τό «λάθος τῆς Μαυρομάτας» δέν ξανασυσχετίστηκε τ' ὄνομα τοῦ Ἀριστείδη. Ἤ γιατί δέν τόν εἶχανε «φακελλώσει» ἔγκαιρα καί ξεχάστηκε, ἤ δέν τούς χρειαζότανε, «τρωτός», ἄλλωστε, ἀπ' τή

«δήλωση». Δέν έγινε τό ΐδιο καί μέ τόν Μπακόλα. Στήν 'Αθήνα, στόν 'Ιωαννίδη, έκείνου τό όνομα έφτασε. Τοΰ πέμψανε ένα γερό κι άγριο κατσάδιασμα, σάν πρώτη δόση! Καί τοΰ κρεμάσανε τό «λάθος» κομματική δαμόκλειο σπάθα έφ' όρου ζωής. Παλιανθρωπίστικη ταχτική, πού ώς τίς μέρες μας χρησιμοποιεΐται σάν «πολιτική στελεχών». Κάνεις, πάνω στή δράση, μέσα στόν άγώνα, ένα λάθος; — πραγματικό, ύποθετικό, «έκθεσιακό», άδιάφορο! Σοΰ τό περνάει ή καθοδήγηση στό «φάκελλό» σου καί τό παγώνει. Σκόπιμα δέν ένδιαφέρεται νά τό ξεδιαλύνει. Δέ θά σέ καλέσει νά πεΐς κι έσύ τά έπιχειρήματά σου, νά δώσεις έξηγήσεις. Νά φωτιστεΐ τό θέμα, τέλος νά παρθεΐ μιά άπόφαση, νά κλείσει τό ζήτημα. "Οχι! Χρειάζεται νά μήν ξεχνάς τήν «έκκρεμότητα». Χρειάζεται νά θυμάσαι, ότι ή κομματική σου ύπόληψη — καί ύπόσταση — είναι φακελλωμένη κι έξαρτάται άπ' τό φακελλοφύλακα, άπ' τόν «ήγετικό πυρήνα» πού άνά πάσα στιγμή μπορεΐ νά σέ βγάλει καί νά σέ καταγγείλει «Μιζέρια»! Κι άπό καιρό σέ καιρό, μήνα καί μέσα στήν άφοσίωσή σου στήν πάλη καί στό στρόβιλο τών προβλημάτων τό ξέχασες, σοΰ θυμίζει «κι έκεΐνο, ξέρεις, τό λάθος σου, πού δέν τό ξεκαθαρίσαμε άκόμα». Δηλαδή «σέ κρατάω», συντροφάκι!» "Η, «χόρευε όπως σοΰ λαλοΰν, άλλιώς... σέ χορεύω έγώ στό ταφί!».

Καί τόνε χορέψανε τό Δημήτρη Μπακόλα! Έκεΐνος δέν παράλειπε προσπάθειες γιά νά ξεκαθαριστεΐ ή έκκρεμότητα σέ βάρος του. "Εκαμε λάθος; Νά τοΰ έπιμεριστεΐ ή εύθύνη του καί νά τοΰ έπιβληθεΐ μιά κύρωση, μάλιστα! "Οχι διαρκώς τή θηλειά στό λαιμό. Σέ κάθε εύκαιρία πού τοΰ δινόταν ζητοΰσε άπό τό Πολιτικό Γραφεΐο τοΰ ΚΚΕ νά τόν καλέσουνε, νά συζητήσουνε καί νά κλείσουνε τό θέμα τοΰ Κήφου, καθώς καί τό άλλο τών έκθέσεών του τοΰ 1942 γιά τή συμπεριφορά τοΰ Βελουχιώτη. Γιατί κι έτοΰτο τό τελευταΐο τοΰ τό εΐχανε μετατρέψει σέ ψόγο έναντίον του. 'Αντί, όμως, γιά μιάν άξια ΠΓ άπάντηση σέ αΐτημα στελέχους τοΰ κόμματος, ό Γιάννης 'Ιωαννίδης, έκεΐνος ό άπαράδεχτος γιά τό ΚΚΕ όργανωτικός του κατσαπρόκος, τοΰ «έσειε τόν δάκτυλο» κάθε φορά πού τύχαινε νά συναντηθοΰνε:

—"Εχουμε κι έκεΐνες τίς έκκρεμότητες μαζί σου. Θά σέ φωνάξουμε στήν έδρα...

"Εδρα τοΰ ΠΓ τοΰ ΚΚΕ τό χειμώνα 1943 - 1944 κι ώς τόν Αΰγουστο 44 ήτανε τό χωριό Στένωμα, κοντά στό Καρπενήσι. 'Ο Μπακόλας βρέθηκε στό διάστημα αύτό όχι καί λίγες φορές στό Στένωμα. "Ηθελε πολύ τό ξεκαθάρισμα, δέν τό ήθελε, όμως, ό 'Ιωαννίδης, πού δέν παράλειπε νά σπερμολογεΐ: — «'Η Εύρυτανία έχει μερικούς λογαριασμούς άνοιχτούς μέ τό Πολιτικό Γραφεΐο, μιά μέρα πρέπει νά τούς ξεκαθαρίσουμε».

Τήν άθλια τούτη ίστορία τήν ξέρω άπ' τόν ΐδιον τόν Μπακόλα.

Πονοῦσε, ὅταν ἀναφερότανε σ' αὐτή, μόνο πού δέν ἔκλαιγε ἀπ' τό κακό του! Τελικά ὁ ταξικός ἐχτρός τόν σκότωσε, μά οἱ σύντροφοί του τοῦ ΠΓ δέ συγκατατεθήκανε νά τόν ξεφακελλώσουνε πρίν χαθεῖ.

∴

Λοιπόν, ἡ πρώτη δίκη στό Λαϊκό Δικαστήριο! Ἄσκημη, μά ἡ π ρ ώ τ η. Τήν ἑπόμενη, μπορεῖ καί τή μεθεπόμενη Κυριακή ὕστερα ἀπ' τήν «κοινοποίηση» τῶν «Ἐντολῶν» στόν Κλειστό καί τή συγκρότηση τῶν ὀργάνων, πού οἱ τελευταῖες προβλέπανε.

Μηνυτής ὁ γερο - Χαράλαμπος Τσαμασιώτης, ἀπό τήν Κορίτσα. Καλοστεκούμενος νοικοκύρης κάποτε πού κρατοῦσε καί μαγαζί μπακαλικῆς στό χωριό. Τόνε φαλιρήσανε τά βερεσέδια, κυριολεχτικά! Καί καλλιεργητής μερακλής, ἄλλο τόσο καί χωρατατζής. Εἶχε τήν ὑπόληψή του στό χωριό, «ἴσιος ἄνθρωπος» σοῦ λέγανε, συχνά τόνε προτιμούσανε «'χτιμητή» γι' ἀγροζημιές οἱ συχωριανοί του. Καρτερικός κι ἀνεχτικός, ἄνθρωπο δέν ἔστειλε ἀπ' τούς χρεοφειλέτες του στόν Εἰρηνοδίκη. Κι ὁ κόσμος μᾶλλον ἀπόρησε τώρα, μαθαίνοντας τόν μπάρμπα - Χαράλαμπο μηνυτή.

Ἐγκαλούμενος ὁ Κώστας Θεοδωράκης ὁ «παπάς», ἐπίσης ἀπ' τήν Κορίτσα. Τό παρατσούκλι τοῦ 'μεινε ἀπό τότε πού 'θελε νά γίνει παπάς στή συνοικία μας. Ἡ θέση χήρευε, ὁ Κώστας ἄφησε γένια καί μαλλιά, ἔπιανε, ὅταν ἐρχότανε νά λειτουργήσει ξενόπαπας, τό στασίδι τοῦ ἀριστεροῦ ψάλτη, φαλτσοψιουρμούριζε. Στίς σχετικές ἐκλογές οἱ ἐνορίτες τόν καταψηφίσανε, ὁ Κώστας τό πῆρε κατάκαρδα, πῆρε τή φαμελιά του κι ἔφυγε γιά τή Μπουκοβίτσα, τοποθεσία μιά, μιάμιση ὥρα ποδαρόδρομο στά βορεινά τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ 'χε ἕνα καλό πατρικό χτῆμα. Μεγαλούτσικο, ποτιστικό, μέ καρυδιές καί μηλιές στίς ἄκρες κι ἕνα σπιτάκι λιθόχτιστο. Ὁ τόπος πολλή ὀμορφιά, μαγεία! Μιά καί δέν ἔγινε παπάς ὁ Κώστας, τό πῆρε ἀπόφαση νά γίνει καλός ζευγάς. Συνάμα καί προβατάρης. Τόν πῆρε κι ἡ φαμελιά «ἀπ' τά μάτια», ὅπως λένε. Ἔφκιαξε κάτι γιδοπροβατάκια γκομάχαε καί πάνω στή γῆ, πάλευε γιά στοιχειώδη πόρεψη. Ἀπό Λαμπρή σέ Λαμπρή φαινότανε στό χωριό, κόντευε νά ξεχαστεῖ καί τ' ὄνομά του!

Ἡ ὑπόθεση: Ἐνάγων κι ἐναγόμενος γειτονεύανε σέ χωράφια τους στή θέση Πλατανόρεμα, γνωστή σάν πατατότοπος. Ὁ πρῶτος εἶχ' ἀφήσει ἀπό χρόνια χέρσο ἕνα μικρό κομμάτι, μιάν ἄκρη ἀπ' τό χωράφι του. Ὁ δεύτερος μπῆκε, ξεχέρσωσε κι ἔσπειρε τόν τόπο τοῦ γείτονα. Βέβαια, τόν ἔλεγε δικό του. Κτηματολόγια ποτέ δέν ὑπήρχανε ἐκεῖ πάνω. Τά ὅρια τῶν χωραφιῶν μπορεῖ νά εἶναι καί μιά νοητή γραμμή ἀνάμεσα σέ κάποιο δέντρο καί μιά πέτρα. Τό

δέντρο μπορεῖ νά κοπεῖ, ἡ πέτρα νά μετατοπιστεῖ. Ἐντούτοις, στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων κι ἀπό πατέρα σέ γιό, τά ὅρια μένουνε ἀμετάθετα, «εὐχρινή».

Ὁ Τσιαμασιώτης προσπάθησε μέ τό καλό νά κάνει τό γείτονα νά βγεῖ ἀπ' τόν ξένο τόπο, τί διάφορο δέν ἔχεις νά 'σαι μαλωμένος μέ τό γείτονα — πρῶτα βλέπεις τό γείτονα, κι ὕστερα τόν ἥλιο, λέει μιά παροιμία. Ὁ «παπάς», πέρα βρέχει! Ἔστησε καί φράχτη! Σχάζεις, διάολε; Ἰώβ δά δέν ἦτανε κι ὁ γέρο - Χαράλαμπος, τόν ἐμήνυσε.

Σέ φύλλο κόλλας ἀναφορᾶς ἔφερε τή μήνυση. Ἁπλά ἔκθετε τό περιστατικό καί πρότεινε καί δυό, κάνε τρεῖς, μάρτυρες. Ὁ Κ. Θεοδωράκης εἰδοποιήθηκε ἐμπρόθεσμα, ἦρθε στό χωριό τούτη τήν Κυριακή. Μετά τή λειτουργία στό Μεσοχώρι, συνῆρθε τό Λαϊκό Δικαστήριο. Πρόεδρος ὁ Γεωργαλής Κουτσοπάνος. Ἀπ' τ' ἄλλα μέλη του θυμᾶμαι καλά μόνο τό Λάμπρο Καραγιῶργο. Μέ ἐρωτηματικο ἡ μνήμη μου, ἄν τό τρίτο μέλος ἦτανε ὁ Νίκος Τσιρίγκας καί τό τέταρτο ὁ δάσκαλος Γαβριήλ Κατσόγιαννος. Γιά τό πέμπτο βρίσκεται σέ πλήρη ἀδυναμία καί γιά ἀμφίβολη μαρτυρία. Λαϊκός Ἐπίτροπος παραστάθηκε ὁ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, ὄντας Ὑπεύθυνος τοῦ ΕΑΜ Κλειτσοῦ.

Τό Λαϊκό Δικαστήριο γιά τήν πρώτη του συνεδρία δέ χρησιμοποίησε τήν αἴθουσα τοῦ σχολειοῦ, ἀλλά μιά κάμαρη στό σπίτι τοῦ προέδρου του, πού χρησίμευε γιά λίγο ἀπ' ὅλα! Γιά ραφεῖο τοῦ Γεωργαλῆ, γιά Κοινοτικό Κατάστημα, γιά ψευτοκαφενεῖο — ἕνα τσίπουρο ξεροσφύρι — καί γιά καμιά κοντσινούλα τῶν ἀργόσχολων. Στό ἰσόγειο τοῦ σπιτιοῦ, μέ δική της ξέχωρη εἴσοδο. Σέ μιά ἄκρη ἡ ραφτομηχανή τοῦ Κουτσοπάνου, στήν ἄλλη ἕνας πάγκος, τραπέζια, καρέκλες. Καί μερικά ράφια. Ἐδῶ ἕνα μέρος τῶν βιβλίων τῆς Κοινότητας — μητρῶα κλπ, γιατί ὁ Γεωργαλής ἦτανε ἴσαμε τίς ἐκλογές τοῦ Ὀχτώβρη γραμματέας τῆς Κοινότητας καί γιά νά μήν ἀνεβαίνει στήν Κορίτσα, ὅπου, τοῦτο τό φεγγάρι, ἡ «ἕδρα», ἔφερε τά «χαρτιά» στό σπίτι του. Ἐπίσης ὑλικά γιά τή ραφτική του, μερικά ποτήρια - ποτηράκια, τό μπουκάλι μέ τό τσίπουρο, μιά - δυό κοντσίνες. Ὁ κόσμος ποτέ δέν εἶπε «τό ραφεῖο τοῦ Γεωργαλῆ», ἔλεγε «τό Κοινοτικό Γραφεῖο», ὅταν ἀναφερότανε σέ τοῦτο τό χῶρο. Στή συνείδηση τῶν συγχωριανῶν μου τούτη ἡ κάμαρη ἦτανε δημόσιος χῶρος πλειότερο κι ἀπ' τό σχολειό.

Γύρω ἀπό ἕνα τραπέζι καθίσανε οἱ πέντε λαϊκοί δικαστές, ἀπέναντί τους, στόν πάγκο, ὁ λαϊκός ἐπίτροπος. Ἡ πόρτα ἀνοιχτή. Ἔξω πολλοί, ἡ περιέργεια μεγάλη. Μερικοί, ἀπ' τούς γεροντότερους μπήκανε καί μέσα καί καθήσανε στίς ἐλεύθερες καρέκλες, στίς ἄκρες τῆς κάμαρης.

Ὁ Γεωργαλής μοῦ ἔδωσε μιά λευκή κόλλα χαρτί — «νά κρα-

τήσεις πρακτικά», μοῦ εἶπε. Ἐκφώνησε τά ὀνόματα τοῦ κατηγορουμένου, τοῦ μηνυτῆ καί τῶν μαρτύρων. Δέν εἶπε παρών καί δέν ἐμφανίστηκε μόνον ὁ πρῶτος. Ἀεράτος ὁ Κουτσοπάνος σάν πρόεδρος τοῦ Λ. Δικαστηρίου, χρόνια στά κοινοτικά, στά δικαστήρια, σάν πρόεδρος Κοινότητας, στίς δημόσιες ἀρχές. Σηκώθηκε, στάθηκε στή θύρα κι εἶπε στό Θεοδωράκη, πού στεκόταγε ξέμακρα ἀπ' τό ἀκροατήριο:

— Βρέ Κώστα! Σοῦ φωνάξαμε τ' ὄνομα, δέν ἄκουσες; Ἔλα πού σέ καλεῖ τό Λαϊκό Δικαστήριο, νά μᾶς πεῖς τί ἔγινε καί σέ μήνυσε ὁ Χαράλαμπος;

— Κεχαγιάδες ἐγώ δέ σᾶς βάζω στό βιό μου, Γιωργαλή. Δικός μου εἶν' ὁ τόπος, θέλω τόν κάτ' ράω, θέλω τό χέζω, ἄμ, τό χέρι θά σᾶς πάρω;

— Ἔλα νά τά πεῖς στό δικαστήριο.

— Ἄι, παράτα με!

Ὁ πρόεδρος γύρισε μέσα, «ἀπογίδιασε ντίπ γιά ντίπ ὁ «παπάς», τί γίνεται τώρα;» — εἶπε.

— Δέν ἔρχεται, ὥρα του καλή! Ἐμεῖς νά προχωρήσουμε — πρότεινε ὁ Καραγιῶργος. Συμφωνήσανε κι οἱ ἄλλοι λαϊκοί δικαστές κι ὁ πρόεδρος κάλεσε τό μηνυτή.

Ὁ γερο - Χαράλαμπος, πού δέ θά τόν ἔβλεπες ποτέ δίχως τό στριφτό μέ χαρτί ἐφημερίδας τσιγάρο νά κρέμεται στά χείλη του ἀναμμένο ἤ σβηστό, ἔφτυσε τ' ἀποτσίγαρο στήν πόρτα, τό 'βαλε στήν τσέπη καί μπῆκε κυρτός καί βγάζοντας τή σκούφια του.

— Τό χέρι στό Εὐαγγέλιο — τοῦ ὑπόδειξε ὁ πρόεδρος. «Ὁρκίζομαι νά πῶ τήν ἀλήθεια καί μόνο τήν ἀλήθεια, χωρίς φόβο καί χωρίς πάθος».

Ὁ μηνυτής ἅπλωσε τό χέρι στό Εὐαγγέλιο, ἐπανέλαβε τά λόγια.

— Εἶσαι σίγουρος, Χαράλαμπε, ὅτι τό διαφιλονεικούμενο μέρος εἶναι τσαμασιαταλίκο; Στόν ὅρκο σου!

— Ἐσύ δέν τό ξέρεις, Γιωργαλή, μόν' τό ρωτᾶς;

— Τό δικαστήριο εἶναι δικαστήριο, ἀκόμα δέν ξέρει τίποτα. Θά σᾶς ἀκούσει ὅλους καί θά κρίνει κατά συνείδηση.

Ἐγώ θάμαζα κιόλας τή διαδικαστική μαστοριά τοῦ προέδρου μας. Ὁ Τσαμασιώτης, ὅμως, σά νά πειράχτηκε ἀπό τήν «ἄγνοια» τοῦ τετραπέρατου Κουτσοπάνου, φάνηκε στόν τόνο τῆς φωνῆς του.

— Ἐδωδά, εἶπε, στέκεται ὅλο τό χωριό. Παίρνει ἕνας πέτρα στό λαιμό του; Μέ γειά του καί χαρά του τότε τοῦ «παπᾶ»!

— Νά συμβιβαστεῖτε δέ παίρνει κολάι, τί λές;

—Ἐγώ τό χτῆμα μου τό ξέρω χτῆμα μου, αὐτός τό πατάει μέ τό ζαρμπί του, ἐσύ βρίσκεις παρανομαστή;

— Τό δικαστήριο, ὁ ἐπίτροπος, ἐρώτηση; Κανένας! Μπορεῖς

νά κάτσεις, Χαράλαμπε. Νά προσέλθει ὁ πρῶτος μάρτυς, εἶπε ὁ πρόεδρος μέ τόνο μπασμένου στή δουλειά τοῦ δικαστῆ!

Μπῆκε ὁ μάρτυρας, ὁρκίστηκε καί βεβαίωσε πώς τό μέρος εἶναι «μπαΐρι τσαμασιωταίικο». Τό ἴδιο καταθέσανε κι οἱ ἄλλοι μάρτυρες. Καί μετά τήν ἐξέτασή τους ὁ πρόεδρος βγῆκε στό κεφαλόσκαλο, τό σιγανό κεβεντολόι τοῦ κόσμου κόπηκε.

— Μάρτυρες ἔχεις νά προτείνεις, Θεοδωράκη; — ρώτησε.

— Ὁποιουνου τοῦ βαστάει ὁ κῶλος, νά κοτήσει νά μέ βγάλει! Ἀ δέν τόν σηκώσουν τέσσερες, νά μή μέ λένε...

— «Παπα - Κώστα» — τόνε συμπλήρωσε κάποιος ἀπ' τό ἀκροατήριο πειραχτικά.

Ὁ πρόεδρος δέν ἐπίμενε, ἀλλ' ἀπευθύνθηκε στούς συγκεντρωμένους χωριανούς:

— Θέλει κανείς νά καταθέσει ὑπέρ τοῦ Κώστα Θεοδωράκη;

Κανένας δέν ἐκδήλωσε τέτοια θέληση κι ὁ Κουτσοπάνος γυρνώντας στήν αἴθουσα τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου εἶπε στούς παραβρισκόμενους ἐκεῖ Κλειτσιῶτες:

— Σ' ὅρκο δέ σᾶς βάνω, μά μέ τό χέρι στήν καρδιά τίνος τό δίνετε τό δίκιο;

— Αὐτουνοῦ πού τό 'χει! Καί τά ὀρνίθια μας τό ξέρουν, εἶναι τοῦ Τσαμασιώτη ὁ τόπος — ἀπάντησε ἕνας κι οἱ ἄλλοι συγκατανεύσανε μ' ἐκείνη τή χαραχτηριστική μουρμούρα, ἕνα θρόισμα κουβέντας.

— Δέν πᾶς κι ἐσύ νά τοῦ πεῖς μιά κουβέντα; — μοῦ πρότεινε ὁ πρόεδρος. Μάκι κι ἔρθει, νά μή μᾶς γρουσουζέψει τήν πρώτη μας δίκη.

Χρόνια πολλά εἶχα νά τόνε δῶ ἐτοῦτο τό συχωριανό μου. Ἴσως ἐκεῖ ἀπ' τά 1936 ἤ 37 γύρω. Ἁπλῶς, δέν κάλιασε. Κι ἐγώ πολύν καιρό δέν ἤμουνα στό χωριό, κι αὐτός μόνιμα στήν ἐξοχή. Τόν ἤξερα νέον ἄντρα, γλεντζέ ἀκόμα. Κουστουμαρισμένον, ὅσο νά 'ναι, μάλιστα καί γραβάτα κότσαρε τίς Κυριακές καί τίς γιορτές. Ἀπ' τό κατώφλι τῆς θύρας τοῦ «Κοινοτικοῦ Γραφείου» τόν ἔπιασε τό μάτι μου στεκάμενο ξέχωρ' ἀπ' τούς πολλούς, θά 'λεγες καί φοβότανε μήν τόν πιάσουνε! Ποῦ ὁ ἀλλοτινός Κώστας, ὑποψήφιος γαμπρός κι ὑποψήφιος παπάς! Τώρα... Κοντοκάπι, ὑποκιτρινισμένο ἀπ' τήν καπνιά, τραγοτσούραπα πού τόν κάνανε σά νά φοροῦσε σκατζόχοιρους στίς κνῆμες, γουρουνοτσάρουχα μ' ἀξύριστο τό πέλμα γιά νά φτουράει πλειότερο τό δέρμα, καταλερή τραγιάσκα μέ στραπατσαρισμένο τό σχῆμα της, γενειάδα ξυγκωμένη ἀπ' τήν ἀπλυσιά, κι ἄτσαλη, λές καί τοῦ φυτρώσανε στό πρόσωπο κεδρόθαμνοι! Ἄκουρος, στραβογερασμένος, τσακισμένος, αὐτός πού κάποτε, τόν θυμᾶμαι, ἔσερνε τόν τσάμικο μ' ἀσηκλίκι καί τσαλίμι. Ἡ ἀνέχεια κι ἡ ξωμαχιά τόνε δουλέψανε ἄγρια! Καί τόν ἀγριέψανε!

Πήγα κοντά του, τοῦ 'δωκα τό χέρι, λέγοντάς του:

— Γειά σου, βρέ Κώστα! Χρόνια καί ζαμάνια! Τί δέ μᾶς καταδέχεσαι;

— Γειά σ' κι σένα! — ἀπάντησε κοφτά, στιφά, ἡ φωνή του γρατζούνας.

— Ἔλα νά 'περασπίσεις τό δίκιο σου, ἔλα νά κουβεντιάσουμε, θά σέ φᾶμε;

— Θά τ' γαμίσου τού ξισταύρ', νά τούν φ' λάξ οὐ Θιός νά μήν κοτήσ'! — μ' ἀπάντησε μέ τή φωνηεντοφάγα ρουμελιώτικη προφορά τῶν συχωριανῶν μου.

— Κώστα! — τόν ἐπίπληξα, ἀλλά μέ γέλιο. Κι ἤθελες νά γίνεις καί παπάς μας!

— Ἰγώ, στού λέου καί δέστου κόμπου, δέ βγαίνου! Χίλι' ἀνταρτικά νά φέρ'ς!

— Ψηλά τό πῆρες τό ἴσο, Κώστα, καί δέ θά σοῦ βγεῖ! Χαμήλωσ' το — τοῦ παρατήρησε ἕνας.

— Ἔχεις δίκιο; Τράβα μέσα νά τό 'περασπίσεις, τί κοκορεύεσαι; — εἶπε δεύτερος.

— Τί σέ ὠφελᾶν, βρέ Κώστα, τά χοντρά λόγια; Δικό σου βιλαέτι θά κάνεις ἐσύ; Γιά δέν πᾶς πού σέ χαλεύουν; — τοῦ χώθηκε τρίτος.

— Ξεκόβ' ἡ γίδα ἀπ' τό κοπάδι, τήν τρώει ὁ λύκος — τοῦ ὑπενθύμισε ἄλλος.

Ἀλήθεια χρυσή κωδικοποιοῦσε ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος Πολυζωΐδης, ὅταν ἔγραφε:

«Τό κοινόν συνιστᾶ κριτήριον, καί κριτήριον ὑπέρτατον ὅλων ὁμοῦ τῶν κριτηρίων».*

Ὁ Θεοδωράκης ζάρωσε. Τόν πιρουνιάσανε οἱ ἐπικρίσεις τοῦ ὑπέρτατου τῶν κριτηρίων. Ἀπό τό πεῖσμα του, ὅμως, δέ μετακινήθηκε!

— Τόν πῆρες κι ἐσύ τόν ἀπόθαρρό σου — μοῦ εἶπε ὁ πρόεδρος σά γύρισα στή θέση μου. Συντριμμένος καί ροζιάρης σάν ἀγριλίδι, τόν εἶδα. Σ' ἔστειλα νά μήν τό 'χουμε βάρος στήν ψυχή, ὅτι δέν τόν παρακαλέσαμε καί μέ τό παραπάνω. Λοιπόν, ὁ λαϊκός ἐπίτροπος, ἔχεις τό λόγο.

Εἶπα, πάνω - κάτω, τά ἑξῆς,... ἀγορεύοντας σάν ἐπίτροπος:

> «Κατ' ἀρχήν ἄς μοῦ ἐπιτρέψει τό Λαϊκό Δικαστήριο νά χαιρετήσω τήν ἔναρξη τῆς λειτουργίας του καί νά συγχαρῶ τόν πρόεδρό του γιά τήν τόσο καλή διαδικασία. Οἱ λαϊκοί δικαστές ἄς εἶναι βέβαιοι ὅτι στήν ἄσκηση τοῦ λειτουργήμα-

* Ἀν. Πολυζωΐδης: Γράμμα στά «Ἑλληνικά Χρονικά» Μεσολογγίου, φύλλο 1-10-1824.

τός τους τούς συνοδεύουν πάντοτε οἱ καλύτερες εὐχές τῶν συγχωριανῶν τους γιά ἐπιτυχία. Νομίζω, ὅμως, ὅτι ἡ καλύτερη εὐχή γιά τό Λαϊκό Δικαστήριο θά ἦταν νά μή δικάζει. Νά μήν ὑπάρχουν ὑποθέσεις γιά ἐκδίκαση. Κι ἄν ὑπάρχουν, νά τίς συμβιβάζει. Φυσικά αὐτό τό τελευταῖο κατά πρῶτο λόγο ἐξαρτᾶται ἀπό τούς ἀντίδικους. Ἡ στάση, βέβαια, τῶν ἀντιδίκων, ὅπως π.χ. τοῦ Κώστα Θεοδωράκη στή σημερινή δίκη, δέν πρέπει νά ἐπηρεάζει τούς λαϊκούς δικαστές. Σεῖς κρίνετε κι ἀποφασίζετε, μ' ἕνα λόγο δικάζετε σύμφωνα μέ τή συνείδησή σας. Γι' αὐτό καί δέν πρέπει νά φοβᾶστε ὅτι θ' ἀδικήσετε. Νά λαθέψετε δέν ἀποκλείεται, ἄνθρωποι εἴμαστε! Ἡ μεροληψία ἀποκλείεται ὅταν ὁ λαϊκός δικαστής ἐλέγχεται ἀπ' τή συνείδησή του. Σιδηροκέφαλοι, ὅπως λένε, στή διακονία τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Τιμή σας πού σᾶς ἔλαχε ὁ κλῆρος τῶν πρώτων - πρώτων λειτουργῶν της. Καί τώρα ὡς πρός τήν οὐσία τῆς ὑπόθεσης, ἡ γνώμη πού διαμόρφωσα σάν λαϊκός ἐπίτροπος ἀπό τήν ἀκροαματική διαδικασία, εἶναι ὅτι τό μέρος πού κατέλαβε ὁ κατηγορούμενος Κώστας Θεοδωράκης, ἀποτελεῖ τμῆμα χωραφιοῦ τοῦ μηνυτῆ Χαράλαμπου Τσαμασιώτη. Περισσότερα δέν ἔχω νά πῶ».

Τό δικαστήριο ἀποσύρθηκε μετά σέ μιά παραμέσα κάμαρη γιά νά διασκεφτεῖ. Βγαίνοντας, ὁ πρόεδρός του κράταε μιά κόλλα χαρτί, ἦτανε ἡ ἀπόφαση.

— Τή στουρνέψαμε! Τί λύκος βγῆκε, θά δοῦμε. Ἀχαμνά, βλέπεις, τά γραμματάκια μας, ἁμαρτία ξομολογημένη! — τά εἶπε αὐτά ὁ Γεωργαλῆς γελώντας καί τραβώντας γιά τήν πόρτα, ν' ἀπαγγείλει δημόσια τήν ἀπόφαση.

Ὁ Κουτσοπάνος ἤξερε κάτι γραμματάκια, σχολαρχείου παλιοῦ καιροῦ πού γραμματική τουλάχιστο μαθαίνανε. Μά δέν ἦτανε ἡ σχολική του μόρφωση, ὅσο ἡ τετραπερατωσύνη του, ὅσο, προπαντός, μιά πολύχρονη ἄσκηση, πότε σάν πρόεδρος, πότε σάν γραμματικός τῆς Κοινότητας, στή σύνταξη ἐγγράφων, πού τοῦ ἐπίτρεπε νά διατυπώσει καί δικαστική ἀπόφαση.

Στάθηκε στό κεφαλόσκαλο, «ἡσυχία!» — φώναξε. Κι ἄρχισε νά διαβάζει.

Δέ σώθηκε, βέβαια, ἐκείνη ἡ πρώτη ἀπόφαση Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Θά τήν ἀποδώσω ὅσο ἡ μνήμη τή συγκράτησε.

> Τό Λαϊκόν Δικαστήριον Κοινότητος Κορίτσης - Κτημενίων (Κλειτσός) ἀποτελούμενον ἀπό τόν πρόεδρόν του Κουτσοπᾶνον Γεώργιον καί τά μέλη... καί συνελθόν σήμερον ἡμέραν Κυριακήν τοῦ μηνός Δεκεμβρίου... ἔτους 1942 εἰς δημοσίαν συνεδρίαν εἰς τό Κοινοτικόν Κατάστημα, ἐξήτασεν

μήνυσιν τοῦ Τσαμασιώτου Χαραλάμπους κατά Θεοδωράκη Κωνσταντίνου, κατοίκων Κορίτσης, συμφώνως πρός τήν ὁποίαν ὁ μηνυόμενος κατέλαβε παρανόμως τμῆμα ἀγροῦ τοῦ μηνυτοῦ εἰς τοποθεσίαν «Πλατανόρεμα» περιφερείας Κορίτσης. Ἤκουσε τάς ἐνόρκους καταθέσεις ἐνάγοντος καί μαρτύρων κατηγορίας. Ἐκάλεσε τόν μή παρουσιασθέντα νά ἀντικρούσει τήν κατηγορίαν καί νά προτείνει μάρτυρας ὑπερασπίσεώς του, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη διά ὑβριστικῶν φράσεων. Διά τοῦ προέδρου του ἐκάλεσε ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου ἐπιθυμοῦντας νά καταθέσουν ὑπέρ τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλ' οὐδείς προσῆλθε. Ἐζήτησε συμβουλευτικήν καί ἄνευ ὅρκου γνώμην ἐκ τῶν παρισταμένων γεροντοτέρων. Ἐπρότεινε ἄνευ ἀποτελέσματος συμβιβασμόν. Ἤκουσε τήν γνώμην τοῦ λαϊκοῦ ἐπιτρόπου. Καί διασκεφθέν

ἀ π ο φ α σ ί ζ ε ι :

1.— Κηρύσσει ἔνοχον τόν Θεοδωράκην Κωνσταντῖνον διά παράνομον κατάληψιν τμήματος ἀγροῦ τοῦ Τσαμασιώτου Χαραλάμπους εἰς θέσιν «Πλατανόρεμα» περιφερείας Κορίτσης.

2.— Διατάσσει τήν ἄμεσον ἀποβολήν τοῦ ἐνόχου ἐκ τοῦ ὡς ἄνω τμήματος ἀγροῦ τοῦ μηνυτοῦ.

3.— Ὁ μηνυτής εἰς οὐδεμίαν ὑποχρεοῦται πρός τόν καταδικασθέντα ὑλικήν ἀποζημίωσιν διά ἐργασίαν ἐκχερσώσεως.

4.— Ἐπιβάλλει εἰς τόν Θεοδωράκην Κ. πρόστιμον ὀκτώ ὀκάδων σίτου ὡς ἀποζημίωσιν τοῦ παθόντος Τσαμασιώτου Χ.

5.— Καλεῖ τόν καταδικασθέντα νά συμμορφωθεῖ πρός τήν παροῦσαν ἀπόφασιν τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου.

6.— Εἰς περίπτωσιν μή συμμορφώσεώς του, ἀναθέτει τήν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως εἰς ἀνταρτικόν τμῆμα.

Ὁ πρόεδρος Τά μέλη

Τέτοια, λοιπόν, ἤτανε ἡ ἀπόφαση καί σέ τέτοια γλώσσα. Ἀργότερα οἱ ἀποφάσεις τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων θά συντάσσονται στή δημοτική — καθετί στήν ὥρα του! Ἀργότερα, ὅμως, καί οἱ σχετικές διατάξεις, μ' ἐξαίρεση τήν Ἀπόφαση 6 τοῦ ΚΓΣΑ, θά εἶναι κι ἐκεῖνες στή δημοτική. Στή δοσμένη στιγμή πού ἐκδόθηκε ἡ πρώτη ἀπόφαση Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, οὔτε πού θά μποροῦσε νά περάσει στό κεφάλι τοῦ Κουτσοπάνου τό ἐνδεχόμενο σύνταξής της στή δημοτική. Οἱ «Ἐντολές» τήν καθαρεύουσα εἴχανε γλώσσα τους, ἡ καθαρεύουσα ἤτανε στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων γλώσσα ἑνός δικόγραφου. Ὁ συντάκτης τῆς ἀποφάσεως ἀμφίβολο εἶναι ἄν θά μποροῦσε νά χειριστεῖ τή δημοτική, πάνω στήν ὁποία δέν εἶχε ἄσκηση παρόμοια, οὔτε ἐμπειρία της στή διατύπωση δημοσίου ἐγ-

γράφου. Δέ μέ ρώτησε γιά τή γλώσσα πού θά χρησιμοποιοῦσε. Προφανῶς θεώρησε αὐτονόητη τή γλώσσα μιᾶς δικαστικῆς ἀπόφασης. Καί σ' ἐμένα δέ γεννήθηκε σκέψη γιά παρέμβαση ὑπέρ τῆς δημοτικῆς. Ἀλλά κι ἄν μέ ρωτοῦσε ὁ πρόεδρος, ἀμφιβάλλω πολύ ὅτι θά τοῦ σύσταινα τή δημοτική. Καί γιά τούς ἴδιους λόγους πού προτιμήθηκε ἡ καθαρεύουσα γιά τίς «Ἐντολές».

Θά πρόσεξες, ἀναγνώστη, ὅτι σέ συνελεύσεις, σέ συγκεντρώσεις, σέ ἀκροατήριο δικαστηρίου, σέ περιπτώσεις, τέλος, παρίσταται πλῆθος, συχνά ἡ ἐπιδοκιμασία ἑνός πράγματος, λ.χ. μιᾶς φράσης ὁμιλητῆ, μιᾶς πρότασης, μιᾶς ἀπόφασης, ἑνός ψηφίσματος, ἐκδηλώνεται μ' ἕνα ἰδιάζον σάλεμα τοῦ κόσμου, μ' ἕνα χαραχτηριστικό θρόισμα, μ' ἕνα κάτι σά μετατόπισμα, μέ μιά βοή χωρίς λόγια. Τό ἴδιο ἔγινε κι ἐδῶ στό τέλος τῆς ἀπαγγελίας τῆς ἀπόφασης. Κι ἀμέσως ἀκούστηκε ἡ τσιγαροβραχνιασμένη φωνή τοῦ Τσαμασιώτη, πού δήλωσε:

— Δέ θέλω ἀποζημίωση! Ἕνα σύνορο, νά χαλᾶμε τίς καρδιές μας γιά ἕνα ντρουβά στάρι;

— Κόπιασ' νά τού πάρ'ς! Μάκι τοῦ χαλεύ'ς κι κουσκιν'σμένου κι πλυμένου; — τοῦ ἀπάντησε ὁ Θεοδωράκης πεισματωμένα κι οἱ χωριανοί τοῦ μπήκανε μονομιᾶς ἀπό γύρω του:

— Πᾶς ψάχνοντας τό διάολό σου, Κώστα!

— Μπίτ'σαν (τελειώσανε) τά χωρατά, καψιαρέ! Χαμπάρ' δέν τό πῆρες;

— «Παπά - Κώστα»! Πές ἀλεύρ', ὁ Ἄρης σέ χαλεύ'!

— Εἶδες πού κανένας δέ σοῦ δίνει δίκιο; Πάει τό ζορμπαλίκ'!

— Ἄν εἶχε Φουρνᾶ (Πτaισματοδικεῖο), βιτούλ' θά πούλαες, ἔρμε!

— Μούιδε στόν παπά, φτηνά τήν ἔβγαλες!

— Ἄϊντι κι φέρ' τού στάρ'! Μέ τό μαλακό!

Κι ἄλλα τέτοια βέλη τοῦ ρίχνανε. Ἐκεῖνος ἔπαθε γλωσσοπιάσιμο, μόν' τό μάτι ἄγριευε. Κοίταξε ἕνα γύρω, χολιασμένος καί σκιαγμένος. Ρίχτηκε, ἄνοιξε πέρασμα μέσα ἀπό τόν κόσμο κι ἔφυγε, δρασκελώντας, παρά περπατώντας.

Σέ μιά βδομάδα — δέκα μέρες μετά, ἔστειλε στό χωριό, ζαλικωμένη τίς ὀχτώ ὀκάδες σιτάρι, τή γυναίκα του Λαμπρινή. Πῆγε στόν πρόεδρο τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου.

— Τοῦ παράτ' σαμι, βακούφ'κου καί νά τ' γίν'! — εἶπε στό Γεωργαλή. Σήκουσ' κι τού φράχτ' οὐ Κώστας. Τά κόπια μας τού διάφουρου, ἀπ' τοῦ Θιό νά τού βρῆτι! Τού στάρ' δέν τού παίρν' οὐ Χαράλαμπους, τί νά τού κάμου;

— Νά τό χαλαλίσεις γιά τά παιδιά σου, Λαμπρινή. Καί μήν κακοκαρδίζεσαι καί μήν καταριέσαι! Τό ἄδικον οὐκ εὐλογεῖται, τό λέει καί τό Εὐαγγέλιο.

Όταν μοῦ διηγήθηκε ὁ πρόεδρος τοῦτον τόν ἐπίλογο τῆς πρώτης δίκης τοῦ Λαϊκοῦ μας Δικαστηρίου, δάζοντας καί τό «φιλοσοφικό» του συμπέρασμα «φωνή λαοῦ, ὀργή Θεοῦ, τί τά θές, τί τά γυρεύεις», ἐγώ καταχάρηκα. Καί ἡ διάθεση πού μ' ἔπιασε, μοῦ 'φερε στή γλώσσα κι εἶπα τό στίχο τοῦ Σολωμοῦ: «Σ' ἐλέγχ' ἡ πέτρα πού πατεῖς καί κλεῖ φωνή κι ἐκείνη»!

— Πῶς τό 'πες, δέν τ' ἀπείκασα; — ξαφνιάστηκε ὁ Κουτσοπάνος.*

Όταν διεξάχτηκε ἡ δεύτερη δίκη στό Λαϊκό Δικαστήριο τοῦ Κλειτσοῦ, δέν ἤμουνα κάν στό χωριό. Ἄλλωστε, τό... στάδιό μου στό λειτούργημα τοῦ Λαϊκοῦ Ἐπιτρόπου τέλειωσε ἐκεῖ πού ἄρχισε, στήν πρώτη δίκη! Γυρνώντας δρῆκα τήν ὑπόθεση ἐκδικασμένη, ἀλλά τήν ἀπόφαση ἀνεκτέλεστη.

Στήν ὑπόθεση τήν ἀγωγή τήν «ἤγειρε» ἡ Ὑποεπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας. Ἐναγόμενος ὁ Κώστας Σαμαράς, ἀπό τήν Κορίτσα. Ναί, ναί, ἐκεῖνος ὁ γνωστός μας ἄζαπος κι ἀδιόρθωτος Σαμαράς! Μυαλό δέν ἔβαλε ἀπ' τό μάθημα πού τοῦ ἔδωσε ἡ Γενική Συνέλευση τοῦ χωριοῦ, νά καταλάβει πώς κάτι ἄλλαξε στά κοινά καί δέν περνάει ἄλλο ἡ ἁρπαγή. Δέν τό θέλησε!

Ἕνα τέταρτο τῆς ὥρας ποδαρόδρομο ἀπ' τό χωριό διάλεξε μιάν ἀπάγκια πλαγιά στό κοινοτικό, μέσα στό γιδοβιτσολείβαδο τῆς Κορίτσας, κι ἔβαλε μπρός νά χτίζει. Ξερίζωσε βραχολίθια κυκλώπεια, ἔσκαψε τόπο κι ἔκαμε πλάτωμα, ἄρχισε νά σηκώνει πετρόχτιστο γιδομάντρι, ἀπέθαντο! Δουλειά μέρα - νύχτα ὁλόκληρη ἡ φαμελιά

* Ὁ Γεωργαλής Κουτσοπάνος εἶχε περάσει ἀπό τό σκολειό τοῦ κοινοτοπατερισμοῦ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δέν... ἀρίστεψε. Μέτρια ὁπωσδήποτε ἡ ἐπίδοσή του καί δέν τόν χάλασε μέ διώματα «κουτάλα». Γιαυτό καί δέν ἔχασε τή γενική ἐχτίμηση. Εἶχε, ἄλλωστε, δυό γνωρίσματα στό χαραχτήρα του: ἀ ξ ι ά δ α καί φ ι λ ό τ ι μ ο. Ὁ κόσμος ἀγαπάει τόν ἄξιον ἄνθρωπο, ὅταν εἶναι καί φιλότιμος. Καί τοῦ συμπαθάει καί λαθέματα, ἀκόμα καί μικροαμαρτήματα. Στίς ἐκλογές γιά ξέχωρο Λαϊκό Δικαστήριο Μεσοχωριοῦ, οἱ συγχωριανοί του τόν ἀναδείξανε ξανά στό λειτούργημα τοῦ λαϊκοῦ δικαστῆ. Παράμεινε πρόεδρος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου σ' ὅλη τή διάρκεια πού ἴσχυσε ὁ Θεσμός τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Ὁ Γ.Κ. ἀναδείχτηκε ἄξιος λαϊκός δικαστής. Διακόνησε τή Λαϊκή Δικαιοσύνη μ' ὅλη του τήν ἀξιοσύνη καί μ' ὅλο του τό φιλότιμο. Ἀλλά κι αὐτή τόν ἀντάμειψε, τοῦ μετάπλασε τό χαραχτήρα καλλιεργώντας του τά καλύτερα ἀνθρώπινα γνωρίσματα, ὅπως τήν κοινωνικότητα σέ νέα βάση καί ὑφή, τό ὑψηλό αἴσθημα εὐθύνης, τή λαϊκή δικαιοκρισία, τήν ἀνύψωση πάνω ἀπό ἀτομικά μικροσυμφεροντάκια καί ἰδιοτέλειες. Τόν ἀντάμειψε μέ τήν τιμή καί τήν ὑπερηφάνεια πού ἔνιωθε ὁ λαϊκός δικαστής, μ' ἐκείνη τήν ἰδιάζουσα χαρά, πού προσπορίζει τό ὑπηρετεῖν τό κοινωνικό σου σύνολο, τούς συνανθρώπους σου. Ὁ Γ.Κ. ἦτανε ὁ πρόεδρος Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, στόν ὁποῖο ἀναφέρομαι στό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή» τῆς 27-9-1960 ὅτι μοῦ περηφανεύτηκε: «Ἕξι μῆνες κρατάει τό χωριό μας τή Λευκή Σημαία τῆς Ἅμιλλας. Οὔτε μιά ὑπόθεση δικάσαμε στούς τελευταίους ἕξι μῆνες. Ὅλες τίς συμβιβάσαμε».

του, ὡς νά τό καλοκαταλάβει τό χωριό αὐτός ἔφτασε νά ρίχνει στέγη. Ἀναστατωθήκανε οἱ Κοριτσιῶτες — ἐτοῦτο πιά παραήτανε! Ἄγραφος νόμος δέν ἐπέτρεπε τή βόσκηση κοπαδιῶν «στήν πόρτα» τοῦ χωριοῦ, δηλαδή κοντά στό χωριό, ὅπου τό μέρος θεωρούτανε ἀποκλειστικός βοσκότοπος γιά τίς οἰκόσιτες μανάρες. Μόνιμη ἐγκατάσταση ἐδῶ κοπαδιοῦ θά σήμαινε καταδίκη τῶν οἰκόσιτων γιδιῶν στή στέρηση τῆς βοσκῆς τους. Τοῦτος, λοιπόν, ὁ καπετάν-Ζορμπάς δέ νοιάστηκε γιά τή μιά γίδα τῆς φτωχοφαμελιᾶς, μά δέ λογάριασε καί τήν περηφάνεια τῶν συχωριανῶν του. Τήν ἔγραψε στά παλιά του τσαρούχια. Καταφερτζής στό παλιό κουβέρνο, φαταούλας καί τώρα; Ὀργιστήκανε οἱ ἄνθρωποι. Κι ἄν δέν ὑπήρχανε οἱ νέες ἀρχές, ὄχι κι ἕνας καί δυό θά αὐτοδικούσανε — τό ποτήρι εἶχε ξεχειλίσει!

Καί μόλις πού ἐμφανίστηκε στό «μαγαζί» ἕνα βράδυ, τό χωριό τοῦ ρίχτηκε! «Ν' ἀφήσει ἐκεῖνα πού ἤξερε», «νά ξεκουμπιστεῖ ἀπ' τό Μαλόκεδρο» — ἔτσι λέγανε τήν τοποθεσία — «ἀλλιῶς πάει σύσσωμο τό χωριό καί τοῦ τά κάνει γῆς Μαδιάμ»!

Τό λάθος τοῦ Σαμαρᾶ ἤτανε πού πήγαινε «μέ τό παλιό ἡμερολόγιο», δηλαδή ὑπολόγιζε στόν παλιό νόμο, πού τόν εἴχανε καταργήσει οἱ «Ἐντολές». Εἶχε πέσει μέ τά μοῦτρα νά ρίξει στέγη στό μαντρί, «νά μπεῖ μέσα» ἄς ἔρθει ὁ νόμος νά τόνε βγάλει — καί Νικολό χαρτέρει! Τά 'ξερεν αὐτός τά παραθυράκια τοῦ νόμου! Ἔριξε πρόχειρη σκεπή, ἔβαλε μέσα τό κοπάδι, ἄναψε φωτιά στό παραγώνι καί στράβωσε τή σκούφια του! Ἀγωγή, προσωρινά μέτρα, ἀνακοπή, «λάδωμα» — καί μακάριοι οἱ κατέχοντες!

Ἡ δίκη ἤτανε σύντομη, ὅπως ἔμαθα. Τίποτα τό ἰδιαίτερο σ' αὐτή ἄξιο νά μνημονευτεῖ. Τό ἀδίκημα δέν εἶχε κάν χρεία μαρτύρων, κραυγαλέο ἀπό μόνο του. Τυπικά καταθέσανε τά δυό αἱρετά μέλη τῆς ἐνάγουσας Ὑποεπιτροπῆς. Ὁ κατηγορούμενος δέν προσῆρθε στό δικαστήριο — καί τί νά 'λεγε; Ἡ ἀπόφαση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου διάταζε τήν ἀποβολή τοῦ Σαμαρᾶ Κωνσταντίνου ἀπό τό κοινοτικό μέρος πού εἶχε καταλάβει αὐθαίρετα, καί τήν ὁλοσχερή καταστροφή τοῦ χτίσματος καί κάθε ἄλλης ἐγκατάστασης ἐκεῖ. Ἀνάθετε τήν ἐκτέλεση τῆς ἀπόφασης στό Ἀρχηγεῖο Ἀνταρτῶν Εὐρυτανίας.

Ὁ ἐναγόμενος κι ὁ πρόεδρος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ἤσανε φίλοι ἀπ' τά «κοινοτικά» ἀκόμα. Ἡ φιλία τους χάλασε τόν καιρό τῆς διανομῆς χωραφιῶν στόν Κλειτσό. Καί δέν ἀποκαταστάθηκε ἄλλο. Οἱ δρόμοι τους εἴχανε χωρίσει. Βασιζόμενος προφανῶς στήν πρώτην φιλία τους, ὁ Σαμαράς πῆγε πρίν τή δίκη στόν Κουτσοπάνο καί τοῦ ζήτησε «νά μπαλώσει τό πρᾶμα».

—Ἄν εἶχα δικαίωμα νά σέ δέσω — τοῦ ἀπάντησε ὁ Κουτσοπάνος — θά σέ λιτάρωνα τωραδά πιστάγκωνα καί θά σ' ἔστελνα

στόν Ἄρη, νά σέ κρεμάσει! Αὐτό σοῦ χρειάζεται! Χάσου ἀπ' τά μάτια μου!

Σάν ἔμαθε τήν ἀπόφαση ὁ νταής καμώθηκε πώς δέν τοῦ ἴδρωσε τ' αὐτί, ἀλλά οἱ ἀντιδράσεις του προδίνανε ψύλλους ἀκριβῶς στ' αὐτιά του. Τό γύρισε στίς φοβέρες ὅτι θά σκοτώσει, θά κάνει καί θά δείξει, μ' ἀπ' τό λιθομάντρι «του» ζωντανό δέ θά τόν βγάλουνε! — «Τά τζουτζέκια δικαστήριο!» — ἔλεγε δεξιά - ζερβά, ὁ κόσμος ἐρεθίστηκε στό ἔπακρο. Κι ὅταν γύρισα στήν Κορίτσα, οἱ ἄνθρωποι πέσανε πάνω μου — «ὡς πότε θά μᾶς ξεπορδίζει, γιατί δέν πᾶμε νά τοῦ λιώσουμε τό κεφάλι μέ τά λιθάρια του, τήν ὀχιά;» Καί μοῦ μεταδώσανε τήν ἀγανάχτησή τους καί τόν ἐρεθισμό. Τά βράδυα οἱ οἱ Κοριτσιῶτες μαζευόμαστανε πότε στό μαγαζί τοῦ Βασίλη Παπαστάθη, πότε στό τσαγκάρικο τοῦ Ἀλέκου Ντάλλη. Μετά τήν ἀπόφαση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου σέ βάρος του, ὁ Σαμαράς ἦτανε ταχτικός στίς βραδινές σύναξες. Ν' ἀκούει τι λέει ὁ κόσμος, νά λέει αὐτός τά δικά του στόν ἕνα καί στόν ἄλλο, νά φοβερίζει, νά κιοτέψει τούς συχωριανούς του. Πετύχαινε τό ἀντίθετο. Τή μέρα πού γύρισα στήν Κορίτσα τό ἴδιο τό βράδυ εἶπα στό Σαμαρά στό τσαγγάρικο τοῦ Ντάλλη: — «Τελεία καί παύλα! Ἤ τά γκρεμίζεις μόνος αὔριο κιόλας, ἄν θές νά μή σέ χορέψουμε στό παψί, ἤ πᾶμε ἐμεῖς καί σοῦ τό κάνομε μπάχαλα». Ἀναψοκοκκίνισε, δέν κρατήθηκε, μοῦ πέταξε τήν κρυφή σκέψη του: — «Φέρνω κι ἐγώ τούς Ἰταλούς ἀπ' τό Καρπενήσι, λές δέν τό κάνω; Κι ἐγώ κακό χερόβουλο κι ἐσύ κακό δεμάτι! Τούς φέρνω, μωρέ, καί νά μή μέ λένε Σαμαρά, ἅ δέν τό κάμω! Νά ξεβρωμίσ' ὁ τόπος κι ἀπό σένα κι ἀπ' τά ἑάμια σου, μαγάρες τοῦ διαόλου!» Χυμήξανε κατά πάνου οἱ θαμῶνες μέ σηκωμένα τά γκλιτσόξυλα καί μέ πανδαιμόνιο ἀπό βρισιές «. . . τό σταυρό σου, Μαντέκα», «τήν παναγία σου, διαολόσπαρμα!». Ἐγώ εἶπα, πάει τόν ξεκεφαλιάζουνε! «Πίσω, ὠρέ! Τρελλαθήκατε;» — ἔβαλα τίς φωνές, ἁπλώνοντας τά χέρια νά μποδίσω τόν ὀργισμένο κόσμο. Κι ἐκεῖνος, ἄν καί λίγο κουτσός, γλίστρησε, σαλτάρισε στήν πόρτα κι ἔγινε μπουχός! Τήν ἑπόμενη ἔστειλα τηλεφωνικό μήνυμα — «ὅπου» — στόν Μπακόλα νά σταλθεῖ τό ἐξάπαντο μιά ὁμάδα ἀνταρτῶν στόν Κλειτσό, ἀποστολή ἐπείγουσα! Σέ δυό ἤ τρεῖς μέρες μέσα τμῆμα ἀπό 35 - 40 ἄντρες, μ' ἐπικεφαλῆς τόν καπετάνιο τοῦ Ἀρχηγείου Εὐρυτανίας Διάκο,* κατάφτασε στήν Κορίτσα.

---

* Ψευδώνυμο τοῦ Ἠλία Παπαγεωργίου ἀπό τούς Δομιανούς Κτημενίων. Προπολεμικός κλαρίτης ὁ σημερινός μας Διάκος, τύχαινε πολύ γνώριμος τῶν Σαμαράδων, ἰδιαίτερα τοῦ ἀδερφοῦ τοῦ Κώστα, ἐκείνου τοῦ Μήτσου, πού εἶχε βγάλει κάτι χρονάκια φυλακή ἐπί «τσασιτισμῷ», τουτέστιν συνεργασία σέ ληστεία μέ τό ληστή Μαντέκα. Κι ὁ Ἠλίας εἶχε «ὑπηρετήσει» ὑπό τόν Μαντέκα. Παλιές, λοιπόν, ἐκλεκτικές συγγένειες!

Ἴσως διερωτηθεῖ ὁ ἀναγνώστης: δέν μπορούσανε ἄραγε οἱ ἴδιοι οἱ Κοριτσιῶτες νά ἐκτελέσουνε τήν ἀπόφαση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί νά μή χρειαστεῖ ἡ παρέμβαση ἀνταρτῶν; Πιστεύω ὅτι καί μέ τό παραπάνω τό δυνόντανε, κιοτῆδες ποτέ δέ δείξανε νάηταvε. Τότε; Τότε αὐτό θ' ἀποτελοῦσε καταστρατήγηση τῆς ἀπόφασης στό σημεῖο της πού ἀνάθετε τήν ἐκτέλεσή της στό Ἀρχηγεῖο Εὐρυτανίας. Εἶχε, βέβαια, τούς λόγους του τό Λαϊκό Δικαστήριο νά προσδιορίσει αὐτό τόν τρόπο ἐκτέλεσης τῆς συγκεκριμένης ἀπόφασης. Ἐξάλλου ἡ θεσμοθετημένη πρόβλεψη στίς περιπτώσεις ἀπείθειας, τίς ἀποφάσεις τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων νά τίς ἐπιβάλει τό κύρος τοῦ ὁπλισμένου λαοῦ, ἀποσκοποῦσε καί στή διατήρηση τοῦ

Ὁ Διάκος δέ διακόνησε καί πολύ τόν ΕΛΑΣ. Μέ τήν πρώτη εὐκαιρία πού τοῦ γυάλισε στό μάτι τό ἐγγλεζοεθεσίτικο χρυσίο, αὐτομόλησε στό Ζέρβα! Ὅταν συγκροτήθηκε τό Κοινό Γενικό Στρατηγεῖο Ἀνταρτῶν καί τοῦ ἐξασφαλίστηκε ἡ ἀτιμωρησία, ἔφυγε κι ἀπ' τό Ζέρβα καί γύρισε στό χωριό του — βαριά ἡ καλογερική! Τώρα πιά εἶναι πού δέν ἔβρισκες ἄκρη σέ ποιό θεό πίστευε ὁ Ἠλίας — ἄν καί τό βέβαιο εἶναι πώς μόνος θεός του παράμενε στήν ψυχή του ἡ κλεμένη ψητή γίδα. Ἔκανε τόν ἐθεσίτη στά φανερά καί στά κρυφά ὁρκιζότανε ὅτι παραμένει ἐαμίτης κι ἔδινε ὅποιες πληροφορίες εἶχε σ' ἐμᾶς. Παράλληλα ἀπόκρυβε ὁπλισμό καί πυρομαχικά τῶν Ἐγγλέζων σέ ἀπρόσιτες σπηλιές. Στίς μεγάλες ἐπιχειρήσεις τῶν Γερμανῶν ἐναντίον τοῦ ΕΛΑΣ τόν Αὔγουστο τοῦ 1944 στή Ρούμελη, ἐμεῖς ὑποφέραμε ἀπό ἔλλειψη πυρομαχικῶν. Ἡ ἀγγλική ἀποστολή μᾶς κορόιδευε μέ ταξίματα ἤ τή ρίψη στό Ζαχαράκη 14 τουφεκιῶν! Ἦρθε καί μέ βρῆκε ὁ Ἠλίας Παπαγεωργίου, ὁ Σ.Δ. τῆς XIII Μεραρχίας βρισκότανε τίς μέρες ἐκεῖνες στούς Δομιανούς, καί μοῦ πρότεινε νά μοῦ φανερώσει, ἔναντι ἑνός ποσοῦ χρυσῶν λιρῶν, τό μέρος πού ἦσανε κρυμμένα πυρομαχικά τῆς Β.Σ.Α. καί νά μᾶς βοηθήσει: νά τά «κλέψουμε». Τήν κρυφή ἀποθήκη τή φύλαγε αὐτός κι ἤξερε ὅτι σ' αὐτή ἦσανε πολλές χιλιάδες φυσίγγια τόμσον, ἀπό τήν ἔλλειψη τῶν ὁποίων ἐμεῖς πάσχαμε ἰδιαίτερα. Ὁ Ἠλίας Μανιάτης, στόν ὁποῖο διαβίβασα τήν πρόταση τοῦ Παπαγεωργίου, φοβήθηκε στημένη προβοκάτσια τῶν ἴδιων τῶν Ἐγγλέζων καί τήν ἀπόρριψε.

Τό 1945, τό Φλεβάρη καί πρίν ἀκόμα συμπληρωθεῖ ἡ παράδοση τῶν ὅπλων τοῦ ΕΛΑΣ, ὁ Ἠλίας βγῆκε στό κλαρί, μαζί μ' ἕναvε πασίγνωστο κατοικοκλέφτη ἀπό τό χωριό Κουφάλα Ἀγραίων ὀνόματι Λόζο. Προφανῶς πρώτη μαγιά τῶν μετέπειτα σουρλοβουρλάκηδων. Ἀναλαβαίνοντας ὁ Ἄρης Βελουχιώτης τή γνωστή μεταβαρκιζιανή τραγική καί καταδικασμένη προσπάθεια, δέν παράλειψε ν' ἀσφαλίσει τίς πλάτες του ἀπ' τήν ἐπικίνδυνη δυάδα, πού ἄν μάθαινε τήν παρουσία τοῦ Ἄρη στά βουνά τῆς Εὐρυτανίας, δέν τήν ἔδαζες στό χέρι. Τούς πέτυχε στήν Κουφάλα στό σπίτι τοῦ Λόζου. Τά παραπέρα τ' ἀνάθεσε στήν ἀποκεφαλιστική δεξιότητα τοῦ Σωτήρη Δράκου...

Στίς ἀρχές τοῦ τρίτου δεκάημερου τοῦ Ἰούνη 1949 εἴκοσι περίπου ἄτομα καθήσαμε στό ἑδώλιο τοῦ κακουργιοδικείου Λαμίας μέ τήν κατηγορία τοῦ φόνου τῶν δυό «ἐθνικοφρόνων ἀγωνιστῶν!» — κατάντημα τῆς ἔννοιας ἀγωνιστής! — Θυμᾶμαι πού στή διάρκεια τῆς δίκης ὁ πρόεδρος τῶν συνέδρων πρωτοδίκης Προκόπης Καραμάνος μέ ἀρκετή εἰρωνεία παρατήρησε: «ἔ, ὁ καημένος ὁ Ἠλίας εἶχε ἀρκούντως, λίαν βεβαρυμένον ποινικόν μητρῷον!»

ἀναγκαίου φόβου - φρουροῦ. Πανάρχαια πρόνοια, πού ὁ Αἰσχύλος τή διατύπωσε στίς «Εὐμενίδες» του ἔτσι:

Ἔσθ' ὅπου τό δεινόν εὖ
καί φρενῶν ἐπίσκοπον
δεῖ μένειν καθήμενον (516 - 518).

Δηλαδή: «Ὑπάρχουν περιπτώσεις πού ὁ φόβος ὠφελεῖ καί πρέπει σάν φρουρός νά μένη θρονιασμένος μέσ' στόν νοῦ».* Μ' ἄλλα λόγια, αὐτό πού λένε: ὅπου δέν ἰσχύει λόγος, ἰσχύει ράβδος!

Κι ὁ Σαμαράς ὡς εἶδε τή «ράβδο», τόνε ζώσανε μαῦρα φίδια! Ἔβαλε μπρός ὅλη τή μαλαγανιά του. Φόρεσε κάτω ἀπ' τό ὑπόξανθο καί τσιγαροκαψαλισμένο μουστάκι του ἐκεῖνο τό κάλπικο δικό του χαμόγελο τῆς ἀλεποῦς καί δόστου «Ἠλία μου» ἀπ' ἐδῶ, «καπετάν - Διάκο» ἀπ' ἐκεῖ, ἔφερε καί κέρασε τσίπρο καί σά νά μήν ἔτρεχε τίποτα ἔπιασε μέ τό Διάκο χουμπουροκουβέντα, ἔβγαλε τό δικό του γκόλτς 38, εὐκαιρία νά μᾶς δείξει ὅτι «κουβαλάει σιδερικό», παραπονέθηκε στόν καπετάνιο πώς τοῦ λείπει μιά σφαίρα!

— Δός του, βρέ Διάκο, μιά σφαίρα, νά μήν τίς ἔχει λειψές — σύστησα στόν Παπαγεωργίου.

Μέ λοξοκοίταξε ὁ Ἠλίας, στραβομουτσούνιασε κι ἔγινε ἀσχημότερος ἀπ' ὅ,τι ἦτανε ἀπό φυσικοῦ του καί μέ τά πονηρά κι ἁρπαχτικά μάτια του σά νά μοῦ ἔλεγε: «δέν εἶσαι στά καλά σου, πού πρέπει νά τοῦ βουτήξω καί τό περίστροφο!» Κι ἐγώ τοῦ ἐπίμεινα, «σοβαρά στό λέω, δός του!» Ἔβγαλε ἀπ' τό φυσεκόλουρο τοῦ δικοῦ του γκόλτς ἕνα φυσίγγι, τό 'δωσε στό Σαμαρά, λέγοντάς του: — «Ξέρεις γιατ' ἤρθαμε. Γιά τό παλιομάντρι σου!» Τό στανικό χαμόγελο τοῦ Σαμαρᾶ ἔπεσε, ὅπως συμβαίνει νά πέσει πάνω στή σκηνή τό ψεύτικο μουστάκι τοῦ ἠθοποιοῦ καί τόν κάνει γιά κλάματα! Τοῦ ἔφυγε τό αἷμα ἀπ' τό πρόσωπο, ἔγινε φλουρί! Καί τοῦ ξανανέβηκε μονομιᾶς, ἀναψοκοκκίνισε — κάβουρας στά κάρβουνα! — «Ἄσε τά χοντροκαλαμπούρια, Λιά!» — σχεδόν τραύλισε. Ὁ Διάκος δέν τοῦ ἀπάντησε, σηκώθηκε, βγῆκε ἀπ' τό τσαγγάρικο τοῦ Ντάλλη, ὅπου εἴμασταν μαζεμένοι, στήν πλατεῖτσα πού λαχερντίζανε οἱ ἀντάρτες μέ Κοριτσιῶτες, φώναξε: «Σύνταξη! Φύγαμε!»

Τό τμῆμα συντάχτηκε, ξεκίνησε. Εἶχε πέσει τό σουρούπωμα. Ὁ κόσμος ἄρχισε νά φεύγει γιά τά σπίτια τους, ἔσφιγγε καί τό κρύο. Ξεκίνησα κι ἐγώ, εἶχα ν' ἀνηφορίσω. Ἀπό κοντά μ' ἔφτασε κι ὁ Σαμαράς, στάθηκα, τόν καρτέρεψα. — «Γιά τό Θεό, γύρνα τους πίσω! Ἔφαγα τά νύχια μου νά ξεκωλώνω κοτρώνια!» — μοῦ εἶπε μέ ἄγχος στή φωνή. Ἦτανε ἐξουθενωμένος κι ἄν εἶχα δικαίωμα νά τόν λυπηθῶ, θά τό ἔκανα. Ἔστω καί ξέροντας ὅτι σέ λίγο θ' ἀ-

* Μετάφραση Καλλιρρόης Ἐλεοπούλου, ἐκδ. «Πάπυρος», Ἀθήνα 1939.

ποθρασυνότανε καί πάλι — ὁ λύκος τρίχ' ἀλλάζει, τό χούι δέν τό κόβει! Τοῦ εἶπα ξερά:

— Πρίν φᾶς τά νύχια σου, ἔπρεπε νά ξύσεις τήν κούτρα σου! Τώρα χτύπα την στίς κοτρῶνες σου, ποιός σοῦ φταίει;

— Τό γινόμενο, ἀξεγίνο, πές το κακορ'ζ'κιά μου, μά μή μοῦ χαλᾶς τό μαντρί, ὁ Θεός νά στό πληρώσει!

—Ἄσε, βρέ Κώστα, τά κουτοπόνηρα, δέ σέ φελᾶν! Ἐγώ προσωπικά κανένα μαντρί δέ σοῦ χαλάω. Ἐσύ χαλᾶς τό γιδοβιτσολείβαδο, τό Λαϊκό Δικαστήριο ξαναβάζει τό δίκιο στόν τόπο του, λοιπόν; Πάρ' το ἀπόφαση ὅτι τέλειωσε τ' ἁρπαχτιλίκι, καί θά ζήσεις ἐσύ καλά κι ἐμεῖς καλύτερα! Καληνύχτα σου!

— Στάσου! Στάσου ἕνα λεφτό! Δέ θές, ἅμα θές ἐσύ... Γιατί δέν ἀλλάζεις τήν ἀπόφαση; Νά βγάλουμε τά μάτια μας μοναχοί μας;

— Δέ θά σέ στείλω στό διάβολο, στή δύσκολη θέση πού εἶσαι. Μά σ' εἶχα γιά ἔξυπνο, ἀποδείχνεσαι μόνο πονηρός. Δέν ξέρεις ὅτι ἀπόφαση Λαϊκοῦ Δικαστηρίου μπορεῖ ν' ἀλλάξει μόνο τό Τομεακό; Ἔκανες ἔφεση; Ἐσύ φυγοδίκησες κι ἀπό τό Λαϊκό. Καί τί νά 'λεγες, βρέ; Ὁλόκληρο χωριό τό γράφεις μιά ζωή στ' ἀποτέτοια σου! Δέ σκέφτηκες ποτέ ὅτι ἔχει τέλος κι ἡ κατεργαριά; Ἔ, Κώστα Σαμαρά, πάει ἐκείν' ἡ βάλα πού σοῦ 'κανε τό πολύ τό γάλα! Δέ λές νά βάλεις μυαλό ἀπό μόνος σου; — εἶδες, σοῦ τό βάζει τό χωριό!

Κατάπιε τή γλώσσα του, μοῦ γύρισε τίς πλάτες καί πῆρε τόν κατήφορο τή στράτα γιά τό σπίτι του κουτσαίνοντας πλειότερο ἀπ' τό συνηθισμένο του. Μήτε καληνύχτα μοῦ εἶπε!

Τό βράδυασμα, πού Δεκέμβρη μήνα πέφτει καί νωρίς κι ἀπότομο, δέν μπόδισε τούς ἀντάρτες νά πραγματώσουνε τήν ἀπόφαση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Δέν ἀφήσανε πέτρα πάνω στήν πέτρα ἀπ' τό παράνομο χτίσμα!

Τό γκρέμισμα «ἀκούστηκε» πολύ πέρα ἀπ' τήν Κορίτσα. Σά νέο, βούιζε σ' ὅλα τά χωριά — «τοῦτοι δέ χωρατεύουν!» Ἡ περίπτωση ἀναμφίβολα προειδοποίησε στό δέοντα βαθμό καί ἔμπραχτα κατεργαραίους καί καρτεγαράκους, τούς κάθε φυράματος «τηρητές τῶν παραδόσεων τοῦ καπιταλισμοῦ»,* πώς ἐδῶ, μέ τήν ἀνάληψη τῆς ἄσκησης τῆς ἐξουσίας ἀπ' τό λαό, πώς ἐδῶ, μέ τή Λαϊκή Δικαιοσύνη, ἀστεῖα δέ σηκώνει! Κι ὅπως τό πρόβλεπε κι ὁ Λένιν, «γιατί οἱ ἔνοπλοι ἐργάτες εἶναι ἄνθρωποι τῆς πρακτικῆς ζωῆς κι ὄχι συναισθηματικοί διανοούμενοι καί εἶναι ζήτημα ἄν θά ἐπιτρέψουν νά τούς κάνουν ἀστεῖα».**

* Β. Ι. Λένιν: «Κράτος καί Ἐπανάσταση», Διαλεχτά Ἔργα, τ. ΙΙ, μέρος 1, σ. 273, ἑλλ. ἐκδ. ΚΕ τοῦ ΚΚΕ.

* Β. Ι. Λένιν: ὅ.π.

Περίγραψα τίς δυό δίκες όχι μόνο γιατ' ήσανε οί πρώτες τοῦ πρώτου Λαϊκοῦ Δικαστηρίου πού συστήθηκε μέ τίς «Έντολές», άλλά καί γιά νά μαρτυρηθεῖ τό γεγονός ότι δέ σταθήκανε «ίδανικές». Οἱ κατηγορούμενοι δέν προσήρθανε στό Λαϊκό Δικαστήριο. Περιθώρια γιά έφαρμογή τῆς ἀρχῆς τοῦ συμβιβασμοῦ δέν ὑπῆρξανε. Ἡ έντέλεια κι ἄν ἀκόμα ὑποτεθεῖ ὅτι ὑπῆρξε στή σύλληψη, εἶναι ζήτημα ἄν ποτέ ἐπίτρεψε τήν παρουσία της σέ ξεκίνημα. Καί σέ καταστάσεις πού εὐτυχήσανε, ἴσως, νά τή γνωρίσουνε, αὐτό συνέβη στήν ὡριμότητά τους. Ὁσοναφορᾶ στή Λαϊκή Δικαιοσύνη, ή πληρότητα, πού ὁπωσδήποτε προσεγγίστηκε, στάθηκε ὑψοδείχτης πρός τόν ὁποῖο ή ἀνάβαση λειτουργῶν καί λειτουργουμένων δέν ὑπῆρξε εὔκολη. Ἐντούτοις, τό ἐντελῶς ξέχωρο χαραχτηριστικό τῆς ἀνόδου ἦτανε ὁ λαϊκός διασκελισμός — σέ ἐξαιρετικά λίγο χρόνο συντελεστήκανε ἐκπληχτικά πολλές ἀλλαγές σέ κλίμακες μαζῶν! Ἀλλαγές ποιοτικοῦ χαραχτήρα, πού, ἐξόν τ' ἄλλα, ἀρχίζανε νά δικαιώνουνε ἐκείνη τήν πεποίθηση τοῦ Λένιν ὅτι «οἱ ἄνθρωποι θά συνηθίσουν νά τηροῦν τούς στοιχειώδεις ὅρους κοινωνικότητας δίχως βία καί δίχως ὑποταγή».*

Ὅμως, ὡς αὐτό τό ζηλευτό στάδιο πού ἔφτασε ή μεγάλη πλειοψηφία τοῦ λαοῦ στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα στά χρόνια τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, οἱ δυσκολίες πού χρειάστηκε νά ξεπεραστοῦνε δέν ἦσανε λίγες, ἰδιαίτερα ὁσοναφορᾶ στόν ὑποκειμενικό παράγοντα. Στή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση μᾶλλον λιγότερες, στή Λαϊκή Δικαιοσύνη πολλές. Στή διακονία τῆς τελευταίας ὁ λαός ἄσκησε καί σέ ἔχταση καί σέ βάθος τήν ἐξουσία του, κι ἀσκώντας την ἀκόνισε τό μυαλό του κι ἀπλοφτερούγιασε τήν ἀξιάδα καί τίς ἀρετές του. Γιαυτό κι ὁ Θεσμός τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἔβαλε ἐντονότερη τή σφραγίδα του στή μεταλλαγή τῶν ἀνθρώπων.

Ἀπό ἀνθρώπους μέ προσόντα Κουτσοπάνου λ.χ., δέν ἦσανε δά καί γεμάτα τά χωριά μας ἐκεῖ πάνω. Κατά κανόνα, οἱ ἀξιότεροι ἦσανε πού παίρνανε τῶν ὀμματιῶν τους γιά τά ξένα. Οἱ μονάδες ποτέ, οὔτε καί τώρα λείψανε. Μά σέ μονάδες δέ στηρίζεις οἰκοδόμημα παλλαϊκῶν διαστάσεων, ὅπως καί ή Λαϊκή Δικαιοσύνη. Κι ὁ χωρικός, στήν καλύτερη περίπτωση γούρλωσε τά μάτια ἀπό κατάπληξη καί δέος σάν τοῦ προτάθηκε τό λειτούργημα τοῦ λαϊκοῦ δικαστῆ.

— Τί κουβεντιάζεις, βρέ παιδί! Τρανό κουδούνι! Ἀσημοκούδουνο, δέν εἶναι γιά τό σβέρκο μου! — τέτοια ἦτανε ή πρώτη ἀντίδρασή του.

Θά καταγράψω συγκεκριμένα, ἐπώνυμο περιστατικό.

Ἡ ἀνάγκη ὑπαγόρεψε τή σύσταση ξέχωρου Λαϊκοῦ Δικαστηρίου

* Β. Ι. Λένιν: ὅ.π. σ. 258.

στήν Κορίτσα, νομίζω δέ καί στόν Πλάτανο. Οἱ πρόεδροι ἔπρεπε νά ἐκλεγοῦν ἐπώνυμα, μιά πού θά γινόντανε καί μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης Κλειτσοῦ, πού διευρυνόταν ἔτσι σέ ἑφταμελής. Ἡ ὀργάνωση τῆς Κορίτσας ἀποφάσισε νά προτείνει γιά πρόεδρο τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου τόν μπάρμπα - Φώτη Δημητρακάκη.

Μέσος νοικοκύρης στό χωριό, μέ ἀργή μέν, ἀλλά αἰσθητή τάση πρός τήν κάτω βόλτα. Κι ὄχι πού δέ μόχταε μερόνυχτα κι αὐτός καί τά παιδιά του — ἡ γυναίκα του εἶχε πεθάνει. Μά, βλέπεις, φαμελιά μεγάλη, τρία κορίτσια, τρία ἀγόρια κι αὐτός, στόματα ἑφτά! Χωραφάκια εἶχε, ἡ κοπριά δέν τούς ἀπόλειψε, ἀλλά ποτέ δέν ξαποστάσανε χέρσα, ἀποδυνατίσανε, ἡ ἀπόδοση ἴσα - ἴσα πού δίπλωνε τό σπόρο τίς πιό πολλές φορές! Διατήραε κι ἕνα μικρό κοπάδι προβατάκια ἀπό 30 - 35 κεφάλια, ὅλα ξεσοϊσμένα! Τά ξεχείμαζε ἐδῶ στό χωριό μέ τό στανιό καί τά ᾽βρισκε τόσο ἀχαμνά ἡ ἄνοιξη, ἄν δέν τοῦ ψοφάγανε καί μερικά, πού ἡ ἀπόδοσή τους σέ γάλα ἤτανε κάτω κι ἀπό μέτρια. Μετρημένος ἴσαμε τό συντηρητισμό σέ ὅλα του. Κλειστός μέσα σ᾽ ἐκείνη τήν περηφάνια τῶν βουνίσιων μας, δαρμένος ἀπ᾽ τίς ἔγνοιες, βασανισμένος ἀπ᾽ τόν ἀνεκπλήρωτο καημό! — τί προσπάθεια! — νά πάρει τήν ἀπάνω βόλτα καί μιά φορά! Πάλλευκο τό δασύτριχο καί κοντοκουρεμένο κεφάλι του. Θά κόντευε τά ἑξήντα, ἴσως. Ἔβγαινε ταχτικά στό «μαγαζί», καταδεχτικός καί μέ τούς μικρότερους στήν ἡλικία, μέ φανερό πάντοτε τό ἐνδιαφέρο νά μαθαίνει «πῶς κυλάει ὁ ψευτοντουνιάς». Ἔλεγε τό λόγο του γιά τά κοινά, ζυγιασμένες κουβέντες! Παραπέρα, ὅμως, δέν «ἀνακατευόταν» ἀπό ἕναν ἐνστιχτώδη φόβο «νά μήν τόν φᾶν οἱ κότες», μιά κι εἶχε τή γνώμη πώς οἱ κοινοτοκάπηλοι ἤσανε τά «πίτουρα». Πήγαινε πρόθυμα γιά ἐκτιμητής ἀγροζημιῶν. Οἱ νοικοκυραῖοι τόνε προτιμούσανε γιατί τόν θεωρούσανε εὐθύ καί δίκαιο, «ἄνθρωπο τοῦ θεοῦ». Δέν ἄκουσα ν᾽ ἀδίκησε ἄνθρωπο, τουλάχιστο μέ πρόθεση. Δέν ἄκουσα νά τοῦ καταμαρτυροῦνε κάποια καλπουζανιά. Τό συμφέρο του τό φρόντιζε, τό κυνήγαγε, ἀλλ᾽ «ἀπ᾽ τήν ἴσια στράτα». Στό ΕΑΜ δέν μπῆκε. Κι οὔτε καί τά παιδιά του, δέν τ᾽ ἄφησε. Κι ὄχι ἀπό καμιά πολιτική ἤ ἄλλη ἀντίθεση πρός τό ΕΑΜ. Σάν ψηφοφόρος ἤτανε ἄνθρωπος τοῦ Χριστοδουλιᾶ, πού τώρα εἶχε προσχωρήσει στό ΕΑΜ. Δέν μπῆκε ἀπό χαραχτήρα του νά μή βγαίνει ἔξω ἀπό μιά περιχαράκωση τῆς ζωῆς του, ἀπό κείνη τήν ἀποθαρρυντική, ὅσο καί μειωτική, ἀντίληψη πού τοῦ καλλιεργήσανε τοῦ χωρικοῦ ὥς τό βαθμό βιώματος: «τί θέλ᾽ ἡ ἀλ᾽πού στό παζάρ᾽!» Ὁ μπάρμπα - Φώτης ἐχτίμαε ἀνεπιφύλαχτα τούς ἀνθρώπους τοῦ ΕΑΜ, ἤθελε τή λευτεριά τῆς πατρίδας καί θαύμαζε τούς ἀντάρτες. Προσφορά ὑπηρεσιῶν στόν Ἀγώνα ὄχι μόνο δέν ἀρνηθήκανε ποτέ οἱ Δημητρακάκηδες αὐτοί, ἀλλά καί μεμφόταν

δημόσια ὁ γέρος ἐκείνους πού θά ἐκδηλώνανε βαρυγκώμια γιά ὑπηρεσία πού τούς ζητήθηκε. Τά «ὀρθόδοξα» κριτήρια θ' ἀποκλείανε τήν ὑποψηφιότητα τοῦ Φώτη Δημητρακάκη ὄχι γιά τούς παραπάνω λόγους, μά γιά κάτι ἄλλο. Κι αὐτό ἤτανε τό γεγονός, ὅτι ὁ πρωτότοκος γιός του Ἠλίας, χρόνια τώρα χωροφύλακας, ὑπηρετοῦσε στήν Εἰδική Ἀσφάλεια Θεσσαλονίκης, δηλαδή στή δίωξη τοῦ κομμουνισμοῦ. Καί κάτι πιό σημαντικό: ἀνῆκε στό «ἐπιτελεῖο» ἐκείνου τοῦ πολύ κομμουνιστοφάγου, ἀνθυπομοίραρχου προπολεμικά, Κουφίτσα — τό 1946 τόν ἐκτελέσανε ἐν μέση ὁδῷ στή Θεσσαλονίκη, πατριῶτες. Ἡ γραφομηχανή ἤτανε ἡ κύρια ἀπασχόληση τοῦ Ἠλία, ἀλλά δέν παράλειπε νά παίρνει μέρος καί στίς ἀ λά Κουφίτσα «ἀνακρίσεις» κρατουμένων ἀγωνιστῶν. Ὁ μπαρμπα - Φώτης οὔτ' ἤξερε, οὔτ' ἤτανε δυνατό νά καταλάβει παρόμοια ἀνώμαλα ρήματα! Ἐγώ, ὅμως, ἤμουνα γνώστης καί λεπτομερειῶν. Παρόλ' αὐτά, ἐμεῖς κρίναμε ὅτι σ' αὐτόνε τόν κόσμο μας τόν καθένα πρέπει νά τόν ζυγιάζεις μέ τά δικά του σταθμά, ὄχι μέ τά βάρη τοῦ γιοῦ ἤ τοῦ πατέρα ἤ κάποιου δευτερότριτου ξάδερφου! Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τά κριτήρια ἰσχύανε τότε στό ΚΚΕ, γιά τά ἁπλά μέλη κατά κανόνα, γιά τίς κορυφές μᾶλλον ὄχι — ὑπάρχουνε καί ἐπώνυμα παραδείγματα.

Ἀνατέθηκε σ' ἐμένα νά τό κουβεντιάσω μέ τόν μπαρμπα - Φώτη καί νά τόν πείσω νά δεχτεῖ τήν ὑποψηφιότητα. Ἤξερα ὅτι μοῦ 'χε πολλή ἐχτίμηση, κι ἤξερε ὅτι τοῦ τρέφω πολύ σεβασμό. Πῆγα σπίτι του. Βράδυ, μέρα ποῦ νά βρεῖς δουλευτάρη στό φωτογώνι. Τοῦ ἐξήγησα τά καθέκαστα, τιμώντας καί τό τσίπουρο μέ τά καρύδια, πού μᾶς τράταρε ἡ μικρότερη κόρη του Ἀθηνά. Καί τοῦ ζήτησα νά δεχτεῖ. Ἡ ἀντίδρασή του στά χαραχτηριστικά του ἤσανε συγκίνηση, κολάκεμα, δισταχτικότητα. Δίλημμα! Ν' ἀρνηθεῖ, δέν τό 'θελε. Νά δεχτεῖ, τό φοβότανε. Εἴμαστε πιά στά 1943 κι ὄχι στά 1942. Ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη ἔχει ἤδη ἱστορία, τό Λαϊκό Δικαστήριο ἔργο συντελεσμένο, στή συνείδηση τοῦ κόσμου καθιερώνεται μεγάλη τιμή τό λειτούργημα τοῦ λαϊκοῦ δικαστῆ. Ὅλα αὐτά ἔχουνε ἐπιδράσει ἀναμφίβολα καί στή σκέψη καί στήν ψυχή τοῦ κλειστοῦ Φώτη Δημητρακάκη. Τόν ἑλκύει μιά τέτοια τιμή, ἔχει καί δυό κορίτσια γιά παντρειά, ὁ ἄλλος στή λογαριάζει τήν ὑπόληψη ἅμα ὁλόκληρο χωριό βεβαιώνει τό ἔγκυρό της! Συδαύλισε τή φωτιά στό παραγώνι, μᾶλλον γιά νά κερδίσει χρόνο, νά τό σκεφτεῖ, μήν πεῖ «ὄχι» ἀσυλλόγιστα, μήν πεῖ «ναί» βιαστικά. — «Ἀθηνά, φέρε κανένα τσίπρο ἀκόμα», φώναξε τήν κόρη του κι ὕστερα κάνοντας ἐκεῖνο τό «χμμ!» πού λέει πολλά καί πικροχαμογελώντας, μοῦ ἀπάντησε:

— «Σειῶνται τά δεντρά, σειῶνται καί τά κλαριά», αὐτό μ' λές! Στό θεό σου, τί σκαμπάζω ἀπό δικαστ'λίκια ἐγώ; Αὐτές οἱ πρα-

μάτειες θέλουν μυαλό τετρακόσια καί μάτια καί στόν κῶλο!

—Ἐκτιμητής πηγαίνεις, δέν πηγαίνεις;

— Πααίνω! Καί τί μ' αὐτό;

— Συμβιβαστή σέ καλοῦν; Σέ καλοῦν! Ἄμ καί σά δικαστής; — θά ἐκτιμᾶς, θά συμβιβάζεις ὅπου καλιάζει. Ὅπου ὄχι, θά δικάζεις! Τό δίκιο κραίνει ἀπό μόνο του, τί ντεριέσαι;

— Χμ, γιατί μπερδεύεις τό νερό μέ τή γουμαροκαβαλίνα; Δέν μπαίνουν καί τά δυό στό τηγάνι, τά κερατένια! Δικαστής, λές! Δικαστής ἐγώ; Τό μυαλό εἶναι πού δέ φτάνει ὥς ἐκεῖ, δέν εἶναι πού ντεριέμαι. Ἐμᾶς τῶν γερόντων τό κεφάλι εἶναι σάν τῆς παλιοπροβατίνας τό καύκαλο, ἄδειο! Τί δέ βάζετε νιούς; Παλιό ἄλογο, καινούργια περπατησιά δέ βγάζει, δέν τό 'χεις ἀκουστά;

— Καί νιούς, ποιός λέει ὄχι; Ὅμως ἐδῶ χρειάζεται πεῖρα, καί πεῖρα βαρβάτη! Χώρια ἡ ὑπόληψη!

— Τί κουβεντιάζεις, βρέ παιδί; Τρανό κουδούνι! Ἀσημοκούδουνο, δέν εἶναι γιά τό σβέρκο μου!

— Στάσου, στάσου, μπάρμπα - Φώτη! Νά τό κάμουμε λιανά; — νά τό κάμουμε! Εἴχαμε εἰρηνοδίκη, εἴχαμε καί πταισματοδίκη. Ἄνθρωποι μέ γράμματα, δικαστές ἡ δουλειά τους, ναί; Τί λές, καλύτερ' ἀπό σένα, ἀπό μένα, ἀπ' τούς χωριανούς μας ξέρανε ποῦ μᾶς πονεῖ καί ποῦ μᾶς σφάζει; Τίς διαφορές θέλω νά πῶ, τά δῶσε-πάρε μας, τά προβλήματά μας. Ὄχι δά, μή μοῦ πεῖς! Καθότανε θυμᾶσαι, ὁ πταισματοδίκης στήν ἕδρα καί περίμενε ἀπό σένα, ἀπό μένα, πού μᾶς ἐξέταζε σά μάρτυρες, νά τοῦ ποῦμε τήν ἀλήθεια. Κι ἀπό σένα κι ἀπό μένα ἔκρινε αὐτός κι ἀποφάσιζε καί δίκαζε, σωστά δέ λέω; Κι ἅμα ἐμεῖς ψευδορκούσαμε; Ἀλήθεια, γιόκ! Καί δίκαιη ἀπόφαση, ἐπίσης γιόκ! Γιατί ὁ ἄνθρωπος δέν ἤξερε ἀπό μόνος του τήν ἀλήθεια, δέν μποροῦσε νά τήν ξέρει. Ἐσύ τόν φώτιζες, ἐσύ τοῦ διαμόρφωνες τήν κρίση, ὅπως λέμε. Ἐσύ, δηλαδή, ἔβγαζες τήν ἀπόφαση — οἱ μάρτυρες. Δέ λένε, οἱ μάρτυρες κρεμᾶνε, οἱ μάρτυρες ξεκρεμᾶνε; Ἔ, τώρα ἀντί νά κρίνεις τήν ὑπόθεση σά μάρτυρας, θά τήν κρίνεις σά δικαστής ὁ ἴδιος, εἶδες πόσο ἁπλό εἶναι; Ἐσύ ὁ ἴδιος ὁ χωριανός ξέρει ἀπόξω κι ἀνακατωτά πρόσωπα καί πράγματα τοῦ χωριοῦ, ποῦ εἶναι τό δίκιο καί ποῦ δέν εἶναι, ψευδομαρτυρία δέ θά σέ ξεγελάσει — δέ συμφωνεῖς; Μή φοβᾶσαι. Ἔ, κι ἅ λαθέψεις κάπου; Πλάνη! Τήν πάθαιναν, ὄχι μιά φορά καί δυό, δικαστές μέ κότσια! Δέν ἔπεσε, λοιπόν, ἡ ζάχαρη στό νερό. Καί τό Τριμεακό γιατί τό 'χουμε; Ὅποιος νομίζει ὅτι ἀδικήθηκε, ἅς κάνει ἔφεση — καλά δέν λέω;

Μ' ἄκουσε ὅλη τούτη τήν ὥρα μέ προσοχή, σκέφτηκε λίγο καί πάλι τό δικό του!

— Καλά καί παρακαλά τά λές ἐσύ. Ἄμ' ἐγώ πού δέ νιώθω σβέρκο γιά τέτοια κουδούνια; Ἀσημόλαδο τό κουδουνίζεις, μά τί τό

χαραμίζεις σ' έμένα; Είναι γιά γκεσέμι! Κι έμᾶς τούς καπνιάδες μᾶς ἔκαμαν χαζόπρατα (χαζοπρόπαδα), ὅλ' ἀπό κοντά στά γκεσεμοκρίαρα νά πααίνουμε, σκυδά! Σκιαζόμαστε νά τραβήξουμε ἀπό μοναχοί μας, ἡ μαύρη κι ἄραχλη ἀλήθεια!

— Εἶδες πετυχιά πού τό' χαμες; Διάνα! Μά τό θεό, δέ σοῦ τό 'χα μπάρμπα - Φώτη τόσο λαγαρό μυαλό, ἁμαρτία ξομολογημένη, συμπάθα με! Πετυχιά, μᾶς ἔκαμαν χαζόπρατα! 'Αλλά τί ἔγιναν τά γκεσέμια, σά μᾶς ἔπεσε λύκος; Ἄφαντα! Ἐμεῖς, ὅμως, τά βγάλαμε πέρα μονάχοι μας, τί, δέν τά βγάλαμε;

— Μοναχοί μας, τά βγάλαμε, τό σωστό σωστό!

— Ἔ, μᾶς χρειάζονται γκεσέμια; — δέ μᾶς χρειάζονται! Τί ἐσύ, ἐγώ, ὅλοι πού λέμε λαός, εἴμαστε τό γκεσέμι, δέν εἴμαστε; Ἐμεῖς δέν κιοτέψαμε στήν πείνα, στό βούρδουλα καί τή φωτιά τοῦ σκλαβωτῆ, θά κωλώσουμε στό νά λύνουμε τίς διαφορές μας; Τί λές;

— 'Εσύ τό πᾶς λέγε - λέγε τό κοπέλι... Τί νά πῶ; Δέ θά τά καταφέρω!

— Καί μιά χαρά θά τά καταφέρεις, θά τρίβεις τά μάτια σου ὁ ἴδιος!

— Σώπα δά!

— Νά μοῦ τό θυμηθεῖς!

— Νά στό θυμηθῶ, λέει! Σά μέ πάρουν μέ τά ματσούκια! Ἄσ' το, βρέ παιδί, νά πάει κατ' ἀνέμ'! Δικαστάδες μέ σαχί τά γράμματα καί πέφτουν ὄξω, ἐγώ μέ τρεῖς ἀγκούτσες ὀδλες κι ὀδλες δέ θά πέσω καντάρια;

— Τά γράμματα, γράμματα, μπάρμπα - Φώτη, μά ἐδῶ δά δέν εἶναι τό ἅπαντο τά πολλά γράμματα. 'Εδῶ εἶναι νά κρίνεις κατά συνείδηση, ὅπως λέμε οἱ καλαμαράδες.

— Κάν' το λιανά.

— Μ' αὐτό πού κραίνει μέσα σου καί παίρνεις χίλιους ὅρκους ὅτ' εἶναι τό δίκιο καί τό σωστό.

— Χμ, ἄλλο τί λέω ἐγώ δίκιο κι ἄλλο τί λέει ὁ κόσμος. Ἤ δέν τούς ξέρεις; Ὁ ἕνας τό μακρύ του, ὁ ἄλλος τό κοντό του, ἐσένα διάφορο οἱ ἔχτρητες μ' ὅλους, σπολάτη θά σοῦ ποῦν;

— Ἔκανες ἔχτρητες σάν ἐκτιμητής; Ὄχι! 'Αντίθετα τό χωριό σοῦ ἔχει ὑπόληψη, ὅτι ἐκτιμᾶς δίκαια. Τοῦ κόσμου τ' ἀρέσει τό δίκιο. 'Εσύ ἐκτιμοῦσες σωστά ἕνας! Στό Λαϊκό Δικαστήριο θά εἶναι ἄλλοι τέσσερες, τέσσερες ἀκόμα φορές ἐγγύηση ὅτι δέ θά πέσετε ἔξω. Ἔχουμε καί τή συνέλευση, ὅποιος νομίζει δέ δίκασε καλά τό δικαστήριο νά τό πεῖ ἐκεῖ. Πέφτει αὐτός ἔξω; — τό χωριό θά τόν βάλει στή θέση του. Λάθεψε τό δικαστήριο, ἔχει κι ἔφεση. Κι οἱ λαϊκοί δικαστές μας θά δοῦνε ποῦ λαθέψανε. Κουκιά μετρημέ-

να! Ἔ, μπάρμπα - Φώτη! Εἶδες μέ τί μαστοριά ρίχνεις τό σπόρο; Τό κάθε σπειρί στή θέση του!

— Αὐτό ᾽ναι δουλειά πού τήν ξέρω, τούτη πού μοῦ λές δέν τήν ξέρω!

— Κι ἐγώ αὐτό θέλω νά σοῦ πῶ. Ὅτι κάθε δουλειά μαθαίνεται.

— Ὄχι καί μάθε γέρο γράμματα! Ἄιντε καί δέν τά βγάζω πέρα μ᾽ ἐσένα! Ἄν δέν πῶ τό ναί, θά μ᾽ ἀποκαζανιάσεις τό κεφάλι. Μοῦ τά κρεμᾶς τά κυπροκούδουνα! Τό κρίμα στό λαιμό σου! Δεσπότης νά τό ᾽λεγα νά γίνω, κατής δέν τ᾽ ἀπάντεχα! Μωρέεε! Καιρός πού ἦρθε! Ἐμᾶς μιά ζωή μονάχα γιά τά εὐζωνικά μᾶς χάλευαν... Τρανό κουδούνι μέ τοῦτο τό ΕΑΜ! Τρανόοο! Τό θαμαίνομαι! Εἶναι νά μήν τό θαμαίνεσαι;*

Οἱ Κοριτσιῶτες ἐκλέξανε τό Φώτη Δημητρακάκη πρόεδρο τοῦ Λαϊκοῦ τους Δικαστηρίου πές μονοκούκι. Δυό - τρία λευκά χαλάσανε τήν παμψηφία. Ὁ ἀσπρομάλλης χωρικός κατασυγκινήθηκε, δέν μπόραε νά τ᾽ ἀποκρύψει.

— Δέν τό ᾽λεγα!... Δέν τό ᾽βανα!... Δέν τ᾽ ἀπάντεχα!.. Ὅλο τό χωριό, βάλε μέ τό νοῦ σου! Ὅλο τό χωριό νά σέ τιμήσει! Δέν ματάγινε, ὅλο τό χωριό! — αὐτά ἔλεγε διαρκῶς σά βγήκανε τ᾽ ἀποτελέσματα τῆς μυστικῆς ψηφοφορίας.

Ὁ Φώτης Δημητρακάκης δέν ἄργησε νά ἐξελιχτεῖ σέ ὑποδειγματικό λαϊκό δικαστή. Δέν ξέρω αὐτή τή στιγμή πού γράφω γι᾽ αὐτόν, ἄν ζεῖ — ἦτανε ἡλικιωμένος καί περάσανε ἀπό τότε τριάντα χρόνια! Θέλω πολύ νά ὑπογραμμίσω τό ὄνομα αὐτοῦ τοῦ λειτουργοῦ τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Ἤσανε αὐτοί οἱ ἁπλοί, οἱ ντόμπροι, οἱ θαυμάσιοι Δημητρακάκηδες — λαϊκοί δικαστές πού τήν κ α τ α ξ ι ώ σ α ν ε. Τούς πρέπουνε πολλά εὐχαριστῶ!

Ὁ μπάρμπα - Φώτης πῆρε σύντομα τόν ἀέρα τῆς διεύθυνσης τῆς ἐπ᾽ ἀκροατηρίω διαδικασίας. Δέν τόν ἀναγνώριζες στήν ἄσκηση τοῦ λειτουργήματός του. Θά δυσκολευόσουνα νά παραδεχτεῖς ὅτι μέσα σέ τέτοιους χωρικούς μας κρύβονται καί χάνονται τέτοια ταλέντα ἐξουσίας, μά τήν πίστη μου, τ α λ έ ν τ α!

Ἐτοῦτος ὁ συντηρητικούλης νοικοκύρης, πού μιά ζωή «κοίταζε τό σπιτάκι του», μπῆκε στήν κοινωνική δραστηριότητα μέ ἐνθουσιασμό πού θά ζηλεύανε κάμποσοι ἐπαναστάτες καί πολλοί θά παίρ-

* Στό Β μέρος τοῦ ἄρθρου μου στήν «Αὐγή» (27-9-1960) ὁ διάλογος τοῦτος ἀποδόθηκε πολύ λειψά καί ἀπό ἔλλειψη χώρου και ἀπό τήν ἀπουσία τοῦ χειρόγραφου τῆς Γιούρας. Καί λαθεμένα ἐντελῶς ἀποδόθηκε στόν πρῶτο πρόεδρο τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου Κλειτσοῦ, ἐνῶ πρόκειται γιά τόν πρῶτο πρόεδρο τοῦ Λ.Δ. Κορίτσας. Ἀποκατασταίνω ἐδῶ τό περιστατικό, ἀκολουθώντας καί τήν καταγραφή ποῦ περιεχότανε στό χειρόγραφο τῆς Γιούρας — σ. 440 - 443.

νανε μάθημα. Αὐτός, πού δέν τόν ἔπαιρνες ἀξιότερο ἀπ' τό νά δουκεντρίζει τά δόδια πίσω ἀπ' τ' ἀλέτρι, φανέρωσε νοῦ καί καρδιά μπασμένου, δοκιμασμένου δικαιοκρίτη. Ἐκεῖνος, πού μίζερα καί καχύποπτα μέτραε, ὅπως καί τίς λιγοστές πενταροδεκάρες στό πουγγί του, τό κάθε δῆμα, τό καθετί στή ζωή του, τώρα τράδαε κι ἔπιανε τή θέση τοῦ προέδρου τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, ἐπιδλητικός, μέ φανερή τή σιγουριά γιά τή δύναμη πού κάτεχε καί τήν ἐξουσία πού ἀσκοῦσε, μέ ἐπίγνωση τῶν ὑποχρεώσεών του, δέδαιος ὅτι ξέρει τά μυστικά τοῦ λειτουργήματός του ὄχι λιγότερο ἀπ' ὅ,τι ὁ παπάς του τό λειτουργικό ἤ τό «πάτερ ἡμῶν» — ὤ πλάτανε λαέ!

Ἔτυχα σέ δικάσιμο, ἀντιγράφω ἀπό τό χειρόγραφο τῆς Γιούρας:

«Παραδρέθηκα σέ μιά δικάσιμο τοῦ Λ.Δ. μέ πρόεδρο τόν Φ.Δ. Στήν αἴθουσα τοῦ σχολειοῦ. Στό δάθος οἱ ἄντρες τοῦ χωριοῦ καθόντανε στά θρανία. Τόση ἠσυχία καί «εὐκοσμία», πού λές κι ἤτανε ὥρα μαθήματος κι ἐτοῦτοι οἱ ἄντρες μαθητούδια κρεμασμένα στή διήγηση τοῦ Δασκάλου τους πού «παρέδινε» τήν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ! Τό Λ.Δ. γύρω ἀπό τό τραπέζι. Ὁ ἀγροφύλακας ὄρθιος στήν πόρτα ἔκανε χρέη κλητήρα. Στό πρῶτο θρανίο μόνος ὁ κατηγορούμενος.

Ἡ σοδαρότητα τοῦ προέδρου, ἀλλά καί ἡ προσήνειά του, τό τάκτ του στίς ἐρωτήσεις του, ἡ λεπτότητα καί ἡ μαστοριά στή διεξαγωγή τῆς «ἐπ' ἀκροατηρίῳ» διαδικασίας, ἡ προσοχή του στίς ἀντιδράσεις τοῦ κοινοῦ στά πρόσωπα τῶν ἀκροατῶν, ἀλλά καί ἡ ἐπαγρύπνησή του νά μήν ἀκουστεῖ τίποτα τό παράφωνο πρός τήν ἱερότητα τοῦ χώρου, ὅλα του, τέλος, σᾶς δεδαιῶ δέν εἴχανε νά ζηλέψουνε πολλά ἀπό 'να τακτικό δικαστή ἄξιο τοῦ ὀνόματος.

Καί σέ μιά στιγμή πού ἐξεταζότανε ἕνας μάρτυρας, πρώην δημόσιος ὑπάλληλος, ἐλαφρά σέ «τσακίρ κέφι» καί μέ φανερό θράσος «ὑπεροχῆς» πάνω στούς «χωριάτες», μόλις πού θέλησε νά ξεφύγει σέ ἀπρεπεῖς σέ δάρος τοῦ κατηγορουμένου ἐκφράσεις, πού δέν τίς σήκωνε μήτε ἡ αἴθουσα τοῦ δικαστηρίου, μήτε τό κοινό αἴσθημα, ὁ πρόεδρος, σκεπάζοντας τό πρόσωπό του μέ δαριά συνοφρύωση, γύρισε πρός τόν ἀγροφύλακα καί διέταξε: — «Πάρ' τον ἔξω! Ἐδῶ εἶναι Λαϊκό Δικαστήριο. Δέν εἶναι καφενές!» Κι ὁ ἀγροφύλακας, πιάνοντας ἀπ' τόν ἀγκώνα τό μάρτυρα τόν ἔδγαλε ἔξω στό λεπτό. Ὁ φταίχτης πειθάρχησε ἄφωνος, ντροπιασμένος.

Σάν ἀπολογήθηκε κι ὁ κατηγορούμενος, ὁ πρόεδρος ρώτησε τό ἀκροατήριο: — «Θέλει κανένας νά καταθέσει ὑπέρ τοῦ κατηγορουμένου;» Ἕνας ρώτησε: — «Κατά, γίνεται, συναγωνιστή πρόεδρε;» — «Ἑκατό φορές τό εἴπαμε! Μόνο ὑ-

πέρ, κατά ἀπαγορεύεται. Κανένας; Κανένας! Ἡ διαδικασία τέλειωσε, τό δικαστήριο ἀποσύρεται γιά τήν ἀπόφαση».

Οἱ δικαστές περάσανε στό γραφεῖο τοῦ σχολειοῦ νά διασκεφτοῦνε, στή σάλα ξέσπασε κουβέντα φουριόζικη, σάν ὅπως κάνουνε τά σκουλιαρούδια διάλειμμα. Ἀντήχησε ξερά κι ἕνας πριόβολος νά τσιακμακάει γιά τήν ἴσκα. — «Δέν ἀνάβουν μέσα τσιμπούκια», φώναξε ὁ ἀγροφύλακας. Ὁ πριόβολος σταμάτησε, κάμποσοι τραβήξανε γιά τήν αὐλή, νά ἀνάψουνε τσιμπούκι.

— Ἔχουμε πρόεδρο λεβεντιά, τόν εἶδες μάστορας; — μοῦ εἶπε ἕνας περνώντας δίπλα μου στρίβοντας τό τσιγάρο του.

— Δέ χαρίζει κάστανα μουιδέ στή μάνα του! Ἔχεις δίκιο, θά τό βρεῖς. Δέν ἔχεις; Τρικλοποδιές καί καλπουζανιές δέ χωρᾶνε στό Δημητρακάκη! Θά τή φᾶς τήν παπάρα σου! — συμπλήρωσε ἄλλος ἀπ' τό κοντινό θρανίο». (σ. 454 - 457).

Περαστικός ἤμουνα ἀπ' τό χωριό μου, γιά μιά μέρα. Τ' ἀπόβραδο πέρασα κι ἀπ' τοῦ μπάρμπα - Φώτη, στό σπίτι του. Ὁ χωρικός μας πολύ φιλοτιμιέται νά πᾶς στό κονάκι του, σημάδι ὅτι τόν ὑπολήπτεται, τόν λογαριάζεις κάποιονε, δέν τόν βάνεις ἕνα τίποτα. Χάρηκε, μάλιστα ἄναψε καί τό λαμπογυάλι στόν ὀντά, πράγμα πού γινότανε στήν ὀνομαστική του καί σ' αὐτή τῶν παιδιῶν του, ἄν εἶχε βίζιτες καί μετά τό σούρουπο.

Εἴπαμε τό ἕνα, εἴπαμε τό ἄλλο, γιά τά σπαρτά, γιά τά ζωντανά — ποτέ μήν κάνεις τό λάθος καί δέ ρωτήσεις γιά τ' ἀποτελέσματα τοῦ μόχτου του τό χωρικό μας. Ἄν δέ ρωτήσεις γιά τά παιδιά του, δέ θά στό καταλογίσει καί σοβαρή παράλειψη, στήν κουβέντα, «ἔ, πῶς πάει τ' ἀσημοκούδουνο, μπάρμπα - Φώτη; Τοῦ πῆρες γιά τά καλά τόν ἀέρα» — τοῦ εἶπα. Γέλασε πλατιά. Ἐγώ τουλάχιστο, ποτέ μου ἄλλη φορά νά γελάει ἔτσι δά δέν τόν εἶχα δεῖ. Ἔκρυβε καί τό γέλιο του, σά νά τό 'χε κλεμένο ἤ σά νά φοβότανε μή καί τοῦ φορολογήσουνε τό... παραπανίσιο! «Ἔχουμε πρόεδρο λεβεντιά» — ἔτσι μοῦ 'πανε σήμερα στή δικάσιμο, συνέχισα.

— Τό βάλαμε τό νερό στ' αὐλάκι, δέ λέω!

Σώπασε λίγο, κι ὕστερα:

— Ἄσχημα δέν τά πᾶμε! Μόνε μ' αὐτόν τόν τζερεμέ τά τσουγκρίσαμε. Ἰσιώνεις κατσαρότριχα; Ἄλλο τόσο θά βάλεις σέ λογαριασμό καί τό Σαμαρά!

— Τί τό διαολό του γυρεύει πάλι;

— Ἔλειψ' ὁ Μάρτης ἀπ' τή Σαρακοστή, νά λείψει κι ὁ Σαμαράς ἀπ' τά δικαστήρια; Κάθε τρεῖς καί πέντε καί κατηγορούμενος! Βλέπεις, πρῶτα βγαίν' ἡ ψυχή τ' ἀνθρώπου κι ὕστερα τό χούι!

Κούτσα - κούτσα καί χαζοστρίβοντας τήν τσίμπλα τό μουστακάκι του, μοῦ 'ρθε σπίτι. Κι ἀποκότησε, πού λές... Δέν τό 'πα πουθενά, νά μήν τόν φτύσει τό χωριό, σά μάθει τί μοῦ χάλεψε. Θά στό πῶ κι ἐγώ νά μήν τό 'χω μέσα μου, κι ἐσύ νά μήν πεῖς ὅτι αὐτός ἀνθρώπεψε. 'Αλ'πού γεννήθηκε, λύκος θά πεθάνει! Τί σοῦ 'λεγα; — ἅ ναί! Βράδυ ἦταν, ὅπως τώρα καληώρα. Αὐτός ἐμᾶς μᾶς περνάει λάπατα κι ἡ ἀφεντιά του τρώει τό ξυνόχορτο. — «Καλησπέρα, πρόεδρε», μοῦ κάνει. — «Πρόεδρος εἶμαι στήν ἕδρα», τοῦ λέω. «Στό σπίτι μου εἶμαι Φώτης Δημητρακάκης». Ἔτσι γιά νά τοῦ κόψω τόν ἀναφακά τοῦ τό εἶπα. — «Κόπιασε», τοῦ λέω. Μ' ἄρχισε μέ τό 'να καί τ' ἄλλο κι ἀπόξω - ἀπόξω κι ὅλο γιά δίσεχτο καιρό κοπάναε κι ἔριχνε καί καμιά πετριά γιά τό ΕΑΜ. — «Στό ζυγχί μέ βρῆκες, βιάζομαι, Κώστα, ἤθελες τίποτα;» — τοῦ κόβω τή λογοδιάρροια. — «Γιά τή μήνυση», μοῦ λέει. «Μέ τύλιξαν σέ μιά κόλλα χαρτί οἱ μαγάρες τοῦ ΕΑΜ. Καλά αὐτοί, τή δουλειά τους κάνουν, τούς νοικοκυραίους γύφτους θέλουν νά καταντήσουν! Ἄμ ἐμεῖς; Νά βγάλουμε καί μέ τά νύχια μας τά μάτια μας; Πέτα το νά πάει στό διάτανο τό παλιοχάρτι, ζωντανά ἔχουμε, ζημιές θά κάμουν, τί τούς πέρασε;» Ἐμένα κατακεφαλιά νά μοῦ 'δινες, τόσο δέ θ' ἀνέβαινε τό αἷμα στό κεφάλι μου! — «Ποιούς νογᾶς ἐμεῖς;» — «Ἐμεῖς οἱ Ζερβικοί», μοῦ λέει καί δέν κοκκίνισε! — πολλά δέν τά χαλεύω; Μοῦ 'ρθε, πού λές, ν' ἀρπάξω τό στειλιάρι πίσ' ἀπ' τήν πόρτα, νά τόν κωλοκόψω, νά γίνει μύθος μιά φορά! — «Τί βάν' ἡ κούτρα σου, βρέ Σαμαρά, τοῦ φωνάζω, καί μοῦ τσαμπουνᾶς ζερβικό κι ἐαμικό; Ἐδῶ 'ναι Λαϊκό Δικαστήριο, δικαστήριο ὅλου τοῦ χωριοῦ! Ἐγώ δέν εἶμαι γραμμένος στό ΕΑΜ, δικός μου λογαριασμός! Ἄμ' ἐσύ ποῦ τό βγάνεις ὅτ' εἶμαι μέ τό Ζέρβα σου, ἕ; Ἐμένα μέ τίμησε ὅλο τό χωριό, μάκι δέν τό ξέρεις; Καί θά τό τιμήσω κι ἐγώ, νά τά μάθεις! Εἶμαι δικαστής ἐγώ, Σαμαρά! Δικαστής, πάρ' το χαμπάρι! Ἔχεις δίκιο; — ἀπ' τό Λαϊκό Δικαστήριο δέν τό χάνεις! Δέν τό 'χεις; — πλακάκια μήν ἀπαντέχεις, σταυρό καί κόμπο! Κι ἄι στό διάτανο ἀπ' ἐδῶ! Μή σέ κάτσω καί στό σκαμνί κι ἀπογίνεις σουργούνι!» Τοῦ 'πα κι ἄλλα! Πολλά τοῦ 'πα, ποῦ νά τά θυμᾶμαι! Τί δέν τοῦ 'πα, μ' ἔπιασ' ὁ διάολος ἀπ' τό ποδάρι! Ποῦ ἀκούστηκε νά ρθεῖ μέσ' στήν παραστιά μου νά μοῦ χαλέψει ντροπές πράματα; Στά γέρα μου! Ἀπαντέχεις νά γίνει τό λυχοτόμαρο ἀρνοτόμαρο; — ἄμ, δέ γίνεται!

— Κι αὐτός, μπάρμπα - Φώτη;

— Αὐτός, εἶπες; Κατάπιε τή γλώσσα του! Μουγγάθηκε. Καί ξεκουμπίστηκε! Μούιδε καληνύχτα εἶπε. Μούιδε κι ἐγώ τόν συνέβγαλα, δέ σηκώθηκ' ἀπ' τό σκαμνί μου. Μόνο σά δρασκέλαε τό κατώφλι, τοῦ ματαφώναξα: «Ἐγώ 'μαι δικαστής, Σαμαρά! Εἶμαι δικαστής ἐγώ!»

Τό πρόσωπο τοῦ γέρου, πού δλη τούτη τήν ὥρα τό πάλευε θυμός, ξετανύστηκε μονομιᾶς, λές κι ἀπολυτρώθηκε ἀπό κάποιο βάρος μέσα του ὁ μπάρμπα - Φώτης. Σώπασε μερικά δευτερόλεπτα κι ὕστερα ἔβαλε τά γέλια, σάν κάτι νά θυμήθηκε ἄξιο νά προκαλέσει γέλιο. Καί μέ ρώτησε:

— Καλά δέν τόν ἔκαμα;

Ἐγώ, πού 'χα ἐντυπωσιαστεῖ ἀπ' τόν στερνό σά θεμέλιο κι ἄδρό, πελεκητό σάν ἀγκωνάρι ἀπ' ἀσπρολίθι λόγο του «ἐγώ 'μαι δικαστής», δέ βρῆκ' ἀμέσως τά λόγια μου κι ἐκεῖνος ξαναρώτησε μέ φανερή τήν ἀνυπομονησία;

— Καλά δέν τάειπα, λές;

— Καλά, λέει! Παρακαλῶ! Τοῦ χρειάζονταν, τό μασκαρά!

Ἱκανοποιήθηκε, πολύ ἱκανοποιήθηκε! Κι ἐγώ πρόστεσα:

— Δέν εἶσαι ἁπλῶς ἕνας λαϊκός δικαστής ἐσύ, μπάρμπα - Φώτη. Εἶσαι ὁ πρόεδρος τοῦ Λαϊκοῦ μας Δικαστηρίου, τό ὀρθοστύλι του, ἡ κολώνα του.

Εὐχαριστήθηκε, κατευχαριστήθηκε ἀπ' τόν καλό λόγο. Τί νομίζεις; — αὐτός, ἕνας καλός λόγος ἦτανε κι ὅλη ἡ ἀμοιβή του. Καλονυχτίζοντας τόν πρόεδρο, τοῦ ἔσφιξα δυνατά τό χέρι, «εὐχαριστῶ, μπάρμπα - Φώτη», τοῦ εἶπα, ἐντελῶς αὐθόρμητα. Πῆρα τόν ἀνήφορο γιά τό σπίτι, μέσα μου ἀντήχαε, πανηγύριζε, ξεφάντωνε ἐκεῖνο τό ρωμαλέο καί πολυσήμαντο «ἐγώ 'μαι δικαστής, εἶμαι δικαστής ἐγώ!»

∴

Ἡ εὔφορη κι ἀναπλαστική ἐκείνη ἐποχή τοῦ ΕΑΜ, πού ὁσοναφορᾶ στό δημόσιο βίο στίς ἀπελευθερωμένες ἀπ' τό στρατό του τόν ΕΛΑΣ σφραγίστηκε ἀπό τούς δυό Θεσμούς, δέν μπόρεσε, βέβαια, νά μεταλλάξει καί τούς Σαμαράδες. 'Αλλ' αὐτό δέν ἐπιτρέπεται νά καταλογιστεῖ ἀποτυχία τοῦ ΕΑΜ. Φυσικά κι ὁ χρόνος λίγος γιά νά κατεργάσεις στή δημιουργική φωτιά καί νά σιάξεις τέτοια στραβόξυλα. Ὅμως, ὁ βασικός, κατά τή γνώμη μου κι ὁσοναφορᾶ στό χῶρο γιά τόν ὁποῖο ἔχω προσωπική ἀντίληψη, ἀνασταλτικός παράγοντας στάθηκε ἡ ψυχοφθόρα δύναμη τοῦ ἐγγλέζικου χρυσίου. Κι εἶναι νά θαυμάζει κανένας τή λαϊκή ἀντίσταση, τά χρόνια ἐκεῖνα καί στό χῶρο ἐκεῖνο, στό κουδούνισμα τῶν ἐγγλέζικων λιρῶν. Κι ἐδῶ τό λάθος τοῦ ΕΑΜ ἦτανε πού ἐπίτρεψε, ἐνῶ εἶχε τή δύναμη γιά τό ἀντίθετο, τήν ἀσυδοσία τῶν πρακτόρων τῆς ἀποικιοκρατικῆς 'Αγγλίας στό χῶρο τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας.

Μέ τίς γνωστές συμφωνίες τοῦ 1943 ἀνάμεσα Β.Σ.Α. — ΕΑΜ — ΕΔΕΣ, δόθηκε ἡ δυνατότητα στούς ἀνθρώπους τοῦ Τσῶρτσιλ νά ἐμφανίσουνε τούς ποικιλόχρωμους Σαμαράδες σάν ΕΔΕΣ στίς ἐλεγ-

χόμενες ἀπ' τό ΕΑΜ - ΕΛΑΣ ἐλεύθερες περιοχές. Τόν Κώστα Σαμαρά στόν Κλειτσό, τόν Τζαβό στή Χόχλια κ.ο.κ. Τούς ἐφοδιάσανε καί μερικές χρυσές λίρες, γιά νά τίς δείχνουνε! Ἐτοῦτοι οἱ «ἀρχηγοί» — τά γραφόμενα ἐδῶ δέν ἀφοροῦνε σ' ἄλλους καλῆς πρόθεσης ἀνθρώπους πού τυχόν εἴχανε ταχτεῖ τότε μέ τόν ΕΔΕΣ — ἀνάθεμα κι ἄν ξέρανε τί ἤτανε ὁ ΕΔΕΣ, τό καταστατικό του, τούς σκοπούς πού διακήρυχνε, τά ἰδανικά πολλῶν ἡγετικῶν παραγόντων αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης κλπ. Ἐγγλέζοι - Ζέρβας - λίρες, νά τί χοντρικά καταλαβαίνανε. Ἰδέες, ἀγώνας, ἄχρηστες πολυτέλειες γιά ἐλόγου τους! Ἔτσι, Ἐγγλέζοι - Ζέρβας - Σαμαράδες ἀποτελέσανε τό τρίπτυχο τοῦ ἀ ν τ ι ε α μ ι σ μ ο ῦ στήν ὕπαιθρο. Γιά τούς τελευταίους ἡ «ἰδέα» ἤτανε ἡ λίρα, ὁ συνδετικός, ἄλλωστε, κρίκος τους πρός τούς δυό πρώτους. Ἡ ἀθλιότητα αὐτή τῆς νεοελληνικῆς μας ἱστορίας, πού στήν προαγωγή της κατάληξε στήν μεταπολεμική ἐθνική μας τραγωδία, ἐπιβάλλει τήν παρουσίαση καί τῶν Σαμαράδων - φορέων τοῦ ἀντιεαμισμοῦ μέσα στό λαό καί κατοπινῶν ὁπλοφόρων τοῦ μεταβαρκιζιανοῦ αἱματηροῦ ὀργίου. Ἀπό τήν ἔποψη αὐτή θ' ἀποτελοῦσε παράλειψή μου νά μή φέρω ὡς τό τέλος τήν ἐξιστόρηση τῆς περίπτωσης Σαμαρᾶ, τυπικῆς σχεδόν στό εἶδος της. Ἄς ἀνοίξουμε, λοιπόν, μιά παρένθεση ἐδῶ.

Τό καλοκαίρι τοῦ 1944, ὅταν ὁ Σ.Δ. τῆς XIII Μεραρχίας τοῦ ΕΛΑΣ ἐγκαταστάθηκε στήν Ἁγία Τριάδα Κτημενίων, ἀντάμωσα ἐκεῖ τό Σαμαρά, κρατούμενο! Ὅσο θρασύ καί κουτσαβάκη τόν ἤξερα, ὅταν δέν τόν ἐπείραζε κανένας, τόσο περιδεή τόν βρῆκα κρατούμενο.

— Ἀπ' τό θεό καί στά χέρια σου! Στό πλευρό σου κρέμονται τά παιδιά μου!

Μέ χτύπησε στά νεῦρα, τόν στόμωσα καί τόν ἀποπῆρα:

— Μή γίνεσαι χέστης, μωρέ! Μ' ἕνα φοῦσκο μή ρίχνεις τά βρακιά στά γόνατα καί σ' ἀποσιχαθῶ ντίπ γιά ντίπ! Τί στό διάολο ἔκαμες καί σέ μπαγλάρωσαν;

Γκαρδιώθηκε λίγο, ἔκαμε, στανεμένα, νά χαμογελάσει, εἶπε:

— Γιά τό παλιοκούμπουρο, πού νά μή βρίσκονταν! Διαταγή νά τό παραδώσω, ἐγώ λάκισα καί κρύφτηκα. Θά μέ χαλάσουν! Θ' ἀφήκεις νά μέ χαλάσουν γιά τήν παλιοσκάστρα;

Δέ βάσταξα τά γέλια, ἔτσι τόν κουτό πού πήγαινε νά μοῦ παραστήσει.

— Μή λές σαχλαμάρες, δέ σοῦ πᾶνε, βρέ κάλτσα τοῦ διαόλου. Ξέρεις νά χαλάσαμε κανέναν γιά παλιοσκάστρα; Κι ἀπό πότε ἕνα γκόλτς 38 ἔγινε «παλιοκούμπουρο» καί «παλιοσκάστρα»; Σάν ποιάν ἄλλη βρωμοδουλειά ἔκαμες;

— Βρωμόστομος εἶμαι, τώρα θά μέ μάθεις; Μπορεῖ νά 'πα καί κάνα παραπανίσιο, δέ θυμᾶμαι!

— Τέλος πάντων! Θά πάω νά δῶ τό φάκελλό σου.

Πῆγα στό Διευθυντή Δικαστικοῦ τῆς Μεραρχίας, ἦτανε ὁ Νίκος Πέτρου, ἕνας διακεκριμένος νομικός, ἐξαίρετος μουσικός καί θαυμάσιος ἄνθρωπος.

— Τό καί τό, τοῦ λέγω. Δέ ρίχνουμε, Νίκο μου, μιά ματιά στό φάκελλό του; Εἶμαι περίεργος τί τοῦ καταμαρτυροῦν. Γιατί, ξέρεις; — φοβοῦμαι ὅτι τόν σιτίζουμε δωρεάν καί ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου.

Σάν εἴδαμε τό φάκελλό του, οἱ καταθέσεις λέγανε ὅτι διωκόμενος πυροβόλησε ἐναντίον ἀνδρῶν τῆς Ἐθνικῆς Πολιτοφυλακῆς — «ἀπόπειρα ἀναιρέσεως»!

— Χμ! — ἔκαμε ὁ Πέτρου.

— Ἔ, κι ἐτοῦτ' οἱ βλοημένοι! Κουφέτα περίμεναν νά τούς ρίξει ὁ Σαμαράς; Κι ἐμεῖς νά τό πᾶμε φιρί - φιρί ν' ἀνεβάσουμε τά φόντα του; Χαμένο κορμί, νά τόν κάμουμε τώρα κάποιον; Τό κατ' ἐμέ οἱ συναγωνιστές ἔχασαν τήν ψυχραιμία τους. Μιά σύλληψη, μιά παραπομπή, μιά καταδίκη — γλυτώνουν αὐτοί ἀπό τήν ἐνοχλητική παρουσία τοῦ Σαμαρᾶ. Ἐμεῖς, ὅμως, νά σκεφτοῦμε καί τίς ἐπιπτώσεις, μιά καί δέν τό ἔκαμαν αὐτοί πού μᾶς τόν ἔστειλαν — δέ νομίζεις; Ἐμεῖς δέν τοῦ πήραμε τό περίστροφο τότε πού 'μασταν τρεῖς κι ὁ κοῦκκος! Καί μᾶς χρειαζόταν, ἐπιτέλους! Τοῦ συμπληρώσαμε καί τίς σφαῖρες, ἀπ' ὅσο θυμᾶμαι. Κυνηγᾶμε τσιροπούλια, τρέχοντας πίσω ἀπό ἕνα περίστροφο. Ἄν εἶχα τήν εὐθύνη τῆς ὑπόθεσης, σέ βεβαιῶ, ὄχι μόνο θά τόν ἀποφυλάκιζα, ἀλλά θά τοῦ ἐπέστρεφα καί τό περίστροφο, νά τόν γελοιοποιήσω. Γεμάτος ὁ τόπος μάλιγχερ, ἐμεῖς πέρυσι τά 'χαμε βάλει μέ τά δίκανα* τοῦ κόσμου, γινήκαμε ρεζίλι! Τί διαταγή εἶναι αὐτή πάλι ἐκστρατείας γιά παλιοντούφεκα; Στεῖλε τον σπίτι του. Ἄλλο πού δέ μᾶς ἔλειπε, νά κάμουμε μάρτυρα τοῦ ΕΔΕΣ τό Σαμαρά! — αὐτά εἶπα στό Διευθυντή τοῦ Δικαστικοῦ, πού τόν διέκρινε τεσσαράγκωνη λογική.

— Γιά τό περίστροφο, δέν ἔχω δικαίωμα νά τό ἐπιστρέψω. Κατά τά ἄλλα, ἐκ πρώτης ὄψεως δέ διαφωνῶ μαζί σου. Ἄσε, ὅ-

* Τό Δεκέμβρη τοῦ 1943, ὁ πολιτικός ἐπίτροπος τῆς XIII Μεραρχίας, ποὔ εἶχε τότε Σ.Δ. στό Γαρδίκι Ὁμιλαίων, «Μπάρμπα - Γιάννης» τό ψευδώνυμο, Θόδωρος Εὐθυμιάδης, ἐμπνεύστηκε μιά διαταγή! Νά κατασχεθοῦνε τά δίκανα τοῦ κόσμου! Τήν ἔγραψε, πῆρε στό λαιμό του καί τό μέραρχο Γιάννη Παπαθανασίου, πού τήν ὑπόγραψε. Ὁ καπετάνιος Λευτεριάς ἀρνήθηκε. Ἔπεσα πάνω στόν Μπάρμπα - Γιάννη νά μήν τήν κοινοποιήσει, ξεροκέφαλος, δέ μ' ἄκουσε! Ἔγινε τό πολύ κακό — εἶχε κι ἄλλα 4 τό ἴδιο κάκιστα σημεῖα ἡ διαταγή. Ἀνέβηκε ὁ Σιάντος, ἔμαθε τή διαταγή, ἔγινε μπαρούτι. Ξηλώθηκε ὁ Εὐθυμιάδης, διαγράφτηκε γιά 2 χρόνια ἀπ' τό ΚΚΕ, στάλθηκε στήν Ἐθνική Ἀλληλεγγύη Δ. Θεσσαλίας. Τά δίκανα, ὅμως, Ἄιντε νά βρεῖς ἄκρη! Εἰσποάξαμε ἀρκετή δυσαρέσκεια!...

μως, νά μελετήσω τή δικογραφία, ν' ἀκούσω καί τή γνώμη τοῦ εἰσηγητοῦ.

Γύρισα στή «φυλακή» — τήν παράσταινε ἕνα ξέφραγο προαύλιο τοῦ παρεκκλησιοῦ στήν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Εἶπα στό Σαμαρά νά κάνει λίγη ὑπομονή καί θ' ἀπολυθεῖ. Κι ἔτσι κι ἔγινε. Σέ λίγες μέρες ἀπαλλάχτηκε, γύρισε στό χωριό του. Ἴσαμε τήν παράδοση τῶν ὅπλων ἀπό τόν ΕΛΑΣ, δέν ξανακούστηκε! Ἁπλῶς, ἔκαμε λούφα, ὅπως λέμε. Μετά τή Βάρκιζα ὁ Σαμαράς διορίστηκε πρόεδρος τῆς Κοινότητας. Κι ἔγινε καί «καπετάνιος»! Συγκρότησε ἔνοπλη συμμορία, μέ «παλικάρια» τόν ἀδερφό του Μῆτσο, τσιασίτη τοῦ ληστῆ Μαντέκα, ἐκεῖνο τόν ἀπερίγραφτο Γιάννη Θέο, ἕνα Χαράλαμπο Παπαστάθη, πού στόν κόσμο ζήτημα νά 'βγαινε καί τή Λαμπρή, ἴσως κι ἕνα - δυό ἀκόμα τοῦ ἴδιου φυράματος. Γιά τήν... ἱστορία τοῦ πράγματος: ἡ ὁμάδα τοῦ «καπετάν» Σαμαρᾶ — τῶν «σαμαραίων», ὅπως τήν ἔλεγε, μέ νόημα, ὁ κόσμος, — ὑπαγόταν στόν Τζαβό, γνωστό, ὅπως τό εἴπαμε, κατσικοκλέφτη ἀπό τό χωριό Χόχλια. Κι ἐτοῦτος ὁ τελευταῖος τελοῦσε ὑπό τίς διαταγές τοῦ προπολεμικοῦ ἀλογοσύρτη ἀπό τήν Καρυά Δομοκοῦ Κώστα Βουρλάκη, πού οἱ Ἐγγλέζοι τόν χειροτονήσανε ἀρχισυμμορίτη στή Φθιώτιδα — κι ἔσφαξε καί ἐδήωσε!

Σάν «καπετάνιος» ὁ Σαμαράς ἔκανε μιά ἐπιδρομή στό σπίτι τῶν γερόντων μου κι «ἐθνικοφρόνως» ξάφρισε ὅ,τι τοῦ ἔκανε! Σάν πρόεδρος τῆς Κοινότητας διαγούμισε τό 1945 καί 46 τά λεγόμενα «ἐφόδια τῆς Οὔνρα». Ἰδιοποιήθηκε, μέ τή συμμορία του, τά λίγα ἀροτριῶντα ζῶα πού χορήγησε ἡ παραπάνω ὀργάνωση, καταλήστεψε τά εἴδη ὑπόδυσης καί ἱματισμοῦ, ἀποθήκεψε τά τρόφιμα — ζάχαρες, ρύζια κλπ, πού προοριζόντανε γιά τόν πληθυσμό. Χωρίς προσχήματα, χωρίς τσίπα! Ὅταν οἱ ἀντάρτες τοῦ ΔΣΕ μπήκανε τό φθινόπωρο τοῦ 1946 στόν Κλειτσό, βρήκανε στό σπίτι τοῦ Σαμαρᾶ ἀποθῆκες ἀπό ὅλα τά εἴδη τῆς Οὔνρα, ὡς καί στά ταβάνια!

Στήν περίοδο τοῦ ὑποχρεωτικοῦ ξεσπιτώματος τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν, οἱ Κλειτσιῶτες τό πλεῖστον βρεθήκανε στή Λαμία καί γύρω ἀπ' αὐτή. Κι ὁ Σαμαράς μαζί τους, ἰσόβιος πρόεδρος Κοινότητος! Ἐμπορεύτηκε ἐδῶ στή Λαμία τήν κοινοτική σφραγίδα, πού σέ κάθε βῆμα τους οἱ ξεσπιτωμένοι ἄνθρωποι τήν εἴχανε ἀνάγκη, γιά νά πάρουνε ἕνα κομμάτι ψωμί, ἁλάτι, στέγη κλπ, τόσο ξετσίπωτα, τόσο ἀχρεῖα, πού προκάλεσε τόν ξεσηκωμό τῶν συγχωριανῶν του, τίς παραστάσεις τους στίς στρατιωτικές ἀρχές, οἱ ὁποῖες τελικά ἐξαναγκαστήκανε νά τοῦ πάρουνε τή σφραγίδα. Ὅμως, οἱ μηνύσεις ἐναντίον του γιά ἁρμαθό ἀπό καταχρήσεις, κλεψιές, ἐκβιασμούς, μπήκανε στό χρονοντούλαπο. Γιατί εἶχε πλάτες τόν ἀντεπίτροπο τοῦ Ἐκτάκτου Στρατοδικείου Λαμίας Ἀθανάσιο Χαλκιά —

ὁ Φίλιππας κι ὁ Ναθαναήλ οἱ δυό τους, γιά νά μήν προσθάλω καί τό γνωστό χρήσιμο μαγειρικό σκεῦος.

Ἡ δραστηριότητα τοῦ Κ. Σαμαρᾶ στά παρασκήνια τοῦ Στρατοδικείου Λαμίας — γνωστοῦ Θανατοδικείου — ὑπῆρξε αὐτή πού θά περίμενε ὅποιος τόν ἤξερε. Κάρφωσε στό Χαλκιά συχωριανούς του ἤ κοντοχωριανούς του δημοκρατικούς πολίτες, τοῦ προμήθευε ψευδομάρτυρες. Ὁ ἴδιος σπάνια ἐμφανίζονταν στόν ἐπαίσχυντο αὐτό ρόλο, φυλάγοντας τά ροῦχα του!

Τόν Ἰούνη τοῦ 1948 μοῦ ἔγινε μεταγωγή ἀπ' τίς φυλακές «Ἀβέρωφ» τῆς Ἀθήνας στίς φυλακές Λαμίας, νά δικαστῶ ἀπό τό Ἔκτακτο Στρατοδικεῖο τῆς τελευταίας γιά δημοσίευμα στήν ἐφημερίδα «Ἡ Ρούμελη» στίς 25-6-1946. Παραπομπή μέ τό ἄρθρο 6 τοῦ Γ) 46 Ψηφίσματος, ἀνώτερο ὅριο ποινῆς πέντε χρόνια φυλάκισης. Μοῦ τά δώσανε, πλειότερο δέ σήκωνε! Ὁ πρόεδρος τοῦ Στρατοδικείου Γεώργιος Γιαννόπουλος, πού ὁ λαός τόν ἐπονόμασε «Κινίνο» γιατί ἄλλο ἀπό θάνατο, ποινή ἄλλη δέν ἤξερε, κι ὁ ἀντεπίτροπος Ἀθανάσιος Χαλκιάς, κάποιος δικηγοράκος τῆς Ἀθήνας, βαλθήκανε νά μοῦ σκαρώσουνε μιά καινούργια ὑπόθεση, πού νά σηκώνει θάνατο καί μουσκετάρισμα. Τά περιθώρια στενά, γιατί εἶχα πιαστεῖ στίς 25-6-46, δηλαδή μόλις ἐφτά μέρες πού ἴσχυε τό Γ) 46 Ψήφισμα. Ὁ Χαλκιάς ἐπιδόθηκε στή χάλκευση. Στήν κάθε δικάσιμο ρωτοῦσε ὅλους τούς μάρτυρες ἄν ξέρουνε τίποτα καί γιά μένα. Ρωτοῦσε, ὅμως, γιά τόν Μπέικο. Στή Λαμία ὁ κόσμος μέ ἤξερε Γεωργούλα. Οἱ κατ' ἐπάγγελμα ψευδομάρτυρες, οἱ πρόθυμοι δηλαδή νά κάνουνε τήν ὁποιαδήποτε παλιανθρωπιά, νομίζανε ὅτι τό τελευταῖο εἶναι τό ἐπώνυμό μου. Καί μήν ἔχοντας ἀκούσει τό Μπέικος, ἀπαντούσανε, πρός μεγάλη τους στενοχώρια, ἀρνητικά, φρίαζε ὁ ἀσχημομούρης ἀντεπίτροπος, πού δέν μποροῦσε νά πιαστεῖ ἀπό κάτι ν' ἀσκήσει δίωξη. Ὥσπου τό θέμα τό μυρίστηκε ὁ Σαμαρᾶς καί τόν διαφώτισε — «γιά Γεωργούλα ρώτα». Κι ὅταν ἔτσι ρώτησε ὁ Χαλκιάς, ἀφρούς βγάλανε ἀπ' τό στόμα οἱ μόνιμοι ψευδομάρτυρες Κώστας Κυρίτσης, σιλβωτής, καί Βαΐδης, ὑπαίθριος καπνοπώλης, κάτοικος Λαμίας. «Πῦρ εἰς τό πῦρ!» — ἀναφωνήσανε.

Ἡ «ὑπηρεσία» τοῦ Σαμαρᾶ μοῦ στοίχισε θανατική καταδίκη, ἐφτά μῆνες στό θάλαμο μελλοθανάτων καί ἐννιά χρόνια στίς φυλακές, πέρα ἀπό τά πέντε τῆς πρώτης καταδίκης. Ὁ ἴδιος δέν ἦρθε «μάρτυρας» ἐναντίον μου. Ἔστειλε, ὅμως, δυό ἄλλους συχωριανούς μας. Ἕνα χωροφύλακα Παντελή Φραγκάκη κι ἕναν Πάνου τό ἐπώνυμο, πού δέν ξέρανε καί τί νά ποῦνε! Ὁ Σαμαρᾶς, πού πίστευε ὅτι δέν ἤξερα τίς ραδιουργίες του, ἐρχότανε ἀπό καμιά φορά στή φυλακή καί μοῦ ὁρκιζότανε ὅτι κόβεται νά μή μέ δικάσουνε σέ

θάνατο. Ἀλλά μετά τήν καταδίκη δέν ξαναπάτησε στό «ἐπισκεπτήριο».

Περάσανε χρόνια, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε τελειώσει, οἱ ὀρεινοί γυρίσανε στά χωριά τους. Ἡ μόνη ἐπαφή μέ τό χωριό μου ἦσανε τά γράμματα τῆς μάνας μου. Καί μιά μέρα ἔμαθα ἀπό ἕνα τέτοιο γράμμα, ὅτι ὁ Σαμαράς πέθανε στό χωριό ἐντελῶς ξαφνικά. Αἰσθάνθηκα λύπη. Τόσα χρόνια ἀντίπαλοι — εἶναι ἕνας δεσμός κι αὐτός, δέν εἶναι; Ἔστειλα συλληπητήριο τηλεγράφημα κι ὕστερα γράμμα στή γυναίκα του — δέν τόν εἶχα μισήσει!

Τό Μάη τοῦ 1965 κατέβηκα γιά λίγο στήν Ἀθήνα κι ἔμαθα καί τούτη τή μακάβρια ἱστορία: τήν κηδεία του ἀκολούθησε καί τό σκυλί του. Ἔμεινε ἔξω ἀπ' τήν ἐκκλησιά καί ξαναπῆρε ἀπό πίσω τήν ἐκφορά ὥς τό νεκροταφεῖο. Τό προγκίζανε οἱ ἄνθρωποι, αὐτό οὔρλιαζε, δέν ἤθελε νά ξεκολλήσει ἀπό τό νεκρό πιά νοικοκύρη του... Σάν τόν ἐθάψανε κι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι φύγανε, ὁ σκύλος, μόνος αὐτός ὁ σκύλος, ἔκατσε πάνω στό νωπό χῶμα τοῦ τάφου, ἀπό καιρό σέ καιρό ἔβαζε ἀνατριχιαστικά οὐρλιαχτά — δέν εἶχε ἀνθρώπινη λαλιά, δυστυχῶς! Ἐγκατάλειψε τόν τάφο τήν ἐπόμενη μέρα... Μετά τρία χρόνια, πού οἱ δικοί του ἀνοίξανε τό μνῆμα γιά τήν ἀποκομιδή τῶν ὀστῶν, τί νά δοῦνε! Ὁ σκελετός ἤτανε σέ στάση μετατόπισης, ὄχι στήν ὕπτια θέση, ὅπως εἶχε ταφεῖ ὁ νεκρός, ἀλλά στά πλάγι! Φανερό, εἶχε σαλέψει, εἶχε μετακινηθεῖ μέσα στόν τάφο, μέσα στό φέρετρο πρίν ἀποτελειωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπ' τήν ἀσφυξία. Τόν εἴχανε ἐνταφιάσει μέ νεκροφάνεια! Πράγμα πού μόνον ὁ σκύλος του τό εἶχε ὀσφρανθεῖ... Μακάβριο! — οὔτε στόν τάφο δέν τοῦ ἐπιφυλάχτηκε μιά στάση σάν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων!

∴

Κανονικά χρωστοῦσα νά κάμω ἔκθεση στήν Ἀχτιδική Ἐπιτροπή γιά τίς ἀποφάσεις τῆς τελευταίας συνεδρίασης τῆς Ὑπαχτιδικῆς μας. Τό ὁμολόγησα ἤδη, ὅτι δέν εἶχα ἔφεση στήν ἐκθεσιογραφία. Ἄλλοι εἶναι ταχτικοί καί δεόντως προβλεφτικοί στόν τομέα. Μερικοί, μάλιστα, τά καταφέρνουνε κι ἀπό τή μύγα ξύγκι, ἄν δέν κάνουνε καί τήν τρίχα τριχιά! Ἡ ἀφεντιά μου κι ἐτούτη τή φορά δέν πρόκανα νά γράψω ἔκθεση, μέ πρόλαβε ὁ Μπακόλας! Μέσα στό δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Δεκέμβρη πρέπει νάητανε πού ἦρθε ὁ σύνδεσμος. Γράμμα τοῦ Δημητράκη προσωπικό σ' ἐμένανε, ὄχι στήν Ὑπαχτιδική Ἐπιτροπή. Στήν ἀρχή ἀναφερότανε στό ἑξῆς θέμα: οἱ ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις τῶν Ἰταλῶν στήν Εὐρυτανία μᾶς δημιουργήσανε κατάσταση ἄκρα δύσκολη. Ἀπό πάνω, ἔπιασε καί παλιοχειμώνας! Τά μέλη τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς

τοῦ ΕΑΜ σκορπίσαν ἐδῶ κι ἐκεῖ. Στό Καρπενήσι ἡ Καραμπιναρία ἔπιασε τό μέλος τῆς Ε.Ε. ΕΑΜ Γιῶργο Παπαδογούλα κι ὁ βασανιστής Στέλλα κάθε ἄλλο παρά θώπευε τόν αἰχμάλωτο ἀγωνιστή. Ὁ πρόεδρος τῆς Ε.Ε. Σταῦρος Ξανθάκης κι ὁ γραμματέας της Χρῆστος Ἀρχιμανδρίτης κινούντανε μέσα στό χῶρο τῶν ἐκκαθαριστικῶν, πράγμα πού σήμαινε ὄχι λίγους κινδύνους γιά τήν ἴδια τή ζωή τους. Ὁ Μπακόλας αἰσθανόταν εὐθύνη καί γιά τήν ἀσφάλεια τῶν δυό ἡγετικῶν παραγόντων τοῦ ΕΑΜ τοῦ νομοῦ μας. Μοῦ ἔγραφε, ἄν γίνεται νά τούς φιλοξενήσω στό σπίτι μου γιά ἕνα - ἐνάμιση μήνα, μιά κι ἐμεῖς, τουλάχιστο γιά τήν ὥρα, βρισκόμαστε ἔξω ἀπό τό χῶρο δραστηριότητας τῶν ἐχτρικῶν στρατευμάτων. Αἰτιολογώντας τήν πρότασή του ὁ Μπακόλας, ἔκανε καί τίς ἑξῆς διευκρινίσεις:

— Ἔπρεπε νά σιγουρέψουμε τήν προσωπική ἀσφάλεια τῶν δυό συναγωνιστῶν. Οἱ ἄνθρωποι ἐντελῶς ἀλλιῶς μαθημένοι, ἐμεῖς χρωστούσαμε νά τούς ἐξασφαλίσουμε μιά διατροφή τῆς προκοπῆς καί ζεστό ὕπνο — «νά μή φανεῖ ὅτ' εἴμαστε ὑλικοοικονομικά ξεβράκωτοι σάν ὀργάνωση». Νά διαφυλαχτεῖ τό ἀπαραίτητο ἰγκόγνιτο, γιατί ἡ οἰκογένεια τοῦ προέδρου παράμενε μέσα στό Καρπενήσι, στή μπούκα τῆς Καραμπιναρίας.

— Ἦτανε ἀναγκαῖο αὐτή τή δύσκολη στιγμή τῆς πρώτης σοβαρῆς δοκιμασίας μας οἱ δυό παραπάνω σύμμαχοί μας νά βρίσκονται σέ περιβάλλον ἀπ' ὅπου θά ἀντλοῦν αἰσιοδοξία καί κουράγιο καί θά ἔχουνε ἀπαντήσεις στά μύρια τυχόν ἐρωτήματά τους, πού θά προκαλοῦνται ἀπό τήν ἴδια τή δοκιμασία. Καί πρόσθετε πώς οἱ γιάφκες μας καί στή Λαμία καί στήν Ἀθήνα ἔχουνε χτυπηθεῖ μ' ἀποτέλεσμα νά χαθεῖ ἡ ἐπαφή τῆς ὀργάνωσης Εὐρυτανίας σχεδόν ἐδῶ καί δυό μῆνες μέ τά κέντρα. Τό γεγονός προκάλεσε στόν πρόεδρο ἰδιαίτερα σκεπτικισμούς, πού τούς ἐκφράζει λέγοντας, μισοσοβαρά - μισοαστεῖα: «δέν ὑπάρχει ΕΑΜ πέρ' ἀπ' τήν Εὐρυτανία! Οἱ κουζουλοί εἴμαστε μόνον ἐμεῖς!»

Ὕστερ' ἀπ' αὐτά, ποῦ σέ πονεῖ καί ποῦ σέ σφάζει ἐμένα! Μ' ἔκανε τ' ἀλατιοῦ στήν κριτική, πέντε παραδιῶν! Ἔμαθε, ἔγραφε, ὅτι ἐγκαταστήσαμε λαϊκές ἀρχές, γεγονός πού μαρτυράει πώς δέν καταλάβαμε γρύ ἀπό τή γ ρ α μ μ ή τοῦ ΕΑΜ στό πρόβλημα τῆς ἐξουσίας. Ὅτι πήραμε ἀποφάσεις πέρα ἀπό κάθε ὅριο δικαιοδοσίας μας, δέν κάμαμε σχετική ἔκθεση στήν παραπάνω ὀργάνωσή μας, δέν περιμέναμε τή γνώμη τῆς τελευταίας καί προχωρήσαμε στήν ἐφαρμογή τους σ' ἕνα τόσο κολοσσιαῖο ζήτημα, πού ἐμπίπτει στήν εὐθύνη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς νά τ' ἀντιμετωπίσει. Ὅτι ἐντελῶς ἀπαράδεχτα καί πρωτάκουστα χρησιμοποιήσαμε τόν τίτλο τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΕΑΜ, μάλιστα ἐν ἀγνοίᾳ της, δημιουργήσαμε ἔτσι προβλήματα τῶν προβλημάτων μέ τούς συμμάχους μας στό ΕΑΜ. Ὅτι θά τήν πληρώσουμε ἄσχημα καί σ' αὐτόν εἶναι

ἀδύνατο νά μᾶς δικαιολογήσει ἤ νά μᾶς καλύψει. Κι ὅλον ἐτοῦτο τόν ἐξάψαλμό του ἐναντίον μου τόν ἔκλεινε ἐπί λέξει: «τ ά ἔ κ α μ ε ς θ ά λ α σ σ α». Τελευταία φράση τοῦ γράμματος, ὑπογραμμισμένη.

Σύμπεσε νά 'ναι κι ὁ Στέφος Θάνος στό σπίτι μου, ὅταν ἦρθε ὁ σύνδεσμος, διαβάσαμε, φυσικά, μαζί μέ τό δάσκαλο τό γράμμα. Κεραμίδα στό κεφάλι μᾶς ἦρθε. Συχαρίκια μπορεῖ νά μήν περιμέναμε, μά ὄχι κι αὐτό! Κοιταχτήκαμε μέ τό Στέφο, εἶχε πιαστεῖ ἡ γλώσσα μας ἀπ' τήν κατάπληξη. Πρῶτος ξέσπασε ὁ Θάνος.

— Ἀα! Δέν τόν εἶχα κι ἔτσι δά σκράπα τό Δημητράκη! Κι ὁ Σεραφείμ; (ἐννοοῦσε τό Στρατίκη, γιά τή θεωρητική κατάρτιση τοῦ ὁποίου ἐμεῖς εἴχαμε μεγάλη ἰδέα). Βλῆτα τρῶνε ὅλοι τους ἐκεῖ πάνω; Ἐπανάσταση κάνουμε ἤ... τί νά τούς πεῖς; Δέν εἴμαστε καλά!...

Εἶπα κι ἐγώ κάμποσα παρόμοια, νά μοῦ περάσει ἡ κάψα ἀπ' τό ζεμάτισμα...

Κι ὅσου ἡ μάνα μου νά δώσει, στό διπλανό δωμάτιο, κάτι νά φάει ὁ σύνδεσμος, ἐμεῖς ἑτοιμάσαμε τήν ἀπάντηση στόν Μπακόλα. Στήν ἀρχή τοῦ λέγαμε νά στείλει δίχως καθυστέρηση τούς δυό συναγωνιστές καί νά 'ναι ἥσυχος γιά τά παραπέρα. Ὅτι μποροῦνε νά μείνουνε στό σπίτι μου ὅσο χρόνο χρειάζεται, ὅσο θέλουνε.

Στή συνέχεια, τό γράψιμο ἔπαιρνε τ' ἀψύ! Τοῦ λέγαμε, κρίμα πού δέν καταλαβαίνει μήτε τ' ἀλφάβητο ἀπό μαρξισμό! Καί δυό φορές κρίμα πού δέ σκαμπάζει αὐτός γρύ ἀπ' τή στρατηγική τοῦ κόμματος, τίς ἐπιταγές τοῦ κινήματος καί τίς ἀπαιτήσεις τοῦ καιροῦ μας — κι ἄλλα τέτοια χοντρά καί παχιά ἴσως, λόγια.

Δηκτικά, φαρμακερά τοῦ συσταίναμε νά κάνει ἔστω κι ἕνα χοντρικό διάβασμα τῶν βασικῶν ντοκουμέντων τοῦ κόμματος — κι ὕστερα νά ρθεῖ νά ξανακουβεντιάσουμε! Ὅτι τό κατ' ἐμᾶς, ἡ γ ρ α μ μ ή εἶναι πραγμάτωση τῆς ἀστικοδημοκρατικῆς ἐπανάστασης ταυτόχρονα μέ τόν ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγώνα — κι ἄν ἔχει αὐτός ντοκουμέντο τοῦ κόμματος πού ἀναιρεῖ τήν Ἕκτη τοῦ 34, νά μᾶς τό στείλει νά τό διαβάσουμε κι ἐμεῖς! Ὅτι στήν ἐπανάσταση τό Α καί τό Ω εἶναι ἡ κατάληψη τῆς ἐξουσίας, ἡ καταστροφή τῆς παλιᾶς κρατικῆς μηχανῆς καί ἡ ὀργάνωση νέας, στήν περίπτωση τῆς χώρας μας τοῦ κράτους τῆς ἐργατοαγροτικῆς ἐπανάστασης! — κι ἄλλα τέτοια μεγαλόστομα καί ὑπεροπτικά.

Τοῦ γράφαμε, ὅτι γιά προβλήματα πού ἔχει μιλήσει ἐδῶ καί χρόνια τό κόμμα, οἱ κομμουνιστές δέν περιμένουν ἀπ' τήν ΚΕ βρεγμένο παξιμάδι! Ἀντίθετα, ἐκπληρώνουνε τό καθῆκον τους, ἐφαρμόζοντας τίς ἀποφάσεις τοῦ κόμματος. Ὅτι αὐτά τά ἁπλούστατα πραγματάκια ὄφειλε νά τά ξέρει ὁ γραμματέας μας, πού ἐμεῖς τόν θέλουμε στό ὕψος τῆς ἐπανάστασης, ὅμως αὐτός!... Πεδηκλώνε-

ται καί σκοντάφτει στά ρουπάκια καί στά βάτα τῆς μικροπολιτικῆς νά 'μαστε ἀρεστοί κι εὐχάριστοι στούς συμμάχους μας! Ὅτι ἀντί νά παλέψει νά τούς πείσει γιά τό ὀρθό, ὑποκύπτει στίς μικροαστικές πιέσεις τους καί θαλασσώνεται αὐτός! Νά ξαναμελετήσει μέ τή δέουσα ψυχραιμία αὐτό πού ἐμεῖς κάναμε, ἄν νομίζει ὅτι ἐνεργήσαμε λαθεμένα νά συγκαλέσει ἀχτίφ στελεχῶν τῆς Ἀχτίδας μας, νά συζητήσει τό ὅλο θέμα.

Κι ὅσο γιά τή «θάλασσα», ὀφθαλμόν ἀντί ὀφθαλμοῦ! Κλείναμε κι ἐμεῖς τό γράμμα μας ὑπογραμμισμένα καί κατά λέξη: «Μπακόλα, Μπακόλα! Θάλασσα ἔχεις στό κεφάλι σου!» Κι ὑπογράψαμε καί οἱ δυό τήν ἀπάντηση.

Σέ δυό - τρεῖς μέρες μετά, ἦρθανε, σούρουπο καί μέ σύνδεσμο, οἱ δυό συναγωνιστές — ὁ «Γιωργάκης Ὀλύμπιος» κι ὁ «Νικόλας Σκουφάς». Μείνανε κοντά ἕνα μήνα σ' ἐμένα. Μουδιασμένος ἐγώ, ὅσο νά 'ναι, ἀπό τήν πανταχούσα τοῦ Μπακόλα, περίμενα νά θίξουνε πρῶτοι τό ζήτημα ἐκεῖνοι. Νά δῶ τίς ἀντιρρήσεις τους — τά ἰσχυρά καί τά ἀδύνατα τῶν ἐπιχειρημάτων τους. Κι ἀνάλογα νά κανονίσω τήν ἄμυνα ἤ τήν ἐπίθεσή μου, ἐν πάση περιπτώσει τήν ὑπεράσπιση τῶν δυό Θεσμῶν.

Οἱ μέρες περνούσανε, ἐτοῦτοι μιλιά γιά τή «θάλασσα». Λέγαμε γιά τό ἕνα, λέγαμε γιά τό ἄλλο, μάταια ἀνυπομονοῦσα ν' ἀκούσω κάτι γι αὐτό. Τοῦτοι, σά νά μήν ξέρανε τίποτα — γίνεται; Ἔκρινα φρόνιμο νά μήν ἀνακινήσω τό ζήτημα, ἄν οἱ ἴδιοι δέ τό θίξουνε.

Οἱ δυό συναγωνιστές ἐπιμένανε θέλανε πολύ νά διατηρηθεῖ τό ἰγκόγνιτό τους. Ἐλπίζανε, πώς σύντομα οἱ ἐκκαθαριστικές τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων θά λήξουνε κι ὁ ἐχτρός θ' ἀποσυρθεῖ κι ἀπό τό Καρπενήσι. Ἔτσι, ὁ πρόεδρος θά ξαναγυρνοῦσε στό ψευτοεμπόριο, στό ὁποῖο εἶχε ἐπιδοθεῖ μετά τήν ἀπόταξή του ἀπ' τό Σῶμα Χωροφυλακῆς τό 1935, κι ὁ γραμματέας στήν εἰσαγγελική του ἕδρα! Κατά κανόνα, ὁ ἄνθρωπος ἀρνεῖται ἤ δυσκολεύεται νά παραδεχτεῖ μιάν ἄρδην ἀνατροπή στό ρυθμό τῆς ζωῆς του, ἀκόμα καί στή ρουτίνα του. Ἀπ' τήν πρώτη στιγμή τοῦ ἐρχομοῦ τους, μοῦ ζητήσανε νά μή μαθευτεῖ στό χωριό ἡ διαμονή τους σ' ἐμένα. Ὁ εἰσαγγελέας, μάλιστα, μοῦ παραπονέθηκε: «Μέ τόν Μπακόλα εἴχαμε συμφωνήσει νά κρατηθεῖ μυστική ἡ προσχώρησή μου στό ΕΑΜ. Ἀλλ' αὐτός στ' αὐτί τοῦ καθενός — «εἶναι καί ὁ εἰσαγγελέας στό ΕΑΜ! Κρύψου, χούγιαξε, ὅπως λένε καί στό χωριό μου τό Κομπότι». Δέ βγαίνανε ἀπ' τό σπίτι, καμιά ἐπαφή μέ τόν κόσμο. Συνεπῶς κι ἀδύνατο νά μάθουνε, ἀπομονωμένοι, ὅτι στό χωριό λειτουργοῦσε Λαϊκό Δικαστήριο καί Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση, ὥστε νά τούς προκληθεῖ, ἴσως, ἐρώτημα «περί τίνος πρόκειται».

Περιμένοντας τήν ἀντίδραση τοῦ Μπακόλα στό γράμμα μας, ἐγώ καθόμουνα στά κάρβουνα. Καί νά σου στό χωριό μου ὁ Σερα-

φείμ Στρατίκης. Ἦτανε μέλος τῆς Ἀχτιδικῆς Ἐπιτροπῆς, τοῦ ΚΚΕ, καθώς καί τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Εὐρυτανίας. Γλυκομίλητος, πράος στίς ἐκδηλώσεις, σωκρατικός στή συζήτηση. Καί στή διαλεχτική μέθοδο, ὅμως, μ' ἕνα ἐντελῶς ἀχνό, ἀλλά μόνιμο, χαμόγελο. Ὁ συνομιλητής του ἔπρεπε νά 'χει τά μάτια του δεκατέσσερα! Ὡς ἔφτασε στό χωριό ἀνταμώσαμε στήν πλατεῖτσα τῆς Κορίτσας, ὅτι σκοτείνιαζε. Πήραμε ἀμέσως τόν ἀνήφορο γιά τό σπίτι καί τόνε ρώτησα:

— Σάν τί καλά μαντάτα μᾶς φέρνεις;

— Βρέ σεῖς, τί στό σατανά σας φτιάχνετ' ἐδῶ χάμου καί μᾶς ἀνοίγετε πονοκέφαλους; Καιρός, συναγωνιστή, γιά πολυπραγμοσύνες; Πόλεμο κάνουμε! Ἐσεῖς, φαίνεται, δέν τό πήρατε εἴδηση — μ' ἀπάντησε καί μέ λοξοκοίταξε μ' ἕνα χαμόγελο ὑπεροψίας, πού ἔσφαζε καί ποδοπάταε.

Τσαντίστηκα, μήν τό ρωτᾶς! Ἔνιωσα νά μέ σπρώχνει ἀπό μέσα μου ὁ διάβολός μου νά βρίσω, νά προσβάλω τό μουσαφίρη μου ὄχι λιγότερο ἀπ' ὅσο ἐκεῖνος ἐμένα μέ τό χαμόγελό του. Καί μέ ἐρεθισμό στή φωνή τοῦ εἶπα:

— Κι ἐσύ σάν τί νομίζεις ὅτι κάνουμ' ἐμεῖς, συναγωνιστή Σεραφείμ; Ὅτι παίζουμε τίς ἀμάδες ἤ τήν τσιλίκα λές; Ἤ δέν τό λογαριάζετε ἐκεῖ πάνω σ' ἐσᾶς πόλεμο κι αὐτό πού φκιάχνουμ' ἐμεῖς καί σᾶς πονοκεφάλιασ' ἐσᾶς; Κι ἄ θές ν' ἀκριβολογοῦμε, κάπως, ὁ πόλεμος γίνεται γι' αὐτό, γιά τήν ἐξουσία! Τό ἀπορίας ἄξιον εἶναι ὄχι πού δέν τό καταλαβαίνει ὁ Μπακόλας, ἀλλά πού ἐσύ τό ξεχνᾶς, ἐνῶ ἔχεις χρέος νά τό διδάξεις καί στόν Μπακόλα. Νά χρησιμοποιήσω τήν προσφιλή σου μέθοδο συζήτησης — σέ ρωτῶ: γκρεμίζουμε τό παλιό κράτος; Τό γκρεμίζουμε! — ὄχι δέ γίνεται νά μοῦ πεῖς, τό κάμαμε στή Φουρνᾶ. Λοιπόν, γιά ποιό λόγο τό κάνουμε; Γιά νά βρισκόμαστε σέ δουλειά; Ὄχι δά! Ἄς ποῦμε ὅτι τό κάνουμε ἁπλούστατα ἐπειδή δέ μᾶς κάνει, τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι πρέπει νά φκιάξουμε ἕνα ἄλλο, πού νά μᾶς κάνει. Ἤ θά μοῦ πεῖς νά μή βάλουμε τίποτα στή θέση τοῦ παλιοῦ, πού στό στείλαμε στό διάβολο; Αὐτό εἶναι μόνο ἡ ἄρνηση, θέση, λοιπόν, δέν ἔχουμε: Δέχεσαι τή δυνατότητα τοῦ τίποτα; Μά αὐτό δέ θά 'τανε μηδενισμός, ἀναρχισμός; Τό κατ' ἐμέ, γκρεμίζουμε τό παλιό γιά νά βάλουμε στή θέση του τό καινούργιο, τή λαϊκή ἐξουσία. Ἤ εἴμαστε μόνο καταλυτές ἐμεῖς κι ὄχι δημιουργοί; Ἀπάντησέ μου σ' αὐτά τά ἐρωτήματα κι ὕστερα συνεχίζουμε, ἄν νομίζεις ὅτι ὑπάρχει περιθώριο.

Ὁ Στρατίκης, δάσκαλος μέ κατάρτιση καί πεῖρα, εἶχε τό χάρισμα τοῦ καλοῦ συζητητῆ ν' ἀκούει μέ προσοχή, χωρίς νά διακόφτει, ὅπως τό κάνουμε οἱ πιό πολλοί μας, κι ἴσαμε τό τέλος τό συνομιλητή του, δηλαδή ὥσπου αὐτός νά ὁλοκληρώσει τό συλλογισμό

του. Σέ ρώταγε μάλιστα, «τέλειωσες; — μπορῶ νά πῶ;» Μπορεῖ κι ἀποσκοποῦ ὁ Σεραφείμ ν' ἄφηνε τόν ἀντίλογό του ν' ἀδειάσει ἀπό ἐπιχειρήματα, νά μείνει χωρίς ἐφεδρεῖες ἤ ἐρείσματα γιά ὑποχώρηση, κι ὕστερα νά τόν περιαρπάξει. Αὐτή τή φορά, ὅμως, ἄν δέ μέ διέκοφτε, ἴσως στό νῦν καί ἀεί νά συνέχιζα — τόσο πολύ εἶχα πειραχτεῖ.

— Βρέ, βρέ! Ἐσεῖς εἶστε κι ἀψῆδες! Ἐδῶ παίρνετε μέ τό πρῶτο! Μύγα στό σπαθί σας δέ δεχόσαστε! Ἄκου, ὅμως, συναγωνιστή, καί τό γέρο - δάσκαλο: ἄν ἁπλώσεις τά πόδια σου πέρ' ἀπ' τό πάπλωμα, θά σοῦ ξεπαγιάσουν!

— Ὁ καυγάς, συνεπῶς, γιά τό πάπλωμα, σύμφωνος μαζί σου. Κι ἄ δέν τό πάρεις διόλου ἀπάνω σου; — θά κοκαλιάσεις σύγκορμος, ἔτσι δέν εἶναι; Ἐμεῖς, τό λοιπόν, βουτᾶμε τώρα τό πάπλωμα — μιά φορά τό χρόνο τό Πάσχα, τόν ἄλλο καιρό Χάσκα! Κι ὅσο γιά τό μάκρος καί τό φάρδος τοῦ παπλώματος, τά μέτρα κι ὕστερα. Τό φέρνουμε κατά πῶς ταιριάζει. Τό πρωταρχικό εἶναι μακάριοι οἱ κατέχοντες! Τ' ἔχεις νά πεῖς;

— Ν' ἀφήσουμε τά καλαμπούρια, γιατί ἐδῶ τά πράγματα εἶναι πολύ σοβαρότερα ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ νά ὑποψιαστεῖς. Εἶναι οἱ σύμμαχοι...

— Δέ μ' ἀπάντησες στίς ἐρωτήσεις μου, ἦταν πολλές, στό συμπαθάω. Νά μ' ἀπαντήσεις πρῶτα σέ μιά καί μόνη ἐρώτηση κι ὕστερα νά κουβεντιάσουμε γιά τούς συμμάχους μας. Ἀπάντηση στά ἴσια: κάνουμε κι ἐπανάσταση ἤ ὄχι ταυτόχρονα μέ τόν ἐθνικοαπελευθερωτικό, ἀγώνα;

— Καί ποιός λέει ὅτι δέν κάνουμε;

— Αὐτό νά τό πεῖς ὄχι σ' ἐμένα, πού τό ξέρω, ἀλλά στόν Μπακόλα, πού δέν τό ξέρει...

— Πρῶτα, ὅμως, νά τῆς βγάλουμε τῆς Ψωροκώσταινας τά σάπια δόντια. Γιά τήν ὥρα, αὐτό!

— Κι ἄν τῆς βγάλουμε καί τά γερά; Αὐτή 'ναι ἡ δική μας ἄποψη. Ὅτι μέ τή συγκρότηση λαϊκοῦ κράτους μιά καί καλή ὅλα τά δόντια πού δαγκώνουν, λογαριασμός στά πέντε δάχτυλα, πρός τί ὁ πονοκέφαλος;

— Σοῦ εἶπα, ἀφής εἶσαι! Νά τά ξεκουκίσουμε μέ μιά σειρά, ν' ἀρχίσουμε ἀπ' τ' ἀντάρτικο. Γιατί, θά πεῖς. Διότι αὐτή τή στιγμή αὐτό προέχει. Ν' ἀναπτυχθεῖ, νά ὀργανωθεῖ ὅπως πρέπει, στρατιωτικά, νά γίνει στήν πορεία καί στρατός τῆς ἐπανάστασης. Κι ἔχοντας τέτοιο στρατό δέν κάνεις τήν ἐπανάστασή σου;

— Σύμφωνος μαζί σου μόνον ἐνμέρει.

— Μή διακόπτεις!

— Μέ συγχωρεῖς, σ' ἀκούω.

— Συνεπῶς, ἡ λύση τοῦ καίριου αὐτή τή στιγμή προβλήματος

δέν ἐπιτρέπεται νά δυσχερανθεῖ καί ἀπό ἀστοχίες μας. Καί σοβαρή ἀστοχία μας θά ἤτανε νά περισπαστοῦμε ἤ νά περιπλακοῦμε σέ δευτερεύοντα...

— Δευτερεῦον ἡ ἐξουσία; Τρελάθηκε ὁ Σεραφεἰμ Στρατίκης!

— Μή σπεῦδε λαλεῖν! Λύνοντας, νεαρέ μου, τό πρόβλημα τοῦ στρατοῦ, τῆς ἔνοπλης δύναμής σου, ὅποια στιγμή τό κρίνεις ἀναγκαῖο κατόπιν ἤ κατάλληλο, παίρνεις καί τήν ἐξουσία. Καί ἀετόν ἵπτασθαι μή διδάσκης! Προπαντός, ὅμως, μή σοῦ διαφεύγει ὅτι ἔχουμε ΕΑΜ. Ἔχουμε, τουτέστιν, συμμάχους στό ΕΑΜ, πρόγραμμα τοῦ ΕΑΜ, θέση τοῦ ΕΑΜ γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐσωτερικοῦ προβλήματος μετά τήν ἀπελευθέρωση. Καί προέχον πρόβλημα ἀκριβῶς τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση, στό σκοπό τῆς ὁποίας ὑποτάσσονται τά ἄλλα. Ἀντιλαμβάνεσαι ποιά φωτιά μᾶς ἀνάψατε στήν Ἐπαρχιακή; Ποιός διάβολος σᾶς ἔβαλε νά κοτσάρετε τόν τίτλο της; Τό πῆραν πολύ τοῖς μετρητοῖς οἱ σύμμαχοι, «οἰκειοποίηση ἀλλοτρίων» σοῦ λένε, προσβλήθηκαν, γενικεύουν κι ἀνάγουν μεμονωμένη περίπτωση σέ πρόβλημα σχέσεων μέ τό ΚΚΕ στή συμμαχία.

— Ἀλογόμυγα σᾶς τσίμπησε ὅλους σας ἐκεῖ πάνω; Μωρέεε! — χάλασε ἡ συνταγή, σᾶς καταπατήσαμε τά οἰκόπεδα! Καί τί θέλατε ἐλόγου σας; — ΕΑΜ Μαυρολόγγου νά γράφαμε καί νά βγαίναμε μ' αὐτό στόν κόσμο; Ἤ δέν εἴμαστε κι ἐμεῖς ΕΑΜ Εὐρυτανίας; Εἴμαστε καί παραείμαστε! Ἔ, πές τους — χωρίς κι ἐμᾶς τήν Εὐρυτανία, ξυπόλητοι στ' ἀγκάθια θά βρεθεῖτε, νά μοῦ τό θυμηθοῦν!

— ΕΑΜ Εὐρυτανίας ναί, ἀδιαμφισβήτητο! Μά ὄχι, καί ἡ Ἐπαρχιακή Ἐπιτροπή.

— Σιγά τόν πολυέλαιο!

— Σιγά, ξεσιγά, αὐτοί καί μέ ἀποχώρηση ἀκόμα ἀπειλοῦν ἀπ' τό ΕΑΜ, ἄν, λένε, τό ΚΚΕ δέν πάρει μέτρα ἐναντίον σας. Ἀξιώνουν τή διαγραφή σας ἀπ' τό κόμμα καί τήν ἀποβολή σας ἀπ' τό ΕΑΜ. Ζητοῦν ἡ Ἀχτιδική τοῦ ΚΚΕ νά καταδικάσει ἀνοιχτά τίς «Ἐντολές» σας. Ἀξιώνουν τή διάλυση τῶν ὀργάνων πού ἐγκαταστήσατε ἐδῶ.

— Δέν εἶναι καλά οἱ χριστιανοί! Διάβασμα θέλουν! Καί δέ μοῦ λές, Σεραφείμ, ὁ Ξανθάκης εἶναι σ' ἐμένα ἀπό μέρες, ὁ εἰσαγγελέας τό ἴδιο. Πρόεδρος καί γραμματέας τῆς Ἐπαρχιακῆς, κουδέντα δέ μ' ἀνοίξανε, σά νά μήν ξέρουν τίποτα! Ποιοί, λοιπόν, τ' ἀξιώνουν ὅσα μοῦ 'πες;

— Οἱ δυό τους ὄχι. Ἀκόμα δέν τό πῆραν εἴδηση. Σάν τό μάθουν, ἄγνωστο πῶς θ' ἀντιδράσουν. Οἱ ἄλλοι σύμμαχοι. Γινῆκαν ἔξω φρενῶν σοῦ λέγω!

— Ποιοί ἄλλοι σύμμαχοι ἀπομένουν; Οἱ ἐλδίτες.

— Εἰδικῶς οἱ ἐλδίτες. Ὁ Μπακόλας σάν ἐκπρόσωπος τοῦ ΚΚΕ

βρῆκε τό διάολό του, τό σουγιά μέ τή λουρίδα, πού λένε. Τοῦ 'βαλαν τά δυό ποδάρια σ' ἕνα παπούτσι! Κάματε κουτουράδα πλαστοπροσωπίας, τώρα μᾶς κρατοῦν ἀπό τ' αὐτί!

— Μάλιστα! Τό πράγμα δῆλον! Τό εἶδαν ἀπ' τήν κομματική τους σκοπιά, «μᾶς ὑποσκελίζει τό ΚΚΕ»! Δικαίωμά τους... Πέστε στούς συναγωνιστές τῆς ΕΛΔ, προδοσία δέν ἐκάμαμε! 'Αντίθετα, καί δική τους δουλειά κάμαμε. Λαϊκή Δημοκρατία δέν εἶναι τό πρόγραμμά τους; Γιατί ν' ἀντιτίθενται στή Λαϊκή 'Εξουσία; Δέν ὀργανώσαμε ἐξουσία τοῦ ΚΚΕ, ἀλλά τοῦ λαοῦ. Συνεπῶς καί τῆς ΕΛΔ, ἄν μεταθέσουμε τό ζήτημα στό κομματικό. 'Εμεῖς λέμε γιά ἀστικοδημοκρατική ἐπανάσταση, αὐτοί πιό προωθημένοι, γιατί νά μᾶς θυμώσουν ἔτσι;

— Λάθος, νά τό καταλάβεις, ἡ χρησιμοποίηση τοῦ τίτλου τῆς 'Επαρχιακῆς κι ἄν ἀκόμα δέν ἐπρόκειτο γιά συμμαχικό ὄργανο. Μέ τούς συμμάχους μας πρέπει νά εἴμαστε διακριτικοί καί συνεπεῖς. Εἶναι ἰσότιμοι.

— Ποιός τούς τ' ἀμφισβήτησε; Λάθος μας, ὡραῖα! Νά τούς ζητήσουμε συγγνώμην, λήγει τό θέμα;

— 'Εννοεῖς δημόσια;

— Ὄχι, βέβαια. Κάτι τέτοιο θά σήμαινε τίναγμα στόν ἀέρα τῶν «'Εντολῶν», δέν τό δέχομαι!

— Οὔτε κι αὐτοί τή λύση πού προτείνεις. Βρήκαμε τόν μπελά τῶν μπελάδων μ' αὐτόοο!

— Καί γιατί δέν τούς λέτε, ὅτι πήραμε παράδειγμα τόν Παπαφλέσσα; Ἴσως καλμάρουν, ὄχι; 'Εκεῖνος, μάλιστα, ἐπικαλέστηκε ἀνύπαρκτη 'Αρχή, ἐμεῖς ὑπαρκτή.

— Γιαυτό καί λάθος!

— Μά ἀναγκαῖο, διάολε! Νά στρειδιάσουν σ' ἕναν τύπο εἶναι κοντοθωριά, πές τους. Νά τούς πείσετε, ἄν, ἐξυπακούεται, ἔχετε πειστεῖ ἐσεῖς στήν 'Αχτιδική γιά τό ὀρθό τῆς ἐνέργειά μας. Καταλογίστε μας λάθος τή χρησιμοποίηση τοῦ τίτλου τῆς 'Επαρχιακῆς, ὅμως νά σώσουμε τήν οὐσία. Τό λάθος τό δικό μας εἶναι γαλάριο, Σεραφείμ. 'Εσεῖς νά μήν κάμετε στέρφο λάθος ἐπί τῆς οὐσίας τοῦ προβλήματος.

'Από ὥρα εἴχαμε φτάσει ἔξω ἀπ' τήν αὐλόπορτα τοῦ σπιτιοῦ μου κι εἴχαμε κάτσει σέ μιά μεγάλη ἐκεῖ πέτρα νά συνεχίσουμε τή συζήτηση. Ἡ πέτρα, ὅμως, εἶναι χειρότερη κι ἀπ' τό φίδι! Ἕνας, λέει, ἔκατσε σέ μιά κρύα πέτρα. Ἕνα φίδι πήγαινε νά τόν τσιμπήσει, τό εἶδε ἡ πέτρα καί τοῦ 'πε: «ἄσε, θά τόν δαγκώσω ἐγώ χειρότερ' ἀπό σένα!»

— Σά νά μέ δάγκωσε ἡ κερατόπετρα, πᾶμε, σήκω! — εἶπε ὁ Σεραφείμ.

— Κι ἐμένα τό ἴδιο, τό διαβολολίθαρο! — ἀπάντησα καί σηκωθήκαμε.

Σάν ἐμπήκαμε στό σπίτι, χαρᾶς Εὐαγγέλια ὁ Ὀλύμπιος κι ὁ Σκουφάς! Ἡ ἀρνητική, ὅμως, ἀπάντηση τοῦ Σεραφείμ στήν πρώτη - πρώτη ἐρώτηση τοῦ Ξανθάκη, ἄν ἀποκαταστάθηκε ἐπαφή μέ τό Κέντρο, κρύωσε κάπως τή θέρμη τῆς χαρᾶς ἀπό τήν ἀναπάντεχη συνάντηση. Ἀλλά ἡ εἴδηση, πού ἀνακοίνωσε ἀμέσως μετά ὁ Στρατίκης, ὅτι ὁ Παπαδογούλας ἀφέθηκε λεύτερος ἀπ' τούς Ἰταλούς, ὅτι παρόλα τά βασανιστήρια κράτησε γερά καί τώρα πιά βρίσκεται ἔξω ἀπ' τό Καρπενήσι, χαροποίησε τά μέγιστα τούς δυό ξεχομμένους αὐτή τήν περίοδο συναγωνιστές.

Τό βράδυ οἱ τρεῖς τους εἴχανε πολλά νά ποῦνε, κουβεντιάζανε ὥς ἀργά, ἐγώ μόνον ἄκουγα καί πολλά μάθαινα γιά τίς ἐκκαθαριστικές καί γιά τήν ὅλη κατάσταση στήν Εὐρυτανία. Πότε - πότε ξέφευγε ἡ προσοχή μου ἀπ' τό ροῦ τῆς συζήτησης τῶν τριῶν μουσουφιραίων μου, γιατί μπαίνανε σφῆνες στό μυαλό μου μιά τό ἕνα, μιά τό ἄλλο ἀπ' αὐτά πού μοῦ εἶπε ὁ Σεραφείμ, συνειδητοποιοῦσα πιό πολύ τίς διάφορες δυσκολίες, προσγειωνόμουνα — δέν εἴμαστανε ὁ κόσμος ὅλος οἱ Κτημενιοδόλοπες! Τή νύχτα δέ μέ κόλλησε μάτι, ξαναπέρασα στό μυαλό μου ὅλη τήν κουβέντα μέ τόν Στρατίκη — σέ πόσα δέν εἶχε δίκιο, τουλάχιστο ρεαλισμό. Ἐδῶ δέν περνάει τό ἐτσιθέλω! Σκοντάφτεις καί σπάζεις τά μοῦτρα σου σέ χίλιες ἀντίρροπες δυνάμεις τῆς ζωῆς. Ἔκατσε ἡ ἄψα μου, μ' ἔπιασε σκεπτικισμός, ἔγνοια, ἄν δέ θές καί φόβος. Τό πρωί συνεχίσαμε, κάνοντας μόνοι μας περίπατο, τήν κουβέντα μας μέ τό Στρατίκη. Ἤρεμη, στρωτή — ἀκριβέστερα, ἐγώ ἄκουα τό περισσότερο. Ἀπ' αὐτή μποροῦσα ν' ἀποκομίσω ὅτι:

— Μέ τό Σεραφείμ, σ' ἐπέχταση καί μέ τήν Ἀχτιδική μου Ἐπιτροπή, πού ἐκπροσωποῦσε ὁ σύντροφος στή συζήτησή μας, δέ διαφωνούσαμε στήν ἀντίληψη τῆς γενικῆς γραμμῆς, πῶς, διεξάγοντας τόν ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγώνα σάν ἄμεσο καθῆκον, πραγματώνουμε καί τήν ἀστικοδημοκρατική ἐπανάσταση.

— Γιά τό Σεραφείμ, ὅμως, ἡ κατάληψη τῆς ἐξουσίας γιά τήν παραπέρα πραγματοποίηση τῶν καθηκόντων τῆς ἐπανάστασης, ὄφειλε νά λάβει χώρα σέ σ υ ν έ χ ε ι α τῆς ἀπελευθέρωσης, ἀμέσως, ἀξιοποιώντας ὅλες τίς δυνατότητες καί τίς θέσεις τοῦ στρατοῦ μας καί μέ μιά μορφή αὐτόματης «λαϊκῆς ἐξέγερσης» τῶν ὀργανωμένων στό ΕΑΜ δυνάμεων.

— Θεωροῦσε ἀναγκαῖο, πιό συγκεκριμένα ἐ π ι τ ρ ε π τ ό στή διάρκεια τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τήν κ α τ ά λ υ σ η, τό γκρέμισμα μόνο τῶν θεσμῶν καί τῶν μηχανισμῶν τοῦ παλιοῦ κράτους — «τό βγάλσιμο τῶν σάπιων δοντιῶν», ὅπως τό ἔλεγε ὅλο αὐτό.

— Δέ συλλάβαινε, δέν τό θεωροῦσε ἄμεσο τί θά μπεῖ στή θέση τοῦ βγαλμένου δοντιοῦ «στό μεταξύ», δηλαδή ὥς τήν ἀπελευθέρωση, ὅπου μετάθετε τά προβλήματα τῆς ἐξουσίας, θεσμῶν, μορφῆς κράτους καί τά συναφή.

Σ' αὐτό τό τελευταῖο σημεῖο ἡ συζήτησή μας μετατρεπότανε σέ εἶδος χαλασμένης βίδας, πού γύριζε στό κενό, δέν ἔπαιρνε καμιά «βόλτα»!

Στό τέλος τῆς συζήτησής μας, καταπονημένος ἀπ' τίς ἀπανωτές «λαβές» της, εἶπα στόν ἀχτιδικό μου μ' ἕνα κάποιο παράπονο:

— Ἄχ, καί πῶς δέ μέ καταλαβαίνεις ἐσύ, Σεραφείμ! Ἄν εἶχα τά δικά σου ἐκφραστικά φόντα, ἴσως σ' ἔπειθα! Δέν τά διαθέτω, ἀλλά προσπάθα νά μέ ἀντιληφτεῖς! Τό κατ' ἐμέ, πρέπει νά βάλουμε στό χορό τῆς ἐπανάστασης τίς μάζες, ὅπως λέμε. Ὅλον, ἄν γίνεται, τό λαό, μέ διπλές, τριπλές ζυγιές, μ' ἕνα πλέγμα λαϊκῆς ἐξουσίας — πῶς νά στό πῶ; Πού νά κινάει ἡ κεφαλή τοῦ χοροῦ καί νά σειέται μονομιᾶς τό χοροστάσι καί νά καίγεται τό πελεκούδι! Κι ἄιντε νά τόν κάνεις πίσω τό χορό! Μ' ἐννόησες; Οἱ καιροί μᾶς σιγουντάρουν! Νά τό κάνουμε, νά μή χασομερᾶμε! Νομίζω, ὅτι μπορεῖ νά γίνει κατά τό παράδειγμα τῶν Σοβιέτ. Μορφές λαϊκῆς ἐξουσίας καί δῶσε τά γκέμια στό λαό, πῶς νά στό πῶ; Καί θά δεῖς ἅ δέ βγάζουν φωτιές τά πέταλα τ' ἀλόγου μας! Θά σκάσω, πού δέ θές νά καταλάβεις! Τέλος πάντων!... Μά ἐγώ δέ σᾶς ἀκούω! Θέτε νά τό χαλάσετε ὅ,τι κάμαμε; — χαλάστε το! Ἐμεῖς ἀπό μοναχοί μας δέν τό κάνουμε. Νά τό χαλάσετε, νά πάρουν καί τό χάκι τους οἱ ἐλδίτες μας κι ἐσεῖς νά μήν πονοκεφαλᾶτε, μά θά τό κάμετε μ' ἀπόφαση γραφτή τῆς Ἀχτιδικῆς. Καί νά μοῦ τή δώσετε νά τήν ἔχω στό χέρι! Δύσκολα ἀντιμετωπίζονται τά ἐπιχειρήματά σου, τυχαῖα δέν εἶναι πού 'ρθες ἐσύ ἀπ' ὅλα τά μέλη τῆς Ἀχτιδικῆς. Ἀλλά κι ἐμένα κάτι μοῦ λέει μέσα μου ὅτι ἔχω δίκιο, ἔστω λίγο!

Ὁ Σεραφείμ μέ κοίταζε μέ τό χαμόγελό του, πού τοῦ 'βγαλε ὅλο τό κεντρί κι ἔμεινε μόνο τό μέλι του. Μέ κοίταζε μέ τή στοργή τοῦ δάσκαλου πρός τό μαθητή του, πού ἔκαμε μιάν ἀταξία τυπική, ἀλλ' εἶχε δίκιο στήν οὐσία. Καί πού ὁ δάσκαλος τό ἤξερε αὐτό τό τελευταῖο, ὅμως ἀπ' τή θέση του, δέν τοῦ ἐπιτρεπότανε νά τ' ἀναγνωρίσει...

Δέν ξέρω τί εἰσηγήθηκε ὁ Στρατίκης στήν Ἀχτιδική Ἐπιτροπή γυρνώντας ἀπ' τήν ἀποστολή του στήν Ὑπαχτιδική Κτημενίων καί Δολόπων. Δέν τόν ρώτησα ποτέ. Ἡ Ἀχτιδική Ἐπιτροπή δέν πῆρε κανενός εἴδους ἀπόφαση πάνω στό πρόβλημα πού εἶχε προκύψει. Περιορίστηκε νά βάλει σχετικό ἐρώτημα στήν Κ.Ε. μόλις ἀποκατάστησε ἐπαφή μαζί της. Στό μεταξύ οἱ δυό Θεσμοί λειτουργούσανε κι ἑδραιωνόντανε στούς δυό δήμους, Κτημενίων καί Δολό-

πων. Καί «σιωπηρά» κυριεύανε γειτονικά πρός τούς Κτημενιοδόλοπες χωριά.

∴

Τό Καροπλέσι, λοιπόν, άρνήθηκε τίς «Έντολές». Περίπτωση μοναδική στούς δυό δήμους. Δέν άρνήθηκε, βέβαια, τό χωριό, άλλά οί σύντροφοι καί συναγωνιστές μας πού καθοδηγούσανε τήν όργάνωση έκεῖ. Κάθε άλλο παρά τῆς σειρᾶς στελέχη ἦσανε οί σύντροφοι. Ό γιατρός Γιάννης Κριχέλης, ό δάσκαλος Κώστας Γιαννέλος, ό λινοτύπης Τάσος Καραγκούνης, πού ἦτανε τώρα στό χωριό του, καί άλλοι προπολεμικοί παράγοντες τοῦ προοδευτικοῦ κινήματος στήν περιοχή μας. Κι οί περισσότεροι στόν καιρό τῆς Φιλοπροόδου Ένώσεως Καροπλεσίου ήγετικά στελέχη της.

Άπό τή ΦΕΚ είχε προκύψει ή «Συμβιβαστική Έπιτροπή» Καροπλεσιοῦ καί σέ συνέχεια κι άλλων χωριῶν. Ή πεῖρα έκείνων τῶν έπιτροπῶν, ή παράδοση, άντανακλῶνται τώρα στό Λαϊκό Δικαστήριο — δέν είναι, συνεπῶς, περίεργο πού οί συγκεκριμένοι αύτοί συναγωνιστές μας τοῦ Καροπλεσιοῦ άρνοῦνται τό Θεσμό τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης;

Μᾶς άντιτάξανε καί σέ ὕφος ύπεροπτικό, τή δικαιολογία, ὅτι τάχα τό χωριό, οί Καροπλεσίτες δέ θέλουνε τούς νέους Θεσμούς! Κι αύτοί μέ τό στανιό δέν μποροῦνε νά τούς έπιβάλλουνε! Ἄν έμεῖς έπιμένουμε, μᾶς εἶπανε, καί θέλουμε σώνει καί καλά νά έφαρμόσουμε τίς «Έντολές», ἄς πᾶμε μέ μιά ὁμάδα άνταρτῶν νά τό κάνουμε, άναλαβαίνοντας καί τίς σχετικές εύθύνες.

Ὅταν ἔμαθα άπ' τό Στέφο τά καθέκαστα, όργίστηκα. Όργίστηκα πολύ γιά τόν πραγματικό λόγο τῆς ἄρνησής τους — τά Ίεροσόλυμα αύτοί, ή Ναζαρέτ έμεῖς! Όργίστηκα τόσο, γιατί ἔβαλα ύστεροβουλία τους — δέν πιστέψανε πώς οί «Έντολές» προέρχονται άπό τήν Έπαρχιακή Έπιτροπή τοῦ ΕΑΜ, ύποψιαστήκανε τό τέχνασμα. Ἄν, λοιπόν, έπιφυλασσόντανε σ' αύτές ή άποτυχία ἤ καί ή καταδίκη, οί σύντροφοι τοῦ Καροπλεσιοῦ θά ἔνιπτον τάς χεῖρας των! — «Έμεῖς άντιταχτήκαμε, ἤρθανε μ' ἔνοπλο τμῆμα καί τίς έπιβάλανε».

Οί φίλοι μας έκεῖ, γατζωμένοι άπ' τό πεῖσμα τους, δέ σταθμίσανε ὅτι μέ τή στάση καί τά έπιχειρήματά τους, πρῶτον: μειώνανε ἑαυτούς, δεχόμενοι ὅτι δέν εἶχανε στό χωριό τους τό άναγκαῖο κύρος γιά νά τούς περάσει ό λόγος, καί δεύτερον: προσβάλανε τούς συχωριανούς τους μέ τόν ίσχυρισμό ὅτι έκεῖνοι δέ θέλουνε άπό μόνοι τους νά γίνουνε νοικοκυραῖοι στό χωριό τους, άλλά προτιμοῦνε νά τούς έπιβάλουνε τή λαϊκή τους έξουσία.

Δέν κρατήθηκα ὅσο νά πάω μόνος μου στό Καροπλέσι, πῆρα

ἀμέσως τηλέφωνο τούς συντρόφους — δέ θυμᾶμαι ἀκριβῶς μέ ποιόν μίλησα, μᾶλλον μέ τόν Καραγκούνη καί τούς ζήτησα ἐξηγήσεις γιά τήν ἀπειθαρχία τους σέ ἀπόφαση ἀνωτέρου τους ὀργάνου. Πῆρα γι' ἀπάντηση τά ἴδια ἐπιχειρήματα κι ὅτι δέν ἀναγνωρίζουνε «ἕνα ἁπλό χαρτί»! Τό ὕφος, ἀπό καθέδρας! — «μπρέ, κάτι μᾶς λές!» Κάψωσα!

— Τί παριστάνετε ἐσεῖς ἐκεῖ, τή μικρή Κομιντέρν; Δέ σᾶς πάει! — τούς φώναξα ἀπ' τό τηλέφωνο.

Μά τ' ἦτανε νά τό πῶ! 'Ανατολικό Ζήτημα μοῦ τό κάμανε, ἔκανε ὁλόκληρο χρόνο! Τούς εἰρωνεύτηκα, λέει! Τούς πρόσβαλα, ἄκουσον!

Κι ὁ Στέφος φουρκίστηκε ἀπ' τήν ἄρνηση τῶν συντρόφων τοῦ Καροπλεσιοῦ. Νά θυμώσει ἐκείνου τοῦ καιροῦ ὁ Στέφος; — ἄπαγε τῆς βλασφημίας! 'Ιώβ στήν ὑπομονή, ἅγιος 'Αντώνιος στήν καρτερικότητα, κάτι τό ἐξαιρετικά ἀνάποδο θά ἦτανε ἱκανό νά τόν βγάλει ἀπ' τήν κατάσταση πραότητάς του. Αὐτή τή φορά φουρκίστηκε!

— Τί τούς καβάλησε ὁ διάολος στό σβέρκο; — διερωτιέτανε.

Τήν ἀπάντηση τοῦ τήν ἔδωκε διάνα ὁ Κωστάκης Μαργαρίτης, ἀπ' τό Μέγα Λάκκο. — «Στά σοβαρά, δάσκαλε, δέν καταλαβαίνεις γιατί ἀρνοῦνται; Χριστιανέ μου, τούς ἔκατσε ἀχώνευτο μέσα τους! Νά γίνει στό «Κρῆ» κι ὄχι στή... Μέκκα τους; Ποῦ ἀκούστηκε; Μυρίζονται ὅτι ὁ Ποσειδώνας δέν εἶναι ἡ Ἐπαρχιακή τοῦ ΕΑΜ, ἀλλ' ἐσεῖς. Τώρα κατάλαβες; Γι' αὐτούς ὁ κόσμος τελειώνει στή δική τους ΦΕΚ, τί νά τούς πεῖς;» — «Λές, βρέ, Κωστάκη;» — ὁ δάσκαλος. — «Μαρτυρᾶς, γίδα; — μαρτυράει τό κέρατο!» Τό πράγμα γκαρίζει, κι ἐσύ 'σαι στό «λές» ἀκόμα!»

— Νά πᾶμε μοναχοί μας, νά κάνουμε συνέλευση τοῦ χωριοῦ, νά πάρουν ἕνα μάθημα — πρότεινε ὁ Στέφος.

— Κι ἅ δέν ἔρθουν αὐτοί στή συνέλευση; Κι ἄν ἔρθουν κι ἀντιταχτοῦνε; — τί γίνεται; Γίνονται χειρότερα, δέ γίνονται;

Καί καταλήξαμε ὁ Στέφος κι ἐγώ νά ὑπομείνουμε, ὥσπου νά περάσει καμιά ὁμάδα ἀντάρτες, καί πᾶμε. — «Μ' ἀντάρτες θέλατε, σύντροφοι, μ' ἀντάρτες ἤρθαμε!»

Ἡ εὐκαιρία δέν ἄργησε. Ἔγινε ἔτσι: τοῦ Ἄρη τοῦ 'χε σταθεῖ λόξυγγας στό λαιμό ἐκεῖνο τό σιτάρι τῆς 'Αχτιδικῆς Ἐπιτροπῆς Εὐρυτανίας — 300 ὀκάδες, τό 'χαμε στό σπίτι τοῦ Στέφου. Τήν ἱστορία του τή θυμᾶται ὁ ἀναγνώστης. Ἔστειλε τόν παπα - Θύμιο Μούτσελο νά τό πάρει, δέν τό δώσαμε. Τώρα στέλνει μιάν ὁμάδα ἀνταρτῶν στή Νεράιδα μ' ἐπικεφαλῆς τό Λευτέρη Χρυσιώτη (Σπύρο Τσιλιγιάννη), ἀπ' τή Χρύσω, νά κατασχέσει τό στάρι καί νά τό πάει νά τό μοιράσει στούς πυροπαθεῖς Χρυσιῶτες. Τοῦ Ἄρη νά μήν τοῦ 'μπαινε κάτι πεῖσμα!

Ἔφτασε στή Σπινάσα ὁ «σιδερένιος ἀγωνιστής» καί μοῦ τηλε-

φώνησε νά πάω γι' αντάμωσή του. Σέ λιγότερο άπό μιάν ώρα έκοψα τό δρόμο Κορίτσα - Νεράιδα.

— Τό καί τό, μοῦ 'πε μ' ὅληνε τή σεμνότητα πού τόνε χαρακτήριζε.

— Οὐκ ἄν λάβοις παρά τοῦ μή ἔχοντος, τοῦ ἀπάντησα. Τό στείλαμε ἤδη στήν 'Αχτιδική. (Τοῦ εἶπα ψέματα).

— Θά φρενιάσει! — έννοοῦσε τόν Άρη.

— Γιατί; — ρώτησα μέ προσποιητή ἀφέλεια. Καί δέν τό ζητάει ἀπ' τόν Μπαχόλα ἄν εἶναι νά μή φρενιάσει; Μήν ἀνησυχεῖς, θά σοῦ δώσω γράμμα ὅτι τό στείλαμε. 'Αλλά νά μήν πάει ἡ ἀποστολή σου στράφι νά πεταχτοῦμε ὥς τό Καροπλέσι γιά μιά δουλίτσα ἐκεῖ — καί τοῦ ἐξήγησα χοντρικά τήν ὑπόθεση.

Καλόδουλος ὁ Λευτέρης, δέχτηκε. Φτάσαμε στήν τέως πρωτεύουσα τοῦ πρώην δήμου Δολόπων καί χτυπήσαμε τήν καμπάνα. Μαζεύτηκε κόσμος στό σχολειό, ἀνοίξαμε Γενική Συνέλευση. Μίλησα στούς Καροπλεσίτες, πολλά δέ χρειαζόντανε, τί οἱ Θεσμοί λειτουργούσανε κιόλας στά γειτονοχώρια τους Νεράιδα καί Μολόχα, οἱ Καροπλεσίτες μαθαίνανε. Οἱ ἴδιοι διατηρούσανε καί τήν καλή μνήμη τῆς δικῆς τους Συμβιβαστικῆς. Μάλιστα τούς φιλοτίμησα, ὑπογραμμίζοντας ὅτι ἡ Συμβιβαστική 'Επιτροπή, πού πρωτολειτούργησε στό χωριό τους καί τό τιμᾶ ἡ φήμη της ἀποτέλεσε ρίζα τοῦ σημερινοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Μιλήσανε ἀπ' τόν κόσμο, κανένας δέν ἀντιτάχτηκε. Εἶπε κι ὁ Χρυσιώτης λίγα λόγια, στέρεα. Ἡ Συνέλευση ἀνάδειξε τά ὄργανα πού προβλεπόντανε ἀπό τίς «'Εντολές» — ἔτσι, ἁπλά καί σύντομα τερματίστηκε καί ἡ ἐξαίρεση Καροπλέσι.

Μόνο πού τό «θέμα» δέν ἔληξε ἐδῶ. Οἱ σύντροφοι τοῦ Καροπλεσιοῦ κάνανε, κρυφά ἀπ' τήν 'Υπαχτιδική, ἔκθεση στήν 'Αχτιδική 'Επιτροπή γιά τό πῶς πῆγα μέ ἀντάρτες κι ἐπέβαλα τούς Θεσμούς κι ὅτι πρίν ἀπ' αὐτό τούς εἰρωνεύτηκα καί τούς πρόσβαλα! Ἡ 'Αχτιδική δέν ἔδωσε συνέχεια, ἄλλωστε «εἶχε ἄλλον τραχανά ἁπλωμένο»! Τή δώσανε, ὅμως, οἱ ἐκθεσιογράφοι. Στίς ἀρχές Δεκέμβρη τοῦ 1943 ἔγινε στό Καρπενήσι ἡ πρώτη ὁλομέλεια — καί τελευταία — τῆς Περιφερειακῆς 'Επιτροπῆς τοῦ ΚΚΕ Εὐρυτανίας. Οἱ σύντροφοι ἀπ' τό Καροπλέσι, παλιά ξυνά ψωμιά τους! Βάλανε ζήτημα, ὅτι πρίν ἕνα χρόνο τούς πρόσβαλα — φαντάσου, τούς εἶπα μικρή Κομιντέρν! Πολλοί σύντροφοι στό σῶμα δέν κρατήσανε τά γέλια, ἄν κι ἤτανε γιά κλάματα ἡ περίπτωση. Σηκώθηκα κι εἶπα:

— «Ὄχι δά καί προσβολή γιά κομμουνιστές ἡ Κομιντέρν! Τούς εἰρωνεύτηκα, ναί! Μποροῦσα κι ἔπρεπε νά μήν τό κάνω, τούς ζητῶ συγγνώμη καί ζητῶ ν' ἀναγνωρίσουνε κι αὐτοί λάθος τους ὅτι δέν ἐφαρμόσανε τούς Θεσμούς. Τούς μίλησα ἔτσι γιά νά τούς γλυτώσω ἀπό τό λάθος γιά τό ὁποῖο θά ἔχουν τύψεις σήμερα νομίζω». Αὐτό!

δέν ἀναγνωρίσανε, ἀκριβέστερα σιωπήσανε. Οἱ σύντροφοι, ὅμως, πού μιλήσανε μετά, ἐπιδοκιμάσανε τήν ἐνέργεια νά ἐπιβάλουμε τούς Θεσμούς στό Καροπλέσι καί κριτικάρανε τούς συντρόφους τοῦ Καροπλεσιοῦ καί γιά τή στάση τους πρός τούς Θεσμούς τότε, καί γιά τό ὅτι τώρα ἀπασχολοῦνε τό σῶμα μέ ἀνάξια λόγου καί μπαγιατιασμένη περίπτωση. Μέ τό ἴδιο πνεῦμα ἀναφέρθηκε στό ζήτημα πού πρόκυψε κι ὁ Μπακόλας στό κλείσιμό του γιά τίς ἐργασίες τῆς ὁλομέλειας.

Ἀλλ' ἄς ξαναγυρίσουμε στό Καροπλέσι τή μέρα πού ἐπιβάλαμε τίς «Ἐντολές». Βγαίνοντας ἀπ' τή Γενική Συνέλευση, κάποιος εἶδε κι εἶπε πώς «κάτω στό ρέμα», στό δρόμο πού πάει παράδιπλα μέ τή Μέγδοβα, «περνάει φάλαγγα» γιά τή Νεράιδα. Πεταχτήκαμε σ' ἕνα φρύδι τοῦ χωριοῦ, ἀπ' ὅπου θαυμάσιο ξαγνάντεμα κάτω καί πέρα, κοιτᾶμε, «πώ πώ μεραρχίες»! Διάβαινε ἕνα μεγάλο τμῆμα, ἀνταρτουριά! Ἀποχαιρετήσαμε βιαστικά ὅσους ἀπ' τούς Καροπλεσίτες βρεθήκανε κοντά μας καί σφιχτήκαμε, ὁ καπετάν Λευτέρης, οἱ ἄντρες του κι ἐγώ, τόν κατήφορο, παίρνοντας τή στράτα γιά τή Σπινάσα. Στή σμίξη τοῦ ποταμιοῦ, πού κατεβαίνει ἀπό τά Σαραντάπορα, μέ τή Μέγδοβα, στό σπινασιώτικο πιά, ἀνταμώσαμε τήν μπροστινέλα τοῦ τμήματος. Κι ἀνεβήκαμε στό χωριό, πέφτοντας τό σουρούπωμα.

Τό τμῆμα ἦτανε τό Ἀρχηγεῖο Ρούμελης. Μέ τόν Ἄρη καί τό νέο πολιτικό ἐπίτροπο Τάσο Λευτεριά. Ἐρχότανε ἀπ' τή Δυτική Θεσσαλία, ὅπου εἶχε πέσει κάνοντας, μετά τή μάχη τοῦ Μικροῦ Χωριοῦ, ἕναν κύκλο ἀπό Βάλτο, Ἀργιθέα, Μουζάκι, Μεσενικόλα, δῆμο Δολόπων τώρα. Οἱ δυό ἡγέτες τοῦ Ἀρχηγείου ἐρχόντανε πίσω μέ τήν κοντινέλα, ἀντάμωσα μαζί τους πάνω στό χωριό, πού γέμισεν ἅρματα. Φούριες ἡ ὀργάνωση τοῦ χωριοῦ, πού δέν ἦτανε τότε κι ἀπ' τίς πιό δυνατές μας, γιά νά βολέψει καί φιλέψει τόσον κόσμο.

Ἀντάμωσα μέ τόν Ἄρη στόν ὀντά τοῦ Περικλῆ Χαλάτση. Γερός νοικοκύρης ἐτοῦτος ὁ λίγ' ἀπ' ὅλα Περικλῆς. Εἶχε καλό σπίτι. Κάτω ἕνα μεῖγμα καφενομπακαλοχασάπικου — ἔσφαζε ταχτικά. Μάλιστα οἱ κακές οἱ γλῶσσες εἴχανε νά τό λένε πώς ἔχοβε ἕνα σφάγιο, μά πούλαγε κρέας τουλάχιστο γιά δυό! Ἐδῶ στά πέριξ ἐνδημοῦσε, πάντοτε ἄπιαστος, ὁ Σπινασιώτης κατσικοκλέφτης Μακρής τό κοσμικό του, «Μονάντερος» — τουτέστι λύκος — τό.. ἐπαγγελματικό του παρατσούκλι... Τέλος πάντων, ὁ θεός κι ἡ ψυχή του τοῦ Περικλῆ! Ἐαμίτης δέν ἦτανε ὁ Χαλάτσης. Πρίν ἀπ' τήν 4η Αὐγούστου πολιτικά ἀνῆκε στό Λαϊκό Κόμμα, κομματάρχιζε μάλιστα. Τίς ὑπηρεσίες του στόν Ἀγώνα ὄχι μόνο δέν τίς ἀρνήθηκε ποτέ, μά καί τίς πρόσφερνε μέ φιλότιμο καί κέφι. Ὅπως δά κι ὅλ' οἱ Εὐρυτάνες πού γιά τόν ἕναν ἤ ἄλλονε λόγο

δέν ἀνήκανε στό ΕΑΜ. Τότε ἐκεῖ πάνω ἤτανε ἀδιανόητο νά ζήσει κανένας ἔξω ἀπό τήν καθολική πατριωτική ἔξαρση καί τόν ἀγωνιστικό παλμό — ὁ ἐνθουσιασμός συνέπαιρνε ὅλους, ἐξόν ἀπ' τούς ἐλάχιστους Σαμαράδες. Ἐν πάση περιπτώσει, στό σπίτι τοῦ Περικλῆ Χαλάτση ἤτανε μόνιμα ἔνοικος ὁ Ξένιος Ζεύς.

Ὁ Ἄρης μοῦ σύστησε τό Λευτεριά. Εἶπα καί στούς δυό τους ὅτι ὁ πρόεδρος κι ὁ γραμματέας τῆς Ἐπαρχιακῆς τούς περιμένουνε πῶς καί πῶς!

— Ποῦ βρίσκονται; — ρώτησε ὁ Ἄρης.

— Σ' ἐμένα στόν Κλειτσό — ἀπάντησα.

— Αὔριο, βέβαια, θά περάσουμε ἀπ' τό χωριό σου, ἀλλ' ὁ Τάσος θά κατεβεῖ ἀπ' ἐδῶ πρός Μαυρομάτα κι Ἀγραίους, καλύτερα, λέω...

— Μακριά 'ναι τό χωριό σου; — ρώτησε ὁ Τάσος διακόβοντας τόν Ἄρη.

— Μιά δρασκελιά πίσω ἀπ' τή ράχη, τοῦ ἀπάντησε ἀντί γιά μένα ὁ καπετάνιος τοῦ Ἀρχηγείου, πού εἶχε μιά διαβολεμένη μνήμη τοῦ τόπου, ἄν τόν πέρασε ἔστω καί μιά φορά. Καί πρόστεσε: — «Λέω, καλύτερα νά στείλουμε σύνδεσμο νά ρθοῦν ἐδῶ».

Ἔτσι κι ἔγινε. Ἔδωσε διαταγή ὁ Ἄρης καί τρεῖς - τέσσερες ἀντάρτες ἀμολυθήκανε γιά τόν Κλειτσό, βάζοντας φτερά στά πόδια.

Τό Λευτέρη καί τή σταροαποστολή πού τοῦ εἶχε ἀναθέσει, γιά τήν ὥρα ὁ Ἄρης δέν τά θυμήθηκε, τουλάχιστο δέν ἐνδιαφέρθηκε. Ἴσως καί νά νόμιζε ὅτι ἡ δουλειά τέλεψε, τό σιτάρι θά σηκώθηκε ἀπ' τ' ἀμπάρι τοῦ Θάνου. Ἀλλά γιά μένα τό θέμα ἤτανε ἀκόμα ζέον, μόλις χτεσινή ἡ ἀπόπειρα νά μᾶς παρθεῖ τό σιτάρι. Τό ἔθιξα ἀμέσως. Ὁ ἀναγνώστης ξέρει ἀπό προηγούμενες σελίδες τά καθέκαστα.

Νά ἑτοιμαστεῖ τό τραπέζι, φανερό ὅτι θ' ἀργοῦσε. Μόλις πού σφαχτήκανε, ὡς εἶδα, κάτι πουλερικά. Χώρια πού ἔπρεπε νά περιμένουμε καί τούς συναγωνιστές Ὀλύμπιο καί Σκουφά ἀπ' τόν Κλειτσό, θά ἤτανε ἄπρεπο νά τρώγαμε χωρίς αὐτούς, μιά καί στείλαμε καί τούς καλέσαμε. Ἔχοντας, λοιπόν, χρόνο, τραβηχτήκαμε ἀμέσως μέ τό Λευτεριά σ' ἕνα ἄλλο δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ νά κουβεντιάσουμε.

Τό τί συζητήσαμε, ὁ πολιτικός ἐπίτροπος κι «ἐκπρόσωπος τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ» κι ὁ γραμματέας τῆς Ὑπαχτίδας τοῦ χώρου πού βρισκότανε αὐτή τή στιγμή τό Ἀρχηγεῖο, ὅσοναφορᾶ στά τσιφλίκια ἔχει ἐξιστορηθεῖ ἐπίσης.

Ὁ συνομιλητής μου ζήτησε νά τοῦ κάμω μιά σύντομη προφορική ἔκθεση γιά τήν κατάσταση στήν ὀργάνωσή μας καί τά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει. Ὅταν ἔφτασα στό ζήτημα τῆς συγ-

κρότησης όργάνων Λαϊκής Εξουσίας, πρόταξα τά αίτιολογικά γιά τή λύση πού δώσαμε. «Έπειδή» καί «γιά τό λόγο δτι», κλπ. Έκεϊνο «τά έκαμες θάλασσα» τοῦ Μπακόλα καί πιό πολύ ή συζήτηση μέ τόν Στρατίκη, μέ κάνανε, δσο νά 'ναι, άν δχι νά ύποχωρήσω, όπωσδήποτε, δμως, προσεχτικό — μιά ρουμπατσίνα, μάλιστα άπό τόσο «ύψηλά», καθόλου δέ μοῦ χρειαζότανε! Ὁ άμέσως «παραπάνω» μας Μπακόλας μᾶς κατσάδιασε στά γερά. Τό πέρα καί παραπάνω άπ' τήν Άχτιδική μας Έπιτροπή τί πρέσβευε, μοῦ ήτανε έντελῶς άγνωστο. Κι άν άποφαινότανε πώς τά κάμαμε δχι άπλῶς θάλασσα, μά πέλαγο — δηλαδή πελαγώσαμε; Καλύτερα νά παράταχνα όλα τά δυνατά έρείσματα γιά νά στηρίξω τά μέτρα μας. Ὁ Στρατίκης μ' έβαλε νά στίψω τό μυαλό μου, μοῦ έδωσε τή διαπασῶν τῶν άντιρρήσεων, ώστε νά ξέρω τώρα ποῦ νά ρίξω πιό πολύ βάρος έπιχειρημάτων. Άργά, μέ τό παραπάνω προσεχτικά, συνετά καί μετρημένα έκθετα στό σύντροφο τό θέμα, προσέχοντας έντονα τυχόν άντιδράσεις του στό πρόσωπο, τήν έκφραση. Καμιά! Μόνο άκουγε. Μέ προσοχή, δίχως νά μέ διακόψει μιά φορά. Παράλειψα νά τοῦ πῶ γιά τήν άντίθεση τῆς Άχτιδικῆς Έπιτροπῆς στίς λύσεις πού δώσαμε. Έπίτηδες, νά μήν τόν προκαταλάβω σέ βάρος μου.

Όταν έφτασα στό «αύτά έν όλίγοις», ό συνομιλητής μου έκφράστηκε άμέσως καί χωρίς τεθλασμένες:

— Σωστά ένεργήσατε, σύντροφε. Σωστά άντιμετωπίσατε τά προβλήματα πού σᾶς παρουσιάστηκαν. Όρθό μέτρο ή έκλογή νέων κοινοτικῶν συμβουλίων. Έγώ μιά παρατήρηση μόνο — τά συμβούλια πρέπει νά γίνουν έπταμελή καί νά έπιδιώξουμε τή νομιμοποίησή τους πετυχαίνοντας καί διορισμό τους άπό τή Νομαρχία. Τουλάχιστο, γιά τά τρία άπό τά μέλη τους.

Μέ παραξένεψε ή άποψη τῆς νομιμοποίησης στή δοσμένη στιγμή καί τή συγκεκριμένη περίπτωση. Άντίδρασα άμέσως λέγοντας:

— Γιά έπταμελή σύνθεση δέ θά 'χα άντίρρηση, ίδιαίτερα γιά τά κεφαλοχώρια. Στά μικρότερα χωριά ή έξοικονόμηση κατάλληλων άνθρώπων αύτή τή στιγμή είναι δυσκολότερη, θά τό δοῦμε! Δέν άντιλαμβάνομαι, δμως, τή χρεία τῆς νομιμοποίησης.

— Πῶς! Είναι άπό κάθε άποψη συμφερότερο νά έχουμε νομιμοποιήσει τά νέα συμβούλια. Αύτό θ' άποδεί άποτελεσματικότερο στήν πάλη γιά τό ψωμί, τρόφιμα καί έφόδια.

— Τήν άνάγκη αύτή δποτε χρειάστηκε έμεῖς τήν καλύψαμε μέ τή χρησιμοποίηση τῶν παλιῶν προέδρων, κανένας τους δέ δυστρόπησε. Κατά τά άλλα, σοῦ είπα δτι καταργήσαμε τίς παλιές άρχές, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Νομαρχίας. Στή θέση της βάζουμε τήν «Ένωση Κοινοτήτων». Ή Νομαρχία, βέβαια, ύπάρχει στό Καρπενήσι, δέν ύπάρχει, δμως, άντικείμενο συναλλαγῆς μαζί της. Τά τρόφιμα μᾶς τά κόψαν...

— Νά τά διεκδικήσουμε, νά όργανώσουμε τή λαϊκή πάλη καί κινητοποίηση, αὐτό εἶναι ἀπ' τά πρώτιστα καθήκοντα σήμερα πού βάζει τό κόμμα— μοῦ παρατήρησε ὁ Λευτεριάς κι ἔκοψ' ἐδῶ τήν παραπέρα συζήτηση πάνω στό θέμα, περνώντας ὁ ἴδιος στή δική μου ἀπό μέρους του ἐνημέρωση πάνω στήν κατάσταση τοῦ κινήματός μας αὐτή τή στιγμή, τά καθήκοντα πού μπαίνουνε, γιά τίς προοπτικές μας, γιά τίς δυσκολίες μας, ἰδιαίτερα μέ τό Ζέρβα.

Μοῦ ἦτανε τόσο ἐνδιαφέροντα τά ὅσα ἄκουγα ἀπό ὑπεύθυνο «ὑψηλά ἱστάμενο» σύντροφο, πού σχεδόν... ξέχασα τίς ἔγνοιές μου γιά τό «τοπικό» προβληματάκι τῆς ἐξουσίας στό δῆμο Κτημενίων καί στό συνεχούμενό του τῶν Δολόπων. Συναρπάστηκα καί δέν ἦτανε δυνατό νά ψιλολογήσω καί ν' ἀποκρυσταλλώσω συμπεράσματα ἀπό τά σχετικά διαμειφθέντα μέ τό σύντροφο. Αὐτό θά γίνει δυό μέρες μετά. Παρόλ' αὐτά κι ἐδῶ στή Σπινάσα στά ἀνάμεσα τῶν ἄμεσων ἀπασχολήσεων τοῦ μυαλοῦ, ἐπισήμανα, φευγαλέα, τοῦτα:

—Τό σύντροφο «ἀπό τήν ΚΕ», προφανῶς δέν τόν ἐντυπωσίασε ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη, τό ἐντελῶς νέο. Δέν εἶπε τίποτα, σά νά μήν ἄκουσε ὅσα σχετικά τοῦ ἔκθεσα.

— Ἐκεῖνος μίλαγε γιά κοινοτικά συμβούλια, ὁ συνομιλητής του γιά Ἐπιτροπές καί Ὑποεπιτροπές. Δέ ζήτησε καμιά διευκρίνιση γιά τή χρησιμοποίηση τῶν ὅρων αὐτῶν, ἀλλά οὔτε καί διόρθωσε — σά νά μήν τ' ἄκουσε κι αὐτό.

— Ἐπίμενε στή νομιμοποίηση, τουλάχιστο τῶν τριῶν μελῶν τῶν «συμβουλίων» του καί δέν ἔδωσε συνέχεια στή θέση τοῦ συνομιλητῆ του γιά τήν κατάλυση τῶν ἀρχῶν τοῦ παλιοῦ κράτους καί τήν ὀργάνωση λαϊκῆς ἐξουσίας.

— Τέλος, σάν ἐκπρόσωπος τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ καί τῆς ΚΕ τοῦ ΕΑΜ, δέν ἀντίδρασε, ὅπως ὁ Μπακόλας κι ὁ Στρατίκης, στά μέτρα μας, νύξη δέν ἔκανε πώς μπορούσανε νά παραβλάψουνε τήν ἐθνική ἑνότητα, στήν ἀνάγκη τῆς ὁποίας κι αὐτός στάθηκε σχολαστικά, ἤ νά διαταράξουνε τίς ἀγωνιστικές σχέσεις μέ τούς συμμάχους μας.

Τό τελευταῖο τό σημείωσα μέ ἱκανοποίηση — «μ' ἔσκασες, βρέ Μπακόλα καί μέ ξεροτηγάνισες, Στρατίκη!»

Σέ σχέση μέ τή συζήτηση τῆς Σπινάσας, ἔγραψα στή Γιούρα κι ἀντιγράφω ἐδῶ:

> «... ὅταν ξεμπέρδεψα μέ τά προβλήματα πού δημιουργεῖ τό πέρασμα, ἡ στάθμευση καί σιτισμός ἑνός σχετικά μεγάλου τμήματος, ἔκατσα νά δῶ τ' εἶχα νά κάμω μέ τό ζήτημα τοῦτο καί μέ τίς ὑποδείξεις τοῦ Τάσου. Μοῦ φύρωτσε: «τί σόι νομιμοποίηση μᾶς χρειαζότανε ἀπό τό Νομάρχη; Πῶς συμ-

διβάζεται αὐτή ἡ νομιμοποίηση μέ τοῦτο πού θέλουμ' ἐμεῖς; Καί τί κοινοτικά συμβούλια λέει; Διάολε! "Η δέν πρόσεξε τί τοῦ 'λεγα, ἤ ἐγώ τά μπέρδεψα καί δέν τοῦ 'δωκα νά καταλάβει ὅτι ἐδῶ πρόκειται γιά λαϊκό κράτος, ὅτι πᾶμε γιά ἐπανάσταση κι ὄχι γι' ἀλλαγή ἀνθρώπων στόν παλιό θεσμό. Ἐκεῖνος ἔλεγε γιά Νομάρχη, ἐγώ γιά Ἕνωση Κοινοτήτων Νομοῦ. Ἡ Νομάρχης ἤ Ἕνωση, ἔτσι δέν εἶναι; Δέ θά πᾶμε γιά τό Καρπενήσι; Ποῦ θά τόν... βροῦμε τότε τό Νομάρχη;* Χμ, λές νά μή συνεννοηθήκαμε; Ἔχ, ντράβαλα πού θά 'χουμε μέ τόν Μπακόλα, ἄν τελικά φανεῖ ὅτι κοινοτικά συμβούλια θέλουνε κι ὄχι Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση! Ἴσως νά ζητάει αὐτή τή νομιμοποίηση γιά τό ἀλισβερίσι μας μέ τή Νομαρχία... καλά κρασιά! Δέν ἔμαθε ὅτι τό κόψαμε τό σκοινί μαζί τους. Γιά ἄλευρα; — νά δώσουνε οἱ Ἰταλοί ἀλεύρι γιά τούς ἀντάρτες. Ἄσε τα, λοιπόν, καί νομιμοποίηση κι ἐφταμελή. Γιά τήν ὥρα καλά τά 'χουμε».

Ἐγκατάλειψα ἐξαρχῆς τήν ἰδέα τῆς νομιμοποίησης, μένοντας μέ τήν ἐντύπωση πώς ὁ σύντροφος ἀπ' τήν Ἀθήνα δέν εἶχε ἀκόμα ἀντιληφτεῖ ὅτι ἐδῶ κάναμε κάποια ἀλλαγή στά πράγματα κι ὄχι στά ράσα τους». (σ. 496 - 497).

Ἀπ' τόν κανόνα πού ἴσχυε καί γιά ὅλους τούς ἄλλους συναγωνιστές μας π' ἀνεβαίνανε ἀπ' τήν Ἀθήνα στό Βουνό, δέν ἐξαιρέθηκε κι ὁ Λευτεριάς. Ὅπως ὅλοι τους κι αὐτός διακατεχότανε ἀπό τά βιώματα τῶν μορφῶν πάλης σέ μιά κατεχόμενη πόλη. Μιά ἀπ' αὐτές τίς μορφές ἤτανε οἱ διάφορες λαϊκές ἐπιτροπές γιά συσσίτια κλπ. Ἡ νομιμοποίηση αὐτῶν τῶν ἐπιτροπῶν συνιστοῦσε στοιχεῖο πού διευκόλυνε τόν ἀγώνα γιά τήν ἐπιβίωση — πρῶτο σύνθημα τοῦ ΕΑΜ. Τίποτα τό περίεργο πού ὁ Τάσος ἔβαζε θέμα νομιμοποίησης τῶν νέων «κοινοτικῶν συμβουλίων», ὅπως ἔλεγε ἤ καί ἀντιλαμβανότανε τίς Ἐπιτροπές Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, ὅσο αὐτό κι ἄν ἐμένα μέ ξένισε τότε.

Μετά τόν πόλεμο μιά μέρα στή Λαμία ὁ Τάσος μοῦ ἔκαμε λόγο γιά κάποια διαταγή τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου Ρούμελης ἀπό 11, ἄν καλά θυμᾶμαι, Δεκέμβρη 1942, μέ τήν ὁποία γινότανε σύσταση νά ἐκλεγοῦνε νέα κοινοτικά συμβούλια στά χωριά πού ἐλεγχότανε ἀπό τ' ἀντάρτικο. Γιά τή μαρτυρία τούτη τοῦ Τάσου

* Κι ἔτσι κάπως κι ἔγινε. Ὅταν οἱ Ἰταλοί ἐγκαταλείψανε τό Καρπενήσι τό Πάσχα τοῦ 1943, ὁ νομάρχης Εὐρυτανίας, στ' ὄνομα Κάλφας, τούς ἀκολούθησε. Ἔγινε νομάρχης Φθιώτιδας ἀργότερα. Πιάστηκε τό 1944 ἀπό τήν Ἐθνική Πολιτοφυλακή, δικάστηκε ἀπό Στρατοδικεῖο γιά συνεργασία μέ τόν ἐχτρό κι ἐκτελέστηκε. Οἱ Γερμανοί ἔδειξαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν τύχη του.

Λευτεριά ἔγινε σ' αὐτό τό βιβλίο ἀναφορά καί στά προηγούμενα. Ἐκεῖ, ὅμως, στή Νεράιδα Δολόπων, πού ἔγινε συγκεκριμένη συζήτηση γιά τό θέμα, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἀρχηγείου δέ μοῦ ἔκαμε κανένα λόγο γιά τήν παραπάνω διαταγή. Καί μέχρι σήμερα παραξενεύομαι γιά τήν παράλειψη. Τό ἴδιο κι ὁ Ἄρης στό λόγο του στή Λαμία ἀγνόησε αὐτή τή διαταγή, πού θά ἔπρεπε νά εἶχε ὑπογράψει.

Μέ τή συζήτηση ἡ ὥρα κύλησε ἀπαρατήρητα. Ἕνας χαρούμενος σαματάς στόν ὀντά τοῦ Χαλάτση μᾶς ἔκοψε τή συνέχεια τῆς κουβέντας καί μᾶς καλοῦσε πρός τά ἐκεῖ. Μπήκαμε. Ἀγκαλιάσματα, σταυροφιλήματα, ἐκδηλώσεις «τί μοῦ κάνεις;», «μαῦρα μάτια κάναμε», καί παρόμοια! Εἶχαν ἔρθει ὁ Ξανθάκης κι ὁ Ἀρχιμανδρίτης, ὁ Ἄρης τούς σύστησε ἀμέσως τόν Τάσο, «σύντεχνος, συναγωνιστή πρόεδρε», τοῦ εἶπε, ὁ γερο - Σταῦρος ἐκδηλωτικός τάν ἀγκαλιάζει, «μωρέ κοπέλι, ἴντα καλά χαμπέρια μᾶς φέρνεις;» — ἀναφώναξε κι ἔλαμπε ἀπό ἱκανοποίηση καί δέν ἐχόρταιν', ἐθάρρεις, νά κοιτάει τό λυγερόκορμο συμπατριώτη του ἀρματωμένο καί μέ τό γινωμένο κιόλας, ἀλλ' ἄστρωτο ἀκόμα, ξανθωπό γένι.

Φαντάσου ἐρέας χακί στολή, περικνημίδες κι ἄρβυλα, φυσεκλίκια καί κάμποσα σταυροπεραστά λουριά — ὁ ἴδιος ὁ Τάσος, κοροΐδεύοντας, ἀργότερα, τά πολλά λουριά, μοῦ 'λεγε, γελώντας: «ὁ καλός ὁ καπετάνιος ἀπ' τά λουριά φαίνεται, τουλάχιστον ἐννιά, ὄχι λιγότερα λουριά!» Ἐκείνη τή στιγμή ἔμοιαζε νεοσύλλεκτος μπροστά στόν Ἄρη, πού ἐδῶ στή Σπινάσα τόν πρωτόειδα καί μέ μπότες!

— Καί σ' ἀνώτερα, μωρέ! — τοῦ 'πα.

— Ἀπό ποῦ τό 'μαθες;

— Τί νά μάθω; — τό βλέπω!

Εἶχε γίνει παρανόηση. Ἐκεῖνος τό πῆρε ὅτ' ἤξερα πώς ἡ Κ.Ε. τοῦ ΕΛΑΣ τόν ὀνόμασε ἀντισυνταγματάρχη μετά τό Γοργοπόταμο — ἐγώ τ' ἀγνοοῦσα. Σάν εἶπα «τό βλέπω», κοίταξε μ' ἔκφραση ἀπορίας τίς ἐπωμίδες του, ὅπου πιά δέν ὑπῆρχε οὔτ' ἐκεῖνο τό κεντητό κίτρινο ἀστεράκι, πού ὑποδήλωνε τόν ταγματάρχη, ἐγώ δέν κατάλαβα γιατί αὐτό κι εἶπα:

— Γιά τίς μπότες λέω!

— Ἀα! Ἄς εἶν' καλά ὁ ἀγρονόμος τοῦ Μεσενικόλα.

—Ὁ Τσάτζαλος;

—Τσάτζαλο, Μάτζαλο, πῶς τόν λέν δέν ξέρω.

— Οἰκεία βουλήσει ἡ... προσφορά;

— Καί μόνον! Ἀλλ' ἐσεῖς οἱ πολιτικοί πρέπει νά βάλετε τό κεντρί σας καί τό φαρμάκι σας! — τά εἶπε γελώντας.

Σ' αὐτό τό τμῆμα ἄλλον δέν εἶδα νά φοράει μπότες. Μέσα στό γουρουνοτσάρουχο, τό τσαρούχι καί τή χιλιομπαλωμένη ἀρ-

βύλα, βασιλική πορφύρα φαντάζανε. Κάνανε μπάμ, ὅτι τοῦτος μέ τίς μπότες εἶναι ὁ «τρανός» ἐδῶ. Βέβαια ἀπέχανε παρασάγγες ἀπό κεῖνες τοῦ κουτιοῦ, τίς τσίφτικες πού φόραε ὁ Ἄθως, ὅταν τόν ἀντάμωσα στό Βελοῦχι. Ἀπό βακέτα καί χοντροφτιαγμένες ἐτοῦτες, μά γερές! Ὁ φωτογραφικός φακός τῆς ἀποθανάτισε στίς πρῶτες - πρῶτες φωτογραφίες πού βγῆκε ὁ Ἄρης — ὅπως αὐτή στό Καρπενήσι πού δημοσιεύεται σ' αὐτό τό βιβλίο. Σημειώνω τήν ἔσχατη τούτη λεπτομέρεια γιατί βλέποντας τόν Ἄρη μέ μπότες, ἀποκόμιζες μιά εὐχάριστη αἴσθηση κι ἀπ' τό μικρό τοῦτο δεῖγμα προόδου στό ἀντάρτικο.*

Γιά τό δεῖπνο στρώθηκε στόν ὀντά τοῦ Χαλάτση ἕνα μικρό τραπέζι ἀπό βαλμένα στήν ἀράδα 4 - 5 τραπέζια ἀπ' τό καφενεῖο τοῦ οἰκοδεσπότη. Κι ἀπό καρέκλες ἔλλειψη δέν μποροῦσε νά ὑπάρξει. Ἐξόν ἀπ' τόν Ἄρη, τό Λευτεριά, τόν πρόεδρο καί τό γραμματέα τῆς Ἐπαρχιακῆς τοῦ ΕΑΜ, στό τραπέζι παρακαθήσανε κι ἄλλα ἡγετικά στελέχη τοῦ τμήματος, ὅπως ὁ Διαμαντής, ὁ Κωστούλας, ὁ Θάνος. Ἐπίσης συναγωνιστές τῆς ὀργάνωσης τοῦ χωριοῦ, καθώς κι ἀπ' τό Καροπλέσι — θυμᾶμαι καλά τόν Τάσο Καραγκούνη. Δέν μπορῶ νά θυμηθῶ τήν παρουσία τοῦ Στέφου Θάνου. Μᾶλλον δέν ἦτανε. Γιατί ἡ παρουσία ἑνός ἀγωνιστῆ μέ τήν ἐνεργητικότητα τοῦ Στέφου δέν περνάει ἀπαρατήρητη. Θά ἄφηνε στή μνήμη ὁπωσδήποτε κάποια του ἐκδήλωση — δέν ἔχω!

Κοντά εἴκοσι νοματαῖοι καθήσαμε στό τραπέζι. Ἐλιές, τουλουμοτύρι, μπομπότα καί κοφίδια κότας μέ πηχτό τραχανά ἦτανε τό δεῖπνο. Στή δεύτερη ἤ τρίτη κουταλιά ἀνακάλυψα μέσα στό πιάτο μου ἕνα κομμάτι κοτάντερο μέ τό ἀηδιαστικό περιεχόμενό του! Νύχτα οἱ γυναῖκες καθαρίσανε τίς κότες, βιασύνη, παράπεσε ὁ διάολος ἤ δέν εἶχε καθαριστεῖ ὅπως ἔπρεπε τό μέρος ἐκεῖνο τοῦ πουλερικοῦ ὅπου κι ὁ νοστιμότερος μεζές του. Μ' ἔπιασε ἀμέσως σιχασιά, ἀπόθεσα τό κουτάλι καί τσίμπησα, ὅ,τι πρόλαβα, λίγες ἐλιές καί τυρί.

Ἡ συζήτηση, πού πῆρε κι ἔδωσε στή διάρκεια τοῦ δείπνου, σοῦ ἄφηνε μιά γεύση σιγουριᾶς γιά τό ἔργο πού ἐπωμιστήκαμε, σοῦ προξενοῦσε μιά αἴσθηση σφρίγους. Ἐκεῖνο πού μᾶς μετέφερνε ἀπό τήν Ἀθήνα ὁ Λευτεριάς, ὁ ὁποῖος ἦτανε καί τό κύριο πρόσωπο τῆς βραδυᾶς ἀπό ἄποψη προσοχῆς στά λεγόμενά του καί δέχτης ἐρωτήσεων, προκαλοῦσε τό θαυμασμό μας καί διόγκωνε μέσα μας τήν ἀντίληψη τῶν δυνατοτήτων μας, μᾶς μετάγγιζε

* Ἀπό τή φωτογραφία, ὅπου μετά τό Γοργοπόταμο ὁ Ζέρβας σέρνει τό χορό, μαρτυρεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς φοροῦσε τότε μπότες μέ κορδόνια, μά δέ θυμᾶμαι, δέν ἀντιλήφτηκα νά τίς φοροῦσε ἐδῶ στή Σπινάσα. Κι ἐκεῖνα τά χωροφυλακίστικα περικνημίδια τοῦ Ἀριστείδη, πού φοροῦσε στόν Κλειτσό, μόνο μπότες δέν τά 'λεγες!

ρωμαλεότητα. Καί μ' όλα ταῦτα πλανήθηκε ὄχι μιά φορά κάποιο σχίσμα, ὄχι μιά φορά πέρασε κρυάδα μέσα στή θέρμη τούτης τῆς συζήτησης ὁ ρόλος τῶν 'Εγγλέζων, πού εἴχανε πέσει μέ τ' ἀλεξίπτωτα, καί κάποια καμώματα τοῦ Ζέρβα. Ἡ πρόσφατη λιποταξία τοῦ Κωστορίζου - Γκέκα κι ἄλλων 25 περίπου ἀνταρτῶν ἀπ' τό τμῆμα τοῦ Ἄρη, ἀποδινότανε σέ δουλειά τῶν 'Εγγλέζων καί τοῦ Ζέρβα. Οἱ ἀντάρτες εἴχανε πληγωθεῖ βαριά ἀπό τούτη τή λιποταξία, τό 'βλεπες μόλις γινόταν λόγος γιά τήν πράξη τοῦ Γκέκα.

Σέ μιά στιγμή ἕνα ἀπ' τούς ντόπιους συναγωνιστές μας γύρισε πρός τόν Τάσο Καραγκούνη καί τοῦ 'πε:

— Καπ' εἶδα, βρέ Τάσο, τό γρατσουνιστήρ' σ', δέν τού πιάν'; νά τού γαργαλίς μιά στάλα;

Γρατσουνιστήρι ἐννοοῦσε τό βιολί τοῦ Καραγκούνη καί γαργάλισμα τό παίξιμο. Βέβαια, ὁ Τάσος ὁ χρητικός τίποτα δέν κατάλαβε, τό 'δειξε ἡ ἀμηχανία του, νομίζοντας ὅτι ὁ Σπινασιώτης συνδαιτημόνας ἀπευθύνθηκε σ' αὐτόν. Ὅμως ὁ Δόλοπας Τάσος μπῆκε στό νόημα. Πῆγε στήν ἄλλη κάμαρη κι ἔφερε τό βιολί — ὡραία ἰδέα του νά τό κουβαλήσει μαζί του! Συνταίριασε τίς κόρδες του, πέρασε τό δοξάρι μέ βαγενορέτσινο, ἔστρωσε τό παίξιμο. Γέμισε ἡ κάμαρη εὐφροσύνη! Ἐμένα τά μουσικά μου ἰσοῦνται μέ τό μηδέν, μά ἐκεῖνο τό βράδυ, ἐκεῖ πάνω στ' Ἄγραφα, οἱ δοξαριές τοῦ Καραγκούνη μοῦ φανήκανε τοῦ... Παγκανίνι! Μέσα στήν ψυχαγωγική ξεραΐλα τό «γρατσουνιστήρ'» στάθηκε ἕνα ξεδίψασμα! Ἔγινε τόσο κέφι, πού τό πήραμε καί στό τραγούδι...

— Νά τό χαλάσουμε καί καμιά φορά, συναγωνιστές — εἶπε σέ μιά στιγμή ὁ Ἄρης, βγάζοντας τό ρολόγι του.

Σηκωθήκαμε ὅλοι, οἱ Σπινασιῶτες συναγωνιστές, πού εἴχανε κανονίσει τά καταλύματα, εἴπανε πώς οἱ δυό συναγωνιστές τῆς Ἐπαρχιακῆς θά μένανε ἐδῶ στοῦ Περικλῆ.

— Νά μείνει κι ὁ Τάσος μαζί μας, νά κουβεντιάσουμε καί λίγο, γίνεται; — πρότεινε ὁ Ξανθάκης.

— Νά μείνω, γιατί ὄχι, συμφώνησε ὁ Λευτεριάς.

— Κι ἐμεῖς ποῦ θά γκρεμιάσουμε; — μέ ρώτησε μ' ἐκεῖνο τό δικό του περιπαιχτικό κέφι ὁ Ἄρης, πού, ἄς σημειωθεῖ, δέν τοῦ ξέφυγε ἀπό τήν παρατηρητικότητα ἡ πλειότερη προσοχή πού δόθηκε ἀπόψε στόν πολιτικό ἐπίτροπο.

— Θά βρεθεῖ κάνας ἀστρέχας καί γιά μᾶς — τοῦ ἀπάντησα μέ διάθεση σά νά τοῦ 'λεγα σέ ἀντελέφθην!

— Στοῦ Βασίλη Μαργαρίτη, ἀρχηγέ — εἶπε ὁ συναγωνιστής τῆς ὀργάνωσης.

Τοῦ ἄρεσε τοῦ Ἄρη αὐτό τό «άρχηγέ» αὐτή τή στιγμή, ἤτανε πάνω στήν ὥρα του, ἔτσι μάλιστα φωναχτά πού τό 'πε ὁ χωρικός.

— Δέν ἔρχεσαι κι ἐσύ; — μοῦ πρότεινε ὁ Ἄρης.

— Βασιλική διαταγή καί τά σκυλιά δεμένα, τοῦ ἀποκρίθηκα.

Βγαίνοντας ἀπ' τόν ὀντά, ὁ Διαμαντής μοῦ σφύριξε στ' αὐτί:

— Κλέψε δυό λεφτά καί νά ρθεῖς στό κονάκι μου. Ἐξάπαντος. Κοίτα μή δέν ἔρθεις! Εἶν' ἀνάγκη. Ἐγώ 'μαι νυχτοπούλι, ὅ,τι ὥρα μπορέσεις.

— Θά μάθω τό κατάλυμα καί θά 'ρθω, τόν διαβεβαίωσα.

Στοῦ Βασίλη Μαργαρίτη ὁ νοικοκύρης μᾶς ὁδήγησε στήν καλή κάμαρη. Τόν Ἄρη, τό Θάνο κι ἐμένα. Καίγανε στά γεμάτα τά κούτσουρα στό τζάκι, εἴχανε κάνει θρακιά. Εἶχε στρώσει ὁ Βασίλης καί παχιά τραγομαλλίσια βελέτσα στό πάτωμα, αἰσθανόσουνα θαλπωρή.

— Ἔ, ἄν ἔριχνες στά κάρβουνα, Βασίλη, καί κάνα κομμάτι λουκάνικο, θεός θά 'σουνα — τοῦ εἶπα.

— Ἄλλο τοῦτο! Περιδρομιάσαμε, φαΐ χαλεύεις ἀκόμα; Ταινία ἔχεις; — ἀπόρησε μαζί μου ὁ Ἄρης.

— Σώπα, καί δέν ἔφαγα! Τό καί τό!...

— Φτού! — π' ἀνάθεμά το! Θά μᾶς δηλητηριάσουν καμιά ὥρα!

— Ἔ, ὄχι δά! Μά σκατά καί δή μέ κουτσουλιές δέ φαρμακώνουν!

Ὅσο νά φέρει ὁ Βασίλης τή γαβάθα μέ τά ψημένα στή σούβλα λουκάνικα, τυρί, ψωμί καί πράσο, ὁ Ἄρης ἄρχισε τίς ἐρωτήσεις.

— Τί μοῦ κάνει ὁ φίλος μου ὁ γιατρός;

— Μπά; Ἐρινύες;

— Ἄργησες, μά τό πέτυχες! Τί γίνεται ὁ λοχαγός;

— Ὡριμάζει!

— Θά τόν δοῦμε αὔριο;

— Γιατί ὄχι;

— Τί νομίζεις, θά 'ρθει μαζί μας, νά τοῦ τό προτείνω καί πάλι; Νά μήν πάει στό βρόντο καί χάνουμε καί τή σοβαρότητα μας, κατάλαβες; Κάματε τίποτα σ' αὐτό τό διάστημα;

— Ἐμεῖς προσπαθοῦμε νά κάμουμε, ἐσεῖς χαλᾶτε!

— Τί σόι ντάβανος σέ τσίμπησε πάλι;

— Ἐμένα; Λανθάνεις! Τό Νικηταρά σου ρώτησε! Ἤ δέν ἔμαθες; Πήγανε ἀπ' τήν Καρδίτσα κάτι ἀξιωματικοί νά καταταχτοῦν, μπορεῖ καί γιά βολιδοσκόπηση. Φοροῦσαν, λέει, καί τά πηλίκιά τους! Ἄμ' τ' ἤθελε ὁ Νικηταράς νά φορᾶν; Καλυμμαύκια, γιά σαρίκια; Εἶδε τήν κορώνα ὁ καπετάνιος, τόν ἔπιασε ἡ ἀδιαλλαξία του, ἁρπάζει τά πηλίκια, τά πετάει, βάζει τούς ἀξιωματικούς στήν οὐρά τοῦ τμήματος νά πάρουν συσσίτιο! Ζήτω ἡ δημοκρατία, λοιπόν! Τήν ἴδια νύχτα οἱ ἀξιωματικοί τό σκάσανε καί

πίσω γιά τήν Καρδίτσα. Καί διηγήθηκαν τό χουνέρι. Σαράντα ἀξιωματικοί στήν Καρδίτσα, ἄντε νά σοῦ 'ρθει κι ἕνας! Οὔτε ν' ἀκούσουν! 'Ο 'Ιάκωβος λέει πῶς οἱ περισσότεροι τό σκέφτονταν στά σοβαρά νά βγοῦν στ' ἀντάρτικο.

'Ο "Αρης καταταράχτηκε, τό πρόσωπό του σκοτείνιασε.

— 'Ο 'Ιάκωβος σοῦ τά εἶπε; — ρώτησε.

— Θά σοῦ τά πεῖ κι ἐσένα αὔριο, νομίζεις θά σέ ντραπεῖ; Νά 'ξερες πῶς σέ περιμένει! Νά σοῦ τά ψάλλει! — ἐδῶ ἐγώ τοῦ τά παραφούσκωσα.

— 'Υπερβολικά μοῦ φαίνονται! "Αν κι εἴμαστε ἱκανοί ἐμεῖς καί γιά τέτοιες ἀκόμα βλακεῖες! Στό διάβολο, μωρέ βλακεία του! Μέ περικεφαλαία! Στόν Τάσο τά 'πες αὐτά;

— "Οχι! 'Εσένα στά λέω γιά νά 'σαι προετοιμασμένος τί ν' ἀπαντήσεις αὔριο στό λοχαγό. Εἶναι πολύ συγχυσμένος ἀπ' τό ἐπεισόδιο. — «'Εσεῖς ἐνδέχεται καί νά μᾶς σφάξετε», λέει. Κατάλαβες ἐντύπωση; Ζημιά μιά φορά!

— Νά δοῦμε πῶς τό διασκεδάζουν τώρα! Ζημιά, λές! Στραπάτσο! Βέβαια σαράντα δέ θά βγαῖναν — ἡ 'Ιντέλλιντζενς δέ μαλακίζεται. Τέσσερες, ὅμως, μήν τ' ἀποκλείεις! Δέ θά 'ταν ἀσήμαντο καί τέσσερες!

— Τώρα δῶσε βάση καί σέ κάτι πού σ' ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα. 'Ο 'Ιάκωβος καί προφανῶς κι ἄλλοι συνάδερφοί του στήν Καρδίτσα, βάλθηκαν νά ἐπαληθεύσουν τό ταγματαρχιλίκι σου — ὁ διάβολος, βλέπεις, δουλειά δέν ἔχει!... Ψάξανε τήν 'Επιτηρίδα, Βελουχιώτης γιόκ! Πέσαν, ὅμως, πάνω σέ κάποιο Δελουχιώτη, κάτι τέτοιο, ταγματάρχη. Τά ἄλλα στοιχεῖα, ὅπως τῆς ἡλικίας, δέ σιγουντάρουν ὅτ' εἶσαι σύ. Τό ἄλτερ ἔγκο σου, ἄν ζεῖ πρέπει νά 'ναι σάψαλο τώρα!

Στήν ἀρχή ὁ "Αρης δέν κράτησε τά γέλια. 'Απότομα μετά συνοφρυώθηκε.

— Δέν τοῦ ἐξήγησες ὅτι τό Βελουχιώτης εἶναι ψευδώνυμο; Τό πολύ ξεσκάλισμα, θεός ξέρει τί μπορεῖ νά βγάλει!

—"Ε, καί; Θά τόν μποδίσεις νά ψάξει; Θέλει νά βεβαιωθεῖ ἄν εἶσαι τοῦ πυροβολικοῦ. — «Καί πῶς δέν τό ξέρω, ταγματάρχης αὐτός, λοχαγός ἐγώ, τοῦ πυροβολικοῦ ἀμφότεροι;» Αὔριο μπορεῖ νά σέ φέρει στά δυό στενά, βγάλ' τα πέρα μόνος σου.

— Σέ ποιά φρουρά νά μήν ἔχει ὑπηρετήσει καθόλου, μήπως σοῦ 'τυχε νά τό ξέρεις;

— Στή Λάρισα δέν ἔκανε ποτέ του.

— Θαυμάσια! Παραγγελιά νά τό 'χαμε! Τήν ξέρω ἀπ' ἔξω κι ἀνακατωτά! Καί ἕνα σωρό ὀνόματα συναδέρφων του. Λοιπόν, ἐγώ ὅλη μου τή ζωή ὑπηρετῶ στή φρουρά Λαρίσης!

Σάν ἄδειασε ἡ σουπιέρα μέ τά λουκάνικα, πού τά τιμήσανε

τό ἴδιο μ' ἐμένα τό νηστικό κι οἱ δυό τους παραχορτάτοι, ὁ Ἄρης εἶπε στό Θάνο.

— Δέ φέρνεις μιά γύρα στά καταλύματα νά δεῖς πῶς βολεύτηκαν οἱ ἄντρες; Νά περάσεις κι ἀπ' τό τηλέφωνο, νά μήν κοιμήθηκαν, δές καί τήν περιπολία.

Κι ὁ Θάνος εἴτε κατάλαβε τί στήν οὐσία τοῦ 'λεγε ὁ ἀρχηγός του, εἴτε τά πῆρε τοῖς μετρητοῖς, μᾶς ἄφησε μόνους. Κι ὁ Ἄρης ἀμέσως:

— Πῶς σοῦ φάνηκε ὁ πολιτικός μας ἐπίτροπος;

— Στό χωριό μου λέν, πώς γιά νά γνωρίσεις τόν ἄλλον, πρέπει νά φᾶς ἕνα σακί ἁλάτι μαζί του. Ἐσύ τόν συφερίζεσαι τόσον καιρό, πόσο; — δυό μῆνες; Ἐγώ δυό ὧρες! Ἐσύ νά μοῦ πεῖς. Γιά μένα, νά τόν στέλνει τό κόμμα, θά πεῖ κάνει γι' αὐτή τή δουλειά. Τί, ἀπολειφάδι θά μᾶς ἔστελνε γιά τήν πολιτική δουλειά στ' ἀντάρτικο; Ἐσύ τί λές;

— Κάμποσο τά εἴπατε, ταίριαξαν τά χνῶτα σας;

— Γιατί τό λές αὐτό; Ἔχεις παράπονο ὅτι μαζί σου δέν τά ταιριάξαμε; Ἄδικα κακοβάνει ὁ νοῦς σου, ἄν καλά σέ κατάλαβα.

— Μέ τό σκατοσίταρο μοῦ τήν ἔφερες, ἄς εἶσαι καλά!

— Χοντρά μέ προσβάλεις! Δέν εἶναι στή φκιασιά μου τό φέρσιμο, πλανᾶσαι! Ὅ,τ' εἶχα νά σοῦ καταμαρτυρήσω, τό ἔκαμα ἐνώπιόν σου, φερτή τό λές αὐτό; Καί ποιός προκάλεσε ζήτημα; Εὐθέως! — ἐγώ, πού ὑπεράσπισα κομματική περιουσία ἤ ἐσύ πού ἔστειλες νά τήν κατάσχουν;

— Μήν ἐξάπτεσαι! Οὐδείς ἀναμάρτητος, ἄς τό θεωρήσουμε λῆξαν!

Συγκρίνοντας, ἐκεῖ στό σπίτι τοῦ Βασίλη Μαργαρίτη, τόν Ἄρη τῆς Βράχας μέ τοῦτον τόν ἀποψινό, ἔνιωσα εὐχάριστη ἔκπληξη ἀπ' τό σημερινό καλόβουλο, καλόγνωμο καί καταδεχτικό συνομιλητή μου. Συνάμα δέ σοῦ διέφευγε καί μιά κάποια ἀνησυχία του. Τήν ἀπόδωσα στό στενάχωρο αἴσθημα πού μπορεῖ νά 'χει ἕνας καπετάν - ἕνας, ὅταν διαπιστώνει τήν ἀνάγκη νά μοιράσει τήν ἐξουσία του καί μ' ἕναν δεύτερο ἰσότιμό του ἤ καί πού ἔχει τό προβάδισμα σέ μερικά ζητήματα, μάλιστα τά πολιτικῆς φύσης. Μετά ἀπό μικρή σιωπή, εἶπε, μέ τόνο συγκατάβασης:

— Καλό παιδί ὁ Τάσος! Ἐγώ σοῦ λέω, καλό παιδί! Μόνο πού κινδυνεύει νά τόν χαλάσετε γρήγορα μέ τίς διαβολές σας καί τίς διαολιές σας.

— Δέ σέ κατανοῶ, μά τήν ἀλήθεια!

— Ἄν δέν ὑποκρίνεσαι, τότε σ' ἀφῆκαν ἀμύητο, δόλιε μου!

— Ποιοί μ' ἀφῆκαν;

— Οἱ ἄλλοι, ντέ!

— Μήν παριστάνεις τή Σφίγγα κι ἐξηγήσου σαφῶς.

— Σοῦ τό ξανάειπα, θά τό βρεῖ κι ἡ στραβή τ' ἀρνί της, ἔννοια σου! Ἐμένα; — ἀργασμένο, τραγαζίκα τό πετσί μου! Μ' ἄν τό πᾶμε ἔτσι θά τό βαρέσουμε φαλιμέντο!

— Χίλιοι διαόλοι νά μέ πάρουν καί νά μέ σηκώσουν, ἄν καταλαβαίνω τίποτα! Τί ἔχετε ἀναμεσό σας; Γιατί σέ παρακαλῶ ἡ διάσπαση στό Παπαρούσι, πῶς ὁ Γκέκας μπόρεσε νά παρασύρει 25 νοματαίους μαζί του; Κάτι φταίει ἐδῶ, δέ νομίζεις;

— Μόνο κάτι; Ἐγώ σοῦ λέω, πολλά! Στό Παπαρούσι;... Ὁ Ἄθως; — χαμένο κορμί!

— Σοῦ καταλογίζει, ὅμως, οὐχ ὀλίγα. Τά περισσότερα σαχλά, μερικά δέν ξέρω πῶς θά τ' ἀποσείσεις. Σοβαρά μιλῶ.

— Παραδείγματος χάριν;

— Τόν ἀνήξερο κάνεις; Τί σ' ἀνάγκασε νά χαλάσεις τό παιδί τοῦ Μαραθέα; Ἄλλη λύση δέν ὑπῆρχε, γιά τό θεό σου!

— Δυστυχῶς, δέν ὑπῆρχε! Τό ἕνα λάθος φέρνει τ' ἄλλο. Τό πρῶτο, πού τό πήραμε. Λάθος μας σέ συνέχεια πού τό κρατήσαμε τόσες μέρες μαζί μας καί τό γυροφέρναμε. Εἶδε πολλά, ἔμαθε πολλά, γνώρισε ἀνθρώπους, κουτό δέν ἦταν. Νά τ' ἀφήναμε; — μπορεῖ νά μᾶς ἔκανε μεγάλες ζημιές. Τό ἔσχατο μέτρο σέ βάρος του εἶχε καταντήσει ἀναπόδραστο λάθος μας. Μερικοί ἐξυπνάκηδες νομίζουν ὅτι ὁ Ἄρης εἶναι ἀναίσθητος καί δέν καταλαβαίνει ὅτι τό χάλασμα ἑνός παιδιοῦ εἶναι λάθος βαρύ κι ἀξέπλυτο. Ἀπ' ἔξω ἀπ' τό χορό ὅλοι σας πολλά τραγούδια λέτε!

Εἶχε βαρυθυμήσει, τόν εἶχα, φαίνεται, πατήσει στόν κάλο.

— Ἄν νομίζεις, συνεχίζουμε αὔριο, ἐμένα ὥρα μου νά σέ καληνυχτίζω!

— Γιά ποῦ; Δέ θά μείνεις; Σέ λίγο ξημερώνει, ποιός θά σέ βάλει μέσα τέτοια ὥρα, παράωρα;

— Μέ περιμένει ὁ Διαμαντής νά στρίψουμε ἕνα λαθραῖο. Τοῦ τό ὑποσχέθηκα.

Ἔδειξε ἔκπληχτος, εἶπε: —«Μπά; Ἀπό ποῦ ἐσύ τόσες ἀγάπες μέ τό Διαμαντή;» Καί μετά χαμογελῶντας πρόστεσε: — «Φράξια μοῦ κάνετε; — γιά δές!»

— Φράξια τή λές τή συνωμοσία; Θά σέ ρίξουμε! — τ' ἀποκρίθηκα ἐπίσης χαμογελῶντας κι ἐγώ. Καί συμπλήρωσα: «Δέν ἔχεις τέτοιο φόβο! Ρίζωσες! Καί ρίζωσες καλά, γερά! Νά σοῦ τ' ἀποκαλύψω καί νά μή σηκώσεις μύτη — ἔλειψες τοῦ κόσμου, ὅταν ἀπουσίασες. Ὁ λαός τό αἰσθάνθηκε καί τό ἐκδήλωσε μέ κάποια ἀνησυχία. Καταλαβαίνεις τί σημαίνει αὐτό — ἔπιασες! Ἐγώ βαρόμετρο ἔχω τήν παμπόνηρη μάνα μου. — «Ποῦ εἶναι τόσον καιρό ὁ Ἄριος καί δέν ἀκούγεται;» — μέ ρώτησε μέ ἀνησυχία. — «Κι ἐμεῖς, βρέ μάνα, δέ σοῦ γεμίζουμε τό μάτι;» — τῆς παρατήρησα. Μ' ἔκοψε πατόκορφα μέ τή ματιά, «ὁ καπετάνιος, εἶναι καπετάνιος

κι ἕνας! Ἀλλιῶς τί καπετάνιος θάηταν;» — μ' ἀπάντησε.

— Μέ δουλεύεις τώρα; — κι εἶχε μιάν ἱκανοποίηση στό πρόσωπο.

— Δέ σέ βάζω μ' ἐκείνους πού δουλεύονται. Μιλάω ἐντελῶς σοβαρά. Ἄλλωστε, αὐτό σοῦ δημιουργεῖ πολλές εὐθύνες, δέν εἶναι νά τό χαίρεσαι μόνο. Σκέψου, πού λές, ὅτι κι ὁ λοχαγός ἐκφράστηκε μ' ἀνησυχία γιά τήν μακρά ἀπουσία σου. — «Ποῦ χάθηκε ὁ Ἄρης τόσον καιρό; — μοῦ εἶπε. Ἀντιλαμβάνεσαι ὅτι ὁ κόσμος ἄρχισε ν' ἀνησυχεῖ; Τό αἴσθημα ἀνασφαλείας πού μπορεῖ νά προκληθεῖ ἀπό ἀνεξήγητο ἀπουσία τοῦ ἡγήτορος, συνιστᾶ ἐξαιρετικῶς ἀρνητικόν παράγοντα ἐν ὥρᾳ πολέμου, ἔχε το ὑπ' ὄψιν σου! Ἐάν γνωρίζεις ποῦ εὑρίσκεται, μήνυσέ μου ὅτι δέον νά φανεῖ ν' ἀκουσθεῖ». Ἄντε, ξημερωθήκαμε. Ἐς αὔριον! Καληνύχτα σου!

— Καλό ξημέρωμα!

Στό κατάλυμα τῆς ὁμάδας τοῦ Διαμαντῆ, οἱ ἄντρες της, σαρδελάτα στό πάτωμα, παίρνανε τό πρωτοῦπνι τους, βαθύ καί ροχαλάτο, ὕστερα μάλιστα ἀπό ὁλοήμερη πορεία. Στό τζάκι πνέανε τά λοίσθια τά στερνά ἀποκαΐδια τῶν καυσόξυλων, πού κάθε τόσο τά συδαύλιζε ὁ ξάγρυπνος Διαμαντής. Τόν βρῆκα μισοξαπλωμένο στό παραγώνι, μαζεμένα τά πόδια κι ἔχοντας ρεβά παρμένη ἀνάρριχτα τή χλαίνη πάνω του. Ντουμάνιαζε τό ἕνα στριφτό, ξεροτσιγαροβήχοντας μουλωχτά, στέγνωνε τ' ἄλλο στή ζεστή πλακόπετρα τῆς παραστιᾶς. Σχεδόν ἄπνοια στό δωμάτιο, πού τήν ἔκανε πλειότερη πνιγερή ἀνυπόφορη ποδαρίλα κι ἐκείνη ἡ ἀναγουλιαστική ἀναθυμίαση τῶν βυρσοδεψικῶν ὀξέων ἀπ' τή διαποτισμένη ἱδρώτα βακέτα τῆς ἀρβύλας. Δρασκέλισα ἐδῶ - ἐκεῖ, ὅπου μάντευα, παρά ἔβλεπα, τόπο λεύτερο πού νά μπορεῖ νά χωθεῖ ποδάρι, ἔφτασα στό παραγώνι, μάζεψε πιό πολύ τά πόδια ὁ Διαμαντής, βολεύτηκα, ὁ θεός νά τό κάνει βόλεμα, σταυροπόδι.

— Ἀπ' τόν ἀρχηγό; Πολύ δέν τό βράσατε; — καί χωρίς νά περιμένει ἀπάντησή μου: «μέλι - γάλα! Ἔ;»

— Γιατί ὄχι; Ἐσύ ἀπό ποῦ τόσο σίγουρος;

— Πολιτικός ἐπίτροπος γάρ! Ἄν κατορθώσει νά μᾶς βάλε: τά δυό πόδια σέ μιάν ἀρβύλα, χαλάλι του! Σά δύσκολο τό βλέπω! Λοιπόν, γιά τί πράγμα σέ θέλω, ἄκου! Ἄκου προσεχτικά!

Κι ἄρχισε, χωρίς βιάση στά λόγια, ἤρεμα, γεροντόπρεπα, να μοῦ ἐξιστορεῖ τή θλιβερή περίπτωση, πού τόν εἶχε συγκλονίσει καί τόν κράταε ἀναστατωμένο. Στό Κρίκελλο πιαστήκανε αἰχμάλωτοι μερικοί Ἰταλοί — ἑφτά τόν ἀριθμό, ἄν καλοθυμᾶμαι. Ὁ Ἄρης δέν ἀποφάσισε τήν τύχη τους εὐθύς ἐξαρχῆς, μόνε τούς κράτησε ἀρκετό χρόνο στό τμῆμα του, τούς γυρόφερνε στά χωριά. Ἐκεῖνοι, ψυχικά ἐξουθενωμένοι, στήν ἐμφάνιση αὐτοπαραμελημένοι, κι ἀπό πάνω καί φορτωμένοι σάν ὑποζύγια, προκαλούσανε τή λύπηση τῶν χω-

ρικῶν μας — ὁ λαός πάντα πονόψυχος, ἀκόμα καί γιά τόν ὀχτρό στή δυστυχία του. Μ' ἕνα λόγο, τό θέαμα δέν κολάκευε. Καί κάθε ἄλλο παρά προδίβαζε τό λαϊκό αἴσθημα συμπάθειας πρός ἐκείνους πού μεταχειριζόντανε ἔτσι αἰχμαλώτους. Ὁ πόλεμος, δέβαια, εἶναι πόλεμος! Μά στοιχειώδικη φρόνηση ἐπιδάλλει κάποια τήρηση τοῦ μέτρου, πού ὁ Ἄρης, στήν ἀρχή τῆς δράσης του ἰδιαίτερα, συχνά τό ἔχανε, ζημιώνοντας καί τήν ὑπόθεσή μας καί τή φήμη του. Μιά μέρα ἀποφάσισε, μόνος του, νά χαλάσει τούς αἰχμαλώτους του. Τή θανάτωση αἰχμαλώτων, ὅσο κι ἄν ἔλαδε χώρα πολλές φορές στούς πολέμους, ἡ Ἱστορία, ἐντούτοις, δέν τή συγχώρησε οὔτε σ' ἕνα Ναπολέοντα — ὅρα κι ἐκστρατεία στήν Αἴγυπτο! Ἀλλ' ἀκόμα πιό καταδικαστέος ὁ τρόπος τῆς ἐκτέλεσης... Ὁ Ἄρης πρόκρινε τόν ἀποκεφαλισμό. Φώναξε ἰσάριθμα μέ τούς αἰχμαλώτους στελέχη τοῦ τμήματος καί τούς ἔδωσε διαταγή: ἀπό ἕναν κι ἔτσι, ὄχι ἀλλιῶς! Ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού εἶχε ἐπιλέξει ὁ ἀρχηγός γιά τήν ἄχαρη ἀποστολή, κι ὁ Διαμαντής! Ἀντίδρασε. «Δέν μπορῶ! Μέ τό πιστόλι, ἴσως τά καταφέρω. Ἔτσι, δέν μπορῶ νά τήν κάμω αὐτή τή δουλειά...» Ὁ Ἄρης: «διαταγή!» Συντριμμένος, συγκλονισμένος ὁ Διαμαντής ὑπάκουσε! «Γύρισαν τά συκώτια μου, συνέχισε ὁ Διαμαντής. Τρέμαν τά χέρια μου ἐμένα, ἔσκουζε ὁ φουκαράς!... Θέ μου! «Στάσου, τοῦ λέω, νά γλυτώσεις κι ἐσύ μιάν ὥρα γρηγορότερα, νά γλυτώσω κι ἐγώ ἀπ' τό μαρτύριο!» Ἀπό τότε ἔχω ναυτία μέσα μου. Δέ δγῆκα, σύντροφε, στ' ἀντάρτικο γι' αὐτή τή δουλειά. Βγῆκα νά πολεμήσω, δέ δγῆκα νά σφάζω! Θέλει νά τό καταλάβει αὐτό ὁ Ἄρης, δέ θέλει, ἀδιάφορο μοῦ εἶναι! Κι ἄν ἄλλη μιά φορά μοῦ ζητήσει παρόμοιο, παστρικές κουδέντες, ἀσυζητητί φεύγω ἀπό τ' ἀντάρτικο! Σοῦ τό λέω νά τό ξέρεις!»*

Ἐμένα μοῦ πιάστηκε ἡ ἀνάσα, πηγαίνανε νά σπάσουνε τά μηνίγγια μου. Κατάπια τό στεγνωμένο σάλιο μου ν' ἀνακόψω τήν ἀναγούλα πού μ' ἔπιασε, κι ἀρθρώνοντας τίς λέξεις, ρώτησα:

— Γιατί ὅλ' αὐτά πρός ἐμένα; Στό Λευτεριά τά εἶπες;

Μέ κοίταξε πλαγιότροπα μέ τή στοχαστική καί καλωσυνάτη

* Ὁ Δ. Δημητρίου, κάνοντας ἀναφορά στό περιστατικό, ἀλλά δάζοντας τραγικά θύματα τοῦ πολέμου, σέ τελευταία ἀνάλυση, αἰχμαλώτους ἀπό τή μάχη τῆς Ρυκᾶς, γράφει: «Φώναξε (ὁ Ἄρης) ἕναν ἕναν ὀχτώ-δέκα ὀνόματα ἀπό μᾶς, γιά τό ἀπόσπασμα. Φώναξε καί τό Διαμαντή. Ὁ Διαμαντής ταράχτηκε. Πῆγε χλωμός κοντά στόν Ἄρη — «καπετάνιε, εἶπε σιγά, δέ μπορῶ νά τήν κάμω αὐτή τή δουλειά!» Τινάχτηκε πρασινισμένος ὁ Ἄρης. «Ἐγώ νομίζεις μπορῶ, Διαμαντῆ; Τήν ἤξερα ἀπό τό σπίτι μου; Εἴμαστε στρατός; Θά κάνεις αὐτό πού σέ διατάσσουν!...» ...Ὁ Διαμαντής ἔσκυψε τό κεφάλι...» («Ἀντάρτης στά δουνά τῆς Ρούμελης», τ. Α, σ. 368). Μᾶς ἀποσιωπᾶ, ὅμως, τό οὐσιαστικότερο ὁ συγγραφέας — τόν τρόπο τῆς ἐκτέλεσης.

ματιά του, πῆρε μέ τή μασιά κάρβουνο ἀπ' τό τζάκι καί ματάναψε τό ζούφιο ἀποτσίγαρό του. Μ' ἀργή κίνηση κι ἀφοῦ ρούφηξε δυό - τρεῖς, πῆρε ἀπ' τό παραγώνι τό στεγνωμένο ἐφεδρικό τσιγάρο του, μοῦ τό πρόσφερε, «ἄναψε, στέγνωσε λίγο, ξέρεις εἶναι νωπός ὁ διάολος, σ' ἀνεβαίνουν στήν ἀμασχάλη!...» Ἔστριψε καινούργιο, τό 'βαλε στήν πέτρα νά ξεραθεῖ κι εἶπε μου:

—Ἄν ἦσουν, ὅπως ἐγώ ἦμουν, παρών παραπροχτές στό Μουζάκι, κι ἔβλεπες κι ἄκουες, χμ, δέ θά ρώταες γιατί δέν τά 'πα στό Λευτεριά. Τά πιστόλια τραβῆξανε! Παραλίγο νά σκοτωθοῦν μεταξύ τους! Ὁ Λευτεριάς τοῦ χώνεται, τά παρατράγουδα κατακέφαλα, ὁ ἄλλος γίνεται θεριό! Δέ βάζει ἄλλον στό κεφάλι του, δέν τόν χαμπερίζει δυάρα, σοῦ λέω, τόν ἐπίτροπο! Ὁ θεός νά βάλει τό χέρι του! Ἔ, κι ἐγώ νά ρίξω λάδι στή φωτιά;

— Ἀμ κι ἐγώ τί νά τά κάμω δλ' αὐτά;

— Νά τοῦ τά πεῖς! Νά τοῦ τά πεῖς σοῦ τά λέω. Νά τοῦ πεῖς ὅτι ὁ Διαμαντής θά φύγει ἀπ' τ' ἀντάρτικο, γιά τά φερσίματά του!

— Καί θ' ἀκούσει ἐμένα! Ὅταν δέν ἱδρώνει τ' αὐτί του ἀπό κοτζάμ ἀντιπρόσωπο τῆς Κεντρικῆς! Ἀστειεύεσαι, Διαμαντή; — «ἄιντε, ὠρέ, κάνε τή ρόκα σου!» — ἔτσι θ' ἀπαντήσει, θά τόν βρίσω κι ἐγώ, τότε τά κάμαμε ἀπό κοῦπες!

— Σοῦ λέω πώς καί κόμπο θά τό δέσει ὅ,τι τοῦ πεῖς. Μέ τό Λευτεριά εἶναι ἀλλοῦ ὁ λάκκος! Ὑποψιάζεται, ὅτι τόν Τάσο τόν ἔστειλαν νά πιάσει τήν κατάσταση στά χέρια του κι ἐν καιρῷ ν' ἀντικαταστήσει τόν Ἄρη στήν ἀρχηγία. Κι αὐτός ἀντιδράει μ' ὅλο του τό γινάτι. Ἐσύ 'σαι πολιτική ὀργάνωση, ὁ Ἄρης ἀκριβῶς τώρα ἄρχισε νά ὑπολογίζει στήν ὑποστήριξη τῶν πολιτικῶν ὀργανώσεων καί τῶν στελεχῶν τους. Στροφή 180 μοῖρες, κατάλαβες; Ἐπιδιώκει μιά καλή συνεργασία μέ τά πολιτικά στελέχη, νά μή δώσει ἀπ' τή πλευρά αὐτή σκοινί στόν ἄλλον, νά πιαστεῖ.

Ἐγώ περίπεσα σέ συλλογή, δέν ἤξερα τί νά πῶ, πῆρα νά συδαυλίσω τίς στάχτες πού παρασταίνανε τή φωτιά — ἀπό ἀμηχανία! Ὁ Διαμαντής πέταξε τό ζούφιο καί κατασαλιωμένο ἀποτσίγαρο, ἄναψε ἄλλο τσιγάρο καί συνέχισε:

— Πού λές, μέσ' ἀπό κάτι τέτοια στραβά μας βρίσκει ρήγματα κι ὁ ταξικός ἐχθρός, ὅπως βρῆκε κι ὁ Γκέκας ἀντάρτες νά τόν ἀκολουθήσουν. Καί δέ θά παραξενευτῶ, ἄν αὔριο ἀκούσω πώς μᾶς ἔφυγε ὁ Τέλης, τό χωριανάκι σου.

— Ἔχεις ἐνδείξεις καί τό λές;

— Ἔχω τά ἀψυχολόγητα φερσίματά μας. Ἄκου καί κρίνε κι ἐσύ! Μᾶς φέραν κρατούμενο ἕνα χαρπενησιωτάκι. Ἐδγαζε, λέει, τά μάτια του μέ τούς Ἰταλούς — ἀλήθεια, ψέματα, αὐτές οἱ βρωμοδουλειές γίνονται μπροστά σέ μάρτυρες; Νά ποῦμε ὅτι τά

'βγαζε! Τό κατηγόραγαν καί γιά καταδότη, δέν τ' αποκλείω! Ἄν ἔκανε τή μιά βρωμοδουλειά μέ Ἰταλούς, γιατί νά μήν κάνει καί τήν ἄλλη! Ἄλλο θέλω ἐγώ νά πῶ. Ὅτι πήγαμε νά βάλουμε τόν Τέλη νά τόν ἐκτελέσει. Ὁ συναγωνιστής ἀρνήθηκε. — «Ἔξι χρόνια, λέει, στήν ἴδια τάξη στό Γυμνάσιο, δέ μοῦ πάει τό χέρι!» Εὐτυχῶς πού ὁ Ἄρης δέν ἐπίμενε. Κατάλαβες τώρα σέ ποιά ψυχολογική κατάσταση φέρνουμε τόν ἀγωνιστή; Κι ὅταν αὐτός εἶναι ἕνα παιδί! Ἔ, σέ μιά τέτοια στιγμή θά τόν διπλαρώσει, ἄς ποῦμε ὁ δικός μου ὁ μπάτσος καί θά τόν δουλέψει, ὥσπου νά τόν στείλει στό Ζέρβα!

Τά τελευταῖα ἔσκυψε καί μοῦ τά 'πε στ' αὐτί, δείχνοντάς μου μέ τά μάτια στήν ἀπέναντι θέση τοῦ παραγωνιοῦ ἕναν ψηλό μαυριδερό ἄντρα πού ροχάλιζε σερί. Διερωτήθηκα κι ἐγώ μέ τά μάτια. Ξανάσκυψε ὁ Διαμαντής στ' αὐτί μου: — «'νωματάρχης. Στρατιωτικός τῆς ὁμάδας μου. Βάζω στοίχημα τό κεφάλι μου, εἶναι βαλτός! Ποιά ὥρα θά μοῦ τήν ἀνάψει κι ἐμένα πισώπλατα! Ὕστερα μοῦ λές νά κοιμηθῶ! Τό λέω, τό ξαναλέω στόν Ἄρη, «χωροφυλακοφοβία» σ' ἔπιασε μ' ἀπαντάει. Σά μᾶς γίνει ἡ ζημιά, νά τή βράσω ἐγώ τήν αὐτοκριτική!»*

Τό κεφάλι μου ἐμένα ἔγινε κουδούνι ἀπ' ὅλα τοῦτα. Ὁ Διαμαντής ἀπόψε μ' ἔβαλε νά πιάσω τόν ἑαυτό μου λίαν ἀφελή. Ταράχτηκα. Κι ἔνιωσα μέσα μου ἀνησυχία, ἕναν ἀπροσδιόριστο φόβο. Ἔγειρα ἐκεῖ δίπλα στό Διαμαντή νά τόν πάρω χαμιά ὡρίτσα ὡς νά φέξει. Ἄν μέ κόλλησε ὕπνος, δέν μπορῶ νά τό θυμηθῶ.

Τό πρωί ὁ Λευτεριάς μᾶς ἀποχαιρέτησε καί μέ μιάν ὁμάδα ἀντάρτες τράβηξε τόν κατήφορο γιά νά πάρει τό ρέμα τοῦ Μέγδοβα πρός Ἀγραίους. Οἱ ὑπόλοιποι πήραμε τόν ἀνήφορο γιά τήν Τριφύλλα κι ὕστερα τήν ἰσιάδα, γιά τόν Κλειτσό.

Δεκαπέντε - εἴκοσι λεφτά ὁ ζόρικος ἀνήφορος ἀπ' τή Σπινάσα ὡς τό ξωκκλήσι τοῦ Προφήτη Ἠλία, κι ἀπ' ἐκεῖ, ἀπ' «τό 'κόνισμα τοῦ Καραϊσκάκη» ὡς τόν Κλειτσό, ἡ στράτα τέμπλα, τόσο ἴσια! Φαρδιά κι ἰσκιερή, μέσ' ἀπ' τόν πυκνό ἐλατόλογγο τοῦ Κλειτσοῦ. Ἐδῶ - ἐκεῖ κι ἔξω ἀπ' τό σημερινό δρόμο διατηροῦνται απομεινάρια ἀπό παλιό χαλντερίμι. Θέλουνε νά λένε ὅτι στά χρόνια

---

* Ἀπ' αὐτό πού φοβήθηκε τό Γενάρη τοῦ 1943, δέ γλύτωσε ὁ στρατηγός Διαμαντής τόν Ἰούνη τοῦ 1949 — πισώπλατα τόν ἔφαγε ὁ δολοφόνος του! Ὅσο γιά κεῖνον τόν ἐνωμοτάρχη, πολύ ἀργότερα ἔμαθα ὅτι καταδικάστηκε ἀπό ἀνταρτοδικεῖο κι ἐκτελέστηκε, νομίζω στή Λευκάδα Φθιώτιδας. Βρέθηκε ἐνεργά ἀνακατωμένος στή διαβρωτική δουλειά πού ἔκανε στίς γραμμές τοῦ ΕΛΑΣ γιά λιποταξίες ἕνας μέ τό ψευδώνυμο Γαρδικιώτης, πού ὁ Ἄρης, μάλιστα, τόν εἶχε περί πολλοῦ! Τόν εἶχε πάρει καί στή συνοδεία του στήν πορεία πρός Ἀθήνα τό 1943. Βέβαια, κι ὁ Γαρδικιώτης ἐκτελέστηκε. Αὐτά ἀπό πληροφορίες μου.

τοῦ 'Αλήπασα, ὁ κεντρικός ἐτοῦτος δρόμος ἤτανε λιθαροστρωμένος.

Χαρά θεοῦ νά τόν περπατᾶς, σέ πάει ξαπόστατα! Στά παλιά χρόνια εἶχε ρογιαστεῖ γελαδάρης τῆς Κορίτσας ἕνας φτωχόδλαχος, 'Αλέξης τ' ὄνομά του. Σά γύριζε, λένε, τό βράδυ στό χωριό πίσω ἀπ' τήν ἀγέλη καί τόνε ρωτούσανε ποῦ τά βόσκησε τά καματερά, «τέμπλα - τέμπλα», ἀπαντοῦσε. Τέμπλα λένε τόν ἴσιο, λεπτό καί μακρύ κορμό νεαροῦ ἐλατιοῦ, πού οἱ χωρικοί τόν χρησιμοποιοῦνε σέ ποικίλες κατασκευές, φράχτες, κρεβατίνες κλπ. Τέμπλα τόν ἔλεγε ὁ 'Αλέξης τό δρόμο, Τεμπλαλέξη τοῦ κόλλησε ὁ κόσμος τό παρατσούκλι. Τοῦ ξεχάστηκε τό φαμελιακό του. Σήμερα ζοῦνε κοντά στό Μαυρόλογγο στήν τοποθεσία «Κωλοσκούτι» μιά - δυό φαμελιές ξωμάχων μέ τό ἐπώνυμο πιά Τεμπλαλέξης.

Σ' ὅλον τόν ἀνήφορο δέν ἀλλάξαμε κουβέντα μέ τόν Ἄρη κι ἄς πηγαίναμε αὐτός μπροστά, ἐγώ πίσω του. Μά σάν πήραμε τήν τέμπλα κι ὁ ἀνασασμός βρῆκε τό πάσο του, ὁ Ἄρης σιάχτηκε — τά φυσεκλίκια, τήν αραβίδα, τά λουριά του — κι ἄνοιξε κουβέντα.

— Σκουντουφλᾶς σά μαστούρης, ξημερωθήκατε μέ τόν Διαμαντή;

— Σχεδόν! — τοῦ ἀπάντησα.

— Ποιός ἔβγαλε ποιόν νόκ - ἄουτ;

— 'Εγώ εἶπα τό ἀμάν! Γιατί ἄκουσα τέρατα καί σημεῖα! Πές μου τί σέ καβαλάει ὁ διάολος στό σβέρκο ὥρες - ὥρες;

Γέλασε κι εἶπε: «Ὅλα τά στραβά κουλούρια ἡ νύφη τά φτιάχνει! Λοιπόν σάν τί ἄκουσες;»

Τοῦ εἶπα γιά τούς αἰχμαλώτους 'Ιταλούς, ἔχασε τό κέφι του, σοκαρίστηκε.

— Πόλεμο κάνουμε, βρέ σύ ἐξυπνάκια μου, ἤ τίς κουμπάρες παίζουμε, τί γνώμη ἔχεις; Αὐτοί μᾶς χαϊδεύουν κι ὁ Ἄρης τούς σκοτώνει, βλέπεις! Ἐγώ 'μαι ἀγριάνθρωπος, βρέ οἱ φιλάνθρωποι ἐσεῖς! Μοῦ κάνει λές εὐχαρίστηση! Τ' ἤθελες νά τούς ἔκανα; — τουρσί γιά τή Σαρακοστή; Ἤ νά τούς ἀπόλαγα, ὅταν μάθανε κόσμο καί ντουνιά, τά λημέρια μας, τά μονοπάτια μας καί τά συνήθεια μας;

— Οἱ Σπαρτιάτες δέν τοξεῦαν ὅσους τούς γύριζαν τίς πλάτες. Γιά νά μαθευτεῖ πώς ὅσοι ρίχνουν τήν ἀσπίδα στόν πόλεμο μέ τούς Σπαρτιάτες, γλυτώνουν τή ζωή τους. Δέν νομίζεις ὅτι τό ἴδιο θά πρέπει νά κάνουμε κι ἐμεῖς γιά ὅσους σηκώνουν τά χέρια;

— Ἔλα πατέρα μ', νά σοῦ δείξω ποῦ τό 'χ' ἡ μάνα μ'! Αὐτό μοῦ λές! Μπές στό χορό κι ἔλα ὕστερα νά ξανακουβεντιάσουμε περί ὑψηλοῦ οὐμανισμοῦ. Δέν ἔρχεσαι, ὅμως, στ' ἀντάρτικο, μή καί κακοκαρδίσεις τόν Μπαχόλα!

— Ἄς ἀποφάσιζες τήν τύχη τους ἀπ' τήν ἀρχή. Τί τούς κου-

βάλαγες μαζί σου, νά προκαλοῦν τόν οἶκτο τοῦ κόσμου;

— Γιατί κι ἐγώ λυπόμουν νά τούς χαλάσω, ἀπλούστατα! Τί θαρρεῖς, ἐμένα μάνα δέ μέ γέννησε; Μά νά τούς στείλω καί στίς μανάδες τους, νά τούς ξαναβρῶ μπροστά μου, ἔ, πολλά δέ μοῦ χαλεύετε; Εἶδες πού δέν εἶναι ἁπλό τό πρόβλημα τῶν αἰχμαλώτων, ὅταν πολεμᾶς ἀντάρτικα; Δός μου στρατόπεδα ἀσφαλῆ, φρουρές, διατροφή καί νά σοῦ κάμω τό χατήρι νά μήν τούς χαλάω. Ἀλλά μήπως ὁ ἐχθρός, μᾶς μεταχειρίζεται σάν αἰχμαλώτους πολέμου, ὅταν πιάνει ἀπό μᾶς; Παρτιζάν, σοῦ λέει καί κρεμάλα!

— Ἐδῶ, μᾶλλον μέ κολλᾶς στόν τοῖχο! Ὅμως, γιατί νά μή συγκροτήσεις κανονικό ἐκτελεστικό ἀπόσπασμα, χριστιανέ μου; Πρός τί τό κατ' ἐπιλογήν, πρός τί ἡ ἀγριότητα αὐτή; Γιά νά σοῦ τήν καταμαρτυρήσουν ἀργά ἤ γρήγορα;

— Γιά νά κοποῦν γιά τόν πάσα ἕναν μας τά γιοφύρια πρός τά πίσω! — ἀντίδρασε ἀπότομα κι ἔντονα.

Ἄφησα νά περάσουνε λίγα λεφτά, κάναμε λίγο δρόμο σιωπηλοί κι ὕστερα τόν ρώτησα:

— Στό Θεό σου, σέ ποιόν νά κοποῦν τά γιοφύρια, πού μοῦ λές; Στό Διαμαντή, στέλεχος τοῦ κόμματος κι ἐθελοντή στ' ἀντάρτικο;

— Χμ! Τό ξεχνᾶς! — ἐθελοντές καί στελέχη μοῦ τούς στείλανε καί τούς δυό Καισαριανιῶτες, ἀλλά μ' ἀφῆσαν γειές! Μήν τούς εἴδατε! Ἤ τό Γκέκα νομίζεις τόν πῆρα μέ τό ζόρι; Νά ξέρεις μέ τί ἐνθουσιασμό ἦρθε ὁ ἀντάρτης! Νεαρός εἶσαι, νά σοῦ συγχωρεθεῖ καί λίγη ἀφέλεια. Μά ν' ἀκοῦς καί τόν παθό! Ψυχοπονιές τώρα θά μᾶς πιάσουν ἤ πόλεμο θά κάμουμε; Ἐσεῖς τά στελέχη τῶν κομματικῶν όργανώσεων ἅμα δέν καταλαβαίνετε ἀπό πόλεμο, νά κάμετε τουμπεκί! Τουλάχιστο, μή μπερδεύεστε στά πόδια μου...

— Πολύ ψηλά δέ νομίζεις ὅτι τόν παίρνεις τόν ἀμανέ, ἀρχηγέ μου; Ἀπ' τήν Ἀλβανία γυρίσαμε κι ἐμεῖς! Κι ὁ Διαμαντής δέν εἶναι ἕνας ἀνταρτάκος, εἶναι; Ξέρεις τί μοῦ εἶπε νά σοῦ μηνύσω; Θά τ' ἀκούσεις καί δέ θά σέ χωράει ὁ τόπος! Βγῆκε νά πολεμήσει κι ὄχι νά σφάζει! Καί θά φύγει μέ τό πρῶτο ἀπ' τ' ἀντάρτικο, ἄν τοῦ ξαναδώκεις παρόμοια διαταγή. Θά τό κάνει!

Στάθηκε ἀπότομα. Τό ἴδιο κι ἐγώ. Ἤρθαμε φάτσα μέ φάτσα, κοιταχτήκαμε κατάματα. Χαλκοπρασίνισε ἡ ὄψη του. Τά χείλη του κλειδώσανε. Τά ρουθούνια του τεζαριστήκανε, παίξανε φευγαλέα, τό μάτι του εἶχε ἀγριέψει. Δέν ἔβγαλε λέξη. Εἶπα μέσα μου ὅτι θά μ' ἀνάψει καμιά σφαλιάρα νά τή θυμᾶμαι ὁλοζωῆς. Γύρισε ξαφνικά τίς πλάτες του πρός ἐμένα, ἔριξε δράσκελο καί τράβηξε μπροστά. Βάλθηκα νά μήν τοῦ μείνω πίσω. Δέ μέ περνοῦσε καί πολύ στό μπόι, ἀλλ' εἶχε ἕνα διασκελισμό ἄλλο πράγμα! Ἄν τοῦ 'μπαινε νά σέ ξεποδαριάσει, θά σοῦ 'βγαινε ἡ γλώσσα σπιθαμή,

θά σοῦ κοβότανε ἡ σπλήνα νά συμπορευτεῖς μαζί του! Περπατήσαμε ἀρκετή ὥρα βουβά. Αὐτός μπροστά, καταφορτωμένος ἁρματωσιά — «ὁ καλός ἀντάρτης, ἔλεγε συχνά, γελώντας, βέβαια, πρέπει νά κουβαλάει ἑβδομήντα ὀκάδες ἅρματα!» — ἐγώ ξοπίσω μόνο μ' ἕνα περίστροφο στό ζουνάρι, ἵδρωνα, καταΐδρωνα νά μή μοῦ κόψει ἀπόσταση. Σταμάτησε πρῶτος, ἔτσι ξαφνικά. Ἔκατσε σέ μιά πέτρα, ἀνασήκωσε ἀμέσως τό δίκωχο καί σφούγγιξε μέ τήν ἀπαλάμη τόν ἵδρω. Ὡραῖο τό μέτωπό του. Κι ὡς ἀνασήκωνε τό δίκωχο, σημάδι καλοκεφιᾶς του, ἔδειχνε γλυκό τό πρόσωπό του. Πραγματικά, εἶχε περάσει του ὁ θυμός. Τούτη τή στιγμή θά 'λεγες πώς πάνω στήν ὄψη του εἶχε πέσει μιά κρούστα παράπονο. Κάτι πιό πολύ — μιά πάσπαλη ἀπό πόνο ψυχῆς!

— Κάτσε, νά στρίψουμε τσιγάρο — μοῦ πρότεινε ἐντελῶς ἤρεμα.

Ἔκατσα δίπλα του.

Στρίψαμε τό «λαθραῖο» μας χωρίς νά συνεχίσουμε τήν κουβέντα. Σάλιωσε ἀργά τό χαρτί, τό κόλλησε ἐπίσης μ' ἀργό ρυθμό. Οἱ ἀντάρτες διαβαίνανε μπροστά μας κουβεντολογώντας, αὐτός οὔτε σήκωσε τά μάτια. Ἄναψε, τράβηξε μερικές καί μουρμούρισε:

— Δέν τό περίμενα! Δέν - τό - πε - ρι - με - να!! Δέν ἔβαν' ὁ νοῦς μου ὁ Διαμαντής νά 'χανε γιά μουσικοδιδάσκαλος. Κι ὄχι γι' ἀντάρτης!...

Καί γυρνώντας τό πρόσωπο κατ' ἐμένα, συνέχισε, δυνατότερα τώρα:

— Καί νά τοῦ τό πεῖς αὐτό! Ἀπό μένα!... Μιά κι ἀνάλαβες νά κάνεις τήν... προξενήτρα!... Πολλά 'χουν νά δοῦν τά μάτια μας! Πολλά, μά τό Γιαραμπή! Γερό στομάχι πού χρειάζεται!

— Ἄν ὑποψιαζόμουν, τοῦ εἶπα μέ πολύ ἁπαλή φωνή, σχεδόν παραπονιάρικη, πώς θά σοῦ κακοφαίνονταν ἔτσι, μά τό Θεό, δέ θά 'χανα τήν προξενήτρα, ὅπως λές.

— Οὐδείς ψόγος! Μέ συγχωρεῖς, ἄν σ' ἔθιξα. Ὄχι, ὄχι, σέ βεβαιῶ, δέ μοῦ κακοφαίνεται ἀπό σένα. Ἐσύ 'σαι μέ τό παραπάνω ἐντάξει! Θά σοῦ θύμωνα, ἄν κάποτε μάθαινα ὅτι μ' ἀπόκρυψες κάτι πού μ' ἀφόραε. Ἐμένα μέ πίκρανε, πού ὁ ἴδιος δέ μοῦ τό 'πε στά ἴσια. Ἔτσι εἴμαστε σύντροφοι; Ἔτσι βάνουμε τά κεφάλια μας σ' ἕνα ντουρβά;

— Χαρακτηριστική ἡ παρατήρησή σου, ἀλλά γιατί δέν τήν ἐκτείνεις; Ἡ μήπως ἐπειδή δεινόν πρός κέντραν λακτίζειν;

— Τί θές νά πεῖς, ἐγώ κι ἐδῶ φταίχτης;

— Θέλω νά πῶ, μήπως κι ἐσύ δέν προσέχεις τούς συναγωνιστές σου στό βαθμό πού χρειάζεται. Μήπως δέν τούς συμπεριφέρεσαι δεόντως. Καθένας ἔχει μιάν ἀντίληψη γιά τήν προσωπικότητά του — δέ λέω σωστά; Ἔχει τήν ψυχολογία του. Μέ συμπαθᾶς, μά

θά στό πῶ: καμιά φορά τσαλακώνεις τούς συντρόφους σου. Μιλῶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Τό βγάζω ἀπ' τήν προσωπική μου πεῖρα τῆς Βράχας. Μᾶς τσαλακώνεις, ἐνῶ ξέρεις ὅτι σ' ἀγαποῦμε. Ἤ καταχρᾶσαι αὐτῆς τῆς ἀγάπης μας; Λίαν ἐπικίνδυνο! Σοῦ τά λέω σά φίλος, δέ λέγω σά σύντροφος. Εἶμαι μικρότερός σου καί στά χρόνια καί στήν κομματική θητεία, μά μήν παραπετᾶς τίς παρατηρήσεις μου. Τό εἶπες σωστά: δάνουμε τά κεφάλια μας σ' ἕνα ντουρβᾶ! Καί νά φτυνόμαστε μέσα στόν ντουρβᾶ, οὐλούρμου;

Μ' ἄκουγε, δέν ἀντίδρασε. Σάν τέλειωσα, αὐτός εἶπε μ' ἕνα μικρό ἀναστεναγμό καί σά νά μονολογοῦσε:

—Ἔ, Διαμαντή, Διαμαντή! Συναισθηματισμοί ἀρσακειάδας, ὅταν μᾶς πελεκᾶν ἀπ' ὁλοῦθε;

— Δεύτερη φορά δλέπω τό σύντροφο, ἐσύ τόν φορᾶς καιρό, πρέπει νά τόν ξέρεις. Δέ φοβᾶσαι ὅτι τόν ἀδικεῖς τωραδά;

— Τέλος πάντων! Πᾶμε, σήκω! Μέ τσίμπησε, εἴμαστε κι ἱδρωμένοι! Ἡ πούντα μᾶς ἔλειπε!

Περπατήσαμε λίγο, κι ἐκεῖνος συνέχισε: «Καλός ἀγωνιστής. Προπαντός σύντροφος μέ ἦθος, δέ λέω! Ἀλλά κι εὐαίσθητος, ὁ δλοημένος, πέραν τοῦ ἐπιτρεπτοῦ γιά τόν ἀγώνα, πού διεξάγουμε. Τόν ἐχθρό μας μόνον εὐαισθησίες δέν τόν διακρίνουν. Ἤ καί γιά τή σκληρότητα τοῦ φασισμοῦ φταίω ἐγώ; Εὐσπλαχνίες θά μᾶς πιάσουν μέ τό σκλαβωτή μας; Ἀγαπητέ μου νεαρέ, σ' αὐτόν τόν παλιόκοσμο παμπάλαιη ἡ συνταγή — ὀδόντα ἀντί ὀδόντος καί ὀφθαλμόν ἀντί ὀφθαλμοῦ! Ὁ ἴδιος ὁ ἀντίπαλος δέ μᾶς ἀφήνει ἄλλη ἐκλογή. Κι αὐτό νά τό τυπώσεις καλά στό μυαλό σου! Καί νά μοῦ τό θυμᾶσαι!»

—Ὅτ' ἔχουμε πολύ στενά περιθώρια ἐκλογῆς, σύμφωνος μαζί σου. Ἀλλ' αὐτό κάνει ἀναγκαῖα μερικά ἀψυχολόγητα; Λόγου χάριν, τί χρειάζονταν αὐτό μέ τόν Τέλη; — καί τοῦ θύμησα τό περιστατικό.

—Ὁ ἴδιος στά παραπονέθηκε;

—Ἀπ' ἄλλους τό 'μαθα. Ἔκανε, φαίνεται, ἐντύπωση στούς αντάρτες, τό σχολίασαν.

— Αὐτό, ναί! Ἀψυχολόγητο! Μά δέν ἐπίμενα κι ἐγώ, τό κατάλαβα ἀμέσως. Καλός ἀγωνιστάκος ὁ Τέλης. Κι εἶχε δίκιο τό παιδί — ὁ συμμαθητικός δεσμός δέν εἶναι λίγο!

— Εἰλικρινά, δέ γίνονταν νά μήν τόν χαλάσετε τόν νεαρό;

— Μέ πέτυχες στά καλά μου φεγγάρια σήμερα καί δάλθηκες νά μ' ἀργάσεις! Βρέ σύ, οὔτ' ἀνακριτής νά μοῦ 'ρχόσουν! Ποῦ σέ 'κονόμησα πρωί - πρωί;

Γελώντας αὐτός τά 'πε, γελώντας κι ἐγώ συνέχισα:

— Μιά καί σέ πιάνει, δλέπω, τ' ἄργασμα, ἐπιμένω στήν ἐρώτηση. Καί νά σοῦ 'ξηγήσω τό λόγο — φοδᾶμαι μήν κι ἀναγάγου-

με μιά, δρωμερή όμολογουμένως, προσωπική ύπόθεση σ' έθνοπροδοσία. Τήν πουστιά έννοῶ.

— Μοῦ θυμίζεις μιάν ίστορία. Διδακτική κι ἄκου την. Ἕνας πουλοῦσε ἕνα γάϊδαρο. Κόπτι καί καπούλι ὁ κύρ - Μέντιος, νά! Ὁ ἀγοραστής ρωτάει: — «Ζάτζες ἔχει;» — «Ἕνα μόνο σακατλίκι, εἶναι πούστης!» — «Μή μοῦ τό λές! Ὁ γάιδαρος; — θοῦ, Κύριε!»
— «Ὁ γάιδαρος! Ὅποιος τό μάθει μικρός, δέν τό κόδει οὔτε στά γέρα! Κι ἐτοῦτος π' ἀκόμα δράζει τό αἷμα του;» — «Ἔ, καί τί μέ μέλλει ἐμένα; Προσωπική του ὑπόθεση, δέν πάει νά δγάζει τά μάτια του!» Τόν ἀγόρασε. Πάει τήν ἄλλη μέρα νά τόν σαμαρώσει, κλωτσιά καί δαγκωνιά νά δοῦν τά μάτια σου! Μιά καί δυό καί πίσω στόν ἄλλον. — «Μέ γέλασες! Μοῦ 'πες δέν ἔχει χούγια! Κλωτσάει, δαγκώνει, καπίστρι δέν τοῦ περνᾶς, σαμάρι δέν τοῦ δάζεις!» — «Ἐγώ, ἀγαπητέ μου σοῦ 'πα ὅτ' εἶναι πούστης! Ἐσύ, ἀπό πούστη καί γάιδαρο τί περίμενες;» Μέ ἐννόησες; Βγῆκε στήν μπερλίνα μέ τούς Ἰταλούς ὁ νεαρός, ἀπό κεῖ καί πέρα τί περιμένεις; Ἐθνικό εὐεργέτη; Παρόλ' αὐτά, δέ θά τόν χαλάγαμε, μά ὅταν ἐγώ τόν εἶδα, δέν ἦταν γι' ἄφημα! Ὁ Νικηφόρος τοῦ 'χε χαράξει στό κούτελο vinceremo!

—Ἔμ, ὅταν ὁ Χότζας τό κατουράει τό τζαμί, ὁ πιστός τό χέζει, ἔπρεπε νά τό ξέρεις!

— Ρέντα, λέω, πού τήν ἔχεις σήμερα! Μόνο πρόσεχε μήν ξεπεράσεις τίς δόσεις τῆς συνταγῆς σου περί ψυχολογίας καί ἀψυχολογήτων! Καί τά σκατώσουμε!

— Ἄν πειράζεσαι, ν' ἀλλάξουμε κουδέντα.

— Γιατί; Ἐπειδή ξόφλησες ἐσύ ὅ,τ' εἶχες νά μοῦ ψέξεις; Καί νά μήν πάρεις ἀπάντηση! Ὄχι, νά συνεχίσουμε. Καί νά μ' ἀπαντήσεις ἐσύ τώρα, ἄν ξέρεις καμιά λαϊκή ἐξέγερση, καμιάν ἐπανάσταση χωρίς ἀκρότητες. Ἐγώ δέν ξέρω! Δέν ξεφύγαμε κι ἐμεῖς ἀπ' αὐτό τ' ἀναπόφευχτο. Ἐμεῖς τίς κάμαμε, ἐμεῖς θά τίς διορθώσουμε. Ἄν περιμέναμε ἄλλοι νά μᾶς τίς διορθώσουν, ἐμεῖς θά 'μασταν γιά τή ναφθαλίνη. Ἀπ' αὐτό, ἀγαπητέ μου, ἔπρεπε ν' ἀρχίσεις. Καί ν' ἀρχίσεις ἔργω! Κι ἐσύ κι ἄλλοι πολλοί. Μ' ἐννόησες; Θά μοῦ πεῖς, ὅτι ἡ κομματική σου ὀργάνωση δέ σέ δίνει στ' ἀντάρτικο. Τό ξέρω! Αὐτό τό ξέρω. Ἐκεῖνο πού δέν ξέρω εἶναι πότε οἱ κομματικές ὀργανώσεις θά τό πάρουν ἀπόφαση νά στείλουν στ' ἀντάρτικο ἀπ' τά καλύτερα στελέχη τους. Ὄχι ἐκείνους πού θέλουν νά ξεφορτωθοῦν. Νά δεῖς τότε πόσα πολλά θά διορθωθοῦν!

— Σ' αὐτό εἶμαι μέ τή γνώμη σου. Σ' αὐτό ἔχεις δίκιο. Μά καί σήμερα ἔχεις ἱκανά στελέχη. Ἄν ὄχι σέ πλήρη ἐπάρκεια, ἔχεις, ὅμως. Δές, ἐντούτοις, καί τήν ἄλλη ὄψη. Δηλαδή τό δαθμό ἀξιοποίησης ἀπό μέρους σου αὐτῶν τῶν στελεχῶν. Τό δαθιό, τόν τρό-

πο συνεργασίας σας. Στή Βράχα, τουλάχιστο, δέ ρώτησες κανέναν! Δέν ξέρω τώρα...

— Τώρα αὐτά ὅλα εἶναι ἁρμοδιότητες τοῦ Τάσου — διάστηκε ν' ἀπαλλαγεῖ.

— Νά σοῦ φέρω πάλι παράδειγμα τόν Διαμαντή. Πόσον καιρό σοῦ λέει γιά τό στρατιωτικό του ὅτι τόν ὑποπτεύεται; Ἐσύ τ' ἀπαντᾶς πώς ἔπαθε «χωροφυλακοφοβία». Γιατί δέν τό πιάνεις σοβαρά;

— Πᾶς μή Ἕλλην βάρβαρος, θά τό πᾶμε; Ἐκ προοιμίου ὕποπτος γιατί 'ναι κουμπί; Κι αὐτό ἐσύ δέν τό βρίσκεις μιάν ἀκρότητα. Μάλιστα πολύ πιό ἐπιζήμια, πολύ πιό ἐπικίνδυνη ἀπ' τό νά 'δωσε ὁ Ἄρης καί δυό ξυλιές σέ κάποιο μπεζεβέγκη. Θ' ἀπομείνουμε μοναχοί μας; Ἐπειδή μᾶς λιποτάχτησε ἕνας ἐνωμοτάρχης, θά προγράψουμε ὅλους τούς 'νωματαρχαίους; Ἤ δέ βγῆκε ἀντάρταρος ὁ χωροφύλακας ὁ Θωμάς; Νά βασανίζεις ὅ,τι σοῦ λένε. Μήν τό χάφτεις ἀμάσητο!

Τή συνέχεια τῆς κουβέντας μας τήν ἔκοψε ἕνα ἐντελῶς ἀπρόσμενο. Πάνω στό στρίμμα τοῦ δρόμου ἤρθαμε φάτσα μέ φάτσα, μέ ποιόν λέτε! Μέ τό γιατρό Κώστα Μαλάμη.

Ὁ γιατρός καβάλα, «γυναικεῖα», σ' ἕνα μουλάρι, πού τό 'σερνεν ἀπ' τό καπίστρι ὁ ἀγωγιάτης. Μόλις ἀντίκρυσε τόν Ἄρη ἔκαμε, προφανῶς ἐνστιχτώδικα, κίνηση νά ξεπεζέψει. Δέν πρόλαβε. Ὁ Ἄρης, ἐντελῶς αὐθόρμητα, αὐτό ἦτανε φανερό, πρόστρεξε πρός τόν καβαλάρη μ' ἀνοιχτά χέρια, λές κι ἔβλεπε κι ἀντάμωνε παλιόφιλο, «δέ χρειάζεται, γιατρέ μου», τοῦ λέει καί τόν συγκράτησε στό σαμάρι τοῦ ζώου, πιάνοντάς τον στά γόνατα. Καί χειραψία μονομιάς καί χεροχούνημα διάρκειας, νά σοῦ φεύγει τό καφάσι! Τοῦ γιατροῦ, φῶς φανάρι, τοῦ 'χε φύγει ἤδη — ἄν θυμήθηκε κι ἐκεῖνα τά πικρά λόγια τοῦ Ἄρη στόν Κλειτσό: «νά μήν ξαναφανοῦν στά μάτια μου!» Τό ἴδιο κι ἐμένα! Ἔμεινα... κεχηνός! Μήτε τά μάτια νά πιστέψω, μήτε τ' αὐτιά μου!

— Τί μοῦ κάνεις, γιατρέ μου; — ὁ Ἄρης! Γιά μακριά μέ τό καλό; — ἐντελῶς φυσιολογικά τά εἶπε, ὁ ἀθεόφοβος!

Κι ὁ γιατρός, πού τό ροδαλό ἀπό φκιασιά του πρόσωπο εἶχε κατακοκκινίσει, ἀπάντησε μ' ἕνα φόβο στή φωνή, παρόλη τήν ἔκδηλη ἀνεπιτήδευτη οἰκειότητα τοῦ Βελουχιώτη:

— Γιά τή Μολόχα, μέ καλοῦν γιά ἄρρωστο.

— Ἄα, τότε δέν ἔχουμε δικαίωμα νά σέ χασομερᾶμε, μπορεῖ νά κινδυνεύει ἄνθρωπος. Νά πᾶς στό καλό τοῦ Θεοῦ! Ἐμεῖς γιά τόν Κλειτσό. Τί κρίμα πού δέ θά σέ δοῦμε!

— Ἐλπίζω ὅτι θά ξαναπεράσετε, καπετάνιε μου.

— Ὁπωσδήποτε, γιατρέ μου. Ἄιντε, ἡ ὥρα ἡ καλή σου!

— Ὥρα σας καλή κι ἐσᾶς, καπετάνιε. Ἀντίο!

Ὁ ἀγωγιάτης ἔσυρε τό καπίστρι ἐλαφρά, τό ζῶο ξεκίνησε, φύγανε. Ὁ Ἄρης κούνησε πρός τό γιατρό τό χέρι σ' ἀποχαιρετισμό, ὁ γιατρός ἔβγαλε, μᾶλλον ἀνασήκωσε, τήν τραγιάσκα του, πήρανε τό στρίμμα, κρυφτήκανε, ξεκινήσαμε κι ἐμεῖς.

Ἐγώ ἔβρασα μέσα μου καί χοροπηδήσανε ὅλα τά διαόλια μου, πού δέν εἶσανε καί λίγα ὅταν ἤμουνα νέος.

— Αὐτοκριτική ἐν τῇ πράξει; Ἤ τό ἄκρον ἄωτον τῆς ἠθοποιίας — εἶπα μ' ἔκδηλη τήν ταραχή.

— Τ' ἤθελες; Νά τόν βρίσω ἤ νά τόν πυροβολήσω; — κι ἔδειξε πικαρισμένος. Ἀντιφάσκεις — συνέχισε — μ' ὅσα μοῦ 'κανες τόν προφέσορα πρωτύτερα.

—Ἐσύ, οὔτε γάτα, οὔτε ζημιά; — «Τί καλός ὁ καπετάνιος! Αὐτά τά τσογλάνια τῆς ὀργάνωσης τόν εἶχαν βάλει!» Ξέρεις ὅτι κι ὁ γιατρός κι οἱ ἄλλοι, πού τούς πελέκησες, ξέρεις ὅτι ἀρχετοί καί στόν Κλειτσό καί στά γύρω χωριά ἔχουν αὐτή τή γνώμη; Ὅτι ἐμεῖς σέ βάλαμε νά τούς ζεματίσεις μέ τό λάδι; Ὅτι ἐμεῖς θέλαμε νά τούς τουφεκίσεις;

— Καί τί ζητᾶς τώρα; Μήπως νά πιάνω ἐγώ τόν καθένα...

— Ζητάω αὐτό πού σοῦ ὑπαγορεύει ἡ ἠθική τάξη. Ἀντί νά λιώνεσαι σέ διαχύσεις μέ τό Μαλάμη καί νά ἐνισχύεις μιάν ἐσφαλμένη γνώμη, νά βγεῖς στό μπαλκόνι καί ν' ἀναγνωρίσεις ἕνα λάθος σου. Νά ζητήσεις συγγνώμη. Παιδός σοῦ λέει νά τόν βρίσεις; Ἔχω ἄδικο; — βρίσε με! Μᾶς τσαλακώνεις, στό ξαναλέω! Κάνε τό κέφι σου, ἄντε! Κάθε ἀρνάκι κρέμεται ἀπ' τό ποδαράκι του...

Δέν ἔβγαλε μιλιά, μέ παραξένεψε! Ἐγώ ἤμουνα βγαλμένος ἀπ' τά ροῦχα μου. Συνεχίσαμε τό περπάτημα ἀμίλητοι πολύ δρόμο. Ἀνακάλυψα πιό βουερό τό κουβεντολόι τῶν ἀνταρτῶν πίσω καί πρός μας. Ἤμουνα τόσο συγχυσμένος, πού μήτε ξεχώρισα κουβέντα. Μπορεῖ κι ἀπ' αὐτούς, ἀπ' τούς ἀντάρτες πού εἴδανε τότε τά τῆς Βράχας καί Κλειτσοῦ, νά σχολιάζανε τώρα.

Μίλησε πρῶτος ὁ Ἄρης. Ἤρεμα, τόσο ἤρεμα σά νά μέ κορόιδευε — «τί σπάζεις, χαζέ, τή μπάκα σου; Ἔτσ' εἶν' ὁ κόσμος!» Εἶπε:

— Μπορεῖ καί νά τόν πήραμε στό λαιμό μας τότε τόν ἐρίφη! Ἐδῶ κι οἱ παπαδιές λαθεύουν! Ὁ πάπας μόνον ἀλάνθαστος.

Ἀμέσως δέ συνῆρθα, δέ βρῆκα τί νά τ' ἀπαντήσω. Περπατήσαμε ἀκόμα στά βουβά. Ὕστερα τοῦ ἀπάντησα, σά νά μήν εἶχε μεσολαβήσει διάλειμμα:

— Δέν τόν πήραμε, τόν πῆρες! Τόν πῆρα νά λές! Κι ἄν πιστεύεις ὅτι τούς ἀδίκησες, νά βγεῖς νά τούς ἀποκαταστήσεις. Ξέρεις τί θά πεῖ στό χωριό μιά τόσο βαριά ἀβανιά, κλέψανε! Νομίζεις θά χάσεις; Ὅλοι θά βγοῦμε κερδισμένοι ἀπό μιά τέτοια παλικαρίσια ἀναγνώριση.

Πήγαμε κάμποσο χωρίς νά δώκει άπόκριση. Τό σκεφτότανε καί, τέλος, είπε:

— Δέν είναι άσχημη ίδέα. Καθόλου άσχημη! Μέ κάποιαν εύκαιρία πρέπει νά τό κάμουμε.

— Καί γιατί όχι μ' αύτήν έδώ;

— Τώρα σέ βρήκα, τώρα στέκα! — έτσι τό κάνεις! Άσε νά τ' άλέσω πρώτα μέσα μου, νά πειστώ όριστικά. Έπειτα, λείπει κι ό γιατρός σήμερα. Τήν έπόμενη φορά!

Άλλ' αύτή ή «έπόμενη φορά» δέν ήρθε ποτέ! Ό Άρης δέν ξαναπέρασε άπ' τόν Κλειτσό. Άκριβέστερα, μιά φορά άκόμα πέρασε, καπετάνιος πιά τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ξυστά στό χωριό, άπ' έξω του.*

Καταχωρώντας τούτη τή μαρτυρία γιά τήν πρόθεση τοῦ Βελουχιώτη ν' άποκαταστήσει τούς τέσσερες συχωριανούς μου, πιστεύω ότι έκπληρώνω χρέος μου άπέναντι στή μνήμη του.

Ό Άρης είχε τό χάρισμα όχι μόνο νά θυμάται τούς άνθρώπους πού παίζανε ένα ρόλο στά διάφορα χωριά πού περνοῦσε, μά καί νά ρωτάει, νά ένδιαφέρεται γι' αύτούς μόλις δινότανε εύκαιρία. Στήν ύπόλοιπη στράτα μας ώς τόν Κλειτσό μέ ρώτησε γιά τό γέρο - Παπαδόπουλο, γιά τό δάσκαλο Γαβριήλ, γιά τό «Μήτσο τής Φουρνάς». — «Έκεῖνος ό άνθυπολοχαγός ό Ταξιάρχης — έτσι δέν τόν έλεγαν; — μᾶς τήν κοπάνησε, έ; Πάει γιά γαλόνια στήν Αίγυπτο;» — θυμήθηκε καί τόν Καταμῆτρο. — «Ό τηλεγραφητής μας στή Φουρνᾶ τί κάνει;»

* Ήτανε τ' άπομεσήμερο τήν 1η Ίούλη 1943. Ό Σαράφης, ό Άρης καί μιά μικρή άκολουθία τους άπ' άντάρτες, άνάμεσά τους κι ό Σεραφείμ Στρατίκης. Όλοι καβαλαραῖοι. Ό Άρης μ' είχε είδοποιήσει τηλεφωνικά άπ' τή Φουρνᾶ κα βγήκα σ' άπάντησή του λίγο βόρεια άπ' τόν Πλάτανο, κοντά στό ξωκκλήσι τής Άγίας Παρασκευής. Βιαστικοί, οί άλλοι προσπεράσανε, βαστάξανε τά γκέμια ό Άρης κι ό Σεραφείμ, δέν ξεπεζέψανε. Ό καπετάνιος μοῦ 'πε ότι τραβᾶνε γιά Δυτική Θεσσαλία σέ συνάντηση τῶν Έγγλέζων, κάποια συμφωνία μαζί τους ήτανε στά σκαριά ήδη. — «Οί δουλειές μας μεγαλώνουν, χρειάζονται άνθρωποι — μοῦ είπε. Σέ φώναξα νά σέ πάρω μαζί μου. Πήδα στά καπούλια τ' άλόγου, μέ τό Σεραφείμ. Καί μόλις πέσουμε στή Θεσσαλία σοῦ 'κονομάω δικό σου φαρί, μάρς!» Χοροπηδήσανε όλα μέσα μου, τόσο ήθελα νά πάω μαζί του. Άλλ' έκείνη ή άντίληψη κομματικής πειθαρχίας, πεδούκλι! — «Δέ γίνεται χωρίς άδεια τής κομματικής μου όργάνωσης». Τοῦ Άρη τοῦ κακοφάνη, τό είδα. — «Κρεμάσου στή βρακοζώνα τοῦ Μπακόλα καί ρεῦε στόν Κλειτσό! Κρίμα πού σ' είχα άνθρωπο μέ φτερά!» Σπιρούνιασε τ' άλογο, οὔτε «γειά σου» δέ μοῦ 'πε! Πίσω του άτζαμής καβαλάρης ό Σεραφείμ δυνότανε νά τόν φτάσει κι άγωνιοῦσε, προφανῶς, νά κρατηθεῖ στή σέλλα, τό 'δειχνε τό σκέβρωμά του. Χαθήκανε πίσω άπ' τόν κουρνιαχτό τῶν άλόγων, έγώ αίσθάνθηκα φοβερά μόνος! Κι άφημένος! Οί φίλοι μου, οί σύντροφοί μου «άπομακρυνόντανε» ξαφνικά... Έγώ κόλλησα, έρευα — μοῦ τό είπανε κατάμουτρα! Ή συμφωνία ύπογράφτηκε στίς 5-7-43 στήν Καστανιά Θεσσαλίας.

Στό Μεσοχώρι τοῦ Κλειτσοῦ βρήκαμε καζάνι ἐν δράσει καί ἐν βράσει! Φασουλάδα! — τί ἄλλο; Κόσμος μᾶς περίμενε. Ἐγκάρδια ἤτανε ἡ συνάντηση τοῦ Ἄρη — Ἰάκωβου. Ὁ τελευταῖος εἶπε ὅτι γεῦμα γιά τόν Ἄρη, τό ἐπιτελεῖο του καί τούς δυό συναγωνιστές τῆς Ἐπαρχιακῆς τοῦ ΕΑΜ, πού καταφτάνανε βραδυποροῦντες καί κουβεντολογώντας μέ τούς τελευταίους ἀπό τήν κοντινέλα ἀντάρτες, ἑτοιμαζότανε στό σπίτι τοῦ λοχαγοῦ. Ὁ Ἄρης εὐχαριστήθηκε. Πρότεινε, ὅμως, νά πάρουνε πρῶτα οἱ ἄντρες συσσίτιο κι ὕστερα ν' ἀνεβαίναμε στό Κατσογιαννέικο γιά τραπέζι. «Βεβαίως», συναίνεσε ὁ Ἰάκωβος. Στό μεταξύ, ὅσο νά βγεῖ ἡ φασουλάδα ἀπ' τή φωτιά, ἀντάρτες καί χωρικοί ἀνακατευτήκανε, σκορπίσανε ἐδῶ - ἐκεῖ στήν πλατεῖτσα, τά λέγανε, ἀνταλλάζανε τά καπνά τους.

Ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα γιά διανομή συσσιτίου κι οἱ ἄντρες συνταζόντανε κατά ὁμάδες, πῆρε τό μάτι μου τό λοχαγό νά περιεργάζεται τήν προσπάθεια ἑνός ὁμαδάρχη, τοῦ Γιώργη Ὄρθρυ,* νά στοιχοζυγιάσει τά... στρατά του! Μικρός τό δέμας ὁ ἀγωνιστής. Καί τά μυωπικά στρογγυλά μέ ψιλό μεταλλικό σκελετό γυαλιά του, κάθε ἄλλο παρά στρατιωτικό παράστημα τοῦ προσθέτανε. Μέσ' ἀπ' τούς φακούς καλωσυνάτα τά μάτια του. Τριμμένα τά χακί του, φαν-

* Ψευδώνυμο τοῦ Γιώργου Καλέμη, ἀπό χωριό τοῦ Δομοκοῦ, νομίζω τή Λεύκα. Προπολεμικά σύντροφος ὁ Καλέμης. Τήν ἄνοιξη τοῦ 1943 διαπεραιώθηκε μέ μιά ὁμάδα ἀνταρτῶν ἀπ' τή Ρούμελη στή βόρεια Εὔβοια, στήν ἐπαρχία Ἱστιαίας, μ' ἀποστολή νά βοηθήσουνε στήν ἀνάπτυξη ἐκεῖ τοῦ ἀντάρτικου. Στό τμῆμα πού συγκροτήθηκε, ὁ Ὄρθρυς — ὀρθότερα θά 'πρεπε νά γράφεται Ὄθρης — ἀνάλαβε πολιτικός ἐπίτροπος. Ὅταν ὅλα τά συγκροτήματα τῆς Εὔβοιας ἀποτελέσανε τό 7ο Σύνταγμα τοῦ ΕΛΑΣ, ὁ Γιώργης ἔγινε ἐπίτροπος τοῦ Συντάγματος. Δέν εὐτύχησε στό ὑπεύθυνο αὐτό πόστο. Τοῦ καταμαρτυρηθήκανε οὐκ ὀλίγα. Προπαντός «ἐξτρεμισμοί». Συγκεκριμένα, πώς μέ προσωπική του ἐντολή διενεργηθήκανε στό Ξηροχώρι καί τήν ἐπαρχία συλλήψεις πολιτῶν καί παραγόντων καί σέ ἔκταση κι ἀδικαιολόγητες. Οἱ περισσότεροι ἀφεθήκανε γρήγορα ἐλεύθεροι, μερικοί σταλθήκανε στό Καρπενήσι καί τό Δικαστικό τῆς XIII Μεραρχίας τούς ἀπάλλαξε δίχως παραπομπή σέ δίκη. Δυστυχῶς καί μερικοί ἐκτελεστήκανε ἐκεῖ στήν Εὔβοια, νομίζω ὁ εἰρηνοδίκης Ἱστιαίας κι ἄλλοι. Τά γεγονότα μᾶς ζημιώσανε τά μέγιστα στήν περιοχή κι ἀπό πολλές ἀπόψεις συντελέσανε κι αὐτά στήν ἀνάπτυξη τῆς ἀντίδρασης καί τῶν Ταγμάτων στό νησί. Χωρίς ἀμφιβολία ὁ σύντροφος διάπραξε σοβαρότατα λάθη, ἔδειξε ἀνεπάρκεια, δημιούργησε εὐθύνες σέ βάρος του. Ἀνακλήθηκε καί τέθηκε στή διάθεση τῆς XIII Μεραρχίας, πού διάταξε ἀνακρίσεις σχετικά. Τό θέμα ἔφτασε ὥς τούς Σιάντο καί Ἰωαννίδη, γινήκανε πῦρ καί μανία ἐναντίον του — τήν κεφαλή του ἐπί πίνακι! Βλέπεις, ἀναγνώστη μου, ὅταν εἶσαι τῆς σειρᾶς τοῦ Ὄρθρυ, ἔτσι καί στραβοπάτησες!... Ἀνήλεος ὁ Ἰωαννίδης, κάνοντας τόν ξεχασιάρη γιά τήν ἠθική του αὐτουργία στήν ἐκτέλεση στοῦ Παύλου Μελᾶ τῶν συντρόφων του τοῦ σανατορίου Πέτρας Ὀλύμπου. Γιά τά γουρουνοτσάρουχα τούς Ὄρθρυδες — ἐμᾶς, ξαρό τό πελέκι, ἅμα λαθέψουμε! Ναί, βαρύ, τό στέργουμε! Ἀλλά καί γιά τούς ἄλλους, πού θά ξαρματώσουνε καί θά παραδώσουνε ἕναν ὁλόκληρο στρατό — πού τόν κάμανε μέ αἷμα, κόπο, στερήσεις κι ὑπεράνθρωπη προσπάθεια οἱ Ὄρθρυδες — καί θά καταστρέψουνε ἕνα κίνημα! Κι ὅμως,

ταρίστικο χιτώνιο καί περισκελίδα. Κι ἂν στό κεφάλι του ἡ σταχτιά τραγιασκούλα, πού ὁ γεῖσος της ἀπ' τά χιονόβροχα εἶχε στραπατσαριστεῖ καί στεκότανε σάν ξεχαρβαλωμένος ἀστρέχας, ἦτανε κωμική νότα στήν ἐμφάνισή του, στά πόδια τά γουρουνοτσάρουχα σωστό δράμα! Τό ἕνα τους τρύπιο! Ὁ νοικοκύρης του τοῦ ἔστρωσε ἀπό μέσα μιά κλάπα, κομμάτι δηλαδή ἀπό παλιό γουρουνοτσάρουχο. Στό περπάτημα ἡ κλάπα βρῆκε τήν ἀναίδεια, παραμερίζοντας ἀπ' τή διάταξη πού τήν εἶχε βάλει ὁ καπετάν Ὄρθρυς, νά βγάλει ἀπ' τήν τρύπα γλωσσίδι! Μιάν ἄκρη της, κι ἔτσι, ἀντί νά μποδίσει — ἐφ' ᾧ καί ἐτάχθη — ἔπαιρνε μέσα νερά καί λάσπες! Καί πόδι, τσαρούχι — γλίτσα! Ἄντε νά περπατήσεις!

Πλησίασα τόν Ἰάκωβο:

—Ἐπιθεωρεῖς τά χάλια τῶν χαλίων μας;

— Μέ συγχωρεῖς, ἀγαπητέ μου — μοῦ ἀπάντησε. Θαυμάζω τό κουράγιο τους!

— Σέ πολλά κουτσαίνουμε, τί νά γίνει; Ἀγάλι' ἀγάλια γίνεται ἡ ἀγουρίδα μέλι! Πολλά μᾶς λείπουν!

— Τό βασικότερο πού τούς λείπει εἶναι ἡ στρατιωτική ὀργάνωση, νά τί κοιτῶ! Ἐσύ αὐτό δέν τό ἀντιλαμβάνεσαι. Ὅμως, στό μάτι ἑνός... χαραβανᾶ, ὅπως εἰμ' ἐγώ, χτυπάει!

—Ἰδού, λοιπόν, στάδιον, ἀποδύσου!

—Ὅ,τι περίμενα νά μοῦ πεῖς! Τό 'χω μάθει ἀπέξω τό μάθημα! Δέν εἶναι καί τόσο ἁπλό τό ἅλμα. Δέν φαντάζεσαι πῶς τόν κάνει τόν ἄνθρωπο αὐτό τό καζάνι, πού λέγεται Σχολή Εὐελπίδων ἤ σῶμα ἀξιωματικῶν ἤ στρατώνας! Ἐγώ τά λέγω ὅλα μαζί καζάνι!

— Λοιπόν, τί παρατηρεῖς, μποροῦν νά μποῦν καί οἱ ἀμύητοι;

—Ἀντάρτικη ὀργάνωση, ἐννοῶ ἀπό στρατιωτική πλευρά. Ἀντάρτικη σύνθεση. Παρατηρῶ αὐτόν ἐδῶ τόν ὁμαδάρχη, πού ἱδρώνει νά συντάξει τούς ἄνδρες του, ὁ ἄνθρωπος δέν ξέρει οὔτ' αὐτό πού ἔχουν διδάξει στό δεκανέα. Ἐντούτοις, τό τμῆμα ἔχει μιά συνοχή, μάλιστα ὄχι χαλαρή, ἀλλ' ὄχι στρατιωτική. Ἀποκομίζεις

αὐτοί, τιμητές τῶν π α ρ α κ ά τ ω, θά παραμείνουνε ἡγεσία τοῦ κινήματος γιά νά μᾶς ξαναχαντακώσουνε — τρίς!

Τσακισμένος, ταπεινωμένος, μέ παράπονο καί φόβο στά μάτια, ἐρχότανε στό γραφεῖο μου στό Σ.Δ. τῆς Μεραρχίας γιά νά τοῦ μεταβιβάσω κάποια ἔκθεση, κάποια αὐτοκριτική, τήν πολλοστή, «προσωπικά» στό Σιάντο, πού δέν ἤθελε οὔτε ν' ἀκούσει τ' ὄνομά του. Τελικά ἡ διοίκηση τῆς Μεραρχίας τόν ἔβγαλε ἀπ' τήν ψυχοσφάχτρα ἀπραξία τοποθετώντας τον καπετάνιο μιᾶς πυροβολαρχίας τῆς Μοίρας Πυροβολικοῦ. Ἀπ' τό Σύνταγμα, στό Λόχο! Μά ὁ Γιώργης τόσο τό χάρηκε!... Μετά τή Βάρκιζα συμμερίστηκε στό ακέραιο καί μέ τήν ἀσάλευτη πίστη πού τόν διέκρινε, τόν κατατρεγμό καί τήν καταδρομή ἐνάντια στήν ἐαμική Ἀντίσταση. Τό Γενάρη τοῦ 1946 ἔπεσε στά χέρια ληστοσυμμοριτῶν τοῦ Γρηγόρη Σούρλα. Καί τόνε κατασφάξανε!

μιάν αἴσθηση ὅτι τό τμῆμα ἔχει πολιτικό ἁρμό, ἀλλά ἀνάξιο λόγου στρατιωτικό. Προφανῶς ἔχει πολιτική ὀργάνωση καλή. Κι ἀξιοθαύμαστα εἶναι αὐτά τά παιδιά, πού χωρίς ἀξιόλογη στρατιωτική συγκρότηση, μόνο μέ πολιτική ὀργάνωση — κομματική, ἑαμική, δέν μπορῶ νά μπῶ — συνιστοῦν στρατιωτικό τμῆμα καί μάχονται!

Μοῦ μπήκανε ψύλλοι στ' αὐτιά! Κατάληγε, δηλαδή, στό συμπέρασμα ὁ Ἰάκωβος ὅτι ὁ Ἄρης Βελουχιώτης δέν εἶναι στρατιωτικός; Ἔπρεπε νά ἐνημερώσω τόν Ἄρη, γιά νά προσπαθήσει νά διαλύσει παρόμοια ἐντύπωση τοῦ λοχαγοῦ. Ὁ Ἰάκωβος ἀνέβηκε γιά τό σπίτι, νά δεῖ τίς ἑτοιμασίες γιά τό γεῦμα, ἐγώ ἀνακάλυψα τόν Ἄρη σέ μιάν αἴθουσα τοῦ παλιοῦ σχολειοῦ νά λακερντίζει μέ τούς χωρικούς. Τόν τράβηξα, τοῦ τά 'πα. Ἀναγνώρισε τό εὔστοχο τῶν παρατηρήσεων τοῦ λοχαγοῦ. — «Χωλαίνουμε ἐπικίνδυνα σ' αὐτόν τόν τομέα. Τό μόνο στρατιωτικό μας στέλεχος εἶναι ὁ Νικηφόρος, κι αὐτός τριτοετής τῶν Εὐελπίδων! Χωρίς πεῖρα! Μέ μερικούς λοχίες ἤ ἐνωμοτάρχες ὀργανώνεσαι στρατιωτικά; Δυστυχῶς γιά μᾶς, ἔχει δίκιο ὁ Κατσόγιαννος. Καί νά καταλάβεις κι ἐσύ πόσο δίκιο ἔχω κι ἐγώ πού ἐπιμένω νά πείσετε τό λοχαγό νά ρθεῖ στ' ἀντάρτικο».

Στό γεῦμα στῶν Κατσογιανναίων καθήσαμε στό τραπέζι πάνω ἀπό 20 νοματαῖοι. Οἱ δυό συναγωνιστές τῆς Ε.Ε. ΕΑΜ Εὐρυτανίας, ὁ Ἄρης κι ἄλλοι καπεταναῖοι τοῦ Ἀρχηγείου, στελέχη τῆς ὀργάνωσης τοῦ χωριοῦ. Ἡ συζήτηση κι ἐδῶ ξάναψε πάνω στό γεῦμα καί κράτησε ἀδιάπτωτη, ὅλη σχεδόν τήν ὥρα, ὁ Ἄρης. Καλός, ἀναμφίβολα, συζητητής ὅταν αὐτό τό ἤθελε, μέ τό χιοῦμορ του, μέ τή δεξιοτεχνία του. Ὁ ἀκροατής του νομίζω ποτέ δέν κουραζότανε νά τόν ἀκούει, δέ δυσκολευότανε νά τόν παρακολουθεῖ καί νά τόν καταλαβαίνει. Δέ σ' ἔπαιρνε μονότερμα, ἔδινε στόν ἄλλο, νά συμφωνήσει ἤ ν' ἀντείπει, κατά κανόνα στήν ὥρα του. Σήμερα εἶχε προκαθορισμένο στόχο κι ἔξυπνα, μπορεῖς νά πεῖς, ἐντελῶς φυσιολογικά, πού δέν τό καταλάβαινες ὅτι σέ πάει, ἔφερνε τήν κουβέντα ἐκεῖ πού τό ἐπιδίωκε. Κάθε τόσο δέν παράλειπε, διακριτικότατα, «τί λέει σ' αὐτό κι ὁ Ἰάκωβος;» ἤ «δέ συμφωνεῖς, Ἰάκωβε;», εἴτε «διαφωνεῖς, μήπως;» Ὁ λοχαγός ἔδειχνε ἱκανοποιημένος, ὁ Ἄρης τόν κρατοῦσε στό κέντρο τῆς προσοχῆς τῶν συνδαιτημόνων, τοῦ παρεῖχε εὔνοια. Ὁ ἀρχηγός τῶν ἀνταρτῶν ἔκαμε ἐμφαντικά λόγο γιά τή στρατιωτική ἀνεπάρκεια τῶν τμημάτων γιά νά ὑπογραμμίσει τήν ἔλλειψη «ἐμπείρων στρατιωτικῶν στελεχῶν».

— Ἀπό ἀπόψεως ἀριθμητικῆς, ἀναπτυσσόμεθα ραγδαίως. Οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί μας ἐπ' οὐδενί ἐπαρκοῦν πλέον. Καί χωρίς ἐπαρκῆ στρατιωτικήν ὀργάνωσι καί καθημερινήν ἐκπαίδευσι, θά χωλαίνει ἀναποφεύκτως καί ἡ πολεμική μας ἀπόδοσις, δέν εἶναι ἔτσι, Ἰάκωβε;

Ὁ λοχαγός συγκατένευσε μέ τά μάτια, προφανῶς κολακευμένος πού ὁ ἴδιος ὁ Ἄρης σύμπεφτε μέ τή δική του διαπίστωση. Κι ὁ Βελουχιώτης συνέχισε:

— Ὅλοι δέν τό ἀντιλαμβάνονται αὐτό. Ἐννοῶ τήν ζωτική ἀνάγκη στρατιωτικῶν ἡγητόρων (τόνισε τή λέξη) ἐκ τοῦ Σώματος τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Ἀπόδειξις μερικά κρούσματα, ἔστω καί ἐλαχιστότατα, ἀναρμόστου συμπεριφορᾶς μας πρός ἀξιωματικούς. Ἀπό τῆς πλευρᾶς τῆς ἡγεσίας τοῦ ἀντάρτικου, δύναμαι νά διαβεβαιώσω ὅτι δέν θά περιοριστοῦμε εἰς συστάσεις μόνον, ἐνίοτε ἀλυσιτελεῖς. Θά προβῶμεν εἰς αὐστηρά μέτρα. Εἰς περίπτωσιν ὑποτροπῆς παρομοίων φαινομένων, καί μέχρι τυφεκισμοῦ. Πρός παραδειγματισμόν! Εἴμεθα αἰσιόδοξοι. Ἐννοῶ βέβαιοι, ὅτι μετ' οὐ πολύ θά τεθῶμεν ὅλοι μας ὑπό τάς διαταγάς ἐμπειροπολέμων καί γενναίων ἀξιωματικῶν, ὅπως καί ὁ συναγωνιστής μας Ἰάκωβος, γιά τόν ὁποῖο ἡ πτερόεσσα φήμη οὐκ ὀλίγα ραψωδεῖ.

— Μή πᾶσι πίστευε, ἀρχηγέ! — ἀντίδρασε ὁ λοχαγός, χαμογελώντας εὐχαριστημένος, στόν καλό λόγο τοῦ Ἄρη.

Πρώτη φορά ὁ πρωτοκαπετάνιος τοῦ ἀντάρτικου στή Ρούμελη ἀποκαλοῦσε τό λοχαγό συναγωνιστή του.. Καί μποροῦμε νά ὑποθέσουμε ὅτι κι ἐκεῖνο τό «ἀρχηγέ» ἀποτέλεσε ἀνταπόκριση τοῦ ἄλλου, ἀνταπόδοση. Ὁ Βελουχιώτης τό συνέλαβε. Κι οἱ κόρες τῶν ματιῶν του παίξανε ἀπό ἱκανοποίηση — ὅτι σημάδεψε εὔστοχα!

— Δέν εἶχα, συναγωνιστή Ἰάκωβε, τήν τιμή νά συνυπηρετήσωμε. Ἀτυχία δική μου, βεβαίως. Ἀλλ' ἐπίτρεψέ μου νά πῶ, ὅτι ἡ φήμη κατά κανόνα ἀντανακλᾶ τήν κοινή συνείδηση, ὅπως λέμε. Ἐν ἄλλοις, τήν γνώμην τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία μᾶλλον δέν λανθάνει.

— Μηδέν ἄγαν, μηδέν ἄγαν! — ἐπίμενε ὁ Ἰάκωβος, ἀλλά σχεδόν μουρμουριστά.

Τό πλεῖστο ἀπ' τό περιεχόμενο τῆς συζήτησης π' ἀνάπτυχνε ὁ Βελουχιώτης, θά μποροῦσε νά παρθεῖ καί σάν εἶδος δημόσιας ἔκθεσής του γιά τήν κατάσταση τοῦ ἀντάρτικου. Μποροῦσες νά ὑποθέσεις ὅτι δέν τήν ἔκανε χωρίς λόγο. Τήν ἀκούγανε ὁ πρόεδρος κι ὁ γραμματέας τῆς Ἐπαρχιακῆς τοῦ ΕΑΜ — θά ποῦνε ἐν καιρῷ τό λόγο τους, ἄν χρειαστεῖ. Τήν ἀκούγανε ἄνθρωποι σάν τό λοχαγό, τό γεροδάσκαλο Παπαδόπουλο, τό δάσκαλο Γαβριήλ. Τήν ἀκούγανε οἱ ἐπιτελεῖς του, πού σέ λίγο θά εἶναι ἀρχηγοί τοῦ ἀντάρτικου μέ πλήρη εὐθύνη σέ διάφορα διαμερίσματα τῆς Ρούμελης — ἄς παίρνανε μιά πληρέστερη γνώση, ἀλλά κι ἕνα μάθημα μεθόδου χρήσιμο κι ἀναγκαῖο, ὅλοι τους κάθε ἄλλο παρά κι ἕνας Ἄρης ὁ καθένας τους εἶναι! Ὁ Βελουχιώτης μετερχόταν στή συζήτηση μερικά «τεχνάσματα». Μίλαγε ἐμφαντικά γιά τίς ἐλλείψεις, προκαλώντας τήν προσοχή τοῦ ἀκροατῆ του, ἀλλά ὑπογράμμιζε πιό πολύ μιά ἀντίθεση σ' αὐτό πού ἔλεγε, ἔτσι πού νά τυπώνεται περισσότερο αὐτό τό

τελευταῖο. Ἠ κάτι, πού προσδοκοῦσε νά ἐντυπωσιάσει στή δοσμένη στιγμή — ἀνεξάρτητα ἀπ' τό ὅτι αὐτό δέν εἶχε πλήρη ἀνταπόκριση πρός τήν πραγματική κατάσταση. Εἶπε χτυπητά γιά τήν «ἀνεπάρκεια στρατιωτικῶν στελεχῶν» — χωριό πού φαίνεται! — τονίζοντας «οἱ ὀλίγοι ἀξιωματικοί μας» — μή νομίσετε ὅτι δέν ἔχουμε καί καθόλου! Ἐνῶ δέν εἴχαμε πέραν τοῦ ἑνός καί μοναδικοῦ! Θά πεῖ σέ συνέχεια γιά τήν ἔλλειψη τεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ, ὄχι ἐπειδή κανένας μας ἐκεῖ θ' ἀξίωνε ἀπ' τ' ἀντάρτικο τοῦ Γενάρη τοῦ 1943 νά διαθέτει... τάνκς κι ἀεροπλάνα, ὅταν τοῦ Ἄλειπε τ' ἀκέριο γουρουνοτσάρουχο, ἀλλά γιά νά καμπανίσει τή λέξη ἀσύρματος! Πού ὁπωσδήποτε ἦτανε ἠχηρή ἐκεῖνο τόν καιρό καί σ' ἐκεῖνες τίς συνθῆκες. Ὡς τόν πόλεμο τοῦ 40 στόν ἑλληνικό στρατό π.χ. ἀσύρματο διαθέτανε Σώματα Στρατοῦ, ἀμφιβάλλω ἄν κι οἱ Μεραρχίες. Κι ἐδῶ, νά πού ἔχει τό Ἀρχηγεῖο Ἀνταρτῶν, ὁ Ἄρης Βελουχιώτης! Ἀπό κεῖ καί πέρα, ἄσε τη τή φαντασία νά κάνει τά θάματά της! — «Γιά νά ξεπλατίζονται οἱ ἀντάρτες νά τόν κουβαλᾶν στά κατσάβραχα καί στά κακοτράχια, βέβαια δέν τόν ζήτησε ἀπό τήν Ἀθήνα ὁ Ἄρης. Τοῦ χρειάζεται, τό ἐξάπαντο! Γιά νά ἐπικοινωνεῖ γρήγορα μέ τήν Ἀθήνα, μέ τ' ἄλλα Ἀρχηγεῖα στή Μακεδονία, τήν Πελοπόννησο, τήν Κρήτη. Ὄχι, φυσικά, μέ τή γειτονική Θεσσαλία, πού τό κάνει μέ τό τηλέφωνο ἤ στέλνοντας ἕνα σύνδεσμο. Ἄ, μέ τόν Ὄλυμπο, ἄλλο πράγμα. Μέ τόν ἀσύρματο! Γιατί ὄχι νά μήν τόν θέλει γιά ἀπευθείας συνεννόηση μέ τό Στρατηγεῖο Μέσης Ἀνατολῆς, μπορεῖ καί μέ τή Μόσχα, ποῦ τό ξέρεις ἐσύ; Αὐτά εἶναι τρανά καρβέλια! Ἄαα, ἐδῶ, φίλε μου, πρόκειται γιά μεγάλα πράγματα! Ἄμ τί;»

— Ζητήσαμε καί μᾶς ἔστειλαν ἀπ' τήν Ἀθήνα ἕναν ἀσύρματο, πού μᾶς εἶναι τόσο ἀναγκαῖος. Φορητό. Διαθέτουμε καί ἄριστο ἀσυρματιστή. Δέν μποροῦμε νά τόν λειτουργήσωμε, ἀπεδείχθη ὅτι λείπει ἀπό τήν συσκευή τό τάδε ἐξάρτημα, ὁ διάολος! — καί τό ὀνόμασε ὁ Ἄρης, ἦτανε ἕνα εἰδικό ἔλασμα, ὅπως μοῦ ἐξήγησε μετά ὁ Ἰάκωβος.

Ἐκείνου τοῦ πολεμάρχου κάθε ἄλλο παρά τοῦ ξέφυγε ἡ αἴσθηση ποῦ προκάλεσε ὁ ἀσύρματός του — πού, ἄς σημειωθεῖ, δέ λειτούργησε ποτέ! Τήν ἐπισήμανε μέ ἱκανοποίηση, ὅμως καμώθηκε ὅτι δέν τήν κατάλαβε καί διακριτικά ἀποσύρθηκε ἀπό τή γραμμή τῶν πρόσω τῆς συζήτησης, ἀφήνοντας νά προωθηθοῦνε στό μέτωπό της ἄλλοι ἀπ' τούς ὁμοτράπεζους. Ὁ Ὀλύμπιος ἅρπαξε τήν εὐκαιρία. Κι ὄντας σχετικά ἐξοπλισμένος ἀπό τή νυχτιάτικη συζήτησή του μέ τό Λευτεριά, μπῆκε στό χορό κι εἶπε στ' ἀλήθεια ἐνδιαφέροντα πράγματα, ἀπό ἄποψη πληροφοριῶν, γιά τή δράση τοῦ ΕΑΜ ἰδιαίτερα τῆς Ἀθήνας. Χαιρόταvε, ὁλοφάνερο, ὁ καλός ἐκεῖνος πατριώ-

της, διαπιστώνοντας μέ ποιά προσοχή τόν ἀκούγαμε καί πόση ἐντύπωση κάνανε τά λεγόμενά του.

Ὁ Ἰάκωβος ἔφερε τή συζήτηση σέ ζητήματα τακτικῆς. Δέν παίρνω ὅρκο, ἀλλά δέν ἀποκλείω καί τό ἐπίτηδες — ἤθελε, ἄραγε, νά ἐλέγξει τίς σχετικές γνώσεις τοῦ «ταγματάρχη»; Κάλτσα τοῦ διαβόλου ὁ ἄλλος, τό ἀνθίστηκε, ὅπως θά λέγανε οἱ μάγκες. Καί μιά κι ὁ λόγος γιά τακτικές, ἔβαλε μπρός τή δική του, τήν «κλέφτικη». Δέν ἄφησε νά τόν πάει ὁ συνομιλητής του ξυπόλητο στ' ἀγκάθια, νά τόν πάει μακριά, πού νά μή μπορεῖ οὔτε ἀσθμαίνοντας νά τόν παρακολουθήσει, νά τόν ρίξει σέ σκολιά μονοπάτια καί τότε τί γίνεται; Καμώθηκε ὅτι ἀποδέχτηκε τή συζήτηση τοῦ θέματος μ' εὐχαρίστηση — λίγο πού δέν εἶπε «ἅ, ἐδῶ πλέω σάν τό ψάρι στό νερό»! Ἔστησε ἐνέδρα στήν πρώτη παύση πού θά 'χανε ὁ Ἰάκωβος. Καί τοῦ ἅρπαξε τήν πάσα! Ἔριξε κατά πάνω του ὅλες τίς σχετικές γνώσεις του κι ἔδωσε τή μάχη τοῦ Τάνεμπεργκ! Τήν περίγραψε προκαλώντας αἴσθηση ἀπό τήν παράθεση πλήθους ἀπό λεπτομέρειες. Καί συμπερασματικά ἐπισήμανε μερικά ἀπό τά κατά τή... γνώμη του σοβαρά τακτικά λάθη πού γινήκανε στή διεξαγωγή της, τονίζοντας ὅτ' εἶναι τόσο «πεπεισμένος» γιά τά λάθη αὐτά, πού μπορεῖ καί καυγά ν' ἀνοίξει μέ τό λοχαγό, ἄν ἐκεῖνος «φρονεῖ ἄλλως»! Ὁ Ἰάκωβος δέν ἐπίμενε νά διαφωνήσει κι αὐτό φαίνεται... ἀποθράσυνε ἀπό ἄποψη τακτικῆς τόν Ἄρη. Ἀποφάσισε νά ρίξει ὅλες τίς ἐφεδρεῖες του σ' ἕνα ἀποφασιστικό χτύπημά του, πού ὁ λοχαγός ν' ἀντιληφτεῖ ὅτι ὁ «ταγματάρχης» δέν εἶναι «Γιανάκη» στά τακτικά. Χωρίς νά δώσει καιρό στόν Κατσόγιαννο νά βγάλει στή μέση κανένα σκληρό φασούλι, μπῆκε στή μάχη τῆς Γουαλαδαχάρας. Ἐδῶ νά δεῖς λεπτομέρεια! Νά ζαλίζεσαι! Μέ στρατιωτική γλώσσα καί ἐνέργεια ἅπλωσε τό πεδίο, διάταξε τίς ἀντίπαλες δυνάμεις, τίς δημοκρατικές χωρίς τάνκς, τίς φρανκικές μέ τά χιτλερικά τάνκς, νά τίς καλύπτουνε. Τό δημοκρατικό πεζικό, ἐφαρμόζοντας εὐφυές τακτικό σχέδιο, ἀποκόβει ἀπ' τά τάνκς κι ἀπομονώνει τούς φίλους τοῦ Φράνκο, τούς ἀποδεκατίζει καταγράφοντας νίκη λαμπρή!

Ἀκούγοντας τόν Ἄρη ν' ἀφηγεῖται τά τῆς μάχης ἐκείνης μέ τόση ἄνεση καί γνώση, δέν ἀμφίβαλες ὅτι πῆρε προσωπικά μέρος στή νίκη τῶν δημοκρατικῶν στή Γουαλαδαχάρα. Ὁ καπετάνιος ἔβαλε τό καπάκι στή συζήτηση περί τακτικῆς, δέ συνεχίστηκε ἄλλο.

Μετά, περιδιαβαίνοντας ἡ κουβέντα ἀπό τό ἕνα θέμα στ' ἄλλο, σέ μιά στιγμή διασταυρώθηκε καί μέ τά πυροβόλα — κάτι τεχνικές λεπτομέρειες, ἀνάθεμά τες πῶς σφηνώσανε στή συζήτηση! Ὁ πρώην στρατιώτης τοῦ πυροβολικοῦ δείχτηκε ἄκρα προσεχτικός μπροστά στό λοχαγό τοῦ ὅπλου. Αὐτό, ὅμως, ἤτανε ἐφικτό ὡς ἕνα βαθμό γιά ἕναν «ταγματάρχη πυροβολικοῦ», πού παρόλη τήν προσεχτικότητά του, κάπου τήν πάτησε.

Ὁ Ἄρης δέ θέλησε ν' ἀφήσει τόν Ἰάκωβο στήν ἀπορία του, πῶς δέν τόν ξέρει, συνάδελφοι τοῦ ἴδιου ὅπλου! Βρῆκε μιάν εὐκαιρία κι εἶπε τό «παράπονό» του πού ὡς τόν πόλεμο τοῦ Σαράντα εἶχε «σαπίσει» στή Λάρισα καί σ' ἄλλη φρουρά δέν εἶχε τήν καλή τύχη νά ὑπηρετήσει. Βέβαια, ἀπό χαρακτήρα δέν τό κυνήγησε κι ὁ ἴδιος. Τοῦ ἄρεσε ἡ Λάρισα καί τά ὡραῖα της κορίτσια, πού ψοφάγανε γιά ἐπωμίδα καί πέφτανε κάτω ἀπ' τό σπιρούνι — θέ μου! Εἶχε στρώσει καί τή δολή του ἐκεῖ, ἀλλά πάει καί πολύ μιά ζωή, δρέ ἀδερφέ, νά δλέπεις τόν ἴδιο στρατώνα, τήν ἴδια Λέσχη Ἀξιωματικῶν, ὅλα ὅλα τά ἴδια! «Στρατιώτης θά πεῖ στρατιώτης! Μόνοι μας κάναμε τήν ἐκλογή δέν εἶναι ὅπως τό λέγω, Ἰάκωβε;» Καί γιά τοῦ λόγου τό ἀληθές ὅτι εἶχε «σαπίσει» στή φρουρά τῆς Λάρισας, θυμήθηκε καί κάποια κουσουράκια εἴτε γυναικοπαθήματα κάποιων ἀξιωματικῶν ἐκεῖ — ἀπ' ὅλα τά ὅπλα. Ἀνάφερε ὀνόματα, ἀκόμα κι ἑνοῦ στρατηγοῦ, εἶπε σακατλίκια!—γνωστά πράγματα, ἄλλωστε, στήν πόλη τότε, ἔζησα ἐκεῖ, πολλά τά εἶχα ἀκούσει, ἰδιαίτερα στό ξενοδοχεῖο «Πάλλας» ὅπου ζούσανε μόνιμα ἀξιωματικοί. Μερικά ὀνόματα δέν ἦσανε ἄγνωστα καί στόν Ἰάκωβο, πού ποτέ δέν ὑπηρέτησε στή Λάρισα. Ἤξερε καί κάτι ἀπ' τά φαιδρά ἤ ἀηδή πού συνοδεύανε ὁρισμένοι ἀπ' αὐτά. Κι ἀκούοντας τώρα τόν Ἄρη νά κουτσομπολεύει, ἀπό ἀνάγκη, ἔδαζε, καλόκαρδα, τά γέλια. Ὁ Ἄρης, ὅμως, πέτυχε αὐτό πού ἐπιδίωκε — ὁ λοχαγός πείστηκε ὅτι ὁ «ταγματάρχης» εἶχε ὑπηρετήσει μόνο στή φρουρά Λάρισας.

Ὕστερ' ἀπ' τό γεῦμα καί τίς συζητήσεις ὁ Ἄρης, ἐκεῖ, πάνω στό τραπέζι, συσκέφτηκε μέ τούς ἐπιτελεῖς του κι ἀποφασίστηκε ἡ συγκρότηση νέων Ἀρχηγείων (ἤ Ὑπαρχηγείων, λεπτομέρεια πού δέ θυμᾶμαι). Ἀκριβέστερα, ἡ ἀπόφαση ἤτανε παρμένη, ἐδῶ γινότανε ἡ συγκεκριμένη ἐφαρμογή της. Μένω μέ τήν ἐντύπωση ὅτι αὐτή τή μέρα συγκροτηθήκανε τά Ἀρχηγεῖα Παρνασσίδας, πιθανόν καί Φθιώτιδας, ἴσως καί Δομοκοῦ. Ὁ Θάνος τοποθετήθηκε στό Ἀρχηγεῖο Φθιώτιδας, ὁ Περικλής στοῦ Δομοκοῦ κι ὁ Διαμαντής στό τῆς Παρνασσίδας — ἀπό τότε δέν τόν εἶδα ἄλλο! Καί ποτέ δέν τοῦ εἶπα τή σχετική μ' αὐτόν συζήτησή μου μέ τόν Ἄρη.*

Σ' αὐτό τό μεταξύ διάστημα ὁ Ἰάκωβος μέ ξεμονάχιασε στό διπλανό δωμάτιο, τό ἰατρεῖο τῆς ἀδερφῆς του. Κεφάτος καί καπνίζοντας ἀδέξια, τί ἐκεῖνο τόν καιρό δέν εἶχε γίνει φουμαδόρος ἀκόμα, μοῦ εἶπε:

---

* Βέβαια, σέ καμιά περίπτωση δέ θά τόν πλήγωνα, τόν ἐξαιρετικά εὐαίσθητο ἐκεῖνον ἀγωνιστή, λέγοντάς του τά περί μουσικοδιδασκάλου, πού πάνω στό θυμό του ξεστόμισε ὁ Ἄρης. Ἡ ζωή ἀπόδειξε ὅτι μέσα στό Διαμαντή κρυβότανε ἕνας σπάνιος πολέμαρχος, ἕνα μεγάλο στρατιωτικό ταλέντο. Ὁ Βελουχιώτης προφανῶς δέν τό εἶχε ἀνακαλύψει, ἄν κι ἤξερε νά μελετάει τούς ἀνθρώπους. Ἐδῶ λάθεψε.

— Λοιπόν! Καί τό συμπέρασμα, πού λές, συναγωνιστάρά μου: ὁ φίλος μας, πρῶτον: εἶναι ἀξιωματικός.* Ἄν τοῦ τό ἀρνηθεῖς, ὀφείλεις νά τοῦ ἀναγνωρίσεις εὐρύτατη στρατιωτική κατάρτιση, ἡ ἀπόκτηση τῆς ὁποίας, ὅμως, δέ βλέπω τί νόημα θά εἶχε γιά ἄνθρωπο ἄσχετο πρός τό «καζάνι». Δεύτερον: κατά πάσα πιθανότητα εἶναι ἐκ τῶν ἀποτάκτων τοῦ κινήματος τοῦ Τριανταπέντε. Ἤ ἐξ ἐφέδρων, ἀλλά κατά δεύτερον λόγον, δεδομένου ὅτι ἀμφίβολον ἕνας ἔφεδρος νά κατέχει τόσες εἰδικές γνώσεις. Ἐν τούτοις, ὑπέρ τῆς δεύτερης ἐκδοχῆς ἐπικουρεῖ ἡ στρατιωτική ὀργάνωσις τοῦ τμήματος, μή ὑπερβαίνουσα τό ἐπίπεδον τῶν δυνατοτήτων ἐφέδρου ἀξιωματικοῦ. Κλίνω ὑπέρ τοῦ ἐξ ἀποτάκτων, διότι ἀνέφερεν ἐξάρτημα πυροβόλου μέ ὀνομασίαν πού δέν χρησιμοποιεῖται παρ' ἡμῖν πρό πολλοῦ! Τρίτον: προφανῶς ἔχει λάβει μέρος στόν ἐμφύλιον πόλεμον Ἰσπανίας. Κινεῖται μέ πολλήν ἄνεσιν στό χῶρο τῶν γεγονότων ἐκείνων. Καί τέταρτον καί τελευταῖον: ὑποψιάζομαι ὅτι εἶναι ὁ «κόκκινος συνταγματάρχης», λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν πολιτικῶν του γνώσεων, ξένων, κατά κανόνα, πρός τούς λοιπούς ἡμᾶς καραβανάδες.

— Ὁ Μπακιρτζής, ἐννοεῖς;

— Ὑποθέτω, ὅτι αὐτός εἶναι.

— Καλά, ποτέ σου δέν τόν εἶδες τόν Μπακιρτζή;

— Οὐδέποτε!

— Ἀλλά τότε πρός τί νά αὐτοϋποβιβαστεῖ σέ ταγματάρχη ὁ συνταγματάρχης καί νά μή βγεῖ μέ τόν πραγματικό βαθμό του;

— Πιθανόν διά ν' ἀποσείσει ἐκ προοιμίου πάσαν ὑποψία. Ἄν ὄντως εἶναι αὐτός, γνωρίζει τήν ψυχολογίαν τῶν ἀξιωματικῶν — «ὁ κόκκινος συνταγματάρχης!», ἠννόησες; Τό 99 τοῖς ἑκατόν τῶν ἀξιωματικῶν θά εἶχεν ἐκ προκαταλήψεως ἐνδοιασμούς νά τόν ἀκολουθήσει. Ἐντελῶς ἕτερον ὅταν μπεῖς στό χορό!

— Προσωπικῶς ἐσύ, παραδείγματος χάριν;

— Σπεῦδε βραδέως!

* Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ συνταγματάρχης Ναπολέων Ζέρβας εἶχε πειστεῖ στό Γοργοπόταμο ὅτι ὁ Ἄρης εἶναι γνήσιος ταγματάρχης. Ὁ Ἄθως — τό εἶπα κι ἀλλοῦ — τοῦ ἀποκάλυψε τήν ἀληθινή ταυτότητα τοῦ Βελουχιώτη. Ἐξάλλου, κι ὁ ταξίαρχος Ἔντυ δέν ἀμφίβαλε γιά τό ταγματαρχιλίκι τοῦ Βελουχιώτη, τουλάχιστο ὥς τόν Ἰούνη τοῦ 1943. Μιά μέρα αὐτοῦ τοῦ μήνα στήν ἕδρα στήν Ἁγία Τριάδα Κτημενίων τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ, γινότανε μιά σύσκεψη. Παίρνανε μέρος ὁ Σαράφης, ὁ Βελουχιώτης, ὁ Ζούλας (ταγματάρχης Μηχανικοῦ), ὁ Λευτεριάς κι ὁ Ἔντυ. Σέ μιά στιγμή ὁ τελευταῖος παρατήρησε ὅτι ἀπ' τούς πέντε παρόντες, οἱ στρατιωτικοί εἶναι τέσσερες, ἐξαίρεσε τόν Τάσο. Ὁ Κρητικός ἔγινε μπαρούτι! — «Ἐμεῖς, μωρέ, ρίξαμε καί πέντε ντουφεκιές στήν Ἀλβανία, αὐτός ἔριξε πουθενά;», μοῦ 'πε, ὅταν, μετά τή σύσκεψη, μοῦ διηγήθηκε τό περιστατικό, γιά νά τοῦ περάσει ἡ σκασίλα!

Ύστερ' άπό κάμποση ή ώρα, ό Άρης κι έγώ θά δαδίζουμε στήν κοντινέλα τοῦ τμήματος πηγαίνοντας πρός τόν Πλάτανο. Τοῦ 'πα τά καθέκαστα τῆς ἰδιαίτερης κουδέντας μου μέ τό λοχαγό. Σταμάτησε τό περπάτημα γιά μιά στιγμή, ἔπιασε μέ τά τρία δάχτυλα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τή δεξιά πάντα τοῦ μουσταχιοῦ του καί τήν πάλευε, τήν ἔστρωνε, τήν ἔστριβε ἐπίμονα — ὡς τό 'κανε σάν ἤθελε νά δασανίσει κάτι στό μυαλό του, νά κερδίσει χρόνο γιά νά μετρήσει τά λόγια του. Καί συμπέρανε:

— Μάρκα! Γυαλιά δέν τοῦ φορᾶς στή δουλειά του! Μέ τέτοιους ἀνθρώπους δέν κρύβεσαι πίσω ἀπ' τό δάχτυλό σου. Καλύτερα νά τούς ξηγιέσαι σπαθί, ὁ εὐθύς πάντα θά σέ καταλάδει. Ἄνθρωπος ἱκανότατος, ὅ,τι μᾶς χρειάζεται! Πολύ μᾶς χρειάζεται! Ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ γιά μᾶς τέτοια στρατιωτικά στελέχη. Ἰδιαίτερα αὐτή τή στιγμή. Καιγόμαστε! Πρέπει νά τόν κερδίσουμε ὁπωσδήποτε καί τό συντομότερο τόν Ἰάκωδο. Βάλ' τε τά δυνατά σας!

Ἀλλά σάν ἔφτασα στό σημεῖο περί Μπακιρτζῆ, ταράχτηκε! Τινάχτηκε σά νά τοῦ 'δαλα ἠλεκτρικό ρεῦμα στή ραχοκοκαλιά.

— Τ' εἶπε; Γιά ὄνομα τοῦ Θεοῦ καί τῆς Παναγίας! Καί δέν τοῦ τ' ἀπόκλεισες ἀμέσως; Κατηγορηματικά;

— Ἁπλῶς μιάν ὑπόθεση κάνει, μήν τό δένεις κόμπο — τόν καθησύχασα.

— Νά τοῦ 6γάλεις αὐτή τήν ὑπόθεση ὁπωσδήποτε ἀπ' τό κεφάλι. Ἀπόψε κιόλας, μόλις γυρίσεις πίσω. Πρίν προλάδει νά τό πεῖ καί σέ κανέναν ἄλλο! Κακά ξεμπερδέματα θά 'χουμε ν' ἀκουστεῖ κάτω, στούς ἄλλους, ὅτι πλαστοπροσωπῶ τόν Μπακιρτζή! Σκίσου μετά ν' ἀποδείξεις ὅτι δέν τό 'δγαλες ἐσύ ὁ ἴδιος τό φασούλι! Οὔτε τό διάολο νά δεῖς, οὔτε τό σταυρό σου νά κάμεις, καλά τό λένε!

— Ἔ, καλά κι ἐσύ! Σοῦ εἶπα, μιά κουδέντα, μιά ντουφεκιά ἔριξε ὁ Ἰάκωδος, τήν παίρνεις τοῖς μετρητοῖς;

— Βλέπεις πού κι ἐσύ δέν τό καταλαδαίνεις πόσο σκαμπρόζικο εἶναι τό ζήτημα; Πολύ λεπτό! Ἕνας θεός ξέρει ποιές περιπλοκές μπορεῖ νά μᾶς προκαλέσει παρόμοια διάδοση, ἀντιλαμδάνεσαι; Καί πρίν ἀπ' ὅλους οἱ ἄσπονδοι φίλοι μας, ἀπατεῶνες θά μᾶς ἀνεδάσουν, ἀγύρτες θά μᾶς κατεδάσουν! Σέ παρακαλῶ, πάρ' του τό λόγο ὅτι δέ θά τό ἐπαναλάδει, ἐξήγησέ του!

Ἀπ' τό Μεσοχώρι εἴχαμε ξεκινήσει κοντά μιάν ὥρα πρίν πέσει ἡ νύχτα. Ὅσο, δηλαδή, πού ἔφτανε γιά τό τμῆμα νά πιάσει Φουρνᾶ, σφίγγοντας λίγο τό δῆμα. Θά διανυχτέρευε ἐκεῖ, ἡ ὀργάνωση εἶχε εἰδοποιηθεῖ γι' αὐτό. Μαζί μέ τό Ἀρχηγεῖο Ρούμελης θά πηγαίνανε στή Φουρνᾶ κι οἱ δυό συναγωνιστές τῆς Ἐπαρχιακῆς. Θά μένανε ἐδῶ, στοῦ Μήτσου Τραχανῆ, μέρες. Καί μετά... ἐξόρμηση! Φύγανε μέ τήν μπριστινέλα τοῦ τμήματος, πού κομάντο της ἔχανε ὁ Περικλής, ἄν καλοθυμᾶμαι. Γιά τήν κοντινέλα ἔμεινε ὁ

θάνος. Ἔσχατοι οὐραγοί ὁ Ἄρης κι ἐγώ, πού θά τόν συνόδευα ὥς τόν Πλάτανο, ὅτ' εἴχαμε ἀκόμα νά ποῦμε κάμποσα — ἀνάθεμα κι ἄν σωνόντανε ποτέ τους τά θέματα καί τά προβλήματα. Ὁ Ἰάκωβος, ὁ γερο - Παπαδόπουλος, ὁ Γαβριήλ, ὁ Σοφοκλής — ἑαμική δυναστεία Κατσογιανναίων — κι ἄλλοι Κλειτσιῶτες συναγωνιστές ξεπροβοδίσανε τούς ἀντάρτες ἴσαμε κάτω τήν ἄκρη τοῦ Μεσοχωριοῦ, στό γιοφύρι στό μύλο τοῦ Γάτσιου. Σφίγγοντας μέ θέρμη τό χέρι τοῦ λοχαγοῦ ὁ Ἄρης, τοῦ εἶπε:

— Δέ θά σοῦ πῶ ἁπλῶς εἰς τό ἐπανιδεῖν, ἀλλά καλήν ἀντάμωση, τό δυνατόν ταχύτερο!

Ὁ Ἰάκωβος, ἀείποτε στητός ὅσο καί μειλίχιος, συγκατάνευσε μ' ἕνα χαμόγελο, μ' ἐκεῖνο τό δικό του ἐκφραστικό χαμόγελο. Ἐδῶ χωρίσανε οἱ δυό ἄντρες, θά ξανασυναντηθοῦνε τόν Ἰούνη στήν Ἁγία Τριάδα, ὅπου ὁ Ἰάκωβος θ' ἀναλάβει ὑπεύθυνη ὑπηρεσία στό Ἐπιτελεῖο τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ.

Ἐδῶ στόν Κλειτσό, σ' ὅλη τή διάρκεια τούτης τῆς συνάντησής τους, ὁ Ἄρης, πράττοντας ἔξυπνα, δέν εἶπε οὔτε μιά φορά στόν Ἰάκωβο στά ἴσια «ἔλα μαζί μας». Κι ὁ τελευταῖος, διακριτικά φερόμενος, δέν ἔκαμε καμιά μνεία τοῦ περιστατικοῦ Νικηταρᾶ - ἀξιωματικῶν ἀπ' τήν Καρδίτσα, γιά τό ὁποῖο ἐγώ εἶχα ἀκούσει ἀπ' τό λοχαγό τά σχολιανά μου!

Χρέος μου αἰσθάνομαι νά φέρω ἴσαμε τό τέλος τήν περίπτωση τοῦ λαμπροῦ Ἕλληνα. Δέκα - δεκαπέντε μέρες ὕστερα, μοῦ εἶπε μ' ἀσυνήθιστα εὐδιάθετο τόνο:

—Ἔδωσα τά ἄρβυλά μου γιά σόλιασμα, εἶπα καί νά τά προκιάσουν γερά.

Ἀπό χαραχτήρα του δέν ἀπασχολοῦσε τό συνομιλητή του μέ λεπτομέρειες, ποτέ δέ μέ προσωπικῆς ὑφῆς παρόμοια μικροπροβλήματα, γιαυτό καί μέ ξάφνιασε ἡ... ἀνακοίνωση. Αὐθόρμητα, ὅσο καί μ' ἀρκετούτσικη ἀφέλεια, ρώτησα:

—Ὅπερ;

—Ὅοοπερ! Φωρᾶσαι, φίλε μου, φυτίλιον βραδυφλεγέστατον!

— Ὠχούου! Πῆρα, πῆρα φωτιά! Σέ συγχαίρω!

— Νά μένει τό δύσινον! Δέ σοῦ τό εἶπα γι' αὐτό: Νά γράψεις στόν Ἄρη, ποῦ μπορῶ νά τόν ανταμώσω. Ἀναμένω! Τά περαιτέρω εἰς τήν ὑμετέραν εὐθύνην!

Ἄρης, βέβαια, πουθενά! Σέ λίγο ἔφυγα κι ἐγώ, ἀφήνοντας τόν Ἰάκωβο ἐκνευρισμένον ἐλαφρά, πού δέν μοῦ ἔπαιρνε ἀπάντηση. Κι ἐγώ δέν εἶχα δικαίωμα νά τοῦ φανερώσω μιάν ἀλήθεια, πού θά τοῦ διάλυε τυχόν ὑποψία πώς ὁ Ἄρης δέν ἔδωκε σημασία καί δέν ἐκτίμησε τή χειρονομία του. Νά τοῦ φανερώσω τήν αἰτία πού δέ γινότανε νά γράψω στόν Ἄρη, πού δέ γινότανε ν' ἀπαντήσει ἐκεῖνος.

Τό διάστημα πού ἔλειπα ἀπ' τήν ὀργάνωσή μου, συγκροτήθη-

κε ἡ μονάδα ἐφεδρικοῦ ΕΛΑΣ Κτημενίων καί Δολόπων. Καί μάλιστα πανηγυρικότατα! Οἱ ἄντρες συγκεντρωθήκανε στήν πρώτην πρωτεύουσα τῶν Κτημενίων. Φίσκα μέσα ἡ μεγάλη ἐκκλησία τῆς Φουρνᾶς, πήχτρα ἔξω ἡ πλατέα της. Μετά τόν καθιερωμένο ἁγιασμό καί πρίν τήν ὁρκωμοσία, ἔδγαλε λόγο ὁ Ἰάκωβος Κατσόγιαννος, ὁ στρατιωτικός ἤδη διοικητής τῆς ἐφεδρικῆς μονάδας τοῦ ΕΛΑΣ. Δέν ἤτανε ρήτορας. Μά κείνη τή μέρα, ὅπως μοῦ εἶπανε μετά ὁ Στέφος κι ὁ Τραχανής, μίλησε μέ πατριωτική ἔξαρση κι ἀγωνιστικό παλμό, συγκίνησε, κατασυγκίνησε τόν κόσμο. Ντυμένος τή στολή του ἐκστρατείας, μά χωρίς διακριτικά στίς ἐπωμίδες.

—«Σήμερα, εἶπε σέ μιά στιγμή τοῦ λόγου του, εἴμεθα ὅλοι μας ἁπλοί στρατιῶται τῆς πατρίδος, ἄνευ βαθμῶν! Τάς διακρίσεις καί τούς βαθμούς θά τά κερδίσει καθείς ἐξ ἡμῶν εἰς τό πεδίον τῆς μάχης καί τοῦ ἀγῶνος διά τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος καί διά μίαν καλυτέραν αὔριον δι' ὅλους μας».

Ἡ διοίκηση ἐκείνου τοῦ τμήματος ἀποτελέστηκε ἀπό τόν στρατιωτικό διοικητή, ὅπως τό εἴπαμε, τόν καπετάνιο του ὑπολοχαγό πεζικοῦ Βασίλη Μαντούζα καί τόν πολιτικό του ἐπίτροπο ἔφεδρο ἀνθυπολοχαγό Μήτσο Τραχανή.

Ὁ Μαντούζας σύντομα ἀποσύρθηκε καί ἰδιώτεψε στό χωριό του Βράχα. Τραυματίας αὐτός τοῦ πολέμου 1940 - 41, στήν κρισιμότερη, στή θανάσιμη κρίσιμη στιγμή τῆς πατρίδας του, διάλεξε τήν τερπνή ἀπασχόληση τοῦ παιξίματος τῆς πρεφούλας του καί τοῦ ταβλιοῦ στό καφενεῖο τοῦ χωριοῦ του. Γιά τίς ὑπηρεσίες του αὐτές, δηλαδή τήν ἀπουσία ἀπό τόν ἀγώνα, μετά τή Βάρκιζα βρέθηκε στόν πίνακα Α! Τό 1949, μέ τό βαθμό τοῦ ἀντισυνταγματάρχη πιά, διοικοῦσε κάποια ἔμπεδα στή Λαμία καί ἀπό καιρό σέ καιρό μοῦ παράγγελνε ἀπειλές στή φυλακή τῆς ἴδιας πόλης! Ἡ κομμουνιστοφαγία δέν ἤτανε ἁπλῶς τό σπόρ τῆς μόδας τότε, ἀλλά καί λίαν ἐπωφελής ἐπίδοση, ἰδία στά μετόπισθεν!

Ὁ Κατσόγιαννος, σταθερός στίς ἀποφάσεις του, συνεπής, ὡς τήν αὐταπάρνηση, μέ τόν ἑαυτό του, ἀνιδιοτελής πατριώτης, πρόσφερε τίς πολύτιμες ὑπηρεσίες του στόν ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας ἀπό ὑψηλά πόστα μεγάλων μονάδων τοῦ ΕΛΑΣ — Γενικό Στρατηγεῖο XVI Μεραρχία, XIII Μεραρχία. Ὁμάδα, Ὁμάδα Μεραρχιῶν Ρούμελης. Ὕστερ' ἀπ' τήν ἧττα μας, συμμερίστηκε τή μοίρα τῶν ἄλλων συναγωνιστῶν του. Γεύτηκε, μαζί μ' ἄλλους συναδέρφους του καί τόν ἴδιο τό Σαράφη, τήν πικρία τῆς ἀναίσχυντης ἐκείνης ὑπόδειξης τοῦ Ζαχαριάδη νά συμμορφωθεῖ πρός τό «φύλλον πορείας» γιά τήν ἐξορία, πού κράτησε χρόνια! Σήκωσε, μέ τήν καρτερικότητα πού τόν διάκρινε τό σταυρό τῶν βασάνων καί τῶν στερήσεων τῆς ἐξορίας. Εἶχε γνώμη, ἀλλά κι ἀγωνιστική παρρησία καί τόλ-

μη πολιτική νά ἐκφράζει καί νά ὑποστηρίζει τή γνώμη του, εἰδικότερα γιά τή Ζαχαριαδική ἡγεσία, ὅταν ἀκόμα ὁ τελευταῖος ἔλυνε κι ἔδενε στό ἄτυχο ἀριστερό ἑλληνικό κίνημα. Αὐτό τοῦ προσπόρισε ἐπιπρόσθετες πικρίες ἀπό τήν πλευρά πολλῶν συνεξορίστων του, πού, κατά κανόνα, μήτε διορατικότητα εἶχανε, μήτε γνώμη δική τους μήτε παρρησία καί τόλμη, ἁπλῶς κανοναρχούσανε καί στήν ἀντιμετώπιση τῆς περίπτωσής του. Παρόλ' αὐτά, ὅμως, ἀπολάβαινε πάντοτε, ὅπως θετικά τό πληροφορήθηκα, τή γενική ἐκτίμηση καί τό σεβασμό τῶν συμπασχόντων του στό Μακρονήσι καί τόν 'Αι - Στράτη, ἰδιαίτερα γιά τήν ἀγωνιστική του ὑπερηφάνεια κι ἀδιαλλαξία, γιά τήν προσήνεια καί τήν ἀνθρωπιά του.

Ὅταν ἀπελευθερώθηκε ἀπό τήν ἐξορία, ἦρθε καί μ' ἐπισκέφτηκε στίς φυλακές «'Αβέρωφ» τῆς 'Αθήνας — ἐλάχιστοι τό διακινδυνεύανε κάτι τέτοιο! Τόν εἶδα πίσω ἀπό τό διχτυωτό διπλόσυρμα τοῦ ἐπισκεπτηρίου. 'Απ' τό παλιό του παράστημα τ' ἀπόμεινε τό εὐθυτενές τοῦ κορμιοῦ καί τό ψηλοκράτημα τοῦ κεφαλιοῦ. Κατά τά ἄλλα, παράκαιρα γερασμένος, βαθιά, ὅσο καί δικαιολογημένα, πικραμένος, δριμύς κατά τῶν λαθῶν τῆς ἡγεσίας μας, πού ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, ἐθελότυφλοι κι ἐθελόκωφοι, οὔτε νά τ' ἀκούσουμε δέ δεχόμαστανε! Μή καί μολυνθεῖ ἡ ὀρθοδοξία μας! Παράλληλα καί σταθερός στήν πίστη του κι ἀσάλευτος στήν πεποίθησή του ὅτι τό δρόμο τόν καλόν πορεύτηκε καί τό χρέος του ἐπιτέλεσε. Στά 1960 - 61 βλεπόμαστανε συχνά στήν 'Αθήνα, τά λέγαμε — καί διηγώντας τα νά κλαῖς! Ἔτσι, ἀκόμα μιά φορά —καί στήν κάτω μας βόλτα— βεβαιώθηκα γιά τό ἀγωνιστικό του μέταλλο. 'Ακόμα μιά φορά αἰσθάνθηκα ὅτι πολύ τόν ἀγάπησα. Ἔτσι, ἄλληνε μιά φορά πείστηκα, πώς τοῦ τήν ἐχρωστοῦσα τήν ἐχτίμηση πού τοῦ εἶχα. Ἐτοῦτες οἱ λίγες γραμές πού τοῦ ἀφιερώνω, ἄς εἶναι οἱ εὐχαριστίες τοῦ ἁπλοῦ στρατιώτη τῆς 'Αντίστασης γιά τήν προσφορά στόν ἀγώνα της, γιά τό παράδειγμά του εὐθύτητας κι ἐντιμότητας...

Στό δρόμο μας πρός τόν Πλάτανο, κι ὅταν κατασυχάστηκε κάπως ἀπ' τή διαβεβαίωσή μου πώς θά πείσω τόν Κατσόγιαννο ὅτι ὁ Βελουχιώτης εἶναι ἐντελῶς ἄσχετος μέ τόν Μπαχιρτζή, ὁ Ἄρης, σταματώντας ἀπότομα τό περπάτημα, μοῦ εἶπε:

— Θά σοῦ πῶ κάτι, ἀλλά μέ τήν προϋπόθεση νά μείνει μεταξύ μας ἀπολύτως. Φ ε ύ γ ω! Πάω γιά τήν 'Αθήνα!

— Μή χειρότερα! — δέ συγκράτησα τήν ἔκπληξή μου.

—Ἤδη ἡ πορεία μου εἶναι πορεία πρός τά ἐκεῖ.

— Κι ὁ λόγος, ἄν δέν ἐμπίπτει στά στρατιωτικά μυστικά;

— Ἄς τόν ἤξερα κι ὁ ἴδιος! Ὑποθέτω, γερή ἀλισίβα, ἄν ὄχι καί κοπάνισμα.

— Γιά μιά κριτική, θές καί μομφή, νά διακινδυνεύσεις, βρέ ἀ-

δερφέ, είσοδο κι έξοδο στήν 'Αθήνα; Δέν τό κατανοῶ!

— Χμ, δέν πρόκειται μᾶλλον γιά μιάν ἁπλή μομφή, ὅπως τό λές. Μποροῦσαν καί νά μοῦ τή... στεῖλουν! Νομίζω ἔχει ἀποφασιστεῖ ἀνάκλησή μου. Τέλος πάντων! Ἄς κάμουν ὅπως νομίζουν! Τό χέρι, θαρρεῖς, θά μᾶς πάρουν;

Κι εἶχανε ἕνα παράπονο τά λόγια του! Ἄλληνε τέτοια του στιγμή δέν εἶχα ματαδεῖ! Ἡ ἔκφραση στό πρόσωπό του, ἔκφραση ἀνήμπορου μπροστά στήν εἱμαρμένη. Ἔκφραση γελασμένου στίς προσδοκίες του! Ἔνιωσα νά μοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά. Ἔνιωσα νά μοῦ φεύγει τό αἷμα στό ἐνδεχόμενο νά τόν ἀνακαλέσουνε, νά μήν τόν ἰδῶ ἄλλη φορά. Συγκρατήθηκα, δέν εἶπα τίποτα. Κινήσαμε ξανά. Κι ἀπό μερικά βήματα ὕστερα, αὐτός ξαναμίλησε:

— Ἔχ, Γιωργούλα! Ἔτσ' εἶναι τό κίνημα, κάζανος! Κι ἐμεῖς, δυστυχῶς, φλούδια μέσα στό βράσιμο! Μιά πάνω, μιά κάτω! Κι ὅλη τήν ὥρα χοροπήδα! Ὅμως, ἄλλο θέλω νά σοῦ πῶ. Θά ξαναγυρίσω; Ἄγνωστο!

— Λές νά σέ στεῖλουν ἀλλοῦ;

— Ἄν δέ μέ ξηλώσουν καί μέ χώσουν σέ κάνα ὑπόγειο τυπογραφεῖο, κι αὐτό ἐνδέχεται. Ἴσως κατά τό Μοριά, ἴσως κατά τή Θράκη, ἴσως... ὅσα θέλεις «ἴσως»!

— Τί μπορεῖ νά σέ θέλουν, διερωτῶμαι!

— Νά μέ βράσουν, νά πιοῦν τό ζουμί μου! Νά τούς περάσει ἡ ακασίλα! Τί νά σοῦ πῶ; Ἄς πάρουμε τήν ἐκδοχή, ὅτι δέ θά ξαναγυρίσω. Εἴτε οἱ μπαρμπάδες μας μέ ξηλώσουν, εἴτε καί τίποτα χειρότερο, σέ γάμο δέν πάω, λοιπόν, ἐδῶ μένει ὁ Τάσος. Ἀρχηγός. Μοναδική ὑπόδειξη, ἄν θές καί παράκληση; νά τόν βοηθήσετε μ' ὅλες σας τίς δυνάμεις. Νά τά βγάλει πέρα, δύσκολη ἀποστολή! Νά τόν βοηθήσετε, ὅπως βοηθήσατε ἐμένα. Σάν νά ἤμουν ἐγώ! Πρός θεοῦ, νά μήν ὑπάρξει καμιά διάκριση! Πολύ καλός σύντροφος, ἄκου πού σοῦ τό λέω! Θά τά πᾶτε πολύ καλά. Καί καλύτερα ἀπ' ὅ,τι τά πήγαμε μαζί.

— Γιά τή συμπαράστασή μας στόν Τάσο, μήν ἀμφιβάλλεις στό ἐλάχιστο. Χρέος μας καί θά τό ἐκπληρώσουμε, στό μέτρο τῶν δυνάμεών μας.

— Ἡ καλύτερη ἀπό μέρους σου ἐκπλήρωση θά ἦταν νά ρθεῖς στ' ἀντάρτικο. Στήν πολιτική ὀργάνωση ὅ,τ' εἶχες νά δώσεις, τό 'δωσες! Τό νερό μπῆκε πιά στ' αὐλάκι, μποροῦν κι ἄλλοι σύντροφοι νά τά βγάλουν πέρα μιά χαρά. Σοῦ τό ζητάω σά φίλος κι ὄχι μόνο σά σύντροφος.

— Σ' εὐχαριστῶ, μά ἐγώ εἶμαι ἀναγκασμένος νά σ' ἀπαντήσω σά σύντροφος μόνο. Ἐσύ 'σαι τρανός, ἐγώ ἔσχατος! Ἐσύ 'σαι μοχλός, κινεῖσαι, ἄλλη ἡ τοποθέτησή σου. Ἐγώ μόνο μιά βιδίτσα, ὅπου μέ βάλαν: Ἄν δέ μέ βγάλουν νά μέ χρησιμοποιήσουν ἀλλοῦ,

αὐτοδύναμα δέν μπορῶ ν' ἀποσπαστῶ, πῶς δέν τό καταλαβαίνεις; Ζήτησα ἄδεια ἀπ' τήν 'Αχτιδική, ἐλπίζω νά μήν ἀργήσει!

— Μήν ἐλπίζεις ὅτι θά 'ρθεῖ! Κι οὔτε σπολάτη νά περιμένεις, πού καρφώνεσαι ἐδῶ τοῖς κείνων ρήμασι!

— Ἡ κομματική πειθαρχία, εἶναι κομματική πειθαρχία. Κι ἐσύ τό ξέρεις αὐτό κάλλιον ἐμοῦ. Διαφορετικά δέ θά κίναγες τώρα δά καταχείμωνο γιά τήν 'Αθήνα. Συνεπῶς μή μέ τσατώνεις μ' αὐτό.

— Κι ἐμένα, μέ πονάει καί σκούζω! Χωρίς στελέχη δέν κάνουμε στρατό. Πρέπει νά τό πάρουμε στά σοβαρά, μέ μαζέματα δέ γίνεται πόλεμος! 'Αξιωματικούς δέν ἔχουμε, μά αὐτό δέν ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπό μᾶς. 'Αλλά νά μήν ἔχουμε καί κομματικά στελέχη, πού θά μποροῦσαν ν' ἀναπληρώσουν στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ καί τήν ἔλλειψη στρατιωτικῶν; Τά στελέχη πού χρειάζεται τ' ἀντάρτικο, βέβαια δέ θέλουν οἱ κομματικές ὀργανώσεις νά τά στερηθοῦν ἀπ' τή δουλειά τους, δέν τίς ἀδικῶ! Μά αὐτό εἶναι κοντοθωριά. Καί τό σκύλο χορτάτο καί τό καρβέλι γιομάτο, δέ γίνεται! Θά ἐπιλέξεις! Τί, λοιπόν, προέχει αὐτή τή στιγμή; Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἀντάρτικου, ἡ δημιουργία τοῦ Λαϊκοῦ 'Απελευθερωτικοῦ Στρατοῦ, κοντός ψαλμός!

— Τό πρόβλημα πρέπει νά λυθεῖ ἀπ' τά πάνω. Νά δοθεῖ κατηγορηματική, σαφής, χωρίς παραθυράκια γραμμή στίς κομματικές ὀργανώσεις ν' ἀφήνουν ὅλα τά στελέχη, πού θέλουν νά πᾶν στ' ἀντάρτικο, νά πᾶν! Κι ἀκόμα περισσότερο, νά τά στέλνουν οἱ ἴδιες. 'Ελπίζω νά τά πεῖς ὅλα αὐτά κάτω, νά τά λύσετε.

— Καλές μουστιές!

Εἴχαμε κιόλας διαβεῖ τό ρέμα πού περνάει κολλητά σέ πολλά σπίτια τοῦ Πλάτανου, καί παίρνοντας ἕνα μικρό στρίμμα, νά 'μαστε, βρεθήκαμε στό πλάτωμα πού καμώνεται στήν πλατέα τοῦ συνοικισμοῦ. Στή νότια μεριά του ἡ ἐκκλησιά τ' Ἁι - Νικόλα, τοῦ ναυτικοῦ, κι ἀπό κάτω της τό ἐρειπωμένο, μά νιόχτιστο γιαπί τοῦ σχολειοῦ, πού ἕνας σεισμός δέν τοῦ ἐπίτρεψε ν' ἀξιωθεῖ στέγη. Στό βορεινό, τ' ἀπάνω μέρος, στέκεται τό Καραχαλέικο σπίτι. Στό ἰσόγειο τό μπακάλικο τοῦ Φώτη Σκεντέρη. 'Ανάμεσα ἐκκλησιά καί «μαγαζί» τοῦ Φώτη, βλέπουμε κοσμοσύναξη κι ἔφραζε τή στράτα μας, πού ἀπ' ἐδῶ περνάει γιά τή Φουρνᾶ. Σωστή παράταξη καί μάλιστα κατά βάθος. Στό κέντρο ὁ μαγαζάτορας ὁ Φώτης. Ἕνας γεροδεμένος νέος ἄντρας, λίγο πάνω ἀπ' τό μέτριο στό μπόι. Στεκούμενος νοικοκύρης, ἀνοιχτό στό διαβάτη σπίτι. Σέ τούτη τή συνοικία τοῦ Κλειτσοῦ, σ' ἀντίθεση μέ τίς ἄλλες του, τά πλειότερα σπίτια στεκόντανε καλά, πάνω ἀπ' τό μέσον ὅρο τῆς εὐμάρειας τοῦ χωρικοῦ. Γιατ' εἴχανε καί καλά, ποτιστικά χωράφια δίπλα στό ποτάμι, τίς «λογγιές» κι ἐπιπλέον καί κλῆρο κάθε Πλατανιώτης ἔ-

ξω ἀπ' τούς Σοφάδες τῆς Καρδίτσας, στό λεγόμενο «Παζαράκι», πού τό εἴπανε Νέο Κλειτσό. Τόν ἀποσπάσανε σά σεισμόπληχτοι ἀπό παλιά. Βέβαια, ἐξόν ἀπ' τήν καλή σοδειά σιτάρι, τό «Παζαράκι» προμήθευε κι ἑλονοσία τούς Πλατανιῶτες. Ἐδῶ, λοιπόν, εἴχανε τό ψωμί τους ὁλοχρονῆς οἱ φαμίλιες, τήν πατάτα τους μέ τό παραπάνω, τό παχέστατο γουρούνι τους, πού ἔπιανε, τά Χριστούγεννα πού τό σφάζανε, τίς 80 καί τίς 100 ὀκάδες γδαρμένο καί χώρια τά μέσα καί τό κεφάλι! Καί τό λαδάκι τους τό 'κονομάγανε καί τό κρασί, δόξα τῷ Θεῷ, δέν ἀπόλειπε ἀπ' τό τραπέζι, σοδειά δική τους! Ὅσο γιά τά καρυδόμηλα, πλούσια τά ἐλέη! — φημιζότανε ὁ Πλάτανος δά!

Σά σιμώσαμε στόν κόσμο, σταμάτησε τό κουβεντολόι καί τό σούσουρο.

— Κάλησπέρα, πατριῶτες! — εἶπε ὁ Ἄρης.

— Καλῶς κοπιάσατε, συναγωνιστές! — ἀποκριθήκανε οἱ Πλατανιῶτες.

— Καλῶς σᾶς βρήκαμε, συναγωνιστές, καλῶς σᾶς βρήκαμε! — οἱ λίγοι ἀντάρτες τῆς κοντινέλας.

— Θά μᾶς καταδεχτεῖτε ἕνα ρακί! — πρότεινε ὁ Σκεντέρης.

— Ἕνα καί στό ποδάρι, γιά νά μή σᾶς χαλάσουμε τό χατήρι — συμφώνησε ὁ Ἄρης.

— Στό ποδάρι! Γιατί στό ποδάρι; Μᾶς κυνηγᾶν; — ἅμ δέ μᾶς κυνηγᾶν! Περάστε στό μαγαζί, ξεροσφύρι θά τό πιοῦμε;

— Δέν εἴμαστε γιά τέτοια, συναγωνιστές! Θά νυχτώσουμε στά γεμάτα, κι ὥς τή Φουρνᾶ μιάν ὡρίτσα δέν τή θέλουμε;

— Μή δά καί τό πιστέψουμε, καπετάνιε, ὅτι σκιάζεσαι τό σκοτάδι! — τοῦ πέταξε ἕνας ἀπ' τή σύναξη.

Ὁ Ἄρης γέλασε πλατιά, «μέ πάτησες στόν κάλο», τοῦ ἀπάντησε. «Ἄντε νά μποῦμε καί νά τό πιοῦμε! Ἕνα! — μέ συμφωνία! Νά μή βουλώσουμε καί κάνα χαντάκι!» Ἀνασήκωσε τό δίκωχο στό κούτελο καί τράβηξε γιά τήν πόρτα τοῦ «μαγαζιοῦ» πού στό μινοῦτο ἔπηξε κόσμο. Οἱ Πλατανιῶτες, μέσα σέ μιά φασαριόζικη ἀτμόσφαιρα, ταχτοποιούσανε στά πεταχτά μπάγκους, καρέκλες καί τραπέζια τοῦ μπακάλικου γιά νά κάτσει ὁ κόσμος, ἐνῶ ὁ Ἄρης φώναζε —«Ἔ, ἔ, νά λείπουν τά κόλπα! Εἴπαμε, ἕνα καί στό πόδι!» — «Ἕνα δέ γίνεται, τά ποδάρια εἶναι δυό!» — τοῦ ἀπάντησε κάποιος! Κι ὥσπου νά ξαναδιαμαρτυρηθεῖ ὁ καπετάνιος, οἱ ἀντάρτες εἴχανε κάτσει, βάζοντας τά ὅπλα τους ἀνάμεσα στά σκέλια τους, καθόντανε κι οἱ χωρικοί, μέ τίς γκλίτσες τό ἴδιο ὀρθές ἀνάμεσα στά πόδια. Ἔκατσε κι ὁ Ἄρης, τί νά 'κανε! Ὁ Φώτης ἔτρεξε μέσ' ἀπ' τόν πάγκο τοῦ μαγαζάτορα, ἅρπαξε τήν μποτίλια μέ τή μεταλλική νικελωμένη ρακοκάνουλα, ἕνας - δυό ἄλλοι βάλανε τά ρακοπότηρα στά τραπέζια καί τά γουρνοκόψιδα, κομματάκια σουρωμένα σέ βα-

θιές ἐμαγέ σουπιέρες. Μοσχοβόλησε ὁ τόπος, τό πιπερορίγανο ἔκανε νά μήν κρατιοῦνται τά σάλια! — ποιός δέ θά παραδινότανε;

— Τ' εἶν' αὐτά, ἔ, τ' εἶν' αὐτά, συναγωνιστές; — ἀπόρησε στά σοβαρά ὁ Ἄρης. Γιά τό θεό σας, ἀπό φαΐ εἴμαστε σκασμένοι, τί μπαίνετε σέ φασαρία κι ἔξοδα;

— Σκασμένοι ἀπ' τό Μεσοχώρι, ὁ Πλάτανος δέ σᾶς φταίει, καπετάνιε! — τόν στόμωσε ὁ καταστηματάρχης.

— Ἔ, κι ἐσύ, νά σκάσουμε θέλεις κι ἀπ' τόν Πλάτανο; — ἀποκρίθηκε ὁ καπετάνιος μέ κέφι, τ' ἦταν' ἔξυπνο τοῦ Φώτη.

— Ἄν ὁ μεζές μας σᾶς εὐχαριστεῖ, γιά τόν καλό μεζέ πάντα ὑπάρχει τόπος!

— Καί μεζέ τό λές αὐτό, φαΐ γιά μιά διμοιρία; — εἶπε ὁ Ἄρης στόν Πλατανιώτη.

— Ἄστο πρῶτα νά φτάσει, κι ὕστερα τό βλέπουμε λίγο ἦταν ἤ πολύ, παρατήρησε ὁ Σκεντέρης καί γυρνώντας σέ κάποιον φώναξε — «τά πιρούνια, βρέ! Πρίν χρυώσουν τά μεζεκλίκια! Κι ἐσύ, πετάξου νά δεῖς τί γίνονται οἱ πίτες» — πρόσταξε ἄλλον ἐμφαντικά.

— Φέξε μου καί γλύστρησα! ἀναφώνησε ὁ καπετάν Θάνος μ' ἀνυπόκριτο ἐνθουσιασμό, ἐνῶ ὁ Ἄρης τόν λοξοκοίταξε, κι ἀποφάνθηκε κι αὐτός:

— Τήν κάτσαμε τή βάρκα! Ἄιντε, μή παρελθέτω τό ποτήριον! — καί σηκώθηκε μέ τό γεμάτο ρακοπότηρο στό χέρι. — «Ἐβίβα, συναγωνιστές! Καλά μπερεκέτια καί καλή λευτεριά μας!» — καί τό κατέβασε.

— Ἐβίβα, καπετάνιε! Καί μέ τή νίκη! — τοῦ ἀπαντήσανε ἀπ' τά τραπέζια ἕνα γύρο οἱ χωριανοί, καί κατεβάσανε κι αὐτοί τό πρῶτο!

Ἀκουστήκανε πολλά «ἅα!» ἐπιδοκιμαστικά τῆς ποιότητας, μερικά μάτια μάλιστα ὑγρανθήκανε, ὄχι, βέβαια, ἀπό συγκίνηση, ἀλλά ἀπό τούς ἑβδομήκοντα καί πέντε βαθμούς τοῦ ματαψημένου ραχιοῦ. Κι εὐτύς χέρια πολλά — τά πιρούνια εἴχανε ἀποξεχαστεῖ πάνω στά τραπέζια σάν ἀποριγμένες σπάθες— σά δικούλια ἐκταθήκανε πρός τίς κατάφορτες σουπιέρες — καί ἐγένετο πάστρα!

Μετά τό δεύτερο — «μουρέ θ' μό π' τούν ἔχ'!», ἀποφάνηθκε ὁ Θάνος, «τοῦρκος μοναχός!», ἐπικύρωσε ὁ Ἄρης, «στήν πέτρα νά φυτρών'!», εὐχήθηκε ἕνας ἀπό τό βάθος — στάθηκε ἀδύνατο νά κρατηθεῖ ὁποιαδήποτε ἀριθμητική στά «ἐβίβα!», στίς μπουκάλες πού ἐρχόντανε γιομάτες καί φεύγανε ἄδειες, στίς σουπιέρες μέ τούς μεζέδες, πού ἀκολουθούσανε τό ἴδιο κύκλωμα μέ τίς μποτίλιες... Σέ ποιά στιγμή ἔγινε ἡ... ἀλλαγή φρουρᾶς, δηλαδή τά μεζεδικά δώκανε τή θέση τους στίς πίτες δύσκολο νά τό πεῖς! Γιατί ἡ παρακολούθηση τῆς ὥρας, ἀπό ὥρα εἶχε ξεχαστεῖ! Καταφτάσανε κάτι πί-

τες, μά τί πίτες! Πρασόπιτες πού στάζανε, νά γλύφεις καί τά δάχτυλά σου! Πού μοσχομυρίζανε, κι ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ἀκόμα, π' ἀκριβῶς σήμερα, στίς 17 τοῦ Γενάρη, γιορτάζεται ἡ μνήμη του, δέ θ' ἄντεχε στόν πειρασμό, θά κολαζόταν λύνοντας νηστεία καί προσευχή, θά 'δινε τήν ψυχή του στό Σατανά καί στό πῦρ τό ἐξώτερον γιά ἕνα κομμάτι! Γιά τήν... κατάσβεση ἔφτασε καί τό μπρούσικο, πλατανιώτικο, κρασί - νταμιτζάναρος!

— Βρέ, βρέ! Θά, πέσουμε ἄδοξα ἀπόψε! Πιτοσκαστοί! — εἶπε μισοφκιαγμένος κιόλας, ὁ Ἄρης, προωθώντας ἕνα ξεγυρισμένο κομμάτι πρασόπιτας διαμέσου τῶν μουστακιῶν καί τοῦ γενιοῦ του, πού πασαλειφτήκανε μετέχοντας στήν εὐωχία.

Περιττό νά σημειωθεῖ, ὅτι κανένα στόμα δέν ὑπῆρξε σέ θέση τή δοσμένη στιγμή ν' ἀπαντήσει στήν παρατήρηση τοῦ ἀρχηγοῦ! Κι ἴσως ἦτανε αὐτή ἀπ' τίς σπάνιες περιπτώσεις ἐφόδου χωρίς φωνές. Σχεδόν ἀθόρυβο καί τό σαγονοδούλεμα...

Σάν ἄλλαξε τά ρακοπότηρα μέ κρασοπότηρα ὁ μαγαζάτορας, ὁ Ἄρης τοῦ παρατήρησε:

— Θά τ' ἀνακατέψουμε, συναγωνιστή Φώτη; Θά κάμουμε κεφάλι καζάνι!

— Ὥς τήν αὐγή ξεκαζανιάζει, τί τό βάνεις κεντέρι — (καημό, μαράζι) ἀπό τώρα;

— Λογαριάζεις νά τό πᾶμε ὥς τήν αὐγή;

— Ἅμα δέ μᾶς πάρει, τό πᾶμε κι ὥς τό μεσημέρι! Κι ὥς ταχιά τό βράδυ! Ποιός μᾶς κυνηγάει νά βιαστοῦμε; Ἤ λές κι ἐμεῖς γλεντοκοπᾶμε χρονιχίς; Τό 'φερε ἡ ὥρα ἡ καλή σήμερα, τί νά τ' ἀφήσουμε ἀνέσωστο; Δέν κάνει!

— Ἀπόψε, ὄξω φτώχια, καπετάνιε! Ἐβίβαα! — ἀκούστηκε ἀπ' τό βάθος. Κι ἀπό κάποιο ἐκεῖ τραπέζι ξεκίνησε τραγούδι, καιρός του ἦτανε.

«Ὤωωρε, ποιός εἶδε τέτοιο θάμασμα, παράξενο μεγάλο,
νά κουβεντιάζουν τά βουνά μέ τίς κοντοραχοῦλες,
ἡ Λιάκουρα τῆς Λεβαδιᾶς κι ἡ Γκιώνα τῶν Σαλώνων...».

Ἕνας τό πῆρε, δυό δέν τό πᾶνε τοῦτο τό θαυμάσιο τραγούδι τῶν Ἑλλήνων. Τί θέλει μάστορα καί μάστορα μέ κότσι, τ' ἔχει τσακίσματα πολλά καί δύσκολα γυρίσματα. Θέλει φωνή ἀηδόνι. Καί τήν εἶχε καί τή φωνή καί τή μαστοριά ἐτοῦτος ὁ Πλατανιώτης. Κι ὅλοι σωπάσανε, ἄχνα δέν ἔβγαινε, ν' ἀκοῦνε καί ν' ἀποθαμαίνονται! Κι ὡς ἔβγαλε ὁ τραγουδιστής μέ πάθος καί μέ πόνο ἐκεῖνο τό τραχύ, τ' ἀρρενωπό καί τσεκουράτο.

«Τούς Κλέφτες τί τούς κάνατε, πουτάνες Καταβόθρες»,*

---

* Κι ἐδῶ ὁ καθωσπρεπισμός ἀνάστρεψε τήν ἔννοια καί χάλασε τό τρα-

οἱ ἄλλοι ἀπό δίπλα, μιά παρέα, μπήκανε μονομιᾶς —νά ξανασάνει κι ὁ τραγουδιστής— μέ τό γλήγορο «γέμισμα»:

«Ἀέρας τά φυσάει τά πλατανόφυλλα,
Θεός νά τά φυλάει τά Ἑλληνόπουλα!»

Κι ἄλλο τραπέζι ἀπό παράδιπλα, πῆρε ἄλλο «γέμισμα»:

«Κρέμεται ἡ καπότα στήν ἀλυγαριά,
ντέρτι καί μαράζι δέ βάζω στήν καρδιά!».

— «Ντέρτι καί μαράζι δέ βάζω στήν καρδιά» — τό ἐπανάλαβε ἡ αἴθουσα, μιά σκάλα, πιό κάτω, σά νά μᾶς τό γύριζε ἀντίλαλος κάποιο βουνό ἀπ' τ' ἀντίπερα.

Ὅπως τ' ἀηδόνια στήν ἀνοιξιάτικη φυλλωσιά, ἔτσι κι οἱ τραγουδιστές στά γλέντια, συνερίζονται! Ξεσυνερίζονται ποιός νά παραβγεῖ...

Ἄφησε νά σβήσει ἡ... κλαγκή ἀπ' τό τσούγκρισμα τῶν κρασοπότηρων, πού ὑψωθήκανε γιά τόν τραγουδιστή, κι ἐτοῦτος ὁ ἄλλος Πλατανιώτης —νάηταν ἡ ζήλεια ψώρα!— ξερόβηξε μιά - δυό φορές καί γιά νά γαργαρίσει τό λαρύγγι καί γιά νά δώκει σινιάλο γιά ἡσυχία, καί πῆρε, τί νομίζεις, τήν «Τζαβέλαινα»! Τραγούδι πού θέλει πνεμόνι φυσερό, φωνή τρομπόνι καί τέχνη ὄχι παῖξε - γέλασε!

«Ὠωωρέ, κορίτσια ἀπό τά Γιάννενα, νυφάδες ἀπ' τό Σούλι,
φέτος νά μήν ἀλλάξετε, νά μήν ἀσπροφορεθῆτε...».

Κι ὡς ἀνέβασε τήν κορώνα ὥς τήν ἀποκορύφωση τοῦ δράματος ὁ τραγουδιστής,

«Τό Σούλι θά χαρατσωθεῖ, ὠρέ χαράτσι θά πληρώσει,
Τζαβέλαινα σάν τ' ἄκουσε, πιάνει καί ζώνει τ' ἄρματα»,

ἀπ' τούς γλεντοκόπους ξεχύθηκε παλικαρίσιο, ἀντρίκιο κι ἀθυρόστομο

«Ὠρέ, δέν τούς γαμᾶς τή μάνα τῶν κερατάδωνε,
θέλουν νά μᾶς βαρέσουν, καί πάλι σκιάζουνται!».

Καί ξαναχύκλωσε,

«Θέλουν νά μᾶς βαρέσουν, καί πάλι σκιάζουνται!
. . . . καί πάλι σκιάζουνται!».

Ὁ Ἄρης, πού ὅλο κέφι ἀποθαμαινότανε τοῦτο τ' ἀναπάντεχο, γέλασε μέ τήν καρδιά του καί σκουντώντας με μέ τόν ἀγκώνα του

γοῦδι, βάζοντας «καημένες Καταβόθρες». Ὁ Νίκος Βέης, ὅμως, τό δίδασκε σωστά στό Πανεπιστήμιο — «πουτάνες»! Γιατί αὐτό ἤθελε νά ἐκφράσει ἡ λαϊκή μούσα. Οἱ Καταβόθρες — τό λέει κι ἡ ὀνομασία — εἶναι τοποθεσία στά βουνά Πέντε Ὄρνια τῆς Δωρίδας, ὅπου ἀπ' τό Εἰκοσιένα ὥς τόν ΕΛΑΣ, νομίζω δέ καί στό ΔΣΕ, ὄχι μιά φορά χαλαστήκανε ἀγωνιστές τοῦ λαοῦ πολεμιστές. Εἶναι τό μέρος «πουτάνα»!

στό πλευρό μου, «λαός, βρέ!» —μοῦ λέει. —«Λαός, ντέ!» —τ' ἀπάντησα. —«Ἔι, ἐσύ σούρωσες, σέ καλό σου!» —«Πᾶς πίσω, λές» —«Φαίνομαι;» Δέν πρόκανα νά τόν βεβαιώσω, ὅτι καί παραφαίνεται μάλιστα, γιατί ἀπ' τ' ἄλλα τραπέζια ἀντήχησε:

«Ν-εεέναςς, μωρέ, ν-εεέναςς, ν-ἕνας ἀιτός καθόντανεεε,
λέει, καθόντανεες...».

Κι ὅλοι στρέψανε τά μάτια καί τά χαμόγελά τους πρός τόν Ἄρη, ὡς ἀκουστήκανε, στό ρυθμό τοῦ βελέντικου τσάμικου, τά πρῶτα λόγια ἀπ' τό περήφανο τραγούδι τῆς ἀιτογέννας Ρωμιοσύνης. Κάμποσοι μερακλῆδες τοῦ χοροῦ βρεθήκανε μονομιᾶς στό πόδι, αναπετάξανε ἀπ' τίς τσέπες τους τά χερομάντηλα ὡς νά ξεθηκαρώνανε λευκαδίτικα μαχαίρια, καί τ' ἀνεμίσανε. Ἄλλοι παραμερίσανε στίς ἄκρες τά τραπέζια σβέλτα, ἔγινε τόπος γιά χορό. Κι ὁ μαγαζάτορας, ὁ Φώτης, πού 'χε καί τό πρόσταγμ' ἀπόψ' ἐδῶ, ἅπλωσε μαντήλι στόν Ἄρη, «σήκω, ἀρχηγέ!»

— Φχαριστῶ, Φώτη μου! Στραβάδι! Νά χορευταράς ἀπ' ἐδῶ! — ἀρνήθηκε ὁ Ἄρης κι ἔδειξε τό Θάνο στό Σκεντέρη.

— Κι ὁ Θάνος, ποιός εἶπε ὄχι; Μά ὁ πρῶτος, δικός σου, πιάσου! — καί τοῦ 'δανε τό μαντήλι στό χέρι.

— Μήν τοῦ χαλᾶς τό χατήρι, φέρε δυό γύρες, βρέ ἀδερφέ! — παρέμβηκα κι ἐγώ.

— Δέ σκαμπάζω! Δέν πᾶν τά πόδια, ρεζιλέματα πᾶς γυρεύοντας;

— Καί νομίζεις ὅτι βλέπει κανένας, ἔτσι πού γίναμε φέσι, πᾶν, δέν πᾶν τά πόδια; Σήκω, θά τούς κακοκαρδίσεις, θά τό πάρουν ἀκαταδεξιά σου! — τοῦ ἐπίμενα.

— Ἄιντε, ἀρχηγέ! Μιά σφούρλα μόνο! Μιά, γιά τό ἀντέτ'! — τόνε προτρέψανε κι ἀπ' τή ζυγιά τ' ἀξεκίνητου ἀκόμα χοροῦ οἱ Πλατανιῶτες.

Ὁ Ἄρης ἔνιωσε στεναχωρεμένα, φανερό. Ἤθελε, ντεριότανε, δέν τ' ἀποφάσισε. Σηκώθηκε, «δέν ξέρω, δέν μπορῶ, μήν ἐπιμένετε, συναγωνιστές!» Σήκωσε καί τό ποτήρι καί γιά νά σκαπουλάρει ἀπ' τό στένεμα πού τοῦ κάνανε, «ἐβίβα σας! — φώναξε. Εἰς ὑγείαν σας, πατριῶτες!» Καί γυρνώντας πρός τό Θάνο, «κι ἐσύ παρακάλια καρτερεῖς; Ἤ σ' ἔπιασε παρμάρα;» — τοῦ εἶπε σχεδόν ἐπιτιμητικά. Ὁ Θάνος ἄλλο πού δέν ἤθελε! Πετάχτηκε σάν ἀπό σούστα καί βρέθηκε ἁρπαγμένος ἀπ' τό μαντήλι τοῦ Σκεντέρη.

«...στόν ἥλιο καί λαζιόντανε, λέει, λιαζόντανε...
καί μέ τά νύχια μάλωνε, τά νυχοποδαράκια του,
λέει' δαράκια του...».

Ἔφερε μιά - δυό γυρβολιές ὁ Θάνος καί πισωπατώντας, ἔβαλε, ὅπως ἡ τάξη τό καλεῖ γιά τό φιλοξενούμενο νά δώσει, μέ τή σειρά

του, στό νοικοκύρη νά σύρει τό χορό, τό Φώτη μπροστά. Όμως, εκείνος, προφανώς ατζαμής γιά πρώτος στό τσάμικο ή γιατί είδε αυτόνε πού θά 'βγαζε ασπροπρόσωπο τό χωριό, πέρασε τόν τρίτο τής ζυγιάς πρώτο, πήρε τή θέση του, δίνοντας στό Θάνο τήν τιμή νά κρατήσει τό μαντήλι σέ τέτοιο χορευταρά. Έχ, μάνα μου, καί τί νυχοπάτης ετούτος ό Πλατανιώτης! Πέταξε μακριά, μ' ένα χαριτωμένο τίναγμα τού ποδαριού, τό τσαρούχι, έμεινε στό τσουράπι! — όλοι καταλάβαμε ότι τούτος είναι απαράβγαλτος στό χορό!

«...νύχια μου καί νυχάκια μου, λέει, νυχάκια μου,
νύχια μου καί νυχάκια μου καί νυχοποδαράκια μου,
λέει, δαράκια μου,
τήν πέρδικα πού πιάσατε, λέει, πού πιάσατε,
τήν πέρδικα πού πιάσατε μή μού τήνε χαλάσετε,
μωρέ, χαλάσετε,
θέ νά τή βάνω στό κλουβί μωρέ, στό κλουβί,
θέ νά τή βάνω στό κλουβί νά μού λαλεί κάθε πρωί,
νά μού λαλεί βράδυ - πρωί, βράδυ - πρωί!...».

Ό Θάνος κράταε τό μαντήλι κι έβαλε αντιστύλι τό δεξί ποδάρι, μά δέ χρειαζότανε. Ό χορευτής, αϊτός στό χορό, εθάρρεις δέν εκράταε τό μαντήλι, κι έλεες χάμου δέν επάτα. Ορθές οι πατούσες του, μόνε νυχάγγιχνε, σάν μ' άκρη φτερού, τό πάτωμα. Καί τό αεροκένταε! Κι ώς τιναζότανε, λάφι στή σβελτάδα, κι έγραφε ζωγραφιά στόν αέρα πήδο καί σφουρλίγκα κι ύστερ' αχνογαϊτανόπλεκε τό τσαλίμι, πώς νά μήν τόν ζηλέψεις; Ένιωσα μαράζι στήν ψυχή τήν αγραμματωσύνη μου στά χορευτικά. Κι ορκίστηκα, τουλάχιστο έναν τσάμικο! Τόν όρκο τόν κράτησα...

Άλλοι βγαίνανε, κουρασμένοι, απ' τό χορό, άλλοι μπαίνανε, το 'να τραγούδι δέν τέλειωνε, άλλο παίρνανε, γινότανε τού κουτρούλη! Οί πίτες, βέβαια, είχανε τελειώσει, τό κρασί, όμως, όχι! Τώρα πιά ό κόσμος όλος γιγωμένοι, απλώς κουτσοπίνανε, γιά τό τέμπο τού γλεντιού. Από κανένας τσίμπαε κανένα υπόλοιπο, αποξεχασμένο, τουλουμοτυριού ή έσπαζε κάνα καρύδι. Γιά ώρα, κανένας δέ σκέφτηκε νά κοιτάξει ρολόι — ό χορός ήτανε ακόμα στήν άψα του! Ποδοβολητό έξω απ' τό μαγαζί, τόν ανάκοψε. Ή πόρτα άνοιξε πρίν προλάβει κανένας νά ρωτήσει «τί τρέχει;» Μπήκανε αντάρτες, ίσαμε μιά ομάδα, μέ τόν Περικλή. Είχανε ξυνισμένα τά μούτρα, μά μόλις αντικρύσανε τό θέαμα... σπάσανε! Ερχόντανε φουριόζοι καί τσιτωμένοι απ' τή Φουρνά. Πρός αναζήτηση τών... αγνοουμένων!

Τό τμήμα είχε φτάσει στήν ώρα του στό κεφαλοχώρι τών Κτημενίων. Όσπου νά πάρουνε συσσίτιο καί νά βολευτούνε οί άντρες στό σχολειό, κανένας δέν απέδωσε σημασία ότι ό αρχηγός μέ μερικούς ουραγούς δέ φανήκανε ακόμα. Ή ώρα περνούσε, Άρης δέν

ἔλεγε νά καταφτάσει! Ἦρθανε καί τά μεσάνυχτα, περάσανε κι αὐτά, στούς ἄλλους ἠγέτες τοῦ τμήματος μπήκανε ψύλλοι στ' αὐτιά! Ὁ διάολος ἔχει πολλά ποδάρια! Τηλεφωνᾶνε στόν Κλειτσό, τό τηλέφωνο στό Μεσοχώρι δέν ἀπαντάει, ἄρα ἐκεῖ κανένας. Ὁ Περικλής πῆρε μιάν ὁμάδα καί μπήκανε στό δρόμο πίσω γιά τόν Κλειτσό, μ' ὅλες τίς προφυλάξεις — τί τά θές τί τά γυρεύεις! Καί νά πού πέσανε πάνω μας στόν Πλάτανο.

Δέν μπορέσανε, λοιπόν, νά παίξουνε τό θυμωμένο. Εὐκολότερο — καί συμφερότερο — ἤτανε νά... προσαρμοστοῦνε στήν κατάσταση. Ψευτοπαραπονεθήκανε, γιά τήν... τιμή τῶν ὅπλων κι ὅσο τό προλάβανε κι αὐτό, γιατί ἐξαναγκαστήκανε νά λάβουνε θέσεις! Σέ λίγο, κεφάτοι, θά παραπονιένται, στ' ἀλήθεια τώρα, πού ὅλα αὐτά ἐδῶ διαδραματιστήκανε ἐν ἀπουσία τους! — «Τό πρῶτο μέ ψωμοτύρι» — τούς εἶπε ὁ Φώτης, κερνώντας τό κοκκινέλι. Καί δυνατά πρός τούς συχωριανούς του: — «Ποιός θά πεταχτεῖ γιά καμιά θηλειά λουκάνικο;» Δέν ἀπολείψανε οἱ... φιλότιμοι! Δέν πολυήμουνα πιά σέ θέση νά παρατηρῶ — τί λόγος!... Ἡ ὄσφρηση, ὅμως, συνέλαβε τήν παρουσία ψητοῦ λουκάνικου... Ξαναστήθηκε χορός, αὐτό τό θυμᾶμαι... Καί ξεθύμανε... Τό τραγούδι ματάναψε, τό θυμᾶμαι! Καί πάλι κατάκατσε. Θυμᾶμαι πού σέ κάποιο τραπέζι, σάν ξεκουρδισμένο λαοῦτο, κάποιοι προσπαθούσανε νά τό βγάλουνε πέρα:

«Τούτ' ἡ γῆς, μουρή Γιώργαινα,
τούτ' ἡ γῆς πού τήν πατοῦμε,
οὖλοι μέσα θέ νά μποῦμε...
Τούτ' ἡ γῆς μί τά χορτάρια
τρώει νιούς καί παλικάρια...

Δέν τό καταφέρνανε, πήρανε τό

«Γιάνναινα, Γιαννάκινα, θειά μου Νικολάκαινα!
Γιάνναινα, Γιαννάκινα, νά μήν πᾶς γιά λάχανα
καί μᾶς φέρεις βάσανα.
Νά μήν πᾶς καί γιά τσουκνίδια
καί μᾶς φᾶν τά μαῦρα φίδια!...»

... Ὅλα σέ τούτονε τόν κόσμο μας κουβαλᾶνε μέσα τους τό νόμο τῆς κρίσης καί τῆς κατιούσας! Καί τό τέλος, αὐτή τήν ἀνατριχιαστική ἔννοια... Ὅτανε βγήκαμε ἀπό τό μαγαζί τοῦ Σκεντέρη — «ἐγώ σέ πίνω γιά καλό, κι ἐσύ μέ πᾶς στόν τοῖχο!» Ὅλοι μας! Εὐτυχῶς, πού μᾶς συνέφερε κομμάτι ὁ φρέσκος πού μᾶς βάρεσε. Τά ματόφυλλα ξαλαφρώσανε λίγο κι ἀνοίξανε τά μάτια. Ἕνα γύρω στίς βουνοκορφές μιά λουρίδα ξημέρωμα ἔμοιαζε σά φρεσκογανωμένα χείλη ἑνοῦ μεγάλου τέτζερη.

— Σύνταξηη! — φώναξε ὁ Ἄρης. Κι ἡ φωνή του ἤχησε τόσο παράταιρα ἐκείνη τή στιγμή, τό παράγγελμα ἔμοιαζε τόσο μέ ντουφεκιά πού πῆγε ξέστοχη, σάν ἄσκοπος πυροβολισμός, πού 'βαλε τά γέλια μόνος του. Ἔγινε, ἀλήθεια, κάποια ἀνακατωσούρα γιά... σύνταξη, ἀλλ' ἡ προσπάθεια ἐγκαταλείφτηκε κι ὁ Ἄρης ξανάπε:

— Βρέ σεῖς! Μάκι ξεχάσαμε τίποτα καί ματαγυρνᾶμε ἀπ' τή Φουρνᾶ; — μπορεῖ καί νά τό 'πε νά πειράξει τόν Περικλή, πού γύρισε ἀπ' τή Φουρνᾶ στόν Κλειτσό ἀναζητώντας τον, πράγμα, πού σέ τελευταία ἀνάλυση, εὐχαρίστησε τόν ἀρχηγό.

— Μιά νταμιτζανούλα κάργα! — ἀπάντησε ὁ Φώτης, ἀντί γιά τούς ἀντάρτες.

— Στήν ἄλλη δόση! — εἶπε ὁ Θάνος.

— Δέν τήν ἀδειάζουμε στό πόδι, γιά τό κατευόδιο; — ἐπίμεινε ὁ Σκεντέρης.

— Ἔ, συναγωνιστή Φώτη, στό Θεό σου! Μᾶς ἔκανες στουπί, δέ σοῦ φτάνει; — τοῦ λέει ὁ Ἄρης πολύ κεφάτα. Κι ὁ Φώτης:

— Καλή καρδιά, ἀρχηγέ!

— Ἄιντε, βρέ! Θά ξεκινήσουμε καί καμιά φορά; — φώναξε ὁ καπετάνιος.

Ξεκινήσαμε. Ἀνάκατα ἀντάρτες καί Πλατανιῶτες, κρίμα στό «σύνταξη» τοῦ ἀρχηγοῦ. Ἀπ' τήν κάτω μεριά τῆς στράτας ἡ κεντρική καί σκεπαστή βρύση τοῦ χωριοῦ κελάιδαγε ἀπ' τό σιδεροσωλήνα της τό μπόλικο νερό της. Καί σέ κάποιονε προκάλεσε, φαίνεται, «συναφεῖς παραστάσεις» καί πῆρε δυνατόφωνα τό τραγούδι:

«Νερατζούλα φουντωμένη,
ποῦ 'ναι τ' ἄνθη σου, καημένη...»

Φωτιά στά τόπια κι οἱ ἄλλοι! Φάλτσα, ἀσυνταίριαστα, μεθυσμένα, μά σείστηκε τό χωριό!

«Νερατζούλα φουντωμένη, ποῦ 'ναι τ' ἄνθη σου καημένη!
φύσηξε βοριάς καί μέγας καί τά τίναξε!
Σέ παρακαλῶ, βοριά μου, φύσα σίγαλα,
γιά ν' ἀράξουν τά καράβια τά Ζαγοριανά,
πόχουν μέσα παλικάρια κι ὄμορφα παιδιά...
Σέ παρακαλῶ, βοριά μου, φύσα σίγαλα...»

Εἶναι τό «κλασικό» τραγούδι πού πᾶνε τή νύφη στή βρύση. Ἔθιμο, στά ξημερώματ' ἀπ' τό γλέντι τοῦ γάμου στοῦ γαμπροῦ, τά συμπεθερικά συνοδεύουνε τή νύφη στήν κοντινότερη στό καινούριο της σπίτι βρύση — νά μάθει τή στράτα; — τραγουδώντας τή «Νερατζούλα».

Παρακαλώντας κι ἐμεῖς τό βοριά νά φυσάει σίγαλα

«γιά ν' ἀράξουν τά καράβια τά Ζαγοριανά,
πόχουν μέσα παλικάρια κι ὄμορφα παιδιά»,

φτάσαμε στ' άκρινά σπίτια τοΰ χωριοΰ. Σταμάτησε ή άνάκατη φάλαγγα, οί χωρικοί πιάσανε, σέ ψευτοπαράταξη, τήν άπάνω μεριά τής στράτας, οί άντάρτες ένας - ένας, άποχαιρετούσανε τόν καθένα μέ χεραψία, άγκάλιασμα καί σταυροφίλημα.

— Στό καλό παιδιά! Καί μέ τό καλό νά ματαχοπιάσ' τε! — οί χωρικοί.

— Έχετε γειά, συναγωνιστές! Φχαριστοΰμε, φχαριστοΰμε! Έχετε γειά! — οί άντάρτες.

— Καλ' άντάμωση!

— Καλ' άντάμωση!

Τελευταίος ό Άρης άποχαιρέτησε, τό ίδιο σταυροφιλώντας τόν καθένα, τούς χωρικούς καί στό Σκεντέρη είπε, γελώντας:

— Στό χρωστάω, Φώτη! Θά στό θυμάμαι, βρέ! Θά στό θυμάμαι τ' άποψινό!

— Άς είσαι καλά, καπετάνιε μου! Άμ κι έγώ λές θά τ' άλησμονήσω; Θά ρθώ, σά λευτερωθοΰμε, άλήθεια σοΰ λέω! Θά ρθώ στήν Άθήνα, κι άς θά 'σαι τρανός, θά μοΰ τό ξοφλήσεις!

— Κόλλα το! — τοΰ δίνει τό χέρι ό Άρης σ' έπικύρωση.

— Κόλλα το! — κι ό Φώτης.

Ή φάλαγγα τών άνταρτών έκοβε κιόλας στράτα. Άγκαλιαστήκαμε, τελευταίοι, κι οί δυό μας — «σέ καλό νά μάς βγεί!», μοΰ φιθύρισε. Καί ξεκίνησε. Έμένα κόμπος στό λαρύγγι, δέν άρθρωσα λέξη. Μέσα στό μουντό χάραμα τόν έβλεπα ν' άπομακρύνεται νά φεύγει, κάνοντας έκείνο τό χαρακτηριστικό του τίναγμα τοΰ ώμου του γιά νά φέρει τόν άορτήρα τής άραβίδας του σέ βολική θέση, καί κατεβάζοντας τό δίκωχο στό κούτελο.

Οί άντάρτες κρυφτήκανε άπ' τά μάτια μας στό πρώτο στρίμμα τής στράτας, σέ λίγο έσβησε καί τό ποδοβολητό τους.

— Γιά Κορίτσα δέν είσαι πού δέν είσαι ξάδερφε! Ν' άνέβουμε σπίτι, νά δείς καί τή θειά σου.

Οί μανάδες μας πρωτοξαδερφάδες, έμείς δεύτερα. Δέχτηκα τήν πρόταση, τό κεφάλι μου ήτανε καζάνι καί τά μάτια δέν κρατιόντανε!... Ξύπνησα τό δειλινό. Ύπνο σά νά τόν χόρτασα, μά κι όρεξη ν' άφήσω τό στρώμα δέ μοΰ 'κανε. Είχα μιά πικράδα όχι μόνο στό στόμα. Βαθύτερη μιά γεύση της... Ματακουκουλώθηκα, νά χουζουρέψω λίγο. Οΰτ' αύτό ήτανε πού 'θελα! — «ώρέ, τ' ήταν κι έτοΰτο τ' άναπάντεχο! Σημαδιακό! Θές νά 'βαλε τό ποδάρι του κάνας διάολος! Λές, τοΰ κερατά, νά φέρει καμιά άναποδιά στόν Άρη; Άι σεχτίρ! — φτού! Χτύπα ξύλο!» Πέταξα τή βελέτζα, σηκώθηκα...

Ό Άρης, σχεδόν κάθε φορά μετά, π' άναμώναμε, θυμότανε τό γλέντι έκείνο. Βέβαια, κι έγώ — βλέπεις, μήτε σ' έκείνον, οΰτε σ' έμένα ξανάλαχε παρόμοιο σ' όλη τή διάρκεια τοΰ Άγώνα. Μιά μέρα, τό Νοέμβρη πιά τοΰ 1944 στή Λαμία, στό γραφείο του στό

Γενικό Στρατηγεῖο, ξανάρθε στήν κουβέντα μας, κι ἐτούτη τή φορά τοῦ 'πα γιά τό φόβο πού μοῦ πέρασε στό σπίτι τοῦ Σκεντέρη. Κι ἐκεῖνος:

— Βρέ κι ἐμένα μοῦ πέρασε — «Θέλεις νά 'ταν, γαμῶ το, τό κύκνειο μας ἄσμα ἀπόψε;» Γίνεσαι ἤ δέ γίνεσαι προληπτικός καμιά φορά; Καί μή δέν ἦταν; Ἦταν τό κύκνειο ἄσμα τῆς πρώτης, τῆς ρομαντικῆς θά 'λεγα, ἐποχῆς τοῦ ἀντάρτικου. Δέ σοῦ φαίνεται;

— Μά τό ναί!

∴

Ἀναστηλώνοντας ὕστερ' ἀπό τριάντα χρόνια τοῦτες τίς λεπτομέρειες, δέ μοῦ πάει ν' ἀφήσω μιά διαπίστωση πάνω σ' αὐτές, πού, ὅμως, τήν ἔκανα πολύ μεταγενέστερα — τήν ἀ λ λ α γ ή πού συντελέστηκε σ' ὅλους μας τούς ἐπί σκηνῆς στό διάστημα ἀνάμεσα στίς δυό συναντήσεις μας μέ τό Βελουχιώτη. Ἀπ' τά μισά Ὀχτώβρη 42, ὥς τά μισά Γενάρη 43, σέ τρεῖς μῆνες!

Ἕνας ἄλλος Βελουχιώτης μᾶς κουβέντιαζε τή δεύτερη φορά. Ἕνας ἀρχηγός μέ ἀνεβασμένη σέ ὑψηλότερο βαθμό τή συναίσθηση τῆς εὐθύνης τοῦ ἡγέτη. Μέ μιά εὐρύτερη σύλληψη τῶν προβλημάτων, πού τή λύση τους τήν ἐπώμισε καί σ' ἐκεῖνον ἡ Ἱστορία. Μέ μιάν ἄλλη στάση του πρός τούς συντρόφους καί συναγωνιστές του. Μέ μιά φανερή διαφορά στό ἐπίπεδό του ὡρίμανσης, ἀπότομη!

Ὁ Κατσόγιαννος, ἄν τό καλοπρόσεχες, ἦτανε τώρα ἕνας ἄλλος Ἰάκωβος. Στά γνωρίσματά του τά θετικά, ἕνα ἅλμα!

Κι ὁ κόσμος γύρω μας εἶχε κι αὐτός μ ε τ α β λ η θ ε ῖ, χωρίς κι ἐμεῖς νά τό προσέξουμε, χωρίς κι ὁ ἴδιος νά τό ἀντιληφτεῖ. Οἱ κουβέντες του, ἡ συμπεριφορά του, ὁ συναισθηματικός του κόσμος, ἡ διανοητικότητά του, ὁ ἀέρας του, ὅλα του κ ά τ ι ἄλλο, ἕνα καινούριο φαινόμενο!

Φυσικά, κι ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, οἱ μοχλοί τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης, ζώντας καί δρώντας μέσα στούς ἴδιους παράγοντες μεταλλαγῆς, δέν ἐμείναμε στό ἐπίπεδό μας τοῦ Ὀχτώβρη. Ἄν τυχόν κι ἀνάλυες τό φέρσιμό μας ἀπέναντι στά προβλήματα, πρόσεχες τή συζήτησή μας, παρακολουθοῦσες τήν κίνηση τῆς σκέψης μας, διύλιζες τή δράση μας, θά διαπίστωνες, ἀναμφίβολα, πρόοδο, ἀνάπτυξη, ἀλλαγή, πού οἱ ἴδιοι δέ συνειδητοποιούσαμε. Καί πού γι' ἄλλους καιρούς θ' ἀπαιτούντανε χρόνια!

Σημαδιακή ἐποχή! Σημαδιακή!

∴

Ἐκεῖ στίς ἀρχές τοῦ δεύτερου δεκαήμερου τοῦ Μάρτη 1943, ἀνταμώσαμε μέ τό Δημητράκη Μπακόλα. Πρώτη φορά ὕστερ' ἀπό τόσα

γεγονότα στό χῶρο μας. Ἦρθε στόν Κλειτσό κι ἀπ' ἐκεῖ τραβήξαμε οἱ δυό μας γιά τό Φουρνᾶ, συναντηθήκαμε στήν τελευταία; — μιά λεπτομέρεια πού μοῦ διαφεύγει τό ἀκριβές της ἀπ' τή μνήμη. Τό σίγουρο στό μνημονικό εἶναι ὅτι στή Φουρνᾶ, στό σπίτι τοῦ Μήτσου Τραχανῆ συντάξαμε δυό ἐκθέσεις γιά τήν Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ ΚΚΕ, ὅπως ἐπικράτησε νά λέγεται τό ΠΓ, ἄν ὄχι καί μόνο οἱ Σιάντος - Ἰωαννίδης. Αὐτά γιά μᾶς τότε ἦσανε ψιλά γράμματα, δέν τά ξέραμε!

Ἡ μιά ἀναφερότανε στό θέμα Ἄρης Βελουχιώτης. Ἀλλά ἀπό ἐντελῶς ἄλλη σκοπιά αὐτή τή φορά. Πόσον καιρό ἔλειπε ἀπό τό χῶρο μας; Οὔτε δυό μῆνες. Διάστημα, ὅμως, ἀρκετό γιά νά ὑπογραμμίσει τήν ἀπουσία ἡ γ έ τ η.

Τό ἀντάρτικο ἀναπτυχνότανε γρήγορα, δηλαδή κανονικά. Μετά τή μάχη τοῦ Μικροῦ Χωριοῦ, δέν εἶχε ἄλλη ἐντυπωσιακή πολεμική δραστηριότητα στό ἐνεργητικό του. Εἶχε, ἐντούτοις, νά παρουσιάσει σημαντική διεύρυνση τοῦ χώρου τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας καί σχετική σταθεροποίηση τοῦ τελευταίου. Μ' ἕνα λόγο καί χωρίς τόν Ἄρη Βελουχιώτη παρόντα, ἡ Ἱστορία γραφότανε. Συνεπῶς, δέν ἦτανε ἀντικειμενικό τό κενό ἀπό τή μή παρουσία του. Ἦτανε, μ' ὅλα ταῦτα, ψ υ χ ο λ ο γ ι κ ό. Κι ἀνάμεσα στούς ἀντάρτες καί στό λαό εἶχε κιόλας δημιουργηθεῖ τό λιγότερο μιά ν ο σ τ α λ γ ί α γιά τόν Ἀρχηγό. Ὁ Ἄρης τούς ἔλειπε, ἰδιαίτερα στούς ἀντάρτες. Ὅλοι μας νιώθαμε μιά, παράξενη, μιά τήν ἀλήθεια, σιγουριά, μέ τήν παρουσία τοῦ Βελουχιώτη. Σημάδι, νομίζω, πώς ὁ Ἄρης εἶχε καταξιωθεῖ πολέμαρχος, ἀρχηγός στίς συνειδήσεις μας. Στίς ψυχές μας εἶχε γίνει κάτι πολύ περισσότερο ἀπό ἀγαπητός. Δέν τά προσπορίστηκε κατά παραχώρηση αὐτά τά λαϊκά αἰσθήματα, τά κέρδισε!

Μέσα στ' ἀντάρτικο, στούς ἁπλούς πολεμιστές ξέχωρα, ἡ λατρεία πρός τόν Ἄρη προκάλεσε, ἐξ ἀντιδράσεως, ὅπως λένε, μιάν ἐπιφυλαχτική στάση ἔναντι τοῦ Λευτεριᾶ. Παίρνοντάς τον σάν «ἀναίρεση» τοῦ Βελουχιώτη, τόν εἴδανε μέ μισό μάτι. Στήν ἀρχή, σύμφωνα μ' ὅλα τά στοιχεῖα πού ἔχω ὑπόψη μου, ἰδιαίτερα τό ζωντανό στοιχεῖο, τόν ἀντάρτη, ὁ Τάσος Λευτεριάς συνάντησε συγκεκριμένες δυσκολίες. Σύντομα, ὅμως, ἔ π ι α σ ε. Καί μέσα στούς ἀντάρτες καί μέσα στόν κόσμο. Ἀγαπήθηκε, τοῦ ἔγινε καί τραγούδι, πού δέν ἐπέζησε πολύ κι ἡ μνήμη μου δέν τό συγκράτησε γιά νά τό καταγράψω ἐδῶ. Ἀ λ λ ά, ἀλλά δέν ἦ τ α ν ε Ἄ ρ η ς! Αὐτός πρῶτος τό κατάλαβε καί τ' ἀναγνώρισε ὁ ἴδιος ὁ Τάσος. Ἐκεῖνος ὁ Ἄρης ἦτανε ἕνα ἄ λ λ ο! Ἕ ν α ἄ λ λ ο δ ι κ ό τ ο υ, προσωπικό του, τῆς προσωπικότητάς του — αὐτό καλά τό ξέρουνε καί μποροῦνε νά τό βεβαιώσουνε ὅσοι ζήσανε στό χῶρο ἐκεῖνο τῆς τοτινῆς παρουσίας τοῦ Βελουχιώτη, μιᾶς παρουσίας δυναμικῆς, ἐντυπω-

σιακῆς, συχνά ἀπότομα ἀντιφατικῆς, παρουσίας λαϊκοῦ πολεμάρχου.

Ἄμεσοι τότε, ὅσο κι εὐαίσθητοι, δέχτες τοῦ λαϊκοῦ αἰσθήματος ἐμεῖς οἱ ὑπεύθυνοι τῶν ὀργανώσεων τοῦ ΚΚΕ καί τοῦ ΕΑΜ στήν περιοχή, καταγράψαμε στήν προσοχή μας τό λαϊκό μήνυμα τῆς νοσταλγίας γιά τόν Ἄρη. Ἀποδείχτηκε, μάλιστα, ὅτι στόν ἴδιο βαθμό συμμετείχαμε κι ἐμεῖς στήν ἔντονη ἐπιθυμία, στό διάχυτο κάλεσμα νά γυρίσει ὁ Ἄρης στή Ρούμελη, τό συντομότερο δυνατό! Ἐξαίρεση δέν ἀποτέλεσε μήτε ὁ Μπαχόλας, πού μερικούς μῆνες πρίν εἶχε ζητήσει τήν ἀνάκληση καί τήν απομάκρυνση τοῦ Βελουχιώτη ἀπό τά βουνά μας.

Στήν παρούσα του ἔκθεση ὁ Δ. Καλεσάκης, μ' ἐντιμότητα, παρρησία καί εὐθύνη διατύπωνε τό πάγκοινο αἴτημα γιά τήν ἐπιστροφή τοῦ Ἄρη καί πιστοποιοῦσε στήν ΚΕ τοῦ ΚΚΕ τήν ἔκταση καί τό βάθος τῆς ἀγάπης πού τοῦ τρέφανε λαός κι ἀντάρτες. Ἐδῶ ἔμαθα, γιά πρώτη φορά, ὅτι προηγούμενα ὁ γραμματέας τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης τοῦ ΚΚΕ στήν Εὐρυτανία εἶχε κάνει ἄλλες δυό ἐκθέσεις γιά τό Βελουχιώτη, αὐτές ἐναντίον του. Ὅτι μέ τή δεύτερή του ζητοῦσε ἀπ' τήν ἡγεσία τοῦ κόμματος ν' ἀπομακρύνει τό Βελουχιώτη ἀπ' τή Ρούμελη. Σ' ἐτούτη, τήν τρίτη, ὁ Μπαχόλας δέν ἀνακαλοῦσε καμιά ἀπό τίς κατηγορίες του σέ βάρος τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἀνταρτῶν — πού ἦσανε ὁπωσδήποτε βάσιμες. Κι ἐπέμενε, ὅτι πρίν ξαναστᾶλεῖ στή θέση του, ἀνάγκη νά τοῦ γίνουνε ἀποτελεσματικές συστάσεις, ὥστε νά μήν ὑποτροπιάσει τυχόν. Παράλληλα μ' αὐτά, ἡ ἔκθεση αὐτή περιεῖχε τή σύσταση νά συγκροτηθεῖ ἀνώτερο ὄργανο τῆς διοίκησης τοῦ ἀντάρτικου, τουλάχιστο γιά τή Ρούμελη καί Θεσσαλία. Κι αὐτό τό ὄργανο νά βρίσκεται στό χῶρο τῆς δράσης τοῦ ΕΛΑΣ. Συγκεκριμένα γινότανε ἡ πρόταση νά συσταθεῖ Γενικό Ἀρχηγεῖο ἤ Γενικό Στρατηγεῖο τοῦ ΕΛΑΣ κι ἄν αὐτό δέν εἶναι ἐφικτό, Κλιμάκιο τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΕΛΑΣ νά βγεῖ στό Βουνό καί ν' ἀναλάβει ὑπεύθυνα τή γενική διοίκηση τοῦ ἀντάρτικου, τήν ὀργάνωση καί τό συντονισμό τῆς πολεμικῆς δραστηριότητάς του. Τήν ἀποδοχή καί πραγματοποίηση αὐτῆς τῆς πρότασής της ἡ κομμουνιστική ὀργάνωση Εὐρυτανίας τή θεωροῦσε ἐγγύηση ἀποτροπῆς αὐθαιρεσιῶν ὄχι μόνο τοῦ ἴδιου τοῦ Βελουχιώτη, ἀλλά καί καθενός ἄλλου ἀπό τό ἔνοπλο τμῆμα τοῦ ἀγώνα μας. Τόνιζε ἡ ἔκθεση ὅτι ἦτανε ἀναγκαῖο νά λυθεῖ αὐτό τό ζήτημα πρίν ὁ Βελουχιώτης ἐπιστρέψει στή Ρούμελη.

Νομίζω, ὅτι θά συνιστοῦσε παράλειψη ἀπό μέρους μου μαρτυρίας, ἄν ἐδῶ δέν καταχωροῦσα αὐτό πού ἔμαθα ἀπό τόν ἴδιο τόν Μπαχόλα τό 1944 σχετικό μέ τούτη τήν ἔκθεση, τήν τελευταία πού ἔγραψε ὁ Καλεσάκης γενικά γιά τό ἀντάρτικο. Ἡ τοπική ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ, πλέον συγκεκριμένα ὁ Γιάννης Ἰωαννίδης, ἀντί νά ἐκτι-

μήσει τήν εὐθύτητα ἑνός κομματικοῦ στελέχους, εὐθύτητα κι ἐντιμότητα πού καθρεφτιζότανε σ' αὐτή τήν ἔκθεση, χρησιμοποίησε τό περιεχόμενό της σάν στοιχεῖο στό «φακέλλωμα» τοῦ Μπακόλα. «Φάσκει κι ἀντιφάσκει», τό περιεχόμενο τῆς τελευταίας ἀναιρεῖ τίς προηγούμενες, «συνεπῶς» οἱ κατηγορίες κατά τοῦ Βελουχιώτη «μένουν ξεκρέμαστες» καί καταντᾶνε «συκοφαντικές». Κι ὅλ' αὐτά, ὅταν ὑπήρχανε παραπλήσιες ἐκθέσεις καί τοῦ τοπικοῦ γραμματέα τῆς ΠΕΦΦΕ Γιώργου Γιαταγάνα, ἄμεσου καθοδηγητῆ τοῦ Μπακόλα. Ὁ Ἰωαννίδης, κάθε φορά πού τύχαινε νά «διασταυρωθεῖ» μέ τόν Μπακόλα, στό ποδάρι καί φευγαλέα, χαμιά φορά καί μπροστά σέ τρίτους, τοῦ τά ἔριχνε αὐτά πάρθεια βέλη — κι ἀπό τό ὕψος τοῦ «θρύλου» γιά τό ἀδυσώπητό του στή μεταχείριση τῶν στελεχῶν τοῦ κόμματος. Κι ὁ Μπακόλας εἶχε φοβερά ἐκνευριστεῖ, εἶχε γενικά ἐπηρεαστεῖ στήν ἀπόδοσή του, ἀπό τήν «ἐκκρεμότητα» σέ βάρος του.

Ἡ δεύτερη ἔκθεση ἀναφερότανε στήν κομματική δουλειά, στήν κατάσταση καί τά προβλήματα τῶν κομμουνιστικῶν ὀργανώσεων Εὐρυτανίας. Δέν ἤτανε πολύς καιρός πού ἡ Ἀχτιδική μας εἶχε προβιβαστεῖ σέ Περιφερειακό Γραφεῖο. Ἔτσι, κι οἱ πρώην Ὑπαχτίδες μας προαχτήκανε σέ Ἀχτίδες τοῦ Γραφείου.

Ἐδῶ χρειάζεται μιά διευκρίνιση. Ἡ κομμουνιστική ὀργάνωση Εὐρυτανίας διατήρησε ἀπευθείας ἐπαφή μέ τήν ΚΕ τοῦ ΚΚΕ ὥς τή συνδιάσκεψη στά Μάρμαρα Φθιώτιδας, Μάρτη τοῦ 43. Ἡ ἐπαφή εἶχε ἀποχτηθεῖ τό 1941, πρίν ἀκόμα ἡ ὀργάνωση Εὐρυτανίας συνδεθεῖ πρῶτα μέ τό Θεσσαλικό Γραφεῖο τοῦ ΚΚΕ καί μετά μέ τήν ΠΕΦΦΕ. Τό Κέντρο, εἴτε γιατί ἡ Εὐρυτανία παρουσίασε τό ξέχωρο ἐνδιαφέρον γι' αὐτό ἀπ' τό γεγονός ὅτι καταστάθηκε τό ὁρμητήριο τοῦ ἀντάρτικου στή Ρούμελη, εἴτε γιατί τοῦ ἄρεσε νά ἔχει περισσότερα ἀπό ἕνα κανάλια ἐνημέρωσής του, κράτησε τήν ἄμεση τούτη σύνδεση μέ τήν ἀπόμερη ὀργάνωση. Ἔτσι, ὁ Μπακόλας τώρα ἔβρισκε νά ἔχει ὑποχρέωση ν' ἀναφέρει καί στήν ΚΕ τίς μεταβολές στήν σύνθεση τῆς ὀργάνωσης πού καθοδηγοῦσε καί τήν ὅλη δραστηριότητά της.

Ἡ ἔκθεση στήν ἀρχή περίγραφε τήν ὀργανωτική, νέα, διάρθρωση τῶν κομματικῶν δυνάμεων τοῦ νομοῦ μας. Γιά παράδειγμα, ὅτι ἡ Ὑπαχτίδα Καρπενησιοῦ — νομίζω συμπεριλαμβανόντανε ἐδῶ καί τά χωριά Ποταμιᾶς — ὀνομάστηκε Ὑπαχτίδα 1, μέ γραμματέα τόν τάδε — ἕνα ψευδώνυμο, πού δέν τό συγκράτησα, τοῦ Καρπενησιώτη συντρόφου Σπύρου Τσακανίκα. Ὅτι ἡ Ὑπαχτίδα Κτημενίων - Δολόπων ἔγινε Ἀχτίδα μέ τόν ἀριθμό 2 καί γραμματέα τόν Γ. Πετρωτό, ψευδώνυμο τοῦ ὑποφαινόμενου. Καί οὕτω καθεξῆς, ὅπως λένε, θαρρεῖς κι ἐκεῖ κάτω — εἴτε π ά ν ω! — στήν ΚΕ τοῦ ΚΚΕ καί τό ΠΓ της, ἄλλες σκοτοῦρες δέν εἴχανε παρά, νά μαθαί-

νουνε τίς ἔσχατες κι ἀσημαντότατες ἐτοῦτες λεπτομερειοῦλες, πού ὁ Μπακόλας τίς ἔκθετε εἴτε ἀπό ὑπερβολική εὐσυνειδησία, εἴτε ἀπό γραφειοκρατική συνήθεια. Ἐν πάση περιπτώσει ἡ ζωή ἀπόδειξε — καί σ' ἄλλες σελίδες τούτου τοῦ βιβλίου θά καταδειχτεῖ μέ συγκεκριμένα στοιχεῖα — ὅτι ἐκεῖ πάνω στήν κορυφή τοῦ ΚΚΕ δέ δινότανε ἡ πρεπούμενη προσοχή σέ σημαντικά κείμενα, σέ πολύ σπουδαιότερα γραφτά συντρόφων — ἐξόν ἐκεῖνα ἀπ ὅπου ὁ «μπαρμπα - Γιάννης» τοῦ ΚΚΕ κρατοῦσε τά «ὑπό σημείωσιν» γιά τό ἕνα ἤ τό ἄλλο στέλεχος τοῦ κόμματος.

Μετά τή ληξιαρχική καταγραφή τῶν νέων κομματικῶν ὀργάνων μας, ἀκριβέστερα, τῶν παλιῶν πού ὀνομαστικά προαχτήκανε κατά μιά βαθμίδα, ἡ ἔκθεση περνοῦσε στή δραστηριότητα — ἐπιτυχίες, ἀδυναμίες, τό σχῆμα «κλασικό»! Τή γενικη εἰκόνα τῆς κομματικῆς μας κατάστασης τή σκιαγράφησε ὁ Μπακόλας, γιατί αὐτός καί τήν ἤξερε, γιατί αὐτός ἤτανε κι ὁ ὑπεύθυνος κατά πρῶτο λόγο. Ὑπαγόρευε αὐτός, ἐγώ ἔγραφα καί λόγος μοῦ 'πεφτε γιά καμιά ἐκφραστική σχολαστικότητα, τήν ἀκριβολόγηση μιᾶς λέξης, τό δυναμισμό ἤ τήν ἀνεπάρκεια κάποιου ρήματος! Ὁ Μπακόλας εἶχε μιάν ἀγκύλωση στόν ἀντίχειρα καί τό δείχτη τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ, πράγμα πού τόν κούραζε γρήγορα στό γράψιμο. Πέρασε ὕστερα στήν ἔκθεση δράσης κατά Ἀχτίδες. Γιά τήν 1, τήν εἰκόνα τήν ἔδινε ὁ Δημητράκης, ἐγώ τήν κατέγραφα. Γιά τή 2, ὁ ἴδιος πρότεινε: — «Γράφ' τα μόνος σου. Ὅμως, φωναχτά, ν' ἀκούσω τίς γράφεις». Ἔλεγα πρῶτα τήν πρόταση, συμφωνοῦσε, τή διατύπωνα. Διαφωνοῦσε; — τήν κουβεντιάζαμε, βρίσκαμε τό κοινό σημεῖο, συνέχιζα τό γράψιμο. Φτάσαμε στήν ἀριθμητική κομματική δύναμη τῆς Ἀχτίδας 2 — ἐδῶ ὁ κόμπος! Ὁ γραμματέας μου τήν ἔκρινε ἀδικαιολόγητα μικρή. Ἡ γραμμή ἤτανε διεύρυνση τῆς στρατολογίας. Μοῦ καταλόγιζε σεχταρισμό στό θέμα τῆς στρατολογίας, ἐπίμενε νά σημειωθεῖ ἡ σχετικά μικρή δύναμη μέ αὐτοκριτική θεώρηση καί ὑπόσχεση ξεπεράσματος τῆς ἀδυναμίας. Ἀψιμαχήσαμε. Γιατί δέν ἤτανε ἡ σεχταριστική πρόσληψη ἀπό μέρους μου τοῦ προβλήματος, ἀλλά μιά πεποίθηση, ὅτι δέν εἴχαμε ἀνάγκη ἀπό ἐπιμήκυνση τῶν καταλόγων μας τῶν κομματικῶν μελῶν, ἀλλά ἀπό κομματικά μέλη, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ ἄξια τοῦ τίτλου. Ὅτι ἡ πλατιά στρατολογία σέ ὀργανώσεις μέ τίς δικές μας ἰδιαιτερότητες δέ λύνει κανένα πρόβλημα, ἄν πρῶτα δέν προάγουμε τά γνωρίσματα τοῦ μέλους τοῦ κόμματος στούς συντρόφους πού ἤδη ἔχουμε στρατολογήσει, τόν ἀριθμό τῶν ὁποίων ἐγώ τόν ἔβρισκα ἱκανοποιητικό γιά τίς δοσμένες μας ἀνάγκες. Γιά παράδειγμα, στόν Κλειτσό εἴχαμε τότε ἴσαμε 20 μέλη, μπορεῖ καί κάτι λιγότερο. Μᾶς παραφτάνανε. Ἄν μάλιστα τούς καταρτίζαμε στοιχειωδῶς καί τούς διαπαιδαγωγούσαμε κομματικά καί κατά κάτι, μᾶς περισσεύανε κιόλας! Δέ χωροῦσε μήτε στό μυαλό,

μήτε στή συνείδησή μου βάφτισμα κομματικῶν μελῶν τοῦ κόμματος τῆς όργανωμένης πρωτοπορίας τῆς έργατικῆς τάξης άπό άγροτόκοσμο τῶν Άγράφων άπλοϊκό, φιλότιμο κι ἄφοβο, μά ἴσαμ' ἐκεῖ! — «Ἡ γραμμή εἶναι γραμμή καί ὑποχρεωτική γιά ὅλες τίς κομματικές όργανώσεις» — ἐπέμενε ὁ γραμματέας μου. Κι ὄχι δέν μπόραες νά τοῦ πεῖς σ' αὐτό. Λίγο πίσω αὐτός, λίγο ἐγώ, συμφωνήσαμε στή διατύπωση ὅτι ὑπάρχουνε άναξιοποίητες άκόμα δυνατότητες γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς κομματικῆς δύναμης τῆς Ἀχτίδας 2. Θέ μου! — λές κι αὐτό, ἡ κατά δυό ἤ πέντε δεκάδες παραπάνω γιά παρακάτω κομματική δύναμη τῶν Κτημενιοδολόπων θά 'κρινε τήν ἔκβαση τοῦ κινήματος! Γάτζωμα σέ μιά τυπολατρική άντιμετώπιση τῶν καθηκόντων. Άλλά κι άπ' τήν πλευρά ἐκείνων πού τά θέτουνε, τίς πλειότερες φορές τό κάνουνε μέ τό ἴδιο μέτρο καί γιά τήν Ἀθήνα καί γιά τό... Δερμάτι Εὐρυτανίας!

Καί γιά τά οἰκονομικά τῆς Ἀχτίδας τί θά γράφαμε; Μηδέν τό Ταμεῖο μας! Γιατί μέ τό μηδέν ἰσούντανε κι οἱ δεκάρες στίς τσέπες τῶν κομματικῶν μελῶν.

— Ἔπρεπε νά εἰσπράξετε συνδρομή σέ εἶδος — παρατήρησε ὁ Μπακόλας, λίαν συνοφρυωμένος!

— Ἐννοεῖς;

— Σέ σιτάρι, καλαμπόκι, φασόλια!

Δέ βάσταξα, μειδίασα, θίχτηκε ὁ Δημητράκης — «πρός τί τό μειδίαμα;» — «Αὐτό δά μοῦ 'λειπε, τά σακούλια, σακουλάκια; Γκραβαρίτη θά μέ κάνεις;» — τοῦ εἶπα.

— Τό θέμα εἶναι σοβαρό κι ἀξίζανε καί τά σακουλάκια!

— Καί δέν εἶναι σοβαρό τό ψωμί, ὁ τραχανάς, τά φασόλια κι οἱ πατάτες, πού κατά πρῶτο λόγο τά κομματικά μέλη συνεισφέρουν γιά τή διατροφή τῶν ἀνταρτῶν; Γιά οἱ μέρες πού διαθέτουν γιά σύνδεσμο καί σ' ἄλλες ὑπηρεσίες δέν ἰσοδυναμοῦν μέ τή δραχμή πού δίνει τό κομματικό μέλος τῆς πόλης; Δέν τό λές, λοιπόν, αὐτό στατική θεώρηση τοῦ προβλήματος;

— Ἡ συνδρομή εἶναι καταστατική ὑποχρέωση...

— Μέ φώτισες μέ τό μάθημα! Νά σοῦ τ' ἀνταποδώσω: προσδιορίζεται ἤ ὄχι ἀπ' τά ἔσοδα τοῦ μέλους; Ὁ ἐργάτης παίρνει μεροκάματο, δίνει δραχμή. Ἐτοῦτος τί ἔχει; Ἀπ' ὅ,τι ἔχει δίνει — μπομπότα καί τρεχάματα! Μετάτρεψέ τα σέ δραχμές καί τοῦ βγαίνουν πλειότερα ἀπ' τή συνδρομή τοῦ δραχμοδίαιτου! Ἤ θές νά βάλουμε τό μέλος τοῦ κόμματος νά κλέψει ἀπ' τ' ἀμπάρι τῆς μάνας του, κι ἄν ἔχει! Ὡραία διαπαιδαγώγηση θά τοῦ δώσουμε, δέ νομίζεις; Κι ὡραία γνώμη θά σχηματίσει καί γιά μᾶς καί γιά τό κόμμα!

— Αὐτά πού λές δέν τ' ἀρνοῦμαι, μά δέ φαίνονται. Τί θά γράψουμε;

— Τήν ἀλήθεια! Τό πράγμα ὅπως ἔχει — γιατί ὄχι;
— Ἀμφιβάλλω ἄν θά τό κατανοήσουν!
— Καί γιατί νά φταῖμ' ἐμεῖς, ἄν δέν τό κατανοήσουν;
Καί γράψαμε ὅτι ρευστό χρῆμα δέ διαθέτουνε ἐδῶ τά κομματικά μέλη, τή συνδρομή τους τήν καταβάλουνε σέ τρόφιμα γιά τή διατροφή τῶν ἀνταρτῶν καί μέ προσφορά ὑπηρεσιῶν. Ἔτσι γενικῶς καί ἀορίστως, κατά τό δή λεγόμενον!
Στίς κομματικές ἐκθέσεις, κατά πάγιο κανόνα προηγοῦνται οἱ ἐπιτυχίες, πραγματικές ἤ πλασματικές, ἐνίοτε λίαν θορυβωδῶς! Ἕπονται οἱ «ἀδυναμίες» ἤ «ἀνεπάρκειες» — ἡ λέξη ἀποτυχία ξορκισμένη!—Τό πλεῖστον ἀκροποδητί! Νυχοπατώντας, τό ποδοβολητό πάντα ἐπισύρει τήν προσοχή! Τόν κανόνα, λοιπόν, τόνε σεβότανε κι ἐτούτη ἡ ἔκθεση.
Γράφοντας καί προχωρώντας, νά 'μαστε πού πρέπει νά ποῦμε καί γιά τά πεπραγμένα μας. Ἐν ἀρχῇ οἱ ἐπιτυχίες! Ἀπό ποῦ θά θέλατε ν' ἄρχιζε ἡ κομματική ὀργάνωση Κτημενιοδολόπων; Φυσικά, ἀπ' αὐτό πού θεωροῦσε τό καλύτερό της. Χμ, ἔλα, ὅμως, πού ἀκριβῶς αὐτό ἡ καθοδήγησή μας τό χαρακτήρισε «θάλασσα»;
— Ἀπό Διός; — ἐρώτησα.
— Ἄσ' το, ἄσ' το αὐτό! — **βιάστηκε νά πεῖ.**
— **Κι ἄν τ' ἀφήσω, τί νά πιάσω; Σοβαρολογεῖς; Τά καταλύματα** ἤ τό ματσούκι πού φάγαμε στή Βράχα;
Ἐδῶ χρειάζεται μιά μικρή ἀναδρομή. Χτές κιόλας π' ἀνταμώσαμε, ὁ Δημητράκης μοῦ παραπονέθηκε, ναί, μ' ὅλον τόν τόνο τοῦ παράπονου:
— Ἦταν ἀπάντηση αὐτή σας μέ τό Στέφο;
— Κι ἦταν γράμμα τό δικό σου;
— «Θάλασσα ἔχεις στό κεφάλι σου»! Ἔτσι, λοιπόν, μέ βοηθούσατε νά δῶ τό λάθος μου;
— Ἀμ ἐσύ πῶς ἀντιλαμβάνεσαι τόν καθοδηγητή καί τήν καθοδήγηση; — «τά ἔκαμες θάλασσα»! Δανεικά, κυρά μ', τ' ἀλεύρια, δανεικά καί τά προζύμια» — γιά δέν τό 'ξερες; Κι εἴμαστε πιά πάτσι!
Δέ μίλησε, τόν καλοπρόσεξα, τόν κοίταξα στά μάτια — δάκρυα! Μά τήν ἅγιαν ἀλήθεια, κλάματα! Συγκινήθηκα, δέν κρατήθηκα κι ἐγώ! Δέ μᾶς εἶχανε ἀκόμα ἀργάσει, διατηρούσαμε τήν ἀνθρώπινη εὐαισθησία μας.
— Ἔ, ὡρέ Δημητράκη! — τοῦ λέγω. Μᾶς ἔριξες μιά ντουφεκιά, ἀψῆδες μᾶς πέτυχες καί στό νύχι γιά μάλωμα, σοῦ ρίξαμε μπαταριά! Καπνός κι ἡ μιά, καπνός κι ἡ ἄλλη! Καπνός ἦν καί διελύθη, δέ λένε; Μήν τό θυμᾶσαι ἄλλο!
Ἀπ' ὅλο αὐτό, ἐγώ ἔμεινα μέ τήν ὑποχρέωση ὅτι ὁ γραμματέας μου ὑποχώρησε. Καί τώρα νά μοῦ λέει «ἄσ' το αὐτό»;

— Κι δμως, αὐτό 'ναι τό καλύτερό μας! Δέ θά κάμω πίσω ρούπι! Νομίζεις, δτι πρέπει νά μαλώσουμε; — Ε, γι' αὐτό ἀξίζει, νά μαλώσουμε! Κι ἄν ἐπιμείνεις, τότε νά διαβιβάσεις στήν Κεντρική ξεχωριστή ἔκθεσή μου ἐπί τοῦ θέματος.

Μέ πολύ κατηγορηματικό τόνο καί κάπως ἐκνευρισμένος τοῦ τά 'πα αὐτά. 'Αλλ' ἐκεῖνος ἐντελῶς ἤρεμα μοῦ 'δωσε ἀπάντηση πού δέν περίμενα.

— Τό καλύτερό μας! 'Απολύτως σύμφωνος μαζί σου! Τό καλύτερό μας, ναί! Εἶδες πού τό ξεθαλάσσωσα τό κεφάλι; Κι ἐσύ, δμως, προσπάθησε νά μέ ἀντιληφθεῖς. Πρόσεχε τί θά σοῦ πῶ: μέ τόν ἀραμπά τόν πιάνουν τό λαγό!

— Γίνε σαφέστερος.

— Ἔχω κάνει ἐρώτημα στήν Κεντρική. Ποιά εἶναι ἡ θέση τοῦ κόμματος πάνω σ' αὐτό τό πρόβλημα πού ἀναφύηκε στήν ὀργάνωσή μας.

— Πότε τό ἔκανες;

— Μετά τήν ἐπιστροφή τοῦ Σεραφείμ ἀπό σένα, μόλις ἀποκαταστήσαμε ἐπαφή. Γιά ἄλλα σημεῖα τῆς ἴδιας μου ἔκθεσης πῆρα ἀπαντήσεις, συνεπῶς τήν ἔλαβαν. Δέν εἶναι, λοιπόν, φρονιμότερο, νά περιμένουμε;

— Καί τί ἔγραψες;

— Τά περιστατικά. Τί κάματε στήν Ὑπαχτίδα σας, δτι ὀργανώσατε ὄργανα λαϊκῆς ἐξουσίας, πού ἤδη λειτουργοῦν. Καί τίς ἀπόψεις σας, δπως μᾶς τίς μετέφερε ὁ Σεραφείμ.

— Τή δική σου ἄποψη τήν ἔγραψες;

— Νομίζεις δτι χρειαζόταν;

— Νομίζω δτι δέ χρειαζόταν, μπορεῖ νά τούς προκαταλάβαινες.

— Ἔγραψα, ἐξυπακούεται ἄλλωστε, γιά τήν ἀντίθεση τῶν συμμάχων μας τῆς ΕΛΔ.

— 'Αφοῦ ἤδη μπῆκε σάν ἐρώτημα, τί θά ἐξυπηρετοῦσε ἡ ἀποσιώπησή του ὡς πεπραγμένο; Δέν τό ἐννοῶ!

— Ἡ ἐπιφύλαξή μου προέρχεται ἀπό τή σιωπή τους. Οὔτε μιά λέξη! Ἐσύ τί θά ὑπέθετες;

— Μᾶλλον, δτι τό μελετοῦν. Τό πιό πιθανό.

— Μπορεῖ καί νά μήν τοῦ δῶσαν καμμιά σημασία, δέν ἀποκλείεται! Μπορεῖ καί νά τό βρῆκαν λάθος, ἐπίσης δέν ἀποκλείεται! Καί μᾶς ἑτοιμάζουν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ρουμπατσίνα. Γιατί, λοιπόν...

—... νά μήν κάμουμε τόν ψόφιο κοριό, αὐτό θά μοῦ πεῖς;

— Στάσου ντέ!

— Δέν εἶναι σοβαρά πράγματα αὐτά, Δημητράκη. Ἔχουμε ντο-

κουμέντα τοῦ κόμματος, ναί ἤ οὔ; 'Ακύρωσε κανένας τήν 'Απόφαση τῆς "Εκτης; "Οχι! Εἶναι ὑπερβολικοί οἱ φόβοι σου.

— Δέν τούς ξέρεις, στό ξαναλέω!

— Κι ἐσύ ἀπό ποῦ τούς ξέρεις, ἀπ' τήν ἀλληλογραφία;

— Λίγο τό 'χεις; Πολλές φορές σοῦ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι κι οἱ ἴδιοι δέν ξέρουν τί σοῦ ζητᾶνε ἀκόμα χειρότερα εἶναι ὅταν σιωποῦν. Σοῦ προκαλοῦν μιάν ἀγωνία, ἕνα δέος, καίγεσαι καί δέν ξέρεις τί νά κάνεις.

—'Απλούστατα, νά μήν περιμένεις. Νά κάνεις αὐτό πού κόβει τό κεφάλι σου.

— Γιά νά σοῦ τό πάρουν μετά! — «Ρώτησες, σύντροφε, γιατί δέν περίμενες ἀπάντηση;» — καί καλά ξεμπερδέματα! Ρωτήσαμε, αὐτοί νά τό θεωρήσουν λάθος, ἐμεῖς νά τό βάζουμε ἐπίτευγμα, βράσε δρυζα! Εἶναι πού εἶναι προκατειλημμένοι ἐναντίον μας, νά τούς δημιουργήσουμε καί μιά δεύτερη προκατάληψη; — «Βιαστήκατε μέ τοῦ Κήφου, βιαστήκατε καί στό πρόβλημα τῆς ἐξουσίας, ἁρπάχτε την τώρα κατακέφαλα!» Κατάλαβες;

— Κατάλαβα ὅτι ἄρχισες νά μοῦ μεταδίνεις κι ἐμένα ἕνα φόβο, πού ποτέ μου ὥς τώρα δέν τόν ὑποψιάστηκα κάν! Καί τί προτείνεις;

— Νά τό παρακάμψουμε σήμερα. Καί νά περιμένουμε. "Αν ἡ ἀπάντηση εἶναι θετική, κάνουμε τότε μιά ἐκτενή ἔκθεση.

— Κι ἄν ὄχι; Θά παραιτηθοῦμε;

— "Αν δέ μᾶς ζητήσουν κι εὐθύνες, δέ θά δώσουμε συνέχεια. Τόν χοριό, ὅπως τό εἶπες. "Αν μᾶς κάτσουν καί στό σκαμνί, ἔ, θά σκεφτοῦμε πῶς θά τό μπαλώσουμε.

— 'Εξίσταμαι, Δημητράκη!.. Μοῦ 'κανες τό κεφάλι ἀνακατεμένος ὁ ἐρχόμενος! Βρέ, τοῦ κερατᾶ!.. "Η ἐμεῖς οἱ πέντε ἐκεῖ πίσω ἀπ' τό Βελούχι εἴμαστε βοϊδάκια, ἤ ἐσεῖς...

— Τί ἐμεῖς; Γιατί δέ συνεχίζεις;

— "Η ἐσεῖς εἴστε γιά δέσιμο! Ντίπ γιά τά σίδερα! 'Η ἐξουσία μᾶς δίνει τό χέρι, κι ἐμεῖς νά τῆς γυρίσουμε τήν πλάτη; Παπά χρειάζεστε, βρέ Δημητράκη, νά σᾶς διαβάσει τό Τετραβάγγελο ἀνάποδα! Νά σᾶς βγοῦνε τά τελώνια ἀπ' τό κεφάλι!

Γέλασε ὁ Μπακόλας μέ τόν παπά καί τό διάβασμα.

— Μωρ' εἴμαστε γιά κλάματα, γιά γέλια εἶναι; Δέ σέ καταλαβαίνω, ὄχι!

— 'Απόδειξη ὅτ, εἶμαι καλός καθοδηγητής! "Αν μέ καταλάβαινες, θά ἤτανε τό ἄσκημο!

Αὐτή τή φορά σειρά μου νά γελάσω, ἤταν εὔστοχο τ' ἀστεῖο του.

— 'Εγώ θά ὑπογράψω. Χάρη σοῦ τό ζητῶ, μήν ἐπιμένεις!

— Τό κατάφερες νά μέ μπαϊλντίσεις, εἶναι μιά τέχνη κι αὐτό!

θά νυχτώσουμε καί δέ θά τελειώσουμε! Νά μοιράσουμε τή χάρη! Νά μήν τό παραλείψουμε, άλλά μόνο νά τ' άποδυναμώσουμε.

Τελικά καταλήξαμε σέ μιά πολύ άχαμνή διατύπωση. Τήν ύπαγόρευσε έκεϊνος. Ότι στό χώρο τής Άχτίδας 2, μέ πρωτοβουλία τής κομματικής όργάνωσης άναδειχτήκανε αίρετά όργανα νέας αύτοδιοίκησης. Τό «νέας» ήτανε... έφεύρεση τοϋ Μπακόλα. — «Νά μπορούμε νά δώσουμε όποια έρμηνεία χρειαστεί» — μοϋ έπεξήγησε. — «Δώσε όποια σέ βολεύει» — τοϋ άπάντησα μέ πίκα. Γιά τή Λαϊκή Δικαιοσύνη ούτε λέξη. Κι ούτε είχα δύναμη νά συνεχίσω τή διελκυστίνδα μέ τό γραμματέα μου. — «Έσύ ύπογράφεις. Παπά γομάρι, παπά άμπέλι, τή μπάκα μου νά σκάσω μαζί σου;» — τοϋ είπα στό τέλος μουτρωμένος.

Τήν άλλη μέρα ξεκινήσαμε οί δυό μας γιά τόν Άγιο Γεώργιο Φθιώτιδας, τά Διπόταμα, όπως τό λέει ό κόσμος τό χωριό. — «Θά πάμε γιά μιά δουλειά» — τίποτα άλλο δέ μοϋ 'πε ό γραμματέας μου, λίγο έξω άπ' τό Παλιόκαστρο. — «Γιά πολύ;» — «Γιά κάμποσες μέρες», μοϋ άπάντησε. — «Καί γιά δέν τό 'λεγες στή Φουρνά, νά πώ στόν Τραχανή πώς θά λείψω άρκετά;» Δέ μ' άπάντησε.

Τό βραδάκι φτάσαμε στά Διπόταμο, πάνω στόν άμαξιτό δρόμο Λαμία - Καρπενήσι. Καταλύσαμε στό χάνι τοϋ «μπαρμπ' - Άλέξη». Θεοδόσης ήτανε τό έπώνυμό του, μά τά πέντε βιλαέτια πού στεκόντανε γιά μιά βραδιά ή γιά λίγη ώρα στό χάνι, μόνο Άλέξη τόν ξέρανε.

Τό χάνι μιά μεγάλη κάμαρη κάτω, πλειότερα καπηλειό. Τραπέζια, αίωνίως λιγδιασμένα, καρέκλες άρκούντως ξεκοιλιασμένες, ό μακρόστενος πάγκος, πού άνάδυνε τό ξύλο του ρακίλα καί κρασίλα, κι ό συμπαθέστατος καταστηματάρχης. Πρόσφερνε ρακί καί κρασί, έχοντας στό κάθε τραπέζι καί τό δικό του ποτήρι, δίχως νά ξεχνάει νά περάσει στό λογαριασμό τοϋ πελάτη καί τό αύτοκέρασμα. Πάντα φκιαγμένος, άλλά καί τά μάτια του τέσσερα, έτοίμαζε καί καμιά φασουλάδα γιά τούς πελάτες πού τούς ήξερε όλους, όσο κι άριά κι άν τύχαινε κάποιοι νά περάσουνε, μέ τά όνόματά τους, πολλές φορές θυμότανε καί οίκογενειακές τους λεπτομέρειες — χατζής μέ ταλέντο ό μπαρμπ' - Άλέξης! Στό πίσω μέρος αύλή καί σταϋλοι γιά τά φορτιάρικα τών διερχόμενων, πού οί ίδιοι ξημερωνόντανε έδώ στό καπηλειό ή κατάχαμα στό πάτωμα ή στίς καρέκλες. Στό δεύτερο πάτωμα, όπου ζούσε κι ή φαμελιά τοϋ Θεοδόση, ένα ή δυό — δέν καλοθυμάμαι — δωμάτια τά 'χε ξεχωρίσει, τούς έβαλε δυό ή τρία σιδεροκρέβατα, ξενοδοχείο! Κάτω δέν πλήρωνες τίποτα γιά τή διανυχτέρευση, τό λογαριασμό αύτό ό Άλέξης τόν έβαζε, φαίνεται, στά σταυλιάτικα. Άπάνω, όμως, ά, ξενοδοχείο! Κοιμόσουνε σέ σούστα, παρακαλώ, καί στρώμα τζίβα! Έ, βέβαια, μή μοϋ χαλέψεις καί σεντόνια μέ λίγες ψευτοδραχμές!

Παλιά γνωριμιά μου ὁ μπάρμπα - Ἀλέξης. Προπαντός, ὅμως, παλιόφιλος τοῦ πατέρα, πού τριάντα χρόνια καί δέκα φορές τό χρόνο «ἀστρέχιαζε», ὅπως ἔλεγε, στοῦ Ἀλέξη. Σάν μ' εἶδε τώρα, μέ χάρηκε. Τοῦ γνώρισα τό Δημητράκη, μᾶς τράταρε στά γρήγορα ρακί. Δίχως σταφιδοστράγαλα — βλέπεις, τά χρόνια δίσεχτα! Τά ρακοπότηρα τρία, κατά τό ζαχόνι του, ἔκατσε δίπλα μας νά ρωτήσει γιά τό ἕνα καί τ' ἄλλο, γιά τό φίλο του τό γέρο, πού τόν μάθαινε ἄρρωστο, κρεβατωμένο — ὡραῖος ρωμιός τοῦτος ὁ χατζής μέ τό παχύ μουστάκι του, ὅπου ἐνδημούσανε μόνιμα κάποια σταγονίδια ἀπό ρακί, τί δέν προλάβαινε νά τό σκουπίσει, ἄν ἤθελε νά κάνει καί καμιάν ἄλλη δουλειά!

Ἐδῶ στοῦ μπάρμπ' - Ἀλέξη τοῦ Θεοδόση μᾶς βρήχανε κι οἱ ἄλλοι, ὁ Σεραφείμ Στρατίκης, ὁ Σπύρος Τσακανίκας κι ὁ Ἀργύρης Καραλής, γραμματέας αὐτός τῆς Ἀχτίδας 3, τῶν Ἀγραίων - Ἀπεραντίων. Ἦτανε ἀπό τό Μαραθιά καί φοιτητής τότε τῆς Νομικῆς. Ἔτσι, ἐδῶ στά Διπόταμα γινήκαμε πέντε οἱ πού «πᾶμε γιά μιά δουλειά».

Ἡ ὀργάνωση τοῦ χωριοῦ εἶχε κανονίσει καταλύματα καί σάν ἦρθε ὁ ὑπεύθυνος σύντροφος νά μᾶς πάρει, ὁ μπαρμπ' - Ἀλέξης ἤγειρε ἔντονη ἔνσταση.

— Δέν εἴμαστε δά κι ἀπ' τούς καταδιαόλου μαγκούφηδες, βρέ συναγωνιστή — εἶπε στό συχωριανό του σύντροφο. Ὁ Γιωργούλας κι ὁ φίλος του εἶναι δικοί μου. Ἔστρωσα πάνω δυό κρεβάτια! — τό τελευταῖο τό εἶπε μέ ἔμφαση, τετελεσμένο! Βέβαια, δέν εἶχε στρώσει τίποτ' ἀκόμα! Τό «ἔστρωσα», ἤτανε κόλπο του.

Καθώς εἴμαστανε κι ἀποσταμένοι ἀπό 6 - 7 ὡροῦλες ποδαρόδρομο, ἀνεβήκαμε νωρίς, ἀφοῦ δειπνήσαμε κάτι γυφτοφάσουλα, τῆς ἐποχῆς πολυτελές ἔδεσμα, ἐλιές κι ὀμελέτα, πού μᾶς φίλεψε ὁ καλόκαρδος χατζής. Μέ τούς ἄλλους συμφωνήσαμε ν' ἀνταμώσουμε τό πρωί στ' ἀπέναντι στό χάνι σπίτι, τοῦ Τσουχρῆ, νομίζω, ὅπου θά φιλοξενούτανε ὁ Στρατίκης — ἀρχοντόσπιτο!

— Γιά ποῦ, λοιπόν Δημητράκη... ἐκστρατεύουμε; — ρώτησα, καθώς συνταρχιζόμαστανε γιά ὕπνο.

— Μά σοῦ εἶπα, δέ σοῦ εἶπα; Γιά μιά δουλειά!

— Καί μέ φώτισες! Τόσο σπουδαῖο μυστικό εἶναι αὐτή, πού φοβᾶσαι μήν τή μάθει ὁ φόν Κανάρης;

— Θά γίνει κάποιο ἀχτίφ. Σύντροφος ἀπό τήν Κεντρική θά μᾶς κάνει ἀνάλυση τῆς κατάστασης. Ποῦ καί πότε ἀκριβῶς, πιθανόν νά τό μάθουμε στή Σπερχειάδα. Περισσότερα δέν ξέρω, εἰλικρινῶς!

Τυλιχτήκαμε στίς τραγομαλλίσιες βελέντζες κι ὡς ἔσβηνα τό κερί, πού παρίστανε τό μέσο φωτισμοῦ, ρώτησα ξανά:

— Θά μιλήσουν ὅλοι στό ἀχτίφ, πού λές;

— Μᾶλλον! Ἐξυπακούεται...
— Ξέρω κι ἐγώ! Ἐνδέχεται μόνον οἱ γραμματεῖς.
— Κι ἐσύ δέν εἶσαι;
— Βροντᾶν τά σίδερα, βροντᾶν κι οἱ σακοράφες!
— Σά φτάσουμε, θά δοῦμε! Τί τό ρωτᾶς ἀπό τώρα;
— Γιά τί ἄλλο; — νά προετοιμαστῶ στό κεφάλι μου! Ἄν μιλήσω, θά θίξω τό θέμα, νά τό ξέρεις.
— Τό γουδί, τό γουδοχέρι, ἐσύ! Ἄι νά κοιμηθοῦμε! Εἶμαι ψόφιος στήν κούραση.

Τό πρωί μαζευτήκαμε στό Τσουχρέικο, ὅπου μᾶς φιλέψανε ὅλους ἕνανε χωριάτικο «καφέ» — ζεστό τραχανά. Μά κουβέντα δέν προκάμαμε ν' ἀνοίξουμε, γιατί ἡ «ἐντολή» ἤτανε νά φεύγουμε ἀμέσως γιά τόν Πύργο, ἕνα χωριό πάνω στή δημοσιά πρός Μακρακώμη, ἀνάμεσα Ἅγιο Γεώργιο καί Βίτολη. Ἡ προώθησή μας, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὕπαρξη δημοσιᾶς, ποδαριστί, φυσικά. Κοντομεσημεριάζοντας φτάσαμε στό χωριό. Καταλύσαμε ὅλοι — μιά βραδυά θά μέναμε ἐδῶ — στό σπίτι τοῦ γραμματέα τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης Νίκου, πού ξεχνῶ τό ἐπώνυμό του, ἄν κι ἀργότερα κάναμε πολλά χρόνια μαζί στίς φυλακές. Καλοστεκούμενο σπίτι δίπλα στόν ἁμαξόδρομο. Κι ὁ νοικοκύρης, ἕνας ἄντρακλας ἴσαμ' ἐκεῖ πάνω, φιλόξενος, ἀνοιχτόκαρδος καί καλαμπουρτζής! Ἐδῶ, ὁ γραμματέας τῆς Ἀχτίδας τοῦ ΚΚΕ σ' ἐτοῦτα τά χωριά, ὁ Κώστας Ζαχαρόπουλος, ὁ «Γύφτος», ὅπως τόνε λέγανε, μᾶς ἔφερε φρέσκο ἔντυπο ὑλικό. Ἤτανε ἡ Ἀπόφαση τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης τοῦ ΚΚΕ — Δεκέμβρης 1942, ἡ Εἰσήγηση τοῦ Γ. Σιάντου στό ἴδιο Σῶμα, τό Διάγγελμα τῆς Συνδιάσκεψης καί τύπος διάφορος. Ριχτήκαμε στά ἔντυπα καί πέσαμε στό διάβασμα, ἄκρα σιωπή στό δωμάτιο!

Τοῦ Σεραφείμ Στρατίκη τοῦ πέτυχε, πάνω στό ἅρπαγμα, Ἀπόφαση.

Περιέτρεξε λίγες μόνο γραμμές, σήκωσε τά μάτια κατ' ἐμένα καί μοῦ εἶπε, σά νά ἤμουνα ὁ μόνος ἀκροατής του στήν κάμαρη:

— Ἄκου, συντροφάκο μου ἐσύ, πού, ὅπως φαίνεται, σ' ἀρέσει νά ψειρίζεις τά κείμενα, ἐτούτην ἐδά τήν παράγραφο — «τό 6ο συνέδριο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Ἑλλάδας (Γενάρης 1936), ὁδηγημένο ἀπό τό φωτεινό μυαλό τοῦ ἀγαπημένου μας ἀρχηγοῦ σ. Νίκου Ζαχαριάδη» καί τά λοιπά καί τά λοιπά!
— Λοιπόν; — ρώτησα ἐγώ.

Ὁ Σεραφείμ μέ κοίταζε μ' ἐκεῖνο τό ἐντελῶς δικό του χαμόγελο καί μοῦ φαινότανε πώς ἐκεῖ στό κέντρο τοῦ πηγουνιοῦ, στή λακουβίτσα, μοῦ ἔβγαζε τή γλώσσα του ὁ σωκρατικός του σαρκασμός.
— Λοιπόν και ξελοιπόν! Εἴμαστε κόμμα ἀρχῶν;
— Εἴμαστε! — τοῦ ἀπάντησα.

— Δηλαδή, δέν εἴμαστε προσωπικό κόμμα τοῦ α ἤ τοῦ β «λαοσωτήρα».

— Φυσικά δέν εἴμαστε!

— Κι ἐφόσον εἶναι ἔτσι, ἐπιτρέπεται ἐμεῖς οἱ κομμουνιστές νά μιλᾶμε γιά ἀρχηγό, νά ἔχουμε ἀρχηγό, πού συνδέεται μέ τήν ἔννοια τῆς ἰσοδιότητας;

— Κανονικά δέν ἐπιτρέπεται, βέβαια...

— Τότε, γιατί ἐδῶ ὁ λόγος γιά ἀρχηγό, μπορεῖς νά μέ φωτίσεις;

— Εἶναι μιά ἐξαίρεση.

— Πρός τί ἡ ἐξαίρεση;

— Χμ, μέ στρίμωξες! Τό λέει τό κείμενο, πρόκειται γιά φωτεινό μυαλό.

— Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, πρέπει νά συμπεράνουμε ὅτι ἄλλοι γραμματεῖς κομμουνιστικῶν κομμάτων πού δέν ἀποκαλοῦνται ἀρχηγοί, δέν εἶναι φωτεινά μυαλά;

— Ὄχι δά!

— Ἐγώ σύμφωνος μαζί σου, ἀλλά πάει περίπατο καί τό ἐπιχείρημά σου! Ἐδῶ σοῦ βάζω μεγαλοπρεπές τριαράκι! Ἄλλη ἐρώτηση: ξέρεις νά ὑπάρχει ἀπόφαση τοῦ κόμματος, πού ν' ἀνακηρύσσει τό γενικό γραμματέα του σέ ἀρχηγό του;

— Δέν ἔχω ὑπόψη μου!

— Τό ἴδιο κι ἐγώ! Συνεπῶς, δυοῖν θάτερον...

— Ποῦ θέλεις νά καταλήξεις, Σεραφείμ; — τόν διέκοψε, παρεμβαίνοντας, ὁ Μπακόλας, πού παρακολουθοῦσε τή συζήτηση, καμώνοντας ὅτι διάβαζε.

— Ἐγώ;... Ἁπλούστατα, κακαί ἕξεις διδασκάλου! Εὐχαριστιέμαι ν' ἀκονίζεται τό μυαλό τῶν παιδιῶν! — ἀπάντησε ὁ Στρατίκης, πού κατάλαβε ὅτι ἔβαζε σέ δύσκολη θέση τό γραμματέα του μέ παρόμοια... ξεσκαλίσματα. Καί δέ συνέχισε τήν κουβέντα. Ξαναρίχτηκε στό διάβασμα. Τό ἴδιο κι ἐμεῖς οἱ ὑπόλοιποι. Κι οἱ παρατηρήσεις τοῦ δάσκαλου ἀπ' τή Μερκάδα Τυμφρηστοῦ ξεχαστήκανε ἐκεῖ στόν Πύργο. Χρειάστηκε νά τίς ξαναθυμηθῶ τό 1956!... Τό 1965 πῆγα στό σπίτι τοῦ Σεραφείμ στήν Ἀθήνα. Τόν βρῆκα πολύ γερασμένο! Τοῦ θύμισα τό περιστατικό — ἀδύνατο νά τ' ἀνακαλέσει στή μνήμη! Καθώς καί ὅ,τι ἄλλο, πού τόνε ρώτησα. — «Σέ μακαρίζω, πού ἔχεις τέτοιο μνημονικό — μοῦ εἶπε. Ἀδίκως μέ παιδεύεις! Ἔχω προσβληθεῖ ἀπό ἀμνησία — εἶδες, οὐ μόνον ἔρχεται!» Χρέος μου νά πῶ, ὅτι ἴσαμε τήν πτώση τό 1956 τοῦ «μεγάλου ἀρχηγοῦ», ἀπό κανέναν ἄλλο σύντροφο δέν ἄκουσα παρόμοια παρατήρηση, σάν αὐτή τοῦ πρώην διευθυντῆ τοῦ Ἑξατάξιου δημοτικοῦ σχολειοῦ Καρπενησιοῦ, τοῦ μετέπειτα διευ-

θυντή τοῦ II Γραφείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ. Ἀπό κανέναν! Δι' ὅ καί τοιοῦτος ἔπρεπε ἡμῖν ἀρχιερεύς!

Τά δυό κείμενα πού τώρα δά ξεκοκαλίζαμε μέ λαιμαργία, ή Ἀπόφαση τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης τοῦ ΚΚΕ καί ή Εἰσήγηση στήν τελευταία, κάνανε πιά πλεονασμό τήν ἐρώτηση γιά ποιά δουλειά πᾶμε. Ἀπόμενε τό «ποῦ», ἐρώτημα χωρίς πραχτική σημασία. Πολύ περισσότερο πού τόν καιρό ἐκεῖνο στά βουνά τῆς Ρούμελης τό μυστηριακό «κάπου» εἶχε γίνει στοιχεῖο τοῦ «δημοσίου βίου».

Γνωστή ή παροιμία «ὅλοι τόν πόνο τους κι ὁ μυλωνάς τ' αὐλάκι του!» Ἀκριβῶς τό ἴδιο κι ἐγώ! Τά κείμενα ἄρχισα νά τά ψάχνω ἀπ' τή σκοπιά τοῦ... μυλωνᾶ — νά περιείχανε τίποτα γι' αὐτό πού μέ πονεῖ; Γιαυτό πού ὁ Μπακόλας κι ὁ Παπαδογούλας μοῦ τά ψάλανε, γι' αὐτό πού μπορεῖ στό ἀχτίφ νά μέ βάλουνε στήν τσατάλα; Ἡ Ἀπόφαση ἔλεγε;

> «Κεντρικό καθῆκον τοῦ ΚΚΕ παραμένει ή πάλη κατά τοῦ ξένου καταχτητῆ καί ή ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας καί τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπό κάθε ἐξωτερική καί ἐσωτερική πολιτική καί οἰκονομική σκλαβιά.
>
> Ὁ ἀγώνας γιά τό διώξιμο τοῦ ξένου καταχτητῆ καί τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση ἀπαιτεῖ σήμερα μιάν ἑνιαία καί ἀποφασιστική πάλη ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.
>
> Πάνω στή βάση τῆς ὀργανωμένης καί ἑνιαίας πανεθνικῆς πάλης γιά τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση καί τή λύση τοῦ ἐσωτερικοῦ καθεστῶτος σύμφωνα μέ τήν ἐλεύθερη θέληση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μπορεῖ καί πρέπει νά συγκεντρωθοῦν ὅλες οἱ ἐθνικές δυνάμεις τῆς χώρας μέσα στίς γραμμές τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου. — Ἡ συγκρότηση προσωρινῆς κυβέρνησης ἀπό τά κόμματα καί ὀργανώσεις πού ἀγωνίζονται σύμφωνα μέ τούς σκοπούς τοῦ ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου ἀμέσως μετά τό διώξιμο τοῦ ξένου καταχτητῆ, ή ὁποία θ' ἀποκαταστήσει τίς λαϊκές ἐλευθερίες, θά ἐνεργήσει ἐλεύθερο δημοψήφισμα γιά τή λύση τοῦ πολιτειακοῦ ζητήματος καί ἐκλογές συνταχτικῆς ἐθνοσυνέλευσης μέ τό ἀναλογικό ἐκλογικό σύστημα, ἀποτελεῖ τόν πιό σωστό τρόπο λύσης τοῦ ἐσωτερικοῦ ζητήματος καί ἐξυπηρετεῖ τά συμφέροντα τῆς χώρας καί τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.
>
> Μέ βάση αὐτούς τούς σκοπούς τό ΚΚΕ ἔκανε καί θά κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιά τή συγκέντρωση ὅλων τῶν πολιτικῶν κομμάτων καί ὀργανώσεων, ὅλων τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων τοῦ τόπου στόν ἑνιαῖο πανεθνικόν ἀγώνα. Κάθε Ἕλληνας, πολιτικό κόμμα καί ὀργάνωση πού πραγματικά θέλει νά ἰδεῖ τήν Ἑλ-

λάδα ἀνεξάρτητη καί τόν ἑλληνικό λαό νοικοκύρη τοῦ τόπου του, δέν μπορεῖ νά ἔχει ἀντιρρήσεις γι' αὐτούς τούς πολιτικούς σκοπούς καί νά στέκεται ἔξω ἀπ' τίς γραμμές τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου (ΕΑΜ) καί τόν κοινό ἐθναπελευθερωτικό ἀγώνα.

Ἡ πραγματοποίηση τοῦ ἄμεσου πολιτικοῦ σκοποῦ τοῦ κόμματός μας — ἐθνική ἀπελευθέρωση καί λαοκρατική λύση τοῦ ἐσωτερικοῦ καθεστῶτος — ἀποτελεῖ στή συγκεκριμένη στιγμή μοναδική ἐπαναστατική θέση. Μόνο αὐτή ἀνοίγει πλατιά τό δρόμο γιά τήν πραγματοποίηση τῶν παραπέρα στρατηγικῶν σκοπῶν τοῦ κόμματός μας — τήν ἐγκαθίδρυση τῆς λαϊκῆς δημοκρατίας μέ τό περιεχόμενο πού δίνει σ' αὐτή ἡ 6η Ὁλομέλεια τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ τοῦ Γενάρη τοῦ 1934 καί πού στηριγμένη στήν ἀποφασιστική ὑποστήριξη τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῶν συμμάχων της, τήν ἀγροτιά, τῶν λαϊκῶν μαζῶν τῆς πόλης καί στά ἀντίστοιχά τους λαϊκά ὄργανα, ἀποτελεῖ σταθμό γιά τήν προοδευτική ἐκμηδένιση τῶν ἐμποδίων στήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τοῦ τόπου, τό γρήγορο πέρασμα στό σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγῆς καί τήν ὁλοκληρωτική ἀπαλλαγή τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπό κάθε εἶδος οἰκονομικό ζυγό».

Τά ἴδια ἔλεγε καί ἡ Εἰσήγηση πού παρουσίασε στό Σῶμα ὁ Γιώργης Σιάντος.

Μέ ζώσανε τά φίδια! Καί φίδια μαυρονούρικα! Ἤμουνα ἐκτός γραμμῆς! Ἡλίου φαεινότερον! Τήν ἐπάτησα τήν πίτα! Καί μάλιστα μέ τά τσαρούχια!.. Ζάρωσα! Θά μοῦ τρίψει τή μούρη ὁ Μπακόλας. Καί στό ἀχτίφ θά μέ βάλουνε στή νεροτριβιά».* — «... ἀμέσως μετά τό διώξιμο τοῦ ξένου καταχτητῆ»... Στό μεταξύ, ὅμως, τί δέον γενέσθαι; Τά κείμενα δέ λέγανε τίποτα γιά τοῦτο τό συγκεκριμένο. Δέν προβλέφτηκε ἡ κατάσταση πού διαμορφωνότανε σ' αὐτό τό «μεταξύ»; — «Ἀπό δῶ νά πιαστῶ! Νέα κατάσταση, νέα προβλήματα. Συνεπῶς ν έ ε ς λύσεις». Ἄλλο πάτημα, πουθενά! Τό θεμέλιο τῶν συλλογισμῶν μου καί τῶν ἐπιχειρημάτων μου, ἡ ἰσχύ τῆς Ἕχτης τοῦ 34, πῆγε ἤδη φοῦντο! Ἡ Πανελλαδική τήν ἔριχνε πίσω ἀπ' τό ἄνοιγμα τοῦ δρόμου «γιά τήν πραγματοποίηση» τῶν στρατηγικῶν της σκοπῶν. Ἡ «ἐπανάσταση» πού «χά-

* Τμῆμα πρωτόγονης ἐγκατάστασης πού λέγεται «μαντάνι» καί λειτουργεῖ ὅπως ὁ νερόμυλος. Ρίχνουμε σ' αὐτό τά ὑφαντά στόν ἀργαλειό δίμιτα — σκουτιά ἀπό μαλλί — ὅπου χτυπιοῦνται ἀλύπητα ἀπό εἰδικούς κόπανους γιά νά δέσουνε καί βγάλουνε χνοῦδι. Ἡ νεροτριβιά εἶναι τό τελευταῖο στάδιο τοῦ ἐπεξεργασμένου ὑφάσματος. Ἀπό δῶ καί ἡ ἔκφραση πού σημαίνει ἀνήλεο χτύπημα.

ραζε» μέ τόση μεγαλοστομία, ἔδινε τώρα τόν τόπο της στή «μοναδική ἐπαναστατική θέση» — ἐθνική ἀπελευθέρωση καί λαοκρατική λύση, τουτέστιν ἐκλογές, ἀναλογικές, συνταχτικές! Δές, ὅμως, πού ἀμέσως παρακάτω τό κείμενο ἔχει μιά πρόταση — «Ἡ ἐργατική τάξη καί ἡ ἀγροτιά ἀποτελοῦν τίς κύριες ἐπαναστατικές δυνάμεις καί πρωτοπόρα τμήματα τοῦ ἐθναπελευθερωτικοῦ ἀγώνα». Ὁ λόγος γιά τή δοσμένη στιγμή. Τί θέλει νά πεῖ; Ἡ δεύτερη ἔννοια τῆς πρότασης ἀντιληπτή. Ἡ πρώτη; — γιά ποιά ἐπανάσταση «κύριες ἐπαναστατικές δυνάμεις» ὅταν «ἡ μοναδική ἐπαναστατική θέση» προσδιορίζεται στήν ἐθνική ἀπελευθέρωση καί στίς ἐκλογές καί τά δημοψηφίσματα; Τά μπέρδεψα! Ἔνιωσα σά δαρμένος.

Ὁ Μπακόλας διάβασε τά κείμενα. Τ' ἄφησε κιόλας στήν πάντα, ἔβγαλε καί σκούπισε τά γυαλιά του. Καί βέβαια τά εἶδε ὅλ' αὐτά. Δέν μοῦ εἶπε τίποτα, σάν νά μήν πρόσεξε τό κραυγαλέο περιεχόμενό τους ὅσοναφορᾶ στό ἐπίμαχο ἀνάμεσά μας ζήτημα. Μπορεῖ καί νά μέ λυπήθηκε — «ἄς τίς φάει ἀπ' τούς ἄλλους!» Κι ἐγώ, τήν νῆσσαν! Ὁ Σεραφείμ, χαμογελώντας πάντα, προφανῶς εἶχε ἀποφασίσει ν' ἀφήσει τίς «κακές ἕξεις», τουλάχιστο παρόντος τοῦ γραμματέα του! Δέν ἄνοιξε κι αὐτός κουβέντα. Οἱ ἄλλοι δυό σύντροφοι, μᾶλλον, δέν ξέρανε τίποτα γιά τό θέμα.

Τό βραδάκι τῆς ἄλλης μέρας εἴχαμε φτάσει στή Σπερχειάδα. Μᾶς βολέψανε σέ σπίτια, στά κορφινά τῆς κωμόπωλης, πού ἔσφυζε ἀπό ζωή καί κίνηση. Ἐδῶ βρήκαμε μιάν ἀτμόσφαιρα ἀσυνήθιστη, εἶχε ἕνα στοιχεῖο ἔντασης, θά μποροῦσες νά τό πεῖς κι ἔξαφνης, χωρίς κίνδυνο νά πέσεις σέ ὑπερβολή. Καί πραγματικά ἐδῶ εἶχε γίνει κάτι πού ἐντυπωσίασε, νά μήν πῶ συντάραξε, τόν κόσμο. Κατάλυμα πήραμε μαζί μέ τόν Μπακόλα καί στό σπίτι πού μᾶς φιλοξενήσανε μάθαμε καί τά καθέκαστα.

Χτές ἐδῶ λειτούργησε Ἀνταρτοδικεῖο. Κι ἐπέβαλε αὐστηρές ποινές. Καταδίκασε σέ θάνατο τέσσερες πρώην ἐλασίτες ἀπό κείνους τούς 25 πού λιποταχτήσανε μ' ἐπικεφαλῆς τόν ἐπισμηνία Κωστορίζο - Γκέκα. Ὁ τελευταῖος, ἕνας ἐνωμοτάρχης ἀπ' τή Χόχλια Εὐρυτανίας μέ τό ψευδώνυμο Βάρδας κι ἄλλοι δυό, πού δέ συγκράτησα καθόλου τά ὀνόματά τους, ἐκτελεστήκανε κιόλας σήμερα τό πρωί στό νεκροταφεῖο τῆς Ἄνω Καλλιθέας (Γυφτοχώρι τό παλιό ὄνομα), ἑνός χωριοῦ πιό πάνω ἀπ' τή Σπερχειάδα.

Στή δίκη κατατεθήκανε ἀνατριχιαστικά πράγματα. Ἄν καλά θυμᾶμαι, μᾶς εἴπανε ὅτι ἕνας ἀντάρτης μέ τό ψευδώνυμο Τρομάρας κατάθεσε πώς ὁ Γκέκας τόν προμήθεψε στριχνίνη καί τόν ἔβαλε νά τή ρίξει στό φαΐ τοῦ Ἄρη, νά τόν ξεκάνει. Ἡ μαρτυρία του περιδιάβηκε τή Σπερχειάδα ἀπό στόμα σέ στόμα ἀμέσως κι ἐρέθισε τόν

κόσμο στό ἔπακρο. Ὁ λαός εἶναι πολύ αὐστηρός στήν καταδίκη τῆς μπαμπεσιᾶς. Ἐξαγριώθηκε ἐνάντια στόν Γκέκα.

Προφανῶς ἡ κατάθεση τοῦ Τρομάρα διαδόθηκε κι ἐντυπωσίασε καί πολύ πέρ' ἀπό τή Σπερχειάδα. Σχετικά μ' αὐτή τή μαρτυρία κι ὁ Σαράφης γράφει τά ἑξῆς:

> «Στίς 9 τοῦ Μάρτη φύγαμε ἀπό τή Ρεντίνα καί τό βράδυ φτάσαμε στό χωριό Πλατύστομο ὅπου μείναμε καί τήν ἄλλη μέρα μᾶς ὁδήγησαν στή Σπερχειάδα.
>
> Στό δρόμο ἄκουσα μεταξύ δύο ἀνταρτῶν τοῦ Κωστορίζου πού μιλοῦσαν σιγά, πώς ἕνας ἀντάρτης Τρομάρας, πού εἶχε φύγει μέ ἄδεια ἀπό τό τμῆμα Κωστορίζου τόν κατηγοροῦσε καθώς καί τόν Κωστόπουλο ὅτι τοῦ ἔδωσαν νά φυλάξει δηλητήριο (στριχνίνη) καί νά προσποιηθεῖ μετάνοια, νά ξαναπάει στό τμῆμα τοῦ Ἄρη, ν' ἀποκτήσει τήν ἐμπιστοσύνη τους καί ἔτσι νά προσπαθήσει νά δηλητηριάσει τόν Ἄρη καί τούς ἄλλους ἀρχηγούς τῆς Ρούμελης. Ἐπί πλέον παράδωσε καί τή στριχνίνη».*

Φυσικά, οἱ θανατικές καταδίκες δέν ἐπιβλήθηκανε γιά τό ὑποθετικό τῆς ἀπόπειρας δολοφονίας μέ δηλητήριο τῶν ἡγετῶν τοῦ ἀντάρτικου τῆς Ρούμελης, ἀλλά γιά τό πραγματικό γεγονός τῆς λιποταξίας.

Τό πρωί, μέ τό χάραμα, ξεκινήσαμε γιά τό Γυφτοχώρι. Γιατί τόσο πρωί, κανένας δέ μᾶς ἐξήγησε. Ἀπ' τ' ἀκρινά σπίτια στήν κορφή τῆς Σπερχειάδας τό βλέπεις κιόλας τό Γυφτοχώρι, ἀκριβέστερα τό μαντεύεις, ψηλοκρεμαστό. Νά φτάσεις, ὅμως, ὥς ἐκεῖ ποδαρόδρομο δέν εἶναι τόσο εὔκολο, ὅσο θά τό νόμιζες. Ἕνας ἀνήφορος ὀρθό μαχαίρι! Περάσαμε δίπλα ἀπ' τό νεκροταφεῖο μέ τήν πρωινή ἀχλύ. Ὁ ὁδηγός μας μᾶς ἔδειξε τό νιόσκαφτο ὁμαδικό τάφο, ἔνιωθες ν' ἀνασαίνεις θανατίλα! Μιά ἐκτέλεση, εἶναι πάντα μιά ἐκτέλεση! Καλύτερα νά 'λειπε ἀπ' τίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων.

Τό φτωχοχώρι στά ριζά τῆς Οἴτης τίς μέρες τοῦτες εἶχε χάσει τήν ἥσυχη, ὅσο κι ἄσημη, ζωή του. Ἔγινε ἕνα φουριόζικο κέντρο διερχομένων. Ἄνθρωποι ἀπ' ὅλα τά μέρη τῆς Ρούμελης, ἀπ' τήν Εὐρυτανία, τή Φθιώτιδα, τή Λοκρίδα, τή Φωκίδα, τήν Παρνασσίδα, τή Δωρίδα, καταφτάνανε ἐδῶ, κοντανασαίνοντας ἀπ' τόν ἀνήφορο, μένανε μιά - δυό μέρες καί «προωθοῦντανε», διαβαίνανε γιά τό Μούσδροβο — πρώτη φορά μάθαινα ὅτι ὑπάρχει τέτοιο χωριό μέ τέτοιο δυσκολοπρόφερτο ὄνομα.

* Στ. Σαράφη: «Ὁ ΕΛΑΣ», ἐκδ. «Σύγχρονο βιβλίο», Ἀθήνα 1964, σ. 85 - 86.

'Αντάρτες μέ τήν πιό παρδαλή άρματωσιά, ντυμασιά καί υπόδυση, μέ γενειάδες κάθε λογής, περνοδιαβαίνανε επίσης. Φορτιάρικα κι άγωγιάτες άνεβοκατεβαίνανε κάνοντας καί τό σχετικό σάλαγο. 'Απ' τούς μπουχαρήδες τών φτωχόσπιτων τού χωριού υψωνόντανε άνακάταπαυστα στήλες καπνού — οί γυναίκες ζυμώνανε καί ψήνανε διαρκώς ψωμί γιά τόσον κόσμο! Ζήτημα άν σ' όλη τους τή ζωή είχανε περάσει άπό τίς σκάφες τους κι άπό τίς γάστρες τους τόσα ψωμιά! Οί 'Ανωκαλλιθιώτες ήσανε σέ πλήρη κινητοποίηση.

'Αρκετά λασπωμένοι — μιά γλύνα πού κόλλαε στ' άρβυλο διαολεμένα — καί κοψανάσατοι φτάσαμε στό «κέντρο» τού χωριού, μπροστά σ' ένα «οίκημα» πού στήν έξωτερική του όψη σέ τίποτα δέν ξεχώριζε άπ' τήν κακομοιριά τών άλλων σπιτιών τού θεόφτωχου άπό καταβολής του Γυφτοχωριού. "Οσο γιά τή σημερινή του όνομασία, τό μόνο πού τή δικαίωνε ήτανε ή έξαίσια θέα τού σπερχειαδίτικου κάτω κάμπου άπό τό βουνόφρυδο τούτο όπου κούρνιαζε τό χωριουδάκι.

Τό οίκημα πρέπει νά παράσταινε τό σχολειό τού χωριού. Κάθε άλλο, παρά γιά τέτοιο προορισμό ήτανε φτιαγμένο. Φαίνεται, ήτανε σπίτι νοικιασμένο γιά τούτο τό σκοπό. "Εβγαζες τό συμπέρασμα ότ' ήτανε τό «διδακτήριο» άπ' τά κακοποιημένα θρανία πού υπήρχανε στήν πληχτική ίσόγεια κάμαρη, όπου μπήκαμε. "Εκαιγε καί μιά σόμπα άπό λαμαρίνα σκέτη. Κόσμος φίσκα ή «αίθουσα», άντιπρόσωποι άπ' όλες τίς περιοχές τής Ρούμελης. Βούιζε τό κουβεντολόι. Χαιρετίσαμε, κανένας δέν μάς έδωσε σημασία — σάν έμάς πόσοι άλλοι! Πιάσαμε μιά γωνιά πού βρήκαμε νά μάς χωράει. 'Αμήχανοι, σάν έπαρχιώτες πού πέσανε ξάφνου σέ νταβαντούρι. Μή έχοντας κι άλλη έκλογή καί μέ τήν προσαρμοστική δύναμη πού έχει ό άνθρωπος, γρήγορα έξοικειωθήκαμε, μπήκαμε, φυσικά άπροσκάλεστοι, όπως δά κι οί άλλοι, στό χορό τού κουβεντολογιού, πού πήδαγε, σάν άκρίδα ή σουσουράδα, άπ' τό ένα θέμα σ' άλλο, άφήνοντάς τα όλα άναποτέλειωτα κι άνάσωστα!

"Ο,τι μού σφήνωσε τότε στή μνήμη — τί θά μού 'κανε ξέχωρη έντύπωση άσφαλώς — άπό κείνες τίς φύρδην μίγδην συζητήσεις στήν πνιχτική κάμαρη τής "Ανω Καλλιθέας, ήτανε μιά διάχυτη έπίκριση γιά τίς χτεσινοπρωινές έκτελέσεις — τών τεσσάρων, Γκέκα καί λοιπών. 'Αντιλαμβανόσουνα, άπ' τίς έκφράσεις, τίς άντιδράσεις ότι ή έπικριτική άτμόσφαιρα δέν ήτανε ή «φυσιολογική» αύτού έδώ τού περιβάλλοντος, άλλά κάπως σάν μπολιαστή. "Αλλες ήσανε χτές οί διαθέσεις τού ίδιου, προφανώς, έτούτου κόσμου στήν Σπερχειάδα. "Υστερα, μπορούσες νά συλλάβεις πρώτα μιάν έκπληξη στό άκουσμα «λάθος» καί μετά νά διαπιστώσεις συμφωνία. Οί πλέον «καλώς πληροφορημένοι» άκριτομυθούσανε πώς άπ' τή Λαμία είχε σταλθεί κατεπειγόντως σύνδεσμος τού νέου γραμματέα τής ΠΕΦΦΕ

μέ έντολή νά μήν έκτελεστεΐ ή θανατική ποινή, άλλά ό άνθρωπος έφτασε άργά χτές τό βράδυ στή Σπερχειάδα!.. — «Τό πεπρωμένον φυγεΐν άδύνατον», συμπέρανε κάποιος. Κι δπως καί στά τραγικότερα τών γεγονότων δέ λείπει ή εύθυμη νότα, κι έδώ κάποιος άλλος λογόπαιξε — «καί τό πεπρωμένον φαγεΐν άδύνατον!»

Έδώ στήν Άνω Καλλιθέα μείναμε θαρρώ δυό μέρες, μάλλον πλήττοντας. Σέ μιά τέτοια στιγμή χασμολογήματος, κάποιος μπήκε κι έκραξε κυριολεχτικά: — «ό Ήλίας! Περνάει ό Ήλίας!» Γιά μένα αύτό δέν έλεγε τίποτα, μά τό πράγμα φανερό γιά κάποιον τρανό τό «Ήλίας» έτοΰτο. Πολλοί τρέξανε πρός τή χαμηλόπορτα, τό φαινόμενο τής ψυχολογίας τοΰ πλήθους γνωστό — τρέξαμε ξωπίσω τους κι έμεΐς δσοι άδαεΐς κι άμύητοι, νιώθοντας κιόλας έναν κάποιο θαυμασμό, ίσως καί σεβασμό, γιά τό πρόσωπο Ήλίας.

— Τής Κεντρικής, μάς σφύριξε στά πεταχτά ό Μπακόλας έμάς τών έξ Ευρυτανίας όρεσιβίων, έγώ έντυπωσιάστηκα τά σφόδρα! Έγώ πρώτη μου φορά θά 'βλεπα έναν τόσο σπουδαΐο σύντροφο. Έσπρωξα νά βρεθώ προωθημένος όπτικά.

Ό Ήλίας πέρασε μπροστά μας καβάλα σ' ένα μουλάρι. Βέβαια καί ή μούλα δέν ήτανε άτι, άλλά κι ό άναβάτης δέν είχε καί τίποτα σάν καβαλάρης, δέ σοΰ γιόμιζε τό μάτι. Σά φορτωμένος πάνω στό σαμάρι τοΰ ζώου έδινε τήν έντύπωση. Ψηλός, φαινόταν δχι μόνο άπ' τό κορμί, άλλά κι άπ' τά κανιά του, πού κρεμόντανε άδέξια στά πλευρά τοΰ ζώου, μάλλον άβολα γιά τό τελευταίο. Φορούσε μπλέ - σκούρο παλτό, καλοραμμένο στόν καιρό του κι άπό ΰφασμα καλής προπολεμικής ποιότητας. Κι δσο κι άν είχε γιαρίσει σάν παλιάλογο, είχε δηλαδή άποχνουδωθεί άπ' τό πολυφόρεμα, τήν άξιοπρέπειά του τήν κράταε στό άκέραιο! Σάν άρχόντισσα πού στά νιάτα της φύσαε, μά καί μέ τ' άσπρα της μαλλιά είχε δχι λίγα ή όμορφιά της. Στό κεφάλι φόραε μιά γκριζοριγωτή τραγιάσκα, έντελώς άσυμβίβαστα μέ τήν άρχοντιά τοΰ παλτοΰ του. Όσο γιά τίς άρβύλες του στά πόδια, αύτές ήτανε πού ήτανε ή άνορθογραφία στήν έμφάνιση καί τήν έντύπωση πού έκανε ή... βελάδα! Έλαφρά καμπουριασμένος ό καβαλάρης, μπορεΐ νά τ' άπόδινες καί στήν άδεξιότητα τοΰ ίππεύειν, συγγνώμην — τοΰ ήμιονεύειν. Όμως, τ' δτ' ήτανε ρεβός άπ' τ' άριστερά, χτύπαε μέ τό πρώτο στό μάτι. Τό πρόσωπο γλυκό, μέ μιάν άχνα έξαΰλωσης, τά ζυγωματικά λιγάκι πετούσανε έξω. Μύτη κανονική, όμαλή, ώραία, δπως σπάνια συμβαίνει. Μάτια πρός τό γαλανό, συμπαθέστατα, δπως κοιτάζανε δλους καί κανέναν — μπορούσες νά τά πεΐς καί σαγηνευτικά δχι λίγο. Μ' ένα λόγο, δμορφος άντρας. Φυσικά, δλες τοΰτες τίς παρατηρήσεις μου δέν τίς έκαμα μονομιάς έκεΐ στό πέρασμά του, άλλά καί λίγο άργότερα, μέ τήν ήσυχία μου, στά Μάρμαρα. Έδώ στό Γυφτοχώρι ή έμφάνισή του μοΰ έδωσε τήν έντύπωση λίαν ά-

σκητικοῦ ἀνθρώπου, ὅπως πάνω - κάτω καί φανταζόμουνα τό στέλεχος τοῦ ΚΚΕ. Τήν ἐντύπωση, ἐπιπλέον, διανοουμένου κι ἀνθρώπου πού ἔπαιρνες ἀντίδωρο ἀπ' τό χέρι του!

Ὁ Ἠλίας, λοιπόν, περνώντας κι ἀξεπέζευτος χαιρέτισε μ' ἕνα χαμόγελο, κάτι εἶπε μέ ὑπότονη φωνή, ἐμεῖς οἱ παράμερα δέν τ' ἀκούσαμε, γιατί καί θόρυβος ἔγινε ἀπό τό τρέξιμο μερικῶν πρός τό μουλάρι, ὅπου ἐπακολουθήσανε χεροσφιξίματα καί τά τοιαῦτα τῆς περίστασης — ὁλοφάνερο, οἱ προστρέξαντες ἦσανε δικοί τοῦ καβαλάρη, ἡ οἰκειότητά τους μαζί του λαλίστατη. Ἀπ' τούς πρώτους πού περιστοιχίσανε τό νιόφερτο γραμματέα τῆς ΠΕΦΦΕ ἦσανε ἕνας Γιῶργος Φράγκος κι ἕνας Γιάννης Λιάσκας — μοῦ τούς ἔδειξε ὁ Μπακόλας, λέγοντάς μου γι' αὐτούς κάτι πού δέν τό πολυπρόσεξα, τ' ἤμουνα ἀπορροφημένος νά κοιτάω τόν Ἠλία, ἀλλά πού μ' ἄφησε τήν ἐντύπωση ὅτι τοῦτοι οἱ δυό ἦσανε σπουδαῖα πρόσωπα ἀνάμεσα σ' ὅλον τοῦτο τόν κόσμο, ἐμᾶς τούς ἄλλους.

Ὁ καβαλάρης εἶπε φωναχτότερα — ἁπαλή καί καλοδεχούμενη στ' αὐτί ἡ φωνή του — ὅτ' εἶναι βιαστικός, νά τόν συγχωροῦμε πού δέν ξεπεζεύει, τί βιάζεται γιά τό Μούσδροβο, ὁ ἀγωγιάτης, πού ἤξερε, φαίνεται, τό σινιάλο καί τή δουλειά του, ἔσυρε ἐλαφρά — καί μέ νόημα γιά τό νοῆμον ζῶο — τό καπίστρι, τό μουλάρι ξεκίνησε, καί πᾶν! Ἐμεῖς ξαναγυρίσαμε στό ἰσόγειο, πού στό μεταξύ βρῆκε τήν εὐκαιρία κι αὐτό νά ξεχνωτιαστεῖ, φρεσκότεροι, τί ἀνασάναμε καθαρό ὀξυγόνο. Τώρα μαζί μας στήν κάμαρη μπῆκε, μπερδεμένη στό ζωηρό κουβεντολόι μας, καί μιά πτερόεσσα φήμη, πού καί τί δέν ἔλεγε! Ὅτι ὁ Ἠλίας —ἅ, καί πῶς προφερότανε αὐτό τό «ὁ Ἠλίας!» Μ' ἕνα δικό του τρόπο, μ' ἕνα κάτι πού σ' ἔκανε νά δοκιμάζεις εἰδικά αὐτόν τόν ἕνα καί μόνο φορέα τοῦ σπουδαίου ὀνόματος, πού παίρνει τή σπουδαιότητά του ἀπ' τό φορέα του, νά κάπως ἔτσι! — ὅτι ὁ Ἠλίας, λοιπόν, εἶναι φυματικός, ποιά αἴσθηση! Ὅτι φτύνει κάθε τόσο αἷμα! — ἔ, τοῦτο ἦτανε πού ἦτανε τό μέγα! Ὅτι παρόλ' αὐτά βγῆκε στό βουνό! — ἐδῶ ὁ θαυμασμός ἄγγιζε τό ζενίθ. Ὅτι ἔχει βγαλμένο τό μισό πνεμόνι καί τρία, κάνε τέσσερα πλευρά, ἀλλά αὐτός ἀψηφάει τίς κακουχίες καί τίς στερήσεις τοῦ βουνοῦ κι ἄφησε τήν Ἀθήνα κι ἦρθε στή Ρούμελη! Ὅτι ἔκανε χρόνια στίς φυλακές — στοῦ Συγγροῦ, λέγανε. Ὅτι ἔχει τεράστια μαρξιστική μόρφωση! — διάολε, τί χρειαζότανε αὐτό! Τῆς «Κεντρικῆς», ἀπό μόνο του τό λέει ὅτι ἔχει τέτοια κατάρτιση, δέν τό λέει; Ἄλλοι, ὅμως, εἴπανε ὅτι δέν εἶναι μέλος τῆς Κεντρικῆς, ἀλλά ἐκπρόσωπός της — ἄντε νά ψιλοκοσκινίσεις τή λεπτομέρεια! Τελευταία στή σειρά τοῦ λόγου ἡ λέξη «Κεντρικῆς», αὐτή καί τυπωνότανε στό μυαλό ἐμᾶς, τά ἐπαρχιωτάκια! Ἔλεγε ἀκόμα ἡ πτερόεσσα, ὅτι ὁ Ἠλίας — πόσες φορές Ἠλίας καί πάλε ὁ Ἠλίας! — βιαζότανε γιά τό Μούσδροβο, ὅτι ἐκεῖ εἶναι κρατούμενοι ὁ Σαρά-

φης, ὁ Κωστόπουλος, ὁ Ἀντωνόπουλος κι ἄλλοι ἀπ' τίς συλλήψεις στό Βουνέσι, πώς ἔγινε κάποιο ἐπεισόδιο... Οἱ κρατούμενοι, λέει, ἀποπειραθήκανε νά δραπετεύσουνε, ὁ ἀρχιφύλακας, ἕνας Τζίμ, θαρρῶ τέως χωροφύλακας ἤ ὑπαξιωματικός τοῦ Σώματος, καταχέριασε στά γερά ἕναν κρατούμενο ἀξιωματικό, στ' ὄνομα Ἀλεξόπουλος, ἀνθυπολοχαγός. Ὅτι ἡ ἀτμόσφαιρα ἠλεκτρίστηκε, πήχτρα οἱ ἀντάρτες στό Μούσδροβο, ξέρεις τί τοῦ κερατᾶ φασούλι μπορεῖ νά σοῦ ξεφυτρώσουνε; Κι ὕστερα, οὔτε ἑκατό Σπερχειοί νά μή μᾶς ξεπλένουνε! Ὅτι ὁ Ἠλίας εἶπε πώς κακῶς ἔγινε ἡ διάλυση τοῦ τμήματος τοῦ Κωστόπουλου, πώς ἤτανε μεγάλο λάθος ἡ σύλληψη ειδικά τοῦ Σαράφη, πού στήν Ἀθήνα μᾶς ἔφερε μπελάδες μέ τσαρούχια ἤ «ἄστοχη ἐνέργεια τοῦ Νικηταρᾶ», πού «θά πληρώσει τώρα τή νύφη γιά τά καλά», «οὔτε ψύλλος στόν κόρφο του, τ' ἄργασμα πόχει νά δεῖ τό πετσί του!» Κι ἄλλα τέτοια! Τό κεφάλι μου ἄρχισε νά γίνεται κουδούνι! Ἔμενα ζαρωμένος σέ μιά γωνιά, ἔνιωθα θαυμασμό γι' αὐτόν τόν τόσο σπουδαῖο Ἠλία, μ' ἔπιανε καί μιά ἀνησυχία — στιγμές στιγμές συλλάβαινα τόν ἑαυτόν ἀφαιρεμένο, νά μήν ἀκούει τά ὅσα ἐνδιαφέροντα λεγόντουσανε, τί μέ πιλάτευε μέσα μου σωστός ἕνας καινούριος φόβος — «λάθος» πού ἐκτελεστήκανε οἱ τέσσερες λιποτάχτες, «λάθος» ὁ Κωστόπουλος, «λάθος» ὁ Σαράφης! Πράγματα ἐντελῶς νέα, πράγματα ἐντελῶς ξένα πρός τίς δικές μας ἐδῶ πάνω προσλήψεις! Καί τοῦ Γκέκα δικαίωμά του νά λιποταχτήσει, καί τοῦ Κωστόπουλου δικαίωμά του νά κάνει ἀντάρτικο — κι ἄς ἤτανε φῶς φανάρι ὅτι ἐναντίον μας θά στρεφότανε! Καί τοῦ Σαράφη δικαίωμά του νά κάνει δική του κίνηση — πόσο πίσω μέ ρίχνανε ὅλα τοῦτα ἀπό τήν ἀντίληψη ἐπανάστασης πού εἶχα! Καί ξανακόλλησε ἡ σκέψη μου στ'... αὐλάκι μου — λάθος, ἀναμφίβολα, κι οἱ «Ἐντολές», ἐκτός γραμμῆς. Ἔνιωσα ἐξουθένωση ἀπό ἄποψη γραμμῆς, τόση ἄγνοια, τόσο πέσιμο καντάρια ἔξω! Ἡ γραμμή μας ἤτανε τούτη τή στιγμή ρούσικη σαλάτα στό μυαλό μου.

Τήν ἐπόμενη, φάλαγγα πιά, μά ἀσύνταχτη, ἀνηφορίζοντας καί κατηφορίζοντας, ἴσια στράτα δέ θυμᾶμαι, καί καβατζάροντας ράχες καί ραχοῦλες τῆς Οἴτης καί διαβαίνοντας ρέματα καί ρεματιές, φτάσαμε στό Μούσδροβο, πού ξεχνῶ τό ἐξελληνισμένο του ὄνομα, ἴσως νά τό λένε Περιβόλι. Τό χωριό, μπηγμένο στό βάθος μιᾶς πτύχωσης τῶν βουνῶν. Γιά νά δεῖς ἕνα ταψί οὐρανό πάνωθέ του, πρέπει νά σοῦ πέσει ἡ σκούφια καί νά ξελαιμιαστεῖς κοιτάζοντας κατακόρυφα. Εἶχε μερικά ἐμφανίσιμα διόροφα λιθόχτιστα σπίτια — δεῖγμα ἐμβασμάτων ἀπ' τήν Ἀμέρικα. Σ' ἕν' ἀπ' αὐτά κρατούντανε ὁ Σαράφης, ὁ Κωστόπουλος κι ἄλλοι ἀξιωματικοί.

Γιά τήν κράτησή τους στό Μούσδροβο, καθώς καί γιά τήν ὀργάνωση δραπέτευσης, ὁ Σαράφης γράφει:

«Στό χωριό αὐτό ὁ Κωστόπουλος βλέποντας πώς εἴμαστε σχεδόν ἐλεύθεροι σκέφθηκε πάλι γιά δραπέτευση καί μέ ρώτησε σχετικά, ἀλλά ἀπαγόρευσα κάθε τέτοια σκέψη. Εἴμαστε στήν καρδιά τῆς Φθιώτιδας καί ἄν κατορθώναμε νά φεύγαμε θά μᾶς ἔπιαναν γρήγορα οἱ ἐφεδρικοί ἐλασίτες καί ὀργανώσεις τῶν χωριῶν ἐκτός ἄν πηγαίναμε στούς ἰταλούς. Χωρίς νά ξέρω τίποτα μίλησε μέ ἄλλους κρατούμενους καί ἔβαλε τόν ἀνθυπολοχαγό Ἀλεξόπουλο νά μιλήσει σ' ἕνα λοχία Βαγγέλη καί ἕναν ἀντάρτη Σπύρο πατριώτη του καί νά προτείνει νά μᾶς βοηθήσουν ν' ἀφοπλίσουμε τή φρουρά καί νά φύγουμε. Φυσικά δέ δέχτηκαν καί ὁ μέν λοχίας δέν κατάγγειλε τό πράγμα, ὁ ἀντάρτης ὅμως τό ἀνάφερε στόν ἀρχιφύλακα Τζίμ, ἕναν ὑψηλόσωμο παλιό χωροφύλακα. Αὐτός ἐξαγριώθηκε, ἀφόπλισε τό λοχία καί ἄρχισε ἀνάκριση. Διέταξε νά βάλουν σ' ὅλους χειροπέδες καί ἔκανε παράπονα γιατί ἐνῶ μᾶς μεταχειρίζονταν μέ τόν εὐγενέστερο τρόπο, φρόντιζαν νά ἱκανοποιοῦν τίς ἀνάγκες μας καί νά μᾶς ὑπηρετοῦν ἀκόμα, ἐμεῖς φανήκαμε ἀχάριστοι καί σκεφτήκαμε τήν ἐξόντωσή τους. Κάλεσε τόν ἀνθυπολοχαγό Ἀλεξόπουλο καί τόν ἔδειρε γιά νά μαρτυρήσει τήν ἀλήθεια. Δικαιολόγησα τά μέτρα τους ἐκτός ἀπό τό ξύλο.

Τήν ἄλλη μέρα ἦρθε ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀρχηγείου Ρούμελης, διέταξε νά πάψουν τά περιοριστικά μέτρα, ζήτησε συγγνώμην καί εἶπε πώς δέ δικαιολογεῖται ὁ ἀρχιφύλακας γιατί κάθε κρατούμενος φυσικό εἶναι νά προσπαθήσει νά φύγει».*

Στό Μούσδροβο πολλοί εἴχανε τήν περιέργεια νά πλησιάσουνε καί νά δοῦνε στήν αὐλή τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ἔκανε ἐκείνη τή στιγμή βόλτες, τό Σαράφη. Θά τό ἔκανα κι ἐγώ, ἄν δέν τόν εἶχα δεῖ λίγες μέρες πρωτύτερα στή Νεράιδα Δολόπων. Ἔμεινα νά... περιεργάζομαι τόν Τζίμ, θεόρατο ἄντρα, χεροδύναμο, χαλοντυμένον ἀντάρτη μ' ἀρματωσιά καλοβαλμένη κι ἐντυπωσιακή, ἀλλά μέ πρόσωπο παραπονεμένο — τοῦ κάμανε γερή κριτική γιά τά μέτρα του καί τό καταχέριασμα τοῦ Ἀλεξόπουλου. Καί τόν βγάλανε κι ἀπ' ἀρχιφύλακα. Ἐγώ, καθώς κι ἄλλοι σύντροφοι, δέν μπορούσαμε νά «χωνέψουμε» τό τέτοιο μεταχείρισμα τοῦ Τζίμ — τόν εἴπανε καί «χωροφύλακα»! Τί, νά τούς ἄφηνε νά πελεκήσουνε τή φρουρά καί νά τό σκάσουν; — «τί σόι πολιτική μας εἶν' αὐτή, τί τρέχει;»

Τό χωριουδάκι ἔβραζε ἀπό κίνηση, διερχόμενοι ἀντιπρόσωποι, ἰσχυρή δύναμη ἀνταρτῶν — δέ μείναμε παρά λίγη ὥρα ἐδῶ. Πήραμε ξανά ἕναν ἀνήφορο μανίκι! Τό χωριό Μάρμαρα ἄσπριζε ἀ-

* Στ. Σαράφη, δ.π. σ. 86 κ.σ.

κριβῶς πάνω ἀπ' τό κεφάλι μας, νομίζω βλέπαμε κι ἀνθρώπους ἐκεῖ, μά δέν ἔλεε καί νά τελέψει ἡ ἀνηφόρα. Ὅσο τό σιμώναμε τό χωριό μέ τά κάτασπρα σπίτια, ἀπό σκληρό λευκολίθι, χτιστά, τόσο κι αὐτό θαρρεῖς ματατόπαε πιό πάνω! Εἶπα ἀμάν ὡς νά φτάσουμε! Μοῦ κόπηκε ἡ σπλήνα. Καί νά πεῖς δτ' ἤμουνα ἄμαθος ἀπό ποδαρόδρομο καί στράτες!

Προσηλιακό, ἀνάερο, ὄμορφο χωριό τά Μάρμαρα Φθιώτιδας. Τά σπίτια του μαρτυρᾶνε ὅτι ἔχει ξενητεμένους στήν 'Αμερική, στόν Καναδά. Καί τό σχολειό ὅπου κατευθυνθήκαμε, ἄξιο νά τό πεῖς σχολειό. Καινούριο, εὐρύχωρο, μεγάλα παράθυρα, φανερό πώς δέ χτίστηκε μέ τίς πενταροδεκάρες τοῦ ἑλληνικοῦ κουβέρνου, πού γιά τέτοιες περιπτώσεις ἀποδειχνότανε σπαγγοραμμένο. 'Ανεγέρθηκε μέ εἰσφορές ξενητεμένων κατοίκων τοῦ χωριοῦ. Καί βρύσες σκεπαστές καί μαρμαροπελεκητές — ἀπό ἄσπρη πέτρα σά μάρμαρο, μόνο σκληρότερη — εἶχε τό χωριό, καί περιποιημένες.

Στήν ταχτοποίησή μας σέ καταλύματα, μοῦ ἔλαχε καλό σπίτι ἀπό κάθε ἄποψη, ἰδιαίτερα θαυμάσιοι οἱ νοικοκυραῖοι του, ποτέ δέν ξεχνῶ πόσο μέ περιποιηθήκανε. Τά καταλύματα μόνο γιά ὕπνο. Γιά φαγητό θά όργανωθεῖ καζάνι.

Ἐδῶ στά Μάρμαρα σοῦ δημιουργιέτανε ἔντονη αἴσθηση ρώμης τοῦ κινήματος. 'Ανταρτομάνι καί καπεταναῖοι, σύντροφοι ἀπ' ὅλες τίς γωνιές τῆς Ρούμελης, ἐργάτες, ἀγρότες, δάσκαλοι — πολλοί αὐτοί — ἄλλοι διανοούμενοι κι ἕνας παπάς! 'Ανάσαινες ἕναν ἀέρα σιγουριᾶς, σέ στέριωνε πιό πολύ μιά διάχυτη αἰσιοδοξία, ἔνιωθες νά σοῦ γιγαντώνει μέσα σου ἡ αὐτοπεποίθηση. Ὅλα τοῦτα ἀνταναχλώντανε καί στίς συζητήσεις τῶν συντρόφων. 'Ακόμα καί στό περπάτημα τῶν ἀγωνιστῶν καί στό παράστημα τῶν ἀνταρτῶν καί τῶν καπεταναίων. Στίς δυό - τρεῖς μέρες μου ἐδῶ πρίν ἀπ' τήν ἔναρξη τοῦ ἀχτίφ, ἄρχισα νά βρίσκω τά νερά μου στή συναναστροφή μου μέ τούς ἄλλους συντρόφους — οἱ πιό πολλοί ἤσανε σάν ἐμένανε. Νέοι καί πρωτόπειροι, ἀπόκοτοι καί δισταχτικοί συνάμα, ἁπλοί κι ἀπονήρευτοι, ἀφελεῖς καί προσεχτικοί. Κι ὅλων τό κοινό γνώρισμα ὁ ἐνθουσιασμός. Καί σ' ὅλους ἡ βεβαιότητα μιά, ἡ σίγουρη νίκη! Ἡ νίκη, ἐννοῶ, καί τῆς ἐπανάστασης.

Τίς δυό - τρεῖς μέρες ἀναμονῆς στά Μάρμαρα δέν τίς σκοτώσαμε ἀργόσχολα. Ἦτανε μιά σπουδαία δουλειά τό ὅτι γνωριζόμαστανε μ' ἄλλους συντρόφους ἐκεῖ στό σχολειό, πού μετατράπηκε σέ πολυθόρυβο κέντρο — Ρωμιοί, βέβαια! Συζητήσεις χορώνανε, γνῶμες, δίνανε καί παίρνανε, προβλήματα τοῦ ἀγώνα μπαίνανε κάτω ἀπό διάφορα πρίσματα πρόσληψής τους, κοιταζόντουσανε ἀπό ποικίλες ὀπτικές γωνίες. 'Εδῶ, λοιπόν, ὄχι μόνο διεύρυνες τίς γνωριμίες σου κι ἔκανες δεσμούς μέ συντρόφους - καθοδηγητές ἄλλων περιοχῶν, ἀλλά πλούτιζες καί τίς γνώσεις κι ἐμπειρίες σου. Καί κάτι ἀκόμα ἐπί-

καιρα χρήσιμο: ἔκανες μιά προετοιμασία σου γιά τό ἀχτίφ. Μάθαινες πάνω - κάτω τί θά ποῦνε οἱ ἄλλοι σύντροφοι, πῶς θά τό ποῦνε, τίς ἀντιδράσεις γιά τό ἕνα ἤ τό ἄλλο θέμα, πολλά μάθαινες! Κι αὐτό δέν ἦτανε ἀπό τά τελευταίας σημασίας γιά τό 90, ἴσως καί 95 στά ἑκατό τῶν ἀντιπροσώπων, συντρόφων πού παίρναμε μέρος σέ τόσο πλατύ, πολυάνθρωπο καί σημαντικό κομματικό σῶμα πρώτη μας φορά. Αὐτή ἡ συναναστροφή μας στόν «προθάλαμο» τοῦ ἀχτίφ, δημιούργησε κιόλας μιάν οἰκειότητα ἀνάμεσά μας, πού νόμιζες ὅτ' ἤσουνα πιά παλιός φίλος μέ τό σύντροφο πού πρωτογνωρίστηκες χτές, τό πολύ προχτές. Ἐκεῖνο τόν καιρό ἡ συντροφικότητα εἶχε μιά δική της γεύση, θαυμάσια. Ἀργότερα χάθηκε αὐτή ἡ γεύση, τήν ἀλλοιώσανε τά καρικεύματα μιᾶς γραφειοκρατίας... Ἐκείνη ἡ συντροφικότητα κατάλυσε ἐκ προοιμίου, ὅπως λέμε, τή δισταχτικότητα, τό ἐνδεχόμενο σόκ, τράκ, πού μπορεῖ νά διακατέχουνε τόν κάθε ἄνθρωπο, ὅταν εἶναι νά μιλήσει γιά πρώτη φορά μπροστά σέ τόσο ἀκροατήριο, πού τό θεωρεῖ μιά σκάλα πιό πάνω του.

Ὁ χρόνος τῆς ἀναμονῆς χρησίμεψε στό νά συσκεφτοῦνε καί δυό καί τρεῖς φορές οἱ διάφορες ἀντιπροσωπεῖες, νά συζητήσουνε, στό φῶς πιά καί τοῦ θέματος πού θ' ἀπασχόλαε τό ἀχτίφ, κι ἔχοντας πάρει καί μιάν ἰδέα γιά τά ἐνδιαφέροντα τῶν ἄλλων ἀντιπροσωπειῶν, τήν ὅλη ἐμφάνισή τους στό σῶμα — ποιά προβλήματα θά θίξουνε, κατά ποιά σειρά καί προτεραιότητα, ποιός θά πιάσει τό ἕνα, ποιός τό ἄλλο λεπτομερέστερα κλπ. Οἱ μικρές τοῦτες συσκέψεις γινόντανε στίς γωνιές τῆς αἴθουσας, ὅπου οἱ σύντροφοι τῆς ἀντιπροσωπείας πιάνανε ἕνα - δυό θρανία. Μερικές τίς κάνανε καί στό κέντρο ἤ στό μέρος πού ἔτυχε νά πρωτοκάτσουνε καί τό συνηθίσανε «δικό» τους. Φυσικά, τό ἴδιο ἔκαμε κι ἡ δική μας ἀντιπροσωπεία, τῆς Εὐρυτανίας.

Πρίν μᾶς καλέσει γιά τήν πρώτη συσκεψούλα μας, ὁ γραμματέας μας εἶχε συνεργασία μέ τόν Ἠλία, στό κατάλυμα τοῦ τελευταίου. Τό ἔμαθα ἔτσι:

— Πᾶμε μιά βολτίτσα στό προαύλιο; — μοῦ πρότεινε ὁ Δημητράκης.

Ὁ καιρός μαρτιάτικος — μιά γελάει, μιά κλαίει, ὅπως λένε οἱ χωριάτες. Μιά γδύνει, μιά σέ γδέρνει! Ἔσκαζε ὁ ἥλιος, ζεσταινόσουνα. Πλακώσανε τά σύννεφα, κρύωνες! Δέ φύσαε, γλύκα! Φύσαε, ἔπρεπε νά μπεῖς μέσα στό σχολειό, ὅπου, ἀνεξάρτητα ἀπ' τά καπρίτσια τοῦ Μάρτη, ἡ σόμπα ἔκαιγε — ἄλλωστε παλουκοκάφτης! Τίς πρῶτες μέρες πού φτάσαμε στά Μάρμαρα ὁ καιρός εἶχε μιά σχετική σταθερότητα, μαλακός. Σήκωνε νά περπατᾶς στήν αὐλή τοῦ διδαχτηρίου, πού νόμιζες ὅτι σειότανε ἀπ' τό κράπα - κρούπα τῆς ἀρβύλας, τό πήγαιν' - ἔλα τόσων ἀνθρώπων καί τό θρό ἀπ' τίς συζητήσεις τους.

— Καί δέν πᾶμε! — τ' ἀπάντησα καί τό μυρίστηκα τί μέ ἤθελε.

— Λοιπόν, τί λές; — μέ ρώτησε ἤρεμος.

— Τί νά πῶ; Χωριό πού φαίνεται! Τά κιτάπια κι ἐσύ τά διάβασες κι ἐγώ ἐπίσης.

— Ἐπιμένεις;

— Εἶμαι ἐκτός γραμμῆς, ἀλλά καί δέν εἶμαι.

— Ὀξύμωρον! Ἐννοεῖς;

— Ἐννοῶ! Ἄν ἐννοῶ τίποτα αὐτή τή στιγμή, ἀνάθεμά με! Πρόσεξες τήν Ἀπόφαση - συγκρότηση προσωρινῆς κυβέρνησης μετά τό διώξιμο τοῦ ξένου καταχτητῆ! Πού θ' ἀποκαταστήσει, συνεπῶς τό - τ ε!, τίς λαϊκές ἐλευθερίες, θά κάμει δημοψήφισμα καί τά λοιπά. Ὅλα μετά τό διώξιμο καί τά λοιπά. Ἄρα, ὡς τήν ὥρα ἐκείνη ἀποκλείεται τό ὁποιοδήποτε θίξιμο «τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος», ὅπως τό λέει τό πάπλωμα γιά τό ὁποῖο κι ὁ... καυγάς! Δηλαδή, ὡς τήν ὥραν ἐκείνη γιόκ ἀποκατάσταση λαϊκῶν ἐλευθεριῶν; — γιόκ! Εἶμαι, λοιπόν, ἐκτός γραμμῆς! Ἐκτός γραμμῆς στήν ὅλη σύλληψη τοῦ προβλήματος, τό πράγμα σαφές ἀπό τήν ἄποψη αὐτή. Μᾶλλον πρέπει ν' ἀπασχοληθῶ μέ τήν προετοιμασία παχιᾶς αὐτοκριτικῆς!

— Τ' ἀστεῖα δέ σώζουν τήν κατάσταση.

— Τό βλέπω! Ἐμεῖς, ὅπως ξέρεις, προχωρήσαμε μέ βάση τήν Ἕκτη, τώρα ἡ βάση μας ἀνατρέπεται. Τή λαϊκή δημοκρατία μέ τό περιεχόμενο πού τῆς δίνει ἡ Ἕκτη, ἡ Πανελλαδική τή μεταθέτει, δέν τή μεταθέτει; Ἀλλά βρίσκω νά εἶμαι ἐντός γραμμῆς στό σημεῖο ὅτι ἡ προσωρινή κυβέρνηση θά συγκροτηθεῖ ἀπό τά κόμματα καί ὀργανώσεις πού ἀγωνίζονται σύμφωνα μέ τούς σκοπούς τοῦ ΕΑΜ. Αὐτό δέν τό ἑρμηνεύεις κυβέρνηση τοῦ ΕΑΜ, ἀποκλεισμό ἄλλων, ἐκείνων πού δέ θά εὐθυγραμμιστοῦν μέ τούς σκοπούς, ἄρα μέ τό ΕΑΜ;

— Χμμ! Ἐδῶ, πού λές, εἶναι πού πέσαμε σούμα καί τσουβαλάτα ὅλοι μας ἔξω. Κι ἑτοιμάσου νά μᾶς τή σιάξουν γιά καλά τήν καμπούρα στό ἀχτίφ!

— Ἄλλο κι ἐτοῦτο! Τουτέστιν;

— Δέ σοῦ τό 'πα; Ναί, δέ σοῦ τό 'πα! Ἄκου! Κάπως ἔτσι τό ἑρμηνέψαμε κι ἐμεῖς. Κι ἑτοιμάσαμε μιά μπροσούρα — «Οἱ πέντε ὅροι τοῦ ΕΑΜ». Τέταρτον ὅρο βάζαμε ὅτι ἡ κυβέρνηση πού θά σχηματιστεῖ μετά τήν ἀπελευθέρωση θά εἶναι ἀπό τό ΕΑΜ. Καί πέμπτον, ὅσοι σταθοῦν μακριά ἀπ' τόν ἀγώνα σήμερα, αὔριο δέ θά 'χουν κανένα δικαίωμα στά δημόσια ἀξιώματα. «Οὔτε ἀγροφύλακες δέ θά μποροῦν νά γίνουν», γράφαμε. Τήν τυπώσαμε...

— Καί δέ μοῦ 'στειλες;

— Μᾶς πρόλαβε ἡ ρουμπατσίνα. Πρίν ἀποτελειώσει ἡ ἐκτύ-

πωση, στείλαμε ἀπ' τά πρῶτα ἀντίτυπα μερικά στήν ΠΕΦΦΕ. Κεραυνοβόλα ἡ ἀπάντηση. Λάθος! 'Αριστερίστικο λάθος! Λάθος ὀλκῆς! Ἐντολή ρητή: νά καταστραφεῖ ἀμέσως ὅλο τό τιράζ, πρίν πέσει στήν ἀντίληψη καί μᾶς δημιουργήσει ζητήματα τῶν ζητημάτων. Καί τά ρίξαμε στή φωτιά. Οὔτε γιά σημάδι ἕνα δέν κρατήσαμε.

— Τά 'χω χαμένα, σέ βεβαιῶ! Καί τό ἄρθρο στή «Φωνή;»

— Μᾶς ἔτριψαν τή μούρη. Καί «Φωνή» τέρμα! Μᾶς παίρνουν καί τό τυπογραφεῖο. Τό Γενικό καί ἡ ΠΕΦΦΕ.

— Δόμ', κυρά μ', τόν ἄντρα σου καί σύ κράτα τόν κόπανο; Καί γιατί δέ βρίσκουν δικό τους τυπογραφεῖο, γιατί τό δίνεις;

— Ψύλλο στ' ἄχυρα γυρεύεις!

∴

Ἐδῶ ἀναγκαία μιά παρένθεση, μιά ἐμβολή περιστατικοῦ ἄλλου. Πῶς «βγῆκε στό βουνό» τό τυπογραφεῖο τῆς «Φωνῆς τῆς Εὐρυτανίας», ἰδιοκτησία τοῦ Νίκου Θάνου καί Δημητράκη Μπακόλα, εἰπώθηκε στόν ἀναγνώστη ἀλλοῦ. Ἐπίσης ὅτι ἐγκαταστάθηκε σ' ἕνα καλύβι στόν ἐλατόλογγο λίγο ἔξω ἀπ' τό χωριό Καλεσμένο, ὅτι τό πρῶτο ἔντυπο πού τυπώθηκε ἐκεῖ ἦτανε ἡ «Φωνή τῆς Εὐρυτανίας», ἀλλά μέ τήν ἔνδειξη «ὄργανο τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Εὐρυτανίας». Δυό ξέχωρα φύλλα ἀρίγωτης κόλλας ἀναφορᾶς, γιατί δέν ἐξοικονομήθηκε τυπογραφικό χαρτί, ἦτανε τό πρῶτο «τετρασέλιδο» τῆς νέας «Φωνῆς». Κύριο ἄρθρο «Οἱ πέντε ὅροι τοῦ ΕΑΜ» — τό περιεχόμενο ἴδιο μ' αὐτό γιά τό ὁποῖο μόλις παραπάνω μᾶς ἔχαμ' ἐδῶ λόγο ὁ Μπακόλας. Πῆρα τό φύλλο, τό ἄρθρο ἔπεφτε στά μέτρα ἐμᾶς τῶν Κτημενιοδολόπων, πού θαρρέψαμε ὅτι «εἶδον τό φῶς τό ἀληθινόν» ἐκεῖ στήν 'Αχτιδο - Ἐπαρχιακή. Τό πῆρα σιμά — κοντά τίς μέρες πού ἔγινε στή Δ. Θεσσαλία ἡ διάλυση τοῦ τμήματος τοῦ Κωστόπουλου κι οἱ γνωστές συλλήψεις. Στίς πέντε τοῦ Μάρτη πρωί - πρωί καταφτάσανε στό χωριό μου τήν Κορίτσα ὁ πολιτικός ἐπίτροπος τοῦ 'Αρχηγείου Εὐρυτανίας 'Αριστείδης Θηβαῖος κι ὁ καπετάνιος του Διάκος, ἐπικεφαλῆς μικροῦ τμήματος. Σπεύδανε, μ' ὅλη τήν ἔννοια τῆς λέξης, γιά Νεράιδα. Ἐκεῖ ἔπρεπε νά εἶχε φτάσει τό πρωί ἡ συνοδεία, δηλαδή οἱ κρατούμενοι Σαράφης, Κωστόπουλος κι 'Αντωνόπουλος, ταγματάρχες, κι ἄλλοι ἀξιωματικοί, καθώς κι οἱ λιποτάχτες Κωστορίζος καί λοιποί, σύν ἡ φρουρά ἀπό ἀντάρτες. Ὁ 'Αριστείδης ἦτανε κομιστής ρητῆς ἐντολῆς τοῦ Τάσου Λευτεριᾶ, ἀρχηγοῦ πιά τῶν ἀνταρτῶν Ρούμελης, ἀναφορικά πρός τήν ἀσφάλεια τῆς ζωῆς τῶν κρατουμένων καί τήν ἄψογη πρός αὐτούς συμπεριφορά. Ὁ Θηβαῖος ἦτανε ἀνήσυχος γιατί, ὅπως μοῦ εἶπε, τό 'Αρχηγεῖο Δομοκοῦ — πολιτικός του ἐπίτροπος

ὁ Περικλῆς — «μήνυσε» τοῦ Νικηταρᾶ ἐπιτιμητικά: — «σά δέν ἤξερες νά τούς συγυρίσεις, τί τούς ἔπιανες; Γιά ντόρο;» Ὁ Νικηταράς, κατά τίς πληροφορίες πού μοῦ ἔδινε ὁ Ἀριστείδης, φοβήθηκε στά σοβαρά γιά τή ζωή τῶν κρατουμένων του, πολύ περισσότερο πού ἔμαθε πώς οἱ παλικαράδες τοῦ Ἀρχηγείου Δομοκοῦ κινοῦνται πρός αὐτόν. Ἔστειλε σχετικό γράμμα στό Λευτεριά καί ἀποστέλνει καί τούς κρατούμενους στό Γενικό Ρούμελης ὑπό τήν εὐθύνη τοῦ ἐκπρόσωπου τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ.

Δέ χασομερίσαμε στιγμή. Κόψαμε δρόμο μέ γρήγορη περπατησιά.

Στή Σπινάσα βρήκαμε κιόλας τούς κρατούμενους στήν αἴθουσα τοῦ σχολειοῦ. Ἡ συνοδεία μόλις πού εἶχε φτάσει, οὔτε κάν μισή, ὥρα πρίν ἀπό μᾶς. Πρέπει νά ἤσανε καμιά τριανταπενταριά οἱ κρατούμενοι. Αὐτοί. Ὁ Γκέκας καί οἱ πρώην ἐλασίτες πού τόν εἶχανε ἀκολουθήσει, σέ μιά γωνιά τῆς σάλας κατάχαμα καθισμένοι, ἀνάκατο τσοῦρμο, σά νά τούς ἄδειασες ἀπό σακιά. Περιδεεῖς, φουμαίρνανε τό ἕνα πάνω στ' ἄλλο χοντροτσίγαρα στριφτά. Καμιά συζήτηση μεταξύ τους δέν πρόσεξα — καί τί νά λέγανε; Μπαίνοντας στήν αἴθουσα, στήν ἀντίπερα πλευρά καί σ' ἕνα θρανίο γυρισμένο μέ τό ἔδρανο πρός τόν τοῖχο, καθόντανε, μέ τό μέτωπο, βέβαια, πρός τήν σάλα, ὁ Σαράφης καί δίπλα του ὁ ταγματάρχης Ἀντωνόπουλος. Ὁ Σαράφης φοροῦσε καμπαρτίνα χακί χλαίνη καί μπότες, πολιτικό σακάκι καί ρεπούμπλικα. Δέ φοροῦσε παλτό, ἀλλά σταχτί ἀδιάβροχο. Εἶχε τό ἕνα πόδι πάνω στ' ἄλλο καί τά χέρια κλείδωση στό γόνατο. Περιεργαζότανε τά σούρτα - φέρτα τῶν ἀνταρτῶν.

Στή Σπινάσα ἀντάμωσα στό προαύλιο τοῦ σχολειοῦ καί τό Στέφο Θάνο, εἶχε φτάσει ἀπό τό Σαραντάπορα νωρίτερ' ἀπό μᾶς. Μπήκαμε μαζί στό σχολειό. Στό γραφεῖο συναπαντηθήκαμε μ' ἕναν «καπετάνιο» πού τό ὅλο του φέρσιμο σοῦ χτύπαε μέ τό πρῶτο τά νεῦρα. Κάτι τέτοιους ἀνθρώπους ὁ κόσμος τούς λέει ἐξυπνάκηδες. Μά τοῦτος ἤτανε κάτι πιό πολύ, νομίζω. Εἶχε ἕναν «ἀέρα» ξιπασμένου, ἀνθρώπου πού ὅλους τούς ἄλλους τούς ἔβλεπε μύγες! Στό μπόι σωστός κρεμανταλάς πού βάδιζε λίγο μπροστά κι ὅλο τό σουλούπι σοῦ 'δινε τήν ἐντύπωση ὅτι λασκάρανε οἱ ἁρμοί του. Φοροῦσε χυλότα σέ κοψιά γκόλφ παντελονιοῦ πού φουφούλιαζε κάτω ἀπ' τό γόνα. Μπότες γερμανικές, μπατάλικες, ἀταίριαστες μέ τήν κοψιά τῆς χυλότας, χιτώνιο μᾶλλον ἐγγλέζικου γούστου, ἐξαντρίχ. Χρῶμα χακί, τό ὕφασμα οὔτε ἐρέας, οὔτε ἡ γνωστή μας καμπαρτίνα. Τσεπάκια καί παρατσεπάκια ἤ, τουλάχιστο, πιέτες καί παραπιετοῦλες, πού θά τό ἔλεγες ντυμασιά γιά περιηγητή στίς ἀφρικανικές χῶρες, παρά ἀμφίεση στρατιώτη. Στό κεφάλι, ἀσήκιχα φορεμένο, γερμανικό στρατιωτικό καπελάκι μέ γεῖσο τσίφτικο. Λουριά λί-

γα. Στό χέρι, περασμένο στόν καρπό μέ θηλειά, μακρύ έπισειώμενο βούνευρο. Περπατησιά άτσαλη. Σκαρί πού σοῦ τράβαε τήν προσοχή. Μιά κύρτωση σάν έκείνη π' άποχτᾶνε άνθρωποι πού χάνανε στή ζωή τους άγωνιώδη ξενύχτια γύρω, ίσως άπό τήν πράσινη τσόχα. Στῆθος βαθουλωμένο, λές καί τοῦ βγάλανε καρδιά καί τζιέρι κι έπεσε! Πρόσωπο μακρουλό καί ξερακιανό, άφυδατωμένο, σά σανίδα πού πέτσιασε στόν ἥλιο κι ἔχασε τή φόρμα της. Στά μάτια, ἄν καταδεχόντανε νά σ' άτενίσουνε, θά συλλάβαινες ἕνα παίξιμο άπό μίγμα προπέτειας καί σαρκασμοῦ. Χτυπητό ἦτανε τό γένι. Ὄχι άπ' τό πλοῦτος καί τήν όμορφιά του, άντίθετα! Λυμφατικό καί χακορίζικο, ἕνα χρῶμα σκοτωμένο, πρός τό καστανό, άπροσδιόριστο. Οἱ τρίχες τοῦφες - τοῦφες, φυτεμένες κατά δέσμες, ὅπως σέ μιά βούρτσα σκληρή. Ἡ ὁμιλία, μέ τό πρῶτο πού τήν ἄκουγες ἔπαιρνες ὅρκο ὅτ' ἦτανε φαφλατάδικη καί παχιολογοῦσα.

Ὡς μπήκαμε στό γραφεῖο τοῦ σχολειοῦ, χαιρετίσαμε, αὐτός άντιχαιρέτισε μόνο τόν Ἀριστείδη καί βγῆκε φουριόζος κι άκατάδεχτος, μέ τό μαστίγιό του νά λικνίζεται πέρα - δῶθε στά κανιά του. Εἴπαμε μερικές κουβέντες μέ τούς συναγωνιστές τῆς διοίκησης τοῦ Ὑπαρχηγείου Μενελαΐδας, πού συνόδευε τούς κρατούμενους, ὁ Ἀριστείδης ἔμεινε νά κουβεντιάσει μαζί τους, ὁ Στέφος κι ἐγώ εἴπαμε νά πᾶμε στήν αἴθουσα νά χαιρετίσουμε τό Σαράφη καί νά τοῦ δώσουμε τή «Φωνή» νά διαβάσει. Προσωπικά εἶχα ἕνα εἶδος σεβασμό γιά τούς άξιωματικούς τοῦ κινήματος τοῦ 1935. Στό σπίτι κρατοῦσα ἀκόμα —οἱ Βουρλάκηδες μοῦ τήν καταστρέψανε— ὅλη τή σειρά άπό φωτογραφίες καί ρεπορτάζ πού εἶχανε τότε δεῖ τό φῶς τῆς δημοσιότητας στόν «Ἀνεξάρτητο» Ἀθηνῶν καί στό «Φῶς» Θεσσαλονίκης. Ἐπίσης ὅλα τά χρονογραφήματα τοῦ Σίσυφου τά σχετικά μέ τό κίνημα. Ὁ Σαράφης, λοιπόν, μοῦ ἦτανε σάν γνώριμος — κι ἄς μήν ὑποψιαζότανε ὁ ἴδιος τήν ὕπαρξή μου.

Καί νάτος πάλε μπροστά μας ἐτοῦτος ὁ άγχαθερός συναγωνιστής. Κυριολεχτικά μπροστά μας. Πέρναγε μπρός άπ' τούς κρατούμενους μ' ἕναν τουπέ πορθητῆ, ρώταγε άπό κανέναν ποιός εἶναι, πῶς τόν λένε καί, ξεχνώντας τό «μηδενί συμφοράν ὀνειδίσῃς», τοῦ πέταγε ἕνα πικρόλογο, χαιρέκακο! Βλέποντας καί προπαντός άκούγοντάς τον, γυρίσανε τά συκώτια μου.

Στό Σαράφη στάθηκε, τόν κοίταξε άφυψηλοῦ καί τοῦ 'πε: — «Ἐσύ 'σαι ὁ Σαράφης; Ὁ άγωνιστής τῆς δημοκρατίας! Εἶχες ἕνα ὄνομα καί τό ντρόπιασες! Κρίμα!»

— Κάνεις λάθος κι ἐσύ καί ἡ ὀργάνωσή σου —τοῦ άπάντησε άμέσως ὁ Σαράφης, ἤρεμα καί περήφανα, μά θιγμένος φαινότανε.

Κάτι ἄλλο άκόμα εἶπε ὁ συνταγματάρχης τότε, πού δέν τ' ἄκουσα, γιατί κι ἐτοῦτος πάλι κάτι ξανάπε, οἱ δυό φωνές δέν άφήσανε νά ξεχωρίσω τά λόγια καμιᾶς.

Ὁ ἴδιος ὁ στρατηγός, ἀναφερόμενος στό ἐπεισόδιο αὐτό, γράφει:

«Τήν ἄλλη μέρα πήγαμε στό Καροπλέσι. Ἐκεῖ πέρασε μιά ἄλλη ὁμάδα τους. Ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ΕΑΜ Φώτης Παργασσιώτης μέ πλησίασε καί μέ ρώτησε πῶς ἐγώ ὁ γνωστός δημοκρατικός ἀγωνιστής βρίσκομαι ἀντίθετος μέ τό λαό καί συνεργάζομαι μέ τήν ἀντίδραση καί τούς Ἰταλούς. Ἀπάντησα πώς κάνει λάθος καί αὐτός καί ἡ ὀργάνωσή του, πώς καί μεῖς γιά τό λαό ἀγωνιζόμαστε καί πώς ἀσφαλῶς ἔγινε παρεξήγηση πού θά διαλυόταν».* (Ἤμουνα παρών στό ἐπεισόδιο, μάρτυράς μου κι ὁ δάσκαλος Σέφος Θάνος. Ἔγινε στό σκολειό τῆς Νεράιδας Δολόπων κι ὄχι στό Καροπλέσι. Ὁ Σαράφης κάνει λάθος μνήμης ἀναφορικά μέ τόν τόπο. Καί παραθέτω τά λόγια καί τῶν δυό πού ἄκουσα μέ τ' αὐτιά μου).

Ἡ συμπεριφορά τοῦ συναγωνιστῆ μας δέ γινότανε νά μᾶς ἀφήσει ἀδιάφορους γιά τό ποιός ἦτανε τοῦτος ὁ «δερβεναγάκος». Ρωτήσαμε, μᾶς εἴπανε ἕνα ψευδώνυμο, πού δέ μᾶς ἔλεγε καί τίποτα, πρώτη φορά τ' ἀκούγαμε — Φώτης Παρνασσιώτης. Πολιτικός, λέει, ἐπίτροπος ἑνός μικροῦ ρουμελιώτικου τμήματος — πῶς βρέθηκε ἐδῶ αὐτό τό τμῆμα καί γιατί, κανένας δέν μπόρεσε νά μᾶς φωτίσει.

Σάν ἀπομακρύνθηκε ὁ προπέτης, πλησιάσαμε τό Σαράφη, πού δέν εἶχε, φαίνεται, καί καμιάν ὄρεξη νά περνοδιαβαίνουνε μπροστά του καί νά τόν περιεργάζονται, νά τοῦ λένε λόγια σάν αὐτά πού μόλις ἄκουσε. Μᾶς κοίταξε βαρυεστημένα, μά σάν τοῦ συστηθήκαμε μέ τίς ἐπαγγελματικές μας ἰδιότητες, ἔδειξε διάθεση. Τοῦ δείξαμε τή «Φωνή» καί τόν ρωτήσαμε, ἄν ἤθελε νά διαβάσει ἔκδοση τοῦ βουνοῦ, ἐφημερίδα πού τή βγάζουμε στήν ἐλεύθερη πιά Εὐρυτανία. Τοῦ ἔκανε ζωηρή αἴσθηση, πῆρε τό φύλλο μέ ἔκδηλο ἐνδιαφέρον κι εὐχαρίστησε χαμογελώντας. Ἐμεῖς ἀποσυρθήκαμε διακριτικά, νά διαβάσει μέ τήν ἡσυχία του. Ὅταν, ὑπολογίζοντας τό χρόνο ξαναμπήκαμε στήν αἴθουσα, ὁ Σαράφης, πάντα στήν ἴδια στάση, κρατοῦσε στά κλειδωμένα πάνω στό σταυροπόδι γόνα του χέρια διπλωμένη τήν ἐφημερίδα, κοίταζε πρός τήν εἴσοδο τῆς αἴθουσας. Μᾶς εἶδε σά μπήκαμε καί μᾶς χαμογέλασε, σηκώνοντας ἐλαφρά μέ τό δεξί του χέρι τό διπλωμένο φύλλο, σέ ἔνδειξη πώς τό τέλειωσε καί μπορεῖ νά μᾶς τό ἐπιστρέψει. Πλησιάσαμε καί δίνοντάς μας το, εἶπε:

— Σᾶς εὐχαριστῶ, κύριοι. Διάβασα, βεβαίως, καί τό κύριον

* Στ. Σαράφης, ὅ.π., σ 83 - 84.

ἄρθρο. Σᾶς βεβαιῶ, δέν βλέπω ποῦ εἶναι δυνατόν νά διαφωνοῦμε. Τούς ἰδίους σκοπούς ἐπιδιώκομεν προφανῶς ὅλοι μας.

Ἀφήνοντάς τον, ὁ Στέφος κι ἐγώ σχολιάσαμε τήν ἀπάντησή του — ὅτι τήν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιεῖται. — «Αὐτά τά λέει τώρα, πού εἶναι κρατούμενος!» Εἴχαμε ἐκτιμήσει λάθος!

∴

— Τό ὡραῖο ἐν προκειμένῳ εἶναι, ὅτι οἱ πέραν ἀπό μᾶς συμφωνοῦν μέ τούς «πέντε ὅρους τοῦ ΕΑΜ», ὁ Σαράφης λόγου χάριν — καί τοῦ διηγήθηκα τοῦ Μπακόλα τό περιστατικό, πού παρεμβλήθηκε παραπάνω.

Τοῦ Δημητράκη στήν ἀρχή διαπλατυνθήκανε τά μάτια του, ὕστερα σούφρωσε τά χείλη κι εἶπε μ' ἕναν τόνο σκεπτικισμοῦ:

— Τώρα συμφωνάει! Μ' ἄν προσχωρήσει σ' ἐμᾶς, ὅπως κάτι τέτοιο ψιθυρίζεται, θά πάψει κι αὐτός νά συμφωνάει μέ τόν τέταρτο καί πέμπτον ὅρο πού ἐμεῖς ἐπινοήσαμ' ἐδῶ πάνω! Νά μοῦ τό θυμηθεῖς! Οἱ ὅροι τοῦ ΕΑΜ τρεῖς! Τελεία καί παύλα!

— Κι ὡς τό διώξιμο τοῦ καταχτητῆ, δέ μοῦ λές, βρέ Δημητράκη, νά χαρεῖς, τί θά γίνει στίς περιοχές π' ἀπελευθερώνονται; Νεκρό σημεῖο; Ζέον πράμα ἡ ζωή, δέχεται, τέτοιες καταστάσεις, τό μηδέν; Τί λένε ἐκεῖ πάνω τά καλπάκια;

— Πρόσεξε τ' ἀστεῖα σου!

— Ἔ, μεταξύ μας, διάολε!

— Δέν εἴμαστε πιά μεταξύ μας κι ἐσύ ἐξακολουθεῖς νά 'σαι ἀθυρόστομος.

— Λοιπόν, τί ἀποφαίνονται στήν Κεντρική;

— Κατά τά φαινόμενα, παρόμοιο πρόβλημα δέν ἀντιμετωπίστηκε.

— Ὄχι δά! Εἶναι δυνατόν;

— Καταρχήν δέν πρόσεξες τά ντοκουμέντα τῆς Συνδιάσκεψης; — θίγεται πουθενά τέτοιο ζήτημα; Ἔπειτα, τό λέω, γιατί ξέρεις τί ἀπαντοῦν στήν ἔκθεσή μου γιά τούς «Ποσειδῶνες» σου καί τά... παραμύθια σου — νά μέ συγχωρεῖς! — καί στό συγκεκριμένο μου ἐρώτημα περί τοῦ πρακτέου; «Πρώτη φορά ἀντιμετωπίζουμε παρόμοιο πρόβλημα, γράψτε μας λεπτομερῶς τήν πεῖρα σας». Ἕτερον οὐδέν!

— Μέ δουλεύεις; Δεῖξε μου τήν ἀπάντηση πού λές.

— Εἶναι προφορική, τήν ἔφερε ὁ Ἠλίας. Μόλις πρό ὀλίγου μοῦ τήν εἶπε.

— Θαυμάσια! Νά τούς γράψουμε, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, μέ τήν πάσα λεπτομέρεια, τήν πεῖρα μας. Ἄσε νά συντάξω ἐγώ τήν ἔκθεση, διαφωνεῖς;

— Βιάζεσαι νά πάρεις φωτιά! Μ' αὐτούς πρέπει νά 'σαι λίαν προσεχτικός, ὑπέρ ἄγαν μετρημένος — πόσες φορές θά σοῦ τό πῶ; Ἐγώ ἔκαμα κι ἕνα φεγγάρι φοιτητής Νομικῆς, σέ κάτι τέτοια νά μ' ἀκοῦς! Σημείωνε: ἡ ἀπάντηση δέν εἶναι γραφτή, δέ σέ κατοχυρώνει. Μεγάλη δουλειά νά γραφόντανε πέντε λέξεις στό χαρτί; Δέν εἶναι αὐτό, νά πονηρεύεσαι; Αὔριο, μεθαύριο, ἄν ἄλλως ἔδοξαν, σοῦ τά φορτώνουν ἐσένα, δόλιε μου! — «Δέν μεταφέρθηκε ἐπακριβῶς ἡ ἀπάντησή μας!» — τ' ἀποκλείεις κι αὐτό; — «Δέν ἦταν ἔτσι!» — «Δέν σοῦ εἶπαν ἔτσι!» — «Στραβά κατάλαβες!» Κι ὅσα θέλεις τέτοια, ἅμα δέν ἔχεις χαρτί στό χέρι, ἀπόδειξη μή ἀμφισβητήσιμο. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι οἱ σύμμαχοί μας στό ΕΑΜ διαφωνοῦν. Τό ξέρεις ὅτι κάποιοι κιόλας ἐξεδήλωσαν ἔντονη τή διαφωνία τους, ἀλήθεια δέν εἶναι; Κάνουν ἔκθεση στό κόμμα τους, οἱ ἐλδίτες ἄς ποῦμε. Ἡ ἡγεσία τους τό 6άζει στήν Κεντρική τοῦ ΕΑΜ. Τί νομίζεις; Θά ποῦν οἱ δικοί μας ἐκεῖ «σταθεῖτε, 6ρέ παιδιά! Οἱ Κτημένιοι, οἱ Εὐρυτάνες μᾶς ἔστειλαν τήν πείρα τους!...»; Ἀφελέστατε! Θά τά φορτώσουν σ' ἐμᾶς! «Γιά γενικότερους λόγους», θά ποῦν... Καί στούς συμμάχους μας θά δείξουν τό κομματικό ντοκουμέντο, τήν Ἀπόφαση τῆς Πανελλαδικῆς — ὅ,τι πέραν, ἔξω, ὑπέρ, κατά, ἐκεῖθεν, ἀντί α ὐ - τ ῆ ς, ἀ - π ο - τ α - ξ ά - μ η ν! Μπῆκες τώρα;

— Σάν πολύ δέ φοβᾶσαι, μωρέ Δημητράκη;

— Ἅμα πολύ σέ φοβίσανε, πολύ φοβᾶσαι! Ἄν ἤσουνα στή θέση μου, τό ἴδιο θά πάθαινες. Εἶδες μέ τοῦ Κήφου; Τό ἔ6αλε ἡ ΕΛΔ στήν Κεντρική τοῦ ΕΑΜ, ἅρπα την, Καλεσάκη! Οὔτε τό «γράψε μας τήν πείρα σου!» Μέ τοῦ Κήφου τό 'χαμε μεριά, μέ τούς «πέντε τοῦ ΕΑΜ» τό κάμαμε φόρτωμα. Τί γυρεύεις τώρα, νά τριτώσουμε; «Τρεῖς καί τήν κακή σου μέρα» θά μᾶς ποῦν. Ἤ θές νά μέ ξηλώσουν;

— Μή λές ἀνοησίες, σέ παρακαλῶ!

— Τ' ἄργανα στή γειτονιά σου, καρτέρα τα στήν παραστιά σου! — νά τό ξέρεις!

Μοῦ μετάδωσε πραγματικό φόβο ὁ Μπακόλας. Ὁ κουμμουνιστής, νέος μάλιστα, ἔχει φιλότιμο, δέ θέλει νά κάνει λάθη, δέ θέλει νά τόν τιμωρήσουνε γιά λάθη στήν ἀποστολή του τήν κομματική.

— Καί τί προτείνεις;

— Ἐγώ ἐνημέρωση σοῦ ἔκανα, ἐσύ νά προτείνεις, τουλάχιστο πρῶτος!

— Ἐγώ... ἐγώ... εἶπες... Τό θυμᾶσαι; — μοῦ διαφεύγει ποῦ τό 6ρῆκα, θαρρῶ στόν Τζάρτζανο, «Νεράιδα, τώρα κίνησα, ντρέπομαι νά γυρίσω». Κίνησα, κινήσαμε, ἄν θές! Δέν εἶναι ντροπή νά γυρίσουμε πίσω;

Δέν ἀπάντησε, τράβηξε γιά τήν αἴθουσα, τόν ἀκολούθησα. Σέ

λίγο μαζευτήκανε κι οἱ ἄλλοι σύντροφοι τῆς ἀντιπροσωπείας μας — ἡ πρώτη μας συσκεψούλα. Θέμα της ὁ καταμερισμός τῶν θεμάτων, τί θά ἔπιανε ὁ καθένας μας. Τήν μικροεισήγηση τήν ἔκανε, φυσικά, ὁ Μπακόλας, ὑπογραμμίζοντας πώς δέν πρέπει νά ὑπολογίζουμε σέ χρονικό ὅριο ὁμιλίας μεγαλύτερο τῶν δεκαπέντε λεπτῶν τῆς ὥρας. Δύσκολο δέν ἦτανε νά συμφωνήσουμε μέ τόν ἐπιμερισμό πού εἰσηγήθηκε ὁ γραμματέας μας. Ἐντελῶς φυσιολογικός. Ὁ Μπακόλας θά ἔκανε μιά γενική ἔκθεση γιά τή δραστηριότητα καί τά προβλήματα τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης Εὐρυτανίας. Ὁ Σεραφείμ θά μίλαγε γιά τό ἐαμικό κίνημα στό νομό μας. Καί σέ συνεννόηση μέ τόν Ἀριστείδη, πολιτικό ἐπίτροπο τοῦ Ἀρχηγείου Εὐρυτανίας, πού ἀσφαλῶς θά ἔκανε ἔκθεση δράσης τοῦ Ἀρχηγείου, μερικά καί γιά τ' ἀντάρτικο. Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι τρεῖς θά κάναμε ἀπολογισμό πεπραγμένων στό χῶρο τῶν Ἀχτίδων μας. Ὁ Μπακόλας διατύπωσε τήν ἐπιθυμία νά μήν ἀνακινήσουμε ἐμεῖς οἱ Εὐρυτάνες θέματα συμπεριφορᾶς τοῦ Ἄρη, ἀλλά μόνο ν' ἀξιώσουμε ἔντονα νά μπεῖ τέλος στά κάθε λογῆς παρατράγουδα ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀντάρτικου. Συμφωνήσαμε μέ τήν πρόταση. Τέλος, ἐγώ:

— Θά τό πῶ κι ἄς τό πιῶ! Καί ἐπί τοῦ ἐπιμάχου;

— Τῇ ὑπερμάχῳ καί καταμάχου! — εἶπε ὁ Σεραφείμ.

— Ἀπό τήν ἀπάντηση τῆς Κεντρικῆς, εἶπε ὁ Μπακόλας, ἡ εὐθύνη ἀφίεται ἐπί τῶν ὤμων μας. Ἄν ἡ πεῖρα κριθεῖ θετική, θά μᾶς ξεχάσουν, ἁπλούστατα. Ἄν, ὅμως, ἀποδειχτεῖ ἀρνητική, θά μᾶς θυμηθοῦν! Καί τότε, ποῦ σέ πονεῖ καί ποῦ σέ σφάζει!

— Πρόταση! — εἶπα.

— Ἐσύ ὁ ἴδιος τί λές; Κάνε ἐσύ τήν πρόταση — λέγει ὁ Μπακόλας.

— Ν' ἀναπτύξω τήν ἄποψή μου. Νομίζω ὅτι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά μήν τ' ἀποσιωπήσουμε. Πρῶτον, γιατί εἶναι πεπραγμένο καί δικαίωμα δέν ἔχουμε νά τ' ἀποκρύψουμε ἀπ' τό ἀχτίφ, ἔστω κι ἄν κριθεῖ σά θανάσιμο λάθος. Κάποιο δίδαγμα θά βγεῖ. Κομματική τάξη ἐπιβάλλει τήν ἔκθεσή του, δέν βρίσκω κομματικό τήν ἀπάλειψη ὁποιουδήποτε στοιχείου τῆς δραστηριότητας μιᾶς κομματικῆς ὀργάνωσης. Δεύτερον, ἡ Κεντρική εἶναι ἤδη ἐν γνώσει τοῦ θέματος. Ἄν ἐμεῖς παραστήσουμε τόν ψόφιο κοριό ἐπ' αὐτοῦ, θά μᾶς ἁρπάξουν ἀπ' τό σβέρκο — «καί γι' αὐτό τί ἔχετε νά πεῖτε, γιατί δέν τό λέγετε;» Ἐπιπλέον, μᾶς ζητάει τήν πεῖρα μας. Κατά τή γνώμη μου μετάδοση κομματικῆς πεῖρας γίνεται ἀποτελεσματικότερη μέσα στά σώματα, παρά μέ τίς ἐκθέσεις, πού μπορεῖ καί νά μή διαβαστοῦν, νά παραπέσουν, νά μήν προσεχτοῦν. Καί τρίτον — σκεφτεῖτε ὡραῖο πού θά ἦταν, ἐμεῖς τόν ἀνήξερο, οἱ σύμμαχοί μας νά κάμουν λεπτομερή ἔκθεση καί δή ἀπ' τή σκοπιά τους. Καί νά ἐπηρεάσουν ἐνδεχόμενα δυσμενῶς. Ἐπιτέλους, ἡ σιωπή μας δέ

θά ἐκλαμβανόταν σάν ἀναγνώριση, παραδοχή ἀπό μέρους μας λάθους; Ἡ ζωή γιά τήν ὥρα δέν μᾶς ἔπεισε ὅτι πρόκειται γιά λάθος — κάνω λάθος;

— Ἄν κατάλαβα σωστά, ὑποστηρίζεις τήν τακτική τῶν ἀνοιχτῶν χαρτιῶν — παρέμβηκε ὁ Σεραφείμ, πάντα μ' ἐκεῖνο τό δικο του χαμόγελο.

Ὁ Στρατίκης ἔτσι σ' ἔβαζε νά πεῖς τή δική του ἄποψη, τή δική του γνώμη — «νομίζω εἶπες», «λοιπόν, λές», «μ' ἕνα λόγο ὑποστηρίζεις ὅτι», «βρίσκεις πώς» καί οὕτω καθεξῆς! Κι ἐσύ ἀνακαλύφτεις, ὅτι, ναί, αὐτό ἤθελες νά πεῖς κι ὀρθά τό κατάλαβε καί τό σουμάρισε ὁ Σεραφείμ, πού βάζει καί τό καπάκι — «μάλιστα, καλά κατάλαβα, αὐτό ἤθελες νά πεῖς!» Τό ἴδιο κι ἐγώ:

— Ἀκριβῶς! Αὐτό, σύντροφοι, κάμαμε, γιά κεῖνο τό λόγο τό κάμαμε! — λάθος, εἴπατε; Λάθος! Μᾶς πείσατε γιά τό λάθος μας; — αὐτοκριτική! Τό κεφάλι θά μᾶς πάρουν; Ὄχι! — προσκυνημένο κεφάλι δέν παίρνεται!

— Μάλιστα! — ξανάπε ὁ Σεραφείμ, μᾶλλον αἰνιγματικά. Μάλιστα, ἄν ἐξαιρέσουμε τό ἀνεπιτυχές χωρατό περί αὐτοκριτικῆς καί προσκυνήματος! — συνέχισε μ' ἀναλλοίωτο τό χαμόγελο.

— Ἀνακαλῶ! Ἀνακαλῶ! — ἔσπευσα νά πῶ, βέβαια κι ἐγώ χαμογελώντας.

— Μάλιστα! — ἐπανέλαβε κι ὁ Μπακόλας ξέπνοα κι ἐνόμιζες πώς τό εἶπε σά νά τοῦ μεταδόθηκε, εἶδος χασμουρίσματος, ἀπό τόν Σεραφείμ.

— Τί μάλιστα, Δημητράκη; — τόνε ρώτησα.

— Μάλιστα, τά ἐπιχειρήματά σου στέκονται! Αὐτό ἐννοῶ.

Σηκώθηκε, σηκωθήκανε κι οἱ ἄλλοι, ἔμεινε ἐκεῖ τό ζήτημα.

Οἱ δυό σύντροφοι Καραλῆς καί Τσαχανίκας καί πάλι δέν μπήκανε στή συζήτηση. Μιλιά, λές καί δέν καταλαβαίνανε τή γλώσσα μας.

Δέν εἶχα λόγο νά εἶμαι εὐχαριστημένος. Ὁ Σεραφείμ ἔκλεινε μέ τό μέρος μου, μά δέν τό ὑποστήριζε ἀνοιχτά. Ὁ Μπακόλας, μεταξύ φθορᾶς καί ἀφθαρσίας!..

∴

Ἡ κομματική σύσκεψη — ἀχτίφ, ὅπως ἐπικράτησε νά λέγεται στήν κομματική γλώσσα τό κατ' ἐπιλογήν κι ὄχι κατ' ἐκλογή σῶμα — ἔγινε στήν αἴθουσα τοῦ σχολειοῦ στά Μάρμαρα. Οἱ ἀντιπροσωπεῖες πιάσανε θέσεις στά θρανία, πού βαλθήκανε σέ σειρές, ὅπως γιά τούς μαθητές. Ἡ δική μας ἔπιασε δυό θρανία στήν ἀπάνω γωνιά τῆς αἴθουσας, πού εἴχανε τοποθετηθεῖ στά πλάγια, στ' ἀριστερά τοῦ προεδρείου. Ἀπ' ἐδῶ ἔβλεπες μέν τό προεδρεῖο ἀπό τά δίπλα, ἀλλά

ή αίθουσα άπλωνόταανε μπροστά σου, έβλεπες όλους τούς άλλους συντρόφους στά πρόσωπα. Σέ συνέχεια άπό μᾶς, κατά τόν τοῖχο πρός τόν όποῖο οί πλάτες τοῦ προεδρείου, ένα άκόμα θρανίο, τό είχε πιάσει ό Γιῶργος Γιαταγάνας καί δίπλα του ό Κωστούλας, ένας έξαίρετος σύντροφος, γραμματέας τῆς όργάνωσης τοῦ Μώλου. Πλάγια καί πίσω άπ' τούς συντρόφους τοῦ προεδρείου.

Καφετί μέ φαρδιά ρίγα κουστούμι, μέ σταυρωτό σακάκι φοροῦσε ό παλαίμαχος άγωνιστής, γραμματέας ὡς πρίν λίγο τῆς ΠΕΦΦΕ. Πρόσωπο γεμάτο, πλούσιο, ροδαλό. Καλοξουρισμένος καί φαλάκρα, δόξα τῷ θεῷ! Έφερνε άσκοπες γύρες μέσα στά χέρια του τήν άχώριστη μαγκούρα του. Λιγομίλητος, πλειότερο έκφραζόταανε μ' ένα πλατύ γέλιο ή έναν άπότομο θυμό στά χαραχτηριστικά τοῦ προσώπου του. Όσο κρατοῦσε τό σούρτα - φέρτα κι ή βοή στήν αἴθουσα, καθώς οί σύντροφοι βολευόντανε, ό Γιαταγάνας είχε τό μάτι σ' όλους καί σέ κανέναν συγκεκριμένα. Θά 'λεγες ξεχάστηκε, ὡς ατένιζε τόν κόσμο.

Ψηλός καί γιομάτος, ξεχώριζε, τόν πρόσεχες. Είχ' άκούσει καί κάτι μέσες - άκρες... ότι τοῦ κάνανε, οί φρεσκοφερμένοι στή Ρούμελη, τόν έξυπνο, τώρα, πού τό «βρῆχαν στρωμένο»! Άλήθεια, τ' άνάβλεμμα τοῦτο, τό κλειδοστόμιασμα, τ' άνάμερο, σάν τί τό πιό πολύ νά σημαίνανε; Τήν ίκανοποίηση, πού ή δουλειά έφτασε ὡς έτοῦτο πού βλέπεις σήμερα, ή άψύ, ρουμελιώτικο, χόλιασμα; Έμφανίστηκε ό Ήλίας στήν αἴθουσα — άπ' τό Γυφτοχώρι, τώρα τόν ξανάβλεπα — τά μάτια όλων μας στραφήκανε πρός έκεῖνον.

Ό Ήλίας άνέβηκε στήν έξέδρα πού είχε φτιαχτεῖ γιά τό προεδρεῖο καί τούς όμιλητές. Άπλῶς μιά έξεδρούλα, τίποτα τό ίδιαίτερο. Άλλωστε καί στήν αἴθουσα τίποτα τό έκτακτο — ένα σύνθημα, άς ποῦμε, κάτι, τέλος πάντων, άπό κεῖνα τά στολίδια καί τά στολίσματα, πού βλέπαμε άργότερα σέ παρόμοιες εύκαιρίες. Έδῶ οί όργανωτές ήσανε άκόμα άπειροι, φανερό.

Ό γραμματέας τῆς ΠΕΦΦΕ κήρυξε, τρόπος τοῦ λέγειν, τήν έναρξη τῶν έργασιῶν τοῦ άχτίφ, είπε, δηλαδή, «άς άρχίσουμε τή δουλειά μας, σύντροφοι» καί πρότεινε γιά τό τριμελές προεδρεῖο τούς Στρατίκη, Θηβαῖο καί Κουρέλη, πού καθένας τους σηκωνόταανε όρθιος στ' άκουσμα τοῦ όνόματός του γιά νά τόν δοῦνε οί άλλοι σύντροφοι. Οί δυό πρῶτοι μοῦ ήσανε καί μέ τό παραπάνω γνώριμοι — άντίρρηση καμιά! Ό Κουρέλης; — πρώτη φορά άκουγα τοῦτο τό έπώνυμο, γύρισα τά μάτια πρός τό σημεῖο τῆς αἴθουσας όπου σηκώθηκε άπ' τή θέση του ένας μαυριδερός σύντροφος, κανονικό μπόι, βρέ, ό Λευτέρης! Τήν ίδια χαρούμενη έκπληξη διαπίστωσα στό σύνολο σχεδόν τῶν συντρόφων, πού, σάν έμένα, προφανῶς τώρα πρωτομαθαίνανε ότι τό Κουρέλης σήμαινε ό Λευτέρης — ένα έπι-

δοκιμαστικό «ἅαα» διέτρεξε τήν αἴθουσα, πού ξάφνιασε τόν Ἠλία γιά τή δημοφιλία ἐτούτου τοῦ συντρόφου.

Ὁ σύντροφος Λευτέρης ἦτανε δάσκαλος ἀπ' τό Γαρδίκι Ὁμιλαίων. Τίς δυό - τρεῖς μέρες πού μαζευόμαστε στήν αἴθουσα τοῦ σχολειοῦ, ὁ Λευτέρης ἀπόχτησε κιόλας θαυμαστές, ὅπως δά συμβαίνει μ' ὅλους πού ἔχουν τό θεῖο χάρισμα τοῦ τραγουδιοῦ. Καλλικέλαδος, χωρίς δεύτερη κουβέντα. Τ' ἀποβραδάκια γινότανε ἀρκετά πλατύς κύκλος γύρω του στό σχολειό. Ἡ ἔναρξη πάντα μέ παρακάλια «τραβᾶτε με κι ἄς κλαίω!» Σάν ἔπαιρνε φωτιά... Καλόκαρδος σύντροφος, φαίνεται γλεντζές σέ καλούς καιρούς, μιά δοσούλα ἀνέμελος κι ἄλλη μιά αὐτάρεσκος σάν τραγουδιστής, χαλαμπουρτζής ὥς τήν ὑπερβολή, γιαυτό μαζί μέ τά ἔξυπνά του δέν τοῦ λείπανε καί τ' ἄνοστα κι ἀνάλατα — ἄς εἶναι! Ὅμως, ἐκεῖ πού ἔκανε «πιένες» ὁ Λευτέρης ἦτανε ἡ «Χατζήνα» — σουξέ μιά φορά! Αὐτή καί τοῦ προσπόρισε τή δημοτικότητα ἐδῶ. Τήν ἔπαιρνε, ὀλίγον μπάσα, μέ μαστοριά καί τήν ἔβγαζε μέ μεράκι.

Χατζήνα μ', δέ στολίζεσαι,
Χατζήνα μ', δέν ἀλλάζεις...
Σάν τί καλό νά θυμηθῶ
νά στολιστῶ, ν' ἀλλάξω,
'μένα Χατζής μου πέθανε
μέσα στό χατζηλίκι...

(«... «'μένα Χατζής μου πέθανε μέσα στό χατζηλίκι... σάν τί νά στολιστῶ, ν' ἀλλάξω!» Τό 1949 βρεθήκαμε μέ τό Λευτέρη συγκρατούμενοι στίς φυλακές Λαμίας. Τό σουξέ του τώρα ἦτανε τό «δέν καθόσουνα στ' αὐγά σου, ρέ Μπιρμπίλω μου, στάχτη ἔκανες κι ἐμένα καί τό μύλο μου». Μιά μέρα τοῦ θύμισα τή «Χατζήνα» — «δέ μοῦ κάνει κέφι πιά νά τήν τραγουδήσω», μοῦ εἶπε. Κι ἐγώ: — «Σέ προειδοποιοῦσε τίποτα μέσα σου, μωρέ δάσκαλε, καί τήν ἔλεες μέ τέτοιο παράπονο καί πάθος;» Δέ μ' ἀπάντησε).

Τό προεδρεῖο ἐγκρίθηκε μέ βοή καί τά μέλη του ἀνεβήκανε καί πιάσανε τίς θέσεις τους στήν ἐξεδρούλα. Πρῶτος προέδρεψε ὁ Στρατίκης. Ἀνακοίνωσε τό θέμα, ἕνα; — ἀνάλυση τῶν ντοκουμέντων τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης τοῦ ΚΚΕ. Ἤτοι, ἐπί τό ἐπισημότερον, «Ἡ πορεία ἐξέλιξης τῆς ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς κατάστασης ἀπ' τό 6ο συνέδριο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Ἑλλάδας (Δεκέμβρης 1935) ὥς τήν Πανελλαδική Συνδιάσκεψη τοῦ ΚΚΕ (Δεκέμβρης 1942). Ἡ δράση τοῦ ΚΚΕ μέσα σ' αὐτό τό χρονικό διάστημα καί τά ἀπό δῶ καί πέρα μεγάλα καθήκοντα τῶν Ἑλλήνων κομμουνιστῶν». Τό διάβασε ὅλο αὐτό ὁ Σεραφείμ καί πρότεινε χρόνο γιά τόν εἰσηγητή δυόμιση ὥς τρεῖς ὧρες — ἐγκρίθηκε μέ βοή. Γιά τούς ἄλλους συντρόφους «τό προεδρεῖο προ-

τείνει χρονικό δριο όμιλίας δεκαπέντε λεπτά», άντίδραση άπό τό σώμα. «λίγο, λίγο!» Έπίμενε ό πρόεδρος, έπιμένανε κι άπ' τή σάλα— «ένα είκοσάλεπτο, τουλάχιστο!» Παρέμβηκε κι ό Ήλίας, όπως δά σ' όλες τίς περιπτώσεις πού ένα προεδρείο στριμώχνεται κι έρχεται σ' ένίσχυσή του ό «καθοδηγητής», ό «παραπάνω». Οί έχοντες πολλά νά πούνε σφυροκοπούσανε στό είκοσάλεπτο, ό πρόεδρος έβαλε άμέσως σέ ψηφοφορία τό δεκαπεντάλεπτο, τά χέρια πού ύψωθήκανε, «ύπέρ» πλειότερα τοῦ ήμίσεος καί ένός — ό γάμος... σχόλασε!

Ό πρόεδρος προειδοποίησε ότι σέ κανένα δέ θά δοθεῖ παράταση, άς τό έχουμε ύπόψη, καί ό όμιλητής θά προειδοποιεῖται ένα λεπτό πρίν τήν έκπνοή τοῦ χρονικοῦ του όρίου, ώστε νά όλοκληρώνει τή σκέψη του καί νά... άπέρχεται άθορύβως!

Ό Ήλίας άνάπτυξε τό θέμα μέ τυφλοσούρτη τήν είσήγηση τοῦ Γ. Σιάντου. Βέβαια ψόγος ούδείς καί κανένας δέ θά 'χε τήν άξίωση νά «γεννήσει» δικιά του.

Είχε κάτσει δίπλα στό προεδρεῖο, άπ' τά δεξιά. Σκοῦρο καλοδιατηρημένο σταυρωτό σακάκι, πουκάμισο ποπλίνα άσπρη μέ ρίγα, ό γιακάς έπεφτε μεγαλούτσικος. Τό ίδιο φαρδύ τοῦ 'πεφτε καί τό παντελόνι άπό πίσω, «κρέμαγε», φανερό ότ' είχε άδυνατίσει ό άνθρωπος — τό παρατήρησα όταν άνέβαινε στήν έδρα. Τώρα, χωρίς τίς βάτες τοῦ παλτοῦ, έδειχνε πιό πολύ λειψός, ξίφικος, ό πεσμένος ώμος του, όλο τό σῶμα είχε πάθει καθίζηση άπό τούτη τήν πάντα. Μέ τή μελιχράδα έκείνη στήν όψη πού δίνει τό ροκάνισμα τῶν πνευμονιῶν άπό τόν καταραμένο βάκιλλο τοῦ Κόχ. Μέ τά ζυγωματικά έλαφρά έξογκωμένα, τά χείλη ζωηρόχρωμα στό φόντο τῆς χλωμάδας τοῦ προσώπου, ώραῖος! Άρχισε νά μιλάει σιγανά κι άργά, καθαρά, όμως, γλυκά, μέ γοητεία, μπορούσες νά τόν άκοῦς ώρες χωρίς νά σέ μπαφιάσει. Άπό καιρό σέ καιρό έβγαζε τ' άσπρο του χερομάντηλο καί σκούπιζε τά χείλη ή τό 'βαζε μπροστά στό στόμα σάν τόν έπιανε ξερόβηχας, πραγματικός κι όχι... περιστασιακός.

Κράτησε τήν ίδια διαίρεση τοῦ θέματος κατά μέρη πού είχε καί ή είσήγηση τοῦ Σιάντου. Γιά όσους δέν έχουνε πρόχειρο τό κείμενο έκεῖνο, πού έπαιξε καθοριστικό ρόλο στήν άνάπτυξη τῆς έαμικῆς Έθνικῆς Άντίστασης, καί γιά νά πάρουνε μιάν ίδέα, άλλά κι άπό χρέος τῆς ίδιας έδῶ τῆς άφήγησης, καταχωρῶ τίτλους καί ύπότιτλους ή τήν άρχή τοῦ σημείου, όπου δέν ύπάρχει άλλη ένδειξη. Πηγή ή Άπόφαση τῆς Συνδιάσκεψης.

1.— Είσαγωγή δίχως τιτλοφόρηση.

2.— Στήν έποχή τῆς μαύρης μοναρχοφασιστικῆς σκλαβιᾶς: α' Έσωτερική πολιτική τοῦ μοναρχοφασισμοῦ. β' Έξω-

τερική πολιτική τοῦ μοναρχοφασισμοῦ. γ' Θέση τοῦ κόμματός μας ἔναντι τοῦ μοναρχοφασισμοῦ.

3.— Ὁ Δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος: α' Οἱ βασικές αἰτίες τοῦ πολέμου τοῦ 1939. β' Ὁ Ἰταλοελληνικός πόλεμος καί ἡ ἐπέμβαση τοῦ σ. Ζαχαριάδη. γ' Ὁ πόλεμος τοῦ ἄξονα κατά τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης.

4.— Ἡ Ἑλλάδα κάτω ἀπό τή σκλαβιά τοῦ φασιστικοῦ ἄξονα: α' Συνέπειες τῆς ξενικῆς ὑποδούλωσης. β' Δράση τοῦ ΚΚΕ. γ' Βασικές ἀδυναμίες τοῦ κόμματός μας.

5.— Ἄς ἑτοιμαστοῦμε γιά τίς ἐπερχόμενες ἀποφασιστικές μάχες καί γιά τή νίκη: α' Ἡ καταστροφή τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας. β' Ἡ ἐργατική τάξη, ἡ ἀγροτιά καί οἱ ἐργαζόμενες λαϊκές μάζες. γ' Ἡ Ἑλληνική Νέα Γενιά. δ' Ἐθνικές μειονότητες. ε' Ἀπομόνωση τῶν διασπαστῶν τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. στ' Πάλη κατά τῶν πρακτόρων τοῦ ἐχθροῦ. ζ' Στό πλευρό τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης καί τῶν συμμάχων της. η' Πάλη γιά τίς καθημερινές ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ. θ' Ὁλόπλευρη ὀργανωτική καί τεχνική κομματική προετοιμασία.

Ἡ ἀνάλυση πού ἔκανε ὁ Ἠλίας προκάλεσε αἴσθηση. Κι ὄχι πού οἱ περισσότεροι ἀπό μᾶς βρισκόμαστε γιά πρώτη φορά σέ μιά τέτοια διάσκεψη καί μ' ἕνα τόσο σπουδαῖο θέμα — ἡ σπουδαιότητα, γιά ὅλους! — ἀλλά καί γιατί εἶναι ἐντελῶς ἄλλο νά διαβάζεις μόνος σου ἕνα πολιτικό κείμενο, κι ἄλλο μιά ζωντανή του ἀνάλυση. Ὁ Ἠλίας εἶχε πάρει μέρος στήν Πανελλαδική — συνεπῶς ἔκανε ἀνάλυση ἀπό πρῶτο χέρι. Πολλές θέσεις τοῦ κειμένου τίς συμπλήρωνε, τίς πλούτιζε μέ παραδείγματα καί παρατηρήσεις πού δέν περιεχόντανε σ' αὐτό, ὁ εἰσηγητής τίς ἤξερε, ὅμως, ἀπό τίς ἐργασίες τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης. Ἐξίσου τό ἔντονο ἐνδιαφέρον μας προκαλούσανε καί οἱ ἐξειδικεύσεις πού ἔκανε, οἱ παρατηρήσεις καί ἡ κριτική γιά τά καθ' ἡμᾶς, δηλαδή τήν ὀργάνωση Φθιώτιδας - Φωκίδας - Εὐρυτανίας.

Ἀπ' ὅσα μοῦ ἐντυπωθήκανε καί συγκράτησε ἡ μνήμη:

Ἐπισήμανε ὅτι οἱ κομματικές μας ὀργανώσεις στή Ρούμελη εἶναι ἀδύνατες καί δέ λειτουργοῦνε κανονικά — διαπίστωση κατά βάση σωστή. Εἶπε πώς δέν ἀποδώσανε ὅσον ἀφορᾶ στήν ὀργάνωση μαζικῶν λαϊκῶν ἀγώνων, κινητοποιήσεων καί καθόδων γιά τό ψωμί, τήν ἐπιβίωση, τά συσσίτια κλπ. Κι ἔβαλε ἔντονα τό καθῆκον νά ξεπεραστεῖ αὐτή ἡ καθυστέρηση.

Ὁ Γιαταγάνας τόν λοξοκοίταξε, λαφροκούνησε σέ σημεῖο ἔκφρασης οἴκτου τό κεφάλι κι ἐγώ ἔβαζα στοίχημα ὅτι μέσα του ὁ Ρουμελιώτης λαϊκός ἡγέτης ἔλεγε: — «τό μυαλό σου καί μιά λί-

ρα!» Γιατί στό σημεῖο αὐτό ὁ Ἠλίας ἔκανε μετεγγραφή πείρας καί αἰτημάτων πάλης τῆς πρωτεύουσας σέ συνθῆκες ὑπαίθρου, οὐσιαστικά διάφορες ἀπό πολλές ἀπόψεις. Καί γενικά ἡ ἐκτίμησή του γιά τήν κομματική δουλειά κι ἀποδίνοντάς του τίς καλύτερες τῶν προθέσεων, ἦτανε ἐγκεφαλική, φορμαλιστική. Δέν εἶχε μπεῖ στό πετσί τῶν προβλημάτων, στν ἰδιομορφία τῶν καταστάσεων, στό χαραχτήρα τῶν ἀνθρώπων μιᾶς περιοχῆς ἐντελῶς ἄλλης κι ἀπ' τήν Ἀθήνα κι ἀπ' τή Μάνη, ἀπ' ὅπου καταγόταν ὁ Ἠλίας Κοτσώνης. Στούς ἀκροατές του, πού αὐτά τά εἶχανε ἤδη στό αἷμα τους, τί εἶχανε ζυμωθεῖ μαζί τους, δειχνόταν νά μήν ἔχει καταλάβει τήν ἔκταση τῆς μιᾶς ἤ τῆς ἄλλης ἐπιτυχίας ἤ τό βαθμό τῶν καθυστερημένων τῆς ὀργάνωσης σέ τοῦτο ἤ ἐκεῖνο τόν τομέα. Ἀντί νά βάζει τά πράγματα στά δ ι κ ά τους μέτρα, ἔκοβε καί ἔραβε κριτική καί καθήκοντα πάνω σέ μέτρα καί καλούπια πού εἶχε κουβαλήσει στό κεφάλι του ἕτοιμα, ἀλλά ξένα, ἀταίριαστα γιά τό συγκεκριμένο μετρούμενο κι ἀποτιμούμενο. Ἔτσι μερικά ἀπό τά καθήκοντα πού ἔβαλε, σάν αὐτό τῶν καθόδων στίς πόλεις τῶν χωρικῶν γιά ψωμί — τό 1943 πιά! — μόνο τή θυμηδία τῶν συντρόφων τοῦ ἀχτίφ μποροῦσε νά προκαλέσει. Ὁ Γιαταγάνας ἔδειχνε στενοχωρημένος ἀπό τά ὅσα ἀστάθμητα ἔλεγε ὁ Ἠλίας, δίχως, ἀσφαλῶς, νά τό καταλαβαίνει ὅτι οὐτοπεῖ. Ἡ αἴγλη πού τοῦ ἔδωσε ἡ ἀνάλυση πού ἔκανε, ἄρχισε νά μειώνεται, νά πέφτει ἡ ὑψηλή ἐκτίμηση γιά τήν ἐξυπνάδα του — αὐτό δέν τό 'παθε μόνον ὁ Ἠλίας. Συνέβηκε σέ πολλά καλά μας στελέχη τῆς πόλης πού ἦρθανε νά δουλέψουνε στήν ὕπαιθρο. Ὅπως δά θά τό παθαίνανε, μάλιστα σέ μεγαλύτερο βαθμό, στελέχη ἀπό τήν ὕπαιθρο, πέφτοντας στό ἐργοστάσιο καί τήν πόλη γιά κομματική δουλειά.

Αὐστηρός, ὀξύς ὑπῆρξε στήν καταδίκη τῆς συμπεριφορᾶς ὁρισμένων καπεταναίων κι ἄλλων στελεχῶν τοῦ ἀντάρτικου πρός τόν πληθυσμό καί τίς πολιτικές ὀργανώσεις. Καί προειδοποίησε ὅτι τό κόμμα θά πατάξει στό ἑξῆς παραδειγματικά ἐκδηλώσεις σάν αὐτή ἐδῶ — καί κατάγγειλε μέ φανερή ὀργή στό ἀχτίφ πώς μόλις ἐτοῦτες τίς μέρες ἕνας πολιτικός ἐπίτροπος τμήματος, Φώτης Παρνασσιώτης τό ψευδώνυμο, ἔδειρε μέ βούρδουλα τό γραμματέα τῆς ἀχτίδας Πύργου Ἁγίου Γεωργίου σ. Κώστα Ζαχαρόπουλο. — «Σήκω, σύντροφε», εἶπε ὁ Ἠλίας κι ὁ Κώστας, ὁ «Γύφτος», πού ἔπαιρνε μέρος στό ἀχτίφ, σηκώθηκε κι ἐπιβεβαίωσε τό γεγονός. — «Παρνασσιώτης, Παρνασσιώτης»,* σκέφτηκα, «ποῦ τ' ἄκουσα; — ἄ, ἐκεῖνος

* Ψευδώνυμο τοῦ Δήμου Τσόγκα, ἀπ' τήν Ἀγόριανη Παρνασσοῦ. Τό καλοκαίρι τοῦ 43 συγκροτήθηκε στή Ρούμελη ἕνα τάγμα εἰδικό γιά σαμποτάζ μέ τήν ἠχηρή ὀνομασία «Τάγμα Θανάτου». Δέν ξέρω τίνος ἦτανε ἡ ἄτυχη ἔμπνευση καί τῆς συγκρότησης καί τῆς ὀνομασίας. Τίποτα τό εἰδικό καί τό ἰδιαίτερο, ἐξόν πού δώσαμε στούς Ἐγγλέζους πρόσχημα γιά συκοφαντία

ὁ δερβεναγάκος, ὅπως τόν εἶπε ὁ Στέφος, στή Σπινάσα, μέ τό Σαράφη!»

Στήν αἴθουσα προκλήθηκε αἴσθηση, μουρμουρίζανε ἀγαναχτισμένοι οἱ σύντροφοι τῶν πολιτικῶν ὀργανώσεων, περιήρθανε σέ φανερή ἀμηχανία οἱ καπεταναῖοι.

— Ὁ σύντροφος* στήν ὁμιλία του θά μᾶς πεῖ περισσότερα γιά τήν ἀπαράδεχτη σέ βάρος του συμπεριφορά αὐτοῦ τοῦ ἐπιτρόπου — πρόστεσε ὁ γραμματέας τῆς ΠΕΦΦΕ.

Σέ συνέχεια κριτικάρισε τήν ἡγεσία τοῦ ἀντάρτικου τῆς Ρούμελης, πρῶτον γιά ἀνεπαρκή πολεμική δραστηριότητα κατά τῶν καταχτητῶν ἀπό τά μέσα Δεκέμβρη τοῦ 42 κι ὕστερα, καί δεύτερον γιά τήν ὡς τώρα λαθεμένη, ὅπως τή χαραχτήρισε τονίζοντάς το, τακτική, νά χτυπάει τόν ἕνα μόνο ἀπ' τούς δυό καταχτητές, τούς Ἰταλούς. Εἶπε, πώς ἡ ἀπαράδεχτη αὐτή τακτική πρέπει νά σταματήσει ἀμέσως καί ν' ἀναληφτεῖ ἔντονη πολεμική δράση κατά τῶν γερμανικῶν φρουρῶν στήν περιοχή. Καί τόνισε: — «Τούς Γερμανούς θά τούς σκοτώνουμε. Τούς Ἰταλούς, ἐξόν ἀπ' τούς μελανοχίτωνες ἤ κι ἄλλους ἀποδειγμένους φασίστες, ὄχι. Ἄν δέν μποροῦμε γιά τήν ὥρα νά τούς κρατήσουμε αἰχμαλώτους, θά τούς ἀφήνουμε. Οἱ Γερμανοί ἔτσι κι ἀλλιῶς δέν παραδίνονται. Οἱ Ἰταλοί, ὅμως, θά τό κάνουν, ὅταν ξέρουν πώς δέν κινδυνεύει ἡ ζωή τους ἄν παραδοθοῦν» — ἡ πράξη δικαίωσε αὐτή τή θέση.

Πραγματεύτηκε ἐκταμένα κι ἐπίμονα τό πρόβλημα τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας. Στήν ἀνάπτυξη αὐτοῦ τοῦ σημείου ἦτανε τόσο ἔκδηλη ἡ ὑποχωρητική διάθεση χάρη τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας, πού σέ ξένιζε. Εἶπε, ὅτι μέ τούς πάντες, ἀκόμα καί μέ τούς τετραυγουστια-

ὅτι συγκροτοῦμε «τάγματα θανάτου»! Τό τμῆμα ἐντάχτηκε ἀργότερα στό 36 Σύνταγμα σάν ἕνα ἀπό τά τρία του τάγματα, κανονικό. Σ' αὐτό τό «Τάγμα Θανάτου» — ἄλλη ἄτυχη ἔμπνευση — τοποθετήθηκε πολιτικός ἐπίτροπος ὁ συναγωνιστής Παρνασσιώτης, πού διακρινότανε γιά ἔλλειψη πολιτικότητας, γιά ἀπουσία προσόντων πολιτικοῦ ἐπιτρόπου. Στόν ἐμφύλιο πόλεμο μέ τόν ΕΔΕΣ πῆρε μέρος καί τοῦτο τό τάγμα τοῦ 36. Ὁπότε μιά μέρα ὁ Ἄρης ἐξαπόστειλε πίσω στή Μεραρχία τόν πολιτικό ἐπίτροπο καθαιρεμένο, χειροτονημένο καί μ' ἕνα σημείωμα στό Μανιάτη νά τόν περάσει στρατοδικεῖο. Γιά τά περαιτέρω, ὁ Ἡλίας δέν ἤθελε κάν ὑπόδειξη, ἰδιαίτερα ἐκείνη τήν περίοδο, πού ἄρχισε νά ἐκτραχηλίζεται ἐντελῶς. Ἀντιλήφτηκα τό συναγωνιστή, πού ὕστερ' ἀπό τή Σπινάσα τόν ἔβλεπα γιά δεύτερη φορά ἐδῶ, νά περιφέρεται ἄσκοπα στό Σ.Δ. τῆς Μεραρχίας καί ρώτησα τό λόγο. Ἔτσι ἔμαθα ἀπό τόν Ἡλία τά καθέκαστα καί τίς προθέσεις του, ἔβαλα τίς φωνές! Κι ὄχι γιατί εἶχα καμιάν ἰδιαίτερη συμπάθεια στό συναγωνιστή, ἀλλά γιατί δέν τό 'βρισκα σωστό. Ἐπίμενα νά σταλθεῖ πίσω στήν πολιτική ὀργάνωση τοῦ τόπου του, κι ἄς τόν κάνουνε ὅ,τι νομίζουν. Ἔτσι τοῦ δόθηκε ἀπολυτήριο ἀπό τόν ΕΛΑΣ. Τόν ξανασυνάντησα στίς φυλακές, ὅπου ἔβγαλε κι αὐτός πολλά χρόνια.

* Ὅπως ἔμαθα, ἐκτελέστηκε στή Λαμία στά χρόνια τοῦ ἐμφύλιου πολέμου.

νούς καί μέ τούς σπλήνα μοναρχικούς θά κάμουμε ένότητα, ἄν δηλώνανε πώς θά πολεμούσανε τόν καταχτητή καί θά σεβότανε, μετά τήν ἀπελευθέρωση, τή λαϊκή θέληση, πού θά ἐκφραζότανε στό δημοψήφισμα καί στίς ἐλεύθερες ἐκλογές. Σ' ἔφερνε ἔτσι μέ τά ἐπιχειρήματά του, πού ἄθελά σου ἔβαζες σ κ ο π ό τήν ἐθνική ἑνότητα κι ὄχι μ έ σ α.

Κριτικάρισε στήν ἴδια ὑψηλή διαπασῶν τά «ἀριστερίστικα λάθη», πού μπαίνουνε ἐμπόδιο γιά τήν πιό πλατιά ἐθνική ἑνότητα, πού ἐπιδιώκει τό κόμμα — ἀπό τίς αὐθαιρεσίες καί μερικές ἀδικαιολόγητες ἐκτελέσεις, πού καταμαρτύρησε σέ βάρος τῆς ἡγεσίας τοῦ ἀντάρτικου στή Ρούμελη, ὡς τήν «κατάληψη» τοῦ Κήφου καί τούς «πέντε ὅρους τοῦ ΕΑΜ». Ἀπαρίθμησε στά λάθη τή διάλυση τοῦ τμήματος τοῦ Κωστόπουλου καί τίς συλλήψεις τοῦ Σαράφη καί τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν, καθώς καί τήν ἐκτέλεση τῶν τεσσάρων — Κωστορίζου καί τῶν ἄλλων τριῶν.

Μέμφθηκε ξέχωρα τήν ὀργάνωση Εὐρυτανίας πώς δέν κατάλαβε τί εἶναι καί τί θέλει τό ΕΑΜ κι ἀπόρεσε ἀπορία μεγάλη ἀπό ποῦ οἱ Εὐρυτάνες σύντροφοι, πού συντάξανε «αὐτή τήν μπροσούρα», βγάλανε τέταρτο καί πέμπτο ὅρο τοῦ ΕΑΜ! Καυτηρίασε «τήν παράλογη, τήν ἐντελῶς ἀπαράδεχτη θέση» τῆς μπροσούρας ὅτι ὅσοι δέ μετάσχουνε στόν ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγώνα σήμερα, δέ θά 'χουνε αὔριο, στήν ἀπελευθερωμένη Ἑλλάδα, οὔτε θέση ἀγροφύλακα!

Ἐμεῖς οἱ Εὐρυτάνες, οἱ δράστες τοῦ ἐγκλήματος, ἀκούγαμε τό κατηγορητήριο ζαρωμένοι στή γωνιά μας, σά βρεγμένες γάτες, σά δαρμένα κουταβάκια. Οἱ ἄλλοι σύντροφοι, στρέφανε τό ἴδιο κατήγορο ἤ τουλάχιστο περίεργο κι ἀπορεμένο, τό βλέμμα κατ' ἐμᾶς — «οὐαί ὑμῖν, ὅτι ἄξιοι διά τό πῦρ τό ἐξώτερον!»

Κοιτάζω ἀπό δίπλα μου τόν Μπακόλα, εἶχε στεγνώσει, ὁ ἔρμος! Δέ σοῦ καθαρίζουνε δά κι αὐγά, ὅταν σέ κάνουνε τρεῖς πεντάρες μπροστά σ' ὅλη τή Ρούμελη!

Ἀλλά κι ἐγώ εἶχα πάθει καθίζηση περιμένοντας τήν κατραπακιά τῶν κατραπακιῶν! — τ' ἄργανα στήν παραστιά μου! Ὁ Ἠλίας ὅλο σίμωνε, συμπληρώνοντας τόν πλήρη ἀναθεματισμό τῶν Εὐρυτάνων ἐμᾶς, νά ξεσπάσει τούς κεραυνούς του καί κατά τοῦ λάθους τῆς ὀργάνωσης λαϊκῆς ἐξουσίας — ἡ λογική συνέπεια τῆς ἀ ν ά λ υ σ ή ς του ἐκεῖ τόν πήγαινε, κι ἄσε τά «γράψε μας»... Ἀλλά πέρασε σ' ἄλλο θέμα! Νά τοῦ διέλαθε; — ἀποκλείεται, γιατί λεπτολόγησε καί λεπτολόγησε ἀκόμα καί πάνω σέ ἀσήμαντα. Τί ἔτρεξε; Φανερό, ἡ μεσολάβηση, πάνω στό πρόβλημα, τῆς Κεντρικῆς. Περιμένοντας ἐκείνη τήν «πεῖρα» μας, πρός τί ἐδῶ ὁ γραμματέας Περιφερειακῆς νά διακινδυνέψει «θέση»; Ἐδῶ ὁλόκληρη Κεντρική κι ἐπιφυλάχτηκε! Ἔσκυψα κατά τόν Μπακόλα, τοῦ τό σφύριξα.

«Μᾶλλον αὐτό εἶναι», μοῦ ἀπάντησε. Καί ξαναστρέψαμε τήν προσοχή μας στόν ὁμιλητή.

Σπουδαία ἡ ὑπηρεσία τοῦ Μπακόλα νά κάνει ἐκεῖνο τό ἐρώτημα!

*

Οἱ Ρουμελιῶτες κομμουνιστές πού συγκροτούσανε τοῦτο τό σῶμα, κατά τά ἄλλα «τρῶγαν τά βόλια γιά ψωμί, μπαρούτι γιά προσφάγι». Δρασκελάγανε τά καταρράχια μ' ὅποιον κι ἤθελες παλιόκαιρο, ἁλωνίζανε τούς κάμπους μ' ὅσην κι ἄν ἔλεγες λασπουριά. Γιά νά στήσουνε ὀργανώσεις καί νά φκιάξουνε κίνημα. Δίνανε τήν ὕστερνη μπουκιά τους ψωμί γιά τόν ἀγώνα. Ἀψηφούσανε κινδύνους, δέ λογαριάζανε κόπους. Ἀλλά ὁ καινοτόμος προβληματισμός τους καχεχτικός. Ἕτοιμοι νά σηκώσουνε στίς πλάτες ὑποχρεώσεις καί καθήκοντα, ἀλλά σέ μεγάλο βαθμό ἀνέτοιμοι ν' ἀσκήσουνε τά δικαιώματά τους, ἄν ὄχι κι ἐντελῶς. Πενιχρό ὥς τό ἀνύπαρχτο τό θεωρητικό ὁπλοστάσιό τους. Ἀπόθεμα πολιτικῆς πείρας σχεδόν καγένα. Κι ἡ θητεία στό κίνημα, γιά τούς περισσότερους, ἴσως γιά τό ἐνενήντα στά ἑκατό, μόλις τώρα ἄρχιζε, τό 41 - 42! Ἀντίθετα, πολύ τό δέος ἀπ' τήν ἀκατατοπισιά, ἡ ἀφέλεια μέ τό παραπάνω, ἀπροσμέτρητη ἡ εὐπιστία. Ἐνθουσιώδεις κι ἄδολοι, δεχόντανε ἀλάθητο, θέσφατο ὅ,τι «κατέβαζε» ἡ καθοδήγηση. Κι ἄν σέ κανέναν κάποιο πολιτικό αἰσθητήριο, κάποιο ἔνστικτο, τοῦ ἔβαζε στό μυαλό μιά διαφορετική σκέψη ἤ μιά ἀμφιβολία, θά ἔσπευδε νά μεφθεῖ ἑαυτόν γιά τό «λάθος» του. Ὅλα ἐτοῦτα καθόλου ἀφύσικα γιά ἕνα κίνημα πού πῆρε ξάφνου μιά τόσο πλατιά, παλλαϊκή ἀνάπτυξη.

Παράξενο πού κανένας μας δέν ἔφερε ἀντίρρηση σέ ὁποιαδήποτε ἀπ' τίς ἐκτιμήσεις τοῦ «ἐκπροσώπου» τῆς Κεντρικῆς; Δέν τό νομίζω. Ψυχολογικά, ἐκεῖ εἴχαμε συγκεντρωθεῖ γιά νά «πάρουμε», ὄχι νά δώσουμε. Νά ἐνημερωθοῦμε πάνω σέ «ἕτοιμη» γραμμή, νά δεχτοῦμε τίς ἕτοιμες λύσεις, κι ὄχι ἐμεῖς νά τάμουμε.

Κανένας, λοιπόν, ἀντίλογος. Μόνον ἕνας δάσκαλος, γιά τόν ὁποῖο εἶχα προσωπική ἀντίληψη τό πόσο πίστευε στήν ἐπανάσταση, ἀκριβῶς τίς ἴδιες τοῦτες μέρες, βγάζοντας λόγο σέ λαϊκή συγκέντρωση, μέ τήν εὐκαιρία ὁρκωμοσίας ἐφεδροελασιτῶν, στήν Ἁγία Τριάδα Κτημενίων, διακήρυχνε:

— Ἔ, σωθήκανε τά ψέματα! Ἐτούτη τή φορά θά μείνουνε νά διαφεντέψουνε σ' αὐτό τόν τόπο οἱ καλοί Ἕλληνες. Μόνον οἱ καλοί! Οἱ κακοί, ἄς τό ξέρουν ἀπό τώρα — στήν καινούργια Ἑλλάδα πού θά φκιάξουμε, οὔτε γι' ἀγροφύλακες δέ θά βροῦν θέση, οὔτε νεροφόροι!

Ὁ Στέφος Θάνος ἀγνοοῦσε, φυσικά, τί λεγότανε τήν ἴδια ὥρα στά Μάρμαρα. Καί πόση καί ποιά κριτική δέν ἄκουσε μετά ὁ δά-

σκαλος γιά τούτη τή «θέση» του! Μά δέν τή δέχτηκε, χαλάλι του!
Ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς Εὐρυτανίας παραδέχτηκε πιστεύοντας ὅτι ἔτσι εἶναι, σάν «ἀριστερό» λάθος, μάλιστα βαρύτατο, τούς «πέντε ὅρους τοῦ ΕΑΜ». Τούς ξόρκισε καί λόγος γι' αὐτούς δέν ξανάγινε. Οὔτε καί πού ἤθελε κανένας νά τοῦ γίνεται κουβέντα γι' αὐτούς. Κι ὁ Σεραφείμ Στρατίκης, πού τόν ὑποψιαζόμουνα συγγραφέα τοῦ κειμένου τῆς μπροσούρας, ἔπλυνε τά χέρια του, ὅταν τόν ρώτησα σχετικά, δέ... θυμόταν ε τ ί π ο τ α! Κι ἔτσι δέν μπόρεσα ποτέ νά μάθω τό «δράστη».

∴

Ἦρθε κι ἡ ὥρα νά μιλήσουνε κι οἱ ἀντιπρόσωποι. Στούς πρώτους - πρώτους, πού δόθηκε ὁ λόγος, παρατηρήθηκε ἕνα «κόμπιασμα». Δέ θά 'θελα νά βρεθῶ στή θέση τους. Δέν ἤτανε νά τούς ζηλέψεις. Κι ὄχι γιατί ἔλαχε αὐτοί ἀκριβῶς νά εἶναι ἀδυνατότεροι ἀπ' ὅλους μας ἐκεῖ. Ἁπλούστατα, ἤτανε οἱ πρῶτοι. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἀντιπροσώπων στό ἀχτίφ ἤμαστανε ἄνθρωποι πού γιά πρώτη μας φορά θά μιλούσαμε μπροστά σέ τέτοιο ἀκροατήριο. Κι ὄχι ἀπό χειρόγραφο — αὐτό δέ συνηθιζόταν, τό ξανάπα. Καθένας μας ἔπαιρνε τούς ἄλλους ὅλους γιά κάποιους ἐκεῖ χάμω! Καί τόν ἑαυτό του γιά τόν ἔσχατο.

Βέβαια, ἀνάμεσά μας ἤσανε καί σύντροφοι μέ τόν ἀέρα τους, πού ξαναμιλήσανε σέ συγκεντρώσεις. Ὁ Λευτεριάς, ὁ Στρατίκης, ὁ Περικλής, ὁ παπα - Κουμπούρας, ἀπ' ὅσους θυμᾶμαι, δέ δειχτήκανε ἄπραγοι κι ἄβγαλτοι. Οἱ πολλοί, ὅμως, πρώτη φορά στή ζωή τους βρεθήκανε ἔτσι ἀναγκασμένοι νά ἐκθέσουνε πολλά — ἡ δράση κιόλας εἶχε γίνει πλούσια — ὁλοκληρωμένα, ὀργανωμένα, πειθαρχημένα, χωρίς περιττολογίες, μέσα σέ λίγο κι αὐστηρά περιχαρακωμένο χρόνο. Καί μόνο ἡ σκέψη γιά τό τελευταῖο, σοῦ δημιουργοῦσε τράκ. Κι ἡ ἔγνοια του νά παρακολουθεῖ καί τούς λεπτοδεῖχτες, συντελοῦσε στό νά τά χάνει πλειότερα ὁ ἄπειρος ὁμιλητής. Οἱ κατοπινοί διδαχτήκανε ὁπωσδήποτε ἀπ' τούς πρώτους. Ἀκούοντας κι ἄστοχα καί «κοτσάνες», οἱ κατοπινοί πειθόντανε ὅτι ὑπάρχουνε καί... τζουρότεροι, ἀποχτούσανε αὐτοπεποίθηση, ἔτσι παίρνανε τόν ἀέρα ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Ὅσοι μάλιστα μιλήσανε πρός τό τέλος, δείξανε ἐξοικείωση μέ τήν ἀνάγκη τῆς ἱεράρχησης τῆς ὁμιλίας τους, πειθαρχημένη ἔκθεση, σταθήκανε ἐπιγραμματικότεροι. Τό ἀχτίφ εἶχε γίνει κιόλας σχολειό.

Οἱ... προστριβές μέ τό προεδρεῖο ἀρχίσανε ἀπό τόν πρῶτον ὁμιλητή, οὔτε κάν ἀπ' τό δεύτερο! — «Ἕνα λεφτό σοῦ μένει, σύντροφε, ὁλοκλήρωνε τή σκέψη σου» — ὁ πρόεδρος. — «Ἀδύνατον! Πότε πέρασαν;» «Τέλειωσες!» — ὁ πρόεδρος. — «Ἕνα λεφτό, σύντροφε πρόεδρε, νά ὁλοκληρώσω, ἔχω κάτι σοβαρό...» — ὁ ὁμιλη-

τής. — «Ούτε δευτερόλεπτο!» — «Δυό λέξεις!» — καί παρόμοια, τά όποία τρώγανε όπωσδήποτε τό χρόνο πού θά ήθελε ό όμιλητής νά όλοκληρώσει τή σκέψη του. Κέρβερος τό προεδρείο καί πολύ όρθά. Μάλιστα έκεϊνος ό Θηβαίος κι ό άλλος ό Στρατίκης, πέτρα στήν καρδιά!

Στήν πορεία ή είκόνα άλλαξε. Οί σύντροφοι είτε τελειώνανε στά πλαίσια τοϋ χρονικοϋ όρίου, είτε άφήνανε τό βήμα άδιαμαρτύρητα, χωρίς τή μάταιη προσπάθεια ν' άποσπάσουνε ένα δευτερόλεφτο.

Όταν πήρανε νά μιλάνε οί άντιπρόσωποι, κομματικών όργανώσεων καί άντάρτικου, δέν άργησε νά δημιουργηθεί άτμόσφαιρα όξυνσης. Άκριβέστερα, φάνηκε «σοβούσα δυσαρέσκεια τών πολιτικών στελεχών πρός τούς καπεταναίους, τουλάχιστο πρός όρισμένους, ξεπήδησε ή ένυπάρχουσα προστριβή άνάμεσα στίς πολιτικές κομματικές όργανώσεις καί τούς ήγέτες τοϋ ένοπλου κινήματος. Ή άρχική κλεφτοκαπετάνικη συμπεριφορά τοϋ Άρη πρός τίς πολιτικές όργανώσεις είχε άφήσει κατάλοιπα, πάρθηκε σάν κανόνας σχέσεων άπό μερικούς καπεταναίους πού άναδειχτήκανε κοντά στό Βελουχιώτη. Καί τό πράγμα κατάντησε σέ μιάν άντίληψη τών καπεταναίων ότι οί πολιτικές όργανώσεις είναι βοηθητικές ύπηρεσίες τοϋ άντάρτικου. Ή άντίληψη αύτή είχε ύπόβαθρο τή γνώμη τών καπεταναίων πώς οί κομματικές όργανώσεις δημιουργηθήκανε άπό τό άντάρτικο, χάρη στήν παρουσία τοϋ τελευταίου. Κι αύτό τούς δημιούργησε τή νοοτροπία μιάς άφυψηλοϋ άντιμετώπισης τών πολιτικών όργανώσεων, μέ συνακόλουθο μιά μορφή «στρατοκρατίας» — γιά όλα αύτά ξανάγινε λόγος.

Στήν πορεία τών έργασιών τοϋ άχτίφ οί άντιπρόσωποι τών κομματικών όργανώσεων νιώσανε δυνατοί, έγινε αύτό πού είναι τό φυσικό — οί κομμουνιστές άρχίσανε νά συνειδητοποιοϋνε τή δύναμη τους, όντας μέσα σέ σώμα. Καί δέ χαρίσανε κάστανα στήν αύθαιρεσία καί σ' όποιες άλλες άπαράδεχτες έκδηλώσεις τών ένόπλων συντρόφων τους πρός τούς άοπλους. Δέ χαριστήκανε κανενός, έστω κι άν κάπου ύπερβάλανε. Μά τούτη ή ύπερβολή δέν ήτανε, έπιτέλους, έπιζήμια, όπως ήτανε, άναμφισβήτητα, οί ύπερβολές μερικών καπεταναίων μας στή συμπεριφορά τους μπροστά σ' όλο τό λαό.

Έδώ, λοιπόν, στό κομματικό σώμα — καί έστω αύτό μάθημα γιά όλους μας — ή θέα τής κουμπούρας καί τοϋ προπορευόμενου βούρδουλα χάσανε τή δύναμη καί τήν έπίδραση πού άσκούσανε πάνω στούς κατά μόνας συντρόφους τών όργανώσεων — κι άς μοϋ συμπαθάν οί καλοί μου καπεταναίοι τίς πικρές έδώ άλήθειες καί μαρτυρίες, ίστορία κάνουμε κι όχι εύπρεπισμό ίεροϋ ναοϋ ένορίας.

Πήρανε καί θάρρος άπ' τήν κριτική πού άσκησε άκριβώς γιά τέτοιες έκδηλώσεις ό Ήλίας, καί δειλά, ίσως, στήν άρχή, θαρρε-

τότερα μετά, μέ παρρησία σέ συνέχεια, περάσανε οἱ ὁμιλητές ἀπ' τίς πολιτικές ὀργανώσεις στό σφυροκόπημα τῶν αὐθαιρεσιῶν, στόν καυτηριασμό τῶν ὁιαιοτήτων, στήν καταγγελία τῆς ἀνάρμοστης συμπεριφορᾶς ὁρισμένων ἡγετῶν τοῦ ἀντάρτικου — εἴτε γενικά, εἴτε καί ἐπώνυμα.

Οἱ σύντροφοι πού ἀντιπροσωπεύανε τό ἀντάρτικο, ἀνεξάρτητα ἄν ἡ κριτική τούς ἀφοροῦσε προσωπικά, δείχνανε νά κάθονται σέ καρφιά, ἔβλεπες τή στενάχωρη θέση πού βρεθήκανε, μερικοί φανερώνανε κι ἐκνευρισμό.

'Απ' τούς πρώτους ὁμιλητές κι ὁ Τάσος Λευτεριάς. Νομίζω πώς γι' αὐτόν τό ὅριο ὁμιλίας ἦτανε μεγαλύτερο — δέν τό θυμᾶμαι ἀκριβῶς. Ἔκαμε, φυσικά, ἀπολογισμό τῆς δράσης τοῦ ἀντάρτικου στή Ρούμελη. Δέχτηκε τήν κριτική γιά τή λαθεμένη τακτική τοῦ χτυπήματος, προσωρινά, τοῦ ἑνός μόνο ἀπ' τούς δυό καταχτητές. Τήν ἀπόδωσε στήν ἐπιδίωξη νά ἐξαναγκαστεῖ ὁ πολυπληθέστερος ἐχτρός νά κλειστεῖ στά μεγάλα κέντρα, νά δυναμώσει τ' ἀντάρτικο κι ἀπαλλαγμένο ἀπό τήν ὀγκώδη παρουσία τῶν 'Ιταλῶν, νά χτυπήσει καί τούς Γερμανούς ἀποτελεσματικότερα. Ὑποσχέθηκε ἄμεση διόρθωση τοῦ λάθους. Παραπονέθηκε γιά ἀνεπάρκεια στελεχῶν στό ἀντάρτικο κι ἐπιφυλάχτηκε νά ζητήσει ὀνομαστικά, περί τό τέλος τοῦ ἀχτίφ, συγκεκριμένους συντρόφους, στούς ὁποίους οἱ ὀργανώσεις τους νά δώσουνε συγκατάθεση γιά τό πέρασμά τους στό ἀντάρτικο. 'Αναφορικά μέ τίς ἀρχικές ἤ καί συνεχιζόμενες κάπου - κάπου αὐθαιρεσίες καπεταναίων, ὁ ἀρχηγός τώρα τῶν ἀνταρτῶν στή Ρούμελη, τίς μαστίγωσε ὄχι λιγότερο κι ἀπ' τόν 'Ηλία. Δίχως ν' ἀναφερθεῖ σέ πρόσωπα, ὑπογράμμισε, μάλιστα θυμωμένα: — «Πρόκειται γιά ἐγκλήματα, σύντροφοι. Τά ὁποῖα, ὅμως, βαρύνουν προσωπικά ἐκείνους πού τά διέπραξαν καί σέ καμιά περίπτωση τό κόμμα μας καί τό κίνημα. Τό κόμμα δέ θ' ἀναλάβει ποτέ νά τούς καλύψει, ἄς τό ἔχουμε αὐτό ὑπόψη ὅλοι μας». Ἔκαμε αἴσθηση ἡ δήλωσή του. Κι ἐνθάρρυνε ἀκόμα πιό πολύ τούς ἀντιπρόσωπους στήν κριτική. 'Ιδιαίτερα δέ μερικούς ἀντιπρόσωπους ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀντάρτικου. Ἕνας τους ἦτανε κι ὁ σύντροφος παπάς Κώστας Τζεβελέκος μέ τό ἀνταρτόνομα Παπακουμπούρας. Προπολεμικός κομμουνιστής ὁ παπα - Κώστας. Αὐτό, ὅμως, λίγοι τό ξέρανε. Οἱ πολλοί, σάν εἴδανε κοτζάμ παπά σέ κομμουνιστικό σῶμα, θαμάξανε:

— Μπρέ, μπρέ! Καί ράσο;

— Μέγας εἶσαι, πλάτανε!

— Καί θαμαστά τά κουμπουρδέλια σου!

— Βρέ, καλά πᾶμε! Δέ βλέπεις; — ὁλόκληρο πάπαρδο κομμουνιστή!

Καί παρόμοια...

Ὁ παπα - Κώστας εἶχε ὑπηρετήσει τόν τελυταῖο καιρό στό 'Αρ-

χηγείο Δομοκού, όπου πολιτικός επίτροπος ο Περικλής. Άδέκαστος ο παπάς, καταμαρτύρησε στήν όμιλία του συγκεκριμένες ένέργειες τού καπετάνιου του άσυμβίβαστες μέ τήν άποστολή πού τού είχε άναθέσει τό κόμμα του — σκαιή, κάποτε καί βίαιη συμπεριφορά πρός τόν πληθυσμό, άπειλή χρήσης, κάποτε καί χρήση τού βούρδουλα, ένατίον τής παρουσίας τού όποίου στά χέρια τών ήγετών τού ΕΛΑΣ μέ ξέχωρη αύστηρότητα στράφηκε ό ίερωμένος σύντροφός μας. Ό Περικλής έκνευρίστηκε, ποτέ του, φαίνεται, δέν άντιμετώπισε ίσαμε τώρα τέτοια καί τόσο συγκεκριμένη κριτική. Δέν τόν χώραε ό τόπος, συγκάθαε στό κάθισμά του, σά νά τού 'βαζες καρφίτσες στά μαλακά! Καί δέν κρατήθηκε, πήγε, έκνευρισμένα, νά διακόψει τόν όμιλητή, ότι λέει άνακρίβειες. Ό πρόεδρος Στρατίκης έπέμβηκε μ' αύστηρό τόνο στή φωνή κι έβαλε τόν καπετάνιο νά καθήσει ξανά στή θέση του, τ' είχε σηκωθεί όρθιος.

— Άφού καταντήσαμε νά στρατολογούμε καί παπάδες στό κόμμα, καλά νά τά παθαίνουμε — είπε καθώς άναγκαζόταν νά κάτσει.

Ό Μανιάτης τόν έπιτίμησε άπό τήν έδρα, ή αίθουσα μουρμούρισε άποδοκιμαστικά, μερικές φωνές «ν' άνακαλέσει άμέσως ό σύντροφος», ό πρόεδρος «ήσυχία, σύντροφοι», κι ό παπάς άπό τό βήμα μέ λευίτικη πραότητα, άλλά κι άρχιερατική δηκτικότητα:

— Μιά εύχούλα σού διάβασα, Περικλή, δέν είναι τίποτα! Θά σού περάσει! Θά σού βγεί στήν άλισίβα, μή σεκλετίζεσαι!

Τού έπίτροπου, όμως, δέν τού πέρασε, παρόλη τή γερή σαπουνάδα πού τού έκανε ό συντροφόπαπας. Καί στήν όμιλία του ξιφούλκησε σφόδρα κι έφαγε όλο του τό δεκαπεντάλεφτο κατά Παπαχουμπούρα!

Θά ψεμάτιζα, άν ύποστήριζα πώς ή προσωπική έπίθεση κατά συντρόφου πού άσκησε κριτική, άντί νά έπιχειρήσει μιά μ' άποδείξεις άντίκρουση τών κατηγοριών, προβίβασε τό κύρος τού συντρόφου Γ. Χουλιάρα στό άχτίφ. Νομίζω, ότι ή περίπτωση ήτανε μιά άπό τίς πιό άτυχείς στιγμές ένός πρωταγωνιστή στή δημιουργία τού άντάρτικου στή Ρούμελη.

— Ένα λεπτό σού άπομένει, σύντροφε, όλοκλήρωσε τή σκέψη σου — προειδοποίησε ό πρόεδρος.

Κι ό Περικλής, λές καί τά λόγια τού προέδρου τόν συνεφέρανε καί συνάμα τού προξενήσανε κάποια έκπληξη, ξάφνιασμα, ρώτησε:

— Τέλειωσα; Μά γιά τό τμήμα μου δέν είπα τίποτα, δέ θά πώ;

— Άς έλεγες, σύντροφε Περικλή, ποιός σ' έμπόδισε; — τού άπάντησε όχι ό πρόεδρος, άλλά ό Ήλίας, πού ό τόνος τής φωνής του μαρτυρούσε κι έπιτίμηση καί στενοχώρια γιά τό χάσιμο τού στόχου άπ' τόν πολιτικό έπίτροπο.

— Ζητώ πέντε λεπτά παράταση.

— Οὔτ' ἕνα λεπτό — ἀνένδοτος ὁ Σεραφείμ.
— Τό βάζω στό ἀχτίφ, ν' ἀποφασίσει — ἐπίμενε ὁ Περικλής.
— Τό προεδρεῖο δέν τό βάζει, τέλειωσε καί τό λεπτό σου! — εἶπε ὁ πρόεδρος.
— Τέ-λειω-σες, Περικλή! — ξαναμίλησε ὁ Ἠλίας.

Κι ὁ Περικλής, κατάλαβε! Δέν τοῦ ἀπόμενε παρά ν' ἀφήσει τό βῆμα. Καί κατέβηκε, ἐκνευρισμένος, μπαρουτιασμένος καί μουρμουρίζοντας, ὥς τή θέση του, τήν καταπαπακουμπουριάδα του.

Πάνω σ' ἐτοῦτο τό περιστατικό ὁ Λευτεριάς εἶχε μιά βιαστική ὅσο κι ἄτυχη ἔμπνευση. Διαπιστώνοντας τή δύσκολη θέση πού βρέθηκε ὁ πολιτικός ἐπίτροπος τοῦ Ἀρχηγείου Δομοκοῦ καί θέλοντας, φαίνεται, νά τόν ξελασπώσει κομμάτι, λάσπωσε ὁ ἴδιος, ὅταν πέταξε τά λόγια:

— Εἶναι περιπτώσεις πού χρειάζεται κι ὁ βούρδουλας! Λαός, λαός, ἄς μήν εἴμαστε ἀπόλυτοι!

Τ' ἤτανε νά τό πεῖ, ὁ διάολος! Λάδι στή φωτιά!
— Βούρδουλα στό λαό; Καί τό λές ἐσύ, σύντροφε Τάσο;
— Ν' ἀνακαλέσεις ἀμέσως!
— Νά κάνει αὐτοκριτική ὁ σύντροφος!
— Ἀπαράδεχτο!

Τέτοιες ἀντιδράσεις ἀκουστήκανε ἀπό τό σῶμα.
— Ἀπαράδεχτο! — τόνισε κι ὁ Ἠλίας.

Ὁ Λευτεριάς ζήτησε ἀπ' τό προεδρεῖο τό λόγο, «ἕνα λεφτό, νά ἐξηγήσω, οἱ σύντροφοι μέ παρανόησαν». — «Νά τοῦ δοθεῖ!» — φωνάζανε ἀπό τήν αἴθουσα. Τοῦ δόθηκε ὁ λόγος, ἄκρα ἡσυχία ἔγινε μονομιᾶς. Ὁ Τάσος, ἀρκετά ταραγμένος, προσπάθησε νά διασκεδάσει τή δυσμενή ἐντύπωση πού προκαλέσανε τά ἄστοχα λόγια του, ὁ Περικλής εἶχε ἤδη ξεχαστεῖ! Ὁ «ἐκπρόσωπος τῆς ΚΕ» στό ἀντάρτικο εἶπε ὅτι δέν ἐννοοῦσε χρήση βούρδουλα ἐναντίον τοῦ λαοῦ — πρός θεοῦ! Ἀλλά μιά αὐστηρότερη ἀντιμετώπιση μερικῶν περιπτώσεων, ὅτι δέν ἤθελε νά κυριολεχτήσει κλπ. Κι ὅτι καί μέ τήν ἀγιαστούρα, ἐπιτέλους, δέ διεξάγεται ἔνοπλος ἀγώνας.

— Μέ γκαϊδό θά κοιμηθεῖς, τό πρωί θ' ἀλοιθωρίσεις!.. Πάει, ἀφομοιώθηκες κι ἐσύ! — τοῦ πέταξε ἕνας ἀπ' τούς συντρόφους.

Θίχτηκε ὁ Κρητικός, εἶπε γιά προκατάληψη ἐναντίον τῶν στελεχῶν τοῦ ἀντάρτικου, θιχτήκανε μέ τή σειρά τους οἱ σύντροφοι τῶν πολιτικῶν ὀργανώσεων, πάλι τά πνεύματα ἐρεθιστήκανε, ἐνῶ εἴχανε πραϋνθεῖ μέ τίς ἐξηγήσεις τοῦ Τάσου, πού τό σῶμα τίς δέχτηκε. Ἀναταραχή ξανά στήν αἴθουσα, ζητοῦνε κι ἄλλοι τό λόγο, «ἕνα λεπτό, σύντροφε πρόεδρε!», ὁ τελευταῖος «διάλειμμα δέκα λεπτά, σύντροφοι» — ἡ ἀσφαλιστική δικλεῖδα!

Μέσα σ' αὐτή τήν ἀτμόσφαιρα ἦρθε κι ἡ σειρά τῆς ἀντιπροσω-

πείας μας ν' ἀπασχολήσει τό βῆμα. Ὁ Στρατίκης παραχώρησε τή θέση τοῦ προέδρου στόν Ἀριστείδη Θηβαῖο, πού τήν κατάλαβε λίαν βλοσυρός, ἀσφαλῶς ἐπηρεασμένος κι αὐτός, ὅπως ὅλοι μας, ἀπ' τό κλίμα στό σῶμα.

Πρῶτος μίλησε ὁ Μπακόλας. Μετρημένα, συνετά ὅσο καί ξηρά ἔκανε ἀπολογισμό, δίχως τήν παραμικρή ἔξαρση. Κι αὐτός, ὅπως κι ὅλοι οἱ προηγούμενοι πού περάσανε ἀπό τό βῆμα — ὅπως κι οἱ ἄλλοι πού θ' ἀκολουθήσουμε — διακήρυξε τήν πλήρη συμφωνία του μέ τήν εἰσήγηση τοῦ Ἠλία, δήλωσε ὅτι ἐγκρίνει στό ἀκέραιο τήν Ἀπόφαση τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης τοῦ ΚΚΕ, διαβεβαίωσε ὅτι ἡ κομματική ὀργάνωση Εὐρυτανίας θά καταβάλει ὅλες της τίς προσπάθειες νά ἐκπληρώσει τά καθήκοντα πού βάζει τό κόμμα. Δέχτηκε αὐτοκριτικά τήν κριτική πού ἔγινε γιά τά λάθη τῆς Εὐρυτανίας καί δέν ἔκαμε ἀπολύτως καμιά προσπάθεια ἤ νά δικαιολογήσει ἤ νά ἑρμηνεύσει κάποια ἀπό τίς ἐνέργειες πού κριτικαριστήκανε — λές κι ἤθελε μιά ὥρα τό ταχύτερο νά κλείσει αὐτό τό θέμα, νά μήν ξαναγίνει περίπτωση «ὁμολογίας» — γιά μιά κάποια διέξοδο, ἔστω ἄν εἶναι αὐτή κι ἡ καρατόμηση! Ὁ χρόνος δέν τόν πῆρε, ἀλλά ἐγκατέλειψε τό βῆμα, ρίχνοντας μιά παραπονιάρικη ματιά στίς σημειώσεις του — στά ὅσα δέν πρόλαβε νά πεῖ. Ἀκολούθησε ὁ Σεραφείμ, μέ τό χαμόγελό του, τήν τέχνη του τοῦ ἐκθέτειν, τό χιοῦμορ του, τήν πειθαρχημένη, σά νά ἔκανε παράδοση μαθήματος, σέ προσδιορισμένο αὐστηρά χρόνο ἀνάπτυξη τοῦ θέματός του. Ἀέρας, πραότητα, αὐτοπεποίθηση, γλυκύτητα διέκρινε τήν ὁμιλία τοῦ συντρόφου μας — χαιρόσουνα νά τόν ἀκοῦς καί καταριόσουνα τό χρόνο πού τρέχει νά τόν διακόψει. Ὁ Σεραφείμ, σ' ἀντίθεση μέ τό Δημητράκη, ὑπογράμμισε ὅ,τι θεωροῦσε ἐπιτυχία μας στόν τομέα τῆς λαϊκῆς ὀργάνωσης, ὅπως, π.χ., τή σύνθεση τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΕΑΜ Εὐρυτανίας, γεγονός πού σημειώθηκε ἀπό τό ἀχτίφ μέ ἐπιδοκιμαστικό, ὀρθότερα θαυμαστικό χουβεντοθρό. Μ' ἕνα λόγο, ἤτανε ἀπ' τίς καλύτερες στό σῶμα ἡ ὁμιλία τοῦ Στρατίκη. Κατέβηκε μέ τό ἴδιο πάντα χαμόγελο. Τόν διαδέχτηκε ὁ Τσακανίκας, γραμματέας τῆς Ἀχτίδας 1. Ἄγαρμπος λίγο στήν ἐμφάνιση, κατεβασμένα τά φρύδια, ἐνῶ ἤτανε κεφάτος ἄνθρωπος. Μέ κάποια κομπιάσματα, μέ λίγη βραδύτητα στό γύρισμα τῆς γλώσσας, πότε - πότε ἄχαρος στό λόγο, μά ντόμπρος, ἔκανε μιάν ἀδριά κι ἀπέριττη ἔκθεση γιά τή δράση τῆς Ἀχτίδας του. Κατέβηκε ἀπ' τό βῆμα βαρύς, σάν τόν ἄνθρωπο πού τέλεψε μιά χειροναχτική δουλειά, πέταξε τό τσαπί, ἅς ποῦμε, ἤ τό τσεκούρι, καί πάει ν' ἀνασάνει λίγο καί νά στρίψει ἕνα τσιγάρο στήν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ, παράμερα.

Τελευταῖος ἀπ' τήν ἀντιπροσωπεία μας μίλησε ὁ γραμματέας Ἀγραίων - Ἀπεραντίων, ὁ Ἀργύρης Καραλής. Φοιτητής, πού ὁ

πατέρας τοῦ ἔστελνε ἀπ' τήν 'Αμερική νά σπουδάσει ἄνετα, εἶχε καί στήν ἐμφάνιση, ἴσως καί στό χαραχτήρα, τ' ἀποτυπώματα σχετικῆς καλοζωίας, παρότι τώρα στήν κατοχή μήτε ἐμβάσματα ἐρχόντανε, μήτε πέραση εἴχανε οἱ δραχμές, καί τό Καραλέικο ὑπόφερε λίγο μπομποτικῶς — ἡ προπολεμική φαρίνα «περασμένα μεγαλεῖα»! Ἄς εἶναι. Ἔξυπνος σύντροφος ὁ 'Αργύρης, δραστήριος, τό χαμόγελο δέν τοῦ ἀπόλειπε, ἄν καί δέν μποροῦσες νά πάρεις ὅρκο κατά ποιό ποσοστό του ἦτανε ἐπίκτητο. 'Από ἕνα μελλοντικό δικηγόρο ἡ σχετική εὐφράδεια δέν ἀπουσίαζε. Ἔκανε ἔκθεση στρωτή, ἡ ὁμιλία του ἦτανε πάνω ἀπό τό μέσο ὅρο, ἀπ' τίς καλές. Μάλιστα τράβηξε τήν προσοχή καί τοῦ Τάσου Λευτεριᾶ, πού τόν σημείωσε γιά νά τόν ζητήσει μετά γιά τό ἀντάρτικο.*

'Ανάμεσα στό γραμματέα τῆς 'Αχτίδας 1 καί τό γραμματέα τῆς 'Αχτίδας 3, ὁ λόγος εἶχε δοθεῖ στό γραμματέα τῆς 'Αχτίδας 2, τῶν Κτημενίων καί Δολόπων.

Ἤξερα πώς ὅσα ἤθελα νά πῶ — κι ὕστερα ἀπό ἀπανωτές περικοπές — δέ χώραγε στό τεταρτάκι μου. Ὅσο σίμωνε ἡ σειρά μου, τόσο αὔξαινε τό δέος μου. Κι ἐξόν ἀπ' τή θηλειά τοῦ χρόνου, νά 'χεις πρόεδρο καί τόν 'Αριστείδη, ἱκανό νά σέ κόψει στά μισά τῆς λέξης — μέγας λάτρης τῆς τάξης καί τῆς πειθαρχίας! Καί νά δεῖς πού ἤθελα καί εἰσαγωγή. Δέν τή σχεδίαζα, τήν προκάλεσε ἡ ὀξυμένη ἀτμόσφαιρα, δέν τήν ἀπόφυγα.

—«Ἕνα κομματικό ἀχτίφ, σύντροφοι, ὅπως καί τό δικό μας, δέν εἶναι Βουλή τῶν Ἑλλήνων, ὅπου παῖζαν τά καρεκλοπόδαρα — ἄρχισα. Ἐδῶ ἤρθαμε, ἀφήνοντας πολλά προβλήματα ἐκκρεμή ὁ καθένας μας στήν ὀργάνωσή του, γιά νά ἐξοπλιστοῦμε μέ τίς ἀποφάσεις τῆς Συνδιάσκεψης τοῦ κόμματος, γιά ν' ἀνταλλάξουμε τήν πεῖρα μας καί νά προσπαθήσουμε νά λύσουμε τά σοβαρά προβλήματα πού τίθενται μπροστά μας. Ἄν ὅλα αὐτά δέν τά ξεχνούσαμε, φυσικά δέ θά γινόμασταν μάρτυρες τῶν ἀντεγκλήσεων πού ὄξυναν τήν ἀτμόσφαιρα στό κομματικό μας σῶμα. Ἄς γίνουμε, λοιπόν, σοβαρότεροι...».

Τά εἶπα γρήγορα κι ἔνιωσα ὁ ἴδιος ἕνα φόβο πού τά ξεστόμισα...

* 'Ονομαστικά ἐπίσης ζήτησε ὁ Λευτεριάς γιά τό ἀντάρτικο, ἐξόν ἀπ' τόν 'Αργύρη καί τούς 'Αμπλιανίτη Κώστα (Κωστοῦλα), γραμματέα τῆς 'Αχτίδας Μώλου, καί τόν ὑποφαινόμενο. 'Ο Μανιάτης παράπεμψε τό αἴτημα τοῦ Πολιτικοῦ 'Επιτρόπου τοῦ Γενικοῦ 'Αρχηγείου Ρούμελης στίς κομματικές ὀργανώσεις πού ἀνήκανε οἱ τρεῖς σύντροφοι. 'Ο Καραλῆς κι ἐγώ πήραμε τήν ἔγκριση μόνο στά τέλη τοῦ 1943. 'Ο Κωστοῦλας τελικά δέν τήν πῆρε, δέν τόν ἔδωσε ἡ Περιφερειακή Φθιώτιδας, πού τό 1946 ἔγινε γραμματέας της. Βγῆκε στό δεύτερο ἀντάρτικο, μά σκοτώθηκε πολύ νωρίς, στίς 23-8-46 στά Κανάλια Γκιώνας. Μαζί του σκοτωθήκανε κι ὁ Δῆμος Καραλίβανος κι ἕνας ἄλλος λαϊκός ἀγωνιστής, νομίζω ὁ Θ. Καμάρας.

Ὁ Ἠλίας καθόταν στά δεξιά τοῦ προεδρείου. Ἀνάμεσα στό τελευταῖο καί τόν γραμματέα τῆς ΠΕΦΦΕ τό «βῆμα» γιά τούς ὁμιλητές. Νά γύριζε τό κεφάλι νά σέ κοιτάξει τήν ὥρα πού μιλοῦσες, ἦτανε ἀδύνατο νά μήν αἰσθανθεῖς τήν κίνηση καί νά κρατηθεῖς νά μή ρίξεις κι ἐσύ τό μάτι κατά τή μεριά του. Προφανῶς, ἔτσι γρήγορα πού τά εἶπα, μᾶλλον ἄγαρμπα, προκαλέσανε κάποιαν ἀντίδραση στόν Ἠλία κι ἔστρεψε ἀπότομα τό κεφάλι ἀριστερά κι ἀπάνω, πρός ἐμένα. Ἀντίστροφα ἔπραξα ἐγώ, ἐντελῶς αὐτοματικά. Σοβαρότητα εἶχε τό βλέμμα του, μά ἐπιτιμητικό κάτι δέ διαπίστωσα, ἔδωκα κουράγιο στόν ἑαυτό μου. Ὅμως, βιάστηκα καί ν' απομακρυνθῶ ἀπ' τό ναρκοπέδιο τῶν ἴδιων τῶν λόγων μου — «σά νά μήν ἄρχισα καλά», μοῦ πέρασε φευγαλέα στό μυαλό καί ρίχνοντάς τόν τόνο κατά πολλά γράδα, πέρασα στό «ἀντιπροσωπεύω τήν Ἀχτίδα 2 τοῦ Περιφερειακοῦ Γραφείου Εὐρυτανίας, κομματική δύναμη τόση, μέ κομματικές ὀργανώσεις σ' ὅλα τά χωριά...».

Πρέπει νά 'γινα καταγέλαστος μέ τοῦτο τό... ξεφούσκωμα! Ἡ εἰσαγωγή μου ἔμεινε χωρίς δέση μέ τή συνέχεια, τί τήν ἤθελα; Καί νά δεῖς, πού τήν ὁμιλία μου τήν εἶχα βασανιστικά ἑτοιμάσει στό μυαλό μου! — καλύτερα νά μήν ἔκανα τούτη τήν εἰσαγωγή. Μειδιάματα, ὅμως, δέν εἶδα στήν αἴθουσα. Ξαναβρῆκα τή φόρμα μου, ἄλλωστε δέν ἔβγαζα πρώτη φορά λόγο σέ ἀκροατήριο. Συνέχισα. Ξεσηκώνω ἀπ' τό χειρόγραφο τῆς Γιούρας τό πῶς συνέχισα.

> «Ἀναφέρθηκα μέ μιάν ἀνάσα στήν εἰσήγηση. Εἶπα ὅτι συμφωνῶ μ' αὐτή καί μέ τήν Ἀπόφαση τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης. Καί μπῆκα στόν ἀπολογισμό τῆς δουλειᾶς τῆς ὀργάνωσής μου, περνώντας στά γρήγορα ἀπό τόν ἕνα τομέα στόν ἄλλονε. Κι ἄρχισα ν' ἀναπτύχνω τό πρόβλημα τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Στά ἀσφυχτικά πλαίσια τοῦ λίγου χρόνου βιαζόμουνα νά ἐκθέσω τί κάναμε, κάτω ἀπό, ποιές συνθῆκες καί γιατί, ποιά εἶναι ἡ σύλληψη τοῦ προβλήματος ἀπό μέρους μας, ποιές οἱ προοπτικές μας γιά τούς νέους Θεσμούς». (525).

Προτίμησα τήν ἀντιγραφή αὐτοῦ τοῦ κομματιοῦ, παρά νά ἐκθέσω ἐδῶ αἴτια καί αἰτιατά κι ὅσα ἄλλα ὁ ἀναγνώστης δέν ἀγνοεῖ ἀπό προηγούμενες σελίδες.

Ὁ Ἠλίας κρατοῦσε, βέβαια, σημειώσεις ἀπό τίς ὁμιλίες τῶν συντρόφων καί πότε - πότε ἔκανε ἐνδιάμεσα ἤ στό τέλος καμιά ἐρώτηση, ζητοῦσε κάποια διευκρίνιση. Νά κρατηθοῦνε πρακτικά δέν εἶχε προβλεφτεῖ — ἄλλη μιά ἀπόδειξη τῆς ἀπειρίας ὅλων μας στήν ὀργάνωση ἑνός τέτοιου σημαντικοῦ σώματος καί τή διεξαγωγή τῶν ἐργασιῶν του. Ἄξιζε ὄχι μόνο νά εἶχανε κρατηθεῖ πρακτικά, μά καί νά δημοσιευόντανε αὐτά σέ ἰδιαίτερη ἔκδοση. Γιατί στό σῶμα

ἐκεῖνο, πρῶτο καί τελευταῖο στό εἶδος του στή Ρούμελη, εἰπωθήκανε καί πολλά καί σημαντικά γιά τό κίνημα. Τά πρακτικά ἀπό μόνα τους θ' ἀποτελούσανε σπουδαία ἱστορική μαρτυρία — στερνή μου γνώση, νά σ' εἶχα πρῶτα!

Ὅταν πέρασα στήν ἀνάπτυξη τοῦ ζητήματος, γιά τό ὁποῖο ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ ΚΚΕ μέσω τοῦ ἴδιου τοῦ Ἠλία παράγγελνε νά τῆς γράψουνε τήν πεῖρα μας, ὁ γραμματέας τῆς κομμουνιστικῆς ὀργάνωσης τῶν τριῶν νομῶν τῆς Στερεᾶς ρίχτηκε νά γράφει χωρίς διακοπή. Λοξοκοίταζα μόλις τό μποροῦσα, νά πιάσω κανένα μήνυμα τῶν ἀντιδράσεών του — τοῦ κάκου! Ἐκεῖνος δέ σήκωνε κεφάλι. Κι ἔτσι, τό μόνο πού μποροῦσα νά συμπεράνω μέ σιγουριά, ἦτανε τό ἐνδιαφέρον πού τοῦ προκαλοῦσε τό μέρος τοῦτο τῆς ἔκθεσής μου.

Ἀνάφερα τά σημεῖα τοῦ πρώτου ἄρθρου τῶν «Ἐντολῶν», απαρίθμησα τοῦ δεύτερου — γιατί δέν μπορεῖς νά πεῖς ἀνάλυση μιά ἐπιτροχάδην ἀναφορά στό περιεχόμενό τους — καί πέρασα στό τρίτο, πού θέσπιζε τό λαϊκό ἐπίτροπο τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου. Ὁ Ἠλίας σήκωσε ἀπότομα τό κεφάλι, μέ κοίταξε ἔτσι, πού σχημάτισα τήν ἐντύπωση ὅτι κάτι τέτοιο δέν τό περίμενε, τόν ξάφνιασε. Κοντοστάθηκα ἐγώ, αὐτός ξανάσκυψε στά χαρτιά του, συνέχισα. Ἀλλά στό σημεῖο πού ἔλεγα πῶς βγῆκε στή μέση ὁ λαϊκός ἐπίτροπος καί στήν πορεία τῆς συζήτησης στή συνεδρίαση τῆς Ὑπαχτιδικῆς Ἐτροπῆς μας, ὁ κομματικός καθοδηγητής τῆς Ρούμελης μέ διέκοψε:

— Πῶς, πῶς τό 'πες αὐτό, σύντροφε; Τό ἐπαναλαμβάνεις;

Καί πρός τό προεδρεῖο: — «σύντροφε πρόεδρε, ὁ χρόνος γιά τήν ἐπανάληψη πού ζήτησα νά μήν ὑπολογιστεῖ στό ὅριο ὁμιλίας τοῦ συντρόφου».

Κάνοντας τήν ἐπανάληψη κοίταζα ἐκεῖνον κατά πρόσωπο κι αὐτός ἐμένανε. Ἔτσι μοῦ δόθηκε στά πεταχτά ἡ εὐκαιρία μιᾶς ἀνίχνευσης τῶν διαθέσεών του — καλοπρόθετη, φαινότανε, ἡ ἐρώτηση, καλόβουλο τό ἐνδιαφέρον του γιά τή λεπτομέρεια, μάλιστα κεντρισμένο. Τέλειωσα τήν ἐπανάληψη, «κατάλαβα», εἶπε ὁ Ἠλίας καί σημείωσε γρήγορα - γρήγορα, ἐνῶ ἐγώ προχωροῦσα, τό ἴδιο λαχανιάζοντας, στό τέταρτο ἄρθρο. Ἀλλά μπαίνοντας στό πέμπτο, ὁ ἀδυσώπητος «δίκαιος Ἀριστείδης» — «ἕνα λεπτό ἀκόμα, σύντροφε, ὁλοκλήρωσε!» Μ' ἔσφαζε πάνω στή φόρα κι ὅταν ἡ διάθεσή μου ἔπαιρνε γιά καλά τήν ἀπάνω βόλτα ὕστερ' ἀπ' τό ἔκδηλο ἐνδιαφέρον τοῦ Μανιάτη, ἐνῶ οἱ σύντροφοι τοῦ σώματος ἀκούγανε μ' ἔντονη προσοχή.

— Ἕνα λεπτό! Εἶμαι στά μισά, σ' ἕνα λεπτό... — παραπονέθηκα, ξέροντας, ὅμως ὅτι στοῦ κουφοῦ τήν πόρτα, ὅσο θέλεις βρόντα!

— Νά δώσουμε στό σύντροφο νά όλοκληρώσει αύτό τό θέμα — παρέμβηκε ό 'Ηλίας.

— 'Αδύνατον, άπόφαση τοῦ σώματος — άποφάνθηκε ό 'Αριστείδης, κόβοντας τό Μανιάτη. 'Ολοκλήρωσε, μή χάνεις καί τό λεπτό σου — εἶπε σ' έμένα έμφαντικά, προσταχτικά, καί τά φρύδια του «συγνέφιασε στόν Παρνασσό βρέχει στά καμποχώρια»!

— Εἰσηγοῦμαι στό άχτίφ παράταση χρόνου όμιλίας γιά τό σύντροφο ὥστε νά μᾶς έκθέσει πλήρως τό πρόβλημα πού άντιμετώπισε ή όργάνωσή του — έπίμενε κι ό 'Ηλίας κι ό 'Αριστείδης κατάλαβε ότι ούκ ἄλλως γενέσθαι. Κι άμέσως, όπως ό τύπος έπιβάλλει, πρός τό σῶμα:

— 'Ο σύντροφος γραμματέας κάνει πρόταση νά δοθεῖ στόν όμιλητή συμπληρωματικός χρόνος...

— Νά δοθεῖ! Νά δοθεῖ! — διέκοψε τή συνέχεια τοῦ προέδρου ή σάλα.

'Ο Θηβαῖος, πού δέν τοῦ ἵδρωνε τ' αύτί άπό αύθόρμητες έκδηλώσεις, τουλάχιστο σέ βαθμό πού νά τόν κάνανε νά παραβλέψει κάτι άπό τή διαδικασία τῶν τύπων καί τῶν κανόνων, ἔβαλε τήν πρόταση σέ ψηφοφορία, τά χέρια ύψωθήκανε δάσος, ρώτησε γιά «κατά», χέρι δέ σάλεψε, κι άφοῦ πῆρε τήν «καταρχήν» ἔγκριση ρώτησε έμένα:

— Πόσα λεπτά σοῦ χρειάζονται άκόμα, σύντροφε;

— Δεκαπέντε — άπάντησα.

— 'Ο σύντροφος ζητάει δεκαπέντε λεπτά συμπληρωματικό χρόνο. Ψηφοφορία!

Τά χέρια ξαναξιφουλχίσανε, σπαθιά!

— 'Αντίρρηση; — ρώτησε ό 'Αριστείδης.

— Παρατήρηση: όχι δυό μέτρα καί δυό σταθμά — μουρμούρισε, μισοσοβαρά μισοαστεῖα, ό Περικλής.

— Μά δέ μᾶς λέει γιά τόν παπά ό σύντροφος, Περικλή — τοῦ άντιπαρατήρησε ό 'Ηλίας, χαμογελώντας.

'Ο πρόεδρος μοῦ ἔδωσε ξανά τό λόγο. Προτοῦ συνεχίσω, ἔριξα μιά πεταχτή ματιά κατά τό θρανίο τῆς Εύρυτανίας — τοῦ Μπακόλα χαμογελούσανε όχι μόνο τ' αύτιά του, άλλά καί τά γυαλιά του!

'Απ' όλη τούτη τήν έξέλιξη πῆρα φωτιά, στά γερά! Λύθηκε ή γλώσσα μου, ροδάνι! ''Αλλωστε, τό θέμα πού άνάπτυχνα στό σῶμα τό κάτεχα άπόξω κι άνακατωτά! Δέν κάλυψα τό συμπληρωματικό χρόνο, τέλειωσα πρίν έκπνεύσουνε τά δεκαπέντε λεπτά — κι ἦτανε άπό τίς λίγες περιπτώσεις τώρα πού ό πρόεδρος γλύτωσε άπό τό ἄχαρο χρέος τῆς προειδοποίησης «ἕνα λεφτό, σύντροφε, όλοκλήρωνε!»

Μιά κι εἶχα περιθώριο, δέν παρέλειψα νά εύχαριστήσω τό σῶμα πού μοῦ παραχώρησε συμπληρωματικό χρόνο. Κι όλίγον πονηρού-

τσικα εἶπα ὅτι αὐτό τό θεωρῶ σάν ἀπόδειξη τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ σώματος γιά τό θέμα καί τῆς ὑψηλῆς ἐχτίμησής του πρός τό ἴδιο τό πρόβλημα πού πραγματεύτηκε ἡ ἔκθεση δράσης τῆς 'Αχτίδας μου. Περίτρεξα μέ τή ματιά τά πρόσωπα κάτω στά θρανία, δέν μπορῶ νά ὁρκιστῶ πώς παρατήρησα κάπου κάποια ξέχωρη ἔκφραση — φαίνεται ὅτι κανένας δέν ἤθελε νά ριψοκινδυνέψει ἐκδήλωση, πρίν ὁριστικῶς 'Ηλίας φάσθαι! Καί γιά χειροκροτήματα, μήτε νά σοῦ περάσει στό νοῦ! Ἄμπαστοι κομμάτι ἐμεῖς, ἄν ὄχι κι ἄγαρμποι περί τά τοιαῦτα, προφανῶς δέ θεωρούσαμε σοβαρά πράγματα γιά ἕνα κομματικό, συνεπῶς συνοφρυωμένο καί δλοσυρό, σῶμα τή... φαιδρότητα τῶν χειροκροτημάτων. 'Εξόν ἄν 'Ηλίας ἦρξατο χειρῶν — πού δέν καλοθυμοῦμαι παρόμοια πρωτοβουλία του!

Γενικά στίς συνελεύσεις καί τά σώματα συμβαίνει ὁμιλητές πού ἀκολουθοῦνε στό βῆμα, νά πιάνουνε κάποιο πρόβλημα πού τέθηκε ἀπό προλαλήσαντα. Ἡ ἐκδήλωση τούτη, ἄν καί σέ περιορισμένο βαθμό, δέν ἀπουσίασε μ' ἐξαίρεση τά ἐλάχιστα «προσωπικά» — ἀπό τό ἀχτίφ στά Μάρμαρα. Δέ σημειώθηκε, ὅμως, οὔτε γιά μιά φορά γιά τό πρόβλημα πού παρουσίασε στό σῶμα ὁ γραμματέας τῆς 'Αχτίδας 2 τοῦ Περιφερειακοῦ Γραφείου Εὐρυτανίας. Τό γεγονός ἄς μήν παραξενέψει τόν ἀναγνώστη — ὅλα στόν κόσμο ἔχουνε τίς αἰτίες τους.

Ο ὔ τ' ἕ ν α ς, λοιπόν, ἀντιπρόσωπος τῶν κομματικῶν ὀργανώσεων Ρούμελης, ἐννοῶ ἀπ' αὐτούς πού μέ ἀκολουθήσανε στό βῆμα, δέν ἔ π ι α σ ε, δέν ἀ ν α φ έ ρ θ η κ ε, δέν ἔ θ ι ξ ε κάν ἔστω κ ά τ ι ἀπό ὅσα ἐγώ ἐ ξ έ θ ε σ α ἐκεῖ ἀναφορικά πρός τό πρόβλημα Λαϊκή 'Εξουσία καί πιό συγκεκριμένα στούς δυό Θεσμούς.

Χρωστοῦμε νά μήν παρανοήσουμε, ἀλλά νά ἑρμηνέψουμε τή στάση τῶν συντρόφων. Τό προσόν τοῦ π ρ ο σ λ α μ β ά ν ε ι ν δέν ἤτανε αὐτό πού ἔλειπε ἀπό ὅ,τι καλύτερο, κατά τεκμήριο, διαθέτανε τή δοσμένη στιγμή οἱ ὀργανώσεις τῶν τριῶν.

Ὅμως, πρέπει νά παρατηρηθοῦνε τά ἑξῆς:

— Κατά τή δική μου ἀντίληψη, στό ἀχτίφ δέ δόθηκε ἀπό τούς ὀργανωτές του χαραχτήρας σώματος, πού θά συζητοῦσε, πού περισσότερο θά ἔ τ α μ ν ε προβλήματα γενικά, αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἰδικότερα. Τή διαπίστωση τήν προδίδει τό ἴδιο τό γεγονός, ὅτι ἔπρεπε νά φτάσουμε στή Σπερχειάδα ἤ τό Γυφτοχώρι, ἄν ὄχι καί στά Μάρμαρα, γιά νά μάθουμε «περί τίνος πρόκειται».

«Πρόβλημα ἁπλῶς, ἤ τό πρόβλημα τῶν προβλημάτων ἤτανε τό ζήτημα τῆς ἐξουσίας, ὥστε ν' ἀποσιωπηθεῖ ἡ ἀναφορά σ' αὐτό;» — ἐνδέχεται νά διερωτηθεῖ ὁ ἀναγνώστης. Ναί, ἀλλά τό κομματικό ντοκουμέντο πού μᾶς ἀναλύθηκε ἀκριβῶς σ' αὐτό ἐδῶ τό σῶμα, τό πρόβλημα τῆς ἐξουσίας δέν τό πραγματευότανε σάν ἄ μ ε σ ο,

τό μετέθετε μετά τό διώξιμο τοῦ ξένου καταχτητῆ καί διαδικαστικά τό φορμάριζε στήν ἀοριστία τοῦ σχηματισμοῦ - ἐπιδίωξη! — προσωρινῆς κυβέρνησης κτλ — τά εἴδαμε!

Στό ἀχτίφ ἔγινε καί τό παρακάτω ἐπεισόδιο, πού, ἀσφαλῶς, ἔκοψε τόν ἀέρα κι ὁποιου τυχόν εἶχε πρόθεση νά πεῖ τή γνώμη του πάνω στό θέμα γιά τούς λαϊκούς Θεσμούς.

Στό σῶμα ἔπαιρνε μέρος κι ὁ πολιτικός ἐπίτροπος τοῦ Ὑπαρχηγείου Μενελαΐδας — χωριά Ρεντίνα, Φωτιάνα κι ἄλλα τοῦ νομοῦ Καρδίτσας — πού ὑπαγότανε στό Ἀρχηγεῖο Δομοκοῦ. Ἀχιλλέας ἤτανε τό ψευδώνυμο τοῦ δάσκαλου ἀπό τό χωριό Φωτιάνα. Τό πραγματικό του ὄνομα δέν τό 'μαθα τότε, δέν τό 'μαθα ποτέ! Ἀπ' τό παράστημα τοῦ γιοῦ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Φθίας Πηλέα καί τῆς Νηρηίδας Θέτιδας, τίποτα δέν τοῦ ἔβρισκες. Ἀπ' τήν ἀντρειά, ὅμως, γιατί ὄχι; Ἡ ψυχή δέ μετριέται μέ τόν πήχυ. Στό μπόι, λοιπόν, μισοριξιά! Καί φοροῦσε, ὁ ἀθεόφοβος, πατώκορφα εὔζωνικά, ἐρέας χακί! Ἀπ' τό φάριο ὥς τά τσαρούχια! Δικιά του ἤτανε ἡ φορεσιά, εἶχε ὑπηρετήσει στό 5) 42 τῆς Λαμίας. Τόσος δά κι ἔσερνε ἀνάρριχτα καί ζερβόμερα καί μιά καπούλα μεραχλίδικη, μεραχλής κι ὁ ἴδιος, φαινότανε. Φυσεκλίκι σταυρωτό καί σπαθόλουρο γόνα, μά γένι καί μουστάκι, πάστρα! Καί γκλίτσα, πού ξεπέρναε τό κεφάλι του τό ματσούκι της — ἡ καθαυτό γκλίτσα πλουμιστή!

Σάν τόν ἔβλεπες ἀπ' τίς πλάτες, ἰδιαίτερα ὅταν ἐπερπάταε, πηδηχτούλης κι ἐλαφροστραβαρίδης, ζωντανό ἀστεῖο τόν ἔλεες! Ἀλλά, καλά νά μή βιαζόσουνα νά θυμηθήσεις! Γυρνώντας σου κατά πρόσωπο, σοῦ ἀναποδογύρναε κι ὅλη τήν προηγούμενη, τή σφαλερή ἐντύπωσή σου.

Στό βῆμα κλήθηκε μετά ἀπό μένα — ἀμέσως, γιά ὕστερ' ἀπό ἕνα - δυό ἄλλους, σημασία δέν ἔχει. Αὐτός δέν... ἀνέβηκε στό βῆμα, πήδησε! Ἀνάλαφρα, χαριτωμένα, πήδημα ζαρκαδιοῦ. Λές κι εἶχε κάποια ἐλατήρια κάτω ἀπ' τά τσαρούχια του καί τόνε τινάξανε!

Ὁ Ἀχιλλέας μίλαγε μέ «πλάγιο» τρόπο, λοξοντουφέκισμα! Ὁ λόγος του κραδαινότανε ἀπό λαϊκή θυμοσοφία. Καί τόνε συνοδεύανε κοφτές χειρονομίες, σπαθιές! Βλέποντάς τες, φανταζόσουνα ὅτ' ἔτσι κάπως θά 'παιζε δεξόζερβα τό γυριστό γιαταγάνι στά Δερβενάκια ὁ Νικηταράς ὁ Τουρκοφάγος. Γλώσσα, φτερό χελιδονιοῦ στή γρηγοράδα, κι ὅλο κεντρί. Ἡ αἴθουσα κάθε τόσο δέν κράταε τά γέλια, βροντερά! Ὡς κι ὁ Ἀριστείδης — σέ μιά στιγμή πού προέδρευε, φαντάσου! Ἄνθρωπος διαβασμένος, φαινότανε. Ἀγωνιστής μέ φαντασία, τό 'δειχνε. Μέ τρεῖς πινελιές, μέ τόν Ἥλιο, ὄχι πλειότερες, ζωγράφισε μπροστά μας τήν αὐριανή Ἑλλάδα, γι' αὐτή π' ἀγωνιζόμαστε, κι εἶπε — κορώνα, σχῆμα καί μεταφορά:

— Ἔ, πάει, σωθῆκαν τά ψέματα! Τούτ' ἐδῶ τή φορά, δέ θά

ματαγίνει σάν τό Εἰκοσιένα, τήν Ἱστορία θά τή γράψουμ' ἐμεῖς! Καί θά τσακίσουμε τό χέρι πού θ' ἀποκοτήσει νά τήν κιβδηλοκόψει — ἕνα κι ἕνα κάνουν δυό!

Ἡ σάλα, πού κατάλαβε σωστά, πώς ὁ Ἀχιλλέας μ' ἄλλα ἁπλῶς λόγια ἔλεγε σταράτα: — «τήν ἐξουσία θά τήν πάρουμε μέ τό σπαθί μας καί μ' αὐτό θά συντρίψουμε ὅποιον ἀποτολμήσει νά μᾶς μποδίσει ἤ νά μᾶς τήν ἀμφισβητήσει», θρόισε ἐπιδοκιμαστικά κι εὐφρόσυνα. Ἄν συνηθιζόντανε τά χειροκροτήματα, ἐδῶ θά γινότανε πάταγος!

Ἐξαίρεση ὁ Ἠλίας Μανιάτης. Ἀναψοκοκκίνισε, λές καί τόν ἔπνιξε βήχας ἄβγαλτος κακοήθους κοκκύτη. Χάνοντας τήν ψυχραιμία του, ἀγνοώντας τό προεδρεῖο καί καταπατώντας τούς κανόνες ἐργασίας ἑνοῦ τέτοιου σώματος, κραύγασε κυριολεχτικά:

— Τί ἀνοησίες εἶν' αὐτά πού λές σύντροφε;

Τά 35 - 80 κομματικά στελέχη τῆς Ρούμελης παγώσανε μονομιᾶς στίς θέσεις τους στά θρανία, ἀπολιθωθήκανε μ' ἀνοιχτά στόματα. Κι ὁ Ἀχιλλέας φάνταζε γιά μιά στιγμή σάν τόν ἄνθρωπο πού αἰωρήθηκε στή θηλειά μόλις πού τοῦ κλωτσήσανε τό στρίποδο κάτω ἀπ' τά πόδια! Σά νά κρεμάστηκε ἀπ' τά ἴδια του τά λόγια τσουδαλαχυροφκιασμένο ὁμοίωμα ἀνθρώπου πού τό λογχίζει στό πεδίο ἀσκήσεων τό κάθε «γιαννάκι»!..

Κι ὁ Μανιάτης, πού ἴσως κι αὐτός νά ξαφνιάστηκε ἀπ' τήν παραφορά του, μαλάκωσε κάπως κι εἶπε σέ ἠπιότερο τόνο, ἀλλά ἐπιτιμητικά, στόν Ἀχιλλέα:

— Τίποτα, σύντροφε, δέν κατάλαβες ἀπ' τή γραμμή τοῦ κόμματος; Κι εἶσαι καί πολιτικός ἐπίτροπος! Ἀριστερίστικη ἀντίληψη ἑκατό τά ἑκατό! Τό κόμμα θά σταθεῖ ἀμείλιχτο σέ παρόμοιες ἀντιλήψεις, πού ἐμποδίζουν τήν πιό πλατιά ἐθνική ἑνότητα...

Ὁ Ἀχιλλέας ἔβαζε τά δυνατά του νά συνέρθει, προσπάθαε νά βρεῖ τά λόγια του, ξεροκατάπινε, ἔγλειφε μερικές φορές μέ τή γλώσσα του τά στεγνωμένα χείλη του, κοίταξε μ' ἕνα παράπονο τήν ἄναυδη μάζα τῆς σάλας, πού τόν ἄφηνε ἀπροστάτευτο, γύρισε μετά λοξά τή ματιά κατά τόν Ἠλία καί γιά ἕνα, γιά μισό δευτερόλεφτο χάρφωσε — θέ μου, τί φαρμάκι, ποιάν ὀργή εἶχε τό κοίταγμά του! Χρόνια τώρα πού κουβαλάω στή μνήμη — καί στήν ψυχή τήν τύψη πού δέ βρέθηκε ἕνα μας μέ κῶλο νά ὑπερασπίσει τό σύντροφο — ἐκεῖνο τ' ἀνάβλεμμα, λέω πώς ἤθελε νά πεῖ: — «οὐαί, γραμματεῖς καί φαρισαῖοι, οὐαί, ἀνάξιοι τῆς τυφλῆς ἐμπιστοσύνης μας! Οὐαί καί ἡμῖν!»

Ζωσμένος ὁλοῦθε ὁ μικρός τό δέμας Ἀχιλλέας, ζύγιασε πώς δέν τ' ἀπόμενε παρά νά διαφεντέψει τήν τιμή τῶν λόγων του κι ἄδειασε τήν τελευταία του πιστόλα:

— Κι ἄν δέν τή γράφουμ' ἐμεῖς, σύντροφοι — εἶπε — τό χέρι

πού θά τή γράψει πρέπει νά τό κρατοῦμ' ἐμεῖς! Ἐμεῖς! Εἰδάλλως...

Κι ὡς περήφανος νικημένος, κίνησε νά ξεπεζέψει!.. Νά κατεβεῖ ἀπ' τό βῆμα.

— Δέν ἐξάντλησες τό χρόνο σου, σύντροφε. Μπορεῖς νά συνεχίσεις — τοῦ παρατήρησε ὁ πρόεδρος Ἀριστείδης, χωρίς νά νοιάζεται, μέσα στήν ἄγνοιά του νά κρατήσει τούς τύπους, πού ἡ σύστασή του — νά «συνεχίσει»! — ἤχησε τουλάχιστο κοροϊδευτικά.

— Τέλειωσα! — ἀπάντησε ξερά ὁ πολιτικός ἐπίτροπος τῆς Μενελαΐδας. Καί κατέβηκε ἀπ' τό βῆμα, ξετανυσμένη, πές σπασμένη χορδή.

Ποιός, λοιπόν, θά ζήλευε τή θέση τοῦ Ἀχιλλέα μας καί θ' ἀποτόλμαε νά 'γγίξει παρόμοιο θέμα, νά χουφτιάσει τό σκαντζόχοιρο; Κι ἄν κανενοῦ τοῦ εἶχε ἔρθει τέτοια διάθεση, τώρα ἀναδιπλώθηκε μέσα του ἡ πρόθεση — «κάτσε στ' αὐγά σου!»

Κι ἐγώ καταπάγωσα, μ' ἔπιασε ξανά φόβος — στό τέλος, βλέπεις, ξουρίζουν τό γαμπρό! Κι ὁ Μπακόλας συνοφρυώθηκε πάλι κι ὅλο καθάριζε μέ τό μαντήλι νευρικά τά γυαλιά του. Χμ, κι ἄ δέν ἤτανε τῆς Κεντρικῆς ἐκεῖνο τό «γράψε μας τήν πεῖρα σας», θά τήν εἶχα φάει ἐγώ τήν παπάρα μου πρίν ἀπ' τόν Ἀχιλλέα, τοῦτος θά τή γλύτωνε! Τέλος πάντων! — ἡ ἡγεσία μας εἶχε προσβληθεῖ τότε ἀπό ἕναν ἰδιόμορφο ἰό πού ἴσως ὀνομαστεῖ «οὐτοπία τῆς πιό πλατιᾶς ἐθνικῆς ἑνότητας». Τά σύνδρομα τῆς νόσου πού προκλήθηκε ἀπ' τόν πολιτικό ἐκεῖνον ἰό: — μανία τοῦ ἀσθενοῦς νά πετάει τά ὀρθά κριτήρια, ἔντονα ἀλεργικά φαινόμενα στό ἄκουσμα λέξεων ὅπως «ταξική θεώρηση», «ταξικά κριτήρια», «ἐπανάσταση» καί παρόμοια. Προϊούσα πολιτική τύφλωση καί ἐξίσου προϊούσα πολιτική μαλάκυνση πού καταλήγει σέ παράλυση καί στήν αὐτοκτονία ἐν μέσω διθυραμβικοῦ παραληρήματος «νενικήκαμεν» καί ἄλλα ἀνατριχιαστικά.

Δέν ἐξακρίβωσα — ποῦ ἤτανε πιά νά τόνε ρώταγες ἐκεῖ κι ἀργότερα ποτέ δέν τόν ξαναντάμωσα — ἄν μέ τοῦτα τά παραβολικά του ἀναφερότανε συγκεκριμένα στά ὅσα εἶχα πεῖ ἐγώ γιά τό πρόβλημα τῆς ἐξουσίας. Ὅμως, γεγονός εἶναι πώς ὑπῆρξε ὁ μόνος, ὁ ἕνας, πού εἶπε, ἔστω κι ἔτσι, κάτι. Καί τό «εἰ δ' ἄλλως» ἐκεῖνο...

Τόν θυμόμουνα, τόν σκεφτόμουνα πάντα στά δίσεχτα χρόνια, πού μᾶς λάχανε μετά τήν τρισκαταραμένη Βάρκιζα. Κι ὅλο ρωτοῦσα γι' αὐτόν, ὅταν, στίς φυλακές, συναντοῦσα συγκρατούμενους κοντομερίτες του. Ἕνας, στά Γιοῦρα τό 1957, μοῦ εἶπε πώς σκοτώθηκε στόν ἐμφύλιο — ἔτσι ἀόριστα. Πῶς, ποῦ, τί ἤτανε — τίποτα! Ὅμως, τήν ἄλλη, ἴσως καί τήν παράλλη μέρα, ἦρθ' ἐκεῖνος καί μέ βρῆκε. Δέ μοῦ εἶχε πεῖ ἀκέρια τήν ἀλήθεια, ἤθελε νά συμπληρώσει... Βέβαια, δέ ζεῖ ὁ δάσκαλος — τό πραγματικό του ὄνομα

ούτε αυτός τό ήξερε, όλοι τόν λέγανε 'Αχιλλέα. Σκοτώθηκε, μά πώς! Τόν εκτελέσανε οί δικοί μας. «Ήτανε, λέει, πράκτορας τοῦ εχθροῦ». 'Ανατρίχιασα! Καί γιά τό γεγονός κατάπληκτος έμεινα, καί γιά τήν εκδοχή περισσότερο! Περάσανε χρόνια, ποτέ δέν έπαψα νά ψάχνω τήν περίπτωση 'Αχιλλέα. Τό 1972, ένας Θεσσαλός πρώην αντάρτης τοῦ ΔΣΕ μέ πληροφόρησε λεπτομερέστερα. Έτσι ήτανε, τόν εκτελέσανε τό 1947, εκεῖ στά χωριά του, γιά συνεργασία μέ τόν αντίπαλο — μέσω κάποιου παπᾶ, λέει. 'Ο 'Αχιλλέας ήτανε τότε γραμματέας τῆς 'Αχτίδας τοῦ ΚΚΕ τῆς περιοχῆς Ρεντίνας. Γιά τήν ακρίβεια τῆς κατηγορίας, ό συνομιλητής μου ή δέν ήτανε σέ θέση ή δέ θέλησε ν' απαντήσει — «περισσότερα δέν ξέρω», μοῦ απάντησε... Μιά ακόμα τραγική, έτσι είτε αλλιῶς, περίπτωση στά πλαίσια τῆς μεγάλης τραγωδίας τοῦ κινήματος!

'Ο Μανιάτης υπῆρξε καλός καί στό «κλείσιμο». Δέν τοῦ είχε ξεφύγει τίποτα τό ουσιαστικό. Στή διάσκεψη μιλήσανε όλοι, ώς τόν ένα, οί αντιπρόσωποι. Καί ανακινήσανε σωρό από προβλήματα καί βάλανε θέματα καί θέματα. 'Ο 'Ηλίας, συμβουλευόμενος τίς σημειώσεις του, έδωσε απαντήσεις σέ όλα.

Περισσότερο κι απ' τήν εισήγησή του κράτησε σέ χρόνο τό σουμάρισμα τοῦ αποτελέσματος τῶν πολυήμερων εργασιῶν τοῦ κομματικοῦ σώματος τῆς Ρούμελης. Κάμποσες φορές χρειάστηκε ν' αναλύσει καί πάλι, μά μέσα από άλλο πρίσμα, ανάλογα μέ τήν απάντηση πού απαιτοῦσε τό εξεταζόμενο ζήτημα, ολόκληρα σημεῖα από τήν 'Απόφαση τῆς Πανελλαδικῆς. Φυσικά, αυτό γιά κανέναν δέν ήτανε ζημιά.

Νηφάλια κριτικάρησε, εμεῖς εξίσου μέ εχεφροσύνη ακούγαμε, ό,τι εκτίμησε λαθεμένο από τίς ομιλίες τῶν συντρόφων, έκαμε γενικεύσεις καί τοποθετήσεις, πού γιά όσες απ' αυτές απόδειξε ή ζωή στραβές, τί νά τοῦ ρίξουμε τώρα ξέχωρες, δικές του ευθύνες; — τό κλῆμα στραβό απ' τή ρίζα του!

Τό φυλλάδιο τῆς Ευρυτανίας «Οί πέντε όροι τοῦ ΕΑΜ» τό έκαμε άλλη μιά φορά μέ τά χρεμμυδάκια, τό... ρητορικό σχῆμα τοῦ 'Αχιλλέα τό ξανακοπάνησε γερά, σάν χταπόδι στήν πέτρα, κάθε πράξη, λόγο, αντίληψη πολιτικῆς οργάνωσης ή αντάρτικου τμήματος, πού τά είχε καταχωρήσει στό μαυροπίνακα τῶν εμποδίων «γιά τήν επίτευξη τῆς πιό πλατιᾶς εθνικῆς ενότητας», τά πέρασε γενεές όχι απλῶς δεκατέσσερες, μά εκατόν δεκατέσσερες! Καί προειδοποίησε ότι τό πῦρ καί τό ανάθεμα θά περιμένουνε όποιον καί τά λοιπά! Έτσι, γιά τήν αναγκαιότητα τῆς «εθνικῆς ενότητας» μέ τούς πάντες — τῆς «πιό πλατιᾶς» — μᾶς έκαμε τό κεφάλι καζάνι καί μᾶς τό γάνωσε.

'Αλλά γι' αυτό, πού εγώ, τουλάχιστα, ενδιαφερόμουνα ξέχωρα

ν' ἀκούσω νά παίρνει μιά θέση, ὁ Ἠλίας δείχτηκε ἄκρα μετρημένος, μᾶλλον γλύστρησε ἀπ' τήν οὐσία τοῦ θέματος. «Ἡ Περιφερειακή εἶπε, θά μελετήσει τήν πεῖρα τῆς Ἀχτίδας 2 τῆς Εὐρυτανίας πάνω στό ζήτημα πού μᾶς ἀνάπτυξε ὁ σύντροφος γραμματέας της. Καί θά βγάλει τά ἀναγκαῖα συμπεράσματα».

Αὐτό ἦτανε ὅλο! Συγκεκριμένο μηδέν, ἀοριστία μπόλικη. Μά δέ γίνεται καί νά τόν ἀδικήσεις. Ἀπ' τή μιά τό θέμα ἐκκρεμοῦσε ἐνώπιον τῆς ΚΕ τοῦ κόμματος, πού περίμενε ἔκθεση μέ τήν πεῖρα μας. Πῶς, λοιπόν, θά προκαταλάβαινε τήν κρίση τῆς ΚΕ ὁ γραμματέας Περιφερειακῆς; Ἀπ' τήν ἄλλη, ἡ σοβαρότητα τοῦ ζητήματος, πολύ περισσότερο πού εἶχες νά κάνεις μέ κάτι δυσάρμονο μέ τήν «τρέχουσα» γραμμή τοῦ κόμματος, δέν ἐπίτρεπε βιασύνες. Ἀντίθετα ἀπαιτοῦσε μελέτη τοῦ προβλήματος μέ κάποια ἄνεση, μετά πού θά ξεμπέρδευε μέ τίς σκοτοῦρες τοῦ ἀχτίφ. Συνεπῶς δέν μπορεῖς νά ψέξεις ἐδῶ τόν Ἠλία γιά ἔλλειψη σύνεσης. Κι οὔτε κι ἐγώ ποτέ μου σκέφτηκα νά παραπονεθῶ, ὅτι δέν πῆρα ἀπάντηση ἐκεῖ στό ἀχτίφ ἐντελῶς ἱκανοποιητική. Μικρή, ἄλλωστε ἱκανοποίηση τό γεγονός ὅτι δέν «ἀπορριφτήκαμε» δέν ἄκουσα «τά ἔκαμες θάλασσα», ὅτι ἡ πεῖρα μας πάρθηκε στά σοβαρά, ἀκούστηκε μέ προσοχή, παραπέμφτηκε γιά μελέτη σέ ὄργανο, ὅπως ἡ ΠΕΦΦΕ; Ἐπιτέλους, ὁ Ἠλίας δέσμευσε τήν τελευταία μπροστά σ' ὅλες τίς κομματικές ὀργανώσεις της νά μᾶς μελετήσει καί νά βγάλει ἀπ' τή δουλειά μας συμπεράσματα.

Ὅσο γιά τήν ἔκθεση πού περίμενε ἡ ΚΕ, ὁ Μπακόλας δέν τήν ἔκαμε ποτέ. Ἀπό μένα κάτι παρόμοιο δέ ζητήθηκε. Ἄν ὁ ἴδιος ὁ Ἠλίας κάλυψε τό αἴτημα, δέν τό ξέρω. Ὅμως, τό ἱστορικό πιά γεγονός συνίσταται στό ὅτι ἡ ἀπάντηση δόθηκε ἀπό τήν ΠΕΦΦΕ μέ τή σχετική της Ἐγκύκλιο, στήν ὁποία ἀναφορά θά γίνει ἀμέσως παρακάτω.

Ὅ,τι, λοιπόν, ἔλαβε χώρα στό ἀχτίφ στά Μάρμαρα ὅσοναφορᾶ στή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη, ἦτανε ὁ μονόλογος τοῦ ὑποφαινόμενου καί ἡ ἀχαμνή ἀπάντηση τοῦ Ἠλία. Ἀπό σπόντα θά μπορούσαμε νά συμπεριλάβουμε καί τήν κεραυνοβοληθεῖσα ἔξαρση τοῦ Ἀχιλλέα. Στό ἄρθρο μου στήν «Αὐγή», στίς 27 Σεπτέμβρη 1960, στό σημεῖο πού γίνεται ἀναφορά στά Μάρμαρα, διατυπώνονται τά ἑξῆς:

> «Στή σύσκεψη αὐτή, πού κράτησε πάνω ἀπό 20 μέρες, ἐξετάζεται ἡ λύση πού δόθηκε στό θέμα τῆς κρατικῆς ὀργάνωσης στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ΚΕ ζητάει ἐπίμονα διευκρινίσεις καί στό κλείσιμο υἱοθετεῖ τίς λύσεις τοῦ «Κώδικα Ποσειδών». Ἡ σύσκεψη ἐγκρίνει τό κλείσιμο».

Στό ἀπόσπασμα ὑπάρχουνε ὑπερβολές, ὅσο κι ἀνακρίβειες —

τά αἰτιά τους τά ἐξετάσαμε ἀλλοῦ. Χρέος ἐδῶ νά βάλουμε τά πράγματα στή θέση τους, γεγονός πού ἔχει καί τήν ἔννοια ἀποδοχῆς τῆς ὁποιας κριτικῆς γιά τήν μή ἐπακριβή ἀπεικόνιση τῶν γεγονότων ἀπό τό ἄρθρο, καθώς ἐπίσης καί τῆς αὐτοκριτικῆς τοῦ συγγραφέα του. Λοιπόν;

1.— Ἡ σύσκεψη κράτησε ὄχι «πάνω», ἀλλά μᾶλλον «κάτω» ἀπό 20 μέρες.

2.— Τό «ἐξετάζεται» δέ μαρτυρεῖ μαρτυρία ἐπακριβή καί πλήρη. Τό ἁμάρτημα δέν ὀφείλεται στό συγγραφέα, πού παράδωκε χειρόγραφο μέ τή φράση «ἐκτίθεται ἡ λύση πού δόθηκε», ἀλλά στό συνάδερφο ὕλης — μπορεῖ καί στό λινοτύπη — πού μέ... διόρθωσε ἐπί τά χείρω, ὅπως τό ἔκαμε καί μέ τό «Κώδικας Ποσειδώνα», ἀλλάζοντάς το σέ «Κώδικας Ποσειδών».

3.— Πρωθύστερη γιά τό Μάρτη τοῦ 1943 ἡ χρήση τοῦ ὅρου «Κώδικας Ποσειδώνα», ἀφοῦ αὐτός πρωτοδιατυπώθηκε ἀπό τόν Ἠλία Μανιάτη τό Μάη τοῦ 1944 στό Ἐθνικό Συμβούλιο.

4.— Τό «υἱοθετεῖ» τοῦ ἄρθρου μή ἐπακριβής μαρτυρία. Τραβηγμένη ἀπ' τά μαλλιά «διαπίστωση» τοῦ συγγραφέα κι ἑρμηνεία τῆς ὑπόσχεσης τοῦ Μανιάτη νά μελετήσει ἡ ΠΕΦΦΕ κλπ. Καί

5.— Ἡ τελευταία φράση, «Ἡ σύσκεψη ἐγκρίνει τό κλείσιμο», μόνο «γενικά» πρέπει νά νοηθεῖ κι ὄχι κατά κυριολεξία, γιατί στό ἀχτίφ δέν ἔγινε καμιά ψηφοφορία κι ἔγκριση μ' αὐτή τή διαδικασία. Ἐξυπακούεται, ὅτι τό ἀχτίφ ἐνέκρινε τήν εἰσήγηση καί τό κλείσιμο. Στήν οὐσία περί αὐτοῦ καί πρόκειται.

Τ' ἁμαρτήματα τοῦ ἀποσπάσματος περάσανε καί σ' ἄλλα, κατοπινά, κείμενα. Ἔτσι, στήν ἔκδοση «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!», γράφεται:

> «Μάρτης 1943. Συνέρχεται στό χωριό Μάρμαρα Φθιώτιδας σύσκεψη στελεχῶν τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ὀργανώσεων καί τοῦ ΕΛΑΣ Ρούμελης (Φθιώτιδας - Φωκίδας - Εὐρυτανίας). Στή σύσκεψη πῆραν μέρος 80 περίπου ἀντιπρόσωποι τῶν ὀργανώσεων τοῦ ΚΚΕ, τοῦ ΕΑΜ καί τοῦ ΕΛΑΣ Ρούμελης. Ἀντιπρόσωπος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΚΚΕ ἔκανε ἀνάλυση τῶν ἀποφάσεων τῆς Β' Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης τοῦ ΚΚΕ (Δεκέμβρης 1942)'. Ἔγινε ἐπίσης ἀνασκόπηση τῆς μέχρι τότε δουλειᾶς καί δράσης τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ὀργανώσεων καί τοῦ ΕΛΑΣ καί ἐξετάστηκε ἡ πορεία τῆς κρατικῆς ὀργάνωσης στίς περιοχές τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας μέ βάση τόν «Κώδικα Ποσειδών», πού μπῆκε σ' ἐφαρμογή στή Ρούμελη ἀπό τίς ἀρχές καί στή Θεσσαλία ἀπό τά μέσα τοῦ Δεκέμβρη 1942».*

* Ἔκδοση ἐξωτερικοῦ, «Πολιτικές καί Λογοτεχνικές Ἐκδόσεις», 1967, σ. 150.

Ἡ σύσκεψη ἤτανε καθαρό κομματικό ἀχτίφ τῶν ὀργανώσεων τοῦ ΚΚΕ στούς τρεῖς νομούς. Οἱ ἐκπρόσωποι προερχόντανε κι ἀπ' τίς ὀργανώσεις τοῦ ΕΑΜ κι ἀπό τόν ΕΛΑΣ. Μά αὐτό δέ σήμαινε ὅτι ἐκπροσωπούσανε π.χ. τό ΕΑΜ σάν ὀργάνωση, σάν ὀργάνωση συμμαχική. Δέν τούς εἶχε στείλει τό ΕΑΜ. Αὐτά γιά τήν ἱστορική ἀκρίβεια.

⁂

Μέ τά κείμενα τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης τοῦ ΚΚΕ καί τίς σημειώσεις μου ἀπό τό ἀχτίφ στήν τσέπη, πορευόμουνα πίσω γιά τόν τόπο μου, τούς συντρόφους μου καί τούς θαυμάσιους χωρικούς τῆς περιοχῆς μου. Μέσα μου κουβαλοῦσα καί κάμποσα συναισθήματα, πού δέν τά εἶχα, δέν μποροῦσε νά τά εἶχα, πηγαίνοντας γιά τά Μάρμαρα.

Ἔνιωθα ἕνα θαυμασμό, μαζί μέ σέβας κι ἀγάπη, γιά τόν Ἠλία — ἕνα ὄνομα πού εἶχε κάτσει μέσα σου σάν σύμβολο τοῦ ἴδιου τοῦ κόμματός μου. Τόν εἶχα πάρει γιά τρανό καί σπουδαῖο καί προπαντός ἄ ξ ι ο! — ποιός νά μοῦ τό 'λεγε πόσο θά τόν σιχαινόμουνα ἀργότερα, ὅταν φανέρωσε τιποτένιος του ὅτ' ἤτανε, εἴτε κι ἔγινε!..

Στά Μάρμαρα ὁ Ἠλίας Μανιάτης μπῆκε στό χορό τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀγώνα μας στή Ρούμελη μέ προϋποθέσεις κι εὔνοια πού ἴσως κάν δέν τά ὑποψιάστηκε ὁ ἴδιος του. Τό βασικότερο ἡ ἀγάπη καί ἡ ἀφοσίωση πρός τό πρόσωπό του τῶν κομμουνιστῶν τῆς Ρούμελης, ὅλων τῶν ἀγωνιστῶν. Στά μέσα τοῦ 1943 διαπίστωνες πιά διάχυτη μέσα στό λαό τῆς περιοχῆς ἀληθινή λατρεία πρός αὐτόν. Ὡς κι οἱ ἀντίπαλοι τοῦ ΕΑΜ μιλούσανε μέ τά καλύτερα λόγια γιά τόν Ἠλία, ἄν δέν τόν δοξρανθήκανε καί τό κάνανε ἐπίτηδες. Καί μόνον οἱ Ρουμελιῶτες δέν μπορεῖ νά κατηγορηθοῦνε πού αὐτός ἀποδείχτηκε ἀνάξιος τῶν αἰσθημάτων τους.

Ἄλλο, πού γέμιζε τήν ψυχή μου ἤτανε μιά ἔντονη αἴσθηση ρ ώ μ η ς. — «Γιά δές, δυνατοί πού εἴμαστε! Κόμμα, ὀργανώσεις, στρατός, ὅλος ὁ λαός μαζί μας! Καί καθοδήγηση στό ὕψος της!» Ὁ ἴδιος καταλάβαινα τόν ἑαυτό μου δυνατότερο — πόσα τώρα δέν ξέρω καινούργια πράγματα! Ἀπό ἄποψη κινήματος, οἱ παραστάσεις μου κλείνανε πιά ὅλη τήν Ἑλλάδα. Κι ἐκτεινόντανε στό μέλλον δ ι α υ γ έ σ τ ε ρ ε ς — κατά τήν τοτινή ἀντίληψή μου.

Ἕνα τρίτο, πού μέ γράπωνε στιγμές - στιγμές, καθώς διάβαινα, μόνος, καταρράχια ἤ ἔπαιρνα ἰσιώματα σέ ραχοκορφές, ἤτανε ἕνα πράγμα σά ν ο σ τ α λ γ ί α γιά τή χαμένη ἀνεξαρτησία δράσης καί τήν ἀγύριστη πιά πρωτινή αὐτοτέλεια. Ἴσαμε τά Μάρμαρα, ἐμεῖς ἐκεῖ πάνω ἤμαστανε σάν ἕνα εἶδος «ἁρματωλίκια» — θά τό

διαπίστωσε ὁ ἀναγνώστης. Ἡ Ἀχτιδική Ἐπιτροπή Εὐρυτανίας δέ μᾶς εἶχε βάλει ποτέ κανένα περιορισμό στήν πρωτοβουλία μας καί στήν αὐτενέργεια. Μᾶς θεωροῦσε ἴσους κι ἴσους μας νιώθαμε κι ἐμεῖς τούς συντρόφους πού ξέραμε μέλη τῆς ἄμεσης καθοδήγησής μας, τόν Μπακόλα καί τό Στρατίκη — εὐλογία τοῦτο τό αἴσθημα! Τώρα, τέλος πιά σέ κάτι τέτοιες «ἀφέλειες» — κι ἡ ἐποχή τους, ἄν καί χτεσινή κατά κυριολεξία, ἔδινε μιά γεύση ρομαντισμοῦ. Τώρα γινήκαμε ἀπό ἁρματωλοί καί κλέφτες «τακτικοί», μ' ὅλα τά συνακόλουθα τοῦ γεγονότος — «ὑπαγωγή», «πειθαρχία», «ντιρεκτίβα», «κοπτάτσια», μ' ἕνα λόγο πάει «τοῦ κεφαλιοῦ μας»! Γιά τό ὁτιδήποτε θά ρωτᾶς, θά παίρνεις «γραμμή». Ἀπό ἕνας — κάποιος μοχλός στό νερόμυλό σου, ἔγινες μιά βίδα, ἔστω ἕνας τροχούλης σέ μιά μηχανή, πού σάν πήρανε φόρα τά λουριά της, σέ πᾶνε αὐτά ἐκεῖ πού θέλουνε, νά ξεφύγεις δέ γίνεται, τό μόνο πού σ' ἀπομένει εἶναι ὁ ρόλος τοῦ τροχούλη — τό στριφογύρισμα! Ἄν ὡς ἐδῶ ἤσουνα ἕνας κάποιος μαστοράκος, πού ὅ,τι ἔβγαζες τό 'βγαζες ἀπ' τό χέρι σου, μέ τό χεράκι σου κι ἔφερνε τή βούλα τῆς προσωπικότητάς σου, τώρα ἔγινες ἕνας «βιομηχανικός» ἐργάτης, πού χρωστᾶς, ἄν θές νά ἐπιζήσεις, νά βγάζεις τά ἴδια καρβέλια πού βγάζουνε ὅλοι σάν ἐσένα! Ἄ, «κάλλιο πρῶτος στό χωριό, παρά δεύτερος στή Ρώμη!» Ἀλλά τί τά θές, μοίρα τῆς προόδου! Τό «ταχτικό» στάθηκε ἡ ἀναγκαία πρόοδος σέ σχέση μέ τό «κλέφτικο». Ἡ ἐξαφάνιση τῶν ὁποιωνδήποτε μικρῶν πριγκηπάτων ὑπῆρξε τό τίμημα γιά τή συγκρότηση τῶν ἐθνικῶν μονάδων...

Ὅσο κι ἄν στάθηκε γεγονός, ὅτι ἡ συνδιάσκεψη ἐκείνη ἔβαλε τέρμα στίς πρωτόβουλες ἐνέργειες τῶν ὀργανώσεων καί φρενάρισε σέ μεγάλο βαθμό τήν αὐτενέργεια τῶν κομμουνιστῶν, ἐξίσου, ὅμως, εἶναι ἀλήθεια πώς αὐτό ὄχι μόνο ἦτανε νομοτελειακό, συνεπῶς ἀναγκαῖο, στήν παραπέρα ἀνάπτυξη τοῦ κινήματος στήν περιοχή μας, ἀλλά καί συντέλεσε ἀναμφίβολα, ἔδωσε ἀπότομη ἄνοδο στό κίνημα. Τό νά μποῦνε ὅλες οἱ δυνάμεις τοῦ κινήματος καί αὐτῆς τῆς γεωγραφικῆς ἑνότητας καί οὐσιαστικά κάτω ἀπό τήν εὐθύνη ἑνιαίου κέντρου, ἑνιαίας καθοδήγησης — προϋπόθεση ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἡ ἱκανότητα τῆς τελευταίας — ἦτανε πιά αἴτημα τοῦ ἴδιου τοῦ κινήματος στό δοσμένο του στάδιο. Καί πρό παντός αἴτημα cedant arma togae* — ὅσο κι ἄν δέν εἶχε τήν ἀρχική του ὀξύτητα.

Τέλος, καί τό εὐφρόσυνο συναίσθημα τῆς ἱκανοποίησης μέ συνόδευε στό γυρισμό μου. Κι ἄν ἀκόμα ὁ ἀναγνώστης δέ συμφωνήσει ὅτι ὁ ἐκπρόσωπος τῶν Κτημενιοδολόπων ἔδωσε στά Μάρμαρα τήν ὁποιαδήποτε μάχη, ὅμως, πώς τό θέμα του κέρδισε μιά νίκη, ἴσως

* Ὑποταχθήτωσαν τά ὅπλα εἰς τήν τήβεννον. Τό εἶπε ὁ Κικέρων.

δυσκολεύτεί νά τ' ἀπορρίψει. Ἡ εὔνοια τῆς παράτασης τοῦ χρονικοῦ ὁρίου ὁμιλίας παραχωρήθηκε ἀπ' τό σῶμα στό θ έ μ α, φυσικά. Δέν ἦτανε τό γεγονός μιά ταχτική νίκη; Κάθε ἄλλο, παρά ἀναθεματιστήκανε ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη ἀπ' τόν Ἠλία, «ἐκπρόσωπο» τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ καί τόν μόνον, ἄλλωστε, μέ καθοριστική μέσα στό σῶμα ἰσχύ λόγου — μιά κι ἀπουσίασε ἡ λήψη τῆς ὁποιας ἀπόφασης καί ἡ ἴδια ἡ διαδικασία τῆς ἀρχῆς τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ. Δέ συνιστοῦσε τό γεγονός τήν ἀπαρχή στρατηγικῆς νίκης τῶν δυό Θεσμῶν, τουλάχιστο τήν καλή προϋπόθεση πρός αὐτή; Κι ἕνα τελευταῖο: Ἡ ὑ π ό θ ε σ ή τους, χάρη στό βῆμα πού τούς παραχωρήθηκε στή συνδιάσκεψη, β γ ῆ κ ε πιά ἀπό τά λιλιπούτεια πλαίσια τῶν δυό τέως δήμων κι ἀπ' τόν μίζερο κλοιό τῆς ἀντιδικίας τους μέ τούς Μπακόλα - Παπαδογούλα, καί διαχύθηκε στό εὐρύ πεδίο τῆς γ ν ώ σ η ς τους ἀπ' ὅλη τή Ρούμελη. Αὐτό, βέβαια, δέν ἀπόκλειε ἐντελῶς τή δυνατότητα κατάπνιξής τους, ἄν δέν εἴχανε οἱ ἴδιοι τή δύναμη νά ἐπικρατήσουνε στή ζωή.

Πλειότερο μέ τό ἔνστιχτο, παρά μέ τό κατασταλαγμα συλλογισμοῦ, ἔβρισκα νά ἔχω δικαίωμα νά ἐπιτρέψω στόν ἑαυτό μου τήν αἴσθηση μιᾶς νίκης, δικαίωμα νόμιμο — κ ι ἀ π α ι τ η τ ό — τοῦ κάθε ἀγωνιστῆ πού δέν τοῦ λείπει — καί πρέπει νά μήν τοῦ λείπει — ἡ ἐπίγνωση τῆς συμπεριφορᾶς του. Ἡ δέν πειστήκαμε ἀκόμα γιά τά ἀποκαρδιωτικά ἀποτελέσματα, στά ὁποῖα ὁδήγησε ἡ πάγια ταχτική τῆς ἀπαλλοτρίωσης τῆς ἐ π ώ ν υ μ η ς ἐπίτευξης τῶν κομμουνιστῶν ἀπ' τήν ἰσοπεδωτική ἀνωνυμία ἤ, καί τό ἀκόμη πιό ἀπαράδεχτο, τόν «καθοδηγητή»;

Γυρνώντας στό χῶρο μου, ὀργανώσαμε μέ τούς συντρόφους μου τῆς ἀχτιδικῆς ἐπιτροπῆς σύσκεψη τῶν στελεχῶν μας — γιά πρώτη φορά παρόμοιο σῶμα. Εἴκοσι, ἄν ὄχι καί περισσότερα, στελέχη μας ἀπ' ὅλα τά χωριά μας συνήρθαμε στό σκολειό στά Σαραντάπορα Δολόπων, χωριό τοῦ Στέφου Θάνου.

Μιά μέρα πῆρε ἡ δουλειά μας. Ἔκαμα ἀνάλυση τῶν ντουκουμέντων τῆς Πανελλαδικῆς, μεταφέροντας στούς συντρόφους μου καί μεγάλο μέρος κι ἀπ' ὅσα εἰπωθήκανε, «ἐκτός κειμένου», στό ἀχτίφ. Γενικά ἡ εἰκόνα πού τούς ἔδωσα δέν πρέπει νά ἦτανε φτωχή. Καί τό ὑλικό ἀπό μόνο του ἦτανε πλούσιο καί μνήμη γερή εἶχα καί σημειώσεις πάμπολλες. Γιά πολλά μέ ρωτήσανε οἱ συνεργάτες μου, ἔδωκα τό κατά δύναμη ἀπαντήσεις, μιλήσανε κι ἐκεῖνοι — ἔγινε μιά ἀπ' τίς καλύτερες τότε δουλειές μας. Ἀπόδειξη τό ἀποτέλεσμα. Ὕστερ' ἀπ' αὐτή τή σύσκεψη, πού τήν κάμαμ' ἐκεῖ κατά τά μέσα Ἀπρίλη, φούντωσε ἡ ὀργανωτική μας δουλειά στούς δυό δήμους. «Ξεπεταχτήκαμε»!

Γιά τούς Θεσμούς διηγήθηκα στούς συντρόφους τά καθέκαστα

ἀπ' τό ἀχτίφ, τονίζοντας ὅτι ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ΚΕ ἔδειξε πολύ ἐνδιαφέρον, μέ πρότασή του πῆρα παράταση χρόνου ὁμιλίας καί πώς ὑποσχέθηκε νά μελετήσει ἡ ΠΕΦΦΕ τήν «πείρα» μας. Οἱ σύντροφοι χαρήκανε — δέν ἤτανε δά καί μικρό γιά τά δικά μας μέτρα μιά ὁλόκληρη ΠΕΦΦΕ νά μᾶς «μελετήσει»! Οἱ Καροπλεσίτες τηρήσανε συνετή σιωπή. ΠΕΦΦΕ γάρ! Πλειότερο δέ μᾶς ἀπασχόλησε στά Σαραντάπορα αὐτό τό πρόβλημα, λόγος δέν ὑπῆρχε — τό νερό ἀπό μόνο του σ' ἐμᾶς ἔτρεχε στ' αὐλάκι του πιά!

Κατά τό «δίδαγμα» πού ἔφερα ἀπό τά Μάρμαρα, κι ἐμεῖς οὔτε ἀπόφαση, οὔτε ψηφοφορίες, οὔτε ἐκλογή τοῦ κομματικοῦ μας ὀργάνου, μείναμε αὐτοί πού ἤμαστανε μέλη τῆς ἀχτιδικῆς ἐπιτροπῆς.

∴

Τίς ἐργασίες τῆς κομματικῆς συνδιάσκεψης στά Μάρμαρα Φθιώτιδας τίς θέρμανε ἀπ' τήν ἀρχή τους σχεδόν ἕνα ἐξαιρετικά χαρμόσυνο γεγονός — ἡ ἀ π ε λ ε υ θ έ ρ ω σ η τῆς Καρδίτσας, στίς 12 Μάρτη 1943.

> «Ἡ λαμπρή νίκη τοῦ ΕΛΑΣ στίς μάχες Μπουγαζιοῦ - Φαρδύκαμπου ἔχει καταπτοήσει τούς Ἰταλούς. Ἡ φρουρά τῆς Καρδίτσας τρομοκρατημένη ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιθετικῆς δράσης τοῦ ΕΛΑΣ καί στήν περιοχή Καρδίτσας, ἐγκαταλείπει ἐσπευσμένα τήν πόλη. Στήν Καρδίτσα μπαίνουν καί παρελαύνουν τμήματα τοῦ ΕΛΑΣ Δ. Θεσσαλίας!*

Οἱ εὐεργετικές ἐπιπτώσεις τοῦ γεγονότος στήν ἀνάπτυξη τοῦ κινήματος στή Δ. Θεσσαλία καί στή γειτονική της περιοχή τῆς Ρούμελης, ἔχουνε ἀξιολογηθεῖ ἀπό ἄλλους, ἀλλά καί δέν ἀποτελοῦνε ἀντικείμενο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Ἡ εἴδηση, φτάνοντας στά Μάρμαρα, προφανῶς τήν ἴδια μέρα, μᾶς ἐντυπωσίασε, ὅπως ἤτανε ἑπόμενο, καί μᾶς γέμισε χαρά καί ἀγαλλίαση. Μιά ὁλόκληρη πόλη λεύτερη! Ἕνα τέτοιο ἄγγελμα καί τόν ἐνθουσιασμό τοῦ μαχόμενου λαοῦ πυρακτώνει καί τό φρόνημα σφυρηλατεῖ. Κι ἐμεῖς ἐδῶ στά Μάρμαρα, ἄλλη μιά φορά ἄπραγοι δείξαμε πόσο ἤμαστανε — οὔτ' ἕνα τηλεγράφημα συγχαρητήριο δέν ἐστείλαμε στούς συναγωνιστές μας τῆς Θεσσαλίας, ἄσε πού ἔπρεπε ψήφισμα νά πάρουμε ἠχηρό καί διάγγελμα στό λαό τῆς Ρούμελης ἐμπνευσμένο νά βγάλουμε. Τέτοια συμβάντα δέν εἶναι καθημερινό φαινόμενο. Ἀπόδειξη πού καί τό Λονδίνο ἀναφέρθηκε μέ σχετική ἐκπομπή του, ὅπου ἔλεγε: «Ἕλληνες ἀντάρτες ἀπελευ-

* «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!» — ΑΠΕ, 1967, σ. 145.

θέρωσαν τήν Καρδίτσα. Εἶναι ἡ πρώτη πόλη τῆς Εὐρώπης πού ἀπελευθερώνεται ἀπό δυνάμεις ἀντιστάσεως».*

Ἡ ἀπελευθέρωση, ἐντούτοις, τῆς Καρδίτσας, συνακολουθήθηκε κι ἀπ' αὐτό πού τ' ἀποκαλέσανε «λάθος τῆς Καρδίτσας», πού ὅλοι μας οἱ ἱστοριογράφοι τό ξεχάσανε! Στόν καιρό του, ὅμως, ἔκαμε μπάμ, Θεσσαλία - Ρούμελη!

Προτοῦ γίνει ἡ ἔκθεση τοῦ «λάθους τῆς Καρδίτσας», ἔκθεση ἀναγκαία, ὅπως θά τό διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης, χρειάζεται μιά μικρή ἀναδρομή σ' ἕνα ἄλλο λάθος, πού προετοίμασε τό τῆς Καρδίτσας.

Ἀνήμερα Χριστούγεννα τοῦ 42, ὁ Νικηταράς καί τό μικρό του ἀκόμα τμῆμα βρεθήκανε στό χωριό τοῦ Θάνου, τά Σαραντάπορα Δολόπων. Ἀπό παλιά φίλοι οἱ δυό ἀγωνιστές. Τό μεσημέρι ὁ δάσκαλος ἔκανε στόν Κώστα καί στούς ἐπιτελεῖς του τό γιορτινό τραπέζι στό σπίτι, ὅπου ὁ Θεσσαλός καπετάνιος τοῦ λέει:

— Ἔμαθα, Στέφο, ὅτι κάτι καλό κάματε ἐσεῖς ἐδῶ. Δέ μοῦ δίνεις κι ἐμένα τά σχετικά, νά τό ἐφαρμόσω στά χωριά μου κι ἐγώ;»

Ὁ Στέφος, πού μοῦ διηγήθηκε μετά τό περιστατικό, τοῦ ἔδωσε τίς «Ἐντολές» — γιά τήν «Ἐγκύκλιο», δέν μπορῶ νά θυμηθῶ, ἄν μοῦ 'πε τότε, πώς τοῦ τήν ἔδωσε κι ἀνάπτυξε στόν ἀρχηγό τῶν ἀνταρτῶν τῆς γειτονικῆς μας περιοχῆς τό πρόβλημα, ὅπως τό συλλαμβάναμ' ἐμεῖς. Ὁ Καφαντάρης πῆρε φωτιά! Ὁ παλιός φίλος τοῦ Νίκου Σολούκου ἄκουγε κιόλας τίς σάλπιγγες τῆς «Δευτέρας Παρουσίας»!

Τήν ἄλλη μέρα γύρισε στά χωριά του κι ἄρχιζε νά ἐφαρμόζει τίς «Ἐντολές». Καστανιά, Νεχώρι — γενικές συνελεύσεις κι ἐκλογή ὀργάνων λαϊκῆς ἐξουσίας! Δέν ξέρω, δέν μπορῶ νά πῶ σέ πόσα χωριά τῆς Δυτικῆς Θεσσαλίας π ρ ό λ α β ε νά ἐγκαταστήσει τούς θεσμούς τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Γιατί κατάφτασε ἀστραπιαῖα — γιά τόν καιρό ἐκεῖνο — ἡ ρομπατσίνα! Τοῦ 'φυγε ἡ σκούφια τοῦ Νικηταρᾶ! — «Λάθος!» «Ἀριστερίστικο λάθος», «ἔξω ἀπ' τή γραμμή τοῦ κόμματος», «τίποτα δέν κατάλαβε ἀπ' τή γραμμή τοῦ ΕΑΜ», «ἀριστερή παρέκλιση»...

Τά καθέκαστα μοῦ τά 'πε ὁ Στέφος, τά εἶχε μάθει «ἀπό πρῶτο χέρι», τόν ἴδιο τό Νικηταρά.

Τό Θεσσαλικό Γραφεῖο τοῦ ΚΚΕ ἔμαθε λέει γιά τό «λάθος» τοῦ Νικηταρᾶ κι ἔστειλε στήν Περιφερειακή Ἐπιτροπή Καρδίτσας, πού γραμματέας της ἦτανε ὁ Εὐρυτάνας Σωτήρης Μπαρμπουνάκης — δάσκαλος ἀπ' τή Μολόχα Δολόπων — αὐστηρό σημείωμα. Καταδίκαζε τούς δυό θεσμούς, ἔκανε παρατήρηση — ἴσως καί μομφή νά τοῦ ἔδινε — τοῦ Νικηταρᾶ, τά ἔψελνε καί στήν Περιφερειακή!

* Α. Ἀρσενίου: «Ἡ Θεσσαλία στήν Ἀντίσταση», σ. 265.

Κι ἐ ν τ ο λ ή: διάλυση τῶν ὀργάνων πού βγήκανε κι ἀρχίσανε νά λειτουργοῦνε σέ ἐφαρμογή τῶν «Ἐντολῶν». Ὁ Νικηταράς τά χρειάστηκε! Συμμορφώθηκε ἀμέσως μέ τήν «ντιρεκτίβα». Ἄσχημα, λοιπόν, τά μαντάτα ἀπό τή Θεσσαλία!

— Καί ποιός, βρέ Στέφο τά λέει αὐτά;

— Τό Θήτα Γάμα. Ὑπογράφει ἕνας Καραγιώργης, κάτι τέτοιο!

— Κα-ρα-γιώρ-γης! Τίποτα δέ μοῦ λέει, πρώτη φορά τ' ἀκῶ, ἄν δέν εἶναι ψευδώνυμο. Καί σάν τί ὑπογράφει, δέν ἔμαθες;

— Σά γραμματέας τοῦ Θήτα Γάμα, φυσικά.

— Τό πράμα, τότε, εἶναι μανικοειδές! Γραμματέας Θήτα Γάμα, ἴσον μέλος τῆς Κεντρικῆς, παρακάτω ὄχι! Μπαστούνια, δάσκαλε!

— Βρέ, ἄς εἶν' κι ὁ Πάπας τῆς Ρώμης! Φιρμάνι ἀπ' τόν Ὄλυμπο! Νά 'ρθει πρῶτα νά δεῖ. Μή χαλᾶς τή ζαχαρένια σου, πέφτει ἔξω! — μέ γκάρδιωσε ὁ δάσκαλος μ' ἐκεῖνο τό θαυμάσιο ἔνστιχτό του καί τό λαγαρό ὀρθολογισμό του.

— Πήραμε τόν Κώστα στό λαιμό μας!

— Τοῦ στοίχισε, μά ἐγώ τοῦ εἶπα: — «ἄς τους νά λένε! Οἱ ἴδιοι θά γλείψουν ἐκεῖ πού φτύνουν, νά μ' τό θυμᾶσαι!»

Ὁ Κώστας Καραγιώργης, λοιπόν, παρέμβηκε κεραυνοβόλα, διόρθωσε τό «λάθος» τοῦ Νικηταρᾶ, πρόλαβε τήν παραπέρα ἐξάπλωσή του. Αὐτή εἶναι ἡ ἱστορική ἀλήθεια γιά τό πέρασμα τῶν Θεσμῶν τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης στή Θεσσαλία. Ἀνακόπηκε ἀπ' τό ἴδιο τό Θεσσαλικό Γραφεῖο — ὀργίλα μάλιστα — ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἐφαρμογῆς τῶν Θεσμῶν βορειότερα τοῦ δήμου Δολόπων. Ἡ μαρτυρία ὅτι «ὁ «Κώδικας Ποσειδών» μπῆκε σ' ἐφαρμογή ... καί στή Θεσσαλία ἀπό τά μέσα τοῦ Δεκέμβρη 1942»,* εἶναι τό λιγότερο λειψή, μιά καί δέ συμπληρώνεται μέ τήν ἀναστολή πού ἐπέβαλε τό Θεσσαλικό Γραφεῖο μέ τήν ὑπογραφή τοῦ Καραγιώργη. Κι ὅλες οἱ παρόμοιες της ἔχουνε τήν ἴδιαν ἀξία ἀπό ἄποψη ἱστορίας.

Σύμφωνα μέ τή γραμμή τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης ὁ Καραγιώργης ἐνήργησε, τί νά τόν ψέξεις; Δέν ἤτανε ἀπό ἐκείνους πού δέν καταλαβαίνανε τή γραμμή.

Ὅταν, λοιπόν, ἦρθε ἡ σειρά τῆς Καρδίτσας, πῶς θά ἤτανε δυνατό ἐδῶ νά ἐφαρμοστεῖ ἄ λ λ η γραμμή; Καί δέν ἐφαρμόστηκε!

> «Ἀκόμα, στήν Καρδίτσα, τόν πρῶτο καιρό ἀφέθηκαν νά λειτουργοῦν οἱ ἴδιες ὑπηρεσίες καί τά ἴδια ὄργανα αὐτοδιοικήσεως, μέ τά ἴδια πρόσωπα. Καί φαινομενικά ἦταν σάν νά ἔμεινε «οὐδέτερη» ἡ πόλη»**.

* «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα», ὁ.π., σ. 150.

** ὁ.π., σ. 266.

Σέ άρμονία μέ τή γραμμή πλεύσης γιά «μετά τό διώξιμο τοῦ ξένου καταχτητῆ», στήν πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Καρδίτσας μείνανε στή θέση τους τό διορισμένο δημοτικό συμβούλιο, τό άστικό δικαστήριο, ὁ εἰσαγγελέας — τά πάντα ὡς θεσμοί καί οἱ πάντες ὡς πρόσωπα. Ἡ μόνη ἀλλαγή ἤτανε στό Φρουραρχεῖο — στή θέση, τήν ἄδεια θέση, ἐκείνων πού φύγανε, βάλαμε φρουραρχεῖο τοῦ ΕΛΑΣ. Αὐτή ἤτανε ἡ μόνη σύλληψη γιά ἀλλαγή.

Στήν Καρδίτσα γραμματέας τῆς Περιφερειακῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ΚΚΕ ἤτανε ὁ Σωτήρης Μπαρμπουνάκης, ὅπως εἰπώθηκε. Καί γραμματέας τοῦ ΕΑΜ Νομοῦ Καρδίτσας, ὁ Καροπλεσίτης Γιάννης Κοσπεντάρης. Σύντροφοι κι οἱ δυό τους μέ κότσια. Πού θά τούς ἤθελε ὁ καθένας νά τούς εἶχε καθοδηγητές. Παλιοί ἀγωνιστές τοῦ λαϊκοῦ κινήματος, παλιά μέλη τοῦ ΚΚΕ, ἄνθρωποι μέ πλατιά, πολύ πλατιά κατάρτιση κι ὄχι λίγη πεῖρα. Καί οἱ δυό τους ξέρανε, δέ γινόντανε νά μήν τό ξέρανε:

> «Μά ἡ ἐργατική τάξη δέν μπορεῖ ἁπλῶς νά πάρει στά χέρια της τήν ἕτοιμη κρατική μηχανή καί νά τήν βάλει σέ κίνηση γιά τούς δικούς της σκοπούς».*

Εἶχα καί τότε τή γνώμη καί τή διατηρῶ καί σήμερα, γνωρίζοντας ἀπό κοντά τούς δυό συντρόφους, ὅτι, ἄν δέν εἴχανε φαλκιδευτεῖ στή «γραμμή» καί δέν ὑπῆρχε καί τό συγκεκριμένο προηγούμενο τοῦ Θεσσαλικοῦ Γραφείου κατά Νικηταρᾶ, ἀπό μόνοι τους ἐνεργώντας θ' ἀντιμετωπίζανε τό πρόβλημα τό λιγότερο κατά τήν ὑπόδειξη τοῦ Μάρξ, σέ καμιά περίπτωση δέ θ' ἀφήνανε στή θέση της στήν Καρδίτσα «τήν ἕτοιμη κρατική μηχανή», δέ θά προσπαθούσανε νά τή βάλουνε «σέ κίνηση» γιά τούς δικούς μας σκοπούς.

Ἡ ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ μαθαίνοντας ἔγκαιρα τά γεγονότα παρέμβηκε. Τά χαραχτήρισε «δεξιό λάθος», ὅπως κι ἤτανε, κι ἀξίωσε τή διόρθωσή του. Καί πρίν ἀπ' ὅλα τήν κατάργηση τῶν παλιῶν κρατικῶν ἀρχῶν, «τῆς ἕτοιμης κρατικῆς μηχανῆς».

> «Σιγά - σιγά, ὅμως, οἱ ὀργανώσεις ἀντιστάσεως, μέ ἐπικεφαλῆς τό Σωτήρη Μπαρμπουνάκη, ἔδωσαν τήν δυνατότητα στούς κατοίκους, νά ἀποκτήσουν νέα, λαϊκά, ὄργανα αὐτοδιοικήσεως».**

Ἐκλέχτηκε νέο δημοτικό συμβούλιο τῆς πόλης. Θεσμοί Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης δέν ἐγκαταστάθηκανε. Θά εἶναι ξορκισμένοι γιά ἀρκετό καιρό ἀκόμα στή Θεσσαλία, μᾶλλον

---

* Κ. Μάρξ: «Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος στή Γαλλία», Διαλεχτά Ἔργα, τ. Ι, ἑλλ. ἐκδ. 1951, σ. 621.

** Ἀ. Ἀρσενίου, ὅ.π., σ. 266.

ὡς τήν ἰσχύ τῆς 'Απόφασης 6 τοῦ ΚΓΣΑ. Προσωπικά ὁ Κώστας Καραγιώργης πάτησε ποδάρι καί δέ δέχτηκε τήν ἐπέχταση τοῦ «Κώδικα Στερεᾶς» καί στή Θεσσαλία. 'Εδῶ νομιμοποιηθήκανε οὐσιαστικά οἱ δυό Θεσμοί μόνο μέ τήν ἰσχύ τῶν «Διατάξεων» τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ. Ἡ ἐξαίρεση μερικῶν ὀρεινῶν ἀγραφιώτικων χωριῶν, πού γειτονεύανε μέ τό δῆμο Δολόπων, καί στά ὁποῖα παρόλ' αὐτά, εἶχε πιάσει ὁ σπόρος πού ἔριξε ὁ Νικηταράς, δέν ἀναιρεῖ τόν κανόνα, τό ἱστορικό γεγονός.

Δέν ξέρω τίς συγκεκριμένες συνέπειες πού εἶχε τό δεξιό λάθος γιά τόν Μπαρμπουνάκη ἤ καί γιά τόν Κοσπεντάρη. Μά εἶναι λίγο πού ἀποκλήθηκε «λάθος τῆς Καρδίτσας»; — δηλαδή λάθος τῶν συντρόφων πού καθοδηγούσανε τίς ὀργανώσεις ἐκεῖ! Τό ἐρώτημα, ὅμως, εἶναι: γιατί «λάθος τῆς Καρδίτσας»; κι ὄχι «λάθος τῆς Θεσσαλίας», δηλαδή τοῦ Θεσσαλικοῦ Γραφείου; Μάλιστα, ἡ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει νά χαραχτηριστεῖ «λάθος τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης τοῦ ΚΚΕ», γιατί ἀπό τή γραμμή της στά προβλήματα τά συναφή μέ τήν ἐξουσία, ἀπόρρευσε — ἤ ὄχι;

Ἡ παρέμβαση εἰπώθηκε παρέμβαση τῆς Κεντρικῆς 'Επιτροπῆς, στό ὄνομα, ἄλλωστε, τῆς ὁποίας ἀναγόντανε πολλές ἐνέργειες ὄχι ἁπλῶς τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου, ἀλλά μόνο δυό προσώπων, τοῦ Σιάντου καί 'Ιωαννίδη.

'Εμεῖς εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά λάβουμε ὑπόψη μας τό πρῶτο. Συνεπῶς, ἐδῶ ἡ ΚΕ, ἐν πάση περιπτώσει ἡ ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ, παρέκλινε ἀπό τή γραμμή τῆς Πανελλαδικῆς, τήν διόρθωσε. Κι ἀντί νά βγάλει τό δίδαγμά της ἀπό τό «λάθος τῆς Καρδίτσας» καί νά διορθώσει ἀνοιχτά τή γραμμή της, περιορίστηκε στήν παλινωδία, καί στήν ἀσυνέπεια ἔναντι αὐτῶν πού χάραξε μόλις δυό μῆνες πρίν. 'Αντί νά μιλήσει γιά τό δικό της λάθος ἤ τοῦ Θ.Γ. της, ἔστω, τά φόρτωσε στούς παρακάτω, στήν Περιφερειακή Καρδίτσας — κι ἀπό κεῖ κι ἀ π ά ν ω οἱ ἄλλοι «ἐν τάξει!» Ὕστερα ρωτιόμαστε «τ' ἔχουν τά ἔρμα καί ψοφᾶν!»

∴

Στά Μάρμαρα τόν 'Ηλία ἐγώ δέν τόν εἶδα ἔξω ἀπ' τήν αἴθουσα τοῦ σχολειοῦ καί τίς ὧρες τῶν ἐργασιῶν τῆς συνδιάσκεψης — ἐκεῖνος ψηλά, δίπλα στό προεδρεῖο, ἐγώ κάτω στό θρανίο, μέ τούς συντρόφους τῆς ἀντιπροσωπείας μας. Μαζί του δέν ἀντάλλαξα κουβέντα, ἐξόν ἀπ' τίς ἐρωτήσεις πού μοῦ 'κανε καί τίς ἀπαντήσεις μου στή διάρκεια τῆς ὁμιλίας μου.

Γιά μιά ξέχωρη συνάντηση καί συζήτηση μέ τόν 'Ηλία πάνω στό πρόβλημα πού εἶχα θίξει, ἐκεῖ στά Μάρμαρα οὔτε πού μοῦ πέρασε στό νοῦ ἡ παραμικρή ἀξίωση.

Ἀργότερα, ἀπ' ἄλλες, νέες, ἐμπειρίες καί προπαντός ὅταν οἱ τελευταῖες ἀκριβῶς μέ διδάξανε πώς πᾶν ὅ,τι λάμπει δέν εἶναι χρυσός, ὑποχρεώθηκα σέ μερικές σκέψεις.

Ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ κόμματος ὑπόδειξε νά τῆς γίνει μιά ἔκθεση γιά τό πρόβλημα. Τή μετέφερε ὁ Μανιάτης. Ὁ ἴδιος δέν ἦτανε καί σέ πρώτη σειρά ὑποχρεωμένος νά ἐνδιαφερθεῖ γιά τήν ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματος τοῦ ἀνωτάτου ὀργάνου τοῦ κόμματος; Στή θέση του, ἁπλῶς ἕνας στοιχειώδικα ἔξυπνος ἄνθρωπος, ἀλλά μέ εὐθύτητα, θά χρωστοῦσε, κατά τήν γνώμη μου, νά κάνει ἕνα ἀπό τά ἑξῆς δυό, ἄν ὄχι καί τά δυό.

Πρῶτον: νά βρεῖ τό χρόνο, νά καλέσει ἐκεῖνον πού ἀνακίνησε τό θέμα, τό ἀνάπτυξε καί διέθετε, κατά τεκμήριο, τήν πεῖρα πού ζητοῦσε ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή, νά κάτσει χάμω μαζί του καί νά τόν ξεψαχνίσει ἀπ' ὅλες τίς πλευρές — «γιατί ἐκεῖνο, πῶς τό ἄλλο, ἀπό ποῦ αὐτό, πρός τά ποῦ ἐτοῦτο...» Νά πάρει μιάν ὅσο τό δυνατό πληρέστερη εἰκόνα ἀπό τήν πεῖρα τῆς Βάσης, ἀπό τό πεδίο τῆς ἴδιας τῆς πράξης. Κι ὕστερα νά στρωθεῖ καί νά κάνει τήν ἔκθεσή του στήν ἡγεσία τοῦ κόμματος.

Δεύτερον: ἔχοντας ἀκούσει τήν παραπάνω ἐξαντλητική ἀνάπτυξη τοῦ θέματος ἀπό τήν πλευρά ἐκείνων πού τό κατεῖχανε ἐξ ἀντικειμένου, νά πεῖ στό συνομιλητή του: — «νά, πάρε πέννα καί χαρτί καί σύνταξέ μου ἕνα σχέδιο ἔκθεσης». Ἤ — «δλ' αὐτά πού μοῦ 'πες, σύντροφε, κάν' τα καί γραφτή μιά ἔκθεση, πλειότερο ζουμί μέ λιγότερα λόγια».

Ἐπιτέλους νά ζ η τ ο ῦ σ ε ἀντίγραφο τῶν «Ἐντολῶν» καί τῆς «Ἐγκυκλίου», νά τά στείλει στήν Κεντρική Ἐπιτροπή, ἄν ἤθελε καί χωρίς κανένα δικό του σχόλιο. Μάλιστα αὐτό θά ἦτανε καί τό πιό ἔ ν τ ι μ ο — δέ λέω καί τό ἐπιβεβλημένο.

Ὁ Μανιάτης δέν ἔκανε τίποτ' ἀπ' αὐτά. Οὔτε τό ἐλάχιστο, πού ἦτανε ὑποχρεωμένος ἀπ' τήν κομματική του θέση: ν' ἀξιώσει ἀπ' τήν κομματική ὀργάνωση Εὐρυτανίας τήν ἔκθεση πού ζήτησε ἡ Κέντρική Ἐπιτροπή. Δηλαδή, νά κάνει τό κομματικό του χρέος — νά ἐκτελέσει τήν ἐντολή τῆς ἡγεσίας τοῦ κόμματος, πού αὐτός τή μετέφερε.

Θά τόν ἀδικοῦσα, ἄν, τό γεγονός ὅτι δέν ἐνήργησε μήτε σάν ἱκανός ὀργανωτής, μήτε σάν ἔξυπνος πολιτικός, τό ἀποσποῦσα ἀπό μιά καθολικότερη πραγματικότητα πού μάστιζε τότε τό στελεχικό δυναμικό τοῦ <u>ΚΚΕ</u>, ἰδιαίτερα ἀπό τά μεσαῖα κλιμάκια κι ἀπάνω. Κατά κανόνα δέ ἐκεῖνα τά στελέχη πού ξεκόβανε ἀπό τό δυναμισμό τῶν προβλημάτων τῆς βάσης, ἐκεῖνα πού νιώθανε νά τούς λείπουνε τά κότσια γιά τό διάλογο πάνω στά προβλήματα. Ἡ πραγματικότητα, γιά τήν ὁποία ὁ λόγος, εἶχε στημόνι μερικές στέρφες νοοτροπίες σέ μεγάλο ποσοστό στελεχῶν. Ὅπως:

— ἀπροθυμία γιά ἐθισμό στή συλλογική ἐπεξεργασία τῶν προβλημάτων.

— ἔντονη ροπή, ὡς τό σημεῖο νά γίνεται δίωμα πολιτεύεσθαι, πρός τίς «μονοπρόσωπες» λύσεις, πρός τό «ἀτομικό παιχνίδι». Ἡ ροπή αὐτή συνδυαζότανε μέ τήν ἐπιδίωξη τῆς ἀτομικῆς προβολῆς καί τῆς «ἀναρρίχησης» διαμέσου τῆς ἰδιοποίησης τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν κομματικῶν ὀργανώσεων.

— θεώρηση κι ἀντιμετώπιση τῶν συντρόφων τῆς Βάσης «ἀφ' ὑψηλοῦ».

— μεγάλη ἰδέα γιά ἑαυτούς, μηδαμινή γιά τούς «παρακάτω» τους — συνεπῶς καί γιά τή γνώμη τους.

— καλοδέξιμο τοῦ λιβανισμοῦ.

— σατραπισμός πρός τά κάτω, εὐκαμψία τῆς σπονδυλικῆς στήλης πρός τά ἄνω!

Σύνδρομα κακόηθης κομματικῆς ἀρρώστιας, πού ἐκκολαφτήκανε στό ἔδαφος ἀπουσίας τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας, σέ κατάσταση χωλοῦ ἤ ἀνύπαρχτου ἐλέγχου τῶν στελεχῶν τῶν καθοδηγήσεων καί τῶν μηχανισμῶν ἀπ' τά κάτω. Ἡ Βάση ἤ δέν εἶχε ποτέ ἀναλάβει τά δικαιώματά της ἤ τά εἶχε ἀπεμπολήσει, ἀπό νωθρότητα νά τά ἀσκήσει ἐνεργά. Κι ἔβαλε στή θέση τοῦ καθήκοντός της νά ἐλέγξει καί ν' ἀντικαταστήσει ἔγκαιρα, ἕναν ἄκριτο θαυμασμό γιά τόν ὁποιοδήποτε «κοπταριστό» πού τῆς στέλνανε, καί μιάν ἀσύνετη ὑποταγή, ξένη πρός κάθε ἔννοια τῆς λενινιστικῆς συνειδητῆς κομματικῆς πειθαρχίας.

Ἔχοντας, λοιπόν, ὁ γραμματέας μας τῆς ΠΕΦΦΕ νοοτροπία μικροῦ Μπέη τῆς Μάνης στή συμπεριφορά του πρός τά προβλήματά μας, ἔκατσε κι ἔγραψε μ ό ν ο ς του τήν «Ἐγκύκλιο 4»,* σάν «προσωπική» του δουλειά.

Ἄν, ὅμως, συγκροτοῦσε μιάν ἐπιτροπή, μέ τόν ἴδιον ἐπικεφαλῆς, στήν ὁποία νά παίρνανε μέρος καί σύντροφοι ἀπό τήν ὀργάνωση πού κατάρτισε καί ἐφάρμοσε τίς «Ἐντολές», ποιός θά μποροῦσε νά ἰσχυριστεῖ ὅτι ἔτσι δέ θά ἔβγαινε κάτι καλύτερο ἀπό τό ἔγγραφο τοῦ ἑνός, τοῦ Μανιάτη; Μάλιστα, αὐτό πού θά κατάρτιζε μιά τέτοια ἐπιτροπή νά στελνότανε στήν Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ ΚΚΕ, πού περίμενε τήν πείρα μας, ἀλλά καί πού τό ξέχασε, φαίνεται, νά τήν ξαναζητήσει! Τότε, ἴσως τό ΚΚΕ νά σύσταινε στό ΕΑΜ καθολική ἰσχύ τῶν δυό Θεσμῶν ἀπό τό πρῶτο κιόλας ἑξάμηνο τοῦ 1943. Ὁπότε καί δέ θά λάβαινε χώρα κι ἐκείνη ἡ περιττή ἀπασχόληση τοῦ

---

* «Μπορεῖ νά εἶχε καί ἀριθμό 5» — βλ. ἄρθρο μου στήν «Αὐγή», 27-9-1960.

ΕΑΜ «δικαστῶν καί δικηγόρων τῆς Ἀθήνας κατά τόν Ἰούνιον τοῦ 1943».*

Ἅμα κάτι στραβώσει ἀπό τήν ἀρχή, πάει στραβά ὥς τό τέλος — θά τό δοῦμε καί στή συνέχεια τοῦτο τό στράβωμα...

Ἡ ἐγκύκλιος τῆς ΠΕΦΦΕ δέν ἀποτελοῦσε «δημόσιο ἔγγραφο», ὅπως οἱ «Ἐντολές». Ἦτανε σάν τήν ἐγκύκλιο πού συνόδευε τίς τελευταῖες, ἐσωκομματικό ντοκουμέντο. Ἀπευθυνότανε στίς κομμουνιστικές ὀργανώσεις τῆς δικαιοδοσίας τῆς ΠΕΦΦΕ. Περιεῖχε ὁδηγίες γιά τήν ἐφαρμογή τῶν Θεσμῶν. Στάλθηκε στίς ὀργανώσεις μᾶλλον τό τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπρίλη. Ὁπωσδήποτε στό ἀχτίφ τῶν Κτημενιοδολόπων στά Σαραντάπορα δέν τήν εἴχαμε πάρει.

Τό περιεχόμενό της, πού ἔπιανε, ἄν ἡ μνήμη δέ μέ γελᾶ, ἴσως τέσσερες δαχτυλογραφημένες σελίδες, δέν εἶχε διάρθρωση καί μορφή νομοθετήματος — ἄρθρα, διατάξεις, διατύπωση, ὕφος — ἀλλά ἐγγράφου μέ ἀριθμημένα σημεῖα. Στήν τοτινή κομματική γλώσσα, πού εἶχε πολιτογραφήσει ξένη ὁρολογία γιά μερικές ἔννοιες, θά λέγαμε ὅτι ἀποτελοῦσε «ντιρεκτίβες», ὁδηγίες, δηλαδή, ὑποχρεωτικοῦ χαραχτήρα γιά τίς κομματικές ὀργανώσεις. Δινότανε ἐντολή στίς τελευταῖες νά ὀργανώσουνε στά ἐλεύθερα χωριά τήν ἀνάδειξη ὀργάνων Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Καί μέ τή μορφή ὁδηγιῶν γιά τά ὄργανα αὐτά, περιλαβαινόντανε στήν «Ἐγκύκλιο 4» οἱ διατάξεις τῶν «Ἐντολῶν», τουλάχιστο στό βαθμό τῶν σημειώσεων πού εἶχε κρατήσει ὁ Μανιάτης στά Μάρμαρα. Καί πρέπει νά πῶ ὅτι ὁσοναφορᾶ στήν ὀργανωτική διάρθρωση, ἀποδείχτηκε πώς ὁ Ἠλίας εἶχε κρατήσει λεπτομερεῖς κι ἀκριβεῖς σημειώσεις — τό κείμενο τῆς ἐγκυκλίου του τό μαρτυροῦσε αὐτό! Ὅμως, πουθενά τό ἔγγραφο δέν ἔκανε λόγο γιά λαϊκή ἐξουσία. Ἐπίσης δέν ἔκανε καμιά ἀπολύτως μνεία ἤ ἀναφορά στίς «Ἐντολές» καί τήν «Ἐγκύκλιο» τῆς Ὑπαχτιδικῆς Κτημενίων καί Δολόπων, στό «κάτι» προηγούμενο ἀπ' τίς ὁδηγίες τῆς ΠΕΦΦΕ. Ἀπό τό ἔγγραφο, ὁ ἀνήξερος ἔμενε, βέβαια, μέ τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ δυό Θεσμοί ξεκινοῦνε ἀκριβῶς ἀπ' αὐτό. Ἄραγε, αὐτό νά ἤθελε ὁ Μανιάτης;

Γιά δυό, κάθε ἄλλο παρά ἐπουσιώδη σημεῖα δέν μπορῶ σήμερα νά δώσω κατηγορηματική μαρτυρία. Κι αὐτά εἶναι:

α' — περιεῖχε τόν ὁρισμό «Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση» ἤ μόνο «Αὐτοδιοίκηση», περικόβοντας τό «Λαϊκή»;

β' — διατηροῦσε τή Γενική Συνέλευση τοῦ χωριοῦ καί τά δικαιώματά της ἤ τήν ἀγνοοῦσε τελείως;

Ὑπάρχει ἕν' ἄλλο δεδομένο, πού θά μποροῦσε νά χρησιμέψει σάν ἔμμεση μαρτυρία, ἀλλ' ὄχι καί σάν ἀπόδειξη. Τό γεγονός ὅτι ἡ

* «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τεῦχος 1ον, σ. 142. Λεπτομερέστερη ἀναφορά στήν περίπτωση θά γίνει στό τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου.

«Ἐγκύκλιος 4», κι ὄχι οἱ «Ἐντολές», ὑπῆρξε «τό σημεῖο ἐκκίνησης» γιά τόν «Κώδικα» Στερεᾶς. Ὅπως τό ἔχουμε δεῖ, ὁ τελευταῖος ἔσφαξε τόν προσδιορισμό «λαϊκή» κι ἀγνόησε τή Γενική Συνέλευση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ. Μπορεῖ νά ὑποτεθεῖ ὄχι ἀβάσιμα, ὅτι οἱ συντάχτες τοῦ «Κώδικα» δέ θά βρίσκανε τή δύναμη γιά μιά ἀντι-«καινοτομία», νά καταργήσουνε, δηλαδή, τόν ὁρισμό «λαϊκή» καί τή Γενική Συνέλευση, ἄν αὐτές ὑπήρχανε στό κείμενο τῆς «Ἐγκυκλίου 4».

Ἡ «Ἐγκύκλιος 4» πρόβλεπε:

— Ἑφταμελή ὄργανα (Λαϊκῆς) Αὐτοδιοίκησης, ἰδιαίτερα γιά τά κεφαλοχώρια κι ὅπου ἀλλοῦ αὐτό ἦτανε δυνατό.

— Ρητό διαχωρισμό τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου ἀπ' τό ὄργανο τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης. Ἀφήνοντας τήν καθιερωμένη ἀπ' τίς «Ἐντολές» πενταμελή σύνθεση τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί τόν πρόεδρο του τοποθετημένον ἀπ' τήν Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης — τόν ἴδιον τόν πρόεδρό της ἤ ἄλλο κατάλληλο μέλος της — ἀξίωνε οἱ ἄλλοι τέσσερες λαϊκοί δικαστές νά ἐκλέγονται ξέχωρα γι' αὐτό τό λειτούργημα καί νά μήν εἶναι συνάμα καί μέλη τοῦ διοικητικοῦ ὀργάνου.

— Σέ ἀντίθεση μέ τή σχετική διάταξη τῶν «Ἐντολῶν», πού θεωροῦσε ὑποχρεωτική τήν παρουσία ἐκπροσώπου τοῦ ΕΑΜ στό λειτούργημα τοῦ Λαϊκοῦ Ἐπιτρόπου στό Λαϊκό Δικαστήριο, ἀποκλεισμό τῆς περίπτωσης. Ἔκανε συγκεκριμένη ὑπόδειξη, ὅτι ἀποκλείεται ὁ Λαϊκός Ἐπίτροπος νά εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ ΕΑΜ, ἀλλά καί χωρίς ἀναφορά στίς «Ἐντολές», διάταξη τῶν ὁποίων ὑποχρέωσε τήν ἀντίστοιχη ἀπαγορευτική τοῦ ἐγγράφου τῆς ΠΕΦΦΕ. Ὅμως, ποιά διαδικασία διατύπωνε γιά τήν ἀνάδειξη ἤ τοποθέτηση τοῦ Λαϊκοῦ Ἐπιτρόπου, δέν τό συγκράτησα στή μνήμη, δέν μπορῶ πιά νά πῶ. Ἴσως, ὑπόθεση μπορεῖ νά γίνει ὅτι τό ἄρθρον 17 τοῦ «Κώδικα» Στερεᾶς ξεσήκωσε ἀπ' τήν «Ἐγκύκλιο 4» τή διάταξή του, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Ἀσφάλειας «Ὁρίζει ἕνα ἀπό τά μέλη της γιά ταχτικό καί ἕνα ἀναπληρωματικό Λαϊκό Ἐπίτροπο στό Λαϊκό Δικαστήριο».

Ἀκριβῶς τά τρία παραπάνω σημεῖα εἶχα κατά νοῦ, ὅταν ἔγραφα στήν «Αὐγή» γιά «ἀναγκαῖες βελτιώσεις, προσθῆκες καί ἐπεκτάσεις». Καί νομίζω ὅτι δέν ἦτανε ἄστοχη ἡ ἐκτίμηση.

Γιά τά Τομεακά ὄργανα δέ θυμᾶμαι, τουλάχιστο οὐσιώδεις, τροποποιήσεις στό ἀντίστοιχο περιεχόμενο τῶν «Ἐντολῶν», μέ ἐξαίρεση κι ἐδῶ τόν Λαϊκό Ἐπίτροπο στό Τομεακό Λαϊκό Δικαστήριο, πού ἀπόκλειε, ἐπίσης νά εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ Τομέα τοῦ ΕΑΜ. Τό ἐπίπεδο Ἐπαρχίας καί Νομοῦ ἡ «Ἐγκύκλιος 4» τό ἀγνόησε, δέν περιεῖχε καμιά πρόνοια.

Αὐτή, λοιπόν, ἤτανε ἡ «Ἐγκύκλιος 4» — ἀπ᾿ ὅσα ἡ μνήμη συγκράτησε.

Ἀσφαλῶς, θά συγκρατοῦσε περισσότερα, ἄν τό ἔγγραφο ἀποτελοῦσε γιά μᾶς τούς Κτημένιους καί Δόλοπες κάτι τό νέο, πράγμα πού θά συνεπαγότανε ἐπιμελή ἐξέτασή του, ἐφαρμογή, ἐντυπώσεις. Καταστάσεις, μ᾿ ἕνα λόγο, πού σφραγίζουνε καί συγκρατιοῦνται. Γιά μᾶς συνιστοῦσε ἁπλῶς ἐπικύρωση αὐτοῦ πού ε ἴ χ α μ ε. Τοῦ κάμαμε ἕνα διάβασμα, θές καί δυό, σταθήκαμε στό τί χρωστούσαμε ν᾿ ἀλλάξουμε, νά διορθώσουμε — ψιλοπράγματα, τό θέμα ἔληξε!

Τό δεχτήκαμε τό ἔγγραφο τῆς ΠΕΦΦΕ μέ ἔντονο αἴσθημα ἱκανοποίησης, μέ αἴσθηση ν ί κ η ς μ α ς, νίκης τῆς ὀργάνωσής μας. Εἴχαμε ὄχι μόνο κι ἁπλῶς κάθε δικαίωμα, ἀλλά τό π ρ ῶ τ ο ι δικαίωμα νά χαροῦμε λαβαίνοντάς το. Χαρήκαμε καί δέν κάτσαμε νά τό «ψειρίσουμε» μίζερα. Τό οὐσιῶδες του δέν τ᾿ ἀναζητήσαμε στίς ἐλλείψεις καί παραλείψεις του κατά τή γνώμη μας καί σέ σχέση, ἐξυπακούεται, μέ τό π ρ ο η γ ο ύ μ ε ν ό του. Οὔτε κάν μᾶς ἄγγιξε τότε συναίσθημα κακοφανισμοῦ γιά τήν ἀπουσία ἀναφορᾶς στήν π η γ ή του. Ἐδῶ ν ε ν ι κ ή κ α μ ε ν, ὁ πόνος τῶν τραυμάτων ἔρχεται ἀργότερα, ὅταν κρυώνει τό αἷμα!

Ἀλλ᾿ αὐτά, τοῦτα ὅλα, στέκονται μακριά, πολύ μακριά ἀπό τό ν᾿ ἀναιροῦνε τή σπουδαιότητα τοῦ ἐγγράφου τῆς ΠΕΦΦΕ, τήν πολύτιμη συμβολή του στήν ἐπικράτηση τῶν Θεσμῶν, τό γεγονός ὅτι «Ἡ Ἐγκύκλιος ἀριθ. 4» ἀποτέλεσε ἕνα παραπέρα βῆμα στήν ἀνάπτυξη τῆς καινούργιας Λαϊκῆς Ἐξουσίας, πού δημιουργοῦσε ὁ ἑλληνικός λαός στήν πορεία τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ του ἀγώνα».*

Σ᾿ αὐτή τήν ἀνάπτυξη, ἡ «Ἐγκύκλιος 4» ἀποτέλεσε τό κρίσιμο, τ᾿ ἀποφασιστικό σημεῖο. Ἀπόρριψε τήν ἄποψη τῆς ἅμεσα παραπάνω μας καθοδήγησης «τά ἔκαμες θάλασσα». Ἔσπασε τά στενά τῶν Κτημενίων καί Δολόπων γεωγραφικά ὅρια τῆς ἐπικράτειας τῶν «Ἐντολῶν», τά πλάτυνε σέ τρεῖς νομούς! Κι ἐπέβαλε στόν ἀπευλευθερωμένο χῶρο τῆς Ρούμελης τούς δυό Θεσμούς σ χ έ σ ε ι ς δ η μ ο σ ί ο υ β ί ο υ. Ἱστορικά, ἄνοιξε τό δρόμο πρός τήν πανελλαδικότητα τῶν Θεσμῶν τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, πού, τελικά, καταξιωθήκανε «ΘΕΜΕΛΕΙΩΔΕΙΣ ΘΕΣΜΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ».

* «Στ᾿ ἅρματα! Στ᾿ ἅρματα!» Π.Α.Ε. 1967, σ. 151.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΠΡΟΑΓΩΓΕΣ ΚΑΙ ΦΑΛΚΙΔΕΥΣΕΙΣ

Χωρίς περίσκεψιν, χωρίς λύπην, χωρίς αιδώ
μεγάλα κι υψηλά τριγύρω μου έκτισαν τείχη.
Καί κάθομαι και απελπίζομαι τώρα εδώ.
Άλλο δέν σκέπτομαι: τόν νοῦν μου τρώγει αυτή ή τύχη·
διότι πράγματα πολλά έξω νά κάμω εἶχον.

Κ. ΚΑΒΑΦΗΣ

Ὁ Γραμματέας τῆς ΠΕΦΦΕ τοῦ ΚΚΕ ἔδειξε ὀξυδέρκεια στό ζήτημα τῶν δυό Θεσμῶν. Κι ἀποτελεῖ χρέος δικαιοσύνης ἡ πρέπουσα ἀναγνώριση τῆς συμβολῆς του στήν προαγωγή τοῦ προβλήματος. Ἄν ἡ ἱστορία τῆς Ἀντίστασης τοῦ ἀνοίξει καί μερίδα ἐνεργητικοῦ καί τοῦ ἐγγράψει κάποια γόνιμη παρουσία στήν κορυφή τῶν ὀργανώσεων τῆς Ρούμελης, νομίζω, ὅτι αὐτή χρονικά θά περιορίζεται στήν περίοδο ὥς τά μέσα τοῦ 1943, ἀπό ἄποψη δέ περιεχομένου θά συνδέεται καί μέ τή θετική ἀπό μέρους του ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος τῆς Λ. Αὐτοδιοίκησης καί Λ. Δικαιοσύνης.

Ὁ Ἠλίας Μανιάτης ἐδῶ φανέρωσε πολιτικό ἔνστικτο. Μαρτυρία τοῦ γεγονότος δέν ὑπῆρξε μόνο ἡ «Ἐγκύκλιος 4» ἀμέσως μετά τά Μάρμαρα. Συλλαμβάνοντας τήν προοπτική τῶν Θεσμῶν, καταπιάστηκε ζεστά μέ τό πρόβλημα. Στήν περίπτωση τῆς «Ἐγκυκλίου 4» χειρίστηκε τό ζήτημα μονοπρόσωπα. Μετά κατάλαβε, φαίνεται, ἄν ὄχι τό ἀσυμβίβαστο τῆς ἐνέργειάς του μέ τήν ἀρχή τῆς συλλογικότητας, ὅμως, ὅτι παρόμοιο πρόβλημα δέν ἀντιμετωπίζεται ἀπό ἕ ν α ν. Συγκρότησε ἐπιτροπή ἀπό νομικούς γιά τήν κατάρτιση «Κώδικα» καί σέ συνέχεια συγκάλεσε τήν Α΄ Συνδιάσκεψη ἀντιπροσώπων Αὐτοδιοίκησης Φθιωτιδοφωκίδας - Εὐρυτανίας.

Μή ἔχοντας προσωπική ἀντίληψη τῶν γεγονότων, θά ἐπικαλεστῶ τίς γραφτές πηγές, ἐκφέροντας καί τήν ἄποψή μου γιά τίς μαρτυρίες τους.

Ι. ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΠΕΡΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.

7 Αὐγούστου 1943.

Στό χωριό Γαρδίκι Ὀμιλαίων - Φθιώτιδας συνέρχεται μεγάλη σύσκεψη τῶν προέδρων τῶν Λαϊκῶν Διοικητικῶν Ἐπιτροπῶν καί τῶν προέδρων καί λαϊκῶν ἐπιτρόπων τῶν δικαστικῶν ὑποεπιτροπῶν τῶν Νομῶν Φθιώτιδας, Φωκίδας καί Εὐρυτανίας. Στή σύσκεψη πῆρε μέρος καί ὁμάδα νομικῶν.

Ἡ σύσκεψη, ἀφοῦ ἄκουσε ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τά συμπεράσματα ἀπό τήν μέχρι τότε ἐφαρμογή τῶν θεσμῶν τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης στίς περιοχές τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας, ἀποφάσισε τή σύνταξη Κώδικα Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί ἀνάθεσε τή σχετική ἐργασία σέ ἐπιτροπή νομομαθῶν. Ἡ ἐπιτροπή αὐτή παίρνοντας σάν βάση τήν μέχρι τότε πεῖρα ἀπό τήν ἐφαρμογή στή ζωή τῶν θεσμῶν τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης στίς ἐλεύθερες πόλεις, κωμοπόλεις καί χωριά, συνέταξε τόν σχετικό κώδικα, μέ βάση τήν «Ἐγκύκλιο 4», πού εἶχε ἐκδοθεῖ μετά τή σύσκεψη πού ἔγινε γιά τόν ἴδιο σκοπό στά Μάρμαρα καί μπῆκε σέ ἐφαρμογή ἀπό τόν Μάρτη 1943».

«ΙΙ. ΤΟ ΓΡΑΠΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Τό δεύτερον ἑξάμηνον τοῦ 1943 ἤρχισε προσπάθεια διά τήν συστηματοποίησιν τῆς Αὐτοδιοικήσεως καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης — ἡ ὁποία εἶχε γίνει ἤδη καθεστώς εἰς τήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα — καί ταυτοχρόνως διά νά ἐφαρμοσθῆ — μορφοποιηθῆ εἰς γραπτόν Δίκαιον. Τήν ὅλην καθοδήγησιν τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί Αὐτοδιοικήσεως ἀνέλαβον αἱ κατά τόπους Ἐπιτροπαί τοῦ ΕΑΜ ἐν συνεργασίᾳ μέ τάς Διοικήσεις τῶν Μεραρχιῶν τοῦ ΕΛΑΣ, μέ ἔκδηλον καί ἔντονον τήν πρόθεσιν καί προσπάθειαν διά τήν ἀνεξαρτοποίησιν τοῦ Θεσμοῦ. Κυρίως εἰς τήν Λαϊκήν Δικαιοσύνην ὁ παρεμβατισμός περιωρίζετο, ὅσον ἦτο δυνατόν, εἰς τήν ἐποπτείαν καί τόν ἔλεγχον τῆς καλῆς καί ἀμεροληπτου λειτουργίας.

Ἕνα πρῶτον σχεδίασμα Διατάξεων καί ὀργανισμοῦ τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἐξεπονήθη ἀπό τό ΕΑΜ Δικαστικῶν καί Δικηγόρων τῆς Ἀθήνας κατά τόν Ἰούνιον τοῦ 1943. Καί ὁ-

* «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα! Χρονικό τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης». Πολιτικές καί Λογοτεχνικές Ἐκδόσεις, 1967, σελ. 201.

μως τό σχέδιον αὐτό ἦτο ὑποτυπῶδες καί ἀτελές — ἴσως ἐπειδή ἔγινε πολύ βιαστικά καί χωρίς οἱ συντάκτες του νά ἔχουν τήν παραμικρή γνῶσιν διά τό τί ἦτο αὐτή ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη μέ τή «νομοθεσία» τῆς ὁποίας ἀσχολήθηκαν καί διά τό τί ἐγίνετο εἰς τό Βουνό. Πάντως δέν ἠμποροῦσε νά ἐξυπηρετήση τά Λαϊκά Δικαστήρια καί τόν Θεσμό γενικώτερον. Εἶχε 19 ἄρθρα διά τόν «Ὀργανισμόν τῶν Δικαστηρίων καί Δικονομικές Διατάξεις», 5 ἄρθρα «Πολιτικός Νόμος» καί 2 ἄρθρα μόνον «Ποινικός Νόμος».

Α΄ Ο ΚΩΔΙΚΑΣ ΣΤΕΡΕΑΣ

Τόν ἴδιον περίπου χρόνον, ἀπό τό Ἐαμικόν Γραφεῖον Στερεᾶς Ἑλλάδος ἤρχισεν ἡ ἐκπόνησις Σχεδίου Διατάξεων Αὐτοδιοικήσεως καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἐν συνεργασίᾳ μέ τούς Νομικούς τῆς Περιφερείας — Δικηγόρους καί μερικούς Εἰρηνοδίκας πού προσεχώρησαν εἰς τόν ἀγῶνα. Τά δύο αὐτά σχέδια τόν Ἰούλιο τοῦ 1943 συγκεράστηκαν εἰς ἕνα πληρέστερον — πληρέστερο, διότι ἐβασίσθηκε καί εἰς τήν πεῖραν τῆς Αὐτοδιοικήσεως καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης τά ὁποῖα ὅλο ζωντάνια εὑρίσκοντο εἰς πλήρη ἐφαρμογήν. Τό τελικόν αὐτό σχέδιο, τό ὁποῖον συνετάχθη μέ τήν πρωτοβουλίαν τοῦ ΕΑΜ Στερεᾶς, εἶναι ὁ φημισμένος «ΚΩΔΙΚΑΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ καί ΛΑ·Ι·ΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ γιά τήν ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ» — γνωστός ἁπλῶς ὡς γραπτόν Δίκαιον τοῦ Βουνοῦ. Ἐπάνω εἰς αὐτόν βασίζονται κατά τό μέγιστον μέρος «αἱ Διατάξεις» τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ, αἱ ὁποῖαι ἴσχυσαν εἰς ὅλην τῆς Ἐλεύθερη Ἑλλάδα καθώς καί αἱ Διατάξεις τῆς ΠΕΕΑ αἱ ὁποῖαι ἰσχύουν ἀκόμη καί σήμερον. Δίδω τό ἱστορικόν τοῦ Κώδικος.

Εἰς τάς ἀρχάς τοῦ 1943 ἡ Περιφερειακή Ἐπιτροπή ΕΑΜ Φθιωτιδοφωκίδος - ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ μέ ἐγκύκλιόν της συνιστοῦσε εἰς ὅλην τήν Περιφέρειάν της τήν ἐφαρμογήν γενικά τῆς Αὐτοδιοικήσεως καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἡ ὁποία εἶχεν καθιερωθῆ ἀπό τόν καιρόν τῆς ἀνταρτοκρατίας... Τόν Ἰούλιον τοῦ 1943 ἡ Περιφερειακή Ἐπιτροπή ΕΑΜ Φθιωτιδοφωκίδος - Εὐρυτανίας συνεκρότησεν Ἐπιτροπήν ἀπό Νομικούς καί ἁρμοδίους τῆς Αὐτοδιοικήσεως, ἡ ὁποία συνέταξε καί ἐπεξεργάσθηκε τό Σχέδιον - Κώδικα. Αἱ ἐργασίαι τῆς Ἐπιτροπῆς ἔλαβον τήν μορφήν Συσκέψεως, μέ κανονικάς Συνεδριάσεις, εἰς τήν ὁποίαν ἔλαβον μέρος 22 πρόσωπα, Νομικοί οἱ περισσότεροι. Ἐνῶ διαρχοῦσε αὐτη ἔφθασεν ἀπό τήν Ἀθήνα τό Σχέδιον Διατάξεων Λαϊκῆς Δικαιοσύνης τό ὁποῖον

ἔφερε ὁ Ξ. Παπαδάμ. καί περιελήφθη εἰς τάς συζητήσεις διά τήν διαμόρφωσιν τοῦ τελικοῦ Σχεδίου.

Ἔπειτα ἀπό αὐτό ἡ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΑΜ ΦΘΙΩΤΙΔΟΦΩΚΙΔΟΣ - ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ συνεκάλεσε Διάσκεψιν τῶν Προέδρων Κοινοτήτων καί Λαϊκῶν Δικαστηρίων τῆς Περιφερείας Λαϊκῶν Ἐπιτρόπων καί Νομικῶν διά νά ἐπεξεργασθῇ καί ἐγκρίνῃ καί θέσῃ εἰς ἐφαρμογήν τό Νομοθέτημα. Εἶναι αὐτη ἡ «ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΦΩΚΙΔΟΣ - ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ». Συνῆλθε εἰς τό ΓΑΡΔΙΚΙ εἰς τό κτίριον τοῦ Δημ. Σχολείου.

Εἰς τάς 8 Αὐγούστου 1943 ἡ Διάσκεψις μέ Ἀπόφασίν της, ἀφοῦ τό Σχέδιον διαβάσθηκε εἰς τό σύνολόν του καί κατ' ἄρθρον — τά ἄρθρα του διαβάσθηκαν ἕνα πρός ἕνα, λέει ἡ ἀπόφασις — ἔθεσεν εἰς ἐφαρμογήν εἰς ὅλην τήν Στερεάν Ἑλλάδα ἀπό τῆς 15ης Αὐγούστου 1943 τόν «ΚΩΔΙΚΑ» Αὐτοδιοικήσεως καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Τό κείμενον ἐτυπώθη εἰς φυλλάδια μέ 22 σελίδας τά ὁποῖα ὅμως οὐδέποτε ἐκυκλοφόρησαν καί οὕτω δέν ἔλαβεν ἐπίσημον ἐφαρμογήν ὁ «Κώδικας Στερεᾶς», οὔτε ἔγινεν εὐρύτερον γνωστόν τό κείμενόν του».*

Τό πρῶτο κείμενο προέρχεται ἀπό συλλογική ἐργασία, πού ἔγινε στό ἐξωτερικό μέ πρωτοβουλία καί εὐθύνη τῆς ἡγεσίας, τότε, τοῦ ΚΚΕ. Ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος ἡμιεπίσημης ἔκδοσης τοῦ κόμματος, πού τήν προετοίμασε «Συνταχτική Ἐπιτροπή» καί «βοήθησαν πολλοί ἀγωνιστές, ἡγετικά καί ἄλλα στελέχη τῆς Ἀντίστασης, ἁπλοί μαχητές τοῦ ΕΛΑΣ καί μέλη τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ὀργανώσεων», ὅπως σημειώνεται στόν Πρόλογο τῆς δεύτερης ἔκδοσης τοῦ Χρονικοῦ. Στόν ἴδιον αὐτό Πρόλογο περιέχονται καί τά ἑξῆς:

> «Ἡ προσπάθεια γιά τή σύνταξη τοῦ Χρονικοῦ «στ' ἄρματα! στ' ἄρματα!» ἔγινε μέ τήν πεποίθηση ὅτι στίς συγκεκριμένες συνθῆκες πού δημιουργήθηκαν στήν πατρίδα μας μιά ὁποιαδήποτε σοβαρή ἐργασία γιά ἱστορική ἀξιολόγηση τοῦ μεγαλειώδους ἔπους τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης ἔπρεπε ν' ἀρχίσει ἀπό τήν ἀποκατάσταση τῶν ἴδιων τῶν γεγονότων πού τόσο πολύ διαστρεβλώθηκαν ἀπό τούς ἀπόντες καί τούς ἐχθρούς τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα».

* Α. Καστρινοῦ «Ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη» — «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τριμηνιαῖο περιοδικό, τεῦχος 1ο, Ἀθήνα 1963, σελ. 142 - 144. Τό κείμενο δίνεται ὅπως ἔχει στό περιοδικό, δηλαδή καί μέ ἕνα δυό προφανῶς τυπογραφικά λάθη.

Δεινότερο εἶναι, ὅταν τά γεγονότα διαστρεβλώνονται, ὅπως ἐπανειλημμένα ἐπισημάνθηκε σέ τοῦτο τό βιβλίο, ὄχι μόνο ἀπό ἀπόντες καί ἐχθρούς, ἀλλά καί ἀπό παρόντες καί φίλους. Γιά πολλοστή φορά ὁ γράφων ἐδῶ βρίσκεται στή λυπηρή ἀνάγκη νά διαπιστώσει ὅτι, τουλάχιστο στά σημεῖα πού ἀναφέρονται στά περιστατικά τά σχετιζόμενα μέ τή Λ.Α. καί τή Λ.Δ., τό Χρονικό τοῦ Ἀγώνα δέ διακρίνεται γιά «ἀποκατάσταση τῶν ἴδιων τῶν γεγονότων». Δυστυχῶς, στίς σελίδες του ὑπάρχει ἀρκετή κακοποίησή τους ἀπό ἱστορική ἔποψη, προχειροκαταγραφή τους, ἀνεύθυνη παρουσίασή τους. Καί νά καί πάλι «δεῖγμα γραφῆς» ἀπό τό ἀπόσπασμα πού παρατέθηκε:

— Οἱ ὅροι «Λαϊκές Διοικητικές Ἐπιτροπές» καί «δικαστικές ὑποεπιτροπές» δέν ὑπήρχανε ἴσαμε τήν ἔκδοση τῆς Ἀπόφασης 6 τοῦ ΚΓΣΑ ἀπό 10 Αὐγούστου 1943. Διατυπώνονται σ' αὐτή γιά πρώτη φορά. Στούς τρεῖς νομούς τῆς Ρούμελης ὑπήρχανε τήν περίοδο αὐτή Ἐπιτροπές Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης — ἐνδέχεται καί Κοινοτικά Συμβούλια — καί Λαϊκά Δικαστήρια, πού εἴχανε ἐγκαθιδρύσει οἱ «Ἐντολαί» καί σέ συνέχεια ἡ «Ἐγκύκλιος 4». Οἱ ἀπρόσεχτοι ἀπό ἱστοριογραφική πλευρά συντάκτες τοῦ Χρονικοῦ κάμανε ἐδῶ πρωθύστερο δάνειο ἀπό τήν Ἀπόφαση 6 σέ βάρος τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας καί τῆς ἀποκατάστασης τῶν γεγονότων.

—Ἀσύγγνωστο προχειρογράψιμο ὅτι «ἡ σύσκεψη ἀποφάσισε τή σύνταξη Κώδικα Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί ἀνέθεσε τή σχετική ἐργασία σέ ἐπιτροπή νομομαθῶν». Τό ἱστορικό γεγονός εἶναι ὅτι ἡ συγκρότηση τῆς ἐπιτροπῆς νομομαθῶν προηγήθηκε πολύ ἀπό τήν σύγκληση τῆς συνδιάσκεψης αὐτοδιοίκησης καί ὥς αὐτή εἶχε κιόλας καταρτίσει τό Σχέδιο τοῦ Κώδικα. Οἱ συγγραφεῖς τοῦ κομματιοῦ ἐδῶ δέ θελήσανε νά καταναλώσουνε οὔτε τόση δά φαιά οὐσία, ὅση δά θά χρειαζότανε νά ἀντιληφτοῦνε ὅτι ἀπό τίς 7 Αὐγούστου, πού συνῆλθε ἡ συνδιάσκεψη, ὥς τίς 8 ἰδίου, δηλαδή μέσα σέ μιά νύχτα ἐπουδενί θά μποροῦσε ἡ ἐπιτροπή νά καταρτίσει νομοθέτημα μέ 73 ἄρθρα. Πλήν ἄν δέν εἴδανε ποτέ τό κείμενο τοῦ Κώδικα Στερεᾶς, ὅπου ἀκροτελεύτια σημείωση ὅτι «ἐγκρίθηκε σήμερα στίς 8 Αὐγούστου 1943».

— Ἀντιπαρέρχομαι τή μεγαλοστομία γιά «ἐλεύθερες πόλεις» τή δοσμένη στιγμή, ὅπου εἶχαν «ἐφαρμογή στή ζωή» οἱ Θεσμοί, ἔστω κι ἄν ὑπολογιστεῖ πόλη τό Καρπενήσι — μιά καί μόνη, ὅπου, ὅμως, οἱ πρῶτες ἐκλογές γιά ὄργανα Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης ἔγιναν ὁπωσδήποτε μετά τή σύσκεψη Γαρδικιοῦ.

— Γιά ποιόν «ἴδιο σκοπό» νομίζει ἡ Συνταχτική Ἐπι-

τροπή τοῦ Χρονικοῦ ὅτι ἔγινε ἡ «σύσκεψη» στά Μάρμαρα; Γιά νά «ἐκδώσει» τήν «Ἐγκύκλιο 4»; — φτού μας, πού νά μή βασκαθοῦμε... ἱστορικῶς! Ἡ συνδιάσκεψη στά Μάρμαρα ἔγινε γιά τήν ἀνάλυση τῶν ἀποφάσεων τῆς Πανελλαδικῆς Συνδιάσκεψης τοῦ ΚΚΕ (Δεκέμβρης 1942), πράγμα πού τό λέει τό Χρονικό στήν 150 σελίδα του καί ξεχνιέται στήν 201!

— Τέλος, ἡ «Ἐγκύκλιος 4» ἐκδόθηκε τόν Ἀπρίλη καί εἶναι ἀδύνατο νά μπῆκε σέ ἐφαρμογή πρίν τήν ἔκδοσή της, τόν Μάρτη τοῦ 1943.

Τό δεύτερο κείμενο προέρχεται, ὅπως τό εἴδαμε, ἀπό τόν Διευθυντή Δικαστικοῦ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ. Περιέχει πολλές καί πολύτιμες ἀκριβεῖς μαρτυρίες. Μποροῦμε, ὅμως νά παρατηρήσουμε τά ἑξῆς:

— Στό χρόνο πού ἀναφέρεται ὁ Α.Κ. κάθε ἄλλο παρά «εἶχε γίνει καθεστώς εἰς τήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα» ἡ Λ.Α. καί ἡ Λ.Δ. Αὐτό σύντρεχε μόνο γιά τίς ἐλεύθερες περιοχές τῆς δικαιοδοσίας τῆς ΠΕΦΦΕ. Ἀλλά Ἐλεύθερη Ἑλλάδα δέν ἦτανε, βέβαια, μόνον οἱ τρεῖς νομοί τῆς Ρούμελης.

— Ὁ «Κώδικας Ποσειδώνα» — «Ἐντολαί» — καί ἡ «Ἐγκύκλιος 4» δέν μπορεῖ νά ἔχουνε σχέση μέ τήν ἔννοια «Γραπτοῦ Δικαίου», ὥστε ὁ Α.Κ. νά τοποθετεῖ τήν ἀρχή τοῦ «γραπτοῦ δικαίου», στό προκείμενο, στό δεύτερο ἑξάμηνο τοῦ 1943;

— Ἡ προσωπική μου ἀντίληψη εἶναι, ὅτι ποτέ δέν ἐκχωρήθηκε στίς Διοικήσεις Μεραρχιῶν, ἤ τόν ΕΛΑΣ γενικά, δικαιοδοσία «εἰς τήν ἐποπτείαν καί τόν ἔλεγχον τῆς καλῆς καί ἀμεροληπτου λειτουργίας» τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, στήν ἀφετηρία τῆς ὁποίας βρισκότανε, ὅπως καί τό εἴδαμε, *καί* ἡ πρόθεση ἀποκλεισμοῦ ἀκριβῶς τῆς ὁποιασδήποτε παρέμβασης τοῦ ΕΛΑΣ στά τῆς ἀπονομῆς δικαιοσύνης στόν πληθυσμό.

— Ὅσο γιά τήν διατύπωση, ὅτι οἱ Διατάξεις τῆς ΠΕΕΑ «ἰσχύουν ἀκόμη καί σήμερον» δηλαδή τό χρόνο πού ἔγραφε αὐτές τίς γραμμές ὁ Α.Κ., δέ διασαφηνίζει *ποιές* ἐννοεῖ. Ἄν ἀναφέρεται στήν Πράξη 4 τῆς 13ης Μάρτη 1944, ὀρθά. Ἄν, ὅμως, ἐννοεῖ τίς Πράξεις 55 καί 57, ὁ ἴδιος ξέρει, ὅτι δέν πρόλαβαν νά ἰσχύσουν καί «ὅτι λίγο ἔλλειψε *νά μή ἰδοῦν ποτέ τό φῶς τῆς δημοσιότητος*» καί

τελικά δημοσιεύθηκαν «διαστικά» στά τελευταία φύλλα τοῦ ΔΠΑ τῆς ΠΕΕΑ».*

—Ἡ ἐγκύκλιος πού μνημονεύει ὁ Α.Κ. πρόκειται γιά τήν «Ἐγκύκλιο 4» — δέν ἦτανε στίς ἀρχές 1943, ἀλλά τόν Ἀπρίλη, οὔτε ἦτανε τοῦ ΕΑΜ, ἀλλά τῆς ΠΕΦΦΕ τοῦ ΚΚΕ.

— Τό «οὐδέποτε ἐκυκλοφόρησαν» τά φυλλάδια μέ τό κείμενο τοῦ Κώδικα, δέν ἀκριβολογεῖ. Στή Ρούμελη, τουλάχιστο ἀπό ἕνα ἀντίτυπο ἔφτασε στό κάθε χωριό. Συνεπῶς καί «εὐρύτερον γνωστόν» ἔγινε τό κείμενο.

Τί ἀντιπροσώπευε ὁ Κώδικας Στερεᾶς, πού ἐνέκρινε στίς 8 Αὐγούστου 1943 ἡ Α' Συνδιάσκεψη Ἀντιπροσώπων Αὐτοδιοίκησης Φθιωτιδοφωκίδας - Εὐρυτανίας;

Θά παραθέσω τήν ἐκτίμηση τοῦ Α. Καστρινοῦ, πού περιέχεται στήν μελέτη του:

«Ὁ Κώδικας Στερεᾶς» ἔχει 73 ἄρθρα, 20 ἄρθρα γενικά, 25 διά τήν διαδικασίαν τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων, 5 Ποινικάς Διατάξεις καί 11 Πολιτικάς Διατάξεις. Ρυθμίζει τά ζητήματα τόσο τῆς αὐτοδιοικήσεως ὅσο καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης τήν ὁποία θεωρεῖ «κλάδον βασικόν» τῆς Αὐτοδιοικήσεως. Θέτει Διατάξεις Δικονομικοῦ καί Οὐσιαστικοῦ Δικαίου. Αἱ Διατάξεις περί Αὐτοδιοικήσεως ἀποδίδουν τό ἐξελιγμένον σύστημα τό ὁποῖον ἐπεκράτει εἰς τήν Ρούμελη. Εἶναι ὅμως ἐλλειπεῖς. Ἁπλῶς συστηματοποιοῦν ἐκεῖνο τό ὁποῖον ἤδη ἰσχύει. Καί αἱ Διατάξεις περί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης εἶναι ἐπίσης ἐλλειπεῖς, π.χ., δέν ἀναφέρουν σχεδόν τίποτε διά τήν ἐκτέλεσιν, ἀναστολήν κ.λ.π. Μολονότι εἰς τό Οὐσιαστικόν Δίκαιον ἀποφεύγει νά καινοτομήση, ἔχει ὅμως καί Διατάξεις πρωτοφανεῖς ὅπως λ.χ. αἱ Διατάξεις: «Ὅτι εἶναι ὑποχρεωτικό τό λειτούργημα, τό ἀνακλητό τῶν μελῶν τῶν Ὀργάνων, τό αἱρετό ὅλων τῶν Ὀργάνων, ἡ ὁρκωμοσία μπροστά στό Λαό, ὅτι προηγεῖται κάθε δίκης ὑποχρεωτικά προσπάθεια συμβιβασμοῦ ἀπό τούς Δικαστές, ὅτι «τά δικαστήρια δέν περιορίζονται ἀπό κανέναν κανόνα ἀποδείξεως, παρά κυττᾶνε μόνον νά βροῦνε τήν οὐσιαστική ἀλήθεια» ὅτι «οἱ Δικαστές δικάζουν σύμφωνα μέ τή συνείδησή τους» καί ἔχουν πάντοτε ὑπ' ὄψιν τους «ὅ,τι ὅλος ὁ κόσμος νομίζει ἴσο, δίκιο καί ὀρθό». Καθώς καί αἱ Διατάξεις ὅτι: «Οἱ Δικαστές παίρνουν ὑπόψει τους τίς συνθῆκες πού ἔχουν διαμορφωθεῖ - δημιουργηθεῖ»...

* Βλ. «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τεῦχος 3ο, Φεβρουάριος 1964, σ. 139: «Σημείωσις Α. Καστρινοῦ κλπ.».

Ἐπίσης αἱ διατάξεις ὅτι εἶναι ἀδίκημα «συνεργασίας μέ τούς ἐχθρούς τοῦ Λαοῦ καί ἡ ἐκμετάλλευση τῶν σημερινῶν συνθηκῶν γιά τήν ἀποκόμιση ὠφελείας». Χαρακτηριστικόν εἶναι ὅτι ἀποφεύγει — ὅπως καί αἱ διατάξεις τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου — νά ὁρίση τάς ἁρμοδιότητας τῶν Λαϊκῶν και τῶν παλαιῶν «τακτικῶν» Δικαστηρίων. Τά τελευταῖα δέν ἀναφέρονται πουθενά, οὔτε θίγονται, οὔτε ὅμως ἔχουν καμμίαν ἁρμοδιότητα.

Ὁ «ΚΩΔΙΚΑΣ ΣΤΕΡΕΑΣ», μολονότι δέν ἐφαρμόσθηκε ἐπισήμως καί γενικά, ἴσχυσεν μέχρι τέλους 1943 εἰς τήν περιοχήν τῆς Εὐρυτανίας κυρίως, ἀποτελεῖ τήν βάσιν διά τήν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς σχετικῆς νομοθεσίας. Εἰς αὐτόν βασίζονται καί αἱ Διατάξεις τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καί αἱ Διατάξεις τῆς ΠΕΕΑ. Αὐτός εἶναι ἡ σπονδυλική στήλη καί ὁ σκελετός τῶν μεταγενέστερων νομοθετημάτων τοῦ Βουνοῦ, τά ὁποῖα ἁπλῶς συνεπλήρωσαν τάς ἀτελείας τοῦ Κώδικος Στερεᾶς καί ἐσυστηματοποίησαν ἀρτιώτερον τό περιεχόμενόν του ἤ ὁλοκλήρωσαν τούς θεσμούς τούς ὁποίους αὐτός ἐρύθμισεν ἀρχικῶς καί βασικῶς.

Τό Κοινόν Γενικόν Στρατηγεῖον, τάς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Σεπτεμβρίου ἤ τάς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου, δέν ἐνθυμοῦμαι καλῶς, τοῦ 1943 ἐ ν έ κ ρ ι ν ε καί ἐ π ε κ ύ ρ ω σ ε μέ ἀπόφασίν του τόν Κώδικα Στερεᾶς, ἀλλά διά νά ἰσχύσῃ τελικῶς μόνον εἰς τήν Στερεάν».*

Μιά ἄλλη ἐκτίμηση τοῦ Κώδικα Στερεᾶς περιέχεται σέ ἄρθρο τοῦ δημοσιογράφου Β. Γεωργίου — ψευδώνυμό του τότε Ρήγας Μαυροβουνιώτης — πού δημοσιεύθηκε στό φύλλο ἀριθμ. 18 — Ὀκτώβρης 1943 — τῆς «Κομμουνιστικῆς Ἐπιθεώρησης».

«Στήν Ἐαμική Συνδιάσκεψη τῆς Ρούμελης, ὅπου παρευρέθησαν 450 ἀντιπρόσωποι ἀπό 350 χωριά» — γράφει τό τοτινό μέλος τοῦ Γραφείου τῆς Κομμουνιστικῆς Ὀργάνωσης Περιοχῆς Στερεᾶς, ἐνῶ δέν ἐπρόκειτο γιά «Ἐαμική» — τό Ε κεφαλαῖο δικό του — ἀλλά γιά Συνδιάσκεψη Αὐτοδιοίκησης, ὅπως καί τό λέει παρακάτω.

«Τίς καταχτήσεις πού κέρδισε μέ τούς ἀγῶνες του ὁ λαός τῆς ἐλεύθερης Ρούμελης, τίς κατοχύρωσε στόν καταστατικό χάρτη τῆς Αὐτοδιοίκησης. Στίς 8 - 8 - 43 οἱ λαϊκοί ἀντιπρόσωποι τῶν δήμων καί κοινοτήτων τῆς Ρούμελης στήν ἱστορική Συνδιάσκεψή τους ψήφισαν τόν Κώδικα τῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης».

* Α. Καστρινοῦ, ὅ.π., τ. 1ο, σ. 144 - 145.

«Ὁ κώδικας στό σύνολό του καθιερώνει τρεῖς σπουδαῖες ἀρχές. Πρώτη σπουδαία ἀρχή εἶναι ἡ κατάργηση κάθε διάκρισης καί διαφορᾶς ἀνάμεσα στόν ἄντρα καί στή γυναίκα. Ὁ ἄντρας ἤ ἡ γυναίκα πού συμπλήρωσαν τά 17 χρόνια ἔχουν τά ἴσα δικαιώματα καί καθήκοντα, νά ἐκλέγουν καί νά ἐκλέγονται σ' ὅλα τά ὄργανα.

Δεύτερη ἐξαιρετικά σπουδαία ἀρχή εἶναι ἡ ἀνάκληση ἀπό τό λαό τῶν ἐκλεγμένων ὀργάνων σέ κάθε στιγμή, πού θά σταθοῦν ἀνίκανα, ἀκατάλληλα καί θά καταπροδώσουν τήν ἐντολή τῶν ἐκλογέων τους. Ἡ ἀρχή αὐτή γιά πρώτη φορά μπαίνει στόν πολιτικό βίο τῆς χώρας καί ἀποτελεῖ βαθειά ἀλλαγή στήν καθιερωμένη τάξη, πρός ὄφελος τοῦ λαοῦ.

Τρίτη ἀρχή εἶναι ἡ καθιέρωση πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας σ' ὅλα τά ὄργανα τῆς αὐτοδιοίκησης καί ἡ παρεμπόδιση κάθε παρεμβατισμοῦ.

... Στή λεύτερη Ἑλλάδα ἄρχισαν ἤδη νά μπαίνουν τά θεμέλια γιά τήν ὀργάνωση τοῦ μελλοντικοῦ λαϊκοῦ κράτους».

Δέν ἔχω, δυστυχῶς, σήμερα στή διάθεσή μου καί τήν ἐργασία τοῦ Δ. Ι. Ζέπου «Λαϊκή Δικαιοσύνη εἰς τάς περιοχάς της ὑπό κατοχήν Ἑλλάδος», ὥστε νά παραθέσω καί τήν κρίση, ἄν ὑπάρχει, γιά τόν Κώδικα Στερεᾶς «ἀπό τήν σκοπιά τοῦ Ἀστοῦ Ἐπιστήμονος», ὅπως λέγει κι ὁ Καστρινός.

Στά παραπάνω κείμενα, ἀπ' τή μιά ἑνός νομικοῦ παράγοντα τῆς Ἀντιστασης, ἀπ' τήν ἄλλη ἑνός στελέχους τοῦ ΚΚΕ, θά μποροῦσε νά γίνουνε μερικές παρατηρήσεις.

Ἡ πρώτη γενική παρατήρηση ἀφορᾶ στό πρίσμα μέσα ἀπό τό ὁποῖο οἱ συντάκτες τους εἴδανε τόν Κώδικα. Ὁ Α.Κ. τόν βλέπει μέ τό φακό τοῦ νομικοῦ κατά πρῶτο λόγο, ἐνῶ ὁ Β.Γ., διαπιστώνοντας τίς «τρεῖς σπουδαῖες ἀρχές» τοῦ νομοθετήματος, φανερώνει ὅτι τό ἔκρινε ἀπό πολιτική σκοπιά.

Τό δεύτερο κοινό γνώρισμα τῶν δυό κειμένων εἶναι ὅτι ἀγνοοῦν τά γραπτά ντοκουμέντα πού προηγηθήκανε, τίς «Ἐντολές» καί τήν «Ἐγκύκλιο 4», τίς Διατάξεις τους. Ἐκτιμοῦνε τόν Κώδικα σάν πρωτογενές ἔγγραφο καί τοῦ ἀποδίνουνε πρωτοτόκια, πού ἀπό ἱστορική ἄποψη δέν τοῦ ἀνήκουνε. Οὔτε στόν ἕνα, οὔτε στόν ἄλλο εἶναι συγγνωστή αὐτή ἡ ἄγνοια, πού μαρτυράει καί ἀπουσία τοῦ ὀφειλόμενου ζήλου μελετητῆ νά φτάσει ὥς τίς πηγές, ὥς τίς ἐκβολές. Ἡ μελέτη τοῦ Καστρινοῦ δέν ἀγνοεῖ ὅτι πρίν ἀπό τόν Κώδικα Στερεᾶς ὑπῆρξε καί ἴσχυσε ἕνας ἄλλος, τόν ὁποῖο κι ὀνομάζει «Κώδικα Ποσειδώνα» — «Κῶδιξ δέ στή νομική ὁρολογία σημαίνει, ὅπως τό γνωρίζουν καί οἱ πρωτοετεῖς τῆς Νομικῆς καί τό λένε καί τά λεξικά, «συλλογή νόμων εἰδικά ἀναφερομένων εἰς τόν αὐ-

τόν κλάδο δικαίου ὡς ὀργανικόν σύνολον» καί «σύστημα ἀρχῶν καί κανόνων ἀναφερομένων εἰς τι θέμα». Δέν ἀγνοεῖ τήν ὕπαρξη τῆς «Ἐγκυκλίου 4». Ὁ συγγραφέας της δέ γνωρίζει τίς συγκεκριμένες Διατάξεις μήτε τοῦ πρώτου, μήτε τῆς δευτέρας. Ἀκριβῶς αὐτή ἡ ἀνεπάρκεια ἐνημερότητας θά ἔπρεπε, νομίζω, νά τοῦ ἐπιβάλει τή σύνεση νά μή βιαστεῖ νά ἀποφανθεῖ ὅτι ὁ Κώδικας Στερεᾶς «ἐρύθμισεν ἀρχικῶς καί βασικῶς» τούς δυό Θεσμούς.

Ὅσο γιά τόν φίλο Βάσο Γεωργίου, πού τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχε ἀνεβεῖ στή Ρούμελη, προφανῶς ἄντλησε τήν πρώτη ὕλη τοῦ ἄρθρου του μόνον ἀπ' τά χαρτιά πού βρῆκε πάνω στό τραπέζι του.

Ἀναγκάζεσαι νά συμπεράνεις, ὅτι στό Γαρδίκι καί προηγούμενα στίς συνεδριάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τῶν 22 — κατά Μπακόλα «τῶν 60» — ἡ «Εἰσήγηση» ἀπόκρυψε τίς «Ἐντολές» — τήν ἱστορία καί τό περιεχόμενό τους. Ἕνα τέτοιο συμπέρασμα τό στηρίζει καί ἡ ὁμιλία στό Ἐθνικό Συμβούλιο τοῦ ἐθνοσύμβουλου Α. Κουτσαγγέλου, δικηγόρου, πού πῆρε μέρος στήν ἐπιτροπή κατάρτισης τοῦ Κώδικα Στερεᾶς. Ἐξάλλου, ὁ ἀποκλεισμός, κι ἀπό τούς 22 κι ἀπό τούς 450, τῶν π έ ν τ ε, οἱ ὁποῖοι ὄ ν τ ω ς «ἐρύθμισαν ἀρχικῶς καί βασικῶς» τά τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, εἶναι κάτι περισσότερο κι ἀπό ἐνδεικτικός.

Θά μποροῦσε νά διατυπωθεῖ καί μιά τρίτη παρατήρηση καί γιά τά δυό γραπτά: τούς διαφεύγει, ὅτι τό νομοθέτημα, πού ἐξάρουν, κ α τ ά ρ γ η σ ε τό Λαό. Γενικότερα δέ, παραγνωρίζοντας καί οἱ δυό συγγραφεῖς ΤΑ ΠΡΟ τοῦ Κώδικα Στερεᾶς, παραλείπουν νά προβοῦνε σέ ἐκτίμηση καί κρίση γιά τό ἐ ά ν καί π ο ῦ ὑπολείπεται ὁ τελευταῖος ἤ χάνει βήματα πρός τά πίσω σέ σχέση μ' αὐτό πού προϋπῆρξε γραπτό, ἀλλά καί ἐν δυνάμει στή ζωή τό χρόνο πού καταρτιζότανε. Οἱ γενικότητες τοῦ Καστρινοῦ ὅτι οἱ Διατάξεις του «εἶναι ἐλλειπεῖς» δέν καλύπτουν τήν ὑποχρέωση τοῦ μελετητῆ νά εἶναι συγκεκριμένος, ὅσο καί ἀδέκαστος.

Τό κείμενο τοῦ Καστρινοῦ περιέχει βασικά λαθεμένη ἐκτίμηση ὅτι «Αἱ Διατάξεις περί Αὐτοδιοικήσεως ἀποδίδουν τό ἐξελιγμένον σύστημα τό ὁποῖον ἐπεκράτει εἰς τήν Ρούμελη». Θά ἦτανε εὐχῆς ἔργον, ὅπως λένε, ἄν εἶχε συμβεῖ αὐτό. Εἰδικότερα «Αἱ Διατάξεις περί Αὐτοδιοικήσεως» μαρτυροῦν, γιά ὅσους γνωρίζουν τό «σύστημα πού ἐπεκράτει εἰς τήν Ρούμελη» κι εἶχε ἀπορρεύσει ἀπό τίς «Ἐντολές» καί τήν «Ἐγκύκλιο 4», ὅτι οἱ συντάκτες τους δέν πολυκαταδεχτήκανε νά τό μελετήσουνε ἤ, ἄν τό κάμανε, δέν τούς ἄρεσε καί τό παραγνωρίσανε, ἤ δέν τό καταλάβανε. Στή συνέχεια θά τό ξαναδοῦμε τό σημεῖο αὐτό.

«Ἔχει ὅμως καί Διατάξεις πρωτοφανεῖς» — διαπιστώνει ὁ συγγραφέας τῆς πραγματείας «Ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη». Ἀλλά αὐτές πού μνημονεύει γιά «πρωτοφανεῖς», ἐξόν ἀπό τήν «ὁρκωμοσία μπρο-

στά στό Λαό» καί «ότι είναι άδίκημα συνεργασίας μέ τούς έχθρούς τοῦ Λαοῦ καί ή έκμετάλλευση τῶν σημερινῶν συνθηκῶν γιά τήν άποκόμιση ώφελείας», συμβαίνει νά είναι «τριτοφανεῖς» έδῶ, καθόσον ὑπήρξανε ὡς πρωτοφανεῖς στίς «Ἐντολές» καί περάσανε «δευτεροφανεῖς» στήν «Ἐγκύκλιο 4». Βέβαια, ὑπάρχουνε διαφορές φραστικές, διατύπωσης. Εἰδικά δέ γιά τό «ἀνακλητό» τῶν ὀργάνων, θά τό ἐξετάσουμε ἐκτενέστερα στή συνέχεια.

Δέν ἀνταποκρίνεται ἐπίσης στήν ἱστορική ἀλήθεια, ὅτι ὁ Κώδικας ἴσχυσε μέχρι τέλους 1943 —ὅσο ἴσχυσε, γενικά— μόνο στήν Εὐρυτανία. Ἴσχυσε τό ἴδιο καί στή Φθιώτιδα, φαντάζομαι καί στή Φωκίδα, γιά τήν ὁποία, ὅμως, δέν ἔχω προσωπική ἀντίληψη. Ἴσχυσε, ὅμως, «βελτιωμένος» ἀπό τήν πρακτική τῆς ζωῆς, δηλαδή μέ τή Γενική Συνέλευση τοῦ χωριοῦ σέ δράση, μ' ἕνα λόγο μέ τόν «ντορό», πού εἴχανε πάρει τά πράγματα ἀπό τήν ἀρχική τους κινητήρια δύναμη — τίς «Ἐντολές» καί τήν «Ἐγκύκλιο 4». Στήν πλήρη του μορφή, νά τό ποῦμε ἔτσι, οὐσιαστικά δέν ἴσχυσε ὁ Κώδικας πουθενά, μιά καί εἶχε παρεμβληθεῖ καί ἡ Ἀπόφαση 6 τοῦ ΚΓΣ — ἀναφορά στό σημεῖο αὐτό ἔγινε καί στό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου.

«Χαρακτηριστικόν εἶναι» ὄχι πού «ἀποφεύγει» ὁ Κώδικας Στερεᾶς ἀναφορά στά παλιά «τακτικά» Δικαστήρια, ἀλλά, νομίζω, ἡ ἐμμονή ἑνός «ἐπαναστάτη νομικοῦ», ὅπως θεωρεῖ ἑαυτόν ὁ Α.Κ., νά μή θέλει νά ἀντιληφθεῖ πώς ὁ Θεσμός τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης εἶχε καταργήσει τήν ἀστική Δικαιοσύνη, συνεπῶς καί τά ὄργανα πού τήν διακονοῦσαν — βλέπε καί ἄρθρον 2 τῶν «Ἐντολῶν». Καί «θίγεται» κάτι πού ὑπάρχει κι ὄχι τά νεκρά κι ἐ ξ α φ α ν ι σ μ έ ν α παλιά «τακτικά» Δικαστήρια — εἶδε κανένα τέτοιο πουθενά στό χῶρο τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας ὁ Α.Κ., ἔστω καί νά μήν εἶχε «καμμίαν ἁρμοδιότητα»;

Ὁ Κώδικας Στερεᾶς μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ «ἕνα ἀκόμη σκαλί» καί «γέφυρα» «διά τήν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς σχετικῆς νομοθεσίας», ὄχι, ὅμως, καί «βάσις». «Τήν βάσιν» καί γιά τόν Κώδικα ἀποτελέσανε οἱ «Ἐντολές» διαμέσου τῆς «Ἐγκυκλίου 4». Ἀλλά τό ὅτι ὁ Κώδικας Στερεᾶς συγκεκριμένα στάθηκε «ἡ σπονδυλική στήλη» καί «ὁ σκελετός» «τῶν μεταγενέστερων νομοθετημάτων τοῦ Βουνοῦ», εἶναι ἱστορική ἀλήθεια ἀδιαμφισβήτητη. Ἡ ἀλήθεια, ἐντούτοις, αὐτή ἔχει καί τήν ἄλλη της ὄψη, τό γεγονός ὅτι μετέδωσε στά μεταγενέστερά του νομοθετήματα καί τό «ρεφορμιστικό» του πνεῦμα, τήν ἀ π ί σ χ ν α ν σ η, πού εἶχε ἐπιφέρει, τοῦ ἐπαναστατικοῦ τῶν «Ἐντολῶν».

Ἀναφορικά πρός τίς «τρεῖς σπουδαῖες ἀρχές» πού ἐπισημαίνονται στό ἄρθρο τῆς «Κομμουνιστικῆς Ἐπιθεώρησης»:

Ἀναντίρρητα σπουδαῖες. Γιά τήν πρώτη, τήν καθιέρωση ἰσο-

τιμίας δικαιωμάτων «νά ἐκλέγουν καί νά ἐκλέγονται» ἀντρῶν καί γυναικῶν, ἡ τιμή τῶν πρωτοτοκίων ἀνήκει στόν Κώδικα Στερεᾶς, ἀλλά «ἐξ ἀδιαιρέτου» μέ τήν 'Απόφαση 6 τοῦ ΚΓΣ, πού ἐντελῶς ταυτόχρονα ἔπραξε τό ἴδιο.

Γιά τήν «ἐξαιρετικά σπουδαία ἀρχή» τῆς ἀνάκλησης, ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας ἐπιβάλλει νά ὑπομνηστεῖ ὅτι δέν καθιερώθηκε ἀπό τόν Κώδικα Στερεᾶς, ἀλλά ἀπό τίς «'Εντολές».

'Από τόν Κώδικα Στερεᾶς, ὅπως ἔχει ἐπισημανθεῖ καί στό δεύτερο μέρος τούτου τοῦ βιβλίου, «καθόσον ἀγνοεῖται ἡ Γενική Συνέλευση, καταργεῖται καί τό δικαίωμα τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ ν' ἀνακαλοῦνε (ἀπολύουνε) ἀμέσως ἕνα ἤ περισσότερα ἤ τό σύνολο τῶν μελῶν τῶν ὀργάνων τῆς Αὐτοδιοίκησης καί τοῦ Τοπικοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου καί θεσπίζεται προϋπόθεση τῆς ἀπόλυσης ἡ «δικαιολογημένη ἀπόφαση τοῦ 'Αναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου», αἴρεται, συνεπῶς, ἡ λαϊκή ἀμεσότητα στήν κύρωση, ἄρα καί στήν ἀποτελεσματικότητα τοῦ πάγκοινου ἐλέγχου».

Ὅ,τι περιλαμβάνεται στόν Κώδικα σχετικά μέ τό ἀνακλητό εἶναι ἡ δεύτερη παράγραφος τοῦ ἄρθρου 8, πού ἔχει ἔτσι:

> «Ἡ παραίτηση ἤ ἀπόλυση οἱουδήποτε μέλους γιά νά εἶναι νόμιμη πρέπει νά εἶναι δικαιολογημένη μέ ἀπόφαση τοῦ 'Αναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου. Στήν περίπτωση πού ἀπολυθοῦν παραιτηθοῦν ἤ πεθάνουν τά μισά καί ἕνα ἀκόμα ἀπό τά μέλη τῶν ὀργάνων τῆς Αὐτοδιοίκησης γίνεται νέα ἐκλογή. 'Επίσης νέα ἐκλογή γίνεται καί ὅταν τό ζητήσουν τό 1/4 ἀπό τούς ἐκλογεῖς μέ γραπτή αἴτησή τους».

Γίνεται ἀναφορά σέ «ἀπόλυση», ἀλλά διαδικασία ἤ ὁ,τιδήποτε σχετικό μ' αὐτή δέν περιέχεται στό νομοθέτημα. 'Εξάλλου, νά θεωρήσουμε διάταξη γιά «ἀνάκληση ἀπό τό λαό τῶν ἐκλεγμένων ὀργάνων σέ κάθε στιγμή» τήν τελευταία πρόταση τοῦ ἄρθρου 8; Ἔστω! Δικαιολογεῖ, ἄραγε, ἡ καχεκτικότητά της τό ἠχηρό τῆς διαπίστωσης τοῦ ἀρθρογράφου; Ἤ πρόκειται ἐδῶ γιά φαινόμενο «συναφοῦς παραστάσεως»;

'Εν πάσῃ περιπτώσει, ἡ 'Απόφασις 6 τοῦ ΚΓΣ, πού τό δημοσιευόμενο τόν 'Οκτώβρη ἄρθρο τήν ἀγνοεῖ, στό προκείμενο εἶναι, νομίζω, προσδιοριστικότερη μέ τό ἄρθρο της 12: «Πρός ἀντικατάστασιν μέλους 'Επιτροπῆς τινος ἤ καί ὁλοκλήρου τοιαύτης δέον...» κλπ.

«Ἡ καθιέρωση πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας σ' ὅλα τά ὄργανα αὐτοδιοίκησης» στόν Κώδικα Στερεᾶς εἶναι συγκεκριμένη, περιέχεται στά ἄρθρα 11 καί 12 καί πρώτη φορά ἔρχεται στό φῶς διάταξη πού ἀποβλέπει στήν προστασία τῶν Θεσμῶν ἀπό τίς 'Οργανώσεις καί τό 'Αντάρτικο, ἀπό τυχόν παρεμβάσεις τους στό ἔργο τῆς

Λ.Α. καί Λ.Δ. Τά ἄρθρα αὐτά ἀποτελέσανε τότε οὐσιαστική πρόοδο. Καί ὁπωσδήποτε οἱ διατάξεις τους εἶναι εὐκρινέστερες καί προσδιοριστικότερες ἀπό τίς παραπλήσιες τῶν «Ἐντολῶν», ὅπως τοῦ ἄρθρου 1, κατά τό ὁποῖο «ἡ Ἐπιτροπή Λαϊκῆς Αὐτοδιοικήσεως» «ἐπιλαμβάνεται πάντων τῶν προβλημάτων τῆς Κοινότητος ἤ τοῦ χωρίου, ἀποφασίζει ἐλευθέρως καί δίδει εἰς αὐτά λύσεις κατά τήν κρίσιν της καί ἰδίαν αὐτῆς εὐθύνην», ἤ τοῦ ἄρθρου 2, ὅπου «τό Λαϊκόν Δικαστήριον, ἐλεύθερον καί ἔναντι πάσης παρεμβάσεως ἀνεξάρτητον εἰς τήν διαμόρφωσιν τῆς δικαστικῆς του κρίσεως...» κλπ.

Συγκεφαλαιωτική ἐκτίμηση τοῦ Κώδικα ἀπό μέρους τοῦ μέλους τοῦ Γραφείου τῆς Κομμουνιστικῆς Ὀργάνωσης τῆς Ρούμελης, πού εἶχε καί τήν ἰδιαίτερη εὐθύνη τῆς «Διαφώτισης», ἀποτελεῖ ἡ διατύπωση, ὅτι στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα «ἄ ρ χ ι σ α ν ἤδη νά μπαίνουν τά θεμέλια γιά τήν ὀργάνωση τ ο ῦ μ ε λ λ ο ν τ ι κ ο ῦ λαϊκοῦ κράτους». (ὑπ.δ.μ.)

Μιά ὑπεύθυνη διατύπωση σέ ὑπευθυνότατο κομματικό ὄργανο, πού προδίδει τήν ἀπόσταση ἀντίληψης, τό χάσμα σύλληψης τοῦ δοσμένου προβλήματος ἀνάμεσα στήν κομματική βάση καί τήν καθοδήγηση.

Ἡ κατωτάτης βαθμίδας κομματική ὀργάνωση πού εἶχε τή σύλληψη τῶν Θεσμῶν καί προχώρησε — σέ πεῖσμα τοῦ ἀμέσως παραπάνω της κομματικοῦ ὀργάνου — στήν ὀργάνωση τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, πίστευε ὅτι οἰκοδομεῖ στό π α ρ ό ν τό παρόν λαϊκό κράτος. Χωρίς αὐτή τήν πίστη, μά τήν πίστη μου, οἱ δυό Θεσμοί δέ θά μποροῦσε νά εἴχανε γεννηθεῖ, ὅπου καί ὅπως γεννηθήκανε. Αὐτά τόν Ὀχτώβρη - Δεκέμβρη τοῦ 1943, ὅταν ἤμαστανε τρεῖς κι ὁ κοῦκος κι ὅλος ὁ ἐλεύθερος χῶρος μας ἤτανε ἕνα τσόφλι!

Τόν Αὔγουστο - Ὀχτώβρη τοῦ 1943, πού ἡ Ἐλεύθερη Ἑλλάδα ξεκινάει μόλις ἔξω ἀπό τήν Ἀθήνα, ἀπό τήν Πάρνηθα καί τή Χασιά, πού στό χῶρο της ὁ λόγος μας εἶναι νόμος, πού εἰδικά στή Ρούμελη, πού ἦρθε κι ἀνάλαβε τόσο ὑψηλό πόστο ὁ φίλος Βάσος Γεωργίου, λειτουργεῖ οὐσιαστικά Λαϊκό Κράτος — λαϊκό, λαϊκότατο στ' ἀλήθεια — ἕνας σύντροφος, νιόφερτος ἀπ' τό Κέντρο, ἀπό τούς πολύ κοντινούς στούς Ἰωαννίδη — Σιάντο, ἕνας σύντροφος ἔξυπνος καί καταρτισμένος, β ρ ί σ κ ε ι ὅτι «ἄρχισαν» — «ἤδη», σπολάτη! — ἁπλῶς «νά μπαίνουν», τί νομίζετε, τά κεραμίδια; — ὄχι, «τά θεμέλια», φαντάσου, ποῦ εἴμαστε ἀκόμα! Καί γιά τί πράγμα, λέτε, θεμέλια; «Γιά τήν ὀργάνωση», πού σημαίνει πάλι στήν ἀρχή εἴμαστε. Καί τίνος τήν ὀργάνωση; — θέ μου!, «τοῦ μ ε λ λ ο ν τ ι κ ο ῦ λαϊκοῦ κράτους»! — καί Νικολό καρτέρει! Ὅμως, ὁ Βάσος ἤτανε μέ τή «γραμμή», τή γνωστή γραμμή, πού τό πρό-

δλημα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας τό ἄφηνε μετά τό διώξιμο τοῦ κατακτητῆ!

Λίγο πιό πρίν άπευθύνθηκε ἐδῶ κατηγορία κατά τοῦ Κώδικα Στερεᾶς, ὅτι «κατάργησε τόν Λαό». Οὔτε ὑπερβολή, οὔτε σχῆμα. Οἱ Διατάξεις του ἀφήνουν τό λαό ἐκεῖ πού τόν εἶχε φέρει ἡ ἀστική δημοκρατία — στό ἐκλέγειν καί ἐκλέγεσθαι. Καταργώντας τή Γενική Συνέλευση τοῦ λαοῦ, πού εἶχανε θεσμοθετήσει οἱ «Ἐντολές», κατάργησε τήν ἄ μ ε σ η ἄσκηση τῆς ἐξουσίας ἀπό τόν ἴδιον τόν κυρίαρχο λαό, τήν ἄμεση λαϊκή κυριαρχία.

Συνεπής ὁ Κώδικας πρός αὐτή τήν ὀπισθοδρόμησή του, ἐπέφερε καί τήν ἐνδεικτική ἀλλαγή στόν τίτλο, ἀπάλειψε τόν προσδιορισμό «Λαϊκή» κι ἄφησε σκέτη, «ἀχρωμάτιστη», τήν παλιά Αὐτοδιοίκηση!

Ἡ ἔννοια Λαϊκή Ἐξουσία δέν ὑπάρχει. Στά 73 ἄρθρα του ἡ λέξη «συνέλευση» ἀπαντιέται μόνο δυό φορές, ἀλλά δέν ἀφορᾶ στό λαό. Πρόκειται γιά τό σημεῖο 6 τοῦ ἄρθρου 7, ὅπου ἡ σύνοδος τῶν προέδρων τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων τῆς περιφερείας Ἀναθεωρητικοῦ γιά τήν ἐκλογή τῆς πενταμελοῦς σύνθεσης τοῦ τελευταίου ἀποκαλεῖται συνέλευση, τή μιά φορά μέ σίγμα κεφαλαῖο, τή δεύτερη μέ μικρό.

Στόν Κώδικα ὁ λαός ἀποκλείεται ἀπό τό ν' ἀποφασίζει γιά τά προβλήματα πού τόν «ἀφοροῦν», ἀντί δέ τοῦ λαοῦ «Κάθε μήνα τό Δημοτικό ἤ Κοινοτικό Συμβούλιο, τό Τοπικό Λαϊκό Δικαστήριο καί τά ἄλλα ὄργανα συνεδριάζουν μαζί καί ἐξετάζουν ὅλα τά ζητήματα τῶν κατοίκων καί παίρνουν γενικότερες ἀποφάσεις πού ἀφοροῦν τό λαό...» — ἄρθρο 19. (ὑπ.δ.μ.)

Ἔτσι, ὁ λαός ἔγινε ἐπιτροπευόμενος, σάν νά ἤτανε πολιτικά «ἀνήλικος» ἤ διανοητικά ἀνάπηρος. Τό ἀναφαίρετο δικαίωμά του ν' ἀποφασίζει ὁ ἴδιος, καί κατά τόν δυνατό ἀμεσότερο τρόπο γιά τά ζητήματά του, ὁ Κώδικας τ' ἀποστερεῖ ἀπό τό λαό καί τό ἐκχωρεῖ σέ ἐκλεγμένα ἀπό τό λαό, βέβαια, ὄργανά του, δηλαδή σέ πληρεξούσιους. Ἀλλά αὐτό οἱ λαοί τό εἶχανε κερδίσει στήν ἀστική δημοκρατία.

Ἡ Λαϊκή Ἐξουσία στόν Κώδικα ἀποκλείεται ἐξ ὁρισμοῦ. Τό ἄρθρο 1 διαλαμβάνει:

> «Ὁ θεσμός τῆς αὐτοδιοίκησης ἔχει τή σημασία ὅτι ὁ λαός παίρνει ἐνεργά μέρος στή διοίκησή του, καί ὅτι χρησιμοποιοῦνται οἱ λαϊκές δυνάμεις γιά τήν ἄμεση ἱκανοποίηση τῶν συμφερόντων τῶν πολιτῶν». (ὑπ.δ.μ.)

Καί συντηρητικό ἀκόμα ἀστικό πολιτικό κόμμα δέ θά εἶχε, πι-

στεύω, ἀντίρρηση νά κάνει καί θαρραλεότερη διατύπωση. Γιατί στόν παραπάνω ὁρισμό δέν ὑπάρχει ἀπολύτως τίποτα πέρα ἀπό τά ἀστικά ὅρια. Σοῦ δίνει τήν ἐντύπωση, μάλιστα, ὅτι εἶναι ἀπό σκοποῦ τόσο «προσεχτικά», τόσο συντηρητικά διατυπωμένος, πού νά «μή δώσει λαβή», πώς ἐδῶ πρόκειται γιά Λαϊκή Ἐξουσία — ἄπαγε!...

Ὁ ὁρισμός, πού προβάλλει μέ ἀξιώσεις θεσμικοῦ, δέ βγαίνει ἔξω ἀπό τά ἐκαμμένα περί «δημοτικῶν ἀρχῶν» ἀστικοῦ ἤ καί προαστικοῦ καθεστῶτος. Τοῦ λόγου τό ἀσφαλές ἐπιμαρτυρεῖ καί τό ἄρθρο 2, κατά τό ὁποῖο «Βασικοί κλάδοι τῆς αὐτοδιοίκησης εἶναι α) ἡ Διοίκηση τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων καί β) ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη».

«Ἡ Διοίκηση τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων» δέν ἀποτελεῖ καινοτομία καί πολύ περισσότερο δέ συνιστᾶ κατηγορία Λαϊκῆς Ἐξουσίας, οὔτε ἔννοια ἐπανάστασης.

«Ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη» τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Κώδικα δέν μπορεῖ νά ἐγγραφεῖ καινοτομία του, ἐφόσον εἶναι δάνειό του, ἀποτελεῖ υἱοθέτηση ὑπάρχοντος — κι αὐτό εἶναι ἱστορικό δεδομένο.

Ἀλλά, ὁρίζοντάς την τό νομοθέτημα, κλάδο τῆς αὐτοδιοίκησης τοῦ ἄρθρου 1, δέ θυμίζει μήπως τούς «καλουμένους βεκίληδες» τῶν Μακεδονομάχων τῆς τουρκοκρατούμενης Χαλκιδικῆς λ.χ., «οἵτινες ἔχοντες καί ἕνα γραμματέα διεξῆγον δι' ὅλου τοῦ ἔτους τήν ἀνωτάτην διοικητικήν καί δικαστικήν ἐξουσίαν τῆς ὅλης ὁμοσπονδίας»;* Ἀξιοποιώντας, ἐντούτοις, τή θαυμάσια ἐκείνη ἐθνική μας κληρονομιά, γιά νά ἔχουμε ἔννοια Λαϊκή Δικαιοσύνη προϋποτίθεται ἡ αναγωγή τῆς τελευταίας σέ κλάδο Λαϊκῆς Ἐξουσίας.

Νομίζω, ὅτι δέ συντρέχει παρόμοια ἀναγωγή στήν ἀντίληψη ὅτι «Τά Δικαστήρια τοῦ Λαοῦ εἶναι Δικαστήρια οὐσίας καί ἀποβλέπουν νά ἀποκαταστήσουνε τό δίκιο πού παραβιάζεται» (ἄρθρο 33), παρά τήν κατά βάση ἐπιτυχή διάταξη τοῦ ἄρθρου 32, ὅπου οἱ δικαστές δικάζουν σύμφωνα μέ τή συνείδησή τους κλπ καί «ἔχοντας πάντοτε ὑπ' ὄψει τους, ὅ,τι ὅλος ὁ κόσμος νομίζει ἴσο, δίκιο καί ὀρθό». Ὀρθότερο, ἴσως, θά ἦτανε ἀντί τοῦ «ὅλος ὁ κόσμος» νά λεγότανε «ὁ λαός», χωρίς τό ὅλος, μιά πού ἀκόμα δέν... ἀνακαλύφθηκε «δίκιο» γιά ὅλον τόν κόσμο.

Ἡ ἀποστολή τῶν ὀργάνων τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, ὅπως ἀντιλαμβάνεται τήν τελευταία τό ἄρθρο 2, «ν ά ἀ π ο κ α τ α σ τ ή σ ο υ ν ε τό δίκιο πού παραβιάστηκε», φανερώνει καί τό ὀπτικό πεδίο τῶν συνταχτῶν τοῦ Κώδικα. Πεδίο, πού, προφανῶς, δέν ἐπεκτείνεται πέρα ἀπό τά ὅρια τοῦ Δικαίου τῆς ἀστικῆς τάξης καί πέρα ἀπό μιά μεταφυσική ἀντίληψη περί Δικαίου.

Παρά τά στοιχεῖα μορφῆς, πού δανείστηκε ἀπό τά προηγού-

* Κ. Παπαρρηγόπουλος: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τ. 6ος, σ. 677, ἐκδ. 1874.

μενά του ντοκουμέντα, παρά τά έδώ - έκεί γνωρίσματά του Λαϊκής Δικαιοσύνης — λ.χ. άρθρα 31, 32, τελευταία παράγραφος άρθρου 33 — ό Κώδικας Στερεάς δέ νομίζω, ότι διακρίνεται άπό περιεχόμενο Λαϊκής Δικαιοσύνης, όπως τό ίδιο καί δέν εύτύχησε νά έκφράσει τό πρωταρχικό πνεύμα τής Λαϊκής Αύτοδιοίκησης. Δέν ύψώθηκε ούτε κατά ένα δάχτυλο πάνω άπό τό άστικό «Κάθε Δήμος διοικεῖται άπό Δημοτικό Συμβούλιο καί κάθε Κοινότητα άπό Κοινοτικό Συμβούλιο».

Κρίνοντας τόν Κώδικα Στερεάς άπό τήν άπόσταση πιά τών 30 έτών, ή έκτίμηση είναι, ότι δέν ύπήρξε έπαναστατικό νομοθέτημα καί συνεπής συνέχεια καί άνέλιξη τών «Έντολών» καί τής «Έγκυκλίου 4».

Άλλά, κριτικάροντας τά άρνητικά ή καί άπλώς άδύνατα σημεία τού ίστορικού πιά έγγράφου, σέ καμιά περίπτωση δέ σημαίνει αύτό καί άπόρριψη τών θετικών του ή παραγνώριση τής γενικότερης συμβολής του στήν προαγωγή τών δυό Θεσμών σέ βασικό πρόβλημα όλη τής Έλεύθερης Έλλάδας. Στό χώρο αύτού τού βιβλίου κάθε άλλο παρά μιά φορά ό άναγνώστης του συναντήθηκε μέ τήν έξαρση τών έποικοδομητικών γνωρισμάτων τού Κώδικα Στερεάς. Θά άποτελούσε λάθος, ή μιά πλευρά τής έκτίμησης τού έγγράφου, νά άπόκλειε τήν άλλη.

Εύλογο τό έρώτημα γιά τά αίτια πού όδηγήσανε στίς έλλείψεις καί παραλείψεις καί στά, κατά τή γνώμη τού ύποφαινόμενου, πισωδρομίσματα τού Κώδικα.

Δυστυχώς, δέν ξέρουμε τήν Είσηγητική Έκθεση, γιά τήν όποία γίνεται λόγος στό είσαγωγικό σημείωμα τής τοτινής έκδοσης τού κειμένου — «Έκδοση Έπιτροπής ΕΑΜ Στερεάς Έλλάδας, Αύγουστος 1943». «Στήν άλλη έκδοση θά μπεῖ καί ή Είσηγητική Έκθεση», έλεγε ή «Σημείωση». Άλλη, όμως, έκδοση δέν ύπήρξε, ή Έκθεση δέν είδε τό φώς τής δημοσιότητας. Προσωπικά δέν έμαθα ποτέ, ούτε πού ένδιαφέρθηκα, ποιός ήτανε ό Είσηγητής. Δέν πήρα μέρος στήν Έπιτροπή κατάρτισης τού Σχεδίου Κώδικα, άν καί πήρανε μέρος καί μή νομικοί. Δέν κλήθηκα καί στή Συνδιάσκεψη Αύτοδιοίκησης Φθιωτιδοφωκίδας - Εύρυτανίας, έστω καί σάν παρατηρητής. Άκριβέστερα, άποκλείστηκα, όπως καί όλοι οί άλλοι τέσσερες σύντροφοι πού καρτίσαμε μαζί τίς «Έντολές», άν κι είχαμε πέρισσότερα άπό πολλούς άλλους δικαιώματα παρουσίας καί στά δυό παραπάνω σωματα. Κατά συνέπεια, δέ διαθέτω άμεσες προσωπικές άντιλήψεις.

Τί, κατά τήν γνώμη μου, σύντρεξε γιά τό δοσμένο άποτέλεσμα; Στήν περίπτωση, ό Ήλίας Μανιάτης έκαμε όρθό βήμα, μά προχώρησε στραβά. Όρθό, πού έπιασε ζεστά τό θέμα. Όρθό, πού συγκρότησε Έπιτροπή. Όρθό ή σύγκληση τής Συνδιάσκεψης. Όμως,

όλες τούτες οί ένέργειες τοῦ Μανιάτη ἀνήκουνε στό ὀργανωτικό. Ὁ Μανιάτης ἔδωκε τή βασική προσοχή του σ' αὐτή τήν πλευρά τοῦ προβλήματος κι ὄχι στήν π ο λ ι τ ι κ ή του.

Εἶναι πεποίθησή μου, ὅτι ἡ ἐπεξεργασία ἐγγράφου πολιτικῆς σημασίας δέν ἤτανε θέμα «τεχνικό», ἀλλά πολιτικό. Δέν ἤτανε ἀντικείμενο κατά πρῶτο λόγο «εἰδικῶν», ἀλλά πολιτικῶν, χωρίς ἀπό τούς τελευταίους νά ἀποκλείεται καί ἡ πρώτη ἰδιότητα, τόσο τό καλύτερο. Δέν ἤτανε θέμα γιά «νομομαθεῖς» ἤ, τουλάχιστο, μόνο γι' αὐτούς, ἀλλά, στό προκείμενο, τό συγκεκριμένο, πρωταρχικά καί κύρια, γιά ἐ π α ν α σ τ ά σ ε ι ς. Δέν ἤτανε ἀπό τά προβλήματα, γιά τή λύση τῶν ὁποίων θά ἔπρεπε νά κληθοῦν δικηγόροι καί εἰρηνοδίκες, ἀλλά κατά πρῶτο λόγο κομμουνιστές.

Ἀπό ποιές σκέψεις κινήθηκε ὁ Μανιάτης, ὀργανώνοντας τήν παραπέρα προώθηση τοῦ προβλήματος, νά ἐνεργήσει ἔτσι; Ἀποδείξεις δέν ἔχω νά ὑποστηρίξω τούτη ἤ τήν ἄλλη ἐκδοχή. Μαζί του ποτέ δέ συζήτησα τήν περίπτωση. Δέν τό θέλησα ἀπό ὑπερηφάνεια καί πεῖσμα — ἔνιωσα ὅτι μέ πρόσβαλε. Στήν πλέον «ἀψογη» περίπτωση, τό εἶδε «φορμαλιστικά», ὅπως θά λέγαμε. Ὅπως καί νά τό πάρεις, ἔδειξε κομματική ἀγραμματωσύνη, ἀτζαμωσύνη, δέν ἐνήργησε στά κομμουνιστής ἡγέτης, πού ὄφειλε νά μήν ξεχνάει τόν ἡγετικό ρόλο τοῦ κόμματός του καί νά ἐφαρμόσει στήν πράξη αὐτή τή σύλληψη τοῦ χρέους τῆς ὀργάνωσης, πού καθοδηγοῦσε, δίνοντας σέ κομμουνιστές τό προβάδισμα σέ πρόβλημα σχετιζόμενο ἄμεσα μέ τό θέμα τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας.

Ὁ ἀρθρογράφος τῆς ΚΟΜΕΠ μᾶς παρέχει τήν πληροφορία, ὅτι στήν Α' Συνδιάσκεψη ἀντιπροσώπων αὐτοδιοίκησης Φθιωτιδοφωκίδας - Εὐρυτανίας πήρανε μέρος 450 ἄνθρωποι. Λέτε νά μή χωροῦσε ἡ αἴθουσα τοῦ σχολειοῦ τοῦ Γαρδικιοῦ ἄλλους πέντε κι αὐτός νά ἤτανε ὁ λόγος πού δέν κληθήκανε — οὔτε ἕνας! — οἱ ἱδρυτές τῶν Θεσμῶν, αὐτοί πού συντάξανε τίς «Ἐντολές»; Ἔστω καί σάν παρατηρητές! Οὔτε κάν ὁ παλαίμαχος κομμουνιστής τῆς Εὐρυτανίας Βασίλης Μανούκας...

Ἐδῶ ἐπιβάλλεται νά προσεχτεῖ καί τοῦτο, πού ὁπωσδήποτε κάτι λέει: ἀντιπροσωπευθήκανε στό Γαρδίκι 350 χωριά. Αὐτό τόν ἀριθμό δίνει τό τοτινό ἄρθρο στήν «Κομμουνιστική Ἐπιθεώρηση». Οἱ τρεῖς νομοί ἔχουνε περίπου 375 Δήμους καί Κοινότητες. Ἔξω τρεῖς κοινότητες τοῦ πρώην δήμου Δολόπων Εὐρυτανίας — Μπελοκομίτης, Καρύτσας καί Καρβασαρᾶ — πού ὑπαγόντανε στήν ὀργάνωση τοῦ νομοῦ Καρδίτσας, ἔχουμε 372. Κουκιά μετρημένα, δέν ἀντιπροσωπευθήκανε στό Γαρδίκι 22 Δῆμοι καί Κοινότητες. Ἔ, μέσα σ' αὐτά τά τελευταῖα χωριά, πού στερηθήκανε τήν τιμή τῆς συμμετοχῆς στήν Α' Συνδιάσκεψη Αὐτοδιοίκησης, κι ὁ Κ λ ε ι τ σ ό ς. Καί ἡ Μολόχα τοῦ Βασίλη Μα-

νούκα. Κι ἡ Βράχα τοῦ Κωστάκη Ράγκου. Κι ἡ Νεραΐδα Δολόπων, ὅπου καί τά Σαραντάπορα τοῦ Στέφου Θάνου. Ἔχω μιάν ἐπιφύλαξη γιά τή Φουρνᾶ. Ἴσως ἀντιπροσωπεύτηκε ἀπό ἕναν «παλαίμαχο» τοῦ κοινοτοπατερισμοῦ, πού μέ συνεργό τή δύναμη τῆς συνήθειας στό λαό ξαναβγῆκε πρόεδρος καί στή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση — τόν Σταῦρο. Λέγω «ἴσως», γιατί κάτι μπερδεύεται ἐδῶ στή μνήμη μου μέ τό ὄνομα τοῦ «διαρκοῦς» προέδρου τῆς Φουρνᾶς. Κοντολογίς, μέ τήν ἐπιφύλαξη γιά τή Φουρνᾶ, οἱ Κτημενιοδόλοπες, 11 συνολικά Κοινότητες, δέν κληθήκανε στό Γαρδίκι. Δέν κληθήκανε οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ χώρου ὅπου γεννηθήκανε, πρωτοδιαμορφωθήκανε καί ἰσχύσανε οἱ Θεσμοί, μάλιστα ὥς τόν Μάρτη τοῦ 1943 ἀποκλειστικά. Γιατί; — ἐπειδή διαθέτανε τήν περισσότερη σχετικά πείρα; Τιμωρία γιά τό προβάδισμα; Ἐκδίκηση, γιατί ἐμμείνανε, ὅταν οἱ ἄλλοι καταδικάζανε τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη; Ἤ κάποιος φόβος ἤ κάποια ὑστεροβουλία; Σέ καμιά περίπτωση δέν ἤτανε τυχαία μιά τέτοια μεροληψία. Τυχαῖα δέν «ξεχαστήκανε» τά χωριά ἀκριβῶς πού δέν ἔπρεπε νά ξεχαστοῦνε. Χαρακτηριστικό ἐπίσης, ὅτι ἡ κομματική ὀργάνωση αὐτοῦ τοῦ χώρου, ἡ Ἀχτίδα 2 τοῦ Περιφερειακοῦ Γραφείου Εὐρυτανίας τοῦ ΚΚΕ, δέν ἐνημερώθηκε γιά τή Συνδιάσκεψη, δέν τῆς ζητήθηκε γνώμη γιά τήν ἀντιπροσώπευση, μιά καί τέτοια, ἄλλωστε, δέν ὑπῆρξε. Μ' ἕνα λόγο, ἀγνοηθήκαμε. «Ἐλεεινότητες τῶν πρώτων τους προσπαθειῶν» δέ λείψανε, βέβαια, οὔτε ἀπ' τίς προλεταριακές ἐπαναστάσεις, ὅπως τό ἐπισημαίνει ὁ Κ. Μάρξ στή «18η Μπρυμαίρ». Ἐάν κι ἐδῶ, σ' αὐτό τό περιστατικό, πρόκειται γιά μιάν ἀπ' αὐτές, ἄς τό κρίνει ὁ ἀναγνώστης.

Γιά πολλά χρόνια, κοντά 16, ἔτρεφα μιάν ἀμφιβολία. Τήν ἀμφιβολία, ἄν ὁ Ἠλίας Κοτσώνης - Μανιάτης εἶχε ἀντιληφτεῖ στά Μάρμαρα, ἀπό τή σχετική μου ἔκθεση, ὅτι οἱ δυό Θεσμοί ἀφορούσανε στό πρόβλημα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας καί ὄχι ἁπλῶς στήν περιστασιακή διοίκηση τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων, ὅτι δέν ἐπρόκειτο «γιά τήν καλύτερη ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ» (ἄρθρ. 3 τοῦ Κώδικα) και σ' αὐτό νά τελειώνει ἡ ἀποστολή τους. Ἐάν δέν ὑπῆρχε ἡ «Ἐγκύκλιος 4», ἀλλά μόνον ὁ Κώδικας, δέ θά ὑπῆρχε καί γενεσιουργική αἰτία γιά τήν ἀμφιβολία μου. Ὁ Κώδικας — «χωριό πού φαίνεται»! Ἡ «Ἐγκύκλιος», ὅμως, ἀντικαθρέφτιζε λαϊκή ἐξουσία. Τήν τελευταία τή σύνταξε μέ τό χέρι του ὁ Μανιάτης. Γιά τό περιεχόμενο τοῦ Κώδικα ὄφειλε νά εἶχε τουλάχιστο τόν τελευταῖο κι ἀποφασιστικό λόγο.

Ὕστερα ἀπό 16 χρόνια, ἕνα τυχαῖο περιστατικό μοῦ διέλυσε τήν ἀμφιβολία — ὁ Μανιάτης πληρέστατα εἶχε ἀντιληφτεῖ στά Μάρμαρα τίς «Ἐντολές»! Τό περιστατικό: τό 1959, γράφοντας, ὅπως ξέρει ὁ ἀναγνώστης, γιά τοῦτα τά γεγονότα, ἔστελνα λίγα - λί-

γα τά χειρόγραφά μου στόν Χαρίλαο Φλωράκη. Λέγω «έστελνα». Καί οί δυό εϊμαστανε κρατούμενοι στή Γιούρα. Έγώ στή Δ' ά-κτίνα τοῦ κολαστηρίου, έκεῖνος στήν Α', τάφο δέκα φορές χειρότερο άπό τήν άκτίνα Δ'. Ήσανε μιά χαραδιά σύντροφοι, πού τούς φέρανε άπό τήν φυλακή τῆς Κέρκυρας καί τούς βάλανε σέ πλήρη άπομόνωση άπό τούς άλλους έμᾶς. Φυσικά, βρέθηκε τρόπος έπικοινωνίας μαζί τους. Άπό τό κανάλι αύτό πού άνοιξε ή όργάνωσή μας τῆς φυλακῆς πηγαινοερχόντανε καί τά γραφτά μου στό Χαρίλαο — ήθελα κι αύτουνοῦ τή γνώμη. Όταν τό γράψιμο εἶχε φτάσει σ' έτοῦτα έδά τά περιστατικά, ό Φλωράκης, μέλος, ἅς σημειωθεῖ, τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ καί στρατηγός τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ, έπιστρέφοντάς μου τά γραφτά μου, τά συνόδευε καί μ' ένα δικό του σημείωμα, όπου καί διασάφιση ότι μπορῶ νά κάμω χρήση τοῦ περιεχομένου του σάν ίστορική μαρτυρία. Έγραφε ό Χαρίλαος:

> Τόν Ίούνη τοῦ 43, όταν άνέβηκα άπό τήν Άθήνα στή Ρούμελη, έφτασα στήν Άγία Τριάδα Κτημενίων, έδρα τότε τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ. Έκεῖ συναντήθηκα καί μέ τόν Μανιάτη. Εἶχα άκούσει ότι ή Λαϊκή Αύτοδιοίκηση καί ή Λαϊκή Δικαιοσύνη πρωτοεμφανίστηκαν στόν Κλειτσό. Μισοκλειτσιώτης* κι έγώ, ένδιαφέρθηκα νά μάθω κάτι πιό συγκεκριμένο, κάτι λεπτομερέστερο. Καί ρώτησα τόν Ήλία νά μέ πληροφορήσει. Μοῦ έδωσε άρκετές λεπτομέρειες καί, τέλος, μοῦ εἶπε: «πράγματι, ό Μπέικος στόν Κλειτσό έλυσε τό πρόβλημα τῆς λαϊκῆς έξουσίας». Έκεῖ έμαθα πρώτη φορά γιά σένα καί πρωτάκουσα τ' όνομά σου.

Άπό τή μαρτυρία Φλωράκη προκύπτει, νομίζω, πώς: α) ό Μανιάτης εἶχε συνειδητοποιήσει ότι οί «Έντολές» άντιμετωπίζανε πρόβλημα Λαϊκῆς Έξουσίας κι όχι άπλῶς «διοίκησης» καί «ίκανοποίησης» τρεχόντων άναγκῶν. β) Ήτανε ήδη πεπεισμένος ότι μέ τίς «Έντολές» δόθηκε λύση, στή δοσμένη στιγμή καί κατάσταση, στό πρόβλημα τῆς λαϊκῆς έξουσίας. Καί γ) δέν εἶχε ξεχάσει ποιοί εἶχανε δώσει τή λύση.

Ή συζήτηση Μανιάτη - Φλωράκη έγινε ένα μήνα πρίν, όρθότερα τόν προηγούμενο μήνα, άπό τόν Ίούλη, πού συγκρότησε ό γραμματέας τῆς ΠΕΦΦΕ τήν Έπιτροπή σύνταξης κι έπεξεργασίας τοῦ Σχεδίου Κώδικα καί δυό μῆνες προτοῦ συγκαλέσει τήν Συνδιάσκεψη Αύτοδιοίκησης. Δέν άνακύπτει τό έρώτημα, πῶς, κα-

* Οἱ Φλωράκηδες εἶναι Κλειτσιῶτες. Ὁ πατέρας τοῦ Χαρίλαου, Γιάννης Φλωράκης, εἶχε παντρευτεῖ κι ἐγκατασταθεῖ στή Ραχούλα Καρδίτσας, ὅπου γεννηθήκανε κι εἶναι ἐγγεγραμμένα στά Μητρῷα Κοινότητας τά παιδιά του.

ταρτίζοντας τόν κατάλογο τῆς Ἐπιτροπῆς ἤ ἐλέγχοντας τά προτεινόμενα ἀπό τίς ὀργανώσεις πρόσωπα, ξέχασε ὅλα τά παραπάνω; Πῶς δέν τοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ ἀπουσία τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης πού ἔδωσε τή λύση, ἡ ἀπουσία τῶν χωριῶν, ὅπου δόθηκε ἡ λύση; Τί τοῦ συνέβηκε; Ὀξεία προσβολή σκλήρωσης, κακοήθους μορφῆς ἀμνησία; Ἡ «ἐλεεινότητα»; Ἐν πάση περιπτώσει δέν εἶχε οὔτε αὐτός, οὔτε κανένας ἄλλος τό δικαίωμα ν' ἀποκλείσει ἀκριβῶς τό χῶρο τῆς πρώτης ἐπικράτειας τῶν δυό Θεσμῶν.

Χαρακτηριστικό εἶναι, ἐπίσης, ὅτι ὁ Μανιάτης ὡς τόν Μάη τοῦ 1944, δηλαδή ὡς τό Ἐθνικό Συμβούλιο, ἀπόφυγε νά κάνει δημόσια γνωστό τό ἱστορικό τῆς ἐμφάνισης τῶν Θεσμῶν. Κι ὅπως ἀποδείχνεται κι ἀπό ἄμεση μαρτυρία τῆς σχετικῆς συγγραφῆς τοῦ Ζέπου, ἡ ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ ἀγνοοῦσε τά περιστατικά κι ὅλα τά συναφή μέ τούς Θεσμούς. Ὁ Ζέπος γράφει ὅτι ρώτησε τόν Γ. Σιάντο — καθώς καί τόν Η. Τσιριμῶκο — γιά τά ὀνόματα «τῶν ὑπευθύνων τοῦ ΕΑΜ Φουρνᾶς - Κλειτσοῦ» πού συντάξανε τόν «Κώδικα Ποσειδώνα» — ἡ ἀπάντηση ἦτανε δήλωση ἄγνοιας. Γεγονός εἶναι, ὅτι ὡς τήν ἡμέρα τῆς σχετικῆς δήλωσης τοῦ Μανιάτη στό Ἐθνικό Συμβούλιο ὅλοι θεωρούσανε ὅτι «ἀρχικῶς καί βασικῶς» ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη ἐκπορευτήκανε ἀπό τόν Κώδικα Στερεᾶς, ἄρα ἀπό τήν πρωτοβουλία τοῦ Ἠλία Μανιάτη. Καί ἡ πλάνη αὐτή, ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν» ὁ Κώδικας Στερεᾶς, ἐπέζησε, ὅπως τό εἴδαμε. Κι ἀποτέλεσε ἔρεισμα συμπερασμάτων σοβαρῶν καί μή μελετητῶν τῶν Θεσμῶν.

∴

Στίς ἀρχές ἀπ' τό τρίτο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου 1943 βρέθηκα στό Καρπενήσι. Πολύν καιρό πού δέν εἶχα πάει ἐκεῖ. Σχεδόν πάνω ἀπό χρόνο. Ὅσο τά κατείχανε οἱ Ἰταλοί, δέν πῆγα. Μετά τήν ἀπελευθέρωσή του, εἶναι τούτη ἡ πρώτη μου ἐπίσκεψη. Ἄν ὑπολογιστεῖ, ὅτι σέ λίγες μέρες ἐδῶ θ' ἄρχιζε συνέδριο τοῦ ΕΑΜ Ρούμελης, τότε πρέπει στό ἐπικείμενο τοῦτο γεγονός νά χρωστιέτανε ἡ παρουσία μου στό Καρπενήσι.

Ἀπ' τήν πρώτη στιγμή μοῦ φάνηκε πολύβοη ἡ ἀλλοτινή ἥσυχη πολιτειούλα. Μοῦ δημιούργησε μιά αἴσθηση «κοσμοπολιτισμοῦ». Πολύς κόσμος ἔδειχνε ξενόφερτος — ντύσιμο, περπατησιά, μορφή. Γενικά οἱ ἄνθρωποι ἤσανε φουριόζικοι, ὅσο καί γεμάτοι φροντίδες. Ἀλλά καί τά καφενεῖα παλιοῦ καιροῦ γεμάτα, ἰδιαίτερα οἱ καρέκλες τους στά πεζοδρόμια. Προσφέρανε «καφέ» σκέτο ροβυθάκι ἤ κριθάρι μέ ζαχαρίνη. Τό «τσιπράκι» ντόπιο, προπολεμικό. Μπορούσες νά πιάσεις μιά καρέκλα χωρίς νά παραγγείλεις καί τίποτα — τό διαπίστωσα τήν ἴδια μέρα τοῦ ἐρχομοῦ μου.

Ἀντάρτες καί παλιοῦ τύπου, μέ γενειάδες καί σταυρωτά φυσε-

κλίκια, άλλά καί «έκμοντερνισμένοι», μάλιστα όλοφάνερα οί πιό πολλοί τούτοι, πηγαινοερχόντανε. Μερικοί κάνανε καί τόν περίπατό τους στήν πλατέα — καλοβαλμένοι στίς στρατιωτικές τους στολές, ξουρισμένοι, κάθε άλλο παρά «λεροί» — πρόοδος. Έδώ στό Καρπενήσι θά διαβάσω τίς μέρες αύτές στήν «'Αντάρτικη Ζωή», δργανο τοῦ πρό ήμερών μόλις Γενικοῦ 'Αρχηγείου Ρούμελης, «παράπονα» τών άνταρτών κι άντίδραση ένάντια στήν έκστρατεία γιά τήν... άποκαθήλωση τής άντάρτικης γενειάδας. Οί ένάντιοι τής γενειάδας «τά βάζουν μέ τίς τρίχες», έγραφε ή άνταρτοεφημερίδα.

Έντυπωσιακή, τουλάχιστο σ' έμένα, ήτανε ή παρουσία άξιωματικών μέ στολή άπό χακί καμπαρντίνα, μπότες κι άστρα... Κυκλοφορούσανε καί μερικά φορτηγά αύτοκίνητα, σωστό θαύμα καί γιά τήν έποχή καί γιά τό άντάρτικο — ή βενζίνη ήτανε τό πιό δυσεύρεστο είδος, γιαυτό καί τό άξιολογότερο στή μαύρη άγορά, «άξιο» νά τ' άποθανατίσει ή «λαϊκή» μούσα τής έποχής: «Βενζίνες καί πετρέλαια έμεῖς τά κυνηγούσαμε...», ραψωδοῦσε ό μαυραγορίτης τής πιάτσας, δπως καί τό «θά σαλτάρω, θά σαλτάρω, τή ρεζέρβα θά σοῦ πάρω...» Γιατί καί τά έλαστικά τών αύτοκινήτων είχανε πάρει πολύ «άπάνω».

Δυό γερμανικές ματοσυκλέτες μέ σάιντ κάαρ, πού τίς όδηγούσανε άντάρτες, μπαινοβγαίνανε στήν πλατέα κροτοβολώντας διαολεμένα. Ή μιά ήτανε στή διάθεση Μανιάτη, πού, ώς τήν ώρα, «έφερνε τά πρώτα» έδώ.

Λάφυρο ή μιά σέ μιά μάχη μέ Γερμανούς, δώρο... έξ ούρανοῦ ή άλλη. 'Απ' τά «παράδοξα» τοῦ πολέμου, άλλά καί «μαρτυρία» γιά τό έδραιωμένο αίσθημα άσφάλειας τής έλεύθερης Ρούμελης καί ταυτόχρονα «δεῖγμα» έπικίνδυνης ξεγνοιασιάς καί χαλαρής έπαγρύπνησης. Νά τό περιστατικό, πού θά ήτανε γιά ξεκάρδισμα στά γέλια, άν δέ συμπεριεῖχε καί άνθρώπινη τραγωδία. Ένας Γερμανός μοτοσυκλετιστής, έχοντας άποστολή γιά Δομοκό, ήρθε δχι μόνο τό δρομολόγιό του λάθος μά καί τή ζωή του, δπως θά 'λεγε κι ό ποιητής, χωρίς νά μπορεῖ ν' άλλάξει μήτε τό ένα, μήτε τήν άλλη! Βγήκε στήν όδική άρτηρία πρός Καρπενήσι κι έβαλε φούλ! Βλέπετε, ό φασισμός δέν κατάφερε νά βγάλει άπό έναν πολιτισμένο λαό, δπως ό γερμανικός, άπίθανους έγκληματίες, άλλά καί άπό εύφυεῖς άνθρώπους, δπως οί Γερμανοί κατά κανόνα, άγαρμπους μπουνταλάδες. Ένας τέτοιος ... άγέρωχος μπουνταλάς κατά τά φαινόμενα ήτανε κι έτοῦτος, πού δέ νοιάστηκε δεκάρα, δεκάδες χιλιόμετρα, ποῦ τόν πᾶνε οί ρόδες του. Πάταε γκάζι καί τράβαε άναυλος γιά τήν άντίπερα δχτη τής 'Αχερουσίας! Πέρασε άεροδυναμικός τό Λιανοκλάδι, έκοψε τό μάτι του κάτι Γερμανούς άπ' τή φρουρά τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ, σιγουρεύτηκε γιά τό φίλιο τοῦ έδάφους, μπῆκε στήν Έλεύθερη Έλλάδα. Οῦτε σέ χωριό, οῦτε στήν

Μακρακώμη τόν σταμάτησε κανένας. Ούτε πού τόν άντιληφθήκανε. Τά Κ.Π. (Κέντρα Πληροφοριών) είχανε πάρει τόν τρισμακάριο έξαιτίας τοῦ ὑπνωτικοῦ τῆς σιγουριᾶς γιά τό ἀπαραβίαστο τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας ἀπό μεμονωμένους ἤ λιγάριθμους ἐχθρούς. Ὁ Γερμανός φουλαριστός πέρασε καί τά Διπόταμα κι ἀνηφόρισε κυκλογυρίζοντας τά Κάψια, καβαντζάρισε τόν αὐχένα τοῦ Βελουχιοῦ καί μ' ἑκατό καί πάνω χιλιόμετρα τήν ὥρα σφεντόνα γιά τό Καρπενήσι, εἰσόρμησε στήν πλατέα, σά νά 'μπανε, ὁ ἐρίφης, στόν... ὄρχο του! Βρέθηκε στή στιγμή κυκλωμένος ἀπό κατάπληχτους ἀντάρτες καί λαό, πού τόν ξεπεζέψανε κατάπληχτο κι αὐτόν κι ὥς νά πεῖ κίμινο...

Τώρα ἡ μοτοσυκλέτα στάθμευε μπροστά στό ἐπιβλητικό τουριστικό ξενοδοχεῖο τῶν Ἀφῶν Πριόβολου «Ὁ Τυμφρηστός», πού εἶχε παραχωρηθεῖ γιά τίς ἀνάγκες τοῦ Ἀγώνα καί στέγαζε τά Γραφεῖα τῶν ὀργανώσεων τῆς Ρούμελης, χρησιμεύοντας καί γιά διαμονή μερικῶν στελεχῶν, ὅπως, λ.χ., τοῦ Μανιάτη καί ἄλλων.

Πέρα, στήν ἄκρη τῆς πόλης, στό κτίριο καί τό προαύλιο τοῦ γυμνασίου ἕδραζε ὁ τόπος — ἐδῶ ἦτανε ἡ ἕδρα τῆς XIII Μεραρχίας τοῦ ΕΛΑΣ, ὅπως, ἀκριβῶς αὐτόν τόν καιρό, ὀνομάστηκε κι ἀναδιοργανώθηκε τό Γενικό Ἀρχηγεῖο Ρούμελης. Φέρνοντας μιά γύρα τό διδακτήριο, ἔπεσε τό μάτι μου καί στά ἰσόγεια, πού χρησιμεύανε ἄλλα γιά ἀποθῆκες κι ἄλλα γιά τή «σουηδική» τῶν μαθητῶν, ὅταν ὁ καιρός δέν τήν ἐπέτρεπε στό ὕπαιθρο. Τώρα στεγαζόντανε ἐδῶ τά συνεργεῖα τῆς Μεραρχίας — ἀρβυλοποιεῖα, ραφεῖα, πλεχτήριο, συνεργεῖο ἐπισκευῆς ὁπλισμοῦ. Μέ ἐντυπωσίασε ἡ ποσότητα τῶν δερμάτων — σολόδερμα καί βακέτα — πού εἶδα ἐδῶ σωρούς, καθώς καί ὀγκωδέστατα τόπια ἀπό ὕφασμα ἐρέας χακί γιά στρατιωτικές στολές. Ἀνέβηκα καί στίς αἴθουσες. Στή μεγάλη, τῶν τελετῶν δέν μπόρεσα νά μπῶ, γιατί ἐκείνη τή στιγμή ἔκανε τίς τελευταῖες του πρόβες ἕνας ἐρασιτεχνικός θίασος τοῦ Καρπενησιοῦ — θά ἀνέβαζε «Ἀντιγόνη».

Αἴσθηση μοῦ προκάλεσε τοῦτο τό «ἄλλο» Καρπενήσι. Μέ συνεπῆρε, μπῆκα νά τό «χαζέψω», δέν τράβηξα νά βρῶ μήτε Μπακόλα, μήτε κανέναν ἄλλο. Ὥσπου ἀπόσταα νά γυροφέρνω, ἄγνωστος μέσα σέ τόσον ἄγνωστο κόσμο, νιώθοντας καί κομμάτι σάν χωριάτης πού πρωτόπεσε στήν πρωτεύουσα. Γύρισα στήν πλατέα, στό καφενεῖο τοῦ «Τυμφρηστοῦ», ἐλπίζοντας νά βρῶ καμιά καρέκλα. Ἄδεια, μήτε μιά! Τράβηξα κατά τήν εἴσοδο τοῦ ξενοδοχείου, ἕνας ἀντάρτης μέ γενειάδα μισοξαπλωμένος σέ ψάθινη πολυθρόνα ξεκοκάλιζε μιάν ἐφημερίδα. Εἶδα τόν τίτλο της «Ρούμελη». Πρώτη φορά ἔβλεπα τέτοιο ἔντυπο. Ρώτησα τό συναγωνιστή ποῦ θά μποροῦσα νά βρῶ ἕνα φύλλο. Ἔκανε μιά κίνηση τοῦ χεριοῦ, χωρίς νά σηκώσει καί τά μάτια ἀπ' τό διάβασμα, καί μέ τόν ἀντίχειρα μοῦ 'δειξε πάνω

ἀπό τόν ὦμο του πίσω τήν ἐσωτερική σκάλα τοῦ ξενοδοχείου λέγοντάς μου βαριεστημένα καί μέ μιά βάση νά μέ ξεφορτωθεῖ: «τρίτος ὄροφος».

Στόν τρίτο ὄροφο ἀνακάλυψα σέ μιά πόρτα δωματίου κολλημένο τόν τίτλο τῆς ἐφημερίδας, κομμένον ἀπό ἔντυπο «Ρούμελη». Χτύπησα, μπῆκα. Τό δωμάτιο, ἀπ' ὅπου εἶχε παρθεῖ τό κρεβάτι, μετατράπηκε σέ γραφεῖο. Τραπέζι, καρέκλες, ἔντυπα, δημοσιογραφικό χαρτί στίς γωνιές. Δυό ἤ τρεῖς συναγωνιστές ἦσανε ἐκεῖ μέ τή μύτη χωμένη στά χαρτιά. Παρακάλεσα γιά ἕνα φύλλο, ἕνας τους μοῦ ἔδειξε, χωρίς λόγια, μιά στοίβα φρεσκοτυπωμένες ἐφημερίδες. Ἀλλά σκύβοντας νά πάρω ἕνα φύλλο ἔπεσε τό μάτι μου σέ μιά παράπλευρη μικρή στοίβα ἀπό φυλλάδια μέ τίτλο: «Κώδικας Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης γιά τή Στερεά Ἑλλάδα» — μέσα μου κλώτσησε κάτι, σάν ξάφνιασμα, σάν κακοφάνισμα. Αὐθόρμητα κι ἀνερώτηγα βούτηξα κυριολεχτικά ἕνα ἀντίτυπο, τό 'χωσα στίς δίπλες τῆς ἐφημερίδας καί πετώντας ἕνα βιαστικό «εὐχαριστῶ» στούς συναγωνιστές βρέθηκα στό διάδρομο, μέ κατάκαιε ἡ ἀνυπομονησία. Στό πρῶτο σαλονάκι τοῦ ὀρόφου, πού συνάντησα, βούλιαξα σέ μιά πολυθρόνα καί ρίχτηκα στό διάβασμα τοῦ φυλλαδίου, τή «Ρούμελη» τήν εἶχα κιόλας ξεχάσει.

Μέ τό πρῶτο μοῦ ἔκατσε ὁ διάολος στό σβέρκο, μέ κυρίεψε ὀργή. Σκέτη «αὐτοδιοίκηση», πουθενά «λαϊκή»! Κορμί ἀποκεφαλισμένο, ἕνα σῶμα πού δέν μπορεῖς νά τοῦ ἀναγνωρίσεις ταυτότητα, ὅμοιο μέ τό ὁποιοδήποτε ἄλλο, ἀγνώριστο!

Τό διάβασα ὥς τό τέλος τό κείμενο μ' ἀποτέλεσμα ν' ἀποκορυφωθεῖ ἡ ὀργή μου. Πουθενά Συνέλευση τοῦ λαοῦ — καρατομήθηκε τό «λαϊκή», διαγράφηκε κι ὁ λαός.Τρέμανε ὅλα μέσα μου. Τό πῆρα καί προσωπική προσβολή — «κι ἐμεῖς τί εἴμαστε; Οἱ μπάσταρδοι στό προκείμενο;» Σηκώθηκα καί πῆρα ψάχνοντας τίς πόρτες γιά ταμπέλα τοῦ Περιφερειακοῦ Γραφείου Εὐρυτανίας — πουθενά! Ρώτησα κάτι περαστικούς στό διάδρομο συναγωνιστές, μέ ὁδήγησαν. Μπαίνοντας βρῆκα τόν Μπακόλα νά ξεχοχλίζει κάτι ἔντυπα. Ξαφνιάστηκε χαρούμενα, πού μ' ἔβλεπε, ἔκανε χαρές. Ἐγώ μοῦτρα δυό καντάρια!

— Τ' ἔχεις κι εἶναι τά μοῦτρα σου σάν ξυνισμένο προζύμι; — μέ ρώτησε.

— Τ' εἶν' αὐτό ἐδῶ, ὠρέ Μπακόλα; — καί τοῦ ἔχωσα τό φυλλάδιο κάτω ἀπ' τά γυαλιά του.

— Τό βλέπεις, τί ρωτᾶς; Λοιπόν; — ἐκεῖνος κατάλαβε ὅτι θά ξεσποῦσα, πῆγε νά μοῦ πάρει τόν ἀέρα.

— Λοιπόν; Σκατά! Σκα-τάααα!

— Τρελάθηκες; Θαυμάσια ἐργασία!

— Ή έγώ τρελάθηκα ή έσύ χάζεψες. Ποιός τό ξεφούρνισε αύτό τό κιτάπι;

— Νομικοί...

— Νά τούς χαίρεσαι! Συμβολαιογράφοι δέν ήταν; Καλά πού δέν καλέσατε καί ένωμοτάρχηδες! Κι άμα δεϊς, Μπακόλα, έπανάσταση, νά μέ χέσεις!

— Στό θεό σου, τί σ' έπιασε;

— Τό ρωτάς, έ; Δέν τό καταλαβαίνεις! Σέ ποιά χαρτιά τό βρήκες, ότι θά κάμουμ' έπανάσταση μέ τό Ρωμαϊκό Δίκαιο; Καί γιατί ένεργεϊτε πίσω άπ' τήν πλάτη μας; Οί παρακεντέδες τοϋ κινήματος είμαστ' έμεϊς, έ;

— Μήν παραφέρεσαι. Ξέρεις... άχου, νά δεϊς πώς έχει τό ζήτημα...

Κι άρχισε νά μοϋ λέει, ότι ό Ήλίας κάλεσε μερικούς δικηγόρους νά...βοηθήσουν στή σύνταξη ένός όλοκληρωμένου Κώδικα...«Αύτό ήταν όλο, τί σοκαρίστηκες; Δέν βλέπω τό λόγο». — «Δικηγόροι, πάει καλά! Άλλά άπό μάς τούς Κτημενιοδόλοπες γιατί δέν κλήθηκε κανένας;» — «Πώς δέν κλήθηκε; Πήρε μέρος ό Χρυσόστομος Βαρλάμης». Έδώ πιά άποβγήκα άπό τά ροϋχα μου!

Ό Χρυσόστομος Βαρλάμης ήτανε άπό τή Φουρνά. Θαυμάσιος άνθρωπος, διακρινότανε γιά τό ήθος του. Κομμάτι βραδύς σέ όλα του. Δέν μπορώ νά βεβαιώσω άν έκεϊνο τόν καιρό είχε γίνει μέλος τοϋ ΚΚΕ ή παρέμεινε μόνον έαμίτης. Έπαγγελλότανε τό βοηθό τοϋ δικολάβου στό είρηνοδικεϊο Φουρνάς Ξενοφώντα Μπουρδάρα. Χρημάτιζε καί πότε - πότε έκτακτος γραμματέας στίς δικάσιμες τοϋ Πταισματοδικείου, όταν ή όργανική θέση χήρευε. Τά νομικά του ήσανε έμπειρικά, χωρίς νά είναι κι άπορριπτέα κι ώς τό βαθμό τών άναγκών τους σέ έπίπεδο είρηνοδικείου. Τό ήθος του καί τά σχετικά νομικά του συνεργήσανε στό νά τοϋ άνατεθεϊ, μετά τήν ίσχύ τής «Έγκυκλίου 4», τό λειτούργημα τοϋ Λαϊκοϋ Έπιτρόπου στό Τομεακό Λαϊκό Δικαστήριο Κτημενίων.

— Τόν Χρυσόστομο! Καί πώς τόν άνακάλυψε ό Ήλίας; Κύριε, έλέησον!

— Έγώ τόν πρότεινα — κυριολεχτικά τοϋ ξέφυγε τοϋ Μπακόλα. Άλλά έσπευσε νά διορθώσει: — Σοϋ είπα, έπρόκειτο γιά νομικούς...

— Τό πέτυχες! Νά μοϋ ζήσεις, Δημητράκη Μπακόλα! Μπράβο, ό παραγιός τοϋ δικολάβου είναι περισσότερο νομικός άπό τόν τελειόφοιτο τής Νομικής! Κι ό Τραχανής, τί 'ναι ό Τραχανής; Ξυλοσκίστης, γιά ό γελαδάρης τής Φουρνάς;

Ό Μπακόλας γιά πολλή ώρα δέ βρήκε τί νά πεϊ. Μ' έπνιξε κι έμένα ή όργή. Ύστερα άπό κάμποση σιωπή, είπα ήρεμα, σχεδόν μέ παράπονο:

— Τό κρυφτούλι παίζεις! Γιατί άγνόησες τήν κομματική μας όργάνωση; Τό σωστότερο δέ θά 'ταν ή άχτιδική μας νά έκανε τίς προτάσεις γιά τήν άντιπροσώπευσή μας;

— Μά ό Χρυσόστομος πήρε μέρος σάν Λαϊκός Έπίτροπος τοϋ Τομεακοϋ σας — είπε, μέ κάποια άνακούφιση, ό Μπακόλας.

— Ά, τό βρήκες! Ό Χρυσόστομος, λοιπόν, έκαμε τούς Θεσμούς! Ό Χρυσόστομος πάλεψε μαζί σας νά τούς γλυτώσει, όταν ήσασταν ένάντιοι! Είδες; — ό Χρυσόστομος τούς έφερε στά Μάρμαρα! Δέν τό ήξερα! Πίσω άπ' τό δαχτυλάκι μας θά κρυφτοϋμε, Δημητράκη; Άλλά γιατί μάς άπόκλεισες, ό θεός κι ή ψυχή σου! Μόνο μήν ξεχνάς, ότι κι έμεϊς κουτόχορτο δέν τρώμε. Νά στό πώ, όμως: έδειξες κοντοθωριά! Ποιός, σέ ρωτώ, θά κέρδιζε άπ' τήν άναγνώριση, ότι τούς Θεσμούς τούς έκαμε ή Όργάνωση Εύρυτανίας; Πρώτος, βέβαια, έσύ, ό γραμματέας της. Τώρα, άλλοι, έξυπνότεροί σου, θά δρέψουν καρπούς άπό δέντρο πού δέ φύτεψαν — σ' άρέσει; Άμ, ό τρανός μας δέν ήξερε ποιούς έπρεπε νά καλέσει νά τόν... βοηθήσουν; Θά πάω τώρα καί σ' αύτόν, νά τά ποϋμ' ένα κεράκι...

— Πρός θεοϋ, πρός θεοϋ! Δέν εύθύνεται ό Μανιάτης, γιατί νά πάς στόν Ήλία; Σέ βεβαιώ, δέ χρειάζεται, καθόλου δέ χρειάζεται! Έγώ έδωσα τά όνόματα τών Εύρυτάνων, έγώ εύθύνομαι καί γιά τό λάθος. Ήταν λάθος μου, έπρεπε νά παίρνατε μέρος καί οί πέντε σας. Καί τήν είσήγηση νά τήν έκανες έσύ. Όμολογώ, λάθος!

— Τότε, άξίζει άπλώς νά ρωτήσω τόν Ήλία, πώς, άνώτερη αύτός καθοδήγηση άπό σένα, δέ διόρθωσε τό λάθος σου. Δέν είχε χρέος; Ή ξέχασε ποιός έφερε τό πρόβλημα στά Μάρμαρα; Τερτίπια, ένέχοντα πρόδηλον δόλον — έτσι, άγαπητέ μου, θά τά χαρακτήριζε όλα αύτά ό... νομικός σας σύμβουλος, ό Χρυσόστομος — έχεις άντίρρηση;

— Ή παράλειψη όφείλεται, ότι έπεκράτησαν άλλα κριτήρια.

— Τουτέστιν;

— Έντελώς τυπικά.

— Σέ βάρος τής ούσίας. Καί μέ τυπικά κριτήρια, γιατί δέν κλήθηκαν άντιπρόσωποι αύτοδιοίκησης — όπως δά τήν κουτσουρέψατε — άπ' τά χωριά τής δικής μου άχτίδας; Γιά νά μήν τό πάρουμε είδηση έμεϊς. Δέν είν' έτσι;

— Κι άλλα χωριά δέν άντιπροσωπεύτηκαν. Όλο κι όλο έξήντα άνθρωποι ήταν!

Ό Μπακόλας μοϋ άπόκρυψε έδώ τήν άλήθεια γιά τόν άριθμό τών άντιπροσώπων, πού πήρανε μέρος στή Συνδιάσκεψη — 350! Έγώ τόν πίστεψα. Δέν είχα άφορμή νά μήν τό κάμω. Ποτέ δέ διαπίστωσα νά μοϋ είχε πεϊ προηγούμενα ψέμα.

— Μπορούσε νά 'ταν καί έξηνταένας, άν όχι καί έξηνταπέντε.

Μποροῦσε κι ἐσύ νά 'χες περισσότερη συναίσθηση εὐθύνης σά γραμματέας τῆς Εὐρυτανίας. Μποροῦσε κι ὁ Ἠλίας νάειχε περισσότερη εὐθύτητα, γιατί νομίζω δέν τήν ἔχει!

— Τί τέλος πάντων, δέ σ' ἀρέσει ἐδῶ καί γίνεσαι Ἱερεμίας;

— Ἡ κα-κο-ή-θει-α, Μπακόλα! — ἤθελες νά τ' ἀκούσεις, τ' ἄκουσες! Τό χάλασμα τῶν Θεσμῶν, κι ἐσύ οὔτε κατάλαβες τότε περί τίνος πρόκειται, οὔτε καταλαβαίνεις τώρα τί σοῦ γίνεται...

Ὁ Μπακόλας πειράχτηκε σφόδρα. Πρῶτα χλώμιασε κι ὕστερα μονομιᾶς κοκκίνισε, ἰδιαίτερα οἱ φαχίδες τοῦ προσώπου του. Ἀντίδρασε ἔντονα κι ἡ συζήτηση ὀξύνθηκε στό ἔπακρο. Ὕψωσε τόν τόνο τῆς φωνῆς του λέγοντάς μου:

— Μωρέ! Ἔχαμ' ἡ κότα κοτσιλιά καί μᾶς ξεκούφανε στά χαχαρίσματα!.. Πολύ νερό παίρνεις στό φτυάρι σου!

Ἀναψοκοκκίνισα κι ἐγώ τό ἴδιο, τινάχτηκα ὀρθός — «Πῆρες τό χάχι σου, Μπακόλα, μά γελάστηκες — τοῦ φώναξα. Θά τό πάρω κι ἐγώ, ἀφοῦ τό πᾶς ἔτσι. Νά μοῦ τό θυμηθεῖς! Ἔχω ράμματα γιά τή γούνα σου. Καί θά δεῖς πῶς θά σοῦ τή ράψω, μά τό θεό, μεθαύριο, στό συνέδριο! Μήν ἀπαντέχεις νά στό χαρίσω. Στό λέω ἀπ' τά τώρα, νά μή σοῦ κακοφανεῖ μετά. Νά τό μάθει ὅλ' ἡ Ρούμελη πόσους παράδες κάνετε. Καί θά τό δοῦμε τίνος φτυάρι πῆρε πολύ νερό...».

Καί βγῆκα ἀπ' τό δωμάτιο, ἔτρεμα ἀπ' τό θυμό μου. Ἔψαξα ἀμέσως γιά τόν Ἠλία, νά τόν βρῶ, νά τοῦ τά σύρω κι αὐτουνοῦ καί νά φύγω τήν ἴδια στιγμή γιά τό χωριό μου...

Ἀλλά Ἠλίας πουθενά! Βρῆκα τό δωμάτιό του, χτύπησα, κανένας δέν ἀπάντησε, ἔσπρωξα τήν πόρτα καί μπῆκα, ἄδειο τό κρεβάτι μέ τά ἀτακτοποίητα σεντόνια. Κατέβηκα μισοτρέχοντας τίς σκάλες καί πῆρα, ἄσκοπα, τό δρόμο γιά τό γυμνάσιο — ἀρκετός σέ μάκρος. Κυκλοθυμικός, ὅπως, εἶμαι, ἄρχισε νά μοῦ καταπραΰνεται τό... ἅρπαγμα. Ἄλλωστε, τόν ἀγαποῦσα τόν Μπακόλα. Μαζί δουλέψαμε στή «Φωνή». Μαζί ξεκινήσαμε τό 41 στόν ἀγώνα. Τοῦ αναγνώριζα τίς ὑπηρεσίες του στό κίνημά μας στήν Εὐρυτανία. Μέ πείραξε πολύ αὐτό πού ἔκαμε τώρα, πού μ' ἀπόκλεισε ἀπό ἐκεῖ, πού πίστευα ὅτι εἶχα δικαίωμα παρουσίας. Μοῦ τσαλάκωσε ἐγωισμό καί φιλότιμο. Τοῦ ἀπόδινα, ἀλήθεια, δόλο, ἀλλά... — «Ἄ, ὄχι! Νά τοῦ ὑποσκάψω, δημόσια μάλιστα, τό κῦρος, δέ μοῦ ἐπιτρέπεται! Στήν οὐσία χτυπάω ἔτσι τό κῦρος τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης Εὐρυτανίας» — πῶς μπορῶ νά ἐπιτρέψω στόν ἑαυτό μου κάτι τέτοιο; Κι ὕστερα, χμ! Πῶς θά τό πάρουν πολλοί; Δέ θά τό πάρουν, ὅτι ἐγωιστικά τό βλέπω, ἄν δέν ποῦν καί μέ ἰδιοτέλεια; Ὅτι ἀποβλέπω σ' ἄλλο... Στό διάολο! Θά τό βουλώσω! «Θυμοῦ κράτει» — καλά τό λέγαν οἱ ἀρχαῖοι μας». Ὅμως, μετά ἀπό κάμποσα βήματα, ἄλλα μέ τσιγκλάγανε ἀπό μέσα μου. — «Κι ἄν στά Μάρμαρα σκεφτό-

σουν έτσι, φίλε μου; Ἔ; — είπες τίποτα; Ποιός δικαιώθηκε στά Μάρμαρα; — ἡ σιωπή ἤ τό πού μίλησες; Μπροστά στό καθῆκον, ἀγαπητέ μου, στέλνουν περίπατο καί φιλίες κι ἐνδοιασμούς καί τό τί θά πεῖ ὁ ἕνας καί τό τί θά πεῖ ὁ ἄλλος! Πιστεύεις, πώς ἔχεις καθῆκον νά μιλήσεις; Νά κάνεις τό χρέος σου! Τό λάθος σου θά ἦταν νά τό βάλεις σέ προσωπική βάση. Τί θά πεῖ Μπακόλας, Μανιάτης ἤ ὅποιος ἄλλος; Ἐσύ βρίσκεις ὅτι ὁ Κώδικας ἔχει λάθη, σ' αὐτά νά σταθεῖς. Νά τ' ἀποδείξεις. Καί προπαντός, νά βάλεις στή θέση τους τό ὀρθό πού νομίζεις. Κανενός τό κύρος δέν ὑποσκάπτεις. Ἐσένα σ' ἐνδιαφέρει νά πάρεις τό χάκι σου, πού σέ παραγνώρισαν ἤ ἡ οὐσία, νά διορθωθεῖ ὁ Κώδικας; Στήν οὐσία, λοιπόν! Χωρίς παραφορές καί χοντρά λόγια. Ἄντε, μπράβο! Κι ὁ κόσμος, πού θά σ' ἀκούσει δέν τρώει βλῆτα... Τόν ταῦρο ἀπ' τά κέρατα; — σύμφωνοι; Ὁ κύβος ἐρρίφθη!..».

Τό προαύλιο τοῦ γυμνασίου πήχτρα ἀπό ἀντάρτες, ὅπως καί τό πρωί. Ἄλλοι φουριόζοι, ἄλλοι ὁμάδες - ὁμάδες λακερντίζανε. Παραπέρα μιά κάποια διμοιρία ἀποθανατιζότανε μπροστά στό φωτογραφικό φακό. Ἡ ἀτμόσφαιρα γέμιζε ἀπό κείνη τή βοή, πού ἀναδίνει τό κουβεντολόι ἀπό πλῆθος.

Εἶδα τόν Ἠλία καθισμένο σ' ἕνα μικρό λιθαροσωρό στήν ἀνατολική πλευρά τοῦ προαυλίου. Ἦτανε περιστοιχισμένος ἀπό ἀντάρτες — ἄλλοι τους ὀρθοί, ἄλλοι καθιστοί στίς πέτρες. Ὁ Μανιάτης περιεργαζότανε ἕνα παραμπέλουμ, πού τό γυρόφερνε μέσα στά χέρια μέ θαυμασμό. Ἡ ἀδυναμία του ἦτανε τά πιστόλια καί τά περίστροφα. Βέβαια, ἄλλο ἀπ' τό νά ρίχνει σημάδι στά τηλεγραφόξυλα, περισσότερο δέν τοῦ χρησιμεύανε. Τό σακατλίκι του ἦτανε ν' ἀλλάζει κάθε τόσο κουμπούρι. Καί τώρα δά παζάρευε μ' ἕνα ἀντάρτη νά τοῦ ἀλλάξει τό παραμπέλουμ μέ τό δικό του γκόλτς. Ἀποδείχτηκε, ὅμως, ὅτι ὁ ἀντάρτης δέ συγκινούντανε ἀπό τό γκόλτς 38, δέν ἀποχωρίστηκε τό λάφυρο, πού προφανῶς πῆρε σέ κάποια μάχη μέ Γερμανούς.

Χαιρέτισα, ὁ Ἠλίας μέ καλωσόρισε πολύ ἐγκάρδια — τελευταία φορά εἴχαμε ἰδωθεῖ τόν Ἰούνη στήν Ἁγία Τριάδα Κτημενίων. Ἔδωσε τό παραμπέλουμ στόν ἀντάρτη, σηκώθηκε καί βγῆκε ἀπό τήν ὁμήγυρη τῶν ἀνταρτῶν. Ντυμένος στρατιωτικά — ἐγγλέζικη στολή. Τοῦ πηγαίνανε, παρόλη τήν κύρτωση καί τό ρεβό τοῦ ὤμου του.

Ἔριξε μιά πλάγια ματιά στό χέρι μου, πού κρατοῦσα τά δυό ἔντυπα καί τό εἶχα ξεχάσει.

— Τί πῆρες ἐκεῖ; — μέ ρώτησε.

Τά ἔδειξα, χωρίς νά πῶ λέξη.

— Πῶς σοῦ φάνηκε ἡ «Ρούμελη»;

— Δέν τή διάβασα ἀκόμα.

Δέ συνέχισε γιά τά ἔντυπα. Γιά τόν Κώδικα δέν εἶπε λέξη, θαρρῶ πώς ἔκανε ὅτι δέν τόν εἶδε. Καί πρίν ἐγώ προλάβω νά ξεπεράσω τό δισταγμό μου, νά τοῦ χωθῶ γι' αὐτό γιά τό ὁποῖο καί τόν ἔψαχνα, ἐκεῖνος πέρασε ἐντελῶς ἀπότομα σ' ἄλλο θέμα καί μοῦ εἶπε:

— Θά πᾶς πολιτικός ἐπίτροπος στό νέο Σύνταγμα πού συγκροτοῦμε. Στρατιωτικός ὁ ἀντισυνταγματάρχης Σπαθής. Μίλησα μαζί του, εἶναι σύμφωνος. Εἶπα καί στόν Μπακόλα νά σ' ἀπαλλάξει ἀπ' τήν κομματική δουλειά στήν ὀργάνωση Εὐρυτανίας. Δέν εἶσαι εὐχαριστημένος;

Ἐγώ κατενθουσιάστηκα, μοῦ πέρασε ἐντελῶς ἡ φούρκα.

— Εἶμαι, πώς δέν εἶμαι — τοῦ ἀπάντησα.

— Γιά φαγητό ποῦ δολεύτηκες; — μέ ρώτησε, μέ φανερή βιασύνη νά ξεμπερδεύει μέ μένα. Καί χωρίς νά περιμένει ἀπόκρισή μου, πρόστεσε: — Νά πᾶς στήν ἑστία μας, θά σοῦ δώσω σημείωμα.

Ἔγραψε ἁπλῶς τ' ὄνομά μου σ' ἕνα φύλλο ἀπό μπλόκ, ὑπόγραψε καί μοῦ τό ἔδωσε.

— Χάρηκα πού σέ εἶδα — εἶπε ἐπίσης βιαστικά, ἀλλά πάντα χαμογελώντας. Πρέπει νά σ' ἀφήσω. Πέρνα τό βραδάκι ἀπ' τό ξενοδοχεῖο, νά τά ποῦμε μέ τήν ἄνεσή μας.

Μ' ἄφησε, φτωχό συγγενή, στή μέση στό προαύλιο κι ἔφυγε γιά τό κτίριο τοῦ γυμνασίου. Τό βράδυ δέν πῆγα νά τόν δῶ. Ἀργήσαμε καί στήν κουβέντα μας μέ τόν Μπακόλα στήν «ἑστία», δέ μ' ἄρεσε καί τό τουπέ του, ἄκουσα κι ἀπ' τόν Μπακόλα πράγματα...

Η «ἑστία»* ἦτανε στό πρώην ἑστιατόριο τοῦ ξενοδοχείου Μπούρα. Ἔφαγα ἐκεῖ πρώτη καί τελευταία φορά αὐτό τό βράδυ. Ἄλλωστε, εἶχα ἀδερφή τῆς μάνας μου στό Καρπενήσι αὐτόν τόν καιρό καί μποροῦσα νά βολευτῶ, τουλάχιστο γιά ἕνα διάστημα, κι ἀπό ὕπνο κι ἀπό φαγητό.

Στό δεῖπνο ἦρθε στό τραπέζι μου ὁ Μπακόλας. Δέν ἀνῆκε «στή δύναμη» τῆς ἑστίας. Ὅπως πάντα ἔτρωγε στό σπίτι τοῦ Γιάννη Πολύζου. Ἔπνεε μένεα γιά τήν ἑστία, ὅπου «κι ἡ κουφή Μαριώ κι ἕνα πλῆθος ἀργόσχολο γυναικολόι βρῆκε τό μήνα πού τρέφει τούς ἕντεκα». — «Ἐδῶ νά μήν ξαναπατήσεις — μοῦ συνέχισε ὁ Μπακόλας. Ὁ κόσμος ἔχει μάτια. Γιά νά μή σέ φᾶν οἱ κότες, τό καλό πού σοῦ θέλω... Ἔλα σ' ἐμένα νά τρῶς. Δυστυχῶς, ἡ ὀργάνωσή μας ποτέ δέν εἶχε οἰκονομικά, ἔστω καί γιά μιά φασουλάδα γιά τά στελέχη της. Κι αὐτοί ἐδῶ... Στό διάβολο!..».

* Τήν ἑστία ἐκείνη, γύρω ἀπ' τήν ὁποία καί γιά τήν ὁποία ἄρχισε νά ἀνθίζει ὄχι κολακευτικό γιά τούς τροφίμους της κοτσομπολιό, ὁ Σιάντος, ὅταν ἀνέβηκε στό Καρπενήσι κι ἀναγκάστηκε νά ἐξετάσει καταγγελίες καί αἰτιάσεις σέ βάρος της, τήν ὀνόμασε «ἑστία μολύνσεως» καί τή διέλυσε.

Μοῦ κεντρίστηκε ἡ περιέργεια, ἐπίμενα νά μάθω τί ἀκριβῶς συμβαίνει.

— Βλέπεις, γινόμαστε κατάσταση. Ἐδῶ εἴμαστε πιά κατάσταση. Κι ἀπ' ὅλες τίς καταστάσεις, κι ἀπ' τή δική μας ἀκόμα, δέ λείπουν τά παράσιτα, οἱ καταφερτζῆδες, οἱ βολεψάκηδες... Ὁριμένοι, τό... παραχέσαν, σέ βεβαιῶ! Ὀρθότερα, μερικές! Πού τό μόνο τους προσόν ἤ ἡ ὑπηρεσία τους εἶναι ὅτι εἶναι σύζυγοι τοῦ τάδε καί τοῦ δεῖνα. Κουβαλήθηκαν ἐδῶ, μπερδεύονται ὀλημερίς στά πόδια μας, δέν τίς κάνεις ζάπι ἀπό γκρίνια καί παράπονα. Καί προπαντός κουτσομπολιό. Γιατί ἡ τάδε πῆρε καλό σπίτι καί γιατί αὐτή... δέν τήν κουβαλᾶμε καί καβάλα στό σβέρκο μας! Ἀεργίη, βλέπεις! Θέλουν καί τό φρέσκο βούτυρο στό σπίτι τους καί τ' αὐγό τους γιά πρωινό. Ὁ κόσμος τρώει ἀλάδωτα λάχανα κι αὐτές ... τοῦ πουλιοῦ τό γάλα θά μᾶς γυρέψουν. Ἀντί νά δώσουν ἕνα μιστό στούς ἄντρες τους κι ἄς κόψουν κι αὐτές τό σβέρκο τους νά βροῦν ν' ἀγοράσουν τρόφιμα. Ὅπως κάνει ὁ κόσμος ὅλος. Κάστα θά τό κάμουμε; Τά δικά μας στελέχη δουλεύουν ἐπαγγελματικά καί πεινᾶνε. Οὔτε μιστό, οὔτε ἑστία... Μπελά πού πιάσαμε μ' αὐτή τους τήν ἑστία! Σάν τίς μύγες στό σκατό μαζεύτηκαν ἐδῶ οἱ χαραμοφάηδες. Καί κοντά στό ξερό, καίγεται καί τό χλωρό..

— Ὁ Μανιάτης δέν τά βλέπει αὐτά; Δέν τοῦ τά εἶπες;

— Ἐγώ ἤ ἐσύ τά δίνουμε τά σημειωματάκια γιά τήν ἑστία; Ὁ Μανιάτης τά δίνει! Ἄσε με τώρα!.. Θά κάνουμε τόν καμπόσον μέ τό νά ταΐζουμε τσάμπα τόσον ἄχρηστο κόσμο; Κι ἄν πάει ἔτσι, θά καταντήσει νά σιτίζουμε ἐδῶ στοῦ Μπούρα περισσότερους ἀπ' τόν πληθυσμό τοῦ Καρπενησιοῦ. Ἄν, στό μεταξύ δέ μᾶς πάρει ὁ κόσμος μέ τίς πέτρες... Κι ἐσύ μοῦ λές κουβέντες!..

— Καλύτερα νά μήν ἐρχόμουν στό Καρπενήσι. Θά μέ πιάσει ἀποχαρδίωση, ἔτσι πού μοῦ τά λές. Κι ἐσύ πῶς τά ἐπιτρέπεις; Τί δέ βάζεις τίς φωνές;

— Εὔκολα πού τό λές! Κουρνιάσατε ὅλοι σας στά χωριά σας, μ' ἀφήσατε μόνο νά βγάζω τά φίδια ἀπό τήν τρύπα!

— Μᾶς ζήτησες καί σ' ἀρνηθήκαμε; Ἀπεναντίας, μᾶς γράφεις στά, νά μήν τό πῶ.

Τό γουδί, τό γουδοχέρι ἐσύ! Ν' ἀρχίσουμε τά πρωινά; Εἴπαμε, λάθος! Λάθος μέ περικεφαλαία. Λοιπόν, χαρακίρι νά κάνω, νά πιστέψεις ὅτι τό κατάλαβα; Ἄκου, ἔχω νά σοῦ κάνω μιά πρόταση. Σοῦ εἶπα, εἶμαι μόνος! Τραβιέμαι σάν τό λάστιχο, ἀπηύδησα!

— Ἐννοεῖς, μόνος;

— Ἐννοῶ, λέμε Περιφερειακό Γραφεῖο κι αὐτό εἶναι μονοπρόσωπο! Ὁ Μπαχόλας!

— Μνήσθητί μου, Κύριε! Σοβαρολογεῖς; Κι ἡ ΠΕΦΦΕ δέν σοῦ ἔκοψε ἀκόμα τόν κῶλο;

— Μοῦ 'ρχεται νά γελάσω! Ἡ ΠΕΦΦΕ εἶπες; Ἡ τέως θέλεις νά πεῖς; Τήν διέλυσε ὁ Ἠλίας. Καπετάν - ἕνας του, τά πάντα ρυθμίζονται μέ σημειωματάκια — ἤ δέν τό εἶδες; Στά χαρτιά ὑπάρχει ὄργανο. Στήν οὐσία ὑπάρχει ὁ Ἠλίας! Ὁ Γιαταγάνας βράζει, βρίζει, φοβερίζει, ἐξακοντίζει μύδρους, ἀνεμίζει τή μαγκούρα — ποιός τόν χαμπερίζει; Ὁ Ἠλίας τό χαβά του! Βαλής! Ἐμᾶς τούς ἄλλους μᾶς θεωρεῖ βαλέδες...

— Βρέ Μπακόλα, εἶσαι καλά στίς φρένες σου ἤ ἐγώ πέφτω ἀπό τόν οὐρανό; Βρέ σεῖς εἶστε φοβεροί, μά τόν κερατά! Θά μαδηθῶ, μωρέ! Θά σᾶς κρεμάσει, βρέ, τό κόμμα.

— Ἄστα καί μήν τά ξεσκαλίζεις, θ' ἀποβρωμίσουν! Θέλω νά 'ρθεῖς δεύτερος στό Γραφεῖο. Νά δοῦμε καί γι' ἄλλους συντρόφους, νά κάμουμε ὄργανο. Νά βάλουμε μιά τάξη καί νά κοιτάξουμε τήν Εὐρυτανία. Μᾶς μετάτρεψε ὁ Μανιάτης παιδί γιά θελήματα. Ἄν δέ θέλεις νά μᾶς βάζει αὔριο νά τοῦ ξεσκονίζουμε καί τίς ἀρβύλες του, ἔλα νά κάμουμε ἕνα γερό Περιφερειακό Γραφεῖο!*

— Δέν ἔρχομαι! — τοῦ εἶπα ἀπότομα. Πάω στ' ἀντάρτικο, δέ σοῦ τό 'πε ὁ Ἠλίας;

— Ἐσένα σοῦ τό 'πε! Τί σοῦ 'πε; Ποῦ σέ προορίζει;

— Ἐπίτροπου τοῦ Σπαθῆ...

— Ἀναλαμβάνει ὁ Περικλής. Ἐσύ τώρα βγάλε τό συμπέρασμά σου! Ὁ Ἠλίας ἁπλῶς σήμερα θέλει νά πάρει ἐσένα ἀπό τήν Εὐρυτανία, αὔριο ἄλλον, μεθαύριο ἐμένα. Ἐσύ ἔχεις μεσάνυχτα! Ὁ Ἠλίας θέλει γύρω του ἀνθρώπους πού νά μήν τοῦ ἐναντιώνονται, νά τούς ζητάει μιά τούμπα καί νά τοῦ κάνουν δυό — τώρα κατάλαβες;

Ἐγώ ὅλο καί περισσότερο τά ἔχανα. Ἀπό ἔκπληξη σέ ἔκπληξη, κάθε ἄλλο παρά εὐχάριστες, μ' ἔριχνε ὁ Μπακόλας. Ἡ ἐξωτερική ὄψη τῆς ἀντάρτικης ζωῆς τοῦ Καρπενησιοῦ τό πρωί μ' ἐντυπωσίασε. Ἡ «ἐσωτερική» τό βράδυ μέ εἶχε κιόλας ἀποκαρδιώσει — «καί νά ἔρθω ἐδῶ;» — «Ὄχι, δέν ἔρχομαι» — εἶπα ξανά στό Δημητράκη κατηγορηματικά.

— Πρῶτα, διάολε, σκέψου το, μή βιάζεσαι νά πεῖς ὄχι. Ἤ σέ φόβισαν ὅσα σοῦ εἶπα;

— Μπορεῖ κι αὐτό, μά ἔχω οὐσιαστικότερους λόγους. Πρῶτον

* Αὐτήν ἐδῶ τήν περίοδο, μᾶλλον λίγο ἀργότερα, τό Περιφερειακό Γραφεῖο Εὐρυτανίας πρέπει νά προβιβάστηκε σέ Περιφερειακή τοῦ ΚΚΕ Εὐρυτανίας, ἡ δέ ΠΕΦΦΕ σέ Κομμουνιστική Ὀργάνωση Περιοχῆς Στερεᾶς (ΚΟΠΣ). Ἄν ἡ τελευταία ἐξαρχῆς ὀνομάστηκε ἔτσι ἤ μετέπειτα, ἀρχές 1944, ἀπό μνήμης δέν μπορῶ νά πῶ. Οὔτε δυνατότητα ἔχω νά τό ἐξακριβώσω. Ὅσο γιά τήν Εὐρυτανία, βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ πρώτη εὑρεία ὁλομέλεια τῆς Περιφερειακῆς Ἐπιτροπῆς, πού ἀνάδειξε αἱρετό Γραφεῖο της, ἔγινε ἀρχές Δεκέμβρη 1943.

είναι πού θέλω νά πάω στόν ΕΛΑΣ. 'Εσύ δέν είσαι γερός, δέν είσαι γι' αντάρτικο. 'Εγώ είμαι κατάγερος, ντρέπομαι νά ζητάω άπό τούς άλλους νά πάνε αντάρτες, ό ίδιος νά κάθομαι μέ τά γυναικόπαιδα! Στό κάτω τής γραφής υπάρχει καί φιλότιμο. Δεύτερον — νομίζω ότι δέ μοΰ πάει αυτό πού μοΰ προτείνεις. 'Υπάρχουν στήν Εύρυτανία άλλοι, πού προηγούνται καί σέ αγωνιστικά δικαιώματα καί σέ προσόντα. Κι αντιλαμβάνεσαι πόσο άσχημο καί γιά τούς δυό μας θά ήταν νά νομιστεί ότι έγινα δεύτερός σου χάρη στό δεσμό μας άπ' τή «Φωνή»; — «Γιάννης κερνάει, Γιάννης πίνει», θά μάς ποΰν. Καί τρίτον, ψυχολογικά ήταν εντελώς ακατάλληλη ή στιγμή νά μοΰ κάνεις αυτή τήν πρόταση. Νά σοΰ εξηγηθώ σπαθί, Δημητράκη: μέ διακατέχει ή υποψία ότι αποτελεί ή απόπειρα εξευμενισμού μου, γιά νά μή δώσω συνέχεια...

— Άρρωστες σκέψεις κάνεις.

— Τότε, είναι έργο αυτοκριτική σου; Δυστυχώς, δέν είμαι σέ ψυχολογική κατάσταση νά τήν αποδεχτώ.

— Είσαι ξεροκέφαλος.

— Ξεροκέφαλος, χλωροκέφαλος, αυτή τή στιγμή μ' έχει ό διάολος άπ' τό ποδάρι πιασμένον. Μέ πλήγωσες πολύ, βαθιά, φίλε μου Δημητράκη, δέ σοΰ τό κρύβω. Μοΰ 'δωσες μιά γερή κλωτσιά, μόνο άπό σένα δέ θά τήν περίμενα! Δέν ξέρω άν θά μπορέσω ποτέ νά τό ξεχάσω καί νά στό συγχωρήσω. Έχω κι εγώ τόν εγωισμό μου, νά μήν τό ξεχνάς... Ό,τι έγινε δέ διορθώνεται! Σκέφτομαι μόνο πώς θά μπορούσε τό συνέδριο τοΰ ΕΑΜ νά διορθώσει τουλάχιστο μερικά χοντρά λάθη σ' αυτό τό δικηγορίστικο κατασκεύασμα — καί τοΰ έδειξα τό φυλλάδιο «Κώδικας Αυτοδιοίκησης καί Λαϊκής Δικαιοσύνης».

'Ο Μπακόλας περιορίστηκε νά πεΐ ένα άτονο «πάμε» καί σηκωθήκαμε. Περπατήσαμε σιωπηλοί ώσπου χωρίσαμε μέ μιά ξερή «καληνύχτα».

∴

Ή τοπική άπό μέρους μου εκτίμηση τοΰ ιστορικοΰ εκείνου εγγράφου, καθόλου δέν υπήρξε αυτή ή θετική, πού έχω κιόλας περιγράψει. Ήτανε ή διαμετρικά αντίθετη. Τότε, στήν 'Απόφαση 6 είδα τό δεύτερο, μετά τόν Κώδικα Στερεάς, πλήγμα κατά τής Λαϊκής Αυτοδιοίκησης καί τής Λαϊκής Δικαιοσύνης. Τήν εκτίμησα σάν αναίρεση τών δυό Θεσμών κι απαράδεχτο συμβιβασμό μας μέ τούς Άγγλους καί τόν Ζέρβα στό πρόβλημα τής Λαϊκής 'Εξουσίας. Ένα κράμα οργής καί απογοήτευσης ήτανε τά συναισθήματα πού μοΰ προκάλεσε. Καί παραδοχή ήττας. — «Νά πού μάς οδήγησε τό Κοινό Στρατηγείο» — είπα στόν εαυτό μου. Γιατί κι εγώ, όπως

καί ἡ πλειοψηφία, νομίζω, τῶν ἀνταρτῶν καί τῶν ἄλλων ἀγωνιστῶν τῶν πολιτικῶν ὀργανώσεων, ἤμουνα ἐνάντιος στήν ἀποδοχή σύστασής του. Καί θεωρώντας τά σχετικά προβλήματα μέσα ἀπό τό συναισθηματικό, πές, πρίσμα τῆς τύχης τῶν δυό Θεσμῶν, τώρα καταράστηκα τό Κοινό Γενικό Στρατηγεῖο, πού ἡ ὕπαρξή του τούς κατάστρεφε.

Ἔχω διατυπώσει τήν ὡριμότερη, κατά τή γνώμη μου, κρίση μου γιά τήν ἀπόφαση κι ἔχω σχολιάσει μερικά σημεῖα σχετικοῦ δημοσιεύματος τοῦ κ. Γκικοπούλου, συνταγματάρχη ἐ.ά., στήν «Ἱστορική Ἐπιθεώρηση» — τεῦχος 3ο, Φεβρουάριος 1964. Ἐπανέρχομαι ἐδῶ, ὅπως τό ὑποσχέθηκα μάλιστα, καί στήν Ἀπόφαση καί τό δημοσίευμα, ὄχι μόνο γιά νά μή λείψει κι αὐτός ὁ κρίκος ἀπό τήν ἀλυσίδα τῶν ἐξελίξεων τοῦ προβλήματος, ἀλλά, προπαντός, γιά νά ἐπισημανθεῖ ἕνα χαρακτηριστικό γεγονός, ἡ μαρτυρία γιά τό ὁποῖο ἀντλεῖται ἀπό τόν κ. Γκ. Γράφει τά ἑξῆς ὁ συνταγματάρχης ἀγωνιστής τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης:

> «... καί ἐπειδή, ἐκ περιστάσεως, ἐχειρίσθην τό θέμα τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί τῆς Αὐτοδιοικήσεως, ἅς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά προσθέσω μίαν παράγραφο εἰς τήν ἱστορίαν τῶν σημαντικωτάτων τούτων Θεσμῶν».
>
> «... Ἡ μόνη νομική καί δικονομική μου πεῖρα συνίστατο, εἰς τό ὅτι εἶχον διατελέσει Στρατοδίκης καί μερικάς φοράς Πρόεδρος Στρατοδικείου, ἐγνώριζον δέ ἀρκετά τήν Στρατ. Ποινικήν Νομοθεσίαν. Ὡς πρός τήν Αὐτοδιοίκησιν, εἶχον γενικάς τινάς γνώσεις ἐκ τῶν μελετῶν ἐπί τῆς ἀρχαίας Πολιτείας, τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καί μετέπειτα.
>
> Ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τοῦ Κοινοῦ Γεν. Στρατηγείου, ἴσως ὡς νεώτερον μέλος του, ἴσως δι' ἄλλους λόγους, εἶχον ἀναλάβει τήν σύνταξιν τῶν Ἀποφάσεών τους, αἵτινες ἐπεῖχον θέσιν Κυβερνητικῶν Πράξεων διά τήν Ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Κατά τήν 1ην καί 2αν Αὐγούστου 1943 μοί ἀνετέθη ἡ σύνταξις καί τῆς Ἀποφάσεως περί Αὐτοδιοικήσεως καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης... Ὅτε δέ εἶχον περατώσει τήν ἐργασίαν μου, προσῆλθεν εἰς τό Γραφεῖον μου ὁ Δ)ντής τοῦ ΙΙ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Γεν. Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ κ. Σεραφείμ Στρατίκης, ὅστις, ἀναγνώσας τό χειρόγραφόν μου, ἐξεπλάγη διά τήν ταχύτητα καί ἔμεινεν ἀπολύτως σύμφωνος πρός τά ὅσα εἶχον γράψει. Νομίζω, μάλιστα, ὅτι καί ἐκεῖνος εἶχεν ὑπ' ὄψει νά κάμη παρομοίαν ἐργασίαν, ἡ ὁποία δέν φαίνεται ὅτι ἐγένετο... Κατά τήν συζήτησίν της (ἐννοεῖ στήν συνεδρίασιν τοῦ ΚΓΣ, σημ. Γ.Μ.), παρίστατο καί ὁ νομικός σύμβουλος

τοῦ Γεν. Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ κ. Κ. Δεσποτόπουλος».

«Ἡ Ἀπόφασις 6 τοῦ Κοινοῦ Γεν. Στρατηγείου συνετάγη ὑπ' ἐμοῦ, Ἐπιτελάρχου τότε τῆς παρά τῷ ΚΓΣ. ἀ ν τ ι π ρ ο σ ω π ε ί α ς τοῦ ΕΔΕΣ... Διά τήν σύνταξίν της διέθεσα 2 - 3 ἡμέρας, χωρίς τήν βοήθειαν νομομαθῶν ἀνδρῶν ἤ νομικῶν συγγραμμάτων». (ὑπογρ. δικές μου).

Ἄξιος ἐπαίνου, μά τήν ἀλήθεια, ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ ΕΔΕΣ στό ΚΓΣ. Καί τυχερός, πού στερήθηκε «τήν βοήθειαν νομομαθῶν ἀνδρῶν ἤ νομικῶν συγγραμμάτων. «Τουλάχιστο, χωρίς τήν βοήθειάν» τους εὐτύχησε νά μήν καταργήσει τό λαό, ὅπως τό κάμανε οἱ «νομομαθεῖς» τοῦ Κώδικα Στερεᾶς, ἐντελῶς, περιλαμβάνοντας στήν Ἀπόφαση 6 τή διάταξη τοῦ ἄρθρου της 13, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «Αἱ διάφοροι Ἐπιτροπαί καί Ὑποεπιτροπαί ὑποχρεοῦνται, ὅπως, ἐν γενικῇ συνελεύσει τῶν κατοίκων, γενομένην τήν τελευταίαν Κυριακήν ἑκάστου 2ου μηνός (ἀρτίου ἀρ.) λογοδοτῶσιν, ἐκθέτουσαι τά παρ' αὐτῶν πραχθέντα. Ὁμοίως, δύνανται νά θέτουν ὑπό συζήτησιν διάφορα σημαντικά ζητήματα». Σέ ἕνα σημεῖο τοῦ δημοσιεύματος του, ὁ φίλος κ. Γκ. γράφει ὅτι «Διαρκῶς ὅμως πέραν τῶν κυρίως καθηκόντων μου ἐμελέτων καί ἐνεβάθυνα εἰς τάς ἰδιότητας καί τάς ἀνάγκας τοῦ Λαοῦ μας». Ἔστω αὐτό μάθημα γιά πολλούς ἄλλους, πού τόση κάνουνε κατάχρηση φλυαρίας «ἐξ ὀνόματος» τοῦ Λαοῦ, πού ποτέ δέν τόν ρωτήσανε καί τόν ξεχάσανε κι ὅταν ἀκόμα ἤτανε ἀκριβῶς ἡ ὥ ρ α τοῦ Λαοῦ.

Στό οἰκεῖο κεφάλαιο καταδειχτήκανε οἱ ὁμοιότητες τῶν διατάξεων τῶν «Ἐντολῶν» ἀπ' τή μιά, τῆς Ἀπόφασης 6 ἀπ' τήν ἄλλη. Κι ἔγινε ἡ ἀναγκαία κρίση πάνω στά γραφόμενα ἀπ' τόν συνταγματάρχη ὅτι κατά τή σύνταξη τῆς Ἀπόφασης «οὐδέν βοήθημα εἶχον ὡς ΕΔΕΣίτης δέ, ἠγνόουν τί ἐγένετο εἰς τήν ΕΑΜοκρατουμένην Στερεάν». Οἱ κρίσεις ἐκεῖνες δέν ἀρνοῦνται, συνεπῶς οὔτε καί ἀναιροῦνε τό γεγονός ὅτι ἡ σύνταξη τῆς Ἀπόφασης 6 εἶχε ἀνατεθεῖ στόν κ. Γκ. — μάλιστα, μ ό ν ο ν στόν κ. Γκ. Νά, τό χ α ρ α κ τ η ρ ι σ τ ι κ ό γεγονός! Τί νά πεῖς, λοιπόν, γιά τήν κάθε ἄλλο παρά ἀξιέπαινη ὁ λ ι γ ω ρ ί α, τήν ταξική καί πολιτική τυφλαμάρα καί ἄλλα τινά εἰς «μάρα», τῆς ἡγεσίας τοῦ ΚΚΕ, πού ἀπεμπόλησε τό κατεξοχήν πρόβλημα εὐθύνης της κι ἐκχώρησε τό χειρισμό τοῦ θέματος τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας σέ χέρια «ἐκ περιστάσεως»; Γιά τόν κ. Γκ. οὐδείς ψόγος. Εἴτε μέ βοηθήματα, εἴτε χωρίς, εἴτε «ἠγνόει», εἴτε ἐγνώριζε τή λειτουργία τῶν Θεσμῶν στή Ρούμελη, αὐτός ἔπραξε, καί μέ τό παραπάνω, τό χρέος του τουλάχιστο πρός «τάς ἰδιότητας καί τάς ἀνάγκας τοῦ Λαοῦ μας», ὅπως αὐτές τίς συλλάβαινε. Ὁπωσδήποτε, ὅμως, μέ πρόδηλη εὐθύτητα — μάρτυρες οἱ ἴδιες οἱ διατάξεις τῆς Ἀπόφασης 6. Ἀλλά γιά τήν ἡγεσία μας τότε, αὐτή

τῆς ἦτανε ἡ σύλληψη τῆς μαρξιστικολενινιστικῆς ἔννοιας τῆς ἡ γ ε μ ο ν ί α ς τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τοῦ ἡ γ ε τ ι κ ο ῦ ρόλου τῆς ὀργανωμένης της πρωτοπορίας, δηλαδή τοῦ πολιτικοῦ της κόμματος; — φτού, σκωληκομυρμηγκότρυπα!

Ὁ Διευθυντής τοῦ ΙΙ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ «ἐξεπλάγη» καί «ἔμεινεν ἀπολύτως σύμφωνος», ἐνῶ ὁ «νομικός σύμβουλος» τοῦ ἴδιου Στρατηγείου «κατά τήν συζήτησίν της παρίστατο» ἰχθύς! Ὁ τελευταῖος μάλιστα, ὁ Κ. Δεσποτόπουλος, ἦτανε καί καθηγητής Πανεπιστημίου καί θεωρούντανε, προφανῶς, μαρξιστής. Ὅμως, αὐτί δέν τοῦ ἵδρωσε μήτε γιά τήν ἡγεμονία τοῦ προλεταριάτου, μήτε γιά τόν ἡγετικό ρόλο τοῦ ΚΚΕ. Ὑπῆρξα, λοιπόν, ἄδικος, φωνάζοντας στόν Μπακόλα, ὅτι δέ γίνεται ἐπανάσταση μέ τό Ρωμαϊκό Δίκαιο, ἐννοώντας, βέβαια, ὅτι δέ γίνεται μέ «νομομαθεῖς», ἔστω κι ἄν εἶναι αὐτοί καί καθηγητές πανεπιστημίου, ἔστω καί σοφοί, ἀλλά χωρίς ταξικό ἔνστικτο καί πολιτικό αἰσθητήριο;

∴

Παραπλήσια ἱστορία ἐπαναλήφθηκε καί μέ τίς «Διατάξεις» τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ. Ἐννοῶ, ὅτι ἡ «Διοίκηση» ἀνάθεσε τό πρόβλημα σέ μερικά πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντός της. Δέ λέγω ἡ ἡγεσία μας, ἡ πολιτική ἡγεσία μας, γιατί αὐτή, ὁλοφάνερο, δέ συνέλαβε, πώς ἔπρεπε ν' ἀπασχοληθεῖ μ' αὐτό. Βέβαια, ὁ Σιάντος ἦτανε πολιτικός ἐπίτροπος τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ ὅμως, σάν ἡγέτης τοῦ κόμματος δέν πρέπει νά εἶχε συνειδητοποιήσει τό πρόβλημα. Γιατί, ἄν πραγματικά τό εἶχε, ἀλλά ἐπέτρεψε τό χειρισμό, τόν ὁποῖο θά δοῦμε ἀμέσως παρακάτω, τόσο τό χειρότερο! Τουλάχιστο, νά τοῦ ἀποδοθεῖ τό ἐλαφρυντικό τῆς «συγχύσεως», ὅπως θά λέγανε οἱ νομομαθεῖς μας.

Ἐπιβάλλεται νά δοῦμε τό ἱστορικό τοῦ καταρτισμοῦ τῶν «Διατάξεων». Μᾶς τήν ἐκθέτει «αὐτόπτης», ὀρθότερα πρωτεργάτης της, ὁ κ. Ἀντ. Καστρινός, στή μελέτη του, πού τόσες φορές τήν ἐπικαλέστηκα καί τόσο χρήσιμη στάθηκε σ' αὐτό ἐδῶ τό βιβλίο. Γράφει:

> «Τό Κοινόν Γενικόν Στρατηγεῖον τάς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Σεπτεμβρίου ἤ τάς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου, δέν ἐνθυμοῦμαι καλῶς, τοῦ 1943 ἐ ν έ κ ρ ι ν ε καί ἐ π ε κ ύ ρ ω σ ε μέ ἀπόφασίν του τόν Κώδικα Στερεᾶς, ἀλλά διά νά ἰσχύσῃ τελικῶς μόνον εἰς τήν Στερεάν».*

«Τελικῶς» ὁ Κώδικας, ὅπως θά φανεῖ κι ἀπό τά ἴδια τά γραφόμενα τοῦ Α.Κ., δέν ἴσχυσε οὔτε στή Στερεά. Τουλάχιστο «οὐσια-

* «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τ. 1ο, σ. 145.

στικῶς». Οἱ δέ ἐκλογές γιά τήν ἀνάδειξη ὀργάνων Λ. Αὐτοδιοίκησης καί Λ. Δικαιοσύνης, πού γίνανε τόν Σεπτέμβρη τοῦ 1943, διενεργήθήκανε «βάσει τῆς ἀποφάσεως 6 τοῦ Κ.Γ.Σ.», ὅπως λέγει καί ὁ κ. Γκ. καί σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 2 τῆς Ἀπόφασης, πού ὁρίζε: — «Αἱ ἐκλογαί αὗται δέον νά ἐνεργηθῶσιν ἀπό τοῦδε καί μέχρι τῆς 30ῆς Σεπτεμβρίου 1943, τό βραδύτερον». Ἄς ἐπαναληφθεῖ ἐδῶ τό ἱστορικά ἀληθινό, πού ἐπισημαίνει καί ὁ κ. Γκ.:

> «Εἶναι δέ ἀκριβές τό ὅτι ἡ Ἀπόφασις 6 δέν ἐπρόφθασε νά ἐφαρμοσθῇ εἰς τάς περιοχάς τοῦ ΕΑΜ - ΕΛΑΣ, διότι ἐμεσολάβησαν αἱ μεγάλαι ἐκκαθαριστικαί ἐπιχειρήσεις. Ἡ Ἀπόφασις τοῦ Κ.Γ.Σ. εἶχε κοινοποιηθῇ μέ Διαταγήν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ τῆς 12ης Αὐγούστου 1943 ὡς καί διά τοῦ ΕΑΜικοῦ Τύπου, αἱ δέ ἐκκαθαριστικαί ἐπιχειρήσεις ἤρχισαν μετά δίμηνον».*

Ἐφόσον, λοιπόν, ὁ Κώδικας Στερεᾶς ἀπό τό ΚΓΣ ἐγκρίθηκε γιά ἰσχύ στή Ρούμελη τέλη Σεπτέμβρη - ἀρχές Ὀκτώβρη 1943** εἶναι φανερό πώς δέν ἔχει ἀντίκρυσμα ἱστορικῆς ἀκρίβειας τό ὅτι

> «Μέ βάση τόν κώδικα αὐτόν, τροποποιημένον σέ λίγα σημεῖα, ἔγιναν οἱ πολλές περιφέρειες τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας οἱ ἐκλογές γιά τήν ἀνάδειξη νέων Συμβουλίων Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῶν Δικαστηρίων στό τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου καί τό Σεπτέμβρη 1943, ὕστερα ἀπό ἀπόφαση τοῦ Κοινοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου Ἀνταρτῶν».***

Ἀναφορικά μέ τίς ἐκλογές αὐτές, ὁ κ. Κομνηνός Πυρομάγλου, ἐξάλλου, γράφει καί τά ἑξῆς:

> «Οἱ ἐκλογές πρός ἀνάδειξιν κοινοτικῶν ἐπιτροπῶν ἄρχισαν ἀπό τό πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Αὐγούστου καί ἔληξαν περί τά τέλη Σεπτεμβρίου 1943. Σέ κάθε κοινότητα ἐξετίθεντο καί δύο καί τρεῖς συνδυασμοί. Κατά τό πλεῖστον ὅμως ἦσαν δύο. Ἕνας τοῦ ΕΑΜ, ἕνας τῆς ΕΚΚΑ ἤ ἕνας τοῦ ΕΑΜ καί ἕνας τοῦ ΕΔΕΣ, ἀνάλογα μέ τήν περιοχή. Ἄνδρες καί γυναῖκες, ἀπό τό 17ο ἔτος τῆς ἡλικίας των, εἶχαν δικαίωμα ψήφου. Ἡ ψηφοφορία διεξήγετο ὑπό πλήρη ἐλευθε-

* Αὐτές οἱ ἐπιχειρήσεις ἄρχισαν στίς 2 Ὀκτώβρη 1943 καί τελειώσανε μέσα Δεκέμβρη ἴδιου χρόνου. Στή Ρούμελη ἐκδηλωθήκανε στό πρῶτο δεκαήμερο Ὀκτώβρη στή Λοκρίδα. Στό Καρπενήσι οἱ Γερμανοί μπήκανε 7 Νοέμβρη 1943.

** Βλ. καί «Ἐθνική Ἀντίσταση» — Συλλογή ἕκτη, Δεκέμβρης 1963, σ. 551, ὅπου «ἐγκρίθηκε δέ στίς ἀρχές τοῦ Ὀχτώβρη 1943 κι ἀπό τό Κοινό Γενικό Στρατηγεῖο μ' ὁρισμένες μικρές τροποποιήσεις».

*** «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!» ΠΔΕ, 1967, σ. 201.

ρία. Δέ θά σημειώσουμε παρά μόνον τά γενικά άποτελέσματα, καί αυτά μέ στρογγυλούς άριθμούς. Στή Θεσσαλία καί στή Ρούμελη, ύπό τόν έλεγχο τοῦ ΕΛΑΣ, τό ΕΑΜ έλαβε τό 40ο) ο τῶν ψήφων καί ό ΕΔΕΣ τό 60ο) ο. Στήν Ήπειρο (ύπό τόν έλεγχο τοῦ ΕΔΕΣ), τό ΕΑΜ έλαβε τό 30ο) ο καί ό ΕΔΕΣ τό 70ο) ο. Στήν περιοχή τῆς ΕΚΚΑ, ή τελευταία τό 90ο) ο καί τό ΕΑΜ τό 10ο) ο. Τίς έκλογές έπέβλεψαν έφορευτικές έπιτροπές έξ άμφοτέρων τῶν 'Οργανώσεων»*

Πολύ άμφίβολο, άν ήτανε δυνατό νά άρχίσουνε οί έκλογές στό πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Αύγούστου, όταν ή 'Απόφαση 6 έκδόθηκε στίς 10-8-43. Πέντε μέρες, άσφαλῶς δέ θά έπαρκούσανε γιά τήν κοινοποίησή της καί τίς σχετικές προετοιμασίες.

Στή Ρούμελη καί στή Θεσσαλία καί στό βαθμό πού έχω προσωπική άντίληψη, οί έκλογές πραγματικά διεξαχθήκανε «ύπό πλήρη έλευθερία». 'Αλλά όχι καί χωρίς φανατισμό, πραγματικό φανατισμό. Καί «έπί τῆς ούσίας» δέν μπορῶ νά συμφωνήσω μέ τόν άγαπητό μου Κομνηνό, ότι «'Από πολιτικῆς καί κοινωνικῆς άπόψεως καί οί τρεῖς 'Οργανώσεις εἶχαν σχεδόν τό ἴδιο πρόγραμμα, καί άνέπτυσσαν τούς κατοίκους τά ἴδια πολιτικά συνθήματα».** Καί πολιτικά καί κοινωνικά, στή συνείδηση τῶν έαμιτῶν, τουλάχιστο, βαθιά διαχωριστική γραμμή ύπῆρχε άνάμεσα στό ΕΑΜ καί τίς άλλες δυό 'Οργανώσεις. Ή προεκλογική προπαγάνδα ύπῆρξε άντίστοιχη. Καί δέν πρέπει νομίζω, ν' άγνοεῖ ό Κομνηνός, ότι στίς πλεῖστες τῶν περιπτώσεων — γιά νά μή λεχθεῖ κ α τ ά κ α ν ό ν α — τό «πρόγραμμα» καί τά «πολιτικά συνθήματα τῶν έκπροσώπων τόσο τῆς ΕΚΚΑ, όσο καί τοῦ ΕΔΕΣ, ίδία τοῦ τελευταίου, ήσανε ό άντιεαμισμός. Καί δύναμη «πειθοῦς» τό κουδούνισμα τοῦ έγγλέζικου χρυσίου — «χρυσοῖς δόρασι...» Βέβαια, δεινόν πρός κέντρα λακτίζειν, ίδιαίτερα σήμερα, όμως στήν ίστορία ή άλήθεια άποτελεῖ τό θεμέλιό της.

'Ο κόσμος, λοιπόν, δέν άγνοοῦσε τότε τήν ούσία. Κι ήξερε τί άντιπροσωπεύανε οί συνδυασμοί. Τότε εἶχανε πέραση τά έργα κι όχι τά λόγια. Τό περιεχόμενο κι όχι οί μορφές. Ή ζωή κι όχι τά χαρτιά.

Όσο γιά τά «γενικά άποτελέσματα» σέ «στρογγυλούς άριθμούς» πού παραθέτει ό συγγραφέας τοῦ «Δουρείου Ίππου», άναφορικά πρός τή Ρούμελη καί Θεσσαλία, ά π ο ρ ῶ! Δέν άναφέρει τίς πηγές του. Έξόν άπό τήν περιοχή πού έλεγχε ή ΕΚΚΑ, ίδιαίτερα μέ τούς Δεδούση καί Καπετσώνη — χαρακτηριστικό δέ τό 90ο) ο — στήν ύπόλοιπη Ρούμελη, τήν «ΕΑΜοκρατούμενη Στερεά», δέν

* Κ. Πυρομάγλου: «'Ο Δούρειος Ίππος», 'Αθῆναι, 1958, σ. 120 - 121.
** Π: ό.π., σ. 121.

ξέρω περίπτωση, πού νά ἔχασε ὁ συνδυασμός πού προβλήθηκε ἀπό τίς ΕΑΜικές 'Οργανώσεις. Γιά τή Θεσσαλία, θυμᾶμαι τήν αἴσθηση πού προκάλεσε ὅτι κέρδισε ὁ συνδυασμός τοῦ ΕΔΕΣ στό Μαυρομάτι καί τήν Μπεζιούλα. Μπορεῖ νά φανταστεῖ ὁ ἀναγνώστης, πολύ περισσότερο ἐκεῖνος πού ἔζησε τά τῆς 'Αντίστασης, τί θά γ ι ν ό τ α ν ε, ἄν στίς δυό αὐτές περιοχές τῆς χώρας, κάστρα τοῦ ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ἔπαιρνε ὁ ΕΔΕΣ τό 60ο) ο καί τό ΕΑΜ τό 40ο) ο. Τό λιγότερο δέ θά ἔμενε κανένας στή θέση του ἀπό τούς κομματικούς ἐαμικούς καί ἴσως καί στρατιωτικούς ἡγέτες τους. Ἕνα παρόμοιο πλῆγμα θά συντάραζε. Μά δέν ὑπῆρξε.

'Ο Πυρομάγλου σάν ἱστορικός εἶναι ἐγνωσμένης, ὅπως λέμε, ἀντικειμενικότητας, λαβαίνοντας ὑπόψη ὅτι ἡ ἀντικειμενικότητα πάντοτε προσλαμβάνεται μέσα ἀπό τό φακό σειρᾶς ὑποκειμενικῶν παραγόντων καί ταυτόχρονα ἀπό συνάρτηση τῶν λεγομένων π λ η ρ ο φ ο ρ ι ῶ ν — τῶν δεδομένων, πού διαθέτει, ὁ κριτής τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.

Στήν περίπτωση, νομίζω ὅτι συντρέχει κακή πληροφόρηση — πάντοτε ἐννοῶ γιά τή Ρούμελη καί Θεσσαλία. Γιά τήν Ἤπειρο, π.χ., δέ διαθέτω στοιχεῖα καί προσωπική ἀντίληψη δέν ἔχω. 'Αλλ' ἄν ἡ Ἑλλάδα, ἐκφράζοντας ἐλεύθερα τή γνώμη της καί σέ στιγμή μεσουράνησης τοῦ ΕΑΜ, ἤτανε πραγματικά 70ο) ο «Ζερβική» — στήν οὐσία ἔτσι πρέπει νά ἰδωθεῖ τό θέμα,«Ζέρβα»ξέρανε οἱ «ΕΔΕΣίτες» τῆς ὑπαίθρου — στίς περιοχές τοῦ ΕΔΕΣ καί 60ο) ο στό χῶρο τοῦ ΕΑΜ - ΕΛΑΣ, ἐρωτᾶται πρός τί οἱ «ἀνησυχίες» τοῦ σέρ Τσῶρτσιλ, πρός τί τό ματοκύλισμα τοῦ ΕΑΜικοῦ κινήματος; Πρός τί μεταβαρκιζιανά οἱ σούρληδες καί μούρληδες;

Ὅταν διαλύθηκε τό Κοινό Γενικό Στρατηγεῖο, ἐκλογές γιά ὄργανα Λ. Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκά Δικαστήρια δέ γινήκανε στή Ρούμελη καί Θεσσαλία. Μέ τήν ἀπό 2-12-43 Διαταγή τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ, ἡ ὁποία κοινοποιοῦσε τήν ἀπόφαση 2929)] 1-12-43 τοῦ ἴδιου Στρατηγείου ἁπλῶς «Πᾶσα προγενεστέρα Διάταξις ἤ Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ καταργεῖται», ἀλλά δέν αἴρονται οἱ συνέπειες, ὅπως τά ὄργανα, πού ἀναδειχθήκανε μέ βάση τήν 'Απόφαση 6. Ἄλλωστε, στίς Μεταβατικές καί Τελικές διατάξεις τοῦ Νομοθετήματος τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ ὁρίζεται, ὅτι «Ὅσα Κοινοτικά ἤ Δημοτικά Συμβούλια, Λαϊκές Ἐπιτροπές, Λαϊκά Δικαστήρια καί 'Αναθεωρητικά ἔχουν ἐκλεγεῖ καί συγκροτηθεῖ ὥς τώρα παραμένουν καί λειτουργοῦν μέχρις ὅτου ἀνανεωθοῦν κανονικά σύμφωνα μέ τά παραπάνω» (ἄρθρο 139) καί μέ τό ἄρθρο 140 ἁπλῶς μετονομάζονται οἱ Λαϊκές Διοικητικές Ἐπιτροπές «πού ἐκλέχτηκαν σύμφωνα μέ τήν ὑπ' ἀριθ. 6 ἀπόφαση τοῦ ΚΓΣ»* σέ

* Ἐπιβάλλεται ἐδῶ νά παρατηρηθεῖ: Συντάκτης ἤ ἕνας ἀπό τούς συν-

Κοινοτικά Συμβούλια «καί ἐξακολουθοῦν μέ τή σημερινή τους σύνθεση τήν ἄσκηση τῆς λειτουργίας του κανονικά σύμφωνα μέ τίς παροῦσες διατάξεις». Τό ἴδιο καί ἡ «Δικαστική Ὑποεπιτροπή» μετονομάζεται σέ Λαϊκό Δικαστήριο «καί θά λειτουργεῖ σύμφωνα μέ τίς παροῦσες διατάξεις».

Τό 60ο) ο τῶν ψήφων, πού μᾶς παρουσιάζει «Ὁ Δούρειος Ἵππος» ὑπέρ τῶν συνδυασμῶν τοῦ ΕΔΕΣ στή Ρούμελη καί Θεσσαλία, ἐξυπακούει καί ἀνάλογο ἀντίκρυσμα στά ὄργανα Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Πολύ περισσότερο μάλιστα, ἄν δέν μᾶς διαφύγει ὅτι οἱ ἐκλογές εἴχανε γίνει μέ πλειοψηφικό — κέρδιζε ἤ ἔχανε ὅλος ὁ συνδυασμός. Λοιπόν, τί γνώμη ἔχει ὁ ὀξυδερκέστατος Κομνηνός — ἤμαστανε ὅλοι ἐμεῖς τοῦ ΕΑΜ στή Ρούμελη καί Θεσσαλία τόσο πολύ γιαχωδάδες, ὥστε, μετά τή διάλυση τοῦ ΚΓΣ καί σέ περίοδο πειαματικοῦ καί αἱματηροῦ ἐμφυλίου πολέμου ΕΛΑΣ - ΕΔΕΣ, νά ἀφήναμε κατά 60ο) ο «ἐδεαίτικα» ὄργανα στή θέση τους καί μάλιστα νά τούς εἴχαμε ἐμπιστευθεῖ τήν ἐφαρμογή τῶν «Διατάξεων» τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ; Ὄχι δά!

Νομίζω, ὅτι τό «κλειδί» τῆς ἑρμηνείας γιά τά ἀνακριβῆ στοιχεῖα, πού προμηθεύτηκε ὁ κ. Πυρομάγλου, τό δίνουνε οἱ «Σαμαράδες - Δημητρακάκηδες». Ἐξηγοῦμαι: Τό ΕΑΜ, τουλάχιστο στή Ρούμελη, ὅπου ἔχω ἀμεσότερη ἀντίληψη, παρουσίασε, κατά κανόνα, συνδυασμούς ἀπό πρόσωπα ἔντιμα καί ἱκανά — στό μέτρο τῆς ἐκτίμησής του, ἀλλά καί τῆς συγκατάθεσης τῶν προσώπων νά συμμετάσχουν — γιά τά ὄργανα Αὐτοδιοίκησης καί τά Λαϊκά Δικαστήρια, ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἄν αὐτά ἀνήκανε ἤ ὄχι ὀργανωτικά στό ΕΑΜ — περίπτωση Φώτη Δημητρακάκη, πού δέν ἦτανε μέλος τῆς εαμικῆς ὀργάνωσης.

Ἀπ' τήν ἄλλη πλευρά — ἐπίσης κατά κανόνα καί πρός μή κακοφανισμόν κανενός — τόν ΕΔΕΣ, ἀκριβολογώντας δέ, τόν Ναπολέοντα Ζέρβα, ἐκπροσωπούσανε στά χωριά, φορεῖς τοῦ πιό παθιασμένου ἀντιεαμισμοῦ, τύποι Κώστα Σαμαρᾶ. Καθολοκληρία ξένοι πρός ὁποιαδήποτε ἔννοια εὐθύνης, χαρακτηρίσανε, τό πλεῖστο σέ,

---

τάκτες τῶν παραπάνω ἄρθρων τῶν «Διατάξεων» τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ, ὑπῆρξε ὁ κ. Α. Καστρινός. Ὅμως, στή μελέτη του στήν «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις» — βλ. τ. 1ο, σ. 145 — ὑποστηρίζει, ὅτι «Τό δίκαιον τῆς «Ἀπόφασης 6 Κ.Γ.Σ.» ἐφαρμόσθηκε μόνον εἰς τήν μικρήν Περιοχή ἡ ὁποία ἦτο κάτω ἀπό τόν ἔλεγχον τῆς ΕΚΚΑ — Δωρίδος καί Παρνασσίδος. Εἰς τάς περιοχάς τοῦ ΕΑΜ — ΕΛΑΣ δέν ἐπρόφθασε νά ἐφαρμοσθῆ, διότι» κλπ. Ἐφόσον «δέν ἐπρόφθασε», πρός τί οἱ παραπάνω συγκεκριμένες, σαφεῖς διατάξεις, Ἀσφαλῶς ἐπειδή ἦσανε ἀναγκαῖες, εἴχανε τή θέση τους. Καί πρόδηλο, ὅτι θέση στό χῶρο τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας δέν ἔχει ὁ μεθύστερος ἰσχυρισμός τοῦ κ. Α.Κ. — ἐπαναλαμβάνω, συντάκτη τῶν ἄρθρων 139 καί 140 τῶν «Διατάξεων» τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ.

πλήρη γνώση τους, ότι δέν ήτανε έτσι, τούς Δημητρακάκηδες, πού πρόβαλε τό ΕΑΜ, συνδυασμούς «μή έαμικούς». Καί προβαίνοντας σέ μιάν ἀκόμα καλπιά — ή ἕξη είναι δευτέρα φύση — καί θέλοντας νά δικαιώσουνε τήν εἴσπραξη — προπαντός νά ἐξασφαλίσουνε τή συνέχισή της — τοῦ «λιρίου» τοῦ «ἐδεσιτισμοῦ» — ἀντιεαμισμοῦ τους, παρουσιάσανε στό «Κέντρο» τους τούς κατά τήν βολική τους ἐκτίμηση «μή έαμικούς» συνδυασμούς σάν «ἐδεσίτικους». Κατά τή γνώμη μου, τό ἱστορικό ἐξαγόμενον τοῦ Κομνηνοῦ ἀποτέλεσε «κακοῦ κόρακος κακόν ὠόν» — ἐδῶ πολλῶν κοράκων, βέβαια!

Θεωρῶ, μέ τήν εὐκαιρία, ὅτι στό «Δούρειο Ἵππο», ἀναφορικά μέ τή ζωή, τίς λαϊκές διαθέσεις, καί ἄλλα μερικά, πού ἀναφέρει, στήν «ΕΑΜοκρατούμενη» Ἐλεύθερη Ἑλλάδα, περιέχονται ὄχι λίγες ὑπερβολές ἤ γενικεύσεις καί ἀναγωγές σέ κανόνα μεμονωμένων — ὁπωσδήποτε ἐπικριτέων — ἐξαιρέσεων. Στίς περιοχές τοῦ ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΚΚΕ. Καί γιά κείνους, πού δέν εὐτυχήσανε τήν ἐποχή καί δέ σταθήκανε αὐτόπτες τοῦ φαινομένου, πού δέ ζήσανε αὐτή τήν ἀλήθεια, θά μπορούσανε νά τήν συναγάγουνε — καί σήμερα καί αὔριο — ἀπό τό γεγονός τοῦ πλήθους τῶν σχετικῶν τραγουδιῶν τῆς ἐποχῆς, τοῦ περιεχομένου τους, τοῦ πνεύματος καί τοῦ παλμοῦ τους. Ἔξω ἀπό τό χῶρο τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἡ Λαϊκή Μούσα δέν κάνει τήν παρουσία της. Χωρίς τή μέθεξη τῆς λαϊκῆς ψυχῆς τό τραγούδι τῆς ΕΑΜικῆς Ἀντίστασης ποτέ δέ θ' ἄνθιζε. Κι ἀλήθεια, γιά τόν ΕΔΕΣ ἤ τήν ΕΚΚΑ — μέ τό 70ο) ο καί τό 90ο) ο τοῦ «λαοῦ» στό πλευρό τους στίς περιοχές τους — γιατί δέ σημειώνεται τό ἴδιο, δηλαδή τό φαινόμενο πού τόσο πληθωρικά σφύζει στό χῶρο τῆς ἐαμικῆς «μειοψηφίας»;

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, στηριζόμενος, φαίνεται, ὁ φίλος Κομνηνός σέ ἐκθέσεις τῆς ἐποχῆς, καθόλου ἄμοιρες πάθους καί σκοπιμότητας, ἴσως δέ καί ἰδιοτέλειας, ἐκθέσεις πού μόνο ἡ ἀπεικόνιση τῆς πραγματικότητας δέν τίς ἐνδιέφερε, ὁδηγήθηκε, στό προκείμενο, σέ ἐξαγωγή ἀνάλογων ἱστορικῶν συμπερασμάτων — τό πλανᾶσθαι, ἀνθρώπινον.

Ὅμως, καιρός νά ξαναγυρίσουμε στόν κ. Α. Καστρινό, πού μᾶς δίνει τήν ἱστορία τοῦ καταρτισμοῦ τῶν «Διατάξεων» καί ὡς ἑξῆς:

> «Ὕστερα ἀπό τήν ἔγκριση τοῦ Κώδικος Στερεᾶς ὑπό τοῦ Κ.Γ.Σ. διά νά ἰσχύσῃ μ ό ν ο ν εἰς τήν Στερεάν, ἐπρότεινα εἰς τήν Διοίκησιν νά τεθῇ εἰς ἐφαρμογήν ὁ Κώδικας εἰς ὅλην τήν Ἑλλάδα μέ Διαταγήν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ. καί τήν ὁποία νά ἐπικυρώσῃ μέ Διαταγήν του τό Κ.Γ.Σ. Δι' αὐτό δέ καί πρέπει νά συμπληρωθοῦν αἱ ἀτέλειαι τοῦ Κώδικος Στερεᾶς καί, κυρίως, νά ὁλοκληρωθοῦν αἱ διατάξεις περί Αὐτοδιοικήσεως ὡς καί αἱ διαδικαστικαί τοι-

αὗται. Ἡ Διοίκησις ἐδέχθη προθύμως τοῦτο καί ἔλαβον τήν ἐντολήν νά ἀσχοληθῶ μέ τήν ἐργασίαν αὐτήν. Τό ΕΑΜ Στερεᾶς, πού εἰδοποίησα σχετικῶς, συνεφώνησεν προθύμως καί ἀνέστειλε τήν κυκλοφορίαν τοῦ Κώδικος — ἐζήτησε μόνον νά μήν καθυστερήση ἡ ἐργασία αὐτή καί ἐντός τοῦ Ὀκτωβρίου νά κυκλοφορήση ὁ Κώδικας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Καί αὐτό θά ἐγίνετο, ἐάν δέν ἐμεσολάβουν ἀπρόβλεπτοι δυσχέρειαι κατά τήν τελικήν ἔγκρισιν τοῦ κειμένου τοῦ ὁλοκληρωμένου Κώδικος καί ἐάν δέν ἐξέσπων τότε αἱ μεγάλαι ἐκκαθαριστικαί ἐπιχειρήσεις αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν τήν 9ην Ὀκτωβρίου — τήν ἐπομένην ἀκριβῶς τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξύ ΕΛΑΣ - ΕΔΕΣ εἰς τήν Ἤπειρον αἱ ὁποῖαι ἐκράτησαν 20 ἡμέρας καί αἱ συνέπειαί των ὑπῆρξαν αἰσθηταί πλέον τοῦ μηνός, λόγω τοῦ γενικωτέρου κλονισμοῦ τόν ὁποῖον ἐπέφερον καί εἰς τόν Ὀργανισμόν τοῦ ΕΛΑΣ καί τάς Πολιτικάς Ὀργανώσεις. Εἶναι ἀρκετά πολύπαθος ἡ ἱστορία τῶν «Διατάξεων τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου».

Εἰς τό Βουνό εἶναι γνωσταί ὡς «Κώδικας Γ.Σ.». Ἀξίζει τόν κόπον νά τάς ἀναφέρω δι' ὀλίγον. Μέσα εἰς ἕνα δεκαπενθήμερον εἶχε σχεδόν συμπληρωθῆ τό μέγιστον μέρος τῆς ὅλης ἐργασίας. Ἐπρότεινα νά συγκροτηθῆ Ἐπιτροπή διά τήν τελικήν ἐπεξεργασίαν καί ἔγκρισιν τοῦ κειμένου — διότι δέν εἶναι σωστό ἕνα πρόσωπον μόνον νά φέρη τήν εὐθύνην ἑνός τοιούτου ἔργου, κατ' ἀντίθεσιν τῆς Δημοκρατικῆς καί Συλλογικῆς ἀντιλήψεως. Ἡ Ἐπιτροπή συγκροτήθηκε, ἀρχάς Ὀκτωβρίου, ἀπό τόν γράφοντα καί τούς Δικηγόρους Τρικάλων Ι. Καρρᾶν καί Ἀθανάσιον Τραγανίτην, οἱ ὁποῖοι μόλις εἶχον φθάση εἰς τό Γενικόν Στρατηγεῖον. Ὁ πρῶτος ἔφυγε μέ ἄδειαν ὕστερα ἀπό δύο ἡμέρας καί δέν ἐπέστρεψε πλέον — τόν ἐπρόλαβον αἱ ἐκκαθαριστικαί ἐπιχειρήσεις καί ἔφυγε εἰς τήν Ἀθήνα. Μεταξύ τῶν ἄλλων δύο ἐκδηλώθηκαν ἀπό τήν πρώτην ἡμέρα διαφωνίαι ἀκόμη καί ἐπί τοῦ ἐγκεκριμένου κειμένου τοῦ Κώδικος Στερεᾶς καί τότε προσετέθη ὡς τρίτος, εἶδος τι «διαιτητοῦ» ὁ δικηγόρος Ἀθηνῶν Κώστας Δεσποτόπουλος, ὁ ὁποῖος μόλις εἶχεν ἔλθη ἀπό τό Κάιρο μαζί μέ τήν Ἀποστολήν τῆς Κ.Ε. τοῦ ΕΑΜ, τῆς ὁποίας ἦτο Σύμβουλος. Ἕως ὅτου προχωρήση ὀλίγον ἡ ἐργασία, μέσα σέ συγκρούσεις καί δυσχερείας καί κωλυσιεργείας, ἐξέσπασαν αἱ ἐκκαθαριστικαί ἐπιχειρήσεις κατά τοῦ ΕΛΑΣ. Τό Γενικόν Στρατηγεῖον μετακινήθηκε, ὁ Κώδικας ἐξεχάσθηκε «πόλεμος γίνεται κι ἐσύ τόν Κώδικα κοπανᾶς . . .». Κάποτε κατασταλάξαμε στούς Κορυσχάδες Εὐρυτανίας καί κάτω ἀπό τήν «πίεση» τοῦ ΕΑΜ Στερεᾶς, πού ἦτο μιά ὥρα μακρυά καί ἐβοήθησεν ἀποφασι-

στικῶς διά νά ἐξουδετερωθοῦν οἱ «διαφωνίες» καί αἱ κωλυσιεργεῖαι, ἄρχισε ἡ δακτυλογράφησις τοῦ Πρώτου Μέρους. Ὅμως αἱ ἐκκαθαριστικαί ἐπιχειρήσεις ἐπεξετάθησαν καί εἰς τν Ρούμελην, τό Γεν. Στρατηγεῖον μετεκινήθη καί πάλιν καί τό Σχέδιον «θάφτηκε» μαζύ μέ ὅλα τά ἔγγραφα καί τά Ἀρχεῖα τοῦ Γεν. Στρατηγείου. Τέλος τό Γεν. Στρατηγεῖον ἐγκατεστάθη εἰς ΚΕΡΑΣΟΒΟΝ τῆς Εὐρυτανίας — ὅπου διετηρήθη ἡ ἕδρα του ἐπί ἑπτάμηνον. Ἐκεῖ ἐπετεύχθη, ὕστερα ἀπό ἑνός μηνός προσπαθείας νά ὁλοκληρωθῇ ἡ ἐργασία.

Τήν 1ην Δεκεμβρίου 1943 ἡ Διοίκησις τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου (παρόντα μέλη Γ. Σιάντος — Γέρος ψευδώνυμον καί Στ. Σαράφης, ὁ Ἄρης εὑρίσκετο εἰς τήν Ἤπειρον) ὑπέγραψε τήν ὑπ᾽ ἀριθ. 2929 Διαταγήν διά τῆς ὁποίας ἐγκρίνονται αἱ Διατάξεις καί ἐφαρμόζονται ἀπό 1ης Ἰανουαρίου 1944 εἰς ὅλην τήν Ἐλεύθερην Ἑλλάδα. Τό ἱστορικόν ἔγγραφον εἶναι ὀλιγόλογον, ἁπλοῦν καί ἀπέριττον. Ἦτο ὅμως τόση ἡ δικαιολογημένη «βιασύνη» διά νά «φύγη» τό κείμενον, ὥστε νά ξεχάσωμε τή «ρήτρα» ὅτι καταργεῖται πᾶσα προγενεστέρα σχετική διάταξις ἤ ἀπόφασις τοῦ Κ.Γ.Σ. καί τήν ἐνσωματώσαμε εἰς τήν ὑπ᾽ ἀριθ. 2994 τῆς 2-12-43 Διαταγήν, μέ τήν ὁποίαν ἐκοινοποιήθη τό ἐπίσημον καί «αὐθεντικόν» δακτυλογραφημένον κείμενον τῶν Διατάξεων».*

Θεωρῶ ἐξαιρετικά πολύτιμες τίς παραπάνω μαρτυρίες τοῦ Α. Κ. — ἐντελῶς ἀπό πρῶτο χέρι. Κι ὅσο πιό πολύ τίς κοσκινίζεις, τόσο καί περισσότερα συναγάγεις καί πρός πολλές κατευθύνσεις καί γιά ὄχι ὀλίγα ὁσοναφορᾶ στό πρόβλημα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, τῆς ἐξουσίας, γενικά, στά Μεγάλα ἐκεῖνα χρόνια, ὅπου μερικοί, πού τούς ἔλαχαν μεγάλα πόστα, δείξανε, ἀλλίμονο, μικρό μυαλό! Κρίμα, πολύ κρίμα, πού ὁ συγγραφέας δέ γίνεται ἐδῶ σαφέστερος σέ μιά σειρά ἀπό σημεῖα, πού δέ θέλησε, φαίνεται, νά ἐκταθεῖ λεπτομερέστερος — ἐνῶ θά τό ὄφειλε!

Πιστεύω, πώς θά ἀποδεικνυότανε τά μέγιστα χρήσιμο γιά τήν ἀποκρυστάλλωση διδαγμάτων, νά ξέραμε ἀπό τόν συγγραφέα:

— Ποιός ἤ ποιοί προτείνανε «τούς Δικηγόρους Τρικάλων», «οἱ ὁποῖοι μόλις εἶχον φθάση εἰς τό Γενικόν Στρατηγεῖον», σάν κατάλληλους γιά μέλη Ἐπιτροπῆς, πού «νά φέρη τήν εὐθύνην ἑνός τοιούτου ἔργου».

— Ποιές ἤσανε, συγκεκριμένα, οἱ διαφωνίες, «ἀκόμη καί ἐπί τοῦ ἐγκεκριμένου κειμένου τοῦ Κώδικος Στερεᾶς», ἀπό τή μιά τοῦ Διευθυντῆ Δικαστικοῦ τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ, τοῦ

* «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τ. 1ο, σ. 147 - 148.

ἐκ Τρικάλων (Θεσσαλίας) Ἀ. Τραγανίτη, ἀπ' τήν ἄλλη. Τί μπορεῖ νά ὑποστήριξε στό προκείμενο ὁ Καστρινός, γίνεται νά τό συναγάγουμε ἀπό τό ὅλο πνεῦμα τῆς μελέτης του, ἄν ὄχι καί ἐξολοκλήρου καί ἀπό τό κείμενο τῶν «Διατάξεων», πού αὐτός πρέπει νά κατάρτισε βασικά. Ἐπωφελές θά μᾶς ἦτανε νά γνωρίζαμε καί τίς «θέσεις» τοῦ ἑτέρου νομομαθῆ μας καί, προπαντός, τήν ἀπό μέρους του αἰτιολόγησή τους.

— Τί ἀκριβῶς ἐσήμαινε ἡ «διαιτησία» Κ. Δεσποτοπούλου — περιεχόμενο καί ἀποτέλεσμα.

— Σέ ποιά, ἐπακριβῶς, σημεῖα σημειωθήκανε «συγκρούσεις καί δυσχέρειες» καί ὅταν «προσετέθη ὡς τρίτος» ὁ Κ.Δ. ἀπό ποιά πλευρά οἱ «κωλυσιέργειες» καί πῶς ὑλοποιούντανε αὐτές.

— Ποιοί, ἐπώνυμα, βλέπανε μ ό ν ο τό «πόλεμος γίνεται» καί θεωρούσανε «κοπάνισμα» τό Νομοθέτημα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας.

— Τί εἴδους «διαφωνίες» καί ποιᾶς μορφῆς «κωλυσιέργειες» ἐξουδετέρωσε τό ΕΑΜ Στερεᾶς καί μέ ποιό τρόπο καί μέσα τό πέτυχε — τί ἀποτέλεσε τήν ἀποφασιστική του βοήθεια,* πῶς ἐκδηλώθηκε ἡ «πίεσή» του;

— Τέλος, σέ τί συνίσταντο οἱ «ἀπρόβλεπτοι δυσχέρειαι κατά τήν τελικήν ἔγκρισιν τοῦ κειμένου τοῦ ὁλοκληρωμένου Κώδικος» καί ποιοί τίς παρεμβάλανε, μέ ἀποτέλεσμα νά καθυστερήσει κι ἀπ' αὐτές ἡ ἔκδοση τοῦ Νομοθετήματος;*

Κι ἀπό τήν περιληπτική ἐτούτη ἔκθεση τῆς «ἀρκετά πολύπαθης» ἱστορίας τῶν «Διατάξεων», προκαλοῦνται ὁρισμένες παρατηρήσεις:

Ὅτι ἡ Διοίκηση τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ, ἀκριβέστερα ἐδῶ ὁ γραμματέας τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ Γ.Σιάντος, πού ἀσκοῦσε καθήκοντα καί πολιτικοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Στρατηγείου, δέ συνέλαβε ἡ ἴδια τό πρό-

* Θέλω νά ἐλπίζω — καί διαρκῶς τό εὔχομαι — ὅτι τό βιβλίο τοῦτο θά πέσει κάποτε στά χέρια τοῦ κ. Καστρινοῦ, θά τό διαβάσει μέ τό ἴδιο ἐνδιαφέρον πού κι ἐγώ μελέτησα τήν ἐργασία του καί θά θελήσει ν' ἀπαντήσει ὄχι μόνο στά ἀμέσως παραπάνω, ἀλλά καί στά ἄλλα σημεῖα, ὅπου ἡ μελέτη του ὑποβάλλεται σέ κριτική ἤ ἀνασκευή. Κι ὅπου ἀποδείξει πώς τήν ἀδίκησα, καθόλου δέ θά διστάξω καί τήν ἀδικία νά ἐπανορθώσω καί συγγνώμη νά ζητήσω δημόσια. Καί τούς δυό μας, φανερό, μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἀλήθεια γιά τό θέμα. Καί ἀπό ἕναν παρόμοιο διάλογο, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν τυχόν ὀξύτητά του, ἡ ἱστορία γιά τούς Θεσμούς νά χάσει δέν πρόκειται. Καί ἡ μνήμη καί ἡ δόξα τους θά προαχθοῦνε. Τῶν Θεσμῶν, πού τόσο ἀγαπήσαμε οἱ 4 συνεργάτες μου κι ἐγώ, οἱ ὁποῖοι τούς ἱδρύσαμε μέ τίς «Ἐντολές», καί ὁ φίλος Καστρινός, πού πολύ — καί πρός τιμήν του — συνέβαλε στήν προαγωγή τους μέ τή σύνταξη τῶν «Διατάξεων τοῦ Γ.Σ.» τότε, στήν ἱστορική παρουσίασή τους μετέπειτα. Τοῦ σφίγγω νοερά τό χέρι καί π ε ρ ι μ έ ν ω!

δλημα, ἀλλά χρειάστηκε νά τῆς τό ὑποδείξει ὁ Διευθυντής Δικαστικοῦ. Ὅσο γιά τό μᾶλλον ἁρμοδιότερο «Ἐπιτελικόν Γραφεῖον ΙΙον Πολιτικόν» της, ἀγρόν ἠγόραζε, ὅπως καί στήν περίπτωση τῆς Ἀπόφασης 6 τοῦ ΚΓΣ. Θά τό συναντήσουμε μόνο στήν ἐπικεφαλίδα τῆς ὑπ' ἀριθ. 2929) 1.12.43 Διαταγῆς τοῦ Στρατηγείου.

— Ὅτι ἡ «Διοίκησις ἐδέχθη προθύμως τήν πρότασιν», ἀλλά ταυτόχρονα ἐπέδειξε τουλάχιστο ἔλλειψη σοδαρότητας κι ἀσυγχώρητη, μάλιστα γιά γραμματέα κομμουνιστικοῦ κόμματος, προχειρότητα ν' ἀναθέσει σέ ἕνα μόνο πρόσωπο, ὁποιαδήποτε προσόντα κι ἄν τοῦ ἀναγνώριζε, «νά ἀσχοληθῇ μέ τήν ἐργασίαν αὐτήν» — ἡ διατύπωση τοῦ Κ. ἐκφράζει ἀκριδῶς τό πνεῦμα, ἀσχολία! — λές κι ἐπρόκειτο γιά πάρεργο, γιά κάτι πού δέν ἄξιζε περισσότερο ἀπό κουδέντα μεταξύ τυροῦ καί ἀχλαδιοῦ! Καί συνέπεσε νά εἶναι τό ἕνα καί μόνο αὐτό πρόσωπο ὁ Καστρινός, ἐπειδή ἐκεῖνος εἶχε τήν ἔμπνευση νά κάνει τή σχετική πρόταση. Φανερό, πώς ἄν τόν προλάδαινε ἄλλος, ἄλλος θά «ἐλάμδανε τήν ἐντολήν» — ἀντιμετώπιση τοῦ ποδαριοῦ! Ἡ «Διοίκησις» στό προκείμενο ἐνήργησε σάν νά ἤθελε νά ξεφορτωθεῖ τό πρόδλημα — «προτείνεις; — ἀσχολήσου!» Ὁ Κ. οὔτε λόγο κάνει γιά ὁδηγίες πού τοῦ δοθήκανε. Γιατί, προφανῶς δέν τοῦ δοθήκανε. Ὁ Μανιάτης, πού δέν ἤτανε μέλος κάν τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, φανέρωσε ἀσύγκριτα περισσότερη ἀπό τόν γραμματέα τοῦ ΚΚΕ καί τόν ὑπ' ἀριθ. ἕ ν α πολιτικά ὑπεύθυνο τῆς ΕΑΜικῆς Ἀντίστασης συναίσθηση εὐθύνης ἔναντι τοῦ προδλήματος — συγκρότησε Ἐπιτροπή, ἀπό 22 ἄτομα, συγκάλεσε Συνδιάσκεψη ἀπό 450 ἀντιπροσώπους 350 χωριῶν. Ἔκδηλο, λοιπόν, πώς καί μετά ἕνα χρόνο σχεδόν δημιουργικῆς ὕπαρξης τῶν δυό Θεσμῶν, ἡ ἡγεσία μας δέν εἶχε ἀκόμα ἀντιληφτεῖ τή σπουδαιότητα καί τό εἰδικό δάρος τοῦ προδλήματος, γιαυτό καί τό ἀντιμετώπιζε καί σ' αὐτή τήν περίπτωση, ὅπως καί στήν προηγούμενη τῆς Ἀπόφασης 6, σάν παρονυχίδα τοῦ κινήματος.

— Ὅτι τή «Δημοκρατική καί Συλλογική» ἀντίληψη τή θυμήθηκε ὁ Καστρινός, ἐνῶ χρωστοῦσε νά τήν εἶχε κανόνα του ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ὁ γραμματέας τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ. Ἡ περιφρόνηση πρός αὐτή τήν «ἀντίληψη», πού ἔδειξε ἡ ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ στά χρόνια τῆς Ἀντίστασης ὁδήγησε στήν ὀλέθρια κατάληξη ἑνός μεγαλειώδους κινήματος — χωρίς αὐτό νά μᾶς γίνει μάθημα ὥς τά σήμερα καί παρά τίς ἀλλεπάλληλες καταστροφές ἔκτοτε, Δημοκρατικός Στρατός, 21η Ἀπρίλη 1967, «12η ὁλομέλεια» 1968, σημερινή ἀποσύνθεση τοῦ Κινήματος...

— Ὅτι ἡ συγκρότηση Ἐπιτροπῆς, ὕστερα ἀπό πρόταση πάλι τοῦ Καστρινοῦ καί ὅταν «μέσα εἰς ἕνα δεκαπενθήμερον εἶχε σχεδόν συμπληρωθῇ τό μέγιστον μέρος τῆς ὅλης ἐργασίας», μέ σύνθεση ἀπό τρεῖς δικηγόρους, φανερώνει ἀπουσία πολιτικῆς σύλληψης τοῦ

προβλήματος καί μίζερη ώς τό βαθμό ἀνευθυνότητας μεταχείρισή του σάν θέματος καθαρά τ ε χ ν ι κ ο ῦ. Ὅσο γιά τό ἐμβάλωμα, τό ἀνεπίτρεπτο πλήρωμα τῶν τύπων μέ τήν τοποθέτηση στήν Ἐπιτροπή δυό ἀτόμων, πού «μόλις εἶχον φθάση» — κάπου, δηλ., νά βολευτοῦνε γιά νά δικαιολογοῦνε τό ψωμί πού θά τρώγανε — ἐν γνώσει, βέβαια, πώς ὁ ἕνας ἀπό τούς δυό θά φύγει μετά δυό μέρες μέ ἄδεια, ἕ, τί νά πεῖς, κατά ποῦ νά φτύσεις;

— Ὅτι ἡ «πρόσθεση» — πολύ πετυχημένη ἔκφραση τοῦ Κ. τό «προσετέθη», ἀκριβολογημένος χαρακτηρισμός τῆς ἐνέργειας — «ὡς τρίτου», μάλιστα «εἶδος τι» διαιτητοῦ, τοῦ «δικηγόρου Ἀθηνῶν» Κ. Δεσποτόπουλου, «ὁ ὁποῖος μόλις εἶχεν ἔλθη ἀπό τό Κάιρο», καταδηλώνει ἀπ' τή μιά τό βαθμό ἐπιπολαιότητας, μέ τήν ὁποία οἱ πολιτικοί μας ἐγκέφαλοι ἀντιμετωπίσανε τούς Θεσμούς τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, ἀπ' τήν ἄλλη τή χρόνια κι ὡς τά σήμερα ἀκόμη ἀνίατη ἀρρώστια τῆς ἡγεσίας τοῦ λαϊκοῦ κινήματος νά μήν θέλει νά ἀνοιχτεῖ πέρα κι ἔξω ἀπό ἕνα στενό κύκλο ἀνθρώπων της, νά φοβᾶται νά ἀπευθυνθεῖ καί νά ἀξιοποιήσει τό ἀνθρώπινο δυναμικό τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος, πού τόσες φορές ἀπόδειξε τίς ἱκανότητές του, τήν ἐφευρετικότητά του, φαντασία, ἔμπνευση καί δημιουργικότητα. Γύρω της στό Βουνό ἔσφυζε στελεχικό δυναμικό πού ζοῦσε τό πρόβλημα καί τό κάτεχε, τουλάχιστο ἑκατό φορές καλύτερα ἀπό τόν ἀξιαγάπητο κατά ἄλλα δικηγόρο ἐξ Ἀθηνῶν καί μόνιμο Σύμβουλο τῆς ἡγεσίας μας.

— Ὅτι ἐκεῖνο τό ἐξοργιστικό «πόλεμος γίνεται κι ἐσύ τόν Κώδικα κοπανᾶς», ἀποκαλύπτει πολλά, πάρα πολλά γιά τήν ὅλη σύλληψη ἐκείνου τοῦ ἀγώνα ἀπό μέρους τῶν ἰθυνόντων στό Γενικό Στρατηγεῖο τοῦ ΕΛΑΣ. Σύλληψη, λοιπόν, «πολέμου γιά τόν πόλεμο»! Κι ὁ Κώδικας, μ' ἄλλα λόγια ἡ Ἐξουσία, «τό μῆλον τῆς Ἔριδος» ἐπιτέλους — «κοπανᾶς»! Θοῦ φυλακήν τῶ στόματί μου! Ἤσανε ἤ δέν ἤσανε πολιτικά κόπανοι ἐκεῖνοι πού λέγανε τέτοια πράγματα; Κόπανος πού τούς χρειαζότανε στό ἄδειο τους ἀπό ταξική - λαϊκή θεώρηση τοῦ ἀγώνα κεφάλι τους!

— Ὅτι τό ΕΑΜ Στερεᾶς, ἡ Ρούμελη, πού ἄσκησε «πίεση» καί «ἐβοήθησε ἀποφασιστικῶς» διά νά ἐξουδετερωθοῦν οἱ «διαφωνίες» καί «αἱ κωλυσιεργεῖαι», συνέβαλε ἄλλη μιά φορά στήν προαγωγή τῶν Θεσμῶν, φανέρωσε ὄχι μόνο τή συνειδητοποίηση ἀπό μέρους της τοῦ προβλήματος, ἀλλά κι ἐπιμονή γιά τήν προώθησή του. Κι ὅταν ἐδῶ λέμε ΕΑΜ Στερεᾶς, χρωστοῦμε νά συγκεκριμενοποιοῦμε κατά πρῶτο λόγο Ἠλίας Μανιάτης, γιαυτό καί χρέος μας νά τοῦ αναγνωρίσουμε αὐτή τήν ὑπηρεσία.

— Ὅτι, ἐνῶ ἡ ἀποφασιστική φάση καί ἡ δυσκολότερη διαδραματιζότανε στό χῶρο τῆς Εὐρυτανίας — Κορυσχάδες καί Κεράσοβο — ὅπου γεννηθήκανε οἱ Θεσμοί καί ὑπῆρχε κατά τεκμήριο ἡ

πιό πλούσια καί πιό γόνιμη πείρα, τό γεγονός άγνοήθηκε, δέν άξιοποιήθηκε, όπως όφειλε αύτό νά είχε γίνει. Ό Μανιάτης άλλη μιά φορά τό δυναμικό τών κ α τ α 6 ο λ ώ ν τό παραγκώνισε. Τοῦ είχε παρουσιαστεῖ ή τελευταία δυνατότητα νά διορθώσει τό λάθος του άναφορικά μέ τόν Κώδικα Στερεᾶς, ή τελευταία εὐκαιρία νά ἐ π ι σ τ ρ έ ψ ε ι στίς ρίζες, στήν άφετηρία τῶν δυό Θεσμῶν καί νά συντελοῦσε, ἴσως, μέ τήν παρουσία ἔστω καί ἑνός άπό τούς ἱδρυτές τῶν Θεσμῶν, στήν ἐπαναφορά τους, στήν άρχική γραμμή τους, στήν κοίτη τῆς ἐκκίνησής τους, τῶν ἐκβολῶν τους, γραμμή άπό τήν ὁποία τούς παρέκλινε ὁ Κώδικας Στερεᾶς, κοίτη άπό τήν ὁποία τούς ἐξώκειλε σέ βασικά καί άρχικά σημεῖα ὁ Κώδικας τῶν 22 νομοθετῶν του. Καί τό δεύτερο αὐτό λάθος του δέν ἐπιτρέπεται νά μήν τοῦ καταλογιστεῖ.

— Ότι, ἐνῶ ὁ Σεραφείμ Στρατίκης ἦτανε Διευθυντής τοῦ ΙΙ Γραφείου - Πολιτικοῦ τοῦ Γεν. Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ κι ἤξερα κ α λ ά άπό τή συζήτησή μας ἕνα χρόνο πρίν τίς 6 ά σ ε ι ς τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἐ σ ι ώ π η σ ε. Μποροῦσε εἴτε ὁ ἴδιος νά ὑπερασπιστεῖ τούς άφετηριακούς στόχους τῶν Θεσμῶν, εἴτε νά ἐπικαλεστεῖ τήν ὕπαρξη τῶν συναγωνιστῶν πού καταρτίσανε τίς «Ἐντολές» καί νά άξιώσει τήν παρουσία καί συμβολή τους. Μέ τόσο σοβαρά θέματα πρέπει κανείς νά συμπεριφέρεται, ὅταν βρίσκονται στόν κύκλο τῆς δικαιοδοσίας του, μέ ἄκρα εὐθύνη. Ἐδῶ ὁ Σεραφείμ δέν τήν άπέδειξε. Ἦτανε ὁ μόνος στό Γεν. Στρατηγεῖο πού είχε τό πλεονέκτημα τῆς γνώσης πραγμάτων καί προσώπων άπό τήν πρώτη στιγμή τῆς ἐμφάνισης τῶν Θεσμῶν.

Όσο γιά τόν Δημητράκη Μπακόλα, πιστεύω ὅτι δέν πῆρε κάν εἴδηση τί σύντρεχε δίπλα του σχετικά μ' αὐτό τό πρόβλημα. Διαφορετικά, δέ θά ἔδειχνε άδράνεια. Στό δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Νοέμβρη, μετά τό κάψιμο τοῦ Καρπενησιοῦ, βρέθηκα ἐκεῖ, ὥς τά μέσα Δεκέμβρη. Δέν ἔπεσε τίποτα στήν άντίληψή μου, στ' αὐτί μου, ὁ Μπακόλας λόγο δέ μοῦ ἔκανε σχετικά. Ἀσφαλῶς δέν ἤξερε. Ξέροντας τή νοοτροπία τοῦ Μανιάτη, νομίζω ὅτι χειρίστηκε τό ζήτημα σάν ἰδιωτική του ὑπόθεση — μόνος, χωρίς νά συμβουλευτεῖ κανέναν. Ἄλλωστε, άπό χαρακτήρα του δέν ἔστεργε νά μεριστεῖ μέ κανέναν τυχόν ἐπιτυχία τῆς Ὀργάνωσης. Τό μειονέκτημα τῆς προβολῆς τοῦ ἦτανε σέ ὑπερβολή άναπτυγμένο. Ἀπό χαρακτήρα του, ἐπίσης, ὑποτιμοῦσε, δέ λογάριαζε γνώμη ἄλλου, ἐξόν ἄν αὐτός ἦτανε άπό τούς «παραπάνω» του. Μέ τόν Μπακόλα δέν τά πήγαινε καλά αὐτό τό διάστημα — πολύ περισσότερο δέ θά τοῦ ἔλεγε τίποτα.

Σ' αὐτό τό βιβλίο δέ γίνεται ἐδῶ πρώτη φορά λόγος γιά τό Νομοθέτημα τοῦ Γεν. Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ. Στά προηγούμενα

καί σχολιασμός του σχετικός έγινε κι άντιπαραβολές, πού κριθήκανε άναγκαίες.

Χωρίς άμφιβολία καμιά, τό Νομοθέτημα τοῦ Γ.Σ. ὑπῆρξε μ ο ρ φ ι κ ά τό άρτιότερο έγγραφο, άναφορικά πρός τούς Θεσμούς, ὥς τή στιγμή έκείνη. Καί πρόσφερε τήν ιστορική ύπηρεσία νά έπιβάλει τήν όμοιόμορφη ισχύ καί λειτουργία τους σέ όλη τήν λαϊκή Ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Ἀποκατάστησε ούσιώδη σημεῖα τοῦ ἱδρυτικοῦ έγγράφου, τά όποῖα εἶχε παραγνωρίσει ό Κώδικας Στερεᾶς. Ἀλλά οί «Διατάξεις» έπίσης δέ διεισδύσανε στόν πυρήνα τοῦ πνεύματος τῶν «Ἐντολῶν». Ὑστερήσανε οί «Διατάξεις» σέ σχέση μέ τίς «Ἐντολές» κατά τό ότι «δέν κάνουν ούδεμίαν ούσιαστικήν καινοτομίαν», γιά νά χρησιμοποιήσω τήν διατύπωση τοῦ Α.Κ. Ὁ συντάκτης τῶν «Διατάξεων» καθόλου δέ δυσκολεύεται νά άναγνωρίσει ότι αύτές «Ἀποφεύγουν έπιμελῶς, όπου ήμποροῦν, νά άντικαταστήσουν ἤ τροποποιήσουν καί νά διορθώσουν άκόμη, θεσμούς καί διατάξεις τοῦ ισχύοντος Δικαίου».

Κραυγαλέα στή διατύπωση αύτή ή όμολογία, ότι ό καταρτισμός τῶν «Διατάξεων» δέν καθοδηγούνταν ούτε κάν άπό ρεφορμιστική διάθεση. «Δέν ἦτο έργον ἰδικόν μας αύτό, άλλά έργον μιᾶς Κυβερνήσεως» — δικαιολογεῖ ό Α.Κ.

Στίς 23-2-1944 έκδόθηκε άπό τή Διεύθυνση Δικαστικοῦ τοῦ Γ. Σ., Ἐγκύκλιος, πού φέρει τόν άριθμό πρωτ. 1230. Σ' αύτή περιέχονται καί τά έξῆς:

> «Τό ΕΑΜ μέσα στούς τόσους άλλους ώραίους του σκοπούς έχει καί σάν βασικό του σκοπό νά καταστήσει τό Λαό νοικοκύρη στόν τόπο του, νά δώσει στό Λαό όλη τήν έξουσία γιά τήν Κυβέρνηση τῆς χώρας.-Καί σάν πρώτη έκπλήρωση τῆς ύπόσχεσής του αύτῆς, καθιέρωσε καί έφάρμοσε στίς Ἐλεύθερες Περιοχές τό Θεσμό τῆς Αύτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης μέ τίς «Διατάξεις» πού τέθηκαν σ' έφαρμογή άπό τήν 1η τοῦ Γενάρη».*

Πέρα άπό τήν παραποίηση τῆς ιστορίας πού κάνει ή έγκύκλιος μέ τόν ψευδή ισχυρισμό της ότι τό ΕΑΜ «καθιέρωσε» καί μάλιστα «καί έφάρμοσε» τούς δυό Θεσμούς μέ τό Νομοθέτημα τοῦ Γ.Σ., ένῶ ό Διευθυντής Δικαστικοῦ δέν άγνοοῦσε πώς καί ή «καθιέρωση» καί ή «έφαρμογή» τῆς Λ.Α. καί τῆς Λ.Δ. γινήκανε μέ άλλο έγγραφο καί κατά πολύ νωρίτερα άπό τήν 1η Γενάρη 1944, στήν παραπάνω παράγραφο ύπάρχει α ι σ θ η τ ή πρόοδος, σέ σχέση μέ τήν Δ)γή 2929. Δίνεται προοπτική, προέκταση τῶν Θεσμῶν καί στήν κατάσταση έκείνη πού θά έξασφαλιστεῖ στό Λαό όλη ή

* Α.Κ., ό.π., τεῦχος 2ο, σ. 98 - 99.

ἐξουσία. Λείπει, βέβαια, ἀπό τήν ἐγκύκλιο τό «παρόν», ἄς τό ποῦμε ἔτσι, τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας, τουλάχιστο ὅ λ η ς. Χαρακτηρίζεται ὁ Θεσμός «πρῶτο θετικό ἀπόκτημα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ», ἀλλά πάλι στό ἴδιο καρφί: «Μέ τήν Αὐτοδιοίκηση παίρνει ὅλος ὁ λαός ἐνεργά μέρος στή Διοίκησή του». «Καί ἔτσι ἀπό τή μιά μεριά πετυχαίνεται ἡ καλύτερη ἐξυπηρέτηση τῶν κοινῶν τοπικῶν συμφερόντων, ἀπό τήν ἄλλη δέ διαπαιδαγωγεῖται πολιτικά ὁ Λαός καί ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι ἄξιος νά διοικηθῆ μόνος του» — διαπιστώσεις σωστές, ἀλλά πού δέν βάζουνε τό δάκτυλο στόν τύπο τῶν ἥλων.

Καί παρακάτω κάνει ἡ ἐγκύκλιος σωστές διαπιστώσεις, ἀποφεύγοντας, ὅμως, τό ἴδιο νά ἀγγίζει τόν πυρήνα. Γράφει:

> «Ἐξάλλου, ὅταν μιλᾶμε γιά Αὐτοδιοίκηση, δέν ἐννοοῦμε τά 10 ἤ 15 πρόσωπα πού ἀποτελοῦν τό Κοινοτικό Συμβούλιο καί τίς διάφορες Ἐπιτροπές, ἀλλά ὅλο τό χωριό. Ὅλοι οἱ πολίτες, ἄντρες καί γυναῖκες, μέ τόν ὡραῖο Θεσμό τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων καί τό δικαίωμα πού ἔχουν σέ κάθε στιγμή νά ἀνακαλοῦν τά ὄργανα τῆς Αὐτοδιοίκησης, ἔχουν τό δικαίωμα νά κρίνουν, ἐλέγχουν καί καθοδηγοῦν τά ὄργανα τῆς Αὐτοδιοίκησης, δίνοντας ἔτσι ὤθηση καί πρωτοβουλία καί βοήθεια στή δράση τους, ἐνῶ παράλληλα μέ τό δικαίωμα τῆς ἀνάκλησης, ἔχουν τή δυνατότητα νά ξεκαθαρίζουν ἄμεσα τήν Αὐτοδιοίκηση ἀπό κάθε σάπιο μέλος της».*

Σέ σχέση μέ τόν Κώδικα Στερεᾶς ὅλο τό παραπάνω ἀποτελεῖ τεράστιο βῆμα πρός τά ἐμπρός, πρός τήν κατεύθυνση μιᾶς ὁλοκληρωμένης σύλληψης. Ὅμως, κι ἐδῶ ἡ Γενική Συνέλευση δέν προάγεται στήν κατηγορία τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας, ἄμεσης καί «ἀναντικατάστατης». Τῆς δίνονται ἁπλῶς «δικαιώματα» ἀνάκλησης, κρίσης, ἐλέγχου καθοδήγησης, ὤθησης κλπ. Δέν τῆς δίνεται κατάσταση φορέα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Καί ἡ ἐγκύκλιος, ὅπως καί οἱ «Διατάξεις», ἀποκατέστησε τή Γενική Συνέλευση, μά δέν τήν ἀποκατέστησε καί στό «περιεχόμενο», πού τῆς δίνανε οἱ «Ἐντολές» — ἡ Λαϊκή Ἐξουσία αὐτή καθαυτή. Ἴσως αὐτό κι ἀπ' τό γεγονός ὅτι ἡ ἐγκύκλιος τοποθετεῖ τή Λαοκρατία στό αὔριο καί δέν τήν εἶδε στό παρόν τοῦ καθεστῶτος, πού διαμορφώσανε οἱ Θεσμοί, τούς ὁποίους θεωρεῖ μᾶλλον προπαιδευτικό της στάδιο μόνο. Γιαυτό καί

> «Ἐπίσης μεγάλη σημασία ἀποδίνουμε στίς τ α κ τ ι κ έ ς συνεδριάσεις τῶν ὀργάνων Αὐτοδιοίκησης καί Γενικές Συνελεύσεις τῶν πολιτῶν, γιατί μ' αὐτές ἐπιτυγχάνεται ἡ συλλογική - Λαϊκή ἀντιμετώπιση καί ἐπίλυση τῶν διαφόρων κοι-

* ὅ.π., σ. 99 - 100.

νῶν ζητημάτων πού ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς βασικές ἀρχές τῆς αὐριανῆς Λαοκρατίας».*

Σέ σχέση μέ τό προοίμιο τῆς 2929 Δ) γῆς πρόοδο, προφανῶς, ἀποτελεῖ καί ἡ παρακάτω θέση τῆς ἐγκυκλίου:

«Ἐπίσης, σέ λίγο, μετά τήν ἀπελευθέρωση, ἄλλα σοβαρότερα καί μεγαλύτερα προβλήματα θ' ἀναφανοῦν, πού θά ἀποτελέσουν τόν κύριο στόχο τῶν προσπαθειῶν καί τῶν ἐπιδιώξεων τῶν Ἐπιτροπῶν αὐτῶν».

Τέλος, ἀνεξάρτητα ἀπό τά σημεῖα της, πού ὑποβληθήκανε σέ κριτική, στό σύνολό της ἡ ἐγκύκλιος συνιστᾶ σημαντικό ἔγγραφο στήν προσπάθεια γιά τήν προαγωγή τῶν Θεσμῶν. Μερικά δείγματα - ἀποδείξεις τοῦ γεγονότος ἀποτελοῦνε σημεῖα της σάν αὐτά:

«Στίς Λαϊκές Ἐπιτροπές, ξανοίγονται καί θά ξανοιχτοῦν εὐρύτατα καί εὐγενικά πεδία δράσης. Τώρα τά ζητήματα τοῦ ἐπισιτισμοῦ, τῆς ὑγείας, τῆς ἐκπαίδευσης, τῆς Λαϊκῆς Ἀσφάλειας κλπ., πρέπει νά ἀπασχολήσουν σοβαρά τίς σχετικές ἐπιτροπές. Γιά τήν ἐπιτυχία τους θά ἀπαιτηθοῦν ἀγῶνες κι ἀγῶνες σκληροί κάτω ἀπό τίς σημερινές συνθῆκες. Πρέπει καί οἱ Ἐπιτροπές καί ὅλοι οἱ πολίτες νά εἶναι προετοιμασμένοι γιά μιά τέτοια πάλη, γιατί πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι ὁ ἀγώνας καί ἡ πάλη γιά τήν ἐπικράτηση καί ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ Λαοῦ εἶναι ἀπόλυτα συνυφασμένη μέ τήν ἔννοια τῆς Αὐτοδιοίκησης, ὅπως τήν καταλαβαίνουμε ἐμεῖς. Γιά νά εἶναι ζωντανή ἡ Αὐτοδιοίκηση, πρέπει ὁ Λαός νά ἀγωνιστεῖ, νά παλέψει... Χρειάζεται ἀπό τώρα διαφώτιση καί καθοδήγηση τοῦ Λαοῦ γιά τά δικαιώματα πού πῆρε στά χέρια του καί γιά τή σπουδαιότητα τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν».

«Ἐκεῖνο πού πρέπει νά προσέξουμε ἰδιαίτερα στίς ἐκλογές, εἶναι νά μή δοθεῖ κομματικός χαρακτήρας, ἀλλά τό ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν νά εἶναι ἐλεύθερη θέληση τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει σήμερα πρωτίστως, δέν εἶναι ἡ ἐπίδειξη τῆς δύναμής μας σάν ὀργάνωσης, ἀλλά ἡ ἐπιτυχία τοῦ Θεσμοῦ σάν τέτοιου, σάν νέου τρόπου Αὐτοδιοίκησης καί ἀπονομῆς Δικαιοσύνης. Γιά νά ἐπιτύχουμε αὐτό, γιά ν' ἀποδώση ὁ Θεσμός, τώρα στήν ἀρχή τουλάχιστο, τ' ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα πρέπει στίς διάφορες Ἐπιτροπές ν' ἀναδειχτοῦν οἱ ἄριστοι. Νά ἀναδειχτοῦν τά πρόσωπα πού συγκεντρώνουν τήν ἐκτίμηση καί τήν ἀγάπη τῶν συμπολιτῶν τους, τά πρό-

* ὅ.π., σ. 102.

σωπα πού διαθέτουν κύρος, δραστηριότητα, εντιμότητα, αφοσίωση στό συμφέρο τοῦ Λαοῦ. Ἂν τυχόν δέν ἀποδώση παντοῦ ὁ Θεσμός τῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λ. Δικαιοσύνης, σ' αὐτό θά φταίνε ἀσφαλῶς τά ἄτομα πού ἐκλέχτηκαν, ἀλλά θά φταῖμε ὄχι λιγότερο κι ἐμεῖς, γιατί δέν φροντίσαμε νά βγάλουμε τούς καλύτερους.

Σύνθημά μας, λοιπόν, ἂς εἶναι: «Νά βγοῦν οἱ καλύτεροι». Βέβαια, μ' αὐτό δέ θέλουμε νά ποῦμε ὅτι δέν ὑπάρχουν στίς τάξεις μας τά κατάλληλα πρόσωπα ἢ ὅτι θά πρέπει νά πέσει ὁ Θεσμός στά χέρια τῆς ἀντίδρασης. Κάθε ἄλλο. Ἡ ψυχή καί τό κίνητρο κάθε ἐκδήλωσης πρέπει νά εἶναι καί θά εἶναι ἡ ὀργάνωσή μας. Ἀλλά ἂν ὑπάρχουν καί πρόσωπα πού διαθέτουν τά παραπάνω προσόντα, δέν πρέπει νά διστάσουμε νά τά χρησιμοποιήσουμε ἀπό τό λόγο καί μόνο ὅτι δέν εἶναι ὀργανωμένα ἢ ὅτι δέν ἔδειξαν ἀκόμη τίς ἀρετές πού ἔπρεπε νά ἐπιδείξουν στίς κοσμογονικές στιγμές πού περνᾶμε.

Ἀκόμη πρέπει νά κατανοηθεῖ καλά ὅτι τά ὄργανα Αὐτοδιοίκησης καί Λαϊκῆς Δικαιοσύνης εἶναι τελείως ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε πολιτική ἢ στρατιωτική ὀργάνωση... Κανένας παρεμβατισμός, καμία αὐθαιρεσία δέν ἐπιτρέπεται στά ἔργα τῶν Ὀργάνων αὐτῶν... Ἡ διαφώτιση καί ἡ πειθώ εἶναι τά καλύτερα ὅπλα γιά νά προλαβαίνουν καί νά διορθώνουν πολλά σφάλματα. Ἔπειτα ὁ δημόσιος ἔλεγχος καί ἡ κριτική στίς Γενικές Συνελεύσεις μπορεῖ νά φέρουν ἐξαίρετα ἀποτελέσματα ὅταν γίνονται πολιτισμένα, χωρίς ἐμπάθειες καί προκαταλήψεις».

«Δέν παραβλέπουμε τίς δυσχέρειες πού θά παρουσιαστοῦν, οὔτε τά σφάλματα πού θά προκύψουν... Θά 'ταν ὅμως κατώτερο τοῦ ἑαυτοῦ μας καί τοῦ ἀγώνα μας ἂν δέν καταβάλαμε ὅλες τίς δυνάμεις ὥστε νά ξεπεραστοῦν οἱ δυσχέρειες αὐτές. Θά 'ταν ὅμως καί σφάλμα μας ἀσυγχώρητο, ἂν ἀφήναμε τό Λαό μέ τήν ἐντύπωση πώς οἱ πρῶτες αὐτές δυσχέρειες καί ἀναπόφευκτες ἀδυναμίες καί σφάλματα, ὀφείλονται σέ ἐλαττώματα καί ἐλλείψεις τοῦ Θεσμοῦ σάν τέτοιου καί ὄχι στίς εἰδικές συνθῆκες κάτω ἀπό τίς ὁποῖες λειτουργεῖ καί τίς ἀναπόφευκτες ἀδυναμίες πού παρουσιάζονται σ' ἕνα πρωτόφαντο Θεσμό».*

Κείμενα, ντοκουμέντα, σάν τό παραπάνω, ἀποτελοῦνε, νομίζω, ὄχι μόνο θησαυρό ἀπό ἱστορική ἄποψη, ὄχι μόνο καθρέφτη μιᾶς ἐποχῆς μεγάλης, ἀλλά καί δίδαγμα ἐξίσου σπουδαῖο καί γιά σή-

* ὅ.π., σ. 100 καί συνέχεια.

μερα καί γιά αὔριο. Ὁ συντάκτης αὐτῶν ἐδῶ τῶν θέσεων δημιούργησε ἱστορία ὄχι σέ λιγότερο βαθμό ἀπό ὅσο τά ἴδια τά Νομοθετήματα γιά τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη.

Κλείνοντας τίς παρατηρήσεις πάνω στίς «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ., προβάλλει χρέος ἡ κατηγορηματική δήλωση, ὅτι θά ἀποτελοῦσε ἐντελῶς σφαλερό συμπέρασμα τυχόν ἀντίληψη πώς ἡ κριτική ὁρισμένων σημείων τοῦ Νομοθετήματος ἤ τῶν ἐκτιμήσεων, πού κάνει γι' αὐτό ἡ μελέτη τοῦ Α.Κ., ἀποπειρᾶται ἀναίρεση, ἔστω καί μείωση, τῆς κατάδηλης καί ἱστορικῆς ἀξίας τοῦ ἐγγράφου ἤ τοῦ ἀνεκτίμητου ρόλου πού ἔπαιξε στήν ὅλη ἱστορία τῶν Θεσμῶν. Ἡ κριτική ἐδῶ ἔχει μόνο μιάν ἔννοια: τήν ἀποκατάσταση ἱστορικῶν ἀκριβειῶν καί τήν διερεύνηση αὐτοῦ πού συντελέστηκε γιά τήν ἐξαγωγή ἀπαραίτητων διδαγμάτων. Ἡ κριτική ἐδῶ ἀφορᾶ περισσότερο στό «διαφυγόν κέρδος». Ὁ ἀγώνας γιά μιά νέα ζωή, γιά μιά νέα Ἑλλάδα, ὁ ἀγώνας ν' ἀποκτήσει, νά κατακτήσει ὁ Ἑλληνικός Λαός στό ἀκέραιο, ὅλα καί γιά πάντα, τά δικαιώματά του, συνεχίζεται. Ἄλλωστε, ποτέ δέν πρέπει νά ξεχνιέται αὐτό πού ἔγραφε ὁ Γκιζῶτος καί πού τό βάζει καί μότο στήν «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος:

> «Ὁ λαός ὁ μελετῶν καί γιγνώσκων τήν ἱστορίαν αὐτοῦ, κρίνει σχεδόν πάντοτε ἀσφαλέστερον καί ὀρθότερον περί τε τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων, καί περί τῶν ὅρων τῆς προόδου, καί περί τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης».

Οἱ «Διατάξεις» ὑπήρξανε ὁπωσδήποτε τό καλύτερο ἴσαμ' ἐκείνη τή στιγμή Νομοθέτημα γιά τούς Θεσμούς. Ἐπιστημονικό, ἄξιο τοῦ ὅρου. Καταξιωθήκανε ἱστορικό ἔγγραφο. Ἀπέριττα, ἀλλά περιεκτικά, νομίζω, μᾶς δίνει ὁ κ. Καστρινός τό μέγεθος τῆς συμβολῆς τῶν «Διατάξεων», τήν ἱστορία πού γράψανε, μέ τά παρακάτω λόγια:

> «Ὅμως μὲ αὐτὸ τὸ βιβλιαράκι τῶν 32 σελίδων σὲ μικρὸ σχῆμα, ἦτο κατορθωτὸν νὰ λειτουργήσῃ ἄνετα καί νά ἀναπτυχθῇ ὁ Θεσμός. Καί οὕτω καί ἔγινε. Ἐλάχισται εἶναι αἱ περιπτώσεις πού προσέκοψεν ἡ ἐφαρμογή εἰς τήν πρᾶξιν. Ὅλοι ἦσαν κατενθουσιασμένοι καί ἀγάπησαν τόν Θεσμό ὁ ὁποῖος ἔγινε κτῆμα καί συνείδησις τοῦ Λαοῦ εἰς τήν μεγίστην πλειοψηφίαν του σχεδόν. Καί ἡ ΠΕΕΑ μέ τήν Νομοπαρασκευαστικήν Ἐπιτροπήν καί τούς ἐξέχοντας ἐπιστήμονας οἱ ὁποῖοι τήν εἶχον περιστοιχίσει καί τά βοηθήματα πού διέθετε αὕτη, δέν ἠμπόρεσε παρά νά υἱοθετήσῃ εἰς τό σύνολόν του τόν Κώδικα Γ.Σ. μέ ἐλαφράς τροποποιήσεις».

Ἀλλά καλύτερα νά τό δοῦμε καί μόνοι μας, ἄν οἱ τροποποιήσεις ἦσανε ἐλαφρές ἤ, ἀντίθετα, βαριές.

Μέ τήν Πράξη 3 ἀπό 13 Μάρτη 1944 — ἄρθρο μόνο — ἡ ΠΕΕΑ ὁρίζει ὅτι «ἐγκρίνονται ὅλες οἱ Διοικητικές Πράξεις καί Διαταγές πού ἐξέδωσε μέχρι 12 Μάρτη 1944 τό Γενικό Στρατηγεῖο τοῦ ΕΛΑΣ καί πού ἀφοροῦν τή Διοίκηση τῶν Ἐλευθέρων Περιοχῶν» — ἐνέργεια ἐπιβεβλημένη.

Τήν ἴδια μέρα ἐκδόθηκε καί ἡ Πράξη 4 τῆς ΠΕΕΑ, πού ἔχει τόν τίτλο «Διατάξεις γιά τήν αὐτοδιοίκηση» καί περιλαμβάνει 10 ἄρθρα. Μέ τό ἄρθρο 1 διατηροῦνται σέ ἰσχύ, «Μέχρις ὅτου νεώτερη Πράξη ὁρίσει ἀλλιῶς», οἱ «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ.

Τό ἄρθρο 2 ὁρίζει:

«Σέ κάθε ἐπαρχία διορίζεται μέ ἀπόφαση τῆς ΠΕΕΑ διοικητικός ἀντιπρόσωπος τῆς ΠΕΕΑ. Ἁρμοδιότητα τοῦ διοικητικοῦ ἀντιπροσώπου εἶναι ἡ καθοδήγηση καί παρακολούθηση τῶν ὀργάνων τῆς αὐτοδιοίκησης. Ὁ διοικητικός ἀντιπρόσωπος α) ἔχει καθῆκον νά ἐνισχύει τά ὄργανα αὐτά, φροντίζοντας γιά τή διαφύλαξη τῆς ἀνεξαρτησίας τους καί γιά κάθε εἶδους ἄλλη βοήθεια, νά τά καθοδηγεῖ στήν ἀρτιότερη ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων τους, χρησιμεύοντας σάν σύνδεσμος τῆς αὐτοδιοίκησης μέ τήν ΠΕΕΑ. β) παρακολουθεῖ τήν λειτουργία τῶν θεσμῶν, φροντίζει γιά τήν ὁλοκλήρωση τῶν ὀργάνων σέ κάθε ἐπαρχία, προκηρύσσοντας ἐκλογές, ὅπου δέν προκηρύχθηκαν ἀπό τά ἁρμόδια κατώτερα ὄργανα μέσα στά νόμιμα ὅρια κλπ. γ) ἀναστέλλει τήν ἐκτέλεση κάθε απόφασης, πού φανερά εἶνε ἀντίθετη πρός τούς νόμους ἤ τό συμφέρον τοῦ συνόλου, μέχρις ὅτου τό ἁρμόδιο ἀνώτερο ὄργανο (ἐπαρχιακό προκειμένου γιά ἀπόφαση κοινοτικοῦ συμβουλίου, νομαρχιακό προκειμένου γιά ἀπόφαση ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου) ἀποφασίζει γιά τήν ἐπικύρωση ἤ ἀκύρωση αὐτῆς τῆς ἀπόφασης. Ἁρμόδιος γιά τήν ἀναστολή ἀπόφασης νομαρχιακοῦ συμβουλίου εἶνε ὁ διοικητικός ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας τῆς ἕδρας του. Τήν ἐπικύρωση ἤ ἀκύρωση τῆς ἀπόφασης τήν ἀποφασίζει ἡ ΠΕΕΑ μέ εἰσήγηση τοῦ Γραμματέα ἐσωτερικῶν.

Τό ἄρθρο 3:

«Τήν ἐπίβλεψη τῶν διοικητικῶν ἀντιπροσώπων ἀσκεῖ ὁ Γραμματέας τῶν ἐσωτερικῶν, πού μπορεῖ νά διορίσει καί ἐπιθεωρητές αὐτοδιοίκησης μέ καθορισμένες ἤ ὄχι περιοχές».

Τό ἄρθρο 4:

«Μέχρις ὅτου διοριστεῖ ὁ ἁρμόδιος διοικητικός ἀντιπρό-

σωπος σέ μιά ἐπαρχία, τή σύνδεση μέ τή γραμματεία ἐσωτερικῶν ἐξασφαλίζει ὁ πρόεδρος τοῦ νομαρχιακοῦ ἤ ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου».

Οἱ διατάξεις τῶν ἄρθρων 2 καί 3 τῆς Πράξης 4 τῆς ΠΕΕΑ, ἀποτελοῦνε φαλκίδευση τοῦ ἄρθρου 34 τῶν «Διατάξεων» Γ.Σ., πού μέ τό ἄρθρο 1 τῆς ἴδιας Πράξης διατηροῦνται σέ ἰσχύ. Στό ἄρθρο 34 τῶν «Διατάξεων» ὁρίζεται:

> «Ὅλα τά ὄργανα τῆς Αὐτοδιοίκησης εἶναι ἀνεξάρτητα καί τελείως ἐλεύθερα στήν ἄσκηση τῶν καθηκόντων τους.
>
> Σέ καμιά περίπτωση δέν μπορεῖ νά γίνει ἐπέμβαση στίς πράξεις τῆς Αὐτοδιοίκησης καί στά ἔργα τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἀπό καμιά πολιτική ἤ στρατιωτική ὀργάνωση».

Ὁ νομοθέτης μάλιστα θεωροῦσε, ὅπως τό εἴδαμε, ὅτι ἡ διάταξη ἀφορᾶ καί στήν Κρατική Διοίκηση. Ἑρμηνεύοντας στή μελέτη του τή διάταξη ὁ Α.Κ., γράφει ὅτι «Ἀκόμα καί ἡ Διοίκηση ἡ Κρατική δέν μπορεῖ νά κάνει ὁποιαδήποτε ἐπέμβαση στά ἔργα τῆς Αὐτοδιοίκησης».

Ἡ Διαταγή πού ἔθεσε σέ ἰσχύ τίς «Διατάξεις» Γ.Σ. φέρνει τήν ὑπογραφή τοῦ Γ. Σιάντου, σάν Πολιτικοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ ΕΛΑΣ. Ἡ Πράξη 4 τῆς ΠΕΕΑ, πού βάζει στή μέγκενη τοῦ διορισμένου ἐπάρχου τήν αὐτοτέλεια τοῦ Θεσμοῦ, φέρνει ἐπίσης τήν ὑπογραφή τοῦ Γραμματέα τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, ἀλλά σάν Γραμματέα τώρα ἐσωτερικῶν. Χρονική ἀπόσταση ἀνάμεσα στή μιά καί στήν ἄλλη ὑπογραφή τρεῖς μῆνες καί 13 μέρες. Ἀδικαιολόγητη γιά παρόμοια λησμοσύνη. Ἐξόν ἄν σύντρεξε σκλήρωση...

Μέ τήν «ἐλαφρά» καί ἐκ τοῦ πονηροῦ τροποποίηση πού ἐπέφερε ἡ Πράξη τῆς ΠΕΕΑ, καταφέρθηκε ὁπωσδήποτε πλῆγμα:

— στήν ἀρχή τῆς συλλογικότητας τῶν ὀργάνων τοῦ Θεσμοῦ. Θεσπίζεται μανοπρόσωπο λειτούργημα μέ ἁρμοδιότητες καθοδήγησης καί παρακολούθησης συλλογικῶν ὀργάνων καί δικαίωμα ἀναστολῆς τῶν ἀποφάσεων τῶν τελευταίων.

— στήν ἀρχή τοῦ αἱρετοῦ ὅ λ ω ν τῶν ὀργάνων αὐτοδιοίκησης.

— στήν ἀρχή τῆς λαϊκότητας, ὑπό τήν ἔννοια ὅτι ὁ λαός καί μόνος ἐξουσιοδοτεῖ μέ τήν ψῆφο του ἐκείνους πού αὐτός θέλει νά τοῦ διαχειρίζονται τά κοινά, τούς ἐλέγχει ἀπευθείας ὁ ἴδιος, τούς ἀνακαλεῖ ὁ ἴδιος. Ὁ ΕΝΑΣ τῆς προτίμησης καί τῆς ἐκλογῆς τῆς ΠΕΕΑ εἶναι ὑπεύθυνος καί ὑπόλογος στήν τελευταία καί ὄχι στό λαό τῆς ἐπαρχίας, στήν ὁποία διορίστηκε «διοικητικός ἀντιπρόσωπος», μπορεῖ νά ἀνακληθεῖ ἀπό τήν Γραμματεία ἐσωτερικῶν, ἀλλά ὄχι ἀπό τήν Ἐπαρχιακή Συνέλευση.

— στήν άρχή τής άνεξαρτησίας τοῦ Θεσμοῦ. Τά ὄργανα τῆς Αὐτοδιοίκησης χρωστοῦνε τώρα νά παίρνουνε καθοδήγηση ὄχι μόνο — καί μόνο! — ἀπό τίς ἀντίστοιχες Συνελεύσεις, ἀλλά καί ἀπό τήν «ἁρμοδιότητα» τοῦ ἐπάρχου.

— στήν ἀρχή τῆς αὐτοτέλειας τοῦ Θεσμοῦ. Τώρα κάθε ἀπόφαση τῶν αἱρετῶν συλλογικῶν καί λαϊκῶν ὀργάνων τελεῖ ὑπό τήν αἵρεση τοῦ «συνδέσμου» τῆς ΠΕΕΑ, στό ὁποῖο ἐκχωρεῖται ἡ ἀνεπίτρεπτη διάκριση νά «ἀναστείλλει κάθε ἀπόφαση» τῶν παραπάνω ὀργάνων, πού αὐτός του — ἕ ν α ς! — θά θεωρήσει «φανερά ἀντίθετη πρός τούς νόμους καί τό συμφέρον τοῦ συνόλου».

Τό ἄρθρο 2 τῆς Πράξης 4 ἀναθέτει καθῆκον στό διοικητικό ἀντιπρόσωπο νά φροντίζει «γιά τή διαφύλαξη τῆς ἀνεξαρτησίας» τῶν ὀργάνων! Ὅταν ἡ μ' αὐτόν τόν τρόπο παρουσία του καί τή δικαιοδοσία τῆς ἀναστολῆς τῶν ἀποφάσεων τῶν ὀργάνων συνιστοῦνε περιστολή τῆς ἀνεξαρτησίας!

Τόν προορίζει «σάν σύνδεσμο τῆς Αὐτοδιοίκησης μέ τήν ΠΕΕΑ». Ἀλλά γιατί ἡ ΠΕΕΑ ἐπιμένει στό δικό της σύνδεσμο καί δέν τῆς ἀρέσει στό ρόλο αὐτό ὁ ἐκλεκτός τοῦ λαοῦ Πρόεδρος τοῦ Νομαρχιακοῦ ἤ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου, ὅπως, ἄλλωστε, σάν προσωρινή διευθέτηση τό δέχεται τό ἄρθρο 4 τῆς ἴδιας Πράξης; Ἤ τῆς ἐκ Σερμενίκου Γραμματείας ἐσωτερικῶν τῆς ἔπεφτε λίγο ἡ πατατούκα αὐτοῦ τοῦ προέδρου καί θέσπισε ρεπούμπλικο;

Προσωπικά θεώρησα καί τότε κι ἐξακολουθῶ νά νομίζω ἀνεπίτρεπτη τήν τοποθέτηση «διοικητικοῦ ἀντιπροσώπου» πάνω ἀπό τά ὄργανα τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης. Ἀλλ' ἄν ἄλλοι τό θεωροῦν ἀναγκαῖο, τότε γιατί νά μήν καθιερωθεῖ νά τόν ἐκλέγει ἀπευθείας ὁ λαός στίς ἐκλογές γιά τά ἄλλα ὄργανα, ἤ, ἔστω, νά τόν ἐπιλέγει τό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο;

Τά ἴδια ἰσχύουνε καί γιά τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 3 τῆς Πράξης 4 περί διορισμοῦ ἀπό τόν Γραμματέα ἐσωτερικῶν ἐπιθεωρητῶν αὐτοδιοίκησης γιά τήν ἐπίβλεψη αὐτή τή φορά τῶν διοικητικῶν ἀντιπροσώπων, καί τοῦ ἄρθρου 5, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο:

> «Στίς περιοχές Πελοποννήσου, Κρήτης, Δυτικῆς καί Κεντρικῆς Μακεδονίας, Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καί Θράκης, διορίζονται τριμελεῖς διοικητικές ἐπιτροπές πού ἐξ ὀνόματος τῆς ΠΕΕΑ θά κατευθύνουν τούς διοικητικούς ἀντιπροσώπους ἐπαρχιῶν, ἐκπροσωπώντας τήν ΠΕΕΑ».

Τό παραπάνω ἄρθρο μετά πέντε μέρες τροποποιήθηκε μέ τήν Πράξη 21) 18-4-44 στή διάταξη τῆς ὁποίας ὁρίζεται:

> «Στό ἄρθρο 5 τῆς Πράξης 4 προστίθεται ἡ παρακάτω παράγραφος:

Στίς παραπάνω περιοχές, ή καί σέ άλλες, όπως ή Ήπειρος ή ή Στερεά Ελλάδα, μπορεί, μέ απόφαση τής ΠΕΕΑ, νά διοριστεί, αντί γιά τριμελή διοικητική επιτροπή, ένας γενικός διοικητής, μέ τά καθήκοντα καί τά δικαιώματα πού ορίζονται γιά τήν τριμελή επιτροπή. Ό γενικός διοικητής θεωρείται ισότιμο μέλος τής ΠΕΕΑ».

Πάει, λοιπόν, εδώ, πετάχτηκε καί τό φυλλαράκι συκής τής «συλλογικότητας» τής «τριμελούς». Ένας, καί μάλιστα... λέων! — ισότιμο μέλος τής ΠΕΕΑ. Τό «βόλευμα» γάρ!

Από τό πρώτο κακό — ενός δοθέντος, μύρια έπονται! — τού «διοικητικού αντιπροσώπου» πρόκυψε τό δεύτερο τών «επιθεωρητών» τού πρώτου, αλλά καί τρίτωσε μέ τούς ή τόν πού «θά κατευθύνουν» τόν πρώτο - πρώτο! Όλος τούτος ό... «φερεντζές», βλέπετε, ήτανε πού τής έλειπε τής ΠΕΕΑ, ενώ «καράβια πνίγονταν»!

Τό άρθρο 2 τής Πράξης 4 θέλει τόν έπαρχο, πού θεσπίζει, «χρησιμεύοντας σάν σύνδεσμος τής αυτοδιοίκησης μέ τήν ΠΕΕΑ». Τό άρθρο 5 θέλει τίς τριμελείς επιτροπές ή τούς γενικούς διοικητές τής Πράξης 21, νά «κατευθύνουν τούς διοικητικούς αντιπροσώπους επαρχιών, εκπροσωπώντας τήν ΠΕΕΑ». Ό έπαρχος ή παραμένει σύνδεσμος τής ΠΕΕΑ πάνω από τό κεφάλι αυτών πού τόν κατευθύνουν «εκπροσωπώντας τήν ΠΕΕΑ», ή ανάμεσα σ' αυτόν καί τήν ΠΕΕΑ τό άρθρο 5 έχωσε άλλους καί συνεπώς τόν αχρήστευσε σάν σύνδεσμο κι έπρεπε νά διαγραφεί αυτό τό καθήκον του. Εξόν, άν ή Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή καί οί εξέχοντες επιστήμονες πού ενδιατρίβανε στή Βίνιανη θελήσανε νά διαμορφώσουνε στό Θεσμό τής Αυτοδιοίκησης καθεστώς «τράβα με, νά σέ τραβώ» — δέστε: έπαρχος - σύνδεσμος, τής ΠΕΕΑ, επιθεωρητής τού συνδέσμου, μέσω τού οποίου ό Γραμματέας εσωτερικών επιβλέπει τόν σύνδεσμό του μέ τήν Αυτοδιοίκηση, γενικός διοικητής, πού εκπροσωπεί τήν ΠΕΕΑ, αγνοεί τόν επιθεωρητή, κατευθύνει τόν διοικητικό αντιπρόσωπο - σύνδεσμο τής επαρχίας... Κι όλα αυτά χωρίς κάν νά ρωτιέται ό νοικοκύρης τού «αχερώνα», όπως, δυστυχώς, πήγαινε νά μετατραπεί ό λαοκρατικός Θεσμός μέ τήν «βλαχοδημαρχική» — όπως τήν έλεγε ό Άρης Βελουχιώτης — πολιτική τού Γιώργη Σιάντου.

Στήν Ήπειρο διορίστηκε «γενικός διοικητής». Στή Ρούμελη κρίθηκε νά διοριστεί «τριμελής διοικητική επιτροπή» μέ πρόεδρο έναν καθηγητή ανωτάτης σχολής τής Αθήνας. Στήν «τριμελή» βολεύτηκε κι ό Ηλίας Μανιάτης σέ μιά στιγμή πού είχανε ξεσηκωθεί εναντίον του καί τά λιθάρια τής Ρούμελης καί μαζί μέ τά στελέχη τής πολύπαθης περιοχής αξιώσανε τόν τουφεκισμό του γιά τά εγκλήματά του καί γιά παραδειγματισμό. Καί μόλις «διαφυγών»

τό ἐκτελεστικό ἀπόσπασμα, γιατί ὁ Ἰωαννίδης ἀντέδρασε στήν παραπομπή τοῦ Μανιάτη στό Στρατοδικεῖο, ὁ Σιάντος, πού ὥς τά χτές ἦτανε σύμφωνος ὅτι τοῦ ἄξιζε μουσκέτο τοῦ «Ἠλία», τόν διόρισε στή διοικητική ἐπιτροπή Στερεᾶς! — χρειάζονται σχόλια μήπως;

Φυσικά, χωρίς συγκεκριμένα κίνητρα, χωρίς ἐπιδιωκόμενους στόχους, ὁ Γραμματέας ἐσωτερικῶν δέν εἰσηγήθηκε τίς παραπάνω κάθε ἄλλο παρά ἐλαφρές τροποποιήσεις στίς «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. «Ἡ καθοδήγηση καί παρακολούθηση» καί τά ἄλλα ψιμύθια τοῦ ἄρθρου 2 τῆς Πράξης 4 προορίζονται νά ἀπαλύνουνε τό καί οὐσιῶδες — «ἀναστέλλει κάθε ἀπόφαση» κλπ. Κατά τή γνώμη μου, πού δέν τή διαμόρφωσα μόνο ἀπό αὐτή ἐδῶ τήν περίπτωση, ὁ Σιάντος — καί πίσω ἀπό αὐτόν ὁ «ἰσχυρός» Ἰωαννίδης — ἐπιδίωξε μέ ὅλο αὐτό τό πλέγμα ἐπάρχων - ἐπιθεωρητῶν - διοικητῶν μέ μπερδεμένες ἁρμοδιότητες, «νά ἔχει στό χέρι» καί τά ὄργανα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. Κι ἄς μή βιαστεῖ — καί σκοντάψει — ὁ ἀντικομμουνιστής νά μοῦ πεῖ, πώς αὐτό τό ἤθελε ὁ Σιάντος γιά νά ἐπιβάλει, στήν κατάλληλη στιγμή, «κομμουνιστικό καθεστώς». Μακάρι νά ἦτανε ἔτσι!

Δέν ἔβλεπε, δέ συνειδητοποιοῦσε ὁ Σιάντος — καί ὁ Ἰωαννίδης — ποῦ ὁδηγοῦσε ἡ συμβιβαστική, ὁ ὀπορτουνιστική πολιτική τῆς τοτινῆς ἡγεσίας μας; Ὄχι, δά! Κι ἀντί, μή μπορώντας ν' ἀλλάξει ρότα, νά συνεγείρει τό κόμμα, νά παραχωρήσει τή θέση του σέ ἄλλους, πού θά μπορούσανε νά ὁδηγήσουνε τό σκάφος μέσα στή φουρτούνα, προσπάθησε νά ἔχει δεμένα τά χέρια τοῦ πληρώματος, πού ἴσως ἔκανε τό τόλμημα νά τόν ρίξει στό μπαλαοῦρο. Συλλάβαινε, τουλάχιστο τή μουρμούρα τῶν στελεχῶν, ἰδιαίτερα τοῦ ΕΛΑΣ, γιά τήν πολιτική του. Κι ἔπαιρνε κι ἐδῶ τά μέτρα του, ὅπως τό εἶχε κάνει καί μέ τόν ΕΛΑΣ στήν κρίσιμη περίοδο τοῦ καλοκαιριοῦ πρός φθινόπωρο τοῦ 43, ἀναλαβαίνοντας προσωπικά τό καίριο πόστο τοῦ Πολιτικοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Ἐδῶ θά μποροῦσε κανένας νά ἐπισημάνει ἀντιστοιχία, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν καί ἀποκλειομένων ταυτίσεων πού δέ συντρέχουνε, πρός αὐτά πού εἶπε ὁ Λένιν γιά τούς Ἐσέρους καί τούς Μενσεβίκους ὅτι «ἐκπορνεύσανε τά Σοβιέτ» καί τά καταντήσανε νά παίζουνε «ρόλο ἐξαρτήματος τῆς συμβιβαστικῆς πολιτικῆς τῶν ἡγετῶν».*

Δέν πέρασε οὔτε μήνας καί στίς 4 Ἀπρίλη 1944 ἐκδόθηκε ἡ Πράξη 12 τῆς ΠΕΕΑ μέ τό ἐντελῶς ἀπαράδεχτο ἄρθρο της, ὅπου:

«Τόσο τό ἰδιωτικό ὅσο καί τό ποινικό δίκαιο πού ἴσχυε πρίν ἀπό τήν κατοχή διατηροῦνται σέ ἰσχύ».

* Β. Ι. Λένιν, Ἅπ. τ. 26, σ. 89, ἑλλ. ἐκδ., ΚΕ τοῦ ΚΚΕ.

Λοιπόν; — «λαοκρατία καί λίγο βασιλιά», όπως έλεγε σκωπτικά τότε ὁ λαός, κοροϊδεύοντας τήν τάση συμβιβασμοῦ ἀσυμβίβαστων, συνύπαρξης καταστάσεων ἤ ἐννοιῶν, πού ἡ παρουσία τῆς μιᾶς προϋπόθετε τήν ἐξαφάνιση τῆς ἄλλης.

Χαρακτηριστική ἡ μαρτυρία τοῦ Α. Καστρινοῦ:

«Τό μέτρον αὐτό, ἀψυχολόγητον καί ἄσκοπον καί ἀμελητέον, ἐπέφερε γενικόν σάλον. Ἦτο ἀδύνατον πλέον νά λειτουργήση ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη».

Πῶς ἐξηγεῖται ὁ «γενικός σάλος»; Ἁπλούστατα, τό «γενικό», δηλ. ὁ λαός καί οἱ ὀργανώσεις του ἔχοντας μέ τό πολιτικό τους ἔνστικτο - αἰσθητήριο συλλάβει τήν λαϊκή - ταξική ὑφή τῶν Θεσμῶν, τρανταχτήκανε γιατί ἀντιληφθήκανε ἀμέσως ὅτι ἐπαναφορά σέ ἰσχύ τοῦ «πρίν ἀπό τήν κατοχή» δικαίου ἰσοδυναμοῦσε μέ Κερκόπορτα γιά τό δόλιο μπάσιμο τοῦ «πρίν ἀπό τήν κατοχή» καθεστῶτος. Καί δέν ἀγωνιζόντανε γιά κάτι τέτοιο οἱ πανέλληνες τότε. Δέν ἀγωνιζότανε καί δέν καταματωνότανε ὁ Ἑλληνικός Λαός γιά νά ἐπαναφέρει σέ ἰσχύ τό ἀστικό δίκαιο — δέν τό εἶχε καταλάβει, ἄραγε, αὐτό ἡ κομματική μας ἡγεσία στήν ΠΕΕΑ κι ἔστερξε;

Καί βέβαια ἐσήμαινε διάλυση τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, προπαντός, τό ἄρθρο 1 τῆς Πράξης 12, πού τό εἰσηγήθηκε σάν Γραμματέας δικαιοσύνης ὁ ἱδρυτής κι ἀρχηγός τοῦ κόμματος «Ἕνωση Λαϊκῆς Δημοκρατίας»!

«Ἐπαναστάτης νομικός» ὁ τότε Δ)ντής Δικαστικοῦ τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ, εἶδε κι ἔκρινε τό «ἀμελέτητον» μέτρο μόνο σάν «νομικός» κι ὄχι καί σάν ἐπαναστάτης. Γιά τόν ἀγαπητό Καστρινό «ἦτο ἀδύνατον πλέον νά λειτουργήση ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη» ὄχι ἐπειδή ἡ ἐννοιακή της σύλληψη προϋπόθετε τό σύντριμμα τῆς ἀστικῆς, πού νεκρανάσταινε τώρα ὁ Τσιριμῶκος, ὄχι ἐπειδή ἡ καθίδρυσή της ἔγινε στό ξεκαθαρισμένο ἀπό τήν παλιά ἔδαφος, ὄχι, τέλος, ἐπειδή ἡ ἐπαναφορά τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ἀναιροῦσε τήν ἔννοια τοῦ λαϊκοῦ, ἀλλά γιατί:

> «Ὄχι μόνον οἱ Λαϊκοί Δικασταί — αἱρετοί χωρικοί χωρίς νομικήν προπαίδευσιν καί χωρίς γραμματικάς γνώσεις πολλάς φοράς — ἦτο ἀδύνατον νά βροῦν, νά διαβάσουν καί νά ἐμβαθύνουν (...) τῆς τεραστίας καί σκορπισμένης εἰς χιλιάδας νόμους νομοθεσίας καί νομολογίας περί ἰδιωτικοῦ καί ποινικοῦ δικαίου, ἀλλά καί οἱ πλέον ἔμπειροι νομικοί καί Δικασταί, ἐπαγγελματίαι, ἦτο ἐξ ἴσου ἀδύνατον νά κάμουν ἕνα «βῆμα» χωρίς τήν βιβλιοθήκην των. Καί εἰς τό Βουνό καί τήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα, τότε τουλάχιστον, δέν

υπήρχον περισσότερα από δέκα τό δλον βιβλία καί αυτά σπάνια... Γίνεται ούτω κατανοητόν ότι μέσα είς τοιαύτας συνθήκας καί δυνατότητας ή έπαναφορά επισήμως τού «Δικαίου» κλπ καθίστα ουσιαστικώς καί κυριολεκτικώς άδύνατον αυτήν τήν λειτουργίαν της Λ.Δ.».

Είναι όχι άπλώς νά άπορεῖς, άλλά καί νά σέ πονάει κι ή καρδιά, βλέποντας ότι κι αυτός ὁ πρωτεργάτης γιά τήν κατάρτιση τοῦ Νομοθετήματος τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ δέν κατάλαβε τή Λαϊκή Δικαιοσύνη, ότι θεωρεῖ λόγο γιά τήν μή έπαναφορά τοῦ άστικοῦ δικαίου τήν έλλειψη βιβλιοθηκῶν ή καί τή μή κατάρτιση τῶν Λαϊκῶν Δικαστῶν στά τῆς άστικῆς δικαιοσύνης, τῆς νομοθεσίας καί τῆς νομολογίας της! Ουαί!

Ξώπετσα κι όχι άπό σκοπιά έπαναστάτη κρίνει ὁ Καστρινός καί τήν ένέργεια τοῦ Τσιριμώκου, πού κατά τή γνώμη του «καί ὁ ίδιος άργότερα κατεννόησε τό χτύπημα πού έδιδε ούτω είς τήν Λ.Δ. καί τό έσφαλμένον τοῦ μέτρου», καί πιστεύει, ότι ὁ διορατικότατος καί γνωστός γιά τήν κατάρτισή του στά προβλήματα δικαίου Γραμματέας δικαιοσύνης

«παρεσύρθη άπό τούς «Δικηγόρους» καί Νομικούς» οἱ όποῖοι εἶχον έλθη τότε «φρέσκοι» άπό τήν 'Αθήνα, έμενον άπομεμονωμένοι είς τήν ΒΙΝΙΑΝΗ καί ευρίσκοντο έκτός τόπου καί χρόνου καί μακράν τῆς άτμοσφαίρας καί τῆς π ρ α γ μ α τ ι κ ό τ η τ ο ς τοῦ Βουνοῦ καί τοῦ Θεσμοῦ».

Τά πράγματα δυσκολεύονται νά δικαιώσουνε τήν έκδοχή αυτή τοῦ Καστρινοῦ. Στό 'Εθνικό Συμβούλιο, όπου, κατά τήν μαρτυρία καί τοῦ Α.Κ., «ὁ Γραμματέας τῆς Δικαιοσύνης 'Ηλίας Τσιριμῶκος υπέστη δριμυτάτην κριτικήν διά τό σφάλμα αυτό, άπό τούς 'Αντιπροσώπους τοῦ 'Αγωνιζομένου 'Έθνους», ὁ άστός, ῶς τό μεδούλι άρχηγός τῆς ΕΛΔ υποστήριξε, μόλο τή γνωστή ευγλωττία του καί τό χάρισμα τῆς ρητορικῆς πού διέθετε καί μέ έμμονή, τήν έπαναφορά σέ ίσχύ στήν 'Ελεύθερη 'Ελλάδα τοῦ τεταρτοαυγουστιανοῦ «'Αστικοῦ Κώδικα». 'Ο Τσιριμῶκος ή ξ ε ρ ε τί ήθελε. "Ηθελε νά κατασφαλίσει τίς άστικές σ χ έ σ ε ι ς πού άντικατόπτριζε έκεῖνος ὁ Κώδικας. Καί προφανῶς ὅ,τι φοβότανε ήτανε ή Λαϊκή Δημοκρατία, πού εἶχε πρόγραμμα τό κόμμα του.

'Η ήγεσία τοῦ ΚΚΕ δέν ήτανε νά μή δεχτεῖ τράνταγμα. Τό πράγμα κατάντουσε πρόκληση. Κι άντιμετώπισε τόν 'Ηλία «μας» ή Χρύσα Χατζηβασιλείου. Μέ σθένος καί παρρησία. Μέ τήν λογική τῶν πραγμάτων. Μέ ταξική θεώρηση τοῦ προβλήματος. Καί μέ ευγλωττία, πού δέν τῆς έλειπε. Οἱ 'Αντιπρόσωποι τοῦ 'Έθνους συνειδητοποιήσανε ποῦ τό πήγαινε τό πράμα ὁ Τσιριμῶκος.

Όμως, παρά «τήν δριμυτάτην κριτικήν διά τό σφάλμα αυτό», χρειάστηκε νά φτάσουμε στίς 13 'Ιούλη 1944 γιά νά έκδοθεί ή Πράξη 46 τής ΠΕΕΑ, πού μέ άρθρο μόνο «Άναστέλλεται ή έφαρμογή τοῦ άρθρου 1 τής Πράξης 12». Χαρακτηριστική ή διατύπωση — «άναστέλλεται», όχι «άκυροῦται» ή «καταργεῖται». Ό εισηγητής Γραμματέας τής Δικαιοσύνης ύποχώρησε ώς τήν άναστολή — «δι' εύθετώτερον χρόνον», ίσως. Σχετικά κάτι πρέπει νά μᾶς λέει καί ή παράγραφος δεύτερη τοῦ άρθρου μόνου τής Πράξης 46:

> «Ή Πράξη αυτή ψηφίστηκε άπό τήν άντιπροσωπεία τοῦ Έθνικοῦ συμβουλίου στή συνεδρίασή της τής 11 'Ιούλη 1944».

Φαίνεται, ή άντίσταση τοῦ Γραμματέα ή καί τής Γραμματείας τής Δικαιοσύνης στάθηκε πεισματική κι άπαιτήθηκε χρόνος γιά νά καμφθεί καί, προπαντός, ή παρέμβαση τής άντιπροσωπείας τοῦ Έθνικοῦ Συμβουλίου γιά νά ύπερκεραστεί.

Ξαναγυρίζοντας στήν Πράξη 12, θά συναντήσουμε άλλο ένα πλήγμα σέ βάρος αίρετοῦ άπό τό λαό όργάνου, αυτή τή φορά τής Λαϊκής Δικαιοσύνης.

Ό συναγωνιστής 'Ηλίας δέ θέλησε νά τοῦ κερδίσει σέ κάτι τέτοια άπόσταση ό συναγωνιστής «Γέρος». Κι άρπαξε κι αυτός τή διάκριση νά διορίζει τούς Λαϊκούς Έπιτρόπους τῶν 'Αναθεωρητικῶν, ή περιφέρεια τῶν όποίων άπό τό άρθρο 39 τῶν «Διατάξεων» Γ.Σ. «όρίζεται ή περιφέρεια τοῦ παλαιοῦ Είρηνοδικείου». Έτσι, μέ τό άρθρο 6 τής Πράξης 12 όρίστηκε:

> «Οί λαϊκοί έπίτροποι τῶν άναθεωρητικῶν διορίζονται άπό τόν Γραμματέα τής Δικαιοσύνης, μέ σύμφωνη γνώμη τής ΠΕΕΑ καί είναι άπαραίτητα διπλωματοῦχοι τής νομικής σχολής πανεπιστημίου».

Τό άρθρο 38 τῶν «Διατάξεων» ρύθμιζε δημοκρατικά τό θέμα: συνέλευση άπό τούς Προέδρους τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων τής περιφέρειας τοῦ 'Αναθεωρητικοῦ έκλέγει καί τόν Λαϊκό Έπίτροπο τοῦ δευτεροβάθμιου λαϊκοῦ δικαστηρίου, πού «πρέπει νά είναι κατά προτίμηση νομικός». Κι άν χρειαζότανε, ίσως, μιά τροποποίηση τής διάταξης αυτής τοῦ άρθρου 38 τῶν «Διατάξεων», έπρεπε νά είναι πρός τό δημοκρατικότερο — στή συνέλευση τῶν Προέδρων γιά τήν έκλογή τοῦ Λαϊκοῦ Έπιτρόπου 'Αναθεωρητικοῦ νά παίρνανε μέρος, μέ δικαίωμα ψήφου έδῶ, καί οί Λαϊκοί Έπίτροποι τῶν πρωτοβάθμιων Λαϊκῶν Δικαστηρίων. Κι έπρεπε, γιά τό 'Αναθεωρητικό, νά μείνει ή διάταξη «κατά προτίμηση» νομικός κι όχι άπαραίτητα

«διπλωματοῦχος», πράγμα πού ἀπόκλειε ἕναν φοιτητή νομικῆς λ.χ. τελειόφοιτο.

Μέ τό ἄρθρο 7 τῆς Πράξης 12:

> «Συνιστᾶται Ἀκυρωτικό δικαστήριο ἀπό δικαστές ἤ δικηγόρους πού ἔχουν ἀσκήσει τό δικηγορικό ἐπάγγελμα τουλάχιστο 10 χρόνια.
>
> Τά μέλη τοῦ Ἀκυρωτικοῦ διορίζονται ἀπό τό Γραμματέα τῆς δικαιοσύνης, μέ σύμφωνη γνώμη τῆς ΠΕΕΑ» κλπ.

Ἐξεταστέο, ἄν καί στήν περίπτωση τοῦ Ἀκυρωτικοῦ ἀκόμα ἔπρεπε νά παραχωρηθεῖ στή Διοίκηση ἡ διάκριση τοῦ διορισμοῦ τῶν μελῶν του, ἄν τό δημοκρατικό καί τό σύμφωνο μέ τό δλο πνεῦμα τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης δέ θά ἦτανε ἕνα σῶμα ἀπό τούς Προέδρους καί Λαϊκούς Ἐπιτρόπους τῶν Ἀναθεωρητικῶν, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ νά συγκληθεῖ, νά ἔκανε τήν ἐκλογή τῶν μελῶν τοῦ Ἀκυρωτικοῦ, ἔστω ἀπό ἕναν εὐρύ κατάλογο, πού θά παρουσίαζε ἡ Γραμματεία Δικαιοσύνης;

Τό ἄρθρο 9 θέσπιζε:

> «Μέ ἀπόφαση τοῦ Γραμματέα τῆς δικαιοσύνης διορίζονται ἐπιθεωρητές δικαιοσύνης μέ ὁρισμένες ἤ ὄχι περιοχές, πού θά ἔχουν σάν καθῆκον τή γενική καθοδήγηση τῶν ὀργάνων τῆς λαϊκῆς δικαιοσύνης».

Στόν «Κώδικα Λαϊκῆς Δικαιοσύνης» — Πράξη 57 τῆς ΠΕΕΑ ἀπό 21-8-1944 — δέ γίνεται μνεία γιά ἐπιθεωρητές δικαιοσύνης. Μέ τό ἄρθρο, ὅμως, 114 «Καταργοῦνται τά ἄρθρα 3, 8 καί 12 τῆς Πράξης 12. Συνεπῶς διατηρεῖται σέ ἰσχύ τό 9.

Τό ἄρθρο 19 τοῦ παραπάνω Κώδικα ὁρίζει:

> «Ὁ Α. Ἐπίτροπος τοῦ Ἀκυρωτικοῦ ἐλέγχει καί καθοδηγεῖ τούς Λ. Ἐπιτρόπους τῶν Ἀναθεωρητικῶν καί Λ. Δικαστηρίων στήν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων τους, παρακολουθεῖ τίς τῶν δικαστηρίων καί φροντίζει νά ἀπονέμεται ὁμοιόμορφα ἡ δικαιοσύνη καί γενικά ἐποπτεύει γιά τήν καλή λειτουργία τῶν δικαστηρίων. Γνωματεύει σέ ὅσα ζητήματα, σχετικά μέ τή δικαιοσύνη, ζητηθεῖ ἡ γνώμη του ἀπό ὁποιαδήποτε ἀρχή».

Τό ἐρώτημα εἶναι, ἄν, ὕστερα ἀπό τά παραπάνω, εἴχανε νά κάνουνε τίποτα «γιά τήν καλή λειτουργία τῶν δικαστηρίων», ἄν χρειαζόντανε ἡ διατήρηση τοῦ ἄρθρου 9 τῆς Πράξης 12 καί οἱ ἐπιθεωρητές του, μέ καθῆκον «τή γενική καθοδήγηση τῶν ὀργανώσεων τῆς λαϊκῆς δικαιοσύνης».

Ἄλλωστε, τό ἄρθρο 10 τῆς Πράξης ὅριζε, ὅτι:

«Οἱ λαϊκές ἐπιτροπές* δικαιοσύνης ὑπάγονται στή δικαιοδοσία τοῦ Γραμματέα τῆς δικαιοσύνης πού ἔχει τήν ἀνώτερη ἐποπτεία τους».

Διορισμένα καί μάλιστα μονοπρόσωπα ὄργανα μέ ἁρμοδιότητες νά ἀσκοῦνε «γενική καθοδήγηση» πάνω σέ αἱρετά καί συλλογικά ὄργανα λαϊκά, δέν εἶναι δυνατό νά τό δεχτοῦμε φαινόμενο ὑγιές. Ἡ ἐποπτεία ἀπό μέρους τοῦ Γραμματέα δικαιοσύνης εἶναι θεμιτή — καί ἀναγκαία — μιά καί τόν ἐξέλεξε ὁ λαός βουλευτή του, μιά καί ἡ Λαϊκή Κυβέρνηση ἐξυπακούεται λαοπρόβλητη. Ἄν θεωρήσουμε ἀναγκαῖο τό λειτούργημα τῶν ἐπιθεωρητῶν δικαιοσύνης, τότε πρέπει νά ἐπινοηθεῖ διαδικασία ἀνάδειξής τους ἀπό τά αἱρετά ὄργανα τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, τό ἴδιο ὅπως καί τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης, δέν ἐπιτρεπότανε νά νοθευτεῖ μέ διορισμούς ἀπό τά π ά ν ω.

Πῶς θά μπορούσανε, ἴσως, νά ἐξηγηθοῦνε ὅλες αὐτές οἱ φαλκιδεύσεις; Κατά τή γνώμη μου:

— Πρῶτα καί κύρια ἀπό τήν ἀνεπάρκεια τῆς τοτινῆς ἡγεσίας τοῦ ΚΚΕ — ἀνεπάρκεια, ἄλλωστε, ὁμολογημένη σέ πλῆθος μεταπολεμικά ντοκουμέντα τοῦ κόμματος — νά συλλάβει καί τόν ταξικό χαρακτήρα τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα, ἀνεπάρκεια — μέ ἀλλεπάλληλες ἀντιφατικότητες συνοδευόμενη — ν' ἀντιμετωπίσει μέ ταξικό πρίσμα, βαθιά λαϊκά, σταθερά καί μέ συνέπεια ἐπαναστάτη κι ἀγωνιστῆ λευτεριᾶς τό πρόβλημα τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας καί τό χειρισμό τῶν Θεσμῶν της, πού πρόβαλε καί προώθησε ἡ ζωή.

— δεύτερο, ἀπό τήν ἀπομόνωσή της, δηλαδή τό ἀπό δική της ὑπαιτιότητα ἀπόκομμά της ἀπό τίς κομματικές της κι ὅλες τίς ἄλλες ὀργανώσεις τοῦ ΕΑΜ, τίς ὀργανώσεις μέσα στό λαό, ἐννοῶ, κι ὄχι τήν ὁποιαδήποτε «ἐλίτ». Συνεπῶς ἀποκόπηκε κι ἀποστερήθηκε κι ἀπό τήν «ἰσχυρή ὁρμή τῆς ἀληθινά λαϊκῆς δημιουργίας».

— τρίτο, ἀπό τό γεγονός, ὅτι «βολεύτηκε» μέσα σ' ἕνα μηχανισμό — ὅταν ἔγινε καί Διοίκηση — κατά κανόνα ἀπό δικηγόρους ἤ καί ὑπαλλήλους, πού κι ἄν δέν τούς ἀποδοθεῖ αὐτό πού ἔλεγε ὁ Λένιν, ὅτι «ξέρουν νά ἑρμηνεύουν τούς νόμους ἔτσι πού ὁ ἐργάτης καί ὁ μέσος ἀγρότης νά μήν μποροῦν νά ἀνοίξουν δρόμο μέσα ἀπό

* Ὁ Νομοπαρασκευαστής συντάκτης τοῦ ἄρθρου, προφανῶς «φρέσκος» κι αὐτός καί ἐκτός «πραγματικότητος τοῦ Βουνοῦ καί τοῦ Θεσμοῦ», δέν πῆρε εἴδηση ὅτι ἐπρόκειτο γιά Λαϊκά Δικαστήρια κι ὄχι «ἐπιτροπές». Τήν παραπλήσια ὁρολογία «Δικαστική Ὑποεπιτροπή» τῆς Ἀπόφασης 6 ΚΓΣ, τήν κατάργησε ἡ δεύτερη παράγραφος τοῦ ἄρθρου 140 τῶν «Διατάξεων», ἐπαναφέρνοντας τήν ὀνομασία «Λαϊκό Δικαστήριο».

τό συρματόπλεγμα αὐτῶν τῶν νόμων», ὅμως δέ γίνεται νά κλείσουμε τά μάτια μπροστά στό δοσμένο τῶν βιωμάτων τους, τοῦ ἀπροσάρμοστου στήν «πραγματικότητα τοῦ Βουνοῦ καί τῶν Θεσμῶν», στήν ἐνστιχτώδη ἀπαρέσκειά τους στό «χωριάτικο», νά μήν πῶ στό λαϊκό, στήν τάση ἀποφυγῆς τολμηρῶν καινοτομιῶν καί ἀνατροπῶν ἀντιλήψεων, πού θεωρούσανε σάν μόνες ἀλήθειες, στό μικροαστισμό τους. Καί ἐνῶ ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη ἀπό τό λίκνο της ἀκόμα θέλησε νά προφυλαχτεῖ ἀπό τή «δικηγορίστικη» νοοτροπία, ὄχι σπάνια καί πολυπραγμωσύνη, τώρα πήγαινε νά κυριαρχηθεῖ ἀπό «δικηγόρους» καί «νομικούς», «κάτω ἀπό τό κάλυμμα τῶν «σοβιετικῶν» συνηγόρων», ὅπως παρατηροῦσε ὁ Λένιν γιά παράλληλο μεταεπαναστατικό φαινόμενο στή Ρωσία.

Ἀντιλαμβάνομαι, ὅτι πολλοί, ἐνδεχόμενα, ἀπό τούς τοτινούς συναγωνιστές μας δικηγόρους — πού γενικά πολλά προσφέρανε στό Κίνημα κι αἷμα δώσανε ὄχι λίγο — θά θέλανε νά μέ λιθοβολήσουνε γιά τά λόγια μου τοῦτα. Ὅμως, ἄς μήν τούς διαφεύγει πώς ἐδῶ ἐγώ ἀναφέρομαι συγκεκριμένα σέ δικηγόρους πού περιστοιχίσανε τότε τό Γενικό Στρατηγεῖο τοῦ ΕΛΑΣ καί εἰδικότερα τήν ΠΕΕΑ καί ὄχι συλλήβδην κι ἀδιάκριτα τούς δικηγόρους ἀγωνιστές τοῦ ΕΑΜ. Ὅτι ψέγω ὄχι τήν ἀγωνιστική τους ἰδιότητα, μά τή «νομική» τους συγκεκριμένη συνεισφορά — κι αὐτό μέ βάση τά «ἔργα» τους, τά κείμενά τους. Καί πιό ἐντοπισμένα, τά τρωτά σημεῖα αὐτῶν τῶν κειμένων.

Κι ἄν μέν — καί ὅσοι — δέ δέχονται ὅτι ἦσανε ἐπαναστάτες, πάει καλά! Ἔχουνε ἴσως, ἕνα κάποιο ἐλαφρυντικό. Μ' ἄν ἀποδέχονται τήν τιμή καί τοῦ ἐπαναστάτη δίπλα στήν τιμή τοῦ ἀγωνιστῆ τῆς Ἀντίστασης, τότε δέ γίνεται νά ἀποποιηθοῦνε τίς τεράστιες εὐθύνες τους, πού, ὄντας στά κλειδιά τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ἀνωτάτων ἡγετικῶν ὀργάνων τοῦ Κινήματος, ἀπ' τή μιά διαπράξανε τά βαριά ἁμαρτήματα, πού τούς καταμαρτυροῦνε τά ἴδια τά κείμενά τους, ἀπ' τήν ἄλλη δειχτήκανε ἀνεπαρκεῖς καί ὑπεύθυνοι ἐλλείψεων καί παραλείψεων εἴτε σάν «σύμβουλοι», εἴτε σάν προϊστάμενοι Γραφείων καί Διευθύνσεων.

Παράδειγμα, νά, ὁ ἀγαπητός Καστρινός, τή συμβολή τοῦ ὁποίου στήν προώθηση τῶν Θεσμῶν ὄχι μόνο νά τήν ἀμφισβητήσει κανένας δέ γίνεται, μά καί θά τοῦ τήν ἐγγράψει στό ἐνεργητικό του ἡ Ἱστορία, καί ὁ ὁποῖος, μάλιστα, πρέπει νά ἐξαιρεθεῖ ἀπό τούς «δικηγόρους» τοῦ εἴδους πού τοῦ ἀποδίνεται ἐδῶ ψόγος. Ὁ Καστρινός, λοιπόν, ὁμολογεῖ:

> «Οὕτω περιορίζεται εἰς τό ἐλάχιστον ἡ ἐπέμβασις καί δέσμευσις ὑπό τοῦ Κεντρικοῦ Κρατικοῦ Μηχανισμοῦ καί παρέχεται πλήρης ἐλευθερία δράσεως καί ἀναπτύξεως καί ἐνερ-

γείας τοῦ Θεσμοῦ εἰς μίαν πλήρη διάρθρωσιν πρός ἕναν ὅμοιον Κρατικόν Μηχανισμόν Κεντρικόν, παράλληλον τοῦ Κυβερνητικοῦ τοιούτου. Εἶχεν ὡριμάσει εἰς τήν σκέψιν τοῦ γράφοντος — δυστυχῶς ὅμως ἦτο πρόωρον ἀκόμη διά νά γίνη πρᾶξις — ἡ προοπτική διά τήν τοιαύτην ὁλοκλήρωσιν, μέ τήν ἐξέλιξιν ἀπό τήν Κοινότητα - Ἐπαρχία - Νομό, κατά τόν ἴδιον λαοκρατικόν τρόπον, ὥστε νά προέλθη καί νά στηριχθῆ παράλληλος Κεντρικός Μηχανισμός ἐπί τῆς ἰδίας διαρθρώσεως. Ποίαν τινα ἐφαρμογήν ἀποτελεῖ τό Πανελλαδικόν Συνέδριον* τῶν Ἀντιπροσώπων τῆς Αὐτοδιοικήσεως τό ὁποῖον καθιερώνει ὡς Ἀνώτατον μόνιμον Ὄργανον ὁ Κώδικας τῆς ΠΕΕΑ».**

Ζυμώνοντας στό μυαλό του τό πρόβλημα, γιατί εἶχε ἀγαπήσει τούς Θεσμούς, πού τούς ἔδωσε κομμάτι ἀπό τόν ἑαυτό του, τούς ἔνιωθε δικούς του καί νοιαζότανε, ὅπως ὁ γονιός γιά τό τέκνο του, γιά τήν παραπέρα ἀνάπτυξή τους καί τή σταδιοδρομία τους, ἔφτασε κι ἔψαυσε τόν ὀμφάλιο λῶρο τους — μιά θαρραλέα ἀκόμα κίνηση νά ἔκανε ἡ σκέψη του καί θά περνοῦσε στόν κύκλο τῆς ἐπαναστατικῆς ἐννοιακῆς σύλληψης ἀπ' τήν ὁποία εἶχανε ἐκβάλει καί ἐκπορευθεῖ οἱ Θεσμοί. Κι ἄν δέν αὐτοπεδηκλωνότανε σ' ἐκεῖνο τό συντηρητικό κι ἀνασχετικό «ἦτο πρόωρον ἀκόμη διά νά γίνη πρᾶξις»... Τό πρόωρο ἤ ὄχι τό κρίνει, τό ἀποφασίζει ἡ ζωή, πού δέχεται ἤ ἀπορρίπτει τίς καινοτομίες, τίς τολμηρές, τίς ἐπαναστατικές ἰδέες ἤ πράξεις. Ἄν τήν ὥρα τῆς γέννησης τῶν Θεσμῶν, σέ μιάν ἀπό τίς ἔσχατες γωνιές τῆς χώρας, ζυγιαζότανε τό σκεπτικιστικό πρόωρο ἤ ὥριμο «νά γίνουν πράξη», πολύ περισσότερο πού ἀμέσως συνάντησανε τήν ἀντίθεση τῶν «παραπάνω», Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί Λαϊ-

* Τά ἄρθρα 76 - 78 τοῦ «Κώδικα Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης», Πράξη 55 τῆς ΠΕΕΑ, πραγματεύονται τό Πανελλαδικό Συνέδριο, στό ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Α.Κ. Ἡ παρ. 1 τοῦ ἄρθρου 76 ὁρίζε: «Καθιερώνεται Πανελλαδικό Συνέδριο τῶν Ἀντιπροσώπων τῶν Ἐπαρχιῶν Δήμων καί Κοινοτήτων, σάν ἀνώτατο σῶμα τῶν Αὐτοδιοικήσεων τῆς χώρας, πού συνέρχεται κάθε χρόνο μέσα στόν Ὀχτώβρη». Ὁ Κώδικας, συνεπής στήν ἀντίληψη Σιάντου - Μηχανισμοῦ τῆς Γραμματείας του γιά τόν «Τοπικό» χαρακτήρα καί ρόλο τῆς Αὐτοδιοίκησης, δέν ἐκχωρεῖ στό «ἀνώτατο σῶμα τῶν Αὐτοδιοικήσεων τῆς χώρας», στούς ἄμεσους ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, πλήρη ἐξουσία, ἀλλά μόνο δικαιοδοσία νά προτείνει. Τό συνέδριο, κατά τό ἄρθρο 77, «συζητάει καί ἀποφασίζει»... «γ) Γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς Αὐτοδιοίκησης μέ νέα νομοθετικά μέτρα», τά ὁποῖα «ὕστερα ἀπό τεχνική ἐπεξεργασία ἀπ' τό Συμβούλιο Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης τῆς Γραμματείας Ἐσωτερικῶν, ὑποβάλλονται ὑποχρεωτικά ἀπ' τούς ἁρμόδιους Γραμματεῖς στό νομοθετικό σῶμα στήν πρώτη σύνοδό του ὕστερα ἀπό τό Συνέδριο καί αὐτό ἀποφασίζει κυριαρχικά» — καί ὄχι τό λαϊκό σῶμα τῶν Αὐτοδιοικήσεων!

** Α.Κ., ὅ.π., σ. 152.

κή Δικαιοσύνη, δπως ήδη τίς ξέρουμε, άμφίβολο άν θά είχανε ύπάρξει. Άν, λοιπόν, ό Καστρινός έβαζε τό πρόβλημα έπί τάπητος καί έπίμενε, άν άνοιγε διάλογο πάνω στή σκέψη πού τοῦ είχε ώριμάσει, γιατί νά άποκλείσουμε δτι θά συντελοῦσε αὐτό στό άνοιγμα τοῦ δρόμου, πού είχε κλείσει ό Μανιάτης καί οί «22» του «λαπάδες» στό προκείμενο πρόβλημα; Τουλάχιστο δέ θά έμπόδιζε τά πρός τά πίσω όλισθήματα; Ή όλη «νομική» φκιασιά του δέν τοῦ έπίτρεψε νά διακηρύξει τήν ώριμη σκέψη του. Μεμπτέα παράλειψη — διαφωνεῖ, ίσως;

— Τέταρτο, άπό τό γεγονός, δτι έπίτρεψε ή τοπική πολιτική ήγεσία μας, στρουθοκαμηλίζοντας κι άντιφάσκοντας στό βασικό πρόβλημα τῆς έξουσίας, κοντόφθαλμη καί μέ άναιμικότατη πολιτική φαντασία, μά άνύπαρχτο έπαναστατικό ρομαντισμό, μά άνικανότητα ή έλλειψη θέλησης νά άντλήσει άπό τίς λαϊκές άνάβρες, περιδεής καί κομπλεξική μπροστά στό άστικό καθιερωμένο, πρῶτ' άπ' δλα στίς συνειδήσεις, χωρίς νά μπορέσει νά άπαλλαγεῖ άπό έθισμούς τῆς παρανομίας καί καταδρομῆς, χωρίς άέρα έ ξ ο υ σ ί α ς, στοιχεῖο έκ τῶν ὧν οὐκ άνευ γιά τόν έπαναστάτη καί ίδιαίτερα γιά τόν ήγέτη, δυστυχῶς άκατάρτιστη καί στήν έθνική μας ίστορία καί στά μαρξιστικά όσοναφορᾶ στά δυό πρῶτα της βιολιά, γραφειοκρατική στά δεύτερά της, έ π έ τ ρ ε ψ ε, έπαναλαβαίνω, νά καλλιεργηθεῖ μέσα στό περιβάλλον τοῦ Μηχανισμοῦ της ά ν τ ί θ ε σ η πρός τούς λαογέννητους Θεσμούς ὡς τό σημεῖο τῆς έπιβουλῆς. Καί τά «αίσθήματα» αὐτά σέ βάρος τῶν Θεσμῶν, βρίσκανε, βέβαια, έκφραση καί σέ διατάξεις γιά τούς Θεσμούς, άν οί φορεῖς τους συμμετείχανε στήν κατάρτισή τους.

Σχετικά μέ τήν κατάσταση έκείνη ύπάρχουνε μαρτυρίες π.χ. τοῦ Α.Κ. πού τή ζοῦσε άπό κοντά:

> «Διότι άν έπετρέπετο έλεύθερα είς τόν κάθε καλοπροαίρετον «Δικηγόρον» νά κάμνη πειραματισμούς... Άν έγίνετο αύτή ή «καλή άρχή» καί δημιουργούσαμε ένα τέτιο «προηγούμενο», δέν θά ύπῆρχε λόγος νά γραφτῆ τό βιβλίο αὐτό, διότι δέν θά ύπῆρχε καί άξιος καί θαυμαστός Θεσμός. Καί άς μή νομισθῆ δτι δέν έξεδηλώθησαν πολλαί τοιαῦται «καλές προθέσεις».*

Μάλιστα «πολλαί τοιαῦται», πού ή δέν τούς άρεσε αὐτό πού βρήκανε, ξεχνώντας ή μήν ξέροντας τή ταιριαστή έδῶ ρουμελιώτικη παροιμία «δπως βρῆκες, νυφούλα μου, δχι δπως ξέρεις», περάσανε τούς Θεσμούς «στοῦ κασίδη τό κεφάλι»!

Όσο γιά τόν ύποθετικό φόβο τοῦ Α.Κ. «δέν θά ύπῆρχε» ό Θε-

* Α.Κ., δ.π., σ. 154.

σμός, ή ιστορία τόν είχε κάνει άβάσιμο πολύ πρίν υπάρξουνε οί «καλές προθέσεις», καταξιώνοντας στή συνείδηση τοῦ λαοῦ τή Λ.Α. καί τή Λ.Δ., όταν ακόμα υποψιαστεί τήν ύπαρξή τους ὁ «κάθε καλοπροαίρετος».

Ακόμη μιά μαρτυρία τοῦ εἴδους ἀπό τόν Α.Κ.:

«Πρέπει όμως νά ὁμολογηθῇ ὅτι ἀρκετοί ἀπό τούς τακτικούς δικαστάς οἱ ὁποῖοι εἶχον προσχωρήσει εἰς τόν Ἀγῶνα «ἀντιπαθοῦσαν» ἀπό ἀδικαιολόγητον «ἐπαγγελματικήν προκατάληψιν» καί ἀπό τήν ἐντύπωσιν ἡ ὁποία τούς εἶχεν δημιουργηθῆ ὅτι σκοπός καί πρόθεσις ἦτο ἡ Λ.Δ. νά ἀντικαταστήσῃ τά τακτικά δικαστήρια, πρᾶγμα τό ὁποῖον ἐντόνως ἀπέκρουον — καί δικαιολογημένως — ὡς ἐπιστήμονες»*.

Ἐδῶ ἐνδιαφέρει ἡ μαρτυρία γιά τήν ἀντιπάθεια καί τήν προκατάληψη σέ βάρος τῶν Θεσμῶν. Ὅσο γιά τήν ἄποψη τοῦ Καστρινοῦ ἤ καί ἄλλων γιά τά παλιά δικαστήρια, ἡ δική μου γνώμη διατυπώθηκε στό προηγούμενο μέρος τοῦ βιβλίου. Ἐδῶ πρέπει νά συμπληρωθεῖ ὅτι καί ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἴδιου τοῦ Καστρινοῦ ὑπῆρξε ἕνα εἶδος ὑπόσκαψης τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων μέ «σχέδια γιά τήν παράλληλη λειτουργία Λαϊκῶν καί Ἐπαγγελματικῶν Δικαστηρίων». Νά τί γράφει ὁ ἴδιος:

> «Πρόταση καί ἔκθεση, προφορικά ἀναπτυγμένη, γιά τήν ὀργάνωση τῆς παράλληλης λειτουργίας καί τή ρύθμιση τῆς ἁρμοδιότητος Λαϊκῶν καί Ἐπαγγελματικῶν — «τῶν παλιῶν τακτικῶν» — Δικαστηρίων, ἔγινε ἀπό τόν γράφοντα τόν Μάρτη 1944 πρός τόν Γραμματέα τῆς Δικαιοσύνης. Στό τέλος τοῦ Μάη 1944 ἔστειλε καί σχετικό ὑπόμνημα ἀπό τό Γ.Σ. πρός τή Γραμματεία Δικαιοσύνης, πού τό συνυπέβαλε καί πρός τό Γραμματέα Ἐσωτερικῶν. Στό Ὑπόμνημα γίνεται μιά πλήρης ἀνάλυση τῆς πρότασης καί δίνεται ὁλοκληρωμένο σχέδιο γιά νομοθετική ρύθμιση.
>
> Ὁ Ἠλίας Τσιριμῶκος ἀπάντησε μέ τό ἀπό 8 Ἰουνίου ἔγγραφο στό ὁποῖο τονίζει τή σύμφωνη γνώμη του. Δέν ξαίρω ὅμως γιατί τό σχέδιο δέν ἔγινε καί Πράξη».**

Δυστυχῶς, δέν ξέρουμε τό «ὁλοκληρωμένο σχέδιο» γιά τό ὁποῖο ὁ λόγος στό κείμενο τοῦ Α.Κ. Ἀπό τά γραφόμενα τοῦ ἴδιου σέ ἄλλο σημεῖο, προηγούμενο, τῆς μελέτης του, ὅτι «ἀπέμενεν ἡ ρύθμισις τοῦ ζητήματος τῆς παράλληλης λειτουργίας καί συνεργασίας Λ.Δ. καί ἐπαγγελματιῶν, ὁ προσδιορισμός τῆς «καθ' ὅλην» καί

* Α.Κ., ὅ.π., σ. 153.

** Α.Κ., ὅ.π., τεῦχος 2ον, σ. 105.

«κατά τόπον άρμοδιότητας κλπ» «διά τήν μελλοντική συνύπαρξιν καί όργάνωσιν τών δύο Κλάδων τής Δικαιοσύνης, Λαϊκόν καί Ἐπαγγελματικόν»*, μπορεῖ νά συναχθεῖ ὅτι, μακριά ἀπό τό λαό, πίσω ἀπό τήν πλάτη του, ἔξω ἀπό τίς ὀργανώσεις του, σέ ἄγνοια τῶν κομμουνιστικῶν ὀργανώσεων, πού ἔπρεπε νά παίζουνε ἡγετικό ρόλο ἰδιαίτερα σέ προβλήματα αὐτῆς τῆς φύσης, καί φίλοι ἀκόμα τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, προφανῶς γιατί δέν τόν καταλάβαινε, ἐπιδιώκανε τήν ἀποδυνάμωσή της —στήν καλύτερη περίπτωση. Ὅσο γιά τήν μαρξιστική - λενινιστική σύλληψη τοῦ προβλήματος, οὔτε ὑποψία της!**

Ἄς προχωρήσουμε καί σέ ἄλλες μαρτυρίες: Σέ ὑπόμνημα τοῦ δικηγόρου κ. Ἀγγέλου Βοργία πρός τή Γραμματεία Δικαιοσύνης καί μέ ἡμερομηνία 24-5-1944, περιέχονται καί τά ἑξῆς:

> «Ἀπό συζητήσεις πού εἶχα πρόσφατα μέ νομικούς - δικηγόρους καί δικαστές, ἀπό κείνους πού βρίσκονται γύρω στήν ΠΕΕΑ καί τό Γεν. Στρατηγεῖο — ἔκαμα τή διαπίστωση ὅτι ὑπάρχει μιά κάποια προκατάληψη σέ βάρος τῆς ἔκτασης καί τῆς ἀναγκαιότητας τοῦ Θεσμοῦ τῶν Λαϊκῶν Δικαστηρίων καί ἀρκετές παρεξηγήσεις ὡς πρός τίς σχέσεις τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης καί τῶν Τακτικῶν Δικαστηρίων.
>
> Ἐπειδή ἔτυχε νά εἶμαι ἀπό τούς πρωτεργάτες τῆς συστηματοποίησης τῶν «Διατάξεων γιά τήν Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη» —ὥστε νά κατηγοροῦμαι σάν «ὑπεύθυνος» γιά τήν ἐφαρμογή καί καθιέρωση, ἀπό μερικούς— θεωρῶ σκόπιμο νά ὑποβάλλω κάπως πιό πλατιά τίς εὐρύτερες σκέψεις μου γιά τήν ὀργάνωση τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης— σέ σύμπλήρωση τῶν ὅσων πρό διμήνου εἰσηγήθηκα προφορικά στή Γραμματεία τῆς Δικαιοσύνης».***

Σαφής ἡ εἰκόνα «γύρω στήν ΠΕΕΑ καί τό Γεν. Στρατηγεῖο» τῆς ἐχθρότητας ἀπό μέρους δικηγόρων καί δικαστῶν πρός τή Λαϊκή Δικαιοσύνη, ὥστε ὁ κ. Βοργίας νά «θεωρεῖ σκόπιμο» νά ἀπολογηθεῖ, ὑποβάλλοντας τίς «εὐρύτερες σκέψεις του»... Ἀλλά κι ὁ ἴδιος ὁ «πρωτεργάτης» πού παίρνει ὑπό σημείωση ὅτι τόν κατηγοροῦνε γιά «ὑπεύθυνο» γιά τή Λ. Δικαιοσύνη; — τί νά πεῖς; Τί νά πεῖς τῆς ἡγεσίας μας πού ἀνέθεσε σέ «ἐκ περιστάσεως» ἔργο πού οἱ φυσικοί «πρωτεργάτες» του ἤσανε ἐντελῶς ἄλλοι;

Ὁ Α.Β. στό ὑπόμνημά του θεωρεῖ: — «Δέν εἶναι τοῦ παρόντος ἡ συζήτηση πάνω στήν ἀναγκαιότητα καί τήν ὠφελιμότητα πού πα-

* Α.Κ., δ.π., σ. 153.

** Βλ., σχετικά Β. Ι. Λένιν: Ἅπ. τ. 26, σ. 447 - 448 καί «Διαλεχτά Ἔργα», τ. II, μέρος 2 σ. 73 — ἑλληνικές ἐκδόσεις ΚΕ τοῦ ΚΚΕ.

*** «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τεῦχος 2ον, σ. 106.

ρουσιάζει ὁ Θεσμός τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης», ὅτι «λίγοι εἶναι, γιά τήν ὥρα, οἱ ἀντιπαθοῦντες τό Θεσμό», ἐλπίζει «πολύ γρήγορα νά κατανοήσουν καί ἀγαπήσουν τό Λαϊκό Δικαστήριο» κλπ., «ὥστε, αὔριο νά εἴμαστε ὅλοι ὁμόφωνοι στήν ὑπεράσπιση, πιθανόν, τῆς μεγάλης αὐτῆς κατάκτησης τοῦ Λαοῦ». — «Ἐκεῖνο πού ἐπιβάλλεται νά γίνει καί ὅσο γίνεται γρηγορώτερα, εἶναι, νομίζω, ἡ ὁλοκλήρωση τοῦ Θεσμοῦ καί τό ξεκαθάρισμα Λαϊκῶν Δικαστηρίων καί Τακτικῶν, μέ διατάξεις σαφεῖς πού θά διαχωρίζουν τά ὅρια τῶν δύο ἁρμοδιοτήτων». — «Νά διατηρηθῆ τό Λαϊκό Δικαστήριο σέ κάθε χωριό ἤ Συνοικία Πόλης, μέ τή σημερινή συγκρότησή του». Τό Ἀναθεωρητικό «νά παραμείνη 5μελές, ἀπό 4 δικαστές πού θά ἐκλέγει ἡ Συνέλευση τῶν προέδρων τῶν Λ. Δικαστηρίων καί ἕναν Πρόεδρο πού θά τόν διορίζει ἡ Γραμματεία Δικαιοσύνης ἀπό τούς τακτικούς δικαστές (Ἐπαγγελματίες)». — «Στά Λαϊκά Δικαστήρια νά παραχωρηθεῖ ἡ ἁρμοδιότητα καί ἡ δικαιοδοσία: α) Τῶν Εἰρηνοδικείων, 2) τῶν παλιῶν Πταισματοδικείων, 3) ὅλα τά Ἐργατικά, Δασικά, Νερῶν, 4) ὁρισμένες ὑποθέσεις — ὅσο γίνεται περισσότερες— ἀπό κεῖνες πού δικάζουν τά Πρωτοδικεῖα καί τό Μονομελές Πλημμελειοδικεῖο». — «Δέν χρειάζεται Ἀκυρωτικό. Θά μποροῦσαν αἰτήσεις ἀκύρωσης, νά δικάζονται ἀπό τόν Ἄρειο Πάγο, ἤ ἀπό κατώτερο Ταχτικό Δικαστήριο». — «ΤΑΚΤΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ. Νά διατηρηθοῦν στή σημερινή τους σύνθεση, μέ περιορισμένη ὅμως κατά πολύ ἁρμοδιότητα. Νά δικάζουν μόνο ὁρισμένες ὑποθέσεις, τίς πιό δύσκολες καί περίπλοκες, ἐκεῖνες πού ἀπαιτοῦν εἰδικές νομικές γνώσεις... Ἄλλο τό ζήτημα τῆς ἐπιβαλλόμενης ἀναμόρφωσης καί ἀναδιοργάνωσης τοῦ Δικαστικοῦ Σώματος καί τῆς ἐκκαθάρισης αὐτοῦ».

Προτείνει, κατά τή γνώμη μου σάν ἰδέα ὀρθά, σύσταση ἐργατικῶν δικαστηρίων καί ἐμποροδικείων. Καί νομίζει ὅτι «γιά τά ποινικά δικαστήρια, ὑπάρχουν στή Γραμματεία πιό εἰδήμονες νομικοί νά προτείνουν μεταρρυθμίσεις». Καί, τέλος, «ὑποβάλλοντας τίς γενικές αὐτές σκέψεις», νομίζει «ὅτι θά ἦταν σκόπιμη μιά συζήτηση πάνω σ' αὐτό πού μποροῦσε νά γίνει σέ μιά συγκέντρωση ὅλων τῶν νομικῶν καί εἰδικῶν πού βρίσκονται γύρω ἀπό τήν ΠΕΕΑ καί τό Γεν. Στρατηγεῖο».

Τό ὑπόμνημα περιέχει προτάσεις τεχνικῆς ὑφῆς ἀξιόλογες, ἀλλά καί ἀκατανόητες γιά ὑπερασπιστή τῆς Λ.Δ., ὅπως τήν ὕπαρξη Ἀρείου Πάγου — σημεῖο 5. Ἤ «νά διατηρηθοῦν» τά παλιά δικαστήρια.

Ἀπό τό κείμενό του ἀποκομίζεται ἔντονη ἡ ἐντύπωση, ὅτι καί ὁ Α.Β. εἶδε τό πρόβλημα σάν «τεχνικός», σάν δικηγόρος - νομικός. Γιαυτό καί μιλάει, στήν ἀρχή, γιά «Θεσμό τῶν Λαϊκῶν Δικαστη-

ρίων» κι όχι τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, ὄργανα τῆς ὁποίας εἶναι τά Λ.Δ.

Εἶναι φανερό, ὅτι στό Μηχανισμό τόσο τοῦ Γεν. Στρατηγείου, ὅσο καί τῆς ΠΕΕΑ, ἡ τάση γιά «παράλληλη» ὕπαρξη τῶν παλιῶν δικαστηρίων διακάτεχε ἀκόμα καί «πρωτεργάτες» τῶν «Διατάξεων», ὅπως οἱ συναγωνιστές Καστρινός καί Βοργίας. Εἶναι ἄλλο πράγμα ἡ νεκρανάσταση τῶν ὀργάνων τῆς ἀστικῆς δικαιοσύνης, κι ἄλλο ἡ ἀξιοποίηση τῶν πρώην τακτικῶν δικαστῶν, ἤδη ἀγωνιστῶν, στή διακονία τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Ἄν αὐτή ἡ διαφορά διέφευγε ἀπό τούς συναγωνιστές νομικούς μας, τό γεγονός σήμαινε ὅτι τούς διέφευγε ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, ξεκινούσανε ἀπό τά κεραμίδια.

Πρέπει νά προσεχτεῖ ἡ διαδικασία πού «νομίζει σκόπιμη» ὁ Α.Β. Διαδικασία γιά «μιά συζήτηση» τοῦ προβλήματος «σέ μιά συγκέντρωση» τοῦ ἱερατείου «ὅλων τῶν νομικῶν καί εἰδικῶν». Ἀγνοεῖται ὁ λαός καί οἱ ὀργανώσεις του, ἀγνοοῦνται τά λαϊκά ὄργανα, δηλαδή τά ἴδια τά Λαϊκά Δικαστήρια, πού ἤσανε, στά προκείμενο, οἱ γνησιότεροι φορεῖς τῆς πείρας ἀπό τήν ἴσαμε ἐδῶ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ Θεσμοῦ. Γιατί καί οἱ δυό νομικοί μας δέ φτάνανε ὥς τή σύλληψη αὐτή; — ὥς τό λαό. Ἀσφαλῶς ὄχι γιατί ἀντιπαθούσανε τό λαό καί τό λαϊκό. Τά κείμενά του μαρτυροῦν ἀγάπη καί σεβασμό γιά τό λαό. Ὁ λόγος μπορεῖ νά ἤτανε, ὅτι πιστεύανε πώς τό πρόβλημα εἶναι τῆς ἁρμοδιότητας τῶν «εἰδικῶν», τῶν νομικῶν. Ὅτι ἔξω ἀπ' αὐτούς ἄλλοι δέν ἔχουνε τά προσόντα γιά νά τοῦ δώσουνε λύση. Οἱ συναγωνιστές μας ξεχνούσανε ἐδῶ — ἤ τό ἀγνοούσανε, ἐνῶ δέν ἐπιτρέπεται ἄγνοια νόμου, πολύ περισσότερο γιά νομικό — ὅτι τή Λαϊκή Δικαιοσύνη ἐννοιακά τή συλλάβανε καί τόν πρῶτο νόμο της τόν καταρτίσανε ὄχι «εἰδικοί», ἀλλά κομμουνιστές καί μάλιστα σάν ὀργάνωση. Σέ τελευταία ἀνάλυση, λαός!

Γιά τό κλίμα «δυσπιστίας», πού δημιουργήθηκε σέ βάρος τῆς Λ. Δικαιοσύνης στό περιβάλλον τῶν Μηχανισμῶν τοῦ Γεν. Στρατηγείου καί τῆς ΠΕΕΑ, ἐνδεικτικά εἶναι καί τά παρακάτω, πού περιέχονται στήν ἀπάντηση τοῦ Γραμματέα Δικαιοσύνης πρός τόν Βοργία:

> «Καμιά δυσπιστία δέν ἐπιτρέπεται γιά μιά βασική κατάχτηση τοῦ Λαοῦ — τή Λαϊκή Δικαιοσύνη. Ἡ ΠΕΕΑ εἰσηγήθηκε — καί τό Ἐθνικό Συμβούλιο ψήφισε — διάταξη στό ψήφισμα τῆς 27-5-44 κατά τήν ὁποία ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη εἶναι «Θεμελιώδης Θεσμός» τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων. Ἑπομένως δέν ὑπάρχει συζήτηση στό Θεσμό καθ' ἑαυτόν.»

Ἡ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει νά ἀναγνωρίσουμε στήν ἀπάντηση αὐ-

τή τοῦ Τσιριμώκου σημαντική προώθησή του. Θέλει, τονίζει, νά ἀποφύγει «τήν ὕπαρξη τῶν Ἀναθεωρητικῶν καί τῶν Πρωτοδικείων». Πιστεύει ὅτι «Τό Πρωτοδικεῖο καί τό Ἐφετεῖο, (Δικαστήρια οὐσίας) πρέπει νά εἶναι Λαϊκά — γιατί ἡ λαϊκότητα τῆς Δικαιοσύνης εἶναι γενική ἀρχή. Τό μόνο πού πρέπει νά σκεφτεῖ κανένας εἶναι ἡ συμμετοχή τοῦ τεχνικοῦ παράγοντα». — «Γενικά πιστεύω πώς πρέπει σ' ὅλους τούς βαθμούς νά ὑπάρξει ἡ ἀναζήτηση τῆς οὐσιαστικῆς ἀλήθειας, δηλαδή ἡ παρουσία τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστῆ, πού δίνει τό χρῶμα τῆς ζωῆς, καί ἡ κατεύθυνση πρός τήν ἔννοια μιᾶς διαιτησίας, μέ τήν ὕπαρξη καί τῶν λαϊκῶν καί τῶν εἰδικῶν δικαστῶν». — «Ἡ Ποινική Δικαιοσύνη δέν μπορεῖ παρά νά γίνει ὁλότελα Λαϊκή». Συμφωνεῖ γιά ἐργατικά, ἐμπορικά κλπ δικαστήρια. Καί καταλήγει:

> «Αὐτές εἶναι βασικά οἱ σκέψεις μου. Στή γενική γραμμή τους, εἶχαν σχηματισθεῖ ἀπό καιρό, μά τίς ὥρίμασε πολύ περισσότερο ἡ ἐπαφή μου μέ τήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα καί μέ σᾶς πού ζήσατε ἀπό νωρίτερα τούς Θεσμούς της. Ἡ ὁλοκλήρωσή τους δέν εἶναι ἔργο τῆς στιγμῆς, οὔτε μιᾶς στιγμῆς. Μά ὅ,τι κάνουμε, πρέπει νά καθοδηγεῖται ἀπ' τή βασική αὐτή κατεύθυνση».*

Ὁ κ. Καστρινός, πού, φανερό, πιστεύει ὅτι τοῦ ἐπιτρέπεται νά ὑπερηφανεύεται, τουλάχιστο γιά τίς «κατευθυντηρίους γραμμάς» τῆς 307 Ἐγκυκλίου τῆς ΠΕΕΑ, ἀναφερόμενος στό μεγάλο ἀριθμό Ἐγκυκλίων καί Ἀποφάσεων «τῶν δύο Γραμματειῶν, Δικαιοσύνης καί Ἐσωτερικῶν, πού ἐξεδόθησαν ἀπό τῆς ἱδρύσεως τῆς ΠΕΕΑ μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως (Μάρτιος - Ὀκτώβριος 1944)» καί πού «δίδουν πλούσιον ὑλικόν διά τήν δημιουργικήν ἐργασίαν ἡ ὁποία ἐγένετο ἐκεῖ ἐπάνω σχετικῶς μέ τήν ὀργάνωσιν καί ἐφαρμογήν καί ἐξέλιξιν τῶν δύο Θεσμῶν—τῶν ἀγαπημένων ὅ λ ω ν Θ ε σ μ ῶ ν», καταλήγει μέ τά παρακάτω:

> «Ὁλοκλήρωσι καί κορωνίδα τῆς δημιουργικῆς αὐτῆς προσπαθείας ἀποτελεῖ ἡ ὑπ' ἀριθ. 307 Ἐγκύκλιος τῆς ΠΕΕΑ ἡ ὁποία εἰς τά 199 ἄρθρα της δίδει κατευθυντηρίους γραμμάς «γ ι ά τ ό ὀ ρ θ ό κ α ί τ ό ἴ σ ο» μέσα εἰς τά πλαίσια τοῦ «Ἀστικοῦ Δικαίου». Ἀλλά τό ἐξαίρετο αὐτό ντοκουμέντο δέν κατέστη δυνατόν νά ἀποπερατωθεῖ παρά εἰς τάς 10 Σεπτεμβρίου 1944, μετά τήν συγκρότησιν τῆς Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως καί εἰς τάς παραμονάς τῆς Ἀπελευθερώσεως — ὅταν εἶχε ἀρχίσει ἡ γενική ἐπίθεσις τοῦ ΕΛΑΣ κατά τῶν ἀποχω-

* «Βλ. «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τεῦχ. 2ον, Νοέμβρης 1963, σ. 108-110.

ρούντων Γερμανικῶν Στρατευμάτων καί ἡ δραστηριότης κάθε «ἁρμοδίου» εἶχε προσηλωθῆ εἰς τήν προσπάθειαν αὐτήν. Καί διά τόν λόγον αὐτόν δέν ἔγινε δυνατή ἡ ἐκτύπωσις καί κυκλοφορία τῆς 307 Ἐγκυκλίου».*

Παρόμοια ἀριστοκρατική ἀκαταδεξιά ἔδειξε ἐδῶ ἡ ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ. Τή δήλωση Μανιάτη στό Ἐθνικό Συμβούλιο ἀναφορικά μέ τά ἀφετηριακά τῶν Θεσμῶν τήν ἄκουσε τό ἴδιο μέ τόν Τσιριμῶκο κι ὁ Σιάντος στούς Κορυσχάδες. Ὅμως, καί τοῦ τελευταίου, ὅπως καί τοῦ πρώτου, ἀπό τό ἕνα αὐτί τοῦ μπῆκε, ἀπό τό ἄλλο τοῦ βγῆκε. Γιαυτό καί στήν «Αἰτιολογική Ἔκθεσή» του τῆς Πράξης 55 τῆς ΠΕΕΑ, πού ἔχει τό τίτλο «Κώδικας Αὐτοδιοίκησης»:

— ἀποδέχεται, πρῶτος ἡγέτης αὐτός κομμουνιστικοῦ κόμματος, τοῦ ΚΚΕ, πού σύμφωνα μέ τό Καταστατικό του «καθοδηγεῖται ἀπό τήν μαρξιστική - λενινιστική θεωρία», τό αὐθόρμητο καί τό στοιχειακό προκείμενο, παραγνωρίζοντας καί παραποιώντας νωπότατα ἱστορικά γεγονότα κι ἀποξενώνοντας τό ΚΚΕ ἀπό τήν τιμή τῆς ἐννοιακῆς σύλληψης, τῆς θέσπισης καί τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς τῶν Θεσμῶν. Καί λέγει — ἀκριβέστερα, λένε οἱ φωστῆρες πού τοῦ ἑτοιμάσανε τό κείμενο:

«Ὁ γνήσιος λαοκρατικός αὐτός θεσμός, ἡ Αὐτοδιοίκηση — Λαϊκή ἐξουσία δημιουργήθηκε ἀπ' τόν ἴδιο τό λαό στήν πράξη...».

— ἀποφαίνεται, συνεχίζοντας τήν ἴδια πρόταση, ὅτι, δῆθεν ὁ θεσμός

«πῆρε τήν πρώτη νομική διατύπωση μέ τίς «Διατάξεις γιά τήν Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη» πού ἔβαλε σέ ἰσχύ μέ τήν ὑπ' ἀριθ. 2929 διαταγή του τῆς 1-12-43. Ἔτσι καί προτοῦ δημιουργηθεῖ ἡ ΠΕΕΑ εἴχαμε ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τό παλιό ἀντιλαϊκό διοικητικό σύστημα».

Ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση συνιστᾶ ἐπίσημο κείμενο, δημόσιο ἔγγραφο καί σάν τέτοιο χρωστοῦσε νά σέβεται τά γεγονότα, ἄν δέν ἤθελε, ἀργά ἤ γρήγορα, νά γνωρίσει τήν κριτική ὅτι δέν τό ἔπραξε. Δύσκολο δέν ἤτανε στούς συντάκτες τοῦ κειμένου νά πληροφορηθοῦνε ὅτι «πρώτη νομική διατύπωση» ὑπῆρξανε τά ὀχτώ ἄρθρα τῶν «Ἐντολῶν» — πού μετέπειτα εἰπωθήκανε «Κώδικας Ποσειδώνα». Ὅτι δεύτερη, ὅσο κι ἄν εἶχε διάρθρωση ὁδηγιῶν, στάθηκε ἡ «Ἐγκύκλιος 4» τῆς ΠΕΕΦΕ. Τρίτη καί τέταρτη — στό αὐτό περίπου χρονικό διάστημα — ὁ «Κώδικας Αὐτοδιοίκησης καί

* «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τεῦχος 1ον, σ. 15[illegible].

Λαϊκῆς Δικαιοσύνης γιά τή Στερεά Ἑλλάδα» καί ἡ Ἀπόφασις 6 τοῦ ΚΓΣΑ. Συνεπῶς — κουκιά μετρημένα — οἱ «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ δέν κατέχουνε τήν πρώτη, ἀλλά τήν π έ μ π τ η θέση νομικῆς διατύπωσης. Καί δέν ἀνήκει σ' αὐτές τό ἀνιστόρητο συμπέρασμα τοῦ Γ. Σιάντου «ἔτσι», χάρη στίς «Διατάξεις» τοῦ Γ. Σ. τοῦ ΕΛΑΣ «προτοῦ δημιουργηθεῖ ἡ ΠΕΕΑ εἴχαμε ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τό παλιό ἀντιλαϊκό διοικητικό σύστημα».

Ποῦ πρέπει ν' ἀναζητήσει ὁ κριτής τά αἴτια τῆς κίβδηλης, ἀπό ἱστορική ἄποψη, ἀξιολόγησης; Νομίζω:

— στήν ἄγνοια περί τά περιστατικά καί τήν ἱστορία τῶν Θεσμῶν, ἄν δεχτοῦμε αὐτή τήν ἐκδοχή. Προσωπικά, δέν τήν δέχομαι, γιατί ἦτανε ἀδύνατο νά συντρέχει ἄγνοια, τουλάχιστο τοῦ Κώδικα Στερεᾶς, πού ἀποτέλεσε καί τή βάση τῶν Διατάξεων».

— στήν περιφρόνηση, ἄν δεχτοῦμε πώς δέ συνέτρεξε ἄγνοια, τῶν γραπτῶν μνημείων τῆς ἱστορίας τῶν Θεσμῶν πρίν ἀπό τήν ἔκδοση τῶν Διατάξεων.

— στήν πρόθεση, πού προδίδει ἡ περιφρόνηση. Ἡ ἀπότιση ἀπό μέρους τοῦ προσωρινοῦ προέδρου τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου στήν ἐναρκτήρια συνεδρίαση τοῦ Σώματος αἰώνιας τιμῆς «καί σ' ἐκείνους πού συνέταξαν καί ὑπόγραψαν τόν κώδικα τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης» καί ἡ δήλωση Μανιάτη γιά τό π ο ι ο ί ἦσανε αὐτοί, ποῦ καί πότε καί γιά τό ὅτι ὁ κώδικας αὐτός ἦτανε ὁ «Κώδικας Ποσειδώνα», συνιστούσανε δημόσιες καί ὑπεύθυνες πολιτικές πράξεις, καταχωρηθήκανε δέ στά πρακτικά τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου. Καί δέν εἶχε δικαίωμα νά τίς περιφρονήσει ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση τοῦ Γραμματέα Ἐσωτερικῶν.

Ἡ πρόθεση, γιά τήν ὁποία ἐδῶ ὁ λόγος, πρέπει νά νοηθεῖ: ἀπ' τή μιά, σάν ἐκδήλωση τῆς ἀθεράπευτης κι ὥς τίς μέρες μας προσβολῆς τῶν ὑψηλῶν κλιμακίων τῆς κομματικῆς καθοδήγησης νά μήν μποροῦν νά συμβιβαστοῦν μέ τήν ἰδέα, ὅτι ἡ Γῆ περιστρέφεται περί τόν ἄξονά της καί χωρίς τή δική τους συμβολή. Ἀπ' τήν ἄλλη σάν ἔκφραση τοῦ ἀρχοντοχωριατισμοῦ τους πρός τήν «πολιτική τσοχαρία» τῶν ἄσημων βαστάζων τῆς βάσης τοῦ κινήματος — μάλιστα μπουχτίσαμε ἀπό κάτι τέτοια κασίδικα κεφάλια, πού σάν βγάλουν τρίχες, τούς τρυποῦν τή σκούφια, ὅπως λέει ἡ λαϊκή ἔκφραση.

Νά κάμουμε τώρα ἕνα πήδημα — χρονικά καί γεωγραφικά. Στά 1959 στά Γιοῦρα. Ἕνας ἀπ' τούς συντρόφους καί φίλους μου, πού τούς ἔδινα καί διαβάζανε τά χειρόγραφά μου, ἦτανε κι ὁ Κώ-

στας Μακρής, μέλος, πρίν πιαστεί, τοῦ Γραφείου Ἐπιτροπῆς πόλης Πειραιᾶ τοῦ ΚΚΕ. Καί μιά μέρα μέ ρώτησε:

— Πουθενά στό κείμενο δέν ἀναφέρεται νά σέ κάλεσε ἡ ἡγεσία τοῦ κόμματος — δέ σέ κάλεσε πράγματι νά συζητήσει μαζί σου τό θέμα, ν' ἀποκομίσει ἀπό πρῶτο χέρι πείρα τοῦ προβλήματος;

— Ποιόν ἐννοεῖς ἄν μέ κάλεσε;

— Τό Πολιτικό Γραφεῖο.

— Ἀστειεύεσαι! Ἐκεῖ οὔτε πού ὑποψιαστήκανε ποτέ τήν ὕπαρξη τῆς ἀσημότητάς μου. Θέλεις κι ἀπόδειξη; Ὁ Ζέπος στήν ἐργασία του γιά τή Λαϊκή Δικαιοσύνη γράφει ὅτι δέν κατόρθωσε νά μάθει τά ὀνόματα ἐκείνων πού κατάρτισαν τόν «Κώδικα Ποσειδώνα», ρώτησε σχετικῶς τούς κ.κ. Σιάντο καί Τσιριμῶκο, ἀλλά ἔλαβε τήν ἀπάντηση πώς κι οἱ ἴδιοι δέν τά ξέρουν καί τό μόνο πού μποροῦν νά τόν πληροφορήσουν εἶναι ὅτι αὐτοί ἦσαν «οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ ΕΑΜ Φουρνᾶς - Κλειτσοῦ».

— Τί μοῦ λές! Ἄν ἤθελαν, δύσκολο νά βρίσκαν αὐτούς τούς ὑπεύθυνους, κάνοντας ἕνα ἐρώτημα στήν ὀργάνωση Εὐρυτανίας ἤ ρωτώντας ἀπευθυνόμενοι στόν Μανιάτη;

— Ἄν ἤ-θε-λαν! — σύ εἶπας! Προφανῶς δέν ἤθελαν! — δέν τό βρίσκεις;

— Ἀκατανόητο! Ἐντελῶς ἀκατανόητο! Γιά ἕνα τόσο κολοσσιαῖο πρόβλημα...

Ἐκεῖ σταμάτησε αὐτή ἡ συζήτησή μας μέ τό φίλο μου Κώστα Μακρή.

Δέ θά τῆς ἔδινα χῶρο σ' αὐτό ἐδῶ τό βιβλίο, ἄν δέν εἶχε μιά ἰδιότυπη συνέχεια ἀπό ἔποψη σχέσεων καθοδήγησης καί βάσης μέσα στό ΚΚΕ.

Ἀπ' τό 1959, στό 1964, ἀπ' τά Γιοῦρα, στή Μόσχα. Σέ μιά ἀρκετά ὀξυμμένη συζήτηση μέ τόν πρῶτο γραμματέα τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, πού τήν παρακολουθούσανε καί ἄλλα τέσσερα μέλη τοῦ τοπικοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου, οἱ Παρτσαλίδης, Γκρόζος, Στρίγκος καί Μαυρομμάτης, ὁ Κώστας Κολιγιάννης μοῦ πέταξε:

— Πρέπει κι ἐσύ ὁ ἴδιος νά τό παραδεχτεῖς ὅτι δέν ἔχεις καί τήν πολιτική ὡριμότητα, πού ἔχει ἕνα μέλος τῆς Κεντρικῆς, ἔτσι εἶναι!

— Εἶναι, τό λιγότερο, ἀντίληψη δημοκρατίας τῶν ἀρίστων πώς ἡ πολιτική ὡριμότητα βαθμοῦ μέλους τῆς Κεντρικῆς ἀποτελεῖ μέσα στό κόμμα προνόμιο τῶν 40 - 50 συντρόφων μόνο, πού ἐκλέχτηκαν στήν Κεντρική του — τοῦ ἀπάντησα διακόφτοντάς τον. Μά τήν πίστη μου, ἀλλίμονο, συνέχισα, στό κόμμα πού θά τοῦ συμβεῖ κάτι τέτοιο. Δέ δέχομαι αὐτή τή θέση καί πιστεύω ὅτι στίς γραμμές μας ὑπάρχουν τουλάχιστο ἑκατοντάδες στελέχη μέ πολιτική ὡριμότητα ὕψους Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς...

— Δέν ἤθελα νά πῶ αὐτό, δέ μέ κατάλαβες, καί βέβαια ὑπάρχουν — ἔσπευσε νά διορθώσει ὁ Κολιγιάννης.

— Τότε, φανερό, θέλεις νά πεῖς ὅτι ἐγώ συγκεκριμένα... Μά ἐγώ δέ διεκδίκησα ποτέ κάτι τέτοιο καί μιοῦ φτάνει ὅση ἔχω. Ἀλλ' ἀφοῦ ἔκαμες ἔναρξη χειρῶν ἀδίκων, νά ξετυλίξουμε αὐτό τό κουβάρι ὥς τήν ἄλλην ἄκρη του.

— Δέν εἴπαμε...

— Σεῖς εἴπατε αὐτό πού θέλατε νά πεῖτε, ἀφῆστε τώρα νά πῶ κι ἐγώ αὐτό πού νομίζω — ἀποστόμωσα τόν πρῶτο γραμματέα, πού ποτέ δέν τοῦ ἄρεσε μιά συζήτηση, ἕνα θέμα νά ξεκαθαρίζεται ὥς τό τέλος. Καί συνέχισα, χωρίς νά τοῦ δίνω νά μέ διακόψει:

— Λέει ἡ δέ λέει ἡ Ἀπόφαση τοῦ 8ου συνεδρίου τοῦ κόμματος καί ἡ εἰσήγησή σου, ὅτι στήν κατοχή ἡ Κεντρική τοῦ Κού-Κού-Ἔ δέν εἶδε τό πρόβλημα τῆς ἐξουσίας μαρξιστικά - λενινιστικά; — τό λέει! Ἐξαίρεση κάνει; — δέν κάνει! Συλλήβδην, συνεπῶς, ὅλα τά μέλη τῆς Κεντρικῆς μας ἀπόδειξαν ὅτι δέ διέθεταν τήν ἀπαιτούμενη πολιτική ὡριμότητα στό πρόβλημα τῶν προβλημάτων, τήν ἐξουσία! Γεγονός πιστοποιημένο ἀπό τό συνέδριο τοῦ κόμματος, μού, ξού, δέ σηκώνει! Ὅμως, τήν ἴδια ἐκείνη περίοδο τό κόμμα ἀποδείχτηκε ὅτι εἶχε καί μέλη, ἁπλά μέλη, πού ὄχι μόνο συνέλαβαν τό πρόβλημα τῆς ἐξουσίας ὀρθά, μά καί τοῦ δώσανε ὀρθή λύση. Ἐννοῶ τούς Θεσμούς τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης. Κι ἔτσι, ἐγώ, ἕνας ἀπ' τούς συντρόφους ἐκείνους πού δῶκαν στό κίνημα τούς Θεσμούς, σέ ἡλικία 23 χρονῶν, εἶχα τήν πολιτική ὡριμότητα, πού καταδείχτηκε ὅτι δέν εἶχε τό σύνολο τῶν μελῶν τῆς Κεντρικῆς τοῦ κόμματος, τό 1964 μοῦ καταμαρτυρεῖται ἀπό τόν πρῶτο γραμματέα τῆς Κεντρικῆς ἀπουσία πολιτικῆς ὡριμότητας.

— Δέν εἶπα ὅτι δέν ἔχεις πολιτική ὡριμότητα... — παρέμβηκε πάλι ὁ Κολιγιάννης.

— Τό τί εἶπες, τό κατάλαβα, παρακαλῶ μή μέ διακόπτεις. Εἶπες, ἁπλούστατα, ὅτι τά μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, πού δέν εἶχαν στήν κατοχή πολιτική ὡριμότητα, μετά βάδισαν πρός αὐτή, ἐνῶ τά μέλη τοῦ κόμματος, πού τήν εἶχανε στήν κατοχή, μετά πήγανε πρός τά πίσω!

— Δέν κατάλαβα, τί 'πες, παιδί μου, τί ἐννοεῖς; Τά ἔγραφες αὐτά στό κόμμα; — μπῆκε στή συζήτηση ὁ Γκρόζος, ὁ «Παπποῦς».

— Ποιά, παπποῦ, ἄν ἔγραψα στό κόμμα;

— Αὐτά γιά τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη, πού μᾶς εἶπες, ἐγώ πρώτη φορά τ' ἀκούω.

— Λυπᾶμαι, μπάρμπα - Ἀποστόλη μου, πού τ' ἀκοῦς πρώτη φορά. Τό φταίξιμο δέν εἶναι δικό μου.

— Κακῶς πού δέν τά 'γραφες, αὐτά πρέπει νά τά ξέρει τό κόμμα. Νά τά γράψεις, νά τά γράψεις — ἐπίμενε ὁ ἀφελής γέρος.

—Ἱστορία τοῦ κόμματος αὐτά, παπποῦ. Τά ἐπικαλεῖται σέ ὅλα τά σχετικά ντοκουμέντα του. Κι ἐσύ μοῦ λές, ἐγώ, χωρίς πολιτική ὡριμότητα, νά διδάξω σέ μέλη Πολιτικοῦ Γραφείου ἱστορία τοῦ ΚΚΕ!

— Ἄστα, ἄστα τώρα αὐτά καί νά τά γράψεις. Σέ μένα νά τά στείλεις, νά τά βάλω στό φάκελλό σου...

Εἶχε συνέχεια αὐτή ἡ συζήτηση, μά ἡ θέση της δέν εἶναι ἐδῶ. Ὁ Κολιγιάννης ἀπάντησε τότε μέ τά γενικά του — «Τό κόμμα ἀναγνωρίζει τήν προσφορά σου, μόνο πού ἐσύ μέ παρανόησες, ἐγώ σοῦ μίλησα σά φίλος καί δέν ἤθελα νά πῶ αὐτό... Τό κόμμα δέν ἀδικεῖ κανέναν, νά ἔχεις ἐμπιστοσύνη γι' αὐτό στό κόμμα, ἡ περίοδος τοῦ ἀνωμάλου καθεστῶτος πέρασε μιά γιά πάντα...».

Οἱ ἄλλοι τρεῖς σύντροφοι τοῦ Π.Γ. δέ βγάλανε μιλιά! Σά νά μήν ἦσανε παρόντες! «Στ' ἀδερφοῦ μου τή ράχη, ἑκατό ξυλιές», λέει μιά παροιμία. Τότε, τό σύντροφο Παρτσαλίδη, λ.χ., δέν τόν πόνεσε. Μά σάν ἡ μαγκούρα τοῦ Κολιγιάννη στράφηκε στήν κεφαλή του... Μετά τή «12η» εἶχα μηνύσει στούς τρεῖς ἐκπαραθυρωθέντες τοῦ Π.Γ. — «ἔπρεπε νά φτάσει τό μαχαίρι στό ἴδιο τό δικό σας κόκαλο γιά νά σκούξετε! Ὅταν μᾶς ἔγδερναν ἐμᾶς τούς ἄλλους, συναινούσατε, δέ σᾶς πόναγε...» Μ' ἀπάντησε ὁ Ζήσης Ζωγράφος — «ἔχεις δίκιο! Τί νά τό κρύψουμε, πού δέν κρύβεται; Φωνάξαμε, ὅταν σφάζαν ἐμᾶς τούς ἴδιους, ἔχεις δίκιο!»

Κλείνοντας τούτη τήν παρένθεση, θά ἐπιθυμοῦσα νά τῆς ἀποδοθεῖ χαρακτήρας μιᾶς ἀκόμα διαμαρτυρίας γιά τό χρόνιο φαινόμενο ἡ ἑκάστοτε ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ στήν πρακτική της νά θεωρεῖ μειωτικό τῆς σοφίας της — τήν ὁποία, ἄλλωστε, ἡ ζωή ἐπανειλημμένα ἀπόδειξε ἀνύπαρκτη ἤ καχεκτική — νά τήν ἐμπλουτίσει μέ τή γνώμη καί τή σκέψη τῆς κομματικῆς βάσης, νά θεωρεῖ ἀμελητέα περίπτωση τό γινόμενο τῆς δημιουργικῆς δραστηριότητας τῶν όργανώσεων βάσης καί τῶν κομματικῶν μελῶν, τῆς πρωτοβουλίας τους. Οἱ ἐπιπτώσεις ἀπό αὐτό τό ἀνώμαλο προκύψανε τραγικές γιά ὅλη τήν ἐθνική ζωή τῆς Ἑλλάδας — συνεπῶς τό γεγονός ἐνδιαφέρει τούς πανέλληνες.

∴

Στίς 10 Μάρτη 1944, στό χωριό Βίνιανη Εὐρυτανίας συγκροτήθηκε ἡ Πολιτική Ἐπιτροπή Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης—ΠΕΕΑ. Στό ἄσημο ὥς τότε χωριό μέ τούς πολλούς ξενητεμένους του στήν Ἀμερική καί γιαυτό μέ τά καλά σπίτια του, ἔλαχε ἡ τιμή νά σταθεῖ ἡ πρώτη ἕδρα τῆς πρώτης λαϊκῆς κυβέρνησης τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ ἀρχική σύνθεση τῆς ΠΕΕΑ ἀποτελέστηκε ἀπό τούς:

Γιώργη Σιάντο, Γραμματέα τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ.

Κώστα Γαβριηλίδη, Γραμματέα τοῦ 'Αγροτικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας — ΑΚΕ.
Ἠλία Τσιριμῶκο, Γραμματέα τῆς Ἕνωσης Λαϊκῆς Δημοκρατίας — ΕΛΔ.
Εὐριπίδη Μπακιρτζή, συνταγματάρχη τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.
'Εμμανουήλ Μάντακα, συνταγματάρχη, ἐπίσης.

Στήν 'Ιδρυτική της Πράξη ἡ ΠΕΕΑ ἔλεγε: «Ἡ σύνθεση τῆς Ἐπιτροπῆς μπορεῖ ν' ἀλλάξει μέ ἀπόφασή της». Καί πραγματικά στίς 18 'Απρίλη, μόλις μετά 40 μέρες σχεδόν, ἡ ΠΕΕΑ ἀνασχηματίσθηκε μέ τήν παρακάτω σύνθεση, τήν ὁποία καί διατήρησε ὥς τήν αὐτοδιάλυσή της, στίς 5 Νοέμβρη 1944.

'Αλέξανδρος ΣΒΩΛΟΣ: Πρόεδρος τῆς ΠΕΕΑ καί Γραμματέας 'Εξωτερικῶν, Παιδείας καί Θρησκευμάτων καί Λαϊκῆς Διαφώτισης.
Εὐριπίδης ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ: 'Αντιπρόεδρος καί Γραμματέας Ἐπισιτισμοῦ.
Γεώργιος ΣΙΑΝΤΟΣ: Γραμματέας 'Εσωτερικῶν.
'Εμμανουήλ ΜΑΝΤΑΚΑΣ: Γραμματέας Στρατιωτικῶν.
Ἠλίας ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ: Γραμματέας Δικαιοσύνης.
Πέτρος ΚΟΚΚΑΛΗΣ: Γραμματέας Κοινωνικῆς Προνοίας.
Σταμάτιος ΧΑΤΖΗΜΠΕΗΣ: Γραμματέας 'Εθνικῆς Οἰκονομίας.
Ἄγγελος ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ: Γραμματέας Οἰκονομικῶν.
Νικόλαος ΑΣΚΟΥΤΣΗΣ: Γραμματέας Συγκοινωνίας.

Στήν ἀπό 10 Μάρτη 'Ιδρυτική Πράξη τῆς ΠΕΕΑ προαναγγελλότανε ἡ σύγκληση 'Εθνικοῦ Συμβουλίου ὡς ἑξῆς:

«Ἡ 'Επιτροπή, πιστεύοντας πώς ἡ δύναμή της πηγάζει ἀπό τό λαό καί ἀπό τό λαό ἀντλοῦνται ὅλες οἱ ἐξουσίες, θά συγκαλέσει στό πιό σύντομο χρονικό διάστημα 'Εθνικό συμβούλιο, πού θά ἀποτελεστεῖ ἀπό ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ ἐκλεγόμενους ἐλεύθερα. Ὅλες οἱ ἐνέργειες τῆς 'Επιτροπῆς, καθώς καί ἡ ἴδια ἡ σύστασή της, θά τεθοῦν κάτω ἀπό τήν κρίση τοῦ 'Εθνικοῦ συμβουλίου πού θά 'ναι καί μόνο ἁρμόδιο γιά τή σύνθεση καί γιά τόν παραπέρα τρόπο τῆς λειτουργίας καί τῆς δράσης της.

Ὁ τρόπος τῆς σύγκλησης τοῦ 'Εθνικοῦ συμβουλίου καί τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων γιαυτό θά ὁριστεῖ μέ εἰδική πράξη τῆς 'Επιτροπῆς».

Καί πραγματικά ἡ Πράξη 1 τῆς ΠΕΕΑ ἀναφερότανε στή σύγκληση τοῦ 'Εθνικοῦ Συμβουλίου. Δυστυχῶς δέν μπόρεσα νά προμηθευτῶ τό κείμενο τῆς Πράξης 1.

Μέσα σέ ἀγωνιστική ἔξαρση διενεργήθηκαν οἱ ἐκλογές, μέ μυστική ψηφοφορία καί συμμετοχή τῶν ἐνηλίκων καί τῶν δυό φύλων, γιά τήν ἀνάδειξη 184 ἐθνοσυμβούλων. Ἡ Πράξη 1 πρόβλεπε τήν αὐτοδίκαιη συμμετοχή στό Σῶμα τῶν βουλευτῶν τῆς τελευταίας Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, πού εἶχε διαλύσει ἡ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου 1936. Δηλώσανε προσχώρηση 22 βουλευτές, ἔτσι, πού τό σύνολο τῶν ἐθνοσυμβούλων ἔφτασε τούς 206.

Τό παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπό τό λόγο τοῦ Γραμματέα Ἐσωτερικῶν Γ. Σιάντου, πού ἐκφωνήθηκε στήν ἀπογευματινή συνεδρίαση τῆς ἕβδομης μέρας τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, δίνει μέ τήν ἐνάργεια τῶν ἀριθμῶν παράσταση καί γιά τή λαϊκή συμμετοχή στίς ἐκλογές καί γιά τή σύνθεση, τό ποιόν, τῆς πρώτης Λαϊκῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

«...Θά σᾶς δώσω τώρα μερικά στοιχεῖα. Πόσοι ἐθνοσύμβουλοι ἐκλέχθηκαν, πόσοι ψήφισαν, ποιά ἡ συμμετοχή τῶν γυναικῶν στίς ἐκλογές, ποιά ἡ σύνθεση τοῦ Ἐθνικοῦ μας Συμβουλίου.

Οἱ ἐθνοσύμβουλοι πού ἐκλέχτηκαν κατά περιοχές εἶναι: Ἀττικοβοιωτία καί Εὔβοια 41, Ἤπειρος 14, Θεσσαλία 22, Στερεά Ἑλλάδα 23, Μακεδονία 40, Πελοπόννησος 44. Σύνολο 184. Ἀπ' αὐτούς 161 εἶναι παρόντες, 13 ἀπουσιάζουν δικαιολογημένα καί εἶναι ἀπόντες 10 καί καθημερινά ἔρχονται ἀπ' ὅσους λείπουν. Ἀπ' τούς βουλευτές τοῦ 1936 δήλωσαν προσχώρηση 22, παρόντες εἶναι 15 καί ἀπουσιάζουν δικαιολογημένα 7. Γενικό λοιπόν σύνολο ἐθνοσυμβούλων 206, μέ παρόντες 176. Ἀπ' τούς βουλευτές τοῦ 1936, 9 εἶναι τοῦ Κ.Κ.Ε., 7 τῶν Φιλελευθέρων, 2 τῆς Ε.Λ.Δ., 1 τῆς Δημοκρατικῆς Ἕνωσης, 1 τοῦ Μεταρρυθμιστικοῦ Κόμματος, 1 τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, 1 τοῦ Ἀγροτικοῦ.

Μέ τά στοιχεῖα πού ἔχουμε συγκεντρώσει, οἱ μετρημένοι ψῆφοι εἶναι 1.025.000. Λείπουν τά 4)5 ἀπ' τά ἐκλογικά τμήματα τῆς Πελοποννήσου, τά περισσότερα στοιχεῖα τῆς Μακεδονίας, ἀρκετά στοιχεῖα ἀπ' τή Θεσσαλία, τήν Ἀττικοβοιωτία καί τήν Ἤπειρο. Κατά τίς βεβαιώσεις τῶν ἐθνοσυμβούλων τό λιγότερο ψήφισαν 1.500.000 ὥς ἕνα 1.800.000. χωρίς νά λογαριάζουμε τήν Κρήτη καί τήν Ἀνατολική Μακεδονία καί Θράκη. Πάρτε ὑπόψη σας ὅτι στίς κοινοβουλευτικές ἐκλογές τοῦ 1936 καί προηγούμενα ψήφιζαν γύρω ἀπό τό ἑκατομμύριο. Οἱ ἐκλογές μας εἶναι μαχητικό δημοψήφισμα ἐθνικῆς ἑνότητας, ἕνας συναγερμός ἀγώνα γιά τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση καί τή λαοκρατία.

Ἡ συμμετοχή τῶν γυναικῶν ἦταν πολύ μεγάλη. Δυό πα-

ραδείγματα: Στήν ἐλεύθερη περιοχή τῆς Σιάτιστας σέ 30 χιλ. κατοίκους καί 14 χιλ. ψηφοφόρους ψήφισαν 12.392. Ἀπ' αὐτούς γυναῖκες 6.737, ἄντρες 5.655. Στήν κατεχόμενη περιοχή: Σέ 6 χιλ. κατ. 3 χιλ. ψηφοφόρους, ψήφισαν 2.516: γυναῖκες 1.277, ἄντρες 1.239. Αὐτά δείχνουν ὅτι ἡ γυναίκα κατάκτησε τά δικαιώματά της μέ τήν ἀξία της, μέ τόν ἀγώνα της.

Μερικές συγκρίσεις τώρα: Στίς ἐκλογές τοῦ 1936 ψήφισαν στήν Ἀθήνα 120 χιλ., τό 1944 360.000. Στόν Πειραιά ἀπό 50 χιλ. σέ 75 χιλ. καί σήμερα ὁ Πειραιάς ἔχει μείνει μέ τό μισό πληθυσμό. Στή Θεσσαλονίκη ἀπό 30 χιλ. σέ 40 χιλ. Στήν Καρδίτσα ἀπό 12 χιλ. σέ 44 χιλ. Στή Λοκρίδα ἀπό 8 χιλ. σέ 21 χιλ. Στό Βόλο ἀπό 12 χιλ. σέ 40 χιλ. Στήν Ἐλασσώνα ἀπό 5.500 σέ 16.211.

Ἡ κοινωνική σύνθεση σέ 176 μέλη τοῦ Ἐθνοσυμβουλίου εἶναι: 4 Καθηγητές Πανεπιστημίου, 1 τῆς Ἀνωτάτης Ἐμπορικῆς, 8 στρατηγοί, 23 ἐργάτες, 5 ἰδιωτικοί ὑπάλληλοι, 20 δημόσιοι καί ὑπάλληλοι ὀργανισμῶν καί τραπεζῶν (σύνολο μισθωτῶν 48), 5 βιομήχανοι, 23 ἀγρότες, 9 δημοσιογράφοι, 15 γιατροί, 25 δικηγόροι, 6 στρατιωτικοί, 4 κληρικοί, 1 μηχανικός, 1 ἐργολάβος, 2 γεωπόνοι, 1 ἀρχαιολόγος, 10 παιδαγωγοί — δάσκαλοι καί καθηγητές, 4 καπεταναῖοι, 3 δικαστές, 3 ἐπαγγελματίες, 1 χημικός, 1 συμβολαιογράφος.

Μέ τήν ἐπιτυχία αὐτή βάλαμε ἕνα μεγάλο ἀγκωνάρι γιά τή θεμελίωση τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας. Τά στοιχεῖα πού σᾶς διάβασα δείχνουν ὅτι ξεπεράστηκαν καί οἱ πιό αἰσιόδοξοι ὑπολογισμοί. Ἡ θέληση τοῦ λαοῦ ν' ἀποκτήσει λαοκρατικούς θεσμούς, ἡ θέλησή του νά κυβερνήσει ξεπέρασε κάθε αἰσιόδοξη πρόβλεψη».*

Τό Ἐθνικό Συμβούλιο συνῆρθε στό χωριό Κορυσχάδες τῆς Εὐρυτανίας, λίγο ἔξω ἀπό τό Καρπενήσι. Ἡ ἐναρκτήρια συνεδρίασή του ἔγινε στίς 14 Μάη καί τελευταία του στίς 27 τοῦ ἴδιου μήνα.

Γιατί προτιμηθήκανε οἱ Κορυσχάδες γιά τόπος ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου; Κατάλληλα σχολεῖα γιά τίς συνεδριάσεις τοῦ Σώματος καί καλά καί ἐλεύθερα οἰκήματα γιά τή διαμονή τῶν ἐθνοσυμβούλων καί τοῦ προσωπικοῦ τῶν ὑπηρεσιῶν καί τῶν ἀντρῶν τῆς φρουρᾶς διαθέτανε καί ἄλλα ἕνα γύρο χωριά — λ.χ. Μεγάλο καί Μικρό Χωριό, Κλαψί, Βουτύρου ἤ καί τό ἴδιο τό Καρπενήσι. Ἀπό ἄποψη στεγαστικοῦ χώρου τά παραπάνω χωριά τῆς Ποταμιᾶς ἦτανε μᾶλλον πλεονεκτικότερα ἀπό τούς Κορυσχάδες.

* «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα», ἐκδ. Γιαννίκος, Ἀθήνα, τ. III, σ. 54 - 58.

Ὁ τόπος σύγκλησης τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ὄφειλε νά εἶναι προσιτός γιά τόν ἐφοδιασμό σέ τρόφιμα καί ἄλλα μέσα καί ὑλικά γιά τή διεξαγωγή τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος. Ὁ δολιχότερος γιά τή μετάβαση ἐκεῖ τῶν ἐθνοσυμβούλων, πού καταφτάνανε στό Καρπενήσι ὕστερα ἀπό 15 καί 20 μέρες σύντονη πορεία κατάκοποι. Βέβαια, δίπλα στόν ἁμαξόδρομο Καρπενήσι - Γαῦρος, βρισκόντανε καί τά χωριά πού ἀναφέραμε, μάλιστα μερικά καί πλησιέστερα ἀπό τούς Κορυσχάδες.

Ὅμως, κοντά στό νοῦ, ὅτι τό Ἐθνικό Συμβούλιο θά ἔπρεπε νά εἶναι κατά τόν μεγαλύτερο δυνατό τρόπο ἐξασφαλισμένο ἀπό ἐνδεχόμενη ἀεροπορική ἐπιδρομή τοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος δέν ἀποκλειότανε νά πληροφορηθεῖ καί τό γεγονός καί τό χρόνο καί τόν τόπο συνόδου τοῦ Σώματος. Ἰδιαίτερα μετά τήν εἴδηση τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορικῆς προσβολῆς τοῦ Στρατηγείου τοῦ Τίτο, αὐτή ἡ πλευρά τοῦ προβλήματος ἦρθε στό κέντρο τῆς προσοχῆς κι ὄχι μόνο τῶν ὑπευθύνων γιά τό Ἐθνικό Συμβούλιο. Τό χωριό πού ἐπιλέχθηκε, ἀπό τήν ἄποψη τούτη εἶχε τό πλεονέχτημα νά βρίσκεται ἀνάμεσα σέ βουνά μέ ψηλές κορυφογραμμές, πού ἀφήνανε ἄνοιγμα οὐρανοῦ τόσο, ὥστε τό ἀεροπλάνο, ξεμυτίζοντας ἀπ' τή μιά βουνοκορφή καί πρίν κάν ὁ πιλότος του προλάβει νά δεῖ τό χωριό, νά ἔχει χαθεῖ πίσω ἀπ' τήν ἀντίπερα βροσειρά. Τό χωριό δέν προσφερνότανε, τουλάχιστο εὔκολος, στόχος ἀεροπορικοῦ βομβαρδισμοῦ. Χρησιμοποίηση στούκας θά ἦτανε ἐξαιρετικά δύσκολη, ἀφοῦ τό ἀεροσκάφος θά κινδύνευε νά συντριβεῖ στίς πλαγιές τῶν βουνῶν, μή ἔχοντας ἄνοιγμα ἀναγκαίου ἐναέριου χώρου νά ξαναπάρει ἀπ' τήν κάθετο ἐφόρμηση. Ἕνα σχετικό ἄνοιγμα ἔχει τό χωριό ἀπ' τά νότια, ἀκριβέστερα ἐλαφρά πρός τά νοτιοδυτικά του. Ἀπό τήν πλευρά ἐκείνη, ὅμως, ἀμφίβολο ἄν ὁ ἐχθρός θά πετύχαινε αἰφνιδιασμό, μιά καί τά ἀεροπλάνα του θά γινόντανε ἀντιληπτά ἀπό μακρινή ἀπόσταση. Πολλή συζήτηση ἔγινε τότε γύρω ἀπό τό θέμα τῆς ἀσφάλειας ἀπό ἀεροπορική ἐπιδρομή κι ἀναμφισβήτητα οἱ ὅροι πού πληροῦσε τό χωριό συνηγορήσανε ὑπέρ τῆς ἐπιλογῆς του, δεδομένου ὅτι συντρέχανε καί ἄλλες προϋποθέσεις — σύσσωμα ὀργανωμένο τό χωριό, σχολεῖο κατάλληλο, οἰκήματα ἐπαρκή, κοντά στό Καρπενήσι, κέντρο ὄχι μόνο ἐφοδιασμοῦ, ἀλλά γενικότερο τοῦ Ἀγώνα, ἐπίσης κοντά στά ἄλλα στεκούμενα οἰκονομικά - παραγωγικά χωριά τῆς Ποταμιᾶς, πού θά μπορούσανε νά προμηθεύσουνε ὅ,τι τυχόν δέ διέθετε ἡ Ἐπιμελητεία, ὅπως γάλα, αὐγά, κοτόπουλα — νά σημειωθεῖ ὅτι μεγάλο μέρος τῶν Ἐθνοσυμβούλων δέν ἦσανε... αντάρτες ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, νά τή βγάλουνε μέ μπομπότα. Μιά ματιά στή σύνθεσή του — ἄνθρωποι ἀλλιῶς μαθημένοι, ἄλλοι ἡλικιωμένοι, ἄλλοι φιλάσθενοι.

Τέλος, στό βαθμό τῶν διαθέσιμων μέσων ὀργανώθηκε καί ἀντι-

αεροπορική άμυνα. Ἐπιδρομή, ὅμως, δέ σημειώθηκε, τό Σῶμα ἐργάστηκε, ἀπό τήν πλευρά αὐτή, μέ τήν ἡσυχία του.

Οἱ Κορυσχάδες τήν ἐποχή αὐτή εἶχανε κι ἕνα ἄλλο «ἀτού» — ἐκεῖ ἤσανε ἐγκαταστημένες καί λειτουργούσανε οἱ τυπογραφικές ἐγκαταστάσεις τῆς XIII Μεραρχίας κάθε ἄλλο παρά εὐκαταφρόνητες γιά τίς συνθῆκες τοῦ Βουνοῦ κι ὁπωσδήποτε οἱ τελειότερες στήν Ἐλεύθερη Ρούμελη τή στιγμή ἐκείνη. Τό γεγονός δέ συνιστοῦσε τόν ἔσχατο παράγοντα, μιά κι εἶχε ἀποφασιστεῖ νά ἐκδίδεται στή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνοσυμβουλίου καθημερινά στήν ἕδρα του τό ὄργανο τῆς ΚΕ τοῦ ΕΑΜ «Ἐλεύθερη Ἑλλάδα», δημοσιεύοντας ρεπορτάζ ἀπό τίς ἐργασίες τῆς λαϊκῆς βουλῆς, ὁμιλίες καί πρακτικά ἀπό τίς συνεδριάσεις τῆς προηγούμενης μέρας. Ὁ ὅλος συντονισμός αὐτῆς τῆς ἐργασίας εἶχε ἀναληφθεῖ ἀπό τόν Κώστα Βιδάλη, ἄν δέν κάνω λάθος. Ἀπ' τούς ἄλλους συναγωνιστές δημοσιογράφους, πού συνεργαζόντανε στήν καθημερινή ἔκδοση τῆς «Ἐλεύθερης Ἑλλάδας», θυμᾶμαι τόν Ἀλέξη Καρέρ καί τόν Μπάμπη Κλάρα. Νομίζω, ὅτι οἱ δυό τελευταῖοι συγκαταλεγόντανε καί στούς πρακτικογράφους τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου.

Τό ἐναλλασσόμενο καί προηγούμενα στήν ποικιλόχρωμη πολυανθρωπία του φουριόζικο Καρπενήσι τῆς ἀνταρτοσύνης, στίς παραμονές τῆς σύγκλησης τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου μετατράπηκε σέ πυρετώδικο. Σημεῖο συγκέντρωσης καί προτελευταῖος σταθμός τῶν ἐθνοσυμβούλων, ἀλλά καί ὄχι λίγων ἄλλων συναγωνιστῶν τῶν ὑπηρεσιῶν πού θά συμβάλλανε στή διεξαγωγή τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος. Ἐδῶ, ὅλοι αὐτοί, θά ἔπρεπε νά διαμείνουνε μιά - δυό, ἴσως καί περισσότερες, μέρες. Νά συνέρθουνε ἀπ' τήν κοπιαστική, σέ πολλές περιπτώσεις ἄκρα δύσκολη, σέ ἄλλες καί γεμάτη κινδύνους πορεία — «Οἱ ἐθνοσύμβουλοι, εἶπε, ἀγορεύοντας, στό Σῶμα ὁ Λιάντος, περπάτησαν μέ τά πόδια 15 - 20 μέρες, ἀντιμετώπισαν χίλιες δυσκολίες καί πολλούς κινδύνους». Νά «φρεσκαριστοῦνε» λοιπόν, νά ἀνασυντάξουνε τίς σκέψεις τους καί προετοιμαστοῦνε γιά τίς ἐργασίες, νά γνωριστοῦνε μέ προκαταρκτικά ὑλικά, τόν τύπο, τά γεγονότα, πού δέν παρακολούθησαν, πολλοί νά προσαρμοστοῦνε στό ἐντελῶς νέο περιβάλλον πού βρεθήκανε. Γιά τούς τελευταίους, γιά ἐκείνους δηλαδή, πού τώρα πρωτοβγαίνανε στό Βουνό, χρειαζότανε ἡ ἐξοικείωσή τους, ἴσως ὄχι τόσο μέ τίς ὑλικές πλευρές του, πού στό Καρπενήσι, ἄλλωστε, βρισκόντανε πιά σέ ἀδιέξοδο, ὅσο μ' ἐκεῖνες τίς ἀπανωτές ἐκπλήξεις πού τούς ἐπιφυλάσσανε οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στήν ἀντίληψη πού εἴχανε γιά «ἀντάρτικο» καί Βουνό καί σ' αὐτό πού βλέπανε τά μάτια τους — τακτικό στρατό, ὀργανωμένο λαϊκό κράτος, ἄσκηση ἐξουσίας ἀπ' τόν ἴδιο τό λαό, ὑπηρεσίες πού λειτουργούσανε σάν ὡρολογιακός μηχανισμός, κι ὅλα αὐτά στή βάση καί μόνο μιᾶς δυναμικῆς παλλαϊκῆς ἐθελουσίας κι

ἄμισθης προσφορᾶς. Ἀκόμα καί τά ἄσπρα τραπεζομάντηλα στά τραπέζια πού τρώγανε ἤ τά καθαρά σεντόνια στά σπίτια τοῦ Καρπενησιοῦ, πού τούς ὁρίστηκε κατάλυμα, ἤσανε γι' αὐτούς, ἐκπλήξεις καί κοντράστα.

Τίς πρῶτες μέρες τά χάνανε, ὅπως οἱ ἴδιοι τό ὁμολογούσανε, ἀπότομα ὡς πέφτανε μέσα στό κανάλι τοῦ ἡφαιστειακοῦ σφυγμοῦ τῆς πρωτοείδωτης πάνδημης ὀργανωμένης κινητοποίησης καί δημιουργικότητας — ἕνας ἐντελῶς ἄλλος, νέος, κόσμος, πού ὅποιος δέν εὐτύχησε νά τόν ζήσει, δύσκολο, εἰλικρινά, νά τόν φανταστεῖ!

Θεωρῶ ἀκατόρθωτο νά περιγραφεῖ τό γ ί γ ν ε σ θ α ι τῆς ζωῆς ἐκείνων τῶν ἡμερῶν στό Καρπενήσι. Ἀδύναμο νά τοῦ γραπώσεις, νά τοῦ ἀκινητοποιήσεις καί νά τοῦ ἀποτυπώσεις τά γνωρίσματα, πού τό συνθέτουνε ἐν δυνάμει καί κινήσει. Ἀδύνατο νά συλληφθοῦνε καί νά κρυσταλλωθοῦνε σέ εἰκόνες καί ψηφιδωτά, ἀκριβῶς ὅπως δέν πιάνεται ἡ ἀδάμαστη ἀφύπνιση τῆς φύσης στό ἀνοιξιάτικο λυκαυγές...

Ὥσπου νά δέσεις τίς μορφές αὐτῶν τῶν προσώπων τό πρωί στούς δρόμους καί τήν πλατεία τῆς πόλης, τό μεσημέρι τά διαδεχτήκανε ἄλλα, πού πρίν κάν τά συνηθίσει τό μάτι, τό βραδάκι νέα τά ἀντικαταστήσανε στήν ὀπτική σου συνείδηση. Τό πρωί ἔσφυζε ἡ πόλη ἀπό κάποιο σεβαστό ὄνομα, τό μεσημέρι τό εἶχε κιόλας ἐκτοπίσει ἀπό τήν ἀκοή καί τά χείλη τῶν ἀνθρώπων ἕνα ἄλλο ἐπίσης ἠχηρό ἤ καί ἠχηρότερο μιά κι ἤτανε, γιά λίγες ὧρες ὁπωσδήποτε, τό νιόφερτο, μέ τό πλεονέκτημα τοῦ καινούργιου.

Ἡ πλατεία τῆς πόλης, μέ τόν πολύκλωνο γεροπλάτανό της καί τό πέτρινο στί ρίζα του λιονταροκέφαλο πού ξέχυνε ἀπ' τ' ανοιχτό στόμα ἀφειδώλευτο τό κατάκρυο νερό, ἤτανε διαρκῶς γεμάτη, κατάγιομη, κόσμο, ἐνῶ στήν πραγματικότητα ἀδιάκοπα ἄδειαζε — σά μιά λίμνη πού ἀφήνει νά τῆς φεύγει τόσο νερό, ὅσο καί τῆς ἔρχεται, ἔτσι πού νά διατηρεῖ ἀναλλοίωτη τή στάθμη της, ἀλλά καί ποτέ τό ἴδιο νερό.

Κάτι παρόμοιο γινότανε καί μέ τίς συζητήσεις, ἰδιαίτερα στό φόρτε τους τίς μέρες αὐτές. Ἡ στάθμη τοῦ ἀγωνιστικοῦ φρονήματος σ' αὐτές καί τῆς πατριωτικῆς ἔξαρσης σέ ἀδιακύμαντο ὕψος. Τό σφρίγος τους στήν αὐτή γραμμή τῶν πρόσω. Τό ε ἶ δ ο ς ἕνα καί τό αὐτό — ἡ ἀπελευθέρωση καί ἡ λαοκρατία. Τό πάθος, ἐπίσης τό αὐτό — ὁ ἀγώνας. Ἡ βεβαιότητα στή νίκη ὁ ἴδιος κι ἀμετακίνητος γρανιτόβραχος. Οἱ συζητητές, ἐντούτοις, καθόλου οἱ αὐτοί σάν πρόσωπα. Διερχόμενοι κι ἀνανεούμενοι, θά τούς ἔλεγες καί σκυταλοδρόμους, πού διαρκῶς παραλαβαίνανε καί παραδίνανε τή σκυτάλη περιεχομένου, μορφῆς καί τόνου τῶν συζητήσεων, στίς ὁποῖες τό ὀρεσίβιο «ὠρέ» συναρμονιζότανε μέ τήν ἀθηναϊκή διάλεχτο.

Τό ἐξωτερικό τῶν ἀνθρώπων διέλευση ποικιλομορφίας.

Πολιόχροες κεφαλές κι ἐβένινες στήν ὄψη κόμες, φαλάκρες γουλί καί δασύμαλλοι, γενάτοι λογιῶ - λογιῶν καί μπαρμπερισμένοι καλοῦ καιροῦ, μουστακοφόροι καί ἀποψιλωμένοι. Ρεμπούπλικες καί ρουμελιώτικες σκούφιες, ἀντάρτικα δίκωχα καί πηλήκια στρατηγῶν, ἐργατικές τραγιάσκες καί καλυμμαύκια ἐφημερίων. Γκλίτσες καί ἀριστοκρατικές βακτηρίες καί δεσποτικές πατερίτσες. Σταυρωτά φυσεκλίκια κι ἀξιοπρεπεῖς μέ ἀγκράφα γραβάτες καί ἀρχιερατικά ἐγκόλπια. Σκουτίσιες πατατοῦκες καί ριγέ σταυρωτά σακάκια ἀπό κασμήρι, μητροπολιτικά ράσα καί φτωχοπαπαδίστικα ἀντερί...

Καί προτοῦ ἀκόμα ὁ Γραμματέας τῆς ΠΕΕΑ ἐπί τῶν Ἐσωτερικῶν μᾶς δώσει τά ἀκριβῆ στοιχεῖα γιά τήν ἀντιπροσώπευση στήν πολυκομματική σύνθεση τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ὅλων τῶν τάξεων καί στρωμάτων καί ἐπαγγελμάτων τοῦ ἀγωνιζόμενου ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐδῶ στό Καρπενήσι, τίς παραμονές τῆς συνόδου τοῦ Σώματος, μποροῦσες ἀλάθητα νά πιστοποιήσεις, ὅτι σ' αὐτό τό κέντρο τῆς Ἐλεύθερης Πατρίδας σ υ γ κ λ ί ν ε ι ἡ Ἀπαξάπασα Ἑλλάδα, ὅτι στούς Κορυσχάδες σ υ ν έ ρ χ ε τ α ι τό ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ. Καί συνέρχεται μέ ἀγωνιστικό φρόνημα, μέ ὑψηλή πατριωτική συναίσθηση καί πρωτοφανή ὁμοψυχία. Ἡ στιγμή ὑπῆρξε ἡ εὐτυχέστερη, ἡ ρωμαλεότερη, ἡ εὐφορότερη, ἡ πλέον εὐλογημένη, τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας - ἀπόγειο!

Μιά μέρα ἀκούστηκε κι ἐτοῦτο τ' ὄνομα στό Καρπενήσι: Καρασεβδάς! — φαντάσου, μαῦρος σεβδάς! Μά δέν ἤτανε ἀπ' αὐτό πού ἑλκύστηκε ἡ προσοχή τοῦ κοινοῦ. Ἤτανε, πού τό κουδούνισε ὁ ἴδιος, μέ τόν τρόπο του.

Ζωηρός κι ἀβάσταγος, ὅπως ἀποδείχτηκε ὅτι ἤτανε ὁ ἀειθαλής ἐκεῖνος γέρος, φαίνεται τό κοινοβουλευτικό δαιμόνιο μέσα του δέν τοῦ ἐπέτρεπε ἐφησυχασμό νά βλέπει τόσο πλῆθος στήν πλατεία, ἕτοιμη συγκέντρωση, ἀνεκμετάλλευτο! Ἀπόγευμα ἤτανε, πήδησε σ' ἕνα παγκάκι, πού τό ἔκρινε κατάλληλο βῆμα, κι ἄρχισε νά βγάζει λόγο.

— Τόσες μέρες εἶμαι ἐδῶ καί κανένας δέ μέ ρώτησε γιατί ἦρθα — ἄρχισε, προκαλώντας ἀμέσως τήν περιέργεια καί τραβώντας τήν προσοχή τοῦ κόσμου: «Ποιός, διάτανε, εἶναι ἀτός του, πού χρωστούσαμε νά τόν ρωτήσουμε;»

Δέν καθυστέρησε νά πεῖ καί τ' ὄνομά του ὁ νευρώδης ὁμιλητής — τό ἀκροατήριο πρώτη φορά τ' ἄκουγε!

Ἐξιστόρησε τήν στρατιωτικοπολεμική του σταδιοδρομία καί τήν πολιτική του δράση — προκάλεσε αἴσθημα σεβασμοῦ. Εἶχε πάρει μέρος σ' ὅλους τούς πολέμους τῆς Ἑλλάδας ἀπ' τό 1912 κι ἐδῶ, ὡς καί στόν ἑλληνοϊταλικό πόλεμο τοῦ 1940 - 41, ἐθελοντής σ' αὐτόν. Στά πεδία τῶν μαχῶν, μέ τά ἀνδραγαθήματά του καί τό αἷμα

πού ἔχυσε ἐπανειλημμένα ἀπό τά πολλαπλά τραύματά του, κέρδισε ὅλους τούς βαθμούς κι ἔφτασε ἔφεδρος στρατηγός — ἐντυπωσιακή περίπτωση! Ἀπ' τούς πιό παλιούς βουλευτές τῶν Φιλελευθέρων, ὄντας καί στή Βουλή τοῦ 1936 προσχώρησε τώρα στό Ἐθνικό Συμβούλιο, ἐνταγμένος στούς Ἀριστερούς Φιλελεύθερους — Ν. Γρηγοριάδη, Χατζήμπεη, Καραμαούνα, Ψιάρη. Ἔταξε ἑαυτόν στόν ἀγώνα τοῦ ΕΑΜ, ἀναγνώριζε τήν ΠΕΕΑ, ὁρκίστηκε πίστη στή λαοκρατία, ἀλλά καί δέν παράλειψε, σπλήνα «ἀμυνίτης» ἄλλωστε, νά τά ψάλει καί τοῦ Γεωργίου τοῦ βού — ὅτι εἶναι ὁ αἴτιος τοῦ σημερινοῦ διχασμοῦ, ὅπως ὁ πατέρας του — ὁ «οὖζος» — καί σάν ἐπίορκος κι ἔκπτωτος πού εἶναι, δέν μπορεῖ νά ἐπιστρέψει στήν Ἑλλάδα προτοῦ ὁ λαός ἀποφανθεῖ μέ δημοψήφισμα...

Ὁ κόσμος τόν καταχειροκρότησε. Κι ἄν κανένας ἀπ' τούς νιόφερτους στό Βουνό ἔτρεφε τυχόν ἀμφιβολία γιά τήν πλήρη ἐδῶ ἐλευθερία τοῦ συνέρχεσθαι καί τῆς ἔκφρασης γνώμης δημοσία, ὁ Καρασεβδάς τοῦ τήν διέλυσε.

Ἀπ' τό νεῦρο πού ἔδειχνε καί σ' αὐτή τήν ἡλικία, συμπέραινες τί δυναμίτης θά ἔπρεπε νά ἦτανε στά νιάτα καί τήν ἀκμή του ὁ Παντελής Καρασεβδάς. Θυμᾶμαι, πού στίς συνεδριάσεις τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου δέν κρατιότανε σ' ὅ,τι δέν τοῦ ἄρεσε ἤ ὅταν νόμιζε πώς ἔπρεπε νά συμπληρώσει τόν ἀγορητή, πεταγότανε ἀπ' τήν αἴθουσα, πάντα ἐγειρόμενος, καί διέκοπτε τόν ὁμιλητή μέ τίς παρατηρήσεις του. Συστάσεις Προέδρου, ἀκόμα κι ἄν ἦτανε ὁ Νεόκοσμος Γρηγοριάδης, ὁ Καρασεβδάς δέ χαμπάριζε. Καί μόνο ὁ Σιάντος τόν ...δάμαζε, λέγοντάς του μαλακά — «καλά, καλά, θά τό συζητήσουμε κι αὐτό πού λές, συναγωνιστή Παντελή». Κι ὁ γέρο - Παντελής, πιστεύοντας ἤ ὄχι πώς θά μποροῦσε, θά γινότανε νά «συζητήσει» τό Σῶμα τά ὅσα κι ἀτέλειωτα, πού, ἐλεύθερος σκοπευτής, ντουφέκαε μέσα στήν αἴθουσα, ξανακαθότανε, ἡσυχασμένος, γιά λίγο, στή θέση του, ἱκανοποιημένος ὅτι ἔπραξε τό χρέος του. Ἄλλοι ἀπ' τούς ἐθνοσύμβουλους τόν διασκεδάζανε τό γηραιό συνάδελφο καί συναγωνιστή, θεωρώντας τον «λόξα», ἄλλοι συχνά ἐκνευριζόντανε πού διαρκῶς διέκοπτε τούς ὁμιλητές, ὁ μόνος, καί τόν ἀποκαλούσανε «τσιμπούρι» καί «τσιάμικο ταμπάκο». Πάντως, ὁ Καρασεβδάς τά κατάφερνε νά βρίσκεται κάθε μέρα τ' ὄνομά του στά χείλη τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖ στούς Κορυσχάδες — μιά πολιτική τέχνη κι αὐτό. Καί νά παραμένει καθολικά συμπαθής.

Μέσα στίς ἀτέλειωτες φούριες καί τίς πολλαπλές φροντίδες, πνιγμένοι στή σωρεία τῶν προβλημάτων, πού ἔπρεπε νά λυθοῦν σέ ἐλάχιστο χρονικό διάστημα, ἐνῶ οἱ δυσκολίες μόνο λίγες καί μικρές δέν ἦσανε, ἀπ' τούς ὑπεύθυνους γιά τά χίλια δυό τεχνικά ζητήμα-

τα καί τίς μύριες λεπτομέρειες τῆς ὀργάνωσης τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος, διέφυγε τό θέμα τοῦ Ὕμνου — θέμα καθόλου ἐπουσιῶδες! Μποροῦσε νά γίνει ποτέ, νά ἐπιτραπεῖ ἕνα τέτοιο μέγα καί ἱστορικό γεγονός νά περάσει δίχως τόν Ὕμνο του; Ὅταν, μάλιστα, τό τραγούδι εἶχε γίνει σφύζον αἷμα στίς ἀρτηρίες καί τίς βασιλόφλεβες τῆς ζωῆς καί τοῦ ἀγώνα τότε, ξέχωρο καί χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ἐαμικῆς ἐποχῆς;

— Ὕμνο δέν κάμαμε ! Ὕμνος δέν ὑπάρχει! — ἀκούστηκε καί διέτρεξε, ἀκριβῶς μιά δυό μέρες ἀπό τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνοσυμβουλίου, ἀγωνιώδης ἡ διαπίστωση.

Κινητοποιηθήκανε — ποιός ἄλλος; — οἱ ἐπονίτες, ἐν τῷ ἅμα! Χτυπήσανε, νύχτα ἤ μέρα, ἀδιάφορο, κανένας δέν ἦτανε πού νά μή γρηγοροῦσε τίς στιγμές ἐκεῖνες, ὅλες τίς ἐνδεχόμενα ν' ἀπαντήσουν ἔμπρακτα πόρτες. Θυμᾶμαι, πού ἤρθανε καί σ' ἐμᾶς, τήν Ἐπιτροπή Διαφώτισης Ἀνταρτῶν τῆς XIII Μεραρχίας. Στόν Ἀντώνη Ἀντωνιάδη (Μαρμαρινό), πού ἔγραφε ποιήματα στή διάρκεια τοῦ Ἀγώνα. Ὡς τά σήμερα ἀπορῶ, πῶς ὁ Ἀντώνης, πού καί σέ μέρες ἐκστρατείας ἀκόμα τίς νύχτες καθόντανε δίπλα στή φωτιά καί μέ τό φῶς τῶν κεδροξύλων ἔγραφε στίχους, δέ βρέθηκε σέ φόρμα ἐκείνη τή στιγμή. Βέβαια, πολλά κατατρεγμένος ὁ παλιός ἐκεῖνος κομμουνιστής, «ἁγιοστρατίτης», νομίζω, στήν περίοδο τῆς μεταξικῆς δικτατορίας, ἱκανός ἄνθρωπος, ἔπεφτε συχνά σέ μελαγχολία κι ἀπραξία, ἰδιαίτερα ὅταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Σιάντου, μέσον ἐμοῦ, στό αἴτημα τοῦ Μαρμαρινοῦ νά ἀποκατασταθεῖ στό Κόμμα, ἦτανε καί πάλι «νά καθήσει στ' αὐγά του καί νά 'ναι κι εὐχαριστημένος» — ποτέ δέν ἔμαθα ἤ καί μπορεῖ νά μή θυμᾶμαι ποιές διαφορές εἶχε ὁ συναγωνιστής αὐτός μέ τήν ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ. Μιά φορά, σέ τούτη τήν περίπτωση οὔτε ἐπιχείρησε νά πιάσει πέννα. Ἀποταθήκανε καί σ' ἐμένα, πού δέν εἶχα κάν σκεφτεῖ τήν περίοδο ἐκείνη νά γράψω στίχους, πνιγμένος ὥς τό λαιμό στά τόσα προβλήματα — σήκωσα, μέ τό πρῶτο, τά χέρια. Ἀσφαλῶς, οἱ ἀεικίνητοι ἐπονίτες ἀπευθυνθήκανε καί σ' ἄλλους τῶν γραμμάτων, πού διόλου δέ σπανίζανε τόν καιρό ἐκεῖνο στό Καρπενήσι. Ὅμως, πρόθυμος — καί τυχερός! — ἀποδείχθηκε ὁ καλός πάντα «Γρηγόρης» τοῦ Συμβουλίου ΕΠΟΝ Στερεᾶς τότε, ὁ σημερινός δραματουργός καί δημοσιογράφος Γεράσιμος Σταύρου. Στρώθηκε, εὐτύχησε τήν ἔμπνευση, παρέδωσε ἔγκαιρα τόν «Ὕμνο τῆς ΠΕΕΑ»:

Ἀπό τή στάχτη βγαίνεις ξανά,
ἴδια γεννιέσαι πάντα νέα.
Μέ τή σημαία τῆς Π.Ε.Ε.Α.,
μέ τά βλαστάρια τά γενναῖα.

Ρούμελη, Θράκη, Κρήτη, Μωριάς,
Μακεδονία, Θεσσαλία,
στέλνουν τούς γιούς σου τῆς Λευτεριᾶς
γεμάτους δύναμη κι ὑγεία.

Αἷμα καί δάκρυ πέφτει στή γῆς,
πάντα διψᾶνε οἱ τυράννοι.
Μά τό σπαθί σου δίκιας ὀργῆς
τή λευτεριά μας θά σημάνει.

Μήτε τραγούδι, μήτε χορός,
φτάνει κρατᾶς ἀστροπελέκι,
μάχεται μπρός σου ἕνας λαός
καί λέει τραγούδι τό ντουφέκι.

Τοῦ Ρήγα ὁ σπόρος φούντωσε πιά,
ἔγινε φῶς, χαρά κι ἐλπίδα,
νά οἱ ἀντάρτες ἀπ' τά βουνά
τῶν σκλάβων σπᾶν τήν ἁλυσίδα,
μᾶς λευτερώνουν τήν πατρίδα.

Ἡ Π.Ε.Ε.Α. τ' ἀγώνα παιδί
τή λαϊκή ὁρμή φωτίζει.
Μέ τούς συμμάχους ὅλοι μαζί
ἐμπρός! καί νέος κόσμος ἀνθίζει
στή νέα μέρα πού ροδίζει.

Παραλαβαίνει τό κείμενο ὁ μουσικοσυνθέτης 'Αλέξης Ξένος, τό μελοποιεῖ. Συνάζονται χωρίς ἄργητες οἱ καλλίφωνοι ἀπ' τήν ἀνταρτοεπονίτικη ὁμάδα καί οἱ μελίγλωσσες ἀπ' τήν ἐπίσης ἐπονίτικη ὁμάδα ἀνταρτισσῶν τῆς XIII Μεραρχίας κι ὁ 'Αλέξης δάνεται νά τούς διδάξει τόν Ὕμνο. Γιά τόν Ξένο, ἀσφαλῶς δυσκολότερο θά στάθηκε τό ἔργο τοῦτο μέ τήν... στρατιωτική «μπάντα» τῆς Μεραρχίας... Ἄν εἶχε νά κάνει μέ παρόμοια ἔννοια ὁ ἄνθρωπος!

Ἡ ἱστορία τῆς συγκρότησής της, «ἀντάρτικη» κι αὐτή, ἀξίζει νά μᾶς πάρει λίγο χῶρο ἐδῶ, πολύ περισσότερο πού σ' αὐτή τή μπάντα ἔλαχε ὁ κλῆρος ν' ἀνακρούσει πρώτη τόν «Ὕμνο τῆς ΠΕΕΑ» στίς 14 Μάη στήν εἴσοδο τοῦ σχολείου στούς Κορυσχάδες, συνδέοντας ἔτσι τήν ὕπαρξή της καί μέ τό 'Εθνικό Συμβούλιο.

Στήν 'Επιτροπή Διαφώτισης 'Ανταρτῶν τῆς XIII Μεραρχίας μᾶς ἦρθε κάποτε, ἡ «φαεινή», ὅπως λέμε, ἰδέα νά συγκροτήσουμε μπάντα. Πιάνουμε καί γράφουμε στίς ὀργανώσεις Λαμίας, Ἀμφισσας καί 'Αγρινίου, νά μᾶς στείλουνε, ἄν ὑπάρχουνε ἐθελοντές, μου-

σικούς πνευστῶν ὀργάνων ἀπό τίς Φιλαρμονικές τῶν πόλεών τους. Τό ἴδιο ζητήσαμε κι ἀπό τά συντάγματα τῆς Μεραρχίας καί τίς ἄλλες μονάδες της. Ἔμπρακτα καί χωρίς καθυστέρηση ἀπάντησε ἡ Ἄμφισσα, στέλνοντάς μας 4 ἤ 5 κλαρίνα καί δυό ἄλλα χάλκινα πνευστά — ποτέ δέν τά κατάφερα νά μάθω τίς ὀνομασίες τῶν ὀργάνων! Οἱ μουσικοί φιλότιμα παιδιά, μά, ἀκόμα, ὁ θεός ἄς τούς ἔκανε μουσικούς γιά στρατιωτική μπάντα! Τούς παραδώσαμε στό ... Λαγό! Ἐτοῦτος ὁ τελευταῖος ἦτανε ἐπιλοχίας τῆς μουσικῆς στόν ἑλληνικό στρατό, Ἑβραῖος τήν καταγωγή, βγῆκε στό Βουνό, μόνος του διάλεξε καί τό Λαγός — ψευδώνυμο, πού τό βρῆκε, ὁ δλογημένος, γιά ἀντάρτη! Ὑπηρετοῦσε στό Λόχο Διοίκησης τῆς Μεραρχίας σάν ἐπιλοχίας. Τόν ἀπαλλάξαμε ἀπό τά καθήκοντα «τῆς μάνας τοῦ λόχου» καί τόν διορίσαμε ἀρχιμουσικό τῆς μπάντας! Τοῦ ἐξασφαλίσαμε οἴκημα γιά σπουδή καί πρόβες, ἀναλόγια καί παρτιτοῦρες — στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ. Καί μέ τήν ἐντολή τό γρηγορότερο νά κάνει ἐμφάνιση στήν πλατεία. Τούς περιάδραξε ὁ ἀρχιμουσικός μας τούς Σαλωνίτες ὀργανοπαῖχτες, τούς ἔκλεισε μέσα κι ἀρχίσανε — ἐκεῖνος νά τούς ξεθεώνει, αὐτοί νά τόν βασανίζουνε. Ἦρθε καί ἡ μέρα πού ὁ Λαγός μοῦ ἀνάφερε, ὅτι, ἐπιτέλους, τούς ἔστρωσε! Τά φάλτσα μειωθήκανε στό ἀνθρώπινο δυνατό — «δέν ἔχουν βάσεις τά παιδιά», μοῦ εἶπε καί μέ κάλεσε νά πάω «ν' ἀκούσω καί μόνος μου», γιατί τήν Κυριακή σκόπευε νά τούς παρουσιάσει στό κοινό. Ἐγώ, βέβαια, δέ σκάμπαζα ἀπό «ψιλά» τῆς μουσικῆς, νά μήν πάρω, μέ τήν ἀνίδεη γνώμη μου, καί στό λαιμό μου τούς ἀνθρώπους, παρεκάλεσα τόν Νίκο Πέτρο, διευθυντή Δικαστικοῦ τῆς Μεραρχίας καί μουσικό, νά πάει ν' ἀκούσει. Μέ τό στανιό τόν ἔστειλα, ἔξαλλος, γυρνώντας, εἰσόρμησε στό γραφεῖο μου μέ φωνές «παπαῖ! παπαῖ!» Ἐμένα μέ πιάσανε τά γέλια μέ τό... πάθημά του — ἀλλιῶς δέ γίνεται νά χαρακτηρίσεις ὅ,τι ὑπέστη ὁ ἄνθρωπος.

— Γελᾶς, διότι δέν ἔχεις μουσικῶς γνῶθι σαυτόν. Ἀνυπόφορον! Βάναυσον, σοῦ λέγω! Κατακρεούργησις τῆς ἀκοῆς!

— Τήν Κυριακή, Νίκο μου, τούς βγάζω στήν πλατεία! Κι ὁ θεός βοηθός! — τοῦ εἶπα, ἐξακολουθώντας νά μή μπορῶ νά συγκρατήσω τά γέλια.

— Ἔλεος! Κλαρινοφόροι κατσαπλιάδες μουσικῶς, ἀντιλαμβάνεσαι ἤ ὄχι περί τίνος πρόκειται; Θά μᾶς λιθοβολήσει ὁ κόσμος...

— Μουσικῶς, κατσαπλιάδες, σύμφωνος μαζί σου! Τέτοιοι καί χειρότεροι ἤμασταν τό 1942 ἀπό στρατιωτικῆς ἀπόψεως. Σήμερα, νάσου! — στρατός! Κι αὐτοί θά γίνουν μπάντα, νά μοῦ τό θυμηθεῖς! Ὅσο γιά τό λιθοβόλημα, ἔ, στήν πλατεία οἱ Νίκοι Πέτροι δέ θά ξεπερνοῦν τά δάχτυλα τοῦ ἑνός χεριοῦ — δέν τό νομίζεις;

Οἱ πολλοί, σάν ἐμένα, πλέμπα μουσικῶς! Θά πάει τό κλαρίνο γόνα καί τὸ παλαμάκι χαλασμός, θὰ τὸ δεῖς!

— Μήτε θά ἰδῶ, μήτε θά ἀκούσω! Ἁπλούστατα, τήν Κυριακή κλείνομαι σπίτι!

Τήν Κυριακή, λοιπόν, οἱ ἑφτά.. πρωτοπόροι τῆς ἀντάρτικης μπάντας κι ὁ Λαγός ὀχτώ, τά ἀνάλογια καί τά κλαρίνα κάνανε στήν πλατεία τοῦ Καρπενησιοῦ τό... σάλτο μορτάλε! Γρατσουνίσανε στήν ἀρχή κάτι στρατιωτικά μάρς — ἱδροκόπαε ὁ Λαγός, σείωντας κάθετα, ὁριζόντια, ζερβόδεξα καί πρός ὅλα τά σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα τήν ἀποκαρδιωμένη του μαεστρόβεργα, πού μέ ἔκδηλο δέος καί ὑπερένταση τήν παρακολουθούσανε οἱ μουσικοί του, κατέρυθροι, ὄχι τόσο ἀπ' τό φύσημα στά κλαρίνα, ὅσο ἀπ' τήν ἀγωνία τους... Ἀλλά, σάν πέσανε στά νερά τους καί σέ γνώριμο ἔδαφος, γυρνώντας το «στά Σάλωνα σφάζουν ἀρνιά» καί στήν «Ἀράχωβα» καί στ' ἄλλα τσιάμικα τοῦ ρεπερτορίου τους!.. Ἄχρηστος καί ὁ μαέστρος, πάει καί τό ἄγχος! Κάηκε τό πελεκούδι! Πιάστηκε χορός, νά δοῦν τά μάτια σου! Σείστηκεν ὁ τόπος! Καί τά χειροκροτήματα πήγανε βροντή κι ἀντάρα!

Δέν παράλειψε νά πάω τήν ἑπόμενη στίς πρόβες τους, νά τούς συγχαρῶ.

— Μπράβο, συναγωνιστές! Μιά χαρά πήγαμε! Μόνο δουλειά τώρα, πολλή δουλειά καί θά κάμουμε μπάντα πού θά βογγάει! Μᾶς ἔρχονται κι ἄλλοι συνάδελφοί σας. Ἀπ' τ' Ἀγρίνι. Καί δυό Ἰταλοί ἀντάρτες, κορνετίστες.

Αὐτή 'τανε ἡ μπάντα μας παραμονές τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου. Καί σ' αὐτή, ἕνας μουσικοσυνθέτης τῆς περιοπῆς τοῦ Ἀλέξη Ξένου, δίδαξε τόν Ὕμνο τῆς ΠΕΕΑ.

Τήν παραμονή τῆς ἔναρξης τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος, οἱ Κορυσχάδες εἴχανε πήξει ἀπό κόσμο. Ἡ Ἐπιτροπή Διαφώτισης Ἀνταρτῶν τῆς Μεραρχίας, ἐξόν ἀπ' τήν ὑποχρέωση νά ἐνημερώνει μέ καθημερινό Δελτίο εἰδήσεων τήν ἡγεσία καί τό Ἐθνοσυμβούλιο γιά τά πολεμικά γεγονότα στά διάφορα μέτωπα τοῦ Β' παγκόσμιου πολέμου, ἀνάλαβε, μαζί μέ τήν ΕΠΟΝ αὐτό, καί τήν ψυχαγωγία. Ἡ πρώτη ἐκδήλωση ἔγινε τό ἀπόγευμα στίς 13 Μάη, στό πλάτωμα μπροστά ἀπό τήν ἐκκλησιά τοῦ χωριοῦ. Ἀπαγγελίες, σκέτς, «παιάνισε» καί ἡ μπάντα μας. Τά χειροκροτήματα, κάθε ἄλλο παρά λίγα, τά εἰσπράξανε καί οἱ μουσικοί μας. Τό βραδάκι διασταυρωθήκαμε ὁ Κώστας Καραγιώργης κι ἐγώ στήν πλατεῖτσα μπροστά ἀπ' τό σχολειό.

— Πῶς τή βρίσκεις τήν... μπάντα μας, Κώστα; — τόν ρώτησα.

— Γι' αὐτά τά κλαμπατσίμπανα λές; Ἄ, ἐσύ μᾶς τά κουβάλησες νά μᾶς ξεσκίσουν τ' αὐτιά; Ἄν σ' εἶχα στή δικαιοδοσία μου,

θά σέ πάταγα διαγραφή! Ἐπί ἀνουσιουργήματι! Μάλιστα, ἀναπολόγητο!

— Ὕστερ' ἀπό 'να μήνα, ἔλα νά τά ξανακουβεντιάσουμε.

Σύντομα ἡ μπάντα μας ἀριθμοῦσε 37 ὄργανα. Ὅλα τά εἴδη, πού χρειαζότανε μιά στρατιωτική μπάντα ἄξια τοῦ ὀνόματος. Δέν τῆς ἔλειπε ἀκόμα κι ἐκεῖνο τό μπαμπούμ θεόρατο νταούλι! Ἀρχιμουσικός - μαέστρος της ὁ μαέστρος τῆς Φιλαρμονικῆς Ἀγρινίου, πού μοῦ διαφεύγει τό ὄνομά του, ἰταλικῆς προέλευσης. Μάστορης στή δουλειά του, ἔφτιαξε μουσικό συγκρότημα μέ ἀξιώσεις. Ἦτανε καί συνθέτης. Ἡ μπάντα περιόδευε στά τμήματα καί τά χωριά καί χάριζε στούς ἀκροατές ὑψηλή μουσική ἀπόλαυση, ἔγινε ἀγαπητή παντοῦ, διαρκῶς παίρναμε παρακλήσεις νά τή στείλουμε γιά ἐμφανίσεις.

Στίς παραμονές τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς χώρας στή Φουρνά ἕδρευε τό Γενικό Στρατηγεῖο τοῦ ΕΛΑΣ, στείλαμε ἐκεῖ τήν μπάντα τῆς Μεραρχίας νά παίξει. Ἔτυχε νά βρεθεῖ στό χωριό κι ὁ Καραγιώργης, τήν εἶδε, τήν ἄκουσε. Καί σύμπτωση τό 'φερε ν' ἀνταμώσουμε μέ τόν Κώστα ἀκριβῶς αὐτές τίς μέρες στή Φουρνά. Κι ἐγώ, πού τοῦ τό φύλαγα, τόν ρώτησα, δηκτικά:

— Εἶπες τίποτα γιά τά κλαμπατσίμπανα;

— Ἅ, ναί! Ἀνακαλῶ τή διαγραφή σου — ἀπάντησε μέ διάθεση. Ὑπογράφω, εἶναι μπάντα, τώρα μάλιστα!

Σταμάτησε ἕνα - δυό δευτερόλεπτα, σάν κάτι ν' ἀναζητοῦσε στό μυαλό του, κι ὕστερα πρόσθεσε, ἐμφαντικά:

— Θά μαζέψω τίς Φιλαρμονικές Λάρισας καί Βόλου, νά δεῖς μπάντα! Ἑκατό ὄργανα! — σοῦ φτάνουν;

Ἤξερα τήν ἀδυναμία του, δέν τοῦ ἄρεσε «νά τοῦ περάσεις γυαλιά» σέ κάποιον τομέα. Τό πρωτιλίκι τόν γοήτευε, δευτοβαθμία — μάλιστα σέ σύγκριση μέ τή... Ναζαρέτ τή Ρούμελη — οὔτε ν' ἀκούσει!

— Δεύτερος καί καταϊδρωμένος! — τοῦ πάτησα τόν κάλο. Καί μέ βρεγμένο τό παξιμάδι; — τόν τσίτωσα.

— Βρέ σύ, ἐμένα μή μοῦ μπαίνεις στή μύτη, θά στήν κάμω σκόνη! — ἀντέδρασε, κεφάτα πάντως, ἐννοώντας πώς θά φτιάξει τέτοια μπάντα, πού ἡ δική μας θά διαλυθεῖ, «θά γίνει σκόνη», μπροστά της.

Δέν ξέρω, δέν ἔμαθα, ἄν τελικά τά γεγονότα, πού ἐπακολουθήσανε, τοῦ ἐπιτρέψανε νά πραγματοποιήσει τήν... ἀπειλή του, λίαν σοβαρή, ἄλλωστε, ἀφοῦ οἱ δημοτικές Φιλαρμονικές Λάρισας καί Βόλου ἦσανε συγκροτήματα βαρβάτα! Εἶχα προσωπική ἀντίληψη τοῦ δυναμικοῦ τους, ὅπως καί τῆς μουσικῆς στάθμης τῶν δυό πόλεων.

Τήν Εὐρυτανία ἀντιπροσώπευσε στό Ἐθνικό Συμβούλιο ὁ Ἀργύρης Θεοδωρόπουλος, ἀπ' τό συνοικισμό τοῦ Μαραθιᾶ Ἀμύριανη, δημόσιος ὑπάλληλος. Νέος ἀπό εὐκατάστατη, προπολεμικά, καί μέ καλόφημο ὄνομα οἰκογένεια — αὐτό πού θά λέγαμε «νοικοκυρόπαιδο», ἄν ὄχι «ἀρχοντόπουλο». Πράος, γλυκομίλητος, εὐγενής καί μέ παιδεία. Κι ὁμόφωνη ἐπικρατοῦσε ἡ ἀντίληψη γιά τό ἦθος του. Στόν ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγώνα πῆρε μέρος ἀπ' τήν ἀρχή, δίχως, ὅμως, νά τοῦ βρίσκεις στό ἐνεργητικό του, ὄχι, βέβαια, κάτι τό ξέχωρο, μά οὔτε κι ἐκείνου τοῦ εἴδους τή δραστηριότητα, πού θά προκαλοῦσε κάποια στροφή τῆς προσοχῆς πρός τό πρόσωπό του.

Ἐπαναστάτης; — ἄν αὐτό σημαίνει καί πολιτικό ἔνστικτο, ἀγωνιστική παρρησία, ἐπαναστατική φαντασία καί μαχητικό νεῦρο, χμ, παρόμοια γνωρίσματα ἀμφιβάλλω ἄν κανένας ἀπ' τούς συναγωνιστές μας τοῦ καιροῦ ἐκείνου θά ἀναλάβαινε εὐθύνη νά τοῦ τά πιστοποιήσει. «Νά πιάνει πουλιά στόν ἀέρα» — ὄχι, δέν ἦτανε ἀπό κείνους ὁ καλός μας Ἀργύρης.

Κι ὅσο γιά ἐπαναστατική συνέπεια, αὐταπάρνηση κι ἐμμονή ὡς τό «νίκη ἤ θάνατος» — πού δείξανε, ἄλλωστε, χιλιάδες καί χιλιάδες ἐαμίτες — κι ὅσο γιά κεῖνο τό γνώρισμα τοῦ πραγματικοῦ ἐπαναστάτη νά στέκεται ὀλόρθος σέ στιγμές πτώσης ὄχι μόνο τῆς «ἐπαναστατικῆς κατάστασης», μά καί ἀξιῶν καί εἰδώλων, καί «μές στό σεισμό, τό χαλασμό, κάστρο τή γνώμη του νά στήσει», ἄν τότε λόγο δέν εἶχες νά τοῦ τά ἀμφισβητήσεις, ὅμως, ἡ μεταπολεμική ὁλική του ἔκλειψη ἀπ' τό πολιτικό στερέωμα τοῦ τόπου μας, ἡ αὐτοεξαφάνισή του ἀπό τήν ἀρένα τῶν λαϊκῶν ἀγώνων — δέ λέω κι ἀπ' τό πάτωμα καί τούς Γολγοθάδες — ἀποτελοῦνε μαρτυρία, πού κάνει περιττές ὁποιεσδήποτε ἀποτιμήσεις.

Ὁσότου ὑπήρχανε ἀρχές τῆς «Ἑλληνικῆς Πολιτείας» στό Καρπενήσι, διατέλεσε Γραμματέας τοῦ Ἐπαρχείου καί συνέχεια Νομαρχίας Εὐρυτανίας. Ἀπό τή θέση του ἐκείνη πρόσφερε ὅσες τοῦ δινότανε χέρι ὑπηρεσίες στό ΕΑΜ Εὐρυτανίας καί τούς συμπατριῶτες του. Μᾶς βοήθησε νά πετύχουμε ἐπίσημο διορισμό στίς ἐπισιτιστικές ἐπιτροπές τῶν χωριῶν πρόσωπα τῆς λαϊκῆς ἐμπιστοσύνης καί ἱκανά γιά τήν ἀποστολή τους, ὅπου αὐτό δέ συνέτρεχε. Τότε ὁ ρόλος τῶν ἐπισιτιστικῶν ἐπιτροπῶν στάθηκε ζωτικός, ζωτικότατος καί μέ τό μέτρο αὐτό πρέπει νά ἐκτιμηθεῖ κι ἡ ὑπηρεσία τοῦ Θεοδωρόπουλου.

Στούς ὑπεύθυνους — κατ' ὄνομα, τουλάχιστο — κύκλους τῶν ὀργανώσεων τῆς Εὐρυτανίας, ὑποψηφιότητα Θεοδωρόπουλου οὔτε πού θά τήν ὑποψιαζόντανε κάν, ἄν δέν τήν... ἀνακάλυφτε ὁ Ἠλίας Μανιάτης. Γιά τό ἀκριβές δέ τοῦ πράγματος, στούς παραπάνω κύκλους δέ δόθηκε μήτε τό χρονικό περιθώριο νά σκεφτοῦνε τό πρόβλημα — ὁ Μανιάτης ἔριξε μέ σπουδή τό ὄνομα Θεοδωρόπου-

λος. Ἡ ἐκλογή του, ἐντελῶς ἀπρόσμενη ἀναφορικά μέ τό πρόσωπο, στήν ἀρχή προκάλεσε τήν διαπορία τῶν στελεχῶν τῆς Εὐρυτανίας, ἡ δέ ἐπιμονή τοῦ Μανιάτη, σέ συνέχεια, τήν ἔντονη ἀντίδρασή τους. Ὁ Μανιάτης τελικά χρειάστηκε νά ὁπλίσει τήν ἀντικανονική καί αὐθαίρετη ἀξίωσή του ὑπέρ τῆς ὑποψηφιότητας Θεοδωρόπουλου μέ τή δύναμη τῆς «κομματικῆς ἐντολῆς», μέ τό σπαθί τῆς νταρεκτίβας.

Ἄν ὀφείλεται ν' ἀποδοθεῖ στό Θεοδωρόπουλο ἱκανότητα καί δύναμη ἀντικειμενικῆς ἐκτίμησης προσώπων καί γεγονότων τοῦ τόπου, πού καλούντανε νά ἐκπροσωπήσει, τότε ὀφείλεται καί νά συναχθεῖ, ὅτι, ἀπ' τή μιά κι ὁ ἴδιος θά πρέπει νά δοκίμασε ἔκπληξη ἀπ' τήν εὔνοια, ἀπ' τήν ἄλλη, λαβαίνοντας ὑπόψη καί τό ἦθος, πού τοῦ ἀναγνωριζότανε, ν' ἀποποιηθεῖ, ὅπως ἀναμενότανε καί τοῦ ὑποδείχθηκε, ἐκεῖνο στό ὁποῖο ἀγωνιστικά πρωτοτόκια εἶχε, πρίν ἀπ' αὐτόν, μιά δεκάδα, τό λιγότερο, Εὐρυτάνων συναγωνιστῶν του. Ἕνα τέτοιο ὀρθό διάβημά του, θά ἐλάμπρυνε τή γνώμη πού ὑπῆρχε γιά τό ἦθος του. Δέν βρῆκε τήν ἐσωτερική δύναμη νά τό κάνει, ἐπιβεβαιώνοντας, ὅσοναφορᾶ στό ἀγωνιστικό ἦθος, τή ρήση, ὅτι πᾶν ὅ,τι λάμπει, δέ σημαίνει ὅτι εἶναι καί χρυσός.

Μάλιστα ἔπραξε τό χειρότερο, πού μποροῦσε: θύμωσε τῶν στελεχῶν ἐκείνων τῆς Εὐρυτανίας, πού τόν «ἀδικοῦσαν» ἀντιτιθέμενα στήν ὑποψηφιότητά του. Καί χωρίς νά κοπιάσει νά σκεφθεῖ, μήπως αὐτός, δεχόμενος τήν πρόταση Μανιάτη ἀσεβοῦσε πρός τήν ἔννοια τῆς ἀγωνιστικῆς δικαιοσύνης, μήπως ἀδικοῦσε ὄχι ἁπλῶς τούς συντρόφους του, μά τόν ἴδιο τόν τόπο του. Ἐκδήλωσε πεῖσμα — πού σέ ἄλλες περιπτώσεις δέν τό εἶχε ἐπιδείξει — στή διεκδίκηση τῆς ὑποψηφιότητας, πίστεψε ὅτι τοῦ ἀνῆκε ἀξιωματικά. Κι ἄν ἡ ἀπαράδεχτη ἐπέμβαση τοῦ Μανιάτη στά ζητήματα πού ἦσανε τῆς ἀποκλειστικῆς ἁρμοδιότητας τῆς ὀργάνωσης Εὐρυτανίας προκάλεσε στά στελέχη τῆς τελευταίας ὀργή, ἡ στάση τοῦ Θεοδωρόπουλου, ἡ ἀπροσδόκητη αὐτή στάση, προκάλεσε ἐντελῶς μή κολακευτικά γιά τόν συναγωνιστή αἰσθήματα.

Γιά νά περάσει ὁ Μανιάτης τήν ὑποψηφιότητά του, ἀγνόησε τό αἴτημα τῆς καθοδήγησης τῆς κομμουνιστικῆς ὀργάνωσης Εὐρυτανίας γιά σύγκληση διάσκεψης στελεχῶν τοῦ Νομοῦ, ἀπ' τήν ὁποία νά γινότανε ἡ ὑπόδειξη τοῦ ὑποψηφίου ἐθνοσυμβούλου. Ἔτσι ὁ Μανιάτης παρεμπόδισε τή συγκρότηση ὀργανωμένης δύναμης καί τήν ἐκδήλωση τῆς συλλογικῆς θέλησης τοῦ στελεχικοῦ δυναμικοῦ τῆς Εὐρυτανίας. Φυσικά, τόν βόλευε ν' ἀντιμετωπίζει σάν ἄτομο τά στελέχη, πού ἀποφασίζανε νά φτάσουνε ἴσαμε νά συγκρουστοῦνε μαζί του. Καί ξόφλαγε μέ τήν ἐκτόξευση τῆς ἀπειλῆς ὅτι θά χαρακτηρίσει τήν ἀντίπραξή τους στόν ἐτσιθελιστικό του παραγοντισμό καί φραξιονισμό. Τό παμπάλαιο τροπάρι!

Σχεδόν τό σύνολο τῶν στελεχῶν ὑπόδειχνε τόν Μπακόλα. Ὁ ἴδιος δέν ἐκδήλωσε ποτέ ὅτι ἐπιδίωκε τήν ὑποψηφιότητα. Κι ἀποποιήθηκε τήν ὑπόδειξη. Ἀλήθεια, πικραμένος, πικαρισμένος. Κάτω ἀπό ἄλλες συνθῆκες θά τό θεωροῦσε σωστό, φυσιολογικό νά δεχτεῖ. Τώρα ἤξερε, πώς τό πεῖσμα τοῦ Μανιάτη νά περάσει τόν Ἀργύρη, πηγή κατά πρῶτο λόγο εἶχε τήν ἐπιδίωξη ν' ἀποκλειστεῖ ἀκριβῶς ὁ Μπακόλας. Ἐπακολουθήσανε προτάσεις καί γιά ἄλλους ἀγωνιστές τῆς Εὐρυτανίας — ὁ Μανιάτης μήτε νά τίς ἀκούσει ἔστεργε! Ὁ Στέφος Θάνος κι ἐγώ συγκεκριμένα, προτείναμε σειρά ἀπό ἀξιότερα ὀνόματα: Σ. Στρατίκης, Γιάννης Καρακωστής, Βασίλης Μανούκας, Πάνος Κολόκας, Μάχος Παπαγιάννης κ.ἄ. Ὁ Στέφος ἔκαμε καί πρόταση γιά τό Γιάννη Κοσπεντάρη, πού τώρα ἤτανε γραμματέας τῆς Νομαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Καρδίτσας.

Μοῦ συνέβη τότε ἕνα ἀκόμα γερό τσούγκρισμα μέ τόν Μανιάτη. Μοῦ πέταξε τό «παραγοντίζεις», τοῦ ἀπάντησα, ὅπως ξέρει ὁ ἀναγνώστης ἀπό προηγούμενη ἀναφορά σ' αὐτό τό ζήτημα. Τελικά πέρασε τοῦ κομματικοῦ βαλῆ Ρούμελης, ἐμεῖς πειθαρχήσαμε. Κι οὔτε ἤτανε τότε δυνατό νά διανοηθοῦμε κάτι ἄλλο. Καί νομίζω, πώς ἄν κάποιος ἔκανε ἄσχημα, ἤτανε ἐκεῖνοι πού κατάχρηση κάνανε τοῦ δικοῦ μας συναισθήματος κομματικῆς πειθαρχίας. Τῶν ἄλλων ἐμᾶς ἡ εὐθύνη, πού τούς ἐπιτρέψαμε τήν κατάχρηση!

Ὁ τρόπος ἐκλογῆς τῶν ἐθνοσυμβούλων εἶχε ὁρισθεῖ μέ τήν Πράξη 6 τῆς ΠΕΕΑ. Ἡ μνήμη μου κλίνει στό ὅτι ἡ ἐκλογή ἤτανε ἔμμεση, μέ ἐκλέκτορες. Ὅμως, ὑπάρχουνε μπροστά μου δυό, διαφορετικές, γραπτές μαρτυρίες, βέβαια μεταγενέστερες. Ἡ μιά ἀπό τήν ἔκδοση ἐξωτερικοῦ «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!», ὅπου στή σελίδα 313 ἀναφέρεται:

> «Λόγω τῶν συνθηκῶν τῆς κατοχῆς καί τῶν ἐκτάκτων μέτρων τρομοκρατίας πού πῆραν οἱ κατακτητές καί ἡ ντόπια ἀντίδραση, ἡ ΠΕΕΑ μέ ἀπόφασή της καθόρισε νά διεξαχθοῦν οἱ ἐκλογές σέ δυό στάδια. Ἔτσι στό πρῶτο στάδιο (23-4-44) ἀπό συνελεύσεις κατά χωριό, συνοικία, ὁμάδα κλπ., ἀνάλογα μέ τίς συνθῆκες, ἐμπλέχτηκαν οἱ ἐκλέκτορες, πού μέ τή σειρά τους ἐξέλεξαν τούς ἐθνοσυμβούλους».
>
> «Στίς 30 Ἀπρίλη σέ γενικές συνελεύσεις ἐκλεκτόρων κατά ἐκλογική περιφέρεια ἀναδείχθηκαν 180 ἀντιπρόσωποι γιά τό Ἐθνικό Συμβούλιο... Ἔτσι τό σύνολο τῶν ἐθνοσυμβούλων ἔφτασε τούς 202».*

* Στά συνολικό ἀριθμό τῶν ἐθνοσυμβούλων οἱ μαρτυρίες δέ συμφωνοῦνε ἀπόλυτα. Στήν εἰσήγηση τοῦ Γ. Σιάντου στό Ἐθνικό Συμβούλιο, τά μέλη του ἀριθμοῦνται 206. Στό ἄρθρο τοῦ Κ. Καραγιώργη στήν «Κομμουνιστική Ἐπιθεώρηση» τεῦχος 26 - 27, Μάης - Ἰούνης 1944, ἀνεβάζονται σέ 207.

'Αλλά στήν ἴδια ἔκδοση στήν 'Αθήνα — «Γιαννίκος», τ. II, σ. 212 — γράφεται:

«Μέ τήν 6η πράξη καθορίζει (ή ΠΕΕΑ)' τόν τρόπο ἐκλογῆς τῶν μελῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου. Παίρνοντας ὑπόψη τίς ἐξαιρετικές συνθῆκες πολέμου κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ζεῖ ὁ λαός, καθορίζει διαφορετικά ἐκλογικά συστήματα ἀνάμεσα στίς ἐλεύθερες καί κατεχόμενες περιοχές.

Στίς ἐλεύθερες περιοχές ὁρίζεται καθολική, μυστική καί μέ ψηφοδέλτιο ψηφοφορία. Ὅπως τό ἴδιο καί γιά τίς κατεχόμενες περιοχές τῆς ὑπαίθρου, ὅπου φυσικά μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ αὐτός ὁ τρόπος ἐκλογῆς.

Στίς μεγάλες κατεχόμενες πόλεις, καθιερώνεται ὁ ἔμμεσος τρόπος ἐκλογῆς, δηλαδή ἡ ἀνάδειξη τῶν ἀντιπροσώπων ἀπό ἐπαγγελματικές ὀργανώσεις, συλλόγους, ἐπιμελητήρια, συνοικιακές κλπ. Ἐπίσης ὁρίζεται ὅτι οἱ βουλευτές τῆς Γ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τοῦ 1936, πού κατάργησε ἀντισυνταγματικά ἡ φασιστική δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ, μποροῦν νά θεωρηθοῦν αὐτοδικαίως μέλη τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, ἐφόσον δηλώσουν συμμετοχή μέχρι τήν ἡμέρα τῆς σύγκλησής του».

Δυστυχῶς, δέν μπόρεσα νά βρῶ τήν ἴδια τήν Πράξη 6, πού οἱ σχετικές διατάξεις της θά μᾶς εἶχανε ἄρει τήν ἀμφιβολία. Ἐκεῖνο πού ἄριστα θυμᾶμαι, εἶναι ὅτι στήν Εὐρυτανία, εἴτε γιά ἐκλέκτορες — μᾶλλον — εἴτε γιά τόν ἴδιο τόν ἐθνοσύμβουλο ἄμεσα, οἱ ἐκλογές, μέ συμμετοχή καί τῶν δυό φύλων, γινήκανε μυστικές καί μέ ψηφοδέλτιο. Ὁ στρατός πού βρισκότανε στήν περιοχή καί ὅσοι ἤσανε στήν Εὐρυτανία μέ ἀποστολή τῆς ὀργάνωσης ἐγκατεστημένοι, ψηφίσανε ἐπίσης.

Μοναδικός — κακῶς! — ὑποψήφιος ὁ Θεοδωρόπουλος, γιά τήν ἀνάδειξη τοῦ ὁποίου οἱ ἐκλογεῖς του δέν ξέρανε τίποτα ἀπό τά παραπάνω, τά ὁποῖα, ἄλλωστε, πρώτη φορά τώρα ἔρχονται στή δημοσιότητα, ἐκλέχτηκε ἐθνοσύμβουλος Εὐρυτανίας.

Θά πεῖτε, γιατί ὁ Μανιάτης ἐπίμενε στόν 'Αργύρη; Δέν ἤθελε τόν Μπακόλα — πρῶτον! Τοῦτος ἤξερε πολλά γιά τόν Ἠλία μας, ἀπό καιρό ἄρχισε νά «γκρινιάζει» ἐναντίον του. Μιά μέρα θά ἔσπαζε τό ἀπόστημα «Μανιάτης». Καλύτερα, λοιπόν, μακριά ἀπό τό κέντρο τοῦτο τοῦ 'Αγώνα καί ἕδρα τῶν ἀνωτάτων τώρα κλιμακίων του ἕνας αὐριανός κατήγορος σάν τόν Μπακόλα. Βάλθηκε, μέ σχέδιο, νά τόν ἀπομακρύνει ὁλότελα ἀπό τήν Εὐρυτανία. Συνεπῶς, σέ καμιά περίπτωση δέν θά ἐπέτρεπε σ' ἕνα Μπακόλα νά τοῦ γίνει πιό ἐπικίνδυνος ἐνισχύοντας τό κῦρος του καί μέ τήν αἴγλη τοῦ

ἐθνοσυμβούλου! Σκέτο γραμματέα τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης μποροῦσε νά τόν ξυλώσει ἀπ' τήν Εὐρυτανία, ἐθνοσύμβουλό της, ὅμως, δύσκολο νά τόν ἀπομακρύνει, στή Ναύπακτο, ἄς ποῦμε. Δεύτερο, δέν ἤθελε κανένα ἀπ' τούς ἄλλους Εὐρυτάνες συναγωνιστές, πού τοῦ προταθήκανε, μιά κι εἴχανε στό ἐνεργητικό τους δράση. Οἱ δικτάτορες δέν ἀγνοοῦνε, ὅτι μέσα στή δράση οἱ ἄνθρωποι ἀναπτύσσουνε τό σκέψιακό τους δυναμικό, ἀποχτοῦνε αὐτοπεποίθηση, μετά δύσκολα ἀποεθίζονται ἀπό τό σκέπτεσθαι αὐτοδύναμα. Κι ὁ Μανιάτης ἤθελε ἄνθρωπο τοῦ χεριοῦ του. Ὅλοι οἱ μονοκράτορες, μικροί ἤ μεγάλοι, κόμματος ἤ κράτους, ἐπιδιώκουνε νά γίνει σαφές ὅτι αὐτοί, ἡ εὔνοιά τους, εἶναι ἡ πηγή, ἡ δύναμη πού ἐκχωρεῖ. Συνεπῶς οἱ διάφοροι λειτουργοί νά ἀντιληφθοῦνε ἀπό ποιόν ἐξαρτᾶται ἡ θέση τους — καί νά συμπεριφέρονται ἀνάλογα. Ὄχι μόνο δέν προτιμοῦνε τήν προώθηση στό προσκήνιο τῆς πολιτικῆς ἤ κομματικῆς ζωῆς παράγοντες μέ δική τους γνώμη καί ὀντότητα, ἀλλά καί συχνά τούς ἀφανίζουνε πολιτικά καί κομματικά, ἀκόμα καί φυσικά. Ὁ Μανιάτης δέν ὑπῆρξε, βέβαια, ὁ πρῶτος διδάξας τήν ἀπαίσια μέθοδο. Δυστυχῶς, οὔτε κι ὁ τελευταῖος, πού θά τοῦ ἄξιζε καί μόνο γιαυτό ἡ κρεμάλα... Κι ὅσο γιά τά καθ' ἡμᾶς, τό ΚΚΕ, ὁ Ζαχαριάδης τήν ἐξέτεινε καί πέρα ἀπό τά ὅρια τῆς τραγωδίας γιά τό λαϊκοδημοκρατικό κίνημα τῆς Ἑλλάδας. Ἡ δέ καρικατούρα του, πού τόν ἀντικατέστησε, ἀκολούθησε τ' ἀχνάρια του — κι ὄχι, ἀλλίμονο, ὑπό μορφή ἁπλῶς φάρσας, ὅπως θά ἔλεγε ὁ Μάρξ.

⁂

Εἶναι ὄμορφος, πολύ ὄμορφος τῆς Εὐρυτανίας ὁ Μάης — «μέ χίλιες βρύσες χύνεται, μέ χίλιες βρίσες χρένει»! Ἔτσι, αἰώνια νιός κι ὡραῖος, δυνατός καί γλυκός, διαυγής καί πορφυροντυμένος ἀνέβηκε πάνω ἀπ' τήν Εὐρυτανία καί στή δέκατη τέταρτη μέρα του στά 1944. Ὁ ἥλιος της καβαντζάροντας ἀπό σπόντα τά καπούλια τοῦ Βελουχιοῦ, ἀγκάλιασε τούς Κορυσχάδες καί τό καλόχτιστο σχολειό τους λαμπρός, σάν τή δόξα πού κλήρωσε σέ τοῦτο τό χωριουδάκι ἡ νεοελληνική ἱστορία.

Σ' ἕνα ἀπό τ' ἀντερείσματα, πού ροβολᾶνε στίς δυτικές κλιτεῖς τοῦ Βελουχιοῦ, σχηματίζοντας ἀναρίθμητα ὑποστηλώματα τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου, καβαλάει σέ ράχη μ' ἀλαφρή κλίση στά ἀνατολικά τό χωριό, πού ἀπό σήμερα συνδέει τ' ὄνομά του μέ τήν πρώτη Λαϊκή Βουλή τῶν Ἑλλήνων. Χυμένο πιό πολύ στό νότιο πρανές, δίνοντας τήν ἐντύπωση ἀναβάτη σέ σαμάρι φορτιάρικου ὄχι καβαλίκα, ἀλλά καί μέ τά δυό πόδια πρός τή μιά πάντα. Στήν κορφή τοῦ χωριοῦ καί στήν κατωφέρεια πού τή βλέπει ὁ νοτιάς, πελεκήθηκε πλάτωμα κι ἐνισχύθηκε ἀπ' τά δυτικά του μέ στέρεη ὅσο κι ὄμορφη

ξερολιθιά. Καί χτίστηκε τό σχολειό — ένα σχολειό πέρα άπό τά μέτρα τοῦ χωριοῦ καί πού θά τό ζήλευε καί κωμόπολη. Ἀναγέρθηκε βασικά μέ δαπάνες «ὁμογενῶν», δηλαδή ξενητεμένων στήν Ἀμερική κατοίκων τοῦ χωριοῦ. Κάτω ἀπό τή στέγη του θά ζήσει καί θά ἐργαστεῖ, βάζοντας βαθιές καί πολύκλαδες πλατανόριζες γιά τό μέλλον τῆς χώρας «ή ἐνσάρκωση τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας», ὅπως ἀνέγραφε γιά τό Ἐθνικό Συμβούλιο ένα ἀπ' τά συνθήματα πού κοσμήσανε τήν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων τοῦ Σώματος. Ἄν ζοῦσε ὁ Σολωμός καί τό δεύτερο Εἰκοσιένα τῶν Ἑλλήνων, ἴσως ἔγραφε καί γιά τοῦτο τό χῶρο κάτι παρόμοιο σάν τό ἀθάνατο «τά μάτια μου δέν εἶδαν τόπον ἐνδοξότερον ἀπό τοῦτο τό ἀλωνάκι».

Τό μῆκος τοῦ σχολείου ἐκτείνεται ἀπό τά ἀνατολικά πρός τά δυτικά. Ἡ εἴσοδος ἀπό τή δυτική μεριά. Ἡμιδιόροφο. Στό πρῶτο πάτωμα, τό ἡμιόροφο, πού τό δάπεδό του βρίσκεται ἐλαφρά χαμηλότερα ἀπό τήν ἐπιφάνεια τῆς αὐλῆς τοῦ κτιρίου, ἔχουνε διαμορφωθεῖ διάφοροι βοηθητικοί χῶροι τοῦ σχολείου — τό χειμώνα μποροῦνε ἐδῶ νά περάσουνε τό διάλειμμά τους οἱ μαθητές, νά κάμουνε τή γυμναστική τους καί τά παιχνίδια τους. Στή μεγάλη ἐκεῖ σάλα του τίς μέρες τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ἐγκαταστάθηκε ἑστιατόριο γιά τούς ἐθνοσυμβούλους καί τό προσωπικό τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Σώματος, τραπέζια γιά τήν ἐργασία τῶν τελευταίων, ἕνα ραδιόφωνο, μᾶλλον γιά... διακόσμηση, παρά γιά λήψη — τά παράσιτα γκρινιάζανε ἀνυπόφορα!

Ὁ δεύτερος ὄροφος, ἐξόν ἀπ' τό στενόμακρο διάδρομο πρός τή βορεινή πάντα καί τό γραφεῖο, ἀποτελοῦσε τίς δυό αἴθουσες, πού χωριζόντανε μέ δίφυλλες μεσόπορτες — τίς ἄνοιγες, εἶχε μιά μεγάλη σάλα τελετῶν! Στή νότια πλευρά τοῦ ἀπάνω ὀρόφου τρεῖς τριπλές ὁμάδες παραθυριῶν ἀφήνανε ἄφθονο νά χύνεται τό φῶς στίς αἴθουσες καί τό χειμώνα κατευθείαν ἡ θαλπωρή τοῦ ἥλιου, πού στήν κοντόημερη ἐποχή τοῦ ἔτους ἡ τροχιά του ἀπ' τήν ἀνατολή στή δύση του λοξεύει κατά τό νοτιά καί, κονταίνοντας, χαμηλώνει καί ρίχνει, ἀπό τό μεσημέρι καί μετά, τίς ἀχτίδες του ἴσια στά τζάμια τῶν παραθυριῶν τοῦ σχολειοῦ. Ἀπ' τόν Ἀπρίλη κι ὥς τόν Ἰούνη, πού τελειώνει τό σχολικό ἔτος, ψηλώνοντας διαγράφει τήν καμπύλη του πάνω ἀπό τή στέγη τοῦ κτιρίου, ἔτσι οὔτε καμινιάζει τίς αἴθουσες, οὔτε στραβώνει τά παιδιά στά θρανία τους.

Πεντακάθαρο καί φρεσκαρισμένο βρῆκε καί καλημέρισε τό σχολειό ἡ αὐγή τῆς 14ης Μάη 1944. Μέρες ἐδῶ δουλέψανε συνεργεῖα ὄχι μόνο γι' ἀσβέστωμα καί καθαριότητα, ἀλλά καί μαραγκῶν καί διακοσμητῶν καί ζωγράφων.

Στήν πλευρά ὅπου ἡ ἐξωτερική εἴσοδος τοῦ σχολείου, κάτω ἀπό τή μαρκίζα τοῦ διαζώματος καί πάνω ἀπό τό φρύδι τῶν τριῶν παραθυριῶν τοῦ ἡμιορόφου, φιλοτεχνήθηκε ἡ πολυσήμαντη ἐπιγραφή:

ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ 1821 — ΚΟΡΥΣΧΑΔΕΣ 1944. Ἡ ἴδια καί στή νότια πλευρά, στό ἴδιο σημεῖο ἀνάμεσα μαρκίζα καί πανώφλια τῶν τριῶν πρώτων παραθυριῶν.

Ἀπό τεχνική καί διακοσμητική πλευρά, στίς δυό αἴθουσες πού εἴχανε ἀνοιχτεῖ σέ μιά, στενόμακρη, οἱ προετοιμασίες ἦσανε συμπληρωμένες ἀποβραδίς ἀκόμα. Μπαίνοντας, στό βάθος, στόν ἀνατολικό τοῖχο τῆς αἴθουσας βλέπεις τήν ἐξέδρα τοῦ προεδρείου, μέ τήν πρόσοψή του καί τό ἕδρανο σκεπασμένα μέ χαλιά — ἕνα, τό μεσαῖο, μπροστά ἀπό τή θέση γιά τόν πρόεδρο, πλουμπιστό. Μπροστά ἀπό τήν ἐξέδρα τοῦ προεδρείου καί ἐλαφρά χαμηλότερά της στήθηκε ὀρθόστενο τό βῆμα γιά τούς ἀγορητές, καλυμμένο ἀπ' τήν κορφή ὥς τή βάση του μέ λευκό ὕφασμα διακοσμημένο μέ κέντημα.

Τόν τοῖχο πίσω καί ψηλότερα ἀπό τό ἀνάβαθρο γιά τό προεδρεῖο κοσμοῦνε πέντε θυρεοί. Στό κέντρο, μεγαλύτερος σέ διαστάσεις ἀπ' τούς ἄλλους, τῆς ΠΕΕΑ — ὁ ἀναγεννώμενος μέσα ἀπό τίς φλόγες καί τήν τέφρα τῶν φτερῶν του μυθικός Φοίνικας. Πάνω ἀπ' τό κεφάλι τοῦ συμβολικοῦ ἀθάνατου πουλιοῦ τά ἀρχικά Π.Ε.Ε.Α. Καί στή βάση ἡ χρονολογία 1944. Λίγο ψηλότερα ἀπό τό ἔμβλημα λαϊκῆς κυβέρνησης ἀναγράφονται δυό σπουδαῖες χρονολογίες τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας: 1821 - 1944. Δυό ἑλληνικές σημαῖες πλαισιώνουν δεξιά καί ἀριστερά τό θυρεό, ἔχοντας δεμένες στή βάση του δυό ἄκρες τους.

Μέ πρόσωπο πρός τό προεδρεῖο, δεξιά τοῦ Φοίνικα ὁ θυρεός τῆς ΕΣΣΔ μέ τό σφυροδρέπανο στό κέντρο του καί πλαισιωμένος μέ τόν ἴδιο τρόπο ἀπό τήν κόκκινη σημαία — ἕνα σκαλί βαλμένος πιό κάτω. Δεξιότερα ἀπό τό σοβιετικό κι ἐλαφρά χαμηλότερα, γιά λόγους βέβαια διακοσμητικούς, ὁ ἀμερικάνικος καί ἡ ἀστερόεσσα. Ἀπ' τήν ἄλλη πλευρά καί στήν αὐτή κλιμακωτή διάταξη καί τό ἴδιο μέ τίς σημαῖες γύρα, πρῶτα ὁ θυρεός τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί μετά τῆς Γιουγκοσλαβίας.

Στόν ἀντίπερα τοῦ προεδρείου τοῖχο τῆς αἴθουσας, οἱ διακοσμητές ζωγραφίσανε συμβολική τοιχογραφία, πού παρίσταινε τούς ἀγῶνες τῆς πόλης καί τοῦ χωριοῦ. Δέκα φιγοῦρες διαταγμένες κατά βάθος, ὥστε ὁ θεατής ν' ἀποκομίζει τήν αἴσθηση ὅτι πρόκειται μόνο γιά τήν κεφαλή, τό ξεμύτισμα, μιᾶς ἀτέλειωτης φάλαγγας πού ξεδιπλώνεται πίσω κι ἀνεβαίνει... Σέ πρῶτο πλάνο ἀπ' τά δεξιά σου, βλέποντας τήν τοιχογραφία, ἕνας εὐθυτενής ἐργάτης κρατάει, μέ τ' ἀριστερό του χέρι σέ κλίση ἀγκώνα, κατά μῆκος τοῦ ὕψους του ὥς τή μασχάλη στειλιάρι φτυαριοῦ. Ἀπ' τ' ἀριστερά, τρίτος, σέ λοξό μέτωπο, ἕνας ἀγρότης βαστάει μέ τό δεξί του χέρι σηκωμένη πινακίδα πού μοιάζει τσουγκράνα. Ἀνάμεσα στούς δυό ἄντρες ὁλόσωμη φιγούρα Ἑλληνίδας, πού ὑψώνει λάβαρο μέ τήν ἐπιγραφή Ε.Α.Μ. Πίσω τους τά κεφάλια μόνο ἀπ' τίς ἄλλες φιγοῦ-

ρες καί μιά ἄλλη ὑψωμένη πινακίδα. Πάνω ἀπό τήν τοιχογραφία κατά πλάτος τοῦ τοίχου καί σέ κυματοειδή γραφή: ΑΙΩΝΙΑ ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΔΟΞΑ ΣΤΟΥΣ ΗΡΩΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΘΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ. Στό μέσο, σχεδόν, τοῦ τοίχου κι ἀπ' τ' ἀριστερά τῆς τοιχογραφίας, ὅπως τήν κοιτάζεις, ἡ ἐπιγραφή μέ δυό σειρές: ΟΙ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΠΡΟΜΑΧΩΝΕΣ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ. Κι ἀπ' τά δεξιά, ἐπίσης σέ διπλή σειρά: ΖΗΤΩ Ο ΤΙΜΗΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΗΡΩΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ Ε.Λ.Α.Σ.

Στό φαρδύ πρεβάζι πάνω ἀπό τό ἄνοιγμα τῶν δίφυλλων θυρῶν, στό μέσο τῆς αἴθουσας, μέ μεγάλα κεφαλαῖα γράμματα ἡ ὀργίλη ἐπιταγή τοῦ Ἀγώνα: ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟ ΦΑΣΙΣΜΟ.

Στήν πλευρά, πού σχημάτιζε ὁ τσατμάς, πού χώριζε τήν αἴθουσα ἀπ' τό διάδρομο, ἄλλα συνθήματα κι ἄλλες τοιχογραφίες. Μιά, λ.χ., ἤτανε παράσταση ἐμπνευσμένη ἀπό τό ἀντάρτικο. Ἀλλά αὐτό πού δέσποζε ἐδῶ ἤτανε οἱ καφετιές προσωπογραφίες ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα — Καραϊσκάκης, Παπαφλέσσας, Νικηταράς, Ἀντώνης Οἰκονόμου, Κανάρης, Κολοκοτρώνης, Μιαούλης, Μπότσαρης. Οἱ Φιλικοί καί ἡ μορφή τοῦ μεγάλου ΡΗΓΑ μας. Ξεχώριζε ἀπ' τίς ἄλλες σέ μέγεθος ἡ τοιχογραφία τοῦ Βελεστινλῆ κι ὡς ἀτένιζε τήν αἴθουσα ὁ ἐθνομάρτυρας, ἔλεες θά σοῦ μιλήσει καί θά πεῖ:

Ὅποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά.

Πάνω ἀπ' τό κεφάλι τοῦ Γέρου τοῦ Μωριᾶ δυό σπάθες τοῦ Εἰκοσιένα χιαστί, τίς κοίταζες κι ἤθελες δέν ἤθελες ἄκουγες μέσα σου τό δίδαγμα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας:

Σέ γνωρίζω ἀπό τήν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τήν τρομερή,
σέ γνωρίζω ἀπό τήν ὄψη,
πού μέ βιά μετράει τή γῆ.

Καί λίγο παρέκει, πάνω ἀπ' τό πορτραῖτο τοῦ Μιαούλη, στά δεξιά τοῦ προεδρείου, καθώς αὐτό εἶχε μέτωπο πρός τήν αἴθουσα, σέ μιά λέξη ἡ θέληση τοῦ λαοῦ, σέ μιά λέξη τό μέλλον τῆς Ἑλλάδας γιά τό ὁποῖο τόσο αἷμα χύνανε παντοῦ τά τέκνα της:

ΛΑΟΚΡΑΤΙΑ.

Στούς τοίχους κι ἄλλα καλλιγραμμένα συνθήματα, ὅπως:

Η Π.Ε.Ε.Α. ΕΝΣΑΡΚΩΣΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ.
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΝΣΑΡΚΩΣΗ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ.
ΟΛΟΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΜΕ ΤΗΝ Π.Ε.Ε.Α. (Ἴσως νά μήν τό θυμᾶμαι ἀκριβῶς).

ΖΗΤΩ ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΜΑΣ ΣΥΜΜΑΧΟΙ. (ἴσως νά ἤτανε ΖΗΤΩΣΑΝ).

Βέβαια, δέν ἤτανε μόνο ὁ ἐντυπωσιασμός ἀπό τήν ὡραία κι ἐπιβλητική διακόσμηση πού δέ μοῦ ἐπέτρεψε νά συνειδητοποιήσω ἀπ' τήν πρώτη θέα τήν ἀπουσία ἔστω κάποιου συνθήματος, νά μήν πῶ κι ὁλόκληρης παράστασης, πού ν' ἀφιερώνεται στούς δυό Θεσμούς, τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη. Ἐδῶ δέ μοῦ συνέτρεξε αὐτό πού ἐκφράζει ὁ λαός μέ τό «κι ὁ μυλωνάς τ' αὐλάκι του». Τήν παράλειψη τήν ὑποψιάστηκα μόλις, ὅταν ὁ πρόεδρος τοῦ Σώματος ἀπότισε τιμή στόν ΕΛΑΣ πού παράδωσε τήν ἐξουσία στό λαό καί σ' ἐκείνους πού πρωτοργανώσανε τή λαϊκή ἐξουσία. Μά τήν ἀνακάλυψα — μάλιστα μ' ἔκπληξη ἀφελοῦς — μετά τίς σχετικές εἰσηγήσεις τῶν Γραμματέων Δικαιοσύνης καί Ἐσωτερικῶν, πού θέσανε τούς δυό Θεσμούς στό κέντρο τῆς προσοχῆς καί τῶν συζητήσεων τοῦ Σώματος. Οἱ συνθηματοποιοί στό προκείμενο κι οἱ διακοσμητές, ὄντας φρεσκοφερμένοι ἀπ' τήν Ἀθήνα, δέν ἀντιληφθήκανε μιά πραγματικότητα πού ἔσφυζε στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα καί μετάλλαξε ἀνθρώπους. Τόσο στραβοί καί τόσο ἀδιάβαστοι; Τώρα σκέφτομαι, πόσος φορμαλισμός καί ποιός ἐγκεφαλισμός, τί, ἐπιτέλους, προχειρότητα! Κλείσανε τά μάτια μπροστά στήν ἐν δυνάμει ζωή, πού τούς περιτριγύριζε καί πού κληθήκανε νά τήν ἐκφράσουνε μέ τά μέσα τῆς διακόσμησης καί τῆς συνθηματογραφίας — πάντα ἐδῶ ὁ λόγος γιά ἔλλειψη, ἀνεπάρκεια. Ἰσχνή φαντασία, δέν μπόρεσε ν' ἁπλώσει φτερό οὔτε ὡς τή σύλληψη, ὅτι τό ἔργο τοῦτο τοῦ λαοῦ, ἡ οἰκοδόμηση τῆς ἐξουσίας του, θά εἰσορμοῦσε, νομοτελειακά, στήν αἴθουσα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου — καί γιά νά καταμαρτυρήσει καί τή δική τους πολιτική στερρότητα... Ἄς σημειωθεῖ, γιά τούς φιλομαθεῖς καί φιλοπερίεργους, ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνη ἡ XIII Μεραρχία, πού ἔδρευε στό Καρπενήσι, διέθετε καλλιτεχνικό δυναμικό, ζωγράφους, ἀνθρώπους μέ πλούσια πείρα γιά συνθήματα κ.ἄ., τέλος πάντων μποροῦσε νά συμβάλει σημαντικά στή διακόσμηση καί τήν ἑτοιμασία ὄχι μόνο τῆς αἴθουσας, μά καί ὅλου τοῦ χώρου γύρω ἀπό τό σχολεῖο. Ἡ ΕΠΟΝ Στερεᾶς ἐπίσης διέθετε ἀξιόλογο δυναμικό. Γιατί δέ ζητήθηκε ἡ συνδρομή τῶν ντόπιων γενικά δυνάμεων κι ἀνατέθηκε ἀποκλειστικά ὅλη αὐτή ἡ δουλειά σέ λίγους συναγωνιστές, πού εἴχανε ἀνεβεῖ πρόσφατα στό Βουνό, ἄντε τώρα νά τό βρεῖς, νά τό ἐξηγήσεις, νά τό καταλάβεις!

Γιά τούς ἐθνοσύμβουλους εἴχανε τοποθετηθεῖ, σέ σειρές, καθίσματα στήν αἴθουσα. Δέν περνούσανε σέ βάθος πέρα ἀπό τό διαχώρισμα μέ τίς δίφυλλες πόρτες. Στά δεξιά ἀπό τό προεδρεῖο, χαμηλά καί κάθετα πρός τήν ἐξέδρα τοῦ προεδρείου μπῆκε ἕνα μακρόστενο

τραπέζι γιά τούς πρακτικογράφους, πίσω του δέ μιά σειρά καθίσματα, σωστότερα ένας πάγκος, πού θά καταληφθεῖ ἀπό ἐθνοσυμβούλους. Μετά ἀπό ἕνα διάδρομο στό τέλος τῶν καθισμάτων γιά τούς ἐθνοσυμβούλους, μπήκανε κι ἄλλα καθίσματα καί πάγκοι — γιά τούς ἐπισκέπτες, τούς μή ἐθνοσύμβουλους, τά θεωρεῖα, ὅπως θά λέγαμε. Καί στό βάθος τῆς αἴθουσας χώρους γιά τούς ὄρθιους, ἐμᾶς τή λαϊκουριά.

Μένω μέ τήν ἐντύπωση, πώς τουλάχιστο οἱ παραστάτες τοῦ μεσοπορτοδίφυλλου διαχωρίσματος εἴχανε ντυθεῖ μέ πρασινάδα ἀπό ἐλατόκλωνους.

Αὐτή, ἕτοιμη, ἦτανε, μέ χοντρές πινελιές, ἡ αἴθουσα, πού ἀνάμενε τούς ἀντιπροσώπους τοῦ μαχόμενου Ἔθνους νά συγκροτηθοῦνε σέ Σῶμα, στό Ἀνώτατο Σῶμα τῆς Λαϊκῆς Κυριαρχίας. Ἄν ἄλλοι διατηροῦνε ἀκριβέστερη, λεπτομερέστερη παράσταση τῆς αἴθουσας, ἄς συμπληρώσουνε, ἄς διορθώσουνε, ἄν πουθενά λάθεψα, τήν εἰκόνα — θά χαρῶ, θά καταχαρῶ!

Ἔξω ἀπ' τό σχολειό, σ' ὅλο τ' ἄλλο χωριό βράζει ἀπό χαράματα ἡ κίνηση. Οἱ Κορυσχάδες γινήκανε ξαφνικά ἡ πρωτεύουσα, μιά λιλιπούτεια πρωτεύουσα, τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας — μ' ὅλα τά συνακόλουθα, ἀναφορικά μέ τή στέγαση, διατροφή, φρόντισμα τόσων ἀνθρώπων. Τόσο καί τέτοιο κόσμο δέν καταξιώθηκε νά δεῖ τό χωριό στούς δρόμους του, στά σπίτια του, στήν πλατεία του ἀπό καταβολῆς του!

Κι ὅλη τούτ' ἡ κίνηση φλέγεται ἀπό φροντίδα, συναρπάζεται ἀπό ἀνυπομονησία γιά τήν κορυφαία στιγμή, σφύζει ἀπό ἀγωνιστικό φρόνημα, εὐπορεῖ ἀπό πατριωτική ἔξαρση. Ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει, ἀνεβαίνει καί ἡ ἀκμή τῆς κίνησης. Οἱ ὧρες προχωροῦνε, φτάνουνε πρός τό τέρμα τους καί οἱ στερνές προετοιμασίες. Ὁ ἥλιος κορυφώνεται στό μεσημέρι, κορυφώνεται στό ἔπακρο κι ἡ ἀναμονή τῶν ἀνθρώπων — «πότε θά ρθοῦν;» Παίρνει νά γύρει ἡ μέρα ἀπ' τό κορυφαῖο σημεῖο της, ἀρχετοί ἀρχίζουνε ἐδῶ - ἐκεῖ νά γέρνουνε, μετά τήν ἀποκορύφωση τῆς προσμονῆς τους, στίς πέτρες καί τά ξάκρια τῆς πλατέας — «γιατί ἀργοῦν;» Τά ἐρωτήματα εἶναι γιά τά μέλη τῆς ΠΕΕΑ, πού «ἀργοῦν», ἐνῶ εἶναι ὅλα ἕτοιμα. Οἱ ἐθνοσύμβουλοι ἔχουνε πάρει τίς θέσεις τους μέσα στήν αἴθουσα, ἀναμένοντας τήν ἐπίσημη ἄφιξη, ἕτοιμοι γιά τήν ἐπίσημη ὑποδοχή...

Ἔξω ἀπ' τό σχολειό, κάθετα πρός τόν τοῖχο ὅπου ἡ εἴσοδος καί παραταγμένο στή βόρεια μεριά τῆς πλατέας ἕτοιμο τό στρατιωτικό τμῆμα, πού θ' ἀποδώσει τιμές στό λαϊκό ὑπουργικό συμβούλιο. Ἀριστερότερα ἀπ' τό τμῆμα, πιό κοντά πρός τήν εἴσοδο κι ἕνα βῆμα μπροστινότερα ἀπ' τ' ἀπόσπασμα ἡ «μπάντα» τῆς XIII Μεραρχίας τοῦ ΕΛΑΣ. Πίσω της, βαθύτερα, ἡ χορωδία ἀπό ἀνταρ-

τοεπονίτες κι ἀνταρτοεπονίτισσες. Ὥρα 14 ἀκριβῶς 14 τοῦ Μάη 1944 ἐμφανιστήκανε ν' ἀνηφορίζουνε ἀπ' τό κάτω μέρος τῆς πλατείας πρός τό σχολεῖο οἱ συναγωνιστές μέλη τῆς ΠΕΕΑ. Ἐπικεφαλῆς ὁ ἀντιπρόεδρος Εὐριπίδης Μπαχιρτζῆς — ὁ πρόεδρος Ἀλέξανδρος Σβῶλος ἔλειπε στό Λίβανο. Ἄν ἡ μνήμη δέ μέ γελάει, ξεκινήσανε ἀπό τό σπίτι τοῦ Κορυσχαδιώτη Ἰωακείμ, τό ἐπώνυμο. Ἕνα καλό οἴκημα, κατάλληλο, πού ἀποτέλεσε κάτι σάν «διοικητήριο» τίς μέρες τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐθνικοῦ Συμβουλίου. Ἐκεῖ συνερχότανε καί τό Π.Γ. τῆς Κ.Ε. τοῦ ΚΚΕ, τί στό σπίτι αὐτό ἔμενε ὁ Γιάννης Ἰωαννίδης.

Στήν ἐμφάνιση τῶν μελῶν τῆς ΠΕΕΑ θρόισε ἡ πλατεία, ὅπως σέ πλῆθος ὅταν καθένας σπεύδει νά πάρει τήν ὁριστική θέση του. Ἀνοίχτηκε δίοδος, κι ὅταν τά μέλη τῆς ΠΕΕΑ μπήκανε μέσα στό κανάλι τοῦ κόσμου, τό συγκεντρωμένο πλῆθος λαοῦ καί στρατοῦ ξέσπασε σέ χειροκροτήματα, πού τά ἔκοψε τό παράγγελμα τοῦ ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος ἀπ' τό Λόχο Διοίκησης τῆς XIII Μεραρχίας: — «Προσοχήηη!! Στήν Πολιτική Ἐπιτροπή Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης παρουσιάστεεε ὅπλα, μάρς». Οἱ ἀντάρτες παρουσιάζουνε ὅπλα κι ἀμέσως τά ἑφτά ὄργανα ἀναχρούουνε τόν Ὕμνο τῆς ΠΕΕΑ, πού σύγχρονα τόν ἄδει κι ἡ χορωδία:

Ἀπό τή στάχτη βγαίνεις ξανά...
αἷμα καί δάκρυ πέφτει στή γῆς...
Τοῦ Ρήγα ὁ σπόρος φούντωσε πιά...
Ἡ Π.Ε.Ε.Α. τ' ἀγάπα παιδί...
Ἐμπρός καί νέος κόσμος ἀνθίζει...

Δέν μπορεῖς νά πεῖς, τόν βγάλανε καλά τόν Ὕμνο κι ὄργανα καί χορωδία — τουλάχιστο φιλότιμα καί συγκινητικά. Ὅλους μᾶς κατάλαβε συγκίνηση, μιά συγκίνηση ἄλλου εἴδους, σάν σέ ὄνειρο! Καί τά μέλη τῆς ΠΕΕΑ φαινόντανε στόν ἴδιο βαθμό συγκινημένα. Οἱ συναγωνιστές μας τῆς ΠΕΕΑ, φορώντας στρατιωτική στολή, ἀλλά ἀσκεπεῖς, περνοῦνε μπροστά ἀπό τήν παράταξη, χαμογελώντας καί μέ κλίση τῆς κεφαλῆς ἀπαντοῦνε στήν ἀπόδοση τιμῶν. Προπορεύεται ὁ ἀντιπρόεδρος Μπαχιρτζῆς, ἀκολουθοῦνε οἱ Γραμματεῖς Σιάντος, Τσιριμῶκος, Μάντακας, Γαβριηλίδης, Κόκκαλης — τούς ἄλλους παρόντες συναγωνιστές τῆς ΠΕΕΑ δέ γνώριζα στήν ὄψη κι ἡ μνήμη δέν κατάγραψε τή σειρά πού ἀκολουθούσανε.

Μπαίνουνε στό σχολειό, περνοῦνε τό διάδρομο κι ἀπό τήν κοντινή στό προεδρεῖο πόρτα εἰσέρχονται στήν αἴθουσα. Οἱ ἐθνοσύμβουλοι τούς ὑποδέχονται ὄρθιοι χειροκροτώντας δυνατά κι ἄδοντας ὁμαδικά:

Σέ γνωρίζω ἀπό τήν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τήν τρομερή,
σέ γνωρίζω ἀπό τήν ὄψη
πού μέ βία μετράει τή γῆ.
'Απ' τά κόκκαλα βγαλμένη
τῶν 'Ελλήνων τά ἱερά,
καί σάν πρῶτ' ἀντρειωμένη,
χαῖρε, ὤ, χαῖρε, 'Ελευθεριά!

Οἱ συναγωνιστές τῆς ΠΕΕΑ, καθώς κι ὅλοι ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, πού τούς ἀκολουθήσαμε καί πλημμυρίσαμε τό σχολειό, συνενώσαμε τίς φωνές μας στό σκοπό τοῦ ἐθνικοῦ μας Ὕμνου, τοῦ Ὕμνου εἰς τήν Ἐλευθερίαν.

'Εκεῖ μέσα ἐκατοικοῦσες,
πικραμένη, ἐντροπαλή·
κ' ἕνα στόμα ἐκαρτεροῦσες,
ἔλα πάλι, νά σοῦ πῇ.

Παρόμοιες στιγμές, στιγμές ἐνσάρκωσης τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας κι ἔκφρασης τῆς λαϊκῆς συνείδησης, στιγμές πού στήν ἱστορία τῶν λαῶν εὐτυχοῦνε σπάνια, μιά φορά ἤ καί ποτέ σέ διάρκεια αἰώνων, δέν περιγράφονται! Δέν αἰχμαλωτίζεται σέ χαρτί ἤ σέ καμβά ἡ συγκινησιακή τους κλίμακα. Δέν ἀναπαράγεται ἡ κύμανση τῶν συναισθημάτων, πού προκαλοῦνε, δέν ἀποτυπώνεται ἡ ψυχική εὐφορία τῶν ἀνθρώπων, ἰδιαίτερα τῶν ἀγωνιστῶν, πού εἴχανε τήν εὔνοια τῆς ἱστορίας νά τίς ζήσουνε. Ἀξίζανε μιᾶς ζωῆς ἀγῶνες καί θυσίες γιά τίμημα μιᾶς τέτοιας οὐρανόφταστης στιγμῆς... Τί νά πῶ περισσότερο; Δέ βρίσκω λέξεις μ' ἐπαρκή δύναμη... Μακάριοι οἱ εὐτυχήσαντές την στούς Κορυσχάδες... Μακάριοι καί οἱ μή ἐπιλήσμονες!

Στό δεύτερο πίσω μισό τῆς αἴθουσας... ὅποιος πρόλαβε τόν κύριον οἶδεν! Τά καθίσματα κυριευθήκανε ἐξ ἐφόδου ἀπό τούς πρώτους ἐπελάσαντες, πού εἴχανε καί δύναμη καί τέχνη σπρωξίματος. Οἱ πολλοί στριμωχτήκαμε ὄρθιοι — κι αὐτό ἤτανε κάτι γιά τό ὁποῖο μᾶς τρισμακαρίζανε οἱ τοῦ διαδρόμου καί πιό πολύ ὅσοι ἀπομείνανε ἀπόξω, στό προαύλιο. Καί δέν ἤσανε οἱ λιγότεροι! Ὀρθοστεκούμενοι καί σάν τά φυσέκια στήν παλάσκα εἴχανε καταλάβει ἀντάρτες καί λαός καί τήν πλαγινή δίοδο, πλάτους μιᾶς καρέκλας, πού εἶχε ἀφεθεῖ γιά τό πέρασμα τῶν ἐθνοσυμβούλων πρός τό βῆμα.

Χοροστατοῦντος τοῦ Κοζάνης Ἰωακείμ — ὁ Ἠλείας Ἀντώνιος δέν εἶχε φτάσει τήν πρώτη μέρα τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου στούς Κορυσχάδες — ὁ ἐφημέριος, ἄν δέν κάνω λάθος, τοῦ χωριοῦ παπα-Κωστομητσόπουλος ἔψαλε τόν καθιερωμένο ἁγιασμό, ἐνῶ τμῆμα ἀνταρτῶν παρουσίαζε ὅπλα. Ἐπακολούθησε ἡ ὁρκωμοσία τῶν παρόν-

των έθνοσυμβούλων, οί όποίοι, έν χορώ, έπαναλαμβάνανε λέξη πρός λέξη τά λόγια τού δρκου, πού διάβαζε ό παπάς:

«Όρκίζομαι, ότι θά έκτελέσω πιστά τά καθήκοντά μου, σάν μέλος τοΰ Έθνικού Συμβουλίου, έχοντας σάν γνώμονα τό συμφέρο τής Πατρίδας μου καί τού Έλληνικού Λαού. Ότι θ' άγωνιστώ μέ αύτοθυσία, γιά τήν άπελευθέρωση τής χώρας μου άπ' τό ζυγό τών καταχτητών, ότι θά ύπερασπίζω παντού καί πάντοτε τίς λαϊκές έλευθερίες καί θά είμαι προστάτης καί όδηγός τού λαού στόν άγώνα γιά τήν λευτεριά του καί τά κυριαρχικά του δικαιώματα».

Μετά τό τέλος τής όρκωμοσίας, ή στρατιωτική μπάντα άνακρούει τόν Έθνικό Ύμνο, όλοι στήν αίθουσα στέκονται προσοχή, στρατιωτικό άπόσπασμα παρουσιάζει δπλα. Έπακολουθεί ή ύπογραφή τού πρακτικού όρκωμοσίας άπό τούς έθνοσυμβούλους.

Κατά τά είωθότα, ό άρχαιότερος βουλευτής άναλαβαίνει προσωρινός πρόεδρος. Στούς Κορυσχάδες αύτός ήτανε ό έθνοσύμβουλος Βάλτου Παντελής Καρασεβδάς. Άποστολή τού προσωρινού προέδρου είναι νά διεκπεραιώσει τίς διαδικασίες έκλογής όργάνων τού Σώματος.

Ή πρώτη λαϊκή Βουλή τών Έλλήνων άνάδειξε:

Πρόεδρό της τόν στρατηγό Νεόκοσμο Γρηγοριάδη, Φιλελεύθερο βουλευτή νομού Πέλλης στή Βουλή 1936, τώρα έθνοσυμβούλου Έδεσσας. Άνήκε στούς Άριστερούς Φιλελεύθερους.

Άντιπροέδρους τόν Κοζάνης Ίωακείμ, έθνοσύμβουλο Σερβίων, άνεξάρτητο καί τόν Ι. Μιχαήλ, έθνοσύμβουλο Θεσσαλονίκης. Άνήκε στή Δημοκρατική Ένωση.

Μέλη τού Προεδρείου έπίσης τούς:

Άλεξανδρή Σόλωνα, έθνοσύμβουλο Καρδίτσας, Βλαντά Δημήτριο, έθνοσύμβουλο Άθήνας καί Θανασέκο Γιώργο, έθνοσύμβουλο Λοκρίδας.

Γραμματέα τόν Κώστα Καραγιώργη, έθνοσύμβουλο Λάρισας. Άνήκε στό ΚΚΕ.

Κοσμήτορες τούς Δ. Μαργιόλη, Σάββα Παπαπολίτη, τήν Μαρία Σβώλου, έθνοσυμβούλους τής Άθήνας, καί Λ. Καραμαούνα, έθνοσύμβουλο Θεσσαλονίκης.

Στήν Εύρυτανία, λίκνο τής Λαϊκής Αύτοδιοίκησης καί τής Λαϊκής Δικαιοσύνης καί πρώτο όρμητήριο τού ΕΛΑΣ στή Ρούμελη, χώρος τώρα συνόδου τού Έθνικού Συμβουλίου, έδρα τής ΠΕΕΑ, τόπος καί λαός, πού σηκώνανε τό βάρος, τούς κόπους, τίς θυσίες

καί τίς εὐθύνες τῆς φιλοξενίας ἐπίσης τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ καί τῶν Κεντρικῶν Ἐπιτροπῶν τοῦ ΕΑΜ, τοῦ ΚΚΕ, τοῦ ΑΚΕ καί τῶν ἄλλων κομμάτων ἤ, ἔστω, τῶν Πολιτικῶν Γραφείων τους, δέν ἔγινε ἡ τιμή νά ἐκλεγεῖ ὁ ἀντιπρόσωπός της σέ κάποιο ἀπ' τά λειτουργήματα τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου — οὔτε καί πού θά τό σκέφτηκε κανένας αὐτό τό ἠθικό δικαίωμά της, παρά τή μεγαλοστομία τοῦ Γιάννη Ἰωαννίδη ὅτι «ἄν φυτεύουμε μιά πιπεριά στήν Ἀθήνα, χρωστοῦμε νά φυτεύουμε ἄλλη μιά στήν Εὐρυτανία». Ξεχάστηκε, λοιπόν, μπροστά στά μάτια μας καί σέ στιγμή πού μᾶς ὑπηρετοῦσε, ἡ Εὐρυτανία κι ἀπό μᾶς τή λαϊκή ἠγεσία! Ὁ Ἀργύρης Θεοδωρόπουλος, ὄντας ἀπ' τούς νεώτερους στήν ἡλικία ἐθνοσύμβουλος, χρησιμοποιήθηκε, ἄν καλά θυμᾶμαι, μόνο σάν ψηφοσυλλέκτης. Προφανῶς... συμβολικά κι αὐτό, γιά τό λόγο τοῦ νεροκουβαλητῆ, πού εἶχε ἐπιφυλαχθεῖ στήν ἀγόγγυστη Εὐρυτανία καί τίς ἐνθουσιώδεις ὀργανώσεις της. Ψέματα;

Ἀναλαβαίνοντας τά καθήκοντά του ὁ Πρόεδρος καί κηρύσσοντας τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος, χαρακτήρισε τό Ἐθνικό Συμβούλιο τή μοναδική ἔγκυρη φωνή τῆς μαχόμενης Ἑλλάδας κι ἀπότισε, ἐξαίροντας τό ρόλο του στόν Ἀγώνα, τήν «αἰώνια εὐγνωμοσύνη τοῦ ἔθνους στό Κομμουνιστικό Κόμμα, πού κράτησε ψηλά τή γαλανόλευκη κι ἔδειξε τό δρόμο γιά τίς λαϊκές ἐλευθερίες». Ὑπογράμμισε, ὅτι μέ τή συγκρότηση τοῦ ΕΑΜ κανένας δέν ὑστέρησε σέ θυσίες κι ἀγῶνες, μέ ἀποτέλεσμα νά φτάσουμε νά ἔχουμε σήμερα ἕναν πραγματικό στρατό «πού μέσα σέ στερήσεις μάχεται ἄκαμπτος καί ἀποτελεῖ τό καμάρι τοῦ ἔθνους».

Ἀναφερόμενος ὁ Πρόεδρος στόν ἀγώνα τῶν Συμμάχων, τόνισε ὅτι αὐτοί μᾶς δίνουν τό παράδειγμα:

> «Οἱ Ἄγγλοι ματαιώνοντας τήν γερμανική εἰσβολή, οἱ Ἀμερικανοί κατακτώντας τήν ἀεροκρατία, οἱ Ρῶσοι κουρελιάζοντας τήν στρατιωτική δύναμη τοῦ ἐχθροῦ, οἱ Κινέζοι πού μάχονται ὀχτώ χρόνια ἐνάντια στή Γιαπωνέζικη εἰσβολή, ὁ Ντέ Γκώλ πού ἀποκατέστησε τήν τιμή τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, δίπλα μας ὁ σερβικός λαός, πού ἀγωνίζεται ὑπέροχα μέ ἐπικεφαλῆς τόν δοξασμένο Τίτο (χειροκροτήματα). Ἐμεῖς στήν Ἑλλάδα ἀγωνιζόμαστε τόν ἴδιο ἀγώνα... Ὁ ἀγώνας στάθηκε ζήτημα ζωῆς καί ὕπαρξης γιά τό ἔθνος μας. Κανένας δέν μπορεῖ νά εἶναι ἐλεύθερος, χωρίς νά χύσει τό αἷμα του. Ἀλλά πέρα ἀπ' αὐτό, εἴχαμε καθῆκον ἀπέναντι στήν ἐθνική μας παράδοση, νά μείνει καί στή δική μας γενιά ἡ τιμή πώς ποτέ ἡ χώρα αὐτή δέ δέχτηκε κανέναν κατακτητή».

Ὑπογραμμίζοντας ὁ Πρόεδρος τήν ἀνάγκη νά μποῦνε στερεά τά θεμέλια τοῦ καινούργιου ἐθνικοῦ οἰκοδομήματος, καλεῖ τούς ἀντιπρόσωπους τοῦ μαχόμενου ἔθνους νά δειχτοῦνε ἀντάξιοί του καί νά σταθοῦνε στό πλευρό τῆς ΠΕΕΑ. Σύμφωνα μέ τά περιληπτικά πρακτικά τῆς Α΄ Συνόδου τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, πού δημοσιευθήκανε,* στό σημεῖο αὐτό ὁ Πρόεδρος ἀποδίδει

«τήν αἰώνια τιμή στό στρατό τοῦ ΕΛΑΣ, πού παρέδωσε τήν ἐξουσία στά χέρια τοῦ λαοῦ καί σ' ἐκείνους πού συνέταξαν καί ὑπόγραψαν τόν κώδικα τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, πού ἀποτελοῦν μιά μεγάλη κατάχτηση, πού πρέπει ν' ἀγωνιστοῦμε γιά τή διατήρησή της».

Ὁ Πρόεδρος τέλειωσε τό λόγο του, τονίζοντας, μέσα σέ θυελλώδη χειροκροτήματα τῶν ἐθνοσυμβούλων καί ὅλων τῶν ἄλλων συναγωνιστῶν πού παρακολουθούσανε τήν ἐναρχτήρια συνεδρίαση τοῦ Ἐθνοσυμβουλίου, ὅτι «περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά ὁ ἑλληνικός λαός θέλει νά ζήσει καί θά ζήσει».

Κι ἔτσι, ἀπ' τήν πρώτη μέρα τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου καί τόν ἐναρχτήριο λόγο τοῦ Προέδρου του, οἱ Θεσμοί ὄχι ἁπλῶς ἀποσπάσανε τήν τιμητική διάκριση κι ἀξιολογηθήκανε σάν «μιά μεγάλη κατάχτηση», ἀλλά τεθήκανε καί σάν πρόβλημα ἀγώνα «γιά τή διατήρησή της».

Ἕνας ἀπό «ἐκείνους πού συνέταξαν καί ὑπόγραψαν» μέ τήν ὑπογραφή «Ποσειδῶν», ὄρθιος στό βάθος - βάθος τῆς αἴθουσας, κυριολεχτικά συνθλιβόμενος ἀπ' τόν ὁλοῦθε γύρω μου συνωστισμό, ἄκουγα μ' ἀληθινή συγκίνηση τά λόγια τοῦτα τῆς ἀναγνώρισης καί δυνόμουνα σηκωμένος στά νύχια τῶν ποδιῶν μου νά ψηλώσω γιά νά μπορέσω νά δῶ, ὄχι, βέβαια, τόν πρόεδρο, πού φαινότανε ψηλά στήν ἐξέδρα, μά ὅλο τό Ἐθνικό Συμβούλιο, ὅλη τήν Ἑλλάδα πού ἐκπροσωπούσανε καί πού σ' αὐτή τώρα περνοῦσε ἡ ὑπόθεση τῶν δυό Θεσμῶν. Τείχη μπροστά μου τό δάσος τῶν συνόρθιων ἐπί τῶν νυχῶν τῶν ποδῶν τους ἐπίσης, πού τό ἴδιο κι αὐτοί πασχίζανε νά κλείσουνε μέσα στό βλέμμα τους τήν «ἐνσάρκωση τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας». Κι ὥς τό μπόι μου δέ βοηθοῦσε, κι ὡς οὔτ' εὔνοια θέσης εἶχα, πείστηκα πώς ἔπρεπε νά παραιτηθῶ ἀπό τήν προσπάθεια ἔστω καί ὀπτικῆς συμπαρεύρεσης στά καθίσματα τῶν ἐθνοσυμβούλων... Τεῖχος μπρός μου, τεῖχος ὁλόγυρά μου οἱ συναγωνιστές μου, τό μόνο πού μποροῦσα νά προφυλάξω ἀπό τό ζούλισμα ἤσανε οἱ σκέψεις, πού σά δέ βλέπεις αὐτό πού θέλεις, σοῦ ἔρχονται ἐκεῖνες

* Βλ. «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!», ἐκδόσεις Γιαννίκος, Ἀθήνα, τόμ. ΙΙΙ, σελίδες 327 ὥς 386, κεφάλαιο «ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Περιληπτικά πρακτικά τῶν ἐργασιῶν τῆς Α΄ Συνόδου του».

γι' αὐτό καί χωρίς νά τό θέλεις.— «...πέντε ἔσχατοι τό ξεκίνημα!... Δυό ξώμακροι τέως δῆμοι ἤ... ἐπικράτεια... δές τώρα! Τό Πανελλήνιο! Διασημότητες καί οἱ πρώτιστοι, οἱ κεφαλές τοῦ Ἀγώνα! «Τά ἔκαμες θάλασσα»! — πρίν ἐνάμιση χρόνο... «Αἰώνια τιμή» — γυρίσματα πού σοῦ τά 'χουν οἱ καιροί!»

Στό ἐπίσημο τμῆμα τῆς αἴθουσας λόγος γινότανε γιά τήν ἐπικύρωση ἀπ' τό Σῶμα τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν του... Σά νά μήν τό πολυκατάλαβα αὐτό, ἤμουνα μέ τίς σκέψεις μου, ἀλλά ἀνέβηκε καί στό βῆμα ὁ δεσπότης Κοζάνης, τό Σῶμα ἔμπαινε σέ κανονικό ρυθμό ἐργασιῶν... Τό ἔνστιχτο καί ἡ ἔννοια τοῦ χρέους ὑποδείχνανε στούς φιλοπερίεργους, ἐμᾶς, πού ἀποστολή δέν εἴχαμε στήν αἴθουσα, ὅτι καιρός νά ἐπανακάμψουμε εἰς τά ἴδια, νά τοῦ δίνουμε γιά τό ἔργο ἐφ' ᾧ ἐτάχθημεν...

Ἀπ' τούς ἀργόσχολους οἱ... συνετότεροι ἀρχίσανε νά γλιστρᾶνε, ἀνοίγοντας μέ τούς ἀγκῶνες δίοδο, πρός τό διάδρομο τοῦ σχολειοῦ κι ἀπ' ἐκεῖ στήν ἔξοδο καί παίρναγε τό δρόμο γιά τά χωριά τους καί τίς δουλειές τους. Ὥρα μου νά τούς μιμηθῶ. Στήν αὐλή τοῦ διδακτηρίου ἔβγαλα τό χιτώνιο καί τό 'ριξα στόν ὦμο. Πῆρα τά κατηφορικά σοκάκια τοῦ χωριοῦ, νά πέσω στή στράτα πού βγάζει στόν ἁμαξόδρομο κι ἀκολουθώντας τον, ἀνηφορίζοντας πιά, νά γυρίσω στό Καρπενήσι — εἶχα φύγει πολλά πρωί καί πολλή δουλειά μέ περίμενε στό γραφεῖο μου.

Ξαπόστατος καί φρεσκαρισμένος ἀπ' τ' αὐγινό μαγιάτικο ἀπόγειο πού κατέβαζε τό Βελούχι, εἶχ' ἀνεβεῖ στούς Κορυσχάδες γεμάτος εὐφροσύνη κι εὐφορία. Κατάκοπος ἀπό ὁλοήμερη ὀρθοστασία καί τανυσμένη ἀναμονή, φορτωμένος ἀπό ὑπερδιέγερση συγκινήσεων, κατειλημμένος ἀπό φόρτιση ἐντυπώσεων κατηφόριζα τώρα, κουβαλώντας στήν ψυχή ἀμάλγαμα ἀπό μολύβι καί χρυσό — ἕνα συναίσθημα, μεῖγμα ἀνθρώπινης πικρίας κι ἀγωνιστικῆς ἱκανοποίησης... Τέλος πάντων, ἔτσι 'ναι ἡ ζωή! Ἔτσι!

Ἡ δεύτερη μέρα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ἀφιερώθηκε στίς προγραμματικές δηλώσεις τῆς ΠΕΕΑ. Τίς παρουσίασε στήν ἐθνική ἀντιπροσωπεία ὁ ἀντιπρόεδρος Εὐριπίδης Μπακιρτζής.

> «ἐκθέτοντας τό γόνιμο ἔργο πού ἔγινε στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα, λέει ὅτι ὁ λαός ἀπόχτησε τά δυό θεμέλια τῆς λαοκρατίας, τήν αὐτοδιοίκηση καί τή λαϊκή δικαιοσύνη, οἱ γυναῖκες καί οἱ νέοι τά δικαιώματά τους. Ἐξαίρει τήν ἰδεώδη ἀσφάλεια πού ὑπάρχει, τό κράτος δικαίου καί τήν ἐλευθερία τῶν πολιτῶν...
>
> Τελειώνοντας καθορίζει ὅτι πρέπει νά συνεχιστεῖ καί ν' ἀναπτυχθεῖ ὁ ἀγώνας τῆς ἀπελευθέρωσης στό πλευρό τῶν

συμμάχων, ὡς τήν τελική συντριβή τοῦ φασισμοῦ καί νά κατοχυρωθοῦν οἱ λαοκρατικοί θεσμοί».*

Ἡ δεύτερη καί τρίτη μέρα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος καλυφθήκανε ἀπό τή συζήτηση πάνω στίς προγραμματικές δηλώσεις. Ἄξονας τῶν ὁμιλιῶν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν κομμάτων καί τῶν ἄλλων ἐθνοσυμβούλων, πού περάσανε ἀπό τό βῆμα, ὑπῆρξε ἡ διαδήλωση τῆς ἀπόφασης: ἀγώνας ὡς τήν ὁριστική συντριβή τοῦ φασισμοῦ, ὁλοκλήρωση τῆς πανεθνικῆς ἑνότητας, διατήρηση, ἀνάπτυξη καί κατοχύρωση τῶν λαοκρατικῶν καταχτήσεων.

Τόν ἀντιπρόεδρο τῆς ΠΕΕΑ διαδέχθηκε πρῶτος στό βῆμα ὁ Γραμματέας τῆς ΚΕ τοῦ ΕΑΜ Θανάσης Χατζῆς. Ἀναφέρθηκε σέ ὅλους τούς τομεῖς τοῦ Ἀγώνα. Παράλειψε μόνο νά κάνει συγκεκριμένη ἀναφορά στή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη. Ὁ λόγος του περιεῖχε, σχετικά καί μέ τό θέμα, τίς γενικότητες: Τά προβλήματα πού συζητοῦνται ἐδῶ, ἡ λευτεριά, ἡ λαοκρατία, ἡ ἐπιβίωση τοῦ λαοῦ καί ἡ ἐθνική ὁλοκλήρωση, ἀποτελοῦν τό πρόγραμμα τοῦ ΕΑΜ... Εἴμαστε βέβαιοι πώς θά κερδίσουμε τή λευτεριά καί τή λαοκρατία... Θά χρειαστοῦν μεγαλύτερες θυσίες καί σκληρότεροι ἀγῶνες. Ἔπαθλο θά εἶναι μιά Ἑλλάδα λεύτερη, ἀνεξάρτητη, ἀκέραια, λαοκρατούμενη, εὐτυχισμένη καί πολιτισμένη.

Ἀντίθετα, ὁ Γιάννης Ζεῦγος, πού μίλησε ἀπό μέρους τοῦ ΚΚΕ, ὑπογράμμισε, ὅτι ὁ λαός μέσα στήν πάλη ἐπετέλεσε ἔργα μεγάλης εἰρηνικῆς δημιουργίας: Τήν αὐτοδιοίκηση καί τή λαϊκή δικαιοσύνη, τά βάθρα αὐτά τῆς αὐριανῆς λαοκρατίας, τῆς ἀναγέννησης. Ἔτσι, εἶπε, δημιουργήθηκε ἡ νέα Ἑλλάδα καί γέννημα τῶν ἀναγκῶν της βγῆκε ἡ ΠΕΕΑ. Οἱ καταχτήσεις, κατάληξε στό σημεῖο αὐτό, τῆς αὐτοδιοίκησης, τῆς λαϊκῆς δικαιοσύνης, τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν καί τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναίκας, πρέπει νά παραμείνουν σεβαστές καί νά ἀναπτυχθοῦν καί συγχρονισθοῦν, νά γίνουν τά βάθρα τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας.

Ἀπό ἄγνοια, φαίνεται, τῶν συγκεκριμένων περιστατικῶν — μπορεῖ καί σκοπιμότητα — ὁ Ζεῦγος δέ διεκδίκησε τήν τιμή γιά τούς Θεσμούς ὑπέρ τοῦ ΚΚΕ, ὅπως σ' αὐτό κατά πρώτιστο λόγο ἀνῆκε, ἀφοῦ ἐπώνυμη κομμουνιστική ὀργάνωση τούς ἐμπνεύσθηκε καί τούς καθίδρυσε.

Τήν τέταρτη μέρα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου κλείνει ἡ συζήτηση πάνω στίς προγραμματικές δηλώσεις τῆς ΠΕΕΑ μέ ὁμόφωνη ἔγκριση ἀπό τά παρόντα στή συνεδρίαση μέλη τοῦ Σώματος τῆς παρακάτω ἀπόφασης:

* ὅ.π., σ. 37 καί 38.

«Τό Ἐθνικό Συμβούλιο, ἀφοῦ ἄκουσε τίς δηλώσεις τοῦ προέδρου τῆς ΠΕΕΑ,

ἀ π ο φ α σ ί ζ ε ι:

ἐγκρίνει τήν ἵδρυση, τή σύνθεση καί τό ἔργο τῆς ΠΕΕΑ, καθώς καί τίς προγραμματικές δηλώσεις».

Στήν παραπάνω ἀπόφαση τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας περιέχεται, βέβαια, καί ἡ πανελλήνια ἔγκριση τῶν δυό Θεσμῶν, μιά καί στό ἔργο τῆς ΠΕΕΑ περιλαμβανότανε, λ.χ., καί ἡ Πράξη της 4 κ.λ.π.

Ἀλλά τιμητική, ἰδιαίτερα τιμητική, τῶν Θεσμῶν ὑπήρξανε ἡ πέμπτη καί ἡ ἕβδομη μέρα τῆς Λαϊκῆς Βουλῆς. Μέ τήν ἔναρξη τῆς πρωινῆς συνεδρίασης στήν πέμπτη μέρα ὁ Πρόεδρος ἔδωσε τό λόγο στό Γραμματέα Δικαιοσύνης συναγωνιστή Ἠλία Τσιριμῶκο. Εἰσηγήθηκε δυό σπουδαιότατα θέματα:

Ὑπέβαλε στό Σῶμα γιά ἔγκριση καί ἀνέπτυξε σχέδιο ψηφίσματος γενικῶν διατάξεων γιά τήν ἄσκηση τῶν ἐξουσιῶν στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ἀποκαλώντας το, πολύ πετυχημένα νομίζω, «Ληξιαρχική πράξη τῆς γέννησης τῆς καινούργιας λευτεριᾶς». Πρόκειται γιά τό ΨΗΦΙΣΜΑ Α΄ τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, πού παρότι τό κείμενό του εἶναι γνωστό, θά δημοσιευτεῖ κι ἐδῶ, κλείνοντας τίς ἐργασίες τοῦ Σώματος.

Ὁ Τσιριμῶκος, κατέχοντας γερά τό θέμα του καί μέ χάρισμα λόγου, πού ἡ φύση δέν τό μοιράζει ἁπλόχερα στούς ἀνθρώπους, εἰσηγήθηκε τό σχέδιο ψηφίσματος κι ὑποστήριξε, ὀρθά, ὅτι ἡ συγκρότηση τῆς ΠΕΕΑ συνιστᾶ καί ἐγκαθίδρυση πολιτικῆς ἐξουσίας στήν πλήρη της ἔννοια καί μέ συνακόλουθο νά προβαίνει σέ πράξεις νομικῆς φύσης, ν' ἀναλάβει τή διοίκηση τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας καί νά συγκαλέσει τό Ἐθνικό Συμβούλιο. Ὑπογράμμισε, ὅτι οἱ βασικές ἀρχές τοῦ Ψηφίσματος εἶναι δυό: ὁ ἐ θ ν ι κ ό ς ἀ γ ώ ν α ς καί ἡ λ α ο κ ρ α τ ί α. Χαρακτήρισε τό Ψήφισμα, πού ἔβαζε στήν κρίση τοῦ Ἐθνοσυμβουλίου, ὁριστική κατάχτηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καί θεμελίωση ἑνός καινούργιου κόσμου.

Δέ γινότανε νά μή νιώσεις βαθιά ἱκανοποίηση ἀκούοντας τόν Γραμματέα Δικαιοσύνης νά προσδιορίζει, ἀναλύοντας τήν ἔννοια «ὅλες οἱ ἐξουσίες πηγάζουν καί ἀσκοῦνται ἀπό τό λαό», ὅτι ἡ ἄσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπό τήν ΠΕΕΑ ἐκτείνεται ὥς τό ὅριο πού εἶναι ἀναγκαῖο γιά τή λειτουργία τοῦ διοικητικοῦ μηχανισμοῦ, ἐνῶ ὁ λαός διοικεῖται μόνος του μέ ὄργανα δικά του, τά ὁποῖα διαρκῶς ἀποκτοῦν ὅλο καί περισσότερη κυβερνητική ἐξουσία καί οἰκονομικοκοινωνικό περιεχόμενο ο ὐ σ ι α σ τ ι κ ό. Τή μέρα αὐτή, μέ τήν ἀνάλυση τούτη, νομίζω ὅτι ὁ συναγωνιστής Τσιριμῶκος στά-

θηκε τόσο κοντά στό πνεῦμα τῶν «Ἐντολῶν»! Εἰλικρινά, τόσο κοντά, ὅσο ἀντίθετα, δέ θά φτάσει μετά δυό μέρες ὁ σύντροφος Γιώργης Σιάντος! Ἄς τό ἑρμηνέψει τό γεγονός ὅπως νομίζει ὁ ἱστορικός. Ἐμένα χρέος μου εἶναι νά τό πιστοποιήσω.

Συνάμα, ἀδύνατο ν' ἀποφύγεις, ἐκεῖ ἐπιτόπου, τήν ἐπισήμανση τῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα στήν παραπάνω ὀρθή θέση γιά τήν αὐτοκυβέρνηση τοῦ λαοῦ μέ ταυτόχρονο περιορισμό τῶν ἐξουσιῶν τῆς Κεντρικῆς Διοίκησης, ἀπ' τή μιά, καί στό μέτρο γιά διορισμένους κυβερνητικούς ἀντιπροσώπους κλπ, πού θέσπιζε ἡ Πράξη 4 τῆς ΠΕΕΑ, ἀπ' τήν ἄλλη.

Τό σχέδιο Ψηφίσματος, πού ἔφερε στό Σῶμα ὁ Γραμματέας Δικαιοσύνης — καί πού ψηφίστηκε στίς 27-5-44 — περιλάμβανε καί τό θρίαμβο τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἀνακηρύσσοντάς τες «θεμελιώδεις θεσμούς τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων» — καθένας στή θέση μου θά αἰσθανόταν δικαιωματική ὑπερηφάνεια καί δικαιολογημένη ἱκανοποίηση, ὁ μόνος μισθός τοῦ ἀγωνιστῆ. Τό ἴδιο ἔνιωσα κι ἐγώ. Κι ἔστησα, μάλιστα, μπροστά μου νοερά τόν Μπακόλα καί μέ σαρκαστική διάθεση τοῦ εἶπα — «Ἔ, — «τά ἔκανες θάλασσα»! Εἶπες τίποτα, Μπακόλα, Νά σοῦ πῶ ἐγώ! Σοῦ ἔταξα νά πάρω τό χάκι μου; — τό παίρνω σήμερα!»

Τό δεύτερο θέμα πού πραγματεύθηκε σέ συνέχεια ὁ Γραμματέας Δικαιοσύνης ἦτανε ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη. Ἀναφέρθηκε στίς δυσχέρειες πού συνεπάγεται κάθε ἀλλαγή στό Δίκαιο. Ἀντανακλώντας συγκεκριμένη κοινωνική διάρθρωση, μεταβολή, συνεπῶς, κανόνων ἰσχύοντος Δικαίου ἔχει ἄμεσο ἀντίκτυπο σέ ὁρισμένο κοινωνικό κατεστημένο — παρατήρησε εὔστοχα ὁ νομομαθής συναγωνιστής μας. Καί γιά τόν προσδιορισμό τοῦ χαρακτήρα τῆς δικαιοσύνης, ὅτι ἀνάγκη πρῶτα νά δοθεῖ ἀπάντηση στά τρία ἐρωτήματα:

1ο — ΠΟΙΟΣ ἀπονέμει τό Δίκαιο.
2ο — ΠΩΣ τό ἀπονέμει. Καί
3ο — ΠΟΙΟ ΔΙΚΑΙΟ ἐφαρμόζει.

Μέ τό μέτρο τῆς «ἐκ τῶν πραγμάτων» ἀπάντησης στά παραπάνω ἐρωτήματα, ὁ εἰσηγητής πιστοποίησε ἀπό τό ἐπίσημο βῆμα τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, ὅτι στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἔχει θεσπιστεῖ ἡ λαϊκή δικαιοσύνη. — Δικάζει ὁ ἴδιος ὁ λαός, δηλαδή ἀπονέμει τό Δίκαιο ὁ λαός. — Γιά τό ΠΩΣ τό ἀπονέμει, ἀλλιῶς πως γιά τόν τ ρ ό π ο πού δικάζει, ὁ Ἠλίας Τσιριμῶκος τόνισε τήν ἰδιαίτερη σημασία τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ παλιά πολύπλοκη δικονομία τῶν τύπων καί τῶν ἐξόδων καταργήθηκε καί τό λαϊκό δικαστήριο καταστάθηκε δικαστήριο ο ὐ σ ί α ς. Ἐπισήμανε, συγκεφαλαιώνοντας στό σημεῖο αὐτό, τρεῖς βασικές ἀρχές τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης: 1ο — Τήν κατάργηση τῆς παλιᾶς δικονομίας. 2ο — Τήν εἰσαγωγή

τῆς συμβιβαστικότητας. Καί 3ο — Τό ἐλεύθερο τοῦ λαϊκοῦ δικαστῆ νά δικάζει «κατά συνείδηση», κρίνοντας ἀπεριόριστα τά πραγματικά περιστατικά.

Ὅμως, ἀναφορικά μέ τό τρίτο ἐρώτημα, πού ἔθεσε ὁ ἴδιος γιά τό χαρακτήρα τῆς δικαιοσύνης, ὁ συναγωνιστής Γραμματέας τῆς ΠΕΕΑ ἐπί τῆς Δικαιοσύνης κάθε ἄλλο παρά εὐστόχησε. Κατά τή γνώμη μου, ἀπάντησε ὁ ἀστός νομικός πού κυριαρχοῦσε στή συνείδησή του, παρά ὁ ἐαμικός ἡγέτης καί ἱδρυτής κόμματος, πού ἐπαγγελλότανε Λαϊκή Δημοκρατία.

Ἡ ἀνάπτυξη ἀπό μέρους τους τῆς θέσης ὅτι τό Δίκαιο πρέπει νά εἶναι Δίκαιο γραφτό, διατυπωμένο σέ κανόνες κι ὄχι ἄγραφο, καθόσον ἡ ἔννοια τοῦ τελευταίου δέ συμβιβάζεται μέ τήν ἔννοια τῆς προόδου, δέν ἐπιτρέπει ἑνότητα τοῦ δικαίου, καί, τελικά, φέρνει σέ ἀδιέξοδο, δέ συνάντησε καί δέν μποροῦσε νά συναντήσει, βέβαια, ἀντίρρηση — ἐξυπακούοντας, φυσικά, πώς τά ἤθη καί ἔθιμα παραμένουνε σάν ἄγραφο ἰσχυρό Δίκαιο σεβαστά, παραδεχτά, ἄλλωστε, μ' αὐτή τήν ἰσχύ καί στά πλαίσια τοῦ ἄκρα ὀργανωμένου γραπτοῦ ἀστικοῦ Δικαίου.

Ἐκεῖ, λοιπόν, πού ξεστόχησε ὁ Τσιριμῶκος σάν λαϊκός ὑπουργός Δικαιοσύνης, ἐκεῖ πού σφόδρα ἀστόχησε καί συνάντησε τή σφόδρα ἀντίσταση τῆς Λαϊκῆς Βουλῆς, ἦτανε ἡ ὑποστήριξη ἀπό μέρους του τοῦ περιεχομένου τοῦ ἄρθρου 1 τῆς Πράξης 4 τῆς ΠΕΕΑ καί τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε ὁ αὐτουργός. Καί στήν εἰσήγησή του τώρα ἐπίμενε, ὅτι ἔπρεπε νά ἰσχύσει τό προπολεμικό ἀστικό καί ποινικό δίκαιο. Ὑποσχότανε κατάργηση μόνο διατάξεων, λ.χ., σάν αὐτῶν πού κρατούσανε τή γυναίκα σέ ὑποδεέστερη κοινωνική θέση, γενικά «ἀνακαίνιση» τοῦ ἀστικοῦ Δικαίου, ἁπλοποίηση καί ἐκλαΐκευσή του. Τά ἴδια καί γιά τό παλιό ποινικό Δίκαιο — ἐφαρμογή του μέ συνεχεῖς ἀναπροσαρμογές. Καί κλιμάκωσε τήν ἀναπροσαρμογή του σέ ὅλη τήν «μεταβατική ἐποχή» ἴσαμε πού νά «φτάσουμε» σέ βασικές μεταρρυθμίσεις, πού θ' ἀποφασίσει Συνταχτική Συνέλευση.

Ἀπό τήν εἰσήγησή του στό Ἐθνικό Συμβούλιο θά μποροῦσε νά συναχτεῖ ὅτι ὁ Ἠλίας Τσιριμῶκος:

1ο— Ἀναγνώριζε κι ὑποστήριζε τό θεσμό τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης.

2ο— Τήν ἀντιλαμβανότανε, ὅμως, στά ἀστικά πλαίσια — κατάδηλη ἀντίφαση.

3ο— Ἀποδεχότανε τήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης ἀπ' τό λαό, καθώς καί τόν λαϊκό — ἄς προσδιορίσουμε ἔτσι τό «πῶς» — τρόπο ἀπονομῆς της.

4ο— Ἀρνιέται τό λαϊκό Δίκαιο, ἤθελε τήν Λαϊκή Δικαιοσύνη διάκονο τοῦ ἀστικοῦ Δικαίου — ἄλλη ἀντίφαση!

5ο— Ἔφτανε ὡς τίς ἀνακαινίσεις καί ἀναπροσαρμογές τοῦ νομικοῦ ἐποικοδομήματος τῶν ἀστικῶν σχέσεων παραγωγῆς.

6ο— Στήν περίπτωση Συνταχτικῆς Συνέλευσης — «μετά τήν ἀπελευθέρωση» — τῆς προδίκαζε ἀπό τώρα περιορισμένες δικαιοδοσίες, ὡς «βασικές μεταρρυθμίσεις». Ὅμως, ἡ καθιερωμένη ἔννοια τῆς μεταρρύθμισης, στήν πολιτική σημαίνει ὁπωσδήποτε διάσωση τοῦ σκελετοῦ τοῦ κατεστημένου.

7ο— Παραπέμποντας τίς «βασικές μεταρρυθμίσεις» σέ Συνταχτική Συνέλευση, ἔμμεσα δέν ἀναγνώριζε στό Ἐθνικό Συμβούλιο δικαιώματα Συνταχτικῆς.

Ἀλλά γιατί ὅλα αὐτά ἀπό τόν Ἠλία Τσιριμῶκο; Νομίζω:

Γιατί ἦτανε ἀπό γεννοφάσκια του καί παράμενε καί σάν ἱδρυτής τῆς «Ἕνωσης Λαϊκῆς Δημοκρατίας» ἕνας προοδευτικός ἀστός, πού ἡ συνείδησή του τοῦ ὑπαγόρευε νά ὑπερασπίσει καί τήν ὑλική βάση καί τή νομική ἔκφραση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος — τό Δίκαιο, μέ τό ὁποῖο ὁ ἴδιος εἶχε καταστάθεῖ.

Γιατί τόν Ἀγώνα τοῦ ΕΑΜ τόν προσλάβαινε «καθαρά» ἐθνικοαπελευθερωτικό, τή λαοκρατία ὡς τό δικαίωμα τοῦ λαοῦ ν' ἀποφασίσει μετά τήν ἀπελευθέρωση, συνεπῶς στή διάρκεια τοῦ ἀγώνα γι' αὐτή, καμιά μεταβολή πού ν' ἀνατρέπει τίς βάσεις τοῦ παλιοῦ κατεστημένου. Ἄλλωστε, δέν ἦτανε ὁ ἡγέτης τῆς ΕΛΔ μέ αὐτή τήν ἀντίληψη. Κι ὁ Γ. Ζεῦγος, μιλώντας στό Ἐθνικό Συμβούλιο ἐκ μέρους τοῦ ΚΚΕ, ὑποστήριξε, ὅτι ἡ δημιουργία τῶν ταγμάτων ἀσφαλείας δέν ἀλλάζει τό χαρακτήρα τοῦ πολέμου, πού μένει πάντα ἀπελευθερωτικός.*

Γιατί, τέλος, ἡ ἴδια ἡ γραμμή τοῦ ΕΑΜ ὄχι μόνο δέν πρόβλεψε λύσεις παρόμοιων προβλημάτων στή «μεταβατική ἐποχή», στή διάρκεια, δηλαδή, τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα, ἀλλά οὔτε κάν πώς θά προκύπτανε ὡς τήν ἀπελευθέρωση. Ἡ φόρμουλα Λ α ο κ ρ α τ ί α, πού προβλήθηκε ἰδιαίτερα μετά τή 10η Ὁλομέλεια τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ τό Φλεβάρη 1944 καί ὑπῆρξε, στήν οὐσία, ἐπιβολή ἀπό τήν πλευρά τῆς ζωῆς μιᾶς κάποιας διόρθωσης τῆς ἀρχικῆς γραμμῆς τοῦ ΕΑΜ, ἦτανε γενικότητα περισσότερο, παρά προσδιορισμός συγκεκριμένων λύσεων προβλημάτων λαϊκῆς ἐξουσίας στό δοσμένο χρόνο καί χῶρο.

Ἄξιος προσοχῆς εἶναι ὁ πυρήνας τοῦ αἰτιολογικοῦ πού ἀνάπτυξε ὁ Γραμματέας Δικαιοσύνης ὑπερασπίζοντας τό ἀπαράδεχτο

* Ἔχοντας ὑποστηρίξει σέ ἄρθρο μου στό 5ο ἤ 6ο — δέ θυμᾶμαι ἀκριβῶς — τεῦχος τοῦ «Μηνιάτικου Ἀντάρτη» μιά διαφορετική ἄποψη γιά τά τάγματα ἀσφαλείας καί τόν ἀποφασιστικό πόλεμο ἐναντίον τους, δέχτηκα, μέσω τοῦ Α. Παπαγγέλου, τήν κριτική τοῦ Ζεύγου. Λεπτομερέστερη ἀναφορά ἀλλοῦ.

ἄρθρο 1 τῆς Πράξης 12. Ἀφοῦ τό Ἱδρυτικό τῆς ΠΕΕΑ δέ θίγει τίς σχέσεις ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τότε καί τό νομικό καθεστώς, πού θεμελιώνεται πάνω σ' αὐτές, δέν ἐπιτρέπεται νά θιγεῖ καί ὀφείλει νά διατηρηθεῖ σέ ἰσχύ. Ἀπό θεωρητική ἄποψη, ἐξαγόμενο ἄψογο. Ἀπό πρώτη ματιά, συλλογισμός ὀρθός. Ἀλλά εἶναι πάντα ἀπαραβίαστος ὁ κανόνας ράβδος στή γωνία, ἄρα βρέχει; Τό Δίκαιο σάν μορφή κοινωνικῆς συνείδησης ὑπάγεται στό ἐποικοδόμημα, προέχει, συνεπῶς, ἡ ἀλλαγή στό οἰκοδόμημα, ἕπεται τοῦ ἐποικοδομήματος. Ἡ ἀναστροφή δέ θά ἤτανε «νόμιμη» ἀπό ἄποψη μαρξιστικῆς ἀντίληψης — τέτοια εἶπε ὁ Ἠλίας ἤ θά μποροῦσε νά πεῖ. Τά προβλήματα, ἐντούτοις, ἔχουν ἀτομικότητα, τό καθένα τό δικό του πρόσωπο. Γιαυτό κι ὁ Λένιν ὑπόδειχνε τόν ἀλάθευτο τρόπο ἀντιμετώπισής τους: συγκεκριμένη ἀνάλυση συγκεκριμένης κατάστασης. Κι ἐδῶ εἴχαμε μιά συγκεκριμένη κατάσταση, πού γινότανε ν' ἀντιμετωπιστεῖ χωρίς τήν ἐφαρμογή τῆς μεθόδου τῆς ἀναγωγῆς εἰς τήν μονάδα. Ἄλλωστε, ἤτανε ἀκριβῶς ὁ πατέρας τοῦ σημερινοῦ μας Γραμματέα Δικαιοσύνης, πού... ἀνακάλυψε ὅτι τό «νόμιμον» βγαίνει νόμιμον κι ἀπ' τήν ἀνάποδη, παίρνοντάς το ἀπ' τό τέλος πρός τήν ἀρχή. Συντρέχουνε στή ζωή καί τέτοιες ἐξαιρέσεις. Νομίζω μιά τέτοια ἤτανε καί ἡ συγκεκριμένη κατάσταση τῆς ΕΑΜικῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας — πολύ περισσότερο τό 1944, πού ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη εἶχε κατασταθεῖ κοινωνική συνείδηση, κι ὄχι μόνο αὐτή. Εἶχε ἤδη διαμορφωθεῖ ἐντελῶς νέο, ἐπαναστατικό, καθεστώς στόν τομέα τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Καί τό ΠΟΙΟΣ καί τό ΠΩΣ ἤσανε λ α ϊ κ ά καί μόνο λ α ϊ κ ά. Τό «ΠΟΙΟ ΔΙΚΑΙΟ», στήν πράξη ἤτανε τό λ α ϊ κ ό πού ἐφάρμοζε ὁ Λαϊκός Δικαστής κρίνοντας κατά συνείδηση κι ἀπολύτως ἐλεύθερα τά πραγματικά περιστατικά. Δηλαδή τό Δ Ι Κ Α Ι Ο πού εἶχε μ έ σ α του, ἀκριβῶς αὐτό πού ἐπικαλεστήκανε ἐξαρχῆς οἱ «Ἐντολές», πού δέν εἴχανε δικαιοδοσία νά καταρτίσουνε καί γραφτό λαϊκό Δίκαιο. Τό αἴτημα τώρα τοῦ καιροῦ ἤτανε ἀκριβῶς νά δοθεῖ γραφτή μορφή στό Δίκαιο, πού μέ τόση ἐπιτυχία διακονοῦσε ἐνάμιση πιά χρόνο ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη μέ τό Λαϊκό Δικαστήριό της. Χρέος τοῦ Γραμματέα Δικαιοσύνης τῆς ΠΕΕΑ, τῆς λαϊκῆς κυβέρνησης, ὅπως καί τήν προσλάβαινε ὁ λαός, ἤτανε ἡ φροντίδα νά ὑπάρξει καί γραφτό λαϊκό Δίκαιο.

Ἀλλά πῶς ἐμφανιζότανε στόν ἐπίμαχο, ἄν θέτε, αὐτό τομέα ἡ συγκεκριμένη κατάσταση;

1ο— Στήν ἐπικράτεια Ἐλεύθερη Ἑλλάδα μορφές ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, πού θά ἔθιγε ἀκόμα καί ἡ πραγμάτωση τῆς 6ης Ὁλομέλειας τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ (Γενάρης 1934) δέν ὑπήρχανε, μέ ἐξαίρεση τά τσιφλίκια, μορφή πού εἶχε χάσει ὁποιοσδήποτε ειδικό βάρος τή δοσμένη στιγμή — ἡ ἄποψη τοῦ γράφοντα ἤτανε πώς ἡ

ΠΕΕΑ ἔπρεπε νά προβεῖ στήν ἀπαλλοτρίωσή τους τό 1944.

2ο— Δέ χρειαζότανε ἡ περιωπῆς νομομάθεια ἑνός Ἠλία Τσιριμώκου γιά νά γίνει ἀντιληπτό ὅτι ἕνα νομικό σύστημα μετατρέπεται σέ καθεστώς μόνον ὅταν διαθέτει τή δύναμη ἐπιβολῆς τους, τό κράτος πού θά τό καταστήσει ὑποχρεωτικούς τούς κανόνες του, δηλαδή Δίκαιο. Στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα αὐτό τό κράτος, τό παλιό κράτος, πού ἔκανε καθολική τήν ἐπιβολή τοῦ παλιοῦ νομικοῦ ἐποικοδομήματος εἶχε κ α τ α λ υ θ ε ῖ. Καί τήν κατάλυση αὐτή τήν χειροκρότησε ὁ λαός ἔμπρακτα. Κι ἀκριβῶς πάνω στήν πραγματικότητα τῆς κατάργησης τοῦ παλιοῦ κράτους σέ ὅλες του τίς μορφές καί ἐκδηλώσεις, ξεπηδήσανε, ἰσχύσανε καί ἐξελιχθήκανε οἱ νέοι Θεσμοί — ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη. Κι ἀσφαλῶς ὄχι γιά νά διακονήσουνε τό παλιό νομικό ἐποικοδόμημα — στήν περίπτωση αὐτή δέ θά εἴχανε, σάν ἀχρείαστοι, κάν γεννηθεῖ. Ἀνατροπή ὑπῆρξε. Ἀνατροπή καθολική τοῦ παλιοῦ κράτους, πού εἶχε ὀργανωθεῖ γιά νά ὑπηρετεῖ, νά ὑπερασπίζει καί νά διατηρεῖ τίς σχέσεις ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς καί ἰδιοποίησης τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Γι' αὐτές τίς σχέσεις πρέπει νά γίνεται λόγος κι ὄχι γενικά γιά τήν ἰδιοκτησία, γιά τά ψωροχωραφάκια τῶν φτωχοαγροτῶν. Ἐάν στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα ὑπήρχανε, π.χ., ἐργοστάσια καί σχέσεις ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπό ἄνθρωπο σ' αὐτά καί ἰδιοποίηση τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, δέν μπορῶ νά τά φανταστῶ πῶς ἐμεῖς δέν θά εἴχαμε «θίξει» μιά τέτοια «ἰδιοκτησία». Θά τήν εἴχαμε καταργήσει πρίν συγκροτηθεῖ ἡ Π.Ε. Ε.Α. Παράδειγμα, ἄλλωστε, ἡ διανομή τῆς δημόσιας γῆς — τῆς δημόσια «ἱερῆς» ἰδιοκτησίας — στούς ἀγρότες γιά δωρεάν χρήση. Καί στά τσιφλίκια δόθηκε λύση πού δέν ἐπέτρεπε τήν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπό ἄνθρωπο, οὔτε τήν ἰδιοποίηση τοῦ προϊόντος τῶν καλλιεργητῶν τους ἐκείνη τήν περίοδο, λύση νομῆς τους ἀπό τά χωριά, χωρίς ἀποζημίωση τῶν ἰδιοκτητῶν τους — στήν πράξη σιωπηρή ἀπαλλοτρίωση, παρά τήν ἔντονη εὐθιξία εἰδικά τῆς ΕΛΔ στή συγκεκριμένη περίπτωση τῆς Κύπρου.

Συνεπῶς, ὁ Τσιριμῶκος ἁπλῶς σκιαμαχοῦσε ἐδῶ ἐπικαλούμενος τήν «ἰσχύ» τῶν σχέσεων ἰδιοκτησίας γιά νά ἐπιβάλει τήν ἰσχύ νομικοῦ καθεστῶτος πού εἶχε συντρίψει κι ἐξαφανίσει τό «ἔνοπλο κῦρος τοῦ λαοῦ», ὅπως θά 'λεγε ὁ Ἔνγκελς.

3ο— Στήν περίπτωση τοῦ φαινομένου ΕΑΜική Ἐλεύθερη Ἑλλάδα, τό ἐποικοδόμημα προπορεύτηκε τοῦ οἰκοδομήματος — μιά κατάσταση, ἕνα συγκεκριμένο, δεδομένο γεγονός πού χρειάζεται νά μελετηθεῖ ἀπό τούς μαρξιστές μας σάν μιά νέα πεῖρα πού ἀπαιτεῖ, ἴσως, τή θεωρητική της ἀποκρυστάλλωση.

Τό ὅλο σύστημα τοῦ παλαιοῦ Δικαίου, τά λειτουργήματα πού τό διακονούσανε, οἱ ὑλικές μορφές βίας πού τό ἐπιβάλανε, ὁ σεβασμός

τῶν ἀνθρώπων πρός αὐτό καί ὁ φόβος τους γιά τίς κυρώσεις του, εἶχανε πεθάνει ὄχι μόνο σάν ὑπαρκτή κατάσταση, ἀλλά καί στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων καί κανένας δέν πίστευε ὅτι μποροῦσε νά νεκραναστηθοῦνε, ὅτι χ ρ ε ι ά ζ ο ν τ α ι — κι αὐτό ἦτανε τό πιό σπουδαῖο!

Κι ἄν ὑποθέταμε, ὅτι ὑπήρχανε ἄθικτες μορφές ἰδιοκτησίας, σάν αὐτές πού προσδιοριστήκανε παραπάνω κι ἀσφαλῶς θά ἐπιθυμούσανε νά ἐπιβάλουνε τό Δίκαιο πού τίς ἔκφραζε καί τίς ὑπηρετοῦσε, ὑλική δύναμη δέν εἴχανε νά τό κάνουνε — οὔτε νά τό σκεφτόντανε πώς τό μπορούσανε! Ἡ ὑλική δύναμη ἀπό κάθε ἄποψη — Διοίκηση, Δικαιοσύνη, Στρατός, Ἀσφάλεια — ἤτανε ὁ ὀργανωμένος λαός καί τό ἔνοπλο τμῆμα του. Ὄφειλε αὐτή ἡ δύναμη, μ' ἕνα λόγο ὁ λαός, νά ἐπιβάλει στόν ἑαυτό της Δίκαιο πού δέν ἀντιστοιχοῦσε στά δικά της συμφέροντα καί δέν τά διακονοῦσε; Μέ ποιά λογική; Μέ τό βιασμό τῆς θέλησής της; — μά πάλι χρειαζότανε κάποια δύναμη νά τό κάμει. Γιαυτό κι ὁ Τσιριμῶκος συνάντησε τήν ἀντίσταση τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, πού ἐνσάρκωνε τή θέληση τοῦ λαοῦ.

Συγκεφαλαιώνοντας:

Στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα εἶχε προκύψει φαινόμενο κοινωνικῆς ἐξέλιξης, ὅπου, ἐνῶ ἡ ἔννοια, ὁ θεσμός τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας δέν ὑπῆρχε λόγος νά θιγεῖ, τό νομικό, ὅμως καθεστώς, πού τοῦ ἤτανε ἐποικοδόμημα καταλύθηκε καί ἐξαλείφθηκε, στή θέση του δέ ἐμφανίστηκε νέο, πού ἀντανακλοῦσε ὄχι μόνο παροῦσες ἀνάγκες, μά καί ἐπερχόμενες νέες κοινωνικο - οἰκονομικές σχέσεις. Σχῆμα ἐλάχιστα «κλασικό», ὅμως, ὄχι ξένο πρός τή μαρξιστική ἀντίληψη, ὅπως τήν διατυπώνει ὁ Ἔνγκελς στό γνωστό γράμμα του πρός τόν Μπλόχ:

> «Ἡ οἰκονομική κατάσταση εἶναι ἡ βάση, ἀλλά τά διάφορα στοιχεῖα τοῦ ἐποικοδομήματος: οἱ πολιτικές μορφές τῆς ταξικῆς πάλης καί τ' ἀποτελέσματά της — τά Συντάγματα, πού τά καθορίζει ἡ νικήτρια τάξη ὕστερα ἀπό τή μάχη πού κέρδισε, κλπ — οἱ νομικές μορφές, κι ἀκόμα περισσότερο οἱ ἀντανακλάσεις ὅλων αὐτῶν τῶν πραγματικῶν ἀγώνων στόν ἐγκέφαλο αὐτῶν πού συμμετέχουν στήν πάλη, οἱ πολιτικές, νομικές, φιλοσοφικές θεωρίες, οἱ θρησκευτικές ἀντιλήψεις καί ἡ παραπέρα ἀνάπτυξή τους σέ συστήματα δογμάτων, ἀσκοῦν κι αὐτά τήν ἐπίδρασή τους πάνω στήν πορεία τῶν ἱστορικῶν ἀγώνων καί σέ πολλές περιπτώσεις αὐτά κυρίως καθορίζουν τή μ ο ρ φ ή τους. Εἶναι μιά ἀλληλεπίδραση ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων, μέσα στήν ὁποία ἐπιβάλλεται σέ τελευταία ἀνάλυση, σάν ἀ ν α γ κ α ι ό τ η τ α, ἡ οἰκονομική κίνηση μέσα ἀπό τό ἀτέλειωτο πλῆθος τῶν συμπτώσεων (δηλ. τῶν

πραγμάτων καί γεγονότων πού ἡ μεταξύ τους ἐσωτερική συνάφεια εἶναι τόσο μακρινή ἤ τόσο ἀναπόδειχτη, πού μποροῦμε νά τήν θεωρήσουμε σάν ἀνύπαρχτη καί νά μήν τή λογαριάσουμε). Διαφορετικά, ἡ ἐφαρμογή τῆς θεωρίας σέ μιάν ὁποιαδήποτε περίοδο τῆς ἱστορίας θά ἦταν, μά τήν ἀλήθεια, εὐκολότερη ἀπό τή λύση μιᾶς ἁπλῆς πρωτοβάθμιας ἐξίσωσης.

Τήν ἱστορία μας, τήν κάνουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, τήν κάνουμε ὅμως, πρῶτα κάτω ἀπό πολύ ὁρισμένες προϋποθέσεις καί ὅρους».

Τό Ἐθνικό Συμβούλιο, συνισταμένη τῆς ἐθνικῆς συνείδησης στή δοσμένη στιγμή καί ἔκφραση τῆς λαϊκῆς θέλησης, συλλαμβάνοντας ὀρθά τήν ἐπιταγή τῶν ἐξελίξεων, πού εἶχανε συντελεστεῖ καί πού ἐμπεριείχανε τήν φυσιολογική, νομοτελειακή προοπτική τῆς ἐθνικῆς ἀνέλιξης, ἀ π ό κ ρ ο υ σ ε σθεναρά τήν ὀπισθοδρομική θέση Τσιριμώκου. Ἡ Χρύσα Χατζηβασιλείου, μέλος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ ΚΚΕ, λαϊκή ἀγωνίστρια μέ συγκροτημένη σκέψη καί χάρισμα λόγου, ἠγήθηκε στήν ἐκδήλωση τῆς ἀντίθεσης τοῦ Σώματος πρός τήν ἐμμονή τοῦ Γραματέα Δικαιοσύνης νά βρυκολακιάσει τό ἀστικό νομικό ἐποικοδόμημα καί νά μετατρέψει τήν Λαϊκή Δικαιοσύνη ὑπηρέτη του, πράγμα πού θά σήμαινε θανάσιμο πλῆγμα γιά τό Θεσμό.

Κατά γενική ἀναγνώριση, ἡ ὁμιλία τῆς Χρύσας κονιορτοποίησε τήν ἄποψη Τσιριμώκου. Προκάλεσε ἰσχυρή ἐντύπωση. Ἐκτιμήθηκε σάν ἐπιστημονικά ἑδραιωμένη καί ἐπιχειρηματολογημένη καί ἀπό ταξικές - ἐπαναστατικές θέσεις. Μαχητική καί εὐφραδής ἡ Χρύσα ὑπερασπίστηκε τό ταξικό - λαϊκό Δίκαιο, διερμήνευσε τούς πόθους, τίς ἐλπίδες, τή θέληση τοῦ ἀγωνιζόμενου λαοῦ. Ἡ ὁμιλία της ἑρμηνεύτηκε, ὅπως ἦτανε φυσικό, σάν ἡ θέση τοῦ ἴδιου τοῦ Π.Γ. τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ πάνω στό ζήτημα πού πρόκυψε. Καί δημιούργησε ἕνα νέο αἴσθημα σιγουριᾶς, σέ μιά πολύ δύσκολη στιγμή, γιά ὀρθή πορεία μας. Προσωπικά, ξανάσανα! Μόνο, πού ὅλο αὐτό κράτησε ἀναπάντεχα λίγο.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν πρέπει νά μείνει ὁ ἀναγνώστης μέ τήν ἐντύπωση, ἴσως, ὅτι ὁ συναγωνιστής μας Ἠλίας Τσιριμῶκος δέν ἦτανε, γενικά, στό ὕψος τοῦ ἐαμικοῦ ἠγέτη στό Ἐθνικό Συμβούλιο. Ἡ δική μου ἐντύπωση ὑπῆρξε, ὅτι, ἄν δέν ἐπέμενε στό ὀλίσθημα τοῦ ἄρθρου 1 τῆς Πράξης 12, θά ἦτανε ὁλότελα θαυμάσιος στήν εἰσήγησή του. Σπουδαία, κατά τά ἄλλα, εἰσήγηση. Ἀνεξάρτητα, λοιπόν, ἀπό τό ἀστόχημα ἀναφορικά μέ τό «ΠΟΙΟ ΔΙΚΑΙΟ», τήν ἡμέρα ἐκείνη, τήν πέμπτη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, ὁ Θεσμός τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης σημείωσε

ὄχι ἁπλῶς λαμπρή νίκη, μά θρίαμβο, τήν καταξίωση καί τή δόξα μέσα στήν αἴθουσα πού στέγαζε τήν πανελλήνια συνείδηση.

Γιά τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση ἀντίστοιχη μέρα στάθηκε ἡ ἕβδομη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος. Στήν ἀπογευματινή συνεδρίαση ὁ λόγος δόθηκε στό Γραμματέα Ἐσωτερικῶν συναγωνιστή Γιώργη Σιάντο, πού πραγματεύτηκε καί τό πρόβλημα τῆς τ ο π ι κ ῆ ς, ὅπως τήν ὀνόμασε, Αὐτοδιοίκησης. Ἀπό τή σχετική εἰσήγησή του θά παρατεθοῦνε ἐδῶ μερικά σημεῖα, ἐνῶ θά παραλειφθοῦνε ὅσα ἀναφέρονται στό νέο Κώδικα Αὐτοδιοίκησης, πού ἑτοίμαζε ἡ Γραμματεία, γιατί περιέχονται καί στήν Αἰτιολογική Ἔκθεση τῆς Πράξης 55, τήν ὁποία θά δοῦμε σέ οἰκεῖο κεφάλαιο.

> «Ὅλοι οἱ ἁγνοί πατριῶτες — ἄρχισε τήν ἀγόρευσή του ὁ Γραμματέας Ἐσωτερικῶν — πού ἔρχονται ἀπό τήν κατεχόμενη στήν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, στό βουνό, ὀνομάζουν αὐτό πού βλέπουν νά συντελεῖται ἐδῶ θαῦμα. Καί πραγματικά εἶναι θαῦμα».
>
> «Γιά νά πολεμάει τρία ὁλόκληρα χρόνια ὁ ἑλληνικός λαός, τέτοιον φοβερό ἀγώνα, θά πεῖ ὅτι κάτι σοβαρό, κάτι μεγάλο εἶναι ἐκεῖνο πού ζητάει. Τί, ἀλήθεια, εἶναι αὐτό; Ὁ ἑλληνικός λαός παλεύει γιά νά διώξει τόν ξένο κατακτητη ἀπ' τά χώματά του, ταυτόχρονα ν' ἀποκτήσει τήν ἐσωτερική του λευτεριά. Ἀκόμα ὁ ἑλληνικός λαός παλεύει καί γιά μιά καλύτερη αὔριο».
>
> «Αὐτό τό περιεχόμενο εἶναι ἡ τεράστια δύναμη τῆς Π.Ε.Ε.Α. Ἡ Π.Ε.Ε.Α. ὀργανώνει, συντονίζει καί καθοδηγεῖ τόν ἀγώνα γιά τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση, γιά τή λαϊκή κυριαρχία, γιά τή λαϊκή εὐημερία. Νά γιατί ἡ Π.Ε.Ε.Α. καί τά κόμματα, πού τή συγκροτοῦν εἶναι παντοδύναμα. (Ζωηρά χειροκροτήματα).
>
> Συναγωνιστές καί συναγωνίστριες.
>
> Τό ἔργο τοῦτο τῆς λεύτερης Ἑλλάδας ἄρχισε ἀπό τό 1941, σιγά - σιγά κι ἔφτασε ὥς ἐδῶ.
>
> Γιά τή συνέχιση καί ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα ἱδρύθηκε ἡ Π.Ε.Ε.Α. Στήν ἀρχή μέ 5 μέλη. Ἀργότερα ἀνασυγκροτήθηκε σέ πολύ πλατύτερη βάση μέ 10 μέλη. Ἄς τό ξαναποῦμε ἄλλη μιά φορά ἀκόμη. Σκοπός τῆς Π.Ε.Ε.Α. εἶναι ὁ ἐντατικότερος πόλεμος ἐνάντια στούς κατακτητές καί τούς ἐθνοπροδότες, γιά τήν ἀπελευθέρωση καί τή θεμελίωση τῆς λαοκρατίας, πού εἶναι ἡ θεμελίωση γιά τήν εὐημερία τοῦ λαοῦ. Νά οἱ σκοποί τῆς Π.Ε.Ε.Α. Πρέπει νά σᾶς πῶ ὅτι ὅλες οἱ ἀποφάσεις τῆς Π.Ε.Ε.Α. ἀπ' τήν ἡμέρα

τῆς ἴδρυσής της ὡς τά σήμερα πάρθηκαν ὁμόφωνα». (Θυελλώδη χειροκροτήματα).

«Ἄν μέ τήν συγκρότηση τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου βάλαμε ἕνα λιθάρι, μέ τήν τοπική αὐτοδιοίκηση βάζουμε πολλά λιθάρια γιά τή Λαϊκή Δημοκρατία... Ἐμεῖς θέλουμε τήν τοπική αὐτοδιοίκηση μέσο συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στή διοίκηση τοῦ τόπου. Θέλουμε νά κάνουμε τόν λαό νοικοκύρη καί διευθυντή στό σπίτι του». (Ζωηρά χειροκροτήματα).

Αὐτό ζητᾶμε μέ τήν αὐτοδιοίκηση, πού ἀρχίσαμε καί διαρκῶς θά τήν τελειοποιοῦμε, ὥσπου νά τήν ὁλοκληρώσουμε. Ἡ τοπική αὐτοδιοίκησή μας εἶναι μοχλός δραστηριοποίησης ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ δραστηριοποίηση τοῦ λαοῦ, ἡ παλλαϊκή συμμετοχή στήν πολιτική ζωή, μόνο διαμέσου μιᾶς ζωντανῆς αὐτοδιοίκησης μπορεῖ νά γίνει. Μόνο μέ τήν αὐτοδιοίκηση μπορεῖ νά μπεῖ σέ κίνηση καί δράση, καί τώρα καί μεταπολεμικά γιά τήν ἀνοικοδόμηση τῆς χώρας, ἡ ἀνεξάντλητη δραστηριότητα τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ὁσοδήποτε καλή καί λαϊκή κι ἄν εἶναι μιά Κεντρική Κυβέρνηση, δέν μπορεῖ νά γίνει ἥλιος πού νά φέξει σ' ὅλη τή χώρα καί νά κινήσει ἀπ' τήν Ἀθήνα ὅλες τίς ζωντανές δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Αὐτό μόνο μέ τήν αὐτοδιοίκηση μπορεῖ νά τό πετύχουμε.

Πάρτε ἕνα παράδειγμα: Ἔχουμε 6.000 δήμους καί κοινότητες περίπου. Ἄν τίς κάνουμε ζωντανές καί ἔχουμε μέσο ὅρο σέ κάθε κοινότητα 10 πρόσωπα, ἀμέσως - ἀμέσως παίρνουν μέρος στή διοίκηση τῆς χώρας 60.000 πού θά κινήσουν κοντά τους τό σύνολο τοῦ λαοῦ. Νά πῶς ὁ λαός μπαίνει στή διοίκηση τῆς χώρας. Θέλουμε ἀκόμα τήν αὐτοδιοίκηση μέσο ἀνάπτυξης τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς καί τῆς συγκοινωνίας. Ἡ αὐτοδιοίκηση μπορεῖ νά κάμει κάθε εἶδους κοινωφελή ἔργα, ἀρδευτικά, ἀποξηραντικά, ἀντιπλημμυρικά, κατασκευή μικρῶν δρόμων καί γεφυριῶν. Ὅταν οἱ δῆμοι καί οἱ κοινότητες κάνουν ἔστω καί λίγο, τότε γιά τό σύνολο εἶναι πολλά».

Σέ συνέχεια ὁ εἰσηγητής εἶπε ὅτι «θέλουμε ἀκόμα τήν αὐτοδιοίκηση μέσο προστασίας τῆς ὑγείας, μέσο πρόνοιας καί πολιτισμοῦ τῶν πόλεων καί τῶν χωριῶν» καί ἀνάπτυξε τά μέτρα πού θά πρόβλεπε ὁ νέος Κώδικας γιά νά κάνει τήν αὐτοδιοίκηση ἱκανή γιά ὅλα τά παραπάνω. «Ὅταν αὐτά πού ἀποφασίσαμε τώρα — τόνισε — ἐφαρμοστοῦν καί ἀναπτυχτοῦν σέ καιρό εἰρήνης ἀπό ἕνα Λαϊκό Κράτος, τότε μπορεῖ νά γίνουν θαύματα, ν' ἀλλάξει ριζικά ἡ ὄψη τῶν χωριῶν».

«Ἕνα δεύτερο πράμα πού μᾶς χρειάζεται γιά νά κάνουμε ζωντανή αὐτοδιοίκηση, εἶναι τά πρόσωπα. Ἀκοῦμε συχνά: «Ὅλα καλά, μά δέν ἔχουμε ἀνθρώπους». Μποροῦμε νά ἔχουμε χρήσιμη διοίκηση. Τό ἴδιο τό περιεχόμενο πού δίνουμε στήν αὐτοδιοίκηση φτιάχνει καινούργιους ἀνθρώπους. Ἐπειδή ἡ αὐτοδιοίκηση θά ἔχει νά κάνει σοβαρά ἔργα, θά προσέξει πολύ ὁ καθένας, θά σκεφθεῖ πολύ ποιόν θά ἐκλέξει. Ὅλος ὁ κόσμος θά ἐνδιαφερθεῖ καί θά φροντίσει νά βγάλει τούς καλύτερους. Μά αὐτό δέ φτάνει. Γιά τοῦτο καθιερώνουμε δυό ἐλέγχους. Ἕναν ἀπ' τά κάτω καί ἕναν ἀπ' τά πάνω... Μέ τόν ἄγρυπνο καί διαρκή αὐτόν ἔλεγχο, κοσκινώντας - κοσκινώντας, θά βρεθοῦν τά κατάλληλα πρόσωπα γιά τή διοίκηση τῶν δήμων καί κοινοτήτων, οἱ χρηστοί, ἠθικοί καί δραστήριοι ἄνθρωποι.

Ἔχουμε καί τόν ἔλεγχο ἀπ' τά πάνω, μέ τούς ἐπιθεωρητές αὐτοδιοίκησης καί τούς κυβερνητικούς ἀντιπρόσωπους. Ὁ δικός μας κυβερνητικός ἔλεγχος δέν εἶναι παρεμβατισμός. Καμιά ἐπέμβαση στά καθήκοντα τῶν αἱρετῶν. Ὁ ἔλεγχος ἀπ' τά πάνω εἶναι πατρική συμβολή, διαφώτιση, καθοδήγηση, διαπαιδαγώγηση καί ἔλεγχος σ' ὅ,τι δέν παίρνει χαμπάρι εὔκολα ὁ λαός. Ἔτσι φτάνουμε στό ἀποτέλεσμα νά δημιουργήσουμε καλούς καθοδηγητές αὐτοδιοίκησης καί νά τήν κάνουμε χρηστή καί ἰδεώδη, τέτοια πού τή θέλουμε.

Ἡ Λαϊκότητα τῆς αὐτοδιοίκησης ὑπάρχει ὡς τό κέντρο. Ὡς ἐκεῖ φτάνει ὁ ἔλεγχος τοῦ λαοῦ. Στό Συμβούλιο Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης δέν μετέχουν μόνον οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Κέντρου κάτω ἀπό τήν προεδρεία τοῦ Γραμματέα τῶν Ἐσωτερικῶν. Μετέχουν πρόσωπα αἱρετά, ὅπως δήμαρχοι, ἐπαρχιακοί ἤ νομαρχιακοί Σύμβουλοι καί ἀκόμα ἐκπρόσωποι τῶν ἐργατικῶν καί ἀγροτικῶν ὀργανώσεων. Τί εἶναι το καινούργιο πού εἰσάγουμε; Εἶναι ὁ λαϊκός παράγοντας. Αὐτό δέν εἶναι τυπικό. Πολύ σπουδαῖο ρόλο μπορεῖ νά παίξουν τά πρόσωπα αὐτά, πού εἶναι ἐκλεγμένα ἀπ' τό λαό καί στενά δεμένα μαζί του καί θά δίνουν τό λαϊκό χαραχτήρα σ' όλη τήν ἀπ' τά πάνω κατεύθυνση».

«Ὁ καινούργιος κώδικας προβλέπει τή χρονιάτικη συνέλευση τῶν προέδρων τῶν κοινοτήτων καί τῶν δημάρχων. Τό ὄργανο αὐτό θά εἶναι τόσο, πού τίς ἀποφάσεις του μόνο ἡ Βουλή θά μπορεῖ νά τίς ἀνατρέψει.

Μέ τήν Τοπική Αὐτοδιοίκηση, τή Βουλή καί τά ἄλλα λαοκρατικά ὄργανα, θά φτάσουμε στή Λαϊκή Δημοκρατία».

Ὁ Γραμματέας τῶν Ἐσωτερικῶν καί Γραμματέας τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ στό θέμα τῆς Αὐτοδιοίκησης κατάληξε μέ τά παρακάτω:

«Ἡ Αὐτοδιοίκηση εἶναι ἕνα μεγάλο καρφί στήν ἀντίδραση. Γιατί; Γιατί καταλαβαίνει πώς αὐτή εἶναι τό φυτώριο τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας, εἶναι θεμελίωση καί ἀνάπτυξη τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, εἶναι μέ λίγα λόγια αὐτό πού δέν τή συμφέρει, αὐτό πού χτυπάει τά προνόμιά της. Ἄν τολμάει ἄς ἀγγίξει τό λαοκρατικό αὐτό θεσμό, πού καταχτήθηκε μέ τό σπαθί του καί πού εἶναι μέσα στήν ψυχή τοῦ λαοῦ. Αὐτό ἄς τό ἔχει ὑπόψη της ἡ ἀντίδραση». (Θυελλώδη χειροκροτήματα).*

Μέ τό διπλό κύρος του, τοῦ ἡγέτη τοῦ ΚΚΕ καί τοῦ ὑπουργοῦ τῆς λαϊκῆς κυβέρνησης, ἀπό τό βῆμα τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας ὁ Γιώργης Σιάντος ἀναγνώρισε ὄχι μόνο τό ἐνεστώς τοῦ Θεσμοῦ, ἀλλά καί τό μέλλον του, μάλιστα πολλαπλή τή συμβολή του στή θεμελίωση αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος — «μέ τήν τοπική αὐτοδιοίκηση βάζουμε πολλά λιθάρια γιά τή Λαϊκή Δημοκρατία». Ἐπικύρωσε τό γεγονός ὅτι ὁ Θεσμός «καταχτήθηκε μέ τό σπαθί του» καί πώς «εἶναι μέσα στήν ψυχή τοῦ λαοῦ».

Αὐτή τή μέρα, τήν ἕβδομη τῶν ἐργασιῶν τῆς Α΄ Συνόδου τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου στούς Κορυσχάδες, ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση πῆρε ἄ ρ ι σ τ α! Ἄριστα τονούμενο. Καί θ' ἀρκοῦσε τό γεγονός γιά ν' ἀξιολογηθεῖ, ἀναφορικά μέ τό Θεσμό, ἡ εἰσήγηση τοῦ Γέρου θ ε τ ι κ ή. Πραγματικά αὐτή καί ὑπῆρξε τότε ἡ ἐκτίμηση. Καί δέ νομίζω ὅτι μπορεῖ ν' ἀλλάξει καί σήμερα σέ σχέση μέ τή βασική γραμμή τῆς εἰσήγησης.

Συντρέχει, ὅμως, στήν περίπτωση τό ἰ δ ι α ί τ ε ρ ο, αὐτός πού γράφει αὐτό ἐδῶ τό βιβλίο νά θεωρεῖ ὅ,τι σχετίζεται μέ τούς δυό Θεσμούς, ἔργα ἤ λόγους, μέσα ἀπό τά πρισματικά ἐπίπεδα τῆς σ ύ λ λ η ψ η ς καί τῶν στόχων τοῦ ἱδρυτικοῦ κειμένου τῶν Θεσμῶν, τῶν «Ἐντολῶν». Περνώντας ἀπ' αὐτό τό πρίσμα καί τά παραπάνω ἀποσπάσματα τῆς εἰσήγησης τοῦ Γ. Σιάντου, μερικά προκύπτοντα βρίσκω ὅτι εἶναι καί τά ἑξῆς:

—Ἀποφεύγεται, θά νόμιζες μ' ἐπιμέλεια, ἡ χρησιμοποίηση τῆς λέξης ἐ ξ ο υ σ ί α καί ἡ ἀναφορά στήν ἔννοια λαϊκή ἐξουσία. Ἄν καί δέ λείπουνε διατυπώσεις, ὅπως «ἡ θέλησή του (τοῦ λαοῦ) νά κυβερνήσει» καί «λαοκρατικός θεσμός», ἡ φόρμουλα γενικά εἶναι τό πού δέ συγκεκριμενοποιεῖ «λαϊκή κυριαρχία», σύνθημα πού δέ θά δυσκολευότανε, ἴσως, νά ἐπικαλεστεῖ καί ὀπαδός τῆς βασι-

* Ὅλα τά ἀποσπάσματα τοῦ λόγου τοῦ Γ. Σιάντου στό Ε.Σ. εἶναι παρμένα ἀπό τήν ἔκδοση Γιαννίκου, «Στ' ἅρματα! Στ' ἅρματα!», τόμος ΙΙΙ, σελ. 52 - 61, Ἀθήνα.

λευομένης δημοκρατίας — ἀφήνω δά τόν Γ. Παπανδρέου μέ τό «πιστεύομεν καί εἰς τήν λαοκρατίαν». Τά συγκεκριμένου περιεχομένου καί προσδιορισμένης ἔννοιας «Λαϊκή Δημοκρατία», ή εἰσήγηση τό χρησιμοποιεῖ σέ σχέση μέ τό μέλλον.

Πρόκειται γιά πεποίθηση ἤ γιά «σκοπιμότητα», πού ὁδηγεῖ στήν κρυψιβουλία; Τό φαινόμενο θά τό πραγματευτοῦμε κι ἀλλοῦ.

—Ἄν τά ἐπίθετα χρησιμοποιοῦνται γιά νά δηλωθεῖ ή ἰδιότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ, τότε τό πιό χαρακτηριστικό ἀπό τήν εἰσήγηση τοῦ Σιάντου στό προκείμενο εἶναι ὁ προσδιορισμός πού ἔδωσε στήν Αὐτοδιοίκηση - τ ο π ι κ ή. Ὁ ὅρος λ α ϊ κ ή τῶν «Ἐντολῶν» ἀπόβλεπε νά προσδιορίσει ἄλφα χαρακτήρα, ἰδιότητα, φύση, περιεχόμενο τοῦ Θεσμοῦ. Ὁ Μανιάτης καί ή ἐπιτροπή του τῶν νομικῶν καρατομήσανε τόν ὁρισμό, ἀφήνοντας ἀδήλωτη τήν ἰδιότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ Αὐτοδιοίκηση. Σέ σχέση μέ τό ἀπροσδιόριστο τοῦ «Κώδικα» Στερεᾶς, θεωρῶ τό τ ο π ι κ ή τῆς εἰσήγησης τοῦ Σιάντου ὑποβίβαση, φαλκίδευση τῶν λειτουργημάτων τοῦ Θεσμοῦ στά κοινοτικά ἤ δημοτικά κοινωφελή μικροέργα, στό ρόλο τῆς παλιᾶς αὐτοδιοίκησης κοντολογῆς.

— Τή συνεπή συνέχεια τοῦ ὑποβιβαστικοῦ προσδιορισμοῦ νομίζω, ὅτι τή βρίσκουμε καί στό «Ἐμεῖς θέλουμε τήν τοπική αὐτοδιοίκηση μέσο συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στή διοίκηση τοῦ τόπου». Ἡ «συμμετοχή» σέ κάτι, προφανῶς δέν εἶναι ή κτήση τοῦ ὅ λ ο υ του. Εἶναι ἔννοια μετοχῆς κι ὁ λαός δέ συνιστᾶ τό ἅπαντο, ἀλλά μόνο ἕνα σ ύ ν παράλληλα ἤ ἀπό κοινοῦ μέ κάτι ἄ λ λ ο. Παρά τό «θέλουμε νά κάνουμε τό λαό νοικοκύρη καί διευθυντή στό σπίτι του», ή ἀποστολή πού δίνει ή εἰσήγηση στήν «τοπική αὐτοδιοίκηση» δέν ξεπερνᾶ τά «τοπικά» πλαίσια τῆς παλιᾶς αὐτοδιοίκησης — «κάθε εἴδους κοινωφελή ἔργα»!

> «Ἡ αὐτοδιοίκηση, πού θέλουμε ἐμεῖς, πού χτίζουμε ἐμεῖς, πού ἐπιθυμεῖ ὁ ἑλληνικός λαός, δέν ἔχει καμιά ἀπολύτως σχέση μέ τή λεγόμενη παλιά αὐτοδιοίκηση, πού οἱ κοινοτάρχες ἦταν τοποτηρητές τῶν παλιῶν κυβερνήσεων, πού ἄλλαζαν ὅταν ἄλλαζαν οἱ κυβερνήσεις καί πού στά κοινοτικά γραφεῖα ἦταν ζήτημα ἄν εἶχαν μιά καρέκλα καί 5 κόλλες χαρτί. Ἡ τοπική αὐτοδιοίκησή μας εἶναι ἐντελῶς ἄλλο πράμα».

Αὐτά εἶναι λόγια τῆς εἰσήγησης τοῦ Γραμματέα Ἐσωτερικῶν. «Ἐντελῶς ἄλλο πράμα» ἀσφαλῶς ἔπρεπε νά εἶναι καί ὑπῆρξε, βέβαια. Ἀλλά ὄχι ἀπ' τό ἀμφίβολο γεγονός ὅτι ἐμεῖς κάναμε, στίς συνθῆκες τοῦ πολέμου, δυό τίς καρέκλες καί ἀπό πέντε, δέκα κόλλες στά κοινοτικά καταστήματα ἤ ἐπειδή δέν ἀλλάζαμε συχνότερα τούς κοινοτάρχες: Ἡ «καμιά ἀπολύτως σχέση» τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης μέ τήν παλιά ἔγκειται στό ὅτι ή δική μας συνιστοῦσε

ἄμεση λαϊκή ἐξουσία. Πιστεύω, ὅμως, ὅτι αὐτό τό «ἄλλο πράμα» θά ἔπαυε νά εἶναι ἔ τ σ ι, ἄν περιορίζαμε, τελικά, τό Θεσμό σέ τοπικές δικαιοδοσίες, ἔργα καί γιοφύρια, στήν ἁπλῶς «συμμετοχή» τοῦ λαοῦ στή διοίκηση τῆς χώρας, σέ «μέσο ἀνάπτυξης τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς καί τῆς συγκοινωνίας» μόνο, ἤ «σέ» μέσο προστασίας τῆς ὑγείας, μέσο προνοίας καί πολιτισμοῦ, σέ «χρηστή» διοίκηση ἤ «χρήσιμη» καί παρόμοια. Ὅλα αὐτά καλά καί ἅγια κι ὅλα αὐτά καθήκοντα τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης. Ἀλλά μ' αὐτά μόνο, ἀμφίβολο καί ἄν «ὁ λαός μπαίνει στή διοίκηση τῆς χώρας». Κι ἄν, ἔστω, «μπαίνει», ἁπλῶς μπαίνει, πού δέν εἶναι τό ἴδιο μέ τόν ὁρισμό τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Ψηφίσματος Α' ὅτι «ὅλες οἱ ἐξουσίες πηγάζουν ἀπό τό λαό καί ἀσκοῦνται ἀπό τό λαό». Δίνοντάς της τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης τά καθήκοντα τῶν κοινωφελῶν ἔργων καί ὑπηρεσιῶν, θά τῆς ἀφαιρούσαμε τό ο ὐ σ ι ῶ δ ε ς τοῦ λειτουργήματός της, τήν ἐνάσκηση ἄμεσα τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας;

Ἄξιο νά προκαλέσει ἔκπληξη εἶναι τό γεγονός, ὅτι ὁ ἀστός Ἠλίας Τσιριμῶκος στό σημεῖο αὐτό, καί συντάσσοντας τό ἄρθρο 2 τοῦ Ψηφίσματος καί ἀναλύοντάς το στό Ἐθνικό Συμβούλιο, ὑπῆρξε πιό θαρραλέος, πιό συγκεκριμένος κι ἀκριβολόγος — πιό λ α ϊ κ ό ς ἀπό τόν ἡγέτη τοῦ ΚΚΕ σύντροφο Γιώργη Σιάντο. Ναί, ναί! Ἀνάγνωση τῶν κειμένων, πείθει. Ὁ συντάκτης τοῦ Ψηφίσματος ἀγνόησε τό ὁρισμό τοῦ Σιάντου «τοπική», περιέλαβε μόνο τόν ὅρο Αὐτοδιοίκηση — μέ κεφαλαῖο Α, σέ ἀντίθεση μέ τό Σιάντο, πού χρησιμοποιεῖ μικρό. Καί μετά τήν παρουσίαση τοῦ Ψηφίσματος καί τήν ἀνάλυσή του τήν πέμπτη ἡμέρα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, τήν ἕβδομη ἡμέρα ὁ Γραμματέας Ἐσωτερικῶν ἐπίμενε στό τοπική καί στήν ἀπίσχνανση τοῦ Θεσμοῦ. Ὁ νομοθέτης τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Ψηφίσματος Α' συγκροτεῖ σέ μιά διάταξη τό «ὅλες οἱ ἐξουσίες ἀσκοῦνται ἀπό τό λαό» καί τή συνταχτική κατοχύρωση τῶν δυό Θεσμῶν σάν θεμελιωδῶν τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων, θέλοντας σαφῶς νά προσδιορίσει τό ἀλληλένδετό τους, ὅτι τό πρῶτο δέον νά πραγματώνεται δ ι ά τοῦ δευτέρου. Πολύ ἀμφιβάλλω, ἄν ὁ ἀδύνατος σάν νομολόγος ὅσο καί σάν πολιτικός Γιώργης Σιάντος κατάλαβε τήν ἔννοια τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Ψηφίσματος τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου. Σάν ἡγέτης, ὅμως τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ὄφειλε νά εἶχε ἀντιληφτεῖ, ὅτι τό «συμμετοχή» καί τό «μπαίνει», δέν εἶναι ταυτόσημα μέ τό ὅ λ η ἡ ἐξουσία στό λαό ἤ στά λαϊκά ὄργανα, ἔστω — κατά τό λενινιστικό δίδαγμα «ὅλη ἡ ἐξουσία στά Σοβιέτ», πού ἀσφαλῶς θά τό εἶχε κάποτε ἀποστηθίσει.

Ἡ προσοχή τοῦ πρώτου ἡγέτη τοῦ ΚΚΕ στράφηκε στή δημιουργία «ζωντανῆς αὐτοδιοίκησης», μοχλοῦ «δραστηριοποίησης ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», μιά καί «ὁσοδήποτε καλή καί λαϊκή κι ἄν εἶναι μιά Κεντρική Κυβέρνηση, δέν μπορεῖ νά γίνει ἥλιος

πού νά φέξει σ' δλη τή χώρα καί νά κινήσει άπ' τήν 'Αθήνα δλες τίς ζωντανές δυνάμεις τοῦ ἔθνους», κι ὄχι στή λενινιστική ὑπόθήκη ὅτι «ἄν δέ φοβηθεῖ ἡ ἴδια τόν ἑαυτό της», τότε «ἡ ἐπανάστασή μας εἶναι ἀκατανίκητη». «Ἄν δώσει δλη τήν ἐξουσία στό προλεταριάτο»* — στήν περίπτωσή μας στό λαό. Κι ἀπ' τήν ἴδια τήν εἰσήγησή του φανερώνεται ὅτι ὁ Σιάντος φοβόταν νά δοθεῖ δλη ἡ ἐξουσία στό λαό. Καί στήν καλύτερη περίπτωση ἐπειδή δέν εἶχε ἐμπιστοσύνη στίς λαϊκές δυνάμεις καί στή δημιουργικότητά τους — γιαυτό κι οἱ κυβερνητικοί του ἐπόπτες, γιαυτό καί τό τοπική, γιαυτό καί ἡ παραχώρηση μόνο μερίσματος τῆς ἐξουσίας στά λαϊκά ὄργανα, γιαυτό καί τό «δέν ἔχουμε ἀνθρώπους» καί τά ἄλλα γιά λαό πού «δέν παίρνει εὔκολα χαμπάρι» δλα!

—Ὁ Γραμματέας Ἐσωτερικῶν υἱοθέτησε ἄποψη ὅτι «δέν ἔχουμε ἀνθρώπους» γιά τήν τ ο π ι κ ή Αὐτοδιοίκηση. Τό πρόβλημα τῶν ἀνθρώπων δέ θά πάψει οὔτε στήν κομμουνιστική κοινωνία, ἴσως, νά ἔχει ἐπικαιρότητα. Οἱ ἀνάγκες τῆς ἄσκησης τῆς ἐξουσίας καί τά καθήκοντα, φανερό ὅτι πληθαίνονται γρηγορότερα ἀπό τήν ἀνάπτυξη καί κατάρτιση τοῦ ἀναγκαίου γιά τήν πλήρη ἀντιμετώπισή τους ἀνθρώπινου δυναμικοῦ. Ἀλλά τό πρόβλημα αὐτό δέν παρουσιάζει ἀναλλοίωτη τήν ὀξύτητά του ἤ γενικά τήν ἐμφάνισή του. Τό 1942, λ.χ., τό ζήτημα τῶν ἀνθρώπων, τῶν κατάλληλων ἀνθρώπων γιά τά λειτουργήματα τῶν νέων Θεσμῶν παρουσιάστηκε ὀξύτατο, βουνό! Καί δμως, ἡ ἱστορική ἀλήθεια εἶναι, ὅτι, κατά κανόνα πάντοτε, οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἁπλοί ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, καταβάλλοντας φιλότιμες προσπάθειες καί τόν ἀγωνιστικό ἐνθουσιασμό τους, τήν ἀληθινή λαϊκή τους δημιουργία, ἀ ν τ α π ο κ ρ ι θ ή κ α ν ε. Ἄν αὐτό δέν εἶχε συμβεῖ, σήμερα, στό Ἐθνικό Συμβούλιο, ὁ Σιάντος δέ θά εἶχε περιεχόμενο γιά εἰσήγηση πάνω στό Θεσμό. Ὁ Θεσμός θά εἶχε πεθάνει σύντομα, δοσμένης, μάλιστα, τῆς ἀντίθεσης σ' αὐτόν τῆς κομματικῆς καί ἑαμικῆς ἡγεσίας τῆς Εὐρυτανίας, ἤ θά παρέμεινε θνησιγενής. Οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ τόν γαλουχήσανε καί τόν ἀντρώσανε, τόν καταστήσανε ρωμαλέα πραγματικότητα, τό θαῦμα, πού εἶπε κι ὁ ἴδιος ὁ Σιάντος. Οἱ Θεσμοί «εἶναι μέσα στήν ψυχή τοῦ λαοῦ» ἐπιβεβαίωσε ὁ Σιάντος. Θά μπαίνανε ποτέ στή λαϊκή ψυχή, θά καταχτούσανε τή λαϊκή συνείδηση μέ ἀκατάλληλους ἀνθρώπους στά λειτουργήματά τους; Αὐτοί, ἁπλούστατα, θά τούς εἴχανε χρεωκοπήσει. Λοιπόν; — κουκιά μετρημένα!

Τό 1944, τό Μάη τοῦ 1944, στήν Ἐλεύθερη Ρούμελη, δπου συνερχότανε τό Ἐθνικό Συμβούλιο, στήν Εὐρυτανία, εἰδικότερα, δπου ἡ ἕδρα τῆς ΠΕΕΑ καί τοῦ Π.Γ. τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, τό πρό-

---

* Β. Ι. Λένιν, Ἅπ. τ. 26, σ. 108, ἑλλ. ἐκδ. ΚΕ τοῦ ΚΚΕ.

βλημα αὐτό τῶν ἀνθρώπων εἶχε ἀφήσει πολύ πίσω, πάρα πολύ πίσω, τήν ὀξύτητά του τοῦ 1942 καί βρισκόταν πολύ προωθημένο στή λύση του, πολύ μπροστά ἀπό τή θέση τοῦ Σιάντου «δέν ἔχουμε ἀνθρώπους». Ἀκριβῶς ἀπ' τό γεγονός ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Θεσμοί στό διάστημα τοῦ ἑνός χρόνου, πού ἰσχύσανε πέρα ἀπό τά ἀρχικά τους ὅρια τῶν τέως δήμων Κτημενίων καί Δολόπων, εἴχανε «φτιάξει καινούργιους ἀνθρώπους» σέ μαζική κλίμακα, ἐπαληθεύοντας τήν ἄποψη τοῦ Λένιν, ὅτι, παίρνοντας τήν ἐξουσία, κάνεις ἑφτά μιλίων βῆμα. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Σιάντου, ἀπ' τούς ὁποίους, φαίνεται «ἄκουγε συχνά» τή λαθεμένη ἐκτίμηση γιά τό ἀνθρώπινο δυναμικό, ἁπλούστατα δέν εἴχανε ἔρθει σέ ἱκανοποιητικο βαθμό σ' ἐπαφή μέ τό λαό γύρω τους, γιαυτό τοῦ ὑποβάλανε λαθεμένη ἐκτίμηση στό προκείμενο. Στέκομαι στό σημεῖο αὐτό ὄχι μόνο ἀπό τό χρέος νά ἐπανορθώσω τήν ἱστορική ἀλήθεια, ἀλλά κι ἐπειδή ὑπῆρξε καί πολιτικό λάθος, πού δίνει ἀνάλογο δίδαγμα. Σέ μιά στιγμή πού ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση γνώριζε περίοδο ἀκμῆς της, κι αὐτό ἀκριβῶς χάρη στούς ἀνθρώπους πού τήν διακονούσανε ἐπάξια κατά κανόνα, κι ἀκριβῶς χάρη στήν ὑψηλή πολιτική καί διοικητική στάθμη, πού εἶχε ἀνεβεῖ ὁ λαός ἀσκώντας ἄμεσα ἐξουσία μέσω τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων καί τῆς διαρκοῦς ἐγρήγορσης, μιά τέτοια θέση, διατυπωμένη ἀπό τέτοιο πρόσωπο κι ἀπό τό βῆμα τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, ἀπ' τή μιά θίγει, προσβάλλει τά ἐν δυνάμει καί ἐξάρσει λαϊκό φιλότιμο καί τήν πάνδημη ὑπερηφάνεια, ἀπ' τήν ἄλλη ρίχνει ψυχοφθόρο σπόρο ἀμφιβολίας καί σκεπτικισμοῦ γιά τούς λειτουργούς τῶν Θεσμῶν, σπόρο πού τό φύτρο τους κι ὁ καρπός τους θά εἶναι ἡ ἄπωση καί ἡ ἀπαγοήτευση. Ἄν τό πρόβλημα ἦτανε ὀξύ στό βαθμό πού νά ἐπιβάλλει τήν κρούση κώδωνα κινδύνου, τό πράγμα ἄλλαζε — μά δέν ἦτανε!

Βρίσκω χαρακτηριστικά τῆς σύλληψης ἀπό μέρους τοῦ Σιάντου τῆς ἔννοιας τῆς «Λαϊκότητας» — ὄχι τῆς λαϊκῆς, τόν ὅρο τόν ἀπόφυγε — τῆς τοπικῆς του Αὐτοδιοίκησης καί τοῦ «καινούργιου πού εἰσάγουμε», τά ὅσα εἶπε γιά τή σύσταση τοῦ Συμβουλίου Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης στή Γραμματεία Ἐσωτερικῶν καί ὅπου ὁ λαός ὑποβιβάζεται σέ «λαϊκό παράγοντα» καί ὁ «σπουδαῖος ρόλος» τῶν «προσώπων» τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας περιορίζεται στό νά «δίνουν τό λαϊκό χαρακτήρα σ' ὅλη τήν ἀπ' τά πάνω κατεύθυνση».

—Ὁ Γέρος δέν παραιτήθηκε ἀπό τούς «ἐπάρχους» του καί τούς ἐπιθεωρητές. Κι αὐτό σέ ἀντίθεση μέ τά ὅσα ἀνάπτυξε ὁ Γραμματέας Δικαιοσύνης γιά τήν «ἄσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπό τήν ΠΕΕΑ», ἀναλύοντας τόν ὁρισμό «ὅλες οἱ ἐξουσίες πηγάζουν ἀπό τό λαό καί ἀσκοῦνται ἀπό τό λαό». Βέβαια, ὁ Σιάντος δήλωσε ὅτι δέν πρόκειται γιά παρεμβατισμό, ὅμως, τό ἄρθρο 2 τῆς Πράξης 4 κάθε ἄλλο, παρά ἐπικυρώνει τή δήλωσή του.

Άπ' τήν πλευρά τών έθνοσυμβούλων δέν έπισημάνθηκε ή ούσία τοῦ μέτρου καί δέν ὑπῆρξε ή παραμικρή άντίθεση, ώστε νά σοῦ έπιτρέπεται ή ὑποψία, πώς ένδεχόμενο νά συνέβαινε τό ἴδιο καί μέ τή θέση Τσιριμώκου γιά τό ἄρθρο 1 τῆς Πράξης 12, ἄν δέν πρωτοστατοῦσε ή Χρύσα, μέλος τοῦ Π.Γ. τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ. Ἡ ἀποδοχή, ή ἔγκριση, ἀδιαμαρτύρητα, ἀπό τούς ἐθνοσυμβούλους τῆς ὀλέθριας θέσης τῆς ἡγεσίας ἔναντι τοῦ «Συμβολαίου τοῦ Λιβάνου» εἶναι ὄχι ἁπλῶς ἐνδεικτική, ἀλλά ἀποδεικτική.

—Ὅσο γιά κεῖνα τά «πατρική συμβουλή» καί «δέν παίρνει χαμπάρι εὔκολα ὁ λαός», τί νά πεῖς; Ὅτι ἀποτελέσανε «τή σοφή πείρα του καί ὅλη τήν ἀγάπη του γιά τό λαό», ὅπως θά ἔλεγε ή «Κομμουνιστική Ἐπιθεώρηση»; Τό κατ' ἐμένα, ὁ πρῶτος ἡγέτης τοῦ ΚΚΕ δέν ὄφειλε νά τά ἐπιτρέψει στόν ἑαυτό του. Δέ θά τά συγχωροῦσε στόν ἑαυτό του οὔτε γραμματέας τῆς ἔσχατης κομματικῆς ὀργάνωσης βάσης. Νά ἰδιοποιούμαστε δικαιοδοσία νά δίνουμε στό λαό, μάλιστα ὑπό μορφή ἐλέγχου, «πατρικές συμβουλές» καί ἄλλα «ἠχηρά παρόμοια», τό βρίσκω κακόγουστο βλαχοδημαρχισμό, τό λιγότερο. Οἱ πραγματικοί λαϊκοί ἡγέτες, οἱ ἐπαναστάτες οἱ ἄξιοι τοῦ ὀνόματος διδάσκονται ἀπό τό λαό, ἀπό τή δημιουργική δράση του — κι ἄς μή γίνει ἐδῶ σύγχυση τῆς ἔννοιας καθοδήγηση ή τῆς ἄλλης τοῦ αὐθόρμητου. Πάνω καί στίς δυό, σ' αὐτό ἐδῶ τό βιβλίο κατά κόρο διευκρινίστηκε ή θέση τοῦ συγγραφέα.

Ὅ,τι ἰδιαίτερα ὅσο καί ἄμεσα μέ σκανδάλισε ἀπό τήν ὁμιλία τοῦ Γραμματέα τῆς Κ.Ε. τοῦ κόμματός μου, γιά τό πρόσωπο τοῦ ὁποίου ἔτρεφα, νά σημειωθεῖ, βαθύ σεβασμό καί εἰλικρινή ὑπόληψη, ἤτανε ἐκεῖνο τό τ ο π ι κ ή. Τό βρῆκα χειρότερο ἀπό τόν ἀποκεφαλισμό πού εἶχε διαπράξει ὁ «Κώδικας» Στερεᾶς στή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση. Ἄρχισα νά τρώγομαι μέ τά ροῦχα μου...

Οὔτε ὁ ἐθνοσύμβουλος Εὐρυτανίας, «τοπικά» ὁ κοντινότερος στήν ὑπόθεση, μήτε ἄλλος κανένας ἀπ' τούς συναδέλφους του ἔπιασε τοῦτο τό «ψιλό γράμμα» καί δέ φανέρωσε σημεῖο πρόθεσης νά διορθώσει τόν Σιάντο — ἄπαγε τῆς βλασφημίας!

Βέβαια, δέν ἤτανε, τῶ καιρῶ ἐκείνω, καί γιά κάτι παρόμοιο ὁ ρόλος τους. Νά λέμε τή μαύρη ἀλήθεια — πού γιά τή συνειδητοποίησή της, ὅσο καί τήν παρρησία νά τήν ὁμολογοῦμε, καταβάλαμε ἀνεκτίμητο ἀντισήκωμα σέ αἷμα καί δάκρυ, σέ σταυρούς κι ἀκάνθινα στεφάνια — τήν πικρή ἀλήθεια καί νά μήν ἀδικοῦμε ἑαυτούς καί ἀλλήλους, τ ό τ ε ὡς καί σ' ἐκείνους, πού λογαριαζόντανε αἰτοί καί σταυραιτοί τοῦ κινήματος, δέ χωροῦσε στό νοῦ τους ἔννοια σ φ ά λ λ ο ν τ ο ς πρώτου ἡγέτη τοῦ ΚΚΕ, ὄχι, μάλιστα, νά περνοῦσε ἐμᾶς, τά πουλάκια τῆς τάξης Ἀργύρη καί τῆς πλειονότητας, μᾶλλον, τῶν ἐθνοσυμβούλων, στά κεφάλια σύλληψη δικαιώματος καί δυνατότητας διόρθωσης, καί δή κατά πρόσωπο, τῆς σο-

φίας τῆς ἡγεσίας μας. Τέτοια ἀξίωση νά εἶχα γιά τόν Ἀργύρη δέν ἦτανε δυνατό νά μοῦ γεννηθεῖ, μά τήν ἀλήθεια!

Ὅ,τι μέσα μου αὐθόρμητα ἀνακινήθηκε, μέ ἀνακάτεψε, σά νοσταλγία, σάν παράπονο, σάν αἴσθηση ἀνημποριᾶς μου, ἦτανε ἡ ἀνάμνηση τῆς δύναμης πού συνειδητοποίησα στά Μάρμαρα, μπορώντας ν' ἀνεβῶ σέ βῆμα Σώματος καί νά ἐκθέσω, νά ὑποστηρίξω καί νά ἐμμείνω στή γνώμη μου, νά κερδίσω τή μάχη μου... Φυσικά, ἄν εἶχα τούτη τή στιγμή παρόμοια εὐχέρεια, δέ θά 'λεγα στά ἴσια ἐ συναγωνιστής Γραμματέας Ἐσωτερικῶν ἔχει λάθος, ὑποδιβάζει, ξεφεύγει ἀπό τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση. Ὄχι δά! Οὔτε στό καθεστώς καί τό κλίμα θά ἦτανε κάτι τέτοιο, οὔτε ἡ πρεπούμενη στίς συνθῆκες, ὀρθότερα ἡ πρόσφορη, ταχτική. Ἁπλά καί ταπεινά, ἄν εἶχα πέντε λεπτά λόγου ἀπό τό βῆμα τοῦ Ἐθνοσυμβουλίου, θά ἔλεγα «τό καί τό θέλανε, συναγωνιστές ἐθνοσύμβουλοι, ἐκεῖνοι πού συντάξανε τίς ἱδρυτικές διατάξεις γιά τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση, αὐτό τό ξέρω ἀπό πρῶτο χέρι, μήν ἀμφιβάλλετε...». Καί θά κατέβαινα. Θά μοῦ ἔφτανε! Μά ἄν εἶχα τό εἰσιτήριο γιά τό βῆμα... Ἄν εἶχα...

Νά ἔβαζα τώρα φωνή μέσα στήν αἴθουσα, ἀπ' τό βάθος της, ὅπου, μέ τούς ὄρθιους ἀργόσχολους παρατηρητές, στεκόμουνα; Ζήτημα νά μ' ἄκουγε τό Προεδρεῖο κι ἄν προλάβαινε, γιατί, ἁπλούστατα, οἱ διπλανοί μου συνόρθιοι, πού θά τούς ἐμπόδιζα ν' ἀκοῦνε, θά μέ βουτούσανε σηκωτόν ἀπ' τίς μασχάλες καί θά μέ βγάζανε ἔξω γιά ταραξία, ἄν δέ μέ στέλνανε καί σέ γιατρό! Πλάνταζα ἀπ' τό κακό μου, πού δέν ἔβλεπα τρόπο νά πῶ τήν ἄποψή μου, ἀκριβέστερα νά πῶ ὅτι δέ συμφωνῶ μέ τό «τοπική» τῆς εἰσήγησης... Κι αὐτή ἀκριβῶς τή φορά, πρώτη καί τελευταία καί σάν ἀστραπή, μοῦ πέρασε στήν ψυχή ἡ ἐπιθυμία νά εἶχα πέντε λεπτῶν δικαίωμα λόγου σ' αὐτήν ἐδῶ τήν αἴθουσα. Στιγμιαῖα, γιατί μοῦ τήν ἐκτόπισε τή σκέψη, πού τήν πῆρα γιά διέξοδο — ὁ Μπακόλας!

Μάλιστα, λύση! Ἀμέσως κιόλας ν' ἀπευθυνθεῖ σάν Κομμουνιστική Ὀργάνωση Εὐρυτανίας στό Γέρο. Γραπτά κι εὐσεβάστως καί μ' ὅλες τίς χρειαζούμενες περικοκλάδες... Μήτε πού θυμᾶμαι πῶς βρέθηκα νά κατηφορίζω τό χωριό τρεχάτος γιά νά πέσω στήν στράτα γιά Καρπενήσι, τό λέγανε τότε καί τά ποδάρια μου!

Ἔπαιρνε νά σουρουπώνει σάν ἔφτασα στά γραφεῖα τῆς Περιφερειακῆς Εὐρυτανίας καί πέτυχα τόν Μπακόλα ὅτι ἑτοιμαζότανε νά κλειδώσει. Τόν γύρισα μέσα, τόν ἔκατσα χάμω. Καί μέ μιάν ἀνάσα τοῦ εἶπα τά καθέκαστα κι ὅτι κάτι πρέπει νά κάνουμε χωρίς χρονοτριβή, πρίν κλείσει τό ζήτημα. Νά συντάξουμε ἕνα γράμμα - ἀναφορά προσωπικά στό Γέρο, νά τοῦ ἀναπτύσσουμε τί ἐννοούσαμε ἐμεῖς ἡ Ὀργάνωση Εὐρυτανίας μέ τό Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση, τί ἀντιλαμβανόμαστε μέ τό «τοπική» καί γιατί τό θεωροῦμε διαφο-

ρετικό ἀπό τόν ὅρο «λαϊκή». Τέλος, νά ὑποβάλουμε τήν πρότασή μας γιά ἐπαναφορά στήν ἀρχική ὀνομασία «Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση». Τό γράμμα τό συντάσσω ἀπόψε ἐγώ, ἔστω κι ἄν χρειαστεῖ νά ξημερωθῶ, τό πάω τό ὑπογράφει σάν γραμματέας τῆς Ὀργάνωσης ὁ Δημητράκης καί πρωί - πρωί βρίσκομαι στούς Κορυσχάδες καί τό παίρνει ὁ Γέρος πρίν ἀρχίσει ἡ συνεδρίαση τοῦ Σώματος.

Ὁ Μπακόλας μ' ἄκουσε μέ ὑπομονή καί δέ μ' ἔκοψε οὔτε μιά φορά, πράγμα πού δέ μοῦ ἄρεσε, ὕστερα μέ ὕφος συγκατάβασης, πού νόμιζες ἤθελε νά πεῖ «Ἔρμε μου, ποιός σέ ρωτάει γιά ράμματα καί κρένεις γιά κουβάρια;» μέ ρώτησε:

— Τέλειωσες; Ἔ, σοῦ πέρασε τό σεκλέτι;

— Στό διάολο, ὠρέ Μπακόλα! Δέ λές νά καταλάβεις... Ἄς ἔλεες καί μιά φορά νά συμφωνήσεις μαζί μου σ' αὐτό τό θέμα! — εἶχα πειραχτεῖ, τό εἶπα χολιασμένος.

—Ἐγώ δέν καταλαβαίνω ἤ ἐσύ; Δέ σ' ἀρέσει νά τ' ἀκοῦς; μήν πᾶς, τί πᾶς στούς Κορυσχάδες; Κατάλαβέ το: αὐτουνῶν τά γένια, αὐτουνῶν καί τά χτένια!

Ἔλα, ὅμως, πού ἐγώ, πάσχοντας ἀπό χρονία ἀφελίτιδα, θεωροῦσα, τουλάχιστο γιά τήν περίπτωση τῶν δυό Θεσμῶν, δικά μου καί τά «γένια», ἄρα εἶχα καί δικαίωμα στά «χτένια»; Θεωροῦσα καί τρέφοντας ἀγωνιστική ὑπερηφάνεια γι' αὐτό, ὅτι στούς Θεσμούς τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, οἱ τέσσερες σύντροφοί μου κι ἐγώ εἴχαμε βάλει τή σφραγίδα τῆς πίστης μας, τῶν ὀνείρων καί τῶν ἐλπίδων μας σάν κομμουνιστές, εἴχαμε ἐνσωματώσει τίς σκέψεις μας κι εἴχαμε παλέψει γιά τήν ἐπικράτηση τῶν Θεσμῶν καί τό βγάλσιμό τους πέρα ἀπό τά μικρά ὅρια τῶν Κτημενίων καί Δολόπων. Ἡ ζωή μᾶς δικαίωσε, ἐμᾶς δικαίωσε κι ὄχι τούς ἀρνητές τῶν Θεσμῶν, νά μήν πῶ τούς πολέμιους. Πίστευα πώς κι ἐτούτη τή φορά εἶχα τό δίκιο — τό «τοπική» τοῦ Σιάντου δέν ἤτανε, ὄχι, δέν ἤτανε τό δικό μας «λαϊκή», ἄν δέν μποροῦσα πειστικά νά τό ἐξηγήσω, ὅμως ἀλάθευτα τό διαισθανόμουνα...

— Γιατί μιλᾶς ἔτσι; — παρατήρησα στόν Μπακόλα, μέ παράπονο. Ἔχω δικαιώματα ἐδῶ, τό ξέρεις! Ἤ δέν ἔχω;

— Μή φυτρώνεις ἐκεῖ πού δέ σέ σπέρνουν, ἄκου κι ἐμένα! Σέ ξεριζώνουν, καψιαρέ μου, ὡς νά πεῖς σκόρδο!

— Στό σπίτι μας, στό πράμα μας καί νά μή μᾶς πέφτει λόγος, βρέ Δημητράκη;

— Θά μᾶς πέσει! Θά 'ρθει αὐτή ἡ στιγμή. Σώπα σήμερα, γιά νά μπορέσεις νά μιλήσεις τότε. Οἱ καιροί εἶναι λίαν πονηροί. Πονηρέψου κι ἐσύ. Νά τούς σκαπουλάρουμε. «Λαϊκή», «Τοπική», αὐτοῦ ἔγκειται νομίζεις τό ἅπαν;... Ἄσε με, μή μέ τσιγκλᾶς! Μόνε σήκω, πᾶμε!...

Μέ καταταράξανε τά λόγια τοῦ παλιοῦ μου φίλου. Τί ἤξερε, πού δέν τό ἤξερα καί μοῦ μίλησε ἔτσι;

Ἐκείνη τήν ἐποχή τοῦ Μπαχόλα τοῦ εἴχανε μαυρίσει τήν ψυχή. Τό σχέδιο νά τόν ξεριζώσουνε ἀπ' τήν Εὐρυτανία ἐπιταχυνότανε στήν ἐφαρμογή του. Ὁ Γιάννης Ἰωαννίδης τόν ἔβλεπε μέ μισό μάτι καί τοῦ πέταγε, σάν τόν συναπαντοῦσε, λόγια γεμάτα φαρμάκι. Ὁ Μπαχόλας δέν πάταε, δέν τόν εἶδα οὔτε μιά φορά, στούς Κορυσχάδες. Φαίνεται, γιά νά μήν τραχαριστεῖ μέ τόν «ἰσχυρό» τοῦ ΚΚΕ. Νωρίτερα ἀπό μένα ἄρχισε νά συνειδητοποιεῖ τό ρόλο τοῦ κομματικοῦ μηχανισμοῦ ὄχι μόνο στήν εὐεργετική κίνηση τῶν λουριῶν τοῦ «συνεργείου», ὅπως ὀνόμασε στήν ὁμιλία του στό Ἐθνικό Συμβούλιο τόν ΕΑΜικό ἀγώνα ὁ Σιάντος, ἀλλά καί στό νά διεκπεραιώνει καί ὑπηρετεῖ, ἄθελα ἤ θεληματικά, ἀδιάφορο, τυφλά, στοιχειακά, φανατικά καί στό ὄνομα τῆς ἔννοιας τῆς κομματικῆς πειθαρχίας καί τά λάθη, τίς αὐθαιρεσίες, τίς καταπατήσεις τῶν ἀρχῶν, ἀκόμα καί ἐγκλήματα, πολιτικά ἤ καί ποινικά, τῆς ἡγεσίας. Ἐτοῦτος ὁ ἀρνητικός ρόλος τοῦ κομματικοῦ μηχανισμοῦ δέν ὑπῆρξε ἡ μικρότερη κατάρα στό ΚΚΕ καί στό λαϊκό κίνημα. Κι ἀκριβῶς σ' αὐτή τήν ἐποχή, ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 1943 καί μετά, μποροῦνε νά βρεθοῦνε οἱ καταβολές ὄχι μόνο τῆς τραγωδίας τῆς Βάρκιζας, ἀλλά καί τοῦ ἀνώμαλου, ὅπως σκόπιμα καί παραπλανητικά ὀνομάστηκε ἔτσι ἤπια, καθεστῶτος στό ΚΚΕ, πού ὁδήγησε — δέν μποροῦσε νά μήν ὁδηγήσει — στή διάλυση κόμματος καί δημοκρατικοῦ κινήματος σάν ὀργανωμένη δύναμη. Καί συνεχίζεται, δυστυχῶς, κοντά τριάντα χρόνια τό ἄθλιο κατεστημένο τῆς καταπάτησης τῶν λενινιστικῶν ἀρχῶν, τῆς ἄρνησης τῶν ὑπαγορεύσεων στοιχειώδους λογικῆς, τῆς ἀπουσίας σύνεσης καί αἰσθήματος εὐθύνης — ἐκεῖθεν καί ἐντεῦθεν, οἴκαδε καί ξένη.

Ὁ Μπαχόλας εὐπαθέστατος δέκτης τῶν ἐπερχομένων δεινῶν γιατί δεχότανε στό πετσί του τά προμηνύματά τους, παρά ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, μελλοντικοί κατραπακοεισπράχτορες. Ἀργότερα ἑρμήνεψα τόν πεσιμισμό τοῦ φίλου, τώρα δεχόμουνα, ἁπλῶς, τήν ἐπίπτωσή του σ' ἐμένα. Χωρίσαμε κάτω ἀπ' τό δημοτικό σχολειό τῆς πόλης, ἔχοντας περπατήσει ὥς ἐδῶ σχεδόν βουβά. Ἐκεῖνος πῆρε τόν κατήφορο δίπλα στά σπίτια τοῦ Τσιτσάρα, γιά τό δωμάτιό του στοῦ Γιάννη Πολύζου, ἐγώ ἔστριψα ἀριστερά καί πρός τά πάνω, γιά τό γραφεῖο μου, στό σπίτι τῆς κυρ' - Ἀλεξάντρας — ἄν δέν κάνω λάθος — Πολύζαινας, ξαδερφονύφης τοῦ Γιάννη. Ν' ἀκούσω δελτίο εἰδήσεων ἀπό Κάιρο καί Λονδίνο, νά δῶ καί λίγο τά χαρτιά μου! Κουβαλοῦσα μέσα μου τήν πικρή γεύση ὅτι ἐνῶ «δέν ἄκουσα ποτέ κρότον κτιστῶν ἤ ἦχον», ὅμως, «ἀνεπαισθήτως μ' ἔκλεισαν ἀπό τόν κόσμον ἔξω». Σάν ἔκατσα στό γραφεῖο μου, ἔνιωσα ν' ἀνεβαίνει ἀπ' τήν ψυχή μου στή συνείδηση αἴσθημα ἀδικίας καί συναίσθημα τα-

πείνωσης τῆς κομματικῆς μου ὑπερηφάνειας καί προσβολῆς τοῦ ἀγωνιστικοῦ μου ἐγωισμοῦ. Χειρότερο δέν παίρνει, ἴσως, γιά τόν ἀνασασμό τοῦ ἀγωνιστῆ, τόν ἐνθουσιασμό του!

Ἤθελα ν' ἀποδιώξω ἀπό μπροστά μου τόν σιχαμερό ὀχτάποδα τῆς ἰδέας ὅτι φαλκιδεύεται σέ ἀνήλεες μυλόπετρες ἡ προσωπικότητά μου, ν' ἀποκρούσω τή σερνάμενη κατ' ἐπάνω μου κόμπρα τῆς σκέψης πώς δέν μ' ἀπομένει ἐκλογή ἄλλη, ἐξόν ἀπ' τήν παραδοχή τῆς σύνθλιψης τῆς προσωπικῆς μου γνώμης, προπαντός τῆς ἀπαλλοτρίωσης τῆς δυνατότητας νά τήν κοινωνῶ στούς συντρόφους καί συναγωνιστές μου, νά τή ρίχνω στό στίβο τῆς ἐλεύθερης διαπάλης τῶν γνωμῶν.

Δυστυχῶς, ἡ ἐμπειρία τῶν πραγματικῶν καταστάσεων ἐφορμάει στίς συνειδήσεις ἰσχυρότερα ἀπό ὅλους τούς εὐσεβεῖς πόθους...

— «Μικροαστισμός! Μικροαστισμός ὡς τά μπούνια!» — σά νά ἀκούω κιόλας κάτι βραχνές φωνές, πού σά νά μοῦ ἔρχονται ἀπο σπήλαια ἀραχνιασμένων ἀπελθόντων καιρῶν.

Τί νά τούς ἀπαντήσεις; Μᾶλλον, ἐκεῖνο τό ἐκ Ματθαίου:

«Μακάριοι ἐστέ ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καί εἴπωσι πᾶν κακόν ρῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι».

Ἀνάμεσα στά μέλη τοῦ Σώματος, πού πήρανε τό λόγο γιά διάφορα θέματα, ἤτανε κι ὁ ἐθνοσύμβουλος Δωρίδας Κουτσαγγέλου Βασίλης. Δέν τόν γνώρισα προσωπικά, μά συναγωνιστές, πού δουλέψανε μαζί του ξέρω πώς ὑπῆρξε ἄξιος τοῦ ὀνόματος ἀγωνιστής καί στέλεχος τοῦ ΕΑΜ. Δραστήριος, ἀφοσιωμένος, λαϊκός, ἀκάματος, ἔστεργε στίς στερήσεις. Ἀνῆκε στό κόμμα τοῦ Τσιριμώκου ΕΛΔ, τῆς ὁποίας ἤτανε στέλεχος. Μέ δικαιολογημένη ὑπερηφάνεια ἀγωνιστῆ δήλωσε στό Σῶμα, ὅτι ἡ τιμή τῆς σύνταξης καί ὑπογραφῆς, ὅπως τόνισε κι ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, τοῦ πρώτου Κώδικα τῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἀνῆκε στήν ἐπιτροπή νομικῶν πού κατάρτισε τόν «Κώδικα» Στερεᾶς. Καί πώς σ' αὐτή τήν ἐργασία εἶχε πάρει μέρος κι ὁ ἴδιος, ὄντας μέλος τῆς ἐπιτροπῆς.

Δέν ἤτανε δυνατό νά παρεβρίσκομαι σ' ὅλες τίς συνεδριάσεις τοῦ Σώματος. Ἀποστολή ἐκεῖ δέν εἶχα, πήγαινα σέ βάρος τῆς δουλειᾶς μου στή Μεραρχία. Μετά τήν ὁμιλία τοῦ Σιάντου — καί τή συμβουλή Μπακόλα — σχεδόν ἔπαψα νά πηγαίνω. Κι ἔτσι, δέν παραβρέθηκα τή μέρα πού μίλησε ὁ συναγωνιστής Κουτσαγγέλου — καλύτερα, γιατί δέ θά κρατιόμουνα, ἴσως ἔβαζα τίς φωνές μέσα στήν αἴθουσα κι ἕνας διάολος ἤξερε τί μποροῦσε νά μοῦ συμβεῖ.

Ἀπό ἄλλους ἔμαθα, πρώτη φορά ἄκουγα τό ὄνομα καί στάθηκε αὐτό τό πρῶτο καί τελευταῖο καί μοναδικό ὡς τά σήμερα ὄνομα

πού ξέρω ἀπό τήν ἐπιτροπή τῶν 22 νομικῶν. Δέ μοῦ πέρασε οὔτε ὑποψία στό νοῦ, ὅτι ὁ ἐθνοσύμβουλος ἔκανε σέ γνώση ἱστορική καλπιά. Ὁ γενικός κανόνας ἦτανε τό ἀγωνιστικό ἦθος τῶν στελεχῶν μας τήν ἐποχή ἐκείνη. Οἱ ἐξαιρέσεις περισσότερο κάνανε τήν κακοήθη ἐμφάνισή τους στίς κορυφές, παρά στή βάση ἤ τό μεσαῖο στελεχικό δυναμικό. Τό μεσαῖο στελεχικό δυναμικό τῆς ἐποχῆς τοῦ ΕΑΜ φανέρωσε ἐκπληκτικά πολλά προσόντα. Καί θέλω, μέ τήν εὐκαιρία, νά πῶ ὅτι τό φαινόμενο αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν συνθηκῶν θά ἔπρεπε νά μελετηθεῖ βαθιά, ἐπιστημονικά. Θά ἔχει πολλά νά μᾶς πεῖ.

Ἀπό ὅσες πληροφορίες συγκέντρωσα καί τά κατοπινά χρόνια, ὁ Κουτσαγγέλου ἦτανε ἀπό αὐτή τή θαυμάσια πάστα. Ἡ ἄγνοιά του καί, προπαντός, ἡ βεβαιότητά του γιά τά πρωτοτόκια τῆς ἐπιτροπῆς τῶν 22, ἐπιμαρτυρούσανε, ἀπλούστατα, ὅτι ὁ Ἠλίας Μανιάτης εἶχε ἀποκρύψει ἀπό τήν ἐπιτροπή κατάρτισης τοῦ «Κώδικα» Στερεᾶς τήν προηγούμενη ἱστορία τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, τήν ἀλήθεια γιά τίς «Ἐντολές», τό ἴδιο τό γεγονός τῆς προΰπαρξῆς τους. Ἡ συγγένεια τῶν δυό ἐγγράφων, ὅπου ὑπάρχει, μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ σέ παρουσίαση τοῦ περιεχομένου τῶν «Ἐντολῶν» μέσω τῆς «Ἐγκυκλίου 4» τῆς ΠΕΦΦΕ, ἤ σάν εἰσήγηση Μανιάτη, σάν συλλήψεις καί σκέψεις δικές του. Ἡ δήλωση Κουτσαγγέλου στό Ἐθνικό Συμβούλιο δίνει κι ἕνα κλειδί τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Μανιάτη πρός τούς πρωτεργάτες τῶν Θεσμῶν.

Ὁ ἐθνοσύμβουλος Δωρίδας διεκδίκησε μέ εἰλικρίνεια καί εὐθύτητα τήν ἀναγνώριση τῶν πρωτείων στόν «Κώδικα» Στερεᾶς ἐπειδή πίστευε ὅτι αὐτός ὑπῆρξε τό πρῶτο κείμενο, τό ἱδρυτικό ἔγγραφο τῶν Θεσμῶν.

Δέ θυμᾶμαι τώρα ποιός μοῦ ἔφερε τό σχετικό νέο ἀπό τούς Κοσχάδες. Ἴσως ἦτανε ὁ Στέφος Θάνος, πού κι αὐτουνοῦ ἄλλος τοῦ τό εἶπε. Αὐτό πού θυμᾶμαι καλά, εἶναι ὅτι τό κουβεντιάσαμε μέ τό Στέφο ἀγαναχτισμένοι, ἀποφασίσαμε νά μήν τ' ἀφήσουμε νά περάσει. Πάνω στό ψάξιμο γιά τό πρακτέο, ὁ Στέφος ἔβαλε ἕναν ὅρο: σέ ὁποιαδήποτε ἐνέργεια ἐπανόρθωσης, νά ἀποκλειστεῖ ἡ ἀναφορά σέ ὀνόματα, ὅτι ἡ τιμή γιά τούς Θεσμούς ἀνήκει στήν Ὀργάνωση Εὐρυτανίας. Βρεθήκαμε ἀμέσως σύμφωνοι. Δυνατότητα νά ἔχουμε μέσα στήν ἴδια μέρα καί τή γνώμη τῶν ἄλλων τριῶν συνεργατῶν μας στήν κατάρτιση τῶν «Ἐνολῶν» στά 1942, δέν ὑπῆρχε. Ἀναλάβαμε οἱ δυό μας τήν εὐθύνη καί γιά τούς ἄλλους τρεῖς — κι ὥς τά σήμερα κανένας ἀπ' αὐτούς δέ μᾶς ἔψεξε ποτέ γι' αὐτό.

Καί πάλι στόν Μπακόλα ἐγώ. Κι αὐτή τή φορά μέ μιά διάθεση σαρκασμοῦ κι ἐπιθετικότητας — κι ἐγώ δέν ξέρω γιατί ἔτσι.

— Ὅρσε, γαμπρέ, κουφέτα! — κραύγασα κυριολεχτικά εἰσ-

ορμώντας στό γραφείο του καί δείχνοντάς του ἀνοιχτή κατά πάνω του τήν πεντάλφα μου.

— Ποῦ σέ πάτησε πάλι τό σαμάρι, τ' ἔπαθες; — μέ ρώτησε μέ ξαφνιασμένο χαμόγελο.

— Τ' ἔπαθα, ἔ; Δέ σοῦ ἄρεσε ἡ τιμή γιά τήν Εὐρυτανία, ἄιντε τώρα νά τήν πάρεις πίσω ἀπ' τή Δωρίδα, πού σοῦ τή βούτηξε! Ἤ σοῦ περνάει ὅτι ὅλοι εἶναι σάν ἐμᾶς χαζοί; Ἄμ, ὄχι!

Καί τοῦ εἶπα τά καθέκαστα, μέ ἥμερο, χαμηλό τόνο, ἄν καί τό ξάναμμα δέ μοῦ εἶχε περάσει. Τοῦ Δημητράκη σά νά τοῦ ἔφυγε τό αἷμα ἀπό τό πρόσωπο, ἔτσι ἔδειχνε τό ἔντονο πανάδιασμα τῶν φακίδων του. Δέν ἤξερε τίποτα, τώρα πρωτάκουγε τά σχετικά. Σοῦ ἔδινε τήν ἐντύπωση πώς κατάπιε τή γλώσσα του καί πάει, ἔχασε τή λαλιά του. Ἔβγαλε τά γυαλιά του καί πάσχιζε, ἄσκοπα, νά τά σκουπίσει μέ τό μαντήλι του, ἐνῶ τά ἀγκυλωμένα δάχτυλά του, τρέμοντας, ἀπ' τή σύγχυση, δέ θέλανε νά πειθαρχήσουνε στήν ἀνώφελη προσπάθεια τοῦ ἀφέντη τους — δέ φταίγανε τά γυαλιά, πού ἤσανε καθαρά... Τόν συμπόνεσα. Τόν ἀγαποῦσα, μᾶς συνέδεε τούς δυό μας ἡ «Φωνή», ἡ Εὐρυτανία, τό ξεκίνημα τοῦ 1941, πολλά μᾶς συνδέανε! Μοῦ ἔπεσε ἡ ἄψα ἀμέσως, πραόφωνα εἶπα:

— Νά βάλουμε τόν Ἀργύρη νά κάνει μιά δήλωση...

— Τόν Ἀργύρη!... — μέ διέκοψε. Πάω στό Μανιάτη! Αὐτό 'ναι παραχάραξη... Ἄν δέ δεχτεῖ, βλέπουμε... Καταθέτουμε δήλωση στό Προεδρεῖο... Ἄ, ἔτσι δέ θά τ' ἀφήσουμε — καί σηκώθηκε.

— Ὑπό ἕναν ὅρο ὁπωσδήποτε. Ἐπιθυμία τοῦ Στέφου καί δική μου, ὀνόματα δέ θ' ἀναφερθοῦν, ἐπ' οὐδενί! Θ' ἀποδοθεῖ στήν Ὀργάνωση Εὐρυτανίας, ὅρος ρητός!

Ὁ Μπαχόλας μέ πέρασε διερευνητικά μέ τή ματιά του πατόκορφα, ἔστριψε τά χείλη του κι εἶπε πικρά:

— Παίρνεις τό χάκι σου! Τό περίμενα, δέν τό νόμιζα ἔτσι... τόσο, πῶς νά τό πῶ, διπλωματικό! Σέ παραδέχομαι!

— Κακῶς τό νομίζεις, κανένα χάκι...

— Μωρέ, σφάζεις μέ τό μπαμπάκι, ἄκου πού σοῦ λέω!

— Ἄκου, πού στό λέω κι ἐγώ, κακῶς πού βάζεις τέτοιο μέ τό νοῦ σου. Εἶναι θέμα δικαιοσύνης, ἐμεῖς ἀνήκαμε στήν Ὀργάνωση Εὐρυτανίας. Ἐξάλλου, ἐπικαλεστήκαμε τό ΕΑΜ Εὐρυτανίας... Ἤ τό ξέχασες; — δέν πιστεύω!

— Ἄς εἶναι! Δέ συμφωνῶ, μά δικαίωμά σας ὁ ὅρος. Ἐγώ θά τόν θέσω.

Κι ἐνῶ ὁ ἐθνοσύμβουλος Εὐρυτανίας κάθευδε τόν νήδυμο στήν αἴθουσα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνοσυμβουλίου, ἀντί νά πεταχτεῖ ἀπό τήν καρέκλα του καί ν' ἀποκαταστήσει τήν ἱστορική ἀλήθεια, πού τίμαε τήν περιοχή πού ἀντιπροσώπευε καί τό λαό της, ὁ Δημη-

τράκης Μπακόλας, ἀνέβαινε τήν ἐξωτερική ὅμορφη καί κιγκλιδοφραγμένη λιθόσκαλα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ γιατροῦ Ματθέ, ὅπου, σ' ὁλόκληρο τόν ἀπάνω ὅροφο, τό ἐνδιαίτημα τοῦ Μανιάτη. Πήγαινε πικαρισμένος, προετοιμασμένος νά μήν τοῦ χαρίσει ἄλλο κάστανα τοῦ Ἠλία. Ὅμως, δέ συνάντησε κάν ἀντίσταση, ὅπως τό περίμενε. Ἔξυπνος ἤ πονηρός ὁ παντοδύναμος ἀκόμα πρῶτος ἀνήρ στίς ὀργανώσεις τῆς Ρούμελης, ἐκδήλωσε ἔκπληξη καί μιά δόση ἀγανάχτησης ἀπό τή δήλωση Κουτσαγγέλου — «Ὅ,τι μᾶς καπνίσει! Ἄλλο τοῦτο! Ἀπό ποῦ τό 'βγαλε; Θά πεταχτῶ τώρα δά κιόλας, θά τά ποῦμε...» Ὁ Μπακόλας διέκοψε τό μονόλογο τοῦ Ἠλία, λέγοντάς του γιά τόν δικό μας ὅρο. — «Γιατί; — ἀντίδρασε. Ἐδῶ γράφουμε ἐπώνυμα γιά τήν τελευταία μικροσυμπλοκή, τί μοῦ λές!» — «Ἐπιμένουνε», ξανάπε ὁ Μπακόλας. — «Ἀκατανόητο! Κουταμάρα! Κουταμάρα καί θά τοῦ τό πῶ τοῦ Γεωργούλα. Κι οἱ ἴδιοι οἱ ἐθνοσύμβουλοι θ' ἀπορήσουν καί θά διερωτηθοῦν. Ἐγώ θά τά πῶ». Ὁ Μπακόλας ἐπίμενε — ὅπως μοῦ εἶπε — κι ὁ Μανιάτης τελικά ὑποσχέθηκε νά τηρήσει τόν ὅρο. Ὁ Δημητράκης, ὅμως, ἀποσιώπησε τό ἄλλο σκέλος τοῦ ὅρου — ἡ τιμή ἀνήκει στήν Ὀργάνωση Εὐρυτανίας. Εἶπε, ἀόριστα, στήν ὀργάνωση, ὁ Ἠλίας τό πῆρε, φαίνεται, στήν ὀργάνωση Κτημενίων - Δολόπων.

Ὁ Μανιάτης δέ χασομέρισε. Ντύθηκε, κατέβηκε κι ἀνέβηκε στό καλάθι τῆς μοτοσυκλέτας, πού ὁδηγοῦσε ἀντάρτης, καί φούλ γιά Κορυσχάδες! Ἡ μηχανή σκάλωσε, βγαίνοντας ἀπ' τή δημοσιά Καρπενήσι - Γαῦρος, ὥς ἕνα σημεῖο ἀπ' τό χωριό. Ὕστερα ἀνέβαινε ποδαράδα ἤ, ἄν ἦτανε εὔκολο, μέ μουλάρι.

Δέν ἤμουνα παρών καί σ' αὐτή τήν περίπτωση. Μόνο ἔμαθα τά καθέκαστα. Ὁ ἐθνοσύμβουλος Φθιώτιδας ζήτησε ἔκτακτα τό λόγο, τοῦ δόθηκε. Ὁ Μανιάτης δέν ἦτανε ἁπλῶς ἕνας ἐθνοσύμβουλος, ἦτανε γραμματέας τῆς κομμουνιστικῆς ὀργάνωσης Στερεᾶς, χώρια πού ἦτανε ἀπό τό 1942 στό Βουνό. Δέν ἀνέβηκε στό βῆμα, ὄρθιος ἀπ' τή θέση του στή σάλα εἶπε περίπου τά ἑξῆς:

> «Θεωρῶ καθῆκον μου ὄχι μόνον σάν ἐνθοσύμβουλος, πού συμβαίνει νά γνωρίζει τά γεγονότα, ἀλλά καί σάν γραμματέας τῆς Περιφερειακῆς Ἐπιτροπῆς Φθιωτιδοφωκίδας - Εὐρυτανίας τότε, πού χειρίστηκε ὑπεύθυνα τό ζήτημα, νά πληροφορήσω τό Ἐθνικό Συμβούλιο, ὅτι ἡ δήλωση τοῦ συναγωνιστῆ Κουτσαγγέλου πώς ὁ πρῶτος Κώδικας τῆς Αὐτοδιοίκησης καί τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης συντάχτηκε ἀπό τήν ἐπιτροπή νομικῶν, στήν ὁποία συμμετεῖχε κι ὁ ἴδιος, δέν ἀνταποκρίνεται στά πράγματα. Δηλώνω καί ζητῶ ἡ δήλωσή μου αὐτή νά καταχωρηθεῖ στά πρακτικά, ὅτι τόν πρῶτο Κώδικα, γνωστό μέ τήν ὀνομασία «Κώδικας Ποσειδῶνα», τόν συνέταξαν στά τέλη

τοῦ 1942 οἱ συναγωνιστές Ὑπεύθυνοι τοῦ ΕΑΜ τῶν χωριῶν Φουρνᾶς - Κλειτσοῦ. Ἀπό τούς ἴδιους εἶμαι δεσμευμένος νά μήν ἀναφέρω τά ὀνόματά τους ἐδῶ, ἐπειδή θεωροῦν ὅτι τό ἔργο δέν ἀνήκει σέ πρόσωπα, ἀλλά στήν ὀργάνωση».

Ὅπως κι ἄλλοῦ σημειώθηκε, κανένας ἀπό τούς ἐθνοσυμβούλους δέν εἶπε τίποτα, οὔτε προσκόμισε μαρτυρία πώς καί στή δική του περιοχή εἶχε συμβεῖ κάτι παρόμοιο.

Μένω μέ τήν ἐντύπωση, ὅτι στά περιληπτικά πρακτικά πού δημοσιευθήκανε τήν ἑπόμενη στήν καθημερινή ἔκδοση τῆς «Ἐλεύθερης Ἑλλάδας» περιλαβαινότανε καί ἡ δήλωση Μανιάτη. Ἀλλά δέν εἶμαι σήμερα σέ θέση νά ἐλέγξω ἄν ἡ μνήμη μέ ἀπατᾶ ἤ ὄχι, γιατί δέν ἔχω σχετικό ἀρχεῖο.*

Στίς 27 Μάη 1944, μέρα Σάββατο καί δέκατη τέταρτη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος, ἡ Α΄ Σύνοδος τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ἔληξε μέ τήν ἔγκριση τοῦ ΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ, πού, ὅπως εἶπε καί ὁ Γραμματέας Δικαιοσύνης, δέν ἀποτέλεσε ἁπλῶς μιά διακήρυξη ἀρχῶν, ἀλλά μιά πρακτική θεμελίωση ἑνός καινούργιου κόσμου. Στή θεμελίωση αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη τοποθετούντανε ἀκρογωνιαῖοι λίθοι, κοινῶς ἀ γ κ ω ν ά ρ ι α. Τό ἄρθρο 2 τοῦ Ψηφίσματος ὅριζε:

«Ἡ Αὐτοδιοίκηση καί ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη εἶναι οἱ θεμελιώδεις θεσμοί τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων».

Τό Ἐθνικό Συμβούλιο ἄνοιξε μέ τήν ἀπότιση τιμῆς στούς δημιουργούς τῶν Θεσμῶν κι ἔκλεισε μέ τήν ἀναγόρευσή τους σέ θεμελιώδεις συνταχτικούς κανόνες.

Τό Ἐθνικό Συμβούλιο ἐπιτέλεσε, φυσικά, καί ἄλλο, πολύπλευρο, ἐποικοδομητικό ἔργο. Ἡ ἀναφορά σ' αὐτό καί ἡ ἀνάλυσή του θ' ἀπαιτοῦσε τουλάχιστο ἑνός τόμου ἐργασία. Ἐξάλλου, δέν ἐμπίπτει στά καθήκοντα αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ βιβλίου. Τό ἔργο τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ἀντανακλᾶται καί στά 15 ἄρθρα τοῦ πραγματικά ἱστορικοῦ Ψηφίσματός του. Στή συνέχεια τῆς ἔκθεσης τῶν γεγονότων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς θά χρειαστεῖ καί θά γίνει ἀναφορά στίς περισ-

* Μιά ἔκδοση τῶν πρακτικῶν, τῶν ἀγορεύσεων, τοῦ ρεπορτάζ καί ὁποιου ἄλλου σχετικοῦ ὑλικοῦ ἀπό τήν Α΄ Σύνοδο τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, σέ βιβλίο, θά ἔπρεπε νά εἶχε γίνει ἀπό καιρό. Θά στεκότανε πολύτιμη συμβολή ὄχι μόνο στήν ἱστορική μελέτη, μά καί στήν «τρέχουσα πολιτική». Δέν ἤτανε οἱ τεχνικές δυσκολίες πού τήν ἐμποδίσανε. Ἤτανε ἡ ἀπαρέσκεια τῆς κάθε φορά ἡγεσίας τοῦ ΚΚΕ πρός διάφορα ὀνόματα, ἤτανε ἡ ...ἱστορική μας κακομοιριά, ἡ μικρόψυχη κοντοθωριά. Μά δέν εἶναι ποτέ ἀργά. Ἡ ἀνάγκη ὑπάρχει. Ὀφόμεθα ποιοί θά τήν ἱκανοποιήσουνε.

σότερες διατάξεις τοῦ Ψηφίσματος, ὅπως ἐπίσης καί σέ ἀγορεύσεις καί ἄλλες στιγμές τῆς Λαϊκῆς Βουλῆς.

Γενικά τό ἔργο πού πρόκυψε ἀπό τήν πρώτη — καί τελευταία — Σύνοδο τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, ἄν οἱ βίαιες καί καθόλου νομοτελειακές ἐξελίξεις πού ἐπακολουθήσανε δέν τοῦ ἐπιτρέψανε τούς καρπούς, πού τό δίχως ἄλλο θά ἔδινε, ὅμως ἀποτέλεσε καί θά παραμείνει ὑποδομή ἑνός μελλοντικοῦ οἰκοδομήματος, θεμελίωση ἑνός καινούργιου κόσμου. Τό ἔργο ἐκεῖνο παραμένει ἀχάλαστος σπόρος τοῦ μέλλοντος, ρίζα βαθιά μέ πολύκλαδη προέκταση σέ ἐπερχόμενες ἐθνικές ἐξελίξεις καί διαμορφώσεις, χυμερή καί ρωμαλέα π λ α τ α ν ό ρ ι ζ α, πού δέν ὑπάρχει δύναμη νά τήν ἐμποδίσει νά βλαστήσει, ὅταν ἔρθει ἡ ἄνοιξη τῆς Ἑλλάδας.

Ἀπ' τό πολυσήμαντο γ ε γ ο ν ό ς Ἐθνικό Συμβούλιο, βρίσκω χρήσιμο ἐπίσης καί ἀναγκαῖο νά ἐπισημάνω τρία δεδομένα του, στά ὁποῖα νομίζω ὅτι ἴσαμε σήμερα δέ δόθηκε ἡ ὀφειλόμενη προσοχή — καί σέ τί δόθηκε;

1ο— Τό Ἐθνικό Συμβούλιο ὑπῆρξε π ο λ υ κ ο μ μ α τ ι κ ό στή σύνθεσή του Σῶμα. Συνάμα καί π α λ λ α ϊ κ ό. Ἀντιπροσωπευθήκανε σ' αὐτό ὅλες οἱ τάξεις ὅλα τά στρώματα — τό πανελλήνιο, ἐξόν ἀπ' τή δοσίλογη πλουτοκρατική ὀλιγαρχία. Ἡ νεολαία ἀντιπροσωπεύθηκε καί μέ τόν ἴδιο τό Γραμματέα τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τῆς ΕΠΟΝ. Ὁ κλῆρος μέ 4 ἀντιπροσώπους του, ἀπ' τούς ὁποίους οἱ δυό δεσποτάδες. Καί οἱ γυναῖκες μέ 4 ἐθνοσυμβούλους — θά μποροῦσε νά πεῖ κανένας δικαιολογημένα ὅτι ὁ ἀριθμός αὐτός δέν ὄφειλε νά εἶναι τόσο μικρός.

Τό Κομμουνιστικό Κόμμα Ἑλλάδας ἤτανε παντοδύναμο τότε στό ἐσωτερικό τῆς χώρας, ἀναγνωρισμένος ἡγέτης τοῦ Ἀγώνα. Εἶχε στά χέρια του τήν ὑλική δύναμη, συγκροτημένη ἔνοπλη δύναμη, κοντά 120 χιλιάδες στρατό. Ὁ λόγος του περνοῦσε μέ ἰσχύ νόμου. Ἀλλά δέ μονοπώλησε τήν ἐξουσία. Κάν δέ σκέφτηκε νά ἐκμεταλλευτεῖ κ ο μ μ α τ ι κ ά τήν ὑπεροχή του, τήν πολύ μεγάλη ὑπεροχή του ἔναντι τῶν κομμάτων συμμάχων του. Ὄχι μόνο δέν περιόρισε τήν ἐλευθερία δράσης, παρουσίας καί ἔκφρασης τῶν ἄλλων κομμάτων, ἀλλά, ἀντίθετα, τά βοήθησε, εἰλικρινά κι ἀνιδιοτελα, νά ἐκφραστοῦνε καί νά ἀντιπροσωπευτοῦνε, νά συμβάλουνε ἰσότιμα κι ἀπεριόριστα στήν ἐθνική ἐξέλιξη, πού νομοτελειακά ὁδηγοῦσε στή Λαϊκή Δημοκρατία. Κι ἀποτελεῖ ἄλλον ἕνα ἀκόμα τίτλο τιμῆς γιά τούς κομμουνιστές τῆς Ἑλλάδας ἡ θέση ἐκείνη τους, ἡ στάση κι ἀδερφική συμπεριφορά τους πρός τά κόμματα συναγωνιστές τους.

Τό γ ε γ ο ν ό ς, λοιπόν, Ἐθνικό Συμβούλιο ἔδωσε τό μέτρο τῆς λύσης στήν πράξη τοῦ προβλήματος τῆς π ο λ υ κ ο μ μ α τ ι κ ό τ η τ α ς γιά τήν πραγμάτωση καί οἰκοδόμηση τῆς ἐπαναστα-

τικῆς μ ε τ α λ λ α γ ῆ ς στή χώρα μας, πού σ' αὐτό τό στάδιο προγραμματιζότανε στά πλαίσια Λαϊκῆς Δημοκρατίας.

Τό ὅτι ἴσαμε σήμερα δέ μελετήθηκε σοβαρά καί δέν ἀποκρυσταλλώθηκε ἡ θαυμάσια πείρα, τό δίδαγμα πού μᾶς ἄφησε τό Ἐθνικό Συμβούλιο στό θέμα αὐτό, ἀποδείχνεται κι ἀπό τή διατύπωση αἰτήματος πολλῶν στελεχῶν τοῦ ΚΚΕ νά δοθεῖ ἀπάντηση ἀπό τήν πλευρά τοῦ κόμματος σέ πρόβλημα, πού ἔδωσε λύση στήν πράξη.

2ο— Στό Ἐθνικό Συμβούλιο διακηρύχθηκε ὁμόθυμη, ὅσο κι ἐνθουσιώδης, ἡ θέληση ὅλων τῶν ἄλλων κομμάτων, συνεπῶς ὅλων τῶν κομμάτων πού συμμετείχανε στό Σῶμα, γιά πορεία τῆς ἐθνικῆς ἐξέλιξης πρός τή Λαϊκή Δημοκρατία καί μέ τή Λαϊκή Δημοκρατία. Ἡ ἔγκριση τῆς γραμμῆς τῆς ΠΕΕΑ ἀποτέλεσε καί συγκεκριμένη ψῆφος τῶν κομμάτων ὑπέρ αὐτῆς τῆς πλεύσης.

Στό Διάγγελμά της ἀπό 10-3-44 πρός τόν Ἑλληνικό Λαό, ἡ ΠΕΕΑ διαβεβαίωνε ὅτι θά ἐργαστεῖ καί γιά

«4) Τή βελτίωση, ὁλοκλήρωση καί ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῶν θεσμῶν τῆς αὐτοδιοίκησης. Οἱ θεσμοί αὐτοί, πού ξεπήδησαν μέσα στή φωτιά τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα, ἀνταποκρίνονται στήν πιό ἔκδηλη τάση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, στίς πιό βαθιές ἀνάγκες μιᾶς ἀληθινῆς δημοκρατίας. Βέβαια στίς σημερινές συνθῆκες δέ μποροῦν νά δοθοῦν οἱ ὁριστικές μορφές τῶν θεσμῶν αὐτῶν, μά θά καταβληθεῖ ἐντελῶς ἰδιαίτερη προσπάθεια νά γίνει ὅσο τό δυνατό καλύτερη ἡ ἀπόδοσή τους. Ἡ Ἐπιτροπή θά ἐξασφαλίσει τήν κατεύθυνση, τόν ἔλεγχο καί τήν πλήρη ἀνεξαρτησία τῶν ὀργάνων τῆς αὐτοδιοίκησης».

Στό Ἐθνικό Συμβούλιο ὁ Γραμματέας Ἐσωτερικῶν χαρακτήρισε τό Θεσμό «πολλά λιθάρια γιά τή Λαϊκή Δημοκρατία» καί «φυτώριο τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας», διαβεβαίωσε ὅτι «μέ τήν Τοπική Αὐτοδιοίκηση, τή Βουλή καί τά ἄλλα λαοκρατικά ὄργανα, θά φτάσουμε στή Λαϊκή Δημοκρατία». Τό Ψήφισμα κατοχύρωσε τούς Θεσμούς. Ὁ Γραμματέας Δικαιοσύνης ὀνόμασε τό Ψήφισμα «ληξιαρχική πράξη γέννησης τῆς καινούργιας λευτεριᾶς», τήν ὁποία τό κόμμα του ἔβλεπε στή Λαϊκή Δημοκρατία. Στόν πλοῦ αὐτό πρός τή Λαϊκή Δημοκρατία, οἱ ὁμιλίες τῶν ἐθνοσυμβούλων πνεύσανε οὔριος ἄνεμος. Χαρακτηριστικό ὅτι κι ὁ ἐθνοσύμβουλος Ροῦφος, πρώην βουλευτής τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, συμμετέχοντας στό Ἐθνικό Συμβούλιο σάν ἀνεξάρτητος δήλωσε συμφωνία μέ ὅλη τή γραμμή τῆς ΠΕΕΑ, διατηρώντας ἐπιφύλαξη στό ἄν τό θέμα τοῦ βασιλιᾶ δέ θά ἔπρεπε ν' ἀφεθεῖ γιά λύση μετά τήν εἰρήνη.

Οἱ κομμουνιστές εἰδικά, οἱ ἀριστεροί γενικά, χρωστοῦμε ὄχι

ἁπλῶς νά θυμούμαστε, μά νά ἐφαρμόσουμε, μέσα στίς ἰδιαιτερότητες τῆς ἑλληνικῆς ἐξέλιξης, τήν μαρξιστική θέση, ὅπως τήν διατύπωσε ὁ Ἔνγκελς στήν «Κριτική τοῦ σχεδίου Προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης»:

> «Ἄν κάτι εἶναι βέβαια, τότε εἶναι τοῦτο, ὅτι τό κόμμα μας καί ἡ ἐργατική τάξη μποροῦν νά 'ρθουν στήν ἐξουσία μονάχα μέ τή μορφή τῆς λαοκρατικῆς δημοκρατίας».*

Καί 3ο — Τό Ἐθνικό Συμβούλιο ἔδωσε παράδειγμα ὀρθῆς λύσης στό ζήτημα τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων. Στό Σῶμα πήρανε μέρος ἀπολύτως ἰσότιμα τουλάχιστο δυό σλαβομακεδόνες, οἱ ἐθνοσύμβουλοι Καστοριᾶς Μ. Καραμιτζῆς καί Βοΐου Σ. Σίμος.

Νομίζω, ὅτι πρέπει νά κλείσω αὐτές τίς σελίδες γιά τήν Α' Σύνοδο τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἑλλήνων μέ τά λόγια, τήν τελευταία μέρα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος, τοῦ παλαίμαχου φιλελεύθερου κοινοβουλευτικοῦ, ἐθνοσύμβουλου τώρα τοῦ Βάλτου Αἰτωλοακαρνανίας, Παντελῆ Καρασεβδᾶ. Τά ξεσηκώνω ἀπό τό ἄρθρο «Ἐπίδαυρος 1821 — Κορυσχάδες 1944» τοῦ Κ. Καραγιώργη στήν «Κομμουνιστική Ἐπιθεώρηση»:

> «Ἔχω πενήντα χρόνων κοινοβουλευτική πεῖρα. Ποτέ δέν εἶδα τέτοιο Σῶμα. Οὔτε ἕνας ρήτορας δέν πέρασε ἀπό τό βῆμα, πού νά μήν πεῖ χρήσιμα καί σοβαρά πράγματα, πού νά μήν τά διατυπώσει καί καλά».

⁂

Τελευταῖα καί κορυφαῖα νομοθετήματα γιά τούς δυό Θεσμούς ὑπήρξανε οἱ Πράξεις 55 καί 57 τῆς ΠΕΕΑ, πού τιτλοφοροῦνται ἀντίστοιχα «Κώδικας Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης» καί «Κώδικας τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης». Καί οἱ δυό Πράξεις μνημονεύουνε στά ἀκροτελευταῖα ἄρθρα τους ὅτι ψηφιστήκανε καί ἀπό τήν Ἀντιπροσωπεία τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου πού συγκροτήθηκε μέ βάση τό ἄρθρο 13 τοῦ ψηφίσματος καί τά καθήκοντά της προσδιοριζόντανε ἀπό τό ἄρθρο 14.**

---

* Βλ. καί Β. Ι. Λένιν: «Κράτος καί Ἐπανάσταση».

** «Ἄρθρο 13.— Στό τέλος κάθε συνόδου τό Ἐθνικό Συμβούλιο ἐκλέγει ἀντιπροσωπεία ἀπό 17 τακτικά μέλη καί 5 ἀναπληρωματικά. Τά καθήκοντα πού θά ἀσκεῖ ἡ Ἀντιπροσωπεία στό χρονικό διάστημα ἀνάμεσα σέ δυό συνόδους ὁρίζονται στό ἄρθρο 14. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου εἶναι αὐτοδίκαια μέλος καί Πρόεδρος τῆς Ἀντιπροσωπείας».

«Ἄρθρο 14.— Ἡ ΠΕΕΑ ὑποβάλει κάθε Πράξη στήν Ἀντιπροσωπεία γιά νά τήν ψηφίσει. Ἄν ἡ γνώμη τῆς Ἀντιπροσωπείας εἶναι ἀντίθετη πρός τήν Πράξη ἡ ΠΕΕΑ συζητάει πάλι πάνω σ' αὐτή. Ἄν ἡ ΠΕΕΑ ἐπιμένει

Τό πρῶτο νομοθέτημα περιέχει 83 ἄρθρα καί «θεωρήθηκε καί σφραγίστηκε στήν ἕδρα τῆς Ἐπιτροπῆς» στίς 12 Αὐγούστου 1944. Δημοσιεύθηκε ἀργότερα, στίς παραμονές εἰσόδου τῆς ΠΕΕΑ στήν κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου — μόλις στά τελευταῖα φύλλα τοῦ Δελτίου Πράξεων καί Ἀποφάσεων τῆς ΠΕΕΑ κι ἀφοῦ καμφθήκανε, φαίνεται, οἱ «ἐνδοιασμοί» τοῦ προέδρου Α. Σβώλου, ὁ ὁποῖος «εἶχε ὑποστεῖ κάποια ἐπίδραση», ὅπως γράφει κι ὁ Α. Καστρινός.

Τό δεύτερο περιλαμβάνει 117 ἄρθρα καί «θεωρήθηκε καί σφραγίστηκε» στίς 21 Αὐγούστου 1944 «Στήν Ἕδρα τῆς Ἐπιτροπῆς». Σχετικά μέ τή δημοσιευσή του εἶχε τήν ἴδια περιπέτεια μέ τήν Πράξη 55. Ξαναθυμίζω τί γράφει σχετικά ὁ Α. Καστρινός στήν «Ἱστορική Ἐπιθεώρηση», τεῦχος 3ον, σ. 139:

> «Εἶναι ἡ ὥρα νά λεχτεῖ ὅτι λίγο ἔλλειψε ν ά μ ή ἰ δ ο ῦ ν τ ό φ ῶ ς τ ῆ ς δ η μ ο σ ι ό τ η τ α ς οἱ δυό Κώδικες τῆς ΠΕΕΑ. Ὑπάρχει κάποιο «κρυφό» πού ὁ γράφων δέν μπόρεσε νά ἐξιχνιάσει... ἀκόμα καί ἡ ἔλλειψη χαρτιοῦ γιά τό τύπωμα χρησίμεψε σάν δικαιολογία γιά τή μή ἔκδοση. Ἀπό τόσες δυσχέρειες πέρασε ἡ προσπάθεια, ἀληθινά...»

Ἡ Πράξη 55 φέρνει τά ὀνόματα καί τῶν 10 μελῶν τῆς ΠΕΕΑ, ἐνῶ ἡ 57 τῶν ἐννέα. Λείπει τοῦ Ν. Ἀσκούτση.

Καί οἱ δυό παραπάνω νόμοι τῆς ΠΕΕΑ δέν προλάβανε νά ἐφαρμοστοῦνε στή ζωή. Τοῦ πρώτου τό τελευταῖο ἄρθρο, παρ. 2, ὁρίζει ἐκλογές ὀργάνων «Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης» γιά «τό τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ὀχτώβρη». Τοῦ δευτέρου ἐπίσης τό τελευταῖο ἄρθρο ὅτι «Οἱ ἐκλογές τῶν Λαϊκῶν Δικαστῶν θά γίνουν τήν τελευταία Κυριακή τοῦ Ὀχτώβρη».

Ἐφαρμογή τῶν δύο Κωδίκων συνεπαγότανε καί τήν κατάργηση τοῦ ὀργανωτικοῦ δεσμοῦ ἀνάμεσα στό διοικητικό ὄργανο τῆς Αὐτοδιοίκησης καί τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου, πού προβλεπότανε ἐξαρχῆς ἀπό τίς «Ἐντολές» καί διατηρήθηκε, μ' ἐλαφρή τροποποίηση, καί στά μετέπειτα νομοθετήματα γιά τούς Θεσμούς — δηλαδή μέλος τοῦ ὀργάνου Αὐτοδιοίκησης νά μετέχει ὑποχρεωτικά καί σά μέλος τοῦ Λαϊκοῦ Δικαστηρίου.

Τά κείμενα τῶν δύο Πράξεων ἔχουνε δημοσιευτεῖ καί σχετικά πρόσφατα. Τῆς 57 στό τεῦχος 2ον τῆς «Ἱστορικῆς Ἐπιθεώρησης», Ἀθήνα, Νοέμβριος 1963. Καί τῆς 55 στό ἑπόμενο τεῦχος τοῦ ἴδιου τριμηνιαίου περιοδικοῦ, Φεβρουάριος 1964.

Ἡ ἀναδημοσίευσή τους καί δῶ δέ θά εἶχε νόημα, πολύ περισσό-

στή γνώμη της, συγκαλεῖται κοινή συνεδρίαση ΠΕΕΑ καί Ἀντιπροσωπείας ὅπου παίρνεται ἀπόφαση μέ πλειοψηφία. Ἡ Ἀντιπροσωπεία μπορεῖ ἐπίσης νά ὑποδείχνει στήν ΠΕΕΑ μέτρα συντελεστικά γιά τήν εὐόδωση τοῦ ἐθνικοῦ ἀγώνα».

τερο πού πρόκειται γιά σχοινοτενή νομικά κείμενα. Γιά τόν είδικο μελετητή, πού θά χρειαζόταvε τά πλήρη κείμενα, δύσκολο πιά δέν είναι νά τά δρεῖ, ἐνῶ γιά τήν πλειοψηφία τῶν ἀναγνωστῶν ἡ συμπερίληψή τους ἐδῶ δέ θά ἱκανοποιοῦσε, νομίζω, ἀνάγκη.

Τά νομοθετήματα συνοδεύονται καί ἀπό τίς σχετικές Αἰτιολογικές Ἐκθέσεις τῶν Γραμματέων, ἀντίστοιχα. Τό περιεχόμενο τῶν Ἐκθέσεων παρουσιάζει, φυσικά, πολύ ἐνδιαφέρον, δίνει, ἄλλωστε, στόν ἀναγνώστη ἀναλυτική παράσταση τῶν νομοθετημάτων. Θ' ἄξιζε ἀπό κάθε ἄποψη ἡ ἀναδημοσίευσή τους κι ἐδῶ, ἄν δέν ἦσανε τόσο μεγάλα, πού νά ἀναγκάζουν σέ ἐπιλογή μόνο.

Τό γεγονός ὅτι οἱ δύο Κώδικες δέν προλάβανε νά δοκιμαστοῦνε στήν πράξη καί τή ζωή, κατά τίποτα δέν μειώνει τήν ἀξία τους, δεδομένου, μάλιστα, ὅτι ἀποτελοῦνε μιάν ἀποκρυστάλλωση τῆς πείρας καί τῆς γόνιμης πρακτικῆς τῶν Θεσμῶν, ἀνεξάρτητα ἀπ' τό ἐάν θέλαμε, ὅσοι τυχόν θέλαμε, τό α ἤ τό β σημεῖο τους περισσότερο προωθημένο, περισσότερη ἤ σαφέστερη ἀντανάκλαση ἐ π α ν ά σ τ α σ η ς στίς διάφορες σχετικές διατάξεις τους.

Τό ἱστορικό γεγονός, πού ἔχουμε πιά δεδομένο εἶναι αὐτά τά κείμενα. Τίποτα δέν μπορεῖ νά τά μεταβάλει σάν γεγονός, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά τό σεβαστοῦμε καί ἐλεύθεροι μόνο νά τό σχολιάσουμε, ὅπως ὁ καθένας νομίζει, ἀπ' τήν ὀπτική γωνία τῆς στάσης μας καί ἔναντι τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος καί ἔναντι τοῦ συνόλου τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς.

ΠΡΑΞΗ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 55. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΟΠ. ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση πρός τήν Πολιτική Ἐπιτροπή, πού τήν ὑποβάλλει ὁ Γραμματέας Ἐσωτερικῶν Γιώργης ΣΙΑΝΤΟΣ μέ ἡμερομηνία 7 Αὐγούστου 1944, στό σημεῖο της Ι κάνει μιά ἱστορική ἀναδρομή στό θέμα, τονίζοντας ὅτι ἡ διοικητική ἐξουσία

> «ἀσκήθηκε ἐπί 120 χρόνια συγκεντρωτικά, ἐνάντια στίς κατευθυντήριες ἰδέες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Οἱ ἰδέες τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21 ἦσαν ἰδέες δημοκρατικῆς διοίκησης, δηλ. Ἀποσυγκέντρωσης καί Αὐτοδιοίκησης μέ αἱρετά σώματα, ἀλλά ἡ διοίκηση, ἀντίθετα, ἐξελίχθηκε πάνω στήν ἀρχή τῆς τέλειας ὑποταγῆς τοῦ Λαοῦ, πού πάλεψε γιά τή λευτεριά τοῦ Ἔθνους καί τό λυτρωμό του, στόν κοτσαμπασιδισμό καί σέ μιά ξένη πρός τό Ἔθνος δυναστεία».

Καί συμπεραίνει τό ἱστορικό δεδομένο ὅτι

> «Ἔτσι τό Ἑλληνικό Κράτος πού βγῆκε μέσα ἀπό τό μεγάλο λαϊκό ἀγώνα τοῦ 1821 στάθηκε ὀργανισμός ἀπόλυτης συγκέντρωσης καί διαχείρισης ὅλης τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξου-

σίας άπ' τή Μοναρχία καί τήν Κομματική φαυλοκρατία πού κυβερνούσε μέ τήν έγκρισή της τόν τόπο. Ή παλιά Κοινότητα πού συνένωσε τό λαό ενάντια στή σκλαβιά, ό Έλληνικός έθνικολαϊκός μας θεσμός, κατάντησε σωστή σκιά.

Στά νεώτερα χρόνια δέν ήταν ευτυχέστερη ή διοίκηση τών τοπικών υποθέσεων. Σάν απόρροια τής επανάστασης 1909 δημιουργήθηκε ή δημοτική καί κοινοτική διοίκηση μέ αίρετά συμβούλια άπό τό Λαό (Νόμος ΔΝΖ/1912). Στή βάση όμως διατηρήθηκε τό παλιό σύστημα εποπτείας καί ελέγχου τού 1833 απάνω σ' όλες τίς αποφάσεις τών Συμβουλίων έτσι πού ή «μεταρρύθμιση» τού 1912 νά είναι στήν ουσία εικονική. Οί λαϊκές δυνάμεις καί μέ τό Νόμο αυτό έξακολούθησαν νά κρατιούνται καί πάλι έξω άπό τή διοίκηση τού τόπου. Καί αυτή ακόμα ή Αυτοδιοίκηση τών Νομών πού νομοθέτησε τό στρατιωτικό κίνημα τού 1922 (Νομοθ. Διάταγμα 9 Μαΐου 1923 Περί διοικήσεως τών Νομών) δέν εφαρμόστηκε ποτέ.

Ή ίδια συνεπώς κατευθυντήρια αρχή χαρακτηρίζει καί τό νέο δημοτικοκοινοτικό καθεστώς, παρόλη τήν κατοχύρωσή του μέ τό Σύνταγμα τού 1927. Στήν ουσία είχαμε επαύξηση τής πολιτικής δύναμης τού κέντρου».

Σέ συνέχεια τό σημείο Χ αναφέρεται στήν πλήρη κατάλυση τής Αυτοδιοίκησης άπό τήν 4η Αυγούστου

«καί ό μοναρχοφασισμός, κληρονόμος τών παραδόσεων τής απόλυτης Βαυαρικής Μοναρχίας, κατέλυσε όλες τίς πολιτικές κατακτήσεις τών 120 χρόνων, μονοπώλησε τήν εξουσία κι έβαλε, στό πρότυπο τής Χιτλερικής διοίκησης, τήν αντιλαϊκή σφραγίδα του απάνω σ' όλη τή διοίκηση τής χώρας».

Τό σημείο ΙΙ αναφέρεται στήν

«τέλειας χρεωκοπόδουλου τού παλιού διοικητικού μηχανισμού, μέ τήν υποταγή καί τή χρησιμοποίησή του άπ' τούς κατακτητές ενάντια στά συμφέροντα τού Έθνους».

καί ότι

«Μέσα άπό τίς φλόγες τού έθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, τού μεγάλου αυτού έθνικού καί λαϊκού ξεσηκωμού, ξεπήδησε σάν ζωτική ανάγκη γιά τό Λαό ή Αυτοδιοίκηση... Ή Αυτοδιοίκησή μας είναι ένας καινούργιος θεσμός, είναι ή καινούργια, ή λαϊκή εξουσία».

Ή Έκθεση υπενθυμίζει ότι μέ προηγούμενες Πράξεις τής ΠΕΕΑ

«ό διοικητικός οργανισμός τής Ελεύθερης Ελλάδας καθορίζει τρεΐς διοικητικές περιφέρειες, τό Δήμο καί τήν Κοι-

νότητα, τελευταία βαθμίδα τῆς διοίκησης, τήν Ἐπαρχία μεσαία καί τήν Περιοχή πρώτη διοικητική διαίρεση» καί πῶς «Ἡ διοίκηση στήν Περιοχή εἶναι πολυμελής καί ἀποσυγκεντρωτική καί ἀσκεῖται ἀπό ὄργανα πού διορίζονται ἀπό τήν ΠΕΕΑ. Ἡ διοίκηση στήν Ἐπαρχία, τό Δῆμο καί τήν Κοινότητα εἶναι πολυμελής καί ἀποκεντρωτική καί ἀσκεῖται ἀπό ὄργανα πού ἐκλέγονται ἀπ' εὐθείας ἀπ' τό Λαό».

Τό μέρος ΙΙΙ τῆς Ἔκθεσης ἀναλύει τίς διατάξεις τοῦ σχεδίου Πράξης πού ἀναφέρονται στήν πρωτοβάθμια Αὐτοδιοίκηση, τό Δῆμο καί τήν Κοινότητα, ὅπου καί ἀποκαταστaίνεται σέ πλάτος καί σέ βάθος ἡ ἄμεση ἄσκηση τῆς ἐξουσίας ἀπ' τό λαό μέ τή «Συνέλευση τῶν πολιτῶν». Ὄντας ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον αὐτό τό μέρος καί ὄχι μόνο ἀπό ἱστορική πιά ἄποψη, μά καί σάν ρίζα πού ἐκτείνεται βαθιά στό μέλλον, νομίζω, ὅτι ἡ παράθεση ἐκτενῶν ἀποσπασμάτων ἐπιβάλλεται καί δέ θά κουράσει τόν ἀναγνώστη.

> «Τό σχέδιο Πράξης πού εἰσηγούμαστε — ἀναφέρει ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση τοῦ Γραμματέα Ἐσωτερικῶν, κλείνοντας τό ΙΙ μέρος της — ἀποβλέπει στήν ὁλοκλήρωση καί ἀνάπτυξη τῶν ἐξουσιῶν καί τῶν ἁρμοδιοτήτων τῆς Αὐτοδιοίκησης, τῆς ἐξουσίας αὐτῆς τοῦ Λαοῦ».

Νά δοῦμε, συνεπῶς, πῶς, ἐπακριβέστερα, νοεῖται ἡ ἐ ξ ο υ σ ί α α ὐ τ ή τ ο ῦ λ α ο ῦ στήν Πράξη 55.

«ΙΙΙ. Οἱ κύριες βάσεις τῆς Αὐτοδιοίκησης εἶναι οἱ ἀκόλουθες διοικητικές λειτουργίες. Καθιερώνονται δυό βαθμοί Αὐτοδιοίκησης. Ὁ Δῆμος καί ἡ Κοινότητα εἶναι ὀργανισμοί τοῦ πρώτου βαθμοῦ καί ἡ Ἐπαρχία ὀργανισμός τοῦ δευτέρου. Κρίθηκε ἀναγκαῖο ἀπ' τίς συνθῆκες τῆς ὑποδούλωσης ὀργανισμός τοῦ δευτέρου βαθμοῦ νά μή γίνει ὁ Νομός, ἀλλά ἡ Ἐπαρχία. Οἱ ἁρμοδιότητες πού δίνονται στό Δῆμο καί τήν Κοινότητα, εἶναι ἀπεριόριστες σ' ἀντίθεση μέ τό παλιό καθεστώς, ἀκριβῶς γιατί θεσπίζεται ἡ ἐλευθερία νά ἀναλαμβάνουν τίς ὑπηρεσίες πού κατά τήν κρίση τῶν συμβουλίων τους ἔχουν ἀποφασιστική σημασία γιά τή ζωή καί τήν προοδο τῆς κοινωνικῆς ὁμάδας τοῦ χωριοῦ ἤ τῆς πόλης».

Οἱ δικαιοδοσίες Κοινότητας καί Δήμου προσδιορίζονται ἀπό τά ἄρθρα 7 καί 24 τοῦ Κώδικα. Σχετικά ἡ Ἔκθεση λέγει:

«Τά προβλήματα σέ κάθε περίπτωση κλιμακώνονται σύμφωνα μέ τά ἄρθρα 7 καί 24 τῆς Πράξης ὥστε οἱ λύσεις τους νά θεμελιώνουν τούς ὅρους τῆς ζωῆς, τῆς ὑγείας καί τῆς πνευματικῆς ἀνάπτυξης τοῦ λαοῦ. Πάνω σ' αὐτή τή βάση ἡ Πρά-

ξη ζητάει νά τοποθετήσει τά καθήκοντα πραχτικής πολιτικής τῶν δημοτικῶν καί κοινοτικῶν Συμβουλίων καί ν' αναπτύξει τή δράση τους.

Στά μνημονευόμενα ἄρθρα συγκεκριμένα ὁρίζεται:

"Αρθρο 7: «Τό Κοινοτικό Συμβούλιο ρυθμίζει τίς ὑποθέσεις ὁμαδικῆς ἀνάγκης καί συμφέροντος. Εἰδικότερα ἔχει τίς ἀκόλουθες ἁρμοδιότητες: α) Διοικεῖ καί διαχειρίζεται τήν κοινοτική περιουσία καί κάθε ἄλλη περιουσία πού ἡ διαχείρισή της ἔχει ἀνατεθεῖ στήν κοινότητα. β) Φροντίζει γιά νά δημιουργηθοῦν πόροι τῆς Κοινότητας καί ν' ἀναπτυχτεῖ ἡ οἰκονομία τοῦ χωριοῦ, μέσα στό γενικό οἰκονομικό σχέδιο τοῦ Κράτους καί σέ συνεργασία μέ τίς συνεταιριστικές καί ἄλλες ἐπαγγελματικές ἤ καί οἰκονομικές ὀργανώσεις. γ) Φροντίζει γιά νά καλυτερέψει καί νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ ὑγεία τοῦ χωριοῦ, καθώς καί ἡ μόρφωση καί ἡ ἠθική ἀνάπτυξη τοῦ λαοῦ. δ) Ὀργανώνει ὑπηρεσίες κοινῆς ὠφελείας (φωτισμό, ὕδρευση, συγκοινωνίες κλπ), πού μποροῦν νά παίρνουν προνομιακό χαρακτήρα, καί ε) Ὀργανώνει κοινές ὑπηρεσίες χρήσιμες στούς κατοίκους χωρίς νά ἐμποδίζεται ἡ ἐπαγγελματική ἐλευθερία».

"Αρθρο 24: «Τό Δημοτικό Συμβούλιο ρυθμίζει τίς τοπικές ὑποθέσεις τοῦ Δήμου. Εἰδικότερα ἔχει τίς πιό κάτω ἁρμοδιότητες: α) Διοικεῖ καί διαχειρίζεται τή δημοτική περιουσία καί τίς περιουσίες πού ἡ διαχείρισή τους ἔχει ἀνατεθεῖ στό Δῆμο. β) Φροντίζει γιά νά δημιουργηθοῦν πόροι γιά τό Δῆμο. γ) Κανονίζει τή διοίκηση καί τή διαχείριση τῶν δημοσυντηρήτων κοινωφελῶν ἱδρυμάτων. δ) Παίρνει μέτρα γιά νά καλυτερέψει καί νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ ὑγεία τοῦ λαοῦ. ε) Φροντίζει γιά νά δημιουργηθεῖ, νά καλυτερέψει καί νά ἐξασφαλιστεῖ σύστημα ὕδρευσης, φωτισμοῦ, πλυντήρια κλπ. στ) Φροντίζει γιά τή μορφωτική καί ἠθική ἀνάπτυξη τοῦ λαοῦ. ζ) Κανονίζει καί συντονίζει τή δράση τῶν συνοικιακῶν συμβουλίων. η) Ὀργανώνει, ὅπου οἱ περιστάσεις τό ἐπιβάλλουν ἤ τό ἐπιτρέπουν ὑπηρεσίες κοινῆς ὠφελείας (φωτισμός, θέρμανση, συγκοινωνίες κλπ.), πού μποροῦν νά παίρνουν προνομιακό χαραχτήρα, καί θ) Ὀργανώνει κοινές ὑπηρεσίες χρήσιμες στούς κατοίκους, χωρίς νά ἐμποδίζεται ἡ ἐπαγγελματική ἐλευθερία».

Σέ συνέχεια ἡ "Εκθεση ἀναλύει ὡς ἑξῆς τό θέμα τῆς ἐποπτείας καί ἐλέγχου τῶν ὀργάνων Αὐτοδιοίκησης:

«Γιά νά μπορέσουν ὅμως τά ὄργανα Αὐτοδιοίκησης νά

δράσουν ἀποτελεσματικά γιά τό συμφέρον τοῦ λαοῦ ἔπρεπε ν' ἀλλάξει τό σύστημα τῆς ἐποπτείας καί τοῦ ἐλέγχου πάνω στίς ἀποφάσεις τους, πού ἔγινε ὥς τώρα φρένο στή δράση τους καί στή λαϊκή πρόοδο. Γιαυτό καθιερώνονται ἁρμοδιότητες ὅπου τά Συμβούλια ἀποφασίζουν κυριαρχικά, ὄντας ὑπόλογα μονάχα ἀπέναντι στή συνέλευση τῶν πολιτῶν καί τό Νόμο».

Βασικές ἀρχές τοῦ Κώδικα στό θέμα αὐτό εἶναι ὅτι:

«α) καταργεῖται ὁ ἔλεγχος τῆς σκοπιμότητας τῶν ἀποφάσεων (ἄν συφέρουν ἤ ὄχι στό λαό) ἀπ' τά πάνω καί γίνεται μόνο ἀπ' τή Συνέλευση. β) Ὁρισμένες μόνο ἀποφάσεις ὑποβάλλονται καί ἐλέγχονται προληπτικά ἀπ' τό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο καί μονάχα ἄν εἶναι νόμιμες ἤ ὄχι. γ) Καθιερώνονται ἀποφάσεις πού δέν ὑποβάλλονται στό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο ἀλλά ἐλέγχονται ἀπ' αὐτό καί ἀκυρώνονται μόνο γιά τή νομιμότητά τους, ὕστερα ἀπό προσφυγή κάθε πολίτη. δ) Ὅλες οἱ ἀποφάσεις εἶναι ἀπό μόνες τους ἐκτελεστές, δέ χρειάζεται δηλ. ἔγκριση τῆς προϊσταμένης ἀρχῆς ὅπως πρῶτα γιά νά περιβληθοῦνε τόν ἐκτελεστήριο τύπο. Μόλις βγεῖ μιά ἀπόφαση καί δημοσιευθεῖ μπορεῖ νά ἐκτελεστεῖ καί φέρνει ἀποτελέσματα νόμιμα. ε) Κέντρο βάρους τοῦ ἐλέγχου δέν εἶναι πιά ἡ κεντρική διοίκηση, ἀλλά ἡ Συνέλευση τῶν πολιτῶν, ὁ ἴδιος ὁ Λαός. Ἡ κεντρική διοίκηση περιορίζεται στήν ἀνώτατη διεύθυνση, σέ ρόλο καθοδηγητικό καί συντονιστικό καί παύει νά εἶναι ἐμπόδιο στήν πρωτοβουλία καί τήν ἐλεύθερη δράση τῆς Αὐτοδιοίκησης.

Μιά ἀπ' τίς ὡραιότερες ἔννοιες τῆς Πράξης 55 εἶναι ἡ «Συνέλευση τῶν πολιτῶν», πού γι' αὐτή ἡ Ἔκθεση λέγει:

«Ἡ Συνέλευση τῶν πολιτῶν δημοτική καί κοινοτική εἶναι τό κυρίαρχο λαϊκό ὄργανο τῆς ἐποπτείας καί τοῦ ἐλέγχου τῆς Αὐτοδιοίκησης πρώτου βαθμοῦ. Εἶναι ἕνας ἄμεσος δημοκρατικός ἑλληνικός θεσμός, «ἡ βουλευομένη καί ἀποφασίζουσα ἐκκλησία τοῦ Δήμου», πού συγκροτεῖται ἀπό τό σύνολο τῶν ἐνεργῶν πολιτῶν, δηλ. τῶν ἀντρῶν καί γυναικῶν πού ἔχουν δικαίωμα ψήφου. Ἡ Συνέλευση, αὐτός ὁ κυρίαρχος λαός, ἔχει τήν τελευταία λέξη πάνω στά τοπικά ζητήματα. Ἐλέγχει ὅλο τόν κύκλο τῆς δράσης τῶν Συμβουλίων εἴτε αὐτεπάγγελτα πάνω στά ζητήματα πού τῆς δίνει ἡ Πράξη (ἄρθρα 11 καί 28) εἴτε μέ λαϊκή πρωτοβουλία ὕστερα ἀπό αἴτηση τοῦ τρίτου τῶν ἐνεργῶν πολιτῶν. Ὁλοκληρώνει τά κυριαρχικά δικαιώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ὄχι μόνο μέ τό

νά ἐκλέγει τούς ἀντιπροσώπους του καί νά τούς ἐλέγχει, ἀλλά καί νά λύνει ἀπευθείας τά τοπικά ζητήματα. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ἐκδημοκρατίζεται ἡ τοπική διοίκηση, γίνεται πραγματική λαϊκή Αὐτοδιοίκηση, λαϊκή ἐξουσία μέ τήν ἄμεση συμμετοχή τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν στήν ἀπευθείας ἄσκηση τῆς τοπικῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καί στή λύση τῶν τοπικῶν ζητημάτων. Ἔτσι γίνεται ζωντανή πραγματικότητα ἡ Διάταξη τοῦ Ψηφίσματος τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ὅτι ἡ Αὐτοδιοίκηση εἶναι ὁ θεμελιώδης θεσμός τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων».

Τά ἀναφερόμενα ἐδῶ ἄρθρα τῆς Πράξης 55 ἔχουνε ἔτσι:

Ἄρθρο 11: «Ἡ κοινοτική συνέλευση τῶν πολιτῶν συζητάει κι ἀποφασίζει γιά κάθε ζήτημα πού ἐνδιαφέρει τήν Κοινότητα. Εἰδικά ἔχει τίς ἀκόλουθες ἁρμοδιότητες: 1. Ἐλέγχει ἤ καί ἐγκρίνει τίς ἀποφάσεις τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου σύμφωνα μέ τό προηγούμενο ἄρθρο, καί 2. Ἀποφασίζει κυριαρχικά: α) Γιά τόν ὀργανισμό τῆς Κοινότητας. β) Γιά τήν ἐκλογή τῶν ἀγροφυλάκων, δασοφυλάκων καί ὑδρονομέων, ἐκλέγοντας σέ ἴσο ἀριθμό τακτικούς καί ἀναπληρωματικούς. γ) Γιά τήν ὀργάνωση νέων ὑπηρεσιῶν καί ἐπιχειρήσεων τῆς Κοινότητας πού δέν εἶναι ἐπείγουσες. Γιά τίς ἐπείγουσες ἀποφασίζει τό Κοινοτικό Συμβούλιο μέ κατοπινό ἔλεγχο τῆς συνέλευσης, καί δ) Γιά τήν ἀνάκληση τοῦ Συμβουλίου ἤ μελῶν του αὐτεπάγγελτα ἤ μέ λαϊκή αἴτηση τοῦ τρίτου ἀπό τούς ἐκλογεῖς τῆς Κοινότητας. Ἀπόφαση τῆς συνέλευσης ἔξω ἀπό τά θέματα αὐτά εἶναι κατευθυντήρια γραμμή δράσης τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου».

Τό ἄρθρο 28, παρ. 1 ὁρίζει ὅτι «Ἡ δημοτική συνέλευση ἐλέγχει καί ἐγκρίνει τίς ἀποφάσεις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου πού ὁρίζονται στό ἄρθρο 26 τοῦ Κώδικα καί ἀποφασίζει γιά τή δημοποίηση ἐπιχειρήσεων κοινῆς ὠφελείας. Ἐπίσης ἀποφασίζει γιά τήν ἀνάκληση τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἤ μέλους του μέ λαϊκή αἴτηση τοῦ τρίτου ἀπό τούς ἐκλογεῖς τοῦ Δήμου».

Ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση παρατηρεῖ ὅτι σέ περιπτώσεις πού χρειάζεται γιά τήν ἀπόφαση σύμπραξη Συμβουλίου καί Συνέλευσης, ἡ γνώμη τῆς τελευταίας εἶναι ἐπικρατέστερη, ἐπίσης ὅτι

«Ἡ ἀπόφαση τῆς Συνέλευσης θά συμβεῖ νά ἐκφερθεῖ πάνω σέ ἀπόφαση τοῦ Δημοτικοῦ ἤ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου πού προτείνει ἡ λαϊκή πρωτοβουλία. Εἶναι ὅμως ἐνδεχόμενο ἡ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου πού ζητήθηκε νά ἐλεγχθεῖ ἀπ' τή Συ-

νέλευση, νά ἔχει ἤδη ἐλεγχθεῖ ἀπό τό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο καί νά βρέθηκε νόμιμη.

Στήν περίπτωση αὐτή ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου δέν ἐμποδίζει καί τόν παράλληλο ἔλεγχο τῆς Συνέλευσης, γιατί ὁ ἔλεγχος τῆς Ἐπαρχίας γίνεται γιά τή νομιμότητα ἐνῶ ὁ ἔλεγχος τῆς Συνέλευσης πού τόν ζήτησε ἡ λαϊκή πρωτοβουλία γίνεται γιά τό ἄν ἡ ἀπόφαση πού πῆρε τό Συμβούλιο, νόμιμα ἔστω, συμφέρει ἤ ὄχι στούς κατοίκους. Ἄν δέν συμφέρει ἀπορρίπτεται».

Ἀναφερόμενη στόν τρόπο λειτουργίας τῆς Συνέλευσης ἡ Ἔκθεση, συγκεκριμένα ὅτι «στίς Κοινότητες πού ἔχουν ἴσαμε 500 ἐκλογεῖς λειτουργεῖ προφορικά» καί «στίς λοιπές Κοινότητες καί Δήμους μέ δημοψήφισμα», ὑπόσχεται πώς:

> «Οἱ βασικές ἀρχές γιά τό θεσμό τῆς Συνέλευσης θά ἀναπτυχθοῦν μέ εἰδική ἀπόφαση τῆς Γραμματείας, ὅπου θά κανονιστοῦν λεπτομερειακά ὅλα τά σχετικά ζητήματα, ὅπως τό περιεχόμενο τοῦ ἐρωτηματολόγιου, ἡ δημοσίευσή του, ἡ γνώμη τυχόν τῆς μειοψηφίας στό δημοτικό ἤ κοινοτικό συμβούλιο, τό περιεχόμενο, ἡ προθεσμία καί οἱ τύποι ἐκδήλωσης τῆς λαϊκῆς πρωτοβουλίας, οἱ ὑποχρεώσεις τῶν ὀργάνων πού ἀσχολοῦνται μέ τή Συνέλευση κλπ., ὥστε ὁ θεσμός πού ἀποτελεῖ τήν κύρια βάση τῆς Αὐτοδιοίκησής μας νά λειτουργήσει πραγματικά καί νά γίνει ὁ λαός κυρίαρχος διοικητής τοῦ Δήμου καί τῆς Κοινότητας».

Ἕνα ἄλλο θέμα πού ρύθμισε ἡ Πράξη 55 ὀρθότερα, δηλ. δημοκρατικότερα, εἶναι τό τοῦ Δημάρχου καί ἡ Ἔκθεση σχετικά ἀναφέρει:

> «Στήν ἐκλογή τοῦ Δημάρχου κρατήσαμε τήν ἑνιαία δημοκρατική ἀρχή τοῦ συλλογικοῦ ὀργάνου. Ὁ Δήμαρχος δέν εἶναι πιά πάνω ἀπό τό Δῆμο καί τό Δημοτικό Συμβούλιο. Εἶναι μέλος στό Διοικητικό Συμβούλιο καί τό συλλογικό αὐτό ὄργανο διοικεῖ τό Δῆμο. Τό Δημοτικό Συμβούλιο ἐκλέγει ἀπ' τά μέλη του τό Δήμαρχο, πού εἶναι πρῶτος σέ ἴσους καί ὄχι μονάρχης στό Δῆμο».

Ὁ «Κώδικας Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης» ἀναφορικά μέ τίς «οἰκονομικές λειτουργίες» τῶν πρωτοβάθμιων ὀργανισμῶν τῆς Αὐτοδιοίκησης δίνει λύσεις πού μαρτυροῦνε τή σημασία πού ἀποδίνει ἡ Πράξη 55 στήν ἀνάπτυξη τοῦ Θεσμοῦ.

«Οἱ πρωτοβάθμιοι ὀργανισμοί — λέγει ἡ Ἔκθεση — τῆς

Τοπικής Αὐτοδιοίκησης εἶχαν ὡς τώρα τήν πιό θανάσιμη ὀργανική ἀδυναμία. Τά οἰκονομικά τους μέσα ἦταν ἀνύπαρκτα... Ἡ οἰκονομική λειτουργία, ὁ προϋπολογισμός τῆς τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης, μέ τήν Πράξη αὐτή τοποθετεῖται πάνω στήν πιό σίγουρη δημοσιονομική βάση. Καθιερώνεται ὁ θεσμός τῶν κρατικῶν προικοδοτήσεων, τό εἰδικό ταμεῖο Δήμων καί Κοινοτήτων ἀπό ἔσοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς ΠΕΕΑ. (Πράξεις 22 καί 27). Ἔπειτα στούς Δήμους καί τίς Κοινότητες δόθηκε ἡ διαχείριση τῶν δημοσίων δασῶν καί τῶν δασῶν νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου. (Πράξη 35)». «Ἔτσι ἔσοδα τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων καί τῶν Ἐπαρχιῶν εἶναι: α) οἱ προικοδοτήσεις τῆς ΠΕΕΑ καί β) τά ἀνταποδοτικά τέλη καί δικαιώματα, ὅπως τά τέλη φωτισμοῦ, ὕδρευσης, καθαριότητας κλπ. Παραπέρα ἡ ταμειακή ὑπηρεσία τους ἀπαγκιστρώνεται ἀπ' τήν ταμειακή κρατική ὑπηρεσία, γίνεται αὐτοτελής».

Στόν τομέα τῶν οἰκονομικῶν λειτουργιῶν σπουδαῖο ἀπό ἄποψη προοπτικῆς στοιχεῖο ἀποτελεῖ ἡ εἰσαγωγή τοῦ ὅρου νά καταστεῖ ἡ Αὐτοδιοίκηση «βασικό οἰκονομικό» ὄργανο. Καί νά καταδείξει τήν ὑπεροχή τῆς κοινωνικῆς διεύθυνσης τῆς οἰκονομίας ἔναντι τῆς ἰδιωτικῆς. Ἡ Ἔκθεση τονίζει σχετικά:

> «Παράλληλος ὅρος στήν ὀργανική λύση τῶν οἰκονομικῶν τῶν Δήμων, Κοινοτήτων καί Ἐπαρχιῶν, πού δημιουργεῖται μέ τήν προτεινόμενη Πράξη, εἶναι ὁ ὅρος τῆς ἐλεύθερης σύστασης δημοτικῶν, κοινοτικῶν καί ἐπαρχιακῶν ὑπηρεσιῶν. Ὁ ὅρος αὐτός ἔχει μεγάλη σημασία γιατί τείνει νά ἀναπτύξει τήν οἰκονομική δράση τῆς Αὐτοδιοίκησης, νά τήν κάνει βασικό οἰκονομικό ὄργανο στήν περιφέρεια. Ἐδῶ φυσικά ἡ Αὐτοδιοίκηση θά βαδίσει μέ περίσκεψη ὥστε οἱ οἰκονομικές ἤ κοινωνικές λειτουργίες πού θά γίνουν ὑπηρεσίες τῆς Αὐτοδιοίκησης νά μήν καταργοῦν τήν ἐπαγγελματική ἐλευθερία καί νά στηριχθοῦν σέ σταθερά θεμέλια τέτοια πού νά καταδείξουν τήν ἱκανότητα καί τήν ὑπεροχή τῆς κοινωνικῆς διεύθυνσης τῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου, ἀπέναντι στήν ἰδιωτική διεύθυνση καί ἀπόλαυσή της. Ἀκόμα πρέπει ἡ σύσταση τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν ν' ἀποβλέπει πρῶτα καί κύρια στήν ἐξυπηρέτηση τοῦ λαϊκοῦ συμφέροντος καί κατά δεύτερο λόγο σέ ταμειακά ἀποτελέσματα».

Τό μέρος IV τῆς Ἔκθεσης πραγματεύεται τήν δευτεροβάθμια Αὐτοδιοίκηση, λέγοντας καί τά ἑξῆς:

«IV. Ἡ Ἐπαρχία καθορίστηκε σάν διοικητική περιφέρεια μέ τήν Πράξη 23 (ἄρθρο 15)'. Μέ τήν προτεινόμενη τώρα Πράξη γίνεται περιφέρεια αὐτοδιοικούμενη, ὁ ὀργανισμός τῆς Αὐτοδιοίκησης δευτέρου βαθμοῦ».

«Μέ τήν Πράξη πού προτείνουμε δημιουργοῦμε τώρα γιά πρώτη φορά τήν Ἐπαρχιακή Αὐτοδιοίκηση καί ὁλοκληρώνουμε τό θεσμό αὐτό».

«Ἀντιπροσωπευτικό Σῶμα τῆς Ἐπαρχίας εἶναι τό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο πού ἐκλέγεται μέ ἄμεση. καθολική, μέ ψηφοδέλτιο ψηφοφορία ἀπ' τό λαό... τό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο δέν ἀποτελεῖ ἀντιπροσωπευτικό ὄργανο ἀνώτερης μορφῆς τῶν πρωτοβάθμιων ὀργανισμῶν Αὐτοδιοίκησης, ὅπως ἦταν μέχρι τώρα μέ τίς Διατάξεις τοῦ Στρατηγείου, ἀλλά ἐντολοδόχος τοῦ λαοῦ ὅλης τῆς Ἐπαρχίας, εἶναι ὄργανο Αὐτοδιοίκησης πλατύτερης ἐδαφικῆς περιφέρειας καί πληθυσμοῦ, πού ὥς τώρα τή διοικοῦσαν ὄργανα κρατικά».

«Οἱ ἁρμοδιότητες τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου εἶναι εὐρύτατες, πιάνουν ὅλα τά ζητήματα οἰκονομίας, συγκοινωνίας, ὑγείας καί τῆς πνευματικῆς καί ἐκπολιτιστικῆς ἀνάπτυξης τοῦ λαοῦ τῆς Ἐπαρχίας. Μέ τήν ἁρμοδιότητα αὐτή τό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο εἶναι τό κυρίαρχο ἀποφασιστικό σῶμα τῆς Ἐπαρχίας».

«Σύστημα κρατικοῦ ἐλέγχου τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου καί τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς δέν καθιερώνεται μέ τήν Πράξη. Οἱ ἀποφάσεις του εἶναι ἀμέσως ἐκτελεστές... Μποροῦν ὅμως νά ἀναθεωρηθοῦν ὕστερα ἀπό προσφυγή κάθε πολίτη στό Ἀναθεωρητικό Δικαστήριο τῆς ἕδρας τῆς Ἐπαρχίας, μόνο γιά παράβαση Πράξης τῆς ΠΕΕΑ. Εἰσάγουμε ἐπίσης γιά τίς ἀποφάσεις τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου πού ἔχουν γενικό ἐνδιαφέρον τό λαϊκό ἔλεγχο μέ δημοψήφισμα σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 59 τῆς Πράξης. Ἡ ὑπαγωγή καί τῶν ἀμφισβητήσεων πού ἔχουν οἱ πολίτες πάνω στίς ἀποφάσεις τῆς Αὐτοδιοίκησης, στή λαϊκή δικαιοσύνη εἶναι ἡ καλύτερη λύση, ἡ ἀναγνώριση πώς ἡ δικαστική λαϊκή λειτουργία εἶναι ὁ πιό σίγουρος φρουρός τοῦ Νόμου καί τῶν νόμιμων συμφερόντων τῶν πολιτῶν...».

«Ἐνῶ ὅμως δέν καθιερώνεται ἔλεγχος τῆς ΠΕΕΑ ἤ τῶν Διοικητικῶν Ἐπιτροπῶν καί τῶν Διοικητικῶν Ἀντιπροσώπων στίς ἀποφάσεις τῆς Αὐτοδιοίκησης, καθιερώνεται γιά τά Ἐπαρχιακά Συμβούλια μονάχα: α) διοικητικός ἔλεγχος σέ περίπτωση κατάφορης παράβασης Πράξεων τῆς ΠΕΕΑ καί ἀντιλαϊκῆς δράσης του, ὁπότε μέ ἀπόφαση τῆς ΠΕΕΑ διαλύεται τό Ἐπαρχιακό Συμβούλιο καί προκηρύσσονται ἐκλο-

γές γιά ανάδειξη καινούριου. 6)' Πειθαρχικός έλεγχος στούς 'Επαρχιακούς Συμβούλους πού απουσιάζουν αδικαιολόγητα άπ' τίς συνεδριάσεις τοῦ σώματος καί παραμελοῦν τά καθήκοντά τους, όπότε ή έκπτωσή τους απαγγέλεται άπ' τό 'Αναθεωρητικό Δικαστήριο. Στούς Δήμους καί τίς Κοινότητες ή διοικητική αυτή πειθαρχική έξουσία δέν καθιερώνεται γιατί τίς αρμοδιότητες αὐτές τίς ἀσκεῖ ἡ λαϊκή Συνέλευση».

Τό V μέρος αναφέρεται στήν 'Επαρχιακή Συνέλευση τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων καί τό Πανελλαδικό Συνέδριο 'Αντιπροσώπων Αὐτοδιοίκησης, πού θεσπίζει ὁ Κώδικας.

«Η 'Επαρχιακή Συνέλευση είναι γνωμοδοτικό σῶμα καί συνέρχεται σέ έτήσια ταχτική σύνοδο στήν οποία ασχολεῖται μέ ζητήματα τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων, όπως ή ακριβοδίκαιη κατανομή τῶν κρατικῶν προικοδοτήσεων, τά έργα επαρχιακῆς ωφελείας κλπ. Οἱ ἀποφάσεις πάνω στά ζητήματα αυτά αποτελοῦν γνωμοδοτήσεις γιά τό 'Επαρχιακό Συμβούλιο καί τό ὑποχρεώνουν ἠθικά νά τίς ἀκολουθεῖ ἅμα ἐνεργεῖ στά ζητήματα πού αὐτές ἀναφέρονται».

«Τό Πανελλαδικό Συνέδριο είναι τό ανώτατο σώμα τῶν οργανισμῶν τῆς τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης. 'Αποτελεῖται ἀπό ἀντιπροσώπους τῆς 'Επαρχίας, τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων καί συνέρχεται μιά φορά τό χρόνο. Τά ἀντικείμενα μέ τά ὁποῖα ἀσχολεῖται εἶναι ζητήματα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος 'Επαρχιῶν, Δήμων καί Κοινοτήτων, ή ενίσχυση τῶν πόρων τῆς Αὐτοδιοίκησης ἀπ' τό Κράτος, ή δημιουργία κοινῶν ὑπηρεσιῶν καί προτάσεις νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων στό καθεστώς τῆς Αὐτοδιοίκησης (ἄρθρο 80). Σύμφωνα μέ τίς Διατάξεις αὐτές τό Πανελλαδικό Συνέδριο εἶναι τό ανώτατο ὄργανο ἀνταλλαγῆς τῆς πείρας καί τῶν πρωτοβουλιῶν τῶν τοπικῶν διοικητικῶν ὀργάνων, ὄργανο συνθετικῆς δημιουργίας τῆς προόδου καί τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας. Γιά τό Πανελλαδικό Συνέδριο Αὐτοδιοίκησης καθιερώνεται ή δημοκρατική ἀρχή τῆς ἀναλογικῆς ἐκπροσώπησης.

Ἡ Διάταξη τοῦ ἄρθρου 77 δίνει ξέχωρη βαρύτητα στίς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου ἀκριβῶς γιατί εἶναι τό ἀνώτατο ὄργανο τῆς τοπικῆς λαϊκῆς πολιτικῆς δράσης. 'Επειδή οἱ ἀποφάσεις - προτάσεις πού κάνει τό Συνέδριο αὐτό ἀνήκουν στήν ἁρμοδιότητα τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος τῆς χώρας, (οἰκονομικές ἀποφάσεις, σχέδια νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων) γιαυτό οἱ Γραμματεῖς ἔχουν τήν ὑποχρέωση νά τίς ὑποβάλλουν στό Νομοθετικό Σῶμα, πού ἀποφασίζει κυριαρχικά πάνω σ' αὐτές».

Τό μέρος VI ἀναφέρεται στίς πολιτικές, ἀστικές καί ποινικές εὐθύνες τῶν ὀργάνων τῆς Αὐτοδιοίκησης.

«Τίς πολιτικές εὐθύνες ἀποδίνει ἡ λαϊκή συνέλευση μέ τό δικαίωμα ἀνάκλησης τῶν δημοτικῶν καί κοινοτικῶν συμβουλίων καί δημάρχων, ὕστερα ἀπό λαϊκή αἴτηση. Τίς πολιτικές εὐθύνες γιά τά Ἐπαρχιακά Συμβούλια τίς κανονίζει ὁ Γραμματέας Ἐσωτερικῶν καί τελικά ὁ λαός τῆς Ἐπαρχίας στίς ἐκλογές πού προκηρύσσονται μέ τήν ἀπόφαση διάλυσης τοῦ Συμβουλίου. Οἱ ποινικές ἀστικές εὐθύνες κανονίζονται ἀπό τό Ἀναθεωρητικό Δικαστήριο».

Ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση συνιστᾶ ἰδιαίτερη προσοχή καί στό ἄρθρο 80 τῆς Πράξης, ὅπου ὁρίζονται:

«1. Τά ἀντιπροσωπευτικά σώματα τῶν Τοπικῶν Αὐτοδιοικήσεων λειτουργοῦν ἐλεύθερα καί ἀδέσμευτα ἀπό κάθε ἐπέμβαση καί ἀπό κάθε ἀρχή πού δέν προβλέπεται στίς διατάξεις τοῦ Κώδικα αὐτοῦ.

2. Κανένα ἄλλο ὄργανο δέν μπορεῖ νά διαχειρίζεται ζητήματα πού ὑπάγονται στήν ἁρμοδιότητα τῆς Αὐτοδιοίκησης σύμφωνα μέ τόν Κώδικα αὐτόν».

Καί ἡ Ἔκθεση ἑρμηνεύει τή λακωνική διατύπωση τοῦ ἄρθρου καί μέ τά ἑξῆς:

«Καμμιά ἐπέμβαση ὁποιασδήποτε ἀρχῆς δέν ἐπιτρέπεται στή σφαίρα ἁρμοδιότητας τῆς τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης, ἐξόν ἀπ' τίς ἀρχές πού προβλέπονται στήν Πράξη αὐτή. (Ἐπαρχιακό Συμβούλιο, Ἐπαρχιακή Ἐπιτροπή, Ἀναθεωρητικό Δικαστήριο ὕστερα ἀπό προσφυγή). Ἡ σχέση τῶν προϊσταμένων δημοσίων ἀρχῶν (διοικητικῶν ἀντιπροσώπων, διοικητικῶν ἐπιτροπῶν, γραμματέων ΠΕΕΑ) εἶναι σχέση καθοδήγησης. Σέ συνέχεια, ἡ ἀνάθεση τοπικῶν ὑποθέσεων, ὑγείας, προνοίας, δασικῶν κλπ, σέ ὄργανα ἄλλα ἔξω ἀπ' τήν Αὐτοδιοίκηση, δέν ἐπιτρέπεται, γιατί αὐτό θά ὁδηγοῦσε στήν κατάργηση τῆς τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης μέ αἱρετούς ἀπευθείας ἀπ' τό λαό ἀντιπροσώπους πού εἶναι ἀποκλειστικά αὐτή καί μονάχα αὐτή ἁρμόδια γιά ὅλα τά ζητήματα πού ἀφοροῦν τό λαό τῆς Ἐπαρχίας, τοῦ Δήμου καί τῆς Κοινότητας. Γνωμοδοτικά συμβούλια μποροῦν νά συγκροτοῦνται γιά τοπικές ὑποθέσεις ἀλλά ἡ διοίκηση τῶν ζητημάτων τῶν τοπικῶν στηρίζεται ἀποκλειστικά στόν τύπο τῆς αὐτοδιοίκησης θεμελιώδη τύπο τῆς λαοκρατικῆς διοίκησης».

Αὐτά εἶναι τά βασικά στοιχεῖα τοῦ τελειότερου καί πληρέστε-

ρου νομοθετήματος γιά τή Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση, πού πρόλαβε νά δεῖ τό φῶς τῆς δημοσιότητας, «καρπός τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ - λαϊκοῦ πολέμου ἐνάντια στούς καταχτητές καί τήν προδοτική ὀλιγαρχία τῆς χώρας», ὅπως λέγει καί ἡ Ἔκθεση.

Ἀποτελοῦσε, πραγματικά, «ἕνα Κώδικα - ὁδηγό συμπαγοῦς κινητοποίησης καί δράσης τῶν λαϊκῶν μαζῶν». Κι ὅπως πρόβλεπε ἡ Ἔκθεση, ἄν τελικά ἐφαρμοζότανε θά σταθεροποιοῦσε καί θά ἀνάπτυχνε «τήν πολιτική τους ἐξουσία» καί θά δημιουργοῦσε «ἀσφαλεῖς ὅρους γιά τήν ἀνάπτυξη καί νικηφόρα διεξαγωγή τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα», ἀλλά, ὅπως ὑπογράμμιζε, τελειώνοντας, ἡ Ἔκθεση, καί «γιά τήν ἐπούλωση τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, γιά τήν οἰκονομική καί ἠθική ἀναγέννηση τῆς χώρας», ἄν νικοῦσε ἡ Λαϊκή Ἐξουσία. Αὐτή ἡ ἔκβαση θά ἦτανε, βέβαια, «ἡ πανηγυρικότερη δικαίωση τῶν θεσμῶν τῆς Αὐτοδιοίκησης». «Οἱ θεσμοί μας αὐτοί, καταχτημένοι ἀπ' τόν Ἑλληνικό λαό καί θεμελιωμένοι στούς πόνους τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ πολέμου», δέ βρήκανε αὐτό πού πρόβλεπε ἡ Ἔκθεση, «τή συνταχτική ἔκφρασή τους στό Σύνταγμα τῆς Λαοκρατικῆς Ἑλλάδας», μιά καί αὐτός πού θά τό ἔγραφε ἕνα τέτοιο Σύνταγμα θά ἦτανε ὁ Ἑλληνικός Λαός «ἐλεύθερος καί κυρίαρχος»...

Τό ἄρθρο 82 καταργεῖ, «ἀπό τήν ἰσχύ τοῦ Κώδικα, τά ἄρθρα 1 - 34 καί 138 - 142 τῶν «Διατάξεων γιά τήν Αὐτοδιοίκηση καί τή Λαϊκή Δικαιοσύνη» τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ ΕΛΑΣ, ἀλλά διατηρεῖ σέ λειτουργία τά Δημοτικά, Κοινοτικά καί Ἐπαρχιακά Συμβούλια «μέ τή σύνθεση πού ἔχουν ὥσπου νά γίνουν νέες ἐκλογές» — καί πού δέν γίνανε. Ἡ παρ. 3 τοῦ 83, τελευταίου, ἄρθρου τοῦ Κώδικα ὁρίζει ὅτι «Ἡ Πράξη αὐτή ἰσχύει ἀπό τή δημοσίευσή της», ἡ ὁποία, ὅμως, δέν ἔγινε στίς 12-8-44, πού θεωρήθηκε καί σφραγίστηκε, ἀλλά «στά τελευταῖα φύλλα ΔΠΑ τῆς ΠΕΕΑ». Κι μέχρι νά ἔφτανε ἀκόμα τό κείμενο τῆς Πράξης στόν προορισμό του, ἡ ΠΕΕΑ εἶχε διαλυθεῖ...

Καί ἁπλή μόνο ἀνάγνωση τῶν δυό κειμένων, τῆς εἰσήγησης τοῦ Γραμματέα Ἐσωτερικῶν στό Ἐθνικό Συμβούλιο καί τῆς Αἰτιολογικῆς Ἔκθεσής του γιά τήν Πράξη 55, κάνει, νομίζω, κατάδηλη τήν ποιοτική διαφορά στό περιεχόμενό τους — διαφορά ὑπέρ τῆς Ἔκθεσης. Στήν τελευταία δέ διαπιστώνονται ἐνδοιασμοί στήν ἀκριβολόγηση τῆς ἔννοιας τοῦ βασικοτέρου — «εἶναι ἡ καινούρια, ἡ λαϊκή ἐξουσία».

Τί ὀφείλει νά ὑποτεθεῖ; Ἐνδέχεται ἄλλοι συναγωνιστές τῆς Γραμματείας Ἐσωτερικῶν νά συντάξανε τήν εἰσήγηση γιά τό Ἐθνικό Συμβούλιο καί ἄλλοι νά καταρτίσανε τόν Κώδικα καί τήν Αἰτιολογική Ἔκθεση. Ἡ διαφορά εἶναι φανερή ἀκόμα καί στή

γλώσσα καί τό στύλ. Ἄλλωστε, ἐκφράσεις, μᾶλλον ἁπλοϊκές, ὅπως, λ.χ., «λιθάρια γιά τή Λαϊκή Δημοκρατία» ἤ «λαός ἄοπλος καί λαός ἔνοπλος, εἶναι ἕνα μεγάλο συνεργεῖο», θά μποροῦσε νά παρθοῦνε σάν ἐνδείξεις ὅτι ἴσως τήν ἔγραψε μόνος του ὁ Γέρος — τό πιθανότερο.

Ἐξίσου, ὅμως, ἐπιτρέπεται νά συναχθεῖ, ὅτι οἱ συζητήσεις στό Ἐθνικό Συμβούλιο δώσανε ὤθηση τόσο στούς συναγωνιστές τῆς Γραμματείας Ἐσωτερικῶν, πού καταρτίζανε τότε τόν Κώδικα καί σέ συνέχεια τήν Ἔκθεση, ὅσο καί στόν ἴδιο, μαλακό καί συμβιβαστικό, Σιάντο ν' ἀντιμετωπίσουνε θαρραλεότερα καί σαφέστερα τά σχετικά μέ τό Θεσμό θέματα, πολύ περισσότερο πού ἡ διαμορφωμένη καί ἐν δυνάμει γύρω τους πραγματικότητα τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης τό ἐπέβαλε.

Παρόλ' αὐτά, ἡ αὐτοδιοίκηση καί μέ τό νέο Κώδικα, πού πίσω του ὑπῆρχε μιά πλουσιότατη πείρα ἀπ' τήν ἐφαρμογή τοῦ Θεσμοῦ, ἐντοπίζεται στά πλαίσια πού ἔβαλε ὁ Σιάντος στό Ἐθνικό Συμβούλιο — Τ ο π ι κ ή. Καί τό ἄρθρο 1, πού συνιστᾶ τόν ὁρισμό της, διαλαμβάνει:

> «Ἡ Τοπική Αὐτοδιοίκηση, θεμελιώδης θεσμός τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἡ ὀργανωμένη λαϊκή ἐξουσία πού ἀσκεῖται μέ αἱρετούς ἀντιπροσώπους καί ἀπευθείας μέ τίς συνελεύσεις τοῦ Λαοῦ γιά τή διοίκηση τοῦ χωριοῦ, τῆς πόλης καί τῆς ἐπαρχίας».

Ἀπ' τή μιά τό ἄξιο καί θαυμάσιο «ὀργανωμένη λαϊκή ἐξουσία», ἀπ' τήν ἄλλη ἡ περιχαράκωσή της «γιά τή διοίκηση τοῦ χωριοῦ, τῆς πόλης καί τῆς ἐπαρχίας».

Δυνατό νά παρατηρηθεῖ: α)[1] Διοίκηση τῶν τριῶν παραπάνω κοινωνικῶν κατηγοριῶν, δέ συμπεριλαβαίνει, μήπως, τό σύνολο τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας; Καί β) Τό ἱδρυτικό ἔγγραφο τοῦ Θεσμοῦ ἐκτεινότανε μόλις ἴσαμε τήν «Ἕνωση Κοινοτήτων Νομοῦ», μή βγάζοντας ἔτσι τίς δικαιοδοσίες τοῦ Θεσμοῦ ἔξω ἀπό τά τ ο π ι κ ά ὅρια Νομοῦ.

Χωρίς οὔτε κατά ἐλάχιστο νά μειωθεῖ τό μέγεθος καί ἡ ἀξία τῆς κατάχτησης ἐκείνης τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ νά διοικεῖ ἄμεσα καί κυρίαρχα τά τοπικά του, ἐπιβάλλεται ἡ ἐπισήμανση τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἄσκηση τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας πού κωδικοποιοῦσε ἡ Πράξη 55 ἐντοπιζότανε σέ «καθήκοντα πρακτικῆς πολιτικῆς». Ἁρμοδιότητα τῆς «ὀργανωμένης λαϊκῆς ἐξουσίας» σέ προβλήματα «ὑψηλῆς πολιτικῆς», λ.χ. ἐξωτερικῆς, εἰρήνης καί πολέμου, γενικότερης ἐσωτερικῆς, δημοσιονομικῆς κλπ., πουθενά δέ θεσπίζεται στόν Κώδικα τῆς ΠΕΕΑ. Καί τά δικαιώματα πού παραχωροῦνται στό Πανελλαδικό Συνέδριο, ἀνώτατο Σῶμα τῆς Αὐτοδιοίκησης, εἶναι μόνο

γνωμοδοτικοῦ χαρακτήρα καί ὑπό τήν αἵρεση τῆς ἔγκρισης τῶν ἀποφάσεών του ἀπό τή Βουλή. Ἡ τελευταία ἀποφασίζει κυριαρχικά. Ἀλλά ἡ Βουλή δέν προέρχεται ἀπό τόν κλάδο τῆς Αὐτοδιοίκησης.

Ὅσο γιά τή δεύτερη ἐνδεχόμενη παρατήρηση: α) Οἱ «Ἐντολές» καί ἡ Ὑπαχτιδική Ἐπιτροπή τοῦ ΚΚΕ Κτημενίων καί Δολόπων, πού τίς κατάρτισε, ἀδιανόητο πώς θά μπορούσανε νά ἐπιτρέψουνε στόν ἑαυτό τους περιβολή πανελλαδικῶν δικαιοδοσιῶν. Κατάχρηση ἁρμοδιότητας κάμανε ἤδη μέ τό ἄρθρο 8 τῶν «Ἐντολῶν», συσταίνοντας «Ἕνωση Κοινοτήτων Νομοῦ» — τό γ ι α τ ί, ἐξηγήθηκε ἀλλοῦ.

Οἱ «Ἐντολές» ἀπό τά ἴδια πράγματα ὑποχρεωνόντανε στόν ἐντοπισμό. Καί εἶναι ἐντελῶς ἄλλο πράγμα ἡ π έ ρ α ἀπό τό χωροχρόνο τους σύλληψη τοῦ ὅλου προβλήματος, ἡ ὁποία ἐνυπῆρχε σ' αὐτές, γεγονός πού τό ἐπικύρωσε, τό ἐπιβεβαίωσε ἡ θριαμβική δικαίωσή τους, ἡ καθολίκευση καί πανελλαδικοποίηση τῶν Θεσμῶν πού ἱδρύσανε. Καί 6) Ἐξηγήθηκε, σχολαστικά ἴσως, σέ προηγούμενα αὐτή ἡ σύλληψη, οἱ καταβολές της, τό «πόθεν» της καί γιατί σήμαινε «ὅ λ η ἡ ἐξουσία στό λαό». Στή μικρή ἐπικράτεια τῶν «Ἐντολῶν», αὐτό εἶχε συντελεστεῖ. Καμιά ἄλλη λαοκρατική ἐξουσία ὑπέρ ἤ παράλληλη δέν ἐγκαθιδρύανε οἱ «Ἐντολές».

Ὅσο γιά τόν πανελλαδικό χῶρο λαϊκῆς ἐξουσίας αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, τίς ἀναπτυγμένες μορφές της χρωστοῦσε νά ἐπεξεργαστεῖ τουλάχιστο τό ἀρτιότερο σχετικό νομοθέτημα. Ἐμμένοντας ὁ Κώδικας τῆς ΠΕΕΑ στόν ὁρισμό Τ ο π ι κ ή, προδίδει, νομίζω, εἴτε ὅτι οἱ συντάχτες του δέν εὐτυχήσανε τοῦ Θεσμοῦ τήν ἀφετηριακή του σύλληψη, εἴτε ὅτι ἡ τοτινή ἡγεσία μας τελικά φοβήθηκε νά τό θ ε λ ή σ ε ι. Κλίνω πρός τή δεύτερη ἐκδοχή κι ἀπ' τό ὅτι στήν Αἰτιολογική Ἔκθεση ὑπάρχουνε δείγματα τῆς σύλληψης, σύγχρονα, ὅμως, κι ἀναιρέσεις τους — ἤ καί ἀντίστροφα.

Διαπιστώνει ἡ Ἔκθεση: «Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἐκδημοκρατίζεται ἡ τοπική διοίκηση, γίνεται πραγματική λαϊκή Αὐτοδιοίκηση». Τί πρέπει νά νοηθεῖ πώς σημαίνει ἡ διατύπωση; Ὅτι ἡ παλιά διοίκηση τώρα ἐκδημοκρατίζεται ἤ ὅτι ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση τώρα ἐκδημοκρατίζεται; Ἀπό τίς συχνές ἀναφορές τοῦ κειμένου στήν παλιά τούς παραλληλισμούς τῆς νέας μ' ἐκείνη, προφανῶς ἐννοεῖ τήν τελευταία. Καί ὁ ἐκδημοκρατισμός τῆς παλιᾶς τήν κάνει «πραγματική λαϊκή Αὐτοδιοίκηση»; Αὐτό ἤτανε ὅλο; Καί μπορεῖ νά θεωρηθεῖ αὐτή ἡ μεταρρύθμιση ἐπαναστατική σύλληψη, πού ὑπαγορεύει τήν ἀπ' τά θεμέλια συντριβή τῆς παλιᾶς μηχανῆς; Σημαίνει ἀντιδιαστολή τῆς «τοπικῆς» πρός τήν «πραγματική λαϊκή»; Κι ἄν πιστεύει ἡ Ἔκθεση πώς μέ τό νομοσχέδιο πού εἰσάγει πετυχαίνεται αὐτό, τότε γιατί δέν υἱοθετεῖ τόν ὁρισμό «λαϊκή», ὅπως καί τήν

ὀνόμαζε ὁ λαός; Ἡ Ἔκθεση, βέβαια, ἀντιλαμβάνεται τήν «πραγματική λαϊκή Αὐτοδιοίκηση» στήν «ἄσκηση τῆς τοπικῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καί στή λύση τῶν τοπικῶν ζητημάτων» — πράγμα πού διακήρυχνε καί ἡ παλιά Αὐτοδιοίκηση. Ἐντούτοις «ἡ βουλευομένη καί ἀποφασίζουσα ἐκκλησία τοῦ Δήμου», κάθε ἄλλο παρά μόνο γιά «τοπικά» ζητήματα ἀποφάσιζε κυρίαρχα καί ἀπευθείας. Μέ τόν Κώδικα «Ἡ Συνέλευση, αὐτός ὁ κυρίαρχος λαός ἔχει τήν τελευταία λέξη πάνω στά τοπικά ζητήματα» μ ό ν ο. Ἄν πάρουμε τό «αὐτός ὁ κυρίαρχος λαός» σάν ἔννοια κι ὄχι σάν ἕνα ἐλάχιστο κομμάτι του τοῦ κάποιου χωριοῦ, τότε γεννιέται τό ἐρώτημα π ο ι ό ς τοποθετεῖται γιά τά μή τοπικά πάνω ἀπ' τόν «κυρίαρχο λαό»;

Ἡ Συνέλευση, ὅπως ἑρμηνεύει ἡ Ἔκθεση, «εἶναι τό κυρίαρχο λαϊκό ὄργανο τῆς ἐποπτείας καί τοῦ ἐλέγχου τῆς Αὐτοδιοίκησης πρώτου βαθμοῦ». Σαφής ἐδῶ περιορισμός τῶν δικαιωμάτων τῆς Συνέλευσης. Ἀλλά στήν ἴδια κιόλας παράγραφο ἀναιρεῖται αὐτή ἡ θέση μέ τήν ἐπέκταση δικαιοδοσίας τῆς Συνέλευσης «νά λύνει ἀπευθείας τά τοπικά ζητήματα». Φανερό ὅτι μέ τά «τ ά» νοοῦνται ὅλα. Ἡ σχετική διάταξη, ὅμως, τοῦ ἄρθρου 11 προσδιορίζει σέ ποιά ζητήματα «ἀποφασίζει κυριαρχικά» ἡ Συνέλευση, ἐνῶ «ἔξω ἀπ' τά θέματα αὐτά» ἡ ἀπόφασή της εἶναι μόνο «κατευθυντήρια γραμμή».

Στήν Ἔκθεση, ἡ Συνέλευση προσδιορίζεται «κυρία βάση τῆς Αὐτοδιοίκησης». Στίς «Ἐντολές» ἡ Γενική Συνέλευση συνιστοῦσε «τήν Λαϊκήν Ἐξουσίαν αὐτήν καθ' ἑαυτήν», πού ἀποφάσιζε γιά ὅλα τά ζητήματα τοῦ χωριοῦ καί δέν περιοριζότανε σέ κατευθυντήριες ἀποφάσεις. Στόν Κώδικα, δικαιοδοσία τῆς Συνέλευσης γιά «ἀπευθείας» ἀποφάσεις, «ἔξω ἀπό τά θέματα» πού ὁρίζει τό ἄρθρο 11, δίνεται καί γιά θέματα πού προκύπτουνε ἀπό προτάσεις τῆς «λαϊκῆς πρωτοβουλίας».

Οἱ «Ἐντολές» θεσπίζανε «εἰς ὅλας τάς περιπτώσεις Γενικῆς Συνέλευσης καί εἰς τόν χρόνο καί τόν χῶρον αὐτῆς καί μόνον», «δικαίωμα καί ὑποχρέωσιν ἐξίσου» τῆς μειοψηφίας στά ὄργανα «νά ἐκθέσουν καί αἰτιολογήσουν τήν ἄποψίν των» καί ὅτι «Εἰς τήν Γενικήν Συνέλευσιν ἀνήκει ἀναφαίρετον τό δικαίωμα, σύν ἅμα καί ἡ ὑποχρέωσις, νά ἐνημερωθεῖ ἐπί τῆς ἀπόψεως τῆς μειοψηφίας» καί νά κρίνει «τήν ὀρθότητα ἤ μή καταψηφισθείσης εἰς ὄργανον ἀπόψεως». Φαίνεται, πώς τούς εὔφορους ἀπό ἄποψη λαοκρατίας καί πληθώρας γνωμῶν ἐκείνους καιρούς, τό σπουδαῖο τοῦτο πρόβλημα τῆς γνώμης τῆς μειοψηφίας, πού «λύνεται» κατά κανόνα μέ τό τσεκούρι τοῦ ἀναθεματισμοῦ ὁποιασδήποτε ἄλλης γνώμης ἔξω ἀπό αὐτή τῆς πλειοψηφίας, ὄχι σπάνια συντεταγμένης, εἶχε ἀρχίσει νά ὡριμάζει καί στίς «κορυφές» τῆς ἡγεσίας. Τό συνειδητοποιεῖ, λοιπόν, ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση καί ὑπόσχεται νά τό ἀντιμετωπίσει ἡ Γραμματεία

Ἐσωτερικῶν, διατυπώνοντας «τίς βασικές ἀρχές γιά τό θεσμό τῆς Συνέλευσης». Κρίμα πού δέν εἶδε τό φῶς μιά παρόμοια ἐργασία. Ἴσως ἀποτελοῦσε εὐεργετικό προηγούμενο, ἰδιαίτερα τά κατοπινά χρόνια, πού ἡ κατάπνιξη τῆς φωνῆς τῆς μειοψηφίας μέσα στό κίνημά μας ὑπῆρξε καί μιά ἀπό τίς αἰτίες τῶν συμφορῶν του.

Καί μέ τήν εὐκαιρία: ἄς μή σπεύσει ἡ ἀ γ ρ α μ μ α τ ο σ ύ ν η ἀπό μαρξιστικολενινιστική ἄποψη νά ρίξει πέτρα ἀναθέματος ὅτι μετέρχομαι ἀναθεωρητισμό. Πρῶτα ἄς διαβάσει τί εἶπε ὁ Λένιν στό 10ο Συνέδριο τοῦ ΚΚΡ (μπ.) :

> «Δέν μποροῦμε νά στερήσουμε τό κόμμα καί τά μέλη τῆς Κ.Ε. τοῦ δικαιώματος νά ἀπευθύνονται στό κόμμα, ἄν ἕνα θεμελιακό ζήτημα προκαλεῖ διαφωνίες. Δέν μπορῶ νά φανταστῶ πῶς μποροῦμε νά τό κάνουμε αὐτό».

Ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση, ἐντελῶς περίεργα, ἀκατανόητα, ἐπιμένει νά ἀγνοεῖ τήν προηγούμενη ἀπό τίς «Διατάξεις» τοῦ Γ.Σ. τοῦ ΕΛΑΣ ἱστορία τῶν Θεσμῶν. Οἱ τελευταῖες δέν εἶχανε ἡλικία ἰσχύος οὔτε πέντε ἀκέραιους μῆνες, ὅταν, στό Ἐθνικό Συμβούλιο, ὁ Σιάντος ἔκαμε γνωστό ὅτι καταρτίζεται νέος Κώδικας Αὐτοδιοίκησης. Ἡ πρό τῶν «Διατάξεων» ἱστορία τῶν Θεσμῶν ξεπερνοῦσε τό χρόνο. Πάνω ἀπό τά δύο τρίτα τῆς ἱστορίας τῶν Θεσμῶν καί, προπαντός, τίς νεραμάννες τους, τά ἀγνοήσανε οἱ συντάκτες τῆς Ἔκθεσης. Ὅμως, ὁ Γραμματέας Ἐσωτερικῶν εἶπε στό Ἐθνικό Συμβούλιο γιά τό ἔργο πού συντελέστηκε, ὡς τότε, στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα: «Τό ἔργο τοῦτο τῆς λεύτερης Ἑλλάδας ἄρχισε ἀπ' τό 1941, σιγά-σιγά κι ἔφτασε ὥς ἐδῶ». Ἡ Ἔκθεση θεώρησε ὅτι ἡ διαπίστωση δέν ἀφοροῦσε καί στό Θεσμό τῆς Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης. Λάθος της! Καί λάθος καί ἡ ἄγνοιά της, ὅτι ἀπό τήν ἐγκαθίδρυσή της ἡ Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση εἶχε καθιερώσει ἐξόν ἀπ' τόν πρῶτο καί βασικό βαθμό της καί ἄλλες δύο βαθμίδες της — τήν Τ ο μ ε α κ ή, σέ χῶρο τέως Δήμου, καί τήν «Ἕνωση Κοινοτήτων Νομοῦ», πού δέ λειτούργησε. Στή συγκεκριμένη δέ περίπτωση γιά τήν «Ἕνωση» λάβαινε ὑπόψη της τό χῶρο δικαιοδοσίας τῆς «Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς ΕΑΜ Εὐρυτανίας», στό ὄνομα τῆς ὁποίας δημοσιευθήκανε οἱ «Ἐντολές». Τό νέο στήν Πράξη 55 εἶναι ὅτι συνιστᾶ αὐτοτελή δεύτερο βαθμό Αὐτοδιοίκησης, τά ὄργανα τῆς ὁποίας ἐκλέγονται ἄμεσα ἀπ' τό λαό τῆς Ἐπαρχίας, δέν προέρχονται ἀπό ἀντιπροσώπευση τῶν ὀργάνων τοῦ πρώτου βαθμοῦ. Ἡ νέα μορφή τοῦ δεύτερου βαθμοῦ εἶναι ἀναμφίβολα ἀρτιότερη. Παράλληλα διατηρεῖται ἡ Συνέλευση τῶν Προέδρων ἤ ἀντιπροσώπων «τῶν Ἐπιτροπῶν Λαϊκῆς Αὐτοδιοίκησης ὅλων τῶν χωρίων τοῦ Νομοῦ», πού εἴχανε καθιερώσει οἱ «Ἐντολές» καί πέρασε στά ἄρθρα 25 καί 30 τῶν «Διατάξεων» τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

Τέλος, ἀπό τήν Ἔκθεση προκύπτει, πώς στή Γραμματεία Ἐσωτερικῶν εἶχε γίνει ἀντιληπτό τό ἄτοπο τῆς διάταξης τοῦ ἄρθρου 2 τῆς Πράξης 4 γιά διορισμό «ἐπάρχων» μέ δικαίωμα ἀναστολῆς «κάθε ἀπόφασης, πού φανερά εἶναι ἀντίθετη πρός τούς νόμους ἤ τό συμφέρον τοῦ συνόλου». Στήν Ἔκθεση ἐμφαντικά λέγεται ὅτι «καταργεῖται ὁ ἔλεγχος τῆς σκοπιμότητας τῶν ἀποφάσεων (ἄν συμφέρουν ἤ ὄχι στό λαό) ἀπ' τά πάνω καί γίνεται μόνο ἀπ' τή Συνέλευση». Γενικά ὑπογραμμίζεται τό ἄρθρο 80 πού κατοχυρώνει τό ἐλεύθερο καί ἀδέσμευτο τῆς Αὐτοδιοίκησης ἀπό κάθε ἐπέμβαση καί ἀπό κάθε ἀρχή πού δέν προβλέπεται στίς διατάξεις τοῦ Κώδικα αὐτοῦ. Καί τονίζεται ἐπίσης ὅτι «ἡ σχέση τῶν προϊσταμένων δημοσίων ἀρχῶν» πρός τά αἱρετά ὄργανα τοῦ Θεσμοῦ «εἶναι σχέση καθοδήγησης».

Στήν «Κομμουνιστική Ἐπιθεώρηση» τοῦ Σεπτέμβρη 1944, τεῦχος 30, δημοσιεύθηκε ἄρθρο μέ τίτλο «Τό άγκωνάρι τῆς Δημοκρατίας». Ἀναφέρεται στόν «Κώδικα Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης», πού τόν ἀποκαλεῖ «τό βασικώτερο νομοθέτημα καί τή μεγαλύτερη ὥς τώρα λαοκρατική προσφορά τῆς ΠΕΕΑ στό ἀγωνιζόμενο ἔθνος».

Στήν παραπάνω διαπίστωση θά μποροῦσε νά προστεθεῖ καί ὁ Κώδικας τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, ἡ Πράξη 57.

Τά δυό Νομοθετήματα δέν πρόκειται νά χάσουνε τήν ἀξία τους. Γιατί αὐτή πηγάζει ἀπό τό γεγονός τῶν δυό Θεσμῶν. Μά πρίν ἀπό τή διατύπωση συμπαράσματος, ἄς δοῦμε καί τόν Κώδικα τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης.

ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΠΡΑΞΗ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 57

Συνοπτική ἡ Αἰτιολογική Ἔκθεση τοῦ Γραμματέα Δικαιοσύνης, πού ὑποβλήθηκε στήν Πολιτική Ἐπιτροπή μέ ἡμερομηνία 20 Αὐγούστου 1944 καί καταλήγει:

> «Μ' αὐτό τόν Κώδικα ρυθμίζεται ὅ,τι ἔχει ἤδη γίνει: τό πρῶτο, τό βασικό, τό πιό μεγάλο βῆμα πρός τήν ὁλοκλήρωση τῶν θεσμῶν τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης».

Ἐπιγραμματική, μά πλήρης, νομίζω, παράσταση τοῦ Κώδικα.

> «Ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη — ἀρχίζει ἡ Ἔκθεση — «θεμελιώδης θεσμός τοῦ Δημοσίου Βίου τῶν Ἑλλήνων» κατά τό ἄρθρο 2 τοῦ Ψηφίσματος Α' τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, ἀποτελεῖ μιά βασική κατάκτηση τοῦ Λαοῦ στά χρόνια αὐτά τῆς σκλαβιᾶς καί τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἡ Δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἀπό τό Λαό καί μέ τρόπο

ἁπλό, γρήγορο, ἀνέξοδο, πραγματικά λαϊκό. Θέσαμε, μιλώντας στό Ἐθνικό Συμβούλιο (19 - 5 - 44), τά τρία ἐρωτηματικά ὅπου πρέπει ν' ἀπαντήσει κανένας ἐξετάζοντας τό χαρακτήρα τῆς Δικαιοσύνης: 1) ΠΟΙΟΣ ἀπονέμει τό Δίκαιο. 2) ΠΩΣ τό ἀπονέμει καί 3) ΠΟΙΟ ΔΙΚΑΙΟ ἐφαρμόζει.

Εἶναι βέβαιο πώς ὁλοκληρωμένη Λαϊκή Δικαιοσύνη θά ὑπάρξει ὅταν τίς κοινωνικές σχέσεις θά ρυθμίζει ἕνα σύνολο κανόνων ἀληθινά Λαϊκοῦ Δικαίου — καθρέπτης καί ἐπιστέγασμα τῶν σχέσεων παραγωγῆς στήν αὐριανή Λαϊκή Δημοκρατία. Μά πάντως, ἕνα μεγάλο βῆμα θά γίνει, ὅταν ἐκπληρωθεῖ τό χρέος τῆς ἐκλαΐκευσης τοῦ δικαίου (κωδικοποίησης καί ἀπλούστευσης στήν ἔκφραση) καί τοῦ συγχρονισμοῦ του (τόσο ἀπό ἄποψη ἐπιστημονική, ὅσο καί ἀπό ἄποψη περιεχομένου, ἀνάλογα πρός τήν κοινωνική καί οἰκονομική περίοδο)[1]. Οὔτε βέβαια ἡ ὁλοκλήρωση τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης μπορεῖ νά γίνει σήμερα, ἀφοῦ ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας ξεπερνᾶ τούς σκοπούς τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα, οὔτε κἄν τό μεγάλο βῆμα τῆς ἐκλαΐκευσης καί τοῦ συγχρονισμοῦ του ἔγινε ἀκόμη μπορετό. Ὁ Κώδικας πού εἰσηγούμαστε, συστηματοποιεῖ καί προωθεῖ τή θεμελίωση τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης στίς δυό ἄλλες πλευρές τῆς ἔννοιας: Ποιός δικάζει καί πῶς δικάζει.

Βάσεις ἀκατάλυτες πού κέρδισε μέ τόν ἀγώνα του ὁ λαός γιά τήν αὐριανή διαμόρφωση τῆς Δικαιοσύνης του, εἶναι: α) Ἡ ἀπονομή τῆς Δικαιοσύνης ἀπό τόν ἴδιο τό λαό. καί β)) Ἡ γρήγορη, ἀνέξοδη, καί οὐσιαστική ἀπονομή τῆς Δικαιοσύνης».

Ἐπισημαίνοντας τά γενικά χαρακτηριστικά τοῦ Κώδικα, ἡ Ἔκθεση λέγει καί τά ἑξῆς:

«Ἀπό ἄποψη τῆς σύνθεσης τῶν Δικαστηρίων. Ὁ πρῶτος βαθμός δέν περιέχει κανένα μή αἱρετό μέλος. Ἡ συμμετοχή μέλους τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου, πού πρόβλεπαν οἱ παλιές διατάξεις, καταργεῖται, γιατί ἔτσι μόνο γίνεται ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἡ Δικαιοσύνη».

«Στό δεύτερο βαθμό μόνο ὁ Ἐπίτροπος εἶναι μή αἱρετός».

«Γιά τήν ἐκλογή τῶν Ἀναθεωρητικῶν συγκαλοῦνται σέ Συνέλευση ὅλοι οἱ λαϊκοί δικαστές (ἄρθρο 13) καί ὄχι μόνο οἱ Πρόεδροι, ὅπως μέχρι σήμερα».

«Τή θητεία τῶν δικαστῶν ὁρίζομε γιά ἕνα χρόνο. Εἶναι σωστό νά μή ὑπάρχει μακρόχρονη θητεία γιά τόσο λεπτό καί τόσο εὐαίσθητο ἀξίωμα».

«Ἐπίσης διατηρήθηκε στόν Κώδικα αὐτό τό πνεῦμα τοῦ

συμβιβασμοῦ. Καί στόν πρῶτο καί στό δεύτερο βαθμό ἡ δίκη προχωρεῖ μόνο, ἄν ἀποτύχει ἡ ἀπόπειρα συμβιβασμοῦ (ἄρθ. 55). Ἡ ἀρχή αὐτή πού ἔχει γίνει συνείδηση στούς Λαϊκούς Δικαστές, εἴμαστε βέβαιοι πώς θά τηρηθεῖ μέ τήν ἴδια ἐπιμονή, γιατί τή θεωροῦμε σάν συνυφασμένη μέ τήν ἔννοια τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης».

«Ἡ δικαιοσύνη γίνεται τόσο πιό λαϊκή, ὅσο πιό πολύ προστατεύει τόν πολίτη».

«Ὅπως δέν ὑπάρχει πρωτόδικα κανένας περιορισμός στήν ἀπόδειξη, κατά τόν ἴδιο τρόπο δέν ὑπάρχει καί γιά τούς Ἀναθεωρητές, πού εἶναι καί αὐτοί ἐλεύθεροι νά βροῦν τήν ἀλήθεια καί νά ἀποδώσουν τό δίκιο, δικάζοντας οὐσιαστικά (ἄρθ. 89)».

Τό σημεῖο 8, τελευταῖο, τῆς Ἔκθεσης, ὑπογραμμίζει:

«Ὁ Κώδικας πού εἰσηγούμαστε δέν προβλέπει παρά γιά τόν Ὀργανισμό καί τή Δικονομία τῶν Δικαστηρίων πού ὑπάρχουν. Φυσικά αὐτά δέν ἀποτελοῦν τήν πλήρη αὐριανή διάρθρωση τῶν Δικαστηρίων. Πλῆθος ὑποθέσεις δέν ὑπάγονται στά Λαϊκά Δικαστήρια καί πρέπει, αὔριο, νά θεσπισθοῦν τά Δικαστήρια ὅπου θά ὑπαχθοῦν.

Σύγχρονα θά λυθεῖ τό πρόβλημα τῆς συμμετοχῆς τῶν τεχνικῶν (δικαστῶν) στήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης καί πολλά ζητήματα πού γεννάει μιά σωστή ἀντίληψη γιά τήν ἀπονομή σύμφωνα μέ τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης καί τῆς βασικῆς ἀρχῆς πώς ἡ Λαϊκή Δικαιοσύνη εἶναι «Θεμελιώδης Θεσμός τοῦ Δημοσίου Βίου τῶν Ἑλλήνων».*

Καί τό τελικό συμπέρασμα, λοιπόν; Νομίζω τοῦτο, τό διπλό:

1.— Ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ἐλλείψεις, παραλείψεις ἤ καί πλημμελήματα, πού μπορεῖ, ἤ καί δέν μπορεῖ, νά τούς καταλογισθοῦνε, οἱ Κώδικες ἐκεῖνοι τῆς ΠΕΕΑ ἀποτελέσανε ἀναμφισβήτητα τήν πληρέστερη, πού στάθηκε μπορετό νά δοθεῖ, ἀποκρυστάλλωση ἀρχῶν, μορφῶν καί διαδικασιῶν τοῦ ὡραίου καί τόσο λαοαγάπητου ἐπιτεύγματος τῆς ΕΑΜικῆς Ἐποχῆς, πού λεγότανε Λαϊκή Αὐτοδιοίκηση καί Λαϊκή Δικαιοσύνη. Καί

2.— Ἐπιβάλλεται, ἰδιαίτερα ἀπό τά στελέχη τοῦ ἑλληνικοῦ ἀριστεροῦ κινήματος καί πολύ περισσότερο ἀπό ἐκεῖνα πού διεκδικοῦνε ὑπέρ ἑαυτῶν πρωτεῖα στή χάραξη τῆς πορείας μας πρός τό θετικό Μέλλον, ἡ μελέτη, ὄχι ἁπλῶς ἡ ἀνάγνωση, τουλάχιστο

* Ἡ ἀναδημοσίευση τῶν ἀποσπασμάτων ἔγινε ἀπό τό τριμηνιαῖο περιοδικό «Ἱστορική Ἐπιθεώρησις», τεῦχος 2ον, Νοέμβριος 1963, Ἀθῆναι.

τῶν δυό ἐτούτων τελευταίων Νομοθετημάτων τῶν Θεσμῶν καί τῶν Αἰτιολογικῶν Ἐκθέσεών τους. Στίς πεζές νομοθετικές διατάξεις τους δέ θά βροῦνε μόνο σίγουρη ἐμψύχωση ἀπό ἕνα εὔφορο καί ἔνδοξο παρελθόν, ἀλλά — καί προπαντός — πολλή ΠΟΙΗΣΗ τοῦ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ. Γιατί, κάθε ἄλλο παρά στό μεταβατικό χωροχρόνο τῆς Ἀντιστασιακῆς ΕΑΜικῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας ἐντοπιζότανε ἐκεῖνο τό πολυσήμαντο, συνάμα καί ἀθάνατο, «Θεμελιώδεις Θεσμοί τοῦ Δημοσίου Βίου τῶν Ἑλλήνων».

Η ΛΑΪΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ
ΤΟΜΟΣ Β
ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΟΥΛΑ ΜΠΕΪΚΟΥ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
Γ. ΜΑΥΡΟΓΕΩΡΓΗΣ — Κ. ΠΟΥΡΝΑΤΖΗΣ Ο.Ε.
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΣΕΡΓΙΟΥ 6 — ΤΗΛ. 360.7938
ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 63 — ΤΗΛ. 360.8180

I) Τηϐ ὑπεύθυνη διοίκηση τῶν ἀνταρτ
μονάδων ποϋ θά ἀποδεχθοῦν τήν σύστα
τῆς 'Επιτροπῆς μέ σκοπό τήν ἑνοποίησ
τήν ἀναδιοργάνωσή τους καί τή συγκρό
ση 'Ενιαίου 'Εθνικοῦ Στρατοῦ.
2) Τήν ὑπεύθυνη ἀνώτερη Διοίκηση τῶν
θερων περιοχῶν σέ ὅλους τούς τομεῖς,μ
σεβασμό τῶν θεσμῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιο
σης καί τό συντονισμό,ἔλεγχο καί κατεύ
θυνση τῶν ὀργάνων της.
3) Τήν ἐξασφάλιση τῶν ἀτομικῶν ἐλευθερι
ῶν τοῦ Λαοῦ στίς ἐλεύθερες περιοχές,τό
σεβασμό τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας,καθώς
καί τήν ξασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τῆς θρη
σκευτικῆς συνείδησης.
4) Τήν ἱκανοποίηση τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν
τοῦ Λαοῦ καί τήν περίθαλψη καί προστασία
τῶν θυμάτων τοῦ πολέμου καί τῆς βίας
τῶν κατακτητῶν.
6) Τήν προπαρασκευαστική ἐργασία γιά
τήν εἴσοδο τῆς Χώρας μετά τήν ἀπελευθέ
ρωση,σέ ὁμαλό πολιτικό βίο μέ κατεύθυνση
τήν ἐξασφάλιση τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων
τοῦ 'Ελληνικοῦ Λαοῦ καί τήν καταπολέμηση
κάθε προσπάθειας γιά λύσεις πραξικοπηματι
κές ἤ διχτατορικές καί ἀντίθετες πρός τήν
ἐλεύθερη θέληση τοῦ 'Ελληνικοῦ Λαοῦ,ἀπό
ὁποιυδήποτε καί ὁποιονδήποτε καί ἄν
προέρχονται.

κατακτητῶν.
6) Τὴν προπαρασκευαστική ἐργασία γιὰ τὴν εἴσοδο τῆς Χώρας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, σὲ ὁμαλὸ πολιτικὸ βίο μὲ κατεύθυνση τὴν ἐξασφάλιση τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τοῦ 'Ελληνικοῦ Λαοῦ καὶ τὴν καταπολέμηση κάθε προσπάθειας γιὰ λύσεις πραξικοπηματικὲς ἢ διχτατορικὲς καὶ ἀντίθετες πρὸς τὴν ἐλεύθερη θέληση τοῦ 'Ελληνικοῦ Λαοῦ, ἀπ' ὁποιυδήποτε καὶ ὁποιονδήποτε καὶ ἂν προέρχονται.
'Η 'Επιτροπή, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀντίληψη πώς, γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν ἱκανοποιητικὰ οἱ κοινοί ἐθνικοί σκοποί, ...

'Η 'Επιτροπὴ ὑπολογίζει στὸν πατριωτισμὸ καὶ τὴν ... τοῦ 'Ελληνικοῦ Λαοῦ γιὰ νὰ κατορθώσει νὰ πραγματοποιήσει ... γο ποὺ ἀνέλαβε.

10 Μαρτίου 1944

Στὴν ἕδρα τῆς 'Επιτροπ...
Τὰ μέλη τῆς 'Επιτροπῆ...
ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΜΠΑΚΙΡΤ...
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΜΑΝΤΑ...
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΑΝΤΟΣ
ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ